

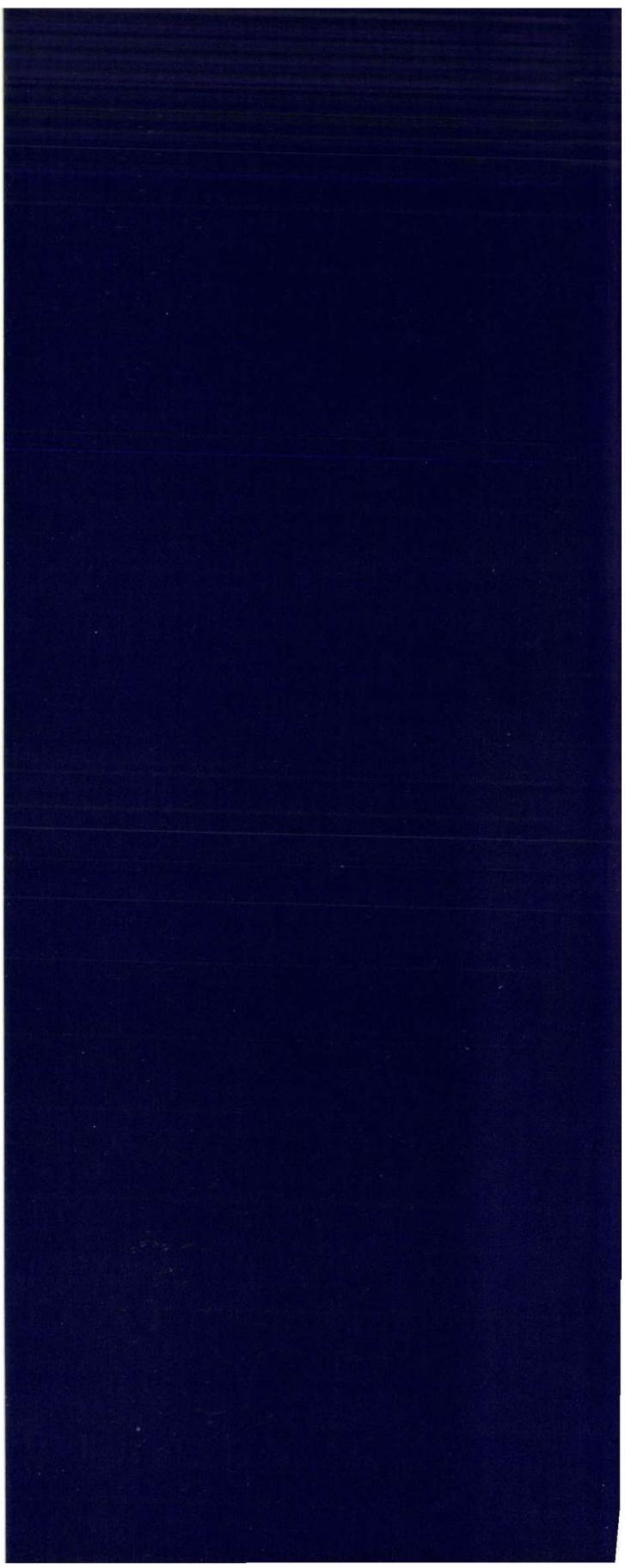
Autonómiák Magyarországon

1848-2000

I.

L'Harmattan

AUTONÓMIÁK MAGYARORSZÁGON, 1848–2000

I. KÖTET

AUTONÓMIÁK MAGYARORSZÁGON

1848 – 2000

I. KÖTET

SZERKESZTETTE: GERGELY JENŐ

A bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat összegyűjtötte,
a bevezetőket és a lábjegyzeteket készítette:

CIEGER ANDRÁS, GERGELY JENŐ, IGNÁCZ KÁROLY,
KARDOS JÓZSEF, RÁCZ KÁLMÁN, RÉFI ATTILA, STRAUZS PÉTER
ÉS ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN

ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2005

A forráskiadvány az ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék gondozásában,
a „Tudományos Iskola” keretében készült.

Támogatta: az OTKA „Tudományos Iskola” pályázat, száma: TS 44844.

OM Felsőoktatási Posztdoktori Álláshely létrehozásáról szóló pályázat, száma: 5230/03.

Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban”
című pályázat, Ny. szám: 09/2005/7

© Szerkesztők, 2005

© ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, 2005

© L'Harmattan Kiadó, 2005

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISBN 963 7343 82 2 ö
ISBN 963 7343 83 0

A kiadásért felel Gyenes Ádám
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezményrel
megvásárolhatók: L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: 267-5979
kiado@harmattan.hu; www.harmattan.hu

A szöveggondozás és a nyomdai előkészítés a Limes Kkt.,
a nyomdai munkálatok koordinálása a Könyvpont Kft.,
a borítóterv Gembela Zsolt munkája.

TARTALOMJEGYZÉK

ELSŐ KÖTET

ELŐSZÓ	15
--------------	----

I. BEVEZETŐ: AUTONÓMIÁK MAGYARORSZÁGON 1848–2000

Az autonómiáról általában (Gergely Jenő)

Az autonómia fogalma	19
Az autonómia értelmezése	20
Az autonómia megvalósulási területei	22

Közigazgatási önkormányzatok

A közigazgatás autonómiájának nézőpontjai 1848–1918 (Cieger András)	25
Politikai viták az autonómia határaitól	25
A jogi szabályozás	40
Autonómiakonfliktusok	46
Az autonómia pénzügyi háttere	50
Fiume kivételes autonómiája	57
Budapest önkormányzata 1873–1918 (Ignác Károly)	63

Autonómia és központosítás Magyarországon 1918–1944 (Zachar Péter Krisztián)	66
A dualizmus kori önkormányzatiság továbbélése	66
Központosító törekvések a közigazgatási autonómiák terén	69
A hegyközségek önkormányzatiságának kérdéseiről	73
Az országhatár-módosulások és a közigazgatási autonómiák	76
Budapest önkormányzatának kérdései 1918–1944 (Ignác Károly)	79

A helyi közigazgatás kérdései Magyarországon 1945–2000 (Réfi Attila)	83
Helyi közigazgatás újjászervezése a második világháborút követően	83
Áttérés a tanácsrendszerre	85
A tanácskorszak fontosabb jellemzői az 1960-as évek közepéig	87
Az önkormányzati jelleg fejlődése a tanácsrendszer keretében 1967–1989	90
Budapest közigazgatása 1945–1989 (Ignác Károly)	99
A rendszerváltozás kibontakozása a helyi közigazgatásban	102
A helyi önkormányzati rendszer megszületése	104
Az önkormányzati rendszer továbbfejlesztése	106
A helyi önkormányzatok típusai	108

A helyi rendeletalkotás állapota és a szervezeti és működési szabályzatok szerepe	111
Összegzés helyett	114
Kamarai autonómiák	
A szakmai önkormányzatok létrejötte és fejlődése 1850–1918 (Zachar Péter Krisztián)	115
A kereskedelmi és iparkamarák létrejötte és autonómiája	115
Az ügyvédi kar önkormányzata	120
Kísérletek a kamarai autonómia bővítésére	123
A kamarai autonómiák szervezeti felépítése és mozgástere 1920–1944 (Strausz Péter)	127
A „régí” kamarák szervezete a két világháború között	127
A fokozatosan kiépülő kamarai rendszer	130
A kamarai autonómiák mozgástere és lehetőségei	140
A kamarai autonómiák és hegyközségek 1945-től napjainkig (Réfi Attila)	148
Kamarák és hegyközségek Magyarországon 1945–1989	148
Kamarai és hegyközségi autonómiák 1989-től napjainkig	155
Társadalombiztosítás	
Biztosítóintézetek a két világháború között (Strausz Péter)	163
Társadalombiztosítás Magyarországon 1945-től napjainkig (Réfi Attila)	167
Társadalombiztosítás 1945–1989 között	167
A társadalombiztosítás fejlődése a rendszerváltozás időszakától	170
Egyházi autonómiák 1848–2000 (Gergely Jenő)	
Az egyházi autonómiáról általában	173
Az országos egyházi-felekezeti autonómiák	179
Az egyházi autonómiák keletkezéstörténetéhez	180
Az egyházi autonómiák 1848–1918 között	183
Az elsődleges autonómiaszabályzatok összehasonlító elemzése	189
Az egyházi autonómiák a Horthy-korszakban	206
Az egyházi autonómiák a szocialista korszakban	210
Az autonómiák újjászervezése a rendszerváltozás után	216
Az egyetemek autonómiája Magyarországon 1848–2000 (Rácz Kálmán)	
Az egyetemi szervezet változásai Magyarországon 1848-ig	223
Az 1848. évi XIX. tc. és az 1849-es Hatósági Szervezési Szabályzat	227
Az egyetemi autonómia a dualizmus és a Horthy-korszak alatt	233
Az újabb alapítású magyar egyetemek autonómiája	244
Egyetemi autonómia és a szocialista Magyarország	249
A rendszerváltás és a felsőoktatás	253
A Magyar Tudományos Akadémia autonómiája 1848–2000 (Kardos József)	255
HIVATKOZOTT IRODALOM	263

II. DOKUMENTUMOK

1848–1918

A) KÖZIGAZGATÁSI ÖNKORMÁNYZATOK

1. Kossuth Lajos törvényjavaslatai a megyék átalakítására (1848)	275
2. Legfelsőbb kézirat a magyar udvari kancellárhoz, a vármegyei rendszer helyreállítása tárgyában (1860)	278
3. Utasítás a főispánokhoz (1860)	280
4. A Magyar Országgyűlés képviselőházának a köztörvényhatóságok visszaállítása tárgyában hozott határozata (1867)	283
5. A magyar kormány rendelete az erdélyi köztörvényhatóságok visszaállításáról (1867) ..	286
6. Komárom szabad királyi város házszabályai (1867)	292
7. Debrecen szabad királyi város szervezeti szabályrendelete (1867)	299
8. Ferenc József legfelsőbb kézírata a fiumei provizórium bevezetéséről (1870)	308
9. Doboka vármegye szervezeti szabályrendeletei (1871)	310
10. Fiume szabad város és kerületének statútuma (1872)	327
11. Pest-Pilis-Solt vármegye szervezeti szabályrendeletei és közgyűlésének ügyrendje (1872–1873)	353
12. Somorja rendezett tanácsú város szervezeti szabályrendelete (1873)	364
13. Madocsa nagyközség szervezeti szabályrendelete (1873)	373
14. Buda-Pest főváros törvényhatóságának szervezete (1873)	379
15. Kolozsvár törvényhatósági jogú város szervezeti szabályrendelete, valamint közgyűlésének és tanácsának ügyrendje (1873–1874)	404
16. Petőfalva kisközség szervezeti szabályrendelete (1889–1890)	424
17. Kápolna és Alsó-Mesteri egyesült hegyközségek szervezeti és rendszabályai (1897) ..	434
18. A magyar kormány rendelete a Fiumében szervezendő középfokú közigazgatási hatóságról (1901)	438
19. Veszprém rendezett tanácsú város szervezeti szabályrendelete (1906)	458
20. Miskolc törvényhatósági jogú város szervezeti szabályrendelete (1908)	474
21. Szabályrendelet Budapest székesfőváros központi igazgatásának szervezetéről és a bizottságok szervezetéről (1911)	494

B) KAMARÁK

22. Császári kereskedelmi miniszteri rendelet a kereskedelmi és iparkamarák felállításáról (1850)	517
23. A földművelési, ipari és kereskedelmi miniszter 19.223/1868. sz. rendelete a kereskedelmi és iparkamarák felállításáról (1868)	528
24. Miniszteri rendelet a kereskedelmi és iparkamarák székhelyéről és kerületéről (1868) ..	531

25. A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje (1869)	538
26. Az igazságügy-miniszter 35.365/1874. sz. rendelete az ügyvédi kamarák felállításáról (1874)	542
27. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara ügyrendje (1875)	545
28. A Budapesti Ügyvédi Kamara ügyrendje (1875)	560
29. Miniszteri rendelet a Brassói Kereskedelmi és Iparkamara felosztatásáról (1880)	578
30. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje (1881)	580
31. A kereskedelmi miniszter útiköltség-térítést szabályozó rendelete (1889)	589
32. A kereskedelmi miniszter leirata a kamarai éves jelentések tárgyában (1889)	591
33. A hazai kereskedelmi és iparkamarák országos értekezletének ügyköre és ügyrendje (1896)	594
34. A Vidéki Kamarák Központi Irodájának szervezeti és működési szabályzata (1916) ..	596
35. A Magyar Kamarák Országos Közös Irodájának ügyrendje (1917)	598

C) EGYHÁZAK, FELEKEZETEK

36. Az erdélyi unitáriusok egyházi igazgatási rendszere (1851)	605
37. Az erdélyi római katolikus státus gyűlés szervezete és annak királyi jóváhagyása (1867)	611
38. Az erdélyi püspökmegyei róm. kat. státus szervezete (1868)	614
39. 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb rendelet a görögkeleti szerb metropólia egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeinek szabályozása tárgyában (1868)	627
40. A magyarországi és erdélyi görögkeleti román egyház szervezési szabályzata (1869)	629
41. Az 1868. évi izraelita kongresszus által alkotott hitfelekezeti szabályzatok (1869)	659
42. Az autonóm hittörvényű (zsidó) hitfelekezet alapszabályzata (1871)	673
43. Szabályzat az erdélyi róm. kat. státus igazgatótanácsának megalakulására és működésére (1873)	679
44. Ő császári és apostoli királyi felségének a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól 11.652/1875. sz. a kibocsátott rendelete a görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus szervezete tárgyában (1875)	683
45. A magyarországi református egyház alkotmánya és annak királyi megerősítése (1882)	690
46. A magyarországi evangélikus egyház alkotmánya és annak királyi megerősítése (1893)	712
47. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 77.092/1905. sz. körrendelete a baptista vallásfelekezet törvényes elismeréséről (1905)	738
48. Ő császári és királyi felségének 1911. évi november hó 8-án kelt legfelsőbb rendelete a karlócai gör. kel. szerb metropólia püspöki zsinatának szabályzata tárgyában (1911)	747

D) EGYETEMEK

49. Az 1848:XIX. törvénycikk a magyar egyetemről (1848)	757
50. A Pesti Egyetem 1849-es Hatósági Szervezési Szabályzata (1849)	758
51. A debreceni és pozsonyi egyetemek szervezeti szabályzata (1914)	763
52. A Magyar Királyi József Műegyetem szervezeti szabályzata (1916)	778

E) MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

53. Az MTA alapszabályai (1869)	791
---------------------------------------	-----

MÁSODIK KÖTET

1919–1949

A) KÖZIGAZGATÁSI ÖNKORMÁNYZATOK

54. A belügyminiszter 187.706/1923. sz. rendelete a közigazgatásilag ideiglenesen egyesített vármegyék új szervezetéről (1923)	819
55. A belügyminiszter 3.000/1929. eln. sz. rendelete az 1929. évi közigazgatás rendezéséről szóló XXX. tc. végrehajtásáról (1929)	823
56. Szatmár, Ugocs és Bereg közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék szervezési szabályrendeletei (1932)	836
57. A Hajdúsámson község határában fekvő Martinka hegyközség rendszabálya (1934) ..	850
58. Békés vármegye szervezési szabályrendeletei (1936)	865
59. Sopron törvényhatósági jogú város szervezeti szabályrendelete (1937)	877
60. Hajdúszoboszló megyei város szabályrendelete a város önkormányzatáról, szervezetéről és hivatali ügyrendjéről (1938)	898
61. A magyar királyi kormány 9.330/1938. sz. rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területek közigazgatásáról (1938)	944
62. A magyar királyi kormány 6.200/1939. sz. rendelete Kárpátalja közigazgatási autonómiájának ideiglenes rendezéséről (1939)	954
63. Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról (1940)	962
64. Szabályrendelet Budapest székesfőváros ideiglenes törvényhatósági bizottságának ügyrendjéről (1945)	970

B) KAMARÁK

65. A Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara alapszabálya (1922)	987
66. Az Országos Mezőgazdasági Kamara alapszabálya (1923)	996
67. A Budapesti Mérnöki Kamara ügyrendje (1927)	1006
68. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje (1931)	1039
69. Az orvosi kamarák szervezete (1936)	1063
70. Az orvosi kamarai választások szabályozása (1936)	1072
71. Rendelet a Színművészeti és Filmművészeti Kamara felállításáról (1938)	1084
72. Rendelet a Sajtókamara felállításáról (1938)	1114
73. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara ügyrendje (1941)	1142
74. A Budapesti Ügyvédi Kamara ügyrendje (1941)	1158
75. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 333/1945. ME. sz. rendelete a kereskedelmi és iparkamarák újjászervezése tárgyában (1945)	1192
76. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 10440/1945. ME. sz. rendelete az ügyvédi kamarák működésének átmeneti szabályozása és önkormányzatának helyreállítása tárgyában (1945)	1195
77. A Magyar Köztársaság kormányának 24070/1946. ME. sz. rendelete az Országos Földművelésügyi Tanács és földművelésügyi tanácsok létesítése tárgyában (1946) ..	1209
78. A Magyar Köztársaság kormányának 3940/1948. Korm. sz. rendelete az ügyvédi kamarák önkormányzatára vonatkozó rendelkezések átmeneti módosítása, illetőleg kiegészítése tárgyában (1948)	1212
79. A Magyar Köztársaság kormányának 5590/1948. Korm. sz. rendelete a kereskedelmi és iparkamarák megszüntetése, továbbá belkereskedelmi igazgatóságok felállítása tárgyában (1948)	1215
80. A Magyar Köztársaság kormányának 7750/1948. Korm. sz. rendelete a Magyar Kereskedelmi Kamara szervezése tárgyában (1948)	1220

C) TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS

81. A MÁV Betegségi Biztosító Intézetének alapszabálya (1925)	1227
82. Az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) alapszabálya (1929)	1249
83. A Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének (MABI) alapszabálya (1929)	1322

D) EGYHÁZAK, FELEKEZETEK

84. A 35.847/1928. V.K.M. sz. rendelettel jóváhagyott alapszabályai a magyarországi status quo ante izraelita hitközségek Országos Szövetségének (1928)	1395
85. A magyarországi református egyház 1933. évi alkotmánya (1933)	1402
86. A magyarországi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyház zsinati nyilatkozata az egyház hitelvi alapjáról és az 1934. évi II. egyházi törvénycikk	

- az egyházi alkotmány szervezeti és kormányzati részének kiegészítés
és módosítása tárgyában (1938) 1457
87. A magyarországi katolikus egyházközségek igazgatási szabályzata (1939) 1483

E) EGYETEMEK

88. A Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezeti
szabályzata (1934) 1517

HARMADIK KÖTET

1949–1989

A) TANÁCSOK

89. A Fővárosi Tanács és szervei szervezeti és működési szabályzata (1971) 1559
90. Baranya megye tanácsának szervezeti és működési szabályzata (1973) 1591
91. Székesfehérvár város tanácsa szervezeti és működési szabályzata (1973) 1656
92. Akasztó községi tanács és szerveinek szervezeti és működési szabályzata (1974) ... 1695

B) KAMARÁK, HEGYKÖZSÉGEK

93. A Magyar Köztársaság kormányának 3300/1949. (IV. 9.) korm. sz. rendelete
a hegyközségek és hegyközségi tanácsok megszüntetéséről (1949) 1711
94. A Népköztársaság elnöki tanácsának 1958. évi 6. számú törvényerejű rendelete
a hegyközségekről (1958) 1714
95. Az ügyvédi kamarák ügyrendje (1964) 1719

C) TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS

96. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 36. számú törvényerejű
rendelete az állami társadalombiztosítás szervezetről (1950) 1733
97. A Szakszervezetek Országos Tanácsa elnökségének 1/1950. SZOT. számú
határozata a Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ (SZTK) szervezeti és
működési szabályzatáról (1950) 1736

D) EGYHÁZAK, FELEKEZETEK

98. A magyar izraelita vallásos szervezet egységes országos szervezete (1950)	1749
99. A magyarországi evangélikus egyház 1966. évi törvénykönyve (1966)	1777
100. A magyarországi református egyház 1967. évi alkotmánya (1967)	1803
101. A magyarországi unitárius egyház önkormányzati törvénye (1971)	1834
102. A magyarországi katolikus egyházközségek általános szervezeti szabályzata (1984)	1861

E) EGYETEMEK

103. A minisztertanács 274/1950. (XI. 23.) MT. sz. rendelete a tudományegyetemek és a műszaki egyetemek szervezetének szabályozása tárgyában (1950)	1879
104. A művelődési miniszter 3/1969. (VII. 4.) MM. sz. rendelete az egyetemek és az egyetemi jellegű főiskolák szervezetéről és működéséről (1969)	1886
105. A művelődési miniszter 20/1986. (VIII. 31.) MM. sz. rendelete a felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről (1986)	1906

F) MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

106. Az MTA alapszabályai (1949)	1921
107. Az MTA alapszabályai (1970)	1930

1990–2000

A) KÖZIGAZGATÁSI ÖNKORMÁNYZATOK

108. Kup község önkormányzatának szervezeti és működési szabályzata (1991)	1951
109. A Fejér megyei önkormányzat szervezeti és működési szabályzata (1991)	1966
110. Székesfehérvár megyei jogú város önkormányzata közgyűlésének szervezeti és működési szabályzata (1991)	1983
111. A Fővárosi Önkormányzat szervezeti és működési szabályzata (1992)	2012
112. Ajka város önkormányzatának szervezeti és működési szabályzata (1995)	2037

B) KAMARÁK, HEGYKÖZSÉGEK

113. Az Országos Ügyvédi Kamara ügyrendje (1992)	2083
114. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara alapszabálya (1994)	2090

115. A Magyar Ügyvédi Kamara alapszabálya (1999)	2109
116. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara alapszabálya (2001)	2122
117. Balatonederics hegyközség alapszabálya (2004)	2149
118. A Magyar Agrárkamara alapszabálya (2004)	2162

C) TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS

119. A Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat alapszabálya (1994)	2191
--	------

D) EGYHÁZAK, FELEKEZETEK

120. A magyarországi katolikus egyházközségi képviselőtestületek szabályzata (1993) ...	2205
121. A magyarországi evangélikus egyház hatályos alkotmánya (2001)	2214
122. A magyarországi református egyház jelenleg hatályos alkotmánya (2002)	2258
123. A magyarországi zsidó hitközségek alapszabálya (2004)	2289

E) EGYETEMEK

124. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest) szervezeti és működési szabályzata (2000)	2313
--	------

F) MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

125. Az MTA-ról szóló 1994. évi XL. törvény, az MTA alapszabálya és az akadémiai ügyrend egységes szerkezetben (1995)	2353
---	------

ELŐSZÓ

2003-ban nyertük el az „Autonómiák Magyarországon 1848–1998” című pályázatunkkal a „Tudományos Iskola” támogatására kiírt, hároméves futamidejű, jelentős összegű OTKA-támogatást, amelyért ezúton is szeretnénk köszönetet mondani. Ennek birtokában nyílt lehetőségünk arra, hogy az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történelem doktori programja keretében kialakítsunk és eredményesen működtessünk egy tehetséges doktoranduszainkból szerveződő tudományos iskolát. A közös munka eredménye a résztvevők szakmai jártasságának elmélyítése, tanulmányok írása, a hallgatók között érdeklődést keltő szemináriumai, tudományos konferenciákon való rendszeres szereplésük mellett elsősorban a pályázatban végcélként megjelölt forrásközlés sikeres elkészítése és publikálása.

A Doktori Iskola működésének egyik fontos területe a doktoranduszok további felkészítése a tudományos kutatómunkára, támogatásuk a szakmai publikációk megírásában, ösztönzésük a szélesebb közönség előtt elhangzó nívós előadások tartására. Ennek a követelménynek a jelenlegi anyagi körülmények között csak külső források mozgósításával, elsősorban is az OTKA törekvéseinket méltányoló és elismerő támogatásával tudunk eleget tenni. Mint a jelenlegi projekt vezetője úgy vélem, hogy vezető professzoraink szakmai irányításával sikerült olyan tudományos iskolát teremteni, amely az itt közreadott háromkötetes forráspublikációval hozzájárul a polgári demokrácia hazai kiteljesedése részének tekintett autonómiák még teljesebb kiépüléséhez és hatékony működéséhez – történeti megalapozottságuk megismertetése és dokumentálása révén.

Az autonómia fogalmát, annak változatosságát, különféle korszakokban és területeken történt megvalósulását részint az alapos bevezető tanulmányban elemezzük, részint a lehetőleg teljességre törekvő, a forrásközlés szigorú szabályait követő dokumentációval alátámasztjuk. Hisszük, hogy a mai magyar társadalom, elsősorban is az ún. „civil társadalom” legátfogóbb autonóm szerveződései – a közigazgatási önkormányzatok, a kamarák, a társadalombiztosítás, az egyházak és felekezetek, nagy múltú és jelenleg is nagy fontosságú intézmények, mint az egyetemek, vagy olyan köztestületek, mint a Magyar Tudományos Akadémia – érdeklődésére tarthat számot vállalkozásunk. Az állami túlhatalommal, a politikával és a nemegyszer e kettőt is túlszárnyaló szerepre törő gazdasággal csak úgy élhet együtt kellő biztonságban a társadalom, ha tere és lehetősége nyílik önmaga igazgatására, kormányzására, a saját ügyeiben való döntésekre.

Az „Autonómiák Magyarországon 1848–1998” témameghatározáshoz hozzátartozik, hogy a mindenkori magyar állam területén élő autonómiák száz évről van szó. Az 1848-as kezdő

év a polgári forradalom, a polgári átalakulás meghatározó cezúrája. Vizsgálódásunk nagyjából a polgári korra terjed ki, de nem mellőzhettük az 1949–1989 közötti „szocialista korszakot” sem, amelyre inkább a valóságos autonómiák hiánya volt a jellemző. Az 1989 után kibontakozó polgári demokrácia keretei között újjászerveződtek vagy újonnan is szerveződtek autonómiák, amelyek ma nem egy tekintetben meghatározó elemei a magyar társadalom életének. (Kutatásunk tematikája nem terjedt ki a nemzetiségi és etnikai kisebbségek önkormányzatára, az egyesületek autonómiájának kérdéskörére vagy az érdekvédelem olyan nagy múltú intézményeire, mint a szakszervezetek.)

A projektben – amelynek vezetője Gergely Jenő DSc. tanszékvezető egyetemi tanár – a tanszék, illetve a doktori program professzorai: Pölöskei Ferenc akadémikus, professzor emeritus, Gergely András, Izsák Lajos intézetigazgató, Kardos József és Vida István, valamint a tudomány doktorai, valamint Pajkossy Gábor kandidátus, habilitált egyetemi docens vettek részt. Elsősorban az ő szakmai irányításukkal folytatták doktoranduszaink a kutatást és a források feldolgozását. A témakörben rendezett tudományos tanácskozásokon előadásaikkal és hozzászólásaikkal segítették a munka sikeres folytatását. Közülük Gergely Jenő az egyházi autonómiákkal, míg Kardos József az MTA-val kapcsolatos forrásokat gyűjtötte össze, dolgozta fel. Doktoranduszaink, felosztva az egyes témákat, önállóan folytatták az anyaggyűjtést, a dokumentumok bevezetőikkel és lábjegyzetekkel való ellátását, illetve elkészítették a bevezető tanulmány témájukra vonatkozó fejezeteit. Cieger András, Ignác Károly, Rácz Kálmán, Réfi Attila, Strausz Péter és Zachar Péter Krisztián doktoranduszok illetve posztdoktorok olyan szakmai közösséget alkotnak, amely a jövőre nézve is biztató lehet: a jelenlegi pályázat lezárulása után is – a lehetőségekhez képest – folytatják ezt a munkát. Doktori iskolánk és a tanszék is igyekszik ehhez segítséget nyújtani.

A pályázat félidejében, 2004 októberében tudományos konferenciát rendeztünk az addigi eredmények birtokában és a továbbfolytatás irányait illetően. Ezen a tanácskozáson a pályázatban részt vevő kollégák és doktoranduszok mellett részt vettek és előadást tartottak a témával foglalkozó jeles szakemberek, így Kajtár István, a pécsi egyetem professzora, Majdán János, a pécsi egyetem docense és Mezey Barna dékán, az ELTE Jogi Karának professzora is. (A konferencia anyaga megjelent: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998*. Szerk. STRAUSZ PÉTER és ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN. Bp. 2004, ELTE.)

A forrásközlésről: A dokumentumok közlésénél a kronologikus és a tematikus elvet együttesen alkalmaztuk. Kronológiailag a köztörténeti cezúrákat vettük figyelembe: I. 1848–1918: A polgári forradalom, a neoabszolutizmus és a dualizmus; II. 1919–1949: A Horthy-korszak és a „népi demokrácia”; III. 1949–1989: a „szocializmus” időszaka; IV. 1989–: A polgári demokrácia helyreállítása. Az egyes kronológiai egységeken belül tematikusan közöljük a forrásokat: a) a közigazgatási autonómiák; b) a kamarák; c) a társadalombiztosítás; d) az egyházak és felekezetek; e) az egyetemek; f) a Magyar Tudományos Akadémia. Az I. kötet élére került a Cieger András, Gergely Jenő, Ignác Károly, Kardos József, Réfi Attila, Rácz Kálmán, Strausz Péter és Zachar Péter Krisztián által írt, a témavezető által szerkesztett bevezető tanulmány. Ezt a felhasznált könyvészeti irodalom zárja. (Az egyes részek szerzőit a tartalomjegyzékben tüntetjük fel.)

A dokumentumokat 1-től folyamatos sorszámozással láttuk el. Mindegyik forrás eseté-

ben megadjuk annak eredeti címét. Új vagy további címet csak akkor adtunk a dokumentumnak, ha nem volt címe, vagy az nem utalt egyértelműen a forrásra. (Az általunk adott címet kurziváltuk.) A cím alatt található a dokumentum keletkezésének helye és pontos ideje. Mindegyik dokumentum elé rövid bevezetőket (ún. „kopfokat”) írtunk, ahol közöljük az azzal kapcsolatos fontosabb információkat, utalásokat. A szövegközlésnél követtük a történeti forrásközlés alapvető szabályait. Ahol a szöveg jellege szükségessé tette, meghagytuk az eredeti írásmódot, egyébként a jelenlegi helyesírás szerint közöljük. A törvényeket (törvénycikkeket) egységesen tc.-ként rövidítjük. A törvények és az évszázadok római számmal szerepelnek. Amennyiben a szóban forgó dokumentumnak csak bizonyos része vagy részei foglalkoznak az autonómiával, akkor ezeket a részleteket közöljük. Néhány autonómatörvény vagy -szabályzat terjedelmét tekintve olyan nagy, hogy teljes egészében való újraközlése meghaladná publikációnk lehetőségeit, és megbontaná annak belső egyensúlyát. Ilyen esetben a dokumentum másodlagos fontosságúnak tűnő fejezeteit, alfejezeteit vagy §-ait elhagytuk, ezt három ponttal jelezzük [...], de a kihagyott részek tartalmát lábjegyzetben közöljük. A dokumentum végén megadtuk a szereplő aláírás(oka)t, dátumot. A *forrás* közlésére mindenütt sor került, megjelölve annak természetét, lelőhelyét, első közlését, esetleg utolsó közlését is, amennyiben az általunk közreadott szöveg innen való. (Az egyházi autonómiák dokumentumait – a terjedelmi okokból szükséges rövidítésekkel – BALOGH-GERGELY, 2005 kötetekből vettük át, mert ezek mellőzésével nem lenne teljes a magyarországi autonómiákról készült forráskiadványunk.) A lapalji lábjegyzeteket dokumentumonként 1-gyel kezdődően számoztuk. A jegyzetekben található a vissza- illetve előreutalások más, általunk közölt forrásokra, törvénycikkekre, rendeletekre, s ha szükségesnek tartottuk a további információt, a kérdést tárgyaló irodalomra. (Ha a jegyzetekben a forráskiadványunkban szereplő dokumentumra történik hivatkozás, akkor csak a dokumentum számát adjuk meg.) A ma már nem közismert idegen szavak, kifejezések, fogalmak fordítását, értelmezését is jegyzetekben szerepeltetjük. A jegyzetapparátusban a SZERZŐ(K), szerkesztő(k) nevét nagybetűkkel írjuk. A könyv, kötet, sorozat címét *kurziváljuk*. Többszerzős tanulmánykötetnél a szerző nevét nagybetűkkel írjuk, a tanulmány címét normállal, a kötet címét kurzívval és a szerkesztő nevét nagybetűkkel. Ezen túl megadjuk a megjelenés helyét és évét, a hivatkozott oldalszámo(ka)t. Polyóirat, periodika esetében annak címét *kurziváljuk*, a szerző nevét nagybetűvel, a publikáció címét normállal írjuk. Közöljük a folyóirat évfolyamát, számát és az idézett oldal(ak)at. Köteteinkhez helynév- és személynévmutatót nem készítettünk, mert az ilyen előfordulások nem tekinthetők témánk szempontjából relevánsnak.

Az autonómia szempontjából meghatározó fontosságú törvények és jogszabályok közlésére csak elvétve kerül sor, mivel ezek hozzáférhetők a *Corpus Iuris Hungaric*ben, a *Magyarországi Rendeletek Tárában*, a *Magyar Közlönyben* és más, közkézen forgó kiadványokban. (A törvényekre történő hivatkozásnál ezért csak az évet, a törvény számát, esetleg §-ait és azon belüli – arab számmal vagy kisbetűvel jelzett – pontjait adjuk meg.) Az autonómiai szabályrendeletek, egyházalkotmányok többsége eredetileg is nyomtatott formában, sokszorosítva került kiadásra, s ezeket már a kurrens szakirodalom is jelentős részben közölte. Ilyen esetben pontosan jelezzük, hogy az általunk publikált forrás honnan származik. Jóval kevesebb azoknak az iratoknak a száma, amelyeket a szerkesztők levéltári kutatással hoztak felszínre,

és először kerülnek itt közlésre. Ebből következően forráskiadványunk funkciója elsődlegesen az, hogy egybegyűjtve, rendszerezve, egymással összevetve adja közre a különféle típusú autonómiák sokszínű és gazdag forrásait.

Annak reményében bocsátjuk útjára háromévnyi kollektív munkánk termékét, hogy az felkelti a szakma érdeklődését és az érintettek figyelmét.

GERGELY JENŐ

AUTONÓMIÁK MAGYARORSZÁGON 1848–2000

Bevezető tanulmány

AZ AUTONÓMIÁRÓL ÁLTALÁBAN

A kutatás eredményeit összegző bevezető tanulmányunkban elsőként az autonómiáról általában szólunk, majd tematikus egységenként tárgyaljuk annak forráskiadványunkban dokumentált megvalósulási formáit.

AZ AUTONÓMIA FOGALMA

Az autonómia görög eredetű szó = *auto*: 'ön' + *nomos*: 'törvény', eredeti görög jelentése saját törvényei szerint élés, tágabb értelemben öntörvényűség, önállóság. Autonómiával rendelkező egyének, területi és helyi önkormányzatok, társadalmi csoportok, egyházak és felekezetek, kamarák, társadalombiztosítók, szakszervezetek, közcélú intézmények, nemzetiségek, etnikai kisebbségek, amelyek önállóak, másától függetlenek, önmaguknak szabályzatot, törvényt alkotók és ebből következően önkormányzattal rendelkezők, aszerint élők, működők. Az autonómia tehát az állampolgárok kisebb vagy nagyobb létszámú, valamilyen közös cél, adottság, érdek, ideológia vagy vallás mentén önszerveződéssel létrejött közösségeinek sajátja, amelyeknek működését a maguk által alkotott szabályok (önkormányzati szervezeti és működési szabályzatok, szabályrendeletek, ügyrendek, az egyházak esetében egyházi törvényeket alkotó zsinatok vagy ilyen jogú választott testületek által elfogadott „egyházalkotmányok”) a hatályos állami törvények keretei között biztosítják, s ehhez függetlenségüket nem, vagy forrásaikat tekintve csak részben korlátozó anyagi eszközökkel rendelkeznek. Az autonómiának, az azzal rendelkező(k)nek minden politikai és gazdasági hatalommal szemben erkölcsi és szellemi vonatkozásban függetlennek kell lennie.

Másként közelítve: az autonómia valamely közösség önrendelkezési joga, minden idegen, külső hatalomtól való függetlensége. Az autonómia a nem állami szervezetek azon képessége, hogy saját ügyeik intézésére – többnyire jogi természetű – szabályokat alkothassanak. Az autonómia közjogilag képességet jelent objektív, kötelező jogszabály alkotására. Az autonómia jogalkotásának az állami törvényhozás szab határt. Nem alkothatnak a hatályos törvényekkel, jogszabályokkal ellentétes jogokat. Ennek megvalósulását biztosítja az autonómiák működésének feltételeként létező állami jóváhagyás (az autonómiai törvényalkotás állami megerősítése, ami azt is lehetővé teszi, hogy betarttatásukban az állam közreműködése is igénybe vehető). Az autonómiák tehát nem tekinthetők az osztársadalom, a közjó érdekeit elsődlegesen reprezentáló és szolgáló szuverén állam kompetenciája megkérdője-

lezőinek vagy kisajátítóinak, hanem a saját maguk jurisdictiója szerint működő szerveződések közötti célszerű munkamegosztásnak.

A természetjogi felfogás szerint minden közösségnek joga van arra, hogy sajátos céljait önállóan valósítsa meg. Ennek a jognak az állam vonatkozásában a *szubszidiaritás* elve felel meg. (A szubszidiaritás alatt az értendő, hogy a döntések ott születessenek, és azok hozzák meg őket, ahol az érintettek élnek, és akik a végrehajtásukban érdekeltek. Amit meg lehet oldani az adott szinten, azt ne vigyék feljebb; végső soron ne az állam tartson igényt ezekre.)

AZ AUTONÓMIA ÉRTELMEZÉSE

A mai magyar közbeszédben az autonómia alatt az önkormányzatiságot értik. Ezzel kapcsolatban két felfogás érvényesülhet. Az egyik szerint az autonómiát meg kell különböztetni a közigazgatástól. A közigazgatás különböző területi szintjei végül is az államigazgatásban összegződnek. Az állam az alsóbb szintű közigazgatási egységeknek lead olyan állami feladatokat, amelyeket csak részben finanszíroz. A helyi vagy regionális közigazgatási egységek számára ebből eredően bizonyos mértékű autonómiát biztosít, amit önkormányzatiságnak nevezünk. Ebben az esetben tehát a közigazgatási autonómia egyenlő az önkormányzatisággal, amelytől alapvetően megkülönböztetik az autonómia más, sokféle és sokszínű megvalósulási formáit.

A másik felfogás szerint az önkormányzatiság olyan gyűjtőfogalom, amelynek egyik fontos jellemzője, megvalósulási formája az önhatalmú jogszabályalkotás, vagyis az autonómia. Ebben az értelemben az autonómia lényeges eleme a saját törvényhozáson nyugvó saját önkormányzat, öngazgatás. Az autonómia tehát elsősorban az azzal rendelkezők önkormányzata. (Önkormányzatiság = autonóm szabályalkotás = végrehajtás, azaz működés.)

Az autonómia, mint olyan, nem abszolút kategória. Kialakulása, fejlődése és működése bonyolult, nehezen áttekinthető jelenség. Tartalma, megjelenési formája, mozgástere koronként és országonként változik, az adott ország társadalmi berendezkedésének, nemzeti kultúrájának függvénye, s annak történelme során alakult ki. Következésképpen országonként és koronként változik a tartalma, megjelenése és mozgástere. Azonban kétségtelenül vannak állandó kritériumai is az autonómiának: ilyen alapelv a politikai és gazdasági hatalomtól való elkülönülés, továbbá az autonómiával bíró testület, intézmény, szervezet erkölcsi és szellemi függetlensége.

Az autonómia eredete, legitimitása szempontjából kétféle felfogás, elmélet létezik. Az *originarius elmélet* szerint az autonómia az egyes közösségeket „eredendően” (*sui iuris*) megilleti, azaz az autonómiát nem az állam határozza meg, nem az államtól származik. A *derivatív elmélet* szerint az autonómia forrása mindig egy magasabb (pápai, fejedelmi, állami stb.) hatalom. Az autonómia csak akkor és annyiban létezik, amennyiben az állam lead a saját hatalmából.¹ Véleményünk szerint egyik felfogás sem abszolút érvényű. Vannak ugyanis olyan autonómiák, ahol az originarius elmélet érvényesül: ilyenek a protestáns egyházak és a katolikus kivételével az egyéb felekezetek önkormányzatai. (A katolikus egyházban vég-

ső soron az autonómia forrása is a pápai főhatalom, amely a püspökökön keresztül érvényesül. Az egyházi testületek önrendelkezési jogát az egyetemes egyház és a részegyházak törvényhozása korlátozza, s csak ezen a kereten belül van az autonóm testületeknek törvényhozó és végrehajtó hatalma.) Egyértelműen a deritatív elmélet érvényesül a közigazgatási autonómiáknál (önkormányzatoknál) vagy a kamaráknál és a társadalombiztosítóknál, amelyeknek felállításáról eleve állami törvény rendelkezett.

Az autonómiák általános szabályozottságukat és kereteiket illetően meghatározhatók és elhelyezhetők a társadalom szerveződésének strukturális hierarchiája szerint is. E tekintetben három „szférát” vagy szintet különböztetnek meg: a makroszintet vagy makroszférát, a mikroszintet vagy mikroszférát, és a köztes szintet vagy mezzoszférát. A makroszférába tartozik a politika, az állami szint a törvényhozással és a kormányzattal (végrehajtó hatalommal). Ez a szféra törvényhozó, végrehajtó és ellenőrző tevékenységet végez. A mikroszféra az egyes állampolgárok szintje; tágabb értelemben a munkavállalók, a kisvállalatok stb. tartoznak ebbe. A mezzoszféra „köztes közeg” a makro- és a mikroszféra között, intézményekből, képviselői szervekből áll, s átfogja a társadalom egészét vagy annak egyes rétegeit, csoportjait. Az első két szférát primer szintnek lehet tekinteni, míg a mezzoszféra, a köztes szféra intézményei, szervezetei és tevékenysége szekunder jellegű. A makro- és mikroszféra saját meghatározottsággal létezik és működik, mindegyiknek van saját struktúrája. „A szekunder jellegű mezzoszféra szervezetei, intézményei ehhez képest a makro- vagy mikro-szféra által meghatározott közegben és általuk meghatározott feladatok ellátására jönnek létre és működnek.”²

Az autonómiák a mezzoszféra köztes intézményrendszerében helyezkednek el. Kapcsolódásuk a másik két szférához sokféle lehet: alá- vagy fölérendeltség, egy- vagy többoldalú függőség, párhuzamosság és partnerség. Hatásmechanizmusuk szerint ez a kapcsolódás lehet alulról felfelé, felülről lefelé irányuló, vagy egyidejűleg mindkét irányú.

Az autonómiákkal kapcsolatban felmerülő fontos kérdések a következők lehetnek:

1. Az államtól, a makroszférától milyen feladatokat, jogosítványokat vesz át vagy kap meg (adnak le neki vagy harcol ki magának). Az állam és az autonómiák közötti munkamegosztás, funkciómegosztás sokban függ az illető államhatalom jellegétől. A demokratikus és liberális állam érdekelt ebben a munkamegosztásban, igyekszik minél több funkciót leadni. A diktatórikus és totalitárius rendszerek viszont nem igénylik, sőt nem tűrik az autonómiákat, vagy amennyiben azok mégis léteznek, akkor az állam szoros felügyelete, irányítása mellett nem elsősorban az autonómiában élők, hanem az állam érdekeit valósítják meg. Ugyanez miként áll a mikroszféra vonatkozásában? A mikroszférát alkotók leginkább szavazati jogukkal élve tudják meghatározni az autonómia mikéntjét, működését.

2. Miként viszonyulnak az autonómiák a gazdasághoz, pontosabban milyen anyagi eszközökkel rendelkeznek, ezek honnan erednek? Az autonómiáknak mint a civil társadalom szerveződéseinek talán leglényegesebb jellegzetessége, hogy az államtól, a hatalomtól minél nagyobb függetlenségre, önállóságra törekednek. Ez elsősorban anyagi függetlenségük minél nagyobb elérésében nyilvánul meg. Ennek eszköze az autonómia tagjainak rendszeres anyagi hozzájárulása, illetve a vagyonszerzés. Ez a törekvés azonban soha nem vált teljessé, mindig az állam valamilyen mértékű anyagi támogatására is rá voltak utalva. Egyér-

telmű, hogy pénzeszközök nélkül az autonómaszervezetek nem működtethetők. Ezek forrása lehet az állam (költségvetés), az autonómiai tagságtól származó bevételek (tagdíj, egyházi adó stb.), adományok, ingó és ingatlan vagyon.

3. Kérdés, hogy az autonómia szervezetben kényszerstagság van-e, vagy önkéntes alapon szerveződik? Kényszerstagságnak tekinthető-e egy felekezethez tartozás az adott egyházi autonómiában, vagy egy településen való állandó lakhely a helyi önkormányzatban való közvetlen vagy közvetett (választás útján való) részvétel? Esetenként a tagság valóban kényszer, amennyiben azt állami törvény írja elő (a kamaráknál). Egyértelműen önkéntes a tagság az akadémiánál vagy az egyetemenél.

4. Az autonómiákra jellemző lehet azok horizontális kiterjedtsége és vertikális tagozódása is, amely a mindenkor „külső körülmények” által meghatározott. Az autonómiák kiterjedésüknél, terjedelmüknél fogva is megkülönböztethetők egymástól. Lehetnek a társadalom jelentős részét átfogó, illetve annak csak egy kisebb csoportját érintő autonómiák. Így például a közigazgatási autonómiák különféle szintjei az egész társadalmat átfogják, hiszen mindenki lakik valahol, és van önkormányzati választójoga. Ugyancsak jelentős kiterjedésűek az egyházi autonómiák, főként akkor, amikor a társadalom többsége még vallásos, vagy legalábbis formálisan valamely egyházhoz, felekezethez tartozik. Ezen kívül ugyanis csak a felekezeten kívüli lakosok állnak. Amíg a társadalombiztosító önkormányzattal rendelkezett, abban is jelen volt a társadalom egyre növekvő százaléka, végül gyakorlatilag valamennyi munkavállaló és járulékfizető állampolgár. A kamarák létszáma igen különböző lehet; itt egy foglalkozási ág vagy szakma autonóm érdekérvényesítéséről van szó. Végül egyes konkrét intézmények és testületek – egyetemek, MTA – autonómiája csak az adott intézményben dolgozókra és hallgatókra vagy a tagokra terjed ki.

5. Végül az autonómiák jellegük szerint lehetnek defenzívek vagy offenzívek. Defenzívnek akkor mondható az autonómia, ha az önvédelmi jellegű, az autonómián belül élők érdekeinek, jogainak védelme az autonómián kívüli tényezőkkel szemben. Offenzív az autonómia akkor, ha az jogosítványait kifelé hatékonyan érvényesíti, esetleg bővíti és kiterjeszti. Ebben az esetben az autonómia hatékony érdekérvényesítő szervezatként is funkcionál, esetenként átvesz rá nem jellemző (pl. szakszervezeti) érdekérvényesítő funkciókat is.

AZ AUTONÓMIA MEGVALÓSULÁSI TERÜLETEI

A helyi vagy területi önkormányzat – a *közigazgatási autonómia* – szűkebb értelemben a helyi választással létrehozott képviselői közigazgatási szerve. Tágabb értelemben pedig olyan szervezet, amelyet valamely körben külön választással hoznak létre, és sajátos közigazgatási feladatai vannak. A helyi, területi önkormányzatok a jogszabályokban meghatározott állami, illetve a maga által meghatározott közigazgatási feladatokat lát el. Forrásait részint az állami költségvetés, részint saját bevételei, illetve a saját tulajdonában lévő vagyon biztosítják. A közigazgatási autonómiák általában az állam területi tagozódásához igazodnak, de lehetnek más szervezőelvek is (pl. a régiók kialakítása során). Típusait az állam határozza meg (pl. megye, különböző jogállású városok, községek stb.). Az államot általánosságban a felügyelet, s ennek keretében a felülvizsgálat kezdeményezése illeti meg, hogy biztosítsa az állam egységét.

A *kamarákat* törvényi szabályozás hozta létre. A kamarák önmagukat olyan törvényes érdekképviselői szervnek tekintik, amely saját ügyeit önállóan, autonóm módon intézi, a saját szakmai területén működő állami közigazgatástól bizonyos feladatokat és ezzel járó jogosítványokat átvész, valamint igényt tart saját szférájának kizárólagos és egyedüli képviselői jogára. A kamarai autonómia mozgásterét részint az azt létrehozó törvény, részint a kamara saját érdekvérvényesítő képessége szabja meg. A kamarai autonómia nem közvetlen konfliktus által kivívott önkormányzat, hanem felülről kapott önállóság. Mivel az állam adja az érdekképviselőnek az autonómiát, rögtön meg is szabja annak mértékét, és a rendszerbe beépíti saját befolyásának biztosítékait. Elmondhatjuk, hogy „a kamarai intézmény a maga törvényes rendeltetésénél fogva mintegy összekötő kapocsként szerepel az állami közigazgatás és a gyakorlati élet között s a kamarák az állami közigazgatással szemben a gondozásukra bízott közgazdasági érdekek törvényes szakképviselőiként jelennek meg”.³

A *biztosítóintézeti autonómia* még a kamarákénál is szűkebb volt, mivel a biztosítók önállósága csupán saját szervezetük belső ügyeire terjedt ki. A szakminiszteri kontroll itt sokkal szorosabb volt, mint a kamarák esetében. Ez érthető, hiszen a biztosítók feladata nem a biztosítottak érdekképviselése, hanem az egészségügyi, betegsegélyezési, nyugdíj-szolgáltatás. Az állam jelentős összegekkel támogatta ezeket a biztosítóintézeteket, hogy szolgáltatásait teljesíteni tudják. A támogatás mértéke nagyobb volt az OTI esetében, kisebb az Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár esetében, amely ennél fogva nagyobb autonómiával is rendelkezett.

Az *egyházak és felekezetek autonómiája* volt a leginkább független az államtól és a gazdaságtól. A politikai függetlenséget lehetővé tette, hogy a transzcendentális irányultságú szervezetek tagjaiknak vallási, vallás erkölcsi érdekeit reprezentálták, amelyek függetlenek voltak és maradtak a politikai terrénutól. Az egyházi autonómiákban helyet kaphattak mindazok, akiknek politikai nézetei nem ellenkeztek az adott egyház, felekezet tanításával, erkölcsi normáival. Ugyanakkor kínosan ügyeltek arra, hogy az egyházak autonóm intézményei, önkormányzatai ne váljanak egyféle „klerikális politikai párttá”. A gazdasági függetlenség is nagymértékben megvalósult. Legtöbb esetben ugyanis az egyházi önkormányzat teljes jogú tagjának csak az számított, aki a vonatkozó egyházi törvényben kodifikált anyagi hozzájárulását annak fenntartásához teljesítette (egyházi adó). Sőt mi több, a bevett felekezetek esetében az egyházi adó behajtásában az állam is hatékonyan közreműködött. Az egyházi adót fizetők nagy száma így jelentős pénzügyi forrásnak bizonyult. De hozzájárult az anyagi függetlenséghez az egyházak ingatlanvagyon, elsősorban is földbirtokai. Igaz, hogy az egyházi vagyon részint célvagyon, részint korlátozott forgalmú birtok volt, amelynek az illető egyháziak csak a jövedelmét élvezhették, ám a jövedelmet szabadon felhasználhatták. (A vagyoni helyzetben viszont óriási különbségek voltak az egyes egyházak, felekezetek között.) Végül a bevett felekezetek egyenjogúsításáról szóló 1848. évi XX. tc. kilátásba helyezte az egyházak vagyoni egyenlősítését is (az egyházi vagyon szekularizációjával azok fenntartása az államra hárulna), ám erre 1945-ig nem került sor. Ezért az állami költségvetés rendszeres egyházi és iskolai segélyben részesítette az egyházakat (elsősorban is a papi kongrua fizetésével). Az egyházi és felekezeti autonómiákat elsősorban az illető egyház teológiai, hittani rendszere alapozta meg, annak struktúrája követte az illető egyházét vagy felekezetét. Az állam vagy a

közigazgatás ebbe egyáltalán nem szólt bele, az egyházi törvényeket az uralkodó, az államfő erősítette meg, miáltal azok hatálya nem csak az autonómia tagságát kötelezte, de az állami és közigazgatási szerveknek is tiszteletben kellett azokat tartani. Az állam legfőbb felügyeleti joga tette lehetővé, hogy az egyházalkotmányokba ne kerüljenek be olyan passzusok vagy kitételek, amelyek sértik a hatályos állami törvényeket vagy jogszabályokat.

Az *egyetemi autonómia* sok szempontból hasonlított az egyházak önkormányzatához. Esetükben különös hangsúlyt kapott az autonómia azon funkciója, hogy biztosítsa a tudományok szabad művelését, a professzorok megválasztásának lehetőségét és a hallgatók fokozatosan növekvő tanszabadságát. Az egyetemek sem voltak hivatottak a politikai véleményformálásra vagy gazdasági érdekek képviselésére, autonómiájuk szempontjából annak erkölcsi függetlensége volt az elsődleges.

A *Magyar Tudományok Akadémia* – kivéve az 1949-től az 1980-as évekig tartó időszakot – olyan szuverén tudósok önrendelkezéssel bíró köztestülete, amelynek kizárólagos feladata a tudományok művelése, itthon és külföldön való képviselése. Az akadémia tagjának lenni nem anyagi előnnyel, nem hatalmi pozíciókkal járt, hanem magas megtiszteltetés, a legjobbaknak járó elismerés, kitüntetés volt. (Ami természetesen soha nem volt teljesen elkülöníthető a politikai érdek elismerésétől sem.) Az akadémia jelentős vagyonnal is rendelkezett, s a rendszeres állami támogatással együtt ez garantálta anyagi függetlenségét. Az MTA a szovjet rendszer átvétele után vált a magyar tudományosság párt által kézben tartott centrális irányító szervévé, háttérbe szorítva az autonómiájuktól megfosztott egyetemek addigi ilyen működését. A szocialista rendszer felbomlásával az akadémiai autonómia is fokozatosan újraéledt, ám a rendszerváltás után is – bizonyos addigi monopolizált feladatokat, mint például a tudományos minősítést „leadva” – megtartotta tudományos irányító funkcióját és intézményrendszerét.

Összegezve úgy véljük, hogy a jelentős történeti hagyományokkal rendelkező magyarországi autonómiák céljaik szerinti működése – az alkotmányban garantált alapvető szabadságjogok és kötelességek mellett – fontos biztosítéka az egyes állampolgárok és az állampolgárok tágabb vagy szűkebb közösségei önérvényesítésének, önmegevalósításának. Ezáltal nélkülözhetetlen elemei a társadalom szerves működésének, működtetésének, s mint ilyenek, kiegészítik vagy szükség szerint részterületeken és részfeladatokban helyettesítik az állam végső soron ugyanilyen funkciójának megvalósulását. A szuverén államhoz képest azonban az autonómia mint olyan jellegénél fogva másodlagos lehet csak, hiszen az állam valamennyi állampolgár közös „autonóm (szuverén) testülete”, míg az autonómiák az állampolgárok bizonyos csoportjainak a különérdekeit is képviselni akaró és tudó önszerveződései. (Az állam és az autonómiák akkor működnek valóban a közjó érdekében, ha a kető között megvalósul a szerves munkamegosztás és együttműködés.) Az autonómiák mint az önkormányzás hatékony szervei és intézményei ugyanakkor biztosítékát képezik a demokrácia, a politikai demokrácia kibontakozásának és érvényesülésének is. Az autonómiák nélkül aligha képzelhető el a magyar társadalom XXI. századi élete és a magyar nemzet beilleszkedése az autonómiákat érvényre juttató európai közösségbe.

GERGELY JENŐ

KÖZIGAZGATÁSI ÖNKORMÁNYZATOK

A KÖZIGAZGATÁS AUTONÓMIÁJÁNAK NÉZŐPONTJAI 1848–1918

A közigazgatás „hosszú tizenkilencedik századi” történetével sokat foglalkozott az elmúlt évtizedek során a szakirodalom, de egykorúan is sokszor írtak és vitatkoztak annak állapotról, jövőjéről. E tanulmányban csupán arra vállalkozunk, hogy e gazdag vita- és szakirodalmi termésből négy elemzési szempontot kiemelve körbejárjuk a közigazgatás autonómiájának problémáját. Mindenekelőtt a túlbujánzó politikai diskurzus autonómiavitáira kell röviden kitérnünk, mert ez adja keretét kutatásunknak. A vitákban megfogalmazódó eltérő álláspontok, koncepciók folytonos harca ugyanis mélyrehatóan meghatározta a közigazgatási autonómia határainak alakulását. Ezt követően a viták nyomán megszülető jogi szabályozás szintjére irányítjuk figyelmünket. Az utolsó két szempont viszont a gyakorlati konfliktusok felől igyekszik megközelíteni a választott témát: egyfelől a különböző önkormányzati szintek autonómikus ellentéteinek a bemutatásával, másfelől pedig a közigazgatási autonómia pénzügyi működtetésének a vizsgálatával próbálunk árnyaltabb képet rajzolni a korszakról.

POLITIKAI VITÁK AZ AUTONÓMIA HATÁRAIRÓL

A liberális program egyik központi témája a politikai intézményrendszer átalakítása volt, ezen belül pedig kitüntetett helyen szerepelt a rendi (nemesi) vármegye reformja. A reformok mértékét és sebességét tekintve azonban 1843-ra már jelentős nézetkülönbségek bontakoztak ki a reformtáboron belül, melyet összefoglalóan a „municipalisták” és „centralisták” vitájaként jellemez a történeti irodalom. A fő dilemmát az jelentette, hogy vajon lehetséges-e és milyen módon az ősi kiváltságokkal körülbástyázott feudális vármegyei autonómia lebontása, pontosabban a liberális államberendezkedés követelményeihez illeszkedő „modern” autonómia kialakítása. Ráadásul úgy, hogy e reformok megvalósításának nélkülözhetetlen feltétele a nemesség támogatása és a vármegyei intézmények közreműködése volt. A Kossuth Lajos fémjelezte municipalisták vallották, hogy a nemesség és a rendi vármegye képes a megújulásra, a megváltozott kor követelményeinek való önkéntes megfelelésre. Ennek megfelelően e tábor a jövőendő alkotmányos polgári államban is mintaadó szerepet szánt a megyéknek: „A megyei szerkezetet, mint a nemzeti közállomány legbecsesebb intézményét, mindenestre fenn kell tartani, mégpedig avégett kell fenntartani, miszerint az egész népre kiterjeszkedő alkotmányos életnek részint idomul, részint orgánumul szolgál-

hasson” – írta Kossuth.¹ Ő sem vitatta azonban, hogy a vármegye reformra szorul, melynek legfontosabb elemeként a megyei népképviselői rendszer behozatalát jelölte meg. 1843-ban még csak távlatos célként írt róla, 1848 tavaszán viszont már konkrét – az általános választójog elvére épülő – törvényjavaslat formájában terjesztette elő elképzelését.²

Ezzel szemben a centralisták (pl. Eötvös József, Kemény Zsigmond) a megyéket elavult középkorias intézménynek, alkotmányőri szerepüket pedig illuzórikusnak tekintették, amelyeket részleges reformokkal nem lehet modernizálni, azok nemhogy mintául nem szolgálhatnak, de a megyék erős autonómiája (az utasítási, a visszahívási és az ellenállási jog) kifejezetten gátja a liberális kormányzati rendszer kiépülésének. „És mi, ha az országgyűlést a municipál-rendszer szolgálójává tenni nem akarjuk, ha hitelt kívánunk adni azon állításnak, hogy Kárpáttól Adriáig *egy* és nem *ötvenkét* magyar haza van, akkor bízzuk a nemzetet képviselő testületre oly törvényeket szerezni, melyek nem részletes, nem helyi eredményekben merítik ki magokat, de... *egy* haza egész jövődjéről szólnak” – vélekedett Kemény.³ A centralisták programjának két pillérét az országos autonómia (népképviselői országgyűlés, felelős kormány), illetve az emberek életét legközvetlenebb módon szabályozó helyi (községi, városi) autonómia kiépítése alkotta. A megyék legfeljebb a középszintű államigazgatás szerveiként maradhattak volna fenn.

A megyék jövőjét illetően a két tábor álláspontja még 1848 lázas napjaiban sem közeledett, sőt az ellentét Kossuth törvényjavaslata kapcsán a még meg sem alakult Batthyány-kormány első válságával fenyegetett.⁴ A konfliktust lezáró kompromisszumos törvényjavaslat (a későbbi 1848: XVI. és XVII. tc.) a nagy államszervezési kérdéseket végül megoldatlanul hagyta.

A reformtáboron belül nagyobb konszenzus mutatkozott viszont a szabad királyi városok ügyét illetően (pl. szavazati súlyuk növelésében az országgyűlésen). Az 1843–44-es országgyűlés során egy több száz paragrafusból álló törvénytervezet megalkotására került sor. Egyebek mellett a vita az autonómiát érintő két lényeges kérdés körül forgott: a városi polgárjogban részesülők, azaz az autonómiát gyakorlók körének, valamint a kormányfelügyelet mértékének a meghatározása adott okot hosszabb eszmecsere. A törvényjavaslat végül a konzervatív főrendek illetve a kormányzat ellenállásán elbukott, igaz, 1848 tavaszán a szabad királyi városokról szóló ideiglenes jelleggel megalkotott törvény (XXIII. tc.) több vonatkozásban is e joganyaghoz nyúlt vissza. Ugyancsak elmaradt a községek ügyének rendezése.⁵

A szabadságharc leverése után az abszolutista osztrák birodalmi kormányzat felszámolta a magyar közigazgatás autonómiáját: megfosztotta a törvényhatóságokat politikai, törvénykezési és pénzügyi jogosítványaiktól, valamint átalakította a közigazgatás területi beosztását is (a Magyar Királyság megyéit öt kerületbe osztották). A megyék jövőjére vonatkozó vi-

¹ KOSSUTH LAJOS: A kérdések leglényesebbike (1843). Idézi: SCHLETT, 1999. 188.

² Lásd az 1. számú dokumentumot.

³ KEMÉNY ZSIGMOND: Korteskedés és ellenszerei (1843). Idézi: SCHLETT, 1999. 196.

⁴ Lásd ehhez: GERGELY ANDRÁS: Általános választójog 1848-ban? A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen. *Századok*, 2005. 3. sz. 585–610.

⁵ CSIZMADIA, 1941. 134–166., KAJTÁR, 1992. 36–46.; valamint DOBSZAY TAMÁS: A szabad községek rendezésétől a szerződött községek felszabadításáig. A községek ügye az 1843/44-es országgyűlésen. *Századok*, 2005. 3. sz. 545–584.

ták csak 1860. október 20-át, az Októberi Diploma és a megyerendszer visszaállítását ki-mondó uralkodói kézirat kiadását⁶ követő szabadabb politikai légkörben éledhettek újjá.

Ekkor azonban mind a megyék, mind a hazai politikusok körében megerősödött azok-nak a hangja, akik a vármegyei autonómia 1848-ban már részben megnyirbált jogainak a visszaszerzése, sőt azok kibővítése mellett szólaltak fel. A központi kormánnyal szemben a megyék megnövekedett erejét jól mutatja az uralkodó utasítása nyomán a báró Vay Mik-lós udvari kancellár által az újonnan kinevezett főispáni kar számára összeállított utasítás sorsa is.⁷ A főispáni utasítástól, amely egy későbbi törvény megalkotásáig a megyei bizott-mányok összehívásával és a tisztújítások lebonyolításával, illetve a közigazgatás irányításá-val kapcsolatos intézkedési programot foglalta magában, és amely szándéka szerint a hazai közhangulat csillapítását szolgálta, számos megye eltért, az azt kísérő és az uralkodó iránti lojalitást kifejező főispáni eskümintá szövegét pedig helyenként megmásították, sőt eseten-ként teljességgel mellőzték.⁸ De további példákat is sorolhatunk: Ugocsa megye bizottmá-nyi gyűlése 1861 januárjában kelt körlevele – melyhez más megyék is csatlakoztak – hatá-rozottan kiállt a megyék régi jogai mellett: követelte a követküldési, utasítási és visszahívási jog visszaállítását, hiszen csak ezen eljárások biztosíthatják megnyugtatóan a társadalom valós érdekeinek törvényhozási képviselőtét. Az 1848-ban európai mintára behozott mi-niszteri felelősségi rendszernél pedig biztosabb alkotmányos garanciákat nyújt, ha a törvé-nyek végrehajtása terén a köztörvényhatóságok régi önállósága megmarad (azaz a kor-mánnyal döntései ellen felszólalhatnak, a törvénysértőnek ítélt rendeleteket félretehetik). „Összefoglalva a két rendszert, magyar formák szerint a nemzet maga közvetlen törvény-hozó és maga a végrehajtó is; európai formák szerint a nemzet csekélyszámú teljhatalma-zottai hozzák a törvényt s azokat a miniszterekben központosított kormány felelősség mel-lett hajtja végre. [...] A magyar végrehajtási rendszer, hol a nemzet maga hajtja végre a törvényeket, kizár minden törvénysértést, s ez megnyugtatóbb, mint a miniszteri utólagos felelősség jobbadán illusorius biztosítéka” – fogalmazott a körlevél.⁹

Egyre több megye és város fejezte ki továbbá szándékát az 1848-ban érvényben lévő – ám számos vonatkozásban meghaladott – jogrendszer visszaállítása és ezzel együtt az igaz-ságszolgáltatási funkciók átvétele iránt. Deák Ferenc Pest város közgyűlésén 1861 januárjá-ban elmondott beszédében azonban a jobbiztonság fontosságára hívta fel a figyelmet, mondván, „ha minden köztörvényhatóság tetteleg jár el, saját nézete szerint szervez, válto-ztat, rendelkezik, egyformaság, összhangzás merőben lehetetlenek”, az anarchia elkerülhe-tetlen. Azaz, ha a partikuláris autonómia az országos autonómia hatáskörébe tartozó fela-datokat elvonja, sérülnek a polgár szabadságjogai, a zűrzavar pedig végső soron az abszolút hatalom visszatéréséhez vezethet.¹⁰

Az Októberi Diploma 1861 novemberében történt felfüggesztését, illetve az előző hóna-pokban megalakult törvényhatósági képviselőtestületek feloszlását követően, az 1867.

⁶ Lásd a 2. számú dokumentumot.

⁷ Lásd a 3. számú dokumentumot.

⁸ Az utasítások keletkezésének és fogadtatásának körülményeiről bővebben lásd: SZABAD, 1967. 158–173.

⁹ *Magyar alkotmányos mozgalmak 1860. október 20-tól 1861. április 2-ig, mint a nemzetgyűlés megnyitása napjáig*. Pest, 1861. 118.

¹⁰ DEÁK F., 2001. 38.

esztendő hozta el a politikai kibontakozást és az ún. kiegyezési törvények elfogadásán alapuló osztrák-magyar dualista állam létrejöttét. Az államjogi kapcsolatok hosszadalmas rendezése után a hatalomra jutott magyar liberális vezetőréteg számára ekkor nyílt mód az alkotmányos polgári állam 1849-ben félbeszakadt kiépítésére.

A liberális állam mozgásteret azonban 1867-ben igen szűkös volt. Egyfelől jelentős erők vonták kétségbe a kiegyezési politikai rendszer legitimitását, másfelől – mint azt igyekeztünk szemléltetni – sokan kérdőjelezték meg a parlamentarizmus Deákék által kialakított hatalmi és intézményi struktúráját. A modern polgári államrendszer kiépítését célzó gyakorlati elképzelések könnyen a közjogi csatározások céltábláivá, esetleg áldozataivá váltak. A kormánypárti politikusoknak tehát mind a kiegyezési rendszer, mind pedig a parlamenti kormányzás elfogadtatásáért komoly küzdelmet kellett folytatniuk. Egyrészt nem segítette munkájukat a jogrendszer állapota. A polgári államrendszer működtetéséhez törvényekre volt szükség. Csakhogy az 1848-ban megkezdett alkotmányozási folyamat a szabadságharc leverésével megszakadt, az akkor elfogadott sarkalatos törvények pedig az idő rövidsége, illetve különböző politikai kompromisszumok miatt meglehetősen hézagosak és a gyakorlati kormányzás számára gyakran használhatatlanok voltak, inkább elveket tartalmaztak, de fontos részletkérdésekben nem adtak eligazítást. Másrészt a közgondolkodásban mélyen rögzült és hosszú múltra visszatekintő központellenesség is hátráltatta a kormányzati munkát. Évszázadokon keresztül nemzeti erénynek számított a központi kormányszervekkel szembeni ellenállás, az ősi alkotmány védelme.

A köztörvényhatósági rendszer, miközben évszázadokon keresztül képes volt korlátozni az abszolutista osztrák birodalmi kormányzatot, és fórumot biztosított először a sérelmi politikának, majd a liberális ellenzékiiségnek, az alkotmányos időszakokban (1848, 1860/61) komoly akadályokat gördíthetett volna a nemzeti szintű autonómia (országgyűlés, felelős kormány) normális működése elé. Feltehetően e felismerés vezette az Andrássy-kormányt arra a lépésre, hogy miközben első intézkedései egyikeként kezdeményezte az országgyűlésnél a helyi közigazgatás 1848-ban kialakított autonómiájának helyreállítását,¹¹ 1867 áprilisában körlevelet („intézkvényt”) küldött valamennyi köztörvényhatósághoz, melyben igyekezett megmagyarázni a felelős kormány és a közigazgatási önkormányzatok egymáshoz való viszonyát.¹² E sajátos dokumentum rendkívüli jelentőségű, hiszen meglehetősen ritka, hogy a politikai rendszer szereplői ilyen formát választva szóljanak a hatalommegosztás elvéről és egymás feladatairól. Jól érzékelhető továbbá, hogy a kormány e néhány oldalas dokumentumban lényegében a gyorsan lezajló átalakulás politikai, jogi és mentalitásbeli következményeit kívánta megmagyarázni a társadalom számára. A kormány „nem mellőzheti el, hogy a... közönség figyelmét fel ne hívja nagy horderejére azon átalakulásnak, amely a felelős ministerium kinevezése által az ország kormányzati rendszerében történt, s mely mind a kormányra, mind pedig a köztörvényhatóságokra nézve új iránypontokat jelöl ki. [...] Ennélfogva kell, hogy a köztörvényhatóságok önkormányzata mellett az országos önkormányzat is fennállhasson. Ennek pedig gyakorlati feltétele: a felelős kormány és annak

¹¹ Lásd a 4. és az 5. dokumentumot.

¹² Az összes magy. kir. minisztériumnak 1867. ápr. 10-én kelt intézkvénye a megyék és sz. k. városok közönségeihez a törvényhatóságoknak a felelős kormányhozi viszonyát és az önkormányzattal járó felelősséget illetőleg. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1867. 2. kiad. Pest, 1871. 60–64.

rendelkezési joga. Erkölcsi és anyagi felvirágzásunk, nemzetünk összes jövője attól függ, amint e két, egyaránt fontos intézvényünk életműködését egymással összhangzásba hozni akarjuk és bírjuk. Nem lehet a kormánynak nem éreznie, hogy közvetlen a lefolyt nehéz időszak után, mely a nemzetet a passzív ellenállásra mint egyedüli hazafiúi erény gyakorlataira kényszerítette, a nemzet érzületének, eszmemenetének átalakulnia nem könnyen lehetséges... [...] Ez összhangzást addig is, míg a törvényhozás e téren részletesen intézkednék, nem lesz lehetetlen eltalálni, ha minden egyes kérdés eldöntése körül azon elv lesz irányadó, hogy a hatósági érdekek fölött a hatóság, az országos érdekek fölött pedig a felelős kormány van hivatva első sorban őrködni. Amíg tehát egyrészt a kormány ígéri, hogy a köztörvényhatósági autonómia jogait tiszteletben fogja tartani, úgy másrészt bizalommal elvárja a hatóságok hazafiúságától s bölcsességétől, hogy közreműködésük által a nemzeti kormány tekintélyét és erejét emelni fogják” – fogalmazott a minden miniszter által aláírt körlevél.

A dokumentum felhívta továbbá a köztörvényhatóságok figyelmét politikai és erkölcsi felelősségükre. Az alkotmányos rend visszaállításától kezdve ugyanis a helyi hatóságok hibás vagy felelőtlen döntései már nem egy külső hatalmat sújtanak, hanem magának a nemzetnek a haladását akadályozhatják, illetve a nagy múltú intézmények lejáratódásához vezethetnek. Ha azonban mindezt szem előtt tartják, „akkor megoldva lesz a nagy feladat: a felelős kormányzati rendszernek az önhatósággal összeegyeztetése és ez által alkotmányos szabadságunk állandó biztosítása”.

Fontos hangsúlyozni, hogy ugyan a szöveg mindvégig a két szint egyenrangúságáról beszél, ám a rendelkezési és felügyeleti jog kimondása gyakorlatilag a helyi önkormányzatoknak a kormányzati szint alá rendelését jelentette.

A képviselőházhoz érkező megyei feliratok azonban világosan jelezték, hogy a liberális érvelési és meggyőzési technika a „nagy feladat” megvalósításához önmagában nem elegendő. A kormányzó liberálisok által értelmezett nemzeti érdek önkéntes belátására a megyék jelentős része nem volt hajlandó. Ragaszkodtak ősi jogaikhoz, alkotmányőri szerepükhöz, és igencsak idegenkedve tekintettek az új államrendszerre. „[A megyei] institutiót az újabbskori állam doctrináknak feláldozni nem szabad... [az új] alkotmány életrevalóságát is csak a gyakorlat fogja bebizonyítani” – érzékeltette bizalmatlanságát Sáros megye.¹³

Vitatták, hogy a kormánynak joga lenne a törvények értelmezésére (és a parlament előzetes jóváhagyása nélkül rendeletalkotásra), a megyei tisztviselők feletti felügyeleti jog gyakorlására (pl. az állami adók be nem hajtása esetén), sőt egyes megyék igényt formáltak arra is, hogy minden kormány által elkészített törvényjavaslatot előzetesen véleményezzének, és azok csak ezután kerülhessenek a képviselőház asztalára. Tisza Kálmán még 1862-ben megfogalmazott, majd 1865-ben röpirat formájában megismételt – és több tekintetben Kosuth 1851-es alkotmánytervére építő – elgondolásában a megyék alkotmányőri szerepét a kormányzaton túl az országgyűlésre is ki kívánta terjeszteni. Amennyiben ugyanis a képviselők többségének véleménye eltérne a törvényhatóságok többségének az akaratától, akkor a nemzeti akaratot hívebben megjelenítő megyék a törvényhozás feloszlata után közvetlenül a nemzethez fordulhatnának döntésért: „A törvényhozásra nézve a parlament és a fe-

¹³ Sáros megye feliratát idézi: STIPTA, 1995. 130.

jedelem, mint törvényhozók, de alattuk a törvényhozásra is befolyással bíró törvényhatóságok, melyek a képviselőválasztások szabadságát, a központi kormány túlterjeszkedése ellen védik, melyek elmondják minden tárgy felett véleményüket, melyek azon esetben, ha a törvényhozás tényezői egyetértve a nemzet érdekei ellen akarnának hivatásukban eljárni, ezt közbelépésükkel meggátolhatják, az egyik főtényező, a képviselőház újjáalakítását, vagyis a nemzetre hivatkozást idézvén elő.”¹⁴

Mocsáry Lajos 1867-ben is elengedhetetlennek tartotta a megyék jogainak változatlan fenntartását, mert úgy vélte, hogy a közösügyi rendszer komolyan veszélyezteti a nemzet szabadságát, tehát „tartsuk fenn a megyei autonómiát. Óvjuk meg *minden* nyirbálás és csonkítástól municipális szerkezetünket. Soha se volt rá nagyobb szükségünk, mint most”, mivel „a magyar kormány nem olyan parlamentáris kormány, mint amilyennek nevezni, mint amilyennek igen sokan tartani is szeretik”.¹⁵

A kiegyezést követő első néhány évben a megyék és az országos kormányzat konfliktusai korántsem maradtak meg az autonómia határait kijelölő elméleti vitáknál. Az ellenzéki Heves és Külső Szolnok vármegye például 1867 júniusában hozott közgyűlési határozatával elutasította a kiegyezési törvények „irányát és elveit”, és kijelentette az 1848-as törvényekhez való ragaszkodását, valamint hogy „a megyék helyhatósági jogállapotát minden történhető megtámadás ellen, a minisztérium irányában is, sőt ha kell azzal szemben is fenntartani és megvédeni készek vagyunk s az érdemben a testvér megyék kötelelességszerűen erkölcsi támogatásával számolunk...”. A kormány végül csak királyi biztos kiküldésével és a megye önkormányzatának a felfüggesztésével volt képes akarata érvényesítésére.¹⁶

A „hevesi ügy” kapcsán Eötvös József a parlamentben kénytelen volt elismerni, hogy a sietve fogalmazott 1848. évi törvények sajátos ellenzéki olvasata elvben igazolhatja a megyék autonómia-felfogását, ám az általuk választott eljárás merőben ellentétes az áprilisi törvények szellemiségével: „Elismerem, hogyha egyedül a törvények betűjét vesszük fel, akkor nincs a megyei autonómiának oly tág értelme, mely a miniszteri felelősséggel úgy, mint az 1848-i törvények értelmezik, össze ne férne, mert miután az 1848-i törvény a kormányt mulasztásaiért csak annyiban teszi felelőssé, amennyiben ezek a törvény által rendelkezésre bízott eszközökkel elháríthatók valának, világos, hogy ott, hol a kormánynak eszköz nincs a kezében arra, hogy végrehajtsa rendeleteit, ott minden kétségen kívül felelősségre nem is vonathatik. [...] De vajon, kérdem, a 48-i törvényhozásnak az volt-e szándoka, midőn a felelősségi törvényt fölállította, hogy e törvénynek gyakorlati következményei ne legyenek? [...] Mit akart ugyanis a 48-i törvényhozás mindenekelőtt? Egy tisztán rendi alkotmányt, egy tisztán a nemesi privilégiumokra alapított szabadságot megváltoztatni parlamentális alkot-

¹⁴ TISZA K., 1865. 62. Tisza Kálmánnal szemben Kossuth alkotmányterve – amerikai mintára – minden megyéből két követet kívánt az országgyűlés felsőházába juttatni, így biztosítva számukra törvényhozási jogokat. Erről lásd: GERGELY ANDRÁS: Területi autonómiák – lokális önkormányzatok a XIX. századi Magyarországon. In: *Autonómiák Magyarországon, 1848–1998*. Szerk. STRAUSZ PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN, Budapest, 2004. 48–50.

¹⁵ MOCÁRY LAJOS: A megyei önkormányzatról. *A Hon*, 1867. febr. 28. In: *Mocsáry Lajos válogatott írásai*. Vál. KEMÉNY G. GÁBOR, Budapest, 1958. 363.

¹⁶ SEBESTYÉNY SÁNDOR: A „hevesi ügy”, 1867–1869. *Századok*, 1973. 5–6. sz. 1175–1191. (az idézet a 1175–76. oldalon található).

mánná, és olyanná átalakítani, mely a népképviselőt alapján fekszik.”¹⁷ Deák Ferenc pedig Heves megye magatartásáról szólva az ország kormányozhatatlanságának a veszélyére hívta fel beszédében a figyelmet. „De ha a megyék oly hatósággal és annyi hatalommal volnának felruházva, minőt Heves vármegye magának tetteleg követelt, ha a megyéknek joguk volna a felsőbb rendeleteket, midőn azokat törvényteleneknek hiszik, egyszerűen félretenni, a kormánynak az engedelmséget megtagadni, ha a kormánynak nem szubordinálva, hanem csak koordinálva volnának; ha a kormánytól nem függenének, ha tetteikért felelősek senkinek sem volnának, de a felelős minisztérium intézkedéseinek sikerét passzív ellenállással meggátolhatnák, akkor a megyék nem védőbástyái volnának az alkotmánynak, hanem lehetetlenné tennék annak fenntartását. Képzhet-e valaki magának ilyen megyék mellett rendezett állapotot? [...] Én azt állítom, hogy ily módon nemcsak a parlamentáris, hanem bármi néven nevezendő alkotmányos kormány egyaránt lehetetlen. Ha valaha veszély fenyegetné is a megyei rendszert, ez nem abból fog származni, hogy a megye törvényes jogainak és kötelességeinek korlátai közé szoríttatik, hanem abból, hogy e jogok a törvény és gyakorlat határain túl annyira kiterjesztetnek, hogy ezáltal minden közigazgatás lehetetlenné váljék.”¹⁸

Csak hogy sem a törvényes rend betartatása, sem az alkotmányos politikai kultúra megteremtése nem ígérkezett könnyű feladatnak. Erre szolgál példaként az állami adófizetés elutasítása, illetve az adóbehajtás megyei akadályozása közvetlenül a kiegyezést követő időszakban. Az állam hatékony működtetéséhez az anyagi források elengedhetetlenek voltak, ám éppen ez volt az a terület, ahol a kormány a legnagyobb ellenállással találta szembe magát, néhány köztörvényhatóság ezt az eszközt a kiegyezési rendszer elleni tiltakozásra használta fel, mások pedig a megyei autonómia megsértését látták a központi szakigazgatás kiépülésében: „A törvényhatóságok területén a minisztérium alatt álló pénzügyi és pénzügyőri közegek a megyei intézkedéseket paralyssálva, a közigazgatás menetét megzavarva rendelkeznek” – panaszkolt be a kormányt Ugocsa megye a képviselőháznál.¹⁹ A kormány ugyan 1868-ban törvényt (XXI. tc.) hozott az adóbehajtásról, amely a megyéket anyagilag is felelőssé tette az állami jövedelmek beszedéséért, a megyék magatartása (és ezzel a központi végrehajtó hatalom hatékonysága) lényegében mégsem változott. A kormánypárti politikusok a megoldást egyre inkább a köztörvényhatósági rendszer átfogó reformjától remélték.

Fontos hangsúlyozni azonban, hogy 1867 táján a konkrét megoldási javaslatokra nézve a kormányoldalon sem volt egységesen kialakult álláspont. A parlamentarizmus kiépítését, a központi kormány mozgásterét, a megyék új feladatait és a társadalom szerepét illetően egymástól meglehetősen eltérő nézetek láttak napvilágot. Voltak, akik a megyét csupán közigazgatási szervként képzelték el, és az adminisztráció hatékonyságának a növelése érdekében a centralizáció fontosságát hangsúlyozták, mások kifejezetten károsnak (abszolutisztikusnak) vélték a központosítást, és a szükséges reformok mellett a megyék hatáskörében politikai funkciókat is meg kívántak hagyni, de akadt olyan kormánypárti politikus is, aki lényegében a megyék autonómiáját változatlanul őrizte volna meg.²⁰

¹⁷ EÖTVÖS, 1975. 676–677.

¹⁸ DEÁK F., 2001. 486–487.

¹⁹ Ugocsa megye feliratát idézi: STIPTA, 1995. 139.

²⁰ Az ekkor született elképzeléseket ismerteti: CSIZMADIA, 1976. 110–114.

Végül csak 1870 nyarán került sor a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalására. Voltaképpen három fő kérdésben bontakozott ki ekkor elvi jelentőségű vita a képviselők között. A honatyák egyrészt a parlamentarizmusról, a parlamentáris kormányzásról fejtették ki véleményüket, felvázolva – természetesen pártállástól függően – a modern polgári államrendszer általuk helyesnek elképzelt hatalmi-intézményi struktúráját. Másrészt sokan vették vizsgálat alá magának a központi kormánzatnak a szerepét és az egész politikai rendszerben betöltött helyét. Ennek kapcsán külön is szóltak a centralizáció, a bürokrácia kérdéséről, valamint a korszerű (gyors és hatékony) kormányzati döntéshozatal és végrehajtás feltételeiről. Harmadrészt pedig számosan ejtettek szót a társadalomfejlődés általuk elképzelt irányáról, a társadalom szerepéről, illetve a törvényhozás feladatairól a társadalom jövőjének alakításában. Amíg a kormánypárti felszólalók mondanivalóját alapvetően a parlament és a kormány mozgásterének a biztosítása, a kormányzati munka hatékonyságának a növelése és egy új polgári középosztály megteremtése határozta meg, addig az ellenzéki felszólalásokat inkább az alkotmányos fékek és ellensúlyok beépítésének a szándéka, a lelketlen bürokrácia és a túlzott központosítás veszélyeinek a hangoztatása, valamint a társadalmi legitimáció kiszélesítésének a követelése jellemezte. Jelen tanulmányban csupán a vitában elhangzott és a közigazgatás autonómiájával kapcsolatos nézetek felvázolására vállalkozunk.

Szinte minden ellenzéki felszólalás megkérdőjelezte és aggályosnak tartotta a parlamentáris kormányzás egyik legfőbb jellegzetességét: a kormánypárti többség feltétlen jogát az állam irányítására és az ország jövőjét jelentősen befolyásoló törvények megalkotására. Úgy vélték, hogy a parlamenti többség akaratából működő központi kormány hatalmának gátat kell szabni, esetlegesen elkövetett törvénytelenégei ellen azonban maga a parlament ellenőrző funkciója nem nyújt elégséges védelmet. A parlamentben ugyanis kizárólag a parlamenti többség akarata érvényesül, amelynek viszont nem áll érdekében saját kormányának felelősségre vonása.²¹ Az ellenzék vélekedése szerint a többség csupán az általa meghatározott általános politikai elvek – vagy rosszabb feltételezések szerint saját gyarló önértékének – kormányzati megvalósítása felett őrködik, de a szándékaival megegyező törvénytelenések megakadályozására nem képes. Éppen ezért egyrészt a kormány lépéseit mindig gyanakvással kell szemlélni, mozgásterét pedig a lehető legszűkebbre szabni.²²

Másrészt az alkotmányosság védelme érdekében határozottabb garanciákra is szükség van. Az ellenzék ezeket az alkotmányos biztosítékokat a parlamenten kívüli intézményekben vélte megtalálni. Tartottak ugyanis attól, hogy az újonnan kiépülő parlamentarizmus keretei között a hatalmi ágak különállása helyett a törvényhozás és a végrehajtás összefonódása következik be, és ebben a rendszerben – a kormánynak mindig fegyelmezetten engedelmeskedő parlamenti többségnek köszönhetően – a parlamenttől a kormányhoz kerül át az irányító szerep. Az ellenzéki felszólalók ebből kifolyólag egyfelől sürgették egy pártatlan állambíróság felállítását, amely szigorúan őrködne az alkotmány betartásán, másfelől az alkotmány másik biztosítékaként magát a megyét jelölték meg. „Éppen ezért óhajtom, hogy

²¹ Tisza Kálmán felszólalása 1870. június 30-án (197. ülés). Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Pest, 1870. IX. köt. 36. [A továbbiakban: *Napló*, 1869–72.]

²² Simonyi Ernő felszólalása 1870. július 7-én (203. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 234.

a törvényhatóságok, melyek eddig a fejedelem abszolút hatalma ellenében voltak az alkotmányosság és szabadság védbástyái, ezentúl legyenek védbástyái azon abszolút hatalom ellen, mely a parlamentális kormány kezében van.”²³ „Ellenben mihez ragaszkodunk mi? A municipális rendszerhez, mely igazolta magát Angliában és Magyarországon ezer, Sveiczbán 600 év folytán, Amerikában pedig legfényesebben, legtágasabban kifejtve van azóta, mióta az amerikai köztársaság létezik és látjuk, hogy ma már magában a centralisatio hazájában, Franciaországban is a municipális szabadság minél nagyobb kiterjesztésére törekszenek.”²⁴

Álláspontjuk szerint jelenleg egyedül a megyék képesek hathatósan megvédeni a többség akaratával szemben az egyének és a kisebb közösségek jogait, szabadságát, ugyanis a kormánypárti felszólalók által felsorolt egyéb eszközök (például a sajtó nyilvánossága vagy a gyülekezés szabadsága) valójában csak látszólagosak és a többség ellenőrzése alatt állnak. Sőt, Mocsáry Lajos felszólalásában a megyét a nemzeti függetlenség végső és megdönthetetlen bástyájának tekintette, amely fontos támasza lehet a központi kormánynak a kívülről (azaz Ausztria felől) érkező túlzott követelésekkel szemben, de ha kell, akkor magával a nemzeti érdekeket feladó kormánnyal szemben is.²⁵

Az ellenzék továbbá a megye ősi jogait védve elutasított minden olyan szándékot, amely a közigazgatás hatékonyságának a növelésére és szakszerűbbé tételére irányult. A törvényjavaslatban a kormányzat lelketlen centralizáló törekvését és az állami befolyás határozott kiterjesztését látták csupán. Az osztrák abszolutizmus időszakából ismert központosított állami gépezet rémképét felidézve a törvényjavaslatból a közigazgatás államosítását olvasták ki: „A törvényhatóságoknak aszerint, amint a törvényjavaslat szerint szerveztetni fognának, semmi közük többé a közigazgatáshoz. A kormányrendeletek igaz, hogy a megyének címe alatt érkeznek le, ez az egyedül, mi mint veszett fejszének a nyele megmarad a megyének lényeges önkormányzati jogából, de azon túl, mint mondám, a közigazgatásban a megye közönsége egyáltalában nem vesz részt. [...] Ezzel meg van semmisítve az önkormányzat leglényegesebb része, ezzel tökéletesen meg van alapítva hazánkban a bürocraticus közigazgatási rendszer, mert e szerint most már, ha a megye nem intézkedhetik a mikéntre nézve, természetesen a kormány fogja föladatának tartani, hogy rendeleteit a legutolsó részletekig praecisirozza és behasson a közigazgatás legvégső részleteibe” – fogalmazta meg félelmeit Mocsáry.²⁶

A centralizáció káros hatásait elemezve messzemenő következtetéseket is levontak: a kormány eme törekvése az önkormányzati élet elsorvasztásán keresztül végső soron vagy a nemzet halálához vagy éppen ellenkezőleg, annak robbanásszerű ellenállásához vezethet. „Az összpontosítási közigazgatással bíró államokban a közpolgár nem vesz részt a közügyek kezelésében, nem ismeri kezelésük módját, nem érdeklődik irántok, magánügyeinek előmozdításával foglalkozik kizárólag s azt, mi a közérdekben teendő, a kormány közlegeire bízva, azoktól várja közvetlenül. [...] Ily államokban a mozgatóerő a központi kormány, a nemzet maga holt test, nem élő, eleven organismus, hanem egyes polgároknak, mint meg-

²³ Mocsonyi Sándor felszólalása 1870. július 2-án (199. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 102.

²⁴ Simonyi Ernő felszólalása 1870. július 7-én (203. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 235.

²⁵ Mocsáry Lajos felszólalása 1870. július 5-én (201. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 159.

²⁶ *Napló*, 1869–72. IX. köt. 160.

annyi parányoknak csoportozata, amely fölött ha lazul a központi kormánynak reá nehezedő nyomása, az minden vihar által a világ négy része felé könnyen szétsodortathatik” – figyelmeztetett Ghyczy Kálmán.²⁷ „Azonban a centralisációnak a hely színén tulajdon hazájában szemlélése – miként az ittas rabszolgák látása a spártai ifjakat – kijózanított. Tökéletesen meggyőződtem, hogy a centralizáció nem csak az egyéni szabadsággal, de a jó közigazgatással is ellenkezik s meggyőződtem, hogy a közügyek iránti érdekeltséget csökkenti, a vállalkozási szellemet megbénítja, a nemzetnek rendes, természetszerű fokozatos fejlődését megzavarja s elvégre forradalomra vezet” – összegezte franciaországi tapasztalatait Irányi Dániel.²⁸

Ugyancsak elszántan támadták a törvényjavaslat újszerű elemét, a virilizmus intézményének, azaz a legtöbb állami egyenes adót fizetők automatikus törvényhatósági bizottsági tagságának a bevezetését is. Ebben az intézkedésben a csak nemrég kivívott szabadságjogok megcsúfolását látták: a társadalom mesterséges és igazságtalan osztályokba sorolását, valamint egy újfajta (vagyon) kiváltságokon alapuló feudális rendszer kiépülését, amely bénítólag hat a társadalmi öntevékenységre, de sérelmesnek tartották a megyei autonómia (a döntéshozatali szabadság) külső, hatalmi korlátozása miatt is. „Önöknek uraim, sikerülni fog a cél, mit maguk elé tűztek. Az autonómia utolsó maradványa is el fog enyészni az apáthia folytán, és valamint önök már is létesítettek az igazságszolgáltatásban a Bach rendszert, éppen úgy fogják létesíteni a közigazgatásban is: ez lesz a végeredmény!” – fogalmazta meg lesújtó véleményét Mocsáry Lajos.²⁹

Tagadták, hogy az állam egy egyszerű részvénytársaság módjára működhessen (Tóth Vilmos belügyi államtitkár hasonlata volt ez), ahol mindenki csak vagyonával arányos mértékben részesülhet a megtermelt javakból és a közügyek irányításából, az államnak ugyanis magasabb rendű, közösségi célokat is szolgálnia kell. A kormány javaslata mögött azt a hátsó szándékot sejtették, hogy a hatalmon lévő erők a virilis rendszeren keresztül lényegében saját hatalmukat kívánják fenntartani. A virilis rendszert szembeállították mind az 1848-as törvények és a liberalizmus, mind pedig a demokrácia szellemiségével. Különösen a szélsőbal vélekedett úgy, hogy a kormánytöbbség ahelyett, hogy az általános és titkos választójog bevezetésével végleg lebontaná a válaszfalakat a társadalom különböző csoportjai között, és a demokrácia útjára lépne, a virilizmus bevezetésével szűkebbre vonja azok körét, akik a közügyek intézésében tevőlegesen részt vehetnek. A Tisza Kálmán vezette balközép a virilizmus elítélésében egyetértett a kisebbik ellenzéki párttal, de az általános választójog megadását idő előttinek tartotta.

A parlamenti ellenzék bírálatát hatásos támogatásban részesítették az ország különböző részeiből az országgyűléshez érkező tiltakozó feliratok: 105 kérvény kifogásolta a kormány törvényjavaslatát, ebből 18 érkezett törvényhatóságoktól, 4 községektől, a többi testületektől és magánszemélyektől.³⁰ Heves megye ismét hallatta a hangját: „Azon lejtőn, melyre 1867-ben léptünk, süllyedünk alább, alább. Feláldoztuk függetlenségünket a hatalomnak, s

²⁷ Ghyczy Kálmán felszólalása 1870. július 5-én (201. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 181.

²⁸ Irányi Dániel felszólalása, 1870. július 1-jén (198. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 71.

²⁹ *Napló*, 1869–72. IX. köt. 163.

³⁰ STIPTA, 1995. 170. 11. jegyzet.

most áldozatul kívánják tőlünk a democratiát, a hatalommal szövetkezett, vagy szövetkezni kész plutocratiának.”³¹

A kormánypárt legtöbb képviselője sietett hangsúlyozni, hogy a központi és a lokális igazgatás összehangolására, harmonikus együttműködésére van szükség. Másrészt felhívták a figyelmet arra is, hogy a polgári államrendszer kiépítésével egy időben elkerülhetetlen a megyei közigazgatás megreformálása. Andrassy Gyula miniszterelnök beszédében – miközben hangsúlyozta a megyei rendszer fontosságát – érzékeltette, hogy a megyei autonómia merev védelmezői lényegében a reformok és az állami közigazgatás teljes körű bevezetése között választhatnak csupán. A teljes politikai rendszer átalakításának időszakában a megyék sem vonhatják ki magukat a kor követelményei alól. A megyék politikai jogainak korlátozásával párhuzamosan új feladatok meghatározása is szükséges számukra. Andrassy elgondolása szerint az alkotmányos harcok elmúltával a megyék törődjenek inkább saját polgáraik boldogulásával, és élénkítsék a társadalmi öntevékenységet. Figyelemre méltó azonban, hogy nem kívánta végleg felszámolni a megyék alkotmányvédő funkcióját, egy esetlegesen bekövetkező alkotmányos válság alkalmával indokoltnak tartotta annak életre keltését.³²

Eötvös József felszólalásában érzékletesen mutatta be képviselőtársai számára azt a többlépcsős folyamatot (a modern parlamentáris intézményrendszer kiépítését), amely szükség-szerűen vezetett el a megyei autonómia újraértelmezéséhez: „A befolyást, melyet a megye a törvényhozásra közvetlen gyakorolt, megszüntette az 1848-i törvény; a befolyást, melyet a megye a közigazgatásra gyakorolt, korlátok közé szorította a parlamentális kormányrendszer elve, s az azzal összekötött felelősség; azon fontosságot, mellyel a megye a közvélemény alakítására bírt, megszüntette a szabad sajtó, mely minden kérdés vitatását átvéve, az eszmék fejlesztésének jobb és erősebb eszközt nyújtott, mint bármely teremben tartott tanácskozás nyújthatna; a befolyást, melyet a megyék az igazságszolgáltatásra gyakoroltak, megszüntette hazánk haladása a kultúra terén, melynek következtében a bírói hivatalnak a közigazgatástól való elkülönítése szükségessé vált; végre azon befolyást, melyet a megyék saját területükön minden egyes községre gyakoroltak, meg fogja szüntetni a demokrácia azon kiterjedésében ugyanis, melyben népünk művelődik, és így saját jogainak önérzetéhez jut: éppen azon kiterjedésben szűkebb korlátok közé fog szorulni azon hatalom is, melyet most a megye kénytelenségből az egyes községek belügyeire gyakorol.”³³

Eötvös a törvényhozók feladatát három pontban jelölte ki: újra kell gondolni a megye és az országgyűlés, valamint a megye és a kormány viszonyát, illetve szélesebb beleszólást kell biztosítani a társadalomnak a helyi ügyek intézésébe. A politikus ezért szükségesnek tartotta a megyék felirati jogának korlátozását, a kormány alkotmányos mozgásterének a kibővítését (azaz a felelősségi rendszer teljes érvényesítését, a rendeletek végrehajtásának biztosítását), végül a községi önkormányzat erősítését és a virilizmus bevezetését. Érvelésében az 1848-as politikai örökség beteljesítésének a szándéka is megjelent: az akkori törvényhozás

³¹ Heves megye közgyűlési jegyzőkönyvét idézi: GYÁNI GÁBOR: Vagyon és polgár, avagy a vagyonos polgár a diskurzusban. In: *Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára*. Szerk. ANGI JÁNOS – ifj. BARTA JÁNOS. Debrecen, 2005. 287.

³² ANDRÁSSY, 1893. 329–330.

³³ EÖTVÖS, 1975. 780.

akarátát akkor teljesítjük a leghívebben, ha a parlamentáris rendszert minden elemében kiépítjük és érvényre is juttatjuk. Eötvös – válaszul az ellenzéki felszólalásokra – tagadta, hogy a megyék alkotmányvédő szerepe a történelem folyamán bármikor is kizárólagos lett volna, bár méltatta a megyéket azért, mert hosszú időn keresztül politikai nyilvánosságot biztosítottak az ellenzéki érőknek. Úgy vélte, hogy a nemzet valódi ereje nem a különállásban, hanem az összefogásban rejlik.³⁴

Bár Deák Ferenc nem szólalt fel a törvényjavaslat vitájában, megyékkel kapcsolatos álláspontját mégis ismerjük az előző években – az adók behajtása és az igazságszolgáltatás reformja kapcsán – kifejtett nézeteiből. Meggyőződése szerint a parlamentarizmus „koreszméjét” és 1848 valós politikai akarátát a megyéknek is el kell fogadniuk, különben félő, hogy a korszerűtlen, változásra képtelen régi intézmény menthetetlenül elpusztul: „Nem mi veszélyeztetjük a megyék fönnállását, hanem veszélyeztetik azok, kik még az autonómiának régi korból származott s a régi korba illő, de most már a nemzet fejlődését akadályozó egyes részleteit is változtatlanul fönn akarják tartani. [...] A különféle államformák között, melyek időnkint oly gyakran változtak, abban találtak némi megnyugvást, hogy legyen az államhatalom parlamenti kormány kezébe letéve felelősség mellett, mellyel azon kormány fejedelmnek és népnek is tartozik. Ez jelenleg a kor eszméje, s tapasztalás bizonyítja, hogy midőn a régebbi kornak bármily becses intézvénye az újabb kornak valamely nagyszerű eszméjével ütközik össze, ha az ellentétet kiegyeztetni nem lehet, az előbbi ama régiebbet vagy magához simítja, vagy elsodorja. Igyekezzünk elkerülni, hogy nálunk e két eszme összeütközésbe jöjjön, mert nagy veszteségnek tartanám a megyei autonóm intézményeknek elenyészését, mitől ily összeütközés esetében méltán félhetünk, ha a két elvet a lehetőségig összhangzásba nem hozzuk.”³⁵

A központi és a helyi szint között megkívánt harmonikus viszony alapfeltétele, Deák szerint, a felelősségi viszony teljes körű érvényesítése. A felelősségi rendszer következetes kiépítése azonban egyben a hatékony közigazgatás záloga is. Ennek elmaradása ugyanis egy olyan korszakban, ahol az igazgatási feladatok növekedése és összetettebbé válása figyelhető meg, az emberek szemében az egész megyei intézmény lejáratódásához vezethetne. A törvényhozás előtt álló feladat tehát a megyék régi előjogainak a lebontásával megszüntetni a megyék különállását, és bekapcsolni őket a parlamentáris rendszer által felrajzolt hatalmi struktúrába, kijelölve számukra új helyüket és feladataikat a megváltozott politikai környezetben. „Én az önkormányzatot nagy fontosságúnak tartom, fönn kívánom tartani azt a megyéknél, sőt óhajtom kiterjeszteni, törvényszabta korlátok között, a községekre is, amennyiben ez a parlamentáris rendszerrel összeegyeztethető. De nézetem szerint a megyék nem koordinált testületek a státushatalom irányában, hanem oly testületek, melyek az összes kormányzati rendszernek alkatrészét képezik, melyeknek az állam a kormányzat célszerűsége tekintetéből is autonómiát adott. A megye jogokkal s hatalommal bír egyes polgárok irányában, jogokkal bír a kormány irányában, de az állam irányában jogokat nem érvényesíthet. A megyék nem föderatív részei az összes államnak, s nem bírhatnak az államtól

³⁴ EÖTVÖS, 1975. 790–792.

³⁵ DEÁK F., 2001. 522.

elkülönzött, vagy azzal éppen ellenkező jogokkal” – hangoztak el 1869-ben a témánk szempontjából kitüntetett jelentőségű mondatok.³⁶

Az ellenzék által élesen bírált virilizmus bevezetését maga a törvényjavaslat indoklása két ok miatt tartotta fontosnak. Jogokat akart biztosítani a vagyonos és értelmiségi rétegeknek egyrészt azért, mert a megyei adminisztráció pártatlan és folyamatos működtetését tőlük remélte, másrészt pedig a helyi közelet és önkezdemenyezések legfontosabb irányítóinak őket tekintette.³⁷ Eötvös József két felszólalásában még egyértelműbben világította meg a kormány szándékát. Kifejtette, hogy a virilizmus éppen hogy nem káros a szabadságra, mert mindenkinek egyenlő lehetőséget biztosít arra, hogy saját szorgalma révén a helyi ügyek irányításában meghatározó részt vállalhasson (szemben a korábbi, nemesi kiváltságokra épülő megyei politizálással). Sőt, a virilizmus községekre való kiterjesztésével a közügyek intézése még közelebb kerül a társadalom egyes tagjaihoz (többé nem a megye dönt kizárólag a polgárok sorsáról). A virilizmus továbbá a hatékony igazgatás záloga is, mert egyrészt olyan csoportok kezébe kerül helyi szinten a döntés joga, akik valóban érdekeltek az adminisztráció gyors és pontos működésében, másrészt függetlenek mindenféle politikai erőtlől (szorgalmuk és munkájuk révén kerültek oda), ezért képesek az állandóságot bevinni a közigazgatásba, harmadrészt pedig az érdekek sokszínűségét jelenítik meg a döntési folyamat során (hisz lakóhelytől, nemzetiségtől, pártállástól és foglalkozástól függetlenül virilista lehet mindenki). Beszéde végén Eötvös odáig ment, hogy vitatta, miszerint a virilizmus bevezetése ellentétes lenne a demokrácia elveivel.

A javaslat mellett felszólalók nem tagadták, hogy a virilizmus kodifikálásával egy új és erős társadalmi osztály (Eötvös középosztálynak nevezi) megteremtésén fáradoznak, amely motorjává válhat a polgári átalakulásnak. A virilizmus valójában egy olyan előjog, amely révén a társadalomban szükségszerűen kisebbségben lévő vagyonos illetve művelt rétegek a közügyek irányítása felett döntő befolyást szerezhetnek. Azt is hangsúlyozták viszont, hogy ezen osztály megteremtésével nem az egyes társadalmi rétegek közötti ellentétek kiélezése a céljuk, hisz e társadalmi csoport alulról és felülről egyaránt nyitott (azaz ki és be is lehet kerülni).³⁸

Eötvös tetszetős érvei azonban nemcsak az ellenzéket, de a kormánypárti honatyák egy részét sem győzték meg a virilizmus fentebb ismertetett áldásos hatásai felől, ezért Andrásy Gyula kénytelen volt bizalmi kérdéssé tenni a Deák-párton belül a virilizmus megszavazásának ügyét.

A kormányoldal egységesen vetette el viszont a szélsőbal általános választójogra vonatkozó javaslatát. A politikai jogok elnyerését – mint érvelésükből már eddig is kitűnt – továbbra is a műveltségre és a vagyonra épülő cenzusokhoz kívánták kötni. Az ország irányítását a kiszámíthatatlan és tudatlan, a pillanatnyi szenvedélyei által vezérelt tömeg helyett a tájékozott és független középosztály (azaz egy szűk, de idővel egyre szélesedő és nyitott elit) kezében látták biztosítani. Az általános választójogon alapuló megyei közigazgatás elutasításában ismét megjelent az 1848-as törvényhozás akaratára való hivatkozás, valamint

³⁶ DEÁK F., 2001. 582–583.

³⁷ Indoklás a köztörvényhatóságok és a községek rendezéséről szóló törvényjavaslatokhoz, 485. sz. Az 1869-dik évi április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1870, V. köt. 190.

³⁸ EÖTVÖS, 1975. 806.

a parlamentarizmus 1867-ben megvalósított modelljének védelme. „[...] a törvényhatóság képviselője nem fektethet szívesebben alpra, mint maga az ország képviselője, a képviselőház. El kell vetni még a lehetőségét is egy olyan kérdés föltevésének, hogy az ország körülményét a képviselőház többsége fejezi-e ki inkább, vagy a törvényhatósági bizottságok többsége” – figyelmeztetett a törvényjavaslat indoklása.³⁹

A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy a kormánypárti felszólalók közül többen is kétségbe vonták, hogy a megye képes a közigazgatási feladatok hatékony ellátására, ezért fejtegetéseikben – legalábbis elvi szinten – eljutottak a helyi közigazgatás államosításának a gondolatáig is. „Azt vélik-e önök, hogy azon jog: közvetíteni az állami közigazgatást, természet szerint illeti meg a törvényhatóságot, s hogy ahhoz szó sem fér? Én azt gondolom, ezt állítani kissé merész dolog lenne, mert egyetlen eset kivételével az önkormányzat eszméjébe ütközik. Az önkormányzat ugyanis, mint szerencsés voltam már a fölrati vita alkalmával is mondani, azt kívánja, hogy ki-ki végezze a maga dolgát, tehát az állam az államét, következve: hogy az állami közigazgatást ne végezzék a törvényhatóságok, sem a községek, hanem végezze önmaga az állam” – fogalmazta meg Kerkapoly Károly pénzügyminiszter.⁴⁰

Fontos hangsúlyozni, hogy az állami közigazgatás megteremtését nem sikerült programmá emelni, mert a kormánypárt ebben a kérdésben igen megosztott volt. Valójában az államosítás elvét elfogadó képviselők sem tartották még időszerűnek a bevezetését. Az államosítás elhalasztását két szempontból látták indokoltnak. Egyrészt a társadalmi békét és az államélet harmóniáját nem szabad veszélyeztetni egy elhamarkodott lépéssel, ehelyett kísérletet kell tenni a két szint összehangolására. Másrészt a politikusok döntő része komolyan hitte, hogy a jól szervezett állami közigazgatás költségesebb lenne, mint a hagyományos keretek között működő megyei igazgatás fenntartása.⁴¹

Horvát Boldizsár akkori igazságügy-miniszter visszaemlékezve az 1870: XLII. törvénycikk megszületésére, kénytelen volt elismerni, hogy az „eszmék zavara” jellemezte a vitát, és „már akkor is egészségesebb alapon kellett volna a megyék rendezését végrehajtani, de az akkori közhangulattal szemben ez a lehetetlenséggel volt határos. Akkor az ország nagy része teljes immunitást követelt a municipiumok számára az országos kormánnyal szemben.” Nem volt jobb véleménnyel azonban a második köztörvényhatósági törvény 1886-os vitájáról sem. Úgy látta, hogy a merev álláspontok és a téveszmék az eltelt 16 év alatt mit sem változtak. Az állami adminisztráció és az autonómia hívei vívtak egymással meddő harcot, pedig e két érvrendszert éppen az autonómia gyakorlása miatt lenne kívánatos összeegyeztetni: „Ha elkülönítenők egymástól az állam és az autonóm jogok hatáskörét, mindkettő úr lehetne a maga területén. De mi makacsul ragaszkodunk megrögzött balfogalmainkhoz. Nem akarunk lemondani azon jogról, hogy az autonóm megye vezesse az összes közigazgatást, s az eredmény az, hogy a tisztán autonóm jogok önálló gyakorlása is kisiklik kezeinkből.”⁴²

☞

³⁹ Indoklás a köztörvényhatóságok és a községek rendezéséről szóló törvényjavaslatokhoz, 485. sz. Az 1869-dik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1870, V. köt. 190.

⁴⁰ Kerkapoly Károly felszólalása 1870. július 4-én (200. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 131., valamint lásd Trefort Ágoston felszólalását 1870. július 5-én (201. ülés). *Napló*, 1869–72. IX. köt. 165–66.

⁴¹ A törvényjavaslat vitájáról: HALÁSZ IMRE: A közigazgatási eszmék fejlődése Magyarországon. 1. rész. *Nyugat*, 1914. 13. sz.

⁴² HORVÁT BOLDIZSÁR: A köztörvényhatóságok rendezéséről. Kritikai visszpillantás a képviselőház vitájára. *Budapesti Szemle*, 1886. 46. köt. 114. sz. 448. és 454.

E gondolatból kiindulva 1890–1891 folyamán a Szapáry Gyula vezette kormány nagy lendülettel fogott a megyei közigazgatás államosításának a kodifikálásához (az elkészített javaslat tartalmazta például a tisztviselők központi kinevezését, a főispáni jogkör újabb bővítését). A hosszú előkészítés során a politikai közélet szinte minden jeles képviselője önálló munkában (röpiratban) fejtette ki álláspontját a kérdésről. Az érvek és az ellenérvek a régi-ek voltak. A meglévő közigazgatási rendszer védői továbbra is a szabadság védelmezőjeként, a magyar állameszme terjesztőiként, az alkotmányosság bástyájaként tekintettek a megyékre, a kormány központosító szándékában pedig pusztá hatalomkoncentrációt és a bürokratizmus növelését látták. Holló Lajos szerint „az egy nagy önámítás, hogy a parlament magában is elég a közszabadság biztosítására. Az a parlament olyan lesz, mint a homokra épített épület, melynek semmi alapzata, semmi támaszfala nincs, amely előbb vagy utóbb önmagától össze fog omlani.” Éppen ezért elfogadhatónak tartotta azt az elképzelést, miszerint a megyék is kezdeményezhessék a törvényhozás feloszlatását, ha a parlament olyan helyzetbe jut, hogy az „nem tekinthető többé a nemzeti akarat valódi kifejezőjének”. Könnyebben megvalósíthatónak gondolta azonban a törvényhatóságokat képviselőhöz juttatni a felsőházban.⁴³

A kormányjavaslat mellett megszólalók viszont a szakszerűség növekedését (gyors és olcsó igazgatást), a korrupció és a családi összefonódások visszaszorulását, a parlamentáris kormányrendszer helyes működését (azaz a partikularizmussal szemben a nemzeti akarat teljesebb érvényesítését), illetve ugyancsak a magyarság érdekeinek a hathatósabb képviselését várták az államosítástól. A törvényjavaslat körüli sok félreértés miatt Beksics Gusztáv például úgy vélte, hogy szükség van a közigazgatási reformok valós értelmének a megvilágítására. Nézete szerint az állam kinevezési joga nem jelenti az önkormányzatiság pusztulását. A kormányzás ugyanis a modern államokban a parlament és a központi kormány feladata, a társadalomra pedig ezen „állami” intézmények ellenőrzése hárul. A magyar társadalom gondolkodása azonban még mindig államellenes, ezért ragaszkodik a megyék önállóságához. Másrészt viszont minden más téren az államtól várja a segítséget. A szereptévesztés feloldását, tehát a közigazgatás állami kézbe adása, illetve a társadalom önkormányzási, önszerveződési képességének a fejlesztése jelentheti.⁴⁴

Végül azonban a törvény teljes elfogadtatásához hiányzott a kellően egységes politikai akarat, a pártok még a századfordulón is rendkívül megosztottak voltak a közigazgatás reformját illetően, így a 182 paragrafusból álló javaslatból mindössze az első kettőt szavazta meg a képviselőház többsége: csupán csak a megyei közigazgatás államosításának az elvét sikerült kimondani, az ehhez szükséges törvényjavaslatok kidolgozását pedig a belügyminiszter feladatává tették (1891: XXXIII. tc.).

Az 1905–1906-os alkotmányos válság és annak részeként a vármegyei ellenállás ismét megnövelte a törvényhatóságok politikai szerepének és korlátozott önállóságának a jelentőségét. A parlamenti többséggel és költségvetési felhatalmazással nem rendelkező Fejérváry-kormányal szemben ugyanis a megyék ideig-óráig sikeresen vették fel a küzdelmet, bár

⁴³ HOLLÓ LAJOS: *A közigazgatás rendezése a megyékben, városokban és községekben. A kormány javaslatának és a bizottság főbb megállapodásainak bírálatával.* Budapest, 1891. 47–48. és 173. (az idézet itt található).

⁴⁴ BEKSICS GUSZTÁV: *Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk.* Budapest, 1891. 10–23. További munkákat ismertet: CSIZMADIA, 1976. 225–236.

maguk is a törvénytelenység talajára tévedtek. Még Tisza István sem tudta kivonni magát az események hatása alól. Egyik ekkor elmondott beszédében maga is az állami túlhatalom veszélyére figyelmeztetett: „Nagyon is rászoktunk már arra, hogy mindenben a gyámolt, a támaszt az államban keressük; talán nem árt az, ha tudatára ébredünk annak a kellemetlen igazságnak, hogy jöhetnek ismét idők, midőn ellenséget talál a magyar nemzet az állam hatálmában s hogy ilyen időben csak a magyar társadalomnak elaszticitása, a magyar társadalomnak belső életereje az, ami megmentheti a nemzetet.”⁴⁵ Az 1906-ban hatalomra került ellenzéki koalíció hálából igyekezett az állammal szemben – még ha szimbolikusan is – újból megerősíteni a megyéket. 1907-ben eltörölték az államosítást kimondó és torzóban maradt törvényt, valamint kiterjesztették a közigazgatási autonómia épsége fölött örködni hivatott Közigazgatási Bíróság hatáskörét.

A megyei intézményrendszer alkotmányvédő szerepéhez fűződő hagyomány a magyar politikai gondolkodásban egyébként még a világháborút megelőző időszakban is igen erősen élt. Ennek egyik bizonyítéka, hogy amikor 1913-ban Tisza István ismét kormányra kerülve előkészületeket tett a közigazgatás átfogó rendezésére (elemei például a ki-nevezési rendszer, a közgyűlési hatáskör csökkentése, a járási szint erősítése), a Magyar Jogászegylet is ankétot szervezett a reformok megvitatására. A konferencia tanulságait összefoglaló Concha Győző azonban kénytelen volt elismerni, hogy maguk sem tudtak igazán elszakadni ettől a hagyománytól: „Lehet-e ezeknek a közjogi testületeknek [a megyéknek] politikai hatásköre? Ha tisztán az értelem szemüvegén át nézem a dolgot, arra szavaznék, hogy nem. [...] De törvényeket ne csináljunk pusztán hideg ésszel és megfontolással, hanem az érzelmeket is tekintetbe kell venni, és amikor ez a nagy átalakulás végbemegy, akkor ezt a szerintem nem is jelentékeny, de mégis olyan nagynak tartott jogot megszüntetni talán nem volna célszerű, nem volna tanácsos.”⁴⁶

A hosszú múltra visszatekintő vitát végül a világháború rekesztette be, elmosva nem csak a Tisza-féle törvényjavaslatokat, de az egész dualista államalakulatot is. Az újjáépítés és az állami cselekvés új határainak a kijelölése 1919 után már egy megváltozott szellemi és politikai környezetben kezdődött meg.

A JOGI SZABÁLYOZÁS

Az 1848 előtti *nemesi vármegye* számára a jogrendszer (a XV–XVI. század óta) igen széles autonómiát biztosított. A vármegyék több ponton is szerephez jutottak a jogalkotás folyamatában: az országgyűlés alsótáblai követeit a megyék közgyűlése választotta, akiket szorosan kötöttek a megyék által adott követutasítások, valamint a megyék által velük szemben (indoklás nélkül) gyakorolható visszahívási és beszámoltatási jog. A közgyűlés az országos kérdésekben az uralkodóhoz és kormányzervekhez intézett feliratok útján közölhette álláspontját, illetve körlevelek útján tudathatta azt a többi törvényhatósággal. Továbbá a meg-
lehetősen hézagos törvények által nem szabályozott kérdésekben megillette a megyéket a

⁴⁵ TISZA I., 1937. 800. (kiemelés az eredetiben).

⁴⁶ Közli: CSIZMADIA, 1979. 373.; Tisza István álláspontjáról pedig: TISZA I., 1928. 666–670.

statútumalkotás joga. E helyi szinten kötelező érvényű rendeletek törvényerővel bírtak a megye joghatósága alá tartozó lakosok számára.

Ugyancsak jogkörökkel bírtak az igazságszolgáltatás területén: a vármegyei törvényszékek hatásköre kiterjedt – bizonyos eseteket kivéve – a nem nemesek összes polgári és bűntetőügyeire, illetve nemesek esetén a kisebb jelentőségű perekre. A törvények végrehajtása körüli teendők szintén fontos autonómikus jogokat biztosítottak a megyéknek. Egyfelől a törvénysértőnek, de akár a célszerűtlennek tartott központi intézkedések, jogszabályok végrehajtását felfüggeszthették, sőt egyszerűen félre is teheték azokat (ezt a jogot nevezték vis inertiae-nek). Másfelől közreműködtek az állami adók kivetésénél és beszedésénél. Végül a megyék saját önzigazgatásuk terén élvezett jogait kell említünk: tisztikarukat maguk választották, igazgatási költségeik fedezésére pedig adókat („házi adó”) vethettek ki.⁴⁷

1848 nem csak politikai, de jogi értelemben is határpont volt: az alkotmányos polgári állam alapjait megeremtő áprilisi törvények elfogadása a nemesi megye feudális autonómiájának a végét jelentette. A polgári állam 1848. április 11-ét követő közel százéves története jogalkotási szempontból eme ősi és igen erős autonómia fokozatos sorvadását eredményezte (alig találhatunk e folyamattal ellentétes törvényeket).

Mindenekelőtt az 1848-as törvények megfosztották a megyéket törvényhozási funkcióik egy részétől: az országgyűlési képviselőket már nem a vármegyei közgyűlések nemessége, hanem a választókerületek (cenzusos) választójoggal rendelkező lakossága választotta (igaz, a kerületek határai egybeestek a megyék határaival), a honatyákat pedig szabad mandátummal ruházták fel (utasítási és visszahívási jog nélkül). Ugyancsak elvesztették az állami adók kivetéséhez és beszedéséhez kapcsolódó jogaikat. Meg kell azonban jegyezzük, hogy a felelős magyar kormány működéséről szóló 1848: III. törvénycikk 26. paragrafusának szövege, miszerint „az ország minden törvényhatóságának eddigi törvényes hatósága ezentúl is *teljes épségben* fenntartandó”, később egyes megyék és politikusok számára kellett hivatkozási alapot szolgáltatott arra, hogy az elvesztett jogköröket visszaköveteljék.

Mint már szóltunk róla, 1848-ban elmaradt a megyei közigazgatás polgári átalakítása. A mindössze két paragrafusból álló, a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról intézkedő 1848: XVI. tc. valójában alkalmatlan volt a „megyei szerkezetnek” a „közsabadsággal összhangzásba hozatalára”, a törvény az átfogó reformot a következő országgyűlésre hagyta.

A hajdani nemesi megye autonómiájának lebontása az 1867-es kiegyezés elfogadását követően vett újabb lendületet. A tempót egyfelől a polgári állam központi szerveinek a kiépítése, másfelől pedig a szakigazgatási feladatok sokasodása diktálta. A hatalmi ágak elválasztásának elvéből fakadóan a független igazságszolgáltatási rendszer megteremtését kimondó 1869. évi IV. törvénycikk 1. paragrafusa például leszögezte, hogy „az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülöníttetik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.”

A vármegyék életét átfogó módon először az 1870: XLII. törvénycikk rendezte. A fenti-ekben részletesen bemutatott vita eredményeként megszületett törvény 1. paragrafusa kimondta, hogy a köztörvényhatóságok határaik között gyakorolják az önkormányzatot; to-

⁴⁷ STIPTA, 1995. 7–15.; valamint: OSVÁTH GYULA: *A vármegyei autonómia és a vármegyei tisztviselők 1848 előtt*. Budapest, 1911.

vábbá „közvetítik” az állami közigazgatást (a törvény sajátos fogalmazása tehát továbbra is azt a képet sugallta, mely szerint a megye az államon kívül áll), illetve politikai funkciókat is ellátnak (országos ügyeket is megvitathatnak, nézeteiket felterjeszthetik a kormánynak, a képviselőháznak). Az ekképp meghatározott hármass autonómiát azonban a kormányzat több ponton is korlátozta: egyrészt a kormány jóváhagyási jogának (pl. a helyi szabályrendeletek, költségvetés esetén), illetve a főispán felügyeleti jogának (a legfontosabb testületi szervek vezetője, kijelölési és kinevezési joga van stb.) kiterjesztésével. Másrészt a megyék többé már nem teheték félre a törvénysértőnek vagy célszerűtlennek vélt rendeleteket, csupán egy alkalommal felírhattak ellene, de ha a kormány ezután is fenntartotta a rendelet érvényét, akkor azt „azonnal és feltétlenül” végre kellett hajtaniuk (16. §). Ha ezt a megye megtagadta, akkor az adott rendeletet a főispán maga végrehajthatta, és ehhez minden tisztviselővel közvetlenül rendelkezhetett (54. §). Harmadrészt a törvény által bevezetett „nyers” virilizmusban a kortársak és a későbbi szakirodalom egy része olyan eszközt látott, amellyel a kormány a maga számára biztosítani tudta – az ellenzékkel és a nemzetiségekkel szemben – a megyék közgyűlési többségét.

A közigazgatás szakszerűbb irányítását, valamint a közigazgatási feladatokat ellátó különböző törvényhatósági és állami szervek munkájának az összehangolását az 1876. évi VI. törvénycikkkel felállított közigazgatási bizottságok voltak hivatva biztosítani (tagjai: 5 állami és 5 helyi vezető tisztviselő, 10 közgyűlés által választott tag, elnöke pedig a főispán). Mivel a bizottság hatásköre a törvényben pontosan nem került meghatározásra, lehetővé vált a vármegyei közgyűlés megkerülése is egy-egy kényesebbnek ítélt miniszteri rendelet végrehajtásakor. A bizottság fegyelmi jogköre a közigazgatási feladatokat ellátó összes tisztviselőre kiterjedt, az érdemi döntéseket az ötfős fegyelmi választmány hozta, melynek elnöke szintén a főispán volt.

Bár a második köztörvényhatósági törvény (1886: XXI. tc.) csupán az 1870-es szabályozás pontosítását deklarálta, mégis számos paragrafust találhatunk benne, amelyek a megyék autonómiájának további megnyirbálását rögzítették. Különösen igaz ez a főispáni jogköröket illetően: a főispán ugyanis törvényileg nem szabályozott kivételes esetekben (ha az „állam érdeke halaszthatatlan intézkedéseket követel”) a megyei hivatalok megkerülésével, önállóan is intézkedhetett (57. § i pont). Nőtt továbbá a főispán befolyása a közigazgatási bizottságban, bővült kinevezési jogköre, hivatala pedig a főispáni titkári poszttal egészült ki (az alispánokat korlátozta e tisztséggel).⁴⁸

Az 1891. évi XXXIII. törvénycikk által rögzített alapelv, miszerint „a közigazgatás a vármegyékben állami feladatot képez”, alig néhány évig volt csak érvényben (hatályát az 1907: LVIII. tc. semmisítette meg), a dualizmus évtizedei alatt elfogadott közigazgatást érintő törvények mégis világosan megrajzolják azt a folyamatot, amely során az állam egyre inkább saját irányítása alá vonta a középszintű igazgatást. Ha a politikai vitákban és a jogi elvek szintjén tehát nem is sikerült széleskörűen elfogadtatni a közigazgatás államosításának a gondolatát, a döntések jogának a centralizálása és a közigazgatási közegek kijelölésének a központosítása a gyakorlatban az államosítással volt egyenlő.⁴⁹ Elegendőnek véljük ennek bizonyítására néhány törvényi példa felsorolását: Az 1876: XIV. tc. a közegészségügy, az

1876: XV. a közadók kezelése (kir. adófelügyelőségek felállítása), az 1876: XXVIII. tc. a népoktatásügyi közigazgatás, az 1877: XX. tc. a gyámügy, az 1877: XXII. tc. a községi bíráskodás, az 1877: XXIV. tc. az útügy (államépítészeti hivatalok felállítása), az 1879: XXXI. tc. pedig az erdőügy területén vont el jogokat a megyéktől. Az 1881: III. tc. az egységes és hatékony közbiztonsági szolgálat megteremtése érdekében a centralizáltan működő csendőrség felállításáról (a fővárosi rendőrséget az 1881: XXI. tc. hozza létre), az 1888: VII. és az 1900: XVII. tc. pedig az állategészségügy fokozatos államosításáról intézkedett. Végül az 1913: LII. tc. – a készülő közigazgatási reformtörvényekre hivatkozással – először csak egy évvel halasztotta el az esedékes vármegyei tisztújításokat, az 1914: II. tc. és az 1916: XXX. tc. viszont a háborús helyzetre való tekintettel egészen a világháborút követő békekötésig felfüggesztette a megyei tisztviselők választását.

A vármegyék büszkén hangoztatott pénzügyi önállósága sem volt sokáig tartható; kezdetben eseti jelleggel, majd az 1883: XV. tc. elfogadása után rendszeres államsegélyben részesültek. Az 1902: III. tc. a vármegyék vagyonkezelését vonta állami felügyelet alá a számvevőségek államosításával, az 1904: X. és XI. tc. pedig a megyei alkalmazottak, illetve a községi jegyzők fizetését rendezte központosítva. (A pénzügyi autonómiát érintő törvényekről részletesen a negyedik fejezetben szólunk.⁵⁰)

Valójában a törvényhatóságok régi jogköreiből talán csak a szabályrendelet-alkotás joga maradt meg viszonylag érintetlenül. Természetesen az évtizedek során egyre több törvény és kormányzati rendelet kötelezte a megyéket szabályrendeletek megalkotására, sőt ehhez nemegyszer mintarendeleket is kibocsátottak a központból. Továbbá a kormány fokozódó intenzitással gyakorolta jóváhagyási jogát, a készülő helyi rendeletek módosítását, esetleg megsemmisítését kérve.⁵¹

Tulajdonképpen öt évtized jogalkotási terméséből csak a Közigazgatási Bíróság felállításáról rendelkező 1896. évi XXVI. törvénycikk, illetve az annak jogkörét bővítő 1907. évi LX. törvénycikk emelhető ki, mint amelyek a köztörvényhatóságok autonómiájának védelmét szolgálták a központi adminisztráció döntési és felügyeleti eljárásaival szemben. Különösen a vármegyék költségvetésével, a tisztviselők választásával és a helyi szabályrendeletek megalkotásával kapcsolatos kormányzati döntések ellen lehetett eljárást kezdeményezni e fórumon.

Míg a nemesi megyék autonómiájában 1848 törést hozott, a városok számára inkább pozitív változásokkal jártak az áprilisi törvények. Az 1848. évi XXIII. törvénycikk a szabad királyi városok közgyűlését népképviselői alapon rendelte el megválasztani, igaz, az országgyűlési képviselőválasztásokhoz képest valamelyest magasabb cenzusokat írt elő. A 4. paragrafus lakosságszám alapján megkülönböztette a kisvárosokat (12 ezer fő alatt), a középvárosokat (12–30 ezer fő között) és a nagyvárosokat (30 ezer fő fölött). Intézkedett to-

⁴⁹ MEZEY BARNA: Államosítás és autonómia. Centralizáció és önkormányzatiság a XIX. század második felében. In: *Autonómiák Magyarországon, 1848–1998*. Szerk. STRAUSZ PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN, Budapest, 2004. 18–20.

⁵⁰ RÁBEL LÁSZLÓ: *A vármegyék múltja és jövője hivatása. Jogtörténeti és politikai tanulmány*. Sopron, 1911. 219–223.

⁵¹ KAJTÁR ISTVÁN: A polgári modernizáció közigazgatási autonómiáinak jogtörténeti keretei. In: *Autonómiák Magyarországon, 1848–1998*. Szerk. STRAUSZ PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN, Budapest, 2004. 32–34.

vábbá az autonóm testületek (közgyűlés és tanács) működéséről, valamint a tisztújításról. Az ideiglenesnek szánt rövid törvény nem foglalkozott azonban a városokat érintő főfelügyelet kérdésével, és nem tért ki a többi várostípusra sem.

A keretjellegű 1848. évi XXIII. törvénycikk elfogadása után megindult a városok belső igazgatását és a döntéshozatali eljárásokat szabályozó rendeleteknek, az ún. házszabályoknak a kidolgozása, ám ezek hatálybaléptetésére a szabadságharc leverése miatt a legtöbb szabad királyi városban már nem kerülhetett sor. Az ekkor készült tervezetek először az Októberi Diplomát követően 1860/61-ben, majd pedig 1867 tavaszán, az alkotmány visszaállítása után éledtek újjá, és váltak e várostípus autonóm működésének alapidokumentumává, egészen a köztörvényhatóságok rendezését kimondó 1870. évi XLII. törvénycikk hatálybalépéséig.

E szabályrendelet-típusnál megfigyelhető, hogy megalkotói jelentős mértékben támaszkodtak az országgyűlés képviselőházának 1848. évi rendszabályaira, valamint Pest városának még 1848-ban körvonalazott, majd 1861-ben felülvizsgált és hatályba léptetett (1867-ben megújított) közgyűlési házszabályaira. Az általunk közölt Komárom városi szabályrendelet is szinte teljes egészében szó szerinti átvétele a pestinek.⁵²

Más utat követett Debrecen, amelynek közgyűlése jelentősen eltért Pest példájától, mivel 1867-ben elfogadott szervezeti szabályrendelete túlterjeszkedett az ismert házszabályokon, és a közgyűlésen kívül a szakigazgatási szervek működési körét és feladatait is kijelölte. Figyelemre méltó, hogy a rendeletet véleményező belügyminisztérium észrevételei ellen a közgyűlés óvást emelt (a minisztérium jóváhagyási jogára figyelmeztette a várost).⁵³

A törvényhatósági jogú városok legnagyobb sérelme hosszú évtizedeken keresztül az volt, hogy bár számos tekintetben markánsan eltérő fejlődést futottak be, mégsem külön törvényben, hanem a vármegyékkel együtt az 1870. XLII. törvénycikkben, később pedig az 1886. XXI. törvénycikkben kerültek szabályozásra. Igaz, a közigazgatás-történeti szakirodalom feljegyzi, hogy a megyékhez képest tágabb szabályrendelet-alkotási és adóztatási jogkörökkel rendelkeztek, a polgármesterek hatásköre viszont szűkebb volt az alispánokénál.⁵⁴ Kolozsvár szabad királyi város például csak több mint egyéves előkészítés után volt képes a törvényi előírásoknak megfelelően új szervezeti szabályrendeletet alkotni önmaga számára, mert a városi képviselőtestület egy jelentékeny csoportja a több évszázados autonómiára hivatkozva ellenállt mind a kormányzati felügyelet kiterjesztésének, mind pedig a még mindig túlzottan tágan érzett polgármesteri jogköröknek.⁵⁵

A rendezett tanáccsal bíró városokat viszont a jogalkotó a községekkel egy törvényben a megye fennhatósága alatt, az 1871. XVIII., illetve az 1886. XXII. törvénycikkben szabályozta. Sajátos módon, ellentétben a törvényhatósági jogú városokkal, bizonyos területeken na-

⁵² Lásd a 6. számú dokumentumot. Vö. a pesti (1867. júliusi) és a szegedi (1867. szeptemberi) házszabályok szövegével. A két szabad királyi város szabályrendeletét RUSZOLY JÓZSEF közli Városi közgyűlési házszabályok (1861–1867) című tanulmánya függelékeként (*Jogtörténeti tanulmányok* 5. Szerk. CSIZMADIA ANDOR, Budapest, 1983. 283–304.).

⁵³ Lásd a 7. számú dokumentumot. Lásd ehhez: ANTAL TAMÁS: A közigazgatás és bíraskodás újjászervezése Debrecenben 1867-ben. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVIII.* Szerk. RADICS KÁLMÁN, Debrecen, 2001. 93–119.

⁵⁴ KAJTÁR, 1992. 77.

⁵⁵ Lásd a 15. számú dokumentumot.

gyobb autonómiát élvezhettek: szélesebb választójog érvényesült a nem virilis bizottsági tagok megválasztásánál, a megye felügyelete is enyhébbnek bizonyult a kormányénál (stb.), viszont politikai hatáskörökkel nem rendelkeztek.⁵⁶

A városok azzal is megpróbálták kitörni jogi bezártságukból, hogy közös érdekeik mentén a századfordulón szervezkedésbe fogtak, és nyomásgyakorló csoportként igyekeztek fellépni: a rendezett tanácsú városok először 1897-ben Máramarosszigeten, a törvényhatósági jogú városok viszont 1900-ban Győrött tartottak közös értekezletet, 1909-ben pedig sor került a magyar városok első országos kongresszusának a megrendezésére, sőt 1912-re kidolgoztak egy önálló városi törvényjavaslatot is, amelyből azonban később nem vált elfogadott törvény.

Végül a községek szabályozásáról kell röviden szólnunk. 1848 előtt a községek jelentős része földesúri joghatóság alatt állt (de bizonyos ügyekben az adott megye fennhatósága is érvényesült), majd az 1848: XXIV. törvénycikk a községi ügyek ideiglenes szabályozását a megyékre bízta, de a mindösszesen három paragrafusból álló törvényt nem követte újabb, immár részletes szabályozás (bár tudjuk, hogy 1848 folyamán készült egy törvényjavaslat). 1848-ban ezért a legtöbb község, megszabadulva a feudális kötelezettségektől, a legszélesebb autonómia talaján szabad községként szervezte meg magát (szabályokat alkotott, tisztviselőit maga választotta). A községek jogi viszonyainak átfogó központi rendezésére első alkalommal az 1871: XVIII. törvénycikkben került sor. E törvény azonban az 1848-ban élvezett autonómiát jelentős mértékben szűkítő intézkedéseket tartalmazott: a községet a megye (és az azt képviselő szolgabíró) felügyelete alá helyezte, igaz, a törvényhatósági bizottságok beavatkozási jogát korlátozta a törvény; a központi és a megyei rendeleteket nem vitathatták, azokat kötelesek voltak végrehajtani stb. A második községi törvény (1886: XXII. tc.) pedig a falu előjáróinak választásánál a szolgabírónak jelölési jogot adott (azaz például a községi bírót csak a szolgabíró három jelöltje közül lehetett megválasztani). A jog 1871-től kezdve különbséget tett kis- és nagyközség között aszerint, hogy anyagi erejüknél fogva egyedül vagy csak más községekkel „szövetkezve” voltak-e képesek teljesíteni a törvények által rájuk rótt feladatokat.⁵⁷

Sajátos igazgatási autonómiatípust képviseltek a hegyközségek, vagy ahogy a 19. század végét megelőzően rendszerint nevezték: a „hegybéli helységek”. A több évszázados múltta visszatekintő, a szőlőföldek megművelésére területi alapon, rendi állásra tekintet nélkül szerveződő közösségek autonómiája igen szélesnek nevezhető: tisztviselőiket maguk választották, szükségleteik fedezésére a hegyközség tagjaitól járulékot szedhettek, közös gazdálkodási stratégiát és normarendszert alakítottak ki, melyeket a XVII. századtól kezdve rendszerint írásba is foglaltak (hegytörvények, szőlőhegyi szabályzatok formájában). Az állam a szőlőt sújtó országos méretű fertőzések (pl. filoxéra, peronoszpóra) után érezte szükségét annak, hogy központilag szabályozza e közösségek működését. A mezőgazdaságról

⁵⁶ KAJTÁR, 1992. 78.

⁵⁷ A községi törvényeket elemzi: KÉRÉSZY ZOLTÁN: Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871. XVIII.) előzményei. In: *Emlékkönyv Visky Illés József tanári működésének 40-dik évfordulójára*. Budapest, 1942. 247–300.; HORVÁTH ZOLTÁN: A községi önkormányzat és a parasztság. In: *A parasztság Magyarországon*. 2. köt. Budapest, 1965. 565–615.; SARLÓS, 1976. 97–111. és 165–169. Lásd a 13. és 16. számú dokumentumot.

és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. törvénycikk 61–73. paragrafusai egyfelől megerősítették, hogy a hegyközségek az „érdekkörükbe tartozó ügyekben önkormányzati alapon maguk intézkednek”, másfelől viszont kritériumokat (legalább 20 tulajdonos birtokában lévő minimum 100 hold szinte összefüggő szőlőterület stb.) állított föl a hegyközségek alapításával kapcsolatban, és kitüntetett feladatá tette a szőlőbetegségek elleni küzdelmet. A törvény alapján a már korábban létező hegytörvényeket felül kellett vizsgálni és át kellett dolgozni.⁵⁸

AUTONÓMIAKONFLIKTUSOK

A korszak közigazgatásának autonomikus konfliktusai közül két típust igyekszünk röviden bemutatni, mert úgy véljük, hogy az autonómia-státus elvesztése vagy megszerzése körüli ellentétek, illetve a hatásköri összeütközések jól szemléltetik a különböző autonómiaszintek összetett rendszerének működését.

Az 1870-es évek folyamán több elképzelés is született a vármegyerendszer területi átalakításáról: megyék összevonásáról, a megyehatárok kiigazításáról, megye- és járási székhelyek áthelyezéséről stb. 1873-ban Szapáry Gyula belügyminiszter törvényjavaslata a területrendezés átfogó reformját hirdette meg, a Tisza Kálmán miniszterelnök által kidolgoztatott későbbi 1876. évi XXXIII. törvénycikk (és az azt pontosító 1877: I. tc.) viszont csupán „né mely törvényhatóság területének szabályozását” valósította meg. A vármegyéknek ugyanis szívós munkával lényegében az egész dualista korszakban sikerült megakadályozniuk a kormányzat radikális átalakítási terveinek érvényre juttatását. A készülő reformok idején feliratok, küldöttségek, illetve – például a mindig közelgő választásokkal kapcsolatos – hátteralkuk útján gyakoroltak nyomást a mindenkori kormányra.⁵⁹

Az 1876-os szabályozás végül elsősorban a kiváltságos területek (hajdú és jászkun kerületek) autonómiáját szüntette meg, valamint Erdély közigazgatási integrálását gyorsította fel azáltal, hogy felszámolta a területén található sajátos közigazgatási egységeket (az 5 székel, illetve 9 szász széket, valamint 4 vidéket) és megyék összevonásáról intézkedett. Így veszítette el autonómiáját a forrásgyűjteményünkbe felvett Doboka vármegye is, melynek területét a törvény Belső-Szolnok vármegyével, illetve Kővár vidéke területének egy részével Szolnok-Doboka vármegye néven egyesítette, miközben településeket csatolt át a szomszédos Szilágy, Beszterce-Naszód és Kolozs vármegyékhez. Doboka megye korábbi központja, Szamosújvár pedig az 1876. évi XX. törvénycikk értelmében elvesztette megyeszékhelyi és szabad királyi városi rangját, és rendezett tanácsú várossá süllyedt le.⁶⁰ A megyék száma ekkor 65 lett, majd Krassó és Szörény (1880: LX. tc.), illetve Abaúj és Torna vármegyék egyesítésével (1881: LXIV. tc.) 63-ra csökkent.

⁵⁸ Lásd a 17. számú dokumentumot. A hegyközségek autonómiájáról, a hegytörvények jellemzőiről (további szakirodalommal) részletesen ír, illetve 1848 előtt született ilyen jellegű forrásokat közöl: ÉGETŐ, 2001; ÉGETŐ, 2004.

⁵⁹ Erről bővebben: STIPTA ISTVÁN: A törvényhatóságok egységesítésére irányuló reformmunkálatok 1873–1874-ben. In: *Acta Iuvenum. Sectio Iuridica et Politica*. Szeged, 1976. Tom. 1. 111–150.

⁶⁰ Lásd a 9. számú dokumentumot. Pest-Pilis-Solt vármegye területét ugyancsak érintették a jogszabályi változások: lásd a 11. számú dokumentumot.

Nagyobb arányú érdeksérelem érte viszont a dualizmus kori városi autonómiák rendszérét. A korabeli városfejlődés történetét feldolgozó monográfia 226 város illetve városias település adatait gyűjtötte táblázatokba az 1780–1918 közötti időszakra vonatkozóan. Ezek alapján megállapítható, hogy korszakunkban 78 város őrizte meg státusát, 112 város viszont erre nem volt képes, és elvesztette korábban élvezett rangját. Csupán 12 város esetében beszélhetünk egyértelmű emelkedésről, végül 24 város autonómiája ingadozott a vizsgált időszakban, azaz például az adott település elvesztette státusát, majd visszaszerezte azt, vagy éppen fordítva, előrelépett, majd pedig visszasüllyedt (ez volt a gyakoribb).⁶¹ A városok felléne süllyedése alapvetően két fő okra vezethető vissza: a törvényi rendelkezésekre, illetve a települések gazdasági problémáira (erről a következő részben szólnunk részletesen).

A hivatalos statisztikai kimutatások szerint például 1870-ben 81 szabad királyi és 88 rendezett tanácsú város, 1877-ben viszont 24 törvényhatósági jogú és 122 rt. város volt található Magyarországon. A városok jogi hierarchiájának gyors átalakulása mögött ekkor még elsősorban a törvényi szabályozás megváltozása állt.

Az 1870. évi XLII. törvénycikk ugyanis megadta a törvényhatósági jogot valamennyi szabad királyi városnak, valamint további 20 várost is ebbe a kategóriába sorolt, majd pedig az 1873: XI. törvénycikk Baját és Hódmezővásárhelyt, végül az 1873: XXVII. tc. Pancsovát, Fehértemplomot és Karánsebest ruházta fel törvényhatósági joggal, miközben az 1872. évi XXXVI. törvénycikk értelmében lezajlott Pest és Buda egyesülése. Csakhogy a törvényhatósági jogú városok közül 47-től az 1876: XX. törvénycikk rövid időn belül megvonta e státust (a szabad királyi címet azonban sokuk tovább használta). A törvényhatósági jogú városok köre, az 1907. évi LI. törvénycikk nyomán, csupán 1909-ben bővült: Miskolc belépésével 25-re nőtt a számuk (Horvátország, Fiume és Budapest nélkül).

A rendezett tanácsú városok számának megugrása az 1870-es években azzal magyarázható, hogy e kategóriába kerültek egyfelől a lesüllyedő (volt) szabad királyi városok, másfelől pedig az 1848-ban kiváltságos mezővárosi besorolást élvező települések jelentős része.

A kis- és nagyközségek száma az 1880-as évektől a korszak végéig tizenkétezer körül mozgott (a nagyközségek aránya ezen belül kb. 17% volt). E kategória a századfordulóra inkább bővült, mint szűkült: a városok lesüllyedésének a mértéke kissé nagyobb volt, mint a községek városi rangra emelkedése.⁶²

Az egymást követő közigazgatási törvények tehát az 1870-es években komoly instabilitást okoztak a városok jogállásában. A rendezett tanácsú városokká visszaminősített szabad királyi városok kivétel nélkül autonómiájuk sérelmeként élték meg e törvények elfogadását. Az 1648 óta szabad királyi város Kőszeg például a készülő szabályozás hírére már 1874-ben

⁶¹ DEÁK, E., 1979. 140–158. A hivatkozott mű alapján itt közölt szám adatok saját számításaink.

⁶² A városok számának alakulásával kapcsolatban a szakirodalom nem egységes. Mí a *Magyar Statisztikai Évkönyv* vonatkozó köteteire támaszkodtunk: VII. (1877): Budapest, 1879; X. (1880): Budapest, 1883; Új folyam VIII. (1900): Budapest, 1901; XVIII. (1910): Budapest, 1911.

Lásd még ehhez például: PÖLÖSKEI FERENC: A rendezett tanácsú városok kialakítása Magyarországon a polgári korban. In: *Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára*. Budapest, 1994. 172–178.; PÖLÖSKEI FERENC: Városok jogállása a kiegyezés után. In: *Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára*. Szerk. ANGI JÁNOS – ifj. BARTA JÁNOS. Debrecen, 2005. 209–216.; HAJDÚ ZOLTÁN: *Magyarország közigazgatási földrajza*. Budapest, 2005 (2. bőv. kiad.), 113–135.; CSIZMADIA, 1941. 174–175.

feliratban biztosította a belügyminisztériumot, hogy képes fenntartani jelenlegi szervezetét, a beolvadás pedig anyagilag hátrányosan érintené a várost, mert a megyei kiadásokhoz is hozzá kellene járulnia, ráadásul a város apparátusát nem csökkentené az új státus, „a fő súlyt mindazonáltal arra fekteti a bizottság, hogy a Város, ősei által nehéz viszonyok és sokszor életök, sőt lételők kockáztatásával megszerzett és utódaira legdrágább kincs gyanánt átöröklött önállóságát, szabad önkormányozatát, mely sem az országnak sem egyeseknek soha sem volt és lehetett hátrányára”, megőrizze.⁶³ A kérvény azonban hatástalan maradt, a kormány és az országgyűlés Kőszeget is rt. várossá minősítette át.

A státusváltással összefüggő autonómiakonfliktusok leginkább a rendezett tanácsú városok szintjén jelentkeztek, hiszen ez volt az a köztes kategória, amelyből egyrészt a felfelé igyekvő városok megpróbáltak kitörni, másrészt viszont ide tartottak a feltörekvő községek. A rendezett tanácsú rang elnyerésének, illetve az arról való lemondásnak az ügyében a törvény szerint az adott megyei közgyűlés véleményének a meghallgatása után a belügyminiszter határozott. A folyamodóknak egyfelől bizonyítani kellett, hogy az átalakulást támogató polgárok több mint a felét fizetik a településről befolyó összes állami egyenes adónak, másfelől hogy a település „elégséges szellemi és anyagi erővel” bír a megnövekedő feladatok ellátására (1871: XVIII. tc. 134–136. §). Érzékelhető, hogy e rendelkezések eleve magukban hordozták a megyei autonómia érdekeivel való összeütközés lehetőségét. Kézenfekvő példaként kínálkozik erre Miskolc esete, amely egyúttal kivételnek is számít, hiszen 1876 után egyedülként e rendezett tanácsú város volt képes a törvényhatósági jog megszerzésére.⁶⁴ A város először még 1873-ban, majd pedig 1890-ben indított mozgalmat a törvényhatósági cím elnyeréséért, ám Borsod megye rendre elutasította a kérést, amely mögött döntően az állt, hogy a megye féltette kieső bevételeit és vagyonát. Végül a kormány 1907-ben egyedi eljárásban döntött a törvényhatósági jog megadásáról, amit az országgyűlés önálló törvényben mondott ki (1907: LI. tc.).⁶⁵ Nem sikerült viszont ugyanezt elérnie például Nyíregyházának, holott az 1880-as évek közepétől egészen a világháborús évekig tettek erőfeszítéseket erre. Az okok ismét a megye és a város anyagi (és személyi) ellentéteiben keresendők, illetve abban, hogy Szabolcs vármegye el akarta kerülni annak a sajátos helyzetnek a kialakulását, hogy a megyeszékhely nem tartozik a törvényhatóság felügyelete alá. Ezúttal a kormány sem támogatta a várost, mondván, várjanak a hamarosan megalkotandó önálló városi törvényre.⁶⁶

Veszprém városa viszont éppenséggel rendezett tanácsú jogállásának a megtartásáért vívott harcot a megye vezetésével, amely 1871 nyarán meghozott határozatával Veszprémet „mint első folyamodású bírósággal nem bíró” várost rendezett tanácsú városnak nem ismerte el. Éppen ezért a város elhatározta az új törvényi szabályozásnak megfelelő szervezeti szabályrendelet gyors megalkotását. Ennek ellenére a megyével folytatott elhúzódó jog-

63 SÖPTEI IMRE: Kőszeg szabad királyi város törvényhatóságának utolsó évei (1865–1876). In: *Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára*. Kőszeg, 2000. 237–286. (Az idézet a 262. oldalon található, melyet a mai helyesírás szerint közlünk.)

64 Lásd a 20. számú dokumentumot.

65 SERES PÉTERNÉ: Miskolc törvényhatósági joggal felruházott várossá alakulása, 1907–1909. In: *Borsodi Levéltári Évkönyv*. I. Szerk. ROMÁN JÁNOS. Miskolc, 1977. 97–123.

66 HÁRSFALVI PÉTER: *Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII–XIX. században*. Budapest, 1982. 132–153.

vita következtében csak 1875-ben alakulhatott meg Veszprém rendezett tanácsú város képviselőtestülete, és ekkor tartották meg a tisztújítást is.⁶⁷

Szentes városa először az 1860-as évek elején a Helytartótanáccsal folytatott küzdelmet 1863-ban elvesztett (elvont) rendezett tanácsának visszaszerzéséért, majd miután e törekvése 1867-ben teljesült, a megyeszékhelyi rang sikeres megszerzése következett Szeged és Hódmezővásárhely ellenében 1878-ban. A századfordulóra azonban a város és Csongrád vármegye kezdeti jó viszonya városfejlesztési és személyi kérdésekben elmergesedett, egymást követték a városi tisztviselők ellen indított fegyelmi vizsgálatok, éppen ezért Szentes lépéseket tett a törvényhatósági jog elnyerésére, így próbálva menekülni a megye „gyámkodásától”.⁶⁸

Ez a példa már átvezet minket a hatásköri konfliktusok területére, melyek tanulmányozásához kiváló kiinduló forrásként szolgálhatnak a Közigazgatási Bíróság döntvényei és elvi határozatai. Bár a bírósághoz beérkezett panaszok zöme a különféle választói névjegyzékek összeállításával és a tisztújításokkal voltak kapcsolatosak, témánk szempontjából az ún. garanciális panasz – azaz a törvényhatóságok, rendezett tanácsú városok és községek önkormányzati jogának bírói védelem alá helyezése – témakörébe tartozó ügyek érdemelnek fokozott figyelmet. Tipikusnak mondható például, hogy az illetékes miniszter olyan esetben is meg akarta tagadni egy-egy szabályrendelet jóváhagyását, amikor az adott város saját hatáskörében, a település belső életével összefüggésben alkotott rendeletet (azaz nem törvényi előírás kötelezte erre).⁶⁹ A megyei közgyűlések pedig rendszerint a kormányzati akaratot képviselő főispán illetéktelen beavatkozását sérelmezték. 1911-ben például Abaúj-Torna vármegye közgyűlésének néhány tagja azért fordult a bírósághoz, mert a főispán megtagadta egy szabályosan előterjesztett (ám minden bizonnyal kényes személyi kérdéseket érintő) határozati javaslat megtárgyalását, holott erre a törvény számára nem adott jogot; a főispán csupán a már elfogadott és törvénytelennek vélt közgyűlési határozatokat terjeszthette fel a belügyminiszterhez.⁷⁰ De a bíróság ugyanígy foglalt állást akkor is, ha éppen a megyei közgyűlés kívánt egy község önkormányzati életébe (ti. törvényes tisztviselő-választásába) indokolatlanul beleszólni.⁷¹

⁶⁷ A város jogvitáiról bővebben, az 1872. decemberi 12-én elfogadott szervezeti szabályrendelet újraközlésével: VÉGHELY DEZSŐ: *Emléklapok rendezett tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből.* (Az 1875. évi jelentés töredéke). Veszprém, 1886. 3–25. és I–XIV. Az 1906-ban keletkezett szabályrendelet megtalálható kötetünkben a 19. szám alatt.

⁶⁸ LABÁDI LAJOS: *Szentes város közigazgatása és politikai élete 1849–1918.* Szeged, 1995. 61–70, 77–81, 112–115, 127–133.

⁶⁹ Lásd például a 926. (K. sz. kir. város ügye 1912-ből) és az 1022. számú (N. sz. kir. város ügye 1913-ból) eset ismertetését: BORSOS–SZABOLCSKA, 1937. 509–515. és 515–518.

⁷⁰ Lásd a 953. számú eset ismertetését: BORSOS–SZABOLCSKA, 1937. 543–544.

⁷¹ Lásd: Döntvény (1900. évi 4. szám), kelt 1900. máj. 10. *A községi közigazgatás a Magyar Királyi közigazgatási bíróság gyakorlatában.* (A m. kir. közigazgatási bíróság által községi közigazgatási ügyekben hozott döntvények és elvi határozatok rendszeres gyűjteménye.) Összeáll. KAMPIS JÁNOS, Budapest, 1901. 61–65.

AZ AUTONÓMIA PÉNZÜGYI HÁTTERE

„Vármegyéink önkormányzata még ma is csak látszólagos önkormányzat, a mai vármegye csak torzképe a régi magyar vármegyének”, „öncélú és saját rendeltetésű önkormányzati testületekből az állami közigazgatásnak teljesen a kormánytól függő eszközeivé alakultak át” – összegezte lesújtó véleményét 1908-ban, tehát a dicsőséges vármegyei ellenállás után alig két évvel Ereky István, a közigazgatási kérdések szakavatott ismerője.⁷² Ereky az autonómia látszólagosságát nem a megyék politikai jogainak a csorbultságában, hanem mindekelőtt a helyi önkormányzatok pénzügyi kiszolgáltatottságában, önállótlanágában látta.

Valóban, ha felüjtjük a *Magyar Törvénytár* dualizmus kori köteteit, rögtön szembetűnik, hogy 1872 és 1882 között, illetve némi szünet után a századfordulót követően megszapornak a megyék pénzügyeit érintő ideiglenes vagy eseti jellegű rendelkezéseket tartalmazó törvények. Ha pedig átböngésszük a megyék háztartásáról készült statisztikai adatsorokat, akkor azt láthatjuk, hogy a helyi igazgatás állami javadalmazása 1881 és 1909 között megduplázódott, valamint országosan a megyei háztartás rendes bevételeinek 92,4%-át az állami dotáció tette ki 1909-ben (a törvényhatósági pótagó mindössze 2,6%-a volt a jövedelmeknek).⁷³

Annak ellenére volt ez így, hogy a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870: XLII. tc. 2. §-a egyértelműen kimondja, hogy a törvényhatóság „az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja, s a fedezetéről gondoskodik”, azaz költségvetését maga alkothatja meg, kiadásait pedig ősi jogának megfelelően házipénztárából (*cassa domestica*), háziadó útján fogja fedezni, mely a köztörvényhatóság területéről beszedett állami egyenes adó meghatározott százalékában (pótagókulcs) kerül kivetésre (11. §). A kérdés végleges rendezésére – az állami adók leszállítására, illetve a kivetés és beszedés módjára – azonban a döntéshozók egy közeljövőben meghozandó törvényben kívántak sort keríteni (lásd 11. és 90. §). „A törvényhozás feladata lesz véglegesen megállapítani mind a kettőt, s megoldani általában az állami- és háziadó nagy kérdését nemzetgazdasági egészséges elveken és alapon” – szölt Rajner Pál belügyminiszter indoklása.⁷⁴

Látható tehát, hogy az alapelv kimondásán túl kiérlelt koncepció nem állt készen a finanszírozási szisztémát illetően. Feltételezésünket az is megerősíti, hogy a törvény felfokozott hangvételű és hosszúra nyúlt vitájában megszólalók, valamint a kiegyezést övező években megjelent írások szerzői, az önmegadóztatás jogosítványának a követelésén túl,⁷⁵ hallgattak a megvalósítás konkrét lépéseiről. Mindössze Tisza Kálmán határozati javaslata foglalkozott egy bekezdés erejéig a kérdéssel, ám elképzelése a parlamentáris kormányzás elveivel összeférhetetlennek bizonyult: az állami és helyi adók beszedését a megyékre kívánta bízni, amelyek csak saját szükségleteik kielégítése után lettek volna kötelesek a fennmaradó ösz-

⁷² EREKY, 1908. 82. és 130.

⁷³ *Magyarország vármegyéinek háztartása és gyámpénztárai az 1909. évben*. Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 40. Budapest, 1914. 26* és 31*.

⁷⁴ Indoklás a köztörvényhatóságok és a községek rendezéséről szóló törvényjavaslatokhoz, 485. sz. Az 1869-dik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1870, V. köt. 196.

⁷⁵ Lásd például: TISZA K., 1865. 34.; CONCHA GYŐZŐ: A municipális rendszer jelen állása Európában. In: uő: *Hatvan év tudományos mozgalmái között*. 1. köt. Budapest, 1928. 17. (A díjat nyert tanulmány eredetileg a *Budapesti Szemlé*ben jelent meg 1869-ban.)

szegeket az államkincstárba beszolgáltatni. A kormány pedig csupán akkor élhetett volna a javaslat által amúgy is szűkre szabott beavatkozási jogával, ha az adott törvényhatóság az állami adónak több mint 30%-ával került volna hátralékba.⁷⁶

Annak, hogy a finanszírozás problémája nem tematizálódott a vita során, sokféle oka lehet: a jogfolytonosság 1848-cal, vagyis az alkotmány bástyájaként minősített megye jogai teljes körű visszaállításának követelése ellenzéki oldalon, illetve ennek az elvnek az elfogadása a kormány részéről még 1867-ben. Továbbá a központellenesség, az állami beavatkozás teljes elutasítása, amely egyrészt az abszolutista kormányzás negatív tapasztalataiból eredt (például 1849 után megszüntették az önadóztatást, melyet a központból osztott államsegély váltott fel), másrészt a liberális elvekből fakadt (olcsó állam, társadalmi öntevékenység stb.). Gyakorlatiasabb magyarázatként szolgálhat pedig, hogy a politika figyelmét a törvényjavaslat kapcsán minden bizonnyal más témák jobban vonzották (pl. a virilizmus bevezetése, a főispáni jogkörök kibővítése, a politikai jogosítványok védelme), de az okok között az elit nemzetgazdászati iránti fogékonyságának a hiányát is említhetjük.

A társadalom önerejébe vetett liberális hitet az 1871 őszére elkészült kormányzati felmérés igen hamar szertefoszlatta. Az ugyanis világossá tette, hogy az eredeti elképzelések szerinti háziadó bevezetése mindenféle elvi megfontolás ellenére a gyakorlatban lehetetlen: a megyék területe, lakosságszáma és a polgárok vagyoni helyzete között ugyanis olyan nagy különbségek voltak, amelyek az adórendszeren belül jelentős igazságtalanságokat és ezáltal a politika számára vállalhatatlan társadalmi feszültségeket idéztek volna elő. A képviselőház pénzügyi bizottsága ezért a köztörvényhatóságokról szóló törvény háziadóról szóló paragrafusainak a végrehajtását egy gyökeres közigazgatási reform megvalósításáig elhalasztani javasolta.⁷⁷

Megfogadva a bizottság tanácsát a kormányzat tíz éven keresztül azzal vágta át a gordiuszi csomót, hogy évről évre törvényben függesztve fel a háziadó beszédését, a megyék közigazgatási, árva- és gyámhatósági kiadásának a fedezésére külön-külön megyékre szabottan államsegélyt utalt ki havi részletekben, azaz az eredeti törvényhozói szándékkal elentétes gyakorlat folytatása mellett döntött.

A megoldást nyilvánvalóan a területrendezés jelenthette volna, amelyre átfogóan 1873-ban Szapáry Gyula belügyminiszter kísérletet is tett. Nem lehet célunk itt a törvényjavaslat kudarcának bemutatása, de lehetséges magyarázatként szokás említeni a helyi csoportérdekeket, a magyarság számára előnyös közigazgatási határok fenntartásának szándékát, illetve a merev megyevédő álláspontot.⁷⁸ Témánk szempontjából az ekkor kialakult patthelyzet hangsúlyozása a fontos: egyfelől az államsegély elutasításán alapuló finanszírozás kimon-

⁷⁶ Tisza Kálmán és társai határozati javaslata a köztörvényhatóságok rendezése tárgyában, 1870. jún. 25. 576. sz. 5. pont. Az 1869-dik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. VI. köt. Pest, 1870. 187–193. Lásd ehhez: HALÁSZ IMRE: A közigazgatási eszmék fejlődése Magyarországon. 1. rész. Nyugat, 1914. 13. sz.

⁷⁷ Lásd: Törvényjavaslat a köztörvényhatósági házi pénztárak alapjáról, 1104. sz., valamint: Az állandó pénzügyi bizottság jelentése a köztörvényhatósági házi pénztárak alapjáról szóló törvényjavaslat tárgyában, 1871. nov. 5., 1133. sz. Az 1869-dik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XI. köt. Pest, 1872. 94–96. és 369–372. o.; valamint: STIPTA, 1995. 156–159.

⁷⁸ Erről bővebben: HENCZ AURÉL: Területrendezési törekvések Magyarországon. Budapest, 1973. 114–129. A törvényjavaslat plenáris vitájára már nem is került sor.

dása, másfelől viszont az önellátásra képtelen, aránytalan megyebeosztás fenntartása állt egymással feloldhatatlan ellentétben (a kormány kimutatása szerint míg például Bács-Bodrog 5,7%-os, Pest vármegye pedig 10,9%-os háziadókulcs mellett fedezhette volna közigazgatási költségeit, addig Ung vármegye 36%-os, Torontál 47,5%-os, Aranyosszék pedig 51,8%-os adót lett volna kénytelen kivetni).⁷⁹

Az 1873-as pénzügyi krízis hamarosan ismét ráirányította a döntéshozók figyelmét a helyzet visszasságára. Az országgyűlés úgy próbálta felgyorsítani az államháztartási egyensúly helyreállítását, hogy egy 21 fős bizottságot küldött ki, melynek feladata javaslatok kidolgozása volt a válság megoldására (a testületben minden pártágyalat képviseltette magát). Az 1874 tavaszára elkészült reformcsomagban a helyi adók témája is helyet kapott. Az ekkor született javaslat ténylegesen is visszaállította volna a megyék önadóztatási jogát, de a kivethető háziadó mértékét az állami egyenes adó 20 százalékában tervezte maximálni. Az állam az adott megyéből beszedett egyenes adók 10%-át vissza kívánta juttatni a törvényhatóságoknak közigazgatási célokra, továbbá hitelt is nyújtott volna bizonyos nem várt kiadások fedezésére. Az év végére azonban, mire a javaslatok a törvényhozás elé kerültek, szétmállott a korábban egységesnek tűnő politikai akarat az államélet reformjára, így a törvényjavaslat már országgyűlési bizottsági szinten elvérzett. Az elutasítás indokai közül a két legfontosabb: ezek a javaslatok sem orvosolják a megyeszerkezetben tapasztalható nagyfokú aránytalanságokat; illetve politikailag sem tanácsos egy új adónem bevezetése akkor, amikor a pénzügyi válság időszakában a lakosság amúgy is súlyos anyagi gondokkal küzd.⁸⁰

Végül hosszas előkészítés után a Tisza-kormány 1883 januárjában terjesztette a Ház elé a megyék háztartásáról szóló törvényjavaslatot. A későbbi 1883: XV. tc. azonban nem jelentette a kérdés átfogó tisztázását, hanem egy vegyes rendszert vezetett be. Meghagyta az évente folyósítandó államsegélyt, de három lépcsőben az állami egyenes adón alapuló pótdadó kivetését tette lehetővé közigazgatási, közlekedési, közgazdasági, közművelődési és jóléti céljakra. Legfeljebb 3%-ot saját hatáskörben, újabb 2%-ot pénzügy- és belügyminiszteri engedéllyel vehettek ki, végül országgyűlési fölhatalmazással ezen felül is szedhetek adót a polgároktól. A nem túl hosszú képviselőházi vitát végigolvasva megállapíthatjuk, hogy mind az államosítás hívei, mind pedig a municipalisták elégedetlenek voltak a javaslattal. Az egyik felszólaló, Somssics Pál így jellemezte a helyzetet: „Ez [a javaslat] szüleménye, éretlen szüleménye azon vajúdnak, mely megkezdett mindjárt akkor, mikor a felelős kormányzati rendszer Magyarországon meghonosult és mikor a megyei autonómiának barátai a centralisatio barátaival már akkor elkezdtek itt összeütközésbe jönni, s a küzdelem a mai napig folyik, anélkül, hogy a kérdés meg volna oldva.”⁸¹ A vitában a megyepártiak voltak a hangosabbak: Orbán Balázs például úgy fogalmazott, hogy „ez [a javaslat] az utolsó kegyelemföfés akar lenni máris vonagló önkormányzatunk megsemmisítésére”, és azt jósolta, hogy hamarosan a tisztviselők államosítása (kinevezése) fog következni. „Akkor aztán a központosításnak következetesen folytatott munkája be lesz fejezve s Tisza Kál-

⁷⁹ EREKY, 1908. 84.; CSIZMADIA, 1976. 148.

⁸⁰ MATLEKOVITS SÁNDOR: *Magyarország államháztartásának története, 1867–1893*. Budapest, 1894. 2. köt. 435–438.

⁸¹ Somssics Pál felszólalása 1883. február 15-én. Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. X. köt. Budapest, 1883. 188. ülés, 127. [A továbbiakban: *Napló*, 1881–84.]

mán elmondhatja, hogy »Az állam én vagyok.«⁸² Mocsáry Lajos is hasonlóan érvelt: „Nem tartjuk jónak egyáltalán [az elképzelést], mert abban nem láthatunk egyebet, mint a bureaucratia épülete kiépítésének folytatását és a régi önkormányzati rendszer fennlévő maradványainak ismételt rombolását.”⁸³ Az ellenzék a kormány engedménye mögött (ti. az önadóztatásban) pusztá adóemelési szándékot vélt fölfedezni, amelynek alkalmazása szinte kötelező lenne a megyék számára, ugyanis az állam egyre több központi feladat ellátását tolja rájuk.

A megyék jövőjére vonatkozó baljós sejtéseket az idő ugyan nem igazolta, de az önadóztatás bevezetése nem eredményezte az állami áldozatvállalás mértékének csökkenését sem. Elegendőnek véljük csak felsorolni a teherátvállalás újabb és újabb állomásait: 1893-ban a kormányzat felemelte az államsegély összegét (IV. tc.); 1902-ben az országgyűlés újabb póthitelt szavazott meg a vármegyeik számára (VII. tc.); 1904-ben először a vármegyei alkalmazottak fizetését (X. tc.), majd pedig a községi és körjegyzők illetményeit (XI. tc.) rendezte az állam.

Az állami finanszírozás bővülésével egyidejűleg a kormányzat igényt tartott a közpénzek felhasználásának állami ellenőrzésére is, ezért az 1902: III. törvénycikk lényegében államosította a megyék pénzkezelését azzal, hogy az addig létezett rendszer elavultságára, a helyi visszaélésekre, illetve a megyék anyagi helyzetének romlására hivatkozva a pénzkezeléssel összefüggő feladatokat a királyi adófelügyelőségekre és a királyi pénzügyigazgatóságok mellett működő számvevőségekre ruházta át (igaz, az alispán utalványozási joga megmaradt).

Itt említjük meg továbbá, hogy Tisza István kormányának fizetésemelési intézkedései nyomán meginog a megyei tisztikar addig egységesnek tételezett és büszkén hirdetett vármegyei azonosságtudata (államidentitásuk erősödik). Az 1905–06-os alkotmányos válság idején kibontakozó vármegyei ellenállás története pedig világosan megmutatta, hogy bár a megyék politikai jogosítványaikkal, egységes fellépésükkel rövid távon sikeresen adtak hangot akarataiknak, ám az állami pénzek visszautasítása néhány hónap után súlyos működési zavarokat idézett elő a megyék háztartásában és a tisztviselők életében (a helyi segélyalapok kimerülésével 1906-ra egyre inkább a hivatalnoki önérték kerül előtérbe: az állásföltés, az anyagi megfontolások).⁸⁴

Az alkotmányos válság elmúltával az állami szerepvállalás határai tovább szélesedtek. A megyék gondjain feltehetően nem sokat enyhített az sem, hogy az országgyűlés növelte a póttadó kivetésének mértékét is: az 1912-ben megalkotott törvény (LIX. tc.) a vármegyei alkalmazottak nyugdíjintézetei számára 3%-os póttadót engedélyezett, 1913-tól pedig elkezdődött a megyék kérésére az 5%-os határt meghaladó póttadók eseti jóváhagyása is (például vasútépítési, közművelődési célokra). Mint említettük, a statisztikák szerint az állam terhei megduplázódtak szűk harminc év alatt, amely elvben nem jelent túl meredek emelkedést, csakhogy ennek a növekedésnek több mint a fele az utolsó kilenc évre esett. Az összes megyei póttadó viszont 1909-ben csak 20%-át tette ki az állami adónak (ráadásul egyharmaduk nem folyt be a helyi költségvetésbe). Az 1909-es statisztika szerint a 63 vármegye többségének (54%) vagyonát 30%-nál is több adósság terhelte, sőt hat megye tartozásai

⁸² Orbán Balázs felszólalása 1883. február 15-én. *Napló*, 1881–84. 131.

⁸³ Mocsáry Lajos felszólalása 1883. február 16-án. *Napló*, 1881–84. 136.

⁸⁴ SZABÓ DÁNIEL: Századfordulós azonosulásformák. Állam-, hivatalnok-, vagy politikai identitás. *Valóság*, 1991. 12. sz. 28–29.

meghaladták összvagyonuk 70%-át! A legjobb pénzügyi mérleggel Túróc (3,5%-os terhelés) és Bács-Bodrog (4,1%), a legrosszabbal pedig Szatmár (83,9%) és Torontál (78,2%) megyék rendelkeztek.⁸⁵

A törvényi szabályozás (az 1870: XLII. tc. 13. §-a, valamint az 1871: XVIII. tc. 121. §-a) a városok számára nagyobb pénzügyi önállóságot biztosított azáltal, hogy a közvetett állami adók után is vethettek ki helyi adót, illetve új adóztatási jogcímeket is bevezethettek. A statisztikák mégis azt mutatják, hogy a 20. század elejére a városok vagyoni ereje jelentősen meggyengült, a gazdasági hanyatlás pedig sok esetben az addig élvezett autonómia-státus elvesztését okozta. Míg 1877-ben 122 rendezett tanácsú városa volt az országnak, 1900-ban már csak 106 (Horvátország nélkül).⁸⁶ A „státusvesztés” a valóságban jelentősebb volt, hiszen némileg enyhítettek a fogyáson a városi rangra emelkedő községek. Az esetek döntő részében a városok lakossága maga kezdeményezte az átminősítést, a települések tehervállaló képességük meggyengülésére hivatkozva „önként” mondtak le addig gyakorolt autonómiájukról (1886-tól már a kormány is elrendelhetette ezt, a település kérelme nélkül). Erre szolgál példaként a forrásgyűjteményünkbe felvett Somorja esete.⁸⁷ A Pozsony vármegyei rendezett tanácsú város – mely a XV. században a szabad királyi városi címmel is büszkélkedhetett – 1899-ben maga kérte a megyei közgyűlés jóváhagyását nagyközséggé alakulásához. Zsolna városa (Trencsén vm.) 1874-ben ugyancsak kénytelen volt rt. városi rangját feladni, mondván, „a városnak nagyközséggé leendő átalakulása csakis a város előnyére, az ott uralgó zavarok megszüntetésére és a közigazgatás javulására szolgálna”. A településnek azonban hosszú évtizedek alatt sikerült kilábalnia a nehézségekből, és mozgalmat indított korábbi rangja visszaszerzésért. Az erőfeszítéseket 1911-ben siker koronázta.⁸⁸

Makó rendezett tanácsú város (Csanád vm.) dualizmus kori közigazgatás-történetét is a jogállás megtartásáért folytatott állandó küzdelem jellemzi. A település lakosainak egy részében az évtizedek során többször fölmerült a városi címmel járó terhektől való szabadulás vágya, például 1871–1873-ban és 1887–89-ben), ám a megye a kérvényeket rendre elutasította (formai hibákra, illetve a kérvényezők adóösszegére hivatkozva), és megakadályozta saját székhelyének és püspöki városának nagyközségi szintre süllyedését.⁸⁹

Nem véletlen tehát, hogy a magyar városok első kongresszusának fő vitatémája 1909-ben a „városok háztartásának rendezése” volt. A tanácskozás a hanyatlás fő okát az állam által a városokra rótt közfeladatok drasztikus gyarapodásában látta, a bővülő feladatokhoz azonban a központi költségvetés nem bocsátott összegeket a városok rendelkezésére. A téma kongresszusi előadója szerint 1909-ben az állami funkciók ellátása a törvényhatósági jogú városok kiadásainak 20%-át, a rendezett tanácsú városok esetében pedig 18,8%-át tette ki (Budapest: 28,2%). Leginkább e költségek fedezésével (a magas pótdadókivetéssel) hozta összefüggésbe, hogy míg az egy lakosra jutó összzadóteher a községekben 71,08 korona,

⁸⁵ Magyarország vármegyéinek háztartása és gyámpénztárai az 1909. évben. Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 40. Budapest, 1914. 23*, 118–119. (részben saját számítás).

⁸⁶ DEÁK, E., 1979. 127. 1910-re némi emelkedés következik be: az rt. városok száma ekkor 111 volt.

⁸⁷ Lásd a 12. számú dokumentumot.

⁸⁸ RADVÁNYI MIKLÓS: Zsolna szabadalmas város. A rendezett tanács 1911. évben történt visszaállításának emlékére. Zsolna, [1911]. 54–55.

⁸⁹ Makó története 1849-től 1920-ig. Szerk. SZABÓ FERENC, Makó, 2002. (Makói Monográfia 5.) 122–130. (E fejezet szerzője MARJANUCZ LÁSZLÓ.)

addig az rt. városokban 121,14 korona, a thj. városokban pedig 155,56 korona volt (Budapest: 324,28 korona). Lukács Ödön nagyváradi tanácsnok ezek után 15 pontban sorolta fel az állam által delegált feladatokat (pl. egyenesadók és illetékek kivetése és behajtása, gyámügyek, iskolaügy, szegényügy). „Az államigazgatás egy sajátságos módja dívik nálunk. Az állami feladatok közvetítése és végrehajtása az autonóm hatóságok kötelezettségei közé soroztatnak. Az állam bizonyos előkelő leereszkedéssel utalja át közigazgatási terheit a helyhatósági adminisztrációra, s míg az autonóm hatóságok egyik fajtát, a vármegyéket kegyeibe fogadja, a szolgálataiért rekompenzálja, addig a városokra éppen semmi gondot sem fordít, velök szemben a legmostohább eljárását tanúsítja” – fakadt ki előadásában.⁹⁰

Az itt leírt folyamatok a városok eladósodásához vezettek. A törvényhatósági jogú városoknak a fele egész vagyonához képest 30%-nál is nagyobb adóssággal küszködött.⁹¹ Pozsony zárszámadását átnézve kiderül például, hogy a város 23,7 millió korona adósságot halmozott fel (régebbi kölcsönök törlesztése, intézményi tartozások), de 1908-ban újabb 12 milliós hitelt vett fel a közvilágítás fejlesztésére, vágóhíd és munkásházak építésére.⁹²

Budapest nem csak rangja (székesfővárosi státusa, politikai és társadalmi súlya stb.), de az általa felhalmozott adósság nagysága miatt is kiemelkedő helyet foglal el a dualizmus kori városhálózaton belül: 1908-ban például már 163 millió koronán felül járt a város tartozása. Miközben 1875 és 1912 között a főváros egy főre jutó bevételei 6,6-szorosára növekedtek, a közigazgatási alkalmazottak után fizetendő nyugdíjterhei 12,4-szeresére, az iskolahálózat fenntartásával kapcsolatos költségei 11,6-szorosára, a közcsernák fejlesztésére, valamint a szociálpolitikai és közművelődési célokra fordított összegek pedig 9,3-szorosára, illetve 8-szorosára duzzadtak.

A kormány elismerve, hogy „a fővárosnak annál a központosításnál fogva, amelyet majdnem összes társadalmi, gazdasági, kulturális és közigazgatási intézményeink és szerveink fejlődése az utóbbi évtizedekben mutat, úgy az átruházott, mint saját autonóm hatáskörébe eső tevékenysége oly arányokat öltött és ezzel a városi háztartás kiadási része annyira emelkedett, hogy e kiadások jelentékeny részét nem lehet helyi jellegűnek tekinteni”, 1908-ban megalkotta a Budapest fejlesztéséről és háztartásának rendezése végett teendő állami intézkedésekről szóló törvényt (XLVIII. tc.). Az állam e jogszabályban célzott támogatást nyújtott a főváros területén található ipari övezetek fejlesztésére és infrastrukturális beruházásokra, bizonyos közbiztonsággal összefüggő tartozásokat elengedett, illetve bevételnövelő kedvezményeket biztosított. Mindezek ellenére Budapest az 1910-es években több alkalommal is nagy értékű külföldi hitelek felvételére kényszerült.⁹³

⁹⁰ A magyar városok országos kongresszusának iratai. I. Az 1. rendes egyetemes ülés naplója. Szerk. HARRER FERENC, Budapest, 1909. 69, 77, 90. (az idézet ezen az oldalon található).

⁹¹ KAJTÁR, 1992. 179.

⁹² WOLF ZSIGMOND: Pozsony szabad kir. város zárszámadása és pénzügyei népszerű bemutatásban. Pozsony, 1909. 16. és 21. A thj. városok vagyoni rangsorában Pozsony a 6. helyen állt. KAJTÁR, 1992. 176.

⁹³ Lásd ehhez: A magyar városok statisztikai évkönyve. Szerk. THIRRING GUSZTÁV. Budapest, 1912. 168. táblázat; A székesfőváros múltja és jelene számokban. Statisztikai Közlemények 87. köt. 1934. Szerk. ILLYEFALVY I. LAJOS, 268.; SZEKERES JÓZSEF: Budapest főváros önkormányzatának gazdasági alapjai. In: Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából. Tanulmánygyűjtemény. Szerk. LŐRINCZ LAJOS. Budapest, 1990. 91–114.; valamint az 1908: XLVIII. törvénycikket és annak általános indoklását: Magyar Törvénytár. 1908. évi törvények. Budapest, 1909. 1117–1123.

Budapest megsegítése után a kormányzat már nem térhetett ki az elől, hogy valamiképpen bele ne avatkozzon az egész városhálózat pénzügyi problémáinak a kezelésébe. Erre ösztönözték egyfelől a városok adósságterhei, amelyek 1910-ben már 370–380 millió koronát tettek ki, másfelől pedig a városok összehangolt fellépése érdekeik érvényesítésére (állami dotációt kértek, valamint a vagyonkezelés szabadabbá tételét és egy városi törvény megalkotását).⁹⁴ A városok fejlesztésével foglalkozó első önálló törvényjavaslat benyújtása-
kor azonban a miniszteri indoklás óvott az állammal szemben támasztott túlzott elvárások-
tól: „A közfelfogásban újabban bizonyos népszerűsége tett szert az eszme, amely az állam-
tól a városok »anyagi ügyeinek rendezését« kívánja. Ez a jelszó azonban, amilyen tetszetős,
éppoly könnyen félremagyarázható s ezért lényeges szabatosításra szorul. [...] A városok
szerepe a társadalom gazdaságában a feldolgozó gócpont szerepe, amely széles körzetből
felszívva a nyersanyagokat, értékesebben adja vissza azokat az országnak. Erre a működés-
re kell tehát képessé tenni a városokat. A bennük meglevő, de ki nem használt energiákat
kell felszabadítani, ha azok meg vannak bénítva. Ha az eddigi fejlődés egy vagy más irány-
ban elhibázott volt, helyes irányba kell azt terelni; az egyoldalúságokat ki kell egyenlíteni s
általában arra kell törekedni, hogy az állam vezető és irányító ereje segítségével siessen a vá-
rosok öntevékenységeinek és velük együtt munkálja a helyes fejlődés érdekeit. A törvényja-
vaslat az ilyen értelemben vett városfejlesztés alapelvein sarkall. A fejlesztés főcéljául azt tű-
zi ki, hogy a városok képessé váljanak arra, hogy saját magukban találják meg az anyagi
eszközöket létszükségeik fedezésére.”⁹⁵ A vita nélkül elfogadott 1912. évi LVIII. törvény-
cikk első paragrafusa ezért 5 millió koronát bocsátott évente a városok rendelkezésére, majd
fokozatosan 1916-ig további évi 1 millióval tervezte növelni a támogatás nagyságát.

Az iménti idézetből is kiolvasható tehát, hogy korántsem szűntek meg a kormányzó li-
berálisok aggodalmai az állami szerepvállalás mértékét illetően, azonban a kormányzati se-
gítségnyújtást szabályozó törvények jelentős száma és a költségvetésbe beállított sok millió
korona jól jelzik, hogy a liberális elveket a kormányzás napi valóságához kellett igazítani.
Az eszmék helyett sokkal inkább a gyakorlati politikára helyeződött a hangsúly.⁹⁶

Miként is összegezhetjük e több szempontú áttekintés végén az 1848-at követő hét évtized
közigazgatási autonómiájáról nyert képünket?

A korszak politikai életének szereplői közül bizonyosan – pártállásra tekintet nélkül –
mindenki egyetértett abban, hogy a közigazgatás ősi autonómiája jelentős mértékben szű-
kült az évtizedek alatt. Láthattuk, még a közigazgatási vitakérdések kapcsán megszólalók
által használt kulcsszavak is azonosak voltak: mindkét fél 1848 örökségére, a liberális elvek-
re, a társadalom önerejére, a magyarság érdekeire (stb.) hivatkozott. Áthidalhatatlan távol-
ság mutatkozott azonban a politikai erők között a közigazgatás terén lejátszódó folyamatok

⁹⁴ VÁRHIDY LAJOS: A városok szervezkedése. In: *Fejezetek a közjog és a közigazgatási jog köréből. Némethy Károly születésének 70. évfordulójára*. Szerk. MÁRTONFFY KÁROLY. Budapest, 1932. 180–186.

⁹⁵ Az 1912: LVIII. törvénycikket és annak általános indoklását közli: *Magyar Törvénytár, 1912. évi tör-
vénycikkek*. Budapest, 1913. 658–678. Az idézet az 659–660. oldalon található. A törvény értékeléséről:
CSÍZMADIA, 1976. 262–268.

⁹⁶ Erről bővebben: CIEGER ANDRÁS: A hatalomra jutott liberalizmus és az állam a dualizmus első
felének magyar politikai gondolkodásában. *Századvég*, 2001. tavasz, 20. szám, 95–118.

értékelésében. Az egyik tábor az autonómia átalakulását kezdetben a parlamentarizmus kiépülésének, majd pedig az állami szerepvállalás felértékelődésének szükséges és normális következményeként tekintette, a másik fél viszont alig leplezett hatalompolitikát és elnyomást (a magyarságét, az ellenzékét, a nemzetiségeket, az öntevékeny társadalomét stb.) látott e változásban. Az értékelések az évtizedek alatt semmit sem közeledtek egymáshoz; elmondhatjuk, hogy a közigazgatás ügye a politika egyik állandó törésvonalává vált (nem kizárólag a pártok, hanem sok esetben az azonos párthoz tartozó képviselők között). A kor szak egészében ellentétes autonómia-felfogások éltek egymás mellett. Mindez pedig lehetetlenné tette határozott reformlépések véghezvitelét, illetve a közigazgatási autonómia új határainak világos kijelölését a parlamentarizmus működési keretei között. Ehelyett felemás kompromisszumok születtek (itt elsősorban a törvényhatóságok meghagyott „politikai” jogaira gondolunk), és bujtatott szándékok működtek. A jogalkotási szint vizsgálata ugyanis egyértelműen bizonyítja, hogy az egy-egy gyakorlati probléma kapcsán megszülető törvények összességében mégiscsak a közigazgatás „államosítása” irányába mutattak, még ha e kormányzati célt nyíltan nem is lehetett érvényre juttatni.

Igyekeztünk azt is bemutatni, hogy a megyék és városok jelentős részének növekvő gazdálkodási problémái a közigazgatás autonómiájának a gyöngüléséhez vezethettek. Az állam anyagi segítségnyújtásának a kényszerű elfogadása valóban átszabta az autonómia határait: véleményünk szerint az újraértelmezett autonómia-fogalomban már nem az államtól való teljes anyagi függetlenség volt a fokmérő, hanem a különböző csatornákból – így az államtól is – származó pénzügyi források felett való autonóm rendelkezés kritériumai (pl. a költségvetési tételek önálló meghatározása, testületi döntéshozatal, a közösség által átlátható és számon kérhető gazdálkodás) a meghatározóak.

FIUME KIVÉTELES AUTONÓMIÁJA

Fiumét Mária Terézia 1776-ban és 1779-ben kiadott rendeleteivel kapcsolta Magyarországhoz. Az 1779. április 23-án kelt diploma kimondta, hogy „Fiume e kereskedőváros kerületével együtt ezután úgy tekintessék, mint a magyar szent koronához kapcsolt külön test és mindenben így igazgattassék”, majd a rendelet megerősítette a város statútumait, amennyiben azok nem ellenkeztek a Magyar Királyság törvényes rendjével (a jogharmonizálás érdekében az uralkodó egy bizottság kiküldését tartotta szükségesnek), továbbá visszaállította Fiume pénzügyi önigazgatását (az évi zárszámadásokat a Magyar Királyi Helytartótanácson keresztül az uralkodóhoz kellett felterjeszteni), végül a város polgárai számára is lehetővé tette a magyar nemesi cím elnyerését.⁹⁷ Bár a város már az 1790/91-es országgyűlésen követelt vehetett részt, a magyar országgyűlés csak 1807-ben (a IV. törvénycikkkel) törvényesíthette a város Magyarországhoz való csatolását és követküldési jogát (a várost a főrendi táblán a kormányzó képviselte).

Fiume azonban 1809-től a napóleoni háborúk következtében először francia megszállás,

⁹⁷ Mária Terézia 1779. április 23-án kiadott diplomájának latin (és magyarra fordított) szövegét lásd például: KRÁL-SZÁNTÓ, 1901. 23–34.

majd pedig közvetlen osztrák felügyelet alá került. I. Ferenc császár 1822-ben adta vissza a várost és a hozzá tartozó tengerpartot Magyarországnak, így lényegében csak ekkor kezdődhetett meg Fiume kereskedelmi központtá fejlesztése. A magyar törvényhozás az áprilisi törvények részeként elfogadta az 1848. évi XXVII. törvénycikket, amely Fiume és Buccari önkormányzati igazgatásáról, illetve a tenger melléki főkormányzóság felállításáról intézkedett. A törvény 1. paragrafusa az autonómiával kapcsolatban kimondta: „A két kerületnek külön két törvényhatóságot képeznek; mint ilyenek törvényhatósági beldolgaikat egymástól függetlenül intézik: az ország többi törvényhatóságaival, valamint kormányával és főtörvényszékeivel közvetlenül leveleznek, s mint más törvényhatóságok, beldolgaikra nézve a törvény határai között felsőbb felügyelés alatt szabályokat alkotnak.”

E rendelkezések azonban nem léphettek hatályba, mert Jellasics horvát bán csapatai 1848 augusztusában megszállták a várost. Fiume egészen 1867 tavaszáig a horvát–szlavón koronataromány fennhatósága alatt állt, ami ellen Fiume vezetése több alkalommal tiltakozott.

Az osztrák–magyar kiegyezést követően Ferenc József 1867. április 6-án királyi biztost nevezett ki a város élére, 1868. november 7-én kelt leiratában pedig a Fiume közjogi helyzetét érintő vitakérdések rendezése érdekében tárgyalásokra szólította fel a magyar és a horvát országgyűlést, valamint Fiume képviselőtestületét. A horvát–magyar kiegyezést becikkelyező 1868. évi XXX. törvénycikk 66. paragrafusa szerint is Fiume autonómiájával kapcsolatban „küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő”.

A kiküldött bizottságok tárgyalásai azonban a horvát küldöttek merev álláspontja, majd kilépése miatt 1869 decemberében megegyezés nélkül zárultak (követelték például, hogy Fiume kormányzója és az azonos elnevezésű vármegye főispánja egyazon személy legyen, Fiume két követével képviseltesse magát a zágrábi országgyűlésen is, illetve beleszólást kértek a fiumei igazságszolgáltatás és a közoktatás ügyeibe).

Ezt követően Ferenc József a magyar országgyűlés és a kormány kezdeményezésére – és a horvát törvényhozás beleegyezésével – egy ideiglenes közjogi és közigazgatási kormányzás bevezetéséről döntött: felszámolta a királyi biztosságot, egyúttal Fiume városa és kerülete élére újra magyar királyi kormányzót helyezett, valamint elrendelte egy első folyamodású és fellebbviteli bíróság felállítását. Fiume vármegyét viszont Horvátország fennhatósága alá helyezte. Az 1870. július 28-án életbe léptetett ún. fiumei provizórium az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának teljes időszakában érvényben maradt.⁹⁸

Az első kormányzó, gróf Zichy József az 1872. április 20-án tartott magyar minisztertanácsi ülésen jelentette, hogy a provizórium életbeléptetésekor neki adott feladatot teljesítette, azaz „eleget teendő ezen megbízatásnak és előzetesen megoldva és rendezve a közigazgatásnak azon sokoldalú kérdéseit, melyek Fiume, Horvátország és az anyaország között az adminisztráció minden ágában fennforogtak, mint a provizórium által életbe léptetett közjogi állapot rendezésének legfontosabb zárkövét, kidolgoztattam Fiume képviselőtestületének közreműködésével a Fiume város és kerületének összes beligazgatását szabályozó statútumot.” A statútum szövegét kisebb változtatások után a magyar kormány ugyanezen ülésében elfogadta.⁹⁹

⁹⁸ Lásd a 8. számú dokumentumot.

⁹⁹ Minisztertanácsi jegyzőkönyv [Mtj.], 1872. ápr. 20. (38. sz.) MOL K. 27. 16. doboz, 1. p.

Az 1872. június 1-jén kiadott statútumot megalkotói ideiglenes jellegűnek szánták, az átfogó törvényi rendezésig kívánták hatályban tartani. Mivel azonban Fiume közjogi állását a későbbi évtizedekben is a provizórium szabta meg, a város önkormányzati életét sem sikerült törvényi szinten szabályozni. A fiumei autonómia alapidokumentuma, a forráskiadványunkban közzétett statútum tehát – bár többször tervezték a felülvizsgálatát – a dualizmus teljes időszaka alatt változatlan formában maradt érvényben.¹⁰⁰

A statútum leszögezi, hogy Fiume városa és a hozzá tartozó három alközség Szent István koronájához kapcsolt külön testet (*separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*) képez, határai csak törvényben változtathatók meg. Az autonómiát gyakorló legfőbb szerv a fiumei képviselőtestület volt, amelynek feladat- és hatáskörét alapvetően a magyarországi köztörvényhatóságok mintájára szabályozták. Néhány lényeges ponton azonban jelentős eltérések is kimutathatók a honi közigazgatási jogszabályokhoz képest, amelyek Fiume város és kerületének különlegesen széles autonómiát biztosítottak. Egyrészt az 56 fős képviselőtestület teljes egészét választások útján, tehát a virilizmus intézményének a kizárásával kellett megalakítani, méghozzá úgy, hogy a háromévente rendezett helyhatósági választásokon a képviselőtestületnek mindig csak a fele újult meg. A képviselőket és a polgármestert tehát hat évre választották, a Magyarországon hatályos országgyűlési választási törvény szerint. Másrészt 1897-ig ugyancsak ismeretlen volt Fiumében a közigazgatási bizottság intézménye, amely 1876 óta a helyi közigazgatás szerveinek szakmai koordinációját és – ki nem mondott célként – a kormányzati akarat hatékonyabb érvényesítését volt hivatott szolgálni. Továbbá meglehetősen korlátozott volt a magyar kormány által kinevezett kormányzó mozgástere is: törvényességi felügyeletet gyakorolt, közvetített a város és a minisztériumok között, a városatyák előtte tették le a hivatali esküt, a képviselőtestület határozatát egy alkalommal felfüggeszthette; viszont a főispánokkal ellentétben kivételes esetekben sem rendelkezhetett a városi tisztviselőkkel, a képviselőtestület ülésén csak felszólalási és indítványozási joga volt, de a döntéshozatalba nem szólhatott bele, a képviselőtestület pedig tőle függetlenül, közvetlenül is fordulhatott ügyeivel a magyar kormányhoz. Fiume polgármesterét a képviselőtestület saját soraiból választotta; személyét az uralkodónak is jóvá kellett hagynia. Fiume hivatalos nyelve az olasz volt.

1881. április 20-án Fiume küldöttsége felirattal fordult a magyar országgyűléshez, amelyben kérte közjogi helyzetének végleges rendezését: „Az ősi alkotmány az egész országban vissza lőn állítva, csakis Fiume képez kivételt, hol részben még az absolut hatalom rendszere uralkodik. Szent kötelességünk oda működni, hogy az alkotmányos állapot autonómiánkra való tekintettel nálunk is egész teljességben életbe lépjen...”¹⁰¹ Az országgyűlés indokoltnak találva a kérést, 1881 májusában felszólította a kormányt, hogy „dolgozzon ki és nyújtson be oly törvényhozási előterjesztést, mely az iránt tartalmazzon javaslatokat, hogy a magyar közjog alapján megérintessék Fiumében a kivételes és ideiglenes állapot, továbbá, hogy meghatároztassék Fiume és kerületének viszonya a törvényhozáshoz és kormányzathoz, tekintettel saját autonómiájára, végül, hogy mielőbb megszüntessék mindaz, ami Fiumének magyar közjogilag elismert autonómiájával összeférhetetlen.” A kormány javas-

¹⁰⁰ Lásd a 10. számú dokumentumot.

¹⁰¹ Idézi: RADICS ÁKOS: *Fiume közjogi helyzete*. Budapest, 1883. 274.

latának elkészítését ekkor Tisza Kálmán az igazságügyi minisztérium feladatává tette. 1882 áprilisában viszont már egy tárcaközi bizottság alakítását kezdeményezte a kormányfő azért, hogy az egyfelől rendezési javaslatokat dolgozzon ki a kormány számára, másfelől hogy megfogalmazza a magyar fél álláspontját az újrainduló horvát–magyar bizottsági tárgyalások előtt, végül pedig „ha az országos küldöttségek tárgyalása eredménytelenül maradna, a jelenlegi fiumei provizórium a magyar állami eszme érvényesítése szempontjából miképpen lenne módosítandó s mily egyéb intézkedések volnának Fiumét illetőleg teendők”.¹⁰²

A háromoldalú tárgyalásokra végül csak 1883 május–júniusában kerülhetett sor, ám azok részben a horvát küldöttség ellenállása, részben pedig az ekkor kirobbanó horvátországi magyarellenés zavargások miatt ismét zátonyra futottak. Ennek ellenére a magyar és a fiumei küldöttségnek sikerült egy közös javaslatot megfogalmazni, amelyet 1884-ben terjesztettek a magyar országgyűlés elé. Egyetértettek abban, hogy a magyarországi törvények hatálya terjedjen ki Fiume városára és kerületére is, a város speciális helyzetéből következő módosításokat pedig a kormány rendeleti úton léptesse életbe. Az 1867 óta keletkezett törvények alkalmazhatóságát illetően „magától értetvén, hogy e tekintetben Fiume városának és kerületének véleménye az erre alkalmasnak látszó módon meghallgatandó, a jövőben pedig minden oly törvényjavaslat előterjesztése alkalmával, mely Fiuméra is alkalmazható, a fentebbi értelemben fognának Fiume városa és kerülete érdekében intézkedések történni”.¹⁰³ Ezen előterjesztést ugyan az országgyűlés sohasem tárgyalta meg, de a magyar kormány rendszerint tartotta magát az ekkor kimondott elvhez.

Nem hozott változást a város közjogi helyzetében és közigazgatásában a második törvényhatósági törvény (1886: XXI. tc.), amely csupán az eddig „fennálló törvényes gyakorlat” továbbfolytatását mondta ki. Az 1887-es osztrák–magyar vám- és kereskedelmi szerződés (1887: XXIV. tc.), illetve az azt módosító 1889. évi XVI. törvénycikk viszont megfosztva Fiumét (és Triesztet) 1719 óta élvezett szabadkikötői státusától, 1891. július 1-jei hatállyal – az egységes kereskedelempolitika megteremtésének indokával – beolvasztotta a kikötőt az osztrák–magyar általános vámterületbe (ennek részleteit az 1891: XVIII. tc. rögzítette).

Fiume autonómiájáról a századfordulón éles vita bontakozott ki, amely a város és a magyar kormány korábban tapasztalható jó viszonyát elmérgesítette. 1897 októberében a város képviselőtestülete a bűnvádi perrendtartás (1896: XXXIII. tc.) életbeléptetése ügyében tiltakozó feliratot intézett a magyar országgyűléshez, mondván, „mielőtt a magyar törvények, az egyedüli ügynevezett miniszteri rendeleti úton behozatnának, mindig ki kell kérni a városi képviselőtestület helyeslő, módosító vagy megtagadó véleményét”.

Báró Bánffy Dezső miniszterelnök azonban e követelés teljesítését a leghatározottabban visszautasította, sőt sértő hangneme miatt kérte a fiumei felirat mellőzését és egyszerű irattárba helyezését. Képviselőházi felszólalásában a magyar kormány jogait hangsúlyozta, Fiuméről pedig csupán mint a számos törvényhatóság egyikéről beszélt: „Ki kell hogy jelentsem, miszerint a kormány Fiume municipális autonómiáját teljes mértékben épségben

¹⁰² Mtj. 1881. júl. 3. (33. sz.) MOL 33. d. 9. p. és Mtj. 1882. ápr. 28. (18. sz.) MOL 35. d. 9. p.

¹⁰³ Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXII. köt. Budapest, 1884. 888. szám, 88. Ezen irományszám alatt megtalálhatók a bizottság jelentése mellett a tárgyalások jegyzőkönyvei, valamint a kormány 1870. évi előterjesztése a provizórium bevezetése tárgyában, illetve a legfelső elhatározás szövege (82–131.).

kívánja és fogja is tartani, de nem fog visszariadni attól, hogy mindazt megtegye, ami szükséges arra, hogy a Fiumében lakó honpolgárok is jogi oltalomban részesüljenek és hogy Fiumében mindenütt, hol szükséges, az állami felügyelet gyakoroltassék. [...] De ismét többről szó nem lehet, mert corpus separatum is a magyar államnak külön faktorát, harmadik faktorát nem képezheti, ezen álláspont minden alapot nélkülöz.”¹⁰⁴

Az uralkodó magyar jogi álláspont tehát az volt, hogy Fiumét a rá vonatkozó törvényekkel kapcsolatban a kötelező véleményezés joga megilleti (ezt fogalmazták meg 1883-ban is), de vétőjogot nem élvez a város, mert azáltal összeütközésbe kerülne a magyar országgyűlés hatáskörével. A város a magyar országgyűlés és a horvát szabor mellett harmadikként nem követelhet magának törvényhozói funkciókat, mert nem önálló államalkotó tényező.¹⁰⁵

Ugyancsak a város tiltakozását váltotta ki a magyar kormány 1897 novemberében kiadott 18.984/1897. ME számú rendelete, mellyel a kormány a Közigazgatási Bíróságról szóló 1896. évi XXVI. törvénycikket kívánta Fiume városában és kerületében életbe léptetni. A leginkább sérelmesnek azt tartották, hogy a bíróság területi illetékességének a kiterjesztése együtt járt az 1876. évi VI. törvénycikkkel életre hívott közigazgatási bizottság fiumei felállításával (e szerv közigazgatási és fegyelmi döntései ellen lehetett fellebbezni a bírósághoz). Mint azt négy évvel később, 1901-ben Széll Kálmán miniszterelnök minisztertársai előtt beismerte, „a fő nehézséget a közigazgatási bizottság életbeléptetése képezi, melyet a fiumeiek autonómiájuk megsértésének tekintvén, semmi áron sem akarnak elfogadni”. Éppen ezért a kormány kerülő úton igyekezett célt érni: letett a közigazgatási bizottság intézményének a meghonosításáról, és helyette egy új szerv, a kormányzói tanács megalakítását kezdeményezte, amely azonban a közigazgatási bizottság minden lényeges jogkörét megkapta.¹⁰⁶ A későbbi 1901. évi IX. törvénycikk, illetve a kormányzó és a kormányzói tanács hatáskörét részletesen szabályozó 1901. évi 2435. ME. számú rendelet, az autonómia-követeléseknek tett látszólagos engedmények ellenére, valójában szorosabbra vonta a magyar kormány felügyeletét Fiume fölött (eszközöket adott a kormány számára saját befolyásának növelésére, illetve a magyar állameszme hatékonyabb terjesztésére).¹⁰⁷

Az új szabályozás értelmében a kormányzói tanácsot a kormányzó és annak helyettese, valamint a négy előadó alkotta. A közigazgatási, a pénzügyi, a tanügyi és a közgazdasági előadót az illető szakminiszter javaslatára a miniszterelnök nevezte ki (magasabb fizetési osztály esetén pedig az uralkodó). A kormányzóság a miniszterelnökség alá rendelve működött, a kormányzói poszt bizalmi állásnak számított (birtokosát az uralkodó a kormányfő kezdeményezésére bármikor felmenthette). A jogszabályi változtatások következtében a magyar kormányzati ellenőrzés valóban erősödött, hiszen a századfordulótól kezdődően a széles végrehajtási, felügyeleti és fegyelmi jogkörökkel felruházott kormányzón és az előadókon keresztül a központi akarat érvényesítésére nagyobb lehetőség kínálkozott (külön-

¹⁰⁴ Az 1896–1901. évi országgyűlés képviselőházának naplója. X. köt. Budapest, 1898. 172. ülés, 1897. okt. 14. 75–76. és 184. ülés, 1897. nov. 6. 185–198.

¹⁰⁵ KRÁL-SZÁNTÓ, 1901. 100–103. A jogász szerzőpáros pályadíjas munkájában úgy vélekedik, hogy Fiume közjogi helyzetének végleges rendezése egyben a város különleges autonómiájának a végét is fogja jelenteni (betagozódik majd a törvényhatóságok rendszerébe).

¹⁰⁶ Mtj. 1901. jan. 11. (2. sz.) MOL, 68. d., 2. p.

¹⁰⁷ Lásd a 18. számú dokumentumot.

sen igaz volt ez a közoktatás területén). Mindazonáltal e jogkörök döntően csak az állami igazgatás helyi szerveinek működtetésére, illetve az állami tisztviselők fegyelmi felelősségére vonatkoztak. A város önkormányzati ügyeivel kapcsolatban a kormányzó nem kapott további jogosítványokat.

A kormányzati ellenőrzés fokozódásaként, illetve a város önállóságának újabb csorbulásaként értékelte Fiume, hogy a magyar kormány 1913-ban e területen is kiépítette a központtól függő határrendőrség szervezetét, valamint hogy a háborús készülődés jegyében idegenrendészeti intézkedéseket léptetett életbe e kikötővárosban.

Fiume közéletének és történelmének kiváló ismerője, Fest Aladár 1920-ban úgy látta, hogy végső soron a magyar kormányok századfordulótól folytatott, a város autonómiáját korlátozó politikája tehető felelőssé Fiume elszakadásáért: „Az évről-évre fokozódó anyagi jólét ellenére a magyar állameszme mindinkább elvesztette talaját a fiumei lakosság lelkiületében is. Míg a régi fiumeiek nem ismertek mást, mint fiumei hazafiságot s azontúl a magyarokkal való szoros frigyét, önkormányzatuk, nyelvük és anyagi érdekeik védelmére, addig az ifjabb nemzedék már mindinkább belejutott az olasz imperializmus, az egységes Olaszország nemzeti nagyságának büvkörébe; kivált mióta Bánffy politikája a magyar koronához kapcsolt külön testet a belföldi városok módjára akarta kormányozni, az önkormányzatát és a város olasz jellegét féltő lakosság heves ellenzése ellenére.”¹⁰⁸

Kétségtelen, 1896-ban megalakult a fiumei Autonóm Párt, amit később további hasonló szervezetek létrejötte követett. E politikai tömörülések nyíltan szembehelyezkedtek a magyar kormány fent említett lépéseivel, és a független Fiume megteremtésének programját tűzték zászlajukra (számukra ekkor már ezt jelentette az autonómia szó). Erejüket jól mutatja, hogy az első világháború kirobbanásának évében, 1914-ben a város autonomista polgármestert választott, akinek beiktatásához azonban az uralkodó nem járult hozzá.

Az első világháború elvesztése után Magyarország kénytelen volt a trianoni békeszerződésben lemondani Fiuméra vonatkozó minden jogáról (1921: XXXIII. tc. 53. cikk). A város és kerülete 1924-től Olaszország, 1945 után pedig Jugoszlávia részét képezte. 1991-től a város Horvátországhoz tartozik.¹⁰⁹

CIEGER ANDRÁS

¹⁰⁸ FEST ALADÁR: *Fiume és Magyarország*. Budapest, 1920. 23.

¹⁰⁹ Felhasznált további szakirodalom: *Fiume és a magyar-horvát tengerpart*. Budapest, [1900]. Szerk. SZIKLAY JÁNOS és BOROVSZKY SAMU (Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monografiája); FRIED ILONA: *Emlékek városa Fiume*. Budapest, 2001; SZÉLINGER BALÁZS: „Idegen és mégis magyar”. A magyar Fiume története 1776–1914. *Limes*, 2002. 5. sz. 29–45.; ANDRÁSI DOROTTYA: Fiume államjogi helyzetének rendezése és jelentősége a XIX. század második felében a jogforrások tükrében. *Jogtörténeti Szemle*, 2005. 1. sz. 17–22.; S. PALLÓS PIROSKA: Magyar állami népiszkolák a fiumei kormányzásban, 1870–1918. *Századok*, 2005. 3. 733–750.

BUDAPEST ÖNKORMÁNYZATA 1873–1918

A kiegyezés után az egyik fő feladat a közigazgatás modern alkotmányos elveknek megfelelő átszervezése volt, amely természetszerűleg az önkormányzatok autonómiájának újr gondolásával járt együtt. Buda és Pest városok el tudták érni, hogy a létrehozandó új fővárosról ne a köztörvényhatóságokról szóló általános 1870. évi XIII. tc., hanem külön törvény rendelkezék. A két szabad királyi város (és Óbuda mezőváros) egyesítését már az adóbehajtás és a népiskolai oktatás területén közös szervezeteket létrehozó törvények és a Fővárosi Közmunkatanács 1870-es létrehozása is előrevetítette.¹¹⁰ Az egyesített főváros önkormányzati szervezetét elsősorban a Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk határozta meg. A működés részletes szervezeti szabályzatait a három város közös közgyűlései fogadták el, majd azokat együtt, 1873. december 20-án hagyta jóvá a belügyminiszter.¹¹¹ Közben az újonnan választott fővárosi törvényhatósági bizottság is megtartotta alakuló közgyűlését 1873. október 25-én.

A fővárosi önkormányzati jogokat 1872-ben, általános jelleggel a következőkben határozták meg: 1. saját ügyeiben önállóan intézkedik, határoz, és szabályrendeleteket alkot; 2. határozatait és szabályrendeleteit saját közegei által hajtja végre; 3. tisztviselőit választja; 4. az önkormányzat és a közigazgatás költségeit megállapítja, és fedezetéről gondoskodik.¹¹² Az 1872-es törvény elvekben elválasztotta egymástól az önkormányzati jogok gyakorlását és az állami közigazgatás „közvetítésének” feladatát, de az adminisztráció centralizáltsága miatt ez már a dualista korszakban sem érvényesült. A hatósági és az önkormányzati ügyekre is kiterjedő, kormányzathoz való fellebbezési lehetőség következtében a fenti megkülönböztetés a napi működés során nem vált meghatározóvá.¹¹³ A törvényhatósági bizottságnak viszont mindvégig megmaradt a politikai jogköre, vagyis annak a lehetősége, hogy a közgyűlés „foglalkozhat [...] közérdekű, sőt országos ügyekkel, azokat megvitathatja, azokra nézve megállapodásait kifejezheti, a többi törvényhatósággal és a kormánnyal közölheti s kérvény alakjában a képviselőházhoz közvetlenül felterjesztheti”.¹¹⁴

A főváros képviselőletének legfőbb szerve a törvényhatósági bizottság volt. A 400 képviselő egyik fele „általános” választás, másik fele a virilizmus speciális változata, az 1200 legtöbb adót fizető választópolgár közüli választás révén került be a közgyűlésbe. A dualizmus idején a fővárosi törvényhatósági választójog rendkívül szűk körű volt: 1872-ben a lakosok kevesebb, mint 4 százalékára terjedt ki, és az egész korszakban hasonló szinten maradt. Míg az országgyűlési választók aránya 1909-ben már meghaladta a budapesti lakosság 8 százalékát, addig a törvényhatósági választóké 5 százalék alatt maradt. Ebben szerepet játszott az is, hogy a választójogosultak körének meghatározása nem összeírással történt, hanem a magának az érintett fővárosi polgárnak kellett jelentkeznie a szavazóigazolványért. Mindezek miatt a háromévenkénti, precíz lebonyolítási szabályok nélküli választásokat sokáig az egyes kerületekben uralkodó elitszoptortok irányították, amelyek általában a választások

¹¹⁰ 1868. évi XXI. és XXXVIII., illetve az 1870. évi X. tc.

¹¹¹ Lásd a 14. számú dokumentumot.

¹¹² 1872. évi XXXVI. tc. 3. §.

¹¹³ SIPOS, 1990. 65.

¹¹⁴ 1872. évi XXXVI. tc. 2. § c) pont, illetve kisebb megfogalmazási eltérésekkel 1930. évi XVIII. tc. 43. §.

előtt kötött paktumokkal előre megegyeztek a bizottsági képviselői helyek elosztásáról. A rendszerbe a századforduló környékén megjelenő új típusú, kispolgári pártok hoztak változást.¹¹⁵

A fővárosi közgyűlés által alkotott különböző szabályrendeletek igen fontos szerepet töltek be a főváros életében. Közülük is kiemelkedik a szervezési szabályrendelet, amely a főváros igazgatásnak egész szervezetét meghatározta, és így például 1911-ben annak reformjával a városháza életét is dinamizálni lehetett, ellensúlyozva az új fővárosi törvény elmaradását.¹¹⁶ Az 1872-es törvény egyrészt széleskörűen határozta meg azokat az ügyeket, amelyekben a törvényhatóság szabályrendeleteket hozhatott, másrészt azok ellen az illetékes miniszterhez lehetett folyamodni, aki ilyen esetben azokat megsemmisíthette, felfüggeszthette vagy módosítását kérhette. A gyakorlatban viszont minden rendeletet előzetesen, fellebbezés nélkül is felterjesztettek jóváhagyásra.¹¹⁷ A főváros igazgatási szervezetének megváltoztatása és új állások szervezése kezdetektől a külön kormányhatósági jóváhagyás alá eső ügyek közé tartozott. A belügyminiszter e jogát már a dualizmus korában is határozottan érvényesítette, bár a törvényhatóság sem használta ki mindig a törvény adta lehetőségeket. A kiemelt kormányhatósági felügyelet alá tartozó önkormányzati ügyek másik része gazdálkodási, pénzügyi kérdés volt, mint a költségvetés megállapítása, nagyobb értékű ingatlan eladása vagy megszerzése, kölcsönfelvétel, „terhes szerződések” kötése vagy felbontása és közművek létrehozása.¹¹⁸

A főváros különleges, a többi törvényhatóságtól eltérő helyzetét és jogait a főpolgármesterre vonatkozó rendelkezések is jelezték, aki a főispánokkal szemben nem egyszerű kormánykinevezéssel került a tisztségébe. A király (illetve később majd a kormányzó) által, a belügyminiszter ellenjegyzése mellett jelölt három személy közül ugyanis őt a közgyűlés választotta, továbbá 6 éves hivatali ideje alatt tiszteből csak saját kérésére lehetett felmenteni. A főpolgármester így elvileg – a végrehajtó hatalom képviselte mellett – a kormányzat és a főváros között kettős közvetítő szerepet játszott. A gyakorlatban tevékenységének jellegét alapvetően a tisztséget betöltő személy felfogása határozta meg, akár a törvény rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával.¹¹⁹ A fővárost és annak igazgatási szervezetét önálló hatóságként a (hivatalnok)tanács irányította, amely a polgármesterből és a fő tisztviselőkből állt. Budapest centralizált irányítási modell szerint működött: a kerületi eljárások nem külön önkormányzatok, hanem a központi tanács helyi végrehajtási szervei voltak.¹²⁰

A főváros autonómiájának az állami felügyeleten túl a legfőbb korlátjai a rendőrhatalósági és az építési ügyekben mutatkoztak meg. Az előbbi területen az 1881. évi XXI. tc. közvetlen állami felügyelet alatt álló rendőrséget hozott létre, míg az utóbbinál már az egyesítés előtt létrehozott Fővárosi Közmunkatanács rendelkezett igen széles tevékenységi és hatáskörrel. Bár a közmunkatanács fele-fele részben kormánykinevezettekéből és a város delegáltjaiból állt, de a szavazategyenlőségnél döntő elnök a kormány embere volt, így a testület „a köz-

¹¹⁵ BREINICH, 1990. 35–45.

¹¹⁶ Lásd a 21. számú dokumentumot.

¹¹⁷ A teljes körű kormányzati jóváhagyást az 1930-as fővárosi törvényben rögzítették.

¹¹⁸ 1872. évi XXXVI. tc. 4. §.

¹¹⁹ HORVÁTH J. ANDRÁS: A főpolgármesteri intézmény. In: LŐRINCZ, 1990. 129–141.

¹²⁰ Lásd a Budapest székesfőváros kerületi eljáráságairól szóló 1893. évi XXXIII. tc.-et.

ponti kormányzati döntéseknek biztosított elsőbbséget a helyi akaratall szemben”.¹²¹ Az autonómia csorbitását az ebből származó anyagi előny kompenzálta: mindkét esetben a szükséges pénzügyi forrásokat az állam közvetlenül biztosította, amivel a városfejlesztés esetében nagyban hozzájárult Budapest fejlődéséhez. A fővárosi autonómia rövid időre történő felfüggesztésére egy alkalommal, az 1905–1906. évi országos válság idején került sor. A nemzeti ellenállásban való részvétel miatt a főváros élére a darabont-kormány 1906 februárjában király biztost nevezett ki, de már áprilisban, az új kormány kinevezésével helyreállt az alkotmányos állapot.¹²²

Az 1906-os év más szempontból is határpontnak tekinthető. Budapest különleges, kiváltságos helyzetét kihasználva Bárczy István polgármester önálló, liberális várospolitikai programot valósított meg. A „szolgáltatásszervező városigazgatás”¹²³ modelljének fő pontjai a községesítés, azaz a kommunális szolgáltatásokat nyújtó üzemek városi tulajdonba vétele, a szociális reformok, köztük a kislakásépítés, továbbá a közoktatási és közművelődési beruházások voltak. A programhoz és a megvalósításához szükséges pénzügyi fedezethez, külföldi hitelek felvételéhez sikerült megszerezni a kormányzat támogatását,¹²⁴ valamint a nagypolgári érdekcsoportok jóváhagyását. Ez utóbbi arra is lehetőséget adott, hogy a városirányításban a közgyűlés helyett az a szakapparátus váljon meghatározóvá, ahol a fontos tisztségekbe a nagyobb arányú cserék révén Bárczy emberei kerültek. Ezen túlmenően a polgármester irányításával 1911-ben átfogó reformra került sor a városháza működésében: a főváros korábbi, 1873-as szervezeti szabályzatát átalakították és új, egységes szerkezetbe foglalták.¹²⁵ A reformok elsősorban a tanácsi ügyosztályok szervezetét és hatáskörét, a tanácsülések rendjét, a szakbizottsági eljárást, a központi iratkezelést és a szakhivatalokat érintették, de ezekkel és egy új, lényegében harmadik alpolgármesteri állás létrehozásával Bárczy a főváros igazgatásának egészét a terveihez illeszkedően átalakította, modernizálta és természetesen a saját tisztségének, a polgármesternek a szerepkörét is megváltoztatta.

IGNÁCZ KÁROLY

¹²¹ GYÁNI, 2000. 135.

¹²² VÖRÖS KÁROLY: A világváros útján: 1873–1918. *Budapesti Negyed*, VI. (1998) 2–3. sz. 139.

¹²³ GYÁNI, 2000. 185.

¹²⁴ Lásd például a Budapest fejlesztéséről és háztartásának rendezése végett teendő állami intézkedésekről szóló 1908. évi XLVIII. tc.-et.

¹²⁵ Lásd a 21. számú dokumentumot.

AUTONÓMIA ÉS KÖZPONTOSÍTÁS MAGYARORSZÁGON 1919–1944

A DUALIZMUS KORI ÖNKORMÁNYZATISÁG TOVÁBBÉLÉSE

Az első világháború (1914–1918) pusztítását és a forradalmakat (1918/1919) követően a helyreállított polgári (eleinte „ellenforradalminak” nevezett) rendszer a jogfolytonosság talaján állva a közigazgatási autonómiák tekintetében is az Osztrák–Magyar Monarchia jogszabályi rendelkezéseihez nyúlt vissza. A dualizmus korában kiépült helyi közigazgatási és önkormányzati szervezet keretei ugyanis megmaradtak a Károlyi-kormányzat idején is, sőt még 1919-ben a tanácsrendszerrel sem alkottak új területi közigazgatási és önkormányzati egységeket. A tanácsrendszer is megyei keretek között működött. Igaz az autonómia csönkítésére, a törvényhatósági bizottságok megszüntetésére, illetve jogkörük néptanácsokra történő átruházására törekedtek (1919. évi 7. és 8. néptörvények).¹²⁶ A régi, hagyományos önkormányzati testületeket feloszlatták, helyükbe munkás-, katona- és paraszttanácsok léptek, melyek átvették a korábbi törvényhatósági bizottságok feladatkörét. Hasonló módon felfüggesztették az igazságszolgáltatás hagyományos szerveit, és a bíróságok helyébe a forradalmi törvényszékeket hívták létre.¹²⁷ A tényleges hatalom azonban a direktóriumok kezébe került.

A polgári közigazgatás és a területi autonómiaszervezet visszaállítása a Friedrich-kormány 1919. augusztus 8-i, „A törvényes közigazgatás felvételéről” című rendeletével valósult meg. Ebben a rendeletben a kormányzat a közigazgatás alkotmányos újjászervezéséig visszaállította az 1918. évi közigazgatási viszonyokat. Az autonómia szempontjából meghatározó rendelkezése a kormányrendeletnek, hogy „mindazok az önkormányzati testületi szervek [...] valamint mindazok az egyének, akik 1918. évi október hó 30-án akár az említett testületi szervek tagjaiként, akár választás, akár kinevezés alapján hatósági vagy hivatali jogkört gyakoroltak, kötelesek működésüket haladéktalanul megkezdeni”.¹²⁸ Az ily módon helyreállított polgári rendszer intézkedéseinél korán megmutatkozott a dualizmus kori államfelfogás viszatérése; „nemcsak a politikai események bizonyítják a változatlanságot, hanem a büntetőjogra, a bírósági szervezetre és a politikai szabadságjogokra vonatkozó rendeletek tanulmányozása is erről tanúskodik”.¹²⁹ Ez mindenekelőtt két tényezőben mutatkozik meg: az egységes államra, a centralizációra való törekvés és a helyi autonómiák, illetve elsősorban ezek ellenőrző funkcióinak megőrzésének kettősségében. „A kettős szemlélet egyaránt tükröződött a közigazgatási rendszer folyamatos átalakításában, vagy az arra vonatkozó elképzelésekben, s ugyanígy a választójog szabályozásában is.”¹³⁰ Ennélfogva a közigazgatás szabályozásánál két nagy csoportot különíthetünk el: az ún. „királyi” igazgatási szervek és az önkormányzattal rendelkező szervek instruálását. Az első kategóriába sorolhatjuk a király végrehajtó jogát gyakorló szerveket, melyeknek városban-megyében kiemelkedő szereplője a főispán, aki tulajdonképpen közigazgatási hatáskör nélkül az általános közigazgatást gya-

¹²⁶ Mindezzel kapcsolatban részletesen lásd CSIZMADIA, 1976. 302–338.

¹²⁷ Lásd részletesen ROMSICS, 1999. 122–123.

¹²⁸ *Magyarországi Rendeletek Tára* 1919, 627–628. Lásd erről részletesen PÖLÖSKEI, 1977. 30–32.

¹²⁹ PÖLÖSKEI, 1987. 19.

¹³⁰ SZABÓ DÁNIEL vita-hozzászólása. In: PÖLÖSKEI, 1987. 24.

korló önkormányzati szervek fölött végez ellenőrzést. A második kategóriába a területi elv alapján szerveződő közigazgatási autonómiákat sorolhatjuk: a törvényhatóságokat (vármegyék és thj. városok), valamint a községi (alsó fokú) önkormányzatokat. Mindezek alapján a főispán nem volt más, mint a törvényhatóság élén álló kormánytisztviselő, míg az önkormányzatiság elsőszámú képviselője a vármegyei törvényhatóság élén álló alispán, illetve a törvényhatósági jogú városok polgármestere volt.¹³¹ Azonban nem feledkezhetünk meg arról, hogy noha a központi végrehajtó szervezet képviselőjeként a főispán csak ellenőrző jogköröket gyakorolhatott, ezen jogosítványokkal nagymértékben befolyásolhatta a törvényhatósági közigazgatást. Ugyanis a törvényi kereteket, a rendeleteket és szabályrendeleteket elemezve kiderül, hogy mind a törvényhatósági, mind a közigazgatási bizottságok, majd a kisgyűlések ülésén elnökként vett részt, így döntő szóval bírt a határozathozatalban.¹³²

A vármegyék rendezése során ismételten az állami közigazgatás közvetítése és az önkormányzat biztosítása került előtérbe. Így 1919 augusztusát követően a kerületi és vármegyei kormánybiztosok szigorúan elemezték a képviselők, törvényhatósági bizottsági tagok szerepét a forradalmakban, a kivételes állapotokra való hivatkozással pedig nem került sor a szükségessé vált törvényhatósági bizottsági választások megtartására.¹³³ A Horthy-korszak közigazgatása saját kiegészítő szabályozásának megalkotása mellett továbbra is támaszkodott a törvényhatóságokat szabályozó 1870. évi XLII. törvénycikk rendelkezéseire, mely a törvényhatósági jogúnak nyilvánított városokat a vármegyékkel azonos jogkörökkel ruházta fel, majd az 1886. évi XXI. és XXII. törvénycikkekre, melyek szűkítették a dualizmus kori – akkor már – 63 vármegye önkormányzatát.¹³⁴ A Horthy-korszak vármegyei rendezésére csak a demarkációs vonalak véglegessé válásával, a trianoni békediktátum törvénybe iktatása után került sor; ekkor a megváltozott földrajzi viszonyokhoz igazították a vármegyéket. Az 1923. évi XXXV. törvénycikk a történelmi Magyarország 63 vármegyéjéből megmaradt 12 egész és 23 csonka vármegyét átszervezve 20 rendes és – az ideiglenes, átmeneti helyzet hangsúlyozásaként – 5 „közigazgatásilag egyelőre egyesített” vármegyét alkotott, továbbá szabályozta ezek önkormányzatiságát.¹³⁵ A Ferdinandy Gyula belügyminiszter által támogatott reformelképzések, melyek elsősorban az önkormányzati szervek reorganizációját, az önkormányzati választójog új alapokra helyezését, a pénzügyi háttér szabályozását célozták, a törvény előkészítése során a vármegyék ellenállásán sorra megbuktak.¹³⁶ Ennek nyomán végül az 1923-ban elfogadott törvény csak az új földrajzi kereteket adta meg az autonóm működéshez, a megyeszékhelyek, járások, városok és községek szervezetét nem érintette. Így nem csodálkozhatunk, hogy a változtatások nélkül szervezeti kereteiket megőrző vármegyék nem alkottak korszakunkban újabb egységes szabályrendelet-gyűjteményt,

¹³¹ Lásd ezzel kapcsolatban EGYED, 1929. 358–361.

¹³² Lásd erre az 56. számú dokumentum részét, *Szabályrendelet a törvényhatósági bizottsági közgyűlések számáról, idejéről és tanácskozási ügyrendjéről*, II. 11–12. §, és az 59. számú dokumentum részét, *Szabályrendelet a törvényhatósági közgyűlés és kisgyűlés ügyrendjéről*, I. 2–3. §-ait.

¹³³ Az utolsó választásokat 1913-ban tartották meg, a mandátumok ennek nyomán 1919-ben lejártak. A hivatkozási alapot az 1915. évi VI. tc. képezte. Lásd erről PÖLÖSKEI, 1977. 31–33.

¹³⁴ Igaz, ekkor még kivétel nélkül csak megyeszékhelyek nyerték el a törvényhatósági jogi státust. Lásd erről részletesen: PÖLÖSKEI, 1994. 174.

¹³⁵ Lásd ezzel kapcsolatban ZEIDLER MIKLÓS: Társadalom és gazdaság Trianon után. *Limes*, 2002/2. 5–24.; valamint CSIZMADIA, 1976. 367–370.; és az 54. számú dokumentumot.

¹³⁶ Ferdinandy elképzeléséről lásd részletesen: CSIZMADIA, 1979. 419–433.

hanem a jogfolytonosság elvéhez ragaszkodva a dualizmus korszakában kidolgozott szabályrendelet-gyűjteményeiket foltolták a megváltozó törvényi előírásoknak megfelelően. A válogatott dokumentumok között megtalálható Békés vármegye szabályrendeleteinek gyűjteménye látványosan szemlélteti ezt az állapotot,¹³⁷ míg a közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék közül kiválasztott Szatmár, Ugocsa és Bereg szabályrendeleteiben szintén nyomon követhető a jogszabályi környezet változásával életbeléptetett módosítások kidolgozása. Így először az egyesített vármegyék kiterjedését és földrajzi kerületeit szabályozták, majd ezt követően került sor a törvényhatósági bizottság működésének, választásának szabályozására és a későbbiekben a szakbizottságok felállítására.¹³⁸

A szabályrendeletek ettől függetlenül megőrizték önkormányzati jellegüket. A törvényhatósági rendeletek megalkotója továbbra is a törvényhatósági bizottság közgyűlése. A vármegyék esetében – akárcsak a dualista monarchia időszakában – továbbra is kétféle szabályrendelet alkotása figyelhető meg. Egyfelől az országos jelentőségű ügyek részleteinek szabályozására a kormányzat törvény vagy rendelet kibocsátásával kötelezően utasíthatta a törvényhatóságokat. Másfelől ugyanakkor autonóm hatáskörben, szabad elhatározásból szabályozhatta a vármegye a törvénnyel és rendelettel nem szabályozott ügyköröket.¹³⁹ A vármegyék (illetve törvényhatósági jogú városok) törvényhatósági bizottsága által meghozott szabályrendeletek életbelépéséhez és végrehajtásához szükség volt a felügyeletet gyakorló minisztérium jóváhagyására.

A vármegyék mellett elhelyezkedő közigazgatási struktúrában a megyékkel azonos jogosítványokat kaptak a törvényhatósági jogú városok. Itt a területi változások következtében a korábbi 25 thj. városból mindössze 10 maradt Csonkamagyarország területén (Pécs, Székesfehérvár, Győr, Sopron, Miskolc, Debrecen, Kecskemét, Szeged, Hódmezővásárhely és Baja). Számukat korszakunkban összesen két további várossal növelték meg (Kaposvár és Szombathely az 1942. évi XXIII. törvénycikkkel nyert thj. minősítést).¹⁴⁰ Szabályrendelet-alkotásuk és működésük alapjaiban megegyezett a vármegyék fent ismertetett alapelveivel.

Alapvetően három területet különíthetünk el a törvényhatósági közigazgatási autonómiák működésében a két világháború közötti időszakban Magyarországon: egyrészt ezek jelentették az állami végrehajtó hatalom alsóbb fokú megnyilvánulását, hiszen állami közigazgatási funkciókat vettek át a közigazgatás szerveiként. Másrészt saját helyhatósági ügyeiknek intézői és a maguk alkotta szabályrendeletekkel részben szabályozói is voltak. Harmadjára pedig politikai hatáskörként joguk volt az országos közügyekben részt venni, tárgyalhatták az ország kérdéseit a képviselői szervezetekben, ezekről határozatokat hozhattak és az országgyűléshez felterjesztéseket intézhettek.¹⁴¹

A törvényhatóságok mellett a törvényi szabályozás továbbra is ismerte a rendezett taná-

¹³⁷ Lásd erre az 58. számú dokumentumot.

¹³⁸ Lásd erre az 56. számú dokumentumot.

¹³⁹ A szabályrendeletekkel kapcsolatosan lásd részletesen: KAJTÁR ISTVÁN: A polgári modernizáció közigazgatási autonómiáinak jogtörténeti keretei. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok.* Főszerk. GERGELY JENŐ, szerk. STRAUZS PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN, Budapest, 2004. 25–40.

¹⁴⁰ ROMSICS, 1999. 231.

¹⁴¹ Lásd részletesen: EGYED, 1929. VIII. fejezet: A vármegye szabályalkotási joga; X. fejezet: Vármegyei közigazgatás; XIII. fejezet: A törvényhatóság politikai hatásköre.

csú városokat és a községeket (nagyközség, kisközség). A rendezett tanácsú városokat az egykori szabad királyi, illetőleg a mezővárosokból alakították ki. Ezek autonómiájukat tekintve nem rendelkeztek a thj. városok számára alapvető alkotmányjogi garanciális feltételekkel: belső szervezetük ugyan a thj. városokat követte, de közigazgatásilag a megyék felügyelete alá tartoztak, nem rendelkeztek felirati joggal, indítványait nem küldhették meg közvetlenül a parlamentnek, valamint nem foglalkozhattak érdemben országos jellegű ügyekkel. A vármegyék számukra hátrányos vagy megkérdőjelezett határozataival szemben a belügyminiszterhez fordulhattak jogorvoslatért.¹⁴²

Ugyanakkor a rendezett tanácsú városok és a községek önkormányzati jogosítványai kiterjedtek az autonóm szabályrendelet-alkotásra. Ennek fóruma a képviselőtestület volt, és ezeket a szabályrendeleteket a maguk közegeivel hajtották végre. Ugyancsak jogukban állt helyi adókat kivetni és beszedni, ebből községi intézményeket (pl. iskolákat) fenntartani, valamint a helyi árva-, gyámhatósági és szegényügyekkel foglalkozni. A rt. városok saját hatáskörükben szabályozhatták a piaci, mezői, vásári, építészeti, közegészségügyi és rendészeti teendőket. Autonómiájuk jelentős korlátozását jelentette viszont, hogy mindehhez a vármegyei törvényhatóság jóváhagyására volt szükségük.¹⁴³ Így a rt. városok közvetlenül tartoznak a vármegye központi hatósága alá, míg a nagy- és kisközségek a járások közbeiktatásával kerültek kapcsolatba a vármegye törvényhatóságával.

KÖZPONTOSÍTÓ TÖREKVÉSEK A KÖZIGAZGATÁSI AUTONÓMIÁK TERÉN

Az önkormányzatokat érintő első átfogó reform korszakunkban csak 1929-ben készült el, miután a Bethlen-kormány a választójog (1925. évi XXVI. tc.), valamint a kétkamarás országgyűlés szabályozásával (1926. évi XXII. tc.) megerősítette alkotmányos pozícióit, és a választójogi korlátozásoknak valamint a konszolidációnak köszönhetően az 1926-os választásokon meggyőző sikert könyvelhetett el. Noha az új parlamenti struktúra a korszakban jelen levő demokráciadeficit jeleként éppen azt célozta, hogy „a törvényhozás konzervativizmusának folyamatosságát válsághelyzetek esetére is biztosítsa”,¹⁴⁴ egyben a szakszerűség és az önkormányzatiság felé történő nyitásnak is tekinthetjük. Ugyanis az új felsőházban az örökös jogon, illetve méltóság vagy hivatal alapján képviselői jogot elnyerők mellett, tagságot kaptak az egyes autonóm szakterületek képviselői is. Így 76 tagot delegálhattak a törvényhatóságok, míg további 36 hely a különböző érdekképviselők, egyetemek, az MTA vagy a Vitézi Szék számára volt fenntartva.¹⁴⁵ A törvényhatóságok esetében a közgyűlések titkos választással delegáltak külön-külön tagokat a felsőházba, a népességszámuknak megfelelő arányban legalább egy, maximum négy tagot.¹⁴⁶ Fontos kitélt és a helyi autonómia

¹⁴² PÖLÖSKEI, 1994. 174.

¹⁴³ PÖLÖSKEI, 1994. 175.

¹⁴⁴ ROMSICS, 1999. 227.

¹⁴⁵ ROMSICS, 1999. 227.

¹⁴⁶ „A törvényhatóság a felsőházba egy tagot választ, ha a törvényhatóság lakossága négynél nem több országgyűlési képviselőt választ. Ha a törvényhatóság lakossága által választott országgyűlési képviselők száma négynek többszöröse, a törvényhatóság a felsőházba minden négy képviselő után egy tagot választ...” 1926: XXII. tc. 18. §.

érvényesülését jelentette ugyanakkor, hogy a törvényi szabályozás értelmében nem lehetett választás útján tagja a felsőháznak az illető törvényhatóság főispánja illetve főpolgármestere, a törvényhatósági vagy községi tisztviselők, illetve azok az állami tisztviselők, akik a közigazgatási bizottságoknak hivatalból tagjai.¹⁴⁷

A centralizáció és autonómia kettősségét lelhetjük meg a közigazgatás kérdéseit rendező 1929. évi XXX. tc. esetében is, melyben egyszerre valósult meg a központosítás és a szakmaiság követelménye.¹⁴⁸ Egyrészt a törvény nyomán a törvényhatósági választójogot az országgyűlési választójoggal hozták azonos szintre, igaz fontos különbséget jelentett, hogy a thj. választójog esetében annak érvényesítéséhez megkövetelték a „helybenlakást”. Az 1929-es szabályozással ugyanakkor megszűnt a „nyers virilizmus”: a legtöbb adót fizető polgárok már nem lettek automatikusan tagjai a törvényhatóságoknak, közülük is választások útján kerültek be képviselők az önkormányzati testületekbe.¹⁴⁹ Másrésről a törvény egyetemi végzettséghez, ugyanakkor pedig főispáni kinevezéshez kötötte a közigazgatási állások betöltését. A törvény – a demokráciadeficitet növelve – csökkentette a törvényhatósági bizottság szerepét, több kérdéskört a főispán illetve a polgármester tevékenységi körébe utalt, és egyben – az autonómiacsökkenés kézzelfogható jeleként – megadta a kormány számára a törvényhatóságok feloszlításának jogosítványát. A legjelentősebb változás a városok esetében a városi tanács megszüntetése és ezzel a polgármester szerepének megnövelése volt.¹⁵⁰ A közigazgatási szakirodalom véleménye megegyezik abban, hogy ezt követően már nem volt különösebb akadálya a központi, kormányzati akarat végrehajtásának a törvényhatóságokban (vármegyékben és thj. városokban). Viszont a területi önkormányzatok továbbra is fennmaradtak, hiszen a központi kormánynak szüksége volt az általuk átvállalt funkciókra, és így csak annyi hatáskört vont meg tőlük, amennyit az államérdek, a centralizáció éppen megkövetelt.¹⁵¹

Ezzel párhuzamosan ugyanakkor megnőtt az 1896. évi XXVI. törvénycikkkel felállított Közigazgatási Bíróság szerepe. Ez az egyfokú bíróság, melynek ítélőbíróinak felét a felsőbb bírói hivatalok viselésére, másik felét pedig a közigazgatási hivatalok viselésére képesített személyek sorából kellett kinevezni, rendezte a közigazgatási jogvitás ügyeket. Korszakunkban a jogállam fogalmából eredően alkotmányjogi bíraskodást is megvalósított: egyfelől alkotmányjogi bírósággént jár el az országgyűlés mindkét házának szervezeti kérdéseiben.¹⁵²

¹⁴⁷ Lásd erről részletesen EGYED, 1929. 352–355.

¹⁴⁸ CSIZMADIA, 1976. 385–387.

¹⁴⁹ EGYED, 1929. 397–398.; valamint KULCSÁR KÁLMÁN: Jogalkotás és jogrendszer. In: *Magyarország a XX. században*. I. kötet: *Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*. Főszerk. KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, Szekszárd 1996. I. 459–460.; valamint PÖLÖSKEI, 1987. 20–21.

¹⁵⁰ 1929: XXX. tc. 44. §.

¹⁵¹ Lásd erre: FARKAS, 1992. 8.

¹⁵² Ez azt jelenti, hogy határozott mind a felsőházi tagok, mind az országgyűlési képviselők választása ellen előterjesztett panaszok tárgyában (még akkor is, ha a képviselőválasztást nem a választók támadták meg, hanem igazolás közben a képviselőház emelt kifogást a megbízólevél ellen). Továbbá ítélkezett az országgyűlési választók névjegyzéke ellen előterjesztett panaszok tárgyában. Lásd erről: GÁL JENŐ: A közigazgatási bíraskodás; CSEKŐ GYULA: A Közigazgatási Bíróságról szóló 1896: XXVI. tc.; PÁKEY LAJOS: A Közigazgatási Bíróság előtti eljárásról. Mindhárom in: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897–1947)*. Szerk. CSORBA LÁSZLÓ, Budapest, 1947.

Másfelől pedig – ami az autonómiák szempontjából kiemelkedő fontosságú – szintén alkotmányjogi bíraskodást végzett az önkormányzati testületek szervezeti kérdéseiben is. Idetartoztak a törvényhatósági és községi testületi és tisztviselőszervek választási ügyei, valamint a Közigazgatási Bíróság felé lehetett panasszal élni, amennyiben a kormány a törvényhatósági bizottságot feloszlatta.¹⁵³ Az önkormányzatok szempontjából szintén elengedhetetlen biztosítékot jelentett, hogy a törvényhatóságok (és más önkormányzati testület, így például a kamarák) panaszára megsemmisíthette a kormánynak az önkormányzatiságra sérelmes, törvénytelen intézkedését vagy rendeletét.¹⁵⁴

A törvényi változások nyomán alakult ki a törvényhatósági önkormányzatok Horthy-korszakbeli végleges struktúrája. Eszerint a törvényhatóságokat maga a „teljes közönség” testesítette meg, ami önkormányzati keretekben jutott kifejezésre, mégpedig a testületi szervezetben. Ezek között is a legjelentősebb a törvényhatósági bizottság.¹⁵⁵ Ennek tagjai között megtaláljuk a valamennyi választó közül 10 évre választott tagokat, a legtöbb adót fizetők (virilisek) közül 5 évre választott tagokat, a szakmai képviselet címén a törvényhatóság területén működő állami hivatalok vezetőit, a vallásfelekezetek képviselőit, továbbá az érdekképviselőt ellátó szervezetek és intézetek küldöttait. Emellett a törvényhatóság főbb tisztviselői a bizottságnak hivatali állásuknál fogva voltak tagjai, és az arra érdemesnek tekintett polgárok örökös tagságot is nyerhettek. Az arányok tekintetében a törvényhatósági bizottság kétötödét adták a virilisek, további kétötödét a választott tagok, míg „a szakszervezetek képviselői, a vallásfelekezetek képviselői és az érdekképviselő” címén a bizottsági helyek egyötödének a betöltésére került sor.¹⁵⁶

A törvényhatósági bizottság hatásköre azokra a kérdéskörökre terjedt ki, „amelyekben a törvényhatóság állásfoglalását vagy irányító akaratát kell kifejezésre juttatni”.¹⁵⁷ Ezek között szerepel: a szabályrendelet-alkotás, a felírási jog az országgyűléshez és a kormányhoz, a panaszjog a Közigazgatási Bírósághoz, hivatalszervezési jog, tisztviselőknak, kisgyűlési, bizottsági és felsőházi tagoknak a választása, a főispán beiktatása, a költségvetési és nagyobb értékű vagyoni tárgyú ügyek. A legszélesebb jogkört minden bizonnyal továbbra is a szabályrendelet-alkotási jog jelentette, igaz a kormányzat e téren is számos feladatot ruházott az önkormányzatokra, korszakunkban folyamatosan nőtt a kötelezőleg megalkotandó szabályrendeletek száma.¹⁵⁸ Ezekről az ügyekről a törvényhatósági bizottság közgyűlésében határoz. A törvényhatósági bizottságok általában évente két rendes közgyűlést tartottak, melyet a főispán, illetve akadályoztatása esetén az alispán hívott egybe. A tárgysorozat ösz-

¹⁵³ Lásd ezzel kapcsolatban az 1929: XXX. tc. és 1930: XVIII. tc. rendelkezéseit.

¹⁵⁴ Lásd ezzel kapcsolatban az 1907. évi LX. tc. rendelkezéseit. Minderről lásd részletesebben: BOROS ENDRE: Közjogi jelentőségű ügyek. In: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897–1947)*. Szerk. CSORBA LÁSZLÓ, Budapest 1947. 65–87.

¹⁵⁵ FARKAS, 1992. 8.

¹⁵⁶ 1929: XXX. tc. 2–3. §.

¹⁵⁷ 1929: XXX. tc. 22. §.

¹⁵⁸ Lásd ezzel kapcsolatban többek között az 55. számú dokumentumot I. (3)–(5). Vörös Károly összesítésében – a teljesség igénye nélkül – szerepel a kéményseprői munkaterületek szabályozása, a zsidóügyi ügyek gyakorlásának meghatározása, faiskola és fásítás, ebtartás, a gyepmesteri szolgálat, a cselédlakások helyzete, a községi pénztári kezelés és számvitel megalapítása, a gyámpénztár kezelése stb. Lásd ezzel kapcsolatban részletesen: VÖRÖS, 1956. 38.

szeállítása szintén a főispán feladata volt. Ezen a fórumon vitatták meg a kormányzói illetve minisztériumi leiratokat, más törvényhatóságok átiratait, illetve az önkormányzat kebelében született javaslatokat, előterjesztéseket, önálló indítványokat.¹⁵⁹

A törvényi változások révén a törvényhatóságok által létrehozott bizottság közül kiemelkedik a kisgyűlés, amely azonban már éppen úgy, mint a többi önkormányzati szerv, a törvényhatósági bizottságtól kapja megbízását. Az 1929. évi XXX. tc. a közgyűlés eddig megvolt ügyköreinek meghatározó részét a kisgyűlésre bízta. Ennek tagjai a vármegyék esetében a főispán vezetése alatt 5 megyei főtisztviselő (alispán, főjegyző, árvaszéki elnök, tiszti főügyész, tiszti főorvos) és a közgyűlés által delegált maximum 24 törvényhatósági bizottsági tag volt. Ez a thj. városok esetében csak a tisztviselői tagok esetében tért el, ugyanis itt a polgármester vezetésével 5 városi tisztviselő (alpolgármester, főjegyző, két tanácsnok, a tiszti főügyész és a tiszti főorvos) vett részt a munkában. A kisgyűlés szűkebb szakmai fórumként részint előkészíti a közgyűlési ügyeket, részint pedig maga határoz olyan kisebb jelentőségű ügyekben, amelyeket a törvény nem utalt a törvényhatósági bizottság hatáskörébe.¹⁶⁰ Sűrű ülésezésével (havonta legalább egy rendes ülést tartottak) egyben ténylegesen megkönnyítette az ügyintézt, másfelől egy könnyebben ellenőrizhető fórumot is alkotott.¹⁶¹

A községi önkormányzatok felépítése korszakunkban a dualista időszak szabályozásainak megfelelően működött. Eltérések a törvényhatóságokhoz képest továbbra is abban mutatkoztak, hogy a község elsődleges autonóm szerve a képviselőtestület, illetve az előljáróság. A képviselőtestület a községi lakosság egészét hivatott megjeleníteni, az 1929-es változtatások nyomán fele részben a legtöbb adót fizető polgárokból, fele részben pedig választott tagokból alakult meg. A képviselőtestületek nagysága pedig magától a város nagyságától függően 60 és 120 fő között ingadozott.¹⁶² A megyei városra átkeresztelt rendezett tanácsú város élén első tisztviselőként a tíz évre választott polgármester állt, aki a többi városi tisztviselő (tanácsnokok, jegyzők stb.) közreműködésével egyéni hatóságként látta el a közigazgatást. A többi tisztségviselőt életfogytiglan választották. A megyei városokkal szemben a nagyközség élén az előljáróság tagjai állnak, akik csak kivételes esetekben járnak el testületként: a bíró, annak helyettese, 4 tanácsbeli (esküdt vagy hites), a jegyző, a közgyám és az orvos.¹⁶³ A trianoni békediktátum nyomán Csonkamagyarországon a 110 rendezett tanácsú városból mindössze 44 maradt meg.

A megyei városok nem tartoztak a vármegyei járások hatálya alá, közvetlenül a törvényhatóság és az alispán felügyelete alatt fejtették ki tevékenységüket. Ezzel szemben a községek a járások első tisztviselője, a főszolgabíró felügyelete alatt működtek. A kisközségek abban különböztek a nagyközségektől, hogy előbbiek a törvényben a községekre ruházott feladatokat a maguk erejéből teljesíteni képtelenek, és ezért más községekkel együtt közsé-

¹⁵⁹ Lásd ezzel kapcsolatban az 59. számú dokumentum 3–23. §-ait, valamint az 58. számú dokumentum V. 3–21. §-ait.

¹⁶⁰ Lásd az 59. számú dokumentum részét, „Szabályrendelet a törvényhatósági közgyűlés és kisgyűlés ügyrendjéről”, II. fejezet 17–23. §, valamint az 58. számú dokumentum V. fejezet 21. §.

¹⁶¹ Lásd ezzel kapcsolatban VÖRÖS, 1956. 36–40.

¹⁶² 1929; XXX. tc. 38. §.

¹⁶³ Minderről részletesen lásd: PÖLÖSKEI FERENC: Pápa a polgári korban. In: *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig.* Főszerk.: KUBINYI ANDRÁS. Pápa, 1994.

gi köröket, illetőleg körjegyzőséget tartottak fenn. Alapvetően a nagyközségek külön jegyzővel rendelkeztek (ott, ahol több jegyző is működött, létrehozták a főjegyzői állásokat), míg több kisközségnek együttesen volt egy jegyzője, a körjegyző.¹⁶⁴ Ezeket a szervezeti kérdéseket alapjaiban már az 1886. évi XXII. tc. rendezte, ezt követően a községi szervezetben csak részletreformokra került sor, melyek az autonómiát nem érintették. Az 1929. évi XXX. tc. is elsősorban a törvényhatóságokat és a rendezett tanácsú városokat szabályozta, és csak igen kis mértékben foglalkozott a községekkel. Mindössze csak a községi közigazgatási jog és a fegyelmi ügyek területén tudott új momentummal szolgálni.¹⁶⁵ E tényt alapul véve – és mivel a községi szabályrendeletek az autonómia szempontjából nem gyarapodtak új momentummal a Horthy-korszakban – eltekintettünk a források között egy újabb községi szabályrendelet-gyűjtemény közlésétől. A községeket érintő reformelképzelések, elsősorban Weis István javaslatai, korszakunkban mindvégig megvalósulatlanok maradtak.¹⁶⁶

A közigazgatás rendszerében autonómiakérdéseket érintő változás ezt követően majd egy évtizedig nem következett be. A Bethlen-kormány utolsó évében ugyan kísérletet tett a közigazgatás egyszerűsítésére, ennek előkészítésére külön bizottságot is felállított a kormánybiztossá kinevezett Magyar Zoltán egyetemi tanár vezetésével. Az általa kidolgozott racionalizációs program azonban Bethlen távozása, majd a Károlyi Gyula miniszterelnök vezette kormány egyéb politikai harcainak következtében elsikkadt, és megvalósítására nem került sor.¹⁶⁷

A HEGYKÖZSÉGEK ÖNKORMÁNYZATISÁGÁNAK KÉRDÉSEIRŐL

Fontos előrelépés történt viszont a közigazgatási autonómiák és közttestületek között elhelyezkedő hegyközségek autonómiája tekintetében. A Horthy-kor 1929. évi XVII. törvénycikkét megelőzően az 1894. évi, a mezőgazdaság és a mezőrendőrség szabályozásáról szóló XII. törvénycikk rendelkezett VII. fejezetében a hegyközségek létrehozásáról. 1929 júniusában az új törvényi keretszabályozáshoz Mayer János földművelésügyi miniszter végrehajtá-

¹⁶⁴ Analógiaként jöttek létre a körorvosi, körgyámi stb. funkciók is.

¹⁶⁵ Lásd a törvény végrehajtási rendeletét, az 55. számú dokumentumot, valamint lásd részletesebben: FARKAS, 1992. 71.; és CSIZMADIA, 1976. 388–390.

¹⁶⁶ Weis elsősorban a járások megszüntetését, az ipari és mezőgazdasági jellegű községek közötti különbségtételt vázolta fel. Belügyminisztériumi titkárként dolgozott a tisztviselői kar átalakításán, a bürokrácia csökkentésén. Ebben fontos szerepet szánt a kisközségek képviselőtestületének és a nagyközségek elöljáróságának, melyekre az ügyintézői szerepkört kívánta átruházni. Számára a községek szövetségének kell alkotnia végeredményben a megyét. Lásd ezzel kapcsolatban: WEIS ISTVÁN: *A múlt és jövő közigazgatása. Közigazgatásunk csődje*. Budapest, 1920. Jól látta későbbi munkáiban is, hogy valójában a jegyző már nem a falu lakosságát képviseli, hanem sokkal inkább a centralizáció eszközüvé válva a vármegyei és állami igazgatás végrehajtó közege. Ezért ítéli el a virilizmust is, melynek helyébe az érdekképviselések, az egyházak és a tantestületek képviselőtét helyezné a községekben. Lásd erről WEIS ISTVÁN: *Törvényjavaslat a községi közigazgatásról*. Budapest, 1940; valamint Weis István községi javaslatai (1914–1940). In: CSIZMADIA, 1979. 498–510.

¹⁶⁷ Lásd ezzel kapcsolatban: Magyar Zoltán kormánybiztos és a közigazgatás racionalizálása. In: CSIZMADIA, 1979. 434–451.

si rendeletet fűzött.¹⁶⁸ A törvény és a rendelet a hegyközségek megalakítása szempontjából a szőlővel bíró községeknek (városoknak) két csoportját különböztette meg. Egyik csoportba tartoztak azok a települések, amelyeknek betelepített összes szőlőterülete 150 katasztrális hold, vagy ennél több volt. Az ilyen községekben (városokban) kötelezően létre kellett hozni a hegyközségeket. A másik csoportba tartoztak azok a települések, amelyekben a betelepített szőlőterületek együttes nagysága nem érte el a 150 holdat. Ezekben a községekben (városokban) a hegyközségek megalakítása nem volt kötelező, de lehetőség nyíltott rá, ha a hegyközségi kötelekbe bevonható betelepített szőlőterületek tulajdonosainak birtokarány szerinti általános szavazattöbbsége azt kívánta. Minden hegyközség megalakítását a törvény alapvető általános feltételekhez kötötte, így a szőlőknek összefüggő területen kell elhelyezkedniük, a hegyközség területén legalább 10 birtokosnak kellett lenni, és a betelepített szőlők között levő pusztá vagy más mezőgazdasági célra szolgáló területek nagysága nem lehetett több, mint a betelepített szőlők együttes nagyságának a fele.¹⁶⁹ Az így létrejött hegyközségek feladata a szőlő- és borgazdaság érdekeinek képviselete és védelme volt; továbbá felállításra kerültek a vármegyei hegyközségi tanácsok is, összesen 14 központtal, melyek szintén autonóm hatáskörökkel rendelkeztek.

A korábbi, 1894-es rendtartás nyomán törvényhatósági jóváhagyással már működő hegyközségek továbbra is megőrizték autonómiájukat, mindössze ügyrendjüket kellett jelen rendelet (és az új törvény) előírásaihoz igazítaniuk. A megalakítandó vármegyei hegyközségi tanácsok alakuló ülésük alkalmával külön ügyrendi bizottságot voltak kötelesek felállítani, mely – az autonómia megnyilvánulásaként – a vármegyében illetékes Mezőgazdasági Kamarával együttműködve dolgozta ki a hegyközségi tanács ügyrendjét. A hegyközségi tanács irodájáról pedig maga a vármegye volt köteles gondoskodni.¹⁷⁰

Az 1929-ben meghozott törvényi szabályozás aránytalanságainak kiiktatása érdekében¹⁷¹ az 1938. évi XXXI. tc. arról döntött, hogy a hegyközségek létrehozásához kötelező alsó területnagyságot 150 katasztrális holdról 50 holdra, az abban részt vevő gazdák számát pedig

¹⁶⁸ Lásd ezzel kapcsolatban az 1929. évi XVII. törvénycikket, valamint „A m. kir. földművelésügyi miniszternek a m. kir. belügyminiszterrel egyetértőleg kiadott 1929. évi 3.600/II. számú rendelete, a hegyközségeknek és a vármegyei hegyközségi tanácsoknak, a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről szóló 1929:XVII. törvénycikk vonatkozó rendelkezései alapján leendő megalakításáról”. *Magyarországi Rendeletek Tára 1929* (63. évf.), 255–277.

¹⁶⁹ Lásd erről az 1929. évi 3.600/II. számú F.M. rendelet 1–2. §-ait.

¹⁷⁰ Lásd erről az 1929: XVII. tc. 41–49. §-ait. A mezőgazdasági kamarák szerepére lásd jelen kötetünk tanulmányán túl: STRAUZS PÉTER: A kamarák érdekérvényesítő képessége a két világháború között 1920–1938. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok*. Főszerk. GERGELY JENŐ, szerk. STRAUZS PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN, Budapest, 2004. 131–142.

¹⁷¹ A törvény indoklása szerint az 1929: XVII. törvénycikk következtében „hazánk 2731 szőlőtermelő községe közül mindössze 555 volt kötelezve hegyközségek alakítására, mert csak annyi azon községek száma, melyek határában 150 kat. hold vagy ennél nagyobb szőlőterület van: de még ezen községek határában fekvő szőlők tulajdonosai sem voltak kötelezve mind hegyközség alakítására, mert egyrészt a betelepített szőlőterületek nem mindenütt képeztek összefüggő komplexumokat, másrészt mert a szőlőterületek nem mindenütt voltak legalább 10 tulajdonos kezén. Az 1929:XVII. törvénycikk vonatkozó rendelkezései szerint tehát a szőlőtermelő községeknek csak legfeljebb 20%-a volt hegyközségek alakítására kötelezve.” 1938. évi XXXI. törvénycikk indoklása a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcs gazdálkodásról. Megjelent az *Országos Törvénytár* 1938. évi augusztus hó 2-án kiadott 15. számában.

10-ről 5-re szállítja le. Az új törvény, majd végrehajtó rendelete részletesen szabályozta a hegyközség ügyintéző és végrehajtó szerveinek működését, egyben fenntartotta a szőlőbirtokosok és gyümölcsstermelők önkormányzati hatáskörét és érdekképviselői szerveik autonómiáját. A törvény első ízben mondta ki, hogy „a hegyközség a község (város) határában fekvő szőlők és gyümölcsösök tulajdonosaiból, mint tagokból a szőlő- és gyümölcsgazdálkodáshoz fűződő közös érdekeik előmozdítására és védelmére alakult köztestület”.¹⁷²

A hegyközség ügyeit a törvény 6. §-a értelmében a hegyközségi elnök, a hegyközségi közgyűlés és a hegyközségi választmány intézte, míg végrehajtó közegük a hegybíró volt. Hegybírónak szigorúan csak olyan hegyközségi tagot választathatott meg a hegyközségi közgyűlés, aki a szőlőművelés és gyümölcsstermelés terén szakértelmével és gyakorlati jártasságával kitűnt. Indokolt esetekben a földművelésügyi miniszter a hegyközségeket szőlészeti és borászati szakiskolát végzett hegybíró alkalmazására kötelezhette. Mindemellett a hegyközségek szervezeti és ügyviteli szabályait továbbra is maguk alkották meg, igaz azt a törvényhatósági közigazgatási bizottság gazdasági albizottsága hagyta jóvá. A működéshez a törvény megteremtette a pénzügyi alapot is: a végrehajtási rendelet értelmében a hegyközség tulajdonosaira birtokarány szerint fizetendő, közadókhoz hasonló járulék volt kivethető.¹⁷³ A hegyközségek feladatai ugyanakkor a korábbi szabályozásokhoz képest nem módosultak.¹⁷⁴

Az 1938-as törvény miniszteri végrehajtási rendelete átalakította a hegyközségi tanácsok számát: ezentúl már nem csak az a törvényhatóság volt köteles hegyközségi tanácsot létrehozni, melynek területén legalább 12 000 kataszteri hold összterülettel rendelkező, legalább 12 önálló hegyközség tevékenykedett, hanem megteremtődött annak lehetősége, hogy minden nagyobb szőlő- vagy gyümölcsstermő területtel rendelkező törvényhatóság létrehozhaszon tanácsokat. Az 1938. évi 85.000 számú földművelésügyi miniszteri rendelettel végül 24 vármegyei hegyközségi tanács jött létre Magyarországon: Baja, Pécs, Gyula, Miskolc, Makó, Szentes, Székesfehérvár, Győr, Debrecen, Eger, Szolnok, Esztergom, Balassagyarmat, Budapest, Kaposvár, Nyíregyháza, Mátészalka, Szekszárd, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg, Sátoraljaújhely, Kecskemét, Szeged.¹⁷⁵ A tanácsok egységes működésének érdekében, szervezeti és ügyviteli szabályzatukra nézve a miniszteri végrehajtási rendelet pontos mintát is közölt. A vármegyei hegyközségi tanács feladata volt, hogy „az okszerű szőlő és gyümölcs gazdálkodás és értékesítés egyetemes érdekei szempontjából irányítsa a kötelékébe tartozó hegyközségek működését; ellenőrizze a törvényben és a jelen rendeletben a hegyközségekre rótt köteleességek és feladatok pontos teljesítését”, továbbá hogy előmozdítsa és

¹⁷² 1938: XXXI. tc. 1. §.

¹⁷³ Lásd erről az 1938. évi XXXI. törvénycikk 6–8. §-át, valamint „A m. kir. földművelésügyi miniszter 1938. évi 85.000. számú rendelete, a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcs gazdálkodásról szóló 1938:XXXI. törvénycikk végrehajtásáról”. *Magyarországi Rendeletek Tára 1938* (72. évf.), 3128–3192.

¹⁷⁴ „A hegyközség köteles a szőlőknek és a gyümölcsösöknek szükséges őrzéséről, a szőlő és gyümölcsfa növényi és állati kártevői ellen való egységes védelemről és mindarról gondoskodni, amit a földművelésügyi miniszter a törvény végrehajtása során a hegyközség köteleességévé tesz. A hegyközség feladata mindazt kezdeményezni és megvalósítani, ami a szőlőkben és gyümölcsösökben a célszerű telepítést, művelést és szüretelést, a bor és gyümölcs helyes kezelését, általában a jövedelmező gazdálkodást, valamint a tervszerű és gazdaságos értékesítést előmozdítja.” 1938: XXXI. tc. 5.§.

¹⁷⁵ 1938. évi 85.000 számú F.M. rendelet 45. §.

megszervezze a szőlő- és borkereskedelmet, a valamint hogy a minőségbiztosítás és minőségjavítás érdekében működjön.¹⁷⁶ Ugyancsak feladatuk volt a hegyközségek és a törvényhatóság, valamint a minisztérium közötti kapcsolattartást megszervezése.

AZ ORSZÁGHATÁR-MÓDOSULÁSOK ÉS A KÖZIGAZGATÁSI AUTONÓMIÁK

A közigazgatási autonómiák terén az újabb nagy változást az 1938. szeptember 29-i müncheni és a november 2-i első bécsi döntést követően Csonkamagyarországhoz visszatérő területek közigazgatási rendezése és önkormányzatiságuk szabályozása generálta. Az 1938. évi XXXIV. törvénycikk felhatalmazása alapján a kormányzat még 1938 decemberében szabályozta a visszacsatolt felvidéki területeken az önkormányzatiság visszaállítását.¹⁷⁷ A rendelet megállapította a közigazgatási beosztást, előírta az önkormányzati testületi szervek megalakításának módját, megállapította a tisztviselői szervezetet és a tisztviselők alkalmazásának feltételeit. A rendelet célja az volt, hogy a területet minél hamarabb beilleszék az ország jogrendszerébe, és áttérjenek az ideiglenes katonai közigazgatásról a polgári hatóságok önkormányzatára és ügyintézésére. Ugyanakkor az autonómia érvényesülése mindvégig korlátozott maradt: nem került sor a törvényhatóságok és képviselőtestületek választások útján történő megalakítására. Az átmeneti időben a tisztviselők névsorát a felvidéki tárca nélküli miniszter és munkatársai állapították meg, majd felterjesztették jóváhagyásra a belügyminiszterhez. A belügyminiszter jóváhagyása után kinevezte a főispánt, az alispánt, a főszolgabírókat, a szolgabírókat, a polgármestert, valamint a községi és körjegyzőket. A városi segéd- és kezelőszemélyzetet, a városi szerződéses alkalmazottakat a polgármester, a nagy- és kisközségekben a többi elöljárót és alkalmazottat pedig a szolgabíró nevezte ki. A kinevezések ideiglenesen arra az időre szóltak, amíg a magyar választási szabályoknak megfelelően meg nem alakulnak a törvényhatósági bizottságok és a képviselőtestületek. Erre azonban már nem került sor.

A felvidéki területek önkormányzatiságától különbözött az 1939 márciusában katonai bevetéssel visszavett Kárpátalja rendezése. Az 1939. évi VI. törvénycikk felhatalmazta a kormányt, hogy ideiglenesen rendeleti úton szabályozza e terület autonómiáját. 1944 októberéig azonban nem sikerült megvalósítani a Teleki Pál által kezdeményezett kárpátaljai autonómiatörvényt. A kárpátaljai (ruténföldi) közigazgatást ideiglenesen rendező, a magyar katonai közigazgatást polgárral felváltó kormányrendelet első ízben – a mai autonómia-elvárásoknak is megfelelően – kétnyelvű, magyar és ruszin (rutén) közigazgatást biztosított a térségnek, másfelől teljesen mellőzte a Magyarországon hagyományos vármegyei struktúrákat. A ruszinlakta területeket a vármegyerendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű végrehajtó hatalom, a Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette. Ennek élén miniszteri ranggal kinevezett kormányzói biztos állt.¹⁷⁸

Teleki Pál miniszterelnök elképzelései szerint Kárpátalja a továbbiakban még szélesebb

¹⁷⁶ 1938. évi 85.000 számú F.M. rendelet 57. §.

¹⁷⁷ Lásd ezzel kapcsolatban a 61. számú dokumentumot.

¹⁷⁸ Lásd ezzel kapcsolatban a 62. számú dokumentumot.

körü autonómiát kaphatott volna. 1939. március 18-tól kezdve, amikor a miniszterelnök hivatalában a kérdésről az első értekezletet tartotta, 1940. augusztus 5-ig, amikor visszavonta a parlament elé terjesztett törvényjavaslatot, a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról hosszú tárgyalásokon körvonalaztak egy egyedülálló autonómiatervezetet.¹⁷⁹ A törvény széles körű jogosítványokat adott volna az etnikai határok mentén körülhatárolt térségnek: az önkormányzat körébe tartozott volna a helyi igazgatás mellett a vallás- és közoktatásügy, valamint a gazdasági és jóléti politika. Az autonómia a magyar nyelvhasználat mellett a ruszin (rutén) nyelvet is egyenjogúnak mondta ki. A 6.200/1939 M.E. rendelet erre vonatkozó pontjai szerint a törvényeket, kormányrendeleteket, közleményeket, valamint a helyi önkormányzat határozatait is mindkét (magyar és ruszin) nyelven közzé kell tenni. Hasonlóan mai normarendszerünknek megfelelő döntés volt, miszerint a ruszin tanintézményekben a rutén nyelv mellett a magyart, míg a magyar iskolákban a magyar nyelv mellett a ruszint is oktatni kell. Az elképzelések szerint tehát Teleki Pál elsősorban kulturális autonómiát óhajtott, de területi alapon. Ebben fontos szerepet szánt volna a görög katolikus egyháznak.¹⁸⁰ Azonban az autonómiatervezet megvalósításra már nem kerülhetett sor.

A korszakunkban végigkövethető feszültség, a centralizációs törekvések megjelenése és az autonómiák jelentőségének elismerése között húzódó ellentét a negyvenes évek elejére az előbbi megoldás felé hajlott. A Horthy-korszakban ugyanis a fő kérdés már nem az, hogy „milyen messze menjen el a jogkiterjesztés, hanem az, hogy a jogkiterjesztés elengedhetetlen mértékét milyen »korrektívumok«-kal kell kiegészíteni ahhoz, hogy az adott hatalmi, uralmi struktúra ne kerüljön veszélybe.”¹⁸¹ A fokozatos autonómiacsökkenés egyik meghatározó lépése volt az 1941. évi XIX. tc., mely megszüntette a zsidó származású törvényhatósági bizottsági tagok mandátumát.

A későbbi, további központosítás és autonómiacsökkenés betetőzését jelentette az 1942. évi, a vármegyei, városi és községi tisztviselők alkalmazásának, valamint egyes szolgálati viszonyainak átmeneti szabályozásáról szóló XXII. tc., mely az önkormányzati állások betöltésének jogát a belügyminiszter kezébe adta. A törvény ideiglenesen öt évre, azaz 1947. december 31-ig felfüggesztette a törvényhatósági tisztviselők választásának jogát, és így a belügyminiszter kinevezéssel töltötte be a megyei, a városi és a községi jegyzői állásokat, míg a többi alsósztintű községi állást az alispán hatáskörébe utalta.¹⁸²

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az eddigi – elsősorban a jogszabályi, törvényi szabályozás elemzésével létrejött – közigazgatás-történeti szakirodalom szinte teljesen lesújtó képét a Horthy-korszak területi autonómiáinak tekintetében nem tudjuk osztani. Noha

¹⁷⁹ A törvény előkészítésére és jelentőségére lásd többek között: FERDINEC CSILLA: Kárpátaljai autonómia 1918–1944. In: PÁSZTOR CECÍLIA: *Ahol a határ elvált. Trianon és következményei*. Budapest, 2002; DUPKA GYÖRGY: *Autonómia-törekvések Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, 2004; BOTLIK JÓZSEF: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*. I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945. Nyíregyháza, 2005.

¹⁸⁰ Lásd ezzel kapcsolatban a 63. számú dokumentumot.

¹⁸¹ SZABÓ DÁNIEL vita-hozzászólása. In: PÖLÖSKEI, 1987. 24. Ennek fényében ítélnélük meg a fent elemzett virilizmus megváltozását is: már nem a hagyományos demokráciakiterjesztést jelenti a virilizmus visszaszorítása és átalakítása, hanem a demokratikus irányú egységesülés „korrektívumaként” jelenik meg az új közigazgatási autonómia-rendszerben.

¹⁸² Lásd ezzel kapcsolatban FARKAS, 1992. 20.

fenti előadásunkból is kitűnik, hogy centralizációs törekvések, a demokráciadeficit és az autonómia érvényesülése párhuzamosan van jelen e két évtized politikájában, ezek egészen a 40-es évek háborús válságáig egyensúlyban állnak: a törvényhatóságok felsőházi képvisellete, a nyers virilizmus megszüntetése, a hegyközségek önszabályozó működésének kiterjesztése mind az autonómialehetőségek bővüléseként foghatók fel, ugyanakkor a kisgyűlések létrehozása és a törvényhatósági bizottságok szerepének csökkentése, a városi tanácsok megszüntetése, a főispán kormánytisztviselői szerepköre a rendszerbe beépített „korrektívumként” jelenik meg. A korkérdések (elsősorban a társadalompolitikai kihívások) megoldása csak centralista bázison volt elképzelhető. Ezért a korszak ideálja a centralizált állam volt, amelyre szerte Európában törekedtek. Ezzel állt szoros összefüggésben a helyhatósági jogok szűkítése (etatizmus). Majd ezt követően, a 40-es években beszélhetünk egyértelműen a közigazgatási autonómia fokozatos felszámolásáról.

ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN

A polgári demokratikus forradalom elsősorban a főváros képviseleti szervét érintő változásokkal járt. Az 1912-ben megválasztott, még mandátummal rendelkező¹⁸³ törvényhatósági bizottságot 1918. október 16. után nem hívták össze. Az 1919. januári VII. néptörvény egy új testületet, a Fővárosi Néptanácsot hozta létre, amely február 26-án tartotta alakuló ülését. A néptanács egyfelől a régi közgyűlés „általánosan” választott tagjaiból állt, azaz a virilizmust megszüntették, ellenben másfelől a tagok többségét a kormányzat delegálta. Az 1919. márciusi hatalomváltással a néptanács, a városi tanács és a Közigazgatási Bizottság is megszűnt. Budapest irányítását előbb ideiglenesen a Fővárosi Népbizottság, majd a tanácsköztársaság alkotmánya alapján a közigazgatási kerületekben választott munkás- és katonatanácsok vették át. Az április 7-i választások révén létrejött kerületi tanácsok delegáltjaiból jött létre a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács (az ún. 500-as Tanács). E központi tanács 80 fős intézőbizottságot választott, amely élén egy öttagú központi elnökség állt. A tanácsrendszer bukását követően, 1919. augusztus 7-től a főváros ügyeit újra a polgármester elnökleite alatt álló hivatalnoktanács intézte.

Az 1919–1920-ban kiépülő ellenforradalmi rendszer a „bűnös Budapest” koncepciója jegyében a fővárosban jelentős változásokat kívánt végrehajtani a dualista korszakhoz képest. A korábbi liberális városvezetés helyébe lépő jobboldali, keresztény-nemzeti városvezetés nemcsak ideológiai váltást jelentett, hanem az új típusú, modern, pártalapú politikai rendszer kialakulását is, ahol a törvényhatósági bizottság képviselői helyeinek, a fővárosi hivatalok tisztségeinek vagy a közüzemek felügyelő-bizottsági tagságainak betöltését nagyrészt a pártok közötti erőviszonyok döntötték el. A másik alapvető, az egész Horthy-korszakon végighúzódó folyamat a főváros autonómiájának korlátozása.¹⁸⁴ Az országos kormányzat és az önálló politikát folytató fővárosi vezetés között gyakoriak voltak a konfliktusok. Az 1920 nyarán hatalomra került, Wolff Károly vezette Keresztény Községi Párt ha csökkenő mértékben, de az 1930-as évek végéig meg tudta őrizni meghatározó szerepét a fővárosban, amit a választásokon is megnyilvánuló jelentős társadalmi támogatottsága, valamint Budapest gazdasági és politikai súlyából következő befolyása biztosított. Szintén a korszak újdonsága volt, hogy a kormányzat Budapest-politikájának képviseletére önálló fővárosi pártot szervezett, amely a választásokon a Wolff-párt vetélytársaként lépett fel, továbbá a főpolgármester már nemcsak a kormányzat egyre erősödő ellenőrzésének képviselője, hanem a közgyűlési kormánypárt vezetőjeként a községpolitikai küzdelmek aktív résztvevője is. A két jobboldali erőnek azonban a konfliktusok ellenére 1925-től közösen kellett irányítani Budapestet, mert a választási rendszerbe beépített biztosítékok és korlátozások¹⁸⁵ elle-

¹⁸³ Az 1915. évi VI. tc. az új választásokig meghosszabbította az akkori bizottsági tagok megbízását, az új választások megtartását pedig csak a békekötés napját követő három hónap telte után engedélyezte (volna).

¹⁸⁴ A témát részletesen bemutatja: IGNÁCZ KÁROLY: Budapest önkormányzatának alakulása a Horthy-korszakban. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok.* Főszerk. GERGELY JENŐ, szerk. STRAUSZ PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN, Budapest, 2004. 73–87.

¹⁸⁵ A választási rendszert részletesen elemzi: IGNÁCZ KÁROLY: A hatalom eszközei a választói akarat „korrigálására”. A törvényhatósági választási rendszer elvei és gyakorlata Budapesten a Horthy-korszakban. *Múltunk*, L. (2005) 1. sz. 210–237.

nére a liberális és szociáldemokrata ellenzék jelentős erőt képviselt a törvényhatósági bizottságban.¹⁸⁶

A főváros autonómiájának teljes vagy részleges felfüggesztésére – az 1944-ben bekövetkező végleges megszűnéséig – három alkalommal került sor: 1. az ellenforradalmi rendszer kiépülésének kezdetén (1919. augusztus 6. – 1920. augusztus 11.); 2. a bethleni konszolidáció fővárosban való érvényesülése idején (1924. január 1. – 1925. június 26.); 3. a fővárosi törvény 1934-es, Gömbös Gyula miniszterelnök által keresztülvitt módosítását követő két-éves periódusban, az ún. „szanálás” időszakában (1934. június 2. – 1936. június 2.). Az első két esetben külön kormánybiztos kinevezésére került sor (a főpolgármesteri poszt 1919 és 1925 között betöltetlen volt), míg 1934-ben a kormányhatósági felügyeletet (is) képviselő főpolgármester kapott különleges jogokat a főváros ügyeinek intézésében. A korszak egészéhez viszonyítva már elsőre feltűnő a rendkívüli időszakok gyakorisága és összesítve jelentős ideje, főleg ha a dualista korszakkal vetjük össze, amikor csak egyet találunk: az 1905–1906. évi országos válság idején az autonómia rövid időre történő felfüggesztését. Ugyanígy jellemző a közvetlenül a fővárosra vonatkozó törvények sűrű módosítása 1919 után,¹⁸⁷ szemben a korábbi, 1872-es törvény „állandóságával”, vagy a választások elhalasztásának illetve előrehozatalának gyakorlata.¹⁸⁸ Mindezek azt mutatják, hogy Budapest helyzetére és autonómiájára a vizsgált korszakban sokáig a bizonytalanság és az ideiglenesség volt a jellemző. Az egyes jogszabályi változásokban – keveredve a szükségesnek mondható, átfogó szervezeti reformokkal, mint az 1930-as új fővárosi törvény esetében – nagy szerepet kaptak az adott kormányok aktuális, rövid távú politikai és hatalmi céljai.

Az 1920-as években Budapest működését továbbra is az 1872-es fővárosi törvény és az 1911-es szervezési szabályrendelet¹⁸⁹ határozta meg, de bizonyos területeken már ekkor jelentős változások történtek. 1920-ban a belügyminiszter jogot kapott a törvényhatósági bizottság feloszlására,¹⁹⁰ amely akkor még inkább a múltra, a forradalmakra adott reakcióként értékelhető. A fővárosi igazgatási szervezetnek a törvényhatóság által kezdeményezett átalakítását, bővítését a kormányzat a szanálási törvényekre hivatkozva mindvégig elutasította, sőt a belügyminiszter saját maga rendelte el állások megszüntetését és ügyosztályok összevonását, megsértve ezzel a korábbi szervezeti autonómiát.¹⁹¹ Az önkormányzati testületek háztartásának hatályosabb ellenőrzéséről szóló 1927. évi V. tc. a pénzügyi autonómiát korlátozta: a belügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve a főváros által elfogadott költségvetést elutasíthatta, annak tételeit saját hatáskörben módosíthatta, bizonyos esetekben azt új tétellel kiegészíthette, és végső esetben, tartós egyet nem értés esetén a költségvetés egészét megállapíthatta.¹⁹²

¹⁸⁶ 1925-ben a választott képviselők 51,2%-a a közös liberális-szociáldemokrata listán jutott be a törvényhatósági bizottságba. A jobboldal csak a nem választás útján bekerülő tagok révén szerzett többséget az új közgyűlésben.

¹⁸⁷ 1920. évi IX., 1924. évi XXVI., 1930. évi XVIII. és 1934. évi XII. tc.-ek.

¹⁸⁸ A fővárosi törvényhatósági választásokat sohasem a jogszabályokban meghatározott időközönként, az adott törvényhatósági bizottság mandátumának lejártakor tartották meg.

¹⁸⁹ Lásd a 21. számú dokumentumot.

¹⁹⁰ 1920. évi IX. tc. 23. §.

¹⁹¹ SIPOS, 1990. 78–79.

¹⁹² 1927. évi V. tc. 42. §. Az ideiglenesnek szánt rendelkezés átkerült az új fővárosi törvénybe is: 1930. évi XVIII. tc. 95. §. A belügyminiszter korábban csak magát a törvényhatóságot utasíthatta kiigazításra vagy

A sajátos budapesti politikai erőviszonyoknak jelentős szerepe volt abban, hogy „a fővárosi közigazgatás az 1872. évi törvény teljes elavultsága folytán olyannyira szükséges reformja a centralizáló, bürokratikus igazgatást erősítő, az önkormányzatot háttérbe szorító megoldások jegyében történjen meg”.¹⁹³ Az 1930-as törvényjavaslat indoklásában rögzítették az új alapelvet: „Az önkormányzati szervek éppúgy, mint hatáskörük nem valami természetes velükszületett jog, hanem mindaz az államhatalomtól ered és az államhatalom részéről bármikor tágítható, de szűkíthető, sőt teljesen el is vonható.”¹⁹⁴ Az új, átfogó szabályozás korlátozta a főváros szabályrendelet-alkotási önállóságát,¹⁹⁵ és megerősítette a kormányzat gazdasági-pénzügyi ellenőrzési lehetőségeit, többek között a főpolgármester alá rendelt, külön székesfővárosi számszék felállításával.¹⁹⁶ A kormányzati felügyeletet képviselő, de a közgyűlés által választott főpolgármester tisztségéből bármikor elmozdíthatóvá vált, aminek gyakorlati jelentősége a fővárosi törvény elfogadás utáni években több esetben megmutatkozott.¹⁹⁷ Az 1934-es törvénymódosítás a választás megszüntetésével végül a főispánhoz hasonló, egyszerű kormánykinevezetté tette a főpolgármestert, továbbá a polgármesteri és alpolgármesteri tisztségek betöltéséhez a közgyűlési választás államfői megerősítését is előírta.¹⁹⁸ 1930 után a törvényhatósági bizottság közgyűlésének jelentősége nagyban csökkent, részben a hatáskörének jó részét átvevő törvényhatósági tanács megjelenésével, de főként a közgyűlés bizottságainak eljelentéktelenítésével, illetve a közgyűlési viták mind időben, mind tartalmában való korlátozásával. Emiatt a közgyűlés korábbi tekintélye és befolyása akkor sem állt helyre, amikor az 1934-ben a pártvezérek által álló, a kormányzat szempontjából túlságosan nagy szerephez jutó törvényhatósági tanácsot megszüntették.

Elvileg „a törvényhatósági bizottság a törvényhatóság egyetemének – tehát a területén lakó és tartózkodó egész népességének – a képviselője”,¹⁹⁹ de a testület megválasztásában nem mindenki vehetett részt. Míg 1920-ban a budapesti lakosok 50%-ának volt választójoga (ez a 20 éven felüli lakosság 72%-át, a 24 éven felüliek 84%-át jelentette, azaz az általános választójoghoz közelített), addig az azt követő korlátozások miatt az arány 30% körül stabilizálódott a korszakban. A törvényhatósági bizottságba ráadásul nemcsak az „általános” választói akarat elve alapján lehetett bekerülni. A közhangulat nem kívánatos „ingadozása-

új költségvetés elkészítésére, lásd 1872. évi XXXVI. tc. 92. §. A pénzügyi kérdéseket részletesen bemutatja: SZEKERES JÓZSEF: Budapest főváros önkormányzatának gazdasági alapjai. In: LŐRINCZ, 1990. 141–145.

¹⁹³ SIPOS ANDRÁS: Reformok és reformtörekvések a fővárosban (1920–1947). *Budapesti Negyed*, I. (1993) 2. sz. 54.

¹⁹⁴ *Országgyűlés Képviselőházának irományai 1927–1931. XIX. kötet*, 208.

¹⁹⁵ BREINICH, 1990. 36–38.

¹⁹⁶ 1930. évi XVIII. tc. 51. §.

¹⁹⁷ A főpolgármestert a belügyminiszter előterjesztésére az államfő bármikor elmozdíthatta. 1932-ben Ripka Ferenc a kormányfőváltás miatt kényszerült távozni, míg 1934-ben utóda, a Gömbös Gyula által pozícióba jutott Huszár Aladár az új fővárosi törvényjavaslat kapcsán az autonómia védelmére kelt, így szembekerült a miniszterelnök politikájával, és lemondott. Lásd HORVÁTH J. ANDRÁS: A főpolgármesteri intézmény. In: LŐRINCZ, 1990. 146–149.

¹⁹⁸ 1934. évi XII. tc. 13. § (8).

¹⁹⁹ WILDNER ÖDÖN: Budapest törvényhatósági bizottságának keresztmetszete a legutóbbi 30 év alatt. *Városi Szemle*, XVII. (1931) 501. Ezt az alapelvet a fővárosi törvények is rögzítették: 1872. évi XXXVI. tc. 22. § és 1930. évi XVIII. tc. 28. §.

inak” korrekcióját, az esetlegesen megerősödő „szélsőséges” irányzatok térnyerésének korlátozását szolgálta a nem általánosan választott bizottsági tagok részvétele. A virilizmus intézményét a fővárosban 1920-ban megszüntették, miközben az a vidéki törvényhatóságokban továbbra is fennmaradt. Budapesten így a közgyűlésben a virilisták helyett különböző típusú, állandóan változó számú, nem általánosan választott tagok voltak, akiknek az 1920. évi 10% alatti arányuk 1935-re már 40% fölé emelkedett. Az önkormányzatiság szempontjából az ilyen tagokat két nagyobb csoportra bonthatjuk. Az elsőbe a végig szavazati joggal rendelkező városházi tisztviselők, továbbá 1930-tól a közgyűlés által választott örökös, illetve érdekképviselői tagok tartoznak. Testületi és intézményi képviselő néven utóbbiak 1925-ben még a másik csoportba sorolhatók, mert akkor még államfői kinevezés révén kerültek be a közgyűlésbe. Egyértelműen kormánykinevezettek viszont azok, akik a tisztük-nél, főleg állami állásuknál fogva lettek tagok, és akiknek a törvényhatósági bizottságban való megjelenése – mint az önkormányzatiság elvének sérelme – ellen 1920-ban Bárczy István tiltakozott a nemzetgyűlési vitában. A belügyminiszter válaszában nyíltan kimondta, hogy „a javaslatnak [...] nem az volt a célja, hogy tisztán az önkormányzati elvet jutassa érvényre”, hanem az, hogy egy „nívós, kifogástalan, hazafias [...] testületet alakítson”, így szerinte a 22 tiszténél fogva tag ebből a szempontból a megfelelő „korrektívumot” jelenti.²⁰⁰ E tagok száma azonban már 1925-re csökkent, 1930-tól a szakszerűség képviselői néven találhatjuk meg őket, végül a bizottság 1935-ös létszámcsökkentésekor tagsági és szavazati jogukat megszüntették.

A dualista korban a többi törvényhatósághoz képest preferált főváros az új rendelkezések nyomán elvesztette korábbi különleges jogait. A kormányzat és a főváros hosszú, megmegújuló politikai küzdelmében is végül az előbbi kerekedett felül. 1939-ben a Keresztény Községi Párt feladta önállóságát, és egyesült a fővárosi kormánypárttal. Az országos politika változásai a világháború idején így közvetlenül érvényesültek a kormánypárt közgyűlési uralma, illetve más eszközök (mint például a Kállay-kormány hivatalba lépésekor új főpolgármester kinevezése) révén. Budapest korlátozottan megmaradt autonómiája végül 1944 tavaszán-őszén, az ország szuverenitásával együtt veszett el.²⁰¹

IGNÁCZ KÁROLY

²⁰⁰ *Nemzetgyűlési napló 1920–1922. III. kötet, 190–191. és 194.*

²⁰¹ *Budapest története. V. kötet. A forradalmak korától a felszabadulásig. Szerk. HORVÁTH MIKLÓS. Budapest, 1980. 567–569. és 590–591.*

A HELYI KÖZIGAZGATÁS KÉRDÉSEI MAGYARORSZÁGON 1945–2000

A HELYI KÖZIGAZGATÁS ÚJJÁSZERVEZÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

A helyi közigazgatás feladatát a polgári társadalmakban hagyományosan ellátó területi és települési önkormányzatok fejlődése hazánkban a második világháborút követően törést szenvedett, 1950-től pedig teljesen megszakadt az erősen centralizált szovjet típusú tanácsrendszer bevezetésével, amely kezdetben nyíltan a burzsoának minősített önkormányzatiság elvének tagadására épült, ennek következtében a valódi önkormányzati struktúra majd csak e diszkontinuitást követően a rendszerváltozás nyomán nyerhetett ismét teret.

A háború következtében a magyarországi közigazgatás 1944-ben gyakorlatilag felbomlott.²⁰² A Vörös Hadsereg által elfoglalt területeken a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveiként ún. nemzeti bizottságok jöttek létre, amelyek nem csupán politikai-társadalmi szervekként funkcionáltak, hanem a gyakorlatban helyi hatalmi és közigazgatási szervekként működtek.²⁰³

A helyzet normalizálása céljából az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 4-én kiadta a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. M.E. számú rendeletét, amely utasítást adott az önkormányzati szervek újjáalakítására. Ez azonban nem jelentette sem a régi összetételű önkormányzati testületek visszaállítását, sem választások útján történő újjáalakítását, miután a rendelet a nemzeti bizottságokra bízta e testületek megalakítását, oly módon, „hogyan abban minden demokratikus párt, ezek híján, illetve, ahol csak egyes pártok alakultak meg, kiegészítésül a szakszervezeteken és egyéb társadalmi érdekképviselői szervezeteken keresztül a társadalom minden rétege választás nélkül is arányos képviseletet nyerjen”.²⁰⁴ A rendelet ezenkívül személyi összetételében is átalakította az önkormányzati testületeket, és több helyütt csökkentette a tagok számát. Azokban a községekben és a megyei városokban, ahol a közlekedési nehézségek nem gátolták a testület munkáját, ugyanannyi tagot rendelt, mint a régi képviselőtestületé volt, a törvényhatósági jogú városokban megközelítőleg ennek a felét, míg a megyei törvényhatóságokban, ahol a közlekedési nehézségek a nagy létszámú testület működését lehetetlenné tették, a tagok száma a réginek megközelítőleg a negyede lett.²⁰⁵

Ekkor még a szovjetek is a korábbi közigazgatás helyreállításában voltak érdekeltek, miután a hadi helyzet, konkrétan a Vörös Hadsereg előrenyomulásának zavartalan biztosítása is megkívánta a stabilitást, így ezt a Szovjetunióval kötött 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény 17. pontja is előírta.²⁰⁶

A 14/1945. M.E. számú rendelet csak a közigazgatás megindulásának alapvonalait jelölte meg, a front átvonulásával azonban a részletes rendezés is szükségessé vált. Ezt az ápri-

 ²⁰² PÁLNÉ, 1987. 6.

²⁰³ CSIZMADIA, 1976. 520.

²⁰⁴ 14/1945. M.E. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről. *Magyar Közlöny*, I. (1945. január 4.) 1. sz. 2.

²⁰⁵ Lásd: 14/1945. M.E. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről.

²⁰⁶ SZAMEL, 1996. 48.

lis 26-án kibocsátott 1.030/1945. M.E. számú rendelet hajtotta végre, amely a címe alapján ugyan csak a 14/1945. M.E. számú rendelet kiegészítése volt, ténylegesen azonban ez szabályozta az önkormányzati közigazgatást az első tanácstörvény életbelépéséig.²⁰⁷

A rendelet jelentős változást hozott az önkormányzatok belső összetételében, és a régi formát új tartalommal töltötte meg. Így többek között:

- kimondta, hogy az önkormányzati testületek a választott és a kiküldött tagokból alakulnak meg, minden más címen való tagságot, így a virilizmust is megszüntette;
- kimondta, hogy az önkormányzati testületek hivatalbóli tagjai közül szavazati joggal ezentúl csak az önkormányzati testület által választott tisztviselők bírnak;
- elrendelte a rendes tagok egynegyedének megfelelő számú póttag választását;
- a főszolgabírói állást járási főjegyzői állássá alakította át;
- visszaállította a városi tanácsok intézményét a törvényhatósági jogú és a megyei városokban;
- új szabályozást vezetett be az egyes testületi szervek szervezeti és hatásköri vonatkozásaiban.²⁰⁸

Az önkormányzatiság elve a két kormányrendelet nyomán jelentős mértékben sérült, miután a testületeket gyakorlatilag nem a választópolgárok delegálták. A korszakban ugyanis egyedül csak Budapesten és környékén került sor törvényhatósági választásokra 1945. október 7-én, mivel azonban ez a kisgazdák győelmét hozta, a kommunista párt megakadályozta a vidéki törvényhatósági illetve községi választások kiírását, miután azok nyilvánvalóan a kisgazdapárt még nagyobb arányú győelmével zárultak volna. Ennél azonban még súlyosabb, antidemokratikus, az önkormányzatiság elvét durván megsértő lépésekre is sor került már a koalíciós időszak kezdetétől fogva.

Részben a potsdami konferencia határozata alapján ekkor zajló telepítések zavartalanabb lebonyolítása következtében került kibocsátásra a 9.560/1945. M.E. számú rendelet, amely 1945. október 15-i hatállyal felfüggesztette Baranya és Tolna megyék önkormányzatát. Ennek értelmében a megyei önkormányzati testületi szervek működése szünetelt mindaddig, amíg a megyékből a ki- és betelepítés zajlott.²⁰⁹ Végül azonban egyáltalán nem is került sor a két megye autonómiájának visszaállítására. A háttérben a koalíción belüli politikai ellentétek is közrejátszottak, a kisgazdák a telepítési kérdések kapcsán ugyanis megpróbálták szembeszállni a kommunista vezetésű belügyminisztérium irányvonalával.²¹⁰ Ráadásul a két megyében különösen erős pozíciókkal bírt a kisgazdapárt, továbbá ez volt két vezéregyenységének, Nagy Ferencnek és Kovács Bélának is a szülőföldje, így a belügyminisztérium egyfajta erődemonstráció keretében az autonómia felfüggesztésével a kisgazdapártra is csapást mért. A rendelet egyúttal felhatalmazást adott a belügyminiszternek, hogy bárhol az országban elrendelhesse a képviselőtestület és az igazoló-választmány működésének szüne-

²⁰⁷ CSIZMADIA, 1976. 531.

²⁰⁸ Lásd: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1030/1945. M.E. számú rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945 ME számú rendelet kiegészítéséről. *Magyar Közlöny*, I. (1945. április 26.) 17. sz. 2–4.

²⁰⁹ FARKAS, 1989. 28.

²¹⁰ FARKAS, 1989. 30.

teltetését az olyan helységekben, amelyekben lakossági ki- és betelepítés volt folyamatban.²¹¹

Mindez jelezte, hogy ekkora már a helyi önkormányzatok autonómiáját a központi irányítás, pontosabban a kommunista párt kezében lévő belügyminisztérium egyre kevésbé vette figyelembe, az érdekek ütközése esetén pedig nem volt kétséges, hogy kié a döntő szó.

ÁTTÉRÉS A TANÁCSRENDSZERRE

Jóllehet, taktikai megfontolásokból, a retorika szintjén a kommunista párt egy ideig az önkormányzatiság fenntartása mellett foglalt állást, mégis már kezdetől fogva a szovjet minta meghonosítására törekedett a közigazgatás tekintetében is, és igyekezett azt főleg gazdasági és adminisztratív eszközökkel pártirányítás alá vonni, és így az önkormányzatiságot korlátozni, fokozatosan felszámolni. 1946 márciusától előzetes belügyminiszteri hozzájárulás nélkül például semmilyen poszton nem kerülhetett sor személyi változtatásra, és ennek hatályát az önkormányzati kompetenciába tartozó „nem állami” státusokra is kiterjesztették.²¹²

1946 végén pedig megindult a közigazgatási reform előkészítése, amelynek előzetes meg tárgyalására 1947 elején pártközi bizottságot hoztak létre a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Független Kisgazdapárt (FKGP) és a Nemzeti Paraszt-párt (NPP) által delegált szakemberekből, akik a belügyminiszter megbízottaival együtt megkezdték az előkészítő munkálatokat. Ennek során a bizottság tagjai eltérő álláspontra helyezkedtek. Míg a Baloldali Blokk pártjai és a belügyminisztérium gyökeresen új megoldások bevezetésével képzelték el a kérdés megoldását, addig a Kisgazdapárt nem kívánt túllépni a polgári demokrácia határvonalain.²¹³

Miután azonban az 1947. évi országgyűlési választások után az MKP a parlament legerősebb pártjává vált, az új kormányprogram természetszerűleg az ő elképzeléseiknek megfelelően tartalmazta a közigazgatás reformját, amely egyelőre még csupán az önkormányzati élet fejlesztéséről, új községi választási törvényről szólt.²¹⁴

Mindazonáltal a közigazgatást is elérte az állami élet minden területén kibontakozó centralizálási folyamat, melynek legfőbb eszköze a költségvetési gazdálkodás központosítása lett. Gyakorlatilag, az állami bevételi rendszert átalakítva, központi elosztást vezettek be az önkormányzatok vonatkozásában is, amelyek gazdasági és pénzügyi mozgástere végletesen leszűkült. A községi és törvényhatósági önkormányzatok saját bevételekre alig tehettek szert, s ezek összecsúszva szinte névlegesek lettek a központi költségvetésből nekik juttatott támogatáshoz képest, amely szintén évről évre csökkent.²¹⁵ Továbbá a központi irá-

²¹¹ FARKAS, 1989. 28. Az így felfüggesztésre került községi önkormányzatok visszaállítása szintén a belügyminiszter hatáskörébe került.

²¹² GYARMATI, 1998. 1183.

²¹³ FÜLÖP GYULA: A törvényhatósági bizottság és a képviselőtestületek Veszprém vármegyében 1945–1950. *Állam és Igazgatás*, XXXIX. (1989) 5. sz. 456.

²¹⁴ CSIZMADIA, 1976. 540.

²¹⁵ SZAMEL, 1996. 52.

nyítást közvetítő „dekoncentrált” szerveket, például gazdasági albizottságokat hoztak létre, mindezzel ténylegesen és ideológiailag is előkészítve a terepet a tanács típusú közigazgatás kiépítéséhez.²¹⁶

A helyi közigazgatásban lezajló gyökeres fordulatot közvetlenül Rajk László belügyminiszter beszéde vetítette előre a két munkáspárt egyesülési kongresszusán, az MDP megalakulásakor, 1948 júniusában. Rajk kijelentette: „[...] a népi demokrácia azonban olyan államhatalom, amely egyszersmind ki kell, hogy fejezze az egész dolgozó nép akaratát, s kell, hogy biztosítsa népünk demokratikus törekvéseinek és kulturális felemelkedésének valóra váltását. Éppen ezért a népi demokrácia szerkezetileg a centralizmus alapján kell, hogy felépüljön.”²¹⁷

Ezt követően megkezdődött a szovjet típusú tanácsrendszer magyarországi adaptálásának kidolgozása. Sorra készültek a tervezetek, amelyeket a pártvezetés megvitatott, átdolgoztatott, majd végül 1949 májusában a kormány által kiküldött alkotmányelőkészítő bizottság arra az egységes álláspontra helyezkedett, hogy a helyi szerveket illetően a tanácsi jellegű megoldást kell alkotmányos tétellé emelni, és megszületett az a koncepció, amelynek alapján lezajlott az önkormányzatok felszámolása és a tanácsrendszer bevezetése.²¹⁸ 1950-ben már ennek megfelelően hajtották végre a területrendezést, a megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában kiadott 4.343/1949. M.T. számú rendelet előírásai alapján. Ennek során felszámolták a Trianon következtében keletkezett határ menti ún. csonka vármegyéket, az ország közepén kettéosztották Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét, és így 25 helyett 19 megyét alakítottak ki, egyúttal a vármegye elnevezés helyett bevezették a megye megjelölést, rögzítették továbbá a járások új határait is (144/1950. MT számú rendelet), valamint létrehozták Nagy-Budapestet (1949. évi XXVI. tv.), és új tanyaközpontok szervezését is megkezdték.²¹⁹

A tanácsrendszert az 1949. augusztus 18-án elfogadott alkotmány (1949. XX. tv.) rögzítette, ennek 30. §-a kimondta:

„(1) Az államhatalom helyi szervei a megyei tanács, a járási tanács,²²⁰ a városi tanács, a községi tanács, a városi kerületi tanács.

(2) A helyi tanácsok tagjait az illető terület választópolgárai négyévi időtartamra – az országgyűlési képviselők választására megállapított alapelvek szerint – választják.”

Az alkotmány a tanácsrendszer életre hívásához és működésének kodifikálásához külön törvény megalkotását írta elő.²²¹ Ennek részletes kidolgozása és a végrehajtás megfelelő előkészítése a minisztertanács feladata lett. Az országgyűlés végül 1950. május 11-én fogadta el a helyi tanácsokról szóló 1950. évi I. törvényt, majd pár nap múlva a 143/1950. M.T. szá-

²¹⁶ PÁLNÉ, 1987. 9.

²¹⁷ *A népi demokrácia útján a szocializmusért. Gerő Ernő, Rajk László, Révai József, Vajda Imre hozzászólásai a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusán.* Budapest, [1948]. 26. Idézi: CSIZMADIA, 1979. 556.

²¹⁸ GYARMATI, 1998. 1184.; PÁLNÉ, 1987. 9.

²¹⁹ GYARMATI, 1998. 1184.

²²⁰ Korábban a járásokban csak dekoncentrált igazgatási szervek működtek, az alkotmány és az első tanács törvény nyomán azonban a járások szintjén is kiépítésre került a teljes tanácsi képviseleti és igazgatási szervezet.

²²¹ GYARMATI, 1998. 1184.

mű rendeletet a megyei tanácsok, valamint a budapesti városi tanács²²² felállításáról és működésének megkezdéséről, valamint a 196/1950 illetve 254/1950. M.T. számú rendeleteket, amelyek szabályozták a szervezés ütemét.²²³

A tanácsok felállítására három szakaszban került sor. Elsőként, június 15-től a budapesti városi és a megyei, majd augusztus 15-től a járási, a városi és a városi kerületi ideiglenes tanácsok (más néven prototanácsok) kezdtek meg működésüket, ezek tagjait és póttagjait a Magyar Függetlenségi Népfront delegálta, természetesen az MDP szervei által ajánlott és ellenőrzött személyekből.

Utoljára, harmadik fázisként október 22-én került sor a tanácsok országos választására, amely zárt listás rendszerben zajlott.²²⁴ A választópolgároknak így mindössze be kellett dobnia az urnába a tanácstagjelöltek névsorát tartalmazó listát. Ez azonban nemcsak jog, hanem kötelesség is volt, miután a választásoktól való távolmaradás rendszerellenes magatartásnak minősült. Ennek megfelelően 96,9%-os volt a részvételi arány, és 97,8%-os a népfrejtjelöltek támogatottsága.²²⁵ Több mint 3000 helyi tanács jött így létre, melyek a választások másnapján, október 23-án kezdtek megalakulni.

A tanácsrendszer működtetésében kezdetben még nagyszámú korábbi jegyző illetve hivatalnok vett részt, helyüket azonban az 1953-ra befejeződő személycserék révén fokozatosan az ún. népi káderek vették át, ami viszont a hatalmi apparátus funkcionális ismereteinek jelentős hanyatlásával járt.²²⁶ Többek között ez is hozzájárult, hogy a helyi tanácsok ekkoriban rendkívül alacsony társadalmi presztízzsel bírtak.²²⁷

A TANÁCSKORSZAK FONTOSABB JELLEMZŐI AZ 1960-AS ÉVEK KÖZEPÉIG

Az első tanácstörvény az ún. demokratikus centralizmus²²⁸ elvén építette fel a területi irányítást. Ez az elv nem volt azonban teljes mértékben tisztázott.²²⁹ A lényeg tulajdonképpen

²²² Majd csak a tanácsokról szóló 1954. évi X. törvényben jelenik meg hivatalosan a fővárosi tanács megnevezés.

²²³ CSIZMADIA, 1976. 540.

²²⁴ Internet, <http://www.elsovalaszo.hu/archivum/leveltar/1960.htm>. 2004. október. 1954-től a tanácsai választás már egyéni választókerületekben történt az 1954. évi IX. tv. alapján.

²²⁵ *Magyarország történeti kronológiája*. IV. kötet. 1944–1970. Főszerk.: BENDA KÁLMÁN, Budapest, 1983. 1057.

²²⁶ GYARMATI, 1998. 1191. Gyarmati György 1953-ra vonatkoztatva egyenesen központilag vezérelt igazgatási káosz megteremtéséről beszél.

²²⁷ PÁLNÉ, 1987. 11.

²²⁸ Demokratikus centralizmus – a szocializmus időszakának egyik előszeretettel használt kifejezése. Kezdetben a német munkásmozgalom forradalmi szárnya által megfogalmazott, majd Lenin által továbbfejlesztett alapelv volt, mely utóbbi formájában a marxista-leninista pártok és az általuk irányított államok szervezésének és vezetésének alapjául szolgált. Előírta a vezető személyek és testületek választását és a választóik irányában fennálló beszámolási kötelezettséget egy szigorú alá- és fölérendeltséget valamint centralizált hatalomgyakorlást megvalósító politikai rendszer keretében. A gyakorlatban a hangsúly a bürokratikus centralizmusra helyeződött, ami biztosította a pártapparátus meghatározó szerepét. Lásd: *Magyar Nagylexikon*. Hatodik kötet. Csen – Ec. Főszerk. BERÉNYI GÁBOR. Budapest, 1998. 467.

²²⁹ PÁLNÉ, 1987. 9.

a centralizmuson volt, a demokratikus pedig gyakorlatilag csak egy kötelező jelző volt a korszakban, ennek megfelelően a felsőbb szervek döntéseit mindig kötelező volt az alsóbb szerveknek végrehajtani. A tanácsrendszer jellegét jól kifejezi Beér János megfogalmazása is, miszerint a tanácsok nem a helyi államhatalom szervei, hanem az államhatalom helyi szervei voltak.²³⁰

A tanács törvény szigorú hierarchiát teremtett a kormányzat és a tanácsok, illetve az egyes tanácsszintek között, amelyek a kettős alárendeltségnek nevezett, a valóságban azonban gyakran még ennél is többszintű irányítási, felügyeleti rendszer keretei között rétegzetten épültek egymásra, s kapcsolódtak egyúttal az országos szinthez.²³¹ Kezdetben, 1950 és 1954 között a kettős alárendeltséget csak a végrehajtó bizottságok és tisztségviselőik (elnök, elnökhelyettes és a titkár)²³² esetében vezették be. Majd 1954-től ezt a tanács intézetekre és vállalatokra valamint a szakigazgatási szervekre is kiterjesztették. Így gyakorlatilag három kettős alárendeltségi vonal került felállításra.²³³ Ennek alapján a tanács intézetek és vállalatok értelemszerűen saját tanácsuknak valamint az illetékes minisztériumoknak, a szakigazgatási szervek a végrehajtó bizottságnak, másrészt a felettes szakigazgatási szerveknek illetve a minisztériumoknak, a végrehajtó bizottságok pedig a minisztertanácsnak, az egyes ágazati minisztériumoknak, saját tanácsuknak valamint a felettes tanács végrehajtó bizottságának voltak alárendelve.

Maguknak a tanácsoknak a függőségi rendszere a következőképpen nézett ki: a tanácsok fő feladatait jogilag az Országgyűlés állapította meg, az alkotmányos felügyeletet működésük felett az Elnöki Tanács gyakorolta, tevékenységüket pedig a minisztertanács irányította, jóllehet utóbbi 1953-ig, a tanácsok irányítási és ellenőrzési jogkörét a belügyminisztéri-

²³⁰ BEÉR JÁNOS: Helyi tanácsaink államhatalmi jellege. *Állam és Igazgatás*, III. (1951) 11–12. sz. 595.

²³¹ A kettős alárendeltség Verebéli Imre korabeli meghatározása alapján „a szocialista társadalom és állam legátfogóbb szervezési – működési alapelveinek a demokratikus centralizmusnak a tanács államigazgatási rendszerben való sajátos kifejeződése”. Miután azonban a demokratikus centralizmus sem egy egyértelműen és világosan körülhatárolható fogalom, így nem az a kettős alárendeltség sem. Elvi lényege a horizontális és vertikális szinten egyaránt meglévő, de eltérő tartalmú alárendeltség; vagyis az adott szerv más-más szempontból volt alárendelve a horizontális illetve a vertikális felettes szervnek. Nem két önálló alárendeltségről volt tehát szó, hanem az alárendelt szerv szakmai és szervei viszonyait érintő alárendeltség jogainak kettős elosztásáról az alárendeltség horizontális és vertikális ágain. Megállapítható ugyanakkor, hogy a vertikális alárendeltség azért erősebben érvényesült, mint a horizontális. A kettős alárendeltség fogalmáról bővebben lásd: VEREBÉLYI IMRE: A kettős alárendeltség fogalmáról és konkrét történeti megnyilvánulási formáiról. In: *Az államjog és államigazgatási jogi szabályozás továbbfejlesztésének egyes időszaki elméleti kérdései. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Leningrádi Zsdanov Egyetem Államjogi-Államigazgatási Jogi Tanszékei Szimpóziuma 1974. december*. Szerk.: Dr. BERÉNYI SÁNDOR – Dr. SCHMIDT PÉTER. Budapest, 1976.

²³² Tulajdonképpen a tanács vezetői is ők voltak egyúttal. Tanácselnöki illetve tanácselnök-helyettesi funkció ugyanis ekkor még nem létezett. Elnöke hivatalosan csak a végrehajtó bizottságnak volt, a gyakorlatban persze ő volt a tanács első embere is, ezt jelezte többek között, hogy 1950 és 1954 között ő hívta össze és vezette a tanácsülést is. 1954-től viszont a kollektív vezetés elvének jegyében a tanácsülést a tanács tagok közül esetenként választott elnök vezette. A 2007/1967. (I.31.) Korm. számú határozat (*Tanácsok Közlönye*, XV. [1967. február 1.] 5. sz. 95.) aztán ismét úgy rendelkezett, hogy a tanács üléseit a végrehajtó bizottság elnöke vezeti. Ezt követően az 1971. évi I. törvény hivatalosan is bevezette a tanácselnöki valamint a tanácselnök-helyettesi funkciót, amivel együtt megszüntetésre került a végrehajtó bizottsági elnöki illetve elnökhelyettesi tisztség.

²³³ VEREBÉLYI, 1987b. 73, 77.

umra ruházta át.²³⁴ Ezenkívül a tanácsok alá voltak rendelve saját felettes tanácsuknak is, ami a Budapesti Városi Tanács, a megyei tanácsok és a megyei tanácsokkal egy tekintet alá eső városi tanácsok esetében közvetlenül a minisztertanács volt.

Ténylegesen azonban a tanácsokat is, akárcsak az állami mechanizmus egészét, a párt irányította, miután gyakorlatilag kodifikációs eljárás nélkül, de minden tanácsi szintet alárendeltek az ugyancsak hierarchikus rendben működő pártszervezeteknek is.²³⁵ A tanácsi testületek érdemi munkáját így párthatározatok determinálták, részben közvetlenül, amikor egy-egy pártbizottsági határozat előírta, hogy a tanácsi testület mit, milyen tartalommal tárgyaljon meg, és nem utolsósorban a párttag tanácsi vezetők és tanácstagok útján közvetve is biztosított volt a párthatározatok végrehajtása a tanácsi munkában.²³⁶

A különböző tanácsi szintek vonatkozásában az első és kisebb mértékben az 1954-es második tanácstörvényt (1954. évi X. tv.) is egyértelmű megye- illetve járáscentrikusság jellemezte. Lényegében fel sem merült a települési tanácsok feladatkörének külön meghatározása. Az a szemlélet érvényesült, hogy valamennyi tanácsi szint fő funkciója azonos, nevezetesen a központi rendelkezések végrehajtása; ennek megfelelően minden tanácsi szint elvileg azonos feladatok megoldásában működött közre a részére biztosított hatáskör keretei között.²³⁷ A későbbiekben ugyan ez cizellálódott, és a helyi tanácsok feladatkörének meghatározásával a városok és a nagyközségek szerepe és önállósága is nőtt, de a központi irányítás helyi megtestesítőjeként a megye és részben a járás vezető szerepe megmaradt, ugyanakkor a községek túlnyomó része továbbra is a rendszer mostohagyermekének számított.

A tanácsok létrehozásával egyidejűleg a helyi önkormányzatok korábbi meghatározó jellemzői közül elveszett a saját vagyon és az önálló gazdálkodás lehetősége, sérültek a hatáskörök, az önálló jogi személyiség pedig gyakorlatilag feloldódott a végrehajtó bizottságra és a szakigazgatási szervekre történt kiterjesztése folytán.²³⁸ Ezenkívül a helyi jogalkotás szintén jelentős korlátok közé szorult, sőt 1954-ig gyakorlatilag szünetelt. Az első tanácstörvény a rendeletalkotás lehetőségét megerősítette ugyan, sőt azt a végrehajtó bizottságoknak is megadta. Ám az erőteljes centrális irányítás, a felsőbb szervek túlzottan részletező jogszabályai következtében jogszabályokat főként csak a fővárosban alkottak, s általában az volt a jellemző, hogy szabályrendelet²³⁹ helyett a jogalkotásra felhatalmazott szervek inkább határozatokat hoztak. A csekély számú szabályrendelet többségét pedig, különösen vidéken, a tanácsok végrehajtó bizottságai bocsátották ki. Végezetül megszűnt a saját szervezet és működés meghatározásának lehetősége is, a tanácsok szervezetét és működését az erőteljes centralizáció jegyében ugyanis felsőbb szintű jogszabályok, központi előírások határozták meg.²⁴⁰

²³⁴ FÜLÖP GYULA: Az önkormányzati választások tapasztalatai. *Magyar Közigazgatás*, XLII. (1992) 8. sz. 497.; GYARMATI, 1998. 1184.

²³⁵ GYARMATI, 1998. 1184.

²³⁶ BOZSÓ, 1990. 7. sz. 648.

²³⁷ Dr. WAGNER MÁRTON: *A tanácsigazgatás és szervezetrendszerének fejlesztése, korszerűsítése*. Békéscsaba, 1979. 22–23.

²³⁸ FALUSI, 2003. 26.

²³⁹ A tanácsrendelet megnevezést csak a második tanácstörvény vezette be.

²⁴⁰ Jellemző módon az I. tanácstörvény 45. §-a alapján még a helyi tanácsok és a végrehajtó bizottságok üléseinek és tanácskozásainak rendjét részletesen szabályozó ügyrendet is a minisztertanács állapította meg.

A tanácsrendszer 1950 és 1967 közötti időszaka tehát egyértelműen mindenféle önkormányzatiság teljes tagadásának a periódusa volt.²⁴¹ Így közigazgatási autonómiáról e kor-szakhoz kapcsolódóan semmilyen vonatkozásban nem beszélhetünk.

AZ ÖNKORMÁNYZATI JELLEG FEJLŐDÉSE A TANÁCSRENDSZER KERETÉBEN 1967–1989

A 60-as évek második felében a gazdaságban és a társadalomban új irányba ható fejlődés bontakozott ki. Eleinte a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatások gazdaságirányítási módszerei változtak meg, a helyi gazdálkodás legtöbb ágazati prioritását a tényleges helyi adottságokhoz próbálták igazítani, és ennek során a helyi érdekelttség, kezdeményezőkézség, a helyi önállóság nagyobb teret kapott.²⁴²

Mindezen változások a közigazgatás területén is éreztették hatásukat, ennek jegyében született meg a tanácsszervek továbbfejlesztéséről szóló 1965. évi 8. számú törvényerejű rendelet, amely megállapította, hogy a második tanács törvény megalkotása óta eltelt több mint tíz év tapasztalatai szükségessé teszik a tanácsok működésével kapcsolatos alapvető jogszabályok módosítását, és ennek jegyében felhatalmazta a kormányt, hogy a később kibocsátandó magasabb szintű jogszabály előkészítése érdekében, a tanács munkáinak továbbfejlesztése céljából az államhatalom helyi szerveinek és azok bizottságainak hatáskörét, illetékességét és működését átmenetileg a második tanács törvény rendelkezéseitől eltérően szabályozza. Így kezdetét vette a tanácsrendszer önkormányzati félmegoldásokkal történő egyfajta modernizációja, amelynek során első lépésként a 2.024/1967. (V. 28.) sz. Korm. határozat a szakigazgatási szervek kettős alárendeltségét megszüntetve előírta, hogy a miniszter (országos hatáskörű szerv vezetője) irányítási jogát elsősorban jogszabályok útján gyakorolja.²⁴³

1968-ban, többéves előkészítést követően, hivatalosan is bevezetésre került az új gazdasági mechanizmusnak nevezett gazdaságirányítási reform, amely megszüntette a szigorú centralizációt a gazdaságban, és ezzel együtt némi enyhüléshez vezetett a szocializmust jellemző ideológiai merevségben is.²⁴⁴

A társadalomban és a politikai életben így módon lezajlott változások nyomán került sor az 1971. évi I. törvény, az ún. harmadik tanács törvény megszületésére. Ez a tanácsokat a nép hatalmát megvalósító szocialista államnak a demokratikus centralizmus alapján működő népképviselői-önkormányzati és államigazgatási szerveiként határozta meg. Így módon, elődeitől eltérően, legalábbis szavakban –, deklarálta a tanácsok önkormányzatiságát, jóllehet csak kiegészítő aljellelmzőként, mindenesetre ezzel együtt is az önkormányzatiság bizonyos attribútumai megjelenésének ha korlátozottan is, de teret engedett.

Így az önkormányzatiság egyik fontos jegyeként a törvény 75. §-a alapján lehetővé vált, hogy a tanácsok saját maguk határozzák meg rendeletben szervezeti és működési szabály-

²⁴¹ KALTENBACH JENŐ: A magyar önkormányzati felügyelet. *Magyar Közigazgatás*, XL. (1990) 5. sz. 410.

²⁴² VEREBÉLYI, 1987b. 91, 93.

²⁴³ Lásd *Tanácsok Közlönye*, XV. (1967. május 31.) 21. sz. 291–292.

²⁴⁴ 20. századi magyar történelem 1900–1994. Egyetemi tankönyv. Szerk. GERGELY JENŐ, IZSÁK LAJOS, PÖLÖSKEI FERENC. Budapest, 1997. 355.; KALTENBACH, 410.

zatukat. Korábban a hatályos tanács törvény végrehajtásáról számtalan NET-²⁴⁵ illetve M.T.²⁴⁶ határozat továbbá kormányrendelet és M.T.E.²⁴⁷ utasítás rendelkezett, és határozta meg egyúttal a tanácsok szervezeti és működési kereteit, ettől kezdve viszont ezek szerepét a tanács törvény végrehajtása tárgyában kiadott 11/1971. (III. 31.) Korm. rendelet és a tanácsok szervezeti és működési szabályzatai töltötték be.

A hivatalos álláspont szerint a szervezeti és működési szabályzatok keretében a törvényhozás által megállapított alapvető hatásköri, szervezeti, működési szabályokat maguk a tanácsok részletezték tovább, illetve konkretizálták saját viszonyaikra, a szabályozandó kérdések bizonyos körére nézve pedig új rendelkezéseket hoztak. Ezáltal tehát elvben nőtt a tanácsok önállósága és a helyi sajátosságok figyelembevételének a lehetősége. A leghangzatosabb elképzelés szerint pedig a szervezeti és működési szabályzat egyenesen a tanács „alkotmányának” szerepét kellett hogy betöltse.²⁴⁸

Ténylegesen azonban, mivel a tanácsok működésének egységességét továbbra is fenn kívánták tartani, túl nagy szabadságot a tanácsok a szervezeti és működési szabályzatok megalkotásához nem kaptak, miután ezek összeállítása a tanács törvény, a végrehajtásáról szóló kormányrendelet, valamint a szervezeti és működési szabályzatok elkészítéséhez a Minisztertanács Tanácsi Hivatala²⁴⁹ által kiadott irányelvek alapján történt.²⁵⁰

Mindezek jelentősen behatárolták a tanácsok mozgásterét szervezeti és működési szabályzataik megalkotásában, így például, bár a tanács törvény és a végrehajtási rendelet nem írta elő kötelezően, hogy a tanácsok milyen szakigazgatási szerveket hozzanak létre, a szabályzatok megalkotására vonatkozó 30-5/1971. (TK.19.) MT TH. sz. utasítás az ajánlásan túlmenően pontosan felsorolta – nyilvánvalóan célzatosan – a városi tanács végrehajtó bizottságának szakigazgatási szervezetét.²⁵¹

A szervezeti és működési szabályzatok szerkezete a tanács törvényt követte, ami egyúttal kifejezte, hogy a tanácsok feladataira, szerkezetére és működésére vonatkozó jogi normák szerves egységet alkotva egymásra épültek. Ennek megfelelően a szervezeti és működési szabályzat – sorra véve a tanácsot, mint népképviselői szervet, a tanács tagjait, a tisztségviselőket, a bizottságokat, a végrehajtó bizottságot és a szakigazgatási szerveket – szervtípusonként egy helyen rögzítette a főbb feladatokkal, szervezettel és működéssel kapcsolatos szabályokat.²⁵²

245 NET – a Népköztársaság Elnöki Tanácsa.

246 M.T. – Minisztertanács.

247 M.T.E. – a Minisztertanács Elnöke.

248 Lásd: A tanácsok szervezeti és működési szabályzata. *Tanácsok Lapja*, XXII. (1971. március 13.) 6. sz. 2.

249 A Minisztertanács Tanácsi Hivatala a Minisztertanács Tanácsszervek Osztályának átszervezésével az 1.026/1970. (VII. 21.) Korm. határozattal 1970-ben létrehozott önálló, országos hatáskörű szerv. A minisztertanács ennek közreműködésével látta el a tanácsok irányítását. 1987-es megszüntetését követően feladatkörét a belügyminisztérium vette át.

250 A fent említett irányelveket a Minisztertanács Tanácsi Hivatala elnökének 30-5/1971. (TK 19.) MT TH számú utasításának melléklete (*Tanácsok Közlönye*, XX. [1971. április 24.] 19. sz. 509-523.), a községi tanácsokra vonatkozóan pedig a Minisztertanács Tanácsi Hivatala 60-2/1971. (TK 29.) MT TH számú közleményének melléklete (*Tanácsok Közlönye*, XX. [1971. június 19.] 29. sz. 717-732.) tartalmazta.

251 Dr. BERTALAN FERENC: A tanácsok szervezeti és működési szabályzata hatályosulásának néhány kérdése. *Állam és Igazgatás*, XXII. (1972) 4. sz. 370.

252 A szervezeti és működési szabályzat szerkezete. *Tanácsok Lapja*, XXII. (1971. április 10.) 8. sz. 2.

A tanácsok szervezeti és működési szabályzatai gyakorlatilag tehát mindössze a tanács-törvény helyi végrehajtási rendeleteinek voltak tekinthetők, nem pedig a helyi önállóság tényleges megnyilvánulásának. Ezt nyilvánvalóvá tette az is, hogy a többi tanácsi rendelettől eltérően a tanács szervezeti és működési szabályzatáról szóló tanácsrendelet a törvényességi felügyelet gyakorlására hivatott szerv (a fővárosi vagy megyei tanács végrehajtó bizottsága, illetőleg a főváros vagy megye esetében a minisztertanács) általi jóváhagyásra szorult, és ennek megfelelően kihirdetni is csak a jóváhagyás után lehetett.²⁵³ Így gyakorlatilag lehetetlenné tették, hogy bárhol is eltérjenek a központi előírások alkalmazásától.²⁵⁴

Mindezek következtében nem meglepő, hogy a helyi tanácsok többsége a mintában foglaltakat bármiféle változtatás nélkül szolgai módon átmásolta a szabályzatába, amihez az is hozzájárult, hogy a tanácsok számára a szervezeti és működési szabályzat elkészítése olyan új feladatot jelentett, amelyhez foghatóval korábban nem kellett szembenézniük, ráadásul különösen a községi tanácsok szervezeti és működési szabályzatának megalkotásába a megyék és a járások aktívan bekapcsolódtak ellenőrzéseik és a jóváhagyási eljárásban való részvételük révén. Ennek megfelelően a tanácsok jelentős részénél, főképpen a községek esetében, sablonos, rugalmatlan szervezeti és működési szabályzatok készültek, amelyekkel saját magukat fosztották meg a helyi sajátosságok figyelembevételének a lehetőségétől.²⁵⁵

Így nem meglepő, hogy már 1973 és 1974 folyamán sor került a szervezeti és működési szabályzatok felülvizsgálatára és módosítására. Ezt egyébként az 1973-ban lezajlott választások is szükségessé tették, továbbá az a tény is, hogy a harmadik tanács-törvény hatálybalépését követően nem volt teljesen összhangban a jogrendszer más szabályaival, és az ebben lefektetett alapelvek egy jelentős része ellentétes volt a beidegződött gyakorlattal. Mindezeket a problémákat csak újabb szabályozások révén lehetett áthidalni, amelyeknek egységes rendszerbe forrasztásához szükségessé vált a szervezeti és működési szabályzatok felülvizsgálata illetve módosítása is.²⁵⁶ Természetesen a felülvizsgálat során követendő eljárásokat, célokat is központilag részletesen meghatározták. Általános elvek gyanánt pedig a következőket írták elő: nincs szükség a szabályzat teljes átdolgozására, netalán új szabályzat alkotására, mindössze csak megfelelő módosítására, amely azonban nem járhat a szabályzat meglévő szerkezetének megváltoztatásával; a felülvizsgálat ugyanakkor alapos legyen, hogy a módosítás biztosítsa a szabályozás időtállóságát; törekedjenek az egyes kérdésekben mutat-

²⁵³ IVANCSICS-KISS, 1979. 53.

²⁵⁴ IVANCSICS-KISS, 1979. 54. A szervezeti és működési szabályzatról szóló tanácsrendeletektől eltérően a többi tanácsrendelet esetében nem volt szükség jóváhagyásra, noha ezeket is fel kellett terjeszteni a fővárosi vagy a megyei tanács végrehajtó bizottságához, illetőleg a minisztertanácshoz, azonban ha ezek nem nyilatkoztak, akkor a felterjesztéstől számított 30 nap elteltével a rendeletet ki lehetett hirdetni.

²⁵⁵ IVANCSICS-KISS, 1979. 69.

²⁵⁶ Dr. Csenki Ferenc, a Bács-Kiskun megyei Tanács végrehajtó bizottsága titkáranak 1971–1972. évi tájékoztatója a megyei tanácsnak a tanácsi szervek működésének törvényességéről. Kecskemét, 1972. december 7. Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Levéltára. XXIII. 22/a. Tanácsi jegyzőkönyvek. Megyei jegyzőkönyvek. 31. k. 1973. 170.

Ennek konkrét végrehajtása a tanácsok ügyrendi bizottságainak feladata volt, melyeket az 1973. április 15-i tanácsági választást követően a tanácsok alakuló ülésén hoztak létre és bíztak meg a szabályzatok felülvizsgálatával, amellyel kapcsolatban már a következő ülésen elő kellett terjeszteni javaslatukat.

kozó túlszabályozás megszüntetésére; végül a szabályzatok tükrözzék jobban a helyi sajátosságokat.²⁵⁷

Az előbbieik szellemében az átdolgozott új szervezeti és működési szabályzatok továbbra is alapvetően az 1971. évi I. törvényen, az ennek a végrehajtása tárgyában kiadott 11/1971. (III. 31.) Korm. számú rendeleten, valamint a Minisztertanács Tanácsai Hivatala által kiadott irányelveken alapultak, és érdemi változásokon nem estek át.

Jellemző eset, hogy még a Baranya megyei Tanács 1973-as szervezeti és működési szabályzatában is találni példát a mechanikus, gondolkodás nélküli átvételre. A tanács sajátos feladatai és hatásköre című részben a tanács törvény 16., 17. és 18. §-át, valamint a végrehajtási rendelet 17. és 18. §-át is átvéve, részletesebben szól a fővárosi tanács feladatairól és hatásköréről, mint a megyei tanácséről.

Pozitívként értékelhető viszont, hogy a városi és a megyei tanácsok a továbbiakban is, központi rendelkezések nélkül is, törekedtek szervezeti és működési szabályzataik további gyakori módosítása illetve kiegészítése révén a változó viszonyokhoz történő folyamatos alkalmazkodásra. Így Baranya megye Tanácsának esetében a szervezeti és működési szabályzatról szóló 1/1973. T. sz. rendeletet már a következő évben módosította az 1/1974. T. sz. tanácsrendelet, majd ezt követően még további hat alkalommal került sor ennek módosítására illetve kiegészítésre, mígnem a 4/1985. T. sz. rendelettel új szervezeti és működési szabályzat lépett hatályba.²⁵⁸

A községek esetében szintén szükséges lett volna a változó körülményekhez történő alkalmazkodás jegyében a gyakoribb módosítás és kiegészítés, azonban erre sem igényük, sem kapacitásuk nem volt, és a megfelelő hozzáértés, felkészültség, szakértelem sem állt rendelkezésre. Ezt kifejezte, hogy a községi tanácsok a szervezeti és működési szabályzatok 1973–74-ben bekövetkezett módosításakor is főként a megyei és a városi szervezeti és működési szabályzatok rendelkezéseit, illetve a közvetlenül a szabályzatok módosítása előtt kiadott megyei ajánlásokat vették alapul. Így szabályzataik sablonossága nem, csupán annak alapja, a mintául szolgáló szabályzatok köre változott meg. Így a községek több olyan megyei illetve városi szabályzatban található rendelkezést is átvettek, amelyek végrehajtása szintjükön egyáltalán nem volt biztosítható.²⁵⁹

Elgondolkodtató az is, hogy voltak olyan községi tanácsok, amelyek a régi beidegződés

²⁵⁷ Lásd: A szervezeti és működési szabályzatok felülvizsgálata. *Tanácsok Lapja*, XXIV. (1973. március 23.) 6. sz. 10.

²⁵⁸ Lásd a *Baranya megyei Tanács Közlönye* 1973–1985 közötti számait.

²⁵⁹ IVANCSICS-KISS, 1979. 69. Jól példázzák a községekben folyó tanácsrendelet-alkotásban előforduló mechanikus átvételt a jöllehet nem a szervezeti és működési szabályzatok köréből – és kicsit korábbi is – származó, de az általános viszonyokat érzéketlenül mutató következő esetek is. Példának okáért az egyik község rendeletet alkotott a rév kikötőben és a vasúton való rakodás szabályairól, jöllehet a községben sem rév kikötő, sem vasút nem volt. Ismerteti: DR. VARGA JÓZSEF: A községi tanácsok rendeletalkotása. *Tanácsok Lapja*, XVII. (1966. május 26.) 11. sz. 3. Előfordult továbbá, hogy a helyi tanács közterület-használati díj fizetésére kötelezte a hajóval kikötőket, valamint azokat, akik a község területén drótkötélpályákat állítanak fel, holott a településen sem kikötő nem volt, sem pedig drótkötélpályák létesítéséről nem lehetett szó. Ismerteti: SÁRI JÁNOS: A tanácsrendelet-alkotás egyes kérdései. *Állam és Igazgatás*, XV. (1965) 7. sz. 618.

alapján tanácsrendeleteiket jóváhagyás céljából küldték meg a „felettes szerveknek”,²⁶⁰ noha, mint láttuk, a tanácsrendeletek jóváhagyására a szervezeti és működési szabályzatról szóló rendelet kivételével már nem volt szükség. Ráadásul ezt a „kötelezettséget” szervezeti és működési szabályzatukban is rögzítették, erősen korlátozva ezáltal saját jogalkotásukat. Még különösebb azonban, hogy ezek a rendelkezések több szabályzatmódosítást is túléltek, ami kétséget ébreszt a módosított szabályzatok jóváhagyásakor végrehajtott törvényességi felülvizsgálatok mélységét illetően.²⁶¹

A szervezeti és működési szabályzatok vizsgálata révén is nyilvánvaló tehát, hogy az önkormányzatiság irányába történő elmozdulás a gyakorlatban eléggé felemásra sikerült. Önmagában tehát a tanácsok önkormányzati jellegének törvényi deklarálása nem biztosította ennek maradéktalan megvalósulását.

A további fejlődést megnehezítette az is, hogy 1972-től, részben a szovjet vezetés fenntartásai következtében is, fokozatosan felülkerekedtek a reformellenes erők, ami a gazdasági reform lelassulásához vezetett, különösen 1974-től kezdve.²⁶² Mindez természetesen nagymértékben visszahatott a tanácsi reform kiteljesedésére is.

Ugyanakkor mindent egybevéve a tanácsi gyakorlatban az 50–60-as éveket jellemző helyi tanácsi viszonyokhoz képest nagyobb lett az önállóság, jóllehet korántsem érte el azt a mértéket, aminek az előirányzott önkormányzati jellegből következnie kellett volna.²⁶³

Mindazonáltal a társadalmi-politikai közéletben a 70-es, 80-as években további lassú változások indultak meg, amelyek erős visszafogottságuk ellenére is gyorsabbak volt az állami formációk fejlődésénél. Fokozatosan elterjedtek a helyi önszervező-önkormányzó mechanizmusok. A lakosság foglalkozási, területi és más vetületekben az önkormányzás számos új elemét kezdte elsajátítani és gyakorolni. A településeken belül a lakossági társulások sokféle típusa alakult ki, amelyek a társadalmi önkormányzás elvei és módszerei szerint kezdtek el működni. Az állami önkormányzati elemek fejlődése azonban, bár némi elmozdulásra e tekintetben is sor került, továbbra is elmaradt a lehetséges mértéktől.²⁶⁴

A tényleges önkormányzatiság gyakorlatban történő kibontakozásához és megvalósulásához véleményem szerint a következő feltételek egyidejű teljesülésére és kielégítő működésére lett volna szükség:

- szabad, demokratikus választások;
- önálló jogi személyiség;
- szervezeti és működési önállóság;
- gazdasági önállóság;
- önállóság a terület- és településfejlesztésben;
- önálló jogalkotási hatáskör.

A fenti feltételrendszer azonban 1967, illetve a harmadik tanácstörvény hatályba lépése

²⁶⁰ Az 1971. évi I. törvény alapján, legalábbis a szabályozás szintjén, megszűnt a tanácsok egymásnak való szervezeti alá- illetve fölérendeltsége, illetve hivatalosan már csak a törvényességi felügyelet gyakorlásán keresztül érvényesült.

²⁶¹ IVANCSICS-KISS, 1979. 67.

²⁶² Lásd: ROMSICS, 1999. 449–450.

²⁶³ VEREBÉLYI, 1987b. 104.

²⁶⁴ VEREBÉLYI, 1987b. 92.

előtt, mint már említettük, egyáltalán nem teljesült, és a későbbiekben is csak erőteljes megszorításokkal.

Ami az első kritériumot illeti, szabad és demokratikus választásokról nem beszélhetünk, jóllehet e tekintetben is fokozatos fejlődés volt jellemző. Az általános, egyenlő és közvetlen választójog alapján történő titkos szavazás deklarálva volt ugyan, de a választás kezdetben gyakorlatilag formális volt. A helyzeten némileg javított, hogy az 1966. évi III. törvény nyomán lehetségessé vált választókerületenként több jelölt jelölése is. A gyakorlatban azonban erre ritkán került sor. Az 1983. évi III. törvény végül kötelezővé tette a többes jelölést. A jelölőgyűléseket azonban továbbra is a Hazafias Népfront bizottságai szervezték, a jelölteknek pedig a „szocialista nemzeti egység” jegyében el kellett fogadniuk a Hazafias Népfront programját, ily módon szó sem volt valódi alternatívákról. Lehetséges volt viszont a tanácstagok visszahívása, amelyet persze szintén csak a Hazafias Népfront helyi bizottsága kezdeményezhetett.

A szavazók közvetlenül csak a községi, a városi és fővárosi kerületi tanácsok tagjait választották, a fővárosi és a megyei tanácsok tagjait ugyanis a helyi tanácsok választották a Hazafias Népfront fővárosi illetve megyei bizottsága által javasolt jelöltekből.

A tanácsok önálló jogi személyiségének kapcsán már említésre került, hogy az jelentőséget veszítette, és gyakorlatilag feloldódott azáltal, hogy a végrehajtó bizottság valamint a szakigazgatási szervek is jogi személlyé váltak.

A szervezeti-működési, a gazdasági valamint a terület- és településfejlesztési önállóság mértéke a helyi közigazgatásban rendkívül szorosan összekapcsolódnak, célszerű ezért ezek lassú kibontakozásának és fejlődésének együttes bemutatása.

A harmadik tanács törvény az előbbiek tekintetében több fontos rendelkezést is tartalmazott. Így megszüntette a tanács testületek egymásnak való szervezeti alá-fölérendeltségét, ugyanakkor megtartotta a végrehajtó bizottság kettős (gyakorlatilag hármass) alárendeltségét. A végrehajtó bizottság elnöki tisztségét megszüntetve bevezetésre került egyúttal a tanácselnöki funkció is. A tanácselnök feladata lett a tanács működésének szervezése, biztosítása, így a tanács ülését is immár ő hívta össze, nem pedig a végrehajtó bizottság.

A tanácsok ekkor már maguk határozták meg a tanácsülés napirendjére felveendő témákat, de ezenkívül továbbra is kötelesek voltak a jogszabály által előírt, valamint a saját illetve a felsőbb végrehajtó bizottság, illetőleg a kormány által kezdeményezett napirendeket is megtárgyalni.²⁶⁵ A törvény jelentős változást hozott az egyes tanácsi kategóriák vonatkozásában is. Így felszámolta a járási tanácsokat, és helyettük a megyei tanács szervezetéhez tartozó járási hivatalokat hozott létre, a járások azonban továbbra is a megyei ellenőrzés szoros eszközei maradtak, így ez nem járt a helyi tanácsok önállóságának lényeges növekedésével. Bevezetésre került ugyanakkor a nagyközségi illetve a városkörnyéki község kategóriája is. Előbbi a városi funkciókhoz közelített, utóbbi pedig a városi és a községi tanácsok közti újfajta társulási viszonyt kívánta előmozdítani.²⁶⁶

A harmadik tanács törvény deklarálta a tanácsok gazdasági önállóságát is, hogy ezáltal le-

 ²⁶⁵ Dr. KASSAI JÁNOS: A tanácsok szervezete, működése, aktusai. *Állam és Igazgatás*, XX. (1970) 9. sz. 782.

²⁶⁶ PÁLNÉ, 1987. 21–22.

hetővé tegye számukra a terület- és településfejlesztéssel, illetőleg a lakosság szükségleteinek folyamatos és zavartalan biztosításával kapcsolatos feladataik ellátását. Ennek jegyében nőtt is a helyi tanácsok szerepe a kommunális infrastruktúrafejlesztés helyi levezénylésében, a bevételek és a gazdálkodás szabadsága azonban nem növekedett a kívánt mértékben, a hatékony helyi érdekérvényesítést ugyanis gátolta a továbbra is érvényes politikai alapelv, miszerint a központban meghatározott elsődleges „össztársadalmi” érdekekhez képest a helyi érdekek pusztán csak másodlagos, partikuláris érdekek lehetnek.²⁶⁷

Nagyfokú önállóságról a helyi jogalkotás vonatkozásában sem beszélhetünk, jóllehet az önállóság mértéke e téren is fokozatosan nőtt a szocializmus évtizedeinek folyamán. Így a harmadik tanácstörvény a tanácsrendelet-alkotást már kifejezetten a tanács át nem ruházható hatáskörének nyilvánította, tárgyát pedig két fő irányban határozta meg. Egyfelől jogszabály végrehajtása, másfelől jogszabályban nem rendezett, de jogi szabályozást igénylő társadalmi viszonyok rendezése céljából kerülhetett sor tanácsrendelet alkotására.²⁶⁸

Az akkor hatályos jogforrási hierarchiában azonban a tanácsrendelet nem egyszerűen csak a jogszabályok között volt a legalacsonyabb szinten, vagyis nem lehetett ellentétes még a felsőbb szintű tanács rendeletével sem, de az olyan, jogszabálynak nem minősülő jogforrásokkal sem, mint például a miniszteri utasítás vagy jogi iránymutatás.

A tanácsrendeletet a fővárosi illetőleg a megyei tanács végrehajtó bizottságához, a főváros vagy megye esetében pedig a minisztertanácshoz kellett felterjeszteni, s ha azok 30 napon belül nem nyilatkoztak, a rendeletet ki lehetett hirdetni; jogszabálysértés megállapítása esetén azonban a rendelet kihirdetését felfüggesztették. A gyakorlatban azonban a tanácsrendeleteket előbb az ügyészségnek küldték meg, miután az 1972. évi V. tv. értelmében az ügyészség is törvényességi felügyeletet gyakorolt a tanácsok rendeletei felett, és csak utána a felsőbb szintű tanács végrehajtó bizottságainak. Végül a kihirdetésre került tanácsrendeletek végrehajtásának szervezése és ellenőrzése a helyi végrehajtó bizottság feladata volt.²⁶⁹

A későbbiekben ugyan a felsőbb szintű végrehajtó bizottságokhoz történő felterjesztés megszűntetésre került, de a tekintetben nem történt változás, hogy az alapvető és fontosabb társadalmi viszonyokat az állam központi szervei által kibocsátott jogszabályok továbbra is részletekbe menően rendezték, és a központi igazgatás saját szabályozási hatásköréből még a hagyományosan helyi érdekű jogalkotási tárgyakat sem engedte gyakorlatilag ki, így ezek vonatkozásában a tanácsok csupán a központi jogszabályok helyi végrehajtását állapíthatták meg rendeleteikben.²⁷⁰ Előfordult az is, hogy az erős központi beszabályozottsághoz szoktatott helyi tanácsoknak még ha egyes esetekben módjuk is nyílt volna a helyi szabályozásra, ehhez továbbra is központi iránymutatást, eligazítást kértek.²⁷¹

Összességében megállapítható, hogy különösen a harmadik tanácstörvény nyomán nőtt a helyi szintek önállósága, legalábbis a szabályozás szintjén, a gyakorlatban azonban ez kevésbé valósult meg, a központi akarat érvényesítését ugyanis a szocialista rendszer lényegi velejárójának számító informális csatornák, módszerek továbbra is biztosították, amelyek

²⁶⁷ BÓDI, 135.

²⁶⁸ BEKÉNYI, 2001. 11.

²⁶⁹ KISPAP, 5.

²⁷⁰ FALUS, 2003. 26.

²⁷¹ VEREBÉLYI, 1987b. 320.

révén a központi és a felsőbb szintű szervek továbbra is hatékonyan fenntartották operatív befolyásukat a tanácsi szervek irányításában. Az éves megyei látogatások, a területi inspektori rendszer megőrzése, a helyszíni ellenőrzések, a gyakori értekezletek eligazításai, a feladategyeztető megbeszélések, a leiratok, a telefonkapcsolatok révén fennmaradtak a „kézi vezérlés” hagyományokra emlékeztető irányítási elemek.²⁷²

A „kézi vezérlés” informális erejét alapvetően két tényező biztosította. Egyfelől, hogy a tanácsi szervek legfontosabb vezetői a felsőbb szinttel személyzeti-szolgálati alárendeltségben voltak, és ezen a vonalon gyorsan, minden előzetes testületi áttétel nélkül lefuthattak a felsőbb elképzelések, értelmezések, eseti kívánalmak. Az informális egyedi befolyás jelentős háttérbázisa volt másfelől az 1971-től tizenöt éven át működő tanácsi tervezési és pénzügyi mechanizmus is, amely biztosította a megyei tanácsok döntő szerepét a fejlesztési eszközök elosztásában.²⁷³ A községi, városi tanácsok egyedi pénzellátása ennek következtében a fejlesztések területén sokban a megyei vezetőkkel folytatott egyeztető tárgyalásoktól, egyedi tervalkuktól függött. A megyei tanácsok ezek révén az elképzeléseiknek megfelelően tudták irányítani az alsóbb szint tanácsait.²⁷⁴ A megyei tanácsok mellett az egyes minisztériumok is igyekeztek a helyi tanácsok önállóságát korlátozni, különösen a központi irányítás ismételt megerősödését hozó V. ötéves terv időszakában (1976–1980), a normatív kötöttségekkel történő szabályozás mellett utasítások, körlevelek sokaságát, az ágazati orientációk érvényesülésének informális kikényszerítését, a személyzeti jogosítványok felhasználását, különböző központi pénzalapok létrehozását és számtalan egyéb módszert alkalmazva.²⁷⁵

A helyi tanácsok ennek ellenére néha mégis szert tehettek bizonyos önálló mozgástérre, azonban nem elsősorban a jogszabályi előírásoknak köszönhetően, hanem a rendszer belső sajátosságaiból adódó lehetőségek kihasználásával. Az informális csatornák ugyanis nem kizárólag lefelé működtek, hanem adott esetben alulról felfelé is ki lehetett ezeket használni. Például a korszakban Veszprém megye legdinamikusabban fejlődő városa, Ajka bizonyos kérdésekben gyakran szembekerült a megyei szinttel. A város országgyűlési képviselője 1971 és 1980 között azonban a befolyásos Pullai Árpád volt.²⁷⁶ A megyével való konfliktusok esetén a város tanácsának vezetése, a helyi pártbizottsággal egyetértésben, hozzá fordult segítségért, ő pedig többször elintézte, hogy a központi vezetés a megyét Ajka város érdekeinek megfelelően utasítsa.²⁷⁷

A 80-as években további korrekciós lépésekre került sor mind a tanácsi konstrukció, mind a tanácsi gazdálkodás tekintetében. Így 1984 januárjában megszüntették a községek fölött gyámkodó járási hivatalokat, a községek és a közel fekvő város kapcsolatait demokratikusabb alapokra helyezték, ennek következtében általánossá vált a városkörnyéki köz-

²⁷² VEREBÉLYI, 1987a. 320.

²⁷³ VEREBÉLYI, 1987a. 320.; PÁLNÉ, 22.

²⁷⁴ VEREBÉLYI, 1987b. 104.; VEREBÉLYI, 1987b. 320.

²⁷⁵ PÁLNÉ, 1987. 23.

²⁷⁶ Pullai Árpád olajfúró szakmunkás 1957–1962 között a KISZ KB titkára, majd első titkára, 1966–1976 között az MSZMP KB titkára, 1976–1983 között közlekedés és postaügyi miniszter, 1983–1984 között közlekedési miniszter volt.

²⁷⁷ Paulits Istvánnak, az ajkai város tanács egykori tagjának szíves szóbeli közlése.

ségek rendszere, amely a partner tanácsszervek együttműködésén alapult.²⁷⁸ Az 1971. évi I. törvény módosítására is sor került az 1985. évi IV. törvénnyel, amely hangsúlyozta a helyi tanács felelősségét és döntési jogosultságát, a lakosság érdekeinek képviselését. A tanácsok finanszírozásának reformja során 1986-tól bevezették az ún. normatív fejkvótát, amely jelentősen visszaszorította, bár nem szüntette meg teljesen a pénzeszközök egyedi kijárási gyakorlatát.²⁷⁹ Az 1987. évi 21. számú törvényerejű rendelet pedig a kétszintű közigazgatás bevezetésével közvetlenül a megyei tanács alá rendelte a nagyközségi, községi tanácsok irányítását. Végül 1989-ben a végrehajtó bizottságok kettős alárendeltsége is felszámolásra került. Előrelépések történtek tehát a helyi közigazgatásban, de tényleges autonómia továbbra sem jött létre.

Összegezve megállapítható, hogy a tanácsrendszer egész fejlődése lassú, de folyamatos elmozdulás volt az önkormányzatiság felé. Jóllehet ennek megvalósulásától még a legvégző stádiumában is messze volt, de az önkormányzatiság bizonyos jegyei, attribútumai lassanként teret nyertek, és az önkormányzatiság távlati célként már a döntéshozók körében is realitásként fogalmazódott meg, végső soron azt bizonyítva, hogy a helyi közigazgatásban gyakorlatilag az egyetlen járható út az önkormányzatiság.²⁸⁰

RÉFI ATTILA

²⁷⁸ PÁLNÉ, 1987. 26–27.

²⁷⁹ VEREBÉLYI, 1987b. 104.

²⁸⁰ Az 1980-as évek második felében felmerült a tanácsok valódi önkormányzatokká történő továbbfejlésztésének gondolata (legalábbis elvi szinten). Azonban ezt továbbra is a szocialista államszervezet részeként képzelték el, így egyúttal az önkormányzatiságot toleráló központi irányítási megoldások keresése is szükségessé vált. Erre vonatkozólag lásd: VEREBÉLYI, 1987a. 3.

Az 1944-ben felbomlott budapesti közigazgatás újjászervezése közvetlenül a pesti harcok lezárulását követően megkezdődött. 1945. január 21-én alakult meg a Budapesti Nemzeti Bizottság, amely az átmeneti időszakban a szovjet katonai parancsnokságnak alárendelve szervezte a főváros ügyeit, kinevezte az új főtisztviselőket, köztük a polgármestert is, valamint rendeleteket adott ki. A régi városházi apparátus is fokozatosan újra működni kezdett, míg az egyes közigazgatási kerületekben új szervként helyi nemzeti bizottságok jöttek létre.

Az ostrom utáni sajátos, átmeneti helyzetben a főváros működésének nem voltak pontosan rögzített szabályai, mert az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a közigazgatás újjászervezéséről szóló 14/1945. és az azt módosító és kiegészítő 1.030/1945. sz. rendelete Budapestre nem vonatkozott. Ahogy Szakasits Árpád június elején megfogalmazta: „A székesfővárosi közigazgatás tételes jogszabályok hiányában részben a Budapesti Nemzeti Bizottság elvi jelentőségű határozataira, részben pedig pártközi megállapodásokra támaszkodik.”²⁸¹ Emiatt az egyes bizottságok, testületek és tisztviselők között voltak nézeteltérések, hatásköri viták.

1945. május 16-án került sor a főváros korábbi képviselői szervének helyreállítására. A pártok és a szakszervezetek delegáltjaiból létrejött ideiglenes törvényhatósági bizottság alakuló ülésén egyhangúlag megválasztotta elnökét és alelnökeit, továbbá az új polgármestert és alpolgármestereket, majd június 20-án elfogadta a közgyűlés új ügyrendjét.²⁸² Ezzel gyakorlatilag megszűnt a kormányfelügyeletet gyakorló főpolgármesteri poszt, amelynek korábbi hatáskörét átvevő törvényhatósági bizottság elnöki tisztséget viszont az a Szakasits töltötte be, aki 1945 novemberétől 1948-ig minden kormányban államminiszter volt.²⁸³

Az 1945. október 7-i általános választójogon alapuló demokratikus budapesti (és környéki) helyhatósági választások után az új törvényhatósági bizottság november 28-án megtartotta alakuló ülését, s ezzel új, legitim önkormányzati testület jött létre. Bár voltak rá tervek, de az egyes kerületekben nem hoztak létre önálló, választott politikai testületeket, a korábbi kerületi választmányok szerepét pedig bizonyos fokig a kerület nemzeti bizottságok látták el. Új törvény hiányában a főváros működését általános szinten továbbra is az 1930. évi XVIII. tc., részleteiben pedig az 1945-ös közgyűlési ügyrend által nem érintett korábbi szabályrendeletek határozták meg.

Az országos eseményekkel párhuzamosan 1947–1948-ban Budapesten is fordulat következett be, a főváros autonómiáját fokozatosan felszámolták. A törvényhatósági bizottság a meghatározó kisközpárti képviselők kiszorítása, majd az önálló szociáldemokrata párt és frakció megszüntetése után elvesztette önállóságát, és a kormányzat intézkedéseinek egyszerű közvetítőjévé vált. Így nem volt akadály, hogy 1948 végén a testület lejáró mandátumát – új választások kiírása helyett – meghosszabbítsák.²⁸⁴ A fővárosi köztisztviselők körében az igazolási eljáráson alapuló elbocsátásokra illetve személycserékre került sor, és a városháza belső szervezetét is átalakították. Budapest pénzügyi autonómiája már az 1946-os

²⁸¹ *Források Budapest történetéhez 1945–1950.* Szerk. GÁSPÁR FERENC, Budapest, 1973. 111.

²⁸² Lásd a 64. számú dokumentumot.

²⁸³ GÁSPÁR FERENC: A főváros önkormányzati közigazgatása. In: LŐRINCZ, 1990. 195.

²⁸⁴ Lásd az 1948. évi XLII. tc.-et.

stabilizáció, majd az 1947. évi hároméves terv miatt erősen leszűkült, végül a főváros önálló költségvetésének és önálló adóinak megszüntetésével, az 1949. évre szóló országos költségvetésbe való beolvasztásával teljesen megszűnt.²⁸⁵

A teljesen új közigazgatási rendszer bevezetése a fővárosban a tervek szintjén már a századfordulótól meglévő ún. Nagy-Budapest létrehozásának kérdésével kapcsolódott össze. Utóbbiról már 1949 elején döntés született, majd 1950. január 1-jével hét várost és tizenhat községet csatoltak Budapesthez (1949. évi XXVI. tc.). A 22 kerületből álló új főváros önkormányzati rendszerének felépítése azonban 1949-ben még nem tisztázódott. A Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) Budapesti Bizottsága által támogatott elképzelés az egyes kerületekben nem választott kirendeltségek, hivatalok felállítását javasolta, miután a IX. kerületben megvalósult ilyen típusú kísérletet pozitívan értékelték. Végül azonban az 1950. évi I. törvénnyel a fővárosban kerületenként „önálló” tanácsokat és egy összbudapesti városi tanácsot hoztak létre.

A törvényhatósági bizottság 1950. január 24-én tartotta utolsó ülését. Egy rövid átmeneti időszak és átmeneti önkormányzati szerv, a képviselői bizottság működése után, 1950. június 15-én a tanács törvény alapján megalakult a Budapesti Városi Tanács, majd augusztus 15-én az ideiglenes kerületi tanácsok. Végül az októberi népfrontos tanácsválasztásokkal „legitimálták” az új típusú helyi szerveket. A tanácsok a centralizált államigazgatás meghosszabbított kezeiként működtek, amelyek a kormányzat érdekét és akaratát közvetítették az állampolgárok felé, ezért csak nevükben voltak az „igazi néphatalom” megvalósítói és megtestesítői.

Az első tanács törvény Budapestet megyei szintre „süllyesztette”, mivel teljesen azonos szabályozás alá került a megyékkel. A fővárosra korábban mindig külön törvény vonatkozott, 1950 után ennek hiánya is jelezte, hogy a főváros sajátosságait nem vették figyelembe.²⁸⁶ A tanácsok a felsőbb hatóságok, 1953-ig elsősorban a belügyminisztérium alárendeltségében működtek. Az igazgatási szervezet felépítését egyértelműen a felsőbb ügyintézési igényeknek megfelelően alakították ki. A belügyminisztérium határozta meg a budapesti tanácsülések napirendjét, míg az egyes minisztériumok az adott tanácsí ügyosztályokat gyakran közvetlenül is utasították. Emellett jelentős befolyásuk volt a pártszerveknek, főleg az MDP Budapesti Bizottságának is, amelyek a számukra megküldött anyagok révén rálátással bírtak a működés egész folyamatára, és jogszabványokat vontak el a tanácsoktól. A törvény szerint viszont a városigazgatás új feladatköre lett a tömegek politikai mozgósítása.

Az 1953. évi országos változások a tanácsrendszer szerepének bizonyos újragondolását indították el. Az 37/1953. (VII. 23.) MT. sz. rendelet a belügyminiszteri felügyelet helyett a budapesti és a megyei tanácsokat közvetlenül a Minisztertanács alá rendelte, de ez csak kisebb változást jelentett. Az akkor kiküldött Racionalizálási Kormánybizottság, azon belül is a Budapesti Racionalizálási Bizottság által készített tervezetben jelentősebb reformok szerepeltek, amelyekből azonban csak kevés épült be a második tanács törvénybe. Budapest szempontjából az 1954. X. törvény 65. §-át kell kiemelni, amely elismerte a főváros sajátosságait mint a törvény végrehajtásánál és a gazdasági terv kidolgozásánál figyelembe veendő té-

²⁸⁵ SZÁNTÓ FERENC: A fővárosi önkormányzat, autonómia kérdésének megítélése, koncepcionális változása a koalíciós időszakban. In: LŐRINCZ, 1990. 266.

²⁸⁶ Szintén jelzés értékű volt, hogy a Budapesti Városi Tanács elnevezésben nem a fővárosi jelző szerepelt.

nyezőt. Az új elnevezésű Budapest Főváros Tanácsának a teljes igazgatási függése azonban megmaradt, ahogy kerületi szinten sem történt érdemi változás.²⁸⁷

Az 1956-os forradalom napjaiban a kerületi nemzeti bizottságok, illetve november 1-én a Fővárosi Nemzeti Bizottság is újjáalakult. Utóbbi még polgármestert is választott a főváros élére, de idő hiányában tényleges működésről és igazgatásról esetükben nem beszélhetünk.²⁸⁸

1957–1958 folyamán több elképzelés is született a főváros közigazgatásának megreformálására. 1957. május 17-én a fővárosi tanács a fővárosi törvény előkészítésére külön bizottságot állított fel, amely Harrer Ferenc elnökletével 1958 márciusára elkészítette átfogó javaslatát.²⁸⁹ Az önálló fővárosi törvény, s ebből következően a különleges szabályozás szükségességét hangsúlyozó tervek, amelyek az 1968-as gazdaságirányítási reform kapcsán újra felmerültek, azonban a rendszerváltozásig nem valósultak meg.

A harmadik tanácstörvény (1971. évi I.) új elemként elvben elismerte, hogy a tanácsok nemcsak államigazgatási, hanem népképviselői-önkormányzati szervek is. A törvény alapján a fővárosi tanács és a kerületi tanácsok határozhatták meg saját szervezeti és működési szabályzataikat.²⁹⁰ Megváltozott a fővárosi tanács létrehozása is: ettől fogva nem közvetlenül a fővárosi lakosok, hanem az általuk megválasztott kerületi tanácsok választották a testület tagjait, akiknek többsége a helyi tanács tagja kellett hogy legyen.²⁹¹ A tanácstörvényt követően a tanácsok önállósága, hasonlóan az országos fejleményekhez, lassan nőtt, az önkormányzatiság bizonyos jegyei fokozatosan megjelentek. A korszakot jellemző, a központi irányításból fakadó kötöttségek azonban egészen a rendszerváltozásig megmaradtak.

IGNÁCZ KÁROLY

²⁸⁷ SZABÓ KLÁRA: Ismeretek a tanácsi igazgatás történetéből. In: LŐRINCZ, 1990. 279–299.

²⁸⁸ VARGA LÁSZLÓ: Várostarténet: 1945–1956. *Budapesti Negyed*, VI. (1998) 2–3. sz. 241–286.

²⁸⁹ A tervezet érdemi tárgyalás nélkül lekerült a napirendről 1958-ban. *Források Budapest történetéhez 1954–1958*. Szerk. GÁSPÁR FERENC – SZABÓ KLÁRA. Budapest, 1988. 361–367.

²⁹⁰ Lásd a 89. számú dokumentumot.

²⁹¹ N. KÓSA JUDIT: Várostarténet: 1956 után. *Budapesti Negyed*, VI. (1998) 2–3. sz. 287–314.

A RENDSZERVÁLTOZÁS KIBONTAKOZÁSA A HELYI KÖZIGAZGATÁSBAN

A valódi és európai önkormányzatiság bevezetését a közigazgatás terén is a rendszerváltozás kibontakozó folyamata tette lehetővé hazánkban, melynek ez az egyik legjelentősebb vívmánya.

Az önkormányzatiság eszméje és megvalósításának szándéka kezdettől fogva helyet kapott az ellenzéki erők célkitűzéseiben. Ennek egyik első megnyilvánulása a Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i Alapítólevele volt, melyben a magyarság jövője, a nemzeti kibontakozás érdekében a Magyar Demokrata Fórum, történelmi távlatban érvényes társadalmi célként, második helyen a következőt jelölte meg: „A magyar demokrácia alapját a helyi önkormányzatokra és a társadalom autonóm szervezeteire, mozgalmaira épülő parlamentarizmus adja.”²⁹²

A másik meghatározó rendszerváltó erő, a Szabad Demokraták Szövetsége szintén határozottan az önkormányzatiság mellett tette le a voksát. Így az 1989 tavaszán Magyar Bálint és Pető Iván szerkesztésében megjelent „A rendszerváltás programja” című munkában, az SZDSZ „Kék Könyvében” a rendszerváltás mikéntjének egyik első határozott ellenzéki megfogalmazásában is nagy hangsúlyt kapott az önkormányzatiság elve.²⁹³

Így szinte természetes, hogy az 1989. március 23-án megalakult Ellenzéki Kerekasztal pártjai körében elvi egyetértés jött létre a tekintetben, hogy a helyi közigazgatás önkormányzati alapon történjék. Miután azonban ekkor az országgyűlési választások kérdése kapott prioritást, az önkormányzati rendszer érdemi kidolgozását és megvalósítását az ezt követő időszakra halasztották.

A helyi önkormányzati rendszer formájának konkrét kidolgozásával ekkor még nem foglalkoztak, csak általánosságokban fogalmazva szögezték le fontosságát, továbbá az önkormányzatiságot, önkormányzatokat is érintő kérdésekhez kapcsolódóan másodlagosan kerültek említésre az önkormányzatok. Ezek révén azonban fokozatosan körvonalazódtak az önkormányzatiság fontos attribútumai. Így például a tulajdoni formák kapcsán megjelent az önkormányzati tulajdon kategóriája, az államháztartási törvényhez kapcsolódóan pedig a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások középszintű gazdasági és szociális bizottságának 1989. szeptember 20-i ülésén a felek megállapodtak, hogy a törvénynek számolni kell a települési önkormányzatokkal és az ezen alapuló pénzügyi autonómiával.²⁹⁴

A megváltozott történelmi helyzetben tehát a még regnáló állampárt, legalábbis annak reformer szárnya is fokozatosan magáévá tette az önkormányzatiság eszméjét. Ezt többek között Nyers Rezsőnek, a Magyar Szocialista Munkáspárt elnökének a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások 1989. szeptember 18-i plenáris ülésén elhangzott beszéde is jelezte: „A népfelség elvének érvényesítését, a demokrácia megteremtését nem tekintjük lezártnak a többpártrendszerű parlamentarizmus kiépítésével. Miközben elkötelezzük magunkat a többpártrendszeren alapuló képviselői demokrácia mellett, azért is síkraszállunk, hogy az

²⁹² A Magyar Demokrata Fórum Alapítólevele. Internet, <http://www.mdf.hu/index.php?akt=menu=530>

²⁹³ Lásd: Szabad Demokraták Szövetsége: *A rendszerváltás programja*. Szerk. MAGYAR BÁLINT – PETŐ IVÁN. Nyíregyháza, Nyírségi Nyomda, 1989. 11., 37–39.

²⁹⁴ Erre vonatkozólag lásd: BOZÓKI, 1999–2000. 5. kötet, 38.

állampolgárok nem politikai célú szervezkedése is bővüljön, erősödjön, az önkormányzatok szélesen kiépüljenek.”²⁹⁵

Nyilvánvalóvá vált ugyanakkor, hogy az önkormányzati törvény megalkotására majd csak az új, szabadon választott országgyűlésben fog sor kerülni. Ennek objektív okai is voltak, melyeket az Ellenzéki Kerekasztal 1990. január 2-i ülésén az igazságügyi minisztériumot képviselő Bogdán Tibor vázolt fel: „Nem tartom lehetségesnek azt sem, hogy az önkormányzati törvény, ami ebből a szempontból fontos, rövid időn belül a parlament elé kerüljön, mert távol sincs olyan előkészítettségi állapotban, hogy azt be lehessen vinni. [...] egy önkormányzati törvényt nem lehet gyorsan megcsinálni [...], mert olyan összefüggései vannak, mint egy teljesen új helyi rendszer, egy tényleg új államháztartási törvény, egy alapvető tulajdonreform a helyi közösségi tulajdon megteremtésében, a települési, végeredményben közösségi tulajdon koncepcionális előkészítésének a szabályozása, amit együtt lehet csak szerintem megcsinálni, ugyanis hogyha ebből kiragadjuk az önkormányzatot, akkor egy diszfunkcionális szervezetet hozunk létre gazdasági háttér nélkül...”²⁹⁶

Eközben a gyakorlatban is történt némi előrelépés, ha csak korlátozott módon is, az önkormányzatiság megvalósítása irányában. Az ellenzéki szervezetek bírálták ugyan a tanácsok, főleg a tanácsi vezetők tevékenységét, de a saját érdekeik érvényesítése érdekében is elfogadták legitimitásukat a helyhatósági választásokig. A tanácsi vezetők és szakemberek pedig az átmeneti időszakban a tanácsok működőképességét bázisuk kiszélesítésével próbálták megőrizni.²⁹⁷

Így 1989 tavaszán, nyarán a helyi szinteken is megindult egyfajta párbeszéd az ellenzéki szervezetek, a tanácsok és egyéb társadalmi szervek (pl. a Hazafias Népfront) között, aminek révén igyekeztek megfelelő együttműködési formát kialakítani. Több településen és a megyei szinteken is bekapcsolódtak az ott létrejött pártszervezetek a tanácsi szervek munkájába. Meghívást kaptak a tanács üléseire, és a tanácsi bizottságok tanácsi napirendeket tárgyaló ülésein módjuk volt a döntéselőkészítést befolyásolni. Volt, ahol ezt kvázi bizottsági formában tették, például Jász-Nagykun-Szolnok megyében a végrehajtó bizottsághoz kapcsolódóan politikai érdekegyeztető tanácsi bizottságot hoztak létre, amelyben a pártok delegáltjai bizottsági tagként vehettek részt az érdekvéltetés folyamatban, és befolyásolhatták a végrehajtó bizottság döntéseit. A bizottság a végrehajtó bizottság egyes napirendjeit tárgyalta meg, így a politikai szervezetek lehetőséget kaptak a döntés előkészítésben való részvételre és álláspontjuk kifejtésére. A bizottsági ülés után a végrehajtó bizottsági tagok, immár végrehajtó bizottsági testületként, saját hatáskörükben, az elhangzott javaslatokat figyelembe véve döntöttek. A bizottság működési idejét értelemszerűen az új önkormányzati szervek választásának, létrejöttének időpontjáig jelölték ki.²⁹⁸

Baranya megyében pedig egyenesen olyan megállapodás született 1989. július 20-án, hogy a megyei tanács a továbbiakban csak az Ellenzéki Kerekasztal pártjainak kontrolljával hozta meg döntéseit, mindenkor figyelembe véve az alternatív szervezetek ajánlásait.²⁹⁹

²⁹⁵ BOZÓKI, 1999–2000. 4. kötet, 494.

²⁹⁶ BOZÓKI, 1999–2000. 5. kötet, 323–324.

²⁹⁷ BOZSÓ, 1990. 648–649.

²⁹⁸ BOZSÓ, 650.

²⁹⁹ KOZMA FERENC: *A rendszerváltás előkészítése a megyeházán*. Rendszerváltás Baranya megyében 54. Internet, http://www.dunantulinaplo.hu/index.php?aps=sorozat&a_id=2&reszlet_id=54

A tanácsok megbízatása 1990. június 8-án járt le. Nyilvánvaló volt azonban, hogy az új önkormányzati rendszerre és az erre vonatkozó új választási elvekre vonatkozó törvények addig nem készülnek el, ezért májusban az országgyűlés a tanácsok megbízatását 1990. szeptember 23-ig meghosszabbította. Erre vonatkozólag egyébként már a Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége 1990. április 29-i megállapodása is rendelkezett, amely egyúttal az önkormányzatokról szóló törvényt a kétharmados törvények közé sorolta azzal a kitételrel, hogy a kétharmados szabály kizárólag az alkotmányba kerülő rendelkezésekre vonatkozik, vagyis azokra, amelyek az önkormányzati rendszer szervezetének és működésének alapvetőbb szabályait tartalmazzák.³⁰⁰

A HELYI ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER MEGSZÜLETÉSE

A politikai rendszerváltozás teljessé tétele érdekében mielőbb szükségessé vált az új, demokratikus önkormányzatok létrehozása, ezért a kormány felgyorsította a törvényhozás menetét.³⁰¹ Augusztusra végül elkészült az önkormányzati törvénycsomag, amely biztosította a helyi rendszerváltozást. Először augusztus 2-án a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1990. évi LXIII. törvény került elfogadásra, amely a helyi önkormányzatok elvi alapjait lefektetve az alkotmány IX. fejezetébe a tanácsok helyett „a helyi önkormányzatokat” iktatta be, valamint rögzítette, hogy a helyi képviselőtestületek tagjainak és a polgármesternek a választásáról külön törvény rendelkezik, amit már a következő napon elfogadott a parlament; ez volt a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. törvény.

Ezentúl minden település alkotmányos joga alapján választhatott képviselőtestületet, korábban a kisebb települések esetében ugyanis közös tanács működött. Továbbá az eddigi szűk kör helyett a jelöltkiválasztás a választópolgárok minden politikai korlátozástól mentes joga lett. Megszűnt a jelöltgyűlések korábbi módszere: képviselőjelölt az lett, akit a választókerület választópolgárainak 1%-a jelöltnek ajánlott. A választási rendszer és az eredmény megállapítása vonatkozásában pedig két forma alakult ki: a 10 000 fős lélekszámú vagy ennél kisebb településeken a kislistás választási rendszer (valamennyi jelölt egy szavazólapon), a 10 000-fős lélekszámnál nagyobb településeken és a fővárosi kerületekben a kétszavazatos választási rendszer (a képviselők fele egyéni választókerületben, a másik fele listáról kerül megválasztásra).

A polgármesterek választásának ugyancsak két formája alakult ki: a 10 000 főnél nagyobb településeken a képviselőtestület választotta meg, az ennél kisebb településeken a lakosság közvetlenül választotta.

Szintén augusztus 3-án került elfogadásra a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény (közkeletű nevén az önkormányzati törvény, Ötv.), mely átfogóan tárgyalta a

³⁰⁰ Lásd: A Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége megállapodása 1990. április 29. *Beszélő*, 1990. Új folyam, I. (1990. május 5.) 17. 24. Az 1990. évi LXIII. törvénnyel a kétharmados szabály az alkotmányban is rögzítésre került. Lásd: az 1990. évi LXIII. törvénnyel módosított 1949. évi XX. törvény 44/C §.

³⁰¹ *Helyi önkormányzati rendszer*. Internet, <http://www.iustum.net/filestore2/download/170.7>.

községi és a városi valamint a fővárosi, tehát összefoglalóan a települési valamint a megyei önkormányzatok kérdését. A szakmai előkészítés során ugyanis felmerült olyan nézet is, hogy külön törvényekben kellene szabályozni az egyes szinteket.³⁰²

A törvény megalkotásához, amint ez a preambulumból is kiderül, hazánk haladó önkormányzati hagyományait és az Európa Tanács által 1985-ben elfogadott Helyi Önkormányzatok Európai Chartája alapkövetelményeit vették figyelembe. Ezeken túl az előkészítés során szakmailag áttekintésre kerültek a különféle európai és tengerentúli önkormányzati modellek is. Végül ezek alapján a törvényalkotók a hazai sajátosságok és igények szerint hozták létre a korábbi túlzott centralizáció után meglehetősen nagy mozgástérrel rendelkező magyar önkormányzati rendszert,³⁰³ amelyet röviden a következőképp lehet összefoglalni:

Az önkormányzás joga a választópolgárok helyi közösségét illeti meg, amit népszavazás útján, illetve elsősorban választott képviselőik testülete (közgyűlése) útján gyakorolnak. Az önkormányzati feladat- és hatáskörök a képviselő-testületet (közgyűlést) illetik meg, az önkormányzati feladatokat a képviselő-testület (közgyűlés) és szervei: a polgármester (főpolgármester, közgyűlés elnöke), a bizottságok, a részönkormányzat testülete, a képviselő-testület hivatala (polgármesteri hivatal), illetve a közgyűlés hivatala látják el. A képviselő-testületet a polgármester (főpolgármester), közgyűlés esetében a közgyűlés elnöke képviseli. A hivatalt a jegyző (főjegyző) vezeti, a polgármester (főpolgármester, közgyűlés elnöke) pedig irányítja.

Az önkormányzatokat megilleti az a jog, hogy a feladat- és hatáskörükbe tartozó helyi érdekű közügyekben önállóan eljárjanak. A helyi közügyek a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához, a közhatalom önkormányzati típusú helyi gyakorlásához, valamint mindezek szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek megteremtéséhez kapcsolódnak. A helyi közügyekben az önkormányzat mindent megtehet, ami jogszabályt nem sért. Ezenkívül törvény a helyi önkormányzatnak kötelező feladat- és hatáskört is megállapíthat. A képviselőtestület hivatala ellátja a jogszabályban előírt államigazgatási feladatokat. Ebben a vonatkozásban a képviselő-testület nem irányítja, csak ellenőrzése alatt tartja a hivatal ügyintézői tevékenységét, az állampolgárok ügyeinek kulturált intézését.

Az önkormányzatok nagy fokú önállóságuk mellett tehát a közigazgatás szerves részét képezik, részt vesznek annak munkamegosztásában.³⁰⁴

Az önkormányzati törvény tulajdonképpen kölcsönös kompromisszumok eredményeként született meg. Például a megye vonatkozásában az ellenzék csupán olyan megyei önkormányzat létrehozásához járult hozzá, amely nem korlátozhatta a települési önkormányzatok jogait. Módosult a tervezett főispáni funkció elnevezése is, az önkormányzatok igazgatási és törvényességi felügyeletének ellátására végül köztársasági megbízotti tisztséget hoztak létre.³⁰⁵

A helyhatósági választásokra 1990. szeptember 30-án került sor. Miután a június 28-án kiadott 125/1990. KE számú határozatban a köztársasági elnök az általános helyi választá-

³⁰² VEREBÉLYI, 1999. 25.

³⁰³ VEREBÉLYI, 1999. 19.

³⁰⁴ FALUSI, 2003. 30.

³⁰⁵ *Helyi önkormányzati rendszer* 8.

sokat szeptember 30-ra tűzte ki, érdekességgént megemlítendő, hogy a határozat, miután ekkor még nem került sor az alkotmány módosítására, tanácsi választások kitűzéséről beszélt. Az önkormányzati választás visszafogottabb volt a parlamenti választásoknál, és az állampolgári aktivitás is alacsonyabb volt: az első fordulóban a választópolgárok 40,16%-a szavazott. 310 településen második fordulót kellett tartani, amire 1990. október 14-én került sor, 28,94%-os részvételi arány mellett. A 10000 fő alatti kistelepüléseken a független jelöltek szerezték meg a polgármesteri székek és a képviselőtestületi helyek többségét. A 10000-es lélekszám feletti településeken az SZDSZ és SZDSZ–FIDESZ koalíció szerezte a legtöbb helyet, a függetleneket és az MDF-t megelőzve. A fővárosi közgyűlésben a legtöbb helyhez szintén az SZDSZ jutott az MDF előtt (25 mandátum szemben a 20-szal).³⁰⁶

A tanácskorszak tehát az 1990. évi önkormányzati választásokkal véget ért, de néhány elemében még egy ideig tovább élt.³⁰⁷ Ugyanis egyelőre hatályban maradtak a tanácsrendeletek, amelyek csak fokozatosan koptak ki, és természetesen 1950-hez hasonlóan most sem került, nem is kerülhetett sor teljes körű személycserékre, főleg a hivatali apparátus szakembergárdája tekintetében, sőt sokszor a vezető pozíciókban sem történt váltás, csak a megnevezés változott, lévén sok tanácselnökből polgármester, végrehajtó bizottsági titkárból pedig jegyző lett.³⁰⁸

AZ ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER TOVÁBBFEJLESZTÉSE

A második önkormányzati választásokig tartó fejlődési szakaszban a közigazgatás új, helyi rendszere egyfelől stabilizálódott, másfelől az első önkormányzati ciklus gyakorlati tapasztalatai alapján az is nyilvánvalóvá vált, hogy több területen szükséges a továbbfejlesztés is.³⁰⁹ Ez részben arra is visszavezethető volt, hogy a rendszerváltozáskor elég gyorsan kellett az önkormányzati rendszer jogszabályi hátterét megalkotni, ezért sok tekintetben a létrejött konstrukció nem volt teljesen kiforrott.

Így már 1994-ben, közvetlenül az önkormányzati választásokat megelőzően, sor került az önkormányzati rendszer azóta is egyetlen jelentősebb korrekciójára. Ennek során módosították az 1990-ben elfogadott önkormányzati törvénycsomagot, vagyis az önkormányzati törvényt és az annak egyes rendelkezéseit részletesen kifejtő egyéb törvényeket.³¹⁰ Továbbá mivel a tervezett változások érintették az Alkotmány egyes rendelkezéseit is, az 1994. évi

³⁰⁶ Lásd: FÜLÖP, 1992. 501–502.

³⁰⁷ A helyi önkormányzatok megalakulásáig, szervezeti kereteik teljes kiépüléséig ugyanakkor szükségesé vált az átmeneti helyzetről történő intézkedés is. Ezt az 1990. november 5-én elfogadott, a helyi önkormányzatok megalakulásával összefüggő kiegészítő és átmeneti szabályokról szóló 1990. évi LXXXIII. törvény látta el, mely szabályozta a megszűnésre kerülő tanácsi szervezet átalakításának és a hatáskörök átadásának kérdéseit.

³⁰⁸ FALUSI, 2003. 28.

³⁰⁹ VEREBÉLYI, 1999. 627–628.

³¹⁰ Ezek az 1994. évi LXII. törvény a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. törvény módosításáról; az 1994. évi LXIII. törvény a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény módosításáról; végül a polgármesteri tisztség ellátásának egyes kérdéseiről és az önkormányzati képviselők tiszteletdíjáról szóló 1994. évi LXIV. törvény voltak.

LXI. törvénnyel sor került az Alkotmány vonatkozó fejezeteinek kisebb terjedelmű módosítására is.

A módosított szabályozás révén az önkormányzatok önállóbb és eredményesebb működésének előmozdítását tartották szem előtt. Így egyebek között több területen megerősödött a polgármester szerepe, miután markánsabb szerepkörhöz jutott az önkormányzati ügyekben, ráadásul, mivel ezentúl valamennyi település közvetlenül választotta, a legitimitása is megnőtt. Ugyanakkor valamelyest korlátozódott, a jegyzővel való szorosabb egyeztetés tárgyává vált, a hivatali munkát és személyzetet érintő hatásköre. Egyértelműbbé vált továbbá a polgármesteri tisztséggel össze nem férő állások, tevékenységek köre is, viszont lehetségessé vált, hogy a polgármester országgyűlési képviselő is lehessen. Lehetővé tették ugyanakkor a képviselő-testület számára, hogy kivételesen negatív helyzetben, a polgármester sorozatos kötelességszegése esetén a bíróságnál kezdeményezhesse a polgármester tisztségének megszüntetését.³¹¹

A helyi képviselők jogai szintén nőttek, így ettől kezdve kezdeményezhették a képviselő-testületnél annak bizottsága, részönkormányzata illetve a helyi kisebbségi önkormányzat által átruházott jogkörben hozott döntések felülvizsgálatát. Az önkormányzati törvény képviselők, bizottsági tagok díjazására, természetbeni juttatására való jogával kapcsolatos rendelkezését a képviselők, bizottsági tagok, polgármesterek tekintetében külön önálló törvény részletezte. A képviselő jogszabályban rögzített kötelezettségévé vált viszont a képviselő-testület munkájában való részvétel, és ennek következtében lehetővé vált a rendszeresen indokolatlanul mulasztó képviselővel szembeni határozottabb fellépés is.³¹² Ezen evidencia tételes rögzítését minden bizonnyal az első ciklusban néha tapasztalható állapotok tették szükségessé.

A módosítások természetesen a jegyző személyét sem hagyták érintetlenül. Így bővültek a hivatalvezetési jogai, a hatáskörébe tartozó ügyekben pedig a korábbiaktól eltérően immár a jegyző szabályozza a kiadmányozás rendjét, illetve gyakorolja a munkáltatói jogokat a hivatal köztisztviselői tekintetében. Azonban a polgármester kijelölheti a köztisztviselői, vezető köztisztviselői állások azon körét, amelyek esetében a jegyzői döntéshez kiköti saját egyetértési jogát. Ezek köre nyilván sokban függ az adott hivatal méretétől, valamint a polgármester és a jegyző közötti személyes viszonytól.³¹³

A lényegében súlytalan, „lebegtetett” megyei szint némi megerősítése is végbement az új szabályozásnak köszönhetően. Így az 1990-es, bonyolult elektori rendszer keretében történő, közvetett választásoktól eltérően immár a megyei közgyűlés tagjait is közvetlenül választják. Jogilag deklarált lett az is, hogy a megyei önkormányzatok nem csupán a helyi önkormányzatok egy speciális fajtáját jelentik, hanem területi önkormányzatok. A megyei főjegyző pedig immár – a települési önkormányzatok jegyzőéhez hasonlóan – államigazgatási hatósági hatáskörök címzettje is lehet.³¹⁴ Mindezek ellenére a megyék szerepének egyértelműsítése továbbra is megoldatlan kérdés maradt.³¹⁵

³¹¹ VEREBÉLYI, 1999. 629.

³¹² VEREBÉLYI, 1999. 629.

³¹³ VEREBÉLYI, 1999. 630.

³¹⁴ FOGARASI, 2000. 239.

³¹⁵ CSEFKÓ, 1997. 57.

Végezetül változásra került sor az önkormányzatok törvényességi ellenőrzésének terén is. Az önkormányzati törvény módosítása ugyanis megszüntette a köztársasági megbízotti intézményt. Az önkormányzatok feletti törvényességi ellenőrzés új szervei a köztársasági megbízotti hivatalokból létrehozott fővárosi illetve megyei közigazgatási hivatalok lettek. Egyúttal a hivatalok korábbi politikai jellegű funkcióit megszüntették. Így például a hivatal vezetője nem határozott időszakra, politikai szempontok alapján kinevezett címzetes államtitkár, hanem politikasemleges hivatalnok lett. A hivatal közigazgatási feladatkörei több területen kibővültek. Bővült például a jogszerűségi ellenőrzés köre, s a továbbiakban kiterjedt a kisebbségi önkormányzat, részönkormányzat, polgármester és a megyei elnök döntéseinek jogszerűségi ellenőrzésére is. Ezenkívül a hivatal az államigazgatási jogorvoslati ügyekben egyértelműen felettes szerv lett, és ezáltal e körben ellenőrzéseket is végezhet.³¹⁶

A HELYI ÖNKORMÁNYZATOK TÍPUSAI

A helyi önkormányzati rendszer azon alapelve, miszerint „a helyi önkormányzatok alapjogai egyenlők”, természetesen a jogszabályi korrekciókat követően is változatlan maradt. Az önkormányzás középpontjában továbbra is a települési önkormányzatok álltak, amelyeket az önkormányzati törvény, a tanácskorszak hierarchikus felépítésétől eltérően, politikailag és gazdaságilag is egyenlőknek tekint. Ugyanakkor természetesen a helyi önkormányzatok is több, egymástól jelentősen eltérő típusra oszlanak, és működésükben is óriási különbségek vannak. Ennek megfelelően az önkormányzati törvény is kimondja, hogy törvény a nagyobb lakosságszámú és teljesítőképességű önkormányzatoknak több kötelező feladat- és hatáskört állapíthat meg.³¹⁷ Ebből következik, hogy a nagy lakosságszámú és teljesítőképességű települési önkormányzatoknak a legszélesebb a feladatköre.

A helyi önkormányzatok túlnyomó többségét az ország települési struktúrájából adódóan a mintegy háromezer község alkotja.³¹⁸ Az önkormányzatok megalakulásakor visszaállt a szétaprózott községi hálózat. A tanácsrendszerrel eltérően ugyanis, amikor a községek kétharmada az ún. községi közös tanácsokhoz tartozott, vagyis két vagy több községnek (kivételesen városnak) egy testülete, egy költségvetése, egy tanácselnöke, egy közös apparátusa volt, az önkormányzati rendszerre való áttéréssel minden község létrehozhatta saját önkormányzatát, és így saját képviselő-testülettel, polgármesterrel, önálló költségvetéssel és saját vagyonnal rendelkezhet. Miután azonban a kisközségek számára gazdasági és szakmai szempontból is nehezen megoldható saját polgármesteri hivatal működtetése, ezért az önkormányzati törvény lehetővé teszi elsősorban az ezernél kevesebb lakosú, a megyén belül egymással határos községek számára, hogy igazgatási feladataik ellátására ún. körjegyzőséget alakítsanak és tartsanak fenn, de megengedi az ebben való részvételt a kétezernél kevesebb lakosú községek számára is, sőt körjegyzőség székhelye még kétezer főnél népesebb település is lehet. A körjegyzőség fenntartásának költségeihez az egyes települések, ha

³¹⁶ VEREBÉLYI, 1999. 631.

³¹⁷ Lásd: Ötv. 6.§ (1).

³¹⁸ 2005-ben ezek pontos száma 2871. Lásd: Internet, http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,411629&_dad=portal&_schema=PORTAL. 2005. október.

eltérő megállapodást nem kötnek, lakosságszámuk arányában járulnak hozzá. Lehetséges ugyanakkor az is, hogy az ezernél kevesebb lakosú község képviselő-testülete is, a képesítési követelményeknek megfelelő jegyző kinevezésével együtt, létrehozzon önálló hivatalt.³¹⁹

E települési kör másik végétét a nagyközségek jelentik, mely cím viselésére az ötezer főnél népesebb községek jogosultak,³²⁰ illetve amelyekben korábban nagyközségi tanács működött.

A községi önkormányzatokénál szélesebb funkcióval bíró, körzeti igényeket is kielégítő városi önkormányzatok száma jelenleg 251.³²¹

Ezenkívül 22 megyei jogú városi önkormányzat működik hazánkban. Ezek, az önkormányzati törvény 1994-es módosítása óta, a megyeszékhely városok,³²² továbbá Dunaújváros, Hódmezővásárhely, Nagykanizsa és Sopron.

A megyei jogú várossá nyilvánítást az ötvenezernél nagyobb lélekszámú városok képviselő-testületei kérhetik az országgyűléstől. A megyei jogot elnyert városnak ugyanakkor területükön maguknak kell ellátniuk a megyei önkormányzati feladat- és hatásköröket, így a megyék által biztosított magasabb szintű körzeti közszolgáltatásokat is. A megyei jogú városi cím tehát elsősorban a köteleességteljesítés tekintetében jelent többletet, hiszen e városnak önmagának kell gondoskodnia például a középfokú oktatási intézmények fenntartásáról, a könyvtári szolgáltatásról, a levéltár működéséről, a társadalombiztosítás finanszírozása mellett a kórházi és a rendelőintézeti szakellátásról, a szociális és egyes gyermekvédelmi feladatok ellátásáról. Ezeket a feladatokat (intézményeket) a megyei jogú város – más városoktól eltérően – nem adhatja át a megyei önkormányzatnak. Ugyanakkor viszont megállapodhat a megyei önkormányzattal egyes feladatok megosztásában.³²³

A városok között szerepkörében és lakosságszámát tekintve is kiemelkedik a fővárosi önkormányzat és a 23 fővárosi kerületi önkormányzat.³²⁴ 1991-ben ezek külön törvényi szabályozására is sor került a fővárosi önkormányzatról és a fővárosi kerületi önkormányzatokról szóló 1991. évi XXIV. törvény keretében. Az országgyűlés 1994-ben azonban a fővárosi törvényt hatályon kívül helyezte, egyúttal azonban számos részletszabályát és azok módosításait az önkormányzati törvény fővárosi fejezetébe foglalta bele.³²⁵ Ennek alapján a fővárosnak a kerületekkel kétszintű önkormányzati rendszere van, mindegyik önállóan gyakorolja feladatait és hatásköreit; együttműködésüket a törvény részletesen szabályozza. Ez a kétszintűség ugyanakkor nem hierarchikus viszonyt, hanem struktúrát fejez ki.³²⁶

Az előbbiekben ismertetett települési önkormányzatok mellett azoknál korlátozottabb önkormányzati feladat- és hatáskörben működik területi önkormányzatként a 19 megyei

³¹⁹ Lásd: Ötv. 18. §.

³²⁰ Ha egy község lakossága eléri az 5000 főt, képviselő-testülete automatikusan jogosult lesz a nagyközségi cím használatára, sőt ez a jog abban az esetben is megmarad, ha a lakosságszám ismét 5000 fő alá csökken.

³²¹ Lásd: Internet,

http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,411629&_dad=portal&_schema=PORTAL. 2005. október.

³²² Addig ugyanis Salgótarján és Szekszárd, jöllehet megyeszékhelyek voltak, kisebb lakosságszámuk miatt nem kérhették megyei jogú várossá nyilvánításukat.

³²³ Lásd: Ötv. VI. fejezet.

³²⁴ VEREBÉLYI, 1999. 41.

³²⁵ VEREBÉLYI, 1999. 25.

³²⁶ FALUSI, 2003. 28–29.

önkormányzat.³²⁷ Az 1990-es szabályozás óta ezek képezik a magyar önkormányzati rendszer egyik legneuralgikusabb pontját. Alapvetően ugyanis a települési önkormányzatok, a települések váltak az önkormányzatiság meghatározó elemévé, a területi önkormányzás fogalmának és jellemzőinek a meghatározása pedig alapján véve nem történt meg sem az alkotmányozás szintjén, sem az önkormányzati törvényben.³²⁸

A megyei önkormányzat ellenzői azzal érveltek, hogy a megye sérti a települési önkormányzatok önállóságát, feladatkörüket pedig megoldják a települések alulról szerveződő társulásai.³²⁹ Végül a teljes eltűnéstől megmenekültek, de az igazgatás ellátásában és az intézményirányításban betöltött funkcióik jelentősen csökkentek, gyakorlatilag kiegészítő illetve befogadó szerepkört töltenek be.³³⁰

A megye alapvető rendeltetése így az olyan közszolgáltatások szervezése, amelyek a megye lakosságának középfokú szükségleteit elégítik ki, és amelyeket egyik város vagy önkormányzati társulás sem tud egyedül ellátni (pl. a megyei kórházi ellátás, a középiskolák, a múzeumok fenntartása, speciális szociális vagy egészségügyi ellátás biztosítása).

Ugyanakkor, mint említettük, az önkormányzati törvény 1994-es módosítása a kezdeti szabályozáshoz képest némiképp megerősítette a megyéket, és ez a tendencia a továbbiakban is folytatódott. A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvénnyel új megyei önkormányzati feladattá vált a térségi területrendezés koordinációja, valamint a térségi foglalkoztatási feladatok és a szakképzés összehangolása, végezetül pedig a területi információs rendszer kialakításában való közreműködés. Ennek megfelelően a megyei önkormányzat a megye területére vagy térségére területfejlesztési tervet készít. Koordinálja továbbá a megye települési önkormányzatainak felkérése alapján a települések fejlesztési tevékenységét, elősegíti a helyi önkormányzatok társulásainak szerveződését, és természetesen ezek során együttműködik a megye gazdasági szereplőivel is.³³¹

Főként az egyes önkormányzati típusok alapján kerültek létrehozásra, elsősorban 1989–1991 között, a különböző önkormányzati érdekszövetségek, de található köztük olyan is, amelyik az általános önkormányzati érdekek mentén szerveződött. A települési önkormányzatok mintegy negyötöde tagja ezek valamelyikének. Elsődleges feladatuk az önkormányzati szféra érdekképviselése; ennek hatékonyabb és erőteljesebb érvényesítéséhez azonban feltétlenül szükséges lenne a szövetségek egységes fellépésére, aminek megvalósítása ugyanakkor, rövid idejű kísérletektől eltekintve, még várat magára.³³²

³²⁷ VEREBÉLYI, 1999. 43.

³²⁸ FOGARASI, 2000. 256.

³²⁹ BÓDI, 146.

³³⁰ FOGARASI, 2000. 256.

³³¹ BÓDI, 148. Ennek ellenére végül mégsem kaptak az 1996 nyarán felállított megyei területfejlesztési tanácsokban és így a területfejlesztésben sem vezető pozíciót.

³³² Jelen tanulmányban, a közölt források jellegéből fakadóan, nem kerül ismertetésre a Magyarországon 1994-től működő kisebbségi önkormányzatok típusa.

A HELYI RENDELETALKOTÁS ÁLLAPOTA ÉS A SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATOK SZEREPE

Az önkormányzatiság egyik alapjogi megnyilvánulása, a helyi rendeletalkotás a tanácsorszakhoz képest alapvető mennyiségi és minőségi változáson ment keresztül az önkormányzati rendszer bevezetésével, ami azonban nem jelenti, hogy ne lennének hiányosságok e téren.

A helyi jogszabályok egyrészt az önkormányzati és egyéb törvények által kötelezően vagy választhatóan előírt feladatok tekintetében (másodlagos jogalkotás), másrészt törvény által nem szabályozott helyi közügyek vonatkozásában (elsődleges jogalkotás) kerülnek megalkotásra.

A rendeletalkotás nagymértékű növekedése a rendszerváltozás szükségszerű velejárója volt, miután elkerülhetetlenné vált a megváltozott politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok jogi rendezése a központi és a helyi jogalkotás szintjén is.³³³ Ugyanakkor kezdetben, sok helyütt, részben a kvantitatív szemlélet eluralkodása, részben a tapasztalatlanság, a jogalkotói munkában való járatlanság számos, a jogszabályi hierarchia elveibe ütköző, vagy az alkotmányos alapjogokat, az alapjogi rétegeket sértő önkormányzati rendelet megalkotásához vezetett.³³⁴ A helyzet a későbbiekben javult, de az önkormányzati rendeletekkel, a jogszabályokkal szembeni követelmények a gyakorlatban sok tekintetben továbbra sem érvényesülnek. Az utóbbi években ezért megindult az a folyamat, hogy néhány minisztérium a törvény kihirdetését követően szakmai, módszertani segítséget nyújt a helyi önkormányzatoknak a megalkotandó rendelet elkészítéséhez, ami remélhetőleg a rendeletek tartalmi, formai színvonalának emelkedéséhez vezet.³³⁵

A helyi önkormányzati rendeletek³³⁶ közül – jelentőségét tekintve – feltétlenül kiemelkedik a szervezeti és működési szabályzat, amely nem egyszerűen a képviselő-testület ügyrendje, hanem egyben az adott település (terület) „alkotmánya” is.³³⁷ Az szmsz formájában, a tanácsrendszer felemás szabályozásától eltérően, a helyi önkormányzatok végre valóban önállóan alakíthatják ki szervezetüket és működési rendjüket a törvény keretei között. Ez ugyanakkor, amellet hogy az Alkotmányban biztosított önkormányzati alapjog, egyben valamennyi képviselőtestületnek törvényben előírt kötelessége is. Összeegyeztethetetlen ugyanis a jogállamiság követelményével, ha az önkormányzat közhatalommal bíró szervei megfelelő jogi szabályozás nélkül, szabad belátásuk szerint folytatják tevékenységüket.

Miután azonban az 1990-es önkormányzati törvény nem állapított meg az szmsz-ek elkészítésére határidőt, egyes önkormányzatok, nem lévén határidő, végül nem készítették el szabályzataikat, vagy ugyan elkészítették a szervezeti és működési szabályzat tervezetét,

³³³ BEKÉNYI, 2001. 5.

³³⁴ FICZERE LAJOS: Az önkormányzati rendszer szabályozásának kérdései. In: *A helyi önkormányzatok alkotmányi szabályozása*. Szerk. VEREBÉLYI IMRE. Budapest, 1996. 196.

³³⁵ BEKÉNYI, 2001. 40.

³³⁶ Az szmsz jogi formájával kapcsolatban korábban vitatott volt, hogy határozati vagy rendeleti formában kerüljön megalkotásra. Az önkormányzati törvény 1994-es módosítása azonban tételesen is rögzíti, hogy az szmsz csak és kizárólagosan rendeleti formában alkotható meg. Nevezett törvény 18. § (1) egyértelműen kimondja: a képviselő-testület működésének részletes szabályait a szervezeti és működési szabályzatról szóló rendeletében határozza meg. Egyébként korábban is gyakoribb volt a rendeleti forma, így a kötetben közölt valamennyi 1994 előtti szmsz is rendeleti formában került megalkotásra.

³³⁷ FOGARASI, 2000. 120.

azonban azt a képviselőtestület különböző okok miatt nem fogadta el, jelentős részben az szmsz-ek kulcsszerepéből fakadóan. Ennek ugyanis – a törvényi keretek között is – jóval szélesebb a szabályozási tárgyköre, és nagyobb a szabályozási önállósága, mint a más témájú önkormányzati rendeleteké. Így kiterjed a szervezetalakításra és a polgármester ülésvetési jogosítványával kapcsolatos szabályokra is, továbbá a képviselőtestület döntésétől függően az szmsz keretén belül kerülhet szabályozásra a helyi képviselők járandósága, valamint az önkormányzati vagyon és a tulajdonost megillető jogok és kötelességek gyakorlásának a kérdése is.³³⁸

Mindezek következtében megalkotására és a szabályozandó kérdések körére vonatkozóan igen erős befolyással van a helyi politika, nevezetesen a polgármester és a települési képviselők, illetve az egyes frakciócsoportok közötti érdekellentétek.³³⁹ Ez vezetett például Ajka város képviselő-testületének esetében is ahhoz, hogy több hónapos, főként a polgármester jogkörével kapcsolatos vita után az ellenzék ellenállása következtében végül elvetették az előterjesztett tervezetet, és így az első önkormányzati ciklusban a képviselő-testület végig érvényes szervezeti és működési szabályzat nélkül folytatta tevékenységét.

Az ilyen eseteket elkerülendő az önkormányzati törvény 1994-es módosítása világosan rögzítette az szmsz megalkotásának törvényi kötelezettségét, és immár határidőt is megszabva kimondta, hogy a szabályzatokat az alakuló ülést követő fél éven belül kell felülvizsgálni, illetve ahol még nincs, ott megalkotni.³⁴⁰ A felülvizsgálatot az önkormányzati törvény módosítása tette szükségessé, miután a megváltozott szabályozáshoz a szervezeti és működési szabályzatoknak is alkalmazkodniuk kellett.³⁴¹ Ennek megfelelően azóta is sor kerül valamennyi választást követően a hatályos szervezeti és működési szabályzatok felülvizsgálatára, adott esetben módosítására.

Az önkormányzati törvény az szmsz tartalmát illetően nem ad tételes felsorolást, de egyes helyeken utal a szabályozás szükségességére, számos rendelkezésétől pedig nem lehet eltérni.³⁴² Az szmsz így egyfelől az önkormányzati törvény végrehajtásáról rendelkezik, másfelől az önkormányzati önállóság jegyében a helyi érdekek megjelenítésére önálló, saját szabályokat is megállapíthat.³⁴³

Valamennyi szmsz-re jellemző, végrehajtási rendelet mivoltukból következően, hogy ez határozza meg a képviselő-testület szerveit, azok feladatait, az átruházott hatásköröket, a képviselő-testület működését érintő részletes szabályokat, a rendes és rendkívüli ülések

³³⁸ FOGARASI, 2000. 120–121.

³³⁹ FOGARASI, 2000. 120.

³⁴⁰ Ennek elmulasztása egyébként már 1991. az Alkotmánybíróság 56/1991. (XI.8.) AB határozata óta alkotmányellenesnek minősül.

³⁴¹ Az szmsz felülvizsgálatánál főként az alábbi szempontokra szükséges figyelmet fordítani:

- a bizottsági szervezet (új bizottságok felállítása, régiék összevonása);
- a testületi működést szabályozó előírások;

- nincs-e törvénysértő rendelkezése, illetve tartalmazza-e az Ötv. szerinti kötelező elemeket (pl. az önszerveződő közösségeket megillető tanácskozási jog – Ötv. 8. § (5); a képviselőtestület összehívásának, vezetésének módja arra az esetre, ha a polgármesteri és az alpolgármesteri tisztség egyidejűleg betöltetlen, vagy mindegyikük tartósan akadályoztatva van – Ötv. 31. §);

- nincs-e a hatályban lévő önkormányzati rendeleteknek olyan rendelkezése, amely szmsz-beli részletszabályozást igényel; stb. Lásd: KISPAP, 35–36.

³⁴² BEKÉNYI, 2001. 48.

³⁴³ FOGARASI–IVANCSICS–KISS, 2005. 144.; KISPAP, 20.

összehívására, levezetésére vonatkozó szabályokat, a minősített többséggel eldöntendő ügyek körét. Az szmsz-ben kell meghatározni azt is, hogy mely önszerveződő közösségek vezetőit illeti meg tanácskozási jog, továbbá azoknak a fórumoknak a rendjét, amelyek a lakosság, a társadalmi szervezetek közvetlen tájékoztatását, fontosabb döntések előkészítésébe való bevonását szolgálják. A törvény előírásai szerint kell tartalmaznia az ülések számát, a bizottságok által előterjesztendő ügyek körét. Szabályozni kell a polgármesteri és az alpolgármesteri tisztség egyidejű betöltetlensége, illetőleg tartós akadályoztatásuk esetére a képviselő-testület összehívásának és az ülés vezetésének a módját. Végül a szabályzatnak kell rendelkezni a rendeletek kihirdetésének helyben szokásos módjáról is.³⁴⁴

A szervezeti és működési szabályzat szerkezeti tagolását, az egyes témák sorrendiségét a képviselő-testület szabadon határozza meg, általában azonban az önkormányzati törvény struktúráját követi, persze nem teljes mértékben, mivel valamennyi képviselő-testület csak a saját típusára vonatkozó szabályokat építi be szmsz-ébe. Így a tanácsok gyakorlatától eltérően a települési önkormányzatok szmsz-ében a megyei, avagy a fővárosi önkormányzattal összefüggő rendelkezések, illetőleg törvényi szabályok nem szerepelnek.³⁴⁵

Abban az esetben viszont, ha az szmsz az önkormányzati törvény szabályainak átvételével és megismétlésével, ahhoz kapcsolódóan építi fel saját szabályozását, akkor általános jogalkotási követelményként szó szerint meg kell ismételni az átvett, illetőleg hivatkozott jogszabály rendelkezéseit, ami viszont túlságosan terjedelmessé és nehezen kezelhetővé teheti az egész szabályzatot.³⁴⁶ Ezért az átvétellel mértékkel kell bánni, egyúttal ügyelni arra, hogy a kétféle szabályozási szövegrész ne keveredjen össze.

Egyes szabályozandó témakörökről az adott képviselőtestület döntheti el, hogy azt az szmsz keretén belül, avagy önálló önkormányzati rendeletben kívánja-e részletezni. Ilyen témák például az önkormányzás jelképei, a díszpolgári cím adományozása, a helyi képviselők járandóságának a kérdése, az önkormányzati vagyonról való rendelkezés, és a tulajdonost megillető jogok és köteleességek gyakorlásának a rendje.³⁴⁷ Ezek szmsz keretében történő szabályozása főleg a kisebb települések önkormányzatainak képviselő-testületeire jellemző, ahol a szabályozási igény amúgy is szűkebb.

Fontos követelmény az szmsz-ekkel kapcsolatban, hogy gyakori módosítása esetén³⁴⁸ hatályos szövegét, meghatározott időszakonként egységes szerkezetbe foglalt módon is, meg kell állapítani, vagy egyetlen kötetbe foglalva ki kell adni.

Meg kell említeni végül az szmsz mellékleteit és függelékeit is; utóbbi megléte egyébként az önkormányzati rendeletek közül egyedül az szmsz-re jellemző. Az szmsz mellékleteibe utalható a testület által átruházott hatáskörök felsorolása, az egyes bizottságok megnevezése, a tanácsnokok feladatkörének részletezése, a munkatervvel és az előterjesztésekkel szemben támasztott tartalmi és formai követelmények. Függelékként pedig a képviselő-testület feladat- és hatásköri listáját, a népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló külön

³⁴⁴ Lásd: Ötv. 18. §.

³⁴⁵ FOGARASI, 2000. 122.

³⁴⁶ FOGARASI-IVANCSICS-KISS, 2005. 154.

³⁴⁷ FOGARASI, 2000. 121.

³⁴⁸ Ez főként a nagyobb önkormányzatokra jellemző, a kisebb önkormányzatok képviselő-testületei inkább csak a választásokat követően eszközölnék módosításokat.

rendeletet, a polgármesteri hivatal ügyrendjét, az adott település társadalmi (civil) szervezeteinek listáját stb. célszerű csatolni.³⁴⁹

ÖSSZEGZÉS HELYETT

A helyi önkormányzat eszmei modellje – a kormánytól független, teljesen önálló önkormányzat – gyakorlatilag sohasem valósulhat meg. Ennek okai összetettek, így az urbanizáció anyagi terhei, a lakosság egészségügyi, kulturális és szociális ellátása az önkormányzatokat anyagi függőségbe kényszerítik. Továbbá az átruházott hatáskörben ellátott ügyekben az önkormányzati igazgatás a központi szakigazgatási szervek utasításainak hatálya alatt áll. Végezetül az önkormányzat terjedelmét mindenkor a törvényhozó hatalom állapítja meg, az önkormányzatnak a törvényi keretek között kell maradnia, hatáskörét viszont minden más szervnek tiszteletben kell tartania.³⁵⁰

Elmondhatjuk ugyanakkor, hogy a Magyarországon 1990-ben létrehozott helyi önkormányzatok az előbbi korlátok között ugyan, de európai viszonylatban is nagyfokú autonómiával rendelkeznek. Így minden egyes településnek jogában áll önkormányzati státuszra igényt tartani. A helyi önkormányzatok viszonylagosan függetlenek a külső ráhatásoktól, és törvényi szabályozás által biztosított védelemben részesülnek. A törvény a kötelező és a diszkrecionális (saját hatáskörbe tartozó) feladatkörök kivételesen széles skáláját is biztosította a helyi önkormányzatok számára.

Helyi önkormányzataink megalakulásuk óta nagy eredményeket értek el. Széles körű fejlődés ment végbe az infrastruktúrát illetően, különösen a községekben, de jelentős haladás történt a városszerkezet újjáépítésében, és az új önkormányzatok mindenütt előmozdították a foglalkoztatás és a vállalkozások új formáit is.³⁵¹

Ennek ellenére megállapítható, hogy a közjog biztosította mozgástérrel szemben a magyar önkormányzatok autonómiájának gazdasági alapja nem megfelelően biztosított, mozgásterük e tekintetben meglehetősen korlátozott, különösen erős, nemegyszer meghatározó ugyanis a központi támogatástól való függőségük.³⁵²

A különböző politikai erők között konszenzus van a tekintetben, hogy az önkormányzati rendszerünk alapjában véve jól működik, feltétlenül megoldásra vár azonban az elaprózott községi önkormányzati igazgatás problémája, a megye szerepének a tisztázása, ami különösen a regionális igazgatás bevezetése esetén elkerülhetetlen, mindenekelőtt azonban átfogó reformra van szükség a gazdálkodás és a finanszírozás terén. Ezek tehát az előttünk álló legfontosabb feladatok, amelyek megoldása szükséges ahhoz, hogy a helyi önkormányzati rendszer továbbra is maradéktalanul betölthesse hivatását, és biztosítsa a helyi közösségek valódi autonómiáját.

RÉFI ATTILA

³⁴⁹ FOGARASI, 2000. 136.

³⁵⁰ *Helyi önkormányzati rendszer*. 4.

³⁵¹ CSIKOR, 2005. 10.

³⁵² CSIKOR, 2005. 15–16.

KAMARAI AUTONÓMIÁK

A SZAKMAI ÖNKORMÁNYZATOK LÉTREJÖTTE ÉS FEJLŐDÉSE 1850–1918

A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁK LÉTREJÖTTE ÉS AUTONÓMIÁJA

A Magyar Szent Korona országaiban a XIX. századi testületi autonómiák jellegzetes példáját a kereskedelem és az ipar területén kifejlődő érdek-képviselői szervek, a kereskedelmi és iparkamarák alkotják. Ennek a ma köztestületnek nevezett szervezeti formának a jelentősége annál fogva válik kiemelkedővé, hogy példájukon keresztül születik meg – a nyugat-európai mintákat alapul véve – a szabad érdekképviselőkkel és egyesülésekkel szemben a hivatalos, törvényes érdek-képviselői szervezet. „A kamara hivatalos érdekképviselő, mely a törvény rendelkezése alapján áll fenn. Nem szabadtagság, melyhez való csatlakozás az érdekeltek önelhatározásától függ, hanem kötelező s így minden önálló kereskedőre, iparosra, kereskedelmi, ipari és közlekedési vállalatra kiterjed, tekintet nélkül arra, hogy az illetők a cégek lajstromába be vannak-e vezetve vagy nincsenek.”¹

Ennek ellenére az első magyarországi kamarák nem a széles körű önkormányzatiság szellemében születtek: a neoabszolutizmus korszakában a kormányzati stratégiának megfelelően császári nyílt paranccsal (pátenssel) állították fel a kereskedelem és az ipar területén immár elengedhetetlenül szükséges modern kori intézményeket. A Lajtán túl már létező intézmény magyarországi kiterjesztése így az összbirodalom egységes szervezeti struktúrájának megteremtését célzó eszköz volt.² Az alig néhány hónappal a magyar szabadságharc leverése után, 1850. március 18-án szentesített és március 26-án báró Karl Ludwig Bruck kereskedelmi miniszter által rendeletileg közzétett császári parancs rendelkezett a kamarák létrehozásáról nemcsak a birodalom nyugati felében, de a Magyar Szent Korona országaiban is.³ A császári indoklás szerint a kamarai intézmény létrehozása elengedhetetlen a birodalmi egység megteremtése, a közbülső vámsorompók megszüntetése, a birodalomrészek közötti kapcsolatok szorosabbra fűzése, valamint a kereskedelem és az ipar előmozdítása érdekében. Emellett azonban feltételezhetjük, hogy az abszolutizmus centralizációs elképzelései, valamint a kamarák keretében összeülő, jelentős gazdasági befolyással rendelkező polgárok ellenőrzése ugyanilyen fontos szerepet tölthettek be a kamarai intézmény életre hívásakor.

Mindebből fakadóan a kamarai törvény néhány szabályozással igencsak szűkre szabta az új szervezetek mozgásterét. A kamarák nem hozhattak létre átfogó országos szervezetet, hanem egymástól javarészt függetlenül működtek, és egyenként álltak kapcsolatban az őket felügyelő minisztériummal. Egymással csak külön miniszteri engedéllyel érintkezhettek.

☞ ¹ SUGÁR, 1905. 14.

² A kamarák történeti fejlődésével kapcsolatban lásd: FRITZ, 1896; SZÁVAY, 1927; DICZIG-RADÓ, 1938; ZACHAR, 2004.

³ Lásd a 22. sz. dokumentumot, 1. §.

Emellett a kereskedők és iparosok kizárólag a kamarák révén juttathatták el kérvényeiket a kormány elé, ami szintén alátámasztja a kamarai képviselőt kötelező jellegét. Mindezekkel szemben ugyanakkor a minisztériumnak számos kérdéskörben ki kellett kérnie a kamarák véleményét, és maguk is tehettek – felszólítás nélkül – az őket érintő kérdéskörökben javaslatokat a kormányzatnak. A törvény ezen túlmenően számos feladatot rótt a kamarákra: kötelesek voltak évenként jelentést felterjeszteni kerületük gazdasági ügyeiről és az általuk végzett munkáról is, pontos adatokkal kellett szolgálniuk kerületük kereskedőire és iparosaira vonatkozóan a minisztériumi statisztikákhoz, illetve a minisztérium rájuk bízta az áru- és váltóalkusok helyi átvilágítását és azt követő kinevezését, valamint a tervezett részvénytársaságok engedélyezését és cégbejegyzését.⁴

A törvény által garantált szabadságjogok érvényesülése mindemellett messze nem volt biztosított. Jól mutatja ezt, hogy már a magyarországi kamarák megalakulása sem a törvényben előírt választások révén történt, hanem a Helytartótanács kinevezésével. Összesen 11 kamarát állítottak fel Magyarországon és mellék-országaiban: Pest-Buda, Sopron, Pozsony, Kassa, Temesvár, Debrecen, Kolozsvár, Brassó, Eszék, Zágráb és Fiume székhellyel. Ezek a bécsi kereskedelmi minisztérium hatásköre alá tartoztak; tanácskozásairól nemcsak értesíteni voltak kötelesek a minisztert, de azok jegyzőkönyveit, éves számadásukat és minden határozatukat is ide voltak kötelesek megküldeni.⁵ Nem véletlen, hogy a budapesti kereskedelmi és iparkamara hivataltörténetét feldolgozó Sárközi Zoltán azt a következtetést vonta le ezen intézmények kezdeti működéséről, hogy azok „végső fokon félig hivatalos, félig pedig autonóm testület lettek”.⁶

Az autonómia első kézzel fogható megnyilvánulása a kamarák ügyrendjének és költségvetésének saját hatáskörben történt kidolgozása volt. Az ügyrend nemcsak a kamarák – a törvényben nem részletezett – működési elveit, az ügykezelés szabályait, az egyes kamarai tagok és testületek alapvető jogosítványait, kötelezettségeit és hatásköreit tartalmazta, hanem a kamarák keretén belül felállítandó iroda működését, az iroda vezető tisztségviselőinek szerepét, valamint a kamara költségvetését, elszámolási kötelezettségeit és nem utolsósorban a kamarához forduló ügyeinek intézését is.⁷ A kamarai tevékenység dokumentálására és az autonóm kamarai megnyilatkozások hiteles forrásaként az ülések jegyzőkönyvét a helyi hivatalos magyar és német lapokban közzé kellett tenni.⁸ Az autonóm belső működés mégsem érvényesülhetett a kezdeti időszakban, a minisztérium fontosnak tartotta, hogy befolyását a tanácskozás során is érvényesítse. A kamarai törvény értelmében ugyanis a kereskedelmi miniszternek jogában állt a tanácskozásra biztost küldeni, aki nem rendelkezett ugyan szavazati joggal, de bármikor szót kérhetett, és első kézből tájékoztathatta a Helytartótanácsot illetve a minisztériumot az üléseken történekről.⁹

⁴ Lásd a 22. sz. dokumentumot, 4–5. §.

⁵ Lásd erre a 22. sz. dokumentumot, 5. §, valamint MOL Z 195 1. cs. 1850/13389. 6–8. (1850. december 4.). Továbbá FRITZ, 1896. 39.; ZACHAR, 2004. 99–101.

⁶ SÁRKÖZI, 1967. 62.

⁷ Lásd erre a 22. sz. dokumentum 35. §-át, a kereskedelmi és iparkamarák szabályzataival kapcsolatosan pedig lásd a 25. és 30. számú dokumentumokat.

⁸ 22. sz. dokumentum, 34. §.

⁹ Lásd a 22. sz. dokumentum 24. és 34. §-ait, valamint MOL Z 195 1. cs. 1850/24.067/G. 28–30. (1850. december 4.) Az első ügyrenddel és a választási szabállyal kapcsolatban lásd bővebben: SZÁVAY, 1927. 194–196.

Az ilyen keretek között megindult kamarai működés során a kamara tagságának már a kezdetektől fogva komoly kérdések megoldásával kellett foglalkoznia. Olyan témák szerepeltek a kamarai ülések napirendjén, mint a bankkérdés rendezése, az osztrák nemzeti bank megnyitott fiókjának dotációemelése, a dunai gőzhajózás monopolizálásának veszélyei, a közúthálózat fejlesztése, a vasútvonalak kiépítése, a szabad verseny és ezzel az iparszabadság teljes megteremtése, Pesten egy átmeneti raktár és egy külföldi mintára szervezett kereskedelmi felső iskola¹⁰ létrehozása, valamint egy szintén pesti téli kikötő és egy áru- és értéktőzsde létesítése.¹¹ A pesti kamara egyik első jelentése általános problémaként említette a kereskedők és iparosok nehéz helyzetét, a kormányzat gátló fellépését. Ennek nyomán sürgette a magyar országgyűlés mielőbbi összehívását, mely megfelelő gazdaságpolitikai döntéseket eszközölhetne az ország érdekében.¹²

Az autonómia biztosításának alapvető eszköze a megfelelő pénzügyi háttér megteremtése lehetett volna, azonban forrásaink egyértelművé teszik, hogy a kamarák megalakulásukat követően folyamatosan gazdasági és likviditási gondokkal küszködtek. A kamarák költségvetés-előirányzatát a kereskedelmi miniszter hagyta jóvá, az abban szereplő kiadások fedezése pedig a legszélesebb értelemben vett kamarai tagság, vagyis az adott kamara területén tevékenységet folytató összes kereskedő és iparos feladata lett volna az évente rájuk kivetett kamarai tagdíj segítségével. A tagdíjak beszedése azonban folyamatosan akadozott, noha igyekeztek azokat az egyenes adókkal egyidejűleg behajtani.¹³

Az abszolutizmus első változatának „bukásával”, illetve az Októberi Diplomát követően kérdésessé vált a kamarák létezése. A kereskedők köréből többen is a kamarák eltörlése érdekében léptek fel, mivel azokat a neoabszolutizmus gyermekének, sőt kimondottan törvényellenesnek tartották. Ebben a helyzetben a budai Helytartótanács egyenesen a kereskedelmi és iparkamarákhoz fordult, hogy segítségüket kérje, miként lenne ez az intézménytípus beilleszthető az alkotmányos szervezetbe (1861. febr. 13-i 7.507. sz. rendelet).¹⁴ A kérdésre többek között a debreceni és a pest-budai kamara is válaszfeliratot készített, melyek szerint alkotmányos választások révén kell a kamarák autonómiáját garantálni és a jogszerű működés alapjait lefektetni. A tervezetekben szó esik a mezőgazdasági illetve gazdasági-gyáripari kamara esetleges felállításáról, valamint első ízben a kereskedelmi és az ipari kamara szétválasztásáról is. A pest-budai kamara javaslata emellett hangsúlyozza a központosítás mellőzésével a kamarák nyilatkozási és véleményezési jogát az általános, egész országot érintő közgazdasági-közforgalmi kérdésekben. Ehhez javasolja a kamarák küldötteinek évenkénti összejövetelét a fővárosban, akik ily módon a kormány kereskedelmi főtanácsát, egyfajta közgazdasági értekezletet is képeznének.¹⁵ Végül azonban valós reformok-

¹⁰ A kereskedelmi szakoktatás első előterjesztője Appiano József, a pesti kamara elnöke (1851–1852, 1854–1856) volt, akinek javaslatára 1856-ban ténylegesen elindultak azok az előkészületi munkálatok, melyek nyomán 1857. november 1-jén megnyitotta kapuit a pest-budai Kereskedelmi Akadémia. (Erről bővebben lásd: SZUPPÁN VILMOS: *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia emlékkönyve (1857–1907)*. Budapest, 1907; SZÉKÁCS ANTAL: *Kereskedelmi iskoláink és a gyakorlati élet*. Budapest, 1903.)

¹¹ Ezekre a témakörökre lásd részletesen: FRITZ, 1896. 52–58.; SZÁVAY, 1927. 201–249.

¹² SÁRKÓZI, 1967. 63.

¹³ MOL Z 195 1. cs. 18.562/1851 (1851. október 20.), valamint 20.122/1851 (1851. november 14.).

¹⁴ FRITZ, 1896. 68–69.

¹⁵ A pest-budai kamara feliratát lásd SZÁVAY, 1927. 252–256.

ra nem kerülhetett sor, a kamarák a kialakult keretek között működtek tovább, jogi helyzetüket és autonómiájuk mértékét csak a polgári jogállamba való átmenet során tisztázták.

Az alkotmányosság helyreállításával 1867-ben megindult a kamarai működés alkotmányos alapokra helyezése és autonómiájuk kiterjesztése.¹⁶ Andrassy Gyula gróf miniszterelnök 1868. március 30-án terjesztette a képviselőház elé a kereskedelmi és iparkamarákról szóló, Gorove István kereskedelmi miniszter által kidolgozott törvényjavaslatot. A tervezet sok szempontból előrelépést mutatott az 1850-es osztrák ideiglenes kamarai törvényhez képest: új alapokra helyezve a kamarákat biztosította tényleges autonómiájukat, szabad mozgásterüket. Megszüntette a kamarák önkényes feloszlásának lehetőségét, megnövelte a kamarai tagok számát, valamint elválasztotta egymástól a bel- és kültagokat, mellyel garantálta a kültagok, vagyis a kamara külső, vidéki kerületének kellő képviselését. A kevés vita után elfogadott 1868. évi VI. törvénycikk szentesítésére 1868. április 30-án került sor.¹⁷ Nem változott viszont a korábbi császári paranccsal életbe léptetett ideiglenes törvény alapelve: fennmaradt a kamarák kötelező megalakítása és – a kamarák kérésének ellenére – a kereskedelem és ipar együttes képviselése. A korábbi hároméves kamarai mandátum a törvényben öt évre módosult, erre az időtartamra nyerték el a kamarai elnökök is hivatalukat, immár szabad választások útján, igaz miniszteri megerősítés mellett.¹⁸

A törvény végrehajtását a kereskedelmi miniszterre bízták, aki 1868. november 28-án kiadott 19.223. sz. rendeletével tett eleget a kamarák újjáalakításának.¹⁹ Korszakunk végére – több kerületi átalakítást és újjászervezést követően – összesen 20 kereskedelmi és ipari kamara létrehozására került sor.²⁰ Az 1868. évi XXX. törvénycikkkel végbement horvát–magyar közjogi rendezés következtében – miután a kereskedelem és iparügy közös ügyként a magyar országgyűlésben került rendezésre – a magyar kereskedelmi miniszter intézkedett a Horvát- és Szlavónország területén található kereskedelmi és iparkamarák felállításáról is (így újulhatott meg, illetve jöhetett újonnan létre a zágrábi, zenggi és eszéki kamara 1876-ban).

Míg a törvényi szabályozás az egyes kereskedelmi és iparkamarák számának és pontos működési kerületének meghatározását a mindenkori kereskedelmi miniszterre bízta, addig a kamarák belső szerkezetét egységes keretbe foglalta: mindenütt 32 beltag és ugyanennyi számú kültag alkotta a kamarákat, Budapest kivételével, ahol pedig 48. A beltagok a kamara székhelyén lakó kereskedők és iparosok képviselői voltak, míg a kültagok a kamara

¹⁶ Ennek jeleként a budapesti kereskedelmi és iparkamara már 1867. április 13-án felterjesztést intézett Gorove István földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez a kamarák alkotmányos átalakítása tárgyában, melyben elsősorban az 1861-es előterjesztés főbb pontjait ismételte meg, kiemelve a központi kamarai gyűlés fontosságát és a kereskedelmi és iparkamara szétválasztásának elvét is. Erről lásd bővebben FRITZ, 1896. 92–93.; SZÁVAY, 1927. 271–272.

¹⁷ A törvény létrejöttéről, főbb kérdéseire nézve lásd *Az 1865/8-iki országgyűlés nyomtatványai, képviselőházi irományok*, IV. kötet, 195. sz., valamint FRITZ, 1896; SUGÁR, 1905; SZÁVAY, 1927 vonatkozó részeit. A törvény autonómiát biztosító rendelkezéseivel kapcsolatban lásd: ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN: *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje 1904. KÜT. Az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola folyóirata*, 2004/1.

¹⁸ 1868: VI. tc. 1. §, 6. §, 13. és 14. §.

¹⁹ Lásd ezzel kapcsolatban a 24. sz. dokumentumot, 1. és 4. §.

²⁰ Ezek: Budapest, Pozsony, Sopron, Kassa, Debrecen, Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Fiume (1850/1868), Arad (1872), Zágráb, Zenggi, Eszék (1876), Miskolc (1880), Pécs (1881), Szeged, Győr, Besztercebánya, Nagyvárad, Marosvásárhely (1890).

külső területét képviselték, de ugyanazon jogokkal rendelkeztek, mint a beltagok. Emellett a kamarák, saját belátásuk alapján, önkormányzatiságuk jeleként levelező, tanácskozási joggal ellátott tagokat is választhattak maguk közé.²¹

A törvény értelmében a kereskedelmi és iparkamarák két osztályra, a kereskedelmire és az iparira oszlottak, és ezek tagjait az iparosok illetve a kereskedők külön-külön választották. A választásokra ötévenként került sor, azok pontos menetéről a miniszter rendeleti úton intézkedett. A kamarák havonta tartottak közös (teljes) ülést. Ennek menetéről az ügyrend rendelkezett, míg a törvény csak a határozathozatal jogi alapjait tartalmazta, ehhez a közös ülésen 12 szavazóképes tag részvétele és szavazata volt szükséges. A döntéseket egyszerű szótöbbséggel hozták. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata döntött.²²

A közös (teljes) ülések mellett a kamara két osztálya külön osztályüléseket is tarthatott. Ezek nem voltak törvényileg szabályozott időponthoz kötve, azokat a szükséges feladatok alapján az adott osztályi alelnök, illetve a tagok külön kérésére tartották. Az osztályülések jelentőségéről Sugár Ignác, a miskolci kamara titkára 1905-ös munkájában külön is megemlékezett: „Az osztály képezi a kamara tulajdonképpeni gerincét, mert az ügykezelés természete szerint az ugyanegy foglalkozási csoport elemeiből álló osztályok képezik az igazi tárgyalási helyet, ahol a közös ülésen előkerülő ügyek alapos megvitatás tárgyai, mert a közös ülés természete és összetétele, amint a gyakorlat mutatja, rendszerint már csak az osztályülési vélemények el vagy el nem fogadására terjed ki s a közös ülések főként csak a netán felmerült elvi ellentétek kiegyenlítésére szorítkoznak.”²³ A mindennapokban ugyanis számos alkalommal ütközött egymással a közös kamarai keretbe foglalt iparos és kereskedő réteg érdeke. Számtalanszor vált kérdésessé a kamarai működés, és merült fel a két osztály szétválasztásának igénye. Hasonló módon megkérdőjelezte az autonóm érdekképviselői hitelességét, hogy a kamarai választásokon igen alacsony részvétel és érdeklődés mutatkozott, a választás számtalan alkalommal érdektelenségbe, sőt ellenszenvbe fulladt.²⁴ Ugyancsak az autonómia hitelességének kereteit feszegette, hogy a kamara kültagjai csak ritkán vettek részt az üléseken. Reprezentatív lehetett-e a kamarai gyűlés az ő megjelenésük nélkül? Nem érvényesültek-e ezzel sokkal inkább a kamarai központ képviselőinek (beltagok) érdekei a kamarákon belül? Nem véletlen, hogy egyre inkább felmerült a helyzet tisztázásának igénye, elsősorban a kültagok utazási költségeinek megtérítése és az ülésekről való távolmaradásuk szankcionálása.²⁵ Ugyanilyen – vagy talán még fontosabb – problémát je-

²¹ 1868: VI. tc. 5. §.

²² 1868: VI. tc. 6–12. § és 16–19. §.

²³ SUGÁR, 1905. 75.

²⁴ „Különösen az iparos körök voltak azok, melyek többet vártak az ország politikai képviseletétől, az országgyűléstől és jobban látszottak bízni ebben, mint saját kamarai érdekképviselőikben. [...] Az iparosok köre többnyire a kamarák mellőzésével vagy egyenesen a képviselőházhoz fordultak kérvényekkel, vagy pedig az országos és más fennálló magán iparegyesületek támogatását vették igénybe. [...] Különösen a kisebb kereskedőknek és kiváltképpen a kisebb iparos-osztálynak ellenszenv a kamarák iránt ebben a korszakban is épen úgy, mint az előzőekben, nagyrészt arra vezethető vissza, hogy bár csekély, de mégis pénzbeli adózásra kényszerítve voltak oly célokra, melyeket nem, vagy alig fogtak fel, s oly tevékenység támogatására, melynek rájuk nézve áldásos hatását nem látták, közvetlenül nem érezték és melyet épp azért hiábavalónak, sőt gyakran egyenesen károsnak véltek rájuk nézve.” FRITZ, 1896. 145.

²⁵ Lásd ezzel kapcsolatban a 31. számú dokumentumot.

lentett a kamarák továbbra is hanyarú pénzügyi helyzete, a kamarai illetékek beszede kő-
rűli folyamatos zűrzavarok.

Mindezek ellenére az Osztrák–Magyar Monarchia korszakában a kamarai autonómia
alapcéljának a kereskedelem fejlesztését, a piaci viselkedési normák betartatását, a gazda-
sági tevékenységet folytatók általános érdekérvényesítésének segítését, a közigazgatás szá-
mára történő tanácsadást és véleményezést tekinthetjük. A kamarák éppen ezért Szávay
Gyula megfogalmazása szerint „összekötő kapocsként” működtek az állami közigazgatás
és a gyakorlati élet között. Véleménye szerint „a kamarák az állami közigazgatással szem-
ben a gondozásukra bízott közgazdasági érdekek törvényes szakképviselőként jelennek
meg”.²⁶ E szakképviselői munkában három szakterület különül el egymástól, melyben a
kamarai működés megfigyelhető: a gazdaságszervező és érdekérvényesítő tevékenység, az
oktatási tevékenység, valamint a közigazgatási funkciók átvállalása.

AZ ÜGYVÉDI KAR ÖNKORMÁNYZATA

Elsősorban ebből a szempontból különbözik a kereskedelmi és iparkamaráktól az 1874-ben
létrehozott két új kamarai szervezet: az ügyvédi és közjegyzői kamarák működése. A keres-
kedelem és ipar területén létező szabad érdekvédelmi egyesületekhez hasonlóan a jogi kép-
viselő terén is jelentkeztek egyletek, melyek elsősorban tagjaik érdekeinek védelmét, tudomá-
nyos képzését, a jogtudomány terjesztését tűzték zászlajukra.²⁷ Ezek az ügyvédi egyletek
általában – a korábban létrejött más egyletek valamint a kereskedelmi és iparkamarák
struktúráját alapul véve – rendes és tiszteletbeli, valamint bel- és kültagokra oszlottak. A be-
folyt tagdíjakat gyakran segélypénztárak alapítására használták fel.²⁸ 1870-től Pest-Budán
megalakult a Magyar Jogászgűlés elnevezésű szervezet, mely az ügyvédség önszerveződés-
ét kívánta az ország területén elősegíteni.²⁹ Az egyletek és a jogászgűlés sikeres munká-
ját bizonyítja az 1874. évi XXXIV. törvénycikk az ügyvédi rendtartásról.

A törvény autonómiatörténetileg legfontosabb eleme az ügyvédi hivatás gyakorlásához
szükséges, kötelező tagságú kamarák felállításának elrendelése, mellyel a kamarák az ügy-
védség legfőbb önkormányzati szervévé váltak. A kereskedelmi és iparkamarákhoz hason-
lóan az ügyvédi kamarák is regionális testületi autonómiák maradtak, melyek nem rendel-
keztek országos központtal. Az ügyvédi törvény a végrehajtást az igazságügyi miniszterre
bízta, az ő feladata lett a kamarák számának, székhelyének és területének meghatározása,
azzal az egy kitéllettel, hogy egy-egy kamarához minimum 30 ügyvédnek kellett tartoznia.³⁰
Ennek szabályozására Pauler Tivadar miniszter 1874. december 28-i (35.365. sz.) rendeleté-
vel került sor, mely nyomán megszületett egy, a kereskedelmi és iparkamaráktól jellegében
eltérő, de a testületi autonómia fogalomkörébe tartozó új érdek-képviselői forma: a hiva-

²⁶ SZÁVAY, 1927. 441.

²⁷ Az első ügyvédegylet Pest-Budán alakult meg 1865-ben, mely „inspirálólág hatott az ország egyéb te-
rűletein tevékenykedő ügyvédekre. Vidéken egymást követően folyamatosan alakultak meg az egyéb-
ként teljesen önálló, a budapesti ügyvédegylettől független szervezetek.” HOLLÓS–PAPP, 1995. 7.

²⁸ HORVÁTH–TUBA, 1990. 14–15.

²⁹ Lásd erről: *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Szerk. SZÁNTÓ LÁSZLÓ. Kaposvár, 2000.

³⁰ 1874. évi XXXIV. tc. 17. §.

tásrendi érdekképviselő. Ennek leglátványosabb elemeként a kormányzat már nem rendelkezett beleszólással abba, hogy ki folytathat ügyvédi tevékenységet, hiszen a törvény szabályozása értelmében csak az működhetett ügyvédként, aki a kamara által a helyi ügyvédi lajstromba felvételt nyert. Ehhez pedig az alapvető feltételek a magyar állampolgárság, a jogdoktori diploma megszerzése és a kamara területén fenntartott állandó lakhely voltak.³¹

A törvény az ügyvédi kamarák feladatául „az ügyvédi kar erkölcsi tekintélyének megővését, az ügyvédek jogainak megvédését és kötelességeik teljesítésének ellenőrzését, továbbá a jogszolgáltatás és ügyvédség terén mutatkozó hiányok orvoslását, s korszerű reformok életbeléptetése iránti véleményadását s javaslattevését” tűzte ki. „Ezenkívül az ügyvédi kamarák a fegyelmi hatóságot, a kamara lajstromaiban bevezetett ügyvédek és ügyvédjelöltek felett, a jelen törvény határozatai szerint gyakorolják.”³² Feladataik ellátására a kamarák saját költségvetéssel rendelkeztek, mely a kamarai tagok által fizetett tagdíjakból állt össze.³³

A kereskedelmi és iparkamaráktól eltérően az ügyvédi kamarák létrehozásánál az igazságügy-miniszter nem rendelkezhetett a horvátországi kamarai struktúrák kialakításáról, ugyanis az 1868: XXX. tc. értelmében Horvát- és Szlavónország igazságügyi autonómiát élvezett.

Ugyanakkor a kereskedelmi kamarákhoz hasonlóan az ügyvédi kamarák is saját hatáskörben alkothatták meg ügyrendjüket. Központi szervként a közgyűlés működött, ahol nem lehetett beszédet felolvasni, és amelyben klotúrt (felszólalási korlátozást) vezettek be. A közgyűlés határozta meg a kamara működési szabályzatát, megválasztotta a választmány tagjait, megállapította a tisztségviselők és a kezelőszemélyzet fizetését, döntött a költségvetésről, felülvizsgálta az éves zárszámadásokat, valamint elbírált a választmány határozatai ellen benyújtott fellebbezéseket.³⁴

A folyamatos operatív munkát ugyanakkor nem a közgyűlés, hanem a választmány végezte. Megbízata általában három évre szólt, melynek során végrehajtotta a közgyűlés határozatait, és gondoskodott az ügyvédek és az ügyvédjelöltek kamarai felvételéről. Tevékenységi köréből fakadóan a választmány kezelte a kamara vagyonát, és választott tagokat az ügyvédi szakvizsga-bizottságokba. A kamara elnöke volt a választmány mindenkor elnöke is, mellette még egy elnökhelyettes, a kamarai titkár, egy pénztárnok, egy ügyész, vala-

³¹ 1874. évi XXXIV. tc. 1–2. §. Nem érthetünk egyet a kamarák kizárólagos oktatásügyi és fegyelmezési jogosítványaival kapcsolatban Kovács M. Mária megfogalmazásával, aki szerint „a kormány csak azt a jogot tartotta fenn magának, hogy az elutasító döntéseket felülbírálja, mégpedig azért, hogy a kamarák ne alkalmazzassanak hátrányos megkülönböztetést etnikai, vallási vagy valami más alapon”. KOVÁCS M., 2001. 42. Ugyanis a törvényi szabályozás értelmében az ún. ügyvédvizsgáló bizottságokban (Budapest és Marosvásárhelyt) az elnököt és helyettesét, valamint a bizottsági tagok felét az igazságügy-miniszter nevezte ki, és csak a bizottság másik felét delegálták az ügyvédi kamarák. 1874: XXXIV. tc. 4. §.

³² 1874: XXXIV. tc. 19. §.

³³ A kamarák megalakulására ezt követően 1875 folyamán került sor szerte az országban. Általános tendenciaként megfigyelhető, hogy a királyi törvényszék elnöke hívta egybe az adott terület ügyvédeit az alakuló gyűlésre, melyen a kamarai tagjelölteknek igazolniuk kellett tagsági jogosultságukat. A kamarák megalakulásával párhuzamosan a helyi ügyvédgyűlések saját felosztásukat indítványozták, és fennmaradó vagyonukat alapítvány formájában a kamarának adták át a helyi ügyvédek, illetve családjaik segélyezésére. Lásd erre: HORVÁTH-TUBA, 2000. 20. Szintén megfigyelhető, hogy a kamarák vezetésébe általában az egyetemen korábbi vezetői kerültek.

³⁴ Lásd ezzel kapcsolatban a 28. számú dokumentum 1–25. §-ait és a 27. számú dokumentum 48–70. §-ait, valamint ezen kívül erről még: CSERBA, 2000. 20–21.

mint 8 kamarai tag és ezek kiesése esetére 4 póttag dolgozott.³⁵ A választmány feladatköréhez tartozott az ügyvédek és ügyvédjelöltek feletti felügyelet, a fegyelmi hatóság gyakorlása, a kamarai vagyon kezelése, a pártfogó ügyvédek kirendelése, az ügyvédi vizsgabizottságok összeállítása stb. Egyben javaslatokat terjeszthetett a közgyűlés elé, mellyel az ügyvédség terén mutató hiányokat orvosolhatta, reformok életbeléptetését szorgalmazhatta, illetve véleményt nyilváníthatott.³⁶

Ákárcsak a kereskedelmi kamarák esetében az 1868-as, úgy az ügyvédség történetében is meghatározó jelentőségű maradt az 1874-es szabályozás, hiszen a Monarchia fennállása során ennek alapvető módosítására nem került sor. Bár az ügyvédi reform gondolata – éppúgy, mint a kereskedelmi kamarák reformtörekvése – időről időre napirendre került, mégsem sikerült azt keresztülvinni.³⁷ Az ügyvédség egyes sérelmeinek, a bírói és ügyvédi pálya közötti átjárhatóságnak és a munkakör biztosításának kérdésében csak 1913-ban született kézzelfogható eredmény az 1913. évi LIII. törvénycikk megalkotásával.³⁸

Az ügyvédi kamarák tevékenysége – szemben a kereskedelmi és iparkamarák később taglalandó szerteágazó munkájával – elsődlegesen az ügyvédség szakmai életével volt kapcsolatos. Jól mutatja ezt a fennmaradt ügyvédi kamarai közgyűlések jegyzőkönyveinek tárgysorozata, valamint az a tény, hogy a kamarák költségvetésében mindössze az irodabérlet és irodai munka, továbbá az alkalmazottak kiadásai, a könyvtár beszerzései és a fegyelmi vizsgálatok költségei szerepeltek.³⁹ A közgyűlések tárgyaként csupán az éves jelentések elfogadása, az ügykezelésre vonatkozó statisztikák, a tisztviselők megválasztása, a választmány beszámolójának elfogadása, illetve a tagok önálló indítványai, pártfogó ügyvédek kiküldése és a fegyelmi ügyek tárgyalása jelent meg.⁴⁰ Jellemző módon a kecskeméti ügyvédi kamara egyik fontos – több ülésen is előkerülő – indítványa a kamarai kerületben tevékenykedő bírák számának növelését célozta, illetve – az ügyvéd jól felfogott érdekében – több esetben is a zugírászat visszaszorítását követelte.⁴¹ Ezzel szemben a kereskedelmi és iparkamarák sokkal színesebb, az ország szinte minden ügyével foglalkozó jegyzőkönyveket hagytak ránk.

Hasonlóan hivatásrendi szempontok alapján kidolgozott, kötelező tagságú kamarai önszerveződést jelentettek az ügyvédivel egy időben létrejövő közjegyzői kamarák. A közjegyzői hivatalok felállítására a közjegyzői rendtartás (1874: XXXV. tc.) megalkotása után, az 1874. december 18-án kiadott 4164/1874. IM. számú rendelettel került sor. Ez a szintén Pauler Tivadar által szignált rendelet 182 székhellyel hozott létre közjegyzői állásokat. Ezt követően a közjegyzői kamarákat a 13.356/1875. sz. I.M. rendelet hívta életre, mely összesen 10 közjegyzői kamarát állapított meg Arad, Budapest, Debrecen, Kassa, Kolozsvár,

³⁵ Lásd ezzel kapcsolatban a 28. számú dokumentum 32–35. §-ait és a 27. számú dokumentum 12–15. §-ait, valamint ezen kívül erről még: CSERBA, 2000. 21–22.

³⁶ 1874: XXXIV. tc. 19. §, 21. §, 27. §.

³⁷ 1886-ban Dell Adami Rezső jogtudós, egyetemi magántanár készített tervezetet az igazságügyi miniszter megbízásából az ügyvédi reformra, de ez a kísérlet, akárcsak az 1898-as reformkezdeményezések, eredmény nélkül maradtak. HOLLÓS–PAPP, 1995. 39.

³⁸ HOLLÓS–PAPP, 1995. 39.

³⁹ Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét (BKmÖL) IX. 235a. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara iratai. Általános iratok. 21/1883. sz., 65/1889. sz., 65/1894. sz. irat.

⁴⁰ BKmÖL, IX. 235a 21/1883. sz., 65/1889. sz., valamint 121/1902. sz. irat.

⁴¹ Lásd ezzel kapcsolatban: BKmÖL, IX. 235a 37/1885. sz. irat.

Pécs, Pozsony, Szeged, Szombathely és Temesvár központtal. Mivel a közjegyzői kamarák valójában csak szakmai testületek voltak, és autonómiájuk önszerveződésükön túl nem nyert nagyobb szerepet korszakunkban, így részletes bemutatásuktól eltekintünk.

KÍSÉRLETEK A KAMARAI AUTONÓMIA BŐVÍTÉSÉRE

A hivatásrendi kamaráktól eltérően a képviseleti jellegű kereskedelmi és iparkamarák esetében a XIX. század utolsó két évtizedében egyre bővülő közhatósági, véleményező és kezdeményező-javaslattevő feladatköréről beszélhetünk. Ezek közül a számadatok alapján a legnagyobb csoportot a közhatósági feladatok tették ki, ugyanis a törvényhozás a kamarákra ruházta egyfelől a szakmai szervezőmunkákat, másfelől az áruvédjegyek, mustrák és minták lajstromozását, a közhatósági szállítmányozók megbízhatósági tanúsítványainak kiállítását, a cégbejegyzések ellenőrzését, a származási bizonyítványok kiállítását és számos további hasonló közfeladatot. Ugyancsak ebbe a feladatkörbe tartozott a minisztériumi megkeresésre adandó felvilágosítások, a statisztikai összeállítások és adatsorok, valamint a szakértői vélemények megküldése. A második csoportba, a véleményező tevékenységbe sorolható a minisztérium által a kamarákhoz eljuttatott törvény- és rendelettervezetekről alkotott kamarai vélemények elkészítése, a kamarai tanácsadók egyes minisztériumi szakbizottságokban való megjelenése, vagy a nemzetközi konferenciákon való képviselet is. A kamarák harmadik feladata saját javaslataik előterjesztése, a tagság érdekeinek képviselése volt.

A magyar kereskedelmi és iparkamarák történetében az egyetlen olyan esetre, amikor a miniszter élt a kamarák felett gyakorolt feloszlatási és autonómiakorlátozási jogával, 1880-ban pénzügyi kérdések kapcsán került sor. Kemény Gábor kereskedelmi miniszter a helyi kereskedelmi és ipari szakoktatás támogatását hiányolta a brassói kamara működéséből, és felszólította a brassói kamarát, hogy támogassa Székelyföldön – és kiemelten Sepsiszentgyörgyön – az ipariskola működését évi 200 forinttal. Ezt a kamara válasziratában azzal utasította el, hogy több iskola is érdemes lenne a segélyezésre, de ennyi pénzeszközzel ők nem rendelkeznek.⁴² A minisztérium e válasszal nem elégedett meg, a kamarai autonómián felülállónak tételezte annak eldöntését, hogy kit és hogyan támogat a kamara, főleg mivel a kamarai törvény 3. §-a kimondottan a helyi kamarák feladatává tette saját kerületükben az iparoktatás előmozdítását. Ezért a miniszter leiratban kötelezte a brassói kamarát, hogy a 200 forintos éves támogatást adja meg a sepsiszentgyörgyi iskolának. Ezt a kamara 1880. augusztus 3-án megtartott teljes ülése ismételtelen elutasította, mivel úgy vélte, e támogatás megítélése továbbra is a kamara autonóm belátásán múlik. A miniszter ekkor a kamarai törvényre való hivatkozással – miszerint a brassói kamara ellenállt rendelkezéseinek – feloszlatta azt, amiről a társ kamarákat külön értesítette.⁴³

⁴² Lásd erről részletesen FRITZ, 1896. 237. és ZACHAR, 2004. 107.

⁴³ 1868: VI. tc. 2. §: „A kereskedelmi és iparkamarák a földművelési, ipar és kereskedelmi miniszter alatt állanak, egyenesen veszik és teljesítik rendeleteit, s közvetlenül hozzá intézik előterjesztéseiket.” Továbbá 24. §: „A miniszter továbbá a kamarát, ha hivatásának nem felel meg, vagy ha törvényes hatáskörét túllépi, fel is oszlathatja, mely esetben azonban köteles a rendes működési évekből még hátralevő időre legfeljebb 3 hó alatt a kamarát újra megválasztatni.” Lásd erre a 29. sz. dokumentumot.

E döntés felzúdulást váltott ki a többi kamara körében, melyek a kamarai autonómia megkérdőjelezését vélték felfedezni a miniszter lépésében. A budapesti kamara szeptemberi gyűlésén ugyan tudomásul vette a miniszteri leiratot, és mint a felszólalásokból kitűnik, „nem szándékozik érdemleges vitát vagy határozatot provokálni egy oly ügyben, mely csak tudomásul vétel végett került a kamara elé”,⁴⁴ azonban a miniszter lépését elítélően foglalt állást. A kérdésben felszólaló Ráth Károly nyilatkozata nyomán a pesti kamara az ülés jegyzőkönyvében is kinyilvánította, hogy „jelezni kívánja a veszélyt, mely a miniszter ezen eljárásánál fogva a kereskedelmi és iparkamarák autonómiáját fenyegeti, mert sem az eddigi gyakorlat, sem a törvény alapján nem kötelezhetők a kamarák, hogy egy meghatározott iskolát kivételes anyagi segélyben részesítsenek”.⁴⁵ A kérdés ezzel a nyilatkozattal azonban lekerült a napirendről, a kamarák semmilyen további lépést nem tettek önállóságuk védelmére, és ezzel az a brassói eset a dualizmus időszakának egyedi példája maradt. A későbbiekben a kamarai autonómia megsértéseként értelmezhető hasonló miniszteri lépésre nem került sor.

Az érdekérvényesítés terén azonban a kamaráknak egyre inkább szembe kellett nézniük további önszerveződő és maguknak autonómiát követelő szereplőkkel. A céhrendszer felszámolását követően (1872: VIII. tc.), részben a kamarák szervezési tevékenységének is köszönhetően, alig egy évtized leforgása alatt megjelent a hivatalos törvényes érdekképviselő mellett mintegy 300 szakmák szerint szerveződő ipartestület (1884: XVII. tc.), melyek szintén maguknak követelték az érdekképviselő autonómiáját. Ezek mellett további kézműves- és kereskedőszervezetek, egyesületek és egyletek kívánták befolyásukat a kormányzattal szemben érvényesíteni. A későbbi időszakban, 1902-es megalakulását követően a kamarák legnagyobb konkurensává váló Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége egyre nagyobb befolyásra tett szert, részben a kamarák rovására és ellenük fellépve.

Az érdek-képviselői törekvések erősödésével a kamarák is a századfordulón fogalmazták meg az autonómia szempontjából meghatározó fontosságú központi országos kamara vagy állandósított kamarai egyetemes gyűlés létrehozására vonatkozó igényüket. Érdekes, hogy ezekben az években nem a centralizációtól való félelem határozta meg a központi vagy országos kamaráról alkotott véleményeket, hanem sokkal inkább az érdekérvényesítési lehetőségek bővülése, a nagyobb autonómia és a szélesebb véleményformáló fórum lebegett a kezdeményezők szeme előtt.⁴⁶

Mindezek ellenére az első világháború (1914–1918) vérzivataros időszakát megelőzően sem sikerült megfelelő kereteket adni a kereskedelmi kamarák országos központját körvonalázó gondolatnak. Az 1896 szeptemberében Kolozsvárott megtartott országos kamarai értekezlet nyomán megszületett egy tervezet egy állandó országos értekezlet működésével, ügykörével és ügyrendjével kapcsolatban.⁴⁷ Az általános alapelvek szerint az országos érte-

⁴⁴ Idézi FRITZ, 1896. 238.

⁴⁵ Idézi FRITZ, 1896. 238.

⁴⁶ Tonelli Sándor szerint a kamarai központ „mint egységes nagy testület juttatná kifejezésre álláspontját a kormánnyal és a közélet bármely faktorával szemben. Maga a központ nem volna más, mint a kamarák egyesülése a közös feladatok elvégzésére...” TONELLI SÁNDOR: *A magyar közgazdasági érdekképviselések*. Budapest, 1914. 99.

⁴⁷ Lásd ezzel kapcsolatban a 33. számú dokumentumot.

kezlet minden évben más-más kamara székhelyén került volna megrendezésre, mely során az „egybegyűlt kamarai képviselők eszmecserét folytatnak a kamarai intézményt és annak működését illető ügyeken kívül oly általános közgazdasági kérdések felett is, amelyeket a kamarák egyike vagy másika szükségesnek tart arra, hogy az értekezleten megvitatás és véleményezés alá kerüljenek”.⁴⁸ A nagyszabású terv ellenére azonban az országos gyűlés rendszeresítését és ügyrendi szabályozását nem sikerült megoldani, mindössze Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter tett lépéseket rendszeres kamarai értekezletek összehívására. Ezekon megismerhetővé váltak a kamarai érdekérvényesítés és egyben az ipar és kereskedelem fejlődésének útjában álló szerkezeti és intézményi nehézségek, valamint a minisztérium is teljesebb képet kapott a kamarák véleményéről. A rendszeres értekezlet során mindig megőrizték annak informális jellegét, a minisztérium vezetése óvakodott attól, hogy beleszóljon a kamarák belső ügyeibe, illetve az ipari-kereskedelmi érdekek védelmét szolgáló ügyekbe.⁴⁹

Végül csak a világháború sodró eseményei közepette rendeződött a kamarák egymás közötti rendszeres kapcsolattartásának és véleményformálásának évtizedek óta elhúzódó problémája az ún. „Vidéki Kamarák Központi Irodájának” felállításával. Az iroda létrehozása ahhoz a momentumhoz kötődik, amikor a „vidéki kamarák arra a belátásra jutottak, hogy működésük módja és iránya nem mindenkor egyezik az ország metropolisának kamarájával, szervezeteik és eszközeik is mások, de ami leglényegesebb, gondolatmenetük és felfogásuk ritmusa is más [...] s ha a kormányzati tüzekhez közel álló fővárosi kamara élve a maga jól elhelyeztettségének előnyeivel, az illetékes köröknél maga adja le a kamarai vótumot, úgy az egyedekben szállingózó vidék súlyhoz és szóhoz alig jut, ha csak valamiképp nem organizálja magát”.⁵⁰ Ez a felismerés annál is inkább valós alapokon nyugodott, mint-hogy a budapesti kamara véleményének és állásfoglalásának meghatározó súlya volt az egyes törvénytervezetek, előterjesztések tárgyalása során.

A kezdeményezés végül Debrecenből indult ki, és a vidéki kamarák Pozsonyban 1915. december 15-én határozatot fogadtak el a Vidéki Kamarák Központi Irodájának létrehozásáról. A szervezést a debreceni kamara titkárára bízta. Az Iroda felállítására már 1916 elején sor került, az ünnepélyes alakuló ülést január 9-én tartották. Ezen az ülésen az Iroda létrehozásában legaktívabban szerepet vállalók további fontos feladatokat kaptak: maga Szent-Királyi Tivadar, a debreceni kamara elnöke lett az első hivatalbeli irodai elnök, míg az Iroda igazgatójának a debreceni kamarai titkárt, Szávay Gyulát hívták meg. Rögtön elfogadásra került a Szávay által kidolgozott szervezeti szabályzat, és három gépíró segítségével az Iroda megkezdte működését. „Ezt az intézményt tehát nem a törvény és nem a kormány, hanem maga a kamarák autonóm akarata teremtette meg, úgy miként a hegyeket egykor a vulkanikus erő. A kormány azután törvényesítette – miután az akadályok elhárultak.”⁵¹

⁴⁸ MOL Z 195 1. t. 146. cs. 12.156/1896. sz. (1896. dec. 12.)

⁴⁹ Már az első ülésre szóló meghívó kiemelte a kamarák autonóm jogköreinek védelme érdekében, hogy „ezen értekezletek csak informatív jellegűek lesznek és azokon oly határozatok nem hozatnak, melyek a kamarák, mint érdekképviselői szervek hatáskörébe tartoznának, mely hatáskört a legteljesebb mértékben respektálni kívánom”. MOL Z 195 1. t. 224. cs. 1904. év 7280/1904. sz. irat (1904. ápr. 5.).

⁵⁰ SZÁVAY, 1927. 576.

⁵¹ SZÁVAY, 1927. 576. Lásd ezzel kapcsolatban még a 34. számú dokumentumot.

A vidéki kamarák vezetői kezdetektől arra törekedtek, hogy ne a budapesti kamarával szemben álló intézményt hozzanak létre, hanem valamilyen módon sikerüljön a székesfővárost is bevonni a munkálatokba. Szent-Királyi Tivadar és Lánczy Leó, a budapesti kamara immár több mint két évtizede hivatalban lévő befolyásos elnöke hosszas tárgyalásokat követően megegyezésre jutottak egymással: 1917. június 6-án a budapesti kamarában tartott újabb ünnepélyes alakuló üléssel megszületett a magyar kamarák Országos Közös Irodája. Ezzel az Iroda elkészítette módosított szabályzatait, és Debrecenből Pestre költözött.⁵²

Az Iroda feladatává tették, hogy a rendszeres kamarai országos értekezletek nyomán előkészítse és elősegítse a kamarák együttes munkáját, tájékoztassa az egyes kamarákat az aktuális közgazdasági kérdésekről, segítse elő és élénkítse a kamarák egymással való érintkezését, járjon közben egyes fórumokon a kamarák ügyeiben, és gondoskodjon egy periodikusan kiadásra kerülő „Kamarai Közlöny” megjelentetéséről. A közös iroda működtetésében a kezdeti ellenérzések és távolmaradások után a főváros ismét átvette a kezdeményezést, maga az iroda is a budapesti kereskedelmi és iparkamara épületében kapott helyet, melynek infrastruktúrájáról így szintén a pesti kamara gondoskodott, s még könyvtárát is az iroda rendelkezésére bocsátotta.⁵³

Az intézmény autonómiája ugyanakkor korlátozott volt, hiszen felhatalmazását a kamaráktól nyerte, működését pedig az országos kamarai értekezlet felügyelte, így csak saját munkájának ellátásáról hozhatott munkaszabályzatot vagy ügyrendet. Kifelé csak a kerületi kamarák felkérésére, az általuk beterjesztett ügyekben nyilvánulhatott meg, így a közös iroda működése a kerületi kamarák autonómiáját és eljárási önállóságát sem érintette vagy korlátozta.

A kamarák történetében az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően súlyos változásokat hozott a magyarországi Tanácsköztársaság, amikor is a kamarák működésének felfüggesztésére került sor. A polgári közigazgatás helyreállításával párhuzamosan megtörtént az alkotmányos korszak kamarai struktúráinak helyreállítása, majd további bővítése is.

ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN

⁵² Lásd ezzel kapcsolatban még a 35. számú dokumentumot.

⁵³ SZÁVAY, 1927. 578.

A KAMARAI AUTONÓMIÁK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE ÉS MOZGÁSTERE 1920–1944

A fejezet címében szereplő többes számot nem ok nélkül alkalmaztuk, ugyanis úgy véljük, hogy az 1920–1944 közötti időszakban nem beszélhetünk Magyarországon egységes jellegű kamarai autonómiáról, csupán a szakmai érdekképviseltek más és más fokú önkormányzatáról. Ennek oka egyrészt a különböző időpontokban létrejött kamarák egymástól eltérő jogi háttérében keresendő. A Horthy-korszak a dualizmusból megörökölte ugyan a klasszikusan liberális felfogást tükröző szervezettel és ebből (is) fakadó hatókörrel rendelkező kereskedelmi és ipar-, az ügyvédi, valamint a közjegyzői törvényes érdekképviselőket, ezek mellé azonban létrehozott újakat is, melyek révén az 1930-as évek végére kiépült hazánkban a gazdasági-szakmai élet szinte minden szegmensére kiterjedő kamarai szervezet. Természetes, hogy a fokozatosan létrejövő érdekképviseltek egymástól sokszor igen eltértek felépítésüket és jogosítványaikat tekintve. E különbségek híven tükrözték egyrészt az adott szakmai szféra társadalmi súlyát, másrészt pedig az autonómia e szerveit életre hívó kormányzat éppen aktuális szándékait, azt, hogy a hatalom mennyi jogosítványt (és persze ezzel járó kötelezettséget) volt hajlandó átruházni egy-egy új szakmai önkormányzatra. A kamarák önállóságát és mozgásterét alapvetően határozta meg, hogy milyen, az aktuális politikai vezetés által megalkotott törvényi/rendeleti/alapszabályi korlátok között működhettek.

Nem kapnánk azonban hiteles képet e szűk negyedszázad kamarai autonómiáiról, ha csupán az e szervezetek jogait és kötelességeit, felépítését valamint hatáskörét szabályozó jogi szövegek alapján kísérelnénk meg kitapintani önkormányzatiságuk határait, meghatározni társadalmi súlyukat. A törvények, rendeletek és alapszabályok által nyújtott jogi háttér ugyanis csupán egy olyan keretet jelentett, amelyet minden egyes kamara saját maga kellett hogy megtöltsön tartalommal. Volt, amelyiknek ez többé-kevésbé sikerült, mások csak nagy nehezen tudták megvédeni függetlenségüket. Emiatt vizsgálódásunkat ki kell terjesztenünk arra is, hogy a szakmai érdekképviseltek vajon hogyan látták el az állam által rájuk bízott feladatokat, és milyen hatásfokkal tudták akarataikat érvényesíteni akár a kormányzattal, akár más szervezetekkel szemben. Véleményünk szerint ugyanis ez is sokban hozzájárult ahhoz, hogy egy kamara képes volt-e az adott korszak viszonyai között kiteljesíteni autonómiáját, vagy sem. Ezért az alábbiakban először a két világháború között működő szakmai érdekképviseltek szervezetének és működésének jogi háttérét próbáljuk meg bemutatni, ezt követően pedig e köztisztviseltek valós hatókörének és ebből (is) fakadó önállóságuk mértékének meghatározására teszünk majd kísérletet.

A „RÉGI” KAMARÁK SZERVEZETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Mivel a korábbiakban már részletesen bemutatásra került a dualizmus idején létrehozott kamarák szervezete és működése, most csupán néhány, a Horthy-korszakra vonatkozóan általános érvényűnek érzett megállapítást teszünk ezen érdekvédelmi szervezetekkel kapcsolatban, illetve a törvényi/ügyrendi szabályozásban bekövetkezett változásokra hívjuk fel a figyelmet.

A kereskedelmi és iparkamarák két világháború közötti működését szabályozó ügyrendek a korszellemnek valamint a megsokasodott és bonyolultabbá vált feladatoknak köszönhetően hosszabbak és részletesebbek lettek.⁵⁴ A Trianon utáni megváltozott társadalmi-gazdasági helyzetre igyekeztek a kamarák is reagálni: a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (BKIK) például felismerte a külkapcsolatok fontosságát, ezért jelentősen kibővítette külkereskedelmi szakcsoportjának jogkörét.⁵⁵ A BKIK viszonylatában a kormányzat két világháború közötti központosító törekvéseit volt hivatott szolgálni a felügyeletet gyakorló kereskedelmiügyi miniszter nagyobb beleszólása a közgyűlés összetételébe, illetve azon passzusnak ügyrendből történő kivétele, amely 1922-ben még lehetővé tette, hogy a kamara sürgős esetekben a szakminisztérium kikerülésével – de azt is tájékoztatva – más minisztériumokkal és intézményekkel is közvetlenül kapcsolatba lépjen.⁵⁶

Mindezen változások ellenére a kamarai autonómia – jogi értelemben – egészen az 1940-es évek elejéig nem került veszélybe. A szervezeti felépítés szerencsésnek bizonyult, így a kereskedelem és ipar területén működő érdekképviseltek nívós szakmai munkájuk révén megbecsült szereplői voltak a kor társadalmi életének. Az 1940-es évek elejétől kezdődően – részben a zsidókérdés előtérbe kerülése miatt – azonban már arra is akadt példa, hogy a hatalom egy érdekképviselőt autonómiáját felfüggeszesse, és a szervezetet miniszteri biztos irányítása alá helyezze.⁵⁷

Az 1875 óta létező ügyvédi kamarák életében komoly változást hozott a működésüket szabályozó ügyvédi rendtartás 1934. évi II. törvénycikkkel történt módosítása, majd az 1937. évi IV. törvénycikkkel végrehajtott újrakiadása.⁵⁸ A módosítás, illetve tartalmi elemeinek a már a Gömbös-kormány alatt kidolgozásra kerülő új szabályozásba⁵⁹ történt belefoglalása fontos újdonságot hozott abban, hogy ezentúl nem minden kamarai tag volt egyben automatikusan közgyűlési tag is, hanem az ezer fős taglétszám feletti ügyvédi érdekképviseltek kötelező, az ötszáz és ezer fő közöttiek pedig fakultatív jelleggel áttértek/áttérhettek a közgyűlési tagok választására (11. §). Minden húsz ügyvédi kamarai tag után kellett egy közgyűlési küldöttet választani.

Az új rendtartás igen megnövelte az illetékes igazságügy-miniszter felügyeleti jogkörét, akinek ezentúl nemcsak szigorúbb fellépésre nyílt módja a hanyagul gazdálkodó érdekvédelmi szervezetekkel szemben (41. §), hanem költségvetési problémák esetén miniszteri biztost is kinevezhetett az adott kamara élére. Emellett jogában állt megsemmisíteni minden olyan kamarai határozatot, amely nem felelt meg a hatályos törvényi szabályozásnak,

⁵⁴ Összehasonlításlásd az 1914-ben érvényben lévő ügyrendet (MOL Z 195 Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara iratai 1. t. 79. cs.), illetve az 1922-es (*A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara állandó szabályzatai*. Budapest, 1922), az 1926-os (*A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara állandó szabályzatai*. Budapest, 1926) valamint az 1931-es ügyrend (68. számú dokumentum) szövegét.

⁵⁵ Lásd a 68. számú dokumentum 11. §-át és 11. számú jegyzetét.

⁵⁶ Minderre vonatkozóan lásd a 68. számú dokumentum 3. §-ának II. alpontját, 9. §-ának k) pontját és az ezekhez tartozó lábjegyzeteket.

⁵⁷ A BKIK autonómiájának 1941-es felfüggesztéséről lásd: SÁRKÖZI, 1967. 77.

⁵⁸ *Az ügyvédi rendtartás újabb módosításáról* szóló 1934. évi II. tc., illetve *Az ügyvédi rendtartás tárgyában* kiadott 1937. évi IV. tc. A főszövegben idézett paragrafusszámok ez utóbbi törvénycikk passzusaira utalnak.

⁵⁹ Az új ügyrend előkészítésére lásd: KOVÁCS M., 2001. 123–130.

illetve amely „nem áll összhangban az ország nemzeti jellegével, vagy veszélyezteti az önkormányzat békés működését” (43. §). Ez utóbbi, igencsak tág kategóriákat felállító két kitétel igen megnövelte annak lehetőségét, hogy a szakminiszter saját belátása szerint nyúlhasson bele az érdekképviselő döntéseibe. A kamara ugyanis védtelen volt a hatalommal szemben: ha ragaszkodott a tárca által megsemmisített határozatához, a miniszter a szervezet önkormányzatát felfüggeszthette, és élére biztost küldhetett ki. A miniszteri kiküldött feladata a következő volt: ő „az ügyvédi kamara hatáskörébe tartozó tennivalókat látja el az általa megbízott kamarai tagok közreműködésével vagy a *szükséghez képest a célravezető egyéb módon*” (kiemelés – S. P.).⁶⁰ E fogalmazásmód lehetővé tette, hogy a biztos szinte teljesen szabad kezet kapjon az érdekvédelmi szerv ügyeinek vitelében.

Az új rendtartás rendelkezett az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságának létrehozásáról is, amely ezen autonómiaszervezetek közös szerve lett. Feladatai közé tartozott az állásfoglalás és javaslattevés az igazságszolgáltatással és jogalkotással kapcsolatos kérdésekben. Az országos bizottság a kamarák elnökeiből, titkáraiból és kamaránként maximum 10 választmányi kiküldöttből állt. A vagyonkezelésre vonatkozó ügyek kivételével hozzá futottak be az ügyvédi kamarák vagy azok szerveinek döntései ellen emelt óváások és fellebbezések, tehát fellebbviteli hatóság volt.⁶¹ Elnökét és helyettesét maga választotta, üléseit szükség szerinti gyakorisággal, lehetőleg Budapesten tartotta.

A fentiekben túl még egy jellemző újdonságra hívnánk fel a figyelmet, ez pedig a széksértés fogalmának megjelenése az 1930-as évek második felétől születő ügyrendekben. Széksértést az követ el, aki „aki az állam vagy a társadalom rendje ellen izgató, a nemzeti érzést, vagy a vallási meggyőződést sértő kifejezést használ, aki a tanácskozás méltósága ellen vét, vagy a képviselői közgyűlés egyes pártjait, tagjait, vagy a tanácskozáson kívül álló személyeket bármilyen módon megsérti és a sértést az elnök figyelmeztetése után azonnal vizsgálja, valamint az a közgyűlési tag is, aki a tanácskozást zavaró vagy annak komolyságához nem méltó magatartást tanúsít és azt megintés, majd rendreutasítás után is folytatja”.⁶² A széksértőt a közgyűlés bocsánatkérésre utasíthatta, vagy az adott illetve három egymást követő közgyűlésről való kizárással sújthatta, valamint ezzel párhuzamosan akár fegyelmi eljárást is kezdeményezhetett ellene.⁶³ Így könnyen belátható, hogy a széksértés fogalmának igen tág meghatározása nem kedvezett a közgyűlés szólásszabadságának.

A közjegyzői kamarák szervezetében a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925. évi VIII. törvénycikk hozott változást. Ennek értelmében a budapesti kamara az elnökből, elnökhelyettesből, a titkárból, hat rendes és két póttagból kellett hogy álljon. A határozathozatalhoz az elnökön vagy elnökhelyettesen felül legalább négy tag jelenléte volt szükséges. A vidéki közjegyzői kamarák innentől kezdve egy elnökből, négy rendes és két póttagból álltak, az ő esetükben határozathozatalhoz az elnökön felül legalább két tag jelenléte kellett. A kamara ügyvitelével kapcsolatos tisztviselői munkát is ezek a tagok végezték.⁶⁴

⁶⁰ Az ügyvédi rendtartás tárgyában kiadott 1937. évi IV. tc. 43. §.

⁶¹ A magyar állam szervei 1944–1950. Főszerk. BORECZKY BEATRIX. Budapest, 1985. 673.

⁶² A 74. számú dokumentum 43. §-ának első bekezdése.

⁶³ A 74. számú dokumentum 43. §-a, illetve a 73. számú dokumentum 7. §-a.

⁶⁴ A polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925. évi VIII. törvénycikk 41. §.

A fentiekben felvillantott példák is jól mutatják a mindenkori hatalom igyekezetét arra, hogy a korábbiaknál jobban ellenőrzése alá vonja az érdekképviselőket. Ehhez szövetségest talált magának az autonómaszervezeteken belüli kisebb-nagyobb, felfogásukban gyakran antiszemita és a szélsőjobbal rokonszenvező egyesületekben és csoportokban, azonban sokáig még ez az összefogás sem volt képes **felszámolni** a dualizmus idején létrehozott kamarák klasszikus értelemben vett liberális szellemét; erre csupán az 1940-es évek elején került sor.

A FOKOZATOSAN KIÉPÜLŐ KAMARAI RENDSZER

1. Egy régi álom megvalósul – a mezőgazdasági kamarák létrehozása

Sokak régi vágya és több évtizedes törekvése vált valóra 1920-ban, amikor végre törvény született a mezőgazdaság érdekképviseléről, hiszen az agrárium gazdasági és szerkezeti gondjai már a XIX. század utolsó negyedétől fogva egyre erőteljesebben jelentkeztek Magyarországon.

A Horthy-korszak elejéig a mezőgazdaság érdekképviselét különböző, szabadtársulási alapon létrejött szervezetek látták el. Ilyenek voltak például a különböző helyi érdekeltségű gazdasági egyesületek, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Magyar Gazdaszövetség és a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége is.⁶⁵ Már az 1868 júniusában megrendezésre került I. országos gazdakongresszuson felmerült az ezen a rendszeren történő változtatás igénye, az 1879-es II. országos gazdakongresszuson azonban konkrétan fogalmazódott meg az az ötlet, hogy kényszertársuláson alapuló érdek-képviselési szervezetet kellene létrehozni.⁶⁶ A kezdeményezést azonban nem követték gyakorlati lépések,⁶⁷ pedig a termelői és gazdakongresszusok időről időre állást foglaltak egy kamara jellegű szervezet létrehozása mellett. Annyit mindenesetre sikerült elérniük, hogy az 1901–06-os országgyűlést és felsőházi ülést megnyitó trónbeszéd a ciklus alatt megoldandó feladatok között megemlítette a mezőgazdasági érdekképviselés létrehozását is.⁶⁸ Ezt követően pedig egészen 1920-ig minden kormányprogramban szerepelt ez a célkitűzés.

A mezőgazdasági érdekképviseléről szóló 1920. évi XVIII. törvény megszületésének okai között ott találjuk a kisközgazdasági politika valamelyes térhódítását éppúgy, mint a világháború tapasztalatait. A politikai vezetés ugyanis a mérsékelt földreform mellett a mezőgazdasági érdek-képviselési törvény megalkotásával kívánt valamit törleszteni az agrárszférában dolgozókkal szembeni morális tartozásából.

A törvény három fontosabb lépcsőből álló érdek-képviselési rendszert hozott létre: a községekben, járásokban, városokban és megyénként szerveződő mezőgazdasági bizottság-

⁶⁵ A szabadtársulási alapon létrejött érdekképviselőkre kissé részletesebben lásd például: UJLAKYNÉ, 1978. 597–598.

⁶⁶ PINTÉR, 1981. 432.

⁶⁷ VÁSÁRHELYI ZOLTÁN: *A mezőgazdasági érdekképviselés fejlődése*. Budapest, 1903. 146.

⁶⁸ Az 1901. évi október 24-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendi ház – Irományok. I. kötet. Budapest, 1902. 8.

gok delegálták tagjaikat az öt kerületi mezőgazdasági kamarába, melyek előterjesztéseit az Országos Mezőgazdasági Kamara közvetítette a Földművelésügyi Minisztérium felé.

A törvénycikk rendelkezései szerint a helyi mezőgazdasági bizottságok tagjait az agráriumban dolgozók öt (később hét), a földbirtok nagysága alapján felállított kúriája választotta. Feladatai közé tartozott a mezőgazdasági termelés helyi nehézségeinek feltárása és az agrárszférában dolgozók érdekképviselése is. A helyi bizottságok által választott járásiak jelelték ki a megyei bizottság tagjait, akik a kerületi kamarába delegálták küldötteiket.

A mezőgazdasági kamara rendes, pót- és kültagokból állt. Rendes és póttagjait a megyei illetve a törvényhatósági jogú városi mezőgazdasági bizottságok tagjai közül választották hat évre, de rotációs rendszerrel háromévenként a tagság felét megújították. A rendes tagok közé tartoztak még azok, akik hivatalból töltötték be ezt a tiszteket: a törvényhatósági jogú városok polgármesterei, a kerület vármegyéinek alispánjai, valamint 1937-től a vármegyei gazdasági felügyelőségek vezetői, illetve a vitézi törzsszékek egy-egy küldötte.⁶⁹ A kamarák feladata volt egyrészt a mezőgazdasági kormányzat segítése, másrészt pedig az agrárium érdekeinek képviselése.

Az Országos Mezőgazdasági Kamarába minden kerületi kamara 15 rendes és 10 póttagot választott úgy, hogy abban minden kúria képviselve legyen. Tagjai lehettek még a különböző országos mezőgazdasági és munkásképviseletek, a mezőgazdasági szövetkezetek elnökei és igazgatói, ha személyüket az Országos Mezőgazdasági Kamara (OMK) a földművelésügyi miniszternek elfogadásra ajánlotta. Az OMK feladata volt a kerületi kamarák felügyelete, valamint az, „hogyan országos szempontból tárgyalva a magyar mezőgazdaságot érintő kérdéseket, a kormányzatnak a mezőgazdaság irányításában segédkezet nyújtson.

Az országos mezőgazdasági kamara egyetemes országos szempontból felülbírálja az egyes mezőgazdasági kamarák által előterjesztett véleményeket és javaslatokat, véleményezőleg nyilatkozik a kormányzat részéről hozzáutalt kérdésekben; saját javaslataival és indítványaiával törekszik a mezőgazdaság helyes irányú fejlődését elősegíteni és a mezőgazdaság, a gazdatársadalom és munkásosztály egyetemes érdekeit előmozdítani és az ország kormányzata előtt képviselni.”⁷⁰

A törvény igazán részletesen csupán a kerületi mezőgazdasági kamarákkal kapcsolatos kérdéseket szabályozta. Azok összetételén, a tagok megválasztásának módján illetve feladatuk rögzítésén kívül előírta szervezeti felépítésüket, megszabta helyüket az állami hierarchiában, szabályozta a fenntartásukhoz szükséges költségek előteremtésének módját és végül a felettes szervekkel valamint más hivatalokkal való érintkezés mikéntjét is.⁷¹

A kamarák működésének anyagi fedezetét a kamarai illeték fedezte, amely a mezőgazdasági termelőkre kivetett földadó 2–4%-át tette ki. (Ezt azonban csak igen nehezen lehetett behajtani, különösen az 1930-as évek elején kezdődő gazdasági válság idején.) A befolyt összeg 20%-át kapta az Országos Mezőgazdasági Kamara, 8%-át a mezőgazdasági bizottságok, a fennmaradó 72% pedig a kerületi kamarákat illette.⁷²

A kamarák alapszabályukat és ügyrendjüket maguk alkothatták meg, a vonatkozó törvé-

⁶⁹ UJLAKYNÉ, 1978. 600.

⁷⁰ 1920. évi XVIII. tc. 53. §.

⁷¹ PINTÉR, 1981. 434.

⁷² UJLAKYNÉ, 1978. 598.

nyi szabályozás szabta kereteken belül. Így szervezeti felépítésük is nagyjából saját döntéseik alapján jött létre.

A mezőgazdasági kamarák területi beosztását a 37.250/1921. F. M. számú rendelet szabályozta. Eszerint az ország területén öt kerületi kamara jött létre Kecskemét, Debrecen, Miskolc, Győr és Kaposvár központtal.⁷³ Ez a beosztás később a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és délvidéki területek visszatérével módosult: létrejött a Kisalföldi és a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara, majd elkezdődött az erdélyi területek megszervezése is.

Az újonnan létrejött érdekképviselői felépítésében a korábban felállított kamarákhoz képest újdonságnak számított az országos szerv létrehozása. Ez korlátozta ugyan a kerületi szervezetek önállóságát, emellett azonban – legalábbis megalakulásakor – esélyt kínált arra, hogy az agrárium érdek-képviselői munkája egy központi szerv fellépése révén összefogottabb, hatékonyabb legyen annál, mint ha a vidéki szervezetek külön-külön próbálnák végigvinni akaratukat egy-egy kérdésben. Az országos kamara azonban a későbbiekben inkább a kormány szándékait közvetítette lefelé, a kerületi szervek felé, nem pedig azok érdekeit védte, képviselte a hatalommal szemben. Ráadásul a kormányzat hamar felfedezte benne a mindig kényelmet nyújtó központosítás kitűnő eszközét is: emiatt volt olyan időszak, amikor kifejezetten rossz volt a viszony a vidéki szervezetek és az országos kamara között.⁷⁴

Emellett már a kamarák megalakulásakor sérült az az alapvetően fontos elv és szempont, miszerint a szervezet a mezőgazdaságból élők összességét képviselje. A törvény ugyanis a községi illetve körjegyzői valamint a fősolgabírók hatáskörébe utalta a községi, járási és városi mezőgazdasági bizottsági tagok választásának lebonyolítását, így a hatalom a közigazgatás révén már a kezdet kezdetén megsűrűshette azokat, akik kamarai tagok lehettek.⁷⁵ Ez konkrétan azt jelentette, hogy egy-egy járásban nem hozták létre az összes községi mezőgazdasági bizottságot, csupán a politikailag megbízható településeken került sor a választásokra.⁷⁶ Emellett igen szűkös költségvetésük is közrejátszott abban, hogy a mezőgazdasági bizottságok nem játszottak érdemleges szerepet az érdek-képviselői munkában, működésük az esetek döntő többségében csupán formális volt.⁷⁷

A mezőgazdasági érdek-képviselői rendszer leghatékonyabban működő szervei a kerületi kamarák voltak. Ezek a törvény rendelkezései alapján maguk határozták meg alapszabályukat és ügyrendjüket. Ezen dokumentumok szabályozták a közgyűlés igen széles jogkörét, amelybe szinte az összes, működéssel és szervezettel kapcsolatos jogosítvány beletartozott.

A közgyűlés rendes tagjainak száma függött az adott kamara által képviselt régió sajátosságaitól, emellett pedig a földművelésügyi miniszter az érdekképviselői javaslatára kijelölt

⁷³ Lásd a m. kir. földművelésügyi miniszter 1921. évi 37.250. sz. rendeletét a mezőgazdasági kamarák székhelyének és működési területének megállapításáról. *Magyarországi Rendeletek Tára* – 1921. Budapest, 1922. 769.

⁷⁴ Erre vonatkozóan lásd: PINTÉR, 1981. 468–469.

⁷⁵ Erre bővebben lásd: JÁVORSZKY, 1988. 137.

⁷⁶ Szabó Károly nyug. vezérkari ezredesnek, az isaszegi járási mezőgazdasági bizottság elnökének érdek-képviselői reformra vonatkozó tervezetét tartalmazó levél, 1934. február 8. Bács-Kiskun megyei Önkormányzati Levéltár (a továbbiakban BkmÖL) IX. 234. c. Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara. Általános iratok. 1. d.

⁷⁷ PINTÉR, 1981. 467.

olyan mezőgazdasági egyesületeket és mezőgazdasági munkásegyleteket, gazdasági szövetkezeteket is, amelyek két-két képviselőt delegálhattak rendes – tehát szavazati joggal is bíró – tagként a testületbe. A tagok rotációs rendszerben, sorsolással cserélődtek, mandátumuk három évre szólt. A közgyűlés választotta az általában húsz-egynéhány fős (igazgató)-választmányt, amelynek hivatalból tagjai voltak a kamara alelnökei és elnöke, ez utóbbi vezette is e testület üléseit. A választmány volt jogosult dönteni minden olyan ügyben, amely nem tartozott szorosan a közgyűlés hatáskörébe. Minden, a kamarát érintő kérdés felett felügyeleti joggal bírt, a közgyűlés felé pedig előterjesztéseket fogalmazhatott meg.

A különböző speciális kérdések megvitatására a kamara létrehozhatott külső tagokat is kooptáló szakosztályokat, amelyeknek a kamarai elnök, az alelnökök és az igazgató szintén hivatalból tagjai voltak, a szakosztály saját elnökét viszont szabadon választotta. Ez a szerv javaslatait a választmány elé volt köteles terjeszteni.

Emellett általában három, állandó jellegű bizottságot is létrehoztak: az igazoló, számvizsgáló és fegyelmi bizottságot, ezek feladatait és jogkörét a kamarai ügyrendekben határozták meg.

Az elnök, az alelnökök és a kamarai igazgató alkotta végül az elnökséget vagy elnöki tanácsot, amely az elnök által elé utalt ügyek „megtárgyalásával az elnököt a kamara vezetésében támogatja”.⁷⁸

A működéssel járó mindennapi teendőket ellátó kamarai hivatal főnöke az igazgató volt, akit nyilvános pályázat után lehetett alkalmazni. Mind az ő, mind pedig a kamarai elnök és az alelnökök hivatalba iktatásához szükség volt azonban a földművelésügyi miniszter beleegyezésére is.⁷⁹

Az egyes vidéki kamarák alapszabályai és a szigorúan csak a belső szervezettel foglalkozó ügyrendjei között a kezdetekkor még meglévő apró különbségek is csökkentek az idők folyamán, ugyanis egyre inkább elfogadásra került az az elv, miszerint minden vidéki szerv alapszabályainál az Országos Mezőgazdasági Kamara alapszabálya és ügyrendje legyen a követendő példa.⁸⁰

A kerületi érdek-képviselői szervezetek működésének koordinálását az OMK látta el. Az országos szervbe az alapszabály értelmében minden kerületi kamara 15 rendes és 10 pótagot delegált. (A küldöttek száma 1938-tól kezdve 28-ra illetve 14-re nőtt.) A földművelésügyi miniszternek ide is joga volt különböző szervezetek képviselőit rendes tagként delegálni. A rendes tagok létszámának negyedrésszéig pedig olyan, csupán tanácskozási joggal bíró kültagokat is fel lehetett venni, akik a köz- és mezőgazdaság terén már érdemeket szereztek. Az egymást kezdetben rotációval váltó tagok mandátuma először három, majd 1938-tól egységesen hat évre szólt.

A kamarai közgyűlés a kerületi testületekéhez hasonló széles jogkörrel rendelkezett, és ő választotta három évre az először 45, majd csupán 28 tagú igazgatóválasztmányt is,

⁷⁸ A 65. számú dokumentum 28. §-a.

⁷⁹ A kerületi mezőgazdasági kamarák szervezetére lásd a 65. számú dokumentumot, illetve összehasonlításként a Tiszántúli és az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara alapszabályát. (Ez utóbbitat: BkmÖL 234. IX. 234. c. Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara. Általános iratok. 56. d. Szabályzatok.)

⁸⁰ Az OMK leirata a vidéki kamaráknak, 1942. szeptember 9. BkmÖL 234. IX. 234. c. Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara. Általános iratok. 56. d. Szabályzatok.

amelynek hivatalból voltak tagjai az OMK elnöke és alelnökei. Az országos központi szerv a kerületiekhez hasonlóan rendelkezett ezenkívül különböző szakosztályokkal és a már említett három bizottsággal valamint elnöki tanáccsal is, ezek jogköre megegyezett az említett kerületi szervekével. A felügyeletet az OMK felett is a földművelésügyi miniszter gyakorolta, az ő beleegyezése volt szükséges az elnök, az alelnökök illetve a kamarai igazgató beiktatásához.⁸¹

2. A mérnöki kamara

A mérnöki rendtartásról szóló 1923. évi XVII. törvénycikk valamint az ez alapján kibocsátott 78.100/1923. számú és 79.705/1924. számú kereskedelemügyi miniszteri rendeletek nyomán került sor a Budapesti Mérnöki Kamara (BMK) létrehozására. Bár a törvényalkotók szándéka szerint ezen érdek-képviselői szerv felállítása utáni három éven belül vidéken is meg kellett volna kezdeni a mérnöki kamarák szervezését, a BMK mindvégig az ipari és a szolgáltatói szférában működő mérnökök érdekeinek egyetlen, országos jogkörű képviselője maradt.

A kamara szervezetét a mérnöki rendtartásról szóló törvény szabályozta, amely az érdek-képviselő célját a következőkben határozta meg: „5. § A mérnöki kamara rendeltetése, hogy a mérnöki karnak erkölcsi tekintélye és hazafiassága felett őrködjék; a kamara tagjainak jogait és érdekeit védje; a mérnökök működésének jog- és szabályszerűségét ellenőrizze; tagjai, valamint a mérnökhelyettesek [...] felett e törvény korlátai közt a fegyelmi hatóságot gyakorolja; a kar erkölcsi színvonalának emelését és érdekeinek fejlesztését véleményadás és javaslattevés útján előmozdítsa.”⁸²

A kamara tagjai azok a magyar állampolgárok lehettek, akik jogosultak voltak a mérnöki cím viselésére, és a törvényben meghatározott szakmai tevékenységet végeztek. E feltételek alkalmazásától azonban a szervezet méltányosságából egyes esetekben eltekinthetett.

A BMK ügyeit a közgyűlés, a választmány valamint a hivatali apparátusra támaszkodó elnök végezte. A minden kamarai tagot tömörítő közgyűlés saját maga választotta a kamara elnökét, alelnökeit, titkárát, ügyészét és pénztárnokát valamint a választmány tagjait, megállapította ügyrendjét, s ezenkívül ő döntött a szervezet fontosabb pénzügyeiben, a hivatali személyzet illetményeinek kérdésében, illetve ez a testület fogadta el a kormányhozelterjesztett éves jelentések szövegét is. Az ügyrendet azonban csak a kereskedelemügyi és az igazságügyi miniszter beleegyezésével lehetett módosítani.

A kamara választmánya a hivatalból tag elnökön, a két alelnökön, a hivatalt vezető titkáron valamint az ügyészen és a pénztárnokon kívül negyven főből állt. Mind a kamara vezetése, mind pedig a választmány három éves mandátummal bírt, de működéséhez a felettes kereskedelemügyi miniszter megerősítése volt szükséges. A választmány összetételének tükröznie kellett a kamarában képviselt foglalkozási körök egymáshoz viszonyított súlyát és arányát. Ez a testület hajtotta végre a közgyűlés határozatait, vezette a mérnöki nyilvántar-

⁸¹ Az Országos Mezőgazdasági Kamara szervezetére lásd a 66. számú dokumentumot.

⁸² A mérnöki rendtartásról szóló 1923. évi XVII. törvénycikk.

tást, kezelte a kamara vagyonát és ő élt előterjesztésekkel a közgyűlés felé, illetve intézte a döntéshozó testület jogkörébe szorosan nem tartozó ügyeket.

A kamarát a külvilág felé képviselő elnök – aki elsődleges felelősséggel kellett hogy viseljen az érdekképviselő ügyeiért – jogkörét az ügyrend szabályozta.

A választmány határozatai ellen vagyonkezelési ügyekben a közgyűléshez, egyéb kérdésekben pedig a kereskedelemügyi miniszter által meghatározott összetételű mérnöki tanácshoz lehetett fellebbezni, ez utóbbi tagságának felét, tizenöt főt a miniszter a választmány által ajánlott kamarai tagok közül volt köteles három évre kinevezni. A fennmaradó helyekre a technikai szakiskolák, a közigazgatási bíróságok valamint a szabadalmi bíróságok jelölhettek öt-öt delegáltat. A tanács maga jelölte ki azon öt tagját, akik közül a miniszter kiválasztotta a szerv elnökét és alelnökeit.⁸³ A mérnöki tanács azonban nem volt szerves része a kamarai autonómiának, hiszen számos olyan tagja volt, aki az érdekképviselőben nem bírt tagsággal, ráadásul felállítása inkább tekinthető a szakmai önkormányzat csorbításának, mint betetőzésének. Segítségével ugyanis a kamara fölött amúgy is felügyeleti joggal bíró kereskedelemügyi miniszter még jobban szemmel tarthatta az érdekképviselőt.

A Budapesti Mérnöki Kamara törvény adta lehetőségével élve megalkotta saját ügyrendjét, amely megszabta, hogy a közgyűlést évente egyszer össze kell hívni, meghatározta a testület határozatképességének feltételeit, a kamarai vezetők illetve a választmányi tagok választásának módját. A választmánnyal kapcsolatban pontosabban körülírta annak hatáskörét, a pénzügyi kérdésekben valamennyire ki is terjesztve azt. Megszabta, hogy a testület – a nyári szünetre eső augusztus hónap kivételével – havonta össze kell hívni.

Az ügyrend pontosan körülírta az elnök jogkörét is, aki felügyelte a kamara működését, elnökölt a közgyűlés és a választmány ülésein, a fegyelmi és választott bíróságok kivételével minden szerv ülésén részt vehetett, sürgős esetekben pedig – utólagos beszámolási kötelezettséggel – a választmány jogkörébe tartozó ügyekben is intézkedhetett. Ő őrökölt a kamara költségvetése felett, bármikor joga volt az érdekképviselő pénztárát ellenőrizni. Helyettese a két alelnök, akiknek az elnök akadályoztatása esetén hasonló jogosítványaik voltak.

A kamarai titkár intézte a mindennapi működéssel kapcsolatos ügyeket, ellenjegyezte a szervezet kifelé menő iratait, az elnökkel együtt felügyelte a költségvetést, és ő szerkesztette az érdekképviselő hivatalos lapját, kiadványait valamint az éves jelentések tervezetét is. Mint a kamarai apparátus főnökét, a hivatali személyzettel kapcsolatos javaslattevési joga is őt illette meg.

A pénztárnok fontosabb feladatai közé tartozott a kamara pénzügyeinek felügyelete mellett a tagdíjak beszedése, nyilvántartása és az évi zárszámadás tervezetének elkészítése is.

Az ügyész a kamara jogi tanácsadója volt, peres ügyekben ő látta el a szakmai autonómia képviselői feladatát. Jogait és kötelességeit az ügyvédi rendtartásról szóló törvény V. és VI. címe szabályozta: ezek összefüggtek a tagok fegyelmi ügyeivel és a tagfelvétel jogi hátterének kérdésével.⁸⁴ Mind ő, mind pedig a titkár és a pénztárnok – a fegyelmi és választott bíróságok kivételével – minden kamarai testület ülésén részt vehetett.

⁸³ A kamara szervezetére lásd: *A mérnöki rendtartásról* szóló 1923. évi XVII. törvény cikk 4–28. §.

⁸⁴ Lásd: *A mérnöki rendtartásról* szóló 1923. évi XVII. törvény cikk 35–66. §.

A kamara fent említett vezetői az elnök kezdeményezésére úgynevezett elnöki értekezletet tarthattak, amelyre véleményadás céljából bármely más kamarai tagot is meghívhattak.

Az ügyrend szerint a kamarán belül annyi szakosztályt kellett létrehozni, ahányféle mérnöki oklevelet a magyar technikai szakiskolák a korban kiadtak; minden kamarai tagot be kellett osztani valamelyik szakosztályba. Emellett megszabtak három működési kört: a magánmérnökök, a közszolgálatban álló mérnökök és a magánalkalmazásban álló mérnökök körét, valamint létrehoztak vidéki tagsz csoportokat is. Ezek a szakosztályokhoz hasonlóan javaslatot tehettek arra, hogy az elnök hívja össze az adott testületet.

Elvi jelentőségű ügyekkel kapcsolatban lehetőség volt a választmány tagjaiból bizottságokat létrehozni, ahova az elnök – indokolt esetben – tanácskozási joggal választmányon kívüli kamarai tagokat is meghívhatott. Az ilyen ad hoc testületek mellett állandóan működött az érdekképviselő választmányi tagjaiból összeállított tagfelvételi és ügyviteli bizottság.⁸⁵

3. Az orvosi kamarák szervezete

Már a dualizmus korában felmerült annak az igénye, hogy az orvosi szakma is rendelkezzen törvényes érdek-képviselői szervvel, erre azonban csupán az orvosi rendtartásról szóló 1936. évi I. törvénycikk rendelkezései nyomán került sor.⁸⁶

Az újonnan létrehozott orvosi kamarák feladataként a törvény azt szabta meg, „hogy az orvosi kar hazafias magatartása és erkölcsi tekintélye felett őrködjék, az orvosok erkölcsi és anyagi érdekeit a közérdekkel összhangban érvényesítse, az orvosi gyakorlat szabályszerűségét ellenőrizze, tagjai felett a fegyelmi bíraskodást gyakorolja, orvosi és közegészségügyi vonatkozású kérdésben javaslatot készítsen”.⁸⁷

A kerületi kamarákat úgy kellett felállítani, hogy azokba egyenként legalább száz tag tartozzék. Az egyes érdekképviselőtestületek szervei a közgyűlés, a választmány és a tisztikar voltak.

A közgyűlésnek elméletileg minden kamarába felvett orvos tagja lehetett, az ezer főnél nagyobb létszámú önkormányzatnál azonban a belügyminiszter – az érintett szervezet meghallgatása után – elrendelhetette a képviselői közgyűlés rendszerére történő áttérést, amikor is minden húsz kamarai tag után kellett választani egy-egy küldöttet három évre. Az évente egyszer összeülő közgyűlés választotta tisztikarát, választmányát, ő döntött az évi költségvetésről, a tagdíj nagyságáról, ő fogadta el a kamara éves jelentését, határozott pénzügyi kérdésekben, illetve javaslattevési és állásfoglalási joga volt közegészségügyi és „orvoskari” kérdésekben, ideértve az orvosi díjszabás mértékét is (4. §).

A választmányba minden száz kamarai tag után egy főt kellett beválasztani, s rajtuk kívül még az elnök, a titkár, a pénztáros és az ellenőr volt tagja ezen testületnek. A szintén hároméves mandátummal bíró választmány döntött a tagfelvétellel kapcsolatban, ő készítette elő a közgyűlés elé kerülő ügyeket, kezelte a kamara vagyonát, fegyelmi bíróságot ál-

⁸⁵ A Budapesti Mérnöki Kamara ügyrendjével kapcsolatban lásd a 67. számú dokumentumot.

⁸⁶ KOVÁCS M., 2001. 116.

⁸⁷ 1936. évi I. tc. Az orvosi rendtartásról. 1. § (1) bekezdés.

lított fel, illetve elintézett minden olyan kérdést, amely szorosan nem tartozott a közgyűlés hatáskörébe.

A kerületi kamara három évre választott tisztikarát az elnök, az alelnök, a titkár, az ügyész, a pénztáros és az ellenőr alkotta. Az elnököt hivatalában a belügyminiszter erősítette meg, ő képviselte a külvilág felé a szervezetet, elnökölt annak testületi ülésein. Helyettesítését az alelnök látta el. A titkár intézte a napi ügyeket, ő tartotta a kapcsolatot a többi orvosi kamarával, ő készítette elő és hajtotta végre a közgyűlés és a választmány határozatait.

Az ügyész az érdekképviselő jogi tanácsadója volt, aki peres ügyekben képviselte a kamarát. A pénztáros a pénzügyeket kezelte és köteles volt pénztárkönyvet és vagyonszármazást vezetni. Az ő működését ellenőrizte az ellenőr, akinek ellenjegyzése nélkül pénzforgalom nem volt eszközölhető.

Az egyes intézmények fölé országos kamarát is szerveztek, amely összefogta és egyben valamelyest ellenőrizte is a vidéki szervezeteket. Az országos közgyűlésbe minden kerületi szerv jogosult volt száz tag után egy rendes és egy póttagot delegálni, rajtuk kívül az országos választmány tagjai, illetve az ügyészen kívül az országos kamara tisztikara volt tagja a közgyűlésnek. E testület hatáskörébe tartozott nemcsak az országos, hanem még a kerületi érdekképviselők ügyrendjének megállapítása is, ez pedig komolyan korlátozta az egyes kamarák mozgásterét és így autonómiáját is.⁸⁸ Jogosítványai nagyjából megegyeztek a kerületi közgyűlésekével, ezenfelül ő választotta a kamara felsőházba delegálandó tagjait, valamint az orvosi működéssel kapcsolatos szabályzatokat is ez a szerv alkotta meg. Évente legalább egy ülést volt köteles tartani, de az országos választmány határozatára vagy három kerületi kamara kérelmére az elnök is köteles volt 15 napon belül rendkívüli közgyűlést összehívni.

Az országos választmányba mindegyik kerületi szerv két rendes és két póttagot delegált, az ezer főnél nagyobb kamarák három-három tagot. Ezenkívül idetartozott minden kerületi elnök és titkár, illetve az országos szerv elnöke, alelnöke, titkára, pénztárosa és ellenőre is. A negyedévente legalább egyszer ülésező választmány vezette az országos orvosi nyilvántartást, előkészítette a közgyűlés elé kerülő ügyeket, megállapította, hogy a kerületi kamarák milyen mértékben járuljanak hozzá az országos szerv igazgatási költségeihez, és ő tett javaslatot a Közigazgatási Bíróság orvosi tanácsa orvos tagjainak személyére vonatkozóan is.

Az országos kamara tisztikarának összetétele és hatásköre megegyezett a kerületi szervekével, az elnök beiktatásához itt is a felügyeletet gyakorló belügyminiszter jóváhagyása volt szükséges.⁸⁹

Az orvosi kamarák felállításának egyik célja az volt, hogy világos választóvonalat húzzon a magánorvosi és a közalkalmazotti orvosi gyakorlat közé azzal, hogy csupán a magánpraxist folytatóknak kellett kötelező jelleggel belépniük a kamarába, viszont aki nem volt kamarai tag, az nem is folytathatott magángyakorlatot.⁹⁰ Ráadásul a kormány ezzel párhuzamosan megtiltotta a közszolgálati és biztosítóintézeti orvosok magánpraxisát is.

⁸⁸ 1936. évi I. tc. Az orvosi rendtartásról. Az országos kamara fent említett jogosítványáról lásd a 10. § (2) a) pontját.

⁸⁹ 1936. évi I. tc. Az orvosi rendtartásról. 12. §.

⁹⁰ KOVÁCS M., 2001. 116.

Ezen intézkedések nyomán az orvosok közötti korábbi konkurenciaharc ugyan enyhült valamelyest, azonban az ezt elintéző kormány azonnal be is nyújtotta segítségéért a számlát: a törvényben és rendeletekben meghatározott kamarai szervezet⁹¹ működésében az érdekképviselési funkció vált hangsúlyosabbá; a hatalomtól független, autonóm lét háttérbe szorult.

4. Kamarák és zsidótörvények – a Sajtókamara illetve a Színművészeti és Filmművészeti Kamara felállítása

A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. törvénycikk (közkeletű nevén az első zsidótörvény) rendelkezett a Sajtó- illetve a Színművészeti és Filmművészeti Kamara felállításáról, amelyek feladata „az újságírás és a lapkiadás, illetőleg a színművészet és filmművészet körében a nemzeti szellem és keresztény erkölcs követelményeinek érvényre juttatása és biztosítása, a kamara kötelékébe tartozók testületi és szociális érdekeinek képviselése, hivatásuk erkölcsi színvonalának és tekintélyének megóvása, a hivatásuk gyakorlásával járó jogok védelme és kötelességeik teljesítésének ellenőrzése, felettük fegyelmi hatóság gyakorlása, állásfoglalás és javaslattevés az újságírásra és a lapkiadásra, illetőleg a színművészetre és a filmművészetre vonatkozó kérdésekben”.⁹² A törvény emellett előírta, hogy e két szervezet tagjai közé csupán húszszázalékos arányban vehetők fel zsidó származásúak (4. §),⁹³ viszont a különböző lapok szerkesztői és állandó munkatársai, a színházaknál és filmvállalatoknál dolgozó rendezők, előadók, sőt még a segédszemélyzet munkatársai is csak a kamarai tagok közül kerülhettek ki.

Ezzel a rendelkezéssel a fenti szellemi szabadfoglalkozású szakmák „zsidótlánításának” feladatát a hatalom gyakorlatilag az újonnan felállított kamarákra tolta, létrehozásuk is elsősorban e célt szolgálta. Így talán nem járunk messze a valóságtól, ha ezen szerveket nem értékeljük teljes értékű autonómiaszervezetekként. Önkormányzatiságuk mértékével kapcsolatos fenntartásainkat az is alátámasztja, hogy alapszabályaikat – korábban elképzelhetetlen módon – a kormányzat határozta meg minisztériumi (értsd: minisztertanácsi) rendelettel, a két kamara csupán saját ügyrendjét alkothatta meg önállóan. Mindezek miatt az említett két érdekképviselő szervezetét csupán röviden ismertettük.

Az országos hatáskörű Sajtókamara újságírói és lapkiadói főosztályra oszlott, ezek keretén belül négy illetve három szakosztállyal. Az érdekképviselő szervei a főosztályok közgyűlése és választmánya, az igazgatóválasztmány, a szakosztályok taggyűlése, az állandó jelölőbizottság, a tisztikar és a fegyelmi bíróság voltak. A főosztályok külön közgyűlése választotta saját tisztikarát, és ő állapította meg ügyrendjét is (amelyet fel kellett terjeszteni a miniszterelnökhöz jóváhagyás végett). Évente legalább egy közgyűlést kellett tartani.

A két főosztálynak külön választmánya is volt, ahova 24-24 rendes és 12-12 pótagot kel-

⁹¹ Az orvosi kamarai választásokra lásd a 70. számú dokumentumot.

⁹² A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. törvénycikk 2. §-a.

⁹³ Ezt a kvótát a zsidók társadalmi és gazdasági térfoglalásáról szóló 1939. évi IV. törvénycikk (második zsidótörvény) 9. §-ának rendelkezése nyomán 6 százalékra csökkentették.

lett a közgyűléseknek delegálniuk. A három évre választott testületnek – a közgyűlésekhez hasonlóan – a kamara elnöke, főtitkára, pénztárosa és ellenőre is tagja volt. A két választmány tagjaiból állt a kamara igazgatóválasztmánya, amely kijelölte a fegyelmi bíróság és a Sajtótanács tagjait, illetve döntött az érdekképviselőt anyagi természetű ügyeiben.

A Sajtókamara három évre választott tisztikara az elnökből, az alelnöki teendőket ellátó két főosztályi elnökből, a főtitkárból, a titkárokból, a főügyészből, az ügyészekből illetve a pénztárosból és az ellenőrből állt. Az elnököt a miniszterelnök által kijelölt három személy közül, a tisztikar közös tagjait az állandó jelölő bizottság által kijelölt személyek közül a két főosztály közgyűlése külön-külön tartott ülésén, a főosztály tisztviselőit pedig a főosztály közgyűlése választotta, az elnököt, a két alelnököt, a főtitkárt, a pénztárost és az ellenőrt a sajtókamara székhelyén lakó kamarai tagok közül, a főügyészt pedig a kamara székhelyen lakó – gyakorlat folytatására jogosult – ügyvédek sorából kellett választani.

Az elnök jogkörét nem szabták túl szélesre,⁹⁴ a mellette működő, fent említett vezetők hatásköre és feladatai nagyjából megegyeztek az orvosi kamara tisztikaráéval. A kamara felett a miniszterelnök gyakorolta a felügyeleti jogot, ez pedig azt mutatja, hogy a hatalom felismerte a sajtó, a tájékoztatás kulcsfontosságát, és igyekezett ezen a területen is hadállásokat kiépíteni magának.

A kamara fegyelmi bíróságának fellebbviteli szerve az Országos Sajtótanács lett, amelynek elnökét és elnökhelyetteseit a miniszterelnök három évre nevezte ki. Tagjait felerészben a Közigazgatási Bíróság elnöke a Közigazgatási Bíróság ítélembírái sorából jelölte ki, felerészben pedig a sajtókamara igazgatóválasztmánya titkos szavazással választotta meg.

A Színművészeti és Filmművészeti Kamara is országos hatáskörű szerv volt, és színművészeti illetve filmművészeti főosztályra tagozódott, mindkettőben öt-öt szakcsoporttal. Az érdekképviselőt szervei a főosztályok képviselői közgyűlése és választmánya, a kamarai közös közgyűlés, a tisztikar és a kamarai fegyelmi bíróság voltak.

A két főosztály nemcsak külön-külön tartott – képviselői rendszer alapján összeállított tagsággal rendelkező – közgyűléseket, hanem létezett közös kamarai közgyűlés is, amely megválasztotta a kamara elnökét, döntött a kamara vagyoni kérdéseiben, megállapította a tagsági díjat és megalkotta saját ügyrendjét.

A választmány intézte többek között a kamara pénzügyeit, döntött a tagfelvételtől, megválasztotta az adott főosztály titkárát és felügyeletet gyakorolt a kamarai tagok felett. A két főosztály választmánya együttes ülésben választotta meg a kamara főtitkárát, ügyészét, pénztárosát, ellenőret, a kamarai fegyelmi bíróság tagjait és az Országos Színművészeti és Filmművészeti Tanácsnak kamara által kiküldött tagjait.

A kamara tisztikara az elnökből, a négy alelnökből, a főtitkárból, a két titkárból, az ügyészből, a pénztárosból és az ellenőrből állt, kinevezésükhöz – az elnök kivételével – vallás- és közoktatásügyi miniszteri jóváhagyás volt szükséges. Az érdekképviselőt felett a főfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter – a belügyi igazgatást érintő kérdésekben a belügyminiszterrel egyetértve – gyakorolta.

A kamara fegyelmi bíróságának döntéseivel szemben az Országos Színművészeti és Filmművészeti Tanácshoz lehetett fellebbezni. A tanács elnökét és tíz tagját a vallás- és köz-

⁹⁴ Erre vonatkozóan lásd a 72. számú dokumentum 23. §-át.

oktatásügyi miniszter nevezte ki három évre, tíz tagját pedig a kamara tagjai sorából a két főosztály választmánya együttes ülésén választotta meg. Az állami színházak alkalmazásában álló kamarai tagok fegyelmi ügyeiben azonban külön bíróság döntött; abba sem a kamarának, sem pedig az országos tanácsnak nem volt beleszólása.⁹⁵

A fenti két kamara elsősorban nem az önkormányzatiság kiszélesítésének céljából jött létre, felállítása sokkal inkább szolgálta a hatalom illetve egyes kisebb-nagyobb szakmai csoportok, mint az újságírói és előadóművészeti hivatást gyakorlók egészének érdekeit. Mivel pedig létrejöttük után nem sokkal Magyarország belekényszerült a második világháborúba, autonóm működésüket a hadviseléssel együtt járó erősödő cenzúra és a szigorú kormányzati ellenőrzés is komolyan korlátozta.

A két világháború között működő kamarák tehát igen színes, egymástól sokban eltérő szervezeti struktúrával bírtak: tovább élt a dualizmus korában létrehozott három kamara klaszszikusan liberális szellemiségű felépítése, emellett létrejött az országos érdek-képviselői szervet első alkalommal tartalmazó mezőgazdasági kamarai rendszer; a Bethlen-korszak tipikus termékének is tekinthető mérnöki érdekképviselő, amely már tartalmazta a korporativizmus azon egyes elemeit, amelyek majd a szűkebb autonómiával rendelkező orvosi kamara felépítésében bontakoztak ki teljes egészében. Végül pedig egy diszkriminatív törvény nyomán megszületett a sajtó- illetve színművészeti és filmművészeti kamara, amelynek már szervezete is jól tükrözte a harmincas évek végének központosító hatalmi törekvéseit éppúgy, mint az érdek-képviselői önkormányzatok mozgásterének szűkülését.

Csupán a kamarák felépítése és jogosítványai alapján azonban nem következtethetünk azok valódi autonómiájára, az adott társadalmi közegben képviselt súlyára, ehhez röviden számba kell vennünk azt is, hogy az érdekképviselők milyen fórumokon tudták hallatni hangjukat, milyen volt a hatalomhoz fűződő viszonyuk, illetve milyen módon voltak képesek jelen lenni a korabeli magyar közéletben.

A KAMARAI AUTONÓMIÁK MOZGÁSTERE ÉS LEHETŐSÉGEI

A szakmai autonómia mozgásterét alapvetően befolyásolta az, hogy milyen viszonyt tartott fenn a kormánnyal, hiszen kapcsolatuk egyáltalán nem egyenlő felek kooperációját jelentette, ezért az érdekképviselőknek arra kellett törekedniük, hogy elnyerjék a hatalom jóindulatát. Emellett a mindennapi zavartalan működéshez elengedhetetlen volt az is, hogy a kamarák lehetőleg szívélyes együttműködést alakítsanak ki a közigazgatási önkormányzatokkal éppúgy, mint a társadalmi élet egyéb szervezeteivel. Ezért igen fontosnak számított a szakminisztériumokkal illetve más kormányzati és nem kormányzati intézményekkel való kapcsolattartás, amelynek több módja és fóruma is volt.

A kormánnyal való írásos érintkezés során a kamarák vagy miniszteri leiratra válaszoltak, vagy fejtették ki véleményüket egy-egy kérdésben, vagy pedig ők fordultak felirattal a tárca vezetőjéhez, aki vagy válaszolt felvetéseikre, vagy nem. Mivel minden kamarának jelentést

kellett készítenie éves működéséről, ebben is mód nyílt bizonyos javaslatok felterjesztésére a szakminisztériumba. Ezek nem csupán formális tartalmú dokumentumok voltak, hanem minden esetben kitértek az adott szakma legfontosabb nehézségeire, sőt legtöbbször megoldási javaslatot is tartalmaztak.⁹⁶ Ezenkívül azonban az érdekképviselők egy-egy speciális kérdéssel kapcsolatban is készíthettek beszámolókat, amelyekben indítványokat tehettek az adott ügy körüli problémák megoldására.⁹⁷

Emellett a minisztériumokban bizonyos időközönként tartottak a kamarák ügyeivel foglalkozó, osztályvezetői–államtitkári szintű értekezleteket, ahová meghívták az érdekképviselőt szerveinek képviselőit is (ahol volt országos szerv, ott legtöbbször csak azt invitálták meg⁹⁸). A Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara mindezekén felül még azt is elérte, hogy a városházán időről időre tartsanak úgynevezett „kamarai napokat”, melyek során a kamara elnöksége a polgármesterrel és az érdekelt hivatali ügyosztályok vezető tanácsnokaival közösen áttekintette az érdekvédelmi szervet és annak tagságát érintő aktuális kérdéseket.⁹⁹

A minisztériumokkal való jó viszony fenntartása azért is volt létkérdés, mert az adott társadalom határozta meg, hogy egy-egy kamara milyen gazdasági-társadalmi szervezetekbe delegálhatott tagokat, melynek révén minél szélesebb körben volt képes érdekeit képviselni. A szakmai autonómiák képviselőket küldhettek különböző olyan állami vagy önkormányzati intézményekbe és bizottságokba, melyek fontos feladata volt a rendelet- és törvényelőkészítő munka, így a kamarák itt közvetlenül is érvényesíthették akarataikat.

A legbefolyásosabb kereskedelmi és iparkamara, a budapesti, például amellett, hogy 115 ipartestület és 53 ezer tag tartozott alá, nem kevesebb, mint 27 szervezetbe volt jogosult képviselőt küldeni. Olyan testületekben volt jelen, mint az Országos Ipartanács, az Országos Közlekedési Tanács, a Budapesti Munkaközvetítő Intézet, a Központi Gazdasági Bíróság, a kerületi gazdasági bíróságok, de még a Borvizsgáló Állandó Szakértői Bizottságban is helyet kapott. Ezenkívül még 12 segélyalapban és egyesületben képviseltette magát a kamara, például az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesületben, az Ipartestületek Országos Szövetségében vagy a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Egyesületében.¹⁰⁰

A gazdasági élet másik pillérét, az agráriumot képviselő mezőgazdasági érdekképviselők helyzete ennél bonyolultabb volt. A szervezeti felépítmény alapját képező községi mezőgazdasági bizottságoknak ugyanis hivatalból tagja volt a helyi jegyző, a bíró, a községben működő gazdasági iskolák vezetői, a vitézek őrmestere, a községi-körzeti állatorvos; a városiaknak a városi tanács kiküldöttje, a vármegyei vitézi szék képviselője, a városi vezető állatorvos, a földművelésügyi minisztérium által kijelölt hivatalok vezetői, valamint a hegyközségek, legeltető társulatok elnökei; a járásiaknak pedig a szolgabíró.¹⁰¹ Mindezért cserébe

☞

⁹⁶ Ilyen volt például a Budapesti Mérnöki Kamara 1926-os jelentése, amely kiemelten foglalkozott a szakmán belül igen magas munkanélküliséggel. *A Budapesti Mérnöki Kamara jelentése az 1925. évi működéséről*. Budapest, 1926.

⁹⁷ Lásd például a BKIK a visszacsatolt területek gazdasági bekapcsolásáról szóló vagy az erdélyi iparosok iparjogi helyzetével foglalkozó beszámolóit, MOL Z 193 50. d. 44. t. (a visszacsatolt területek bekapcsolása), vagy a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara javaslatait az érdekképviselői reformra vonatkozóan (BKmÖL IX. 234. c. 1. d. Általános iratok 1922–1937. 5230/1935.).

⁹⁸ A Földművelésügyi Minisztérium például szinte csak az Országos Mezőgazdasági Kamarával állt szóba, a kerületi szerveket mellőzte. PINTÉR, 1981. 470.

⁹⁹ MOL Z 193 50. d. 43. t. (A kamarai tevékenységről szóló jelentés.)

¹⁰⁰ MOL Z 193 50. d. 45. t. (Kamarai képviselő különféle szervezetben.)

viszont ők is kaptak bizonyos pozíciókat: a kamara képviselői hivatalból tagjai voltak a városi törvényhatósági bizottságoknak, valamint a Megyei Közellátási Bizottságban, illetve a Megyei Adófelszólamlási és a Munkabér-megállapító Bizottságban is helyet kapott a kerületi agrár-érdekképviselő.¹⁰² Maga az Országos Mezőgazdasági Kamara olyan különböző felvásárlási és kiviteli szervezetekben volt jelen, mint például a FUTURA, a METESZ, a MASZOBSZ, az OMT vagy a Lóértékesítési Szövetkezet.¹⁰³

Az 1920-as évek második felétől új fóruma nyílt meg az érdek-képviselési munkának, az 1926. évi XXII. törvénycikk ugyanis létrehozta a parlament felsőházát, amelybe a különböző kamarák is delegálhattak tagokat. Így az országos mezőgazdasági kamarának hat, a kereskedelmi és iparkamarának szintén hat, az ügyvédi és mérnöki kamarának kettő-kettő, a közjegyzői kamarának pedig egy küldöttje volt a felsőházban.¹⁰⁴ (Később az orvosi kamara is delegálhatott két tagot a testületbe.) Ezenkívül pedig minden szakmai szervezet esetében volt mindig egy-két olyan, a kamarához kötődő személy, akit a kormányzói akarat örökös felsőházi taggá nevezett ki, így az ő közbenjárásukra, segítségükre is lehetett számítani. A kamarák számon is tartották ezeket a személyiségeket: megválasztásuk alkalmával a közgyűlés levélben gratulált nekik, és egyben felkérte őket az adott szakmai kör képviselésére.¹⁰⁵

Természetesen nem beszélhetünk közös kamarai lobbiról a felsőházban, hiszen az egyes érdekképviseléseknek más és más volt a céljuk, ezért igen gyakran csatlakoztak egymással szemben álló csoportokhoz, és keveredtek ellentétbe egy-egy kérdéssel kapcsolatban. A kereskedelmi és iparkamarák nemcsak az agrárium képviselőivel vívtak küzdelmet, hanem például a mérnöki kamarákkal is szembekerültek amiatt, hogy mely szervezet tagjai kaphatnak tervezési, építési megbízásokat.¹⁰⁶

Az agrárlobbi – és idetartoztak a mezőgazdasági kamarák küldöttei is – sokat panaszkodott arra, hogy a kormányzat sokkal inkább respektálja az ipar, mint a mezőgazdaság érdekeit. Annyi bizonyos, hogy az ipari lobbis sokkal eredményesebben működött náluk, de ez nemcsak a kereskedelmi és iparkamarák érdeme volt, hiszen a törvényhozás mindkét házában és a kabinetben is mindig jelen voltak a gyáripár igen fajsúlyos képviselői, akiknek meg-

¹⁰¹ ERDEI-PATAKY, 1957. 175.

¹⁰² JÁVORSZKY, 1988. 138.

¹⁰³ ERDEI-PATAKY, 1957. 177.

¹⁰⁴ 1926. évi XXII. tc. Az országgyűlés felsőházáról. 19. §. A különböző kamarák által delegált tagok létszáma később kis mértékben változott.

¹⁰⁵ Így történt ez Hegedűs Loránt BKIK-kültag esetében is, akit a Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara 1937. évi február 18-i közgyűlése levélben köszöntött örökös felsőházi taggá történt kinevezése alkalmából. *Kamarai Közlöny – a Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara hivatalos közlönye* 1937. február 28. (a továbbiakban: *Kamarai Közlöny*). Ezzel valószínűleg megpróbálták az OMGE és a GYOSZ lobbitevékenységét valamelyest ellensúlyozni, ugyanis Hegedűs e két szervezetben tiszteletbeli választmányi tag illetve elnök volt, így nyilván onnan is közeledtek felé (*Országgyűlési almanach az 1939–1944. évi országgyűlésről*. Szerk. HAEFFLER ISTVÁN. Budapest, 1940. 563.). Hasonlóan igyekeztek megnyerni maguknak a képviselőházi tagokat is: a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara az 1935-ös országgyűlési választáson mandátumot szerzett Teleki Mihály, Mocsáry Dániel, Hunyady-Vass Gergely és Takács Imre kamarai tagokat kérte arra, hogy „képviselői minőségükben is dolgozzanak együtt a Kamarával”. A kamara 1935. április 26-i közgyűlésének jegyzőkönyve. BKMÖL IX. 234. a DTMK közgyűlési jegyzőkönyvek 1922–1944.

¹⁰⁶ Erre az ellentétre lásd: MOL Z 193 50. d. 43. t.

voltak az eszközeik akaratuk végigviteléhez. A két érdekcsoport közötti erőviszonyokat jól jelzi talán az is, hogy míg az ipar fejlesztéséről már 1931-ben törvény született, addig az agrárlobbi csupán tizenegy évvel később, 1942-ben volt képes kiharcolni ugyanezt saját területével kapcsolatban, ráadásul a mezőgazdasági kamarák igen elégedetlenek voltak a megszületett törvénycikk tartalmával.¹⁰⁷

A szakmai érdek-képviselői szervezetek jelen voltak azonban a társadalmi élet további fórumain is. A különböző, általuk szervezett szakmai kiállítások, rendezvények egyrészt jó alkalmat adtak a képviselt terület bemutatására, népszerűsítésére, másrészt pedig ezeken az eseményeken mód nyílt bizonyos félig formális, félig informális kapcsolatokat kialakítására illetve ápolására, kamatoztatására is a meghívott illusztris személyekkel. A kereskedelmi és iparkamarák számára ilyen alkalom volt az évenként megrendezett Budapesti Nemzetközi Vásár, amelynek növekvő tekintélyét és fontosságát jelzi, hogy már az 1937-es – tehát még az ipar háborús konjunktúrája előtt –, április 30-a és május 10-e között nem kevesebb, mint 26 600 négyzetméternyi alapterületen megrendezett eseményen 1576 magyar és 86 külföldi kiállító vett részt, és 850 ezer belépést regisztráltak a vásár tíz napja alatt.¹⁰⁸ Ugyanerre volt jó alkalom a két világháború között évente megrendezésre került Magyar Hét című eseménysorozat, amely a magyar ipar és kereskedelem eredményeit volt hivatott megismertetni a nagyközönséggel. A szervezőmunka nagy részét a vidéki kereskedelmi és iparkamarák, illetve a Kamarák Közös Irodája vállalta magára.¹⁰⁹

A városi léthez jobban kötődő szakmák – ügyvédek, mérnökök, orvosok – kamarái jótékonyági bálók, gyűjtések szervezésével voltak jelen a kor társadalmi életében, és ezen alkalmakkor természetesen lehetőség nyílt arra is, hogy a meghívott díszvendégek segítségével informális úton elintézzenek egyes kérdéseket.

Mivel a mezőgazdasági kamarák jóval szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkeztek, inkább más szervezetekkel együtt szerveztek különböző kiállításokat, szakmai vásárokat vagy tenyészállat-szemléket,¹¹⁰ ahol a mögöttes, félig informális megbeszélések alkalmával a megjelenő kamarai elnökök kamatoztathatták hatalmas kapcsolati tőkéjüket.

Nem szabad ugyanis lebecsülni a személyes kapcsolatok nagy erejét egy-egy kérdés kijárárásában, elintézésében. A mezőgazdasági kamarák vezetése pedig igen jó helyzetben volt e tekintetben, hiszen a kerületi elnökök – akik ingyen látták el főleg reprezentatív jellegű feladataikat – szinte kizárólag a nagybirtokos arisztokrácia tagjai közül kerültek ki. Így például a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarának olyan elnökei voltak, mint gróf Almássy Imre, Kállay Miklós későbbi földművelésügyi miniszter, miniszterelnök, vagy báró Vay László és Losonczy István, akik mindketten később magas kormányzati pozícióba távoztak. A Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara elnöki posztját pedig egy ideig Purgly Emil töltötte be, aki később szintén földművelésügyi miniszter lett.¹¹¹ Ezek a személyek kiterjedt rokon-

¹⁰⁷ PINTÉR, 1981. 457.

¹⁰⁸ *Kamarai Közlöny*, 1937. május 31.

¹⁰⁹ *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara tevékenységi köre. A Kamarai Közlöny* 1933. október 8-i számának melléklete. 7–8.

¹¹⁰ ERDEI-PATAKY, 1957. 177.

¹¹¹ A mezőgazdasági kamarák vezetőire vonatkozóan lásd: PINTÉR, 1981. 444.; illetve UJLAKYNÉ, 1978. 599.

sági és ismeretségi körüknek köszönhetően rengeteget tudtak tenni szervezeteik érdekében, bár természetesen ezekről az informális csatornákról – mivel a közbenjárás legtöbbször szóban, fehér asztalnál vagy valamilyen társadalmi esemény alkalmával történt – igen keveset tudni, hiszen nagyon gyérek az ezekre utaló írásos források. Munkájuk eredményességét azonban csökkentette az a tény, hogy egyes időszakokban komoly ellentétek voltak az Országos Mezőgazdasági Kamara és a kerületi szervek között, így sokszor hiányzott az egységes fellépés.

A kereskedelmi és iparkamarák a személyes kapcsolatok tekintetében természetesen nem versenyezhettek az agrár-érdekképviselletekkel, de azért el lehet mondani, hogy a budapesti elnökök és főtítkárok közül például Szávay Gyula, Belatiny Artúr, Éber Antal, később pedig főleg Gyulay Tibor ápolta jó viszonyt a kormánykörökkel, néhányuk tanácsosi rangot is kapott.¹¹² Emellett voltak azonban olyan kamarai vezetők is, akiket a hatalom nem nagyon szívelt: Wimmer Fülöp, a szegedi kamara elnökének személye például ellenzéki érzelmei és – egyesek feltételezése szerint – zsidó származása miatt volt szálka a hatalom szemében,¹¹³ így az ő közbenjáró erőfeszítései legfeljebb a budapestieken keresztül vezethettek eredményre.

Az ügyvédi kamarai vezetők többségével hűvösebb volt a hatalom viszonya,¹¹⁴ az viszont közhelynek számított, hogy Kolosváry-Borcsa Mihály, a Sajtó-, illetve Kiss Ferenc, a Szín- művészeti és Filmművészeti Kamara elnöke milyen jó viszonyt ápol bizonyos kormányzati körökkel.

Az érdekérvényesítő képességnek azonban voltak határai: a kamarai szervezetek sok eredményt és részeredményt értek ugyan működésük során, de legtöbbjük azt például sosem tudta kiharcolni, hogy saját területén ő legyen a kizárólagos érdek-képviselői szervezet. A kereskedelmi és iparkamarák mellett ugyanis végig működött az Ipartestületi Központ és a roppant befolyásával a kamarát elnyomó Gyáriparosok Országos Szövetsége, míg a mezőgazdasági autonómaszervezeteknek többek között az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel, az OMGÉ-val, a Magyar Gazdaszövetséggel illetve a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségével kellett megosztaniuk a szakma képviselőit. A mérnöki kamarának kezdetben nagy erőfeszítésébe került a szakmával elfogadtatni saját létét, és sok energiát kellett arra fordítania, hogy a mérnök cím és az érdekképviselő fogalma közelebb kerüljenek egymáshoz.¹¹⁵ Az orvosi, a sajtó- illetve a színművészeti és filmművészeti kamara pedig már eleve nem azzal a céllal jött létre, hogy akár a kormányzattal szemben is hatékonyan fellépni képes szervezet legyen. Különösen igaz ez az első zsidótörvény nyomán felállított két kamarára, amely autonómiájára nem sokat adva, igen lelkesen szolgálta ki a hatalmat a zsidó származásúak háttérbe szorítása terén, de értetlenül fogadta azt, ha a feléje

¹¹² Például Belatiny Artúr 1922-ben lett kereskedelmi főtanácsos. *Országgyűlési almanach az 1935–40. évi országgyűlésről.* (Sturm-féle országgyűlési almanach.) Szerk. HAEFFLER ISTVÁN. Budapest, 1940. 144.

¹¹³ MOL Z 193 58. d. 63. t. (A kamarai tagok választása a felsőházba. 1926–1928.)

¹¹⁴ Az ügyvédi kamarák vezetése és a hatalom ellentétekkel terhelt viszonyára lásd: KOVÁCS M., 2001. 123–131. és 135–146.

¹¹⁵ Erre példának lásd a kamara mindennapos küzdelmeivel (mérnöki cím jogosulatlan használata stb.) kapcsolatos dokumentumokat: MOL P 1071, A Budapesti Mérnöki Kamara iratai. 6. d. 6. t. Általános iratok 1922–1936.

egyébként többnyire jóindulatú¹¹⁶ kormányzat nem kezelte önálló entitásként olyan kérdésekben, ahol esetleg érdekellentét keletkezett közöttük.¹¹⁷

Azon területeken tehát, ahol az érdekképviseltek konfliktusba kerültek akár a hatalommal, akár más befolyásos szervezetekkel,¹¹⁸ legtöbbször a kamaráknak kellett engedniük, autonómiájuk egyik fokmérőjét: érdekérvényesítő tevékenységüket tehát sokszor csak elég szűk korlátok között tudták kifejtetni, hatókörük offenzív kiterjesztésére legtöbbször nem is gondolhattak. Hiába mondta Khuen-Héderváry Károly, az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke, hogy „a kamara feladata az, hogy autonómiájával élve bírálja és segítse a kormányt”,¹¹⁹ a hatalom a kritikát sohasem fogadta szívesen, sőt nem örült a túlzott kamarai önállóságnak sem.

Létezett azonban egy szféra, ahol a szakmai önkormányzatok mindenféle hatalmi befo-lyástól mentesen működhettek, ez pedig a kor tágabb értelemben vett társadalmi élete volt. Ezen a területen kifejtett erőfeszítéseik közé tartozott a népnevelés, az oktatás támogatása éppúgy, mint különböző kiadványok, lapok kiadása vagy saját tulajdonú, de közcélt szolgáló intézmények létrehozása és fenntartása.

A kamarák nem csak beszéltek és írtak szakmájuk fellendítéséről, hanem igyekeztek önállóan tenni is e cél érdekében. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara például az 1930-as évek végén ötvenezer pengős alapítványt tett a Magyar Tudományos Akadémiánál, amelynek kamataival évente azon tanulmány szerzőjét jutalmazták, aki a legtöbbet tette a kereskedelem népszerűsítéséért.¹²⁰ A kereskedelmi és iparkamarák szívükön viselték tagságuk ismereteinek bővítését is. A budapestiek ennek érdekében egy iparos-továbbképző stratégia keretében előadás-sorozatot, ipari továbbképzőket és mestervizsgára előkészítő tanfolyamokat tartottak.¹²¹

A mezőgazdasági érdekképviseltek saját intézmények létrehozásával igyekeztek az agrárium fejlődését szolgálni: hitelszövetkezeteket, mintagyümölcsösöket és -gazdaságokat hívtak életre, illetve nevükhöz fűződik az első bakterológiai és kórdiagnosztikai állomás, valamint talajtani intézet felállítása is.¹²² Szerephez jutottak emellett még a Komárom megyei talajjavítási és növénytermesztési kísérleti körzetek létrehozásában is, ami hatalmas munkát jelentett.¹²³ Ezen kezdeményezések sikeresnek bizonyultak, hiszen a Duna-Tisza közí Mezőgazdasági Kamara (DTMK) hitelszövetkezetének például 1944-re már 927 tagja lett,

¹¹⁶ GÁSPÁR, 1942. 29.

¹¹⁷ Például a lapok terjedelmének bővítéséhez szükséges papírkiutalás növelése körüli nézetkülönbségekre lásd: GÁSPÁR, 1942. 15.

¹¹⁸ A kereskedelmi és iparkamarák valamint a Gyáriparosok Országos Szövetségének a felsőházi tagok delegálási joga körül kialakult 1931-es összetűzéséből például a GYOSZ került ki győztesen. A konfliktusra részletesebben lásd: STRAUSZ PÉTER: A magyar kamarák érdekérvényesítő képessége a két világháború között 1920–1938 (különös tekintettel a kereskedelmi és iparkamarákra illetve a mezőgazdasági kamarákra). In: *Autonómiák Magyarországon*. Szerk. STRAUSZ PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN. Budapest, 2004. 138–142.

¹¹⁹ A DTMK 1940. április 28-i közgyűlésének jegyzőkönyve. BKmÖL IX. 234. a DTMK közgyűlési jegyzőkönyvek 1922–1944.

¹²⁰ A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1937. május 18-i közgyűlésének határozata. Közli: *Kamarai Közlöny*, 1937. május 31.

¹²¹ MOL Z 193 50. d. 43. t. (A kamarai tevékenységről jelentés. 1934–1942.)

¹²² PINTÉR, 1981. 452.

¹²³ ERDEI-PATAKY, 1957. 177.

és működése alatt 22 millió pengőnyi támogatást osztott szét, a kerület mintagyümölcsöse pedig 1938-tól nyereségesen működött.¹²⁴

A kamarák fontosnak tartották a szakmai oktatás ügyét is, és ennek fejlesztése érdekében anyagi áldozatoktól sem riadtak vissza. A budapesti kereskedelmi és iparkamara az 1940-es években 13 ipari szakiskola 33 tanulójának ítélte oda 100-100 pengős ösztöndíjat, de ilyen összegű juttatásban részesült a kereskedelmi fiú- és leányiskolák legjobb 40 növendéke is.¹²⁵ Emellett 1941-ben 8562 pengőt költöttek az ipartestületi szakkönyvtár-hálózatra és az iparostanonc otthonok támogatására, valamint prioritásaik között szerepelt az általuk dotált iskolák irodatechnikai fejlesztése modern írógépek beszerzése útján, illetve az iskolai könyvtárak és szertárak bővítése is.¹²⁶

Az Országos Magyar Sajtókamara az újságírójelöltek érdekében elérte, hogy képzésüket főiskolai rangra emeljék, emellett a kitűnő tanulók tandíjának egészét, a jelesek 2/3-át, a jó eredményűek pedig felét a kamara fedezte. A főváros által alapított ezerpengős Rákosi Jenő-ösztöndíj odaítélésében is az érdekképviselőnek volt döntő szava, sőt a kamara azt is elintézte, hogy a berlini Collegium Hungaricumban egy helyet újságíróknak tartsanak fenn.¹²⁷

A mezőgazdasági érdekvédelmi szervek közül talán a Duna–Tisza közí Mezőgazdasági Kamara volt a legaktívabb: Kecskeméten saját kertmunkásképző iskolát hozott létre, ahova 17 és 24 év közötti fiatalok jelentkezhetek. A kétéves képzés ideje alatt a tanulók ingyenes szállást, ellátást, sőt némi kis zsebpénzt is kaptak, amiért cserébe ők tartották rendben a mintagazdaságot. Az intézménybe fennállása alatt mindig nagy volt a túljelentkezés, évente 20–40 főt vettek fel.¹²⁸ A kamara részt vett a népfőiskolai mozgalomban is: a szervezet támogatásával jött létre 1932-ben a Pilisi Népfőiskola, Gesztelyi Nagy László, a DTMK igen aktív igazgatója pedig mindvégig lelkes támogatója volt ezen intézménynek.¹²⁹

Emellett a mezőgazdasági kamarák figyelmet szenteltek olyan, az agráriumot érintő kérdéseknek is, amelyek egyre égetőbbé váltak. Így a Duna–Tisza közí Mezőgazdasági Kamara kongresszussorozatát rendezett a tanyakérdésről: 1927-ben Szentesen, 1933-ban Szegeden, 1936-ban pedig Kiskundorozsmán került sor ilyen témájú konferenciára, szintén Gesztelyi Nagy László szervezésében.¹³⁰ A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara a homokos területek feljavításában igyekezett segítséget nyújtani a gazdáknak, az ezzel foglalkozó intézet felállítására és nyereséges (!) működtetésére mellett szakelőadások és -tanfolyamok szervezését is felvállalta, amelyeken több ezer fő vett részt.¹³¹

A kamarák a két világháború között érdek-képviselési és „közéleti” munkájuk során számos fórumon hallatták hangjukat, így a társadalom széles – és egyre szélesedő – rétegei kerültek velük közvetlen kapcsolatba. Többé-kevésbé független önkormányzatiságuk, vállal-

¹²⁴ PINTÉR, 1981. 452–453.

¹²⁵ MOL Z 198 2. cs. 7. t. (A kereskedelmi szakoktatás 1941–1943.)

¹²⁶ A BKIK a kereskedelmi szakoktatásra 1943-ban 12 ezer, 1944-ben 15 ezer, 1945-ben pedig 18 ezer pengőt szándékozott költeni, azonban ez a háborús infláció miatt amúgy sem gigantikus terv a történelmi események miatt nem válhatott valóra. MOL Z 198 2. cs. 7. t. (A kereskedelmi szakoktatás 1941–1943.)

¹²⁷ GÁSPÁR, 1942. 10–11.

¹²⁸ A kertmunkásképző iskolára vonatkozóan lásd: PINTÉR, 1981. 452–454.; PINTÉR, 1983. 429–432.

¹²⁹ PINTÉR, 1983. 424.

¹³⁰ PINTÉR, 1981. 451.

¹³¹ UJLAKYNÉ, 1978. 598. és 602.

kozásaik révén lassan megteremtődő viszonylagos anyagi önállóságuk – vagy legalábbis több lábon állásuk – lehetővé tette számukra, hogy saját belátásuk szerint igyekezzenek képviselni szakmai területük érdekeit. Ha nem is nőhették ki magukat abszolút autonómiával rendelkező szervezetekké – bár erősen kétséges, hogy ilyen szerv egyáltalán létezett-e, s fog-e létezni valaha –, azzal, hogy számos kezdeményezést önállóan tettek, nem várták passzívan a kormányzat segítségét, voltaképp autonóm módon cselekedtek. Emiatt a ma oly sokat emlegetett modern civil szféra előképének is tekinthetjük őket, hiszen felismerve önkormányzatiságuk lehetőségeit és korlátait, az adott kor által engedett mozgástéren belül minél több mindent igyekeztek elérni az általuk képviselt szakma érdekében. Ha lehetett, a hatalom segítségével, de ha nem, akkor akár nélküle, önerőből is. Ezért az egész magyar társadalom számára is nagy veszteséget jelentett, amikor 1944/45 után – politikai és ideológiai okok miatt – ezek az addig lehetőségeik szerint és környezetük szabta korlátaik között eredményesen tevékenykedő szervezetek vagy felszámolásra kerültek, vagy pedig megfosztattak lényegüktől: autonóm szervezetüktől és működésüktől.

STRAUSZ PÉTER

KAMARAI AUTONÓMIÁK ÉS HEGYKÖZSÉGEK 1945-TŐL NAPJAINKIG

KAMARÁK ÉS HEGYKÖZSÉGEK MAGYARORSZÁGON 1945–1989

A második világháború során felfüggesztett kamarai autonómiák egy részének helyreállítása már a háború vége felé, a németek kiűzésével párhuzamosan, kezdetét vette. Így január 25-én a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány 333/1945. M.E. számú rendeletével hatályon kívül helyezte a kereskedelmi és iparkamarák önkormányzatát feloszlató 9.180/1940. M.E. számú rendeletet, és egyben intézkedett a kereskedelmi és iparkamarák újjászervezéséről is, amelynek kapcsán elrendelte a kamarai választások előkészítését és új választási szabályok megalkotását.¹³² Majd ezt követően a 10.440/1945. M.E. sz. rendelet az ügyvédi kamarák önkormányzatának helyreállításáról intézkedett, elrendelve egyúttal a tisztújítást is.¹³³

Ebben az esetben a központi szabályozás csak a kialakult helyzethez alkalmazkodott, ugyanis az ügyvédi kamarák újjáalakítása és működésük megindulása már ezt megelőzően, öntevékeny formában kezdetét vette. Az országban elsőként a debreceni ügyvédi kamara alakult újjá, és kezdte meg működését az 1945. február 3-án tartott tagértekezlettel, majd ezt fokozatosan, ugyanilyen módon követte a többi ügyvédi kamara újjáalakulása is.¹³⁴

Egyes jogszabályok 1945-ben még különböző feladatokat is előírtak bizonyos kamarák számára.¹³⁵ A korábban is kiemelkedő szerepet játszó Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarát pedig, akárcsak az első világháború után, most is bevonták a békétárgyalások előkészítésének munkájába.¹³⁶

Azonban az átmenetinek bizonyuló koalíciós időszakban már kezdettől napirenden volt, a kommunista párt dominanciájának növekedésével pedig egyre inkább előtérbe került a szovjet típusú politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedés kiépítésére való törekvés, ami pedig az erőteljes központosítás jegyében mereven elutasított mindenféle önkormányzati típusú szerveződést.

Ennek következtében a kamarai önkormányzatok helyreállítása többnyire csak felemás módon történt meg, sőt voltak kamaratípusok, amelyek esetében erre egyáltalán nem is került sor, mint például a mérnöki kamara vonatkozásában. A mezőgazdasági kamarákat illetően pedig az 1945. július 14-i 4.660/1945. M.E. sz. rendelet kimondta, hogy a földművelésügyi miniszter felfüggesztheti a mezőgazdasági kamarák önkormányzatát, és az egyes kamarák élére miniszteri biztost nevezhet ki, ha a kamarai szervezet működésükben rend-

¹³² Lásd a 75. sz. dokumentumot.

¹³³ Lásd a 76. sz. dokumentumot.

¹³⁴ HOLLÓS-PAPP, 1995. 51–52.

¹³⁵ Így például a pénzügyminiszter 16.652/1945. számú rendelete a német tulajdonban álló vagyontárgyak forgalmának korlátozása és zár alá vétele tárgyában (*Magyar Közlöny*, I. [1945. április 28.] 18. sz. 2–3.). 7. § (1) és (4) alapján a német állampolgárok kereskedelmi vagy ipari vállalatának (üzletének, üzemének) nyersanyag- és árukészletéről, üzleti és üzemi berendezéséről szóló bejelentés egy példányát a pénzügyigazgatóság a kerületi kereskedelmi és iparkamarának küldte meg, amely ha az üzlet, üzem folytatását közérdekből szükségesnek látta, akkor erre javaslatot tett a vállalat természete szerint illetékes kereskedelem- és közlekedésügyi vagy iparügyi miniszternek, egyúttal javaslatot tett a vállalati vezető személyére is.

¹³⁶ SÁRKÖZI, 1967. 79.

kívüli körülmények zavarják, vagy működésük ellenkezik a közérdekkel.¹³⁷ A rendelet végrehajtására azonban nem került sor, így a mezőgazdasági kamarák önkormányzatának és önálló működésének a felszámolása végül csak a 24.070/1946. M.E. számú rendelettel történt meg, amely a mezőgazdaság érdekeinek képviselésére, a kamarák elnökségeit és választmányait megszüntetve, földművelésügyi tanácsok illetve Országos Földművelésügyi Tanács felállítását rendelte el.¹³⁸ Miután azonban ezek számára egy új hivatali szervezet felépítése körülményes és időigényes lett volna, a földművelésügyi tanácsok keretében és azok irányítása alatt a változatlan összetételű és formájú kamarai hivatalok tovább folytatták tevékenységüket.¹³⁹ Felszámolásukra majd csak 1949-ben, a földművelésügyi tanácsok megszüntetésével együtt került sor, amelynek során a kamarai vagyon is állami kézbe került.¹⁴⁰

Sorsát ugyanakkor a többi kamara sem kerülhette el, így például a kereskedelmi és ipar-kamarák esetében a választások határidejét többször is későbbre tolták, majd végül ezekre nem is került sor, miután 1948-ban a kormány az 5.590/1948. Korm. számú rendeletével felszámolta a legnagyobb múlttal rendelkező hazai kamarákat is.¹⁴¹ Ezt követte a közjegyzői kamarák megszüntetése 1949 júniusában.¹⁴²

1949 végére, a politikai fordulat teljessé válásának időszakára így valamennyi korábban fennálló kamara megszüntetésre került, egyedüli kivételt az ügyvédi kamarák képeztek. Esetükben, a már említett 10.440/1945. M.E. sz. rendeletet követően kibocsátott, a kamarai választásokat részletesen szabályozó igazságügy-miniszteri rendeletek alapján a kamarai választásokat is lefolytatták, majd 1946 folyamán megalakultak a kamarák önkormányzati szervei, 1947 márciusában pedig megtartotta alakuló ülését az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottsága is.¹⁴³

Természetesen az újjáalakuló ügyvédi kamarák és az ügyvédség tekintetében is kezdetől fogva gyökeres átalakulás zajlott le a két világháború közötti korszakhoz képest. Így az állami élet lassan egészére kiterjedő centralizáció az ügyvédi kamarákat sem kerülte el. Így már 1946-ban az 51.000/1946. I.M. számú rendelet megszüntette a 18 ügyvédi kamara felét, majd a 37.000/1948. I.M. számú rendelet mindössze ötre csökkentette a számukat (Budapest, Debrecen, Győr, Pécs és Szeged).¹⁴⁴

¹³⁷ Lásd: 4.660/1945. M.E. számú rendelet a mezőgazdasági kamarák önkormányzatának felfüggesztéséről. *Magyar Közlöny*, I. (1945. július 14.) 76. sz. 3.

¹³⁸ Lásd a 77. sz. dokumentumot.

¹³⁹ Lásd: PINTÉR, 1981. 474.

¹⁴⁰ Lásd: A magyar köztársaság kormányának 1.820/1949. Korm. számú rendelete az Országos Földművelésügyi Tanács és a földművelésügyi tanácsok megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, V. (1949. február 26.) 43–44. sz. 359.

¹⁴¹ Lásd a 79. sz. dokumentumot.

¹⁴² Lásd: A magyar köztársaság kormányának 4.090/1949. Korm. számú rendelete a közjegyzői (közjegyzőhelyettesi) állásoknak állami közszolgálati állásokká átszervezése tárgyában. *Magyar Közlöny*, V. (1949. június 14.) 123–124. sz. 877.

¹⁴³ *A magyar állam szervei, 1944–1950*. II. kötet. N-Z. Főszerk. BORECZKY Beatrix. Budapest, 1985. 673.; HOLLÓS-PAPP, 1995. 52.

¹⁴⁴ Lásd: Az igazságügyminiszter 51.000/1946. I.M. számú rendelete egyes ügyvédi kamarák megszüntetése, a megmaradó ügyvédi kamarák területének megállapítása, valamint az ügyvédi kamarai választások tárgyában. *Magyar Közlöny*, II. (1946. október 9.) 230. sz. 2., továbbá: Az igazságügyminiszter 37.000/1948. I.M. számú rendelete egyes ügyvédi kamarák megszüntetése és a megmaradó ügyvédi kamarák területének megállapítása tárgyában. *Magyar Közlöny*, IV. (1948. április 2.) 76. sz. 755–756.

A 3.940/1948. Korm. számú rendelet pedig ezen maradék ügyvédi kamarák autonómiáját is felfüggesztette, legalábbis átmenetileg, miután önkormányzati szerveik működését megszüntette, az új választások kiírását pedig az igazságügy-miniszter hatáskörébe utalta.¹⁴⁵ A kamarák élére addig is miniszteri kiküldötteket vagy intéző bizottságokat rendelt ki. Ezáltal sikerült biztosítani, hogy a sorra kerülő választásokon a kiépülő új rendszernek megfelelő garnitúra kerüljön hatalomra, formálisan az immáron „demokratikus” pártokba tömörült ügyvédek ajánlásai alapján. A kamarák így megválasztott vezetőségei a továbbiakban nyíltan megkezdték az új, „szocialista típusú” ügyvédség létrehozását, amit természetesen a továbbiakban követett az ez irányú adminisztratív és jogi feltételrendszer megteremtése is.

Ily módon, ha kezdetben teljesen formálissá vált autonómiával is, de a szocializmus évtizedei alatt is fennmaradhattak és működhettek az ügyvédi kamarák. Ez valószínűsíthetően annak is köszönhető, hogy a többi fontos kamaratípus létjogosultságát veszítette a szovjet típusú átalakulással. Így például az államosítások révén gyökeresen átalakult az ipar és a kereskedelem struktúrája, aminek következtében gyakorlatilag a kereskedelmi és iparkamarák bázisa is megszűnt. Ugyanez bekövetkezett a mezőgazdasági kamarák esetében is, hiszen már a földosztás révén jelentősen megváltozott a földtulajdonnal rendelkezők köre, egyúttal felszámolásra került a kamarák életében korábban meghatározó szerepet játszó nagybirtokosság is, ráadásul a teljes hatalomátvételre törekvő kommunista erők számára már kezdettől nyilvánvaló volt, hogy a valódi cél a kollektivizált, szocialista nagyüzemi mezőgazdaság létrehozása, ami pedig végképp feleslegessé tette a mezőgazdasági kamarák létét.

Előbbiektől eltérően az ügyvédség viszont, noha jelentős átalakuláson ment át, alapjaiban megmaradt, és az is nyilvánvaló volt, hogy a szocializmusban is szükség van az ügyvédi hivatásra, mint az egyéni és csoportérdekek sajátos jogi képviselőjére. Így, a többi hivatásrendi kamaránál nagyobb súllyal rendelkező ügyvédi kamarákat nem volt értelme megszüntetni csak átalakítani az új hatalom igényei illetve szándékai szerint, és egy megfelelő modus vivendi révén megnyerni őket az általános politikai célok támogatására.¹⁴⁶ Fennmaradásukhoz minden bizonnyal az is hozzájárult, hogy néhány másik hivatásrendi kamarától eltérően (például sajtó- vagy orvosi kamara) a zsidókérdés kapcsán sem exponálták magukat a feltétlenül szükséges mértéknél jobban.

Az ügyvédi kamarák mellett még egy további kamara megnevezésű intézmény működött a szocializmus idején, a korábbi kereskedelmi és felosztását követően ugyanis a 7.750/1948 Korm. számú rendelettel létrehozásra került az ún. Magyar Kereskedelmi Kamara, amely azonban megtévesztő neve ellenére nem az országos szervezettel nem is rendelkező korábbi kereskedelmi és iparkamarák jogutódja, hanem egy, a külkereskedelem elősegítésére alakult, már a kiépülő új rendszer igényei szerinti szervezet volt.¹⁴⁷ Tagjait kizárólag külkereskedelmi vállalatok alkották, működésének költségeit pedig az állami költségvetésből fedezték. Esetében a kamara megnevezés használatát valószínű az indokolta, hogy a Magyarország és a külföld közötti gazdasági kapcsolatteremtés elősegítéséhez előnyösnek bizonyult továbbra is felhasználni a meglévő és jól működő kamaraközi kapcsolatokat, amit az is meg-

¹⁴⁵ Lásd a 78. sz. dokumentumot.

¹⁴⁶ SZÁNTÓ, 2001. 29.

¹⁴⁷ Lásd a 80. sz. dokumentumot.

könnyített, hogy szervezetét gyakorlatilag a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Külkereskedelmi osztályából hozták létre.¹⁴⁸ Semmi esetre sem volt tehát klasszikus kamarának tekinthető, és ennek megfelelően neve ellenére a testületi önkormányzatiság jegyeivel, különösen működésének első évtizedeiben, semmilyen tekintetben nem rendelkezett.

A kommunista hatalomátvételt követően az ügyvédi tevékenység lényeges átalakítása vette kezdetét, részben szervezeti, részben pedig tartalmi változtatások révén. A kollektivizmus jegyében a magánügyvédekkel szembeni, hátrányos következményekkel járó előítéletek és korlátozások révén belekényszerítették az ügyvédséget a szovjet mintájú munkaközösségi formába.¹⁴⁹ Ugyanakkor 1956. január 1-től ismét sor került az ügyvédi kamarák számának részleges növelésére. Ennek oka részben az volt, hogy a több száz fős és egyúttal nagy földrajzi egységeket átfogó kamarák nem tudták megfelelő mértékben átfogni és felügyelni az ügyvédséget, másrészt a munkaközösségek elterjedtségét is már egyfajta garanciának tekintették a decentralizálásból adódható veszélyekkel szemben.¹⁵⁰

Az új működési struktúra meghonosításának kiteljesedő folyamatát átmenetileg félbeszakította az 1956-os forradalom, majd az azt követő megtorlás, amely természetesen az ügyvédséget is érintette, kedvező lehetőséget nyújtva egyúttal a hatalom számára nem kívánatos ügyvédek eltávolítására. 1958-ban így a 26/1958. Korm. számú rendelet alapján az egész ügyvédi kar személyi állományát felülvizsgálták, a politikai szempontból „gyanús-nak” talált ügyvédek pedig alkalmatlanná nyilvánították az ügyvédi hivatás gyakorlására. Ezenfelül a rendelet felfüggesztette az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságának valamint az ügyvédi kamaráknak és szerveiknek működését, és minden kamara élére miniszteri kiküldöttet állított, akik ellátták a kamarai ügyek intézését az újonnan kitűzendő választásokig, valamint ők irányították az ügyvédi munkaközösségek újáalakítását illetve az új munkaközösségek megalakítását is.¹⁵¹

Ezzel együtt az új, szocialista ügyvédi rendtartásnak is tekinthető 1958. évi 12. számú törvényerejű rendelet kibocsátásával az ügyvédi tevékenység átfogó jellegű rendezését is végrehajtották. Ezt egyébként a szakmai és politikai célszerűség is megkívánta, miután a második világháború óta eltelt időszakban csak különféle részleges módosítások, alacsonyabb szintű jogszabályok vagy állásfoglalások határozták meg az új típusúnak ügyvédi tevékenység kereteit és tartalmi követelményeit.¹⁵²

Az új szabályozás az ügyvédség „szocialista típusú” átalakításának a lezárásaképpen hatályon kívül helyezte szinte az összes ügyvédségre vonatkozó korábbi jogszabályt. Gyakorlatilag felszámolta az ügyvédi magántevékenységet az ügyvédi munkaközösségekben történő működés kötelezővé tételével; az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottsága helyett Országos Ügyvédi Tanács felállítását rendelte el, amelynek tagjai a kamarák elnökei és a

¹⁴⁸ GYÁRFÁSNÉ, 1984. 6.; SÁRKÖZI, 1967. 79. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Belkereskedelmi osztálya ugyanakkor Belkereskedelmi Igazgatóság néven folytatta működését, miután átvette a kamara 135 főből álló tisztviselő karának nagy részét.

¹⁴⁹ SZÁNTÓ, 2001. 26–27.

¹⁵⁰ SZÁNTÓ, 2001. 29.

¹⁵¹ Lásd: A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 26/1958. (III. 30.) számú rendelete az ügyvédi kamarákkal és az ügyvédek kamarai tagságával összefüggő egyes kérdésekről. *Magyar Közlöny*, XIX. (1958. március 30.) 30. sz. 265–266.

¹⁵² SZÁNTÓ, 2001. 30.

közgyűlések által delegáltak közül az igazságügy-miniszter által kinevezett személyek voltak. A tanács csak a fegyelmi ügyekben kapott felügyeleti, vagyis fellebbviteli jogkört, egyébként a miniszter tanácsadó, javaslattevő szerveként kellett funkcionálnia. A rendelet előírta továbbá, hogy a fővárosban és minden megyében ügyvédi kamarát kell szervezni, ugyanakkor a kamara ügyeinek intézésére az addigi választmány helyett a tiszvikart is magában foglaló kisebb létszámú elnökség létrehozását írta elő.¹⁵³

Az új szabályozás alapján a kamarák érdek-képviselési s egyben irányító és ellenőrző szerepet töltek be. Gyakorlatilag azonban a kamarák minden autonómiája megszűnt, ettől kezdve tulajdonképpen döntően igazgatási feladatokat láttak el a munkaközösségekben dolgozó ügyvédekkel kapcsolatosan, bár azért törekedtek arra, hogy fegyelmi és egyéb ügyekben a testület önrendelkezési jogainak lehetőség szerint érvényt szerezzenek.¹⁵⁴

Az új típusú ügyvédi működés és szervezet viszonylagos megszilárdulását követően, 1964-ben került sor az 1945 utáni első kamarai ügyrend megalkotására, amelyet azonban már nem tekinthetünk az ügyvédi kamarai autonómia jellegzetes megnyilvánulási formájának, miután immár nem az egyes kamarák készítették és fogadták el a saját ügyrendjüket, hanem az uniformizálás jegyében az Országos Ügyvédi Tanács fogadott el egy egységes, valamennyi kamarára érvényes ügyrendet, amely az igazságügy-miniszter jóváhagyásával lépett hatályba.

Az 1960-as években a gazdaságirányítás reformjával párhuzamosan politikai, társadalmi és ideológiai téren egyaránt előremutató változások mentek végbe, aminek hatása megnyilvánult az ügyvédi kamarák és Magyar Kereskedelmi Kamara vonatkozásában is. Esetükben ugyanis egy, egészen a szocialista rendszer bukásáig tartó lassú, de folyamatos, az önállóság növekedése irányába ható fejlődés indult meg, amelynek során egyes hagyományos kamarai attribútumok is megjelentek.

Az ügyvédi kamarák esetében ez a folyamat az 1966. évi 22. számú törvényerejű rendelettel vette kezdetét, amely az 1958-ban bevezetett ügyvédi rendtartást módosította. A változások közül a munkaközösségi tevékenység finomabb szabályozását, a kamarai gazdálkodásra vonatkozó új előírásokat, valamint az Országos Ügyvédi Tanács szerepének bizonyos fokú módosítását indokolt kiemelni.¹⁵⁵ Az ügyvédek által a munkaközösségekhez befizetett hozzájárulásokból képezett gazdasági alap létrehozása biztosabb alapokra helyezte a kamarák működését. Lehetőséget biztosított egyúttal, hogy a kamarai vezetőség koncepcionális módon, rangsorolva a teendőket, a centralizált pénzügyi alap segítségével lépéseket tegyen az igényeknek megfelelő, korszerűbb munkaközösségi létfeltételek kialakítására. A módosítás alapján az Országos Ügyvédi Tanács jogositványt kapott arra is, hogy közreműködjön a kamarák tevékenységének ellenőrzésében és e munka koordinálásában.¹⁵⁶

A változások révén egyúttal új ügyrend elkészítése is szükségessé vált, így az 1964-es

¹⁵³ Lásd: A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1958. évi 12. számú törvényerejű rendelete az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről. *Magyar Közlöny*, XIX. (1958. március 30.) 30. sz. 255–265.

¹⁵⁴ Erre vonatkozóan lásd: BÁRÁNDY, 4.

¹⁵⁵ Lásd: A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1966. évi 22. számú törvényerejű rendelete az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. számú törvényerejű rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny*, XXII. (1966. augusztus 24.) 55. sz. 521–525.

¹⁵⁶ SZÁNTÓ, 2001. 33.

ügyrendet alig három év után az igazságügy-miniszter 117/1967 (IK 14.) I.M. számú utasítása hatályon kívül helyezte, és új ügyrendet léptetett életbe, ami viszont már több mint egy évtizeden át hatályban maradt.¹⁵⁷

A Magyar Kereskedelmi Kamara szervezeti és működési keretei pedig a 61/1967. Korm. számú rendelet alapján bővültek, miután ez az intézményt a külkereskedelemben részt vevő kormányzati, gazdasági és társadalmi szervezetek érdek-képviselői szerveként jelölte meg, de amelynek tagjai közé immár, önkéntes csatlakozással, mezőgazdasági, ipari és belkereskedelmi vállalatok is beléphettek.¹⁵⁸ Az 1970-es években a fejlődési folyamat további folytatódása során tagsága kibővült a mezőgazdasági és ipari szövetkezetek, kutató- és pénzintézetek, szolgáltató vállalatok körével is. 1977-ben pedig a kamarát a külkereskedelmi tárcától közvetlenül a Minisztertanács felügyelete alá helyezték, egyúttal pedig kereskedelemfejlesztő feladatait érdek-képviselői és érdekegyeztetési funkciókkal is kiegészítették. Feladata e téren a későbbiekben közvetítő szerep betöltése lett a hatóságok és vállalatok közötti vélemény- és információcserében. Persze ez egy sajátos „érdekképviselő” volt, ahol az érdekek markánsan nem különböztek egymástól, miután a vállalatok nagyobb része állami, a fennmaradó rész pedig szövetkezeti tulajdonban volt. Így eltérések az általános gazdasági irányelveket, hosszabb távú terveket illetően nem, csak egyes konkrét kérdések, módszerek tekintetében lehettek.¹⁵⁹

Az 1980-as évek elején a Magyar Kereskedelmi Kamara országos hatáskörének erősítése, egyúttal a regionális fejlesztési érdekek képviselése érdekében területi bizottságokat hozott létre Győr, Pécs, Szeged, Miskolc és Debrecen székhellyel.¹⁶⁰

A korszakos változást azonban a kamara életében végül az Elnöki Tanács 1985. évi 11. sz. törvényerejű rendelete hozott, amely a kamara feladat- és hatáskörébe utalta a belföldi vállalatok érdekeit képviselő tevékenységet is.¹⁶¹ A kamara lényeges funkciója lett az érdekközvetítés. Továbbá ezentúl mind makro-, mind mikrogazdasági kérdésekben állást foglalt, javaslatokat tett.

Miután az ily módon megváltozott tartalommal az addigi elnevezés már nem volt összhangban, az Elnöki Tanács 1987. évi 17. sz. törvényerejű rendeletével 1988. január 1-jétől elnevezését Magyar Gazdasági Kamarára változtatta.¹⁶²

A kamarai feladatok, funkciók körének kibővülése következtében a vállalatok bizalma is megnőtt iránta, tagvállalatainak száma így jelentős mértékben nőtt. Míg ezek száma 1981-ben még kevesebb, mint 500 volt, addig 1988-ban már az 1800-at is meghaladta, és ezt követően is tovább nőtt a kamara ügyvezetőségi ülése 1988. júniusi döntésének köszönhetően,

¹⁵⁷ Az igazságügy-miniszter 117/1967. (IK 14.) I.M. számú utasítását az ügyvédi kamarák ügyrendjéről, valamint az ügyvédi kamarák 1967-es ügyrendjét lásd *Ügyvédi Közlöny*, VI. (1967) 12. sz. 95–99.

¹⁵⁸ Lásd: A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 61/1967. (XII.23.) számú rendelete a Magyar Kereskedelmi Kamaráról. *Magyar Közlöny*, XXIII. (1967. december. 23.) 100. sz. 1057–1060.

¹⁵⁹ GYÁRFÁSNÉ, 1984. 7.

¹⁶⁰ *Fejezetek a Magyar Gazdasági Kamara történetéből*. Szerk. KOHUT TIBOR. Budapest, 1989. 8.; GYÁRFÁSNÉ, 1984. 14.

¹⁶¹ Lásd: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1985. évi 11. számú törvényerejű rendelete a Magyar Kereskedelmi Kamaráról. *Magyar Közlöny*, XLI. (1985. június 22.) 25. sz. 609–611.

¹⁶² Lásd: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1987. évi 17. számú törvényerejű rendelete a Magyar Kereskedelmi Kamara elnevezésének megváltoztatásáról. *Magyar Közlöny*, XLIII. (1987. október 22.) 44. sz. 882.

miszerint a továbbiakban már a magyarországi székhelyű, külföldi részvétellel működő egyes vállalatok is tagjai lehettek a Kamarának, méghozzá a magyar vállalatokkal azonos feltételek mellett.

Ekkor már egyébként a Magyar Gazdasági Kamara a kormányzattól független társadalmi szervezetként működött, és állami támogatás nélkül a tagdíjakból és a tagoknak nyújtott egyes szolgáltatások bevételeiből tartotta fenn magát.¹⁶³

Összegezve megállapítható, hogy a Magyar Kereskedelmi Kamara a többszöri módosításoknak köszönhetően jelentős lépéseket tett a tényleges kamarává válás felé, miután Magyar Gazdasági Kamara néven immár nemcsak a külkereskedelmet, hanem az egész magyar gazdaságot átfogó, érdek-képviselői, érdekérvényesítő, egyben klasszikus kamarai (kereskedelemfejlesztési, okmányhitelesítő, választott bírósági stb.) feladatkört betöltő szervezetté nőtte ki magát.¹⁶⁴

A 80-as évek közepétől az ügyvédség is megújított jogszabályi keretek között végezhetett a szakmai feladatok ellátását, ugyanis az 1983. évi 4. számú törvényerejű rendelettel új ügyvédi rendtartást vezettek be. A jogszabályi változtatás deklarált motívumai között kitüntetett helye volt a demokratizálás és az önkormányzatiság erősítésének, ennek megfelelően az ügyvédi kamarát immár az ügyvédek területi önkormányzati szerveként, az Országos Ügyvédi Tanácsot pedig az ügyvédség országos önkormányzati szerveként határozta meg.¹⁶⁵ Továbbá jelentős előrelépésként ismét lehetővé tette az ügyrendek kamarák által történő önálló megalkotását az Országos Ügyvédi Tanács Elnökségének jóváhagyásához kötötte. Ily módon ha korlátok között is, de nőtt az ügyvédi kamarák szabadsága a szervezeti és működési kereteinek meghatározása terén is. Az ügyvédi kamarák önkormányzatának teljes körű visszaállítását azonban majd csak a rendszerváltozás nyomán létrejövő új politikai és társadalmi viszonyok tették lehetővé.

A második világháborút követően, a kamarákhoz és többi önkormányzattal rendelkező intézményhez hasonlóan, kezdetét vette a hegyközségi szervezetrendszer fokozatos felszámolása is. Az első lépés az 1938. évi XXXI. törvénycikket módosító 4.600/1947. M.E. rendelet kibocsátása volt, amely a hegyközségeket a mezőgazdaság területén előnyben részesített földműves-szövetkezetekkel próbálta meg összhangba hozni, így a hegyközségi tanácsokba a Földműves-szövetkezetek Országos Központjának kiküldöttei is bekerültek, továbbá a földműves-szövetkezetek maguk is alakíthattak hegyközségeket.¹⁶⁶

Másfél évvel ezután viszont már nyíltan kezdetét vette a hegyközségek jogkörének erőteljes korlátozása. 1948 végétől ugyanis a hegyközségek beszámolójának elfogadásához a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Szövetségének (DÉFOSZ) igazolása kellett. 1949 januárjától pedig a hegyközségi ügyek miniszteri biztosának irányításával megkezdődött a felszámolás előkészítése. Ettől kezdve nem lehetett hegyöröket felfogadni, a hegyközségek

 ¹⁶³ GYÁRFÁSNÉ, 1984. 7.

¹⁶⁴ VÁPÁR, 1996. 28.

¹⁶⁵ Lásd: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1983. évi 4. számú törvényerejű rendelete az ügyvédségről 31. § (1) és 40. § (1). *Magyar Közlöny*, XXXIX. (1983. április 20.) 17. sz. 224–225.

¹⁶⁶ Lásd: A magyar köztársaság kormányának 4600/1947. M.E. számú rendelete a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsgazdálkodásról szóló 1938. XXXI. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosítása, illetőleg kiegészítése tárgyában. *Magyar Közlöny*, III. (1947. május 11.) 106. sz. 1257–1262.

saját számlájukkal sem rendelkeztek önállóan, majd teljes vagyonukat zár alá vették.¹⁶⁷ Végül a folyamat zárásaként a 3.300/1949. Korm. számú rendelet államosította a hegyközségek és hegyközségi tanácsok minden vagyonát, és megszüntette azokat.

A rendelet a földművelésügyi minisztert hatalmazta fel arra, hogy a vagyon felhasználásáról intézkedjék. Szabályozta ezenkívül az addig a hegyközségi szervezetrendszer által végzett feladatok további ellátását is. Ezek közül az igazgatási jellegűeket az államigazgatási szervezetek, az érdek-képviselőket a DÉFOSZ vette át, a szőlő őrzésével kapcsolatos teendők pedig a községi elöljáróság, illetve városban a polgármester hatáskörébe kerültek. A hegyközségi rendszer csúcán álló Magyar Szőlősgazdák és Gyümölcstermelők Országos Egyesülete – az Országos Szőlő- és Borgazdasági Tanács jogutódja – ugyancsak megszűnt, vagyona pedig a DÉFOSZ-ra szállt át.¹⁶⁸

A megszüntetés ellenére, alig egy évtized múlva, ismét felbukkantak hegyközségnek nevezett társulások. Ennek hátterében az állt, hogy a kiépülő Kádár-rendszer célja a Rákosi-rendszerhez hasonlóan szintén a mezőgazdaság szocialista átszervezése volt, azonban az 1950-es évek elején lezajlott első tétesztési kampány nyomán létrejött szövetkezeti rendszer gyakorlatilag szétesett. A forradalom utáni felfokozott politikai helyzetben viszont óvatossá kellett eljární, ezért a szőlőtermelés területén is egyelőre célszerűbbnek látszott a bevett hegyközség elnevezés felelevenítésével létrehozni új társulási formákat.¹⁶⁹

Így került sor a hegyközségekről szóló 1958. évi 6. számú törvényerejű rendelet kibocsátására, amelynek azonban már a preambuluma is egyértelműsítette, hogy nem a hagyományos hegyközségi forma újjáélesztéséről van szó. A rendelet az egyes hagyományos hegyközségi feladatok mellett ugyanis túlnyomórészt a közös termelés irányába mutató együttműködést fogalmazott meg, így a létrehozott társulások gyakorlatilag egyfajta szövetkezetnek voltak tekinthetők. Ezt bizonyítja, hogy ezeket a hegyközségeket a Szövetkezetek Országos Szövetségének felügyelete alá helyezték, s működésüket is a járási szövetkezeti központ javaslatára engedélyezte a járási tanács, tagjai ugyanakkor az egyéni gazdákon kívül állami gazdaságok és termelőszövetkezetek is lehettek.¹⁷⁰

Szélesebb körű elterjedésére végül nem került sor, miután 1959–60-ban nagy lendületet vett a termelőszövetkezetek szervezése, majd két év alatt be is fejeződött. A termelőszövetkezetek létrejöttével pedig már nem igazán erőltették ezt a felemás képződményt. Így végül az 1968. évi 36. tvr. alapján a következő év első napjával a hegyközségekről szóló törvényerejű rendelet hatályát veszítette, s az e néven működő szervezetek megszűntek.¹⁷¹

KAMARAI ÉS HEGYKÖZSÉGI AUTONÓMIÁK 1989-TŐL NAPJAINKIG

A kibontakozó rendszerváltozással bekövetkező gazdasági, társadalmi változásokból fakadóan, immár az európai jogrenddel összhangban, a társadalmi szervezetek autonómiáját

¹⁶⁷ KOVÁCS-MIKÓ-SZABÓ, 1995. 42–43.

¹⁶⁸ Lásd a 93. sz. dokumentumot.

¹⁶⁹ KOVÁCS-MIKÓ-SZABÓ, 1995. 43–44.

¹⁷⁰ Lásd a 94. sz. dokumentumot.

¹⁷¹ KOVÁCS-MIKÓ-SZABÓ, 1995. 44.

szem előtt tartva került sor még 1989-ben az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény elfogadására. Ezáltal lehetővé vált a civil önszerveződések egyre nagyobb térnyerése, aminek köszönhetően alulról jövő kezdeményezésként számtalan, magát kamarának nevező szervezet jött létre. Így az előző időszakot jellemző meglehetősen korlátozott keretek közé szorított kamarai struktúrához képest egyfajta átlendülés következett be a másik véglet irányába. Az egyesülési törvény alapján létrehozott szervezetek bármelyike használhatta ugyanis a kamara megjelölést, így 1993-ra már több mint 100 szervezet nevezte magát „kamarának”.¹⁷²

Miután ezek az újonnan szerveződött „kamarák” az egyesülési jog alapján működő társadalmi szervezetek voltak, így a szakirodalom ún. egyesületi kamaráknak is nevezi őket, megkülönböztetésként a későbbi, köztestületi kamaráktól. Egy részük ugyan ellátott egyes kamarai feladatokat, de miután közfeladatokat az állam nem adott át számukra, nem tekinthetők a szó szoros értelmében vett kamaráknak, többségük inkább szakmai, érdek-képviselői szervezet volt.¹⁷³

A számtalan ilyen típusú szerveződés közül az egyaránt 1989-ben létrehozott Magyar Agrárkamarát, a Magyar Orvosi Kamarát, a Magyar Gyógyszerész Kamarát és a Mérnöki Kamarát érdemes kiemelni.

A rendszerváltozást követően, 1991-től azután kezdetét vette egyes szakmai kamarák központi szabályozás révén történő létrehozása, illetve átalakítása is. Elsőként a hatályos ügyvédi rendtartást módosító 1991. évi XXXIII. törvény révén az ügyvédség működési rendjének és szervezetének átalakítása keretében sor került az ügyvédi kamarák autonómiájának helyreállítására. Ezek felett az igazságügy-miniszter a továbbiakban már csak törvényességi felügyeleti jogot gyakorolhatott, aminek révén lényegében biztosítottá lett az igazságügyi szervek közötti függetlenségük. Ily módon lehetővé vált, hogy a nagy múltú ügyvédi kamarák újra zavartalanul eleget tehessenek önkormányzati és érdekvédelmi feladataiknak, valamint részt vehessenek a hazai jogélet alakításában.¹⁷⁴

A törvény egyúttal az Országos Ügyvédi Tanács elnevezését is megváltoztatta, és a kamarák új, önkormányzattal rendelkező országos szerveként létrehozta az Országos Ügyvédi Kamarát, amelynek megalakítására végül 1992 áprilisában került sor.¹⁷⁵

Az 1991. évi XLI. törvénnyel pedig az 1949-ben államosított és a bírósági szervezetbe integrált szabadfoglalkozású közjegyzői intézmény helyreállításával együtt, önkormányzatuk gyakorlása céljából, felállításra került öt területi közjegyzői kamara és az ezeket összefogó Magyar Országos Közjegyzői Kamara.

A lezajló változások nem hagyták érintetlenül a még meglévő Magyar Gazdasági Kamarát sem. Az egyesülési szabadság általánossá válásával ugyanis decentralizált, az ország egészét lefedő, területi és szakmai határvonalak mentén szerveződött egyesületi szövetségi rendszerre alakult át.¹⁷⁶ Területi Bizottságai 1991-től önálló jogi személyiségű és költségvetésű regionális gazdasági kamarákká alakultak át, majd 1993-ban a regionális szervezeti fel-

¹⁷² ROMÁN, 1993. 20.

¹⁷³ ROMÁN, 1993. 20.; *Társadalmi szervezetek, alapítványok., társadalmi szervezetek és köztestületek, alapítványok és közalapítványok, közhasznú társaságok.* Összeáll. és a magyarázatot írta KOZMA György és PETRIK Ferenc. Budapest, 1997. 82.

¹⁷⁴ BÁRÁNDY, 5.

¹⁷⁵ Lásd: Az Országos Ügyvédi Kamara választási teljes ülése. *Ügyvédi Értesítő*, XXXI. (1992) 5–6. sz. 37.

¹⁷⁶ VÁPÁR, 1996. 28.

építést felváltották, a klasszikus kamarai funkciók előtérbe kerülését immár nevükben is ki-fejező, önálló megyei kereskedelmi és iparkamarák.¹⁷⁷ Egyúttal azonban megjelent és mind kiterjedtebbé vált a gazdasági érdekképviselőknek a kamarai rendszeren kívül eső hálózata is.

Hasonló folyamat ment végbe a mezőgazdaság esetében is. A regionális és szakmai kamarák mellett itt is számos, célkitűzéseiben hasonló szövetség, szervezet jött létre, ami a politikai és a gazdasági rendszerváltozás természetes folyamányának tekinthető. Ugyanakkor jelentős problémát okozott, hogy ezek a különböző szervezetek többnyire nem voltak képesek, már csak a megfelelő eszközrendszer hiányában sem, a gazdaság illetve a mezőgazdaság érdekeiért egységesen és hatékonyan fellépni.¹⁷⁸ Sőt, ezen túlmenően, főleg a mezőgazdasági érdekképviselői szervezetek között, komoly feszültségek, nemegyszer durva vetélkedések is kialakultak.¹⁷⁹

Az így kialakult helyzetben fokozottan mutatkoztak meg az érdekképviselői és a kamarai szervezetek, illetve feladatkörök el nem választásának, továbbá a piac valamennyi szereplőjét reprezentáló valódi kamarai rendszer hiányának a hátrányai.¹⁸⁰

Mindezek következtében elkerülhetetlenné vált az átfogó törvényi szabályozás. Ennek során első lépésként az 1993. évi XCII. törvénnyel bevezetésre került a magyar jogrendbe a köztestület fogalma. Ez olyan, külön törvény által létrehozott, önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező, jogi személyiséggel bíró szervezet, amely a tagságához, illetve a tagság által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el.¹⁸¹

A törvény a köztestület egyik fajtaként nevesítette a kamarákat is, aminek következtében a továbbiakban kamara társadalmi szervezatként nem, csak törvény által létrehozva, köztestületi formában működhet. Így a törvény alapján azok az egyesületek, melyek neve a „kamara” szót tartalmazta, 1995. december 31-ig kötelesek voltak nevüket megváltoztatni.

Az általános jogi keretek rögzítését követően lehetővé és egyúttal szükségessé vált a kamarai törvényalkotás lefolytatása is. Elsőként, ennek eredményeként 1994. március 1-én elfogadásra került a gazdasági kamarákról szóló 1994. évi XVI. törvény, mely alapján gazdasági kamaraként kereskedelmi és ipar-, agrár-, valamint kézműveskamarákat kellett alakítani, melyek szervezetüket tekintve országos kamarára és területi (megyei és fővárosi) kamarákra tagolódtak. Ezenkívül a területi gazdasági kamarák jogi személyiséggel felruházható helyi szervezeteket hozhattak létre.

A szervezés során először a megyékben és a fővárosban alakultak meg a háromfajta kamara szervezőbizottságai, majd ezek munkájának eredményeként fokozatosan az egyes köztestületi területi kamarák is létrejöttek, végül a területi kamarák küldöttei az alapszabály elfogadásával, az elnökség és a vezető tisztségviselők megválasztásával megalakították az

¹⁷⁷ VÁPÁR, 1996. 47.

¹⁷⁸ Erre vonatkozóan lásd: Nélküle nincs piacgazdaság. Jövőre: kamarai törvény. *Agrárium*, III–IV. (1992. december – 1993. január) 12. 1. sz. 7.; valamint Megmérettetés világszínvonalon. Beszélgetés dr. Orbán Ferencsel, a Magyar Agrárkamara igazgatójával. *Agrárium*, III–IV. (1992. december – 1993. január) 12. 1. sz. 12.

¹⁷⁹ Kapocs a termelő és az állam között. Születőben a kamarai törvény. *Agrárium*, III. (1992) 8. sz. 6.

¹⁸⁰ VÁPÁR, 1996. 29.

¹⁸¹ Lásd a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 1993. évi XCII. törvénnyel módosított változatának 65. § (1) bekezdését.

országos kamarákat.¹⁸² Elsőként 1994. december 20-án a Magyar Agrárkamarát, 1994. december 21-én a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarát és a Magyar Kézműveskamarát hozták létre.¹⁸³

A létrejött gazdasági kamarák feladatát a törvény általánosságban a következőképpen határozta meg: „A gazdasági kamarák hivatása, hogy – e törvénynek, más jogszabályoknak és alapszabályuknak megfelelően – önkormányzaton alapuló működésükkel előmozdítsák a gazdaság fejlődését és szerveződését, az üzleti forgalom biztonságát és a piaci magatartás tisztességét, a gazdasági tevékenységet folytatók általános, együttes érdekeinek érvényesülését, valamint ellássák a gazdaság működésével összefüggő azokat a közigazgatási feladatokat, amelyeket törvény a feladatkörükbe utal.”¹⁸⁴ A létrehozott gazdasági kamarák ugyanakkor a korábbiaktól eltérően már nem tölthettek be érdek-képviselői szerepet, miután a törvény kifejezetten tiltja számukra bármiféle ágazati, szakmai, munkáltatói és munkavállalói érdekképviselői ellátását.¹⁸⁵

A köztisztviselői kamarák létrejöttével párhuzamosan, az ezek szervezési munkálataihoz nem egy esetben jelentős segítséget nyújtó, gazdasági területen működő egyesületi kamarák részben átalakultak vagy megszűntek.¹⁸⁶ Így például a legjelentősebb ilyen szervezet a Magyar Gazdasági Kamara 1994 júniusától előbb Magyar Gazdasági Kamara és Munkaadói Szövetség néven működött, majd kamarai tevékenységét megszüntetve, nevét Magyar Munkaadói Szövetségre változtatva a korábbi gazdasági és munkaadói érdek-képviselői tevékenységét folytatta tovább. 1998-tól pedig a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségével egyesülve létrehozta a Munkaadók és Gyáriparosok Országos Szövetségét (MGYOSZ), a magyar termelő gazdaság legnagyobb érdekképviselőjét.¹⁸⁷

A módosított Polgári Törvénykönyv a köztisztviselői meghatározásakor a gazdasági kamarák mellett a másik fő kamarai típusként a szakmai kamarákat nevezi meg,¹⁸⁸ melyek létrehozására minden esetben külön törvény alapján került illetve kerül sor. Elsőként az 1994. évi XXVIII. törvény és az 1994. évi LI. törvény alapján a Magyar Orvosi Kamara illetve a Magyar Gyógyszerész Kamara került felállításra, majd ezeket a legkülönfélébb köztisztviselői kamarák követték.

Ezek egy részének létét társadalmi súlyuk indokoltá teszi, másokét viszont nem, azonban különböző érdekcsoportoknak sikerült erőteljesen érvényesíteni akarataikat kamarák alakítására, hogy ily módon lehetőséghez jussanak az adott tevékenység szabályozására, igazgatására és felügyeletére.¹⁸⁹ Így a létrejött szakmai kamarák száma az indokoltnál, és a

¹⁸² Lásd: GÁTI 1994. 108.; továbbá GÁTI Júlia: Válaszol a Gazdasági Kamara alelnöke. „Az új politikai elit az elosztás szférájából jött.” *HVG*, XV. (1993. október. 30.) 44. sz. 39.

¹⁸³ HÁMOR Szilvia: Érdektelen a kamarai érdekvérvényesítés? *Népszabadság*, LII. (1994. december 21.) 299. sz. 12.; HÁMOR Szilvia: Megalakult az MKI. Kamara négyszázötvenezer vállalkozónak. Kétszáz ezer kézműves testülete. *Népszabadság*, LII. (1994. december. 22.) 300. sz. 5.

¹⁸⁴ 1994. évi XVI. törvény a gazdasági kamarákról 3. § (3).

¹⁸⁵ Lásd: 1994. évi XVI. törvény a gazdasági kamarákról 31. §.

¹⁸⁶ Lásd: VÁPÁR, 1996. 29, 48.

¹⁸⁷ Lásd: GÁTI, 1994. 110.; valamint Internet, <http://www.gau.hu/hem/2003tavasz/munkakapcs2.doc>. 2005. június.

¹⁸⁸ Korábban ezeket hivatásrendi kamaráknak nevezték.

¹⁸⁹ *Emlékkönyv Bihari Ottó egyetemi tanár születésének 80. évfordulójára*. Szerk. PETRÉTEI József. Pécs, 2001. 57–58.

más országokban megszokottnál nagyobb lett. 2002-ben például több mint 20 szakmai kamara működött hazánkban.¹⁹⁰ 2005-re ugyanakkor ezek száma némileg csökkent, így ez idő szerint a következő 15 szakmai kamara működik Magyarországon:¹⁹¹

- Magyar Országos Közjegyzői Kamara,
- Magyar Ügyvédi Kamara,
- Magyar Orvosi Kamara,
- Magyar Gyógyszerész Kamara,
- Magyar Bírósági Végrehajtó Kamara,
- Magyar Szabadalmi Ügyvivői Kamara,
- Magyar Állatorvosi Kamara,
- Magyar Igazságügyi Szakmai Kamara,
- Magyar Építészeti Kamara,
- Magyar Mérnöki Kamara,
- Magyar Országos Vadászkamara,
- Magyar Könyvvizsgálói Kamara,
- Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara,
- Magyar Növényvédő Mérnöki-Növényorvosi Kamara,
- Magyar Egészségügyi Szakdolgozói Kamara.

A szakmai kamarák a gazdasági kamaráktól eltérően elsősorban szakmai és érdek-képviselési testületek, felépítésüket tekintve nem egységesek, így több esetben nem tagolódnak területi kamarákra, hanem helyettük területi szervezetek útján látják el feladataikat.

A szakmai kamarák közül jelentőségüket tekintve kiemelkedő ügyvédi kamarák jogilag csak 1998-ban nyerték el a köztestületi jogállást, jöllehet a gyakorlatban addig is köztestületként működtek. A késői időpont annak tudható be, hogy az ügyvédségről szóló új törvény,¹⁹² noha elkészítése már 1995-ben kezdetét vette, végül csak 1998-ban került elfogadásra. Az új jogszabály kapcsán feltétlenül kiemelendő, hogy megalkotását az Országos Ügyvédi Kamara kezdeményezte, majd ezt kövően a kidolgozásában is jelentős szerepet játszott.¹⁹³

Az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény, az immáron ötödik ügyvédi rendtartás az ügyvédség működési kereteinek modernizálása mellett a kamarák tekintetében kimondta, hogy a megyei bíróságok illetékességi területével azonosan szervezett megyei kamarák elnevezése területi kamara, míg az országos hatáskörű kamara megnevezése a törvény hatálybalépésétől, július 1-jétől Magyar Ügyvédi Kamara. Egyúttal ettől kezdve a területi kamarák és az országos kamara immár hivatalosan is köztestületként működtek tovább, aminek folyományaként az egyes ügyvédi kamarák működésének és szervezetének rendjét meghatározó alapidokumentum megnevezése is megváltozott, és a korábbi ügyrend helyett a többi köztestülethez hasonlóan alapszabály lett.

Az egyes kamarák autonómiáját vizsgálva nyilvánvalóvá válik, hogy annak mértéke korántsem állandó, és elsősorban nem is a kamarától függ, hanem lényegében a központi ha-

¹⁹⁰ Magyar közigazgatási jog. Általános rész. Szerk. FICZERE LAJOS. Budapest, 2002. 106.

¹⁹¹ Internet, www.magyarorszag.hu/ugyintezo/ugyleirasok/vallalk/kamara. 2005. november.

¹⁹² Az 1991. évi XXIII. törvény csak az 1983-as rendtartás módosítása volt.

¹⁹³ Lásd: *Ügyvédek kézikönyve*. Szerk. Dr. GÁBOR LÁSZLÓ. Vác, [1998] 3.

talomtól, az adott politikai kurzustól. Elég csak a történelmünkben gyakori rendszerváltozásokra visszautalni, ugyanakkor sokszor már egy kormányváltás is jelentős változást hozhat a kamarák életében. Főként ennek köszönhetően került például sor az 1999. évi CXXI. törvénnyel a gazdasági kamarákra vonatkozó 1994-ben kialakított szabályozás jelentősebb módosítására. Az új gazdasági kamarai törvény felszámolta az addigi kötelező kamarai tagságot, valamint a kamarák szervezetrendszerének egyszerűsítése és racionalizálása érdekében előírta a kereskedelmi és iparkamarák illetve a kézműveskamarák 2000. március 31-ig történő integrációját, az egységes szervezeten belül viszont kötelezően elrendelte a kereskedelmi, ipari és kézműves tagozat létrehozását, ezáltal biztosítva az egyes területek egységes szervezeten belüli autonómiáját, továbbá ezen változtatások miatt előírta 2000. október 31-ig a soron kívüli kamarai választások lebonyolítását. Ezenfelül a törvény nyomán tagságuk túlnyomó részét elvesztő gazdasági kamarák feladat- és hatáskörét is jelentősen leszűkítette azáltal, hogy elvette tőlük az addig általuk végzett közigazgatási feladatokat.

A megmaradt két gazdasági kamarai szervezetnek ennek következtében újra kellett definiálnia helyét és szerepét a magyar gazdaságban és társadalomban. Ettől kezdve prioritást kapott az ágazati szinten immár engedélyezett gazdasági érdekképviselő és a szakmai döntések befolyásolása, továbbá a kamara szolgáltatásközpontú átalakítása.¹⁹⁴ A kitűzött célok sikeres megvalósítását egyértelműen mutatja, hogy tagságukat ismét sikerült jelentős mértékben gyarapítani.

A gazdasági kamarák példája is bizonyítja tehát, hogy a rendszerváltozás nyomán ismét széles körben elterjedt kamarai önkormányzatok az időnként felmerülő nehézségek ellenére is újra jelentős szerepet töltenek be a magyar társadalmi és gazdasági életben.

A hagyományos hegyközségi forma igazi újjászületése szintén a rendszerváltozás következtében vált lehetővé. A kamarákhoz hasonlóan a hegyközségek újjászervezése is eleinte alulról jövő formában, spontán módon, a termelők önkéntes kezdeményezéséből vette kezdetét, egyesületi keretek között, ami viszont jelentősen korlátozta mozgásterüket.¹⁹⁵ Miután azonban, mint már láttuk, megjelent a magyar jogrendben a köztisztület intézménye, magától értetődött, hogy a hegyközségeknek is ebben a formában kell működniük, annál is inkább, mivel korábban is gyakorlatilag köztisztületként működtek.¹⁹⁶ Ennek megfelelően az 1994. évi CII. törvény a hegyközségeket az azonos település termelői és felvásárlói által e tevékenységükhöz fűződő közös érdekeik előmozdítására, valamint az általuk előállított termékek származás- és minőségvédelmére létrehozott köztisztületekként definiálta.¹⁹⁷

A törvény rendelkezései szerint hegyközséget kellett alakítani az ún. borvidéki és borter-mőhelyi településeken, ha azok közigazgatási területén legalább ötven hektár áruter-mő szőlőültetvény van, és ezek az ingatlanok legkevesebb tíz termelő használatában vannak.¹⁹⁸ Továbbá ezeken a településeken kötelezővé tette a tagságot a szőlészeti és borászati áruter-melő tevékenységet folytatók számára.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Lásd: Internet, <http://www.mkik.hu/index.php?id=64> 2004. szeptember.

¹⁹⁵ KOVÁCS GYULA – MIKÓ ZOLTÁN: *A hegyközségi törvény*. Budapest, 1995. 9.

¹⁹⁶ Lásd: A hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsgazdálkodásról szóló 1938. évi XXXI. törvény-cikk 1. §.

¹⁹⁷ Lásd: A hegyközségekről szóló 1994. évi CII. törvény 3. § (1).

¹⁹⁸ Lásd: 1994. évi CII. törvény 5. § (1).

¹⁹⁹ Lásd: 1994. évi CII. törvény 3. § (2).

Az új szabályozás alapján a hegyközségi rendszer három szintre tagolódik:

- a hegyközségek jelentik az alapvető és legfontosabb egységeket;
- a középszintet a hegyközségek területi szerveit alkotó, borvidékenként létrehozott hegyközségi tanácsok képezik, amelynek tagjai a hegyközségek elnökei, valamint egy-egy küldöttjük;²⁰⁰
- végül a legfelső szintet a hegyközségek országos szervezete, a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa alkotja, mely a hegyközségi tanácsok elnökeiből, egy-egy küldöttjükből, továbbá a nemzeti tanács által választott főtítkárból áll.

A törvény 1995. március 1-jén lépett hatályba, az ettől számított négy hónapon belül az érintett településeken meg kellett választani a területi előkészítő bizottságokat, amelyeknek szeptember 30-ig össze kellett hívniuk az alakuló közgyűléseket, ahol a tagok megalakították a hegyközségeket. Végezetül ezt követően kellett a hegyközségi tanácsokat és a Hegyközségek Nemzeti Tanácsát felállítani.²⁰¹ Miután azonban a szervezés több helyütt vontatottan haladt, a kitűzött határidőre csak 172 hegyközség jött létre, végül azonban 1996 februárjára több mint 300 bortermőhelyi településen alakult hegyközség.²⁰²

A létrejött hegyközségek szervezeti felépítése lényegében megegyezik az 1949-ben felszámolt korábbi szervezeti struktúrával. Eszerint a hegyközség legfelsőbb önkormányzati testülete a tagok összességéből álló közgyűlés, amely a tagok közül az alapszabályban meghatározott létszámú választmányt, s ennek tagjai közül hegybíró és hegyközségi elnököt választ, aki egyben a választmány elnöke is. A korábbiakhoz képest új elemként jelenik meg viszont a hegyközség működésének törvényességét és a gazdálkodását felügyelő ellenőrző bizottság; ennek feladatkörét harminc főnél kisebb tagságú hegyközségekben egy választott tisztségviselő látja el. Előbbiekén kívül az alapszabály még további testületi szerveket (bizottságokat) is létrehozhat.

A hegyközségek más közttestületekhez, például a kamarákhoz hasonlóan alapszabályban határozzák meg szervezeti és működési rendjüket, amelyben, miután a törvény a hegyközség szervezetének és működésének csak főbb vonásait határozza meg, tág tér nyílik az önszabályozásra. Az alapszabályban szólni kell ugyanakkor még a hegyközség életének két másik legfontosabb dokumentumáról, a hegyközség működésének részletszabályait tartalmazó ügyviteli szabályzatról valamint az ültetvények rendjére, őrzésére vonatkozó normákat és a szőlészeti-borászati szabályokat magába foglaló hegyközségi rendtartás tartalmáról is.²⁰³

Jelenleg, 2005-ben 313 hegyközség működik, alapvetően önellátóan, fő anyagi forrásukat ugyanis a tagok befizetései jelentik, amit azonban állami támogatás is kiegészít, lévén a hegyközségek korábban állami szervek által végzett igazgatási feladatokat is ellátnak.²⁰⁴

☞

²⁰⁰ A hegyközségi rendszer létrehozásakor még csak 20 borvidék volt, a szőlőtermelésről és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény hatályba lépése óta, 1998. január 1-től viszont már 22 borvidék és ennek megfelelően ugyanennyi hegyközségi tanács létezik Magyarországon.

²⁰¹ TARDOS JÚLIA: A hegyközségi törvény jót tesz a boroknak. *Népszabadság*. LIII. (1995. március 24.) 70. sz. 19.

²⁰² RÓZSA TAMÁS: Etyeken is óvják a minőséget. *Népszabadság*. LIII. (1995. október 27.) 13.; Dr. SZENTMIKLÓSSY FERENC: Megalakult a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa. *Agrárium*, VI. (1996) 5. sz. 12.

²⁰³ KOVÁCS – MIKÓ – SZABÓ, 1995. 386.

²⁰⁴ A magyar hegyközségi rendszer. Internet, www.hnt.hu/aboutus/. 2005. június.

Össességében tehát elmondható, hogy napjaink hegyközségei a viszonylagos gazdasági függetlenség által is megerősítetten, aránylag széles körű döntési, szabályozási autonómia birtokában látják el feladataikat, a nagy hagyományokkal rendelkező magyar bortermelés színvonalának és versenyképességének további fokozása érdekében.

RÉFI ATTILA

TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS

BIZTOSÍTÓINTÉZETEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az orvosi kezelést, húsznapos táppénzt illetve – baleseti halál esetén – a hozzátartozóknak kártérítést nyújtó biztosítás a XIX. század utolsó negyedéig csupán azon biztosított munkavállalókra terjedt ki, akik munkaadójukkal együtt vállalták, hogy 1:3 arányban fizetik a biztosítás összegét, amelynek alapja a munkavállaló napi bérének 3%-a volt. A biztosításokat erre szakosodott biztosító-, segélyező- és nyugdíjpénztárak végezték,¹ melyek autonómiája csupán abban nyilvánult meg, hogy saját ügyeiket maguk intézték.

E rendszer felépítésével kapcsolatban az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló 1907. évi XIX. törvénycikk jelentett komoly változást, amely amellett, hogy a biztosítást kiterjesztette a munkavállalók családtagjaira és a tbc-ben szenvedőkre (ez utóbbiak költségeit az állam átvállalta), a közlekedés, a bányászat és a kereskedelem biztosítótársaságai kivételével az összes intézetet egyesítette Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár néven. A törvény arról is rendelkezett, hogy a betegsegélyezés költségeinek 50%-át, a balesetbiztosításnak pedig teljes összegét a munkaadók kötelesek fizetni, ennek fejében azonban a biztosítópénztár feletti ellenőrzést gyakorló igazgatóságban az igazgatósági tagok felét is ők adták.²

Ezzel azonban a mezőgazdaságban dolgozó, igen nagy létszámú népesség biztosítása még továbbra is megoldatlan maradt, számukra csupán életveszély esetén járt ingyenes orvosi és kórházi ellátás, illetve az 1900-as évek elejétől kezdődően az idénymunkásoknak volt kötelező balesetbiztosításuk. Egyébként a szegény falusi rétegek számára csupán az egyéni önkéntes biztosítás rendszere volt elérhető, amelyet természetesen csak nagyon kevesen engedhettek meg maguknak.

Az 1920–1944 közötti időszakban számos biztosítási szervezet működött, de mivel ezek többségének önkormányzatisága minimális volt, a továbbiakban csupán azon két világháború között létező biztosítóintézeteket mutatjuk be, amelyek a társadalom jelentős rétegeit lefedték, és autonómiájuk valamilyen szempontból megfogható.

Az 1918/19-es eseményeket követően az 1920-as évek derekán a kormány a posta alkalmazottai mellett a vasúttársaságok munkavállalói számára is különböző biztosítóintézeteket állított fel. A MÁV biztosítóintézetével szinte egy időben hozták létre a Duna–Száva–Adria, a Mohács–Pécsi Vasút, az Arad és Csanádi Egyesült Vasutak valamint a Győr–Sopron–Eben-

 ¹ *Magyarország a XX. században*. Főszerk. KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. Szekszárd, 1996. II. kötet (a továbbiakban: *Magyarország a XX. században*), 278.

² Lásd az *ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról* szóló 1907. évi XIX. törvénycikk 1–11. illetve 100–117. §-ait.

furti Vasút biztosítási szervezeteit.³ Így a társadalombiztosítási rendszer egy újabb, igen fontos pillérrel bővült, hiszen a vasúti alkalmazottak számára létrehozott intézetekkel széles rétegek számára vált elérhetővé a szervezetszerű, államilag szabályozott, kötelező biztosítás.

A különböző vasúti biztosítóintézetek alapszabályának mintájául az államvasutaké szolgált, amelynek rendelkezései szerint az intézet önkormányzati alapon működő szervezet volt, autonómiájának szerveit a közgyűlés, a választmány és a felügyelő bizottság alkotta. A közgyűlés tagjait felerészben a tagság választotta, felerészben pedig a vasúttársaság vezetősége delegálta. Az évente legalább egyszer összeülő közgyűlés többek között módosíthatja alapszabályát, dönthetett anyagi vonatkozású kérdésekben, és ő választotta meg a választmány és a felügyelő bizottság bizonyos tagjait.

A választmány tagságának felét a közgyűlés választotta, másik felét pedig a közgyűlés tagjai közül a vasúti igazgatóság delegálta öt évre. Jogosítványai a pénzügyi ellenőrzés és az alkalmazottak felvétele, bérezése körüli ügyek mellett számos, a mindennapi működéssel együtt járó részletkérdésre is kiterjedtek. A testület elnöke az intézet elnöke vagy annak helyettese volt.

A felügyelő bizottság tagjait a közgyűlés és az igazgatóság szintén fele-fele arányban delegálta. E szerv feladata volt őrködni a biztosítóintézet törvényes működése és pénzügyi fölött; bármilyen szabálytalanság esetén köteles volt a felettes hatóságoknál feljelentést tenni.

Az intézet elnökét – aki nem lehetett sem a biztosító apparátusának, sem pedig önkormányzatának (!) tagja – illetve alelnökeit az adott vasúttársaság nevezte ki. Az elnök, mint a közgyűlés és a választmány elnöke, jogosult volt ezen önkormányzati szervek határozatával szemben a népjóléti és munkaügyi miniszterhez kifogással élni, és a szakminiszter válaszáig az adott határozat végrehajtását felfüggeszteni. A biztosító feletti felügyeletet a népjóléti és munkaügyi miniszter gyakorolta, egyes kérdésekben azonban a kereskedelemügyi miniszternek is volt beleegyezési joga.⁴

Ezen intézetek önállósága valójában csupán ügykezelésükre terjedt ki, ezért semmiképp nem értékelhetjük őket alulról szerveződő autonómiaformaként. A munkáltató vasúttársaságok mindig is nagy fajsúllyal voltak jelen a biztosítók önkormányzatában, ez pedig igen csak megnehezítette teljesen önálló entitásként való működésüket, arról nem is beszélve, hogy az autonómiaszervek (közgyűlés, választmány) döntéseivel szemben szinte vétőjoggal bíró elnök posztját a vasút-igazgatóság töltötte be olyasvalakivel, aki nem lehetett a biztosítóintézet önkormányzatának tagja! Mindezek alapján nem csoda, hogy ezen szervezetek inkább a biztosítási szolgáltatásokra,⁵ nem pedig autonómiájuk hangoztatására és lehetőség szerinti bővítésére helyezték működésük fő súlyát.

A Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság jelentette intermezzo után, az 1918. október 31-e előtti állapotokhoz történt visszatérést követően hamar felmerült annak az igénye, hogy az addig törvénybe iktatott biztosítási jogszabályokat egyesíteni kellene. Erre már

³ Ezek alapszabályait lásd: *Magyarországi Rendeletek Tára 1925*. Budapest, 1926. 739–938.

⁴ A vasúti biztosítóintézetek alapszabályára lásd a mintául szolgáló MÁV Betegségi Biztosító Intézetének alapszabályát a 81. számú dokumentumban.

⁵ Ezen biztosítási szolgáltatások megegyeztek az Országos Társadalombiztosító Intézetével. A *magyar állam szervei* I. 445.

1923-ban történt kísérlet a nemzetgyűlésben, az elhúzó törvény-előkészítés miatt azonban csak 1927-ben született meg a betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk,⁶ amely az Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár teljes feladatkörét az Országos Munkásbiztosító Intézetre ruházta át.⁷ Az új szervezet 1928. október 1-jétől az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) nevet vette fel.

A felügyeleti joggal bíró népjóléti és munkaügyi miniszter 1929. március 22-én alkotta meg az országos hatáskörrel felruházott OTI alapszabályát.⁸ Az intézet ügyeit kerületi pénztárai révén intézte, ezek azonban nem voltak önálló jogi személyek, így saját kezdeményezéseket sem tehettek.

Az önkormányzat központi szervei a közgyűlés, az igazgatóság, az elnökség, az alapokat ellenőrző bizottság, a járadékmegállapító bizottság, a bányanyugbér-biztosítási választmány, a bányanyugbér-megállapító bizottság, a kártalanító bizottságok, a kültagok választmánya, a kültagok választmányának járuléktartalékalapot ellenőrző bizottsága, a kültagok választmányának járadékmegállapító bizottsága, valamint a közgyűlés illetve az igazgatóság által felállított külön bizottságok voltak, helyi szerveit a kerületi választmányok, a vállalati pénztári választmányok, valamint a Debreceni Kereskedelmi Betegsegélyező Pénztár választmánya alkotta (119. §).

A közgyűlés közvetlenül választott tagokból illetve a különböző – a szervezetben névleges vagy tényleges különállással bíró – biztosítók küldötteiből állt. A közgyűlés – annak elenére, hogy az 1927. évi XXII. törvénycikk szerint alapszabályát is maga lett volna jogosult összeállítani⁹ – még ügyrendjét sem hozhatta maga létre, hanem a szakminiszter azt már az alapszabályban megállapította. Ez a testület szabta meg azonban a biztosítóintézet költségvetését, és döntött annak nagyobb beruházásairól. Az igazgatóság intézte a közgyűlés jogkörébe szorosan nem tartozó ügyeket illetve a mindennapi működés során felmerülő kérdéseket. E testülethez hasonlóan a többi önkormányzati szervben is igen hangsúlyosan voltak jelen a munkaadók képviselői; az ellenőrző funkciókat ellátó tíz elnökségi tag közül is ötöt az ő igazgatósági tagjaik közül választottak (231. §).

Az intézet elnökét és alelnökeit az államfő (tehát a kormányzó) nevezte ki, az elnök jogai megegyeztek a vasúti biztosítók vezetőinek jogkörével.¹⁰ Az elnök a napi hivatali ügyeket vívó igazgatóval együtt volt jogosult a biztosítót a külvilág felé képviselni.

Röviddel az OTI létrehozása után került sor a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének (MABI) felállítására is. A szintén a népjóléti és munkaügyi miniszter felügyelete alá tartozó és általa megállapított alapszabállyal bíró intézet működési köre a baleseti biztosítás kapcsán csupán Budapestre és közvetlen környékére; öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítás szempontjából azonban az ország egész területére kiterjedt. Tagjai a városi léthez kapcsolódó foglalkozásokat (például tisztviselő, kereskedősegéd, utazó ügynök stb.) űző személyek és azok családtagjai közül kerültek ki. A MABI önkormányzatának felépítése, az autonómiaszervek jogköre megegyezett az OTI-ével, csupán a testületek taglét-

⁶ Magyarország a XX. században, 279.

⁷ A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 92. §.

⁸ Ennek a biztosító szervezetére vonatkozó szövegrészleteit lásd a 82. számú dokumentumban.

⁹ A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 100. §.

¹⁰ A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 113. §.

számában volt eltérés.¹¹ A MABI jogosult volt bizonyos számú küldöttet az OTI közgyűlésébe delegálni.¹²

Az állam nagy összegekkel támogatta a társadalombiztosítás pilléreinek számító intézeteket, erőfeszítései nyomán a városi munkásság mintegy 80-90%-a (összesen körülbelül egymillió fő) részesült a szociális védelem eme formájában.¹³ Cserébe viszont a hatalom elvárta, hogy a biztosítók ügyei a kormányzat és a munkaadók akarata szerint intéződjenek. Jól példázza ezt a munkavállalók szempontjából egyébként kedvezőbb felépítésű és nagyobb autonómiával rendelkező – s a kormány által ráadásul szociáldemokrata színezetűnek is tartott – Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár teljes feladatkörének átruházása az elődjénél korlátozottabb önállósággal bíró Országos Társadalombiztosító Intézetre.¹⁴

Így a biztosítóintézeti autonómia sokkal szűkebb volt, mint például a kor kamaráié, mivel a biztosítók önállósága csupán saját szervezetük belső ügyeire terjedt ki, a szakminiszeri kontroll itt igen szoros volt. Ez azonban nem csoda, hiszen a biztosítók feladata nem az érdekképviselet – amihez mégis csak önállóság, autonóm lét szükségeltetik –, hanem az egészségügyi, betegsegélyezési, nyugdíj- stb. szolgáltatás volt. S úgy tűnik, szervezeti felépítésük megalkotásakor a kormányzat kifejezetten ügyelt arra, hogy a munkavállalók a biztosítóintézeteken belül ne is legyenek képesek valamiféle szakszervezeti-érdekvédelmi tevékenység kezdeményezésére.

Emiatt amikor a kutató például két, elméletileg autonóm szervezet, az OTI és az Orvosi Kamara – legtöbbször a biztosító alkalmazásában álló orvosok helyzete kapcsán kialakult – konfliktusról¹⁵ értesül, talán helyesebb, ha azt úgy értelmezi, mint a kamarai érdekképviselet valamint a biztosító mögött álló, arra ránehezedő állam párviadalát. Így nem is csoda, ha ebből a küzdelemből rendre a biztosítóintézet került ki győztesen, ez azonban nem autonómiájának offenzív voltát bizonyítja, sőt ellenkezőleg: azt mutatja, hogy az állam teljesen magáénak tekintette, s ezért védte meg – ha kellett, erővel – annak érdekeit. A két világháború közötti magyar államszervezet biztosítókkal szemben tanúsított magatartása azonban még mindig igen engedékenynek számított ahhoz képest, ahogy 1944/45 után a hatalom új birtokosai „megoldották” a társadalombiztosítási önkormányzat kérdését.

STRAUSZ PÉTER

¹¹ A MABI alapszabályát lásd a 83. számú dokumentumban.

¹² Lásd: 200/1929. N. M. M. eln. sz. rendelet. *Magyarországi Rendeletek Tára* 1929. Budapest, 1930. 608.

¹³ ROMSICS, 1999. 199.

¹⁴ *20. századi magyar történelem*. Szerk. PÖLÖSKÉI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS. Budapest, 1997. 173.

¹⁵ Erre példának lásd a Kecskeméti Orvosi Kamara panaszát az Országos Társadalombiztosító Intézetre az OTI szolgálati szabályzatának az orvosokra nézve sértő mivolta miatt. BKmÖL IX. 236. A Kecskeméti Orvosi Kamara iratai, 1936–1945.

TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS MAGYARORSZÁGON 1945-TŐL NAPJAINKIG

TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS 1945–1989 KÖZÖTT

A második világháború végét követően a társadalombiztosítási önkormányzat megvalósításáról valamint egyes társadalombiztosítási kérdések átmeneti rendezéséről szóló 2300/1945. M.E. számú rendelet révén rövid időre helyreállításra került a társadalombiztosítás terén működő biztosítók háború során felfüggesztett önkormányzata, amelyekbe a korábbiaktól eltérően immár kétharmad részt delegáltak a munkavállalók, és csak egyharmadot a munkaadók.¹⁶

Ezt követően azonban hamarosan, az állami élet minden területén kibontakozó központosítási szándéknak megfelelően, kezdetét vette a társadalombiztosítás szerteágazó intézményrendszerének egységesítése és központi irányítás alá rendelése. Ez értelemszerűen a társadalombiztosítás esetében is együtt járt a kiépülő rendszer által amúgy is elutasított önkormányzatiság fokozatos, majd teljes körű felszámolásával, ami lényegileg az ez irányba ható módosulások ellenére sem került, egészen a rendszerváltozást követő időszakig, helyreállításra.

Így, miután a társadalombiztosítás területén megnyilvánuló autonómiáról a korszakban nem beszélhetünk, elegendőnek látszik mindössze egy rövid intézménytörténeti áttekintés keretében bemutatni a társadalombiztosítás rendszerváltozásig tartó fejlődését.

Elsőként 1945 folyamán az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetet olvasztották be 6180/1945. M.E. számú rendelet révén az Országos Társadalombiztosítási Intézetbe (OTI), 1946-ban pedig a 11780/1946. M.E. számú rendelet nyomán a szakmai családpénztárakból alakult Országos Szakmai Családpénztár került ugyanerre a sorsra.¹⁷

1948 októberében a szakszervezetek XVII. kongresszusán a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) instrukciói alapján hozott határozatban szögezték le a további centralizáció szükségességét. Ennek következtében első lépésként a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI) olvadt be az OTI-ba a 12380/1948. Korm. számú rendelet révén 1949. január 1-jei hatállyal. Ezt rövidesen követte a többi intézmény beolvasztása is a vasutas dolgozók biztosítási intézményeinek kivételével.¹⁸

Az immár hatalmas társadalombiztosítási szervezetté duzzadt OTI önkormányzata hivatatosan ugyan még létezett, de egyre kisebb szereppel bírt, majd végül ez is formálissá vált. Az ügyvitel során ugyanis az MDP és különböző központi állami szervek irányították a vezérigazgatóját.¹⁹

¹⁶ Lásd: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 2300/1945. M.E. számú rendelete a társadalombiztosítási önkormányzat megvalósítása, valamint egyes társadalombiztosítási kérdések átmeneti rendezése tárgyában. *Magyar Közlöny*, I. (1945. május 25.) 35. sz. 2–4.

¹⁷ Lásd: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6180/1945. M.E. sz. rendelete a gazdasági munkavállalók társadalombiztosításának átmeneti rendezéséről. *Magyar Közlöny*, I. (1945. augusztus 14.) 102. sz. 1–4., valamint: A magyar köztársaság kormányának 11780/1946. M.E. számú rendelete a munkások családi pótlékáról. *Magyar Közlöny*, II. (1946. október 13.) 234. sz. 1–3.

¹⁸ ILLÉS, 1967. 6.

¹⁹ BUDA, 2001. 228.

A szervezeti centralizáció végezetül az Elnöki Tanács 1950. évi 36. számú törvényerejű rendeletével zárult le, amellyel a társadalombiztosítási intézmények zömét immár egyesítő Országos Társadalombiztosítási Intézet is megszüntetésre, vagyona pedig államosításra került, pénzügeit pedig beolvastották az állami költségvetésbe.²⁰

A jogszabály egyúttal természetesen a szovjet mintát követve, a társadalombiztosítási feladatok döntő részének igazgatását a Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT) irányításával a szakszervezetekre bízta, egyúttal ennek ellátására Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ (SZTK) felállítását rendelte el, amire 1950. október 1-jén került sor. A későbbiekben közkeletűen SZTK-nak nevezett intézmény megalakulásával együtt létrejöttek a tényleges ügyviteli munkát végző megyei alközpontok és kirendeltségek, valamint az ezek mellett jogorvoslati tevékenységet folytató társadalombiztosítási bizottságok is.²¹ Utóbbi tagjai a SZOT különböző funkcionáriusai voltak, és tevékenységüket is a SZOT irányította.²² Így ezek bármiféle önkormányzatiságáról beszélni, némely a szakirodalomban előforduló megállapítással szemben, teljességgel alaptalan.²³

A nyugdíjak folyósítása nem került szakszervezeti irányítás alá. 1948-ban ugyanis előbb a számtalan vállalati nyugdíjintézményt az Állami Vállalatok Központi Nyugdíjpénztárába vonták össze,²⁴ 1950-ben pedig az állami szervként működő Országos Nyugdíjintézet vette át az összes nyugdíj- és társadalombiztosítási járadék folyósítását.²⁵ Az intézményi struktúra központosítását követően 1951-ben sor került a nyugellátások szerteágazó rendszerének egységesítésére is. A munkaviszonyban álló dolgozók első egységes nyugdíjrendszerét az 1951. évi 30. sz. törvényerejű rendelet hozta létre, 1952. január 1-jei hatállyal. Ez az addig érvényben lévő, különböző nyugdíjrendszerekben eltérően szabályozott ellátásokat minden munkaviszonyban álló dolgozó és hozzátartozója számára azonos feltételek és mértékek szerint biztosította.²⁶

1964-ben újabb jelentős adminisztratív és szervezeti változtatásokra került sor a társadalombiztosítás terén. Az 1964. évi 6. számú törvényerejű rendelet ugyanis a szakszervezetek és az állami szervek között megosztott társadalombiztosítási ügyeket immár szinte teljes egészében a szakszervezetek kezébe összpontosította.²⁷ Egyedüli kivételként a fegyveres testületek tagjainak és a vasutak dolgozóinak társadalombiztosítási feladatait ellátó szervezet maradt továbbra is önálló.

☞

²⁰ Lásd a 96. számú dokumentumot.

²¹ BOGNÁR, 1991. 20.

²² Lásd: A Társadalombiztosítási Bizottság szervezete és feladatai. *SZTK híradó*, III. (1950. november 3.) 21. sz. 6.

²³ Vö. BOGNÁR, 1991. 20. Megállapításuk szerint a társadalombiztosítási bizottságok egyfajta önkormányzatot gyakorolva folytatták jogorvoslati tevékenységüket.

²⁴ Lásd: A magyar köztársaság kormányának 9040/1948. Korm. számú rendelete az Állami Vállalatok Központi Nyugdíjpénztáráról. *Magyar közlöny*, IV. (1948. szeptember 1.) 197. sz. 2013–2015.

²⁵ Lásd: 190/1950. (VII.15.) M.T. számú rendelet Országos Nyugdíjintézet felállítása, valamint az ellátási díjak központi folyósítása és az ezzel kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában. *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*. I. *Törvények, törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek 1950*. Budapest, 1951. 376–377.

²⁶ ILLÉS, 1967. 24.

²⁷ Lásd: A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1964. évi 6. számú törvényerejű rendelete a társadalombiztosítás szervezetének egységesítéséről. *Magyar Közlöny*, XX. (1964. március 14.) 16. sz. 96–97.

Az új szabályozás következtében átalakításra került a társadalombiztosítás intézményi struktúrája is, így 1965. január 1-jével megszüntetésre került a Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ, továbbá az Országos Nyugdíjintézet, az Újságírók Szanatóriumegyesülete és a Kisipari Szövetkezeti Kölcsönös Biztosító Intézet is, társadalombiztosítási feladatkörüket az újonnan létrehozott Szakszervezetek Országos Tanácsa Társadalombiztosítási Főigazgatósága, illetve ennek igazgatóságai és kirendeltségei vették át. Továbbá tanácsadó testületként létrehozásra került az Országos Társadalombiztosítási Tanács (OTT), melyben a szakszervezetek képviselői mellett állami szervek és egyéb érdekképviselők küldöttei is helyet kaptak. Ily módon gyakorlatilag, a magyar történelemben először, sor került a társadalombiztosítási feladatokat ellátó egységes szervezet megvalósítására.²⁸

Vitathatatlan tény továbbá az is, hogy a szocialista állam időszakában korábban soha nem tapasztalt arányú fejlődés ment végbe a társadalombiztosítás terén. Az 1970-es évek közepére a fokozatos jogkiterjesztéseknek köszönhetően gyakorlatilag az egész magyar lakosság biztosítottá vált. A biztosítottak létszáma ugyanis 1975-re már megközelítette a 100%-ot, szemben az 1945-ös kevesebb, mint 40%-kal.²⁹

A fejlődési folyamatot a biztosításba történő bevonás és az ellátások egységesítése terén egyaránt az 1975. évi II. törvény zárta le és teljesítette ki. A társadalombiztosítást egységes módon először szabályozó törvény a társadalombiztosítást lényegében szülés, gyermekgondozás, öregség, betegség valamint munkaképtelenség esetére szóló anyagi ellátásként határozta meg.

A társadalombiztosítás szakszervezeti irányítása egészen 1984. július 1-jéig maradt fenn, ekkor lépett ugyanis hatályba a társadalombiztosítás szervezetéről és irányításáról szóló 1984. évi 5. számú törvényerejű rendelet, amely a már korábban deklarált elvnek megfelelően, miszerint a társadalombiztosítás állami feladat, létrehozta a társadalombiztosítás állami szervezetét, a Minisztertanács közvetlen felügyelete alatt álló, országos hatáskörű államigazgatási szerv, az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság (OTF) és területi szervei felállításával.³⁰ Megerősítette továbbá az Országos Társadalombiztosítási Tanács jogait, területi szinten pedig megyei (fővárosi) társadalombiztosítási tanácsok, illetve külön Vasutas Társadalombiztosítási Tanács megalakítását rendelte el. A szakszervezetek és az egyéb érdekképviselői szervek küldötteiből valamint egyes állami szervek képviselőiből álló társadalombiztosítási tanácsokat ugyan önkormányzati jellegű szervekként határozta meg,³¹ feladatuk azonban mindössze az állami irányítás támogatása és a tevékenység társadalmi ellenőrzése volt. Így megalakításuk korántsem tekinthető az önkormányzati igazgatás lét-

²⁸ BOGNÁR, 1991. 22.

²⁹ BOGNÁR, 1991. 18.

³⁰ Lásd: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1984. évi 5. számú törvényerejű rendelete a társadalombiztosítás szervezetéről és irányításáról. *Magyar Közlöny*, XL. (1984. március 31.) 13. sz. 212–213. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága már 1971-ben határozatot hozott az állami élet korszerűsítéséről, s ennek kapcsán a társadalombiztosítás állami irányítás alá helyezéséről. A határozat végrehajtása azonban az MSZMP-n belüli nézetkülönbségek miatt akkor elmaradt. Erre vonatkozóan lásd: BUDA, 2001. 241.

³¹ Lásd: 1984. évi 5. tvr. 1. §.

rehozása felé tett lépésnek.³² Jelentősebb változások ugyanis e tekintetben már csak a rendszerváltozás után mentek végbe.

A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS FEJLŐDÉSE A RENDSZERVÁLTOZÁS IDŐSZAKÁTÓL

A rendszerváltozás következtében a társadalombiztosítás is strukturális átalakuláson ment keresztül, sőt ez részben már korábban kezdetét vette. Az 1988. évi XXI. törvény alapján ugyanis 1989. január 1-jével leválasztották az állami költségvetésről a társadalombiztosítást, amely ettől kezdve elkülönített, önálló, állami garanciát élvező, az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság által kezelt pénzalappal, az ún. Társadalombiztosítási Alappal folytatta működését.³³

A döntő változások azonban a társadalombiztosítás önkormányzati igazgatásáról szóló 1991. évi LXXXIV. törvénnyel vették kezdetüket. Az új szabályozás során kettős célt próbáltak megvalósítani. A törvény így egyfelől abból a már korábban is elfogadott alapelvből indult ki, miszerint a társadalombiztosítás megszervezése és működtetése állami feladat. Ugyanakkor új szempontként figyelembe vette, hogy a társadalombiztosítás, miután működését a biztosítottak és a munkáltatók járulékaik fedezik, olyan igazgatást igényel, amelyben a járulékfizetők részt vállalhatnak a társadalombiztosításra vonatkozó döntések meghozatalában, a befizetett járulékok feletti rendelkezésben. Mindez pedig, figyelembe véve a magyar társadalombiztosítási rendszer történeti tradícióit és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet ajánlásait is, leginkább a járulékfizetők testületi önkormányzatára épülő szervek létrehozásával tűnt megvalósíthatónak.³⁴

Az új jogszabály a Társadalombiztosítási Alapot két részre osztotta: Egészségbiztosítási és Nyugdíjbiztosítási Alapra, és az előbbieknél megfelelően előírta, hogy a társadalombiztosítás irányítására – az így elkülönült biztosítási alapok szerint szerveződő – nyugdíj- illetve egészségbiztosítási önkormányzatot kell létrehozni, ezáltal lehetőséget biztosítva a járulékfizetőknek (a munkavállalóknak és a munkáltatóknak) arra, hogy beleszóljanak az egészségügy és a nyugdíjrendszer alapelveibe és az ellátásra szolgáló pénzügyi alapok felhasználásába.

A társadalombiztosítási választások időpontja azonban elhúzódott, miután a törvény csak a társadalombiztosítás önkormányzati igazgatásáról rendelkezett, a választások konkrét lebonyolításáról pedig majd csak az 1993. évi XII. törvény határozott. Ennek alapján végül 1993. május 21-én került sor a társadalombiztosítási önkormányzati választásokra, melyen jelölteket országos listák állításával a bejegyzett szakszervezeti szövetségek valamint az előbbi szövetségeken kívüli, de a törvényben előírt feltételeknek megfelelő szakszervezetek indíthattak.³⁵

³² BUDA, 2001. 241.

³³ *A magyar társadalombiztosítás története*. Internet, <http://www.oep.hu/portal/page?-pageid=34,32914&-schema=PORTAL>. 2005. június.

³⁴ FAZEKAS, 1994. 111.

³⁵ MOLNÁR Patrícia: Társadalombiztosítási választások. Menni vagy nem menni? *HVG*, XV. (1993. május 15.) 20. sz. 7.

A választások a SZOT utódszervezetének, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének (MSZOSZ) a győelmét hozták. A két önkormányzat 60-60 fős közgyűléséből azonban csak 32 (nyugdíjbiztosítás) illetve 30 (egészségbiztosítás) képviselői helyet töltöttek be ily módon. A munkáltatók illetve a nyugdíjasok (a nyugdíjbiztosítási önkormányzat esetében) küldöttjei ugyanis nem választás, hanem delegálás útján váltak a közgyűlések tagjává.³⁶

Az önkormányzatok 1993. június 18-án tartották alakuló közgyűlésüket, amelyen megválasztották tisztségviselőiket.³⁷ Ezt követően került sor előbb a Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat július 30-i közgyűlésén a Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat alapszabályának, majd az Egészségbiztosítási Önkormányzat augusztus 6-i közgyűlésén az Egészségbiztosítási Önkormányzat alapszabályának az elfogadására.³⁸

A nyugdíjbiztosítási önkormányzat feladatkörébe tartozott az öregségi nyugdíj, a baleseti és a rokkantsági hozzátartozói nyugellátások kivételével a hozzátartozói nyugellátások, az öregségi nyugdíjkorhatárt betöltött személyek rokkantsági nyugdíja, baleseti nyugellátási ügyeinek igazgatása.

Az egészségbiztosítási önkormányzat feladat- és hatásköre pedig a táppénz, a terhességi gyermekágyi segély, az öregségi nyugdíjkorhatárt be nem töltött személyek rokkantsági nyugdíja, baleseti ellátása (beleértve a hozzátartozói baleseti és rokkantsági nyugellátásokat is) és az egészségbiztosítás alapján járó egészségügyi szolgáltatások finanszírozási ügyeire terjedt ki.

Az azonos jogállású és belső szervezetű biztosítási önkormányzatok illetékessége a saját biztosítási águkban az ország egész területére és minden járulékfizetőre, illetve minden társadalombiztosítási ellátásra jogosultakra kiterjedt.³⁹

Az önkormányzati irányításra történő áttéréssel együtt a társadalombiztosítás igazgatási szervezete is kivált az államigazgatásból, és az önkormányzatok közvetlen felügyelete alá került. Így jött létre a korábbi egységes szervezet kettéválásával az Országos Egészségbiztosítási Pénztár (OEP) és az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ONYF), és egyidejűleg megtörtént a területi szervek szétválása is.⁴⁰

Az 1993-ban létrejött önkormányzati testületek megbízatása 1997 nyarán járt le. 1997 őszén azonban az 1997. évi XLVIII. törvény alapján nem került sor választásokra, hanem a szakszervezetek az 1995-ös üzemi tanácsi választások eredménye, a munkaadók pedig az egyes szervezetek által képviseltek részéről teljesített társadalombiztosítási járulékfizetési arány alapján delegálhattak tagokat a 48-48 tagúra csökkentett testületekbe. A létszámmal együtt az önkormányzatok megbízatási idejét is lecsökkentette – bő két évre, 2000. január 1-jéig – a parlament, s szűkítette hatáskörüket, illetve növelte az állami ellenőrzést is.⁴¹ Az

³⁶ DOBSZAY JÁNOS: Elmarad a tb-választás? Örökös tagság, *HVG*, XIX. (1997. február 22.) 8. sz. 80.

³⁷ Tájékoztató a Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat és az Egészségbiztosítási Önkormányzat megalakulásáról. *Társadalombiztosítási Közlöny*, XXX. (1993) 7. sz. 210.

³⁸ Lásd az Egészségbiztosítási Önkormányzat Alapszabálya valamint a Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat Alapszabálya. *Társadalombiztosítási Közlöny*, XXXI. (1994) 5. sz. 163, 169.

³⁹ FAZEKAS, 1994. 112.

⁴⁰ *A magyar társadalombiztosítás története*.

⁴¹ JAKUS, 1998. 100.

Alkotmánybíróság viszont a társadalombiztosítási önkormányzatok új szabályozását a hatályos alkotmánnyal ellentétesnek találta, és kötelezte az országgyűlést, hogy változtassa meg az Alkotmányba ütköző jogszabályt.⁴² Ez végül oda vezetett, hogy a társadalombiztosítási önkormányzatok az 1998. évi XXXIX. törvény alapján alig fél évtizednyi fennállást követően felszámolásra kerültek, és a társadalombiztosítást ismét állami felügyelet alá vonták.

Az események ilyen alakulásához nagymértékben hozzájárult az is, hogy a társadalombiztosítás és annak irányítása már az 1980-as évek végétől egy évtizeden át folyamatosan viták kereszttüzében állt, amelyben politikai, gazdasági és szakmai elemek egyaránt keveredtek. Fokozta a feszültséget még, hogy a társadalombiztosítási alapok évről évre több tízmilliárdos hiánnyal működtek, amit az állami költségvetésnek kellett volna pótolnia. A pénzügyi kormányzat ugyanakkor rendre vonakodott megfizetni a nem biztosítottaknak nyújtott egészségügyi szolgáltatások árát, valamint a járulékfizetéssel nem fedezett, de szolgálati időnek számító évek utáni nyugdíjakat. Az áttekinthetetlen és szabályozatlan pénzügyi kapcsolatok pedig egymásra mutogatáshoz vezettek a kormány, a parlament és a tb-önkormányzatok között, további feszültségeket gerjesztve.⁴³

Ezek következtében úgy tűnik, hogy az ezredfordulóra az önkormányzati működés végleg felszámolásra került a hazai társadalombiztosítás vonatkozásában, amely immár más irányba fejlődik tovább.

RÉFI ATTILA

⁴² Az Alkotmánybíróság 1998. májusi döntése szerint a létrejött testületek nem tekinthetők legitimnek, nem önmagában a delegálás miatt, hanem azért, mert a delegáló szakszervezetek nem képviselik a járulékfizetők többségét. Minthogy azonban az Alkotmánybíróság szerint az önkormányzatok mandátumának azonnali megszüntetése veszélyeztetné a szociális ellátáshoz való jog gyakorlását, a testület 2000. január 1-jéig haladékot adott az alkotmányellenes helyzet megszüntetésére. Lásd: JAKUS, 1998. 100.

⁴³ JAKUS, 1998. 99.

EGYHÁZI AUTONÓMIÁK

AZ EGYHÁZI AUTONÓMIÁRÓL ÁLTALÁBAN

A különféle autonómiák¹ között az egyházak, felekezetek önkormányzata – a közigazgatási autonómiához hasonlóan – gyakorlatilag az egész társadalmat átfogta, azzal a megszorítással, hogy ez alatt a formálisan valamely bevett vagy elismert felekezethez tartozó társadalmat értjük. A polgári korban elmondható, hogy az ezeken kívül élők száma igencsak csekély volt, értve alatta az el nem ismert felekezetekhez vagy szektákhoz tartozó pár ezer főt, továbbá 1895 után a felekezeten kívüliek² ugyancsak pár százra tehető létszámát. Az egyházi autonómiák tehát a civil társadalom önszerveződésének nagy múltra visszatekintő, meghatározott vallási-világnevezeti azonosságon alapuló intézményei.

Az egyházi autonómiák keletkezéstörténete a reformáció hazai elterjedésének idejéig nyúlik vissza, kiteljesedésük azonban a polgári korra tehető.³ Az 1947/48-tól kialakuló állampárti szocializmusban az egyházak autonómiája elsorvadt, formálissá vált, gyakorlatilag nem működött. Ezek is osztoztak a többi autonómia sorsában, hiszen már létezésük is elle-ne mondott a totalitárius rendszernek. A rendszerváltozás utáni másfél évtized polgári demokratikus körülményei között az egyházi autonómiák újjászervezése vagy azok újbóli életre keltése elhúzódó folyamatot jelent: annak mibenlétét, funkcióját mind az egyházi vezetőknek és az egyháztagoknak, mind a politikai hatalomnak, az államnak újra meg kell tanulni, mégpedig a XXI. század alapvetően megváltozott körülményei között.

Előjáróban azt is megállapíthatjuk, hogy az egyházak, felekezetek autonómiái a mindenkori magyar állam területével és lakossága összetételével változtak, módosultak. Így a történelmi Magyarországhoz képest a trianoni Magyarországon marginális helyzetbe kerültek az ortodox egyházak és az unitáriusok autonómiaszervezetei, amint az 1944/45-ös holokauszt és kivándorlás következtében veszített súlyából az izraelita felekezet egyébként roppant sajátos, a keresztény egyházakétól gyökeresen eltérő önkormányzata is.

Ami pedig a továbbra is többségi katolikus egyházat illeti, annak önkormányzatát a II. Va-

¹ A jelen tanulmány előzménye GERGELY JENŐ: A történelmi keresztény egyházak autonómia-szervezete a dualizmus éveiben. In: *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918*. Szerk. SARNYAI CSABA MÁTÉ. Bp. 2001, 131–144.; GERGELY JENŐ: Egyházi autonómiák Magyarországon a dualizmus korában (1867–1918). *Történelmi Szemle*, 2004/3–4. sz. 297–338.; GERGELY JENŐ: Az evangélikus és a református egyház dualizmus-kori országos autonómiájának összehasonlítása. In: *Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára*. Szerk. ANGI JÁNOS – BARTA JÁNOS. Debrecen, 2005, 199–208.

² Az 1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról.

³ A polgári kori egyháztörténet – beleértve az egyházak önkormányzatát, szervezetét is – könyvészeti forrásaira és irodalmára lásd BALOGH-GERGELY, 1996, 287–454.

tikáni zsinat (1962–1965) után sem alkották meg. Csupán annyi történt, hogy az annak alapsejtjeit képező katolikus egyházközségek szabályzatát a zsinat szellemében átalakították, nagyobb súlyt adva a hitéleti, valláserkölcsi kérdéseknek. Ez a tény is igazolja azt a véleményünket, hogy az autonómia, az önkormányzatiság nem egyeztethető össze a katolikus egyház természetével, lényegével, ezért az nem is valósulhatott meg a múltban, és valószínűleg nem jön létre a belátható jövőben sem. (Ennek kapcsán térünk majd a ki a főkegyúri jog és a kegyuraság – a községi és magánkegyuraság – problematikájára, hogy az miként és mennyiben helyettesítette vagy éppen akadályozta a katolikus autonómiát. A válasz keresésénél figyelmet fordítunk az erdélyi katolikus státus történetére, amelyben annak igazolását látjuk, hogy ahol nem létezett a főkegyúri jog, ott lehetséges és működőképes volt a katolikus autonómia is.⁴)

Egy egyház vagy felekezet autonómiájának megléte vagy nem léte két szempontrendszer függvénye:

1. az állam, illetve az illető egyház, felekezet kapcsolatrendszere;⁵
2. az illető egyház, felekezet belső természete (hitelvei, kánonjai, struktúrája stb.)

Ha ezek együttesen az autonómia igénye és lehetőségei felé hatnak, akkor az előbbutóbb megvalósul és működik, ellenkező esetben aligha.

1. Nyilvánvalónak tűnik, hogy abban az esetben, ha egy országban az államegyháziság létezik, szó sem lehet más egyházak teljes értékű és országos autonómiájáról. Az államegyháziság körülményei közepette az állam egy egyházat, felekezetet ismer el teljes jogúnak, ezt támogatja, pontosabban az önkormányzatiság lehetetlenné és feleslegessé tételével ezt a maga befolyása, irányítása alatt tartja, míg a többi egyházat, felekezetet jobb esetben megtűri, rosszabb esetben üldözi. Az állam „saját” egyháza feletti uralmát, befolyását annak vezetésével, hierarchiájával együttműködve biztosítja, nálunk nem utolsósorban a főkegyúri jogból adódó jogosítványai érvényesítésével.⁶ Ezt a kapcsolatrendszert – amit a konstantinusi fordulat után a trón és oltár szövetségének szokás nevezni – csak zavarta volna az illető egyház híveiből és klérusából szerveződő önkormányzat. De nemcsak lehetőség nem volt, hanem szükség sem volt ebben az esetben autonómiára, hiszen az önkormány-

⁴ A katolikus autonómia irodalmára lásd BALOGH–GERGELY, 1996, 339–340. (925–951. címek); SZEMNECZ, 1897, 7–215.; *A magyarországi latin és görög szertartású katolikus egyház önkormányzatát szervező gyűlés naplója, jegyzőkönyvei s irományai* (1870. okt. 26. – 1871. márc. 30.). 1–2. köt. Szerk. GÜNTHER ANTAL. Pest, 1871; *A magyarországi latin és görög szertartású római katolikusok egyházi önkormányzatát szervező gyűlés naplója, jegyzőkönyvei s irományai* (1897–1902). Szerk. ANTALIK KÁROLY. Bp. 1903; CSIZMADIA, 1966, 136–140.; SARNAY CSABA MÁTÉ: A katolikus autonómia megközelítési lehetőségei Magyarországon 1848-tól a századfordulóig. *Századvég*, 2001. nyár (21. szám), 85–101.

⁵ Forrásait közli HARAI, 1944. I–IV.; TOKODY, 1885; HEGEDŰS, 1913; TÓTH, 1921/22. 1–3.; *A unitárius egyház törvényeinek gyűjteménye* 4. Szerk. ERDŐ JÁNOS és FERENCZ JÓZSEF. Kolozsvár–Bp. 1942. Az állami egyházjogról lásd ERDŐ PÉTER – SCHANDA BALÁZS: *Egyház és vallás a mai magyar jogban*. Bp. 1996; *Felekezeti egyházjog*. Szerk. RÁCZ LAJOS. Bp. 1994; SZEREDY JÓZSEF: *Egyházjog különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*. 1–2. köt. Pécs, 1883; CSIZMADIA, 1966. 75–415.

⁶ A főkegyúri jogról CSIZMADIA, 1966, különösen 132–136.; BARTA BÉLA: *A legfőbb kegyúri jog és a magasabb katolikus egyházi javadalmak betöltése*. Bp. 1891; FRAKNÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Bp. 1895; TOMCSÁNYI LAJOS: *A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél*. Bp. 1922.

zatra tartozó funkciókat maga az állam látta el. Ilyen államegyháziság létezett a Habsburg Birodalomban élő Magyar Királyságban lényegében az 1848-as áprilisi törvények⁷ elfogadásáig. Ezen az államegyháziságon igaz, már rést ütöttek az 1790/91-es egyházpolitikai törvények,⁸ amelyek bevett felekezetté tették a református, evangélikus és az ortodox (a szerb ortodox) egyházakat illetve felekezeteket is.

Az állam–egyház viszony ellenkező póluson elhelyezhető formája a szeparáció: az állam és az egyházak, felekezetek teljes és tökéletes szétválasztása.⁹ Ez elvileg azt jelenti, hogy az állam az egyházakat jogilag magántársaságoknak, egyesületeknek tekinti, sőt magát a vallást, az állampolgár világnézetét is magánügynek, az intim szféra részének minősíti. Ez a szeparáció biztosítja az egyházak, felekezetek egymáshoz való és az állam előtti teljes egyenjogúságát, kölcsönösségét (viszonosságát), valamint teljes önszerveződési és működési szabadságát. (Mindez természetesen a fennálló hatályos törvények keretei között értendő.) A fenti értelemben önálló és szabad egyházak alapvető érdeke önkormányzatuknak a megalkotása és működtetése, amely az érdekérvényesítés elsődleges eszköze. Ennek az önkormányzatnak a létrehozása és működése az államnak is érdeke, hiszen az eleve nem vállalhatja az adott egyház fenntartását, működésének szabályozását. Ennek nem mond ellent az, hogy az egyházak és felekezetek valláserkölcsi, hitbuzgalmi tevékenységük mellett, pontosabban azzal együtt vagy akár annak részeként olyan közfunkciókat, feladatokat is vállal(hat)nak vagy ezekben részesülhetnek, amelyek egyébként az állam kompetenciájába tartoznának. Véleményünk szerint tehát a szeparáció, a teljes vallásszabadság és a felekezetek, egyházak közötti egyenlőség objektíve is szükségessé teszi az önkormányzatok létrehozását és működését. (Ez az érdekérvényesítés és önszerveződés a katolikus egyház esetében másként történik, amit itt nem részletezhetünk.)

A szeparáció körülményei között a fentiek akkor érvényesülnek, ha a szétválasztás nem egyház- és vallásellenes célzattal történik. A szocialista állam keretei között az 1949-es szeparáció¹⁰ egyházellenes célú volt, és azt nem az egyházak szabadságának biztosítása, hanem totális állami alárendelése, „államosítása” (de nem államegyházzá tétele) követte. A rendszerváltozás után a Magyar Köztársaság alkotmánya is kimondta az állam és az egyházak elválasztását. Ezzel egyidejűleg illetve ezt követően felszámolta azokat a jogszabályokat, amelyek korlátozták a vallásszabadságot és az egyházak működési szabadságát. Az 1990. évi IV. törvény a vallásszabadságról és az egyházakról, továbbá az ezt kiegészítő újabb törvények és jogszabályok garantálják a polgári demokrácia keretei között az egyházak autonómiájának kiteljesedését és működését.

⁷ Közülük főként az 1848. évi XX. törvénycikk a vallás dolgában, az 1848. évi III. törvénycikk a független magyar felelős minisztérium alakításáról, az 1848. évi XIII. törvénycikk a papi tized megszüntetéséről.

⁸ Az 1790/91. évi XXIII. törvénycikk Isten egyházairól és az alapítványokról, az 1790/91. évi törvénycikk a vallás ügyéről, az 1790/91. évi XXVII. törvénycikk a görög nem egyesült vallásúakról, az 1790/91. évi XXXVIII. törvénycikk a zsidókról.

⁹ A Deák Ferenc és br. Eötvös József által is vallott „szabad egyház a szabad államban” liberális alapelvek megvalósítása.

¹⁰ Az országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el a Magyar Népköztársaság alkotmányát (1949. évi XX. törvénycikk), amelynek 54. §-a kimondta, hogy „a lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól”.

A Magyar Királyságban és az Erdélyi Fejedelemségben az állam és az egyházak viszonyrendszere az európai vagy amerikai modellektől alapvetően különböző módon alakult. Erdélyben nem valósult meg az államegyháziság, és ott a tordai országgyűlést követően¹¹ már a kora újkorban a bevett felekezetek (református, evangélikus, unitárius és katolikus) koordinált rendszere jött létre, amely magában foglalta ezen felekezetek autonómiaszervezeteinek a kialakítását is. Ez az állapot a fejedelemség önállóságának felszámolásával, a birodalomba történő tagolásával megszűnt, és némi sajátosságok tiszteletben tartásával itt is a királyságbeli államegyháziság, a katolikus egyház államegyház státusa érvényesült. (1848-cal, illetve 1867 után – ugyancsak bizonyos eltérésekkel – Erdélyben is a magyarországgal azonos vallásügyi szabályozás történt meg.)¹²

A dualizmus korában a Magyar Királyságban megszűnt az államegyháziság, ám nem ment végbe a szeparáció, hanem egy köztesnek mondható megoldás alakult ki: a felekezetek háromfázisú koordinált rendszere. A koordináció az állam–egyház viszony köztes állapota az államegyháziság és a szeparáció között. A koordináció azt jelentette, hogy a feleket (ti. az államot és az egyházakat, illetve az egyházakat, felekezeteket egymás között) együttesen és kölcsönösen érdeklő, érintő ügyeket összehangolták, közös megoldásukat keresték és találták meg, végső soron az érdekeket koordinálták, nem pedig alá-fölé rendelték. A három fázis alatt pedig az értendő, hogy az egyházakat és felekezeteket az állami egyházjog három kategóriába sorolta: a bevett felekezetek (latin, görög és örmény szertartású katolikus, református, evangélikus, unitárius, ortodox vagy görögkeleti, és 1895-től az izraelita),¹³ a törvény által elismert felekezetek (a baptista felekezet és az iszlám vallás) és a törvény által el nem ismert vagy túrt felekezetek, közkeletűen a szekták. A bevett felekezetek szorosán együttműködtek az állammal, sőt részben azzal összefonódtak, kiváltságokat élveztek, és a támogatás ellenében az államtól anyagi, politikai és erkölcsi segítséget kaptak. Az elismert felekezetek is teljes szabadságot élveztek, de nem kaptak hivatalból állami támogatást. A túrt felekezetek egyesületként működhettek, a mindenkori egyesülési és gyülekezési jog szabályai szerint, tehát az ő esetükben megvalósult az államtól való teljes függetlenség. A felekezetek háromfázisú koordinált rendszere működőképes megoldásnak bizonyult, és azt csak a felekezetek egyenjogúságáról szóló 1947: XXXII. törvénycikk számolta fel.

A liberális magyar állam egyházpolitikájának szerves része volt az állampolgárok lelkiismereti és vallásszabadságának – a fentiek szerinti – jogi garantálása. Ebből következően nemcsak bátorította, hanem kíváncsún tartotta, támogatta és esetenként kezdeményezte is az egyes egyházak és felekezetek önkormányzatának minél teljesebb körű kiépítését és hatékony működését. A polgári társadalom nem hagyatkozhatott csak az állam és a politika irányítására, hanem főként azokon a területeken, ahová ezek nem értek el, vagy ahol nem tudtak hatékonyan közreműködni, ott objektíve tág tér nyílt a „civil társadalom” önmagát kormányzó szervezetei, testületei, intézményei, nem utolsósorban egyházai számára. A modern liberális állam a munkamegosztás szellemében egyes funkciókat „leadott” az

¹¹ A tordai országgyűlés elismerte a katolikus, evangélikus, református és unitárius vallás egyenjogúságát.

¹² A jogharmonizációról lásd az erdélyi 1848. évi IX. törvénycikk a bevett vallások teljes jogegyenlőségéről, illetve az 1868. évi XLIII. törvénycikk Magyarország és Erdély uniójának részletes szabályozásáról.

¹³ Az 1895. évi XLII. törvénycikk az izraelita vallásról.

autonómiáknak, érvényre juttatva ezáltal a szubszidiaritás elvét. Az így átadott vagy átnemadott funkciók gyakorlását a szuverén állam felügyelte, biztosítva az általa egyetemlegesen képviselt közérdek szem előtt tartását, érvényesülését. Így elkerülhető volt mások érdekeinek, jogainak megsértése, és megvalósítható volt a saját érdekek hatékony és törvényes érvényesítése.

Az egyházi autonómia szabályoknak nem volt központi témája az illető egyház, felekezet teológiai alapjainak, tanításának ismertetése, taglalása. Ezeknek hirdetése, érvényesítése, terjesztése a templomi szószékből történt, s elsődlegesen az erre kiképzett, felkészített és fogadalmat tevő klerikusok, más esetekben az egyházzolgák feladata volt. Az autonómiaszabályzatok tudatosan mellőzték a teológiai-filozófiai kérdések tárgyalását, miáltal elkerülték annak veszélyét is, hogy az ezekben nyíltan vagy latensen létező törésvonalak, vitakérdések mentén maga az autonóm közösség is széttágolódjon, netán szétszakadjon. Amire az autonómia szabályozása kiterjedt, abban elvileg mindenki egyetérthetett, aki az illető egyház vagy felekezet tagjának tekintette magát. Ebből is következik, hogy elemzésünk során nem térünk ki a hittani kérdésekre, elsősorban ezek szabályzatbeli hiánya miatt. Az XX. századi autonómiaszabályzatok, követve a vallási megújulási törekvéseket, preambulumukban tézisszerűen összefoglalták hittani alapjaikat (elsősorban az odatartozó források felsorolásával), de ekkor sem bocsátkoztak azok elemzésébe.

2. Nézzük meg ezek után az adott egyházak, felekezetek belső természetét. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy az egyházak vagy felekezetek önkormányzata csak részben vindikálta magának a jogot, hogy hatáskörét kiterjessze a hittani, dogmatikai kérdésekre is. Az sem mondható általánosnak, hogy az autonómia jogosítványai közé tartozott volna a liturgikus rendbe történő beleszólás. Az autonómia az egyházak, felekezetek „külső ügyeire”, vagyis az állammal, közigazgatással, más felekezetekkel és egyházakkal való érintkezésre, az egyház vagyoni és alapítványi ügyeire, az iskolai, közoktatási kérdésekre, az egyházzervezet szabályozására és az egyházi bíraskodásra terjedt ki elsősorban.

Az autonómia szempontjából a király főkegyúri jogának (*ius supremae patronatus*) illetve legfőbb felügyeleti jogának (*ius supremae inspectionis*) jogosítványai harmonizáltak az érintett egyházak természetével. A főkegyúri jog jogosítványai a katolikus egyházzal, míg a főfelügyeleti jogból fakadók a többi egyházzal és felekezettel kapcsolatosak.

Az első szembeötlő különbség, hogy a katolikus egyház egyetemes és centralizált intézmény. Nem nemzeti egyházak, hanem egyháztartományok és egyházmegyék, egy-egy ország területén élő egyházrészek alkotják. A magyarországi részegyház számos tekintetben nem önálló, az állammal kapcsolatos viszonyrendszerét is csak az Apostoli Szentsték közbejöttével, nem pedig kétoldalú tárgyalások révén alakíthatja. A Szentsték kizárólagos, kánoni kompetenciáján ütött rést az apostoli magyar királyok főkegyúri joga, amely e téren is mérvadó volt, és az így kialakult viszonyrendszert Róma végül is tudomásul vette.

Miután a katolikus egyházban minden *jurisdictio* kizárólagos forrása Krisztus földi helytartója, a római pápa s az általa átruházott felhatalmazások révén az apostolutódok: a felszentelt püspökök, a szigorúan hierarchizált egyházi struktúrában nem volt és nincs helye, sőt nincs sem dogmatikai, sem kánoni alapja a világi hívek bevonásával, netán többségi részvételével szerveződő és működő önkormányzatiságnak, az autonómiának. Az egyház-

tagok a keresztség révén válnak annak részévé, a klérus tagjai pedig a felszentelés kegyelméből és a felülről lefelé érvényesülő joghatóság akaratából foglalják el a helyüket.

Gyökeresen különbözött ettől a másik episzkopális egyház, a szerb ortodox egyház jellege. Ami az önállóságot illeti, a karlócai metropolita a konstantinápolyi (egyetemes) patriarcha joghatósága alá tartozott. Amikor viszont 1848-tól a szerb nemzeti egyházi kongresszus és az uralkodó akaratából a metropolíából patriarchátus lett, a karlócai központú szerb egyház autokephal, azaz önálló egyházzá vált. A patriarchátust azonban a konstantinápolyi patriarcha nem ismerte el. (Erre csak Jugoszlávia létrejötte, a belgrádi patriarchátus felállítása után került sor.) Az erdélyi román ortodox metropolia sem nyert autokephalitást, csak Nagy-Románia létrejötte, a bukaresti patriarchátus megszervezése után.

Az ortodox metropolíákban illetve patriarchátusokban a konstantinápolyi egyetemes patriarchát csak tiszteleti elsőség illeti meg, így azok szinte teljes önállóságot élveznek, és maguk alakíthatják ki a hitelveiknek megfelelő egyházszervezetet. A metropolitát (patriarchát) a püspökök választják, míg a püspökök kinevezése az érsek-metropolita joga. A klerikusok itt is felszentelésre kerülnek, egyházkormányzati helyüket azonban már a világi hívek többségével létrehozott autonóm testületek választása határozza meg. Ebben az egyházban tehát egyszerre van jelen a felülről lefelé ható *jurisdictio* és az alulról felfelé érvényesülő, a világiak meghatározó többségével történő választás. Ebből pedig az következett, hogy az ortodox egyház(ak)ban lehetőség nyílt széles körű autonómiák, önkormányzatok létrehozására és működtetésére.

A hitújítás nyomán keletkezett egyházak – a vizsgáldásunkba bevont evangélikus, a református, az unitárius és a baptista – teljes önállósággal és függetlenséggel rendelkező nemzeti vagy helyi egyházak, amelyek fölött nem áll valamiféle egyetemes egyházi főhatóság. Így ezek részint még hitbéli tanításukat, jelentős részben liturgiájukat és teljes egészében szervezetüket maguk alakították, alakíthatják ki. Ezen egyházakban a klérus és a laikus egyháztagok nem képeznek külön, átjárhatatlan rendet. Míg a katolicizmus alaptétele, hogy „az Egyházon kívül nincs üdvösség”, azaz a hívő csak a klérus közreműködésével üdvözülhet, addig a protestantizmusban a „*sole fide*” elve és a *predestinatio tana* ezt kizárja. A protestáns egyházi struktúra különböző fokain álló, mindig a hívek közösségének akaratából esett választás folytán odaállított világiak és lelkészek „egyházszolgák”, nem pedig az isteni akaratot és meghívást közvetítő, érvényesítő főhatóság ottani képviselői. A világi hívek és az általuk választott vezetők együttműködésén, az alulról felfelé irányuló, demokratikus választáson alapuló egyházszervezet mintegy természeténél fogva megkívánta az önkormányzat, az autonómia széles körű kiépítését, pontosabban fogalmazva a kettő szerves egységét. Az önkormányzati szervezet és az egyházszervezet esetükben összefonódik, bizonyos pontokon lényegében kettő azonos, s így az együtt alakult, fejlődött és módosult az idők folyamán.

Végül is arra a konklúzióra juthatunk, hogy a katolikus egyház autonómiájának nem lehetnek mintái a protestáns egyházak alkotmányai, amint az autokephal ortodox egyházak önkormányzatai sem. Ugyanakkor a vagyonkezelés tekintetében, az iskolaügyekben a megoldások lehettek hasonlóak, amint azt az erdélyi Római Katolikus Státus működése bizonyítja.¹⁴

Az egyházzá nem szerveződő, egymástól teljesen független és egymás mellett élő izrae-

lita hitközségek autonómiaszervezetei nem belső vallási okokból, hanem a külső kényszer miatt vagy a célszerűség okán jöttek létre. Mégpedig elsősorban abból a megfontolásból, hogy az állammal, a közigazgatással és a többi felekezettel való kapcsolattartás lehetetlenné válik a polgári korban akkor, ha a több száz, egymástól elkülönülten élő hitközség egyenként intézné az ilyen ügyeit. De emellett náluk is összehangolást kívántak az anyagi természetű kérdések, valamint az oktatási intézményeik fenntartása, vezetése. A megalkotott hitközségi szabályzatok a helyi közösségek életét moderálták, s azokban a világi elem volt a mérvadó; a rabbik, az izraelita lelkészek mintegy meghívott vagy választott, fizetett hivatalnokai voltak ezeknek. (Ami nem csökkentette a vallási kérdésekben érvényesülő kompetenciájukat.) A létrehozott községkerületek illetve országos szervezetek (szövetségek) és az ezeket irányító hivatalok, amelyek éppen ennél fogva irodáknak neveztek, nem voltak felekezeti vagy vallási szervek, hanem adminisztrációs ügyintéző, érdekképviselői hivatalok. Így az állam, a hatóságok, a közigazgatás vagy az egyházak és felekezetek rajtuk keresztül érintkeztek az izraelita közösséggel, ezek közvetítették oda-vissza a szándékokat, kéréseket, a törvényeket és rendeleteket, hatósági intézkedéseket. Jellemüket tekintve tehát nincs közülük a keresztény egyházak önkormányzataihoz, míg szervezeti felépítésük, egyes területeken kialakított kompetenciájuk mutat hasonlóságokat.

AZ ORSZÁGOS EGYHÁZI-FELEKEZETI AUTONÓMIÁK

Magyarországon a polgári korban időrendi sorrendben az alábbi országos egyházi autonómiaszervezeteket alkották meg:

1. Az erdélyi unitáriusok igazgatási rendszere, 1851.¹⁵
2. Az erdélyi püspökmegyei Római Katolikus Státus szervezete, 1868, 1873.¹⁶
3. A magyarországi és erdélyi görögkeleti (ortodox) román egyház szervezési szabályzata, 1869.¹⁷
4. Az 1868. évi izraelita kongresszus által alkotott hitfelekezeti szabályzat, 1869.¹⁸
5. Az ortodox izraeliták önkormányzata, 1871.¹⁹
6. A görögkeleti (ortodox) szerb nemzeti-egyházi kongresszus szervezete, 1875, 1911.²⁰
7. A magyarországi ev. ref. (református) egyház alkotmánya, 1882.²¹
8. A magyarországi ágost. hitv. ev. keresztyén (evangélikus) egyház alkotmánya, 1893.²²

¹⁴ A Státus történetéről lásd BALOGH–GERGELY, 1996. 347–348. (1133–1145. cím); *Az erdélyi róm. kat. püspöki megye autonómiája, vagyis az 1711-től 1892-ig tartott erdélyi római katolikus statusgyűlések nevezetesebb tárgyalásainak, határozatainak, felterjesztéseinek és más ezekre vonatkozó okmányoknak gyűjteménye.* Szerk. VESZÉLY KÁROLY. Gyulafehérvár, 1893; SZEMNECZ, 1897. 179–187.

¹⁵ 36. számú dokumentum.

¹⁶ 37., 38. és 43. számú dokumentumok.

¹⁷ 40. számú dokumentum.

¹⁸ 41. számú dokumentum.

¹⁹ 42. számú dokumentum.

²⁰ 39., 44. és 48. számú dokumentumok.

²¹ 45. számú dokumentum.

²² 46. számú dokumentum.

9. A baptista felekezet törvényes elismerése, 1905.²³
10. A magyarországi status quo ante izraelita hitközségek Országos Szövetségének alapszabályai, 1928.²⁴
11. A magyarországi katolikus egyházközségek igazgatási és adóztatási szabályzata, 1939.²⁵

(Ezeknek az autonómiáknak keletkezésüktől máig többszöri módosítására, átalakítására került sor, alapvetően három korszakban: a két világháború között, az ún. szocialista korszakban, végül az 1990-et követő másfél évtizedben. 1945 után a jelentősebb kisebbségek, a korábbi túrt felekezetek többsége alkotta meg 1990-ig a maga önkormányzatát [ami az állam általi elismerésük akkori egyik előfeltétele volt], majd a rendszerváltozás után több százra növekedett az „egyházak” száma, amelyeknek többsége ugyancsak leírta – itt nem tárgyalható – működési és szervezeti szabályait, önkormányzati struktúráját.)

AZ EGYHÁZI AUTONÓMIÁK KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ

Mint már fentebb említésre került, az egyházak autonómiájának keletkezése elválaszthatatlan a hitújítástól, a reformált egyházak létrejöttétől és megszilárdulásától. Földrajzilag pedig az Erdélyi Fejedelemségben öltött jogi szabályozást, ahol az egyházpolitika és az egyházak, felekezetek jogállása gyökeresen különbözött a Magyar Királyság-beli állapotoktól.

Erdélyben a négy „recepta religio” – a katolikus, református, evangélikus és unitárius – számára a tordai országgyűlést (1568) követően nyílt meg a lehetőség az országos önkormányzataik megszervezéséhez, beleértve az erdélyi római katolikus püspökséget is.²⁶ (Ugyanakkor a román nemzetiség vallása, az ortodox vagy keleti kereszténység továbbra is túrt vallás maradt, amelynek nem lehetett autonómiája.) Magyarországon és Erdélyben először a lutheri reformáció nyert viharos gyorsasággal teret. Az első, ágostai evangélikus egyházkerületet (superintendentiát) az erdélyi szászok hozták létre 1553-ban, amelynek élére superintendenst választottak. 1554-ben a tiszántúli magyar evangélikusok is megalakították a katolikus hierarchiától független külön egyházkerületüket. 1557-től országszerte több evangélikus egyházkerület is alakult, északon és a Dunántúlon egyaránt, amelyek azonban a későbbi századokban számos területi átalakuláson mentek keresztül.

A XVI. század derekától a kálvini reformáció, a helvét hitvallás a magyar lakosság között terjedt el. Valószínű már 1559-től fennállt az első református egyházkerület a Tiszántúlon. 1564-ben az erdélyi reformátusok is létrehozták egyházkerületüket, amelynek élére saját

²³ 47. számú dokumentum.

²⁴ 84. számú dokumentum.

²⁵ 87. számú dokumentum.

²⁶ Az erdélyi püspöki szék az 1550-es évektől 1713-ig mintegy 90 évig nem volt betöltve. A papokat a nép, az espereseket a papok választották, és a fejedelem hagyta jóvá. (A püspöki vikárius kinevezésére a Státus jelölt.) Az 1615-ös erdélyi országgyűlés katolikus tagjai Status Catholicorum néven tömörültek, s a Státus 1653 óta működött törvényesen, tartotta meg a státusgyűléseket. 1572-től a katolikus, mint bevett vallás, is autonómiával rendelkezett: egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit önállóan, a státusgyűléseken intézte. A Státus főként 1767-től az erdélyi Catholica comissio működésétől veszített jelentőségéből.

püspököt választottak. 1562-ben a dunamelléki, 1576-ban a dunántúli református egyházkerület választott magának püspököt.

Miután 1568-ban az említett tordai országgyűlés az unitáriusoknak (antitrinitáriusoknak) is vallásszabadságot biztosított, 1576-ban sor kerülhetett az erdélyi unitárius püspökség törvényes elismerésére, amelynek püspökévé ekkor az egyház legjelentősebb főpapját, Dávid Ferencet választották.

A Magyar Királyságban a bécsi békét (1606) követő 1608. évi országgyűlés,²⁷ majd a linzi békét (1645) becikkelyező 1647. évi pozsonyi országgyűlés²⁸ egy évszázadra megszabta a protestánsok vallásgyakorlásának jogi kereteit, megteremtve a túrt protestáns felekezetek korlátozott szabadságát. Ezen szabadságok közé tartozott az egyes egyházkerületek önkormányzati szervezeteinek kialakítása, püspökeinek (superintendenseinek) illetve világi vezetőiknek (gondnokaiknak, felügyelőiknek) megválasztása és a királyi jóváhagyás utáni hivatalba lépése.

Az ortodox vagy keleti keresztény (görögkeleti) felekezetű lakosság az erdélyi románság illetve az orosz (ruszin) népesség volt. Erdélytől eltérően a magyarországi ortodoxoknak ekkor még nem volt egyházi hierarchiája, nem voltak püspökeik. Az ortodox románok egyetlen püspöke Gyulafehérvárott székelt, de nem gyakorolhatta önállóan jurisdictióját, csak valamely bevett felekezet püspökének felügyelete alatt.

A román és a ruszin ortodoxok az 1690-es években unióra lépve a katolikus egyházal²⁹ feladták felekezeti különállásukat, és mint görög katolikusok részei lettek az egyetemes katolikus egyháznak. Az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának felszámolása és Nagyfejedelemségként a Habsburg Birodalomhoz csatolása lehetővé tette az erdélyi katolikus püspökség helyreállítását, püspök kinevezését és hivatalba lépését, ami a főkegyúri jogok itteni gyakorlásának a kiterjesztését jelentette. Az 1691-ben kiadott „Diploma Leopoldinum” azonban továbbra is biztosította a négy bevett vallás szabadságát, s meghagyta autonómiáját.³⁰ Az erdélyi Római Katolikus Státus formális felszámolására nem került sor, de ezt követően

²⁷ Az 1606. évi bécsi béke (I. Rudolf király és Bocskai István között) helyreállította a protestánsok I. Ferdinánd és I. Miksa idején élvezett vallásszabadságát. Az 1608. évi pozsonyi országgyűlés becikkelyezi a bécsi békét, és az I. törvénycikk kimondja, hogy a korona minden alattvalójának biztosítja a szabad vallásgyakorlatot.

²⁸ Az 1645. évi linzi béke (III. Ferdinánd és I. Rákóczi György erdélyi fejedelem között) a korona minden alattvalójának szabad vallásgyakorlatot biztosított, rendelkezett az elvett protestáns templomok visszaszolgáltatásáról. Az 1647. évi pozsonyi országgyűlés becikkelyezte a linzi békét, és kimondta, hogy a protestánsok által követelt 146 templomból 90-et vissza kell adni.

²⁹ Báthory István erdélyi fejedelem uralkodása idején két ortodox püspökség is létezett Erdélyben, majd 1609-től az egyetlen erdélyi ortodox román püspökség székhelye Gyulafehérvár volt. A protestáns fejedelmek a püspökséget a református superintendensek jurisdictiója alá helyezték. Az ellenreformáció keretében tettek kísérletet az ortodox (görögkeleti) vallás és a római katolicizmus újraegyesítésére, az unióra. Ebben a döntő fordulatot az 1596-os breszti unió jelentette. A magyarországi szerbek (délslávok) uniója az 1600-as évek második felében zajlott le, de nem bizonyult maradandónak. A kárpátaljai ruszinok uniója az 1646-os ungvári unióval kezdődött, majd a máramarosi és munkácsi unióval sikeresen ért véget. A román ortodox püspök és papság 1700-ban lépett unióra a katolikus egyházal (gyulafehérvári unió). Lásd PIRIGYI ISTVÁN: *A magyarországi görög katolikusok története*. I–II. köt., Nyíregyháza, 1990, 87–112.

³⁰ I. Lipót 1691. évi oklevelei az Erdéllyel kapcsolatos királyságbeli állapotokkal való egyházügyi jogharmonizációt is tartalmazták, továbbá megerősítették a Magyarországra menekült szerbek jogait és kiváltságait.

érdemi önkormányzati funkcióit nem gyakorolhatta (amelynek helyreállítására csak 1867 után került sor). Az Erdélyben egyre növekvő román ortodox népesség számára a király 1761-ben helyreállította az erdélyi román ortodox püspökséget Nagyszében székhellyel.

Alapvetően másként alakult a magyarországi szerb ortodoxia helyzete. A törökök elől 1690-ben tömegesen – elsősorban egyházi vezetőik irányításával – a Délvidékre menekülő szerbek magukkal hozták egyházi szervezetüket is. Vallási és nemzeti vezetőjük az ipeki pátriárka volt, aki alá 1695-ben már hat püspökség tartozott. A betelepülő katonáskodó szerb népességre a déli határőrvidék védelmében volt szükség, aminek fejében szinte teljes vallásszabadságot élveztek, amit különböző királyi rendeletek biztosítottak számukra. 1739 után az ipeki pátriárka a magyarországi Karlócára költözött, s az ekkor felállított karlócai metropolíát – amelybe hat szerb, majd később további két román ortodox egyházmegye tartozott – jelentős autonóm jogokkal is rendelkező érsek-metropolita kormányozta. Nem is titkolt céljuk a metropolíára épülő szerb nemzeti autonóm tartomány létrehozása volt. Ez a törekvésük nem járt sikerrel, ami tovább növelte az egyházi autonómiájuk politikai jelentőségét és szerepét.³¹

Az egyházak autonómiaszervezeteinek megszilárdulásában fontos szerepe volt az 1731. évi első és még inkább az 1734. évi második „Carolina Resolutio”-nak.³² Ez véglegesítette és rendezte az evangélikus és a református egyházkerületek határait, szervezetét, amely kisebb-nagyobb változtatásokkal ma is érvényben van. Eszerint az evangélikus egyház négy kerülete a dunántúli, a bányai, a dunáninnyi és a tiszai. A református egyházkerületek a dunántúli, a dunamelléki, a tiszáninnyi és a tiszántúli. (Az erdélyi egyházak országos egyházak voltak, így azok önkormányzatilag sem képezték a királyságbeliek részét.)

A vallásszabadság és a felekezeti egyenlősítés terén jelentős előrelépést hoztak II. József – egyébként magyar szempontból alkotmányellenes – egyházpolitikai reformjai. A híres 1781. évi türelmi rendelet a protestánsok, az ortodoxok és a zsidók számára hozott jogkiterjesztést, miközben a felvilágosult abszolutizmus szellemében az egyházakat, elsősorban is az államegyház státusát továbbra is megőrző katolikust, szoros állami ellenőrzés alá helyezte. (Csak történelmi kuriózumként érdemel említést, hogy 1945 után Rákosi Mátyás alaposan tanulmányozta a jozefinista egyházpolitikát a követendő kommunista „egyházpolitika” kialakításakor, fellelve abban az egyházüldözéshez szolgáló argumentációt.³³)

Az alkotmányosság II. Lipót alatti helyreállítása, az 1790/91. évi országgyűlésen alkotott, a vallásszabadságról, az egyházak jogairól és jogállásáról hozott törvények fontos állomásai

³¹ II. Lipót 1791-ben állította fel az Illyr Udvari Kancelláriát, amelynek joghatósága a Bánátra vagy másként a Szerb Vajdaságra és a határőrvidékre terjedt ki. A király már 1790-ben meghívta a karlócai metropolitát és a nyolc ortodox szerb püspököt a felsőtábla üléseire. A magyar rendek követelésére azonban az 1792. évi X. törvénycikk már az illyr kancellária eltörléséről rendelkezett, egyúttal törvénybe iktatta az említett főpapok szavazat- és ülésjogát a felsőtáblán.

³² III. Károly király 1731. március 21-i határozata (az első Carolina Resolutio) rendezte a protestánsok helyzetét. Lelkészeik az artikuláris helyeken működhettek, superintendenseket választhattak. Keresztelési ügyekben lelkészeiket a katolikus esperesek alá rendelte, a hivatalt vállaló protestáns állampolgároknak is le kellett tenniük a dekretális esküt. A rendelet jelentős mértékben felszámolta vallásszabadságukat. Az 1734. október 20-i második Carolina Resolutio engedélyezte a négy-négy superintendens választását és ennek következtében az egyházkerületek szervezését.

³³ Erről lásd Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon. Szerk. GERGELY JENŐ. Bp. 1990.

voltak önkormányzataik kiteljesedésének is. Bár ezek a törvények sem számolták fel a katolikus egyház államegyház jellegét, ám az evangélikus, a református és a szerb ortodox egyháznak megadták a bevett felekezet jogállást. (A román ortodox hívek és püspökök ekkor még a szerb egyházba tartoztak. Az is bonyolítja a képet, hogy az ortodox felekezet Erdélyben továbbra is túrt maradt, míg az ott bevett unitárius egyház a királyi Magyarországon ekkor sem nyerte el a bevett felekezet jogállást, hanem továbbra is csak túrt volt. Ez utóbbi összefüggött azzal, hogy itt az unitárius hívek ekkor még nem alkottak saját egyházkörte sem, nemhogy püspökséget.) Az 1790/91-es törvények már lehetővé tették volna, hogy a református és az evangélikus egyház meghaladva az egyházkerületi szintű autonómiát, megteremtse országos önkormányzatát is. 1791. szeptember 14. és október 13. között az evangélikusok Pesten, a reformátusok Budán országos zsinatot tartottak. Ezeknek az volt a feladata, hogy az 1790/91: XXVI. tc. értelmében országos szervezetüket kidolgozzák, biztosítva az addig egymástól lényegében függetlenül, önállóan működő egyházkerületek egységét, összehangolását, az országos érdekek közös képviselését. Ugyanitt kísérletet tettek arra is, hogy a két egyház felállítson egy közös főkonzisztóriumot és egy egyetemes főgondnoki hivatalt, hogy a külvilággal szemben egységesen képviseltesék magukat. Ez utóbbi azonban nem nyerte el a királyi jóváhagyást, és így ekkor még nem is került sor sem az evangélikus, sem a református országos (egyetemes) egyházalkotmány megalkotására.

Ezzel egyidejűleg, 1792. augusztus 21-én a Kolozsvárott tartott erdélyi országgyűlés elfogadta az 1792: LIII. tc.-t, amely újólal biztosította a négy bevett vallás szabadságát és egyenlőségét, majd egy másik törvénycikkkel szabad vallásgyakorlatot engedélyezett az ortodoxoknak.

Bár a reformkori országgyűlések állandó napirendjét képezték a vallásügyek, az egyházi autonómiák tekintetében érdemi változások nem történtek.

AZ EGYHÁZI AUTONÓMIÁK 1848–1918 KÖZÖTT

Az 1848-as áprilisi törvények, jelesen az 1848: XX. tc. megszüntette a katolikus egyház állam-egyház jogállását, és a bevett felekezetek közé emelte az unitáriust. A bevett felekezetek között tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot mondott ki, és kilátásba helyezte az egyházi vagyron szekularizálását, a felekezetek vagyroni egyenlősítését is. A gyökeresen megváltozott helyzetben a katolikus egyház részéről ekkor merült fel először a katolikus autonómia megteremtésének szükségessége, nyilvánvaló önvédelmi reflexként. Az autonómia-kongresszus összehívására azonban a szabadságharc és annak bukása miatt nem került sor. Bár az izraelita felekezetű lakosok politikai és vallási egyenjogúsítását az 1849: IX. tc. kimondta, annak végrehajtására szintén nem maradt idő. (Megvalósulása esetén ez az izraelita felekezet recepcióját, bevett felekezetté tételét is jelenthette volna.)

Az abszolutizmus éveiben a hatalom kísérletet tett az egyházpolitika terén is az 1847 előtti állapotok restaurálására. Az 1855. évi birodalmi konkordátum³⁴ lényegében helyreál-

³⁴ *Reichs-Gesetz-Blatte*, 1855. XLII. Stück, Nr. 195. 13. November 1855. 202. sz. irat (németül); *Országos Kormánylap*, 1855. Első Rész. 202. sz. irat. *Birodalmi Törvénylap*, 1855. XLII. darab, 195. sz., kiadatott 1855. november 13-án (magyarul), 420–449. Ugyanez a közlöny háromhasábos szedéssel első helyen

lította a katolikus egyház államegyház jogállását. A protestáns felekezetek működési szabadságát, önkormányzatát korlátozó, majd felszámolni akaró törekvések (elsősorban az 1859-es Protestáns Pátens) ezeket az egyházakat illetve felekezeteket ismét a túrt állapotba próbálták visszakényszeríteni – tegyük hozzá, nem sok sikerrel.³⁵ Ezek önkormányzatuk védelmében szervezett ellenállást fejtettek ki, amely az abszolutizmussal szembeni nemzeti ellenállás szerves részét képezte.

Ugyanakkor a dinasztia a nem-magyar, nemzeti-nemzetiségi egyházakat – így a horvát katolikusokat, a román görög katolikusokat, a szerb és a román ortodoxokat – az 1848–49-es magyarellen es fellépésük jutalmaként egyházaiknak a magyartól való elkülönítésével, autonómiájának megteremtésével vagy kiszélesítésével jutalmazta. Ezeket királyi rendeletekkel váltották valóra, így magyar alkotmányos szempontból nem volt jogérvényük. A katolikus egyházzal kapcsolatos változásoknak nincs az autonómiát érintő vonzata, csupán megemlítjük, hogy I. Ferenc József 1853-ban a zágrábi püspökséget érsekséggé emelte, és a metropoliaiba sorolta a zengg-modrusi, a boszna-szerémi (diakovári) latin és a körösi görög katolikus püspökségeket, amelyek addig a kalocsai egyháztartományhoz tartoztak. Ezzel a horvát katolikus egyház lényegében függetlenné vált a magyartól, egyetlen összekötő kapocs – legalábbis a magyar álláspont szerint – a prímási joghatóság maradt. Ugyancsak 1853-ban került sor a román görög katolikus metropolia felállítására. A gyulafehérvár-fogarasi (Balázsfalva) püspökséget érsekséggé emelték, és a metropoliaiba sorolták a nagyvárad, a szamosújvári és a lugosi püspökségeket.

A szerb ortodoxok megnyerése érdekében Ferenc József már 1848. december 15-én elismerte a karlócai érsek-metropolita patriarcha címét, ami a szerb egyház autokephal jellegének megvalósulását is jelentette. 1864. december 24-én az uralkodó jóváhagyta a szerb nemzeti-egyházi kongresszus döntését, miszerint a román egyházmegyéik kiválnak a metropoliaiból, és önálló román ortodox egyházat alkotnak. Ennek megfelelően a király a nagyszebeni román ortodox püspökséget érsekséggé emelte, és a metropoliaiba sorolta az aradi és a karánsebesi püspökségeket. Mindkét ortodox egyházban megkezdődött az új szervezeti szabályzatok, önkormányzati statútumok kidolgozása. (Az abszolutizmus idején született, idevágó királyi rendeleteket – a vonatkozó szabályzatok némi átdolgozása után – a magyar országgyűlés 1867 után becikkelyezte.³⁶)

Az abszolutizmus idején került sor az unitárius egyház önkormányzati szabályzatának a kidolgozására. Az Erdélyi Fejedelemség Császári Királyi Polgári és Katonai Kormányzósága 1851. január 22-én felszólította az unitárius püspököt, Székely Sándort, hogy mutassa be a

latinul, második helyen németül és harmadján magyarul adja közre a császári nyílt paranccsal a konkordátumot. Magyar nyelvű külön kiadása „Az Ausztriai Concordatum fölvilágosítása”. Pest (é. n.), 118–334. Németül újabban bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közli WEINZIERL – FISCHER, ERIKA: *Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933*. Wien, 1960.

³⁵ A Protestáns Pátens és a közreadó császári nyílt parancsot (1859. szeptember 1.) közli a *Birodalmi Törvénylap*, 1859. XLVII. darab, 160. sz., kiadott 1859. szeptember 10-én, 438–451. Ugyanez a szám a német nyelvű változatot is közölte. Lásd továbbá *Magyarországot illető Országos Kormánylap*, 1859. évfolyam, első rész, XXXII. darab. Kiadott és elküldetett 1859-iki október 17-kén, 160. sz., 438–451. Később a pátens többször is kiadásra került. A visszavonásról szóló legfelsőbb kézirat 1860. május 15-én kelt. Közli *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, Harmadik évf. 20. sz., Pest, 1860. május 18. 619–620. Továbbá az uralkodó 1967. május 15-i rendelete a protestáns pátensek hatályának megszüntetéséről. Közli HEGEDŰS, 1913, 34.

felekezet törvényesen fennálló berendezkedését. A zsinati Egyházi Főtanács 1851-ben küldött egy bizottságot az egyházi igazgatási szabályzat megszerkesztésére. Ennek előadója Mikó Lőrinc volt. Az általa beterjesztett, 49 §-ba foglalt tervezetet az Egyházi Főtanács elfogadta és jóváhagyás végett az erdélyi kormányzósághoz felterjesztette, amire azonban valószínű nem érkezett válasz.³⁷

1867-ben megkezdődött az erdélyi Római Katolikus Státus újjászervezése. Az 1867. augusztus 19-i legfelsőbb elhatározás tette lehetővé az erdélyi egyházmegye autonóm szervezetének kidolgozását. Erre a Státus 1868. február 9–15. közötti ülésében került sor. A 96 §-ból álló szervezet a maga nemében egyedülálló autonómiaszabályzat,³⁸ hiszen ilyenrel sem a többi hazai katolikus egyházmegye, de a világ más tájain élő helyi katolikus egyházak sem rendelkeztek. A király a dokumentum jóváhagyásakor arra is engedélyt adott, hogy a Státus kormányzására 24 tagú Igazgatótanácsot válasszanak. Ezen tanács szabályzatát a Státus 1873. május 13-i II. rendes közgyűlése fogadta el. A kultuszminiszter felterjesztésében az uralkodó ezt is megerősítette, s így az erdélyi Római Katolikus Státus újjászervezése befejeződött. A kultuszminiszter 1875. június 16-án Fogarassy Mihály erdélyi püspököt értesítette, hogy a Státus megkezdheti törvényes működését.³⁹

Az ortodox románok 1864-ben történt kiválása a szerb egyházból⁴⁰ maga után vonta annak igényét is, hogy kidolgozzák és elfogadtassák saját nemzeti egyházuk autonómiaszabályzatát. Ennek közvetlen példája a testvéregyház, a szerb ortodox egyház alkotmánya volt. A magyarországi és erdélyi görögkeleti román egyház, mint független egyház, az 1868. évi IX. törvénycikkben alapuló jogánál fogva – a király legfelsőbb felügyeleti jogának tiszteletben tartása mellett – állította össze a képviseleti rendszer alapján nyugvó szervezési szabályzatát. I. Ferenc József 1869. május 28-án hagyta jóvá „A Magyarországi és Erdélyi Görög Keleti Román Egyház szervezési szabályzatát”, amely összesen 176 §-ból állt.⁴¹ Az egyház központja, a metropolita székvárosa Nagyszeben, az egyház „hivatalos nyelve minden egyházi, iskolai és alapítványi ügyben [...] valamint benn, úgy kifelé is a román nyelv” (175. §). A királyi megerősítés azt is tartalmazza, hogy „különös akaratunk, hogy a görög keleti egyház ügyeire nézve minket illető legfelsőbb felügyelési jog teljes mértékben megóvassék, valamint az oktatásügyi köztörvényhozás joga is épségben fenntartassék”.⁴² Ezt követően 1918-ig nem került sor a szabályzat módosítására.

A szerb ortodox egyház szervezeti szabályzatát az 1864. június 25-én tartott nemzeti egy-

³⁶ Az 1868. évi IX. törvénycikk a görögkeleti vallásúak ügyében; az 1868. évi XXXIX. törvénycikk a gyulafehérvári görög katolikus érsekség s a lugosi és szamosújvári görög katolikus püspökségek iránt. A bevett felekezetekről szólt az 1868. évi LIII. törvénycikk a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonzosságáról.

³⁷ 36. számú dokumentum.

³⁸ 38. számú dokumentum.

³⁹ HARAI, 1944. II/II., 296–300.

⁴⁰ Az 1864. június 25-i karlócai szerb nemzeti egyházi kongresszuson történt meg a két román püspökség – a nagyszebeni és az aradi – kiválása. 1864. december 24-én az uralkodó a nagyszebeni püspökséget érsekséggé emelte, és a metropolíába sorolták az aradi és az 1865-ben felállított karánsebesi püspökséget.

⁴¹ 40. számú dokumentum.

⁴² 40. számú dokumentum, 176. §.

házi kongresszus fogadta el, amely tartalmazta a karlócai metropolita patriarchai rangra emelkedését. (Ugyanekkor sor került az elhunyt Josif Rajacic metropolita utódjának a megválasztására is.) Az uralkodó ezt a szabályzatot és választást – alkotmányellenesen – megerősítette. Az 1868: IX. tc.-vel törvényesítették a szerb ortodoxia bevett felekezet jellegét, azonban az abszolutizmus idején alkotott autonómiaszabályzatot a magyar kormány kívánságára át kellett dolgozni. A „Görög Keleti Szerb Nemzeti Egyházi Kongresszus” átdolgozott szervezetét a kultuszminiszter felterjesztésére I. Ferenc József 1875. május 14-én erősítette meg.⁴³ Ekkor a magyarországi szerb metropolia hat püspökség (Bács, Buda, Károlyváros, Pakrác, Temesvár és Versec) tartozott. A XX. század elején került sor a görög-keleti szerb metropolia püspöki zsinatának szabályozására. Az 1911. november 8-án kelt királyi rendelet „a Karlócai Gör. Kel. Szerb Metropolia püspöki zsinatának szabályozása tárgyában” kikötötte, hogy az érseki szék üresedése esetén az adminisztrátort a király nevezi ki.⁴⁴

Már a magyarországi református egyház alkotmányának elfogadása előtt is létezett az egyetemes konvent, ám nem került sor egységes, országos református egyházszervezet létrehozására. A Debrecenben 1881. október 31. és november 24. között ülésező alkotmányozó zsinat dolgozta ki és fogadta el az Evangélium Szerint Reformált Magyarországi Keresztény Egyház (röviden Ev. Ref. Egyház) 496 §-ból álló egyházalkotmányát.⁴⁵ Ennek értelmében az egyház alapegysége az egyházközség, míg legfőbb törvényhozó testülete a tízévente tartandó zsinat, két zsinati ülőszak közötti kormányzati szerve pedig az egyetemes konvent. Az országos egyház alkotó része az öt egyházkerület: a dunántúli, a dunameléki, a tiszáninneni és a tiszántúli, valamint az ezen a zsinaton az országos egyházba ötödik egyházkerületként integrálódó erdélyi református egyház. A hitéleti kérdéseken kívül szinte mindenre kiterjedő alkotmányt a király 1882. október 11-én megerősítette, és ezzel hatályba is lépett. Egy évtized múlva, 1891. december 5-én kezdte meg ülésezését az I. budapesti református zsinat, amely 1893. november 15-én, a negyedik ülőszak bezárásával ért véget. A zsinat – részint a kormányzat elvárásainak megfelelően – néhány ponton módosította az egyházalkotmányt, s ezt a dokumentumot („A magyarországi evangélium szerint reformált egyház alkotmányos szervezetéről”) I. Ferenc József december 29-én hagyta jóvá, míg a kultuszminiszter 1896-ban az evangélikus egyház alkotmányával egyidejűleg tette közzé.⁴⁶

Az evangélikus egyházegyetem megszervezésére és alkotmányának kidolgozására a reformátusokéhoz képest egy évtizednyi késéssel került sor. Annak felépítése azonban számos ponton azonos a reformátussal, gyakran csak a megnevezésekben van eltérés. A Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztény Egyház (röviden Ág. Ev. Egyház) alkotmányozó zsinata 1891. december 5-én nyílt meg Budapesten, de érdemi tanácskozásait csak 1892. május 14-én kezdte meg. A június közepéig tartó tárgyalások fő témája az egyház szervezetére, életére vonatkozó törvények megalkotása volt. A zsinat negyedik ülés-

⁴³ A király 1868. augusztus 10-én megerősítette az 1864. évi szerb nemzeti egyházi kongresszus határozatait. A módosított szabályzatot I. Ferenc József 1875. május 14-én hagyta jóvá. 44. számú dokumentum.

⁴⁴ 6551/1911. ME sz. rendelet, 48. számú dokumentum.

⁴⁵ 45. számú dokumentum.

⁴⁶ A református egyház módosított alkotmányát (amely az 1882-es 496 §-ához képest 498 §-t tartalmazott) a király 1893. december 29-én hagyta jóvá, s a jóváhagyás megjelent a *Budapesti Közlöny* 1894. évi 9. számában (1894. január 13-án). Az alkotmány teljes szövegét a kultuszminiszter 149/1896. eln. sz. rendeletével közzé tette a *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1896, 397–588. 45. számú dokumentum.

szakában, 1893. február 10-én elfogadták a 332 §-ból álló egyházalkotmányt, amelyet a király március 18-án megerősített.⁴⁷ A zsinat azonban tovább folytatta munkáját. Az 1894. júniusi ötödik ülészakon újra szabályozták az egyházat alkotó négy egyházkerület: a dunántúli, a dunáninneni, a bányai és a tiszai határait, az egyházmegyéket (esperességeket) részint átcsoportosították, hogy ezáltal kiegyenlítsék az egyházkerületek lélekszáma közötti nagy különbségeket. Az erdélyi szász evangélikus egyház továbbra is megőrizte különállását. Az uralkodó 1894. október 10-én megerősítette a zsinaton alkotott törvényeket, majd november 7-én az evangélikus zsinat bezárta tanácskozásait.⁴⁸ Az evangélikus egyházegyetem legalsó önkormányzati testülete az egyházközség, míg legfőbb képviseleti és kormányzati hatósága az egyetemes közgyűlés. Az egyház élén a mindig világi (tehát nem lelkész) egyetemes egyházi és iskolai felügyelő (generalis inspector) áll, aki egy személyben kormányozza és képviseli az egyházat, aki az egyetemes közgyűlés egyik elnöke is. Az egyházi törvényhozás legfelsőbb testülete a zsinat, amelynek elnöke szintén az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő. (Melléte mindkét testületben a lelkész elnök a hivatalát tekintve legidősebb püspök, aki azonban csak belső egyházi kérdésekben volt illetékes.)

A kiegyezés után, az Erdéllyel való unió végrehajtását követően is az unitárius egyház erdélyi egyház maradt. A századfordulón, a református és az evangélikus egyházak igen részletes és alapos alkotmányának figyelembevételével, azt mintegy követve az unitárius Egyházi Főtanács az 1899. és az 1902. évi üléseiben elfogadta az egyház átdolgozott, részletekbe menő új alkotmányát, amely 1903. január 1-jén lépett hatályba.⁴⁹ Ez alapelveit, belső szerkezetét tekintve nem különbözött az eredeti, 1851-es szabályzattól. 1902-ben az egyháznak 8 egyházköre volt, amely mellé ekkor került sor a IX., a Duna–Tisza közti egyházkör megszervezésére.

A baptista az angolszász protestantizmusból kivált, legnagyobb amerikai evangélikus szabadegyház. Közismert vallási cselekményük az alámerítéses felnőtt keresztselés. A magyarországi baptisták létszáma a XIX–XX. század fordulóján 8–10 ezer főre tehető. Jogállását tekintve túrt felekezet volt, amely 1905-ben nyerte el a törvényesen elismert státuszt. Ehhez jóváhagyás végett be kellett mutatniuk a kultuszminiszternek a felekezet egyházi szervezetét és önkormányzatát, valamint hitvallásának kifejtését. A magyarországi baptisták 1905. szeptember 15-én a Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei Ócsán tartott gyűlésükben fogadták el a „Baptisták egyházi szervezete” című szabályzatot, valamint az „ócsai hitvallás”-nak nevezett hitvallomást („Hitvallása és szervezete a keresztelt keresztyén gyülekezeteknek, melyeket közönségesen baptistának neveznek”). Eszerint az egyház alapegysége a hitközség, országos szervezete pedig a „Baptista Szövetkezet”. Lukács György kultuszminiszter még ez év november 2-án a 77 092/1905. VKM. eln. sz. rendeletével a szabályzatot megerősítette és a hitvallást tudomásul vette.⁵⁰

Az állam általi törvényes elismerést azonban a baptisták egy része, főként a budapestiek

⁴⁷ 46. számú dokumentum.

⁴⁸ A kultuszminiszter 177/1896. eln. sz. rendeletével közölte *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1896. 690–702., 46. számú dokumentum.

⁴⁹ TÓTH, 1921. 1. köt.; HARAI, 1944. II/III. köt., 403–465.

⁵⁰ HARAI, 1944. II/III. köt. 389–398. Az ún. „ócsai hitvallás”-t és a szabályzatot (47. számú dokumentum) ugyanitt közli.

ellenezték, és a felekezet kettészakadt. A túrt állapotban maradók „szabad baptistáknak” nevezték magukat. Az „elismert baptisták” 1908 decemberében Nagyváradon megalakították a Magyarországi Baptisták Szövetségét, amely az 1905-ben elfogadott szabályok szerint élt.

Nemcsak az episzkopális illetve hierarchikus struktúrájú keresztény egyházak hozhattak létre autonóm szervezetet, hanem az egyházi struktúrával nem rendelkező nem-keresztény vallásfelekezetek is, így nálunk az izraeliták. Az izraelita önkormányzat(ok) alapvetően különböztek a keresztény egyházakétól, mégis számos olyan pontjuk akad, ami lehetővé teszi a velük való összehasonlítást. A király 1867. december 27-én szentesítette az 1867: XVII. tc.-t „Az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében”, ezáltal létrejöttek a jogi feltételei egy egységes izraelita felekezeti autonómia megteremtésének is.

A magyarországi és erdélyi zsidó közösségek 1868-ig vallási és közigazgatási-politikai egységekbe, az ún. comitas judeorumokba szerveződtek, amelyek közigazgatási feladatokat is elláttak.⁵¹ Az egységes polgári közigazgatás megteremtésének egyik feltétele ezek felszámolása és kimondottan vallási szervezetté, azaz hitközségekké alakítása volt. Elsősorban e célból hívta egybe br. Eötvös József kultuszminiszter az országos zsidó kongresszust, vagy másnéven egyetemes gyűlést. A kongresszus előkészítése során egységes álláspont alakult ki a tekintetben, hogy az országos gyűlésen nem képezhetik megbeszélés, netán vita tárgyát a Schulchan-Aruchba⁵² iktatott izraelita hittörvények.

1868. december 10-től 1869. február 23-ig tanácskozott a pesti vármegyeháza üléstermében a zsidó kongresszus.⁵³ Kezdetből éles vita alakult ki a kongresszusi küldöttek választásának szabályai körül, majd pedig az izraelita hitfelekezeti szabályzat, azaz a hitközségek szervezetének és működésének szabályozása kérdésében. A kongresszusnak a tradíciókhoz és a törvényekhez mereven ragaszkodó küldöttjei elhagyták az országos gyűlést. A maradék „kongresszusi többség” viszont elfogadta a polgári korban végig használt hitközségi szabályzatot. A kongresszusi vagy neológ hitközségek 26 községkerületbe szerveződtek. A legfőbb autonómiaszerv az Izraelita Országos Egyetemes Gyűlés volt, míg a végrehajtó szerv a Pesten működő Országos Iroda (Magyarországi Izraeliták Országos Irodája), élén a választott elnökkel.⁵⁴

A kongresszusból kivonult kisebbség is néhány hónap múltán rákényszerült, hogy megalkossa a maga önkormányzatát és képviseleti szervezetét. Az askenázi és szefárd ortodox (hittörvényű vagy Talmud-) zsidók először a Hitör-egyletbe tömörültek. Az autonóm hittörvényű zsidók ennek keretében dolgozták ki „szervező szabályzatukat”, amely ugyancsak

⁵¹ Az izraelita felekezet, illetve a magyarországi zsidóság történetének irodalma BALOGH-GERGELY, 1996. 422–446. (2641–3112. cím).

⁵² Schulchan-Aruch (héber, „terített asztal”): a zsidóság alapvető törvénykönyve, amelyet a hithű zsidó embernek be kell tartania.

⁵³ A magyar országgyűlés mélyen tisztelt képviselőházához intézett emlékirata az Izraelita Egyetemes Gyűlés bizottságának az 1868. évi december 10-ére meghívott izraelita congressus által hozott határozatok tárgyában. Bp. 1870. VENETIANER LAJOS: A magyar zsidóság szervezetéről. Bp. 1903.

⁵⁴ 1870. március 18-án országgyűlési határozat mondta ki, majd április 2-án kultuszminiszteri rendelet közölte a hatóságokkal, hogy az izraelita kongresszus határozatai senkire sem kényszeríthetők rá. (Ez tette lehetővé az ortodox irányzat megszerveződését.) A kongresszusi szabályzat szerint szerveződött községkerületek elnökei 1871. március 22-i gyűlésükben alakították meg a Magyarországi Izraeliták Országos Irodáját, amelynek első elnöke Schweiger Márton lett.

a hitközségeken alapult. Ennek legfelsőbb autonóm szerve a 100 tagú Országos Képviselő volt, míg a központi kormányzatuk a Magyarországi Autonóm Ortodox Hitfelekezet Központi Irodája lett. Az uralkodó 1871. november 15-én hagyta jóvá a szabályzatot,⁵⁵ és így a neológ és az ortodox irányú izraelita felekezet egyaránt autonómiával rendelkezett.

Az illetékes egyházi testületek illetve felekezeti fórumok által alkotott, esetenként egyházi törvénynek nevezett szabályzatok hatályba léptetését a m. kir. kormány (általában a vallás- és közoktatásügyi miniszter) felterjesztésére az államfő (a király, majd a kormányzó) legfőbb felügyeleti jogánál (ius supremae inspectionis) fogva megadott megerősítése jelentette. A megerősítésre esetenként a felterjesztett szabályzat némi módosítása, főként az állami főhatalom hatékonyabb érvényesítését biztosító pontok beemelése után kerülhetett csak sor. A törvényesen létrehozott önkormányzatok szabályszerű működését a kormányzati szervek, a közigazgatási hatóságok, a bíróságok és más országos dikasztériumok (így pl. az adóhivatal) kötelesek voltak tiszteletben tartani.

Országos önkormányzati szervezetet a történelmi keresztény egyházak és a velük együtt élő izraelita hitfelekezet hoztak létre először. Az 1895-ben elfogadott törvény az egyházakról és a vallásszabadságról szabályozta az addig túrt, azaz törvényileg el nem ismert felekezetek (szekták) törvény által elismert jogállásúvá válásának feltételeit. Ezek a következők voltak: az elismerést kérő felekezetnek írásba kellett foglalnia hitelveit, tanrendszert, valamint szervezeti és működési szabályzatát, azaz önkormányzatát, és azt jóváhagyás végett be kellett nyújtania a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ha a hitelvek és a szabályzat nem ütköztek hatályos törvénybe vagy jogszabályba, és nem sértették a közérkölcst, úgy a törvényes elismerésnek csupán egyetlen további feltétele az volt, hogy az illető felekezet legalább egy működő hitközséggel, egyházközséggel rendelkezzen a magyar állam területén. A túrt felekezetből a törvényesen elismert felekezetté válás lehetőségével a polgári korszakban egyetlen hazai keresztény felekezet, a baptista élt csak. Ennek dokumentuma az 1905-ben elfogadott önkormányzati szabályzata. (Megjegyezzük, hogy a törvényesen elismertté válásnak következménye volt a legális állami főfelügyelet gyakorlása az addig egyesületként működő, tehát a mindenkorai egyesületi és gyülekezési szabályok között élő, az államtól teljesen független, ám megtúrt létezéshez képest. Az iszlám vallás 1916-ban az országgyűlés által alkotott törvénnyel⁵⁶ vált Magyarországon elismert vallássá, mert esetében nem lehetett alkalmazni az 1895-ös törvényi szabályozásban előírtakat.)

AZ ELSŐDLEGES AUTONÓMIASZABÁLYZATOK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE⁵⁷

Az autonómiák összehasonlításánál az alapvető, a későbbiekben csak módosított szabályzatokat vesszük figyelembe, amelyek a polgári korban keletkeztek. Az egyes egyházak au-

⁵⁵ 42. számú dokumentum.

⁵⁶ Az 1916. évi XVII. törvénycikk az iszlám vallás elismeréséről.

⁵⁷ A dualizmus korában keletkezett elsődleges autonómiaszabályzatokat hasonlítjuk össze. A polgári korszak részét képező Horthy-korszakban jött létre a status quo ante izraeliták szabályzata (1928) és a katolikus egyházközségi autonómia szervezet (1939).

tonómiaszabályzatai számos hasonlóságot mutatnak, elsősorban is azok felépítését, struktúráját tekintve.

Az egyházi önkormányzatoknak három típusa különböztethető meg: 1. amikor az autonómiaszervezet és az egyházszervezet teljes egészében egybeesik, azonos; 2. amikor az egyházkormányzat és az önkormányzat inkább csak összefonódik; és 3. amikor az egyházi szervezet és az autonómia szervei határozottan különválasztva működnek. Az önkormányzat kompetenciája különösen az egyház „külső életére”, megjelenésére, igazgatására, vagyona, iskoláira és külkapcsolataira (ti. más felekezetekhez, hatóságokhoz és az államhoz fűződő kapcsolatokra) terjed ki.

A szabályzatok, egyházi törvények és alkotmányok „preambulumában” legtöbb esetben meghatározzák az adott egyház mibenlétét, fogalmát, jellegét. Ezt követően leírják szervezeti felépítését, az alapoktól, az alapsejtektől felfelé egészen az országos csúcsszervezetig. Mindegyik fokozatnál részletezik annak összetételét, létrehozását, vezetőit és jogkörüket, kötelességeiket, alá-fölérendeltségi viszonyaikat. A szabályzatok esetenként csak ezekre a tárgykörökre terjednek ki, más esetekben külön fejezetek vagy törvénycikkek tárgyalják az egyházi autonómia hatáskörébe tartozó egyéb területeket, így az egyházi jogszolgáltatás (bíráskodás), az egyházak gazdálkodása (adóztatás), az egyházak iskoláinak szerteágazó témaköreit.

Az autonómia szempontjából a lényegi kérdéseket az említett első rész tartalmazza. Az egyházi testületek által alkotott szabályozás értéséhez és elhelyezéséhez a polgári államélet struktúrájában szükséges szem előtt tartanunk azokat az állami egyházjogi törvényeket, rendeleteket, jogszabályokat,⁵⁸ amelyek a másik fél, az állampolgárok összességét képviselő polgári állam oldaláról határozzák meg az egyházak autonómiájának kiterjedését, kereteit, mozgásterét. Ezekről általában véve megállapíthatjuk, hogy lényegüket tekintve liberális mentalitásúak, egyértelműen biztosítják a lelkiismereti és vallásszabadságot, valamint az egyházak és felekezetek működési szabadságát. Így messzemenően lehetővé tették, hogy az ún. nemzeti egyházak autonómiájának keretei kínálják a kellő feltételeket a kultúra, nyelv, iskolaügy fejlesztéséhez. Véleményünk szerint az egyházi autonómia keretei között bontakozott ki ezen nemzetiségek nemzetté válása, fejlődött és szilárdult meg a vallással szimbiózisban lévő nemzeti identitása.

Az egyház vagy felekezet definiálása

Az egyes önkormányzati szabályzatok, törvények csak abban az esetben tartalmaznak erre vonatkozó pontokat, §-okat, ha az egyház öndefinícióját nem sorolják a hitvallás tárgykörébe. Így sem az ortodox egyházak önkormányzati szabályzatai, sem a katolikus autonómiakezdemények, sem a Státus, sem az 1939-es egyházközségi szabályzat nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Annál egyértelműbb az 1882-es református egyházalkotmány 2. §-a, amely

⁵⁸ Az állami egyházfog forrásait és az egyházak autonómiájáról szóló egyházi törvényeket és szabályzatokat legújabbán közli BALOGH–GERGELY, 2005.

kimondja, hogy „a magyarországi ev. ref. egyház zsinat-presbyteri rendszer szerint igazgatja magát”.⁵⁹

Az evangélikus egyház 1893-as alkotmánya inkább csak körülírja az egyház ismertető jegeit, s annak zsinati jellegét hangsúlyozza, és majd csak a későbbi, főként két világháború közötti módosítások eredményeként közelít a zsinat-presbyteriális jelleghez. Az 1. § szerint „a magyarországi ágostai hitvallású evang. keresztyén egyházat híveinek összessége alkotja”. Ezt erősíti meg a 11. §: „Az ágost. hitv. evang. egyházban minden hatalom az egyház-községből ered.” (Az egyházközségekbe pedig minden evangélikus beletartozik.) Az egyház önkormányzatát is részben annak hitelveiből vezetik le: „2. §. A magyarországi ágost. hitv. ev. keresztyén egyház, hitelveiben, országos törvényekben és százados gyakorlatban gyökerező önkormányzati jogánál fogva, a vallást és egyházat érdeklő ügyekben önállóan és szabadon intézkedik, épségben maradván Ő Felségének, a királynak, az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga.” Az alaptörvény az egyház testéhez tartozónak tekinti annak iskolai és jótékonyági intézeteit, az egyház önfenntartásának eszközeit (vagyon, alapítvány stb.). A zsinat-presbyteriális elv helyett kimondja: „5. §. „Az ágost. hitv. evangélikus egyház törvényalkotási jogát törvényes zsinatán gyakorolja; minden egyéb ügyét, a jelen törvényben meghatározott fokozatos testületek és törvényesen megválasztott tisztviselők intézik.”⁶⁰

Az izraeliták kongresszusi szabályzatának 1. §-a megállapítja, hogy „a magyar és erdélyhoni izraelita községek hitközségek, a szokásos izraelita istentiszteleti, szertartási, oktatási és jótékonyági intézeteknek kebelökben fenntartása és azoknak alkalmas tisztviselők általi vezetése és kezeltetése céljából”.⁶¹ A definíció tehát nem az izraelita vallásra vonatkozik, hanem a comitas judeorumból hitközséggé vált zsidó közösség mibenlétére. Az ortodox zsidók önkormányzati szabályzata már egyértelműen utal annak vallási alapjaira: „1. §. Magyar és Erdélyország hittörvényű (orthodox) zsidói – Askenazim és Szefardim –, kik hajdan óta a Schulchan-Aruchba iktatott hittörvények alapján állanak, önálló autonóm hitfelekezetté alakulnak meg. 2. §. A Schulchan-Aruchba iktatott hittörvények és szabványok – az askenáz és szefard vallásgyakorlatok egyenlő jogosultságának épen hagyásával – megcsonkíthatatlan zsinórmértékül szolgálnak a hitfelekezet és a hitközségek minden vallási, hitgyakorlási és szertartási ügyeire nézve.”⁶² (Az unitárius és a baptista autonómiaszabályzat nem tartalmaz az egyház mibenlétére vonatkozó passzusokat.)

Az autonómia (vagy egyházszervezet) alapegysége

Míg az alulról felfelé demokratikus jelleggel, választással építkező egyházi struktúránál az önkormányzatiság alapegysége az egész egyházon belüli jurisdictio forrása, addig a felülről lefelé hierarchizált, kánoni kinevezésen alapuló egyházszervezet esetében az esetleg létező

⁵⁹ 45. számú dokumentum, 2. §.

⁶⁰ 46. számú dokumentum, 1–12. §.

⁶¹ 41. számú dokumentum, 1. §.

⁶² 42. számú dokumentum, 1–2. §.

önkormányzati alapegység nem saját jogon, hanem ráháramló (átengedett) joghatóságnál fogva gyakorol bizonyos funkciókat.

Időrendben haladva, az unitárius egyháznál megállapíthatjuk, hogy az egyház és az önkormányzat alapegysége az „eklésia”, amely „keblileg maga kormányozza magát, a köri hatóság egyenes és az összes hatóság fő felügyelete alatt” (46. §).⁶³ Az eklésia vagy egyházközség köteles iskolát állítani és fenntartani. Az eklésia egyházi előjárója a pap, világi részről a kebli gondnok, akiknek munkáját két-két egyházfi segíti. Az eklésia legfőbb testülete az eklésiai gyűlés, amelyen a választott kebli gondnok elnököl. Az egyházi gyűlés végrehajtó szerve a kebli egyházi tanács (presbyterium), tagjai az eklésia véneiből és az eklésiai gyűlés által választottakból áll, elnöke a kebli gondnok.

A protestáns egyházaknál maradv a református egyházalkotmány terjedelmes fejezetben (I. fejezet 10–33. §⁶⁴) tárgyalja az egyház alapegységének, az egyházközségnek a mibenlétét, működését, jogait és kötelességeit. Az egyházközségnek különböző „fokozatai” vannak, teljes jogkörrel és szervezettel, tartozékokkal az anyaegyházközség bír: ennek van saját maga által, állandóan fenntartott önálló temploma és legalább egy önálló, rendes lelkészi hivatala, valamint iskolája. Társegyházak azok, amelyek együttesen tartanak fenn egy önálló rendes lelkészi hivatalt. A leányegyházközségek azok, amelyek erre nem képesek, valamely anyaegyházhoz vannak csatolva, de ezeknek is legalább iskolájuk és tanítójuk van. Végül fiókegyházak azok, amelyek önállólag sem lelkészt, sem tanítót nem tartanak. A református hívek – a felnőtt korú férfiak és nők – mindig annak a helyi egyházközségnek rendes tagjai, ahol a polgári községnek is tagjai. Az egyházközségi tagság további feltétele az egyházközségi terhek rendes és állandó viselése. A tagok kötelessége gyermekeik vallásos neveléséről gondoskodni, az egyházi törvényeket megtartani. Az egyházközség tagjainak joga az egyházi szolgáltatások igénybevétele és a részvétel az egyházközség jogkörébe tartozó választásokban. Az egyházközség kollektív jogait és kötelességeit részletező §-ok szólnak a lelkészválasztásról, a presbyterek és az egyházközségi gondnok választásáról. A hívek számának megfelelő létszámú presbiteriumnak csak felnőtt korú (24 éves) férfiak lehetnek tagjai, részint hivatalból (így a lelkész, a gondnok, a tanító és más tisztségviselők), részint az egyházközség közgyűlése által tartott választás révén. A választás 12 évre szól, a választottak negyedét háromévente rotációs jelleggel kicserélték. A református egyházban alapelv, hogy minden szinten kettős elnöklés van, világi és lelkészi. A kettős elnöklés a presbiteriumokban is érvényesült, ám most ez a szabályzat (28. §) a presbiterium elnökének a rendes vagy helyettes lelkészt tette meg. (Ez a lelkészi elem térnyerését jelentette. A jogok és kötelességek a helyi egyház egész életét átfogták, ezeket nem részletezzük.)

A presbyterium a „tisztességes magaviseletű egyháztagok közül” ún. egyházfiakat választ, akik bizonyos feladatok elvégzésével bízhatók meg. Az olyan egyházközségekben, ahol továbbra is kettős elnöklés van, ott egyházközségi főgondnokot és algondnokokat választanak, akiknek feladata elsősorban a vagyoni kérdések kezelése és felügyelete. A presbiterium választhatja „a szegények és árvák gondnokát”. Az egyházközség által fenntartott népiskola főhatósága a presbiterium és az általa választott iskolaszék.

⁶³ 36. számú dokumentum, 46. §.

⁶⁴ 45. számú dokumentum. Első rész, I. fejezet, 10–33. §.

Az evangélikus egyházalkotmány az egyházközséget a következőképpen definiálja: „24. §. Ágostai hitvallású evangélikus keresztyéneknek közös vallásgyakorlat végett szervezett testülete egyházközséget (gyülekezetet) képez.”⁶⁵ Itt is vannak anyaegyházközségek, leányegyházak és fiókegyházak. Azokat a helyeket pedig, ahol bár élnek evangélikusok, de nincs egyházközségük, szórványhelyeknek nevezik. Az evangélikus hívek annak az egyházközségnek a tagjai, amelynek a területén legalább hat hétig rendes lakhelyük van, és az egyházközség terheit viselik, de akkor is tagok lehetnek, ha nem ott laknak, de a terheket viselik. Figyelmet érdemlő pontja a szabályzatnak, hogy „az egyházközségeknek nyelvek szerint való elnevezése meg nem engedtetik” (31. §).⁶⁶ Ez idő tájt az evangélikus hívek harmada magyar, másik harmada szlovák, s harmadik harmada német anyanyelvű volt. A szabályzat értelmében viszont a megnevezés csak magyar lehetett, amint az egyházban használt hivatalos nyelv is az államnyelv volt.

A protestáns felekezetek esetében megállapíthatjuk, hogy náluk az egyházszervezet és az autonómaszervezet nem kétféle struktúrát jelent, hanem az egyházszervezeti egységek szintjei rendelkeznek önkormányzattal. Tehát az egyházközség (ekklésia, gyülekezet) ezen egyházak alapfokú kormányzati testülete, szervezete, amely önmagát kormányozza. (Ez az alapelv érvényes az egyházak felsőbb szintű testületeire is.)

A nálunk protestáns kisegyházként élő baptisták egyházszervezete és önkormányzata közelebb áll az izraelita felekezetéhez, mint a történelmi keresztyén egyházakéhoz. Ennek két szintje van: az alapjában véve magát az egyházat jelentő „alapszint” és az ezek összességét képező országos szervezet. Az egyházszervezet 1. §-a szerint „a baptisták kisebb és nagyobb gyülekezeteket, azaz hitközségeket képeznek”.⁶⁷ Az egy helyen vagy egy vidéken élő baptisták akkor alakíthatnak hitközséget, ha képesek hitszónokot, imaházat és vasárnapi iskolát fenntartani. Az egyik hitközség a másiktól teljesen független. A baptista felekezet önkormányzata nagymértékben hasonló az izraelitáéhoz. A 13. § szerint ugyanis „a hitközségek felett semminemű egyházi főhatóság vagy egyházi földi egyén főnhatósági vagy papi fejedelmi jogot nem gyakorolhat. E szerint a baptista hitközségeknek földi főpapjuk, kerületi vagy országos előljárójuk, vezetőjük vagy országos püspökjük nincsen.”⁶⁸ A hitközséget „elérendelt” szolgák vezetik, akiket a hitközségi gyűlés választ, majd ordinálásuk a vénnek kezének az ordinálandó fejére tételével, imával történik. A hitközség vezetője az előljáró, a hitszónok a hitközség prédikátora. Az előljárót a vénnek támogatják, a hitszónokot az evangélisták. A diakonusok a hitközség vagyonát gondozzák.

Az egyházat jelentő hitközségek vagy gyülekezetek csupán egységes képviselőik érdekében választanak országos szervet, ami nem hierarchikus felsőbbség. A 4. § szerint „több hitközség azon célból, hogy közös közigazgatási dolgaik egyöntetűek, érdekeik megóvása, nemes céljaik sikeresebben elérve és a hatóságokkal szemben könnyebben képviselve legyenek, szövetkezetté alakul”.⁶⁹ A baptista szövetkezetet a hitközségek választják, s egy elnökkel az élén az ugyancsak választott vezetőség irányítja.

⁶⁵ 46. számú dokumentum. Második rész, első cím, 24. §.

⁶⁶ 46. számú dokumentum, 31. §.

⁶⁷ 47. számú dokumentum, 1. §.

⁶⁸ 47. számú dokumentum, 13. §.

⁶⁹ 47. számú dokumentum, 4. §.

Mindhárom izraelita irányzat önkormányzatában az alapegység a zsidó hitközség. Mind-egyiknél hangsúlyozzák a hitközségek teljes autonómiáját és egymástól való függetlenségét. Azt is mondhatnánk, hogy ezek az autonómiaszabályzatok szinte kizárólag a hitközségekről, azok vezetőiről, alkalmazottairól, jogkörükről és kötelességeikről szólnak, míg az országos képviseleti szervek (az „irodák”) ehhez képest másodlagos fontosságúak.

A kongresszusi szabályzat részletesebben határozza meg a hitközség mibenlétét, szervezetét és működését. Az egy közigazgatásban lakó neológ zsidók egy hitközséget képeznek. A hitközségnek imaházat (zsinagógát), saktert és hitszónokot (rabbit) kell fenn- illetve el-tartania. A hitközségnek teljes jogú, választható és választójoggal bíró tagjai azok a felnőtt korú férfiak, akik részt vesznek a hitközségi terhek viselésében (ez idő tájt legalább évi 2 ft.). A hitközség teljes jogú tagjai hároméves mandátummal községi képviseletet és előljárást választanak, amely együttesen képezi a közgyűlést. Az előljárást elnökből, pénztárnokból és tagokból áll. A hitközség nem vallási ügyeiben a közgyűlés az illetékes, és az előljárást hajtja végre annak határozatait.

A szabályzat a hitközségi hivatalnokok között első helyen a rabbit nevezi meg, akit a közgyűlés szabadon választ, s akivel írásbeli megállapodást (szerződést) köt. A rabbi joga és kötelessége elsősorban is „a nyilvános isteni tiszteletre rituális és liturgiai tekintetben felügyelni” (43. §),⁷⁰ templomi hitszónoklatot tartani, a Talmud tanulmányozását irányítani stb. Az ugyancsak fizetési hivatalnoknak számító sakter működése felett rituális szempontból a rabbi gyakorolja a felügyeletet.

Az ortodox szabályzat a hitközséggel kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy működésében minden tekintetben meg kell felelnie a Schulchan-Aruchba iktatott hittörvényeknek. Az autonómiaszabályzat itt tárgyalja a Chevra-Kadischa – szent egyesület – működését, a hitközségi bíraskodást, az oktatást, végül a rabbik feladatait. A rabbi elsődleges feladatát „a hittörvények tanítása- és magyarázatában, vallásügyi kérdéseknek a Schulchan-Aruch értelmében való megoldásában, nyilvános hitszónoklatok tartásában” jelöli meg.⁷¹

A hitközségek regionális képviseltének intézményes szervei csak a neológ irányzatnál léteztek, mégpedig 26 községkerület formájában. A községkerületek élén választott kerületi képviselet és előljárást állt. A szabályzat konkrétan felsorolta az egy-egy községkerületbe tartozó hitközségeket vármegyék illetve szabad királyi városok szerint. A kerületi képviselet közvetítő szerv volt az országos iroda és a hitközségek között. Végül az országos képviselet összetételét és funkcióit kellett szabályozni. A neológoknál az egyetemes gyűlés az összes felekezethez tartozó zsidó állampolgár szabadon választott képvisellete, amelynek határozatait az említett adminisztratív szervezetek közvetítették a hitközségek felé. (Az ortodox szabályzat nem szól az országos szervezetről sem.) A status quo ante hitközségek esetében sincs „középszintű” testület, hanem csak a hitközségek Országos Szövetsége, amelynek funkciója azonos a kongresszusi szabályzatban lévő egyetemes gyűlésével illetve országos irodájával.

Az episzkopális egyházak közül nézzük meg előbb az ortodoxok autonómiájának mibenlétét. Egyértelműen megállapítható, hogy náluk előbb egy világos, jól strukturált hierarchikus

⁷⁰ 41. számú dokumentum, 43. §.

⁷¹ 42. számú dokumentum, 24. §.

egyházi szervezet jött létre: „A metropóliai egyháztartomány elemét a papság és a hívők népe képezi; alkatrészei pedig a következők: 1. a plébániák, 2. az esperességek, 3. a zárdák és 4. az egyházmegyék.”⁷² Az egyházmegyék egyháztartományt (metropóliát, érseki tartományt) alkotnak. A görögkeleti egyházban elkülönül egymástól a klerikus és a világi elem, a papság és a hívek. Az egyházszervezet pedig lényegében követi a katolikusokét (ami a közös eredetre vezethető vissza).

Hogyan működik ennek az egyházszervezetnek az önkormányzata? A szabályzat szerint a metropóliai papságot és népet az egyháztagság „feljogosítja minden egyházi, iskolai, és alapítványi ügy tárgyalásában személyesen vagy képviselők által való részvételre, és kötelezi egyszersmind mindazon terhek viselésére, amelyektől az egyház jóléte függ”.⁷³ Az önkormányzat tehát a hitelvi kérdéseken kívül mindenre kiterjed. Az irányítás sajátos ötvözete a kollektív részvételnek és a választott testületeken keresztüli közreműködésnek. A különböző egyházkormányzati szinteken érvényesülő autonómia törvényalkotó és végrehajtó testülete a választott plébániai, esperességi, egyházmegyei zsinat, valamint a nemzeti egyházi kongresszus (metropóliai zsinat). Az egyházi, iskolai és alapítványi (vagyoni) ügyek kezelésére minden plébániában és esperességben egy-egy bizottság és gondnokság, az egyházmegyében és metropóliában pedig konzisztórium állítatik fel.

Ha részletesebben megvizsgáljuk a plébániai autonómiát, akkor kitűnik, hogy az ortodox egyházban az egyházszervezet és az autonómiaszervezet, mint olyan, megkülönböztethető egymástól, ám a kettő szorosan összefonódik. Ezt bizonyítja a plébániáról adott definíciójuk is: „1. §. A plébánia, mint egyházközség: a keresztények egyesülete egy vagy több egyháznak, iskolának és temetőnek, egy vagy több lelkésznek, tanítónak, s a többi megkívántató személyzetnek anyagi és erkölcsi eszközökkel való fenntartására.”⁷⁴ (Amelyik egyházközség tagjai ilyenek fenntartására nem képesek, azok leányegyházat alkotnak.) Az önmeghatározásban a leginkább figyelemreméltó, hogy mintegy szinonimaként használja a plébánia és az egyházközség fogalmát, ám a szabályzat további pontjaiban inkább a plébánia, és nem az egyházközség szerepel az autonómia gyakorlójaként.

A plébánia teendőit a plébániai zsinat, a plébániai bizottság és a plébániai gondnokság útján végzi. A zsinat tagja a plébánia minden nagykorú, önálló, feddhetetlen magaviseletű és egyházi kötelességeit (a teherviselést is) teljesítő tagja, tehát az ilyen nők is. A zsinat elnöke a helyi lelkész. A plébániai zsinat fontos joga volt – az esperes által tett személyi javaslatok alapján – a lelkész, segédlelkész, diakónus, a tanárok és tanítók megválasztása. A zsinat tagjai közül választják 3 évre a plébániai bizottságot, amelynek a feladata az egyházközség külső képvisellete, az autonómia hatáskörébe tartozó ügyek vitele, intézése. A bizottság tagjai közül elnököt választ. A plébániai gondnokság (epitropia) tagjait a zsinat választja, akik az egyházközségi, iskolai és alapítványi vagyont kezelik.

A katolikus egyházban az autonómia már említett erdélyi megvalósulása és az 1939-es egyházközségi szabályzat csak hozzávetőleges összehasonlítási alapot jelenthet. Bár az első Erdélyben országos testületnek számított, amint az Erdélyi Fejedelemségnek is egyetlen kato-

⁷² 40. számú dokumentum. Általános határozatok II. 1–4.

⁷³ 40. számú dokumentum. Általános határozatok III.

⁷⁴ 40. számú dokumentum, I. fejezet 1. §.

likus püspöksége volt, a gyulafehérvári, ám ha ezt a polgári korban – az unió után – akarjuk értelmezni, kétségtelenül nem tekinthetjük többnek és másnak, mint a magyar állam területén lévő egyik püspökség, jelesül a gyulafehérvári igencsak specifikus önkormányzatának, amelyből nem vonhatunk le országos vagy egyetemes igényű konzekvenciákat. Ugyancsak korlátozott értelemben tekinthető az autonómia alapegységének az országosan megszervezett egyházközség, hiszen az szigorú hierarchikus ellenőrzés alatt állt, és önkormányzati jellege háttérbe szorult a hitéleti (Actio Catholica) és adóztatási funkciókhoz képest.

A katolikus autonómia megvalósult szerveivel kapcsolatban a szabályzatok abból indulnak ki, hogy az önkormányzat nem érintheti a megyéspüspök (az ordinarius) jurisdictióját valamint a kegyurasággal járó jogokat és kötelességeket, továbbá az állami és/vagy egyházi „tanhatósági” jogokat sem. Az „erdélyi püspökmegyei róm. kat. Státus” az egyházi autonómiát két szinten gyakorolta: a) az egyházközségekben a község tagjaiból alakult gyűlés és a gyűlésen választott egyházközségi tanács által, b) az esperesi kerületekben az egyes községek papjaiból, képviselőiből és „némely hivatalosokból” alakuló kerületi vegyes gyűlés által.

Amint az egyháznak, úgy az autonómiának is alapegysége a plébánia. „4. §. Minden plébániában az egyház és iskola ügyeit ugyanazon egyházközségnek arra jogosult tagjai intézik és gondozzák.”⁷⁵ (A fiókegyházak önkormányzati tekintetben is a plébániához, az „anyaközséghez” tartoznak.) Az „egy plébánia – egy egyházközség” elv szerint a plébánia területén lakó, a szabályzatban szereplő kritériumoknak megfelelő hívek lehetnek az egyházközség tagjai: „5. Az egyházközségekben minden kat. családfő, ki önálló házat tart és semmi bélyegző és botrányoztató cselekedettel keresztény kat. jellemét be nem szennyezte, az egyházközségi gyűlésnek tagja, s mint ilyen, szavazattal bír az egyházközségi ügyek intézésében.”⁷⁶ Eszerint a katolikus egyházközség autonómiatestületének, a közgyűlésnek csak a felnőtt korú, családfőnek számító, önálló házzal (háztartással) rendelkező, tehát vagyonnal és állandó lakhellyel bíró férfiak lehettek tagjai. A másik kritérium erkölcsi-hitbeli volt: a katolikus „jellem” sérelme lehetett az elválás, házasság nélküli együttélés, köztörvényes büncselekmény, erkölcstelen életvitel stb. (A fentiek azonban az egyházközségi közgyűlés szavazattal bíró tagságára vonatkoznak, és nem jelentik azt, hogy mások – nők, fiatalok – ne számítottak volna az egyházközségbe tartozó híveknek.)

Mire terjedt ki a plébánia melletti egyházközség joghatósága? „6. Az egyházközségi gyűlés hatásköre kiterjed a községi templom és iskolára, ezeknek vagyonára, a községben létező kegyes alapítványokra, az egyházközségi tanács tagjainak és az esperesi gyűlésre, illetőleg a státusgyűlésre küldendő képviselőinek, továbbá a kántortanítónak megválasztására, végül a lelkész megválasztására is, az arra jogosult községekben.”⁷⁷ Az egyházközségi közgyűlés elnöke rendszeren a plébános. A „végrehajtó szervet”, az egyházközségi tanácsot három évre az egyházközségi közgyűlés választja, amelynek élén a főgondnok áll, aki mellett van egy algondnok, továbbá 6–12 egyházközségi tanácsos. A tanács elnöke is a plébános, akinek itt a helyettese a főgondnok.

Az 1939-ben véglegesített katolikus egyházközségi önkormányzat (szabályzat) valamennyi autonómia közül a legszűkebb volt. Eszerint minden katolikus plébánia egyházköz-

⁷⁵ 38. számú dokumentum, 4. §.

⁷⁶ 38. számú dokumentum, 5. §.

⁷⁷ 38. számú dokumentum, 6. §.

séget képez, a fiókegyházak és a nagy plébániák egyes részei külön is egyházközséget alakíthatnak. (Tehát az „egy plébánia – több egyházközség” elv szerint.) Az egy nagyobb közigazgatási egységben lévő több plébániai egyházközség együttesen ún. Egyházközségi Tanácsot alakíthat. (Ilyen tanács eredményesen működött Budapesten.) „3. §. Minden katolikus tekintet nélkül korára és nemére, annak az egyházközségnek tagja, amely egyházközség területén ingatlana vagy hat hét óta állandó lakása van.”⁷⁸

Az egyházközség tagjai közül egyházközségi választójoggal azonban csak a 24 év feletiek rendelkeznek, amennyiben rendszeresen részt vesznek az egyházközségi terhek viselésében (azaz fizetik az egyházi adót). A számos kizáró ok között említhető az egyházi fenyíték alatt állás, a házastárstól való különélés (elválás) vagy az egyházi adó fizetésének egy évig történő elmulasztása. Az sem lehet választó, aki gyermekét nem neveli katolikus válásban, kényszerítő ok nélkül nem katolikus iskolába járattja, végül aki köztörvényes büncselekményt követett el és büntetés alatt áll.

Az egyházközség önkormányzati testülete az egyházközségi képviselőtestület, amelynek a 30 év feletti választók lehetnek tagjai. Létszáma minimum 20 fő (ezer hívő után), maximum 60 fő lehet. Hivatalból tagjai a plébános mellett a lelkészek, a kegyúr vagy annak képviselője és a tanintézetek képviselői. A három évre történő választás a plébános által jóváhagyott hivatalos lista szerint történik, a tagok rotációs jelleggel cserélődnek. A képviselőtestület tagjainak 1/5-ödét az egyházmegyei hatóság nevezi ki. A képviselőtestület egyházi elnöke a plébános, aki az egyházközséget az egyházi és közigazgatási közegek felé képviseli. Az egyházközségi képviselőtestület saját tagjai közül három évre tisztikart és egy világi elnököt választ, aki azonban nem egyenrangú az egyházi elnökkel. (Az ordianriussal például csak az egyházi elnök, a plébános érintkezhetett hivatalosan.)

Az egyházközségi képviselőtestület tagjai közül ún. egyházközségi tanácsot választ, amelynek létszáma a képviselőtestület taglétszámának 1/3-a lehet. Funkciója a képviselőtestület határozatainak végrehajtása. Ennek is a plébános az elnöke.

Ha az egyházközség egyúttal a plébánia kegyura is, akkor az autonómia hatáskörébe tartozik a kegyúri jogok gyakorlása. Egyébként bővebb jogai csak a katolikus elemi népiskolával kapcsolatban vannak: annak tanítóit áthelyezheti, javadalmazásukat meghatározza, az iskolafenntartás terheit viseli. Ugyancsak az egyházközség feladata a templom vagy kápolnák, a plébános és kántorlak, a keresztek stb. gondozása. Az egyházközség egyben az Actio Catholica helyi alapszervezete, amelynek működését azonban nem az egyházközségi önkormányzat, hanem az AC országos központja szabja meg. Az alapszintű katolikus autonómia korlátait egyértelműen megszabják: „58. §. Hitelvi, egyházfegyelmi, egyházkormányzati ügyek, templomvagyon és nem egyházközségi javadalmak, a lelkipásztorkodás valamint az istentisztelet ügyei nem tartoznak az egyházközségi képviselőtestület hatáskörébe.”⁷⁹ További korlátozást jelentett, hogy az egyházközség a saját vagyonát is csak az egyházmegyei rendeletekben lefektetett szabályok szerint kezelhette. Az autonómiának kemény határokat szabott az ott illetékes kegyuraság, a Canonica Visitatióban biztosított jogok és kötelességek, végül a hitbuzgalmi téren az Actio Catholica. A katolikus egyházközségek számára

⁷⁸ 87. számú dokumentum, 3. §. Lásd még *A Budapesti Rk. Egyházközségek első tíz éve*. Szerk. HAUSER IGNÁC. Bp. 1930.

⁷⁹ 87. számú dokumentum, 58. §.

a püspöki kar nemcsak ezt a szabályzatot dolgozta ki és hagyta jóvá a kormányzati megerősítést követően, hanem külön adóztatási szabályzatot is életbe léptetett.⁸⁰ Tehát annak ki-
vetését, mértékét és behajtását is az egyházi főhatóság szabta meg.

A középszintű egyházi önkormányzatok

Az egyházszervezet középső kormányzati szintjeinek is működtek autonóm szervei, illetve azok is rendelkeztek önkormányzattal. Az erdélyi katolikus Státusznál maradvá az esperesi kerületek tartoztak ide, amelyeknek önkormányzatát az espereskerületi vegyes gyűlések gyakorolták. A vegyes gyűlésnek vannak hivatalból tagjai, illetve választott tagjai. Hivatalból tagok az esperesi kerületben működő lelkipásztorok, az itteni iskolák igazgatói, a világiak közül pedig a kerületben hivatalt viselő főbb katolikus hivatalnokok illetve kegyurak (patronusok). Választott tagok a kerületi főgondnok és két algondnok. Őket az esperesi kerületben lévő egyházközségek választójoggal rendelkező tagjai választják. A kerületi vegyes gyűlés választja meg a státusgyűlésre a papi és a világi képviselőket. Elnöke az esperes, hatásköre ugyanazon tárgyakra terjed ki, mint az egyházközségé, csak ezeket középfokon intézi (közvetíti a püspök és a plébánia, illetve a státus és az egyházközségek között).

Az ortodox egyházak autonómiája ehhez sok szempontból hasonlít. Ott is a középszint az esperesség, amelynek ugyancsak közvetítő funkciójú önkormányzata van (az egyházi, iskolai és alapítványi kérdésekben). Ügyeit az esperesi szék, esperességi zsinat, esperességi bizottság és esperességi gondnokság viszi. Ez a felépítés a plébániai autonómiától mindössze az esperességi szék felállításában különbözik. Ennek jellege teljesen eltérő a többi felekezet vagy egyház önkormányzatában található szervekétől: ez ugyanis kimondottan a klerikus elem, a papság autonómián belüli szerve, amelynek joghatósága is csak rájuk vonatkozik. Ennek tagjai az elnöklő esperes, hat döntő szavazattal bíró lelkész, egy tanácskozási jogú házasságvédő és jegyző. Az esperességi szék hatáskörébe tartozik a papok egymás közötti és a papok és egyházközségek közötti viták eldöntése, a papi jövedelmek felügyelete, a plébániai jegyzőkönyvek ellenőrzése. A házasságvédő előterjesztésében „kiegyenlíti és esetleg eldönti az eljegyzésre és házasságra vonatkozó egyenetlenségeket canoni részökben”.⁸¹

A zsinat, a bizottság és gondnokság a középszintre emelt plébániai hatásköröket gyakorolja. Ezeknek inkább összetétele érdemel figyelmet, mert itt egyértelmű a világi hívek fölénye. Az esperességi zsinat tagjainak 1/3 része a papság, 2/3 része a világiakból kerül ki. A klerikus tagokat az ottani papság, a világiakat az egyházközségek tagok három évre választják. A zsinat elnöke az esperes. Az esperességi bizottságban is a fenti arányban kerülnek választásra a tagok, és annak elnöke is az esperes.

Az ortodox autonómiaszervezet foglalkozik a szerzetesekkel, pontosabban a zárdákkal is. (Mint ismeretes a keleti kereszténységben nincsenek különféle szerzetesrendek, hanem egységes szerzetesség létezik.) Miután sem a szerzetesek, sem azok zárdái nem illeszthetők

⁸⁰ A Rk. Egyházközség, 1939 közli a 10 §-ból álló Adóztatási szabályzatot is.

⁸¹ 40. számú dokumentum, 33. §. 2.

a hierarchiába, így az önkormányzati struktúrában is a következő felemás meghatározása található jogállásuknak: „67. §. A zárda egyrésztől az egyházközség kellékeit foglalja magában; másrésztől pedig az esperességgel egyenjogú és mint olyan csak az egyházmegyei hatóságnak van alárendelve.”⁸² Ez nyilván úgy értendő, hogy önkormányzatát illetően az egyházközségi-plébániai hatáskört gyakorolja, de „ki van véve” az esperes és az esperességi önkormányzat alól, és közvetlenül a püspök (az egyházmegye) alárendeltségében él. (Nem lévén az egyes zárdáknak rendtartománya vagy más felsőbb, szerzetesrendi előjárósága, azok egymástól függetlenül működnek.)

A protestáns egyházaknál az unitáriusok, a reformátusok és az evangélikusok egyházszervezetében működnek a középszintű, autonómiával rendelkező egyházkormányzatok. Az unitáriusoknál az eklésiák igazgatás tekintetében egyházi körökbe (környékbe) vagy egyházkörökbe (tractus, dioecesis) tagolódnak. A kör hatóság hivatalnokai az egyházi rendből: az esperes, a jegyző, az igazgató, a világiak közül pedig két-két felügyelő gondnok. Az egyházkör autonóm testülete az egyházköri gyűlés és az alpapi szék. A gyűlés választja az esperest, a felügyelő gondnokokat, a jegyzőt és az igazgatót. A gyűlésen kettős elnöklés van: az esperes és a hivatalában idősebb felügyelő gondnok. Mellettük tagok még a jegyző, az egyházkör papjai, iskoláinak tanítói, a kebli gondnokok és az egyházkörben lakó egyházi tanácsosok. „42. §. A kör gyűlés tárgya általában minden a környékben lévő eklésiákat és iskolákat s azok jogait, vagyonát illető dolgok.”⁸³

A református egyházalkotmány szerint a középfokú kormányzati egység, az egyházmegye (ami megfelel az unitárius egyházkörnek, az ortodox és katolikus esperességnek) önkormányzatát az egyházmegyei közgyűlés gyakorolja. Ennek hivatalból, közvetett képviselet útján vagy választással bekerülő tagjai annak. Elnökök az esperes és az egyházmegyei gondnok, mellettük hivatalból tag minden rendes vagy helyettes lelkész; közvetett képviselet révén minden egyes egyházközség annyi világi képviselője, ahány rendes lelkészi állomást tart fenn, az egyházmegye hatósága alatt álló népiskolák tantestületeinek két, s középiskolai tantestületek egy-egy képviselője, az egyházközségek által választott egyházmegyei tisztviselő; közvetlen választással egyenlő számban választott lelkészi és világi tanácsbírák. Ennek az autonómiának a hatáskörébe tartoznak az egyházi és iskolai közigazgatási ügyek.

Az 1882-es egyházalkotmány külön fejezetekben szabályozza az egyházmegyei jegyzők, ügyészek, a tanácsbírák, a gondnokok, az esperesek és a jegyzők feladatait és jogait. Az egyházmegyei gondnokot a presbytériumok élethossziglanra választják (ahol az új szabályozás életbe lépett, ott tíz évre), s fő feladata az egyházmegye képviselete a polgári hatóságokkal szemben. Az esperes választására ugyanígy kerül sor, akit az egyházmegye rendes lelkészei közül kell választani. Feladatait a gondnokkal együtt végzi, azzal az eltéréssel, hogy a vallásos szertartások és cselekmények szabályszerű végzéséért ő a felelős, továbbá köteles az egyházmegye minden egyházát évente egyszer meglátogatni (visitatio). Fontos rámutatnunk arra, hogy a református egyházmegyében nem működött presbytérium.

Az evangélikus egyházalkotmányban is az egyházmegye vagy esperesség a középső

⁸² 40. számú dokumentum, 67. §.

⁸³ 36. számú dokumentum, 42. §.

szint. „82. §. Az egyházmegyének képvisleti és kormányzó hatósága az egyházmegyei közgyűlés.”⁸⁴ Ennek tagjai hivataluknál fogva az esperes és alesperes, az egyházmegyei felügyelő és másodfelügyelő, valamint további tisztviselők; az egyházközségek lelkészei és helyettes lelkészei, felügyelői és másodfelügyelői, az egyházmegye területén lévő evangélikus tanintézetek igazgatói. Választás alapján tagok az egyházközségek küldöttei és a tanító-egyesületek egy-egy választott képviselője. A közgyűlésen az esperes és a felügyelő párhuzamosan elnököl. Hatásköre lényegében azonos a reformátuséval, de jelentős eltérés, hogy itt nem a közgyűlés választja az esperest és a felügyelőt.

Az egyházmegyei közgyűlések között az esperesből és felügyelőből álló egyházmegyei elnökség képezi a végrehajtó szervet. Az esperest és a felügyelőt az egyházközségek, a tanítóképzők, az al- és főgimnáziumok általános szavazattöbbséggel választják. A szavazás levélben történik, a voksot lezárt borítékban küldik be az e célra kiküldött, szavazatbontó bizottságnak. A presbiterium intézménye itt sem ismeretes.

Felsőszintű és országos autonómiák

A) Protestáns egyházkerületek, ortodox püspökségek

A református és az evangélikus egyházban az országos önkormányzat alatt még egy szint található: az egyházmegyét tömörítő egyházkerület. (Ez nem hasonlítható a katolikus metropoliahoz, ahol a suffragán püspökségek tartoznak egy egyháztartományba vagy érseki tartományba, sem az ortodox püspökségeket összefogó metropoliahoz. Az egyházkerület inkább megfelelhetne a katolikus és ortodox egyházmegyének, püspökségnek.)

Az egyházkerületek önkormányzata a református és az evangélikus felekezetenél nagyjából azonos. Önmeghatározásuk szerint „több egyházmegyének az egyházi közigazgatási kormányzás és rendtartás céljából felsőbb hatósággá egyesülése alkotja az egyházkerületet”.⁸⁵ Az egyházkerület autonóm testülete a közgyűlés, amelynek tagjai a püspök és főgondnok (főfelügyelő) mint társelnökök, minden egyházmegyéből az esperes és a gondnok (felügyelő), és legalább egy-egy lelkész illetve világi képviselő. Rajtuk kívül még további egyházmegyei képviselők, a főiskolák, tanítóképzők, gimnáziumok egy-egy delegáltja, a reformátusoknál a presbiteriumok által választott egyházkerületi tanácsbírák. Feladata az egyház „külső ügyeinek” vitele mellett az evangéliumi tan tisztasága feletti őrködés, a váláserkölcsei élet ápolása. Jelentős eseménye a közgyűlésnek a püspök évi jelentésének tárgyalása, amelynek kapcsán nyilván az egész egyházkerület ügyei napirendre kerülhetnek. Ugyancsak a közgyűlés választja meg a református egyházkerületnek az egyetemes konventbe küldött képviselőit.

A püspököt és az egyházkerület főgondnokát (főfelügyelőjét) az egyházközségek, a közép- és elsőfokú oktatási intézmények levélbeni szavazással élethossziglanra választják, a püspököt az egyházkerületben működő rendes lelkészek (vagy teológiai tanárok) közül. Az

⁸⁴ 46. számú dokumentum, 64. 82. §.

⁸⁵ 46. számú dokumentum, 108. §; 45. számú dokumentum, 43. §.

evangélikus egyházalkotmányban ezen a szinten is működik a püspökből és főfelügyelőből álló ún. egyházkerületi elnökség. Mindkét esetben a püspök illetve a főgondnok vagy főfelügyelő érvényt szereznek az egyetemes közgyűlés vagy zsinat határozatainak. Az egyházkerületben hozott döntéseket ők vagy az ő felügyeletükkel az illetékes tisztviselők vagy szervezetek hajtják végre. Míg a református egyházban a püspök és a főgondnok teljesen egyenrangú és jogú, az evangélikusoknál a püspöknek különleges jogai és kötelességei is vannak: bizonyos jogok és kötelességek a püspököt lelkészi és főpásztori jellegénél fogva illetik meg, továbbá „az egyházkerület közigazgatásának vezetése a püspök kötelességeihez tartozik”.⁸⁶

Az ortodox egyház 85. §-a szerint „az egyházmegye több plébánia, esperesség és zárda összessége, amelynek élén a püspök áll”.⁸⁷ A megyéspüspök az egyházmegye ügyeit az egyházmegyei zsinat és az egyházmegyei konzisztórium útján intézi. A három évre választott zsinat a papság és a nép képviselőiből áll, a püspökon kívül 60 tagból, akik közül 20 pap és 40 világi. (Tehát itt is az egyharmad-kétharmados arány érvényes.) A zsinat gondoskodik a vallásszabadság és az egyházi önkormányzat fenntartásáról, az egyházmegyei konzisztórium tagjainak megválasztásáról és végül a püspökválasztásról. A püspökválasztás titkos szavazással történik. A választás eredményét a metropolita elnökletével tartott püspöki zsinat tárgyalja, és ha azt jóváhagyja, akkor felterjesztik a királyhoz megerősítés végett. Ha ez is megtörtént, a metropolita felszenteli az új püspököt, és „bevezeti” az egyházmegyébe.

Az egyházmegyei konzisztórium „az egész egyházmegyének igazgatási és igazságszolgáltatási közege egyházi, iskolai és alapítványi ügyekben”.⁸⁸ Ennek tagjait (ülőket) az egyházmegyei zsinat választja, elnöke a megyéspüspök. A konzisztórium három tanácsra oszlik: van egy szorosan egyházi, az iskolai és a gondnoki tanács. Az egyházi tanácsnak csak egyháziak a tagjai, de a házasságvédő világi is lehet. Ez foglalkozik a szentségek kiszolgáltatásának, a szertartásoknak a rendjével, a papság belső ügyeivel. Az iskolai tanács a tanügyi kérdésekben illetékes, míg a gondnoki tanács kezeli az ingó és ingatlan vagyont, általában felügyel az anyagi kérdésekre. Az iskolai és a gondnoki tanács tagjai között 1/3 egyházi, 2/3 világi van.

B) Az erdélyi Római Katolikus Státus

Ennek bevezetője leszögezi, hogy a Státus az erdélyi megyéspüspök egyházi és országos törvényekből fakadó jogait nem érinti, nem korlátozza. A Státus egyházmegyei önkormányzati testülete a püspök elnökletével működő státusgyűlés, végrehajtó szerve az egyházi főtanács, míg adminisztratív ügyeinek intézője az igazgatótanács.

A státusgyűlés tagjai az egyházi rendből, a világi rendből, illetve egyházi vagy világi minőségre való tekintet nélkül kerülnek ki. A tagok delegálását vagy választását igen bonyolult rendszer szabályozza, aminek az a végeredménye, hogy a tagok között a világiak jelen-

⁸⁶ 46. számú dokumentum, 120. §.

⁸⁷ 40. számú dokumentum, 85. §.

⁸⁸ 40. számú dokumentum, II. cikkely 110. §.

tős többségben vannak. Az egyházi rendből tag 10 kanonok, 6 szentszéki ülnök, valamennyi (16) esperes, az Erdélyben házzal bíró rendtartományok főnökei, a püspöki papnevelde 4 tanára, a katolikus egyház által fenntartott tanintézetek klerikus igazgatói és a lelkészkezdéssel foglakozó papság 26 (választott) képviselője. Ehhez képest a világi rendből tagok a főispánok, a főkirálybírók, a főkapitányok, a szabad királyi városok polgármesterei, a 16 esperes kerület főgondnokai, s ugyaninnen 44 világi képviselő, valamint a nagyobb községek és a kegyurasággal bíró községek 42 képviselője. A harmadik kategóriából is valószínűleg inkább világiak kerültek be: a királyi kincstár két képviselője, a katolikus vallású kegyurak, a főgimnáziumok igazgatói, a fő- és algimnáziumi tanári karok egy-egy képviselője, az egyházi főtanács állandó tagjai.

A státusgyűlés a rendelkezése alá tartozó egyházi, iskolai és alapítványi vagyon kezelésére nézve irányelveket állapít meg az egyházi főtanács számára; az erdélyi katolikus tanulmányi és nevelésügy felett önállóan intézkedik; képviseli az állam és az egyház közötti jogviszonyt; megválasztja az egyházi főtanácsot és annak elnökét. Nem tartozik hatáskörébe a katolikus hit- és erkölcstan, az egyházkormányzat szervezete, a szertartások, az egyházfegyelem, a papi intézetek belszervezete, az egyházi javadalmak birtoklása és kezelése. A Státus közvagyon a tanulmányi alap, az ösztöndíjalap, a vallásalap, az árvaházi alap, az elemi tanítók fizetési és nyugdíjalapja.

Az egyházi főtanács a státusgyűlés jogait annak nevében és megbízásából gyakorolja, végrehajtja a gyűlés határozatait, kezeli a Státus közvagyonát, igazgatja az iskola és nevelés ügyét. A főtanács gyakorolja – a vallásalapból eredő kegyúri jogánál fogva – a lelkészfelajánlási jogot (ti. három személy ajánlását a püspöknek a kinevezendőre). A főtanács „felügyel a kat. Státus jogaira s az ezek érvényesítésére, megőrzésére vagy megvédésére szükséges intézkedéseket megteszi”.⁸⁹ A főtanács elnöke mindig világi katolikus férfiú, akit a státusgyűlés választ, tagja a gyűlés által egyháziakból és világiakból választott 12 fő.

A Státus Kolozsvár székhelyű igazgatótanácsát „a megyéspüspök, illetőleg a káptalani helynök és az egyházmegyei gyűlés [ti. a státusgyűlés – G. J.] által saját tagjai közül választott 8 egyházi és 16 világi képezi”. Hivatalból tagjai az egyházi főtanács világi elnöke, előadója és titkára. Az igazgatótanács elsősorban személyi ügyekben volt illetékes, de általában véve „végrehajtja a közgyűlés határozatait, elintézi az iskola és nevelési ügyeket, s általában intézkedik mindazon ügyekre nézve, melyek az erdélyi egyházmegyei róm. kat. Státus önkormányzatára vonatkoznak”.⁹⁰

C) A görögkeleti szerb és román nemzeti egyházi kongresszus

Az 1875-ös szerb nemzeti egyházi kongresszus önmeghatározása szerint „a szerb metropólia körébe eső görögkeleti hívek képviselte egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyekben”.⁹¹ A kongresszus 75 képviselőből áll, akik közül 25 az egyházi, 50 a világi

⁸⁹ 38. számú dokumentum, 59. §.

⁹⁰ 43. számú dokumentum, 1. §.

⁹¹ 44. számú dokumentum, 1. §.

rendből választatik. A kongresszusnak méltóságuknál fogva tagjai a karlócai érsek (görögkeleti szerb metropolita és patriarcha), továbbá a megyéspüspökök (ekkor szám szerint hat). A képviselőket három évre választják, és a kongresszus is háromévente ülésezik.

Ha a király főfelügyeleti jogát kiküldött királyi biztos útján kívánja gyakorolni, a biztos a kongresszus tanácskozásaiba és határozatainak meghozatalába nem folyhat bele, de a kongresszus csak az uralkodó engedélyével hívható egybe, és azt joga van elnapolni vagy felosztatni. A kongresszus elnöke a karlováci (karlócai) érsek metropolita-patriarcha, választott alelnöke viszont világi hívő.

A kongresszusnak, mint önkormányzatnak, hatásköre az önkormányzat fenntartásáról való gondoskodás, az érsek-metropolita és közegeinek megválasztása, az alsóbb szintek szabályzatainak megerősítése, a papság javadalmazásának felügyelete, az iskolaügy szervezése és irányítása, a nemzeti egyházi javak gondozása, a fegyelmi szabályzatok alkotása és végül a zárdák alapításának engedélyezése. A kongresszus hatásköre nem terjed ki a dogmatikai, hittanítási, szertartási és liturgikus ügyekre, valamint a belső egyházi és vallási fegyelemre. (Ezek a püspökökből álló zsinat feladatai.)

A nemzeti egyházi kongresszus a saját kebelében kongresszusi választmányt állít fel, amelynek 9 tagja van. Elnöke a metropolita patriarcha, választott tagja egy püspök, két egyházi és öt világi kongresszusi küldött. A választmány a kongresszus két ülészaka között a legfelsőbb önkormányzati végrehajtó szerv.

A görögkeleti román egyház alkotmányának 143. §-a szerint „a metropólia több egyházmegyének canoni kötelékkel való egyesülete, az egyházi intézmények és közös érdekek egységének fenntartására, és élén a metropolitával képezi a metropoliai egyháztartományt”.⁹² A metropólia önkormányzati szervei a nemzeti egyházi kongresszus (vagy metropoliai zsinat), a metropoliai konzisztórium és végül a püspöki zsinat. A nemzeti egyházi kongresszus funkciója azonos a szerbekével. Ennek összesen 90 tagja van, 30 egyházi és 60 világi, és minden egyházmegye 10 + 20 követet küld. (Ezek a nagyszebeni érsekség, az aradi és a karánsebesi püspökség.) Az érsek-metropolitát választó kongresszusnak viszont 120 tagja van, ebből 60 a nagyszebeni érsekség küldöttje, 30-30 a két püspökségé. A metropolita megválasztása után a királyi megerősítést követően kerül beiktatásra.

A metropoliai konzisztórium „az egész egyháztartománynak legfőbb igazgatási és igazságszolgáltatási közege”.⁹³ Ennek tagjai az elnöklő metropolita és a két megyéspüspök. Három tanácsot képeznek: a szorosán vett egyházi tanácsba a hivatalból tagok (a püspökök) mellett hat ülnököt a papi rendből, míg az iskolai illetve gondnoki tanácsba mellettük 2 egyházi + 4 világi ülnököt választanak. (Feladatuk metropoliai szinten azonos az alacsonyabb szinteknél ismertetettel.)

A metropólia püspöki zsinatában „egyházi, lelki, hitelvi és hitágazati ügyek tárgyaltnak”.⁹⁴ Elnöke a metropolita, tagja a két megyéspüspök. Az ortodox egyházak autonómiájában tehát egyértelműen elkülönítik az egyéb ügyektől a hittani-hitéleti kérdéseket, azokba nincs beleszólása a világi híveknek vagy az ő részvételükkel szerveződő önkormányzatoknak.

⁹² 40. számú dokumentum, 143. §.

⁹³ 40. számú dokumentum, 158. §.

⁹⁴ 40. számú dokumentum, III. cikkely 171. §.

D) A protestáns egyházak országos (önkormányzati és egyházi) szervezete

Az unitárius egyházban az alapfokú eklésiák keblí hatósága, majd a középszintű egyházkörök után az országos szervezet az egyetlen püspökség. Ennek kormányzati szervezete két részből áll: az egyházi rendből kikerülő „hivatalnokokból”, úgymint a püspök, a főjegyző és a főszónok; illetve a világi rendből a főgondnok, az összes hatósági testületek, ti. az egyházi főtanács és az egyházi képviselő tanács.

A püspököt a felszentelt papok közül az egyházi főtanács választja, akinek fő kötelessége az eklésiák vizitálása és a tapasztalt bajok, hiányosságok orvoslása. A főjegyzőt is a főtanács választja a papok közül, aki lényegében a püspök helyettese, ám nem automatikusan utódja. A főszónokot hasonlóképpen választják, ő biztosítja az egyházi fegyelmet. A főgondnok tiszte nincs sem egyházi, sem világi hivatalhoz kötve, a főtanács választja, s feladata a vagyoni ügyek gondozása.

A testületek közül az egyházi főtanács a fontosabb. Elnöke a püspök és a főgondnok. Tagjai az egyházi tanácsosok, akiket a főtanács szabadon választ egyháziak és világiak közül. A testület demokratikus jellegét mutatja, hogy „sem egyházi, sem világi hivatal nem jogosít senkit arra, hogy hivatalánál fogva egyházi tanácsos legyen”.⁹⁵ (Számuk sincs meghatározva!) A főtanács minden ügyben illetékes, ami az unitáriusok közösségét, az egyházkormányzást, az iskolákat, a vagyont, az alapítványokat érinti. A főtanács választja a püspököt, a főgondnokot, a főjegyzőt és a többi tisztségviselőt, az iskolák igazgatóit, tanárait.

Az egyházi képviselő tanács székhelye Kolozsvár, elnöke a püspök, társelnöke a főgondnok. Tagjai a Kolozsvárott lakó egyházi tanácsosok. Ez tölti be a főpapi szék funkcióját, így a válóperekben javaslatot tesz a világi főhatóságnak, s végül közvetlen érintkezésben van a főkormánysszékkal.

A református és az evangélikus egyházak országos egyházkormányzati és önkormányzati szervezete ennél jóval összetettebb.

Az egyházkerületek összessége alkotja a magyarországi református egyházat, amelynek „törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlése a zsinat”.⁹⁶ A zsinatnak összesen 116 tagja van, akik részint hivataluknál fogva tagok, részint választott képviselők. Hivatalból tagok az egyházkerületek püspökei (5 fő), a négy magyarországi kerület főgondnoka és az erdélyi egyházkerület hivatalban idősebb főgondnoka (5 fő). Választott képviselő az egyházkerületek gyűlekezetei által az egyházalkotmányban megszabott arányok szerint küldött 96 tag, akik azonban csak 24. évüket betöltött, gimnáziumot végzett felnőtt férfiak lehetnek. A választás a gyűlekezetek presbytériumainak a joga, és a megválasztottaknak felerészben az egyháziak, felerészben a világiak közül kell kikerülniük. A további 10 tagot a tanintézetek választják akár egyháziak, akár világiak közül, a választás 10 évre szól. A zsinat összetételénél tehát az 50-50%-os a klerikusok és a laikusok aránya, míg az ortodoxoknál ez egyharmad-kétharmad volt. A zsinatot rendszeren tízévenként kellett összehívni. A zsinaton párhuzamos elnöklés van, a lelkési elnököt a püspökök, a világi elnököt az egyházkerületi főgondnokok közül választják.

⁹⁵ 36. számú dokumentum, 21. §.

⁹⁶ 45. számú dokumentum, 64. §.

A zsinat legfőbb joga az egyházi törvényhozás, amely kiterjed az egyház tanaira, az egyházalkotmányra, az egyházkerületek határai, az istentiszteletek alakjának és rendjének szabályozására, az ünnepek megállapítására, az egyházfegyelemre, a lelkészképzésre, az egyházi közoktatásra, az egyházi közteherviselésre, az egyházi törvénykezés és bíráskodás szabályozására, végül a házasságügyre. A fentiekre vonatkozó törvényalkotás mellett a zsinat „örködik az egyház jogai és önkormányzata, más felekezetekhez való jogviszonyai felett, valahányszor szükségesnek tartja, ezek tárgyában a kormányhoz, az országgyűléshez vagy a koronás apostoli magyar királyhoz fölterjesztést tesz”.⁹⁷

Két zsinati ülőszak között a református egyetemes konvent „az egyházat egyetemesen érdeklő ügyek elintézésére hivatott testület”, tehát ez a legfőbb egyházi kormányzati szerv.⁹⁸ Összesen 38 tagból áll, akik közül hivataluknál fogva tagok a püspökök és a főgondnokok (Erdélyből az idősebb), 28-an pedig az egyházkerületek által, felerészben az egyháziak, felerészben a világiak közül három évre választott küldöttek. A konvent székhelye Budapest, ebben is kettős elnöklés van: a hivatali idejére idősebb püspök, illetve a hivatali idejét tekintve idősebb főgondnok. (Ezeket ekkor még nem választották, a választást a Horthy-korszakban tartott zsinat vezeti be.)

Az egyetemes konvent hatás- és jogköre a hitéleti, liturgikus és belső egyházi ügyeket kivéve kiterjed mindazon területekre, amelyekkel kapcsolatban a zsinat a jogalkotást gyakorolja. A konventnek évente legalább egyszer ülést kellett tartania.

Az evangélikus egyház országos szervezete és önkormányzata számos ponton eltér a reformátusokétól. Náluk az egyházkerületeknek az egyházi kormányzat, közigazgatás és rendtartás végett létesült legfőbb hatóságát egyházegyetemnek nevezik. Az egyházegyetem három legfontosabb testülete illetve intézménye az egyetemes közgyűlés, az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő és a zsinat.

Az egyetemes közgyűlés az evangélikus egyházegyetemnek mint legfőbb önkormányzati testületének a képviselői és kormányzó hatósága. Az egyetemes közgyűlésnek vannak hivatalból részt vevő illetve választott tagjai: hivatalánál fogva az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, aki az elnök, és a hivatalra nézve legidősebb püspök, mint egyenjogú társelnök, továbbá az egyházegyetem legfőbb tisztségviselői. Ugyancsak hivatalból tagok az egyházkerületek elnökei (püspökei és főfelügyelői). A választott tagokat az egyházkerületek küldik, és két-két tagot választanak a főgimnáziumok.

A közgyűlés igen széles, részletekbe menően szabályozott, az egyház életének minden területére kiterjedő hatáskörrel rendelkezik, kivéve a zsinatra tartozó egyházi törvényhozást. Fontos feladata volt az egyetemes felügyelő évi jelentésének tárgyalása, az iskolai és vagyonkezelési kormányzat végzése, de hatásköre kiterjedt „az evangéliumi tan tisztasága” feletti őrködére éppúgy, mint az egyházon belüli valláserkölcsei élet ápolására.⁹⁹ A zsinat által alkotott törvényeket végrehajtja, vagy azok végrehajtásáról gondoskodik. Az egyetemes közgyűlés évente legalább egy alkalommal ülésezik.

Az evangélikus egyház jellegéből – abban a világi hatalom egykori érvényesüléséből is –

⁹⁷ 45. számú dokumentum, 86. §, 2. a), b).

⁹⁸ 45. számú dokumentum, 52. §.

⁹⁹ 46. számú dokumentum, 150. § b). Az egyetemes közgyűlésről a 145–155. §-ok szólnak, annak hatásköréről a 150. § a)–z), majd aa)–ff) pontok.

következőleg annak élén egy világi hívő áll. „156. §. Az egyetemes egyház egyházi és iskolai felügyelője kormányozza és képviseli az ágost. hitv. evang. egyházat.”¹⁰⁰ Az egyetemes felügyelőt levélbeni közvetlen szavazással az egyházközségek és tanintézetek élethossziglanra választják. A megválasztottat a közgyűlés esketi fel, és annak tartozik évenkénti beszámolóval. Hivatalát a királyi megerősítés után foglalja el.

A magyarországi evangélikus egyház „törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlése a zsinat”,¹⁰¹ és azt az egyetemes felügyelő hívja össze. Hivatalból tagjai az egyetemes felügyelő, a püspökök és főfelügyelők. Választás útján az egyházmegyék küldöttjei, annak függvényében, hogy az egyházmegyében hány rendes lelkészi állomást tartanak fenn, továbbá a főiskolák egy-egy, a középiskolák két-két és az elemi népiskolák egyházközségenként egy-egy küldöttje. Az egyházmegyék küldöttjeinek felerészben a lelkészek, felerészben a világiak közül kell kikerülniük. Zsinatot szükség szerint hívhat össze az egyetemes felügyelő. A zsinati törvényhozás azokra a területekre terjed ki, amelyeket a reformátusoknál már említettünk. Bár a lelkészi-világi arány a választottaknál itt is 50-50%, de az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő jogosítványai révén a világi elem nagyobb befolyással bír, mint a klerikus. (Az egyetemes gyűlésben és a zsinatban a lelkész-elnöki tisztelet betöltő püspök szerepe a két háború között növekedett, majd 1948 után gyakorlatilag kizárólagos lett a formálissá váló egyetemes felügyelői funkció mellett.)

AZ EGYHÁZI AUTONÓMIÁK A HORTHY-KORSZAKBAN

A katolikus autonómia megalkotására irányuló kezdeményezések, a többszöri autonómiakongresszusok működése és azok eredménytelensége nem képezik jelen vizsgálódásunk tárgyát. E tekintetben annyit kell megjegyeznünk, hogy a Trianonnal elcsatolt Erdélyben akkor még működő Státus fokozatos felszámolása ment végbe a két háború közötti román államban, amivel szemben a magyar ellenállást az Apostoli Szentszék sem támogatta egyértelműen. A trianoni Magyarországon a főkegyúri jog körüli bonyodalmak – annak megszünte vagy gyakorlásának szünetelése – sem tették kézenfekvővé a katolikus autonómia kiépítését. Mindössze annak plébániai alapsejtje, a katolikus egyházközség mint olyan került megszervezésre 1919-től előbb a fővárosban, majd igencsak vonatottan az egyházmegyékben is.¹⁰² Két évtizedre volt szükség ahhoz, hogy az egyházközségek országosan egységes igazgatási szervezetét elfogadják és 1939. január 1-jével életbe léptessék.¹⁰³ Időközben az is egyértelművé vált, hogy míg 1919-ben egy tényleges katolikus autonómia alapsejtjeként kerülhetett sor ezek megszervezésére, később elvesztették önkormányzati jellegüket, és az ordinariusnak szorosan alárendelt egyházi adóbehajtási szervvé degradálódtak. Az adóztatási funkció mellett az 1930-as évek második felétől formálisan az egyházközségek

¹⁰⁰ 46. számú dokumentum, 156. §.

¹⁰¹ 46. számú dokumentum, 166. §.

¹⁰² GERGELY JENŐ: A katolikus egyházközség (autonómia) mint a civil társadalom szerveződési lehetősége (1919–1944). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1997. 3–4. sz. 131–142.

¹⁰³ 87. számú dokumentum.

lettek az országos Actio Catholica helyi alapsejtjei, a hitbuzgalmi élet alsó fórumai, ám a gyakorlatban ez a hitéleti tevékenységük sem öltött szervezeti formát.¹⁰⁴

Az egyes országos autonómiaszervezeteket időnként korszerűsítették, a változó körülményeknek megfelelően kiigazították. Trianon következtében Magyarország etnikai és felekezeti szempontból homogénebb lakosságú lett, ugyanis elszakadtak a több milliós hívő tömeget kitevő szerb ortodoxok és az ugyancsak nagyjából ortodox vallású románok.

A magyarországi szerb ortodox metropólia-, majd patriarchátus-székhelyével, Karlóccal (Srijemski Karlovici) Jugoszláviához került. Püspökségei közül egyedül a budai (Szentendre) maradt Magyarországon. 1920-ban a karlócai patriarchátus a belgrádi szerb patriarchátusnak mint utokephal egyháznak lett a része. Így a budai szerb ortodox püspökség jurisdictionálisan ehhez tartozott, megtartva a korábbi egyházi önkormányzatát.

A Nagyszeben központú román ortodox metropólia teljes egészében átkerült Romániához. Magyarországon Gyulán és környékén maradt tíz-egynéhány paróchiája a nagyváradi román ortodox püspökségnek. 1920-tól a nagyszebeni metropóliát beolvasztották a bukaresti patriarchátusba, így az egységes autokephal román egyház része lett. A magyarországi paróchiákat a bukaresti patriarcha a gyulai vikárius útján kormányozta.

A változások közül az unitárius egyházi alkotmány 1919 után hatályba lépő módosítása nem képezheti vizsgálódásunk tárgyát, mert joghatósága kívül esik Magyarország területén. Ugyanis a magyarországi egyetlen unitárius egyházkör jurisdictionális kapcsolatát a kolozsvári püspökséggel a román állami törvények felszámolták. 1920. július 4-től a magyarországi egyházkör esperese, Józan Miklós püspöki vikáriusi joghatóságot kapott. Az impériumváltozás következtében, Trianon után ismét át kellett dolgozni az unitárius egyház szabályzatát, amely 1921. január 21-én lett hatályos.¹⁰⁵ Ennek következtében az egyetlen magyarországi egyházkör (a IX.) 1924-től püspöki helynökséggé vált, ami fontos lépés volt a teljes önállóság elnyerése felé. (Ettől kezdve a püspöki helynök mellett főgondnok helyettes is működött.) A II. bécsi döntés nyomán Észak-Erdéllyel visszatért a Kolozsvár központú unitárius püspökség is, amelybe ismét integrálódott a IX. egyházkör. A visszatagolódást az 1941. július 29-i, marosvásárhelyi Zsinati Főtanácsi ülés törvényesítette. 1942-ben újabb autonómiaszabályzatot dolgoztak ki, amely azonban már nem lépett életbe.¹⁰⁶

A református és az evangélikus egyházak két háború közötti, évekig elhúzódó országos zsinatai bizonyos részkérdésekben átalakították a dualizmus kori egyházalkotmányokat, másként szabályozták egyes tisztségek betöltését (pl. a zsinat és a konvent elnöki funkciójának esetében, vagy a lelkészek meghívásának előterbe kerülése a választással szemben). Az is tény, hogy a szabályzatokat kiegészítették a hitéleti kérdések beemelésével, ezáltal

¹⁰⁴ Az Actio Catholicáról lásd GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950*. Bp. 1977.

¹⁰⁵ TÓTH, 1921. 1. köt. 5–162. Az ekkori „Egyházszervezeti törvény” 307 §-ból állt.

¹⁰⁶ Az unitárius egyház törvényeinek gyűjteménye. 4. köt. Szerk. ERDŐ JÁNOS – FERENCZ JÓZSEF. Kolozsvár–Bp. 1942. 17–130. A „Magyarországi Unitárius Egyház Szervezeti Törvénye” ugyancsak 307 §-ból állt.

„egyháziasabbá” tették az addig inkább merő jogi szabályozásokat tartalmazó egyházalkotmányukat.

A két háború között 1928. május 8-án nyílt meg a IV. budapesti országos református zsinat, amely 11 törvényt fogadott el, majd 1939. március 1-jén kezdődött az V. budapesti országos református zsinat (befejeződött 1950. szeptember 13-án a 10. ülésszakkal), amely 6 egyházi törvénycikket alkotott. A IV. zsinat harmadik ülésszakában, 1930 májusában tárgyalták az egyházalkotmányi kérdéseket. Az elfogadott határozatok értelmében felállították az egyházmegyei és az egyházkerületi tanácsokat. Az ötödik ülésszakon (1931. október 29–31.) állapították meg az egyházi törvények végleges szövegét, amelyeket viszont a következő évi ülésszakban a kormány igényei szerint részben átdolgoztak. Az 1933. évi I. egyházi törvénycikk „az egyház alkotmányáról és kormányzatáról” 1933. szeptember 14-én került elfogadásra, és 1934. január 1-jén lépett hatályba. A zsinat befejezésére a hatodik ülésszak végén, 1937. december 11-én került sor, s ezt követően a kormányzó megerősítette az új (valójában azonban az 1882-es szabályzatot a lényegi kérdésekben megerősítő) református egyházalkotmányt jelentő I–XI. törvényeket.¹⁰⁷ Lényeges változás volt, hogy az V. zsinat 1942-ben az Egyetemes Konventtel párhuzamosan felállította a Zsinati Tanácsot (amely 1964-től teljesen átveszi majd az egyetemes konvent hatáskörét).

A harmadik¹⁰⁸ budapesti evangélikus zsinat 1913. december 8-án nyílt meg. Első ülészakán a zsinati tisztikart választották meg. A második ülészak 1916. október 4-én ült össze, ám még aznap elhatározták a háborúra való tekintettel a zsinat berekesztését. Így a harmadik országos zsinat eredménytelennek bizonyult.¹⁰⁹ A trianoni békeszerződéssel az evangélikus egyház hagyományos törzslakosságát, híveinek több mint felét, intézményeinek nagyobb részét elcsatolták. A traumát az egyház nehezen heverte ki. Így csak az 1930-as évek közepén került sor az egyházalkotmány, az autonómia korszerűsítésére, a változó körülményekhez való igazítására. A negyedik budapesti országos zsinat 1934. november 10-től 1937. november 9-ig, hat ülészakban folytatta tárgyalásait, amelyek eredményeként tíz egyházi törvényt fogadtak el. Ezek közül a II. tc. foglalkozott az egyházalkotmány szervezeti és kormányzati §-ainak részben módosításával, részben kiegészítésével. A reform kezdetében az egyházszervezet és kormányzat minden szintjén a közgyűlés mellett – a reformátusokéhoz hasonlóan – itt is felállították a presbitériumokat, így az egyházegyetem egyetemes közgyűlése mellett az egyetemes presbitériumot is. Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelőt az egyházközségek a felnőtt magyar állampolgárságú evangélikus férfiak közül életfogytiglan választják. Mellette még ekkor nem jött létre a püspök-elnöki funkció. A szabályzat változatlanul fenntartotta a püspök életfogytigra történő választását. Az egyházkerületben a főfelügyelőhöz képest azonban növekedett a püspök jogköre, gyakorlatilag ő irányította annak nemcsak lelki és liturgikus ügyeit, hanem kormányzását is. Az egyete-

¹⁰⁷ *A Magyarországi Református Egyház törvényei.* Az 1928. évi május hó 8-án megnyílt Budapesti Országos Zsinat által alkotott kilenc törvénycikk. Bp. 1933; *A Magyarországi Református Egyház törvényei.* Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik és az 1939. évi március hó 1. napján megnyílt ötödik budapesti országos zsinat által alkotott törvénycikkek. Bp. 1942. 3–83. Ebből a módosított részleteket közli HARAI, 1944. II/III. köt. 19–72. Mi az 1933. évi I. egyházi törvényt közöljük. Lásd 85. számú dokumentumot.

¹⁰⁸ Az evangélikus egyháztörténet az első zsinatnak a Pesten 1791-ben ülésező tanácskozást tekinti. A második evangélikus egyetemes zsinat a budapesti 1891–1894-es alkotmányozó zsinat volt.

¹⁰⁹ KISS ANTAL: *Az 1913–16. évi budapesti országos ágostai hitvallású evangélikus zsinat.* Miskolc, 1937.

mes felügyelő a hivatalát tekintve legidősebb püspökkel együtt irányította az egyetemes presbitériumot, illetve ez a püspök vezette a lelki élet egyetemes és egységes irányítását (82. §). A legfelsőbb törvényhozó szerv, a zsinat tartama 12 év, s azt az államfő engedélyével az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő és a hivatalban legidősebb püspök közösen hívja össze. A kormányzó 1937. október 31-én hagyta jóvá a módosított egyházalkotmányt, illetve a zsinaton alkotott törvényeket, és azok 1938. január 1-jén léptek hatályba.¹¹⁰

Az izraelita hitközségek többsége a kongresszusi szabályokat követő, neológ irányzathoz tartozott, amelyeknek nem volt mindig zavartalan a viszonya a hagyományokhoz inkább ragaszkodó ortodox hitközségekhez. Az állam ekkor is egyetlen felekezetnek, de azon belül jogilag elkülönült vallási szervezetnek tekintette a neológ illetve ortodox irányzatot. Ennek tudható be, hogy a felsőházról alkotott 1926-os törvény mindkét irányzat egy-egy választott vallási vezetőjének biztosított képviseleti helyet a törvényhozás második kamarájában.¹¹¹ (Ezek választását az állam szabályozta, így egyik irányzat autonómszervezetének szabályai közé sem kellett ezt beiktatni.) Valószínűleg a felsőházi képviselet esetleges lehetősége készítette 1928-ban a status quo ante irányzat híveit arra, hogy megalkossák saját hitközségi szabályzatukat.

Néhány izraelita hitközség egyik irányzathoz sem csatlakozott, hanem az 1868-as kongresszus előtti állapotok fenntartását vélte kívánatosnak. Ők „status quo ante” irányzatnak nevezték magukat, s fenntartották azt az állapotot, amikor még nem létezett önkormányzatuk. Ezek a hitközségek 1927. december 24-én Budapesten gyűlést tartottak, és ott fogadták el szervezési szabályaikat, amelyeket a kormányzó 1928-ban hagyott jóvá. Az alapegységek itt is a hitközségek, amelyek Országos Szövetségbe tömörültek. A szövetség élére Szövetségi Tanácsot választottak, amelynek munkáját az elnökség irányította.¹¹²

A trianoni békeszerződés következtében az elismert baptisták jelentős része Romániához került. A megfogatkozott lélekszámú, Magyarországon maradt baptisták 1920. szeptember 20-án Budapesten tartott konferenciájukon helyreállították egységüket: megalakították a Magyarországi Baptista Gyülekezetek Szövetségét, amely az 1905-ös szabályzat szerint működött.¹¹³

¹¹⁰ II. törvénycikk. Az egyházi alkotmány szervezeti és kormányzati részének kiegészítése és módosítása tárgyában. Önkormányzati testületek s ezek kormányzati hatóságai. A 90 §-ból álló törvény normál betűkkel szedve közli az új szöveget, kisebb méretűvel a korábbiól változatlanul érvényben maradt, míg a hatályát vesztt §-ok esetében csak azok sorszámát adja meg. *A magyarországi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyház 1934–1937. évben Budapesten tartott országos zsinatán alkotott egyházi törvények gyűjteménye.* Bp. (é. n.), 7–48. Mi ezt közöljük, lásd 86. számú dokumentumot.

¹¹¹ Az 1926. évi XXII. törvénycikk az országgyűlés felsőházáról. A neológ és az izraelita irányzatú izraelita hitközségek választhattak egy-egy rabbist a felsőházba a felekezet képviselőjéül. A neológok Löw Immanuel szegedi főrabbit, az ortodoxok Reich Koppel pesti főrabbit küldték a második kamarába.

¹¹² A status quo ante hitközségek 1927. október 24-i gyűlésükben alakították meg autonóm szervezetüket. A kultuszminiszter 22.331/1928. II. üo. sz. alatt, de módosításokat előírva hagyta jóvá. Ezt követően a végleges jóváhagyás a 35 847/1928. II. üo. VKM. sz. rendelettel történt meg. 84. számú dokumentum.

¹¹³ A baptistákról szóló irodalom BALOGH–GERGELY, 1996. 448–450. (3151–3179. cím). Lélekszámuk 1910-ben 8086, 1938-ban 17 917, 1941-ben 36 802 fő volt.

AZ EGYHÁZI AUTONÓMIÁK A SZOCIALISTA KORSZAKBAN

Az 1945–1949 közötti, átmenetinek bizonyuló „koalíciós korszakban” jogilag még nem történt meg az állam és az egyházak szétválasztása és autonómiájuk felszámolása sem. A magát „népi demokratikusnak” mondó államhatalom számos olyan lépést tett azonban, amelyek egyértelműen a szeparáció felé mutattak, mégpedig egy vallás- és egyházellenes, antiklerikális szétválasztás felé, ami együtt járt az autonómiák jogkörének szűkítésével, az addigi kompetenciáik gyakori megsértésével. Az 1945-ös demokratikus földreform során kárpótlás nélkül elkobozták azokat az egyházi birtokokat is, amelyek az önkormányzatok tulajdonában és kezelésében voltak és azok működését szolgálták.¹¹⁴ 1946-ban feloszlattak több ezer olyan egyesületet, valláserkölcsi alapon álló szervezetet és intézményt, amelyek addig ugyancsak az önkormányzatok irányítása alatt álltak. 1947-ben törvénnyel számolták fel a bevett felekezetek jogállását,¹¹⁵ és ezt követően a háromfázisú koordinált rendszert felváltotta az állam által elismert és el nem ismert felekezetek rendszere. Így a legkiterjedtebb autonómiával rendelkező történelmi keresztény egyházak és az izraelita felekezet számos addig élvezett előjoga és jogosítványa elenyészett. Ugyanez a törvény megnehezítette az egyházi adók behajtását, ami elsődlegesen az egyházi önkormányzatok feladata volt¹¹⁶ és ugyancsak működésük fontos anyagi bázisát képezte. Az egyházak és felekezetek egyre inkább a hívők önkéntes adományaira voltak utalva, ám miután a hívők anyagi helyzete is meggyengült (a háborús veszteségek, az 1945 utáni elkobzások, növekvő adó- és beszolgáltatási terhek miatt), még inkább ki voltak szolgáltatva az állami költségvetésnek. A mindenkor állami támogatás mértéke és elosztása pedig már elsődlegesen politikai szándék és akarat kérdése volt, ami aligha tűnt megnyugtató perspektívának az ateista és egyházellenes pártok egyre totálisabbá váló hatalma mellett.

Az egyházi autonómiákra igen érzékeny csapást jelentett az egyházi iskolák 1948 nyarán történt generális államosítása.¹¹⁷ Mindegyik egyház esetében – igaz, hogy különböző mértékben – az autonómiák voltak a „gazdái” a helyi iskoláknak, az iskolaszékeken, a tanítóválasztáson stb. keresztül azok igazgatásának.

Azt is az autonómiák sérelmének kell tekintenünk, hogy 1945 után részint a megszálló szovjet hatóságok, részint a kommunista vezetésű politikai rendőrség – előbb az ÁVO, majd az ÁVH – az önkormányzatok által választott, meghívott és alkalmazott lelkészek, papok, egyházi szolgálatban álló világiak elhurcolásával, internálásával, bebörtönzésével figyelmen kívül hagyták az önkormányzatok kompetenciáját. Ez a folyamat 1948-ban elérte az egyhá-

¹¹⁴ Különbséget kell tenni az ún. javadalmi vagyon – nagyjából földbirtok – és az önkormányzati tulajdon között. A javadalmi vagyon (az egyházi stallummal járó javadalom) a javadalmat élvező egyházi méltóság céljait, illetve a javadalmon lévő terhek viselését szolgálta. Ebbe az önkormányzatnak semmiféle beleszólása sem volt, hanem a főkegyúri jogból kifolyólag az állam ellenőrzése alatt állt.

¹¹⁵ Az 1947. évi XXXII. törvénycikk a felekezetek teljes egyenjogúsításáról. Elfogadta az országgyűlés 1947. december 4-én.

¹¹⁶ Azoktól az egyházközségi tagoktól, akik az adóhatóság által kivetett és behajtott (állami) egyenes adót vagy jövedelemadót fizettek, a bevett felekezetek által kivetett egyházi adót a közadókkal együtt az adóhatóság hajtotta be és utalta át az illetékes egyházi szervnek.

¹¹⁷ Az országgyűlés 1948. június 16-án fogadta el az 1948. évi XXXIII. törvényt az egyházi iskolák államosításáról.

zak felső vezetését is, és az egyházalkotmány szerint törvényes vezetőket – püspököket, főgondnokokat, főfelügyelőket – politikai nyomással lemondásra kényszerítettek, vagy magukat a kompetens autonómiatestületeket kényszerítették ezek elmozdítására és a hatalommal együttműködők megválasztására. Ilyen beavatkozása leginkább azon egyházak esetében volt mód, amelyeknek autonóm testületeiben demokratikus úton választott világias voltak többségben, akikre a hatalom eredményesen tudott nyomást gyakorolni. A katolikus egyház esetében azonban más volt a helyzet. Ott továbbra sem létezett autonómia, az addigi egyházközségek működése is egyre inkább formálissá vált, és a templom körüli dologi teendőkre korlátozódott. Ezért a katolikus egyházban a plébánostól a hercegprímásig a hatalom a neki nem tetszők eltávolítását csak erőszakkal tudta véghezvinni. A katolikus egyház esetében a szentszéki kompetencia, az önkormányzatiság hiánya ekkor a szembenállás egyik forrása lett, a későbbi kísérlet a békeapokkal ezen érdemben nem tudott változtatni.

1949. augusztus 18-án fogadta el az ekkor már tényleges politikai befolyással nem rendelkező országgyűlés a kommunista párt (a Magyar Dolgozók Pártja) javaslata szerint a Magyar Népköztársaság alkotmányát, amely már az egypártrendszer bevezetésekor kimondta az állam és az egyházak szétválasztását.¹¹⁸ A végrehajtott szeparációt részben megelőzve (1948 őszén a protestáns egyházakkal és az izraelita felekezettel), részben azt követően (1950 nyarán a katolikus egyházzal) kötött egyezmények azonban a tényleges elválasztás helyett az egyházak totálissá váló államosítását vonták maguk után.¹¹⁹ Ez pedig együtt járt önkormányzatuk formálissá tételével, működésének gyakorlati szünetelésével, vagy pedig ha ez szorosan összefonódott magának az egyháznak mint szervezetnek a működésével, akkor szigorú állami – rendőri – ellenőrzésével. Az állampárt a Rákosi-korszakban és 1956-ot követően nem tartotta lényegesnek az egyházi önkormányzatok formális felosztatását, megszüntetését, nem akartak ezzel is újabb frontot nyitni a világi hívők felé. Inkább azt a megoldást választották, hogy az önkormányzatokba és azok vezető posztjaira a hatalom számára megbízható, azt kiszolgáló személyeket tegyenek, „választassanak”.

A katolikus egyházban 1945 után – Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros prímás kormányzása idején, 1945–1948 folyamán – átmenetileg ismét felértékelődtek az egyházközségek. A püspöki kar a hatalommal szemben, az egyház védelmében az egyházközségek segítségével igyekezett mozgósítani a híveket. Elvileg erre ezek alkalmasak is lehetnek volna, hiszen formálisan minden plébánia mellett léteztek és a klérus közvetlen irányítása alatt álltak. Először 1946-ban, a katolikus egyesületek védelmében mozgósították őket, 1947-ben a fakultatív iskolai hitoktatás bevezetése ellen kellett tiltakozniuk. A püspöki kar és a prímás azonban elsősorban 1948 tavaszán–nyarán, az egyházi iskolák védelmében az álla-

¹¹⁸ A 1949. évi XX. törvény 52. §-a. Ez a paragrafus, a későbbi módosítások után, jelenleg is részét képezi a Magyar Köztársaság alkotmányának.

¹¹⁹ Sorrendben 1948. október 7-én a református és unitárius egyházzal, december 7-én az izraelita felekezettel, december 14-én az evangélikus egyházzal és 1950. augusztus 30-án a katolikus egyházzal. Valamennyi megjelent a *Magyar Közlöny* akkori számaiban, kivéve a katolikust, amelyet csak a *Kis Újság* 1950. szeptember 1-i száma közölt.

mosítás elleni fellépésre igyekezett megnyerni az egyházközségeket. Az egyházközségek többsége azonban – amint azt maga Mindszenty bíboros is megállapította – passzív maradt, ezért is került sor egy új szervezeti hálózatra, a Katolikus Szülők Szövetségének megszervezésére, amely elsősorban az iskolák védelmében működött, szülőket és tanulókat egyaránt mozgósítva. Az iskolaharc eldőlte után az egyházközségek szinte egyetlen funkciója a templom körüli teendők (javítások, virágról való gondoskodás stb.) ellátása mellett az önkéntes egyházi adó kivetése és beszédese maradt, ami egyre népszerűtlenebb és kilátástalanabb volt.

Ezen a helyzeten a II. vatikáni zsinat egyházat megújító szelleme sem változtatott, nem utolsósorban azért, mert ez állam az államnak nem volt érdeke: veszélyesnek tartották a világi hívők aktivizálódását az egyházközségi munkában. A püspöki kar az 1980-as évek elején a Világiak Tanácsát bízta meg az új egyházközségi autonómia zsinati szellemében történő kidolgozásával. Egyúttal figyelembe kellett venniük az 1983-ban hatályba lépett új Egyházi Törvénykönyvet is. A püspöki konferencia 1983. december 13-i ülésén ötévi próbaidőre elfogadta az általunk közölt szabályzatot, amely 1984. január 1-jén lépett hatályba.¹²⁰

Az új szabályzat nem sokat érzékeltet a zsinati megújulás szelleméből. Miközben részletezi az egyházközség, a képviselőtestület összetételét, választását, feladatait, a világiaknak továbbra sem ad nagyobb beleszólást, mint történt az 1939-es szabályozáskor. Ráadásul most nem lévén külön adóztatási szabályzat, a dokumentum mintegy harmada az anyagi, vagyoni kérdésekkel és az egyházi adóval foglalkozik. Bár a szabályzatot ideiglenesen öt évre fogadta el a püspöki kar, újabb szabályzat megalkotására csak a rendszerváltozást követően, 1993-ban került sor.

Drasztikus beavatkozásnak mondható az izraelita felekezet addigi önkormányzatának felszámolása, a három irányzat működésének megakadályozása és egy egységes izraelita szervezet létrehozása. Már ezt a törekvést jelezte az is, hogy az 1948. decemberi egyezményt nem a háromféle izraelita szervezettel (neológ, ortodox, status quo) kötötték meg, hanem egységes felekezetnek tekintették őket.¹²¹ A három irányzat felszámolását és az egységes országos szervezet felállítását az Izraelita Országos Gyűlés 1950. február 20-án mondta ki. Ekkor fogadták el a Magyar Izraeliták Országos Szervezetének szabályzatát. Ennek 1. §-a kimondta, hogy „Magyarország izraelita vallású lakosai egységes országos szervezetben egyesülnek”.¹²² A szervezet „alsó tagozatát” a hitközségek mint vallási közösségek képezik, a középtagozatot a községkerületek és azok szervei, míg a felső tagozatot a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete (MIOK) jelenti. Mellette mint hivatalok és végrehajtó szervek az Országos Intézőbizottság, az Országos Iroda, a Felekezeti Bíróság és a Rabbitanácsok. (Egyedül a Rabbitanácsok esetében különböztették meg a neológ és az ortodox Rabbitanácsot.) Az egységes országos szervezet legfőbb törvényhozó hatósága az Országos Gyűlés volt. A szabályzat kormányzati jóváhagyása után a MIOK tényleges működését 1951. február 20-án kezdte meg. Hat községkerületet hoztak léte: a budapestit, az észak-dunántúlit

 ¹²⁰ A szabályzatot Lékai László bíboros, érsek prímás és Miklós Imre államtitkár 1984. május 1-jén látta-mozta. 102. számú dokumentum.

¹²¹ *Magyar Közlöny*, 1948. évi 271. sz.

¹²² 98. számú dokumentum.

(Győr), a dél-dunántúlit (Kaposvár), az alföldit (Szeged), a tiszántúlit (Debrecen) és az észak-magyarországit (Miskolc). A szabályzat a községkerületek földrajzi beosztásánál a székhely mellett a hozzájuk tartozó megyéket nevezte meg. Egy 1950. december 19-én kelt forrás viszont a kongresszusi (neológ) hitközségeket név szerint is felsorolja a fentebb említett hat községkerület szerint: az elsőbe a budapesti és váci hitközségek, a győribe 6, a kaposváribe 8, a szegedibe 13, a debrecenibe 10, a miskolciba 7 egyházközség tartozott.¹²³ (Ez összesen 46 hitközség, ám Budapesten nem egy hitközség működött, hanem 17 körzet. Az ÁEH 1980-as Tájékoztatója szerint ekkor országosan 6 községkerületben 75 hitközség volt.¹²⁴ Nyilvánvaló tehát, hogy 1950-ben, a MIOK létrehozásakor a hitközségeknek mintegy a fele a kongresszusi, másik fele az ortodox irányzathoz tartozott.) A MIOK egészen a rendszerváltozásig működött. Autonóm szabályzatát csupán egyszer, 1978-ban jelentéktelen részletekben módosították a változó egyházpolitika céljainak megfelelően.

Ugyancsak az autonómia és az egyházi kollektív testületek előzetes érdemi megkérdezése és önkéntes beleegyezése nélkül kötötték meg az evangélikus egyház vezetőivel az 1948. decemberi egyezményt, miután az addigi tekintélyes püspökök közül már 1945-ben lemondott Raffay Sándor bányakerületi, majd 1948-ban Kapy Béla dunántúli püspök. Raffay törvényes utódját, az egyetemes közgyűlés és presbitérium püspök elnökét, Ordass Lajost koncepció perbe fogták; 1948 szeptemberében az uzsorabíróság elítélte, és bebörtönözték. Ugyancsak ekkor távolították el az egyház éléről br. Radvánszky Albert egyetemes egyházi és iskolai felügyelőt is. Az evangélikus egyház Egyetemes Zsinata 1948. december 8-án tárgyalhatta meg a már elkészült, 9 pontból álló egyezményt, amit nagy többséggel tudomásul vett, és felhatalmazta Túróczy Zoltán püspököt és Mády Zoltán egyetemes felügyelő-helyettest annak aláírására. Ez egy hét múlva, december 14-én meg is történt.

1952. július 1-jén az egyházi törvényeket és önkormányzatiságot megsértve felszámolták az evangélikus egyház több évszázados tradicionális kormányzati beosztását. Megszüntették az addigi négy egyházkerületet, és helyükbe, az országot kelet-nyugati tengely mentén két rész oszttva, felállították az Északi Evangélikus Egyházkerületet és a Déli Evangélikus Egyházkerületet. Mindegyik székhelye Budapest lett, és az egyházmegyéket egyenlő arányban osztották el közöttük. Ezzel szétszabdalták az összefüggő evangélikus tömböket, illetve az új kerületek élére a hatalmat kiszolgáló vezetőket állítottak. Ezt a változtatást az evangélikus egyház 1952. május 3-i nyíregyházi zsinata kényszerűségből előzetesen tudomásul vette. 1952-től az evangélikus egyház élén az egyetemes egyházi és iskolai felügyelőnek egyenrangú társelnöke lett a lelkész-elnöki tiszte betöltő püspök, akinek az egyházon belüli hatalma fokozatosan kiteljesedett, míg a világi felügyelő tiszte formálissá vált.

A Magyarországi Evangélikus Egyház 1966-ban összehívott zsinata december 8–9-i ülészakában fogadta el az egyház új törvénykönyvét. Ennek élén egy ún. „ünnepélyes nyilatkozat” áll, amely a szolgálat teológia szellemében hűségnyilatkozat a Magyar Népköztársaság, a szocialista rendszer mellett. Az I. törvény az evangélikus egyházról szól. Ebben az

¹²³ *Magyarországi zsidó hitközségek szervezete 1868–1950.* Közzéteszi SCHWEITZER JÓZSEF. Bp. 1994. 880–883.

¹²⁴ *Tájékoztató a magyarországi egyházak fontosabb adatairól.* Állami Egyházügyi Hivatal. Bp. 1980. szeptember.

egyház önkormányzatát az állammal kötött egyezmények korlátai között határozták meg, és kimondták, hogy „a Magyarországi Evangélikus Egyház a főbb tisztségek betöltésénél az állam előzetes hozzájárulását kéri” (5. § 2.) Így vált az állami kényszerből „önkéntes kérés-sé” a hatalom beavatkozása az egyház életébe.

Az önkormányzati struktúra leírása a II. egyházi törvényben („Az egyház szolgálatának rendjéről”) olvasható. Ebben a különböző szinteken létező közgyűlés és képviselőtestület jogkörét nagyrészt átvette a presbitérium és annak elnöksége. A püspököt és az egyházkerületi felügyelőt a gyülekezetek presbitériumai életfogytiglanra választják. Az egyház élén az országos presbitérium áll, amelynek elnökségét az országos egyházi felügyelő (ez az új elnevezése) és a hivatalára nézve idősebb püspök alkotja. Új fórumként hozták létre az országos esperesi értekezletet. A törvényhozó zsinat tartama hat év, s az általa hozott törvények csak az állami megerősítés után hirdethetők ki.

Ez a szabályzat elsősorban az egyházon belüli centralizmust erősítette, mert az állami egyházpolitika érvényre juttatása szempontjából ez volt kívánatos. Hatálybalépését a zsinat elnöksége határozta meg.¹²⁵

A református egyház kormányzatába is mélyen belenyúltak. 1948. június 14–15-én a református egyház V. országos zsinatának nyolcadik ülésszaka Révész Imre püspök elnök javaslatára elfogadta az állammal létrejött előzetes megállapodást az iskolák államosításáról, továbbá tudomásul vette a tárgyalások folytatását egy általános megegyezés megkötéséről. Annak elfogadására elhatározták a 9. zsinati ülésszak összehívását. 1952. július 1-jén életbe lépett a Magyarországi Református Egyház új egyházkerületi beosztása. Átcsoportosították a dunántúli és a dunamelléki kerületek egyházmegyéit, illetve megszüntették a tiszáninneni egyházkerületet, amelynek egyházmegyéit beolvasztották a tiszántúli kerületbe, amelyet ettől kezdve Tiszavidéki Református Egyházkerületnek neveztek. Ezáltal felbolygatták az egyház hagyományos egyházkerületi struktúráját. Az egyházkormányzati változtatásokat az 1951. október 24-én megnyílt VI. budapesti zsinat 2. debreceni ülésszakán, 1952. október 29–31-án, tehát utólag vehették tudomásul. A Tiszavidéki Egyházkerület formálisan 1953. április 23-án alakult meg, és 1957. január 1-ig működött. Ekkor helyreállították a négy kerületet, azaz ismét önálló lett a Tiszáninneni Egyházkerület.

Az 1950-es és 60-as években formálisan sem működött a református egyház önkormányzata. A VI. zsinat még egy, 3. ülésszakot tartott 1960. április 28–29-én. A VII. zsinatot 1964. április 1-jén nyitották meg. Ennek 2. ülésszakára 1967. november 15-én került sor Debrecenben, amit jubileumi zsinatnak neveztek.¹²⁶ Itt fogadták el az új egyházi törvénykönyvet, amely a rendszerváltásig hatályban volt.¹²⁷ Az alkotmányozó zsinat püspök elnöke Bartha Tibor tiszántúli püspök, világi elnöke Erdei Ferenc főgondnok volt. Az I. törvény a reformátusoknál is az egyház definícióját fogalmazta meg. Ez azonban jóval mértéktar-

¹²⁵ Miután a törvénykönyvet valamennyi egyházközségnek megküldték. Nyomtatásban 1967-ben jelent meg. 99. számú dokumentum.

¹²⁶ Tudniillik a 400 éves jubileumról volt szó: az 1567-ben ülésező debreceni református zsinat megfogalmazta a magyarországi református egyház hittételeit, és kialakította annak szervezeti kereteit.

¹²⁷ *A Magyarországi Református Egyház törvénykönyve*. Elfogadta a VII. Budapesti Zsinat 1967-ben az első, alkotmányozó Debreceni Zsinat 400. jubileumi esztendejében. (Az 1967. évi I–VI. törvénycikk.) Bp. 1971. A II. törvényt az ÁEH elnöke 1968. április 20-án erősítette meg. Lásd 100. számú dokumentum.

több az evangélikusokénál; ebben csak annyi utal az állammal való együttműködésre, hogy az egyház felelősséget hordoz és munkálkodik a magyar nép jólétéért. Az 1967. évi II. egyházi törvény „Az egyház alkotmányáról és kormányzatáról” tartalmazza az autonómiaszervezet leírását.

Fontos változás volt, hogy az egyházközségek szintjén a közgyűlés helyébe a „választók gyűlése” lépett, és választott kollektív testületként csak a presbitérium maradt. Az egyházmegyékben és egyházkerületekben a közgyűlés mellett úgynevezett egyházmegyei (egyházkerületi) tanács lett a presbitérium helyett, s ennek szűkebb vezető testülete az elnökség. Az elnökség a püspök és a főgondnok mellett minimum négy, maximum 12 főből áll, fele-felerészben lelkészekből és világiakból. A püspököt és főgondnokot az egyházközségek presbitériumai életfogytiglanra választják. A törvényhozó zsinat elnöksége erre a tisztre választott püspök és főgondnok. Mellettük felállítottak egy ún. Zsinati Elnökségi Tanácsot is, amelynek valamennyi püspök és főgondnok a tagja.

Megoldatlan volt a hazai unitáriusok helyzete, miután a román állam megtiltotta a kolozsvári unitárius püspöknek, hogy joghatóságát gyakorolja az állam határain túl, így Magyarországra eső egyházkör felett. Az 1947-es békeszerződés ratifikálásával helyreállt az 1937-es állapot, és ennek következtében a kolozsvári Unitárius Egyházi Főtanács 1947. augusztusi határozata értelmében az addigi IX. egyházkör ismét függetlenedett a püspökségtől, és püspöki vikáriátus státust kapott. 1949-ben a Romániához tartozó kolozsvári püspökség megalkotta a maga külön – csak Románia területére hatályos – törvényét. Ezzel a magyar egyházrész jurisdictionálisan teljes egészében elszakadt a püspökségtől, és ettől kezdve kormányzását püspöki helynök végezte. A helynök mellett világi főgondnok helyettes működött. Az önálló püspökségé válás felé tett lépés volt, hogy 1958-tól a magyarországi összes unitárius egyházközséget és hívőt magába foglaló egyház élére püspökhelyettest állítottak.

1968-ban ünnepelte az unitárius egyház fennállásának 400 éves jubileumát. Az ÁEH engedélyével a Magyarországi Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa Budapestre augusztus 21-re jubileumi zsinatot hívott egybe. Ezen elhatározták – ugyancsak az ÁEH által lefektetett követelményeknek megfelelő – egyházalkotmány kidolgozását. A Magyarországi Unitárius Egyház Szervezeti Törvényének kidolgozása három évig tartott, és abban az ÁEH aktívan közreműködött. A Zsinati Főtanács 1971. május 23-án három dokumentumot fogadott el: 1. A Magyarországi Unitárius Egyház hatóságai és tisztviselői; 2. A lelkészek választásáról; 3. A nyugdíjtanács szabályzata.¹²⁸ Ezek közül az első tekinthető az unitárius egyház autonómiaszervezetének A legfőbb egyházkormányzati és törvényhozó testülete a négyévente ülésező Zsinati Főtanács, amelynek elnöke a mindenkori püspök és a főgondnok. A Zsinati Főtanács választja a püspököt és a főgondnokot. A Zsinati Főtanács ülésezései közötti időben, de évente legalább egyszer ülésezik a 12 tagú Egyházi Főtanács. Az Egyházi Főtanács végrehajtó szerve az ugyancsak 12 tagú Egyházi Képviselő Tanács. A magyarországi egyház főként abban különbözik az erdélyitől, hogy itt nincsenek egyházkörök, ami az egyház kis

¹²⁸ A Magyarországi Unitárius Egyház hatóságai és tisztviselői. Az 1971. évi I. törvény. Kézirat, 38 folio. Unitárius Egyház Levéltára. Egyházi törvények gyűjteménye. (Szám nélkül, rendezés alatt.) Lásd 101. számú dokumentum.

lélekszámából következik. A fenti szabályzat állami jóváhagyását követően, 1971. október 31-én a Zsinati Főtanács Ferencz Józsefet választotta püspöknek, és ifj. Bartók Bélát főgondnoknak. A püspökség székhelye Budapest lett.

1945 után egy ideig úgy tűnt, hogy az addigi el nem ismert vagy túrt felekezetek profitálhatnak leginkább a „szabad egyház a szabad államban” elv szerint végbemenő szeparációból. Miután ezek addig sem voltak összefonódva az állammal, az ő helyzetüket nem befolyásolta az elválasztás jogi deklarálása. Hamarosan rá kellett azonban döbbsenniük arra, hogy közelről sincs szó „szabad államról”. A szocialista pártállami diktatúra ezeket a kis-egyházakat is szigorú ellenőrzés alá kívánta vonni. Ennek eszközeként pedig az állam általi elismertetésüket tartották célszerűnek. Az elismerés – amely törvényes működési feltételeket jelentett (volna) – feltétele volt továbbra is hitbeli tanításuk bemutatása, az egyház, felekezet szervezetének leírása, vezetőiknek megnevezése. Így az addig „láthatatlan”, félig legális szektákból látható, „államosított” kisegyházak lettek.

A kádári berendezkedés első szakaszának drasztikus egyházüldözését követően az 1960-as évek közepétől megkezdődött a konszolidált viszonyoknak megfelelő egyházpolitika. Ez továbbra is ideológiai ellenségnek tekintette a vallásokat, és politikailag veszélyes ellenfélnek az egyházi személyeket és szervezeteket, ám a hívők millióival nem kívánta folytatni a konfrontációt. Ehelyett arra törekedtek, hogy a hosszú távú együttélést tudomásul véve a hatalommal együttműködő hierarchiákat hozzanak létre. Ennek egyik mozzanata volt az egyházak autonómiájának, önkormányzatának átszervezése, a „szocializmus építésében részt vevő” hívek egyfajta civil szerveződéseként való elismerése. Ezekben az években került sor a korábbi egyházi önkormányzati szabályzatok (előbbieken tárgyalt) átalakítására, amely egyértelműen azt célozta, hogy a legmagasabb vezető posztokon állók hatalma legyen mérvadó az egyházakban és autonómiákban. De ettől lefelé is az az elv érvényesült, hogy minél szűkebb testületek hozzanak – az állam, az ÁEH által előírt, sugallt vagy elvárt – döntéseket, és azokban minél kisebb legyen a világiak szerepe, részvétele.

AZ AUTONÓMIÁK ÚJJÁSZERVEZÉSE A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

A rendszerváltozás politikai és jogi folyamatának kiemelkedő része volt a szocialista korszakban hozott jogszabályok és létrejött egyezmények felülvizsgálása, nagyrészt hatályon kívül helyezése. Az Állami Egyházügyi Hivatal jogutód nélküli megszüntetése,¹²⁹ majd az 1990. évi IV. törvény „A lelkiismereti- és vallásszabadságról, valamint az egyházakról” teremtettk meg ennek jogi és intézményi lehetőségeit. Az alkotmányos parlamentáris demokrácia intézményrendszere kiteljesedésének részét képezte nemcsak a vallásszabadság teljessé válása, hanem az egyházak és felekezetek önkormányzatának, autonómiájának újbóli és valóságos működése is. Ehhez azonban az akkor hatályos egyházi törvényeket is revízió alá kellett venni, vagy akár teljesen új szabályozást alkotni. A rendszerváltozás után

keletkezett autonómiaszabályzatok számos tekintetben visszatérést jelentenek az 1945 előtti önkormányzatisághoz.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1992. december 9-i konferenciáján fogadta el „A Magyarországi Egyházközségi Képviselőtestületek Szabályzatát”, amely 1993. március 1-jén lépett érvénybe.¹³⁰ Az igencsak rövid szabályozás nem általában az egyházközségi autonómiáról szólt, hanem az egyházközségi képviselőtestületről, annak fogalmáról, tagjairól, vezetőiről. E tekintetben nem történt változás: annak vezetője az ottani plébános; tehát továbbra is szoros klerikus felügyelet mellett működhetett. A képviselőtestület feladatait bizottságokban és munkacsoportokban végzi, amelyek között jelentős szerepet kapnak a karitatív-szociális munkát folytatók.

Megállapíthatjuk, hogy a katolikus autonómia ügye a zsinat és a rendszerváltozás után sem jutott előbbre, és ma sem látszik sem igény, sem lehetőség annak létrehozására.

A rendszerváltozást közvetlenül követően az evangélikus egyház felső vezetésében lényegében valamennyi fontos tisztségben személyi változások történtek. A korábban kompromittált vezetőket leváltották, s az új egyházi vezetők hozzáfogtak az egyházkormányzatot és önkormányzatot helyreállító új törvénykönyv kidolgozásához. Az 1997-es egyházi törvénykönyv 11 törvényt tartalmazott, amelyek közül az I. az egyház mibenlétéről, a II–IV. az önkormányzatról, az V. az egyházi szolgálatról, a VI. a jogalkotásról, a VII. a választásokról, a VIII. az intézményekről és egyesületekről, a X. a bíraskodásról és a XI. a hatályba léptetésről szólt.¹³¹ A törvény kimondta, hogy az 1966-ban alkotott egyházi törvény hatályát veszti. Ezt követően fogadták el 2000. évi I. egyházi törvényt az egyház háztartásáról,¹³² majd a 2001. évi III. törvényt az egyházi személyek átvilágításáról.¹³³

Az egyházi törvények áttekinthetőbbé tétele és az ellentmondások kiküszöbölése érdekében a 2000. évi XIV. törvénnyel elhatározták, hogy kiadják a magyarországi evangélikus egyház törvényeinek egységes szerkezetbe foglalt változatát. Ez az egységes törvény 2001. január 1-jén lépett hatályba.¹³⁴ Ezt követően is történtek azonban újabb változtatások a törvényeken, s ezek figyelembevételével a 2003 júniusában véglegesített változat a ma is hatályos egyházalkotmány.

A törvénykönyv preambuluma a Zsinati Hitvallás képezi, amely röviden összefoglalja az evangélikus vallás alaptételeit és dokumentumait. Az I. törvény az egyházat az evangélikus hívők jogilag szervezett közösségeként definiálta. Az egyház az egyházközségekből épül fel, ezekre épülnek az egyházmegyék, az egyházkerületek és az országos egyház. A törvény egyértelművé tette az evangélikus egyház autonómiájának helyreállítását: „9. §. A Magyarországi Evangélikus Egyházat önkormányzati jog illeti meg, amelyet az évszázados joggyakorlat és az állami törvények is megerősítenek.”

¹³⁰ 102. számú dokumentum.

¹³¹ A Magyarországi evangélikus egyház törvényei. *Evangélikus Közlöny*, 2003. augusztus 1. (különszám), 4–84. A hatálybalépés ideje 1997. június 6.

¹³² *Evangélikus Közlöny*, 2003. augusztus 1., 85–90.

¹³³ *Evangélikus Közlöny*, 2003. augusztus 1., 91. A magyarországi egyházak közül csak az evangélikusok tették ezt meg.

¹³⁴ *Evangélikus Közlöny*, 2003. augusztus 1. Lásd 121. számú dokumentum.

A II. törvény „az egyházi szolgálatról és az egyház szervezetéről” szól. Az egyházi szolgálat kapcsolatban elsősorban a lelkeszi szolgálat mibenlétét részletezik. Az egyházszervezet leírásánál az alapegységnek, az egyházközségnek, majd az egyházmegyének, az egyházkerületnek és az országos egyháznak a mibenlétét tárgyalják. Ekkor törvényesítették az új egyházkerületi beosztást: az északi és a déli egyházkerület mellett harmadikként felállították a nyugati (dunántúli) egyházkerületet, amelyhez a fejér-komáromi, a győr-soproni, a somogy-zalai, a vasi és a veszprémi egyházmegye tartozik, püspöke pedig a győri evangélikus lelkész.

A III. törvény az egyházközség önkormányzatát taglalja, amelynek legfőbb fóruma az egyházközségi közgyűlés, s annak minden nagykorú ott lakó hívő tagja. A közgyűlés képviselőtestületet választ, amelynek végrehajtó testülete az egyházközségi presbitérium. Az egyházközségi kettős elnökség a lelkészből és a felügyelőből áll. A felsőbb egyházkormányzati szinteken (egyházmegye, egyházkerület, országos egyház) ez a struktúra érvényesül.

Az egyházi szolgálat egyéb területei közül újdonság volt a helyreállított tábori lelkeszi szolgálat. A zsinat mibenlétét, felépítését és hatáskörét a VI. egyházi törvény a jogalkotásról szabályozza külön. Ugyancsak önálló törvényt alkottak a különböző szinteken lezajló választásokról és választójogról. Részletesen tárgyalja az egyházalkotmány az egyház intézményeit és egyesületeit is.¹³⁵ Főként ez utóbbi fejezetek mutatják, hogy az egyházi autonómia a korábbi, főleg 1945 előtti szabályozáshoz képest, amely elsődlegesen jogi természetű volt, elmozdult a lelkipásztori, hitbuzgalmi, karitatív-szociális feladatkörök irányába, így sokkal inkább megfelel az egyházzal és annak önkormányzatával szembeni mai követelményeknek és elvárásoknak.

A református egyházban az 1990-es évek közepétől fél évtizeden át folyt az új egyházalkotmány kidolgozása. A rendszerváltás idején ülésező IX. budapesti református zsinat (1989. január 18. – 1991. február 26.) Hegedűs Lóránt dunamelléki püspök és Bodnár Ákos főgondnok elnökletével megalkotta az új egyházi választójogi törvényt, amelynek alapján azután az alkotmányozó zsinatot összehívták. A X. zsinat 1991. február 27-én nyílt meg, és annak 10. ülészakájában, 1994. november 3-án fogadták el az 1994. évi II. törvényt „a Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról”, s ez az egyházi törvény 1995. január 1-jén lépett hatályba.¹³⁶

A törvénykönyv ezt követően többszöri módosításon ment keresztül. Ugyanezen zsinat 17. ülészakán, 1996. április 18-án fogadták el az 1996. évi II. törvényt (hatályba lépett 1996. június 1-jén), amely néhány ponton módosította a hatályos egyházalkotmányt. A XI. budapesti református zsinat 1997. február 27-én nyílt meg, amely Bölcskei Gusztáv tiszántúli püspök és Kálmán Attila főgondnok elnökletével tovább folytatta az alkotmányozást. A zsinat 13. ülészaka 2001. november 29-én fogadta el a 2001. évi II. törvényt az 1994-es alaptörvény újabb módosításairól. (Hatályba lépett 2002. március 1-jén.) Végül a zsinat 15. ülészaka 2002. május 31-én szavazta meg a 2002. évi III. egyházi törvényt, amely 2002. július

¹³⁵ *Evangélikus Közlöny*, 2003. augusztus 1., 4–72.

¹³⁶ <http://www.reformatus.hu/adattar/torv/1994-II.-tv.htm> (a református egyház honlapján), továbbá *Református egyházi törvénytár*, Bp. 2001. Ugyanekkor fogadták el az 1994. évi I. törvényt a honvédségnél és a határőrségnél végzett lelkipásztori szolgálatról.

1-jén lépett hatályba, és jelenleg is hatályos.¹³⁷ Az egyházalkotmány jobb áttekinthetősége érdekében egységes törvényszöveggé szerkesztették az 1994: II., az 1996: II., a 2001: II. és a 2002: III. törvénycikkeket.¹³⁸

Az új autonómiaszabályzat első része általános meghatározását adja az egyház mibenlétének, hitvallási alapjainak. Tudomásul veszi, hogy a Magyar Köztársaságban az állam az egyházaktól külön van választva, de hangsúlyozza, hogy az egyháznak önkormányzati jogú testületei vannak. A törvény legrészletesebb fejezetei az egyházközséggel mint az egyház alapintézményével foglalkoznak. Az egyházközségi közgyűlés tagja valamennyi teljes jogú egyháztag. A közgyűlés presbitériumot választ, az pedig saját tagjai közül egyházközségi főgondnokot. Igen részletesen foglalkozik a szabályzat az egyházközség lelkészével, annak lelkipásztori kötelességeivel. Az egyházmegye legfőbb testülete a közgyűlés, amely 4–12 tagú világiakból és lelkészekből paritásos alapon egyházmegyei tanácsot választ. Az egyházmegyei tanács tulajdonképpen az egyházmegyei presbitérium, csak most elnevezése lett más. Az egyházmegye élén az esperes és a gondnok áll.

Az egyházkerület önkormányzati struktúrája hasonló az egyházmegyéhez. A püspök és a főgondnok választása egy zsinati ciklusra (6 évre) szól, ám utána újraválaszthatók. Az egyházkerületi közgyűlésben is egyházkerületi tanácsot (presbitériumot) választanak, amelynek jogköre azonban a közgyűlés határozatainak végrehajtására terjed ki. Ezzel lényegében helyreállt a református egyház önkormányzatának kezdettől érvényesülő s a szocialista korszakban megsértett alapelve.

Az egyház legfőbb törvényhozó és intézkedő testülete a zsinat. Ennek időtartama hat év. Tagjainak száma kerekén 100 fő, közülük 20 tisztségénél fogva tag, 80-at az egyes egyházkerületek presbitériumai, illetőleg közgyűlései a világiak és a lelkészek közül fele-fele arányban választanak (lélekszámuk függvényében). A zsinat munkáját előbb szakbizottságokban végzi, a most érvényes szabályzat szerint 17 ilyen bizottság van. A zsinati ülésszakok közötti időben a végrehajtó testület a zsinat által választott Zsinati Tanács, amely a korábbi egyetemes konvent helyébe szerveződött. (Ennek hivatalból tagjai a püspökök, a főgondnokok, a zsinati tanácsos, a zsinati jogtanácsos, a zsinat által választott 10 lelkész és 10 világi.) Felállították az elnökségnek tanácsokat adó Zsinati Elnökségi Tanácsot is, amelynek tagjai a püspökök és a főgondnokok. A Zsinat Elnöksége a zsinat által választott püspök elnökből és főgondnok társelnökből áll.

A Magyarországi Unitárius Egyház alaptörvényét a Budapesten 2005. február 5-én ülésező zsinata fogadta el. A 222 §-ból álló, igen részletes autonómiaszabályzat az egyház életének minden területére kiterjed.¹³⁹ Az egyházalkotmány preambuluma az 1568-ban Tordán tartott országgyűlésen megfogalmazott hitvallást tekinti az egyház önmeghatározásának.

¹³⁷ Az 1994-es alkotmány módosított §-ait felsorolják az előző jegyzetben lévő forrás végén.

¹³⁸ <http://www.reformatus.hu/adattar/torv/1994-II-tv.htm>. „1994. évi II. törvény a Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló az 1996. évi II. tv., a 2001. évi II. tv. és a 2002. évi III. törvény módosításaival egységes szerkezetben”. Lásd 122. számú dokumentum.

¹³⁹ A Magyarországi Unitárius Egyház alaptörvénye. Elfogadta a Magyarországi Unitárius Egyház Zsinata 2005. február 5-i ülésén. Megtalálható az egyház internetes honlapján: <http://www.unitarius.hu/magyar/alaptorveny.htm>. Az igen terjedelmes szabályzat újraközlésétől eltekintünk.

Az unitárius egyház önkormányzati szervezete hasonlóná vált a protestáns egyházakéhoz. Alapegysége az egyházközség, amelynek a közgyűlése itt is presbitériumot választ. A prebitérium élén áll az elnökség: a lelkész, a gondnok, az énekvezér, továbbá a pénztáros és a jegyző. Az unitárius egyházban az egyházközségek és az országos egyház között nincsenek közbülső fokozatok, tehát nálunk nincsenek egyházkörök sem. A legfontosabb egyházi főhatóság a zsinat, ennek testületei az Egyházi Főtanács, az Egyházi Képviselőtanács és az Elnökség (a püspök és a főgondnok). Utánuk rangban a főjegyző következik, aki egyféle püspökhelyettes, míg a főgondnoknak választott helyettese van.

Az autonómiaszervezet meglepő módon még olyan részkérdéseket is szabályoz, mint például a lelkészek és más alkalmazottak szolgálati lakása stb. Az egyházalkotmány külön fejezete foglalkozik az alapítványokkal, a fegyelmi szabályzattal és a nyugdíjszabályzattal.

Az unitárius egyháznak 2005-ben 10 egyházközsége és egy szórvány egyházközsége volt: ebből Budapesten 3, amelyek több fővárosi közigazgatási kerületre terjedtek ki. A többi vidéken található, ahol egy-egy egyházközséghez egy vagy több közigazgatási megye unitáriusai tartoznak. (Ezek közül a Bács-Kiskun megyére kiterjedő Duna-Tisza közí a szórvány egyházközség.)

Az izraelita felekezet önkormányzatában a rendszerváltás nem hozott minőségi változást. A MIOK 1990. június 28-án jelentette be a Fővárosi Bíróságnak, hogy a szervezet nevét Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségére (MAZSIHISZ) változtatják. Az ezen a néven történt bejegyzés július 7-én megtörtént, és a bíróság a tudomásul vételről szóló végzést 1991. január 21-én közölte a vezetőséggel.¹⁴⁰ A szervezet jelenlegi alapszabályait a 2004. május 16-i közgyűlésen fogadták el.¹⁴¹

A MAZSIHISZ (Budapest, Síp u. 12.) valamennyi Magyarországon működő zsidó hitközség és szórvány önkéntes társuláson alapuló szervezete. Hitbuzgalmi, vallási és kulturális funkciói mellett feladata a kapcsolattartás a kormányzati szervekkel, a regionális önkormányzatokkal, társadalmi és civil szervezetekkel.

A MAZSIHISZ-hez való csatlakozás feltétele elsősorban az, hogy az illető hitközség nyilvánítja, hogy a Sulchan Aruch szabályait követi és megtartja. Hitközség működéséhez legalább tíz 13. életévét betöltött zsidó férfi tagsága szükséges, amely zsinagógát vagy imahelyiséget tart fenn és rendszeresen istentiszteletet tart. (Tehát a saját rabbi tartását nem írta elő.) A taghitközségek területi csoportokat képeznek (ezek a korábbi községkerületek voltak). A területi csoport feladata a taghitközségek közötti egyeztetés. A szabályzat elfogadásakor, 2004-ben egyetlen ilyen működött, a Nagykőrös központú közép-magyarországi területi csoport.

Új testület lett a MAZSIHISZ-ben a hitközségeknél működő rabbikból álló Rabbitestület, amely vallási kérdésekben a szervezet döntéshozó szerve. A központi vezető testület a szövetség közgyűlése, amelynek élén elnök és ügyvezető igazgató áll. A szövetség 9 tagú vezetőségét a közgyűlés négy évre választja, amelynek hivatalból tagja még a Rabbitestület által delegált két rabbi, továbbá a Magyarországi Orthodox Izraelita Hitközség elnöke.

↗ ¹⁴⁰ Fővárosi Bíróság 6.Pk. 63365/4-1990. szám alatt 32. sorszámmal egyházként nyilvántartásba vett önálló jogi személy.

¹⁴¹ 123. számú dokumentum.

2004-ben 27 önállóan is bejegyzett zsidó hitközség és egy területi csoport létezett. Budapesten is csak egyetlen hitközséget tüntettek fel, a többiek a kisebb-nagyobb vidéki városokban működtek. Közülük figyelmet érdemel a Magyarországi Autonóm Orthodox Hitközség, amelynek központja Budapesten (Dob utca 35.) van. A kongresszusi és ortodox irányzat tehát csak a MAZSIHISZ keretei között létezik, az egyetlen ortodox hitközség mellett lévő 26 további hitközség esetében nem derül ki, hogy annak tagjai korábban vagy éppen ekkor melyik irányzathoz tartoztak-tartoznak.

NÉHÁNY ÁLTALÁNOS KÖVETKEZTETÉS

Az egyházi autonómiák bonyolult rendszerének áttekintése után megállapíthatjuk, hogy az autonómiai részvétel előfeltétele volt az egyháztagság, a felekezethez való tartozás. Az adott felekezetet pedig az állampolgár nem szabadon választja, hanem abba beleszületik, a keresettség vagy a beavatás révén teljes jogú tagjává válik. Bár a felnőttkorban lehetséges válásváltoztatás e téren már kínált alternatívát, azonban ez csak relatív volt, hiszen az illető az egyik felekezeti, egyházi kötelékből került át a „szabadon választottba”. A felekezeten kívüliség jogilag 1895-től lehetséges volt, ám ezzel csak elenyésző számú állampolgár élt.¹⁴² (Ennek okait kereshetjük a felekezeten kívüliekkel szembeni hivatalos negatív diszkriminációban éppúgy, mint a társadalom tradicionális vallási kötődéseinek továbbélésében.) Ettől függetlenül az is megállapítható, hogy az egyházi autonómiák átfogták a lakosság egészét, azokból a hívő csak akkor került kirekesztésre, ha olyan cselekményt követett el, amely egyébként is beleütközött egyházának és vallásának törvényeibe és hitelveibe, tágabb értelemben a keresztény erkölcsökbe. Az autonómiatagság tehát nem önként választott állapot volt, hanem a felekezethez való tartozás következménye. Ebből adódott az önkormányzati részvétel másik feltételének, az egyház (felekezet) fenntartásához való anyagi hozzájárulásnak a kényszere. Az adott, államilag is jóváhagyott szabályzatokban előírt ilyen köteleességek teljesítésének elmaradása az illetőre nemcsak mint egyháztagra, hanem mint állampolgárra nézve is negatív diszkriminációval járt.

A szocialista korszakban részint organikusan, részint külső kényszerek miatt felgyorsuló szekularizáció, elvallástalanodás jelentősen módosított ezen a helyzeten. A népszámlálási statisztikák nem adnak információt ennek mértékéről, ám nyilvánvaló, hogy több százezres tömegekről van szó, akik ha formálisan nem is léptek ki „eredeti” egyházukból vagy felekezetükből, azzal már semmiféle kapcsolatban nem álltak, így nem tekinthetők az autonómiaszervezetük részének, tagjainak sem. Hasonlóképpen megszűnt az állam támogató magatartása az autonómiák működtetése terén, s ennek helyébe inkább azok akadályozása, formálissá tétele vagy saját céljai szerinti alakítása lépett. A szekularizáció folyamata a rendszerváltozással sem állt meg, az egyházaknak nem sikerült visszaszerezniük 1948 előtti befolyásukat, így ismét működő önkormányzataik is jóval kisebb tagságot tudhatnak magukénak.

¹⁴² Az 1895. évi XLIII. törvénycikk végrehajtása tárgyában 1896. január 18-án kiadott 56/1896. VKM. eln. sz. rendelet a közigazgatási hatóságok köteleességévé tette a felekezethez nem tartozók név, lakhely és foglalkozás szerinti folyamatos nyilvántartását, a kilépésről készült jegyzőkönyvek alapján készített összesítést pedig fel kellett terjeszteni a minisztériumnak.

A fentebb tárgyalt, 1945 előtti önkormányzati szabályzatokban a katolikus Státust, a baptistákét és az izraelitákét kivéve – expressis verbis – szerepel az államhatalom, a hatósági közegek igénybevételének jogossága az egyházi törvények, az egyházi és/vagy önkormányzati vezető testületek határozatai végrehajtásánál. A román ortodox szabályzat szerint „az ellenszegülés rendkívüli eseteiben mindazonáltal a rend fenntartására a világi hatalom is igénybe vehető”.¹⁴³ Az evangélikus egyházalkotmány 5–8. §-ai konkretizálják is, hogy ez az állami közreműködés mikor vehető igénybe. Abból indulnak ki, hogy „amennyiben az egyházi testületek saját hatáskörükben hozott rendszabályaikat, határozataikat és ítéleteiket, önhatóságukkal nem foganatosíthatnák, miután az egyház önkormányzata, intézményei és törvényei az állam oltalma alatt állanak, jogosítva vannak azok végrehajtása végett az állam közigazgatási hatóságainak segélyét és eljárását igénybe venni”.¹⁴⁴ (Az igénybevétel leginkább az egyháztagok anyagi szolgáltatásainak, az egyházi adónak a behajtásánál merült fel.) A református egyházalkotmány 4–6. §-ai szinte szó szerint ugyanígy fogalmazták meg a hatósági közreműködés jogalapját és lehetőségeit.¹⁴⁵ A hatóságok igénybevétele az állam és az egyházak közötti koordinációs viszonyból következik. Az állam és hatóságai a törvények által biztosított jogalapon kívül nem avatkozhatnak önhatalmúlag, saját iniciatívájukra az egyházak önkormányzatába. Erre csak az egyházak jogállása és saját alkotmánya ad jogalapot, és azok konkrét igényei szerint van lehetőség a beavatkozás megvalósulására.

A szeparáció jogi következménye volt, hogy az állami beavatkozás igénybevétele az egyházi törvények végrehajtásánál kikerült az 1949 utáni autonómiaszabályzatokból. A vallás- és lelkiismereti szabadság érvényesítése azzal jár, hogy az egyháztagok önkéntes döntésük értelmében lesznek az adott autonómiatestület részesei, s vállalhatják az azzal járó kötelesegeket és élvezhetik az abból fakadó előnyöket.

Végző soron elmondhatjuk, hogy az egyházak önkormányzatai a társadalom szilárd hitelvi és valláserkölcsei alapokon nyugvó, valamint az állami egyházjog és az egyházi törvények érvényesítésével folyamatosan működő, legátfogóbb civil szerveződései voltak és maradtak.

GERGELY JENŐ

☞ ¹⁴³ 40. számú dokumentum. Általános határozatok VII.

¹⁴⁴ 46. számú dokumentum. Általános határozatok 5–8. §.

¹⁴⁵ 45. számú dokumentum. Általános határozatok 4–6. §.

AZ EGYETEMI AUTONÓMIA MAGYARORSZÁGON 1848 ÉS 1998 KÖZÖTT

A magyarországi felsőoktatás a XX. század negyvenes éveinek végétől hosszú évtizedekig centralizált irányítási struktúra alapján működött, melyet az egyetemi autonómia létjogosultságának tagadása jellemezett. A demokratikus egyetempolitikai felfogáshoz való kapcsolódásra és ezzel együtt a szocialista rendszer előtti egyetemi autonómia hagyományok objektív értékelésére a rendszerváltás adta meg a lehetőséget, ettől kezdve válhatott újra általánosan elfogadott nézetté az autonómia társadalmi szükségessége, illetve hogy nélküle nem beszélhetünk jól működő, a hivatását maradéktalanul betöltő egyetemi intézményről sem. Az egyetemi önkormányzatiság körül folytatott érdemi viták így napjainkban már az autonómia értelmének megkérdőjelezése nélkül zajlanak, és tárgyakat elsősorban az önkormányzatiság köre, optimális mértéke, az egyes korszakokban betöltött szerepe, valamint korunk feltételei közötti alkalmazásának módja jelenti.

Az egyetemi autonómia történeti és földrajzi értelemben egyaránt rendkívül változatos megvalósulási lehetőségeket mutat, de a fogalom természetesen az általános jellemzői mentén is leírható. A szakirodalom ezt többféle megközelítésben teszi meg. Legáltalánosabb értelemben a kutatók a szerveződési elvet, a működési mechanizmust értik alatta, melyet a saját ügyek önálló intézése, az öngazgatás jellemez. Az egyetemi autonómia legfontosabb elemeiként az intézmény erkölcsi-szellemi függetlenségét, a döntési mozgásteret, az oktatási és kutatási szabadságot, a hallgatók szabad tantárgy- és tanárválasztását, a hatékony önkormányzati testületek létezését, a gazdasági jogköröket említik. Az alkotóelemeket rendszerezve az értelmezés három szempont mentén lehetséges: gazdasági, igazgatási és tanulmányi kérdések tekintetében,¹ mely vonatkozásokat egyesek további felosztási lehetőséget adva az egyetemi autonómia ún. külső és belső formáiként írnak le.²

Külső forma alatt az önkormányzattal rendelkező intézmény és a fölöttes hatóság – legtöbbször az állam, de lehetett más alapító, fenntartó szerv is, például egyház vagy város – viszonya értendő. Ebből következően az egyetemigazgatási és gazdasági kérdések tartoznak ide. Az öngazgatás gyakorlását jól működő autonómia esetén a hatáskörök pontos elosztása jellemzi az önkormányzat és a felsőbb szervek között, s az önkormányzati szerv számos döntési jogosultsággal rendelkezik, jelentős mozgástérrel bír. Az újkorban az egyetemek elsősorban a közvetlen állami beavatkozástól, az állam által kinevezett tisztségviselőktől, a külső személyek közvetlen befolyásától igyekeztek megszabadulni.

¹ Az ELTE története. 241.

² Az európai egyetem. 105.

Az önállóság mértéke természetesen intézményenként különböző lehet illetve lehetett, autonómiájukat azonban a teljességet ostromló szabadsággal, függetlenséggel azonosítani nem szabad. E gyakori félreértést tapasztalva állapította meg Barakonyi Károly: „A szenvedélyes megnyilatkozások alapján a szemlélő néha azt hiszi, hogy valamilyen szent, parttalan egyetemi szabadságról van szó, aminek magasztossága a keresztesháborúk céljaival, vagy Petőfi lángoló szabadságszeretetével áll közeli rokonságban.”³ A valóság ezzel szemben az, hogy miképpen az autonómiának van „alsó határa”, melynek elérésével már beszélhetünk a létezéséről, van „felső határa” is, ameddig az autonómia köre terjedhet a fölöttes hatóságokkal szembeni viszony során.

A gyakorlatban nem létezhet – bármely intézményre tekintünk – abszolút függetlenséggel azonos autonómia, ugyanis annak feltétlenül összhangban kell lennie a gazdasági, társadalmi és politikai környezet követelményeivel. Megállapítható, hogy az egyetemi döntések szabadságfoka mindig is korlátozott volt, elsősorban szervezeti-igazgatási valamint gazdálkodási téren. Az autonómia esetében inkább beszélhetünk valamiféle köztes állapotról a teljes önállóság és a teljes alárendeltség között (relatív függetlenség), melynek intervallumában kell megtalálni minden önkormányzati intézmény számára a sok-sok alkalmazási lehetőség közül a társadalom érdekeit leghatékonyabban szolgáló formát.

Az autonómia ún. belső formáját az oktatás és kutatás kérdésköre, vagyis az akadémiai, közismertebb nevén a tanszabadság jelenti, amely Magyarországon az 1848. évi XIX. törvénycikkkel nyert jogszabályi megfogalmazást. A tanszabadságról kétféle megközelítésben beszélhetünk: egyrészt az oktatók, másrészt a hallgatók autonómiája alkotja. Az oktatói autonómia alatt a kutatási és tanítási szabadságot, a külső befolyásokkal szembeni erkölcsi és szellemi függetlenséget értjük, a hallgatók autonómiája pedig a szabad tantárgy- és tanárválasztás esetén valósul meg. Az egyetemi szervezetben kreatív alkotótevékenység csak a tanszabadság érvényesülése, az oktatók és kutatók önálló döntési jogokkal és felelősséggel való felruházása esetén képzelhető el. Utalnunk kell azonban arra is, hogy a pozitív értékelés mellett a XIX. század második felétől bizonyos kritika is megfogalmazódott a tanszabadsággal kapcsolatban. A tapasztalat azt mutatta, hogy korlátlan érvényesülése esetén az oktatás színvonala szenvedhet csorbát, így Magyarországon is egyre több karon és intézményben az ésszerűség határai közé való szorítására törekedtek.

Jelen tanulmányban másfél évszázad önkormányzati jellemzőit áttekintve, történeti megközelítésben mutatjuk be a magyarországi autonómia jegyeit és változásait. Mindezt elsősorban az egyetemi oktatást szabályozó törvények és rendeletek, mindenekelőtt a kötetben közölt jogszabályok elemzésével tesszük, melynek során azokat a félreértéseket is igyekszünk eloszlatni, melyek az egyetemi autonómia valós értelmét időnként eltorzítják, megítélését negatívan befolyásolják, és leginkább hozzájárulnak annak a megállapításnak igazához, mely szerint az egyetemi autonómia fogalma egyike a legtöbbször használt, de ennek ellenére (vagy éppen ezért) a legkevésbé megértett fogalmainak.⁴

³ BARAKONYI, 2004. 48.

⁴ BARAKONYI, 2004. 48.

AZ EGYETEMI SZERVEZET VÁLTOZÁSAI MAGYARORSZÁGON 1848-IG

Az egyetemi élet gyökerei az európai fejlődés fő vonalához hasonlóan Magyarországon is a középkorig nyúlnak vissza. Nagy Lajos 1367-ben Pécsen, Zsigmond 1395-ben, majd 1410-ben Óbudán, Mátyás király pedig 1465-ben Pozsonyban alapított a pápa jóváhagyásával egyetemet. Ezek az intézmények azonban rövid ideig tartó működés után mind megszűntek, és sokáig csupán a külföldi egyetemek látogatása, a peregrináció maradt lehetőségként a legfelső szintű tanulásra a magyarországi diákok számára.

Az egyre fájóbb hiányt Pázmány Péter a nagyszombati egyetem létrehozásával szüntette meg, melynek alapítólevelét 1635. május 12-én írta alá. Az induláskor csak filozófiai és teológiai karral rendelkező univerzitást az 1760-as évek végéig a jezsuita rend irányította, s ez az alaphelyzet meghatározta az egyetem szervezeti és oktatási rendszerét, melynek alapvető jellemzője a rendi központnak való alávetettség volt. A tanárokat a rend nevezte ki, csakúgy, mint a rektort és a kancellárt, akik közül az előbbi a jezsuita generális, az utóbbit a tartományi főnök helyezte pozíciójába.

A tanárok a teológiai és bölcsészeti karon kizárólag jezsuiták lehettek, az 1667-ben létrehozott jogi karon pedig a kánonjog tanárának kellett rendtagnak lenni, s az oktatás is a jezsuita tanulmányi szabályzat (*Ratio atque institutio studiorum Societati Jesu*) szerint folyt. A jogi kar az esztergomi káptalan felügyelete alá tartozott. A szervezeti és oktatási önállótlanúság ellenére, a középkori egyetemi privilégiumokat idéző sajátos jogainak köszönhetően a nagyszombati egyetem bizonyos „társadalmonkívüliséget” is élvezett. A XVIII. század végéig például bírói hatásköre volt, melynek értelmében az akadémiai testület önállóan bíraskodott a kötelékébe tartozó diákok, alkalmazottak és szolgálok fölött. E fegyelmi jogkörből fakadóan időnként összetűzésre, hatásköri vitára került sor a város vezetésével, mely sérelmesnek, jogai csorbításának fogta fel, hogy az egyetem a város területén önállóan ítélkezik.⁵

A XVIII. századtól a közoktatásügy fokozatosan állami feladattá vált. Erre utal az 1715. évi 47. törvénycikk és az 1730. évi 70. törvénycikk is, melyek szerint az uralkodó a Helytartótanács útján gyakorolja az oktatásügy fölötti felügyeleti jogot.⁶ Az egyetem is az átalakulás útjára lépett, s az egyházi keretek lazulásával egyre inkább állami intézménnyé vált. Jelentős lépés volt e téren, hogy a Mária Terézia uralkodása alatt, 1770-ben megszülető egyetemi szabályzat (*Norma Studiorum*) kimondta: az intézmény a „király pártfogása, gondoskodása és hatalma” alá kerül.⁷ A gyakorlatban ez a Helytartótanács főhatóságát, illetve a centralizált állami irányításra való áttérést jelentette. Az egyetemet a kinevezett főigazgató és a bécsi egyetem mintájára létrehozott vezető testület, a konzisztórium (hét évvel később a *Ratio Educationis* szenátusra keresztelte át) irányította, melynek elnöke az esztergomi káptalan nagyprépostja, tagjai a négy kar – teológiai, jogi, bölcsész és orvosi – igazgatói (kari igazgatók) voltak. A főigazgató és a konzisztóriumon kívül bár csekély jogkörrel, de létezett az egyetemi önkormányzatot megtestesítő tanács (magisztrátus) intézménye is,

⁵ Az ELTE története. 41.

⁶ HAMZA GÁBOR: Az egyetemi autonómiáról. *Magyar Felsőoktatás*, 1999/7.

⁷ A *Norma Studiorum*ot közzé tette: KOVACHICH MARTIN GEORG: *Geschichte der neuen Schulreformation in Ungarn 1787*. Markur von Ungarn, 1787.

melynek élén a rektor állt, akit a karok dékánjai választottak, a dékánokat pedig a karon működő tanárok. A rektorok a karok sorrendjében váltogatták egymást.

Utalnunk kell az 1771. évi fegyelmi szabályzatra is, mely előírta, hogy az állam tudjon mindenről, és ügyeljen arra, hogy az államot semmiféle kár ne érje. Az 1777-es Ratio Educationis szintén tartalmazott ebben a vonatkozásban részletes szabályokat. Az egyetem átalakulási folyamata a jezsuita rend feloszlásával (1773) teljesedett ki, ami után Mária Terézia a nagyszombati egyetem tanári állásaira pályázatokat hirdetett, vagyis az új tanári testületet a királynői beleegyezéstől függően szervezték meg. Ezzel „az egyetem elveszítette eredeti jellegét, s egészen az állam rendelkezései alá került”.⁸ A jezsuiták kezében lévő érseki egyetemből lett királyi egyetemen „a főigazgató és a konzisztórium kinevezését az uralkodó teljesen magának tartotta fenn. Az állam beleszólásának biztosítéka volt a főigazgató személye [...], amely az államhatalmat képviselte, és közvetlenül érintkezett az udvarral [...] Az állam érdekeit képviselte a konzisztórium is, amely a hatáskörök elhatárolatlansága miatt összeütközésbe kerülhetett az egyetem magisztrátusával. Ennek tevékenységének köré viszont főleg a hallgatók kisebb fegyelmi vétségeinek elbírálására szűkült le [...]”

Minden tanár [...] kinevezése az uralkodó jogkörébe került át és az ő előzetes tudomása kellett a már működő tanárok cseréjéhez vagy elbocsátásához is.”⁹

A XIX. század első felében, és különösen a Szent Szövetség korszakában, a már Budán működő egyetem centralizált irányítása még erőteljesebb lett; mondhatni, a központi irányítású felsőoktatás teljes kiépítése valósult meg. Az oktatás terén ezen időszak legjelentősebb dokumentuma az 1806-ban kiadott tanügyi szabályzat, a második Ratio Educationis volt, amely részletesen foglalkozott a pesti univerzitás irányításának kérdéseivel is. A rendelet az egyetem legfelsőbb irányítójává az elnököt (praeses universitatis) tette, aki gyakorlatilag a II. József által korábban megszüntetett szenátus hatáskörét vette át. Az elnök teljes hatalommal rendelkező, az udvari hatóságoknak felelős tisztségviselő volt, aki a kormány oktatáspolitikájának képviselője és keresztülvivője lett az intézményben. Feladatai között nagy súllyal bírt a tanárok tevékenységének ellenőrzése, például megtartják-e előadásait, betartják-e a tanulmányi szabályzatot, nem térnek-e el a tanítás során a keresztény alapoktól, megkövetelik-e a szabályzat által előírt fegyelmet stb. Köteles volt minden professzorról félévenként jelentést küldeni a Helytartótanácsnak. A választott tisztségviselőkből – rektor, dékánok, karok szeniorjai – álló magisztrátus továbbra is csekély jogkörrel rendelkezett, lényegében az ügyvitel és a tanulmányi fegyelem fenntartása volt rábízva. A tanárok kinevezése a II. Ratio értelmében pályázat útján történt, melyekről a magisztrátus adott véleményt, majd a jelöltek a Helytartótanács tanulmányi bizottsága előtt tettek vizsgát.

Az egyetem centralizált irányítását az uralkodó az 1818. május 3-án kiadott rendeletével tovább mélyítette, kimondva, hogy a magyar tanügyet az örökös tartományok rendszere szerint kell szabályozni. A pesti egyetem esetében zsinórmértékül a bécsi univerzitás rendszere szolgált. „Bécs befolyása a tanszéketöltések esetében nyilvánult meg a leghatározottabban. A megüresedett katedrákra szóló pályázatot 1808 után esetenként, 1820-tól azonban kötelezően Bécsben is meg kellett hirdetni. 1817-től már a pályázati tételeket is a bécsi

⁸ WESZELY ÖDÖN: *Az egyetem eszméje és típusai. Raktori székfoglaló beszéd*, 1929. szeptember 22. Pécs, 1929. 13.

⁹ *Az ELTE története*. 62.

egyetem kari igazgatói állították össze, s azokat megküldték Pestre.”¹⁰

A pesti egyetemi autonómia megnyirbálását jelentette a II. József által eltörölt (1784) kari igazgatói állások felújítása is az 1810-es évek végén. E tisztségviselőknek döntő szavuk lett a tanszékek betöltésénél, tudományos és erkölcsi felügyeletet gyakoroltak a tanárok és diákok felett, s mellettük a dékán és az egyetemi magisztrátus szerepe, önkormányzati jelentősége természetesen elenyésző volt.¹¹

A vázolt egyetemirányítási struktúra egyértelműen mutatja, hogy a bécsi udvar maradéktalanul megvalósította elképzelését, miszerint a pesti egyetemet – a birodalom többi felsőoktatási intézményéhez hasonlóan – szigorú állami felügyelet alá vonja. E rendkívül centralizált rendszer megghiúsított bármiféle önállóságot, érdemi autonómiát. Kornis Gyula megállapítása szerint az abszolutisztikus rendőrállam az egyetemet „minden ízében megköti, tankönyveit szigorúan megszabja, az előadásokban e tankönyvekhez való ragaszkodást a tanárok szigorú kötelességévé teszi, a tudóst a gondolkodásnak a legelemibb szabadságától is megfosztja”.¹²

Kornis jellemzése elsősorban a tanszabadság hiányára mutatott rá, ami az egyetemi autonómia egyik alapvető elemének, feltételének számít. A II. Ratio semmilyen önállóságot nem engedett e téren, meghatározta az oktatott tananyagot és az oktatás módszereit is. Kimondta, hogy a tankönyvek kiválasztása nem a professzor véleményétől, hanem a Helytartótanács döntésétől függ, s természetesen tilos volt a tankönyv gondolatmenetétől eltérni. 1848-ig ebben a szellemben oktattak a pesti egyetemen, ami ellen – különösen a reformkor idején – egyre élesebb kritika fogalmazódott meg. A *Pesti Hírlap* 1846-os cikksorozatában sürgette a tanszabadság bevezetését, melyet a következőképpen jellemzett: „Józan érteleme abban áll, hogy a tanítók [...] előadásainak úgy tartalmára s lényegére, mint módjára és alakjára nézve [...] saját kötelességszerű meggyőződésüket követhessék [...] a tanulásra nézve pedig abban áll ezen szabadság, hogy [...] tanulási tárgyakat, úgy mint oktató egyéneket szabadon [...] választhassanak.” Az akadémiai szabadság nélkül „a tudományban haladást és fejlődést, melyet csak az erők kötetlen versenye szülhet, nem várhatunk...”¹³ Mindehhez a reformpolitikuskok szerint a kötött tananyag, a szigorú felügyelet, az iskolás kényszer megszüntetésére lett volna szükség. Az 1825–27. évi és az 1832–36-os országgyűlés is felterjesztette az egyetem szabadságának és függetlenségének, a tanszabadság megvalósításának kérelmét, amit viszont az udvar mindannyiszor elutasított.

AZ 1848. ÉVI XIX. TC. ÉS AZ 1849-ES HATÓSÁGI SZERVEZÉSI SZABÁLYZAT

A végletekig centralizált, az egyetemet gúzsba kötő, tudományos haladást szinte lehetlenné tévő irányítási struktúra a XIX. század közepére az abszolutista politikai rendszerrel együtt mindinkább tarthatatlanná vált. A haladás igénye, a szabadság utáni vágy az 1848-as forradalommal robbantotta szét nemcsak az állampolitika, de az egyetempolitika elavulttá

¹⁰ Az ELTE története. 118.

¹¹ Az ELTE története. 119.

¹² KORNIS GYULA: *A magyar művelődés eszményei. 1777–1848.* I. köt. Budapest, 1927. 390.

¹³ *Pesti Hírlap*, 1846. október–november.

vált rendszerét is, és a forradalom politikusainak jutott a feladat, hogy az egyetemet beemeljék a társadalmi haladás folyamatába. Erre az 1848. évi XIX. tc. elfogadásával tettek kísérletet. Az ún. egyetemi törvény a szűkszavúsága ellenére, és annak ellenére is, hogy a forradalom és szabadságharc bukása miatt egy ideig csak korlátozottan érvényesülhetett, mérföldkőnek számít a hazai felsőoktatás történetében. Utat nyitott ugyanis egy korszerű egyetemi szervezet, illetve egy korszerű egyetemi autonómia kialakítása felé.

A mindössze két paragrafusból álló, keretszabály jellegű egyetemi törvény első pontja az intézmény Béctől való függetlenségét kodifikálta, melyet az udvar a reformkorban az oktatásügy irányításának királyi felségjogára hivatkozva utasított el. A törvény az egyetemet közvetlenül a felelős magyar kormány közoktatási miniszterének hatósági felügyelete alá helyezte, s ezzel a liberális egyetempolitika egyik lényeges elemének a törvény általi kimondására került sor. A liberális egyetempolitika másik fontos eleme, a tanszabadság az egyetemi törvény 2. §-ában kapott helyet, amely mindkét összetevőjének, az oktatás és tanulás szabadságának az elvét is lefektette. Tovább azonban a jogszabály ezt a kérdést sem részletezte.

A modern egyetemi szervezet és autonómia kialakításának célját szem előtt tartva Eötvös József, a forradalmi kormány közoktatásügyi minisztere elkészített egy részletes egyetemi alapszabály-tervezetet, amellyel nemcsak azért érdemes röviden megismernünk, mivel a legkorszerűbb egyetempolitikai felfogást tükrözte, hanem mert Eötvös az oktatáspolitikai alakításában és irányításában a kiegyezés után kultuszminiszterként újra szerepet kapott.

Tervezete, amely „A magyar egyetem alapszabályai” címet viseli, kimondta, hogy az egyetem állami tanintézet, ahol a karok teljes egyenjogúsággal és jelentős önállósággal rendelkeznek. Mindegyik kar saját szabályokkal ellátott, s belügyei rendszerében a többi karoktól független egésznek képez, s e tekintetben egyenesen a miniszteri főtanulmányi tanáccsal levelezik. Megmaradt a régi egyetemi szervezetből a kari igazgatói intézmény, de ezt a tisztséget, miként az évenként választott egyetemi igazgatói (tulajdonképpen rektori) tisztet is, a tanárok közül töltik be. Az egyetemi igazgatót egy évre, titkos szavazással választják. Az egyetemi bizottmányban – amelynek az egyetem ügyeinek megtárgyalása a feladata – a megelőző két év igazgatói, az egyes karok dékánjai és a karok egy-egy küldötte foglalnak helyet. A tanárokat a kar jelölése vagy pályázat alapján a miniszter nevezi ki, akik a korábbanál jóval nagyobb önállósággal bírnak, megengedve az önálló tudományos kutatás szabadságát és a tudományos meggyőződés szabad előadását. A tervezet a teljes tanulási szabadság alapján állt, s csupán arra kötelezte a karokat, hogy tájékoztassák a hallgatókat a tanulmányok célszerű sorrendjéről. A tanmenetet a kinyomtatás előtt a minisztériumnak be kellett volna mutatni. Eötvös részletesen szabályozta a hallgatói fegyelem kérdését is, melynek során az ellenőrzést a hallgatók feladataként fogalmazta meg, s a súlyosabb fegyelmi eseteket az esküdszékük bírálta volna el. Ez egyben a hallgatók képviseleti szerve is lett volna.¹⁴

Eötvös József tervezete, amely elfogadása esetén az egyetemet az ország igazi tudományos központjává, modern szellemű alkotóműhelyévé tehetné volna, a szabadságharc kitörése miatt már nem nyerhetett jóváhagyást. A katonai verességgel pedig megghiúsult az a le-

hetőség, hogy egy modern szervezeti szabályzat kiadásával az egyetemi oktatás és struktúra megújítását a '48-as politikuskárda végezze el.¹⁵ Az egyetemi rendszer azonban mindenképpen meghaladott volt, az átalakítás pedig sürgető szükség, így az önkényuralom kormányzata látott hozzá a megvalósításához. A Bécsben kialakított és birodalomszerte bevezetett felsőoktatási program végül korszakalkotónak bizonyult, és hosszú időre meghatározta a magyar egyetemek, illetve azok autonómiájának fejlődését.

Az új rendezés Leopold Thun, a birodalmi kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterének nevéhez fűződik, aki átfogó program alapján, egységesen kívánta az egész birodalom oktatásügyét, s ennek keretében az egyetemeket megreformálni. Az egyetemi reformot illetően a Wilhelm von Humboldt által kidolgozott koncepció – amely már mintája volt az eötvösi elképzeléseknek is – adaptálását tartotta célravezetőnek. Ennek alapján 1810-ben a berlini egyetemet, majd 1848 előtt ennek mintájára a többi porosz és más német államokbeli egyetemet is átalakítottak. A humboldti elképzelések szerint megvalósított német oktatási reformnak a kutatók rendkívüli jelentőséget tulajdonítanak, többen „egyetemi forradalomról” beszélnek, melynek során a régi, mondhatni középkori jellegű európai egyetemi forma „modern” egyetemmé alakult át.

A kontinens jelentős részére hatással bíró német egyetemi reform ösztönzője az a XVIII. század második felére általánossá váló nézet volt, hogy a korabeli egyetemi forma hanyatlása megállíthatatlan, mivel nem tart lépést a polgári társadalomfejlődés, az erősödő világi szemlélet és a modern állam igényeivel.

„A kor tekintélyes európai egyetemei – írta Tóth Tamás – többségükben múltba forduló, életidegen, jórészt a holt nyelvek oktatására épülő intézmények voltak, amelyek konzervatívizmusukban, pedantizmusukban (sőt olykor egyenesen obskurantizmusukban) alig járultak hozzá valamivel a mezőgazdaság és a kézműipar, a kereskedelem és a haditechnika fejlődéséhez vagy akár az államigazgatás színvonalának emeléséhez. Emellett az európai egyetemek – céhszerű felépítettségük, korporatív előjogaik és viszonylag széles körű autonómiájuk következtében – legkésőbb a 18. századra súlyos közigazgatási problémák forrásává váltak [...] A reformelképzelések így többnyire kettős elvárást tükröztek. A jövő egyeteme egyszerre legyen a korszerű, közvetve vagy közvetlenül a társadalmi gyakorlatban is hatékonná váló ismeretek kidolgozója és közvetítője, valamint a mindenkori hatalom iránt tanúsítandó állampolgári lojalitás ihletője, a jogi, politikai, műszaki, katonai elitek kinevelője, kulturális kohéziójának megteremtője.”¹⁶

Célként fogalmazódott meg tehát, hogy a hagyományos univerzitások átalakítása a modern szakképzés felé mozdítsa el az egyetemeket, melyek feladata nem csupán a sokak által meglehetősen elavultnak és haszontalannak tartott „általános ismeretek” nyújtása, hanem a konkrét szakismeretek átadása is legyen. Többek között széles ismeretekkel rendelkező, államhivatalnoknak alkalmas, képzett szakemberek nevelődjenek keretei között.

Az ilyen formában átalakított egyetemek autonómiáját, intézményi önállóságát Humboldt kívülről, az állam által gondolta biztosítani, kíváncsúnak tartva, hogy a porosz állam mintegy felügyeletet gyakoroljon az egyetemek felett, mégpedig mindenekelőtt az egyete-

¹⁵ Az ELTE története. 158.

¹⁶ Az európai egyetem. 99.

mi tanárok kinevezése formájában. A korábbiakban láthattuk, hogy az állam a XVIII. század végétől Magyarországon is erőteljesen jelen volt a felsőoktatásban, azonban távolról sem a humboldti elveknek megfelelően. A liberalizmus következetes német képviselőjének ugyanis gondja volt arra, hogy az állami felügyelet csak bizonyos határok között érvényesülhessen. Olyan mértékben, „ami szükséges és elégséges ahhoz, hogy a hagyományos egyetem korporatív előjogait semlegesítse és visszaállításukat megakadályozza, hogy a felsőfokú tanintézeteket az egyházi befolyástól megvédje, s végül, hogy az egyetemi tudományokban időről időre természetszerűleg kialakuló iskolák illetve irányzatok hegemonia-törekvéseit semlegesítse”.¹⁷ Az állami beavatkozás az egyetem hasznára kell hogy váljon, ezért annak határait is úgy kell megvonni, hogy a kialakuló modern tudományt az állam politikája ne veszélyeztesse.

Az állami felügyelet igénye a humboldti koncepció elengedhetetlen része volt tehát, sőt a modern egyetem kialakításának kulcsfontosságú feltételeként fogalmazódott meg. E nézőpontból válik igazán érthetővé, hogy az 1848. évi XIX. tc. 1. §-ában megfogalmazottak, vagyis az egyetemnek a minisztérium közvetlen hatósága alá rendelése miért számít az autonómia terén jelentős előrelépésnek, holott az „alárendelés” fogalma első pillantásra az „önállóság” követelményének ellentmondani látszik.

Az állam szerepvállalásának hangsúlyozása arra is magyarázatot ad, hogy az abszolutista és konzervatív porosz illetve osztrák kormányzatnak miért felelt meg egy liberális alapvetésű, tanszabadságon alapuló felsőoktatási rendszer. Bécs a birodalom Nyugat-Európával szembeni kulturális elmaradottságának csökkentését illetve szellemi versenyképességének növelését kívánta előmozdítani, és a tanítás illetve tanulás szabadságából eredő olyan veszélyeknek, mint a liberális eszmék terjedése, az állam által kézben tartott személyi, kinevezési politikával kívánta elejét venni. Ez utóbbi törekvése persze csak korlátozottan sikerült, és az eszmék terjedését e módszerrel csupán késleltetni tudta.¹⁸

A humboldti egyetemi modell további elemeit Sashegyi Oszkár összefoglalásában idézzük: „Az egyetem céljának Humboldt [...] a tudományok oktatását és művelését tekintette, a tanszabadság szellemében. Oktatás és kutatás összekapcsolásával az egyetemnek az élő tudomány műhelyévé kellett válnia, amelyben a hallgató nem csak befogad, hanem a tanárral együttműködik. Tanárnak és tanítványnak egyaránt meg kellett szabadulnia az addigi kötöttségektől: a tanárnak az előírt tankönyvtől, a tanítványnak a kötött tanmenettől, külföldi egyetemek látogatásának tilalmától. Az egyetemen be kellett vezetni a magántanári rendszert, amely a tanári kar utánpótlásának iskolájává válhatott, a diák számára pedig lehetővé tette a szabad választást, kinek az előadásait akarja hallgatni. Az egyetem tanácsának és a karok vezetésének meg kellett szabadulniuk az oktatás közvetlen állami ellenőrzésétől, az állam által kinevezett tisztségviselőktől vagy a bekebelezett doktorok testületének beleszólásától az oktatás ügyeibe: az egyetemnek a korábbinál nagyobb valóságos autonómiát kellett kapnia”.¹⁹

Leo Thun a huszonöt paragrafust tartalmazó, s a birodalom csaknem valamennyi tartományának felsőoktatási intézményébe leküldött 6798. számú császári és királyi miniszteri

¹⁷ Az európai egyetem. 110.

¹⁸ Az ELTE története. 171.

¹⁹ Az ELTE története. 170.

rendelettel vezette be a humboldti modellen alapuló új szervezeti szabályzatot a pesti egyetemen. A „Hatósági Szervezési Szabályzat” nevet viselő rendelet kísérszövege hangsúlyozta annak ideiglenes jellegét, s ezzel együtt azt, hogy négy éven belül „minden egyes egyetem részére a sajátos körülményeihez képest végleges alapszabályok meg fognak állapítani”.²⁰ Az ígéret ellenére azonban mindez nem következett be, a pesti egyetem az abszolutizmus ideje alatt nem kapott a sajátosságait szem előtt tartó új és részletesebb szabályzatot, sőt később a dualizmus korának magyar kultuszminiszterei sem változtatták meg vagy pontosították új szabállyal a Thun-féle szervezeti struktúrát. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1891. június 3-án kiadott 58.872 vkm. számú rendelete ehelyett az 1849-es rendelkezés hatályban létét mondta ki. A pesti egyetem szervezete az újabb egyetemalapításoknál hivatkozási alapként illetve mintaként is szolgált, ilyen formában az 1872. évi XIX. törvénycikk révén még a Corpus Jurisban is megjelent, amely elrendelve a kolozsvári egyetem felállítását, 2. §-ában a pesti egyetem szervezeti kereteit jelölte ki az új intézmény számára. Később az 1912. évi XXXV. tc. 5. §-a a debreceni és pozsonyi egyetem kapcsán ugyanígy intézkedett, és még évtizedekkel később is, mikor Szegeden a Ferenc József Tudományegyetem Kolozsvárra való visszahelyezése után új egyetemet szerveztek, az évszázados szervezeti szabályzat volt az alap. Sőt, az 1849-ben ideiglenesnek szánt rendelkezések „megélték az 1945-ben bevezetett munkástanfolyamokat, a tervszerűen kialakított képzési keretszámokat és az új felvételi normákat elrendelő 1948-as egyetemi reformot is. Csupán a második reformhullám idején, 1951-ben került sor egy új egyetemi szervezeti szabályzat kidolgozására.”²¹

Mit tartalmazott a magyarországi egyetemi oktatást oly hosszú ideig meghatározó dokumentum? Az ideiglenes szervezési szabályzat szerint az egyetemi karok oktatói gárdáját a rendes és rendkívüli tanárok, a magántanárok, illetve a szűkebb értelemben vett oktatók alkották (azok, akik akik nem tudomány szakot, hanem gyakorlati ismereteket tanítottak, például modern nyelveket). A karok közvetlen irányító hatósága a tanári testület, amelynek tagjai a rendes és rendkívüli tanárok – az utóbbiak száma a kari hatóságban nem haladhatta meg az előbbieké fele számát –, továbbá tanácskozási, valamint a dékán- és rektorválasztásra korlátozott szavazati joggal a magántanárok két képviselője volt. A kari igazgatói funkció megszűnt, s a dékánt a tanári testület évenként választotta meg a kebelébe tartozó rendes tanárok közül.

Feladatai közé tartozott a tanulmányokat illető törvények és rendeletek végrehajtása, az esetleges hiányosságoknak az Egyetemi Tanács, szükség esetén a minisztérium felé történő jelzése. A minisztérium felügyeleti jogköréből következett, hogy ha a kultuskormányzat az oktatás érdekeit a tanártestületi vezetés által valamely ügyből, problémából fakadóan veszélyeztetve látta, határozott vagy határozatlan időre teljhatalmú dékánt nevezhetett ki.

Az Egyetemi Tanács szintén évenként újjáalakult, melynek tagjai a rektor, a prorektor (az előző évi rektor), a dékán és a prodekanok (az előző évi dékanok) voltak. A rektort a karok sorrendje szerint évente más karból, a rendes tanárok közül választották oly módon, hogy mindegyik tanártestület a saját kebeléből négy tagot – közülük kettőnek rendes tanárnak

²⁰ A budapesti m. kir. tudományegyetem szabálykönyve. I. köt. Összeállította Dr. MARGITAI ANTAL egy. tanácsjegyző. Budapest, 1903. 5.

²¹ BÍRÓ, 1990. 8.

kellett lennie – delegált, akik a távozó rektor elnöklete alatt megválasztották az új rektort. Az egyetemi hatóságok választása minden évben a megelőző tanév utolsó havában történt, ami után az eredményt felterjesztették a minisztériumhoz megerősítés végett. Az Egyetemi Tanács volt a legfelsőbb egyetemi hatóság, melynek hatáskörébe tartoztak az intézmény általános érdekű ügyei a közigazgatásra, oktatásra, fegyelemre vonatkozóan. Joga volt valamennyi tanártestület tárgyalásaiba betekinteni, egyes testületek határozatait a minisztériumhoz való jelentés mellett felfüggeszteni. Kezelte a fegyelmet a tanítótestületek tagjai valamint a tanulók felett. Fellebbezési fórumnak számított a dékánok és kari tanácsok határozataival szemben, s döntött az egyetemi testületek közti illetőségi vitákban. Általa érintkeztek a karok a minisztériummal, s joga volt arra, hogy ezek előterjesztéseivel a saját véleményét is csatolja.

Az 1860-ig a gyakorlatba is átültetett új szervezeti rendszernek köszönhetően az egyetem belső ügyeit a tanári karból választott vezetők és testületek intézték, s ebből következően az intézmény alapjában véve autonóm „tanári” egyetemmé alakult át.

A Thun-féle szervezeti szabályzat, mint jeleztük, hosszú távon működőképesnek bizonyult, de százéves karrierje a pesti egyetemen korántsem nevezhető az olajozottan működő szervezet illetve autonómia korszakának. Az ideiglenesség szándékából fakadóan ugyanis nem volt jellemző e szabályozásra az önkormányzati jogkörök, a tanári és tanulói jogállások precíz körülírása, az intézményi autonómia határainak pontos meghatározása. A szabályzat az autonómiát érintő több fontos kérdésre – például a tanári kinevezések módjára – nem adott egyértelmű válaszokat. Mindebből aztán logikus következményként fakadt, hogy teret nyert az egyetemi hagyomány, ami egyes történelmi okmányok előírásaiból és múltbéli precedensekből állt. A pesti egyetem autonómiájának kérdését a szokásjog 1849 illetve 1867 után is erőteljesen meghatározta, s ez az alaphelyzet tág teret nyújtott a különböző értelmezéseknek. Az értelmezési lehetőségek miatt jellemzővé vált, hogy „a 19. század második és a 20. század első felében az esetenkénti csatározások során dőlt el, hogy meddig mehet el az egyetem, és mi tartozik már a minisztérium hatáskörébe. A részletes, korszerű és törvényesített szabályozás hiánya meghatározta az egyetemi önkormányzat és az államhatalmi akaratot képviselő minisztérium viszonyát.”²²

A helyzetből adódó negatívumokat a kormányzat is érzékelte, így a kerettörvény jellegű 1848 évi XIX. tc. és a császári rendelet formájában megszülető Hatósági Szervezési Szabályzat előírásait pontosítva és továbbfejlesztve a dualista korszak kultuszminiszterei szükségesnek tartották az egyetem és általában a felsőoktatás tanulmányi illetve szervezeti kérdéseinek részletes, törvényi úton való rendezését. Közülük Eötvös József és Trefort Ágoston kísérlete a leginkább figyelemreméltó, akik részletes törvényjavaslatot is készítettek. A liberális szellemiséget tükröző tervezetekben az autonómia illetve az egyetemi szervezet lényeges kérdéseinek – tanszabadság, tanári kinevezés és jogállás, kari autonómia stb. – pontosabb körülírására került sor. A javaslatok egyikéből sem lett azonban törvény.

AZ EGYETEMI AUTONÓMIA A DUALIZMUS ÉS A HORTHY-KORSZAK ALATT

A dualizmus és a Horthy-korszak témánkat illető jellemzőit célszerűnek látjuk együttesen, éles határ jelzése nélkül vizsgálni, hiszen a felsőoktatás irányítási rendszerének keretei 1920 után is változatlanok maradtak, s az egyetemi autonómiát, szervezeti rendszert tekintve sem tapasztalhatóak markáns különbségek. Az esetleges módosulásokat természetesen jelezzük, és nem tekintünk el az átmenetinek bizonyuló, de az egyetempolitikában határozott változásokat hozó 1918–19-es fejlemények bemutatásától sem.

Az egyetemek fenntartásának terhe, a működés pénzügyi oldalának biztosítása ebben az időszakban már elsősorban az államra hárult, hiszen a növekvő kiadások – nagy értékű műszerek, berendezések, kutatások finanszírozása stb. – egyre inkább meghaladták az egyetemek erejét. Az állami pénzek előtérbe kerülése természetesen az intézményi működés fokozottabb számonkérését vonta maga után.

A budapesti tudományegyetem esetében is hasonló tendencia figyelhető meg, annak ellenére is, hogy az intézmény jelentős saját vagyonnal rendelkezett. Anyagi alapjait még Pázmány Péter rakta le 100 000 Ft összegű alapítványával, Lósy Imre és Lippay György érsekek a jogi kar felállításához járultak hozzá összesen 37 000 Ft-os alapítvánnyal, Mária Terézia pedig a dunaföldvári apátság javait adományozta az egyetemnek az orvosi kar megalapítására. Az esztergomi érsekek ezután is hosszú ideig évi 10 000 Ft-ot szenteltek az egyetem fenntartására. Mivel XIV. Kelemen pápa 1773-ban feloszlatta a jezsuita rendet, amely addig az egyetem vagyonát kezelte, Mária Terézia az egyetemnek juttatta a jezsuiták nagyszombati rendházának összes ingó és ingatlan javait. Ezenkívül megkapta az intézmény a túróci prépostság sellyei, znióváraljai uradalmait, a bozói prépostság fele részét a delneki pusztával, valamint tulajdonába kerültek a pécsváradi apátság javai is. A birtokokat a XIX. századra a pécsváradi, a földvári, a znióváraljai és a sellyei uradalmakba szervezték. A királynő intézkedéseinek köszönhetően az egyetem alapjához került a nagyszombati kolégium tőkéje és az egyetemi nyomda vagyona is.

A felsorolt vagyontestek Mária Terézia óta mind az ún. Egyetemi Alap részét alkották, mely a nagyszombati egyetem fenntartására szolgált. A királynő a vagyon kezelésével a jezsuita rend feloszlata után az egyetemi főigazgatót bízta meg, a későbbi gyakorlat szerint pedig a Helytartótanács szervezetén belül állandósult az alap kezelése. I. Ferenc 1802-ben mindezt az egyetemre kívánta bízni, ám a Helytartótanács takarékosági okokból ellentmondott, így a vagyongozdálkodás a korábbi struktúra szerint folyt. 1848-ban a vagyonkezelést a Vallás- és Közoktatási Minisztérium vette át, s az alap jogi képviselője a Közalapítványi Ügyigazgatóság lett.

Mikor az 1867. évi kiegyezéssel, az abszolutizmus kori megszakítás után az intézmény felügyeletét és a vagyon kezelését újra a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) vette át, súlyos jogi kérdésként merült fel, hogy az egyetem vagyona vajon egyházi vagy állami tulajdonúnak számít-e. Az 1868. évi költségvetési vita során az ellenzék vetette fel, hogy ha államvagyonnak minősül, akkor a jövedelmeknek a költségvetésben is szerepelniük kell. Deák Ferenc erre reflektálva fejtette ki, hogy véleménye szerint az egyetem Mária Terézia óta „királyi”, tehát állami intézmény, vagyona azonban eltérő természetű részekből áll. Ezek jogállását a klérussal folytatott tárgyalások során kell rendezni, hiszen a vagyon egy része

vitathatatlanul államvagyon, más része egyházi jellegű, harmadik része pedig bizonytalan jogi helyzetű. „A kormány azonban nem mert ujjat húzni a kiegyezési rendszer támaszával, a katolikus klérussal, s így a vagyonjogi kérdések tisztázására később sem került sor.”²³

Az Egyetemi Alap jövedelmeit viszont ettől kezdve feltüntették az államjövedelmek között, és hamarosan megszületett az egyetem súlyos jogcsorbulásaként számon tartott 1870. évi XVIII. törvénycikk, amely a pesti egyetemet az újonnan felállított állami számvevőszék hatásköre, ellenőrzése alá vonta, amivel tulajdonképpen „magántestületként való kezelését megszüntette”.²⁴ Ez egyben az egyetem állami jellegűvé válásának betetőzését is kifejezte.

1883-ban az egyetem gazdasági adminisztrációjának irányításában szintén változás történt, ugyanis a szaporodó feladatokat nem lehetett tovább a régi típusú, tanácsülés jellegű ügyintézés módszerével elvégezni. Ebben az évben miniszteri biztost neveztek ki a gazdasági adminisztráció irányítására. 1887-ben ezt a megoldást állandósították, s ezzel az egyetem gazdasági ügyei közvetlenül a minisztérium alá kerültek.

Az Egyetemi Alap kezelése, mint láthattuk, a VKM feladata volt, a kezelés felügyelete és ellenőrzése viszont külön bizottságra volt ruházva. 1880-ban a Vallás- és Tanulmányi Alap – melynek az Egyetemi Alap része volt – ellenőrzésére egy részben egyházi, részben világi férfiakból álló, 15 tagú testületet hoztak létre. Jogköre csupán a felügyeletre és a véleményezésre terjedt ki, de ha a miniszter a bizottság véleményétől eltérően akart intézkedni, köteles volt ehhez királyi engedélyt kérni.

Az Egyetemi Alap jövedelmei korántsem voltak elégségesek az egyetem fenntartására, még kevésbe a fejlesztések finanszírozására, a kormányzat ezért az intézményt rendszeres költségvetési támogatásban részesítette. 1912-es példát hozva, a törvényhozás a pesti egyetem szükségleteire, a klinikák nélküli személyi kiadásokra 2234357 koronát, dologi kiadásokra 706392 koronát, rendkívüli kiadásokra 468800 koronát, a klinikák esetében személyi kiadásokra 365823 koronát, dologi kiadásokra 2406910 koronát, rendkívüli kiadásokra 169000 koronát, végösszegben 6351282 koronát szavazott meg. Az egyetem saját forrásaiból, így tandíjjövedelemből, 740000 korona, az Egyetemi Alap (különböző tőkevagyon, a dunaföldvári, pécsváradi, sellyei és znióváraljai uradalmak több mint 30000 holdnyi földbirtoka és az Egyetemi Nyomda) jövedelmeiből 569805 korona, a klinikákon ápolási díjakból 1000000 korona folyt be, s ezzel az egyetem durván 2310000 koronával járult hozzá saját bevételeiből szükségleteinek fedezéséhez.²⁵ A többi kiadást a költségvetési összegekből kellett fedezni, melynek következtében az egyetem a költségvetési intézmények között szerepelt, és „gazdasági autonómiájának határait a költségvetési szabályok és a kultusztárca előírásai határozták meg”.²⁶ Mindez a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a budapesti egyetemnek – az ekkor már létező többi hazai egyetemhez hasonlóan – gazdasági téren szinte semmi önállósága nem volt.

Az önállóság hiányát jól kifejezi az a tény is, hogy a dualizmus alatt a rektor csak az egyes

²³ Az ELTE története. 203.

²⁴ BÍRÓ, 1990. 9.

²⁵ Révai Nagylexikona, „egyetem” címszó.

²⁶ Az ELTE története. 242.

tanszékek különátalányaival és az ún. házijavadalommal rendelkezett, de még az utóbbiból is csak 500 koronán aluli összegeket utalványozhatott.²⁷

Az egyetemi autonómia gazdasági vonatkozásainak jellemzői a Horthy-korszak során is hasonlóak voltak, amikor a trianoni békeszerződés következtében az intézmény elvesztette 16 000 holdnyi felvidéki birtokvagyonát. Az egyetem 1923-ban pert indított visszaszerzésükért a hágai székhelyű ún. Magyar–Csehszlovák Vegyes Döntőbíróság előtt, melyet 1933-ban megnyert. A per megnyerése után az egyetem a Csehszlovákiától kapott összegből a Nógrád megyei Bujákon 8234 holdas birtokot vásárolt.

Az Egyetemi Tanács a perek megnyerése után elérkezettnek látta az időt az intézmény vagyonjogi helyzetének tisztázására. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez eljuttatott beadványban megfogalmazták a következőket: „Magyar politikai és hivatali körökben is ismételten találkozunk azzal a téves felfogással [...], amely az Egyetemet jogi személyiség nélküli, állami tanintézetnek tekintette, az egyetemi alapot pedig olyan önálló jogi személynek tüntette fel, amelynek vagyona nem az egyetemé, s amelynek csupán a jövedelme szolgál az Egyetem fenntartására.”²⁸ Javasolták, hogy a telekkönyvekben az „Egyetemi Alap” helyett a Pázmány Péter Tudományegyetem nevét jegyezzék be tulajdonosként, illetve az oktatási célokat szolgáló ingatlanok esetében (pl. klinikák) a „magyar államkincstár” megjelölést szintén az egyetem nevére változtassák meg, továbbá a közalapítványok vagyonát olyan különálló szervezet kezelje, melynek ellenőrzésében az egyetem is részt venne, s végül pereiben az intézmény a Közalapítványi Ügyigazgatóság mellőzésével szabadon választhasson ügyvédet, maga harcolhasson saját érdekeiért. Szerették volna azt is elérni, hogy a költségvetésben csak az egyetem fenntartására szolgáló állami hozzájárulás szerepeljen.

Az intézmény jogi személyiségének határozottabb megfogalmazására a hosszan elhúzódó hágai perben szerzett tapasztalatok is ösztönözték az Egyetemi Tanácsot. A csehszlovák peres fél ugyanis tagadta az intézmény jogi személyiségét, állítva, hogy Pázmány nem egyetemet, hanem csak alapítványt hozott létre, s így egy vagyontömeget ruházott fel jogi személyiséggel. Az egyetem csak egy jezsuita iskola volt, s ennek fenntartására szolgált az alapítvány. Miután a pápa a rendet feloszlatta, az egyetem állami intézetté vált, valamint a csehszlovák állítás szerint a vagyontömeg is állami eredetű volt. „Mindkét esetben el kellett volna utasítani az egyetem keresetét. Az első esetben az egyetem nem lett volna tulajdonosnak tekinthető, míg az utóbbiban a trianoni rendelkezések értelmében a vagyon az illető utódállam tulajdonába ment volna át.”²⁹

Az egyetem javaslatai azonban megmaradtak javaslatnak. A kormány mindaddig határozottan kiállt az egyetem mellett, amíg nem saját érdekeit látta veszélyeztetve a birtokvisszaszerzési akció által. Ám az egyetem önállóságának ily mérvű megerősödése nem állott érdekében.³⁰

²⁷ LADÁNYI, 1969. 175.

²⁸ ELTE Levéltára 8/b. BTK DH 1307/1932–33. Az Egyetemi Tanács 1936. április 16-i VI. rendes ülésének beadványa.

²⁹ ELTE Levéltára 8/b. BTK DH 1307/1932–33. Az Egyetemi Tanács 1936. április 16-i VI. rendes ülésének beadványa.

³⁰ KISS JÓZSEF MIHÁLY: A Pázmány Péter Tudományegyetem felvidéki birtokai visszaszerzéséért indított perek. *Levéltári szemle*, 1991/3. 38.

Az egyetem tanári testülete az ún. gazdasági autonómia hiányát korán felismerve már a kiegyezés után új hangsúlyokat igyekezett adni az önkormányzati értékeknek, és az újragalmazott autonómia sarkalatos pontjaivá a gazdasági vonatkozások helyett már ekkor az igazgatási és tanulmányi autonómia követelményei váltak.

Az 1867-től 1945-ig terjedő több mint hét évtized alatt a budapesti és az újabb alapítású magyarországi egyetemek oktatói hierarchiájának élén a nyilvános rendes tanárok álltak. Utánuk a nyilvános rendkívüli tanárok következtek, akik csak címben és fizetésben különböztek a nyilvános rendes tanároktól, jogaik és kötelességeik hasonlóak voltak. Az egyetemek önkormányzati szerveiben – kari tanácsok, egyetemi tanács – a nyilvános tanároknak volt döntő szavuk, s közülük is elsősorban a rendes tanároknak, akik például a pesti egyetemen a szabályzatban meghatározott számbeli kritériumok miatt többséget alkottak e testületben. Az egyetemek ügyeit a kari tanácsokban vagy az általuk választott egyetemi tanácsban vitatták meg, és szükség szerint szavazással foglaltak állást. Rangban a nyilvános tanárok után az egyetemi oktatásban nagy szerepet játszó magántanárok következtek. Főállásuk máshová kötötte őket, de a megadott témakörben előadások tartására voltak jogosultak. A Thun által bevezetett magántanári intézmény tette lehetővé, hogy olyan, tudományosan kiemelkedő szakemberek is hirdessenek előadásokat, akiknek kinevezésére esetleg nem volt pénzügyi fedezet, a hallgatóknak pedig lehetőséget adott az előadók közti választásra. A magántanári képesítést – ami a professzorság előszobájának is számított – az illető kar tanári testületétől kellett kérni, és ha a benyújtott okmányok, tudományos értekezés, kollokvium és a próbaelőadás alapján alkalmasnak bizonyult a jelölt, a kar a habilitációt a minisztérium elé terjesztette megerősítés végett.

A magántanári képesítéseken kívül a miniszter erősítette meg a szintén az oktató személyzethez tartozó adjunktusok, tanársegédek, gyakornokok egyetem általi megválasztását, hatáskörébe tartozott az egyetemek igazgatási és gazdasági apparátusának, a díjnyokoknak, altiszteknek, szolgálknak a rektor általi kinevezésben való megerősítése is. A rektor és a dékánok egyetemek általi választását szintén a miniszter erősítette meg.

A nyilvános rendes és rendkívüli tanári kinevezések kérdése a magántanári és a többi felsorolt oktatói állások betöltésénél természetesen összetettebbnek és ezzel együtt jóval problematikusabbnak is bizonyult a vizsgált korszak során. Egyrészt a pozíció jelentőségénél fogva, másrészt – ha az 1872-ig egyedüli egyetemenként létező pesti intézményt tekintjük – mert az 1849-es szabályzat több lényeges kérdést, így a tanszékek betöltésének módját sem tárgyalta. Ebből kifolyólag az egyetemen a kialakult szokások alapján jártak el, melynek során az intézmény csak korlátozott hatáskörrel rendelkezett. A tanszékek betöltésére a karok javaslatot tehettek a VKM felé, többnyire hármas jelölés formájában, melyet általános pályázat kiírása és elbírálása előzött meg. A tanszékek betöltése ritkábban bár, de meghívás alapján is történhetett. Az egyetem jelölése a minisztériumot – erre utaló jogszabály híján – nem kötelezte, s így nemegyszer előfordult, hogy a VKM a kari jelölési sorrendtől eltérve tett előterjesztést a kinevezési hatáskörrel rendelkező uralkodó, később pedig a kormányzó felé, sőt többször megtörtént az is, hogy a jelölést figyelembe sem vette. Az ilyen esetek természetesen nem maradtak visszhang nélkül, és hosszabb-rövidebb ideig tartó konfliktus keletkezett a pesti egyetem és a kormányzat között. A felterjesztések és leiratok formájában zajló viták sarkalatos részei az autonómia körüli fejtegetések voltak, melyet per-

sze mindkét fél különböző módon értelmezett, illetve hangsúlyait, mértékének szintjét máshová helyezte.

Az egyetem tanácsának, mint az önkormányzat legfelsőbb egyetemi megtestesítőjének, a viták során kettős szerepben kellett megfelelnie. Közvetítő tevékenysége során egyrészt képviselnie kellett a kultusztárca akaratát a karok felé, másrészt a karok illetve az egyetem véleményét a kormányzati szerv irányában. A tanács, szintén egyetemi tanárokból álló testület lévén, túlnyomórészt respektálta a kari akaratot, a kormányzattal való kapcsolat fő felelőseként azonban az egyetem általános érdekei miatt a VKM-el sem mérgesíthette el a viszonyt. Így nemegyszer sor került arra is, hogy kényszerűségből az egyetemi önkormányzat legfőbb képviselője, a tanács lépett fel a végrehajtó hatalom akaratát képviselve az egyetemi autonómiát védő karral szemben a konfliktus lezárása érdekében.

Ladányi Andor, az egyetemi tanári kinevezésekkel kapcsolatban jegyezte meg, hogy az egyes kormányok – 1867-től 1945-ig – ha valakit ki akartak nevezni egyetemi tanárnak, azt ki is nevezték, függetlenül attól, hogy az egyetem hányadik helyen jelölte őt, vagy jelölte-e egyáltalán.³¹ A megállapítás igazsága nem vitatható, azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy a kormányok a szóban forgó időszakban, nem tartván tiszteletben az egyetem autonómiájának kinevezéssel kapcsolatos jogköreit, lépten-nyomon figyelmen kívül hagyták volna az intézményi akaratot. Eckhart Ferenc a jogi kar történetét feldolgozó munkájában ennek az ellenkezőjére utal.³² Megemlíti, hogy csak a legritkább esetben fordult elő, hogy a miniszter nem méltányolta a kar jelölését, és nem az első helyre megnevezett nyerte el a tanszéket. Az arányokat tekintve – bár többször előfordult jelöléssel szembeni kinevezés – a többi karon is hasonló volt a helyzet. Az egyetem és a kultusztárca közötti viszonylag harmonikusnak nevezhető viszonyt tarkító, kinevezésekből adódó konfliktusok azért is vertek meglehetősen nagy hullámokat, mert nem fordultak túl sűrűn elő.

A két világháború között a legnagyobb visszhangot kiváltó hatásköri vitára Ádám Lajos 1926-os orvosprofesszori kinevezése kapcsán került sor. Ezt az esetet mutatjuk be részletesebben a kinevezések körüli, az egyetemi autonómiát szorosan érintő problémákör vázolása érdekében.

1926. július 17-én Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére Horthy Miklós kormányzó Ádám Lajost, a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanárát a több éves működési szünet után ekkor újra felállított III. számú sebészeti tanszék élére helyezte, nyilvános rendkívüli tanárrá nevezve ki. A szóban forgó orvostudományi katedra megszüntetésére a kar beleegyezésével még 1920-ban, Dollinger Gyula tanszékvezető tanár nyugalomba vonulása után került sor. Két sebészeti tanszék működött tehát 1920 és 1926 között, melyek közül a II. sz. tanszék 1926-ban megüresedett. A szokásos eljárást alkalmazva az orvosi kar élt jelölési jogával a minisztérium felé, és a pályázatok elbírálása után első helyen Bakay Lajost, a pécsi egyetem nyilvános rendes tanárát ajánlotta kinevezésre. Bakayt ki is nevezték, de a minisztérium emellett két nem várt meglepetéssel is szolgált. Egyrészt, hogy visszaállították a III. sz. sebészeti tanszéket, másrészt, hogy ennek élére Ádám Lajost

³¹ LADÁNYI, 1969. 175.

³² A Pázmány Péter Tudományegyetem története II. ECKHART FERENC: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935*. Budapest, 1935.

helyezték. Ádám szintén pályázott a II. sz. tanszékre, de a kar részletes bírálataban és indoklásban mondta ki róla, hogy tanszékre nem alkalmas, így nem is került a három jelölt közé.

Az eljárás az egyetemen felzúdulást keltett, az orvosi kar az esetet az egyetem autonómiájának durva megsértéseként értelmezte. Sérelemként fogalmazták meg, hogy a tanszék felállítására oly módon került sor, hogy azt az orvosi kar nem kérte, sőt meghallgatása nélkül történt, továbbá a tanszék betöltésére pályázat nem volt meghirdetve, a tanári kar véleményét nem kérték ki, illetve olyan egyént neveztek ki, akit a fakultás erre alkalmatlannak tartott. A minisztériumba küldött kari felirat érvelése szerint, ha a tanszékre való előzetes jelölési jogot a közoktatásügyi kormányzat nem tartja tiszteletben, s időnként olyanokat nevez ki, akiket az egyetem nem akar és alkalmatlannak minősít, akkor az egész egyetemi autonómia megy veszendőbe, hiszen az autonómiának hordozói és őrei éppen az egyetemi tanárok.

A jelölési jogot pontosan azért találták ki, mivel a tudományos és tanári alkalmasság értékelése annyira sokágú és kényes természetű szakügy, hogy ebben csakis egy hivatásos szaktestület, nem pedig a „politikai hullámoktól és egyéb befolyásoktól függő laikus kormányzat dönthet”.³³ A testületi önkormányzat erre a feladatra sokkal alkalmasabb fórum tehát, mint a tisztán bürokratikus miniszteriális adminisztráció, hiszen hatékonyabb védelmet nyújt az ellen, hogy politikai befolyás vagy protekció férközhessenek hozzá. „Az orvostanári állás a közállások között talán a legfélelősségteljesebb, nem lehet egyéni szolgáltatások jutalmazásának eszköze”³⁴ – hangoztatta az orvosi kar.

A professzorok kinevezése során alkalmazott politikai szempontok és egyéb protekciók a töredékesen fennmaradt VKM iratanyag alapján nem rekonstruálhatóak, így azt sem tudjuk, mi állt Ádám Lajos választásának háttérében. Klebelsbergnek mindenesetre a kormányzói kinevezés megtörténte után, a minisztérium presztízsének védelme miatt sem volt igazán más választása, mint a személyéhez való ragaszkodás. Határozottan leszögezte, hogy a kormányzói kinevezés elleni fellépés, Ádám professzor működésének akadályozása törvénysértő. Közölte, hogy az egyetemi tanszékek betöltésének módja a budapesti egyetemen törvénnyel vagy más írott joggal szabályozva nincs, az 1867 óta kifejlődött gyakorlat pedig egyáltalán nem volt egységes. Számos esetben előfordult Eötvös József minisztersége óta, hogy az egyetemen a tanszékek a kar javaslata ellenére, sőt annak meghallgatása nélkül töltettek be. Az egyetem jelölését – állította Klebelsberg – a kormányzat nem köteles figyelembe venni, a megtörtént kinevezéseken változtatni pedig egyáltalán nem áll módjában.³⁵

Időközben a Képviselőházba is eljutott az ügy, ahol a kultuszminiszter még hozzátette, hogy a kinevezési szabadságot a karokon belüli „klikkszellem” kialakulása elleni orvosságnak is tartja: „Ha kötelező kandidációról van szó, az majdnem kooptációval ér fel. Ha egy karban öt-hat ember összeáll állandóan, olyan klikket alkothat, amely nélkül senki javaslatba nem hozható, és akkor, ha a fakultás túlságosan konzervatív, abba a haladás szelleme soha be nem hatolhat. A dolog természetével ellenkezik tehát, hogy a miniszter keze az egyetemeken, amikor tanításról van szó, olyan mértékben megköttesék, hogy abba a felelős miniszternek egyéb beleszólása ne lehessen, csak az, hogy nem.”³⁶

³³ SOTE Levéltára. Az orvostudományi Kar 1926. szeptember 16-i ülésének jegyzőkönyve.

³⁴ SOTE Levéltára. Az orvostudományi Kar 1926. szeptember 16-i ülésének jegyzőkönyve.

³⁵ SOTE Levéltára. Klebelsberg 1927. január 21-i leirata az Egyetemi Tanácshoz.

³⁶ Képviselőházi Napló, 1927. február. Klebelsberg 1927. február 16-i beszéde, 139.

Az Egyetemi Tanács ülésén Notter Antal jog- és államtudományi prodékán is állást foglalt, aki szerint a kormány keze jogszabályilag valóban nem volt megkötve, a nem jogellenes azonban még nem jelenti egyben azt is, hogy helyes. Egyetemi katedrát ugyanis nem elég érvényesen betölteni, hanem helyesen is kell történnie a betöltésnek, olyan eljárás mellett, amely biztosítja, hogy a katedrát a megfelelő személy kapja. Ez pedig megköveteli a karnak mint szakértő testületnek a közreműködését. Hozzátette viszont: „Az egyetem, bármekkora autonómiája is legyen, a kormánynak alá van rendelve. A Tekintetes Tanács, a tudománykarok, a rektor és a dékánok a kormánnyal szemben alsóbb hatóságok. Az alsóbb hatóságok aktív vagy passzív rezisztenciája a kormánnyal szemben nem a jog uralma, hanem anarchia.”³⁷

Az engedelmes állásfoglalásra Klebelsberg feszültsége is ösztönözte az Egyetemi Tanácsot: „[...] a királyi kormány akarataának érvényesítése céljából szükségesnek mutatkozó további intézkedéseket az egyetem újabb meghallgatása nélkül, felügyeleti hatáskörömben fogom megtenni.”³⁸

A kinevezés érvényességének ténye és az ellentmondást nem tűrő kormányzati fellépés következtében a Tanács meghajolt a végrehajtó hatalom akarata előtt. Tanácsai biztost küldött ki a renitenskedő karra, melynek intézkedései következtében Ádám Lajos megkezdhetette munkáját katedráján. A tanács, lépései ellenére, osztotta az orvosi kar esetet illető tudományos és kutuszpolitikai aggályait. Felterjesztés formájában fejtette ki, hogy az önkormányzati testek csak akkor válnak életképes alakulattá, ha érdemleges hatáskörük van, s az egyik legérdemlegesebb jog éppen a jelölés kiváltsága. „A Szenátus a jelen kinevezést – szölt a tanács határozata – az utolsó esetnek tekinti, melyben a sérelmes módon kinevezett tanártól a hivatali esküt kivette, mert ha a jövőben hasonló eset ismétlődne – t. i., hogy valakit az Egyetem meghallgatása, vagyis szabályszerű tárgyalás és kandidáció nélkül neveznének ki egyetemi tanárrá – az Egyetemi Tanács az illetőtől a hivatali esküt nem fogja kivenni.”³⁹

Nem tudható, hogy a fenti csatározásnak része volt-e benne, mindenesetre az elkövetkező időszakban a kinevezési procedúrák konfliktusmentesebben zajlottak, a VKM igyekezett körültekintőbben eljárni.

Ez persze nem jelenti azt, hogy nem fordultak elő olyan esetek, amikor gyengébb képességű szakember politikai és személyi befolyás következtében egyetemi tanári kinevezést kapott. Klebelsbergnek egy 1930-as megjegyzése is erre a jelenségre utal, melyben belső undorról beszélt, amit az kelt benne, ha politikai befolyás következtében tárgyilag indokolatlan kinevezést kell eszközölnie. Az ilyen eljárásoknak mindenesetre az is a következménye lett, hogy néhány kiváló tudós nem kerülhetett egyetemi katedrára, s emiatt külföldön folytatott kiemelkedő jelentőségű kutatásokat.

Az Ádám-ügy előtt nyolc évvel, az 1918-as polgári demokratikus forradalom idején a politikai hatalom és a budapesti tudományegyetem közötti legnagyobb hullámokat verő konfliktus szintén a kinevezési eljárás kérdéséből adódott. A kormány új tanszékek felállítását és

³⁷ SOTE Levéltára. Az Egyetemi Tanács 1927. január 24-i ülésének jegyzőkönyve.

³⁸ SOTE Levéltára. Klebelsberg 1927. január 21-i leirata az Egyetemi Tanácshoz.

³⁹ ELTE Levéltára. Az Egyetemi Tanács 1927. január 24-i ülésének jegyzőkönyve.

ezzel együtt új tanárok kinevezését szorgalmazta, elsősorban a jogi karon. Célja az volt, hogy egyrészt az egyetem tanári karát az új hatalmat jellemző szellemiség irányában befo-gadóképesebb testületté formálja, hosszabb távon pedig demokratikusabb szemléletű köz-igazgatási szakemberek kinevelése lebegett a szeme előtt. E törekvésében a kormány az egyetem és a karok ellenállásába ütközött.

1918 novemberében Lovászy Márton kultuszminiszternek még sikerült elérnie, hogy az orgszágos politikai érdekeket és a jelölt erényeit elismerve a jogi kar egyhangú titkos szava-zás útján meghívja Somló Bódog kolozsvári tanárt az általános jogtan és enciklopaedia tan-székre. Lovászy ezután közölte, hogy a hagyományos eljárás mellőzését, amelyre Somló kinevezésekor került sor, nem kívánja gyakorlattá tenni, és a tanszékek betöltésénél meg-őrzendőnek tartja az egyetemi autonómiát. Kijelentése ellenére hamarosan arról értesítette a kart, hogy hét új tanszék szervezését várja el tőle, melyekre a kinevezni szándékolt sze-mélyeket is megnevezte. A kar ebbe már nem kívánt belemenni, és a tanszékekre pályáza-tok kiírását szorgalmazta a miniszternél.

Lovászy utóda időközben Kunfi Zsigmond lett, aki 1919 januárjában a minisztertanács felhatalmazása alapján a hét új tanszéket önhatalmúlag megszervezte, és azokra új egyete-mi tanárokat neveztetett ki. A miniszter, eljárását indokolva, a forradalom szellemi vívmá-nyai biztosításának érdekében hivatkozott, majd az egyetem újabb tiltakozását ellenforra-dalmi megnyilvánulásként értékelte. Az egyetem még ekkor is hajthatatlan maradt, és megtagadta az új tanároktól az eskü kivételét, mire a miniszter az egyetem autonómiáját felfüggesztette, s élére Jászi Oszkár személyében kormánybiztost, a bölcsészeti és jogi kar-ra új dékánt nevezett ki.⁴⁰

Kunfi az események után a beavatkozás ideiglenes jellegét hangsúlyozta. Arra hivatko-zott, hogy csupán a demokratikus átalakulás, az új egyetemi szellemiség meggyökerezteté-se érdekében, az egyetem merev ellenállása miatt történt, és hosszú távon nem kívánják az egyetemi autonómia intézményét kétségbe vonni. Közölte azt is, hogy a tervbe vett refor-mok megvalósulása után az egyetem szabadságát intézményesen biztosító egyetemi tör-vényt kívánnak megalkotni.

A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikája azonban már bevallottan nem tekintette az autonómiát megőrzendő értéknek, és határozottan láttak hozzá az egyetemi irányítás át-szervezéséhez. A Közoktatásügyi Népbiztosság erősen centralizált irányítást alakított ki, és döntések sorozatával borította fel az egyetem hagyományos struktúráját. Feloszlatta az Egyetemi Tanácsot, a kari tanácsokat, és az intézmény élére Dienes Pál személyében poli-tikai megbízottat helyezett. A fakultások élére kinevezett dékánok kerültek, a tanári kar megbízhatatlan részét eltávolították, s helyettük „haladó gondolkodású” oktatókat bíztak meg. 1919 áprilisában rendeletet adtak ki az egyetem ideiglenes szervezetéről és ügyviteléről, melyben az egyetemi tanácsról nem történt említés, adminisztratív hatáskörének meg-szüntetése miatt pedig a rektor szerepe meglehetősen formális lett, s feladataként csupán a karok képviselétét, a szertartások vezetését, a karok közötti egyeztetések szervezését fogal-mazták meg. A karok vezetését és adminisztrációját a dékán és a kari bizottság megosztva gyakorolta.

A rektor, a dékánok és a tanszéki segédszemélyzet kinevezését a szervezeti szabályzat a népbiztos feladatává tette.⁴¹

A tanári kinevezések mellett a tanári javadalmazás kérdése is az egyetemi autonómiát befolyásoló tényezők között jelenhetett meg. A kérdés a dualizmus alatt többször napirendi téma, a VKM-el való csatározások egyik forrása volt, elsősorban annak okán, hogy a budapesti egyetem részéről ismétlődően jelezték a fizetésemelés szükségességét. A tanári béreket eredetileg Mária Terézia állapította meg 1200 Ft-ban, amely összeg 1868-ig volt érvényben. Ekkor az alapfizetést 2500 Ft-ra emelték, amelyet még a „lakáspénz” (a szolgálati lakás hiányában adott pótlék), a leckeépénz és a szigorlati díjak egészítették ki, illetve a különórák, az orvosi magánpraxis, az Akadémia tagjainak tiszteletdíja, a szerkesztés és publikációk honoráriuma növelhették az összeget. Az elégedetlenség okát az adta, hogy az 1868-as rendelkezés évtizedekig nem változott, a jövedelem reálértéke viszont folyamatosan csökkent. A XIX. század utolsó évtizedeiben már a minisztérium is felismerte a helyzet tarthatatlanságát, és hozzálátott egy átfogó javadalmazási reform megvalósításához. Első lépésként a leckeépénz⁴² intézményéhez nyúlt, melynek eltörlési szándéka nem kis felzúdulást okozott a pesti egyetem karain. A leckeépénzzel szembeni érvek közé tartozott, hogy emiatt a hallgatók jelentős része csak a minimális óraszámot jegyezte be, illetve hogy a főtárgyakat oktató professzorok némelyike aránytalanul nagy jövedelemhez jutott, míg mások jóformán csak a fizetésükre voltak utalva. A jogi karon felhozták védelmében, hogy a leckeépénznek egyrészt jövedelemkiegészítő funkciója van, másrészt ösztönző hatással rendelkezik minél több kollégium meghirdetésére. A leckeépénzt ez utóbbival összefüggésben a tanszabadság egyik alappilléreként értelmezték.

A minisztert nem befolyásolták az ellenvetések, és az 1890/91-es tanévtől a tandíj – amelynek egy részét a tanároknak juttatták – felváltotta az 1850 óta létező leckeépénzt. A megcsaplanó tanári jövedelmet az 1900. június 1-én életbe lépő, fizetésekről rendelkező jogszabály méltányos bérezéssel igyekezett pótolni, mely szerint a nyilvános rendes tanárok fizetése 6000 korona, lakáspénzük 1600 korona, évtödös pótlékuk 800 korona lett, a nyilvános rendkívüli tanároknak pedig 4000 korona fizetés, 1200 korona lakáspénz és 400 korona évtödös pótlék járt.⁴³

A tanári javadalmazás átfogó rendezését a minisztérium tovább folytatta, és 1905-ös intézkedésével a leckeépénz ügyéhez hasonló vihart kavart. A vita során az új rendelkezést a karok az autonómia kérdésével még szorosabb összefüggésbe hozták. Az történt, hogy a VKM által kiadott „Hivatalos Közlöny” 1905. évi 2. számához egy mellékletet csatoltak „a VKM központi és külszemélyzetének rangsorozata” címmel, melyben az egyetemen oktatók fizetési osztályokba voltak sorolva. A jogi, a bölcsész és a teológiai kar szerint a sérelmet egyrészt az egyetem nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárainak a rangsorban való hibás felsorolási sorrendje, másrészt a tanároknak a minisztérium külső személyzeteként való nyilvántartása jelentette. A felsorolás hibájaként felhozták, hogy a fizetés szempontjából is meghatározó rangsorrend összeállításánál nem csupán a budapesti egyetemre

⁴¹ LADÁNYI, 1991. 24.

⁴² A hallgatók a felvett órákért ún. leckeépénzt fizettek, amely a nyilvános tanárok kiegészítő jövedelme, a magántanároknak kizárólagos egyetemi keresete volt.

⁴³ Az ELTE története. 236.

történt kinevezés időpontját, hanem más egyetemen történt tanári kineveztetés idejét is figyelembe vették. Az egyetem illetve a karok autonóm állását bántotta, hogy a rangsorrend nem az illető autonóm karok kebelébe való bejutás alapján állapított meg, és az egyetem ily módon más intézményekkel „összeboronáltatott”. A karok szerint egy rangsornak éppen az a lényege, hogy körülsáncolt keretet képezzen, melybe csakis egyetlen pontról, a legvégéről lehet bejutni annak, aki nem abban a keretben kezdte meg szolgálatát.

Hozzá tették, hogy minden egyetemnek van saját belső élete, amelyben a rangidősség is szerepet játszik, az egyetemi élet belső struktúráját viszont az ilyen rendelkezés instabillá teheti. „Amit [a VKM] leginkább sért – nyilatkozták az egyetem karai – az egyetemünk autonómiája, mit egyáltalán nem hajlandó respektálni. Ezt a részünkről nem egyszer és nem ok nélkül hangoztatott autonómiát elkoptatott frázisnak látszik tekinteni, amelynek még azt a keretét sem hajlandó figyelembe venni, amelyet a ma fennálló szabályok is biztosítanak. Sajnos azokon a nyomakon halad, amelyeket a közoktatási kormány már több ideje tapos. Pedig megfelelő felső közoktatás a modern élet világában sem képzelhető jól az egyetemek autonómiájának bizonyos mértéke nélkül [...] Az állam minden hathatós támogatása dacára, az állam felügyelete alatt, s bizonyos méretű ingerenciája mellett az egyetem autonóm életet él, ami bizonyos tekintetbevételt igényel. Ezt a bürokratikus életben kifejtett öszlészámú koncepciókkal nem üdvös megzavarni. Ha ennek engednénk, könnyen a professzorok kandidációját illető jogunk is megcsonkulhatna. Hisz az öszlészámok háttérben nem is annyira a kinevezések, mint inkább az áthelyezések állnak [...], melyek esetében a sérelmezett eljárás szerint, a nálunk rektorságot viselt kollégáink is háttérbe szorulnának olyanokkal szemben, akik nálunk még dékánságot sem viseltek. Nem engedhetjük, hogy egyetemünk individualitását belőle kiöljék.”⁴⁴

Sérelemként élte meg tehát az egyetem a szakirányítás szempontjából tulajdonképpen magyarázható rendelkezést, mellyel a tanárok, mint köztisztviselők, fizetési osztályokba soroltattak. A köztisztviselői helyzettől az autonómiát – érthetően – távolinak látták, melyre semmiképpen sem lehet jellemző a tiltakozás során megfogalmazott tanári igény: „Mentek akarunk lenni minden olyan korláttól, mely bennünket, egyéneket, holt tömeggé tesz. Mi egyénileg akarunk élni, gondolkodni, kutatni.”⁴⁵

Az idézett részlet rámutat, hogy a kandidáció jogának védelme mellett az egyetem tanárai a fizetési osztályokba sorolást a tanszabadság autonóm intézményével is összefüggésbe hozták. A tanszabadságnak az egyetemi oktatásban játszott pozitív szerepéről a korábbiakban már szóltunk, most viszont ki kell térnünk arra a kérdésre is, hogy vajon minden körülmények között pozitív-e a szerep, melyet ez az intézmény az egyetemi életben betölt. A magyarországi egyetemtörténetet vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a tanszabadság a XIX. század közepétől a méltatás mellett nemegyszer bírálat tárgyává is vált. A bírálatok a partalan akadémiai szabadság veszélyeire hívták fel a figyelmet, s a kritika legtöbbször arra mutatott rá, hogy korlátlan érvényesülése, felelőtlen használata esetén a szabadság könnyen szabadossággá alakulhat át, melynek következményeként az oktatásban rendszertelenség és tervszerűtlenség uralkodhat el. Előfordulhat, hogy az előadások nem töltetnek meg a ki-

⁴⁴ ELTE Levéltára. A tanári rangsor kérdése a budapesti királyi magyar tudományegyetemen, 1905.

⁴⁵ ELTE Levéltára. A tanári rangsor kérdése a budapesti királyi magyar tudományegyetemen, 1905.

vánt tartalommal, a hallgatók tanulási szabadsága pedig a nem-tanulás szabadságává válhat. A hatékonyság érdekében ebből következően bizonyos mértékű kontroll és szabályozottság igényét fogalmazták meg több intézményben, melynek során meg kívánták határozni az oktatás, esetleg kutatás mozgásterét, strukturális és tartalmi kereteket felállítva. Az autonóm oktatási és kutatási elképzeléseket e kereteken belül képzelték megvalósítani. Több egyetemen illetve karon a „szabályozni a tanszabadságot, de nem zavarni a tudós-oktató ideális munkáját” alapelvet kezdték követni.

A Műegyetemen az 1870-es években jutott el a felismerés a tettekig. Kezdetben itt is korlátozás nélkül érvényesült a tanszabadság, az oktatásban a tanárok eldönthették, mit adnak elő, a hallgatók, hogy milyen sorrendben hallgassák azokat. Kiderült azonban, hogy megfelelő műszaki tudás csak az egyes tárgyak egymásra építésével sajátítható el, így az egyetem vezetése az 1874/75-ös tanévtől kezdődően kész tantervet adott ki, követésre ajánlva a hallgatóknak, majd 1882-ben az intézmény szabályzatának módosítására is sor került, kötelező tanrendet írva elő a mérnökhallgatóknak. A budapesti egyetem orvosi karán is kötöttebb oktatási rendszer létezett, ahol az 1875-ös keltezésű rendelet óta az órákat a hallgató ugyan maga válogatta össze, ám a vizsgák kényszere gyakorlatilag előírta a tanulmányok szigorú menetét. A kar által nyomtatott kiadvány ajánlotta „a megfelelő félév tárgyaitak felvételét, s a medikusoknak nem volt tanácsos attól eltérniük, bár tanulmányaikat tetszésük szerinti hosszúságúra nyújthatták”.⁴⁶ A tanszabadságot legkevésbé a jogi és a bölcsészkaron korlátozták, bár a jogi karon is előírták az egyes vizsgákhoz kapcsolódó tárgyakat és azok óraszámát. Minél inkább kidomborodott tehát az egyetem „szakiskola” jellege, annál inkább szükségét látták a tanulmányok szerves egymásra épülését biztosító kötött tanrendnek, amely természetesen a hallgatói mozgásszabadság ellen hatott.

1920 márciusától júliusig tartóan az Egyetemi Tanács és a VKM között a fegyelmi jogkör értelmezése körül folyt hasonló élességű, az egyetemi autonómiát érintő hatásköri vita. Az Egyetemi Tanács, amely az 1918–19-es események után több egyetemi tanár, magántanár és hallgató ellen indított fegyelmi eljárást, 1920. március 20-i ülésén úgy határozott, hogy az egyetemi tanártestület tagjai ügyében hozott határozatai ellen fellebbezésnek nincs helye. Indoklásukat a Hatósági Szervezési Szabályzat 20. §-ára alapozták, melynek értelmében a Tanács a legfelsőbb egyetemi hatóság. Ebből kifolyólag egyetemigazgatási felügyelet és kizárólagos fegyelmi jogkör illeti meg az oktatói testület irányában. A Tanács véleménye szerint a VKM-hez történő fellebbezés lehetősége beleütközne az Egyetem önkormányzatába, amivel az egyetemi tanári függetlenség elve dőlne halomra. A fegyelem gyakorlása ebben az esetben végső soron a végrehajtó hatalmat illetné meg, s a hozzá való fellebbezés útján alkalom adatnék arra, hogy a Tanács esetleges felmentő ítéletével szemben a VKM egyetemi tanárt fegyelmi úton akár hivatalvesztésre is ítéldhetne.⁴⁷

Az Egyetemi Tanács 1920-as állásfoglalása szerint a VKM-et az 1848: XIX. tc. által ki-mondott joghatósága kizárólag arra jogosítja fel, hogy az eljárás során tapasztalt jogszabálysértés esetén a Tanács határozatát megsemmisítheti és a Tanácsot új határozathozatalra utasíthatja. „Az önkormányzatnak legszorosabb velejárója az önkormányzati testület tagjai

⁴⁶ Az ELTE története. 211.

⁴⁷ ELTE Levéltára. A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem joghatósága fegyelmi ügyekben, 1920.

irányában a fegyelmi joghatóságnak kizárólag és végérvényesen az önkormányzati szervek által való gyakorlása [...] Az ügyek intézése autonóm hatáskörbe tartozik, hacsak pozitív rendelkezés verbis expressis kivételt nem tesz. Ily kivételes rendelkezés hiányában a szabály, azaz az önkormányzat érvényesülése, a fegyelmi joghatóság gyakorlása körül is [...] érvényre emelést követel. Amennyiben a VKM-ot a felső fokú érdemleges fegyelmi joghatóság megilletné, akkor valójában ő és nem a Tanács kezelné a fegyelmet, amit pedig a 20. § egyenesen kizár"⁴⁸ – fogalmazott a tanácsi felirat.

A VKM a Tanács érvelését nem tartotta elfogadhatónak. A minisztérium az 1848. évi XIX. tc-re hivatkozott, melynek értelmében az egyetem a miniszter hatósága alá van rendelve, tehát annak rendelkező, felügyelő és ebből következően fegyelmi hatósága alatt áll.

A minisztériumi leirat hangsúlyozta, hogy a hatósági szabályzat csupán az egyetem belső szervezetét és működését, nem pedig a kormányzathoz való viszonyát, illetve annak felsőhatósági jogkörét szabályozza. A Tanács csupán az egyetemi szervezet belső életének keretében a legfelsőbb autonóm szerv, s ez a minősége egyáltalán nem jelentheti azt, hogy fölülte az egyetem ügyeiben más magasabb állami fórum nem lehetne. A VKM fegyelmi joghatósága így nem ütközik az egyetem önkormányzati jogállásába, hiszen az állami hatóságot megillető fegyelmi jog – amint azt a törvényhatóságok felett a belügyminisztert megillető legfelsőbb fegyelmi hatalom példája bizonyítja (1886: XXIII. tc.) – nem áll ellentétben az önkormányzat alapjával.⁴⁹

Az Egyetemi Tanács 1921 júliusában terjedelmes elaborátum formájában ismételte meg álláspontját, a VKM azonban erre már nem reflektált.

AZ ÚJABB ALAPÍTÁSÚ MAGYAR EGYETEMEK AUTONÓMIÁJA

Az előzőek során elsősorban a pesti egyetem autonómiáját, illetve a VKM-mel folytatott hatásköri vitáit ismertettük. Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában azonban, megtörve a pesti intézmény hegemoniáját, további egyetemalapításokra került sor, melyek következményeként a dualista korszak végére Magyarországon már öt egyetem létezett. A budapesti mellett az alapítás időrendjét tekintve második volt az 1872-ben a XIX. tc.-kel létrehozott kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem, a harmadik a szintén 1872-ben egyetemi rangra emelt technikai főiskola, a Magyar Királyi József Műegyetem, a negyedik és az ötödik pedig az 1912. évi XXXVI. tc.-kel alapított pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem és a debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem. A trianoni békediktátum következtében is lényegesen módosult a magyar felsőoktatás és azon belül az egyetemek intézményhálózata. A kolozsvári és pozsonyi egyetem átmenetileg Budapesten folytatta működését, majd az 1921. évi XXV. tc. értelmében a pozsonyi egyetemet Pécsre, a kolozsvárit pedig Szegedre telepítette a kormányzat. Ugyanakkor az 1920. évi XXXI. tc.-kel egy új intézmény is létesült, a Budapesti Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar. Sajátos különállás jellemezte e kart, melynek szervezeti kereteit ideiglenes jellegűnek te-

⁴⁸ ELTE Levéltára. A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem joghatósága fegyelmi ügyekben, 1920.

⁴⁹ ELTE Levéltára. A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem joghatósága fegyelmi ügyekben, 1920.

kintették. A közoktatási kormányzat úgy tervezte, hogy a későbbiek során vagy teljesen integrálódik a budapesti egyetem szervezetébe ötödik fakultásként, vagy közgazdasági egyetemmé alakul át.

Az egyetemi intézményhálózat újabb módosulására az 1934. évi X. tc.-kel került sor, mellyel a Műegyetem, a Közgazdaságtudományi kar, az Állatorvosi Főiskola valamint a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola egyesítésével létrejött a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Az ország területi változásaival összefüggésben a kormányzat az 1940. évi XXVIII. törvény alapján újjászervezte a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet, illetve e törvény rendelkezett a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról is.

A felsorolt új felsőoktatási intézmények jogi helyzetét, autonómiáját a felállításukról intézkedő törvények, illetve az ezek után megszülető egyetemi szervezeti szabályzatok tükrözték. Az utóbbiakat a VKM rendeleti úton adta ki, és rendeleti úton kerültek kiadásra, külön hozva vagy a szervezeti szabályzat mellékleteként a tanulmányi, fegyelmi és tandíj-szabályzatok is, melyekben a képzésre vonatkozó rendelkezéseket foglalták össze.

Említettük a korábbiakban, hogy a kolozsvári egyetem felállításáról rendelkező 1872. évi XIX. tc. és a debreceni illetve pozsonyi egyetem felállítását elrendelő 1912. évi XXXVI. tc. által a budapesti egyetem részletesen nem szabályozott önkormányzati rendszere példaként a Corpus Jurisba is bekerült. E jogszabályok a pesti egyetem szervezeti kereteit jelölték meg az új intézmények számára. Az 1872. évi XIX. tc. 2. §-a így fogalmazott: „Addig amíg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik, a pesti magyar királyi egyetemen jelenleg fennálló szabályok ezen egyetemre nézve is érvényesek.”⁵⁰ A pesti egyetem illetve annak karai különösen az Ádám-ügy kapcsán hangsúlyozták, hogy ezzel az államhatalom az egyetem jogszokásait törvényerejűeknek ismerte el, beleértve a kinevezési eljárást is, mellyel kapcsolatban az 1872-es jogszabály a következőket mondta: „Az egyetem rendes és rendkívüli tanárait nézve a miniszter az illető kar meghallgatása után tehet előterjesztést a kinevezésre.”⁵¹ Az 1912. évi XXXVI. tc. megfogalmazása tartalmilag ezzel megegyező: „[...] a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető tudományegyetem meghallgatásával teszi meg előterjesztéseit.”⁵²

A törvénycikk kapcsán kiadott és az eljárás részleteiről intézkedő debreceni és pozsonyi egyetemi szervezeti szabályzatok 26. §-a megszabta, hogy az egyetemi tanári állások vagy pályázat, vagy meghívás útján tölthetők be. Pályázat esetén a kar jelöl, a miniszter pedig a jelölés figyelembevételével tesz előterjesztést a kinevezés iránt.⁵³ Ugyanezen szabályzat 7. §-a kimondta, hogy az egyetem, annak meghallgatásával, új karokkal is kiegészíthető. A pesti egyetem orvosi kara az Ádám-ügy során felhívta a minisztérium figyelmét, hogy ha a kolozsvári, pozsonyi, debreceni egyetemre nézve a pesti egyetem szabályai törvényerejűnek mondattak ki, akkor azok egyértelmű szabályai ránézve hasonlóan érvényesek, hiszen a pesti egyetem autonómiája nem lehet alacsonyabbrendű, mint az említett egyetemeké.

Az összehasonlítás során bizonyos különbségek derülnek ki a magyarországi egyetemek

⁵⁰ *Magyar Törvénytár 1872–74.* Budapest, 1896. 40.

⁵¹ *Magyar Törvénytár 1872–74.* Budapest, 1896. 40.

⁵² *Magyar Törvénytár, 1912.* 524.

⁵³ Szabályzat a debreceni és pozsonyi egyetemek szervezetéről. Lásd: *Magyarországi Rendeletek Tára.* 1914/105. 120 V.M. rendelet.

működési mechanizmusát illetően. Eltérő volt például az egyetemi tanács és a karok közötti viszonyrendszer. A pesti egyetemen az Egyetemi Tanács „gyakran állást foglalt az egyes karok tanulmányi, tanszékszervezési és személyi kérdéseiben, késleltetve vagy megakadályozva azok megoldását és a tanszéketöltések során megváltoztatva a karok jelölési sorrendjét”.⁵⁴ Kolozsvárott viszont az egyes karok nagy önállósággal rendelkeztek, olyannyira, hogy Trefort 1886 szeptemberében megjegyezte: „Az egyetem tanácsa majdnem teljesen nullificáltatik, egyszerű postája a karoknak.”⁵⁵ A debreceni és pozsonyi egyetemek szervezeti szabályzata is hangsúlyozta a karok önállóságát, kimondva, hogy az egyetemi tanács „a tudománykaroknak a tanszékek betöltésére, nemkülönben a segéd-tanszemélyzet megválasztására vonatkozó határozatait érdemlegesen nem bírálhatja felül, s a betöltésre nézve javaslatot nem tehet”.⁵⁶

A Műegyetemen sajátos struktúra alakult ki. A Műegyetemi Tanácsnak tagja volt minden rendes és rendkívüli tanár, valamint két magántanári képviselő. Létezett emellett a rektorból, a prorektorból, a dékánokból és a gazdasági előadói feladatokat ellátó professzorból álló rektori tanács. Ez a testület végezte a gyakorlati irányítás feladatait, míg az egyes osztályok (nem karok!) tanártestületeinek feladata szakkérdésekben indítványok és előterjesztések tételére, véleményadásra valamint a hallgatók magaviselete feletti őrökösésre korlátozódott.

Az 1940. évi XXVIII. tc. értelmében újjászervezett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem szervezeti szabályzata a karok önállóságát rögzítette. Kimondta, hogy az egyetemi tanács a karoknak a hatáskörükbe tartozó igazgatási ügyekben hozott határozatait hivatalból nem bírálhatja felül, de lehetővé tette – a Műegyetem szabályzatához hasonlóan – a tanszéketöltésre vonatkozó kari határozatoknak az egyetemi tanács saját véleményével együtt való felterjesztését.⁵⁷

A rektorválasztásban is mutatkoztak eltérések. Az egyetemek élén álló tisztségviselőt a tudományegyetemeken évenként, a karok sorrendje szerint elektorok választották, a Műegyetemen viszont gyakran 2-3 évig is ugyanaz volt a rektor, és választásában valamennyi rendes és rendkívüli tanár, valamint a magántanárok két képviselője részt vett.

A Műegyetem az 1934. évi X. tc. alapján létrejött József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem megalakulása után új szervezeti szabályzat szerint működött. Áttért az osztályokról a kari struktúrára, s erre tekintettel a tudományegyetemekhez hasonlóan állapította meg a rektorválasztás rendjét. A Műegyetemi Tanácsot is kiegészítette a karok egy-egy választott képviselőjével.

A tudományegyetemek és a Műegyetem a VKM irányítása alá tartoztak, ahol az egyetemi ügyosztály foglalkozott közvetlenül az ügyekkel. A többi felsőoktatási intézmény autonómiával nem rendelkezett, hanem az egyes minisztériumok centralizált irányítása alatt állt. A gazdasági akadémiákra például a Földművelésügyi Minisztérium nevezte ki az igazgatókat határozatlan időre, akik a helyi intézkedés jogát gyakorolták. A tanári testületek

⁵⁴ LADÁNYI, 1991. 21.

⁵⁵ Trefort 1886. szeptember 9-i leirata az Egyetemi Tanácshoz. Közli: LADÁNYI, 1991. 21.

⁵⁶ Szabályzat a debreceni és pozsonyi egyetemek szervezetéről. Lásd: *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1914. 61. §.

⁵⁷ *A Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem szervezeti szabályzata*. Budapest, 1943.

jogköre minimális volt, a tanári állásokat a testület véleményét meg sem kérdezve, egyszerű kinevezéssel töltötték be.⁵⁸

Hogyan lehetne az elmondottak után összefoglalóan jellemezni az 1867-től 1945-ig terjedő időszak magyarországi egyetemi autonómiáját? Ladányi Andor meghatározása, mely szerint a hazai egyetemek korlátozott autonómiával rendelkeztek, helytállónak mondható. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az autonómia fogalmában természetes módon van jelen a korlátozottság, hiszen – mint azt a tanulmány elején leszögeztünk – abszolút autonómia nem létezik. Egyetemeink rendelkeztek azokkal a jogokkal és jegyekkel, melyek az egyetemi autonómiát a korszak Európájában általában jellemezték. Létezett az egyetem illetve a karok képzési követelményeit szem előtt tartó tanszabadság, a kandidáció lehetősége mellett és többnyire annak figyelembevételével történtek a tanári kinevezések, az önkormányzati szerveknek (egyetemi tanács, kari tanácsok) autonóm hatásköreik és a tanári testületek által választott képviselőik (rektor, dékánok) voltak. Az önkormányzati szervek nemegyszer eredményesen képviselték akaratukat, védtek az egyetem jogait a végrehajtó hatalom törekvéseivel szemben, ami azzal együtt is igaz, hogy a minisztérium a ki egyezéstől kezdődően egyre több igazgatási jogosítványt vont magához. A tárca az egyetemi törvény felügyeletre vonatkozó passzusa alapján érezte magát feljogosítva a beavatkozásokra.

Változást a kormányzati beavatkozás gyakorlatában Klebelsberg elképzeléseinek megvalósulása hozhatott volna, aki tervezte a hivatalnoki befolyás háttérbe szorítását, az önkormányzati elv törvényi úton való határozottabb érvényesítését, az egyetemek korporatív jogokkal való felruházását. Az elképzelés, a felsőoktatás átfogó törvényi szabályozásához hasonlóan viszont csak terv maradt.

A minisztérium felfogásából adódóan, mely szerint a kormányzat inkább az adminisztratív, az egyetem pedig a tanulmányi és tudományos kutatást érintő kérdésekben jusson döntő jogokhoz, az egyetemek a tanulmányi ügyeket illetően rendelkeztek szélesebb autonómiával. „A karoknak és az egyetemnek – állítja a pesti egyetemre vonatkozó, de a többi magyarországi egyetemre is érvényes jellemzés – széles körű jogai voltak tanulmányi és tudományos programjaik meghatározásában. A karok (és az egyetem) tett javaslatot a tanszékek betöltésére, pályázatok kiírására, tudós férfiak meghívására [...] doktorátusra bocsáthattak jelölteket, és dönthettek alkalmasságukról, felavatásukról. Az egyetem maga állapította meg tanrendjét, az előadások tárgyát és körét. Az autonómiának ezt a területét a minisztérium a lehetőségekhez képest igyekezett tiszteletben tartani.”⁵⁹

Bár az egyetemi tanácsok – különösen a pesti egyetemen – időnként beavatkozólag léptek fel tudománykari ügyekben, az egyes fakultások a szakkérdéseket, a személyzeti és egyéb belügyeiket illetően jelentős önállósággal bírtak. A karok autonómiáját a kari tanácsok képviselték, melyek összetételében a szervezeti szabályzatok a nyilvános rendes tanároknak biztosítottak tekintélyes túlsúlyt az oktató személyzet más rangú és rendű tagjaihoz képest. Ez a tényező egyetemeink polgári korszakbeli autonómiáját meglehetősen „arisztokratikussá” tette, ami egyúttal kedvezett a rosszul megszervezett autonómiák kórtünet-

⁵⁸ LADÁNYI, 1999. 49.

⁵⁹ Az ELTE története. 242.

ének számító belterjesség kialakulásának is. A karokon sok esetben befolyásos professzori csoportok jöttek létre, melyek akarata a fakultás ügyeiben perdöntőnek számított, és amelyet nem minden esetben a szakmai alapú döntéshozatal jellemzett. A belterjesség negatív következményei leginkább a személyi kérdésekben, a professzori pályázatok elbírálása során mutatkoztak meg. A kari jelölés folyamatában a legkülönbözőbb rokon- és ellenszenvék, kapcsolati érdekek, vagy akár a szakmai féltékenység akadályozhatták az elfogulatlan, tudományos szempontú döntéshozatalt, és vezettek időnként oda, hogy igazi tehetségek nem jutottak tanári katedrához. Ezzel maguk a tanári testületek járultak hozzá a szakmai közepszerűség térnyeréséhez, az egyetemek szakmai színvonalának a lehetőségestől való elmaradásához. A századforduló időszakától a tanári karok minőségére, tudományos munkásságának értékére vonatkozó kritikai észrevételek egyre gyakoribbak lettek, s a képviselőházi beszédektől a sajtó cikkeiig e probléma lépten-nyomon felbukkant.

A szóban forgó jelenség érzékeltetésére jó példát nyújt Alexander Bernát professzori kinevezésének története. A neves filozófus hosszú ideig csak mint magántanár működhetett, ugyanis nyilvános rendkívüli tanári kinevezését két ízben (1882-ben és 1886-ban) is elutasította a bölcsészkar tanács. 1895-re már többszörösen bizonyította munkásságával, hogy méltó a kinevezése, a kar mégis csak minimális szótöbbséggel szavazta meg az előterjesztett indítványt. 1898-ban a rendes tanári kinevezését már nem szavazta meg a kar, majd a következő években is többször elvetették azt. Alexander ellen különösen a szélsőséges politikai nézeteket valló, egyetemszerte bántóan személyeskedő egyéniségéről is közismert történész, Ballagi Aladár ágált. 1902-ben az egyetemi önkormányzat sérelmének jelszavával fejtette ki, hogy a miniszter olyat akar előléptetni, akit a tanári testület már többször elutasított, s így rábírt a kart a nemleges állásfoglalásra. Végül is Alexander tisztelője, pártfogója, Berzeviczy Albert miniszter keresztülvitte akarátát: 1904-ben kinevezte rendes tanárrá.

Ezúttal tehát a más esetekben sokat kárhozottatott miniszteri beavatkozásnak volt köszönhető, hogy bár csak hosszú évek árán, de sikerült megakadályozni, hogy az önző közép-szer diadalmaskodjon a tehetség és a tudományos érdekek felett. Talán az ehhez hasonló esetek hosszú sorának tapasztalata alakította ki a későbbi kultuszminiszterben, Klebelsberg Kunóban azt a többször hangoztatott meggyőződést, mely szerint a pesti egyetem tanári kara alkalmatlan az autonómia megfelelő gyakorlására, s e nézetéből adódóan a miniszter nem is törekedett arra, hogy az egyetemi igényeknek megfelelően a fennálló keretek között az intézmény önkormányzati jogait bővítse.

Az autonómia gazdasági vonatkozásait tekintve volt megfigyelhető a legkevesebb önállóság, de ez sem akkor nem tartozott, és ma sem tartozik, a jól működő egyetemi önkormányzatiság legfontosabb feltételei közé. Barakonyi Károllyal érthetünk egyet, aki szerint az egyetemek erkölcsi, szellemi függetlensége fontosabb a gazdasági autonómiánál, és elképzelhető anélkül is.⁶⁰

A magyarországi egyetemi autonómia strukturális keretei, mint láthattuk, nyolcvan éven át lényegileg nem sokat változtak. A második világháborút követő évek során azonban már nem az autonómia határai és minősége, hanem a pusztta létezése volt a tét.

AZ EGYETEMI AUTONÓMIA ÉS A SZOCIALISTA MAGYARORSZÁG

1945-től az egyetemi autonómia egyre kevésbé jelentett védettséget a politikai beavatkozásokkal szemben, sőt a hatalom képviselői az idő múlásával mind gyakrabban vonták kétségbe annak értelmét, létjogosultságát is. Az MKP az országos politikához hasonlóan az egyetemeken szintén vezető szerepre törekedett, amivel szemben a polgári erők igyekeztek megőrizni a felsőoktatásban létező pozícióikat. Ebből adódóan a koalíciós korszakot az egyetemen illetve az egyetemért folyó politikai csatározások jellemezték, melynek során a baloldali elképzelések és befolyás folyamatos térnyerése jelezte a változás irányát.

A tanári karok személyi összetétele s ezzel összefüggésben a kinevezések ügye kulcsfontosságú egyetempolitikai kérdésnek számított. A tanárcsere folyamata az 1945-ös igazolási eljárásokkal és az 1945. évi B-listázással kezdődött, melynek során számos exponált jobboldali professzort elmozdítottak az állásából, bár ezeknél az eseteknél még csak ritkán fordultak elő a jövőre vonatkozó, mélyebb politikai megfontolások. Az első, valóban koncepciók ügy áldozatának a Pázmány Péter Tudományegyetem (PPTE) professzorát, Bonkáló Sándort tekinthetjük, akit szovjetellenes propaganda ürügyén rendelkezési állományba helyeztek, majd nyugdíjaztak. Ez az eset is bizonyította, hogy az egyetemi tanácsok egyre kevésbé tudták megakadályozni a tanárok zaklatását, valamint azt, hogy a kinevezéseknél politikai szempontok érvényesüljenek.

A megindult folyamat eredményeként az egyetemek tanári karai néhány év alatt fokozatosan átalakultak, melynek során az MKP-nek sikerült elérnie, hogy a koalíciós időszakban többségükben baloldali tanárjelöltek neveztessenek ki a felsőoktatási intézményekbe.

1945 és 1948 között számos javaslat, tervezet született a felsőoktatási intézmények szervezetének reformjára, működési mechanizmusuk átalakítására. A javaslatok egy része az egyetemi demokráciát, önkormányzatot elmélyíteni akaró elképzelés volt, melyek – megfogalmazva a szakmai szempontok kizárólagosságának igényét – bírálták például az előző évtizedek kinevezési gyakorlatát. Szorgalmazták ezenkívül az egyetemek nagyobb anyagi önállóságának megteremtését, az egyetemi ifjúság hathatós képviselőjének kialakítását is.

Az MKP terveiben viszont a demokrácia tartalmilag nem, csupán a retorika szintjén volt felfedezhető.

1947-ben Ortutay Gyula, a kommunistákat készségesen kiszolgáló kiszgadzapárti politikus lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki beszédeiben többször is kinyilvánította az autonómiával kapcsolatos ellenérzéseit. 1948. február 23-án „megkövesedett maradvány”-nak nevezte, a következő szavakkal jellemezve: „Az egyetemi autonómia ügye valójában még mindig a száz esztendővel ezelőtti, már Eötvös József által is csak vázlatnak tekintett, kerettörvény jellegű 1848. évi XIX. tc.-en nyugszik, amelyet azután felváltott a Bach-korszakban alkalmazni kezdett ún. hatósági szervezési szabályzat.”⁶¹ A miniszter ezzel arra kívánt rámutatni, hogy nincs korszerű alapja az egyetemi autonómiának. Ortutay a későbbiek során rendszerint az új idők követelményeire, a szocialista átalakulásra, az ideológiai zűrzavarra, a professzorok ideológiai felkészítésének fontosságára, a hallgatók politikai ne-

⁶¹ Költségvetési beszéd, 1948. február 23. In: *Művelődés és politika*. Szerk. ORTUTAY GYULA. Budapest, 1949. 116.

velésére, vagyis összefoglalóan az önkormányzat elve fölött álló „országos érdekekre” hivatkozott, mikor az autonómiát bíráló alá vette.

Az MKP 1948-ra dolgozta ki a felsőoktatás radikális átalakításának tervét, melyet egyetemi reform címén 1949-ben vezettek be. A reform keretében végrehajtott intézkedések következményeként az egyetemek szervezetében jelentős átalakulás ment végbe, a „szovjet modell” adaptálásával megvalósult a pártirányítás rendszere az egyetemeken is. Ennek következtében az intézményi autonómia gyakorlatilag a nulla szintjére került, a jelentős és kevésbé jelentős kérdések is a minisztériumokban illetve a pártbizottságokban dőltek el. Az egyetemi és kari tanácsok döntési jogkörrel nem rendelkezve csupán konzultatív testületek lettek, a dékánok és a rektor hatáskörét a párttitkárok valamint a személyzeti és tanulmányi osztályok vezetőjének a szerepe korlátozta.

Az egyetemi önkormányzati testületek szerepét degradáló tanulmányi osztályokat 1949-ben állították fel, melyek tulajdonképpen a „központi irányítás meghosszabbított karjai”⁶² voltak. A tanulmányi osztályok feladataikon messze túllépve rendszeresen beavatkoztak az egyetemi szervek működésébe, és hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy az intézmény valójában „az egyetemi autonómia megbontására, a professzorok viszonylagos szuverenitásának korlátozására volt hivatott”.⁶³ Babics Antal, a PPTE orvosi karának dékánja az Egyetemi Tanács 1950 február 3-i ülésén fel is tette a kérdést a jelen lévő minisztériumi főosztályvezetőnek: vajon a dékán vagy a tanulmányi osztály vezetője irányítja-e a kart?

Az egyetemi reform során a tanszabadságot is sírba helyezték. A tervszerű szakemberképzés helyett az ideológiai kizárólagosság következtében az egyetemek „tudáselőművek” lettek, az autonómia legmélyebb rétege, a gondolat szabadsága ezentúl nem érvényesülhetett. Szigorú tanulmányi kereteket állapítottak meg, mellyel az oktatók és hallgatók munkáját teljes mértékben megkötötték, ideológiailag átformált új tankönyveket, jegyzeteket – sok esetben oroszból lefordítva – adtak ki, bevezették a kötelező marxizmus-leninizmus és a kötelező orosz nyelv oktatást, az egyes előadások tematikáját és tanmenetét pedig a minisztériumban kellett jóváhagyni.

Az egyetemi tanácsere egyre erőszakosabbá váló folyamata is a politikai, világnézeti homogenizálást célozta. Számos professzort nyugdíjaztak, váltottak le vagy helyeztek át, sőt néhány tanárt koholt vádak alapján börtönbe is zártak, s az elmozdítottak helyébe ideológiailag megbízható személyeket neveztek ki.

A korábban jellemző önkormányzati jogok természetesen a kinevezési eljárás során sem érvényesülhettek. A nagy számban előforduló leváltásokról és a kinevezésekről előzetesen a megfelelő pártszerv döntött, majd ezt erősítette meg 1950-ig az Elnöki Tanács, ezután pedig a professzorok kinevezését a Minisztertanács, a docensekét pedig az illetékes miniszter.

Az autonómia felszámolását a 274/1950. MT számú minisztertanácsi rendelet emelte jogerőre, mely a tudományegyetemek és a műszaki egyetemek szervezetét szabályozta. A régi egyetemi szervezeti formát és autonómiát hatálytalanító szabályzat az „egyszemélyes felelős vezetés” elvéből indult ki. Ennek megfelelően az egyetem egyszemélyi, felelős vezetőjének a rektor, a karokénak pedig a dékán számított. A rendelet szerint a rektort az egyetem

⁶² Az ELTE története. 322.

⁶³ KARDOS, 2004. 209.

nyilvános rendes tanárai közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a Minisztertanács, míg a dékánt a miniszter nevezte ki. A rektor személyére az egyetemi tanács tett javaslatot a miniszter felé, míg a dékán kinevezésére a kari tanács javaslata alapján a rektor tett előterjesztést. A rektorhelyetteseket és a dékánhelyetteseket is a miniszter nevezte ki, az előbbi az egyetemi tanács, az utóbbit a kari tanács javaslatára. A tanszékvezetőket a Minisztertanács helyezte pozíciójukba a kar meghallgatása és a miniszter előterjesztése után.

A szabályzat az egyetemi tanácsok korábbi jogait megszüntette, összetételüket megváltoztatta. Tulajdonképpen egyszerű tanácsadó testületté váltak, melynek tagjai a rektorhelyettesek, dékánok, az MDP egyetemi párttitkára és egyes meghívottak voltak, akiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyezett. Olyan autonóm jogköröktől fosztották meg a Tanácsot, mint a kinevezéseknél korábban gyakorolt jelölési lehetőség, vagy az egyetem költségvetésével kapcsolatos jogosítványok.

A kari tanácsok befolyása szintén tovább csökkent az új szabályzat megjelenésével, a tanulmányi osztályok amúgy is nagy hatalma viszont tovább erősödött. A dékán tanácsadó testületének számító kari tanácsok tagjai a dékánhelyettesek, tanszékvezetők, az MDP képviselője, a tanulmányi osztály ügyvezetője és a rektor által jóváhagyott meghívottak voltak.

Az 1950-es új egyetemi szabályzat bevezetésével a hatalom maradéktalanul megvalósította azt a célkitűzést, amit a minisztérium illetékes főosztályvezetője 1950. december 7-én így fogalmazott meg: „Végleg meg fog szűnni az a bizonyos látszatforma, amit úgy nevezünk, hogy egyetemi autonómia. Senki sem merte kimondani, hogy ez már régen nem létező valami, nem más, mint feudalizmus, és nincs semmi értelme.”⁶⁴

1950-ig kialakultak tehát a felsőoktatási irányítás új keretei, amelybe a következő évtizedekben sem fért be az autonómia. A centralizált irányítási modell a korszak során végig fennmaradt, csupán néhány kisebb jelentőségű minisztériumi „hatáskörleadás” jelezte, hogy időnként az ésszerűségi igények által motiválva pár centivel hosszabbra engedték a pórázt.

Az 1960-as évek reformmunkálatai ebbe a folyamatba illeszkedve az egyetemekre is hatással voltak, melyek működését, szervezetét korszerűsíteni kívánták. Az 1956 során megfogalmazott, egyetemekkel kapcsolatos elképzeléseknek – melyek középpontjában az autonómia, a tanszabadság biztosításának igénye állt – természetesen nem voltak meg a politikai lehetőségei, de a javaslatok között megjelent a felsőoktatási intézmények fokozottabb önállóságára való törekvés. Új alapelveként mondták ki, hogy a döntéseket minden szinten ott kellene meghozni, ahol erre a kellő mértékű informáltság biztosított, és ahol a döntésekre hivatottak érdekeltek is a kérdésben. A rugalmasabb szervezeti keretek kialakításával kívánták emelni az egyetemek vezetőinek, oktatóinak felelősségét és önállóságát, a testületi vezetés hatáskörét és színvonalát.

A 60-as évekre jellemző reformszellemű viták a tartalmi megújítás és a szervezeti változtatások érdekében 1969-re jutottak el az egyetemek működésére vonatkozó új rendelkezések megszületéséig. 1969. június 20-án jelent meg az 1962. évi 22. sz. tvr-et módosító 1969. évi 14. tvr., a 25/1969. Korm. sz. rendelet az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák szervezéséről és működéséről. Az új szabályozás meghirdetett célja az egyetemek önállóságá-

nak növelése volt, s a korábbi kötöttségek, a centralizáció valóban enyhült is valamelyest, például azzal, hogy az egyetemi és kari tanácsokat bizonyos döntési jogokkal ruházták fel. Az egyetemi tanácsok döntési hatásköre ettől kezdve kiterjedt a tantervek, a tantárgyi programok, az egyetem szervezeti és működési szabályzatának, a hallgatók tanulmányi és vizsgaszabályzatának kérdéseire, valamint a tanszékvezetők megbízására (korábban miniszteri jogkör volt), oktatási és tudományos tervek jóváhagyására, a költségvetési keretek felosztására, a rektorhelyettesek és dékánhelyettesek megválasztására (korábban a miniszter bízta meg őket, mostantól csak megerősítette a tanács választását). A rektort és a dékánokat továbbra is a Minisztertanács bízta meg, de az előbbi az egyetemi, az utóbbit az egyetemi és a kari tanács javaslatára. A tanári kinevezés hatáskörei nem változtak, az egyetemi tanárokat a Minisztertanács nevezte ki az egyetemi tanács javaslati lehetősége mellett.

A képzési folyamat meghatározásában is növekedett az egyetemek önállósága. A minisztérium tantárgyi irányelveket, szakképzési célkitűzéseket, követelményeket fogalmazott meg, de a tantervek és a tantárgyi programok készítése és elfogadása – a marxizmus–leninizmus tantárgyait kivéve – az egyetemek hatáskörébe került. A tudományos kutatómunka irányelveit a minisztérium határozta meg, de a korábbiaktól eltérően a Magyar Tudományos Akadémia útmutatásait figyelembe véve. Az egyetemi tanács hatáskörébe került azonban az egyetem tudományos terveinek jóváhagyása.

Az egyetemek szerepének erősödésével járó rendeletek megjelenése után az egyes egyetemek szervezeti és működési szabályzatának kidolgozására került sor, melyeket a művelődésügyi miniszter 1970-ben hagyott jóvá. Az oktatók megnövekedett részvétele az egyetem irányításában, a kari és egyetemi tanácsokban a szakmai szempontok nagyobb szerepe e dokumentumokban megmutatkozott, ami azt jelentette, hogy az 1969-es rendelkezések és az új szervezeti szabályzatok „az adott helyzeten belül a felsőoktatás korszerűsítését segítették elő, és lépéseket jelentettek a kimondani nem mert egyetemi autonómia felé”.⁶⁵

A 70-es évek elejétől az előző évtizedben tapasztalt reformfolyamat megtorpant, a felsőoktatási intézmények vezetésének és szervezetének a 60-as évek végén kialakult jogi keretei változatlanok maradtak. Az óvatos reformpolitikához való visszatérés 1978-tól vált újra érzékelhetővé. Az MSZMP Politikai Bizottsága a felállított szakbizottságok vizsgálatai után 1981. február 3-án határozatot hozott a felsőoktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. Az irányítás tekintetében újra a nagyobb intézményi önállóság szükségességét hangsúlyozták, melynek érdekében tovább kívánták korszerűsíteni a szervezeti és működési szabályzatokat. A határozat felhívta a figyelmet a gyámkodó jellegű beavatkozások és a túlzott bürokratizmus intézményi működést károsan befolyásoló létezésére.⁶⁶ A Minisztertanács 1984. május 10-én jóváhagyott felsőoktatási fejlesztési programja a megoldást a hatáskörök decentralizálásában, az egyetemeknek és főiskoláknak az általuk teljesíthető képzési, igazgatási jogi, személyzeti és gazdasági feladatok átadásában látta.⁶⁷

A program jóváhagyását követő évben a régóta szorgalmazott oktatási törvény is napvilágot látott. Az 1985. évi I. törvény által azonban az egyetemek önkormányzati jogai érdemlegesen nem bővültek, az állami illetve pártbeavatkozás a korábbi évekhez hasonlóan meg-

⁶⁵ KARDOS, 2004. 217.

⁶⁶ *Oktatáspolitikai dokumentumok. 1980–1984.* Budapest, 1984. 9–27.

⁶⁷ *Oktatáspolitikai dokumentumok. 1980–1984.* Budapest, 1984. 93–94.

határozó maradt. Az egyetemi önállóság tekintetében nem történt előrelépés, viszont említést érdemel az a rendelkezése, amely óvatos formában a tantervi irányelvek keretein belül a tananyag és az alkalmazott módszerek megválasztását lehetővé tette. Korlátozott mértékben a törvény ezzel a tanszabadságnak engedett teret.

A 3/1969. MM. sz. rendelet helyébe lépő, a felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről szóló 20/1986. MM. sz. rendelet szintén nem növelte érdemlegesen a testületi szervek szerepét, döntési jogköreit.

A RENDSZERVÁLTÁS ÉS A FELSŐOKTATÁS

Az egyetemi autonómia kérdésében a felsőoktatás egészéhez hasonlóan gyökeres változást a rendszerváltás hozott. 1989-től a korszerűsítés, átalakítás folyamatosan zajlott az ezredfordulóig, melynek során jelentős mértékben növekedett az intézmények önállósága, függetlensége az egyetemi élet szinte minden területén. A hatáskörök, döntési jogosultságok átadásával megszűnt a centralizált, közigazgatási jellegű minisztériumi irányítás, mérséklődött az adminisztratív beavatkozások lehetősége, amivel párhuzamosan az egyetemi autonómia növekedett.

A demokratizálódás folyamatának első jelentős lépésére az 1990. március 1-jén elfogadott, az 1985. évi oktatási törvényt módosító 1990. évi XXIII. törvénnyel került sor. Rendelkezéseinek köszönhetően lehetővé vált a nem állami felsőoktatási intézmények létrehozása, a külföldön folytatott tanulás, továbbá a törvény a köztársasági elnök jogkörébe helyezte az egyetemi tanárok kinevezését és a rektorok megerősítését, megszüntette a tantervi irányelveket, intézményi hatáskörbe utalta a felvételek speciális feltételeinek meghatározását. A törvény végrehajtási rendelete (53/1990. MT. rendelet) lényegesen csökkentette a felsőoktatási intézmények felügyeletét ellátó miniszter hatáskörét, így a szervezeti és működési szabályzatok jóváhagyása, az oktatási szervezeti egységek létesítése, az egyetemi és főiskolai tanári kinevezéseknél játszott szerep, valamint a rektori és főiskolai főigazgatói megbízás kivételével valamennyi kinevezési és megbízási jogkör intézményi hatáskörbe került,⁶⁸ a miniszter ellenőrző tevékenysége pedig a törvényességi felügyelet ellátására korlátozódott.

A felsőoktatás működésének jogi kereteit részletesen az 1993-ban a parlament által elfogadott Felsőoktatási törvénnyel (1993. évi LXXX. tc.) rögzítették. Mindez a hazai felsőoktatás történetének első önálló és átfogó törvényi szabályozását jelentette, amely széles körű autonóm jogokat deklarált a magyar állami felsőoktatási intézmények számára. Ezzel együtt megvonta az autonómia határait is, pontosan megszabva az állami hatásköröket, az országgyűlés, a köztársasági elnök, a kormány, a miniszterelnök, az oktatási miniszter jogosítványait.

A törvény értelmében megszűnt az egyetemek széttagolt minisztériumi irányítása, a katonai és rendőri felsőoktatás kivételével – melyek a honvédelmi illetve belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt maradtak – pedig valamennyi állami intézmény az oktatási minisz-

⁶⁸ Az egyetemi és főiskolai docensek, a főtitkár, a gazdasági igazgató, az egyetemi könyvtárigazgató kinevezéséről, a rektorhelyettesek, a dékánok, a főigazgatóhelyettesek, az intézeti és klinikai igazgatók, valamint a tanszékvezetők megbízásáról van szó.

ter felügyelete alá került. Felsőoktatási intézmény alapításának, átalakításának, megszüntetésének joga a parlamenté lett, működési szabályait viszont az egyetemek maguk alakítják ki, vezetőjüket maguk választhatják meg. A törvény az oktatási és kutatási szabadság elvét rögzíti, melyet azonban bizonyos mértékig az újonnan létrehozott Magyar Akkreditációs Bizottság tevékenysége korlátoz. A bizottság feladata az oktatás tartalmának, a képzés és kutatás színvonalának értékelése, megítélése, szabályozása lett, s ebből adódóan az akkreditáció intézményének felülről jövő megkötetései, előírt követelményei az oktatási autonómia korlátlan érvényesülésének bizonyos akadályát is jelentik. Az oktatás kizárólag a szakok jóváhagyott képzési követelményei szerint folyhat, a tantárgyak listája, óraszáma (kreditértéke), tartalma kötött, előre meghatározott, s a követelmények és előírások teljesítését az Akkreditációs Bizottság utólag is ellenőrzi.⁶⁹

Az oktatókkal kapcsolatos új rendelkezések közé tartozik az egyetemi tanári kinevezés feltételét jelentő habilitáció, a magántanári intézmény visszaállítás és az adjunktusok, tanársegédek határozott idejű kinevezése is. A professzori kinevezés e törvénnyel sem lett teljesen egyetemi belső ügy, hiszen számos kritérium létezik, melyek ellenőrzése felsőbb szervek feladata. Az új rendszer fontos eleme lett a Felsőoktatási és Tudományos Tanács, amely a felsőoktatás-politikai döntések előkészítésében játszik szerepet.

A kétségkívül széles körű szakmai és igazgatási önállóság mellett az egyetemek gazdasági, pénzügyi autonómiájáról a rendszerváltás után sem beszélhetünk, a törvényben e kérdéskörrel nem esik szó. Az állami egyetemek önálló vagyonnal nem is rendelkeznek, csak az állami vagyon kezelőiként működnek, továbbá működésük finanszírozása túlnyomórészt állami forrásból történik. Az egyetemek gazdálkodását részleteiben a költségvetési szervekre vonatkozó törvény szabályozza, s „az intézmények mozgástere az állami forrásokat illetően lényegében csupán a rendelkezésre bocsátott folyó költségek felhasználására korlátozódik, ami nem tekinthető valódi gazdálkodási autonómiának. Nem sokkal jobb a helyzet az egyéb bevételekkel sem, számos felhasználási kötöttség él ezen a területen is.”⁷⁰

Az 1993. évi LXXX. törvény alapján készültek el az egyes egyetemek szabályzatai, melyek közül mi az ELTE-re vonatkozót közöljük. A terjedelmes, 108 §-ból álló dokumentum tíz fejezetre oszta (az egyetem feladatai, vezetése, a karok szervei és vezetése, oktatási és más szervezeti egységek, az egyetem oktatói és kutatói, az egyetem hallgatói és közösségeik, választások az egyetemi testületekbe, az egyetemi hivatalok, minőségbiztosítás, vegyes rendelkezések) mutatja be részletesen az intézmény szervezeti jellemzőit, működési alapelveit, melyek a magyar egyetem alkalmazkodási, megújulási és válaszadási képességét bizonyítják napjaink sokrétű kihívásaival szemben.

RÁCZ KÁLMÁN

⁶⁹ BARAKONYI, 2004. 61.

⁷⁰ BARAKONYI, 2004. 61.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA AUTONÓMIÁJA 1848–2000

A magyar szervezeti autonómiák sorában különleges rangot képvisel a Magyar Tudományos Akadémia. Hosszú történeti múltja és nemzeti szerepe emeli rendkívülivé jelentőségét, és az a tény, hogy a szervezeti autonómián túl, vagy azzal együtt, a kutatás szabadsága, a tudomány autonóm fejlődése és eredményei is jelentős részben idesorolhatók. Természetesen az idők során ez nem jelentkezhetett mindig ideális formában, a hatalom, a politika beavatkozása több-kevesebb „eredménnyel” csorbította az Akadémia autonómiáját, a tudomány önállóságát. Ennek kivédése, az elhárítás reménye az akadémikusok jelentős részének mindig programja volt.

Ezt a szándékot tükrözte a rendszerváltozás folyamatában, 1990-ben megjelent akadémiai alapszabály és ügyrend is, ahol az Alapelvek között leszögezték: „Az Akadémia – létrejötté óta – önkormányzattal rendelkező köztestületként működik.”¹ Majd így folytatták: „Az Akadémia – a törvénnyel összhangban – maga állapítja meg alapszabályait, szervezeti és működési elveit; maga választja meg tagjait és tisztségviselőit; önállóan határozza meg feladatait és végrehajtásuk módját; védelmezi önállóságát és önkormányzati jogait.”² Röviden összefoglalva, ideális formában ez jelenti az akadémiai autonómiát.

E szövegek szerkesztői maguk is pontosan tudták, hogy olyan igényeket fogalmaznak meg, amelyek a múltban, a közelmúltban gyakran csak óhajok voltak. A Magyar Tudományos Akadémia története tükrözi ezen igények, óhajok megvalósulásának fokát, mértékét és módját.³

Az 1923-ban elfogadott, a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló I. törvénycikk miniszteri indoklásában olvasható, hogy „a Magyar Tudományos Akadémia – eltérően a többi európai hasonló intézettől – nem állami, nem fejedelmi, hanem nemzeti alapítás.”⁴ Ez a megállapítás történeti hűséggel utal a kezdetekre. A Magyar Tudós Társaság alapításának gondolatához az anyagi alapot gróf Széchenyi István 1825. november 3-i országgyűlési bejelentése biztosította, aki birtokának egy évi jövedelmét ajánlotta fel a Tudós Társaság céljaira. Példáját követte Vay Ábrahám, gróf Andrássy György és gróf Károlyi György. Az adományozók sora később szépen növekedett.

¹ Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai és Testületi Ügyrendje. 2. § (1). A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ideiglenes Testületi Ügyrendje. Bp., 1990. 3–9. Lásd még KÓNYA, 1994. 484.

² A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai és Testületi Ügyrendje, 3. § (1).

³ A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Főszerk.: PACH ZSIGMOND PÁL. Bp., 1975; HERNÁDI MIKLÓS – SZABÓ B. ISTVÁN: Bemutatkozik a Magyar Tudományos Akadémia. Bp. 1999; KÓNYA SÁNDOR: Az MTA és a széptudományok. Bp. 1999; A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I–III. kötet. Főszerk.: GLATZ FERENC. Bp. 2003.

A kezdeményezést 1827-ben törvény követte, amely kimondta „hogy önként és szabad adakozással összeszedett tőke vagyomból tudós Társaság vagy is magyar akadémia állítsák fel mennél rövidebb idő alatt, s annak állandó széke, szabad királyi Pest városában leend.”⁵ A megalakult Magyar Tudós Társaság alapvető célja a magyar nyelvnek terjesztése, „egyszersmind annak minden tudományok s mesterségek nemeiben lehető kiművelése” volt.

Az önállóságot fejezte ki, hogy az említett négy alapító 21 tagot választhatott maga mellé, és így 25-en alkották az első Igazgató Tanácsot, amit a nádor útján az uralkodó erősített meg. A megalakult Tudós Társaság 6 osztályból (nyelvtudományi, bölcsészeti, természettudományi, matematikai, történelmi és jogtudományi) állt. Az első rendes tagokat az Igazgató Tanács nevezte ki (23 fő). Az 1831. február 14-én tartott első nagygyűlésen 16 tiszteletbeli, 19 levelező, 3 rendes és két külföldi tagot választottak meg.

A Magyar Tudós Társaság 1831-es rendszabásai szerint az Igazgató Tanács üresedés esetén maga választ új tagokat, választással nevezi ki az „Elölölőt” és „Másodelölölőt” (Elnök, alelnök). A választást az uralkodó erősíti meg. A tiszteletbeli tagokat, a rendes és levelező tagokat „a tiszteletbeli és rendes tagok voksai, nagyobb száma által választják”.⁶ Ezek a szabályok az autonómia fontos alapját adták.

A Tudós Társaság önállóságát azonban az uralkodó korlátozta, amit az 1931-es „Alaprajzban” és „Rendszabásokban” fel kellett tüntetni. Eszerint a Társaság tagjai politikai és vallási kérdésekről nem vitatkozhatnak, nem tűzhetnek napirendre, és dolgozataikat csak a cenzúra engedélyével jelentethetik meg.⁷ E kitételek a tudomány autonómiáját csorbították.

A reformkori politikai és társadalmi mozgalmak a tudós Társaság működésének korszerűsítését, önállóságának kiteljesedését célozták. Az „alaprajz” és a „rendszabályok” átalakítása azonban az 1848-as forradalom idején sem készült el.

A forradalom és a szabadságharc leverése után nehéz idők jöttek az Akadémiára is, amelyek során működését is megkérdőjelezték. 1854 októberétől pedig császári biztos felügyelete alá került az intézmény. A császári önkény érvényre jutott az 1858-as új alapszabályban. A szabályzat szerint az elnökre és alelnökre – szükség szerint – az Igazgató Tanács 3-3 tagját hozhatja ajánlatba, de a kinevezés az uralkodónak van fenntartva (26. §). Tiszteleti tagokat, rendes és levelező tagokat az akadémiai osztályok javaslatára a „szavazható tagok” többsége ajánlhat, de a kinevezésük a „generál-kormányzóra bízott” (27. §, 28. §, 29. §).⁸ A hatalom közvetlen beavatkozása az autonómiát lehetetlenné tette.

Ezen a helyzeten nem segített az sem, hogy az intézmény neve itt, és ezután is, következetesen Magyar Tudományos Akadémia lett.

Az 1867-es kiegyezés után az MTA helyzetében alapvető fordulat következett be. 1869 tavaszára készültek el az autonómiát biztosító alapszabályok, amit a király, Ferenc József 1869. június 14-én jóváhagyott. Az új alapszabályokból kimaradt a politikai hatalom köz-

⁴ 1923. évi I. törvénycikk A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról. (Miniszteri indoklás); KÓNYA, 1994. 242–245.

⁵ 1827. évi XI. cikkely. 1. §. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. I. köt. 1833. 55.; KÓNYA, 1994. 57.

⁶ A Magyar Tudós Társaság rendszabásai. (1931. 23–27. pont); KÓNYA 1994. 76.

⁷ A Magyar Tudós Társaság rendszabásai. (1931. 11. és 12. pont); KÓNYA 1994. 74.

⁸ A Magyar Tudományos Akadémia új alapszabályai (1858). Magyar Tudományos Akadémia Almanach MDCCCLXI-re, Pest, 1861, 45–58.; KÓNYA, 1994. 106.

vetlen beavatkozási lehetősége az akadémiai vezetők és tagok kiválasztása esetében. Az elnököt és alelnököt az „elegyes ülés”, amely a tiszteleti, a rendes és igazgatósági tagokból állt, titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel, a belső tagok közül három esztendőre választotta meg. A választást a király erősítette meg. A főtitkárt – aki ettől kezdve az Akadémia ügyeinek végrehajtója lett – szintén az elegyes ülés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel, a rendes tagok sorából választotta meg. Az uralkodó megerősítő jogköre a főtitkára nem terjedt ki.

Az Akadémia és belső korszerűsítését jelentette, hogy a 24 fős Igazgató Tanács esetében „12-öt kizárólag az igazgató-tanács, 12-öt kizárólag az Akadémia választ”.⁹ Az akadémiai osztályok szerepe megnövekedett. Ettől kezdve minden tagot az illető osztály ajánlása alapján – amit titkos szavazással, a jelen levő tagok kétharmados többségével alakítottak ki – a nagygyűlés szavazhatott meg, szintén titkos szavazással és kétharmados többséggel. Az Akadémia önállóságának záloga mindvégig abban rejtett, hogy tagjait maga választhatta meg. Ennek látszatát még a diktatúrák is fenntartották.

Az osztályelnököket az osztályok választották. Az osztályok a tudományos ügyek irányításában, kiadványok megjelenítésében nagy szabadságot kaptak. A megkapott pénzügyi kerettel gazdálkodhattak.

Az 1869-es akadémiai alapszabály meghatározta az osztályülés, igazgatótanács-ülés, összes-ülés, nagygyűlés, elegyes ülés funkcióját, összetételét. Az ehhez elkészült ügyrend azt tovább részletezte, kiegészítve az állandó bizottságokkal, azok összetételével és feladataival.¹⁰

Az 1869-ben kiadott alapszabályok és ügyrend biztosította a Magyar Tudományos Akadémia autonóm működését, a tagok, a vezetők titkos választását, a testületek meghatározott kapcsolódását és önállóságát, a politikai hatalom hullámveréseinek kivédését. Ez nem egyszerűen egy szervezet autonómiáját jelentette, hanem a magyar tudomány fejlődésének önállóságát, az alapkutatások szabadságát, az alkalmazott tudományok fejlődését. Ezt nem korlátozta a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. törvény sem, hiszen már az első paragrafusban leszögezték, hogy az adományozott évi 12 millió korona rendes segélyt „az állammal szemben való elszámolás kötelezettsége nélkül” biztosítják.¹¹

A Magyar Tudományos Akadémia működését a későbbiek során bizonyos belterjességgel vádolták meg, amihez hivatkozási alapul az autonómiát használták fel. Az önálló tag- és vezetőségválasztásban, a könyvkiadás támogatásában, a pályázatok elbírálásában stb. vélték felfedezni az elzárkózást, a befelé fordulást. A tudományfejlődés nemzetközisége, az értelmiségi közelet kibontakozása, az egyetemek gyarapodása, a különféle társaságok, egyletek, a növekvő könyv- és folyóirat-kiadás azonban kontrollt és gátat jelenthetett a belterjességgel szemben. Az akadémikusok esetében persze mutatkozott „arisztokratikus emelkedettség”, a tudomány mindennapi gondjaitól való elfordulás, hiszen az Akadémiának a tudomány irányítása 1945 előtt nem volt közvetlen „hivatali” feladata.

⁹ 53. számú dokumentum, 23. §.

¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1869). Magyar Tudományos Akadémiai Almanach MDCCCLXX-re. Pesten, 1870. 125–178.; KÓNYA, 1994. 142–175.

¹¹ 1923. évi I. tc. 1. §.

Az 1945 után mutatkozó társadalmi és politikai változások nyomán fogalmazódtak meg azok az igények, amelyek a természettudományok reprezentációjának növelését, az akadémiai vezető szervek és hatáskörük kibővítését és ezzel együtt a korábbi, rangjuk, vagyonuk, befolyásuk alapján bekerült tiszteleti tagok kiszorítását kívánták. Az 1946. augusztus 10-én kiadott új Alapszabályok¹² szerint az eddigi egy természettudományi osztályból kettő lett, és növekedett a természettudománnyal foglalkozó akadémikusok száma. (A változás irányát és mértékét mutatja, hogy az Akadémia tagjai közül a természettudományok és a műszaki tudományok művelőinek aránya 1949-ben 65%, 1956-ban már 75% volt.) Az Igazgató Tanács kibővült, összetétele megváltozott: az elnök, a másodelnök, a főtitkár, a négy osztályelnök és osztálytitkár mellé az osztályok 4-4, három évre választott képviselőt és 1-1 gazdasági szakértőt delegálhattak. Az osztályok befolyását növelte az osztálytanácsok megalakulása. A testületi befolyás növekedését jelezte az 1946-os Alapszabály 58. § d) pontja, amely kimondta, hogy „az osztálytanács az illető osztállyal, az Igazgató Tanács az összes üléssel egyetértésben irányítja mind szellemi, mind anyagi téren az Akadémia életét”.

Az elnököt és az alelnököt az 1946-os Alapszabály szerint is a nagygyűlés választotta, titkos szavazással, de nem egyszerű, hanem kétharmados többséggel. A jelölést az osztályok indították 2-2 személy megjelölésével, akiket titkos szavazással és kétharmados többséggel választottak meg. A főtitkárválasztás hasonló módon történt, de a megbízás nem három, hanem öt évre szólt, és ennek leteltével újra választható volt az addigi vezető.

Az akadémiai tagokat az illető osztályok titkos szavazat útján, kétharmados többséggel tett ajánlata alapján, a nagygyűlés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel választotta meg.

Az 1946-os alapszabályban jelentkező módosítások a Magyar Tudományos Akadémia autonómiáját nem kérdőjelezték meg. A politika beavatkozásának esetleges lehetőségét feltételezte az az új pont, amely szerint kizárható az Akadémia tagjai sorából az, akinek „erkölcsi vagy állampolgári feddhetetlensége súlyos csorbát szenved”. Gátat jelentett viszont, hogy ez az „illető osztálynak titkos szavazás útján, a jelen levő tagok kétharmad szótöbbséggel tett javaslatával, az összes ülés titkos szavazással és egyszerű szótöbbséggel” (21. §) hozott határozata alapján történhetett meg.

A nagy változást, a markáns fordulatot az Akadémia életében az 1949-es esztendő hozta. Az országban lejátszódó politikai rendszerváltás az Akadémia átalakítását, autonómiájának megszüntetését idézte elő. Az uralkodó párt, az MDP mindenre kiterjedő hatalma a viszonylag szívósan ellenálló akadémikusokat is megtörte. A megfélemlítésből vagy a passzív ellenállásból adódó távolmaradást is kihasználva egy szűk, a politikai vezetés által támogatott csoport segítségével új alapszabályt¹³ fogadtattak el 1949. október 31-én az Akadémia összes ülésen. Ezen a zárt ülésen 34-en szavaztak az új alapszabályok mellett, öten ellene. Ezzel a „furcsa” többséggel meghozott alapszabályok a politikai tisztogatás érdekében lényegesen csökkentették a taglétszámot. A rendes és levelező tagok számát 128-ban határozták meg, ehhez még 3 tiszteleti tag járult. Az Akadémiának ezt megelőzően 257 tagja volt. Az említett zárt ülésen a régi tagok közül 102 rendes és levelező, valamint 7 tiszteleti tagot választottak újjá. A régi, kimaradt tagok közül 122 főt tanácskozó taggá „minősítettek visz-

¹² A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai. Bp., 1946; KÓNYA, 1994. 300–306.

¹³ 106. számú dokumentum.

sza”, ami csak formális címet jelentett. Többeket pedig töröltek az akadémikusok sorából. A politikai szempontból megbízhatóvá alakított Akadémia új, 1949-es alapszabálya vezető szerepet biztosított az elnöknek és az elnökségnek, bár formailag kimondta, hogy a „közgyűlés az Akadémia legfőbb szerve” (32. §). Jól példázza az ellentmondásos helyzetet a tagválasztás. A 15. paragrafus szerint tagválasztásra a közgyűlésnek javaslatot tehet az elnökség, az illetékes osztály vagy külső társadalmi szervek (!). A „tagokat a közgyűlés egyszerű szótöbbséggel választja s a választást az Elnökség hagyja jóvá”. Tehát az elnökség jelölhet is, és jogában áll a közgyűlés határozatát jóváhagyni, esetleg elutasítani. Az Elnökség politikai hatalmát és szerepét biztosítja a 17. paragrafus is, ami kimondja, hogy az Elnökség saját kezdeményezéséből vagy az osztályok javaslatára kizárhatja „az Akadémia tagjai sorából azt a tagot, aki a népi demokrácia érdekeit veszélyezteti...” Ilyen jogosítványok mellett jösszerűvel csak „politikailag megbízható” elnökre és elnökségekre volt szükség ahhoz, hogy a közvetlen pártirányítás megvalósuljon az Akadémián. Így adódott, hogy az 1950-es évek elején minden elnökségi határozat mögött párházposzti döntés található. Ez formálissá tette a tagválasztás önállóságát is.

Az ilyen módon „átszervezett” Akadémia elvesztette önállóságát, autonómiáját a pártállami hatalommal szemben. A vezetői és tagválasztások formálissá váltak azzal, hogy ezekről előzetesen a párt politikai bizottsága döntött. A párttag akadémikusok, de a megfélemlített pártonkívüliek is ehhez tartották magukat. Az autonómia említése az „ellenséges nézetek” kategóriájába került.

Az átalakított Akadémia feladatául tették a szocialista társadalom érdekében a tudomány tervszerű irányítását, szellemiségének meghatározását, a kutatások autonómiájának korlátozását vagy megszüntetését. A tudományos kutatás és gondolkodás szabadságának behatárolása súlyos értékrombolást eredményezett a magyar szellemi életben.

Az Akadémia átalakítása abban is megmutatkozott, hogy a tudományos életben nemcsak tagjainak tevékenysége által kívánt szerepet vállalni, hanem a kutatóintézeti hálózat kiépítésével és működtetésével intézményes keretek között is tevékenykedett. Az Akadémia intézeti hálózatának kiépítése 1950-ben öt intézet létrehozásával kezdődött.

A Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben elvesztette autonómiáját. Az ezt követő években természetesen jelentkeztek változások az Akadémia életében, de az autonómia tekintetében alapvető fordulat nem következett be. A párthatározatokkal való közvetlen irányítás 1953 után lazult. Az 1956 tavaszán elkészült alapszabály-módosítás, amelyet a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956 augusztusában erősített meg, növelte a közgyűlés szerepét az elnökséggel szemben.¹⁴ Például ezt követően az elnökség a tagok megválasztására az osztályok javaslata alapján tesz ajánlást a közgyűlésnek, és annak határozatát nem kell jóváhagynia. A tagok esetleges kizárásánál is szükséges az osztályok titkos szavazással hozott előterjesztése. Nincs kiemelve a kizárás okánál a politikai szempont, csupán általános-ságban említi a szabályzat: „Kizárható az, aki olyan magatartást tanúsít, amely őt a tagságra méltatlanná teszi” (14. §). 1956 őszén és a leverett forradalom után is felbukkantak az autonómia visszaállítását célzó igények, de a politikai vezetés visszaszorította ezt.

¹⁴ A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai az 1956. évi rendkívüli közgyűlés után. Bp. 1956; KÖNYA, 1994. 317–331.

Az akadémiai kutatóintézetek számának bővülése az Akadémiára gyakorlati-irányító feladatokat is hárított. A közvetlen pártirányítás helyett a kormány szerepe növekedett. Ezt tükrözte az 1960. évi 24. számú törvényerejű rendelet,¹⁵ mely többek között kimondta, hogy a kormány főfelügyeleti jogkörében „kijelöli azokat a feladatokat, amelyek az Akadémiára a tudományos élet irányításában hárulnak”, „jövőhagyja az Akadémia szervezetét is magában foglaló az Akadémia közgyűlése által elfogadott alapszabályokat”, „ellenőrzi az Akadémiának a tudományos élet irányításában kifejtett tevékenységét” (3. §).

1969 decemberében újabb törvényerejű rendelet jelent meg a Magyar Tudományos Akadémiáról,¹⁶ amit az 1970-ben elfogadott Alapszabály követett.¹⁷ Ezek a jogszabályok lényegében két részre osztották a formailag egy intézményt. A testület, amelynek vezetője az elnök maradt, elvi és módszertani feladatokat kapott a tudományos élet egészére nézve. Az ebben megmutatkozó önállóság valamiféle függetlenséget demonstrálhatott és adhatott is. Az akadémia hivatali része és az akadémiai intézetek és kutatóhálózat a főtitkár vezetésével lényegében szakigazgatási feladatokat kapott. A főtitkárt a közgyűlés ajánlásával a kormány nevezte ki, és felelősséggel is neki tartozott. Így a főtitkár személyén keresztül az akadémiai igazgatási részleg valójában kormányirányítás alá került. Ez a megoldás hivatkozási lehetőséget adott ahhoz, hogy az akadémiai testület önálló, és csak a szakigazgatás közvetlenül kormányfüggő. Ezzel szemben az Akadémia elnökének hatásköre számottevően csökkent, és a testület jelentősége is visszaszorult. A főtitkár szerepét bizonyítja az is, hogy ügyeltek arra, hogy személyében politikus akadémikus kerüljön pozícióba. (Például az MSZMP Központi Bizottságának a tagja legyen.) Összességében az Akadémia önállósága, önkormányzata a hivatalos nyilatkozatokkal szemben nem növekedett, és működésének biztosítása is gyakran a két részleg vezetőinek együttműködési szándékain múlott.

Az 1970-es, 80-as években megjelent szabályozás bizonyos törekvést mutatott az Akadémia egységének érdekében, de lényeges változást nem hozott. A fordulat az országban lejátszódó politikai rendszerváltással együtt jelentkezett. Az 1988 szeptemberében tartott rendkívüli közgyűlésen elhangzott előterjesztésben hangsúlyosan szerepelt az igény: „a Magyar Tudományos Akadémia autonóm társadalmi szervezetté alakul, megtartva intézményrendszerét. Ezzel egy időben megszűnne a Központi Hivatal államigazgatási jellege.”¹⁸

Az Akadémia vezetői új akadémiai törvényben kívánták rögzíteni az autonómiára vonatkozó elképzeléseiket. Ennek megtörténte előtt, a már 1990. februárban megtartott rendkívüli közgyűlésen új Alapszabályokat¹⁹ fogadtak el, amelyben – mint a bevezetőben idéztük – vissza kívánták állítani az Akadémia érdekképviselői, önkormányzati és köztestületi jellegét. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, törvényi változtatásra volt szükség, amely 1994. március 28-án született meg az országgyűlésben.²⁰

¹⁵ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1960. évi 24. számú törvényerejű rendelete a Magyar Tudományos Akadémiáról. *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye*. Bp. 1961. 161–162.

¹⁶ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1969. évi 41. számú törvényerejű rendelete a Magyar Tudományos Akadémiáról. *Törvények és Hivatalos Gyűjteménye*. Bp. 1970. 216–217.

¹⁷ 107. számú dokumentum.

¹⁸ KÖNYA, 1994. 46–47.

¹⁹ KÖNYA, 1994. 483–512.

²⁰ Az 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye*. 1995. 1. köt. 404–408.

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény kimondta, hogy „a Magyar Tudományos Akadémia önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület. Köztestületként a tudomány művelésével, támogatásával és képviselésével kapcsolatos közfeladatokat lát el.” (1. §) Az önkormányzatiság biztosítéka, hogy az Akadémia tagjait, tisztségviselőit saját testületeik választják, maguk által meghatározott rend szerint. Az akadémiai köztestületnek a tudományos eredményeik alapján elnyert fokozattal rendelkező akadémiai doktorok is a tagjai lettek, akik ezt vállalták és bejegyzést nyertek. Képviselőik az Akadémia vezető testületeiben is helyet kaptak, így többek között a közgyűlésben (200 fő) és az elnökségben is. A kiszélesített köztestület a belterjesség, a befelé fordulás veszélyének elkerülését is szolgálja. Az Akadémia a tudomány művelését, képviselését akadémiai osztályok, tudományos bizottságok, kutatóintézetek és egyéb szervezetek, intézmények segítségével látja el. E hálózat működése a tudomány céljait kívánja szolgálni politikai vagy világnézeti elkötelezettség elvárása nélkül. Így biztosítható az akadémiai szervezetek autonómiája mellett a tudomány szabadsága és önállósága.

Az Akadémia vezetője a közgyűlés. „A közgyűlés az Akadémia legfelsőbb szerve. Határozata az Akadémia minden testületére, képviselőjére, tagjára kötelezőek.” (Asz. 32. §²¹) A közgyűlés tagjai az akadémikusok (rendes, levelező, külső és tiszteleti tag) mellett a doktorok képviselői is (200 fő), akiket maguk közül megválasztottak. „A közgyűlés valamennyi tagját a közgyűlés munkájában azonos jogok illetik meg.” (Ü. 49. [3]) A közgyűlés választja meg az Akadémia elnökét, főtítkárárt és más, az alapszabályban meghatározott tisztségviselőket.

„Az Akadémia elnökét a hazai akadémikusok közül – a hazai akadémikusok javaslata alapján – legfeljebb öt évre a közgyűlés választja, tisztségében a köztársasági elnök megerősíti.” (Tv. 15. §) A kormány főfelügyeleti joggyakorlása megszűnt, csupán az elnök államfői megerősítése maradt. Az elnök a tevékenységéért a közgyűlésnek felel (15. § [2]). Miután az Akadémia az ország számára alapvetően fontos közfeladatokat lát el, ezért a törvény kimondta, hogy „az Akadémia elnöke kétévenként beszámol az Országgyűlésnek az Akadémia munkájáról, valamint a magyar tudomány általános helyzetéről” (Tv. 3. § [3]), valamint évente tájékoztatja a kormányt az Akadémia munkájáról. Előterjesztéseit a közgyűlés fogadja el (Tv. 14. § [1] b).

Az Akadémia főtítkárárt is a közgyűlés választja és tevékenységéért a közgyűlésnek felel. Működése a szabályzatoknak megfelelően, a közgyűlés határozatainak és az elnök iránymutatásainak keretei között történik. Ezzel megszűnt az Akadémiai szervezet kettőssége, a főtítkárt állami közigazgatási kötődése.

Az Akadémia tudományos osztályai önállóan, de a közgyűlés határozatait, iránymutatásait szerint járnak el, hoznak döntéseket az Akadémia feladatairól a tudományágazatra vonatkozó teendők tekintetében. A tudományos osztály szavazati joggal rendelkező tagjai az Akadémia rendes és levelező tagjai. Tanácskozási joggal az osztályok megválaszthatnak tagokat, akik közül legalább kettő a doktorok közgyűlési képviselői sorából kerül ki. Az osz-

²¹ Az MTA-ról szóló 1994. évi XL. törvény, az MTA alapszabálya és az Akadémiai Ügyrend egységes szerkezetben (Budapest, 1995. május 9.). *Akadémiai Értesítő*, 1995. július 21. (XLIV. évf. 7. sz.) 103–125. A továbbiakban erre az egységes szerkezetbe foglalt jogszabályra hivatkozunk. Lásd 125. számú dokumentum.

tály elnökét és elnökhelyettesét az osztály szavazati jogú tagjai választják. Az osztályok szavazati teendői közé tartozik az akadémikusi tagjelölés megindítása.

„Az Akadémia rendes és levelező tagjainak választásakor az elnökség a tudományágazatok arányos fejlődése és képviselte követelményeinek szem előtt tartásával meghatározza azt, hogy az egyes tudományos osztályok által javasolt személyek közül hány kerüljön megválasztásra. Az elnökség jelölésénél nem térhet el attól a sorrendtől, amelyet az osztályok a javaslatukban megállapítottak. Az elnökség az osztályok javaslata alapján a jelöléseket az akadémikusok gyűlése elé terjeszti.” (Asz. 45. § [4]) A tagválasztás az akadémikusok gyűlésén történik. Szavazati joggal itt csak a hazai akadémikusok (rendes és levelező tagok) rendelkeznek, a külső és tiszteleti tagok nem (Ü. 6.).

Az Akadémia szervezetét, demokratikus működését részletes jogszabályok, szabályzatok írják elő. (Akadémiai törvény, MTA alapszabálya, Akadémia ügyrendje.) Ezekben meghatározzák az akadémiai szervezeteket működését és kapcsolatát. Így meghatározást nyernek az akadémiai osztályok, az elnökség, a vezetői kollégium, a tudományos bizottságok, a területi bizottságok, az akadémiai kutatóintézetek, az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa, az Akadémia Doktori Tanácsa, a Kutatói Fórum, a Felügyelő-bizottság, a Vagyonkezelő Kuratórium, a Tudományetikai Bizottság, a Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottság és a megfelelő titkárságok is. Mindezek az autonóm Akadémia működésének részeként jelentkeznek.

Az Akadémia szervezetének működtetéséhez rendelkezik törzsvagyonnal, az Akadémiára bízott állami vagyonnal, és léteznek az akadémiai intézeteknek átadott vagyontárgyak is. Az Akadémia a magyar országgyűlés által elfogadott költségvetésben külön fejezetet kap, ami természetesen sok tekintetben meghatározza mozgásterét.

Az Akadémia feladatainak ellátása érdekében vagyonával önállóan gazdálkodik, költségvetését maga határozza meg (Tv. 8. § [1]). Az Akadémia gazdálkodását az Állami Számvevőszék ellenőrzi (Tv. 8. § [4]).

A Magyar Tudományos Akadémia mint nemzeti alapítású és célú történelmi intézmény visszanyert és kibővített, korszerűsített szervezeti autonómiája segítségével magas szinten szolgálhatja a magyar tudomány felemelkedését és ezzel együtt az egyetemes emberi kultúra gazdagítását.

KARDOS JÓZSEF

HIVATKOZOTT ÉS FELHASZNÁLT IRODALMAK JEGYZÉKE

- Az Állam- és Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében.* Szerk.: HORVÁTH PÁL. Budapest, 1985.
- ANDRÁSSY, 1893. = *Gróf Andrássy Gyula beszédei.* Kiadta LÉDERER BÉLA. 2. köt. Budapest, 1893.
- Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok.* Főszerk.: GERGELY JENŐ. Szerk.: STRAUSZ PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN. Budapest, 2004.
- Az 1994. évi II. törvény a Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról. Internet, <http://www.reformatus.hu/adattar/torv/1994.-II.-tv.htm>
- Az 1994. évi II. törvény a Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló az 1996. évi II. tv., a 2001. évi II. tv. és a 2002. évi III. törvény módosításaival egységes szerkezetben. Internet, <http://www.reformatus.hu/adattar/torv/2002.III.-tv.htm>.
- BALOGH – GERGELY, 1993. = BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790 – 1992. Kronológia.* História Könyvtár. Kronológiák, adattárak I. Sorozatszerk.: GLATZ FERENC Budapest, 1993.
- BALOGH – GERGELY, 1996. = BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Adattár.* História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 4. Sorozatszerk.: GLATZ FERENC. Budapest, 1996.
- BALOGH – GERGELY, 2005. = BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Állam, egyházak, vallás-gyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok)* I. köt. 1790–1944., II. köt. 1944–2005. História Könyvtár. Okmánytárak 2. Sorozatszerk.: GLATZ FERENC. Budapest, 2005.
- BARAKONYI, 2004. = BARAKONYI KÁROLY: *Rendszerváltás a felsőoktatásban.* Budapest, 2004.
- BÁRÁNDY = Dr. BÁRÁNDY PÉTER: *Kamara működésének áttekintése (sic!).* 4. [H.n.]. [É.n.]. Budapesti Ügyvédi Kamara Irattára
- BEKÉNYI, 2001. = *Önkormányzati rendeletek.* Szerk.: Dr. BEKÉNYI JÓZSEF. Budapest, 2001.
- BÍRÓ, 1990. = BÍRÓ JUDIT: *Magántanárok a pesti tudományegyetemen 1848–1952.* Budapest, 1990.
- BÓDI = BÓDI FERENC: *A települési önkormányzatok érdekérvényesítése a területpolitikában.* Internet. http://www.lib-uni-corvinus.hu/phd/bodi_ferenc.pdf. (2004. október)
- BOGNÁR, 1991. = BOGNÁR MIKLÓS: *A magyar társadalombiztosítás története és a magyar társadalombiztosítási jog a magyar jogrendszerben.* Budapest, 1991.
- BOLERATZKY 1991. = BOLERATZKY LÓRÁND: *A magyar evangélikus egyházjog I–II.* Budapest, 1991, 1998.
- BORSOS – SZABOLCSKA, 1937. = *Magyar királyi Közigazgatási Bíróság általános közigazgatási osztálya érvényben levő döntvényeinek és elvi határozatainak gyűjteménye, 1897–1937.* Összeáll. BORSOS ENDRE – SZABOLCSKA MIHÁLY [Budapest, 1937.] 1. köt.

- BOT GYÖRGY: *A Debreceni Orvostudományi Egyetem története és professzorainak életrajza 1918–1988*. Debrecen, 1990.
- BOTLIK JÓZSEF: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945*. Nyíregyháza, 2005.
- BOZÓKI, 1999–2000. = *A rendszerváltás forгатókönyve. Kerekasztal tárgyalások 1989-ben*. 1–8. kötet. Főszerk.: BOZÓKI ANDRÁS. Budapest, 1999–2000.
- BOZSÓ, 1990. = BOZSÓ PÉTER: *A tanácstestületek működése a többpártrendszer keretei között*. *Magyar Közigazgatás*, XL. (1990) 7. sz.
- BREINICH GÁBOR: *A főváros képviselői szerve: A törvényhatósági bizottság*. In: *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából*. Szerk.: LŐRINCZ LAJOS. Budapest, 1990.
- BUDA, 2001. = BUDA JÓZSEF: *Betegségi biztosítás. Szemelvények a társadalombiztosítás történetéből*. Pécs, 2001.
- Budapest története V. kötet. A forradalmak korától a felszabadulásig*. Szerk.: HORVÁTH MIKLÓS. Budapest, 1980
- A Budapesti Műszaki Egyetem 200 éve, 1782–1982*. Szerk.: SZABADVÁRY FERENC. Budapest, 1982.
- A Budapesti Rk. Egyházközségek első tíz éve*. Szerk.: HAUSER IGNÁC. Budapest, 1930.
- CSEFKÓ, 1997. = CSEFKÓ FERENC: *A helyi önkormányzati rendszer*. Budapest–Pécs, 1997.
- CSERBA, 2000 = *Emlékkönyv az ügyvédi kamarák fennállásának 125. évfordulójára*. Szerk.: CSERBA LAJOS. Miskolc 2000.
- CSERHÁTI JÓZSEF: *Másokért élünk*. Budapest, 1985.
- CSIKOR, 2005. = *A magyar önkormányzatok tizenöt éve. 1990–2005*. Fel. szerk.: CSIKOR OTTÓ. Budapest, 2005.
- CSIZMADIA, 1941. = Csizmadia Andor: *A magyar városi jog. Reformtörekvések a városi közigazgatásban*. Kolozsvár, 1941.
- CSIZMADIA 1966. = CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966.
- CSIZMADIA, 1976. = CSIZMADIA ANDOR: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976.
- CSIZMADIA, 1979 = CSIZMADIA ANDOR: *Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban*. Budapest, 1979.
- DEÁK, E., 1979. = ERNŐ DEÁK: *Das Städtewesen der Länder der Ungarischen Krone (1780–1918)*. Wien, 1979. I. Teil
- DEÁK F., 2001 = DEÁK FERENC: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Vál. és szerk. DEÁK ÁGNES. 2. köt. Budapest, 2001.
- DICZIG – RADÓ, 1938 = DICZIG ALAJOS – RADÓ DEZSŐ: *A kereskedelmi és iparkamarák hazánkban és külföldön*. Debrecen, 1938.
- DUPKA GYÖRGY: *Autonómia-törekvések Kárpátalján*. Ungvár – Budapest, 2004.
- ECKHART FERENC: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935*. Budapest, 1936.
- ÉGETŐ, 2001. = *Szölőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból*. Szerk.: ÉGETŐ MELINDA. Budapest, 2001.
- ÉGETŐ, 2004. = ÉGETŐ MELINDA: *Vagyon szép szölőhegyünk... Történeti-néprajzi elemzések közép- és nyugat-dunántúli magyar nyelvű hegytörvények körében, 1629–1846*. Budapest, 2004.
- EGYED, 1929. = EGYED ISTVÁN: *Vármegyei önkormányzat*. Budapest, 1929.
- Egyetemünk történetének levéltári és kéziratári forrásai 1635–1970. I–II*. Szerk.: SZÖGI LÁSZLÓ. Budapest, 1982.

- Egyházi törvények. A Magyarországi Evangélikus Egyház törvénykönyve. Szerk.: KÁLDY ZOLTÁN. Budapest, 1967.
- Az ELTE története = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története. Szerk.: SZÖGI LÁSZLÓ. Budapest, 2003.
- Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára. Szerk. ANGI JÁNOS – ifj. BARTA JÁNOS. Debrecen, 2005.
- EÖTVÖS, 1975. = EÖTVÖS JÓZSEF: *Arcképek és programok*. Szerk. FENYŐ ISTVÁN. Budapest, 1975.
- EÖTVÖS JÓZSEF: *Levelek*. Budapest, 1976.
- Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1635–1985. Szerk.: DIÓSZEGI ISTVÁN. Budapest, 1989.
- Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karának története 1635–1985. Szerk.: PRISZTER SZANISZLÓ. Budapest, 1991.
- Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története. Szerk.: SINKOVICS ISTVÁN. Budapest, 1985.
- ERDEI – PATAKY, 1957. = ERDEI FERENC – PATAKY ERNŐ: Termelői szervezetek a magyar mezőgazdaság kapitalista fejlődésében I. *Agrártörténeti Szemle* 1957. 3–4. sz. 165–183.
- ERDŐ PÉTER – SCHANDA BALÁZS: *Egyház és vallás a mai magyar jogban*. A főbb jogszabályok szövegével, nemzetközi bibliográfiával. Budapest, 1993.
- EREKY, 1908. = EREKY ISTVÁN: *A magyar helyhatósági önkormányzat. Vármegyék és községek*. 1. köt. Budapest, 1908.
- Az európai egyetem. = *Az európai egyetem funkcióváltásai*. Szerk.: TÓTH TAMÁS. Budapest, 2001.
- FALUSI, 2003. = FALUSI JÓZSEF: *A helyi rendeletalkotás elvi és gyakorlati kérdései*. Budapest, 2003. Internet, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/120>. (2004. október)
- FARKAS, 1989. = FARKAS GÁBOR: *Törvényhatósági és községi önkormányzatok 1945–50*. II. kötet. Fejér Megyei Levéltár Közleményei 9. Székesfehérvár, 1989.
- FARKAS, 1992. = FARKAS GÁBOR: *A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950*. Budapest 1992.
- FARKAS GYÖRGY: *Kamarák és vállalati érdekképviseletek az integrációs felkészülésben*. Budapest, 2000.
- FAZEKAS, 1994. = FAZEKAS MARIANNA: *Köztisztviselők – társadalombiztosítási önkormányzatok*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1994.
- Fejezetek a Magyar Gazdasági Kamara történetéből*. Szerk.: ÁGOSTON LÁSZLÓ – KOHUT TIBOR. Budapest, 1989.
- Felekezeti egyházjog*. Szerk.: RÁ CZ LAJOS. Budapest, 1994.
- FERDINEC CSILLA: Kárpátaljai autonómia 1918–1944. In: PÁSZTOR CECÍLIA: *Ahol a határ elvált*. Trianon és következményei. Budapest, 2002.
- FOGARASI, 2000. = *Önkormányzati kézikönyv. A települési és a területi önkormányzatoknak*. Szerk.: FOGARASI JÓZSEF. Budapest, 2000.
- FOGARASI – IVANCSICS – KISS, 2005. = FOGARASI JÓZSEF – IVANCSICS IMRE – KISS LÁSZLÓ: *A helyi önkormányzatok*. Budapest, 2005.
- Források Budapest történetéhez 1945–1950*. Szerk.: GÁSPÁR FERENC. Budapest, 1973.
- Források Budapest történetéhez 1954–1958*. Szerk.: GÁSPÁR FERENC – SZABÓ KLÁRA. Budapest, 1988.
- FRITZ, 1896. = FRITZ PÉTER: *A magyar kereskedelmi és iparkamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850–1896*. Budapest, 1896.

- GÁSPÁR, 1942. = GÁSPÁR JENŐ: *Az 1941-es esztendő története. Igazgató-főtitkári jelentés az Országos Magyar Sajtókamara főosztályainak 1942. március 15-i III. évi rendes közgyűléseire.* Budapest, 1942.
- GÁTI, 1994. = GÁTI JÚLIA: *Szerveződé kamarák. Összetartás. HVG, XVI.* (1994 június. 18.) 24. sz.
- GERGELY ANDRÁS: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Filozófiai Tanszékének története 1867–1918.* Budapest, 1976.
- GYÁNI, 2000. = BÁCSKAI VERA – GYÁNI GÁBOR – KUBINYI ANDRÁS: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig.* Budapest, 2000
- GYÁRFÁSNÉ, 1984. = *Magyar Kereskedelmi Kamara. Kézikönyv.* Fel. szerk.: GYÁRFÁSNÉ FEKETE JUDIT. Budapest, 1984.
- GYARMATI, 1998. = GYARMATI GYÖRGY: *Káderpolitika a Rákosi-korszak tanácsrendszerében, 1950–1953. Magyar Tudomány, CV. kötet — Új folyam, XLIII. kötet (1998) 10. sz.*
- HALÁSZ IMRE: *A közigazgatási eszmék fejlődése Magyarországon. 1. rész. Nyugat, 1914. 13. sz.*
- HARAI, 1944. = *A vallás és közoktatásiügyi igazgatás hatályos jogszabályainak gyűjteménye.* I. Általános rész; II/II. Különös rész. Katolikus egyház; II/III. Különös rész. Református, evangélikus és unitárius egyház; II/IV. Különös rész. Görögkeleti egyház, izraelita és baptista felekezetek, iszlám vallás. V. Mutatók. Szerk.: HARAI LÁSZLÓ. Budapest, 1944.
- HEGEDŰS, 1913. = *Protestáns egyházi közigazgatási törvénytár.* Szerk.: HEGEDŰS JÁNOS. Nagybecskerek, 1913.
- Helyi önkormányzati rendszer.* Internet, <http://www.iustum.net/filestore2/download/170>. (2004. október)
- HENCZ AURÉL: *Területrendezési törekvések Magyarországon.* Budapest, 1973.
- HERNÁDI MIKLÓS – SZABÓ B. ISTVÁN: *Bemutatkozik a Magyar Tudományos Akadémia.* Budapest, 1999.
- HOLLÓS – PAPP, 1995. = *A Debreceni Ügyvédi Kamara története. 1875–1995.* Szerk.: Dr. HOLLÓS LÁSZLÓ – DR. PAPP SÁNDOR. Debrecen, 1995.
- HORVÁTH – TUBA, 2000 = HORVÁTH SÁNDOR DOMONKOS – TUBA LÁSZLÓ: *A Győri Ügyvédi Kamara története.* Győr 2000.
- IGNÁCZ KÁROLY: *Budapest önkormányzatának alakulása a Horthy-korszakban.* In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok.* Főszerk.: GERGELY JENŐ. Szerk.: STRAUZS PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN. Budapest, 2004. 73–87.
- ILLÉS, 1967. = *A magyar társadalombiztosítás húsz éve.* Szerk.: ILLÉS GYÖRGY. Budapest, 1967.
- IVANCSICS – KISS, 1979. = Dr. IVANCSICS IMRE – Dr. KISS LÁSZLÓ: *A tanácsrendelet-alkotás elvi és gyakorlati kérdései.* Budapest, 1979.
- JAKUS, 1998. = JAKUS IBOLYA: *A tb-önkormányzatok jövője. Fejetlenség. HVG, XX.* (1998. július 11.) 27. sz.
- JÁVORSZKYNÉ, 1988. = JÁVORSZKYNÉ RÁCZ MÁRIA: *Közigazgatás és törvényes agrárérdekképviselő kapcsolata a két világháború között az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamarában.* In: *Történeti tanulmányok Dél-Pannóniából.* Szerk.: VONYÓ JÓZSEF. II. kötet. Pécs, 1988. 136–141.
- KAJTÁR, 1992. = KAJTÁR ISTVÁN: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918).* Budapest, 1992.
- KAJTÁR ISTVÁN: *A polgári modernizáció közigazgatási autonómiáinak jogtörténeti keretei.* In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok.* Főszerk.: GERGELY JENŐ. Szerk.: STRAUZS PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN. Budapest, 2004. 25–40.
- Kamarai Közlöny = Kamarai Közlöny – a Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara hivatalos közlönye.*

- KARDOS, 2004. = KARDOS JÓZSEF: A „szocialista egyetem” és az autonómia (1949–1969). In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998*. Főszerk.: GERGELY JENŐ. Szerk.: STRAUZS PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN. Budapest, 2004.
- KAUFMANN, RICHARD VON: *Die Vertretung der wirtschaftlichen Interessen in den Staaten Europas, die Reorganisation der Handels- und Gewerbekammern und die Bildung eines volkswirtschaftlichen Centralorgans in Deutschland*. Berlin, 1879.
- KISPAP = KISPAP ÁDÁM: Az önkormányzati rendeletalkotás elméleti és gyakorlati kérdései. Internet. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/81>. (2004. október)
- KÓNYA, 1994. = KÓNYA SÁNDOR: „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” *Akadémiai törvények alapszabályok, ügyrendek 1827–1990*. Budapest, 1994.
- KÓNYA SÁNDOR: *Az MTA és a széptudományok*. Budapest, 1999.
- KORNIS GYULA: *A magyar művelődés eszményei 1777–1848*. Budapest, 1927.
- KOTLÁN SÁNDOR: *A magyar állatorvosképzés története 1787–1937*. Budapest, 1941.
- KOVÁCS – MIKÓ – SZABÓ, 1995. = KOVÁCS GYULA – MIKÓ ZOLTÁN – SZABÓ GYÖRGY: *Hegyközség, szőlészet, borászat. Kézikönyv a hegyközségek megalakításához és működéséhez*. Budapest, 1995.
- KOVÁCS M., 2001. = KOVÁCS M. MÁRIA: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus – A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Budapest, 2001.
- KRÁL – SZÁNTÓ, 1901. = KRÁL VILMOS – SZÁNTÓ ANDOR: *Fiume államjogi helyzete*. Budapest, 1901.
- KUN BÉLA, SZENTPÉTERI: *A magyarországi református egyház külső rendje*. Budapest, 1948.
- KUN LÁSZLÓ: *A magyar ügyvédség története*. Budapest, 1985.
- LADÁNYI, 1969. = LADÁNYI ANDOR: *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus korának második felében*. Budapest, 1969.
- LADÁNYI, 1991. = LADÁNYI ANDOR: *A felsőoktatás irányításának történeti alakulása*. Budapest, 1991.
- LADÁNYI, 1999. = LADÁNYI ANDOR: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999.
- LADÁNYI ANDOR: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Budapest, 1986.
- LADÁNYI ANDOR: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, 2000.
- LŐRINCZ, 1990. = *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából*. Szerk.: LŐRINCZ LAJOS. Budapest, 1990.
- A magyar állam szervei 1944–1950*. I–II. kötet. Főszerk.: BORECZKY BEATRIX. Budapest, 1985.
- A magyar felsőoktatás évszázadai*. Szerk.: KARDOS JÓZSEF – KELEMEN ELEMÉR – SZÖGI LÁSZLÓ. Budapest, 2000.
- Magyar Izraelita Vallásos Szervezet Egységes Országos Szervezete*. Felelős kiadó: STÖCKER LAJOS. Budapest, 1950.
- Magyar katolikus egyházi bibliográfia 1917–1998*. Szerk.: RIHMER ZOLTÁN. Budapest, 2000.
- A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897–1947)*. Szerk.: CSORBA LÁSZLÓ. Budapest, 1947.
- Magyar Törvénytár*. (Corpus Iuris Hungarici, (CD változata is.)
- A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975*. Főszerk.: PACH ZSIGMOND PÁL. Budapest, 1975.
- A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*. I–III. köt. Főszerk.: GLATZ FERENC. Budapest, 2003.
- Magyarország a XX. században*. = *Magyarország a XX. században*. II. kötet. Főszerk.: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. Szekszárd, 1996.

- A magyarországi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyház 1934–1937. évben Budapesten tartott országos zsinatán alkotott egyházi törvények gyűjteménye.* Budapest, (é.n.)
- A Magyarországi Egyházak Községi Képviselőtestületek szabályzata.* Felelős kiadó: GYULAY ENDRE szeged-csanádi megyéspüspök. (h.n., é.n.[1993])
- A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei.* *Evangélikus Közlöny* 2003. augusztus 1-i különszáma.
- A Magyarországi Református Egyház törvényei.* Az 1928. évi május hó 8-án megnyílt Budapesti Országos Zsinat által alkotott kilenc törvénycikk. Budapest, 1933.
- A Magyarországi Református Egyház törvényei.* Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik és az 1939. évi március hó 1. napján megnyílt ötödik budapesti országos zsinat által alkotott törvénycikkek. Budapest, 1942.
- Magyarországi Református Egyház törvénykönyve.* Elfogadta a VII. Budapesti Zsinat 1967-ben, az első alkotmányozó Debreceni Zsinat 400. jubileumi esztendejében. Felelős kiadó: TÓTH KÁROLY. Budapest, 1968. (Az ugyanitt elfogadott I–VI. törvénycikket 1971-ben közzé tették.)
- A Magyarországi Unitárius Egyház szervezeti törvénye.* Az *Unitárius Egyház törvényeinek gyűjteménye* 4. Szerk.: FERENCZ JÓZSEF – ERDŐ JÁNOS. Budapest, 1942.
- A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének alapszabálya.* Budapest, 2004.
- MAGYARY ZOLTÁN: *A magyar tudománypolitika alapvetése.* Budapest, 1927.
- MÖLCS TIVADAR: *A Vas Megyei Ügyvédi Kamara 125 éves jubileumi évkönyve (1875–2000).* Szombathely, 2000.
- A Műegyetem története I–VIII.* Szerk.: HÉBERGER KÁROLY. Budapest, 1979.
- N. KÓSA JUDIT: *Várostartó: 1956 után.* *Budapesti Negyed* VI. (1998) 2–3. sz.
- NÉMEDI LAJOS: *A Debreceni Kossuth Lajos tudományegyetem 75 éve.* Debrecen, 1988.
- ORTUTAY GYULA: *Művelődés és politika.* Budapest, 1949.
- OSVÁTH GYULA: *A vármegyei autonómia és a vármegyei tisztviselők 1848 előtt.* Budapest, 1911.
- PÁLNÉ, 1987. = PÁLNÉ KOVÁCS ILONA: *A helyi politikai viszonyok és intézményeik.* Kandidátusi értekezés. Pécs, 1987.
- PAULER TIVADAR: *A budapesti Magyar Kir. Tudományegyetem története 1635–1806.* Budapest, 1880.
- PINTÉR, 1981. = PINTÉR ILONA: *Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara.* In: *Bács-Kiskun megye múltjából III. – A kapitalizmus kora.* Szerk.: IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR. Kecskemét, 1981. 431–474.
- PINTÉR, 1983. = PINTÉR ILONA: *A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara a gazdasági tömegoktatásért.* In: *Bács-Kiskun megye múltjából V. – Oktatás-nevelés.* Szerk.: IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR. Kecskemét, 1983. 409–439.
- PÖLÖSKEI, 1977. = PÖLÖSKEI FERENC: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922.* Budapest, 1977.
- PÖLÖSKEI, 1987. = PÖLÖSKEI FERENC: *A dualista Magyarország államrendszere és továbbélése.* Budapest, 1987. (Előadások a Történettudományi Intézetben 5.)
- PÖLÖSKEI, 1994. = PÖLÖSKEI FERENC: *A rendezett tanácsú városok kialakulása Magyarországon a polgári korban.* In: *Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára.* Szerk.: SZ. JÓNÁS ILONA. Budapest, 1994. 172–178.
- RADICS ÁKOS: *Fiume közjogi helyzete.* Budapest, 1883.
- Református egyházi törvénytár.* Szerk.: TÖRÖK ISTVÁN. Budapest, 2001.
- Rk. egyházközség, 1939.* = *A magyarországi katolikus egyházközségek igazgatási és adóztatási szabályzata.* Budapest, 1939.

- ROMÁN, 1993. = ROMÁN ZOLTÁN: *Érdekképviseletek, kamarák, kisvállalatok*. Budapest, 1993.
- ROMSICS, 1999 = ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999.
- SÁRKÖZI, 1967. = SÁRKÖZI ZOLTÁN: *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivataltörténete*. *Levéltári Szemle*, XVII. (1967) 1. sz. 55–107.
- SARLÓS, 1976. = SARLÓS BÉLA: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*. Budapest, 1976.
- SCHANDA BALÁZS: *Magyar állami egyházjog*. Budapest, 2000.
- SCHLETT, 1999. = SCHLETT ISTVÁN: *A magyar politikai gondolkodás története*. 2. köt. Budapest, 1999.
- SCHWEITZER JÓZSEF: *Magyarországi zsidó hitközségek szervezete 1868–1950*. Budapest, 1994.
- SIPOS, 1990. = SIPOS ANDRÁS: *A fővárosi törvényhatóság igazgatási apparátusa*. In: *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából*. Szerk.: LŐRINCZ LAJOS. Budapest, 1990.
- STIPTA, 1995. = STIPTA ISTVÁN: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest, 1995.
- SUGÁR, 1905. = SUGÁR IGNÁCZ: *A kereskedelmi és iparkamara*. Miskolc, 1905.
- SZABAD, 1967. = SZABAD GYÖRGY: *Forradalom és kiegyezés válaszútján*. Budapest, 1967.
- SZAMEL, 1976. = SZAMEL LAJOS: *A magyar közigazgatás szervezetének átalakulása (1945–49)*. *Magyar Közigazgatás*, XLVI. (1996) 1. sz.
- SZÁNTÓ, 2001. = *A Somogy Megyei Ügyvédi Kamara emlékkönyve*. Összeáll. és szerk.: SZÁNTÓ LÁSZLÓ. [Kaposvár], [2001].
- SZATHMÁRY BÉLA: *Magyar egyházjog*. Budapest, 2004.
- SZÁVAY, 1927. = SZÁVAY GYULA: *A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850–1925*. Budapest, 1927.
- SZEMNECZ, 1897. = *Katholikus autonómia. A katolikus autonómia múltja, jelene s jövője és a felekezetek autonóm szabályai*. Szerk.: SZEMNECZ EMIL. Budapest, 1897.
- SZENTPÉTERY IMRE: *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935*. Budapest, 1935.
- SZEREDY JÓZSEF: *Egyházjog különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*. 1–2. köt. Pécs, 1885.
- SZÖGI LÁSZLÓ: *A Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára I*. Budapest, 1975.
- SZÖGI LÁSZLÓ: *Mérnökképző intézet a Bölcsészeti Karon*. Budapest, 1980.
- TISZA I., 1928. = *Gróf Tisza István összes munkái*. 1. köt. Budapest, 1928. (2. kiad.)
- TISZA I., 1937. = *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei*. 3. köt. Budapest, 1937.
- TISZA K., 1865. = TISZA KÁLMÁN: *Parlamenti felelős kormány és megyei rendszer*. Pest, 1865.
- TOKODY, 1882. = *Egyházügyekre vonatkozó magyar országos törvények, királyi és kormányrendeletek tára 1741–1881*. Összeállította TOKODY ÖDÖN. Temesvár, 1882.
- TONELLI SÁNDOR: *A magyar közigazgatási érdekképviseletek*. Budapest, 1914.
- TÓTH, 1921/22. = *Az Unitárius Egyház törvényeinek gyűjteménye* 1–3. Szerk.: TÓTH GYÖRGY. Kolozsvár, 1921–1922.
- TÓTH ERNŐ: *Fejezetek a Mérnöki Kamara történetéből*. Budapest, 1993.
- UJLAKYNÉ, 1978. = UJLAKY ZOLTÁNNÉ: *A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kialakulása és főbb jellemzői a két világháború között*. *Levéltári Szemle*, 1978. 3. sz. 597–604.
- ULLMANN SÁNDOR: *A magyar kereskedelmi és iparkamarák reformjához*. Budapest, 1882.
- VÁPÁR, 1996. = *A Magyar és a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamarák története*. Szerk.: VÁPÁR JÓZSEF. Győr, 1996.
- VARGA LÁSZLÓ: *Várostartó: 1945–1956*. *Budapesti Negyed* VI. (1998) 2–3. sz.
- VARGA ZOLTÁN: *A debreceni tudományegyetem története I. 1914–1944*. Debrecen, 1967.

- VARJASSY, LOUIS: *Les Chambres de Commerce et d' Industrie hongroises*. Budapest, 1913.
- VÁSÁRHELYI ZOLTÁN: *A mezőgazdasági érdekképviselet fejlődése*. Budapest, 1903.
- VEREBÉLYI, 1987a. = *A tanácsigazgatás önkormányzati megújulása*. Szerk.: VEREBÉLYI IMRE. Budapest, 1987.
- VEREBÉLYI, 1987b. = VEREBÉLYI IMRE: *A tanácsi önkormányzat*. Budapest, 1987.
- VEREBÉLYI, 1999. = *Az önkormányzati rendszer magyarázata*. Szerk.: VEREBÉLYI IMRE. Budapest, 1999.
- VÖRÖS, 1956. = VÖRÖS KÁROLY: *A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás*. Budapest, 1956. (Kézirat)
- VÖRÖS KÁROLY: *A világváros útján: 1873–1918*. *Budapesti Negyed*, VI. (1998) 2–3. sz.
- WESZELY ÖDÖN: *Az egyetem eszméje és típusai*. Budapest, 1929.
- WITTICH ANDOR: *A kereskedelmi és iparkamarák hazánkban és külföldön*. Miskolc, 1923.
- ZACHAR, 2004. = ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN: *Fejezetek a magyarországi kereskedelmi és iparkamarák történetéből (1848–1918)* In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok*. Főszerk.: GERGELY JENŐ. Szerk.: STRAUZS PÉTER – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN. Budapest, 2004. 97–114.
- ZELOVICH KORNÉL: *A m. kir. József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története*. Budapest, 1922.

DOKUMENTUMOK

1848–1918

KÖZIGAZGATÁSI ÖNKORMÁNYZATOK

KOSSUTH LAJOS TÖRVÉNYJAVASLATAI A MEGYÉK ÁTALAKÍTÁSÁRA (Pozsony, 1848. március vége)

Kossuth Lajos először 1848. március 14-én, majd pedig március 28-án jelezte az utolsó rendi országgyűlésen követársai előtt, hogy kész akár már másnap egy megyei népképviselői törvényjavaslat benyújtására (a dokumentum keletkezésének pontos dátuma nem ismert). A javaslat vitájára április 2-án és 3-án került sor, amelynek alkalmával világossá vált, hogy Kossuth koncepciója erősen megosztja a reformtábort. A politikai egység megőrzése érdekében a politikus visszavonta eredeti javaslatát és háttéregyeztetéseket követően egy kompromisszumos tervezetet készített, melyet az alsótábla országos ülése április 4-én el is fogadott. A későbbi 1848. évi XVI és XVII. törvénycikk elhalasztotta a képviselői ügyének egységes rendezését, a megyék irányítását pedig átmenetileg egy kibővített összetételű állandó bizottságra bízta.

TÖRVÉNYJAVASLAT A MEGYEI GYŰLÉSEKNEK NÉPKÉPVISELETI ALAPRA ÁLLÍTÁSÁRÓL¹

A megyei szervezetnek Magyarhon s kapcsolt részei alkotmányossága védbástyáinak a közszabadsággal összhangzásba hozatala végett a jövő törvényhozás bővebb intézkedéseig ideiglenesen rendeltetik:

¹ Vö. a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról szóló 1848. évi XVI. törvénycikk végleges szövegével:
„A megyei szervezetnek Magyarhon s kapcsolt részei alkotmányossága védbástyáinak a közszabadsággal összhangzásba hozatala, egyszersmind a közigazgatásnak időközben is minden megakadástól megóvása tekintetéből rendeltetik:

1. § A ministerium a megyei szervezetnek népképviselői alapján rendezéséről a legközelebbi országgyűlésnek törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

2. § Addig is, míg a jövő törvényhozás ezen rendezést véghezvinné, a megyei hatóság következőleg fog gyakoroltatni:

a) A jelen törvényhozás berekesztése után a lehető legrövidebb idő alatt minden megyében közgyűlés fog tartatni.

b) Ezen közgyűlésen szavazattal birandnak mindazok, kiket akár törvény, akár egy vagy más megyének eddig is hozott határozatai szavazati joggal felruháztak; ahol pedig semmi ily jogterjesztő határozatok közbe nem jöttek volna, szavazattal birandnak a törvény által jogosítottakon kívül azok, kiket a megyei lakosok községenként ezen közgyűlésre képviselőül utasítandnak.

c) Ezen közgyűlésen a jelen országgyűlésen hozott törvények kihirdetettvén; egyszersmind tekintettel a megyének kiterjedésére, népességére, a megyei honpolgárok minden osztályaira, s a megyei közigazgatásnak és különösen a jelen országgyűlésen hozott törvényeknek sikeresítésére, egy nagyobb számú állandó bizottsány fog, minden születési különbség nélkül, a szokott módon választatni.

d) Ezen állandó bizottsány a főispánnak, vagy távollétében az alispánnak elnöke alatt, a megyei tisztviselőség hozzájárultával annyiszor s addig, amint s a meddig szükséges leendő, összegyűlven, mindazon hatóságot fogja ideiglenesen gyakorolni, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket minden tekintetben illeti.

e) A köztanácskozási nyelv mind a gyűléseken, mind a bizottsányokban Magyarországra nézve egyedül magyar: a kapcsolt Részekben, saját szabályuk következtében is, anyai nyelvüket használhatják.

1. § A megyei gyűlések népképviseleti alapra állíttatnak, s azokban e törvény végrehajtásával a megyei tisztviselő karon kívül tanácskozási és szavazási joggal csak képviselők bírándnak.

2. § A megyei képviselőket három évről három évre, az illető megye törvényhatóságához tartozó összes lakosság törvényesen bevett vallási és születési különbség nélkül választandja.

3. § Ennélfogva képviselő választási joggal az országnak s kapcsolt részeknek mind azon bennszületett vagy honosított és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem lévő férfi lakosai választandják², kik legalább 24 éves korúak,³ az illető megyében laknak, vagy birtokosok, a választók névjegyzékébe magokat annak idejében bejegyeztették, és a választásban személyesen részt vesznek.

4. § A képviselők száma a legkisebb megyében is 50-nél kisebb, valamint a legnagyobbban is 400-nál nagyobb nem lehet.

5. § A népesség számához képest tehát képviselő választás végett a megyéknek amennyire lehet községenként választó kerületekre akként kell felosztatni, hogy minden 800 lakosra egy képviselő vétetvén közép alapul ezen arány akként emeltessék vagy szállíttassék amint kell, hogy a képviselők fentebbi legkisebb száma mindenesetre kikerüljön, legnagyobb száma pedig túl ne haladtassék.

6. § A köztanácskozási nyelv magyar országon a magyar, a kapcsolt részekben pedig saját szabályuk következtében is a horvát leend. Képviselőnek tehát, kivéven a megyék tisztviselőit azon időre, míg hivatalban vannak, mindenki választathatik aki az illető megyében választói joggal bír, ha a köztanácskozásbani résztvételre megkívántatott ezen kelléknek meg tud felelni.

7. § Ezen törvénynek a megyék meghallgatása mellett ugyan csak a megyék által mielőbbi foganatba vétele⁴ a ministeriumnak meghagyatik, mely szem előtt tartva a t[udott] törvény-cikkek⁵ által követválasztási tekintetben megállapított eljárás elveit, a jelen törvény végrehajtásának részleteit ideiglenesen szabályozandja, s egyszersmind a legközelebbi országgyűlésnek a megyei szerkezet minden ágaibani rendezéséről törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

f) Az ekképp működendő megyei képviselőbizottmány tehát, a „megye közönségének nevében” úgy a ministeriummal egyenes érintkezésben álland, mint törvény értelmében a megyei tisztviselőkkel határozatilag rendelkezendik.

g) A bizottmány, mihelyt a jövő törvényhozás által a megyei szerkezet rendezve lesz, működését bevégezvén, s jegyzőkönyveinek bemutatásával a megye közönségének eljárásáról jelentést tevén, ideiglenes hatóságát a megye kezeibe leteszi.

h) A bizottmány ülései nyilvánosak.”

² Stílus hiba: 'rendelkeznek' helyett.

A lábjegyzetek elkészítéséhez GERGELY ANDRÁS Általános választójog 1848-ban? (A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen) c. tanulmányának (*Századok*, 2005. 3. sz. 585–610.) jegyzetanyagát használtuk fel. A szerző függelékben közli Kossuth eredeti javaslatának szövegét a politikus javításainak feltüntetésével, mely által nyomon követhetővé válik a koncepció formálódása.

³ A javaslat nem az országgyűlési (20 év), hanem a városi választójogosultság életkorához igazodik.

⁴ Vagyis Kossuth politikai forgatókönyvében a megyei választások megelőzték volna az országgyűlést. (Utóbbit ekkor novemberre tervezte.)

⁵ Az áprilisi törvények ekkor még nem voltak véglegesen sorszámozva. Az 5., a népképviseleti választásokról szóló törvényről van szó, amelynek 7–51. §§-ai szabályozták az eljárást.

TÖRVÉNYJAVASLAT A MEGYEI TISZTVÁLASZTÁSOKRÓL⁶

A megyékben a legközelebbi országgyűlés intézkedéseig tisztújítások nem fognak tartatni⁷, kivévn ha egyes megyéknek közigazgatási viszonyai azt halaszthatlanná tennék, mely esetben a tisztválasztást ideiglenesen a belügyek ministeriumának rendeletére az illető megye képviselő gyűlése fogja megtenni, addig pedig míg a képviselők megválasztása véghez menne, az időközben megüresülendő egyes tisztviselőségeket a főispánnak törvényes szokás szerinti hozzájárultával a közgyűlés fogja helyettesítés által⁸ ideiglenesen betölteni.

Forrás: SPIRA GYÖRGY: Kossuth hagyatékából. *Századok*, 1994. 5. sz. (2. sz. dokumentum) 894–896. *Lelőhelye:* MOL Regn. Lt. N 69. *Diaeta anni 1847–48.* Lad. XX. 21. sz. Fasc. C 56. (fogalmazvány), illetve megtalálható mint az 1847–48. évi országgyűlés 253. sz. röpíve.

⁶ Vö. a megyei tisztválasztásokról szóló 1848. évi XVII. törvénycikk végleges szövegével:

„A megyékben a legközelebbi országgyűlésen teendő intézkedésig tisztújító székek tartatni nem fognak: hanem akár a hivatalnokok soraiban történhető hiány pótlásának, akár a 11. törvény eseteiben új hivatalnokok választásának szüksége forogna fenn, a hiányt pótolni s illetőleg az újonnan alkotandó hivatalokat betölteni ideiglenesen és helyettesítésként a főispán, a XVI. törvény szerint alakítandó középponti választmánnyal egyetértőleg fogja.”

⁷ A tisztújítások elhalasztása azt a célt szolgálta, hogy az majd egy olyan új törvény alapján történjék, amely közvetlen (a városokhoz hasonlóan közvetlenül a választópolgárok által történő) választást ír elő.

⁸ A helyettesítés lehetősége került csak be az elfogadott törvénybe (a tisztújításé nem). Végül a bécsi kormánysszervek észrevételére a helyettesítés a főispán jogköre lett, a közgyűlésé csak az egyetértési jog maradt.

LEGFELSŐBB KÉZIRAT A MAGYAR UDVARI KANCELLÁRHOZ, A VÁRMEGYEI RENDSZER HELYREÁLLÍTÁSA TÁRGYÁBAN

(Bécs, 1860. október 20.)

A Ferenc József által 1860. október 20-án kibocsátott ún. Októberi Diplomát (és az azt bevezető Császári Nyilatkozványt) 38 különböző tárgyú uralkodói kézirat kísérte, amelyből 11 vonatkozott a magyar korona országaira. Ezek egyike az itt közölt) br. Vay Miklós magyar udvari kancellárnak címzett kézirat, amely a kerületi beosztás megszüntetését követően a korábbi vármegyei rendszer helyreállításáról intézkedett. E rendelkezések 1861. november 5-ig, az Októberi Diploma felfüggesztéséig és a megyei, illetve a szabad királyi városi képviselőtestületek feloszlásáig voltak érvényben. A szöveget a hivatalos lapban megjelent fordítás alapján közöljük.

Kedves báró Vay!

Miután az ősi megyei rendszernek helyreállítása szükséges következtése azon mai nap közétett elhatározásaimnak¹, melyek szerint Magyarországom alkotmányos intézményei ismét életbe léptetendők, és már folyó év április 19-kén kibocsátott kéziratom² által is létesíttetni ígértetett, ennél fogva a vármegyék előbbeni határai visszaállítatnak.

Ön Nékem haladéktalanul a főispányok kinevezése iránti előterjesztéseit megteendi.

A vármegyék végleges szervezése és rendezése, a legközelebbi országgyűléssel leendő tárgyalásra fentartatik.

Addig a főispányok a közigazgatási tárgyak intézésére a megye lakósaiból bizottmányt és megyei tisztikart alakítandnak.

Ezen megyei bizottmány összeállításának módja, és a tagok száma iránt, mely tekintetben a megyei lakosság különféle osztályai és elemei kellőleg figyelembe tartandók – nemkülönben a közigazgatási tárgyak kezelésének és a tisztikar alakításának módja iránt Ön a

¹ Lásd: Császári Diploma a monarchia bel államjogi viszonyainak rendezésére. *Budapesti Hírlap*, 1860. október 22. 244. sz.

² Ferenc József császár Benedek Lajos tábornagynak Magyarország főkormányzójává és országos főhadparancsnokká történt kinevezése alkalmából bocsátotta ki e kéziratot, melynek vonatkozó részét idézzük: „Szándékom, a politikai igazgatás ügyei számára, mielőtt a helytartóság új szervezete életbe fogott lépni, megyei igazgatásokat hozni be, s azok mellé, az azelőtt fönnállott rendszer szerint, megyegyűléseket s választmányokat adni, a jelen viszonyoknak megfelelő összealakítással s hatáskörrel. Ezen intézkedésekkel összehangzólag parancsolom, hogy – miután a község-rend s a megyei szerkezet hatályba fogtak lépni, az országgyűlést illetőleg indítványok készítettessenek elő, hogy így a helységi, járási, vagy megyei községek, országgyűlések s országgyűlési választmányok általi önkormányzásnak az összes koronaországokba behozandó elve Magyarországon is érvényre juttassék.” *Budapesti Hírlap*, 1860. ápr. 21. 93. sz.

vármegyék különböző viszonyainak szemmeltartása mellett, egy utasítási javaslatot³ fog előterjeszteni, mely a végleges törvény alkotásáig az eljárás zsinórmértékéül fog szolgálni.

Ferenc József m. k.

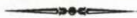
Forrás: Budapesti Hírlap, 1860. október 22. 244. sz. 3023.

UTASÍTÁS A FŐISPÁNOKHOZ

(Buda, 1860. november 26.)

Ferenc József az Októberi Diplomát kísérő kéziratában br. Vay Miklós udvari kancellárt bízta meg egy az újonnan kinevezett főispáni karnak szóló utasítás kidolgozásával, amely egy későbbi törvény megalkotásáig a megyei bizottmányok összehívásával és a tisztújítások lebonyolításával, illetve a közigazgatás irányításával kapcsolatos intézkedési programot foglalt magában. A magyar konzervatív politikusok által fogalmazott dokumentum ugyan törekedett az 1848-as törvények egyes rendelkezéseinek formális átvételére és a megyei közhangulat megnyugtására, mégis az utasítás (és a hozzá kapcsolódó főispáni eskümintá) számos helyen nem csekély ellenérzéssel fogadtatott. A szöveget a hivatalos lapban megjelentek alapján közöljük.

Az előbbeni magyar megyei szerkezetnek helyreállítása ügyében folyó évi oct. 20-án kelt legfelsőbb kézirat folytán, a megyei választmányok alakítása, valamint azok tagjainak száma, végre a közigazgatási ügyek ellátásának és a megyei tiszti kar föllállításának módja iránt, Ő császári és királyi Apostoli Felsege legkegyelmesebb meghagyásából, a megyék főispánjainak következő utasítás szolgálend, végleges törvény létrejöttéig szabályzó zsinórmértékül:

1. A megyéknek nevezete és területe a folyó évi október 20-án kelt legkegyelmesebb kézirat szerint visszaállítatván, a főispánok első föladata leendő, az érdekelt megyék régi határainak visszaállítását az illető hatóságokkali kölcsönös értekezés útján eszközölni.

2. Addig, míg a magyar törvényhozás a megyei szerkezet iránt rendelkezendik, minden megyében egy állandó bizottmány gyakorlandja a jelen utasítás korlátai között a megyei hatóság körében a köztanácskozási és határozási jogot.

3. A főispán a megyei bizottmány alakítása tekintetéből, mindenekelőtt a megye tekintélyesebb, minden osztályt és érdeket képviselő férfiaiival, a bizottmány tagjainak száma iránt értekezvén: azokkal egyetértésben alakítja meg a bizottmányt, mely tagjainak netaláni szükséges szaporítása iránt a jelen szabályok szerint intézkedhetik.

4. A választmány a legkisebb megyékben legalább 50, és minden megyében legfőlebb 400 tagból áll.

5. A bizottmány oly módon állítatik össze, hogy abban vallás, osztály és születésre való tekintet nélkül, a birtok, az értelmiség s az ipar, szóval a megyei lakosság egyetemes és egyes érdekei kellőleg képviselve legyenek.

6. A főispán a bizottmánnyal a jelen utasítást közölvén, annak első ülésében a hitet az eddigi százados szokású forma szerint leteszi és ezen időponttól fogva addig is, míg az új tisztikar működhetnék, a megye jelen hivatalnokai fölött törvényes hatóságot gyakorol.

7. A főispán a bizottmánnyal egyetértőleg eszközli a megyei tisztikarnak alkotását, mely állani fog alispánok, jegyzők, szolgabírák és esküdtekből, a megyei beligazgatás szükségéhez képest, ugyanannyi vagy kisebb számban, mint 1848 előtt léteztek; végre egy pénztárnokból, s egy levéltárnokból.

8. Ezen tisztikar az 1848 előtt szokásban volt esküforma szerint föleskettetvén, névjegy-

zékét a főispán a magyar királyi helytartótanácsnak fölterjeszti, s egyúttal a közigazgatási ügyek vitelének, az új tisztikar kezeibe való átadása iránt intézkedik; aminek eszközzése után a főispán a szegődötteket a szükséghez képest, a bizottmánnyal egyetértőleg ki fogja nevezni.

9. Az 1848 előtt megyénként létezett hivatalnoki fizetéseket az új tisztikar, a főispán utalványozása mellett, azon naptól fogva szedi, melyen tetteleg hivatala gyakorlatába lép. Egyéb-iránt, ha a megyei bizottmány a tisztviselők évi fizetéseit, a változott idő s körülmények szükségéhez képest szaporítani kívánná, illető javaslatát a magyar királyi helytartótanács elé terjesztheti, hogy ezen illetőségek az igazság és méltányosság alapján rendszeríthetessenek.

10. Mind ezen, mind a többi közigazgatási szükségekre kívánható költségvetést a bizottmány hat hónapra elkészíti, és helybenhagyás végett a magyar királyi helytartótanács elé terjeszti, hol az megállapíttatván, az illető összeg az országgyűlés végleges elhatározásáig a főispán utalványozására a kincstárból ideiglenesen az országos pénzalapnak előlegezésképpen kifizettetni, és ebből évnegyedes részletekben a megyei pénztárnok kezébe szolgáltatni fog, aki erről a megyének rendesen számolni tartozik.

11. A főispánok az egyenes adózást illető szolgálati ügyekben a pénzügyi hatóságokhoz s azok közlönyeikhez ugyanazon viszonyba lépnek, mely ezek s az eddigi megyei igazgatók között létezett.

12. A fenyítő, polgári és úrbéri törvényszékek szerkezete ideiglenesen az eddigi állapotban marad, és a tisztí ügyész kinevezése is függőben tartatik, míg az október 20-án kelt legfelsőbb kézirat nyomán a magyar igazságszolgáltatás mikénti szervezése iránti kérdésekre nézve az országbírói választmány javaslatait¹ fölterjesztendi. Időközben tehát az említett törvényszékek hivatalos foglalatosságait folytatják. A törvényszékek azon tagjaira nézve azonban, kik a megyei lakosság nyelvét, s különösen a magyart nem bírják, nemkülönben a törvénykezés rendes folytatására szükséges személyzet hiánya esetében, a főispán által a magyar királyi udvari főkancellárnak jelentés tételén, intézkedés fog történni, hogy az ország törvényszékeinek rendezéséig is, az illető állomások alkalmas bennszülött egyének által töltsenek be.

13. Az új szolgabírák bírótársaikkal az esküdtekkel együtt, az általános polgári és fenyítő törvénykönyv és eljárás szerint működnek és ítélnek az eléjük tartozó perekben s minden-mű törvénykezési ügyekben és mint törvénykezési segédszemélyek a főnálló törvényszékek utasításait teljesíteni, s ezeknek mikénti végrehajtásáról azoknak kellő időben jelentést tenni tartoznak, miért is ezen megyei hivatalnokok választásánál az e téren szükséges képességre lehető figyelem leszen fordítandó.

14. A megye kormányzása és annak egyes tisztviselőire való fölügyelés a főispánt illetvén, ez minden előkerülő fontosabb s nagyobb szerű eseményről az első alispán által értesítetik, kinek viszont a szolgabírák kötelesek jelentéseiket beküldeni; a bizottmány-ülések nevezetesebb eseményeiről pedig a főispán, vagy annak akadályoztatása esetén az alispán

¹ Az ún. Országbírói Értekezlet 1861. január 23. és március 4. között tartotta üléseit, a szaktanácskozás által elfogadott javaslatokat lásd: Az országbírói értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok. *Magyar Törvénytar. 1836-1868. évi törvénycikkek.* Budapest, 1896. 282-321.

küldi föl magyar királyi helytartótanácsához a jelentést, mely elé a jegyzőkönyvek is szokott módon föl fognak terjesztetni.

15. Ezen bizottmány a közigazgatási tárgyak fölött mindazon hatóságot fogja ideiglenesen gyakorolni, mely 1848 előtt a megyei közgyűlést illeté és a tekintetben a megyei tisztviselőkkel határozatilag rendelkezendik.

16. A köztanácskozásokban minden bizottmányi tagnak, ki magyarul szólani nem tud, szabadságában áll, magát a megyében divatozó más nyelven is kifejezhetni.

17. A tisztviselői kar a bizottmányi ülésben szavazati joggal bír s a hátralevő tudósítások jegyzékének fölolvásásánál az elmaradás okáról számolni tartozik.

18. A bizottmányi ülések nyilvánosak; a hallgatóság számára külön hely rendeltetik. Ha a hallgatók közül valaki, vagy az összes hallgatóság a tanácskozást háborgatja, és az egyszerű elnöki intésnek sikere nincs, az elnök az egyes hallgatót, vagy illetőleg a hallgatóságot ki-parancsolhatja.

19. A megyei bizottmány intézkedései fölött örökös politikai kormányzék, a magyar királyi helytartótanács, mely a bizottmánnyal egyenes érintkezésben állván, ahhoz, mint a vármegye közönségéhez, intézi rendelvényeit.

20. A megyék elrendezését illető végleges törvény létrejöttéig a megyei bizottmány működéseit a jelen utasításhoz köteles alkalmazni.²

Forrás: Sürögöny, 1860. december 2. 2. sz.

² Kónyi Manó sokat hivatkozott munkájában Főispányi utasítások cím alatt egy ugyancsak húsz pontból álló, de eltérő szövegezésű változatot közöl (a forrás megjelölése nélkül), vö.: *Deák Ferenc beszédei. Összegyűjtötte: KÖNYI MANÓ, 2. köt. Budapest, 1903. (második bővített kiad.) 504–506.*

Az utasítások keletkezésének és fogadásának körülményeiről bővebben lásd: SZABAD, 1967. 158–173.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS KÉPVISELŐHÁZÁNAK A KÖZTÖRVÉNYHATÓSÁGOK VISSZAÁLLÍTÁSA TÁRGYÁBAN HOZOTT HATÁROZATA

(Pest, 1867. március 8.)

Ferenc József 1867. február 17-én kelt leirata visszaállította az alkotmányt és a parlamentáris hatalomgyakorlást Magyarországon. Az ekkor megalakuló Andrássy Gyula vezette kormány első intézkedései közé tartozott a helyi közigazgatás autonómiájának helyreállítása és a tisztújítások előkészítése. Az erről szóló kormányjavaslat már február 25-én megszületett, melyhez azonban meg kellett szerezni az országgyűlés felhatalmazását is, hiszen a kormány tervezete bizonyos pontokon éppen az ekkor visszaállított áprilisi törvényektől kívánt eltérni. A képviselőház hosszabb vita után és több változtatás mellett (a fontosabbakat külön jelezzük) március 8-án, a főrendi ház pedig március 11-én fogadta el a határozatot. Annak ellenére, hogy a szöveg módosult, a Rendeleték Tárában a kormány eredeti javaslata jelent meg, azt a téves látszatot keltve, hogy az országgyűlés változatlan formában hagyta azt jóvá.

A felelős ministerium a köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének mielőbbi visszaállítását főkötelességei közé számítja:

Azonban a megyei hatóságokat illetőleg az 1848. évi törvényeket betű szerint végre hajtani nem lehet; mert a XVI. törvénycikkben nincs kimondva a megyének azon joga, hogy a megyei bizottmányokat újraválaszthassa, sőt még az időközben elhalt vagy kilépett tagok pótlása sincs megengedve, a tisztikarra nézve pedig a XVII. törvénycikk nem általános tisztújításról, hanem csak a támadt hézagok pótlásáról szól. Ezen ideiglenes törvényeket azon biztos reményben alkotó az országgyűlés, hogy a legközelebbi törvényhozás által – tehát igen rövid idő alatt – a megyék véglegesen fognak rendeztetni. Azonban 18 év folyt le azóta s közbejötték az 1861. évi események is.

Ha tehát a ministerium csak az 1848. évben megválasztott megyei bizottmányi tagokat akarná összehívni, sok helyütt nem volna képes a megyei bizottmányt, a közbejött hézagok miatt, kellő számmal megalakítani. Ezenkívül fontos és figyelmet igénylő körülmény az is, hogy ez esetben azok, kik 1848-ban még teljeskorúak nem voltak, s így mindazok, kiknek életkora ma a 42 évet túl nem haladja, a megyei bizottmányokból kizárva maradnának. Ugyanazért felhatalmazást kér a ministerium aziránt:

1. Hogy e részben a törvény betűitől némileg eltérve, az 1861. évben alakított bizottmányoknak még meglevő tagjait hivathassa össze, ezek gyakorolván a megyék végleges rendezéseig mindazon jogokat, melyeket az 1848: XVI. tc. a megyei bizottmányokra ruházott;

2. Elrendelhesse továbbá a ministerium, hogy az 1861. évi megyei bizottmányok az egész tisztikart a főispán által a régibb törvények és törvényes gyakorlat értelmében teendő kijelölés¹ mellett szabadon választhassák.

¹ A „régibb törvényekre”, valamint a „törvényes gyakorlatra” való hivatkozás a képviselőházi vita nyomán került a szövegbe. A vita megtalálható: Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés kép-

A kijelölésnek ezen jogát régi törvényeink nyomán azért véli fenntartandónak a ministerium, mert az 1848: XVII. tc. azon intézkedése, hogy a tisztikarban előfordulható hézagok betöltését a főispán a bizottmánnyal egyetértőleg teljesítse, részint hiányos, a mennyiben azon esetre, a midőn ily egyetértés nem jönne létre, semmi zsinórmértéket nem nyújt, – részint pedig az oly választanál, mely az összes tiszti-karra kiterjed, súrlódások nélkül nem is igen volna kivihető.

Kimondatni kéri tovább a ministerium azt is:

3. Hogy a főispán alkalmasos egyéneket, különösen pedig a bírói hivatalokra jogtudományban jártasokat jelöljön ki;

4. Hogy a megyei törvényszékek rendes elnökei, a megyék végrendezéseig az alispánok legyenek, s többi tagjai szintúgy tisztújítás alá tartozzanak;

5. a telekkönyvi igazgatók és általában a telekkönyvi hivatalok kezelő személyzete tisztújítás alá nem tartoznak;

6. Hogy a megyei törvényszékek működése folytonos vagyis az állandó törvényszékek eszméjének megfelelő legyen.

7. Hogy a megyei bizottmányok s tisztviselők csak a megyék végleges szervezetének tetteles életbeléptetéseig maradnak állásukban s hivatalukban, akkor pedig a bizottmányok s tisztikar újabb megalakulása akként fog történni, a mint ez iránt a törvényhozás intézkedni fog.

Vége, hogy addig is, míg a nemzetiségi kérdés törvényhozási úton elintéztetik, minden félreértésnek s aggodalomnak, mely ezen kérdés méltányos megoldását csak nehezítené, eleje vétessék: szükségesnek találja a ministerium:

8. Hogy az 1848: XVI. tc. e) pontja annyiban, amennyiben a megyei bizottmányok köztanácskozási nyelvül kizárólag a magyart rendeli, a törvényhozás további intézkedéseig felfüggesztessék. Általában addig is, míg a helyhatósági és községi rendszer törvényhozásilag szabályoztatnék, felhatalmaztatik a ministerium, hogy e részben minden oly felmerülhető kérdéseknél, melyek a haza külön ajkú nemzetiségeinél nyelvi viszonyaira vonatkoznak, az országgyűlési feliratok szellemében intézkedhessék.²

A mi a szabad királyi városokat, az első bíróságú rendezett tanáccsal ellátott községeket, a szepesi XVI. várost, Hajdú és a Jászkun kerületeket és városokat illeti, ezekben a törvényes állapot helyreállítása nem eszközölhető másképp, mintha az 1861. évben alakult képviselő

viselőházának naplója. Pest, 1867. C-CI. ülés, 1867. márc. 7–8. 3. köt. 259–302. A kormány eredeti javaslata olvasható: A ministerium előterjesztvénye 1867. febr. 25-ről a köztörvényhatóságok visszaállítására tárgyában. *Rendeleték Tára*, 1867. Pest, 1871. (2. kiad.) 30–33.

² Ez a mondat a képviselőházi vita nyomán került a szövegbe. Lásd például a képviselőház 1866. február 24-ei első válaszfeliratának egy részletét: „Működéseinkben az alkotmány alapelveiből kiindulva irányadónak fogjuk mindenkor tekinteni az igazságot és méltányosságot a hon polgárainak minden osztályai iránt vallás- és nyelvkülönbség nélkül. Tekintetbe veendjük különösen azt is, mit már 1861. évi alázatos feliratunkban is kimondottunk: «hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet igényel, s nem lehet azt a múlt időknek és régibb törvényeknek mértékével mérni. Nem fogjuk feledni, hogy Magyarország nem magyar ajkú lakosai szintúgy Magyarország polgárai, s mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, amit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkíván, törvény által biztosítani». Mi a különböző nemzetiségek érdekeire vonatkozó törvények alkotásában is az igazság és testvériség elveit követjük.” *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai.* Pest, 1866. 12. sz. 1. köt. 33–41.

testületek, illetőleg gyűlések teszik meg a szükséges előintézkedéseket mindazon választásoknál, melyek az 1848: XXIII., XXIV., XXV. és XXVI. törvénycikkben³ megrendeltetnek, és így az újból alakítandó képviselőtestület választásának előkészítése és vezetése körül is. E képviselőtestületeket, illetőleg közgyűléseket, a ministerium által e célra kitűzendő napon a jelenleg hivatalban lévő polgármesterek s illetőleg városi bírák és kapitányok fogják egybe-hívni.

Elvégül az erdélyi viszonyok rendezése iránt addig is, míg az 1848: XVII. tc. 5. szakaszára való tekintettel mielőbb törvénycikk alkottatnék, felhatalmaztatik a ministerium a kormányzás, közigazgatás és törvénykezés terén szükséges intézkedéseket saját belátása szerint és felelőssége alatt megtenni.⁴

Forrás: Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1867. 75. sz. 2. köt. 108–109.

³ 1848: XXIII. tc. A szabad királyi városokról; 1848: XXIV. tc. A községi választásokra nézve; 1848: XXV. tc. A Jász-Kun kerületekről; 1848: XXVI. tc. a Hajdú kerületről.

⁴ Lásd a következő dokumentumot.

A MAGYAR KORMÁNY RENDELETE AZ ERDÉLYI KÖZTÖRVÉNYHATÓSÁGOK VISSZAÁLLÍTÁSÁRÓL

(Buda, 1867. június 27.)

A Magyarország és Erdély egyesítését kimondó 1848. évi VII. törvénycikk visszaállította az ország területi egységét. Erdély igazságszolgáltatási, közigazgatási (stb.) integrálására azonban – bár erről is születtek törvényjavaslatok – 1848-ban nem kerülhetett sor. 1867 márciusában a magyar országgyűléstől kapott felhatalmazással élve az Andrássy-kormány rendeletben szabályozta – ideiglenes jelleggel – Erdély közigazgatásának a működését, tiszteletben tartva ezen országrész igazgatási sajátosságait (pl. a részben különböző joganyagot, a helyi közigazgatás eltérő rendszerét, a tisztségek hagyományos elnevezéseit). A Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szóló 1868: XLIII. törvénycikk ugyancsak a körültekintő közigazgatási egységesítés elvét vallotta és megerősítette az alábbi kormányrendelet hatályát. A jogszabályok fokozatos harmonizálása az Erdélyre is kiterjedő első köztörvényhatósági törvény (1870: XLII. tc.) elfogadásával sem ért véget: 1876-ban került csak sor itt a megerősített teljes körű kiépítésére, 1886-ban szűntek meg a különféle tisztségek régi elnevezései, stb.

A felelős királyi ministerium a köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítását fő kötelességei közé számítván, addig is, míg az erdélyi viszonyok az 1848. évi pozsonyi 7. törvénycikk 5. szakaszára¹ való tekintettel, minél előbb törvényhozás útján rendeztetnének, az országgyűléstől nyert felhatalmaztatása alapján² a következőket rendeli:

1. Az erdélyi megyéket, Fogaras és Naszód vidékét, s a székely székeket állandó bizottmányok képviselik, melyek hivatva vannak a törvényhatóságok végleges rendezéseig, a hatósági belügyekre vonatkozólag, az előbbeni közgyűlések hatáskörét gyakorolni; e végett az 1861-ben alakított és kormányi helybenhagyással működésbe is lépett megyei, vidéki és székbeli bizottmányok még meglevő tagjai hívandók össze.

2. A főtiszt a hatáskörébe e szerint visszahelyezett bizottmánnyal a jelen szabályzatot, mint a mely a törvényhozás rendelkezéseig szorosan megtartandó lesz, közölván, annak első ülésében a hitet, a vele rendeletileg közlendő előszabott esküforma szerint leteszi.

3. Miután a folyó 1867. évre minden közterhek ki vannak már vetve, s a törvényhatóságokbeli költségek fedezése ehhez képest rendezve és ez évre megállapítva van, ennél fogva további rendeletig s illetőleg a törvényhozás további intézkedéseig a jelenleg megállapítva lévő rendszeres kiadási összegek, s valamint az ezek, úgy a koronként utalványoztatni szokott költségek folyósítása körül jelenleg gyakorlatban lévő eljárás és mód fenntartatnak, ebből folyólag a tisztviselők és szegődöttek fizetései, valamint a megállapítva levő hivatalkodási átalányok is, a jelen mennyiségekben maradnak.

4. A képviselő bizottmány első teendőjeül tűzetik ki a tisztviselők megválasztása, még pedig úgy, hogy a közigazgatási tisztviselőkre nézve a jelen rendszeresített hivatali létszám

¹ Lásd a Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló 1848. évi VII. törvénycikk 5. §-át: „Magyarhon Erdély mindazon külön törvényeit, és szabadságait, melyek amellet, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak, és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni s fenntartani kész.”

² Lásd az előző dokumentumot.

fenntartván, a kerületi tisztviselőkre nézve az 1848. évig volt azon szervezet lesz a törvényhozás rendelkezéseig visszaállítandó, mely szerint a megyékben minden kerületben egy főbíró és egy alispány, a székely székekben – Aranyos széket kivéve – minden kerületben egy egy alkirálybíró, továbbá Aranyos székekben csak egy alkirálybíró, Fogaras vidékben csak egy alkapitány és ennek hasonlatára az 1861. évben ideiglenesen létesített Naszód vidékben is ugyanegy alkapitány kell, hogy legyen.

Választás alá jőnek pedig a megyékben a főbírák, alispányok, kebli pénztárnokok, fő- s aljegyzők, szolgabírák, levéltárnokok;

a vidékeken az alkapitányok, kebli pénztárnokok, fő- és aljegyzők, szolgabírák, levéltárnokok;

a székely székekben az alkirálybírák, kebli pénztárnokok, fő- és aljegyzők, dullók³ és levéltárnokok.

A mérnökökre és orvosokra nézve hivatali üresedés esetében további rendeletig, ideiglenesen az 1848-ig volt gyakorlat megtartandó.

A többi kezelő, szolgálai s más állomások betöltése, további rendeletig, kormányi felügyelet alatt a főtisztek által lesz elintézendő.

A megyékben és vidékekben, minden választás alá jövő állomásra a főispánok – a becsületes jellem, képesség és gyakorlottság szolgálván irányadóul, tekintettel azonban a különböző vallásokra és nemzetiségekre – legalább három és legfeljebb öt alkalmas egyént jelölnek ki.

A kijelöltekből a tisztviselők megválasztása a jelenlevő bizottmányi tagok általános szótöbbségével történik.

A székely székekben a törvényhozás további rendeletéig a választás alá jövő közigazgatási tisztviselőknak kijelölés nélküli szabad választása az eddigi törvényes gyakorlat szerint fenntartatik, mihez képest az itteni bizottmányoknak a választásban résztvevő tagjai a választást – figyelmeztetve a közigazgatási tisztviselőkben megkívántatott fennebbi minőségekre – e szerint gyakorlandják, megválasztottnak az általános szótöbbséget nyert tekintetvén.

Az ily módon, a megyékben, vidékekben és székely székekben általános szótöbbséggel megválasztott tisztviselők, hivatalaik folytatására azonnal felekkertetnek, s a megtörtént tisztújítás eredménye a királyi főkormánysszékhez szükséges tudás és a fizetések s egyéb járandóságok utalványozása végett azonnal feljelentendő, ezek a megválasztott tisztviselőket beiktatásuk napjától kezdve illetvén.

5. A választott tisztviselők a hivatali esküt a bizottmányi ülésben, vagy ennek megbízásából a főtiszt kezeibe, a választáson kívül alkalmazandók pedig csak a főtiszt előtt teszik le.

6. A főispányok, főkapitányok, főkirálybírák jogosítva vannak a bizottmány választása alá tartozó tiszti állomásokat üresedés esetében az erdélyi 1847. évi II. törvénycikk⁴ által adott hatalomnál fogva a bizottmány legközelebbi üléseig lefolyó időközre amíg tudniillik a választás megeshetik, helyettesítőleg betölteni.

7. A választott tisztviselők által elkövetett bűn vagy vétség, továbbá a szolgálati hanyag-

³ Dulló, dúló (dulou): szolgabíró.

⁴ Lásd A magyar megyék és vidékekben, úgy székelyszékekben altisztek választásáról szóló 1847. évi erdélyi II. törvénycikk, 4. §-át.

ság, vagy más kötelességellenes cselekvények eseteiben az illető tisztviselőt akár a főtiszt, akár a tőle vagy pedig a bizottmánytól e végre külön kiküldött tisztviselő által keresztülvitt vizsgálat után a bizottmány elbocsátással fenýíti.

A főispánoknak, főkapitányoknak és főkirálybíráknak – kiket – az általuk kinevezett tisztek és szolgák feletti teljes fegyelmi hatalom gyakorlása is illet – joga van említett esetekben az illető tisztviselők hivatalkodását és fizetését a vizsgálat lejártáig egyelőre betiltani.

8. A bizottmányok a tárgyalandó ügyek sorozatára úgy a tanácskozási rendre és módra nézve, a törvényhozás rendelkezéseig az erdélyi 1791. évi XII. törvénycikk⁵ szabványaihoz alkalmazandják magukat, megjegyeztetvén, hogy törvénykezési ügyek, s az igazságszolgáltatási útra tartozó teendők a változott viszonyoknál fogva a bizottmányok határozatai tárgyat nem képezhetik, minélfogva az idézett törvénycikk 4. pontja e) szakasza a törvényhozás intézkedéseig felfüggesztetik. A főtisztek a bizottmányi gyűlések időszakonként vagy rendkívülieg összehívására nézve hasonlóan e törvénycikk rendeletét követendik.

9. A bizottmányok ülései nyilvánosak, a hallgatóknak azonban elkülönített helyet kell elfoglalniok, és minden tetszés vagy rosszallás nyilvánításától tartózkodniok, ellenkező esetben az elnök az egyes csendháborítókat, vagy a körülmények szerint az egész hallgatóságot is kiutasíthatja.

Tárgyak felett titkos szózatolás⁶ nem történhetik.

10. A bizottmány tanácskozásaiban minden tagnak szabadságában áll, az Erdélyben divatozó magyar, román vagy német nyelv közül bármelyikkel élni, hasonló szabály állván a bizottmányi tárgyalás alá tartozható beadványok nyelvére nézve is.

11. A bizottmány a megye, vidék és szék régi törvényes pecsétjét használja és a törvényhozás rendelkezéseig tudósításait, felterjesztéseit ezentúl is a királyi főkormánysszékhez intézi, ahová jegyzőkönyveit is a magyar királyi ministeriumhoz leendő felterjesztés végett szokott módon felküldi, valamint a királyi főkormánysszék is a régi törvényes módon a megye, vidék vagy szék közönségéhez (melyet a bizottmány képvisel) címezi kibocsátványait.

12. A szükséges közigazgatási rendeletek és szabályok kibocsátására addig is, míg a törvényhozás rendelkezhetnék, a magyar királyi ministerium lévén felhatalmazva, a jelenleg fennálló közigazgatási és eljárási szabályok a közigazgatás zavartalan folyama biztosítása tekintetéből, a bizottmányok által meg nem változtathatnak és hatályon kívül nem tétethetnek, minélfogva a királyi ministerium további rendelkezései bevárandók.

13. A megyei, vidéki és széki bizottmányok s tisztviselők csak a megyék végleges szervezetének tetteges életbeléptetéséig maradnak állásukban és hivatalaikban, akkor pedig a bizottmány s tisztikar újabb megalakulása akként fog történni, amint ez iránt a törvényhozás intézkedni fog.

14. A törvénykezési hatóság a megyékben, vidékekben és székely székekben a főispánok, főkapitányok és főkirálybírák felügyelete alatt ezentúl is a politikai közigazgatástól különválasztva, az arra hivatott külön közegek által gyakoroltatik.

⁵ Lásd: 1791. évi erdélyi XII. törvénycikket A magyar és székely nemzet kebelében létező közönségek, vármegyék, székek és vidékek hatóságáról és azok gyűléseiről, valamint az ezekre tartozó közügyek tárgyalásának a módjáról és rendjéről.

⁶ Feltehetően: titkos szavazás.

A törvénykezés kezelésére berendezett törvényhatósági törvényszékek és bíróságok jelen szervezetükben és személyzeti létszámukban további rendelkezésig fennmaradnak, és azoknak működése ezentúl is folytonos és állandó leendő.

A királyi ministeriumnak egyik feladata, az országgyűléstől nyert felhatalmaztatásánál fogva időközileg is az igazságszolgáltatás érdekében, s a törvénykezés folyama gyorsítására a szükséges rendelkezéseket és javításokat megtenni; addig is azonban, míg törvényhozás vagy rendelkezés útján az igazságügy körüli szándékait rövid időn valósíthatná, hogy a lényegesen változott viszonyokhoz képest a magán-jogérdekek sérelme, a közhitel megrendítése s az igazságszolgáltatási folytonosság fennakadása megelőztessék, a jelenleg Erdélyben hatályban levő törvénykezési és igazságügyi szabályok ideiglenesen fennmaradnak, és a megyei, vidéki és székelyszéki törvényszékek és bírói hatóságok is működéseiket ezek szerint kell, hogy folytassák.

Hogy azonban ez ideiglenes és rendkívüli helyzetben is a törvényhatóságok a választási úton való befolyásukat, bárha az igazságügyi érdekek nagy fontossága s a jelen viszonyok kivételessége miatt szükségessé vált némi korlátozással, alkotmányosan gyakorolhassák, a törvényhatósági törvényszékek ülnökei, ideértve az egyes bírósággal megbízottakat is, nemkülönben a fő- és alügyészek, jegyzők, valamint az árvaszékek fizetési és tiszteletbeli ülnökei, a főispánok és főkirálybírák kijelölése mellett, a törvényhozás további rendelkezéseire hasonlóan a megyei, vidéki és széki bizottmányok által – szótöbbséggel eszközendő választás alá vehetők.

Mi végett a főtisztek azok közül, kik becsületes jellem, oklevelekkel igazolt jogtudományi képzettség és gyakorlati jártasság, továbbá a bírói hivatalnak valóban lett folytatása által a bíróságra minősítve vannak, minden állomásra három-három alkalmas egyént jelölendek ki.

A szózártöbbséggel választandó illetén törvényszéki tisztviselők is, hasonlóan a bizottmányi ülésben, vagy ennek megbízásából a főispán előtt teendik le esküjüket, s a választások eredménye szükséges tudás és a fizetések folyósítása végett hasonlóan azonnal feljelentendő.

15. A megyékben a törvényszékek elnökei azon főbírák, kiket e végett a megyei bizottmányok kijelölnek, kiknek következőleg bírói minősítettséggel is kell bírniok.

A székely székekben, valamint a vidékekben a kerületi tisztek száma kevesebb lévén mint a megyékben, a törvényszéki elnöklés tekintetéből a rendszeresített alkirálybírói és alkapitányi állomásokon kívül minden székely székekben még egy alkirálybírói és minden vidékben még egy alkapitányi állomás létesítése és választása engedélyeztetik, mellyel a törvényszéki elnökség lesz összekötve: azonban az illetén törvényszéki elnökök a székely székekben is, mint bírói kötelességet teljesítők, a 14. pontban írt módon, kijelölés mellett lesznek választandók.

16. A törvényszéki elnökséget vivő főbírák, alkapitányok és alkirálybírák évi fizetése, foglalatosságuk folytonos és állandó voltánál fogva, ideiglenesen 1000 osztrák forintban rendszeresítetik.

17. A főtisztek az erdélyi törvények szerint régebben őket megilletett közvetlen igazságszolgáltatási hatósággal a megváltozott viszonyoknál fogva többé nem bírhatnak ugyan, mindazonáltal a törvényhatóságaikbeli törvényszékek, bíróságok és azok személyzete felet-

ti felügyeletet gyakorolandják, s bárha a törvényszékek közvetlen rendes vezetését kezökbé nem veszik is, azonban felügyeleti hatalmuknál fogva joguk van, a törvényszéki ülésekben koronként megjelenni, elnökölni, az ügykezelésbe beletekinteni, az ügyek gyors és pontos lefolytatását szorgalmazni és ellenőrizni, és a tapasztaltakról az illető felsőbb hatóságokhoz figyelmeztető előterjesztéseket s javaslatokat tenni.

Egyszersmind a törvényszéki tiszteletbeli aljegyzőket, a tiszteletbeli alügyészeket, a kezelő hivatalnokokat és a szolgaszemélyzetet a törvényszéki ülnökök meghallgatásával, s illetőleg ajánlatára ők nevezik ki.

18. Annak meghatározása, hogy oly törvényhatóságokban, hol jelenleg külön helyen székelő két törvényszék létezik, ez továbbra is megtartassék-e s megtartás esetében ezeknek székhelye hol legyen továbbá, hogy a törvényhatóságok melyik közigazgatási járásai rendelői a törvényszék egy-egy ülnökének mint egyes bírónak alája, és hogy ezen küldött bíróságok jelenlegi száma megtartandó-e, az illető bizottmányokat illeti; azonban a jelenlegi szervezetben az igazságügyi magyar királyi ministerium jóváhagyása nélkül változás nem történhetvén, ennek kieszközlése végett az ily határozatok a királyi főkörmányszékhez felterjesztendők.

19. A törvényszéki elnökök, ülnökök és tisztek fegyelmi ügyeire a bizottmánynak nem leendő befolyása, hanem ez iránt további rendeletig a fennálló eljárási szabályok tartatnak fenn.

20. A jelenlegi, vagy a magyar királyi ministerium kiadandó rendeletei szerinti alakban és hatáskörben ideiglenesen fennálló, vagy felállítandó törvényszékek s azok bírái és személyzete hasonlóan csak a végleges szervezet tetteles életbeléptetéséig maradnak állásukban s hivatalaikban; akkor pedig a törvényszékek és hatóságok s azok személyzete újabb megalakulása akként fog történni, amint ez iránt a törvényhozás intézkedni fog.

21. Az 1848. évi erdélyi országgyűlés június 20-án 58. jegyzőkönyvi száma c) pontja alatt hozott határozata szerint⁷, a magyar királyi ministerium teendői közé számíttatván, s arra fel is hivatván, hogy az 1847–48. évi pozsonyi XXIII. és XXIV. törvénycikket⁸ Erdélyben is oly móddal léptesse életbe és hajtassa végre, hogy a szabad királyi városokról törvénycikk rendeletei az országgyűlésre követküldési joggal felruházott, valamint a rendezett tanáccsal ellátott minden más városokra és községekre is kiterjesztessenek, kivéve a szász törvényha-

⁷ Lásd: „A szabad királyi városokat és községeket tárgyzólag a következő határozat tételét: Az ország Rendei a már megerősítés alá terjesztettek kivül, egyéb törvényjavaslatok szerkesztésébe ereszkedni időszerűnek nem látják. Azonban elismerik a szabad királyi városok és községek átalakulásának szükségét, és mivel az Unió következtében az 1848. pozsonyi országgyűlés mindazon törvénycikkei, melyek iránt itt külön rendelkezés nem történt, Erdélyre is tartoznak, ennél fogva az ország Rendei a felelős magyar ministerium teendői közé számíttják s arra fel is hívják, miszerint az 1848. pozsonyi országgyűlés XXIII. és XXIV. törvénycikkeit Magyarhon Erdély részében is haladéknélkül oly móddal léptesse életbe és hajtassa végre, hogy a szabad királyi városokról törvénycikk rendeletei, országgyűlésre követküldési joggal fölruházott, valamint más rendezett tanáccsal ellátott minden városokra, községekre is kiterjesztessenek, a szász törvényhatóságok kebelében fekvő királyi s egyéb városokra, azoknak az illető kerülethez sajátos viszonyaik tekintetéből az idézett cikkely rendeletei alkalmazandók nem lévén.” *Erdély nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30-ára Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június 18-án bezárt országgyűlésnek jegyző- és irománycönyve*. Hiteles kiadás. Kolozsvárott, Kiadja Demjén László, 1861. 30. (12. ülés)

⁸ Ti. 1848: XXIII. tc. A szabad királyi városokról; 1848: XXIV. tc. A községi választásokra nézve.

tóságok kebelében fekvő királyi s egyéb városokat, melyekre e városoknak az illető kerülethez való sajátságos viszonyaik tekintetéből az idézett törvénycikk rendeletei nem alkalmazhatók, – e tekintetben a jelen szabályokban kimondott elvek, az előzmények, a helyi körülmények és sajátságok tekintetbe vételével a szükséges rendelkezéseket megtenni, az erdélyi királyi biztos oly kijelentéssel bízatik meg, hogy az oly városi előjárói állomásra teendő választás, mely eddig legfelsőbb megerősítés alá tartozott, ezentúl is a törvényhozás további rendeletéig, megerősítés alá felterjesztendő; továbbá, hogy a törvénykezés körüli intézkedéseknek csak oly városokban lehet ezúttal helye, melyek jelenleg önálló törvénykezési hatósággal bírnak, és végre, hogy a városok és községek vagyonára s költségvetésére gyakorolt kormányi felügyelet, ennek további szabályozásaig, ezentúl is fenntartandó lészen.⁹

A városi előjárók ezúttal is az eddigi elnevezéseket viselendik.

Amennyiben a törvénykezési hatóságot jelenleg gyakorló városok igazságszolgáltatási tekintetben az állampénztár segélyezését igényelhetnék, ez iránt esetenként külön okadtolt előterjesztések teendők, az azok iránti határozatot a királyi ministerium magának fenntartván.

22. A szász törvényhatóságok szervezésére nézve ezúttal a rendelkezés szüksége nem forogván fenn, az előforduló esetekben való intézkedést a királyi ministerium magának fenntartja.

23. A jelen szabályok keresztülvitelére, s az azok körül szükséges rendelkezések megtételére az erdélyi királyi biztos megbízatik.

Forrás: Az összes m. k. ministeriumnak 1867. évi jún. hó 27-kén közzétett rendelete, az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránt. *Rendeletek Tára* 1867. 157–166.

⁹ E paragrafus nyomán gr. Péchy Manó már másnap kiadta rendeletét, lásd: Az erdélyi kir. biztosnak 1867. évi jún. 28-án kelt rendelete az erdélyi városok szervezése tárgyában. *Rendeletek Tára* 1867. 2. kiad. Pest, Ráth Mór, 1871. 168–176.

KOMÁROM SZABAD KIRÁLYI VÁROS HÁZSZABÁLYAI

(Komárom, 1867. augusztus 16.)

A szabad királyi városokról szóló 1848. évi XXIII. törvénycikk elfogadása után megindult a városok belső igazgatását és a döntéshozatali eljárásokat szabályozó rendeletek kidolgozása, ám ezek hatályba léptetésére a szabadságharc veresége miatt a legtöbb szabad királyi városban már nem kerülhetett sor. Az ekkor készült tervezetek először az Októberi Diplomát követően 1860/61-ben, majd pedig 1867 tavaszán az alkotmány visszaállítása után éledtek újjá és váltak e várostípus autonóm működésének alapdokumentumaivá, egészen a köztörvényhatóságok rendezését kimondó 1870. évi XLII. törvénycikk hatálybalépéséig.

Ezen átmeneti időszak szervezeti szabályrendeleteinek leg többjénél megfigyelhető, hogy megalakotói jelentős mértékben támaszkodtak az országgyűlés képviselőházának 1848. évi rendszabályaira, valamint Pest városának még 1848-ban körvonalazott, majd 1861-ben felülvizsgált és hatályba léptetett (1867-ben megújított) közgyűlési házszabályaira. Az itt közölt Komárom városi szabályrendelet is szinte teljes egészében szó szerinti átvétele a pestinek.

I. FEJEZET

A KÖZGYŰLÉSNEK TARTÁSÁRÓL S ÖSSZEHÍVÁSÁRÓL¹

1. § A közgyűlés minden hónap 2. keddjén, vagy ha az ünnepnapra esnék, a reá következő napon tartandó; ezenkívül azonban többször is, valahányszor ezt vagy a közgyűlés előre megrendeli, vagy a tanács illetőleg a polgármester sürgős körülmények miatt szükségesnek tartja, vagy végre 10 képviselő egy általuk aláírt s írásban a polgármesterhez vagy helyetteséhez benyújtott kérvényben, melyben a gyűlés tárgya kijelölendő, kívánja. A közgyűlés mindenkor délután 4 órakor veszi kezdetét.

2. § A közgyűlésnek összehívása a polgármester, akadályozása esetében pedig helyette se által eszközözlendő; a közgyűlés kifüggesztéssel hirdetendő; rendkívüli közgyűlésre a meghívás nyomtatott jegyek által eszközöltetik, lehetőleg 2 nappal előbb.

¹ Vö. a pesti (1867. júliusi) és a szegedi (1867. szeptemberi) házszabályok szövegével. A két szabad királyi város szabályrendeletét RUSZOLY JÓZSEF közli Városi közgyűlési házszabályok (1861–1867) című tanulmánya függelékeként (*Jogtörténeti tanulmányok* 5. Szerk. CSIZMADIA ANDOR. Budapest, 1983. 283–304.).

II. FEJEZET

A KÖZGYŰLÉS SZERKEZETÉRŐL ÉS HATÁROZATHOZATALÁRÓL

3. § A közgyűlés áll az összes választók által választott, s az 1848: XXIII. tc. 15. §-ban érintett tisztviselők² és képviselők²ből a tiszteletbeliekkel együtt véve, kik személyenként tanácskozási joggal és határozó szavazattal bírnak. Elnöke a polgármester vagy akadályozása esetében a főbíró, vagy ha ez is akadályozva lenne, a legidősb tanácsbeli.

4. § Határozat hozatalára legalább 30 tag együttléte szükséges; megjegyeztetik, miszerint az ülésekben köteles minden képviselő részt venni, s amennyiben betegség, vagy egyéb fontos körülményeknél fogva a megjelenésben akadályozva lenne, azt az elnökségnek előlegesen, vagy utólagosan bejelenteni. Az elnökség pedig mindazon képviselőknek jegyzékét, kik két hó lefolyása alatt tartott ülésekben alapos ok nélkül meg nem jelentek, a reá következő hónapban tartandó első közgyűlés alkalmával előterjesztendi.

5. § A gyűlést az elnök nyitja meg és zárja be, ő vezeti a tanácskozásokat, s mondja ki a gyűlés határozatait.

6. § Ünnepe- és vasárnapok kivételével szakadatlan sorban tartott ülések összessége egy gyűlésszakot képez.

7. § A közgyűlés ülései nyilvánosak.

8. § A határozatok a jelenlevő tagok általános többsége által hozatnak; szavazás esetében, ha a szavazatok egyenlően megoszlának, az előterjesztvény vissza van vetve.

9. § A gyűlés határozatai ellen ellenmondások el nem fogadtatnak.

10. § A határozatokat ugyanazon gyűlésszakban, melyben hozattak, módosítani vagy megváltoztatni nem lehet.

11. § Az el nem fogadott indítványok csak három hónap lefolyta után újíthatók meg.

12. § A közgyűlés határozatai azokkal, kiket illet – hivatalosan közlendők; egyéb magánosok kívánságára a határozatok a kérelmezők költségére kiadványozhatók.

III. FEJEZET

A KÖZGYŰLÉS HATÓSÁGÁRÓL

13. § Kizárólag közgyűlésen tárgyalandók:

a) Minden közjogi kérdések, kormányrendeletek, azokra vonatkozó hatósági levelezések és magány kérvények.

b) Kérvényezések a város nevében.

c) Helyhatósági szabályok alkotása.

d) A város és hatóság jogait illető kérdések.

² Lásd: 1848: XXIII. tc. 15. §: „A tisztviselők közül a polgármester, főbíró, főkapitány, és alkapitányok, tanácsbeliek, jegyzők, tiszti ügyészek levéltárnok, telekbíró, számvevő, tiszti főorvos, fősebész és főmérnök megválasztatnak. A választás kijelelés mellett a kijelelés a kijelelő választmány által, a választási elnök közbejöttével, történik.”

e) A város határait és törvényhatóságának illetőségét érintő kérdések a város és más törvényhatóságok között.

f) Az évi költségvetés évenkénti megállapítása, esetleg megváltoztatása.

g) A házi adó mennyiségének és kulcsának megállapítása vagy kiigazítása.

h) Kölcsönvételek s elzálogosítások.

i) A város köztulajdonát tárgyzó elidegenítések, új szerzések, új építkezések, vagy épületek szétbontásai, amennyiben 100 forint értéket túlhaladnak; az ezen összegen alóli tanácsi intézkedések utólagos jóváhagyás végett a közgyűlésnek mindenkor utólag bejelentendők.

j) A város közpénztárai megvizsgálásáról s a város gondviselése alatt álló alapítványok mily karban létéről szóló tudósítások és kimutatások.

k) Új hivatalok felállítása, a választók általi közválasztás alá nem tartozó eddigi hivatalok megszüntetése, hivatalnokok és szolgák fizetései megállapítása, felemelése vagy leszállítása.

l) A tanács előterjesztése nyomán az összes folyamodók közül azon hivatalnokok megválasztása, kik sem az összes választók, sem a tanács általi megválasztás alá nem tartoznak. Szakbizottságok kirendelése, s azok tagjainak titkos szavazás útján megválasztása; megjegyeztetvén általában, hogy a képviselők mint olyanok a közgyűléstől közvetlen, vagy bizottmányok útján közvetve kapott megbízatás nélkül semminemű hivatalos eljárásban részt nem vehetnek.

m) Tisztújításon választott tisztviselőknak hivatalaiktól felfüggesztése, helyettesítések s a helyettesítettek visszahívása.

A pénztári és számadó hivatalnokok, úgyszintén az összes kezelési s egyéb hatósági személyzet iránti fegyelmi vagy intézkedési jog a polgármestert, illetőleg a tanácsot illetvén.

n) Kegyúri s az egyházakra vonatkozó egyéb hatósági jogok gyakorlása, nemkülönben a városi iskolák feletti intézkedések.

o) A tanács vagy szakbizottmányok által fontosabbnak ítélt szerződések, pörbeli egyezségek helybenhagyása, s a város pecsété alatt – saját ügyében – meghatalmazó levelek kiadása.

p) 30 forintot felülhaladó tartozásbeli elengedések, ajándékozások, jutalmazások s minden olya pénzbeli kiadások, melyek az előleges évi költségvetésben nem foglalvák.

q) Hivatalbeli visszaélések, vagy hanyagság miatt a város tisztviselői ellen közkereset megindítása; kivételvén a számadó hivatalnokok, kik iránt ez alkalomra a polgármester, illetőleg a tanács intézkedései s végzései a közgyűlésnek mindenkor bemutatandók.

r) Szabadalom-levelek kihirdetése.

s) Az újoncállítást, az őrsereget és sorkatonaságot illető rendkívüli vagy fontos kérdések.

t) Lakhatási joggal felruházás.

u) A közgyűlési kiküldöttek jegyzőkönyvei és jelentvényei.

v) Mindazon tárgyak, melyek különös körülményeknél vagy fontosságuknál fogva a tanács, a polgármester, vagy a bizottmányok által a tanács útján a közgyűlés elé terjesztetnek.

w) A hatóság összes tisztviselői feletti őrködés, s e végből félénkenként a hatóság által elintézett s elintézetlenül maradt tárgyak sommás kimutatása a polgármester által a közgyűlés elébe terjesztendő.

x) Közrendőrség, köz- és jótékony intézetekre vonatkozó tanácsi határozatok jóváhagyása.
y) Az a -tól x -ig foglalt tárgyakra vonatkozó indítványok, kérvények s egyéb benyújtványok.

z) Tisztviselőknek négyheti határidőn túl terjedő szabadság megadása.

14. § Az előbbi §-ban elősoroltakon kívül, a bírói eljárás tárgyainak egyedüli kivételével a közgyűlés elébe tartoznak mindazon ügyek, melyeknek megbírálását s elhatározását magának fenntartani kívánja.

IV. FEJEZET A NAPI RENDRŐL

15. § Minden gyűlésszak az elnök által a 17. §. értelmében szerkesztett napirend tárgysorozatának felolvasásával nyitattik meg; mely sorozat a közgyűlést előző napokon a tanácsi előteremben nyilvánosan kifüggesztendő.

16. § Az ülésszak második és következő napjainak első tárgya az előző napi gyűlés jegyzőkönyvének felolvasása, mely a hitelesítés után az elnök és jegyző által íratik alá. Az ülésszak utolsó napja jegyzőkönyvének hitelesítésére pedig egy legfeljebb 3 nap alatt összehívandó hitelesítő közgyűlés által történik. Ha a gyűlés szükségesnek tartja, a jegyzőkönyv egészben, vagy részben még a gyűlés tartama alatt szerkesztendő, s ugyanott hitelesítendő.

Ha lényegesebb felírás, kérvény, válaszirat és határozat hozatnék, ezek a közgyűlés előtti felolvasás és hitelesítés előtt egy, az illető közgyűlésben kinevezendő sorrendben veendők tanácskozás alá:

1-ször közjogi ügyek és kormány-rendeletek;

2-szor azon ügyek, melyeket a tanács halasztást nem szenvedőknek jelöl ki;

3-szor az első két pont alatti tárgyakkal kapcsolatos hatósági levelezések és magány kérvények;

4-szer közigazgatási ügyek;

5-ször a közgyűlési kiküldöttek jegyzőkönyvei és jelentései.

18. § A vita alatti tárgyakra vonatkozó indítványok azonnal tárgyalandók, ha a közgyűlés azoknak elnapolását vagy elmellőzését el nem rendeli.

19. § Önálló indítványok írásban és szóval is tétethetnek; de ha csak sürgősségük a közgyűlés által be nem ismertetik, mindig a következő közgyűlésben tárgyalandók, fennmaradván a közgyűlésnek azon joga, hogy az indítvány elnapolásával vagy mellőzésével napi rendre térjen.

V. FEJEZET A TANÁCSKOZÁSI RENDRŐL

20. §. A tagok a feljegyeztetés sora szerint szólanak.

A szólni kívánók feljegyzése a jegyzők által történik.

21. §. A tárgy alapelveihez és lényegéhez egyszernél többször szólni nem szabad, csu-

pán az indítványozónak van joga végzés kimondása előtt, még pedig az indítvány visszavétele esetén soron kívül is, még egyszer szót emelni.

22. § Szót kérhetnek bármikor azok 1-ször, kik napi rendet indítványozni, 2-szor netalán személyes megtámadásra válaszolni, vagy 3-szor a gyűlési rendszabályokra hivatkozni akarnak.

23. § Közbeszólásra röviden és egyedül ténybeli felvilágosítás végett csupán az illető tisztviselő és bizottmányi tagoknak, és csak az elnök engedelmével van joguk.

24. § Írott beszédet olvasni nem szabad.

25. § Az indítványozó indítványát visszavonhatja; ha azonban más valaki azt magáévá teszi, a tárgyalás tovább foly.

VI. FEJEZET A SZAVAZÁSRÓL

26. § Minden tárgyalás befejeztekor az elnök vagy legalább 6 tag kívánatára a kérdés szavazásra tüzeik ki, ellenesetben az egyértelmű szónokok többsége szerint mondatak ki a határozat.

27. § A szavazás előtt felolvasandó kérdés mindig akként teendő fel, hogy igen- vagy nemmel történhessék a szavazás.

28. § A kérdések feltevésében a napirendek elsősege van a tárgy fölött, s ennek tárgyalását felfüggeszti; valamint elsősege van azon indítványnak is, hogy a tárgyalásnak nincs helye. Továbbá elsősege van az elvetésnek a tárgyalás fölött, azután az elhalasztásnak, mely kétféle lehet: vagy határozatlan időre, vagy sorozatra halasztás.

29. § A tárgy felvétele után a módosítványok az előadás sorrendje szerint jönnek szavazás alá.

30. § Pénzügyekben mindig a legnagyobb összeg jó először szavazás alá.

31. § A szavazás felállással, vagy ha a többség kivethető nem lenne, az elnök vagy 6 tag kívánatára névsorszerinti felszólítás mellett fennszóval történik. Személyes kérdésekben a szavazás mindenkor titkosan történik, s ez esetben is az általános többség dönt.

32. § Névsorszerinti szavazás esetében a többséget a jegyzőkkel egyetemben az elnök számítja össze, s az elnök mondja ki.

33. § Titkos szavazás esetében az elnök által a közgyűlés beegyezésével legalább 5 tagból álló szavazatszedő választmány kinevezendő.

34. § Választások esetében, ha a választandók száma az első szavazásban általános többséget nyert, a szavazatszedő választmány azon egyének névsorát mutatja be, kik legtöbb szavazatot nyertek.

Ha második szavazásnak szüksége állana elő, akkor az újabb szavazás alá bocsátandók névsorába a legtöbb szavazatot nyertek közül kétszer annyi név igtatandó be, mint amennyi a megválasztandók száma. A szavazatok egyenlő megoszlása esetében pedig Komárom városhatóságánál töltött alkotmányos szolgálat, s ha ez mindkét egyénre nézve fennforog, az esetben a hosszabb szolgálati idő, végre a szolgálatidő teljes hiányában az életkorbeli idősség ad elsőséget.

35. § Az elnök legutoljára szavaz, ennek följegyzett vagy átvett szavazata után azon ügyben többé senki sem szavazhat.

36. § Szavazás közben beszédet tartani, vagy a szavazatot indokolni nem lehet.

VII. FEJEZET A KIZÁRÁSRÓL

37. § A közgyűlés minden tagja a közgyűlésekben és bizottmányokban oly tárgyak feletti határozathozataltól ki van zárva, melyekre nézve az közvetlenül akár személyi vagy vagyoni tekintetben, akár mint ügyvéd, megbízott vagy meghatalmazott érdekelve van, vagy pedig, ha az érdeklettekkel másodfokig vérrokonságban áll.

38. § Azon képviselő, ki a választható képesség törvényes kellékét elvesztette, megszűnik tagja lenni a képviselő testületnek.

VII. FEJEZET A LEMONDÁSOKRÓL S ÜRESEDÉSEKRŐL

39. § A közgyűlés összes tagjai hivataluk vagy állásukról lemondásukat a közgyűlésnek írásban nyújtják be.

40. § Az összes választók választása alá tartozó üresedésbe jött tisztviselői helyek helyettesítés által, a közgyűlés választása alá tartozó üresedésbe jött tisztviselői helyek pedig egyenes választás által a közgyűlés által töltendő be.

IX. FEJEZET A KÉRELMEKRŐL

41. §. A közgyűléshez intézett minden kérelem írásban az igatói hivatalnak beadandó.

42. §. Kérelmeket egyeseknek vagy küldöttségnek közgyűlésbe vinni nem lehet.

X. FEJEZET AZ ELNÖKRŐL

43. §. Az elnök vezeti a gyűlést és tanácskozásokat, őrködik a csend és rendszabályok megtartása felett, a kérdéstől eltérőket a kérdésre igazítja, s a rendet sértő szónokot beszéde félbeszakításával is rendre utasítja. Rendreutasítás után a szónokot illeti a szó, mentése előadására.

44. §. A szónok ugyanazon előadása közben netalán másodszor is rendreutasítván és mentése is meghallgattván, a felett a közgyűlés határoz; és ha ez a rendreutasítást megerősíti, a szónoknak azon tárgyan a szólás többé meg nem engedetik.

45. §. Ha a csend huzamosan zavartatik, az elnök csengettyűvel jelt ad, névszerinti felszólítja a csendzavarókat; ha a csendet helyreállítani nem képes, az ülést egy óránál tovább nem terjedhető időre felfüggeszti.

46. §. A hallgatóság által okozott csendzavarás vagy egyéb féktelenség esetében, ha az elnök egyszeri intésének sikere nincs, másodízben az egyes hallgató, illetőleg hallgatóság kiutasíthatatik. Csendzavarók vagy féktelenkedők a kitiltáson kívül az elnök felhívására hatóságilag is meg fognak fenyíttetni.

47. §. A közgyűlés biztosítására az elnök saját felelősségére fegyveres erőt is rendelhet ki.

XI. FEJEZET A JEGYZŐKRŐL

48. §. A jegyzők felolvassák a tanácskozás tárgyát képező ügyiratokat, följegyzik a szólaní kívánókat jelentkezésük sorrendje szerint, az elnök felszólítására összeszámítják a szavazatokat, s följegyzik és jegyzőkönyvbe ígtatják a gyűlés határozatait.

XII. FEJEZET A VÉGREHAJTÁSRÓL

49. §. A közgyűlés minden határozatát, ha abban végrehajtó kiküldve nincs, a tanács hajtja végre, s a foganatosításról esetről esetre jelentést tesz a közgyűlésnek.

50. §. A tiszti ügyész a közgyűlés által elrendelt széksértési kereseteket a gyűlés tartama alatt azonnal foganatosítja.

A közgyűlés ezen határozatokat 10 tagnak indítványára tárgyalás alá tartozván venni, módosíthatja.

Sz. kir. Komárom városának 1867. augusztus 16-án tartott közgyűléséből.

Kiadta: Losonczy Ödön, főjegyző

Forrás: Sz. kir. Komárom városa képviselői közgyűlésének 1867-ik évi augusztus 16-án 233/közgy sz. a. határozattal megállapított házszabályai. Komárom, 1867. Leőhely: OSZK Kisnyomtatványtár.

DEBRECEN SZABAD KIRÁLYI VÁROS SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETE (Debrecen, 1867. augusztus 21.)

A közigazgatás autonómiájának visszaállítása után Debrecenben 1867. április 16-án hívták össze a még 1861-ben megválasztott közgyűlést, melynek előkészítő munkája nyomán május 6. és 10. között került sor az általános tisztújításra. Az új közgyűlés saját működési szabályainak kialakításakor nem követte Pest példáját (lásd az előző dokumentum bevezetőjét) és egy eltérő szerkezetű ügyrendet alkotott. Az itt közölt szabályrendelet azonban túl is terjeszkedik az ismert házszabályokon, ugyanis a közgyűlésen kívül a szakigazgatási szervek működési körét és feladatait is kijelölte.

A város maga önálló köztörvényhatóságát részint a közgyűlés, illetőleg a tanács és városi kapitányi s mezőrendőrkapitányi hivatalok, részint a törvényszék által gyakorolja. Úgy a közgyűlés, mint a tanács, törvényszék és a bizottmányok ülései nyilvánosak.

I. KÖZGYŰLÉS TAGJAI ÉS TEENDŐI AZ 1848. XXIII. TÖRVÉNY 25. §-A ALAPJÁN¹

KÖZGYŰLÉS TAGJAI

A közgyűlés áll: a városi elválasztott tisztviselőkből és képviselőkből, kik mindnyájan döntő szavazattal bírnak.

Elnöke a polgármester, vagy akadályoztatása esetében a hivatalára nézve választás rendi szerint legidősb közigazgatási tanácsbeli.

Érvényes-közgyűlésre megkívántatik:

1. hogy az legalább 40 tagból álljon.
2. hogy a jelenlevőknek mindenkor felénél több képviselő legyen.

KÖZGYŰLÉS TEENDŐI

1. Az ország és város alkotmányos jogait illető kérdések tárgyalása.
2. Szabályok alkotása, melyek külön jegyzőkönyvbe időrendi szerint beiktatandók.

¹ Lásd a szabad királyi városokról szóló 1848: XXIII. tc. 25. §-át: „Azalatt, míg a törvény részletesen intézkedend, a tanács azon hatósággal ruháztatik fel, mellyel jelenleg a megyei közgyűlések bírnak, - a közgyűlés pedig ugyanazon hatósággal, mellyel a megyei közgyűlések vagynak ellátva, kivéve a be- és kitáblázásokat, továbbá azon kérdéseket, melyek szoros értelemben bírói eljárást igényelnek, vagy bírói zár megrendelését foglalják magokban.”

3. A város évenkénti előleges költségvetésének megállapítása.
4. Intézkedés általánosan minden tartozásbeli elengedés és mind azon rendkívüli pénzbeli kiadás felett, mely az előleges évi felvetésben nem foglaltatik.
5. Az adóügyre főfelügyelet.
6. A háziadó szükségessége, mennyisége és kulcsa feletti határozás.
7. Közmunka, előfogatozás s más közterhek feletti intézkedés.
8. A város részére kölcsön felvételek feletti határozás.
9. Elidegenítések a város értékéből vagy szerzések.
10. A hús és más szabályozás alá eső élelmi cikkek árának meghatározása.
11. A vadásztilalom iránti rendelkezés.
12. Vám szabályozás.
13. A városi és szomszéd birtokosok közti határházak tárgyalása.
14. A városi és szomszéd hatóságok közt felmerülhető törvényhatóságot illető kérdések tárgyalása.
15. A város közpénztárai állásának havonkénti részletes kimutatása feletti határozás.
17. Számadó tisztek részére felmentő levelek kiadása.
18. Új hivatalok felállítása, az eddigiek megszüntetése, a tisztviselők fizetésének felemelése vagy leszállítása.
19. Magánjogi kereseteknek a város nevében megindíttatása, egyességek helybenhagyása és a város pecsétje alatt meghatalmazások kiadások.
20. Közkereset elhatározása, hivatalbeli visszaélések vagy hanyagság miatt, minden az összes választók és a közgyűlés által választott városi tisztviselő ellen.
21. A közigazgatást tárgyzó felsőbb szabályrendeletek tárgyalása, melyek külön szabálykönyvbe lesznek időrendi szerint vezetendőek.
22. Állandó szakbizottmányok alakítása.
23. Felsőbb helyen kiadott szabadalmak kihirdetése és minden ezek iránt előfordulható kérdés megoldása.
24. A katona újoncok kiállítása iránti intézkedések.
25. Közoktatásrai felügyelés.
26. A város kereső és szenvedőleges pereiről állásáról az illető ügyvéd által 3 havonként előterjesztendő kimutatás felvétele.
27. A város ingó és ingatlan javainak és haszonvételeinek kezelése körüli intézkedések.
28. Polgári oklevelek kiadása.
29. Megtelepedések feletti határozás.
30. A tanács jegyzőkönyveinek megvizsgálása.
31. Egyik vagy másik tisztviselő eljárása felett felvilágosítás kívánása (interpellatio).
Ezenkívül mindazon ügy a közgyűlésen lesz tárgyalandó:
  - a) mely különös körülménye vagy fontosságánál fogva a tanács, vagy polgármester által a közgyűlés elébe terjesztetik.
  - b) a közigazgatási tanács azon határozatairól, melyek az illetők által feljebb folyamodás útján a közgyűlésre vitetnek.

KÖZGYŰLÉSI TANÁCSKOZÁS RENDEZÉSE

A közgyűlés határideje nemcsak a városházánál kiakasztandó táblán, hanem minden tisztviselő és képviselőhöz széjjelhordandó nyomtatott jegyek által rendkívüli eseteket kivéve legalább 48 órával előbb tudtul adassék; a jelentékenyebb tárgyak mind erre, mind a táblára felírassanak.

Rendszeres közgyűlés minden hónap első szerdáján kezdessék.

TÁRGYALÁSI SORREND

Mindenelőtt az olyan tárgyakról melyek jelentést igényeltek, úgy hátrányjegyzék (scontro) olvastassék minden hónapban egyszer s ezen kezdessék a rendszeres gyűlés, félévenként pedig az elnöki rendszeres jelentésen; ez után ha bármely közgyűlési tag a tanácsülési jegyzőkönyv egy vagy több pontját felolvasatni kívánná: azon pontok olvastassanak fel. – Olvassassanak továbbá a ministeri rendeletek, hatósági megkereső levelek, hivatali jelentések, már tárgyalat dolgok iránti új jelentések, azután indítványok és végre folyamodások.

A szólás rende, melyet az elnök vagy jegyző soroz, a feliratás sora szerint történjék.

A közgyűléseken egy tárgyhöz mindenik közgyűlési tag rendszerint egyszer, legfeljebb kétszer szólhat. A csendet fenntartani az elnök kötelessége, mit csengettyűvel eszközöl s azzal nyitja meg az ülést is; annálfogva a csengettyű hangja elhallgatás jeléül szolgál.

II. TANÁCS TAGJAI ÉS TEENDŐI

TANÁCS TAGJAI

A polgármester, városi főkapitány, tanácsnokok, és jegyzők. Elnöke a polgármester vagy akadályoztatása esetében a hivatalára nézve választás rendi szerint legidősb tanácsbeli.

A polgármester, főkapitány, tanácsbeliek és az előadó jegyző a tanácsülésekben egyenlő személyenkénti szavazattal bírnak. A tanácsülésben határozat hozatalára az elnökön kívül legalább 3 tanácsbeli és egy jegyző jelenléte szükségeltetik.

TANÁCS TEENDŐI

1. A tanács hatásköréhez tartozik mind azon közigazgatási tárgy elintézése, mely a közgyűlésre feltartva nincs és szoros értelemben vett bírósági eljárást nem igényel.

2. A közgyűlés végzéseit a tanács hajtja végre, ha csak egyes esetekben azoknak foganatba vétele egyes kiküldöttekre közvetlenül nem bízott a közgyűlés által.

3. A tanács az évi költségvetést tervezi; utalványozza amennyiben szükséges a közpénztárak bevételeit és kiadásait, de a közgyűlés által tételenként megállapított előleges feltevésen túl kiadást nem rendelhet.

4. A tanács kötelességeihez tartozik a belső és külső rendőrségei főfelügyelés.
5. Minden közszámadásnak és pénztárnak többszöri véletlen s mindenkor szembesítéssel egybekötött megvizsgálása.
6. A tanács hatásköréhez tartozik a céhek, az ipar és kereskedelem körüli intézkedés.
7. A nemzetőrség feletti intézkedés, mielőtt az életbe léptetést felfüggesztő országgyűlési rendelet hatályon kívül tétetik.
8. Házasságoknál háromszori kihirdetés aluli felmentések.

III. BIZOTTMÁNYOK

ÁLLANDÓ BIZOTTMÁNYOK LESZNEK A KÖVETKEZŐK:

1. Közgazdasági.
2. Közrendtartási és közművelődési.
3. Adóügyi.
4. Magán levéltári.

A bizottmányokra nézve általánosan megtartandók:

1. Minden bizottmánynak főkötelessége a közgyűlés vagy tanács által hozzáutasított tárgyakra nézve véleményt adni; kötelessége ezen kívül a reábizott ügy-ágazat kezelése körül tapasztalt hiányokat felfedezni s a szükséges javításokat indítványozni.
2. A bizottmányok a magok tárgyalásait jegyzőkönyvi alakban mutatják be a közgyűlésnek, vagy tanácsnak; mienézve rendes jegyzőkönyvet számokkal ellátva vezetni tartoznak.
3. A bizottmányokhoz jegyzők alkalmazása iránt a főjegyző intézkedik, arra különösen figyelvén, hogy egy bizottmányhoz jegyzőül mindenkor ugyan azon egyén alkalmaztassék.
4. A bizottmányoknál tárgyaláskor legalább 7 képviselőnek jelen lenni szükséges.

1. A közgazdasági bizottmány

A közgazdasági állandó bizottmánynak elnöke: a polgármester; tagjai: a gazdaságra, erdőszetre, középületekre és számvevőségre felügyelő tanácsnokok, egyik városgazda, a főszámvevő, főügyész, főmérnök, erdőmester, közgyűlés által választandó 68 képviselő és egy jegyző.

E bizottmány körébe tartozik:

1. Általánosan a város jövedelmeit és kiadásait, úgyszintén a város közszükségeinek fedezését folytonos figyelemmel kísérni.
2. Éber szemmel tartani a város mindennemű értékének kezelését. Javaslatokat tenni az ebben mutatkozó hibák orvoslására és célszerű javításokra. Kiterjed e gondosság a város földbirtokaira, erdőire, épületeire, királyi kisebb haszonvételeire és vámjövedelmeire, s általában minden bármi néven nevezhető tárgyra, mely a városra nézve jövedelmi alapul szolgál, vagy melyre a városnak kiadásokat tenni kell.

3. Éltre való javaslatokat tenni nem csak arra nézve, hogy a közgazdálkodásba minél nagyobb rend és erély mellett, szükséges takarékoság hozassék be, hanem hogy a jövedelmi alapok minél nagyobb és állandó biztos jövedelmet hozzanak, sőt kinyitassanak oly jogszerrű igaz források, melyek eddig terméketlenül heverték, ellenben bezárassanak azon kiadási csatornák, melyek szükségtelen vagy céltalan költségeket okoznak. Ezután

4. Oda igyekezni, hogy a város bevételei és kiadásai ne csak egyensúlyba jöjjenek, hanem a súlyos adósságok törlesztése is lehetővé váljék. Ezeknek folytán

5. Az évenkénti előleges költségvetést áttanulmányozza s okadatolt véleménnyel terjeszti be a közgyűlésnek.

6. Véleményt ad minden a közgyűlés vagy tanács által hozzá intézendő kérdésben.

7. Azon tárgyak iránt, melyek a közgyűlés teendőinek 4., 6., 8., 9. és 12. pontjaiban elősorolják: e bizottmány előleges tanulmány alapján készítendő véleménye mindig bekívándó.

8. Mindazon részint tulajdoni részint közös használati kérdésben, hol a városnak mint ilyennek jogai a magán birtokosétól tisztán elkülönítve nincsenek s hol ezek érdekei egymással ellentétben s e miatt folytonos súrlódásban állanak, s emiatt a közjó előmenetelét hátráltatják, addig is, míg ezen kérdések gyökeresen és véglegesen elintéztetnének, a használatra nézve oly gyakorlati szabályokat tervezni, melyek a súrlódások káros hatásait lehetőleg enyhítsék.

Hogy ezen bizottmány egyes esetekben külön albizottmányokkal küldjön-e ki, vagy e mellett még a körébe eső különböző tárgyakhoz képest állandó alosztályok útján is végezze nagy fontosságú teendőit? mind ezen egészen a bizottmány saját elhatározására bízatik.

2. Közrendtartási és közmívelődési bizottmány

A közrendtartási és közmívelődési állandó bizottmánynak elnöke: a városi főkapitány; tagjai: a mezőrendőri főkapitány, a középületekre felügyelő tanácsnok, egy törvényszéki tanácsnok, tisztiügyészek, főmérnök, tiszti orvosok és sebészek, a közgyűlés által választandó 74 képviselő, a hat utcai kapitány és egy jegyző.

E bizottmány körébe tartoznak:

1. A köznevelés és oktatásra tartozó ügyek, mennyiben a hitfelekezetek autonómiájának tiszteletben tartása mellett, a városi közönséget illetik.

2. Az emberiségi (humanitási) ügyek, mint bölcsőde, kisdédóvó, elhagyott csavargó gyermekek, vagyontalan árvák, árva alapok, szegények, ügyefogyottak, munkatehetetlenek ügyei; árva- és dologházak, koldus ápodák s általában mind azon tárgy mely e körbe és irányba esik.

3. Közegészségi ügyek. Ide értve mind azt, mely az emberi és állati élet s egészség fenntartására szükséges elő és óvó intézkedéseket, – úgyszinte a már bekövetkezett bajok elhárítására vonatkozókat magában foglalja példának okáért az utcák, csatornák tisztán tartása, posványok eltávolítása, jó egészséges és bő ivó, itató és öntöző vízzel ellátatása a városnak; az élelmi cikkeknek és italoknak jó egészséges és hamisítatlan minőségbeni árultatására való felügyelet; ragályos betegségek elleni rendszabályok, járványok idejéni tevékenység;

himlő oltás, közkórházak, tébolyda, halott vizsgálat; temetőkre és temetkezésekrei felügyelet stb.

4. A közbátorság, személyi és vagyoni biztonságra vonatkozó ügyek, s az e célból városi, mezei s bűnügyi rendőrség s rendőri intézkedések; csavargók, toloncok, közerkölcsiséget botránkoztatók elleni intézkedések; fogház és börtönügy; tűzrendőrség, tűzoltószerke, tűzvész idejéni kellő eljárás, piaci rend, rendezés és rendtartás, hamis mértékektől megóvása a közönségnek; ipari rendőrség, cselédrendszer, utcai világítás, burkolat, utak, hidak stb.

5. A város szépítése és csinosítására vonatkozó minden tárgy teljes kiterjedésében.

6. A katona beszállásolási és előfogatozási ügyek.

Önként értetik, hogy ezen bizottmány is nem végrehajtó, de vigyázó, a hibát feltaláló, orvoslatot és javítást ajánló oly szerv, organum, mely a közgyűlés vagy tanács megbízásából, vagy a nélkül is saját aktából a körébe eső fent előszámlált s azokkal rokon tárgyak körül javaslatokat, terveket készít s az ügyek menetelénél arra ügyel fel, hogy a végrehajtó közegek kötelességeiket híven, lelkiismeretesen és oly szellemben teljesítsék, miszerint az így szerzett mindenféle rendőrség és rendőri személyzet nem annyira a megtorlásra mint a bajok, kihágások és bűnök megelőzésére és azért vannak alkotva, hogy a társadalomnak segélyre szoruló tagjaira nézve mintegy a jótékonytságot gyakorló gondviselés éber szemei és segítő kezei legyenek.

Mielőtt akár a közönség akár magánosok építményeket akarnak tenni: azok mind bizottsági mind város szépítési és csinosítási tekintetből e bizottmány által megvizsgálandók s ennek véleménye a hatóság által mindig előre bekívánandó.

Miképpen kezelje belügyeit e bizottmány: éppen úgy, mint a közigazgatási bizottmánynál saját magára bízatik.

3. Adóügyi bizottmány

Az adóügyi bizottmánynak elnöke: az adóügyi tanácsnok; tagjai a főmérnök, adóügyi számvevő, közmunkabiztos, a közgyűlés által választandó 34 képviselő és egy jegyző.

E bizottmány körébe tartozik, minden közadó és közmunka ügye s folytonos figyelemmel tartja azt; célszerű intézkedéseket javal, hogy azok kirovása igazságos és gyors legyen; a panaszlok ügye költség nélkül azonnal megvizsgálatván, a hibák gyorsan kijavíttassanak; a kivett adók behajtásánál és közmunkák leszoigáltatásánál a szükséges pontosság és erély mellett minc azon kímélet és okosság használtassék, mely lehetségessé teszi, hogy a közügy becsületes és pontos szolgálata mellett minden teherviselő oly időben teljesítse kötelességét, mikor az ránézve legkevésbé terhelő.

Belügyeit e bizottmány is saját belátása szerint úgy rendezi, mint a megelőző két bizottmány.

4. Magánlevéltári bizottmány

A magánlevéltári bizottmány mint a közbirtokosság birtokviszonyi érdekeit kezelő teljhatalmazottság köréhez tartozik, minden a város magán birtok viszonyaiból eredő kérdések elintézésére vonatkozó ügy; kötelessége lévén eljárásának eredményéről minden év első közgyűlésén jelentést tenni.

E bizottmány ugyanazon jogkörrel és ugyanazon személyekből áll, amint azt az 1861. évi szeptember 4-ei közgyűlés megtartotta, az 1867. évi május 1. napi közgyűlés 4. pontja megerősítette s a szintén folyó évi május 29-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvének 20. pontja végleg szabályozza.

IV. TÖRVÉNYSZÉK TAGJAI ÉS HATÓSÁGA

Törvényszék tagjai: a főbíró mint elnök és a törvényszéki tanácsnokok.

A törvényszéken előadók a tanácsnokok és jegyzők, a jegyzők döntő szavazattal nem bírnak, egyes esetekben azonban azzal felruházthatnak.

Létrehozásra a törvényben megszabott számú tagok jelenléte szükséges.

A törvényszék ülései a perek tárgyalásánál nyilvánosak, ellenben az ítélethezáson hallgatóságnak jelen lenni nem szabad.

Törvényszék hatósága

1. A törvényszék köréhez tartozik általában mind azon tárgy, mely szoros értelemben vett bírói eljárást igényel.

2. A bírói zárnak és törvényes megintésnek eszközlése.

3. Az elsajátítás az eddigi gyakorlat szerint.

4. Tanúk meghiteltetése.

5. A törvényszék a vagyonos árvák ügyében, mint gyámhatóság intézkedik.

6. A telekkönyvi ügyekben mint telekkönyvi hatóság jár el.

7. A törvényszék a maga ítéletét saját tagjai által tartozván végrehajtani: a törvényszéki tanácsnokok közt a 6 utca felosztatik, s úgy teljesítik a tanácsnokok utcánként a végrehajtásokat.

8. A végrendeletek hivatalos kivétele, azoknak felnyitása s végrehajtása körüli eljárás is a törvényszék köréhez tartozik.

V. A VÁROSKAPITÁNYI HIVATAL

Tagjai: a városi főkapitány, alkapitány és egy tollvivő.

Teendői:

1. Minden rendőrségi ügy felett intézkedés.

2. Az egészségi állapotra való folytonos és gondos felügyelés; a kórházaknak többszöri véletlen megvizsgálása, a himlőoltásnak a tiszti orvosok általi teljesítésére való felvigyázat; a járvány nyavalyák mikénti meggátlása, vagy elenyésztése iránti gondoskodás.

3. A közbátorságnak belül az utcabiztosok segítségéveli fenntartása.
  4. Az árukra, mértékekre, katonaszállásolásra s katonai laktanyákra való felügyelés.
  5. Tömlöcökre, fegyencekre és rabokra, az élelmezést, tisztaságot biztosságot és rendet illető főfelügyelés.
  6. A személyre szóló útleveleknek és a marhasleveleknek kiadása.
  7. A légszeszvilágításra való főfelügyelés.
  8. A városi kapitányi hivatal köréhez tartozik mindazon tárgy, mely fentebb a közrendtartási és közművelődési bizottmány címe alatt elősoroltatott, s végre
  9. A városi kapitányi hivatalnál ezután is megmaradnak a gazdák és cselédek közti, úgy a piaci apróbb adásvevés körül felmerülő kérdések és a fuvarosok ügye.
- A városi kapitányi hivatal felügyelete alatt állanak s végzik szolgálati teendőiket:
- a) az utcabiztosok.
  - b) a szállásbiztos.
  - c) a csendbiztos és legényei.
  - d) a vásárbíró.
  - e) a tisztogatási felügyelő.
  - f) a hajdúk.
  - g) a vágóhid felügyelő.
  - h) a sintér.

Az újonnan választott kapitányszék működni fog a jelenkor viszonyaihoz képest a tanács által meghatározott körben.

VI. MEZŐRENDŐRKAPITÁNYI HIVATAL

Tagjai: a mezőrendőr főkapitány, alkapitány és egy tollvivő.

A mezőrendőri kapitányi hivatal folyó évi május 1. napján tartott közgyűlés határozatában teljes utasítással láttatott el. Ugyanis

E hivatalnak tiszte, illetőleg kötelessége a mezei főkapitány személyes felelőssége alatt eljárni a mezei rendőri törvények értelmében, mindennemű a város kapuin kívüli összes területünkön elkövetendő rendőri kihágások felett; beszedni minden kár és büntetéspénzeket és azokat illető helyeikre ti. a károsoknak, becsüsöknek, tanuknak stb. és a városi pénztárba nyugtatvány mellett átszolgáltatni; felügyelni és az alárendelt közegek által felügyeltetni a város határait u. m. határárkokra, dombokra, vagy bárminemű határjelekre, utakra és hidakra; végre keresztül vinni, hogy minden mezei tisztviselő úgy mint erdőszők, mező felügyelők és a csőszök is a rájuk bízott területen elkövetendő mindennemű kártételt, vagy kihágást a rendőr kapitánynak azonnal és multhatatlanul bejelentsenek, a kárnak urát adják, vagy maguk elmaradhatatlanul megtérítsék.

E hivatalnak vannak alá rendelve nemcsak a mátai biztos, de rendőri tekintetben az erdőmester és az erdőszők is, oly módon, hogy ezek maguktól semmi bíraskodást nem gyakorolhatnak, de tartoznak jegyzőkönyvet vezetni és ebbe röviden beíratni minden bármely kicsiny vagy nagy kárt, kihágást vagy a mezőrendőri törvények tárgyain elkövetett büntényt

és személyes felelősség alatt bejelenteni a mezőrendőri kapitánynak, ki pedig ezek elintézésénél tartozik magát mindenben az 1840. évi IX. törvénycikkben² megszabott rendeletekhez és a városi rendszabályokhoz alkalmazni.

Kelt Debreczenben 1867. évi augusztus 21-én tartott közgyűlésből.

Pap Ferenc m. k.
aljegyző

Forrás: Debreczen sz. kir. város beligazgatási rendezését tárgyzó szabályok. Debrecen, 1867.
Lelőhely: OSZK Kisnyomtatványtár.

Köзли még: ANTAL TAMÁS: A közigazgatás és bíráskodás újjászervezése Debreczenben 1867-ben. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVIII.* (szerk.): RADICS KÁLMÁN, Debrecen, 2001. 111–118.

FERENC JÓZSEF LEGFELSŐ KÉZIRATA A FIUMEI PROVIZÓRIUM BEVEZETÉSÉRŐL (Bécs 1870. július 28.)

Fiume város és kerülete 1779-től Mária Terézia rendelete, majd pedig a magyar országgyűlés által elfogadott 1807. évi IV. törvénycikk értelmében, különleges jogállásának meghagyása mellett a Magyar Királyság részét képezte. Horvátország azonban fenntartva a városra és környékére formált jogigényét, 1848 augusztusában megszállta Fiumét, majd pedig 1867 tavaszáig horvát-szlavón koronatarományrészeként igazgatták, ami ellen a város vezetése több alkalommal tiltakozott. Ferenc József 1867. április 6-án királyi biztost nevezett ki a város élére, 1868. november 7-én kelt leiratában pedig a közjogi vitakérdések rendezése érdekében tárgyalásokra szólította fel a magyar és horvát országgyűlést, valamint Fiume képviselőtestületét. A horvát-magyar kiegyezést becikkelyező 1868. évi XXX. törvénycikk 66. paragrafusa szerint is Fiume autonómiájával kapcsolatban „küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközendő.”

A kiküldött bizottságok tárgyalásai azonban 1869 decemberében sikertelenül zárultak, ezért Ferenc József a két törvényhozás egyetértésével egy ideiglenes közjogi és közigazgatási kormányzás (provizórium) bevezetéséről döntött. Ezen átmeneti állapot az Osztrák-Magyar Monarchia fennállásának teljes időszakában érvényben maradt.¹

A magyar- és horvát-szlavón országgyűléseknek a fiumei kérdés tekintetében hozott, egymással lényegében egyező határozataik folytán, magyar minisztertanácsom előterjesztésére² megengedem, hogy:

¹ A kérdésről bővebben például: RADICS ÁKOS: *Fiume közjogi helyzete*. Budapest, 1883.; ANDRÁSI DOROTTYA: Fiume államjogi helyzetének rendezése és jelentősége a XIX. század második felében a jogforrások tükrében. *Jogtörténeti Szemle*, 2005. 1. sz. 17–22.

² A magyar kormány 1870. július 21-én tartott ülésében – miután a horvát országgyűlés előző nap hozott beleegyező határozatát táviratilag kézhez vette, elérkezettnek látta az időt, hogy végrehajtsa a magyar országgyűlés képviselőházának 1870. március 15-én hozott határozatát. A határozat így szólt: „A fiumei kérdés ügyében kiküldött magyar bizottság jelentése tudomásul vétetvén, fölhatalmaztatik a minisztérium, hogy addig is, míg a függő kérdések véglegesen megoldathatnának, egy provizóriumot állítson föl oly módon, hogy a királyi biztos működésének megszüntetésével nevezzen ki kormányzót, továbbá a minisztérium Fiume várost és közigazgatását vegye át és intézze, Fiume vármegye pedig adassék át az autonóm horvát kormánynak. Végül fölhatalmazza a kormányt, hogy miután a közös ügyek elintézése kereskedelmi és tengerészeti tekintetben fönnakadást nem szenvedhet, az említett kereskedelmi és tengerészeti ügynek ellátásáról is kellőleg gondoskodjék.” (Lásd: *Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 1870. március 15. 145. ülés. Pest, 1870. 7. köt. 111–115.)

A minisztertanács ezen az ülésén több gyakorlati intézkedést is hozott: az uralkodónál kezdeményezte ifj. gr. Zichy József fiumei kormányzóvá történő kinevezését, aki egyben a tengerészeti hatóság elnöke is lett, 5000 forint évi fizetéssel, amellyel reprezentációs kiadásokra ugyancsak 5000 forint pótlék és hivatali rezidencia is járt. A provizórium bevezetésére és a kormányzói lakhely felújítására 30 ezer forintot hagytak jóvá. Többek között döntöttek még egy első folyamodású és fellebbviteli bíróság felállításáról, meghatározták a kormányzóságon létesítendő hivatali állások számát és jellegét, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium fennhatóságát kiterjesztették a fiumei közoktatásra is, végül javasolták a Szent István rend megadását az eddigi királyi biztos, Cseh Eduárd részére. Lásd: *Mtj.* 1870. júl. 21. (53. sz.), 1. napirendi pont, MOL K. 27. 10. d.

Az 1867. évi április hó 6-án kelt elhatározással Fiume városa, kikötője és kerülete, nemkülönben Fiume vármegye kormányzatára nézve kinevezett biztosom működése megszüntetessék;

Fiume városa, kikötője és kerületében, az Elém terjesztett módozatok szerint provizórium állíttassék fel;

A javaslatba hozott hatáskörrel felruházandó kormányzó és a mellette tervezett hivatali állomások betöltésére, nemkülönben a Fiumében felállítandó első folyamodású és fellebbviteli bíróság szervezésére nézve Nekem külön előterjesztés tétessék;

Fiume vármegye Horvát-Szlavónországaim autonóm kormányzata alá visszabocsátás-sék, mire nézve horvát-szlavón miniszteremet az % alatt ide mellékelt kéziratommal³ jelentéstételre egyúttal felszólítottam; hogy végre

Az ezen provizórium folytán szükségessé válандó tisztí fizetéseknek, továbbá a fiumei kormányzói lak átalakítási, felszerelési s egyéb költségeknek póthitel újtáni fedezése végett az országgyűléstől felhatalmazás kéressék.

Kelt Bécsben, 1870. július hó 28-án.

Ferenc József, s. k.

Gróf Andrássy Gyula, s. k.

Forrás: Budapesti Közlöny, 1870. július 30. 172. sz.

³ „Kedves miniszterem Bedekovich!

Miután a fiumei kérdés tekintetében a magyar- és a horvát-szlavón országgyűlésnek egymással lényegében egyező határozataik nyomán, magyar minisztertanácsom előterjesztésére, mai naptól kelt elhatározással Fiume városa, kikötője és kerületének kormányzatára nézve ideiglenesen intézkedtem, s ennek következtében az 1867. évi április 6-án kelt kéziratommal Fiume vármegyére is kirendelt biztosom működése megszüntetendő, és ezen vármegye, a horvát-szlavón országgyűlésnek e részbeni óhajtásához képest is, Horvát-Szlavónországaim autonóm kormányzata alá visszabocsátandó lesz; ennél fogva megbízom önt, hogy az utóbbi tekintetben szükségesnek mutakozó intézkedések iránt Horvát-, Szlavón- és Dalmátországaim bánjától a szükséges javaslatokat bekívánván, eziránt Hozzám haladéktalanul előterjesztést tegyen.

Kelt Bécsben, 1870. július hó 28-án.

Ferenc József, s. k.

Bedekovich Kálmán, s. k.”

Forrás: Budapesti Közlöny, 1870. július 30. 172. sz.

DOBOKA VÁRMEGYE SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETEI

(Részletek, Szamosújvár, 1871. augusztus 4.)

A százezres lélekszámot alig meghaladó Doboka vármegye már 1867 júniusában sürgette a magyar kormányt, hogy Erdélyben is állítsa vissza a teljes körű önkormányzati autonómiát, mondván „mi a polgári szabadságot – mi az önkormányzat – s az ebben kifejleszthető állami jóllétet nem az abszolút rendszer nálunk ma is fennálló kormányzati romjainak még további foldozásában, hanem alkotmányos törvényeinkben gyökeredzett önkormányzatunk teljes rehabilitációjában látjuk csak”.¹

Doboka azonban az 1870. évi XLII. törvénycikk elfogadása után más megyékhez képest hiába alkotta meg gyorsan saját szervezeti szabályrendeleteit, az itt olvasható autonómia dokumentum csupán öt évig maradhatott érvényben. Az 1876. évi XXXIII., illetve az azt pontosító 1877. évi I. törvénycikk az önálló Doboka vármegyét megszüntette és Belső-Szolnok vármegyével, illetve Kővár vidéke területének egy részével Szolnok-Doboka vármegye néven, Dés központtal egyesítette, miközben településeket csatolt át a szomszédos Szilágy, Beszterce-Naszód és Kolozs vármegyékhez. Doboka megye korábbi központja, Szamosújvár az 1876. évi XX. törvénycikk értelmében elvesztette szabad királyi városi rang-ját és rendezett tanácsú várossá alakult.

A területátrendezés következtében 1877 folyamán került sor az érintett megyék közötti hosszadalmas vagyonmegosztási tárgyalásokra, a tisztújításokra, illetve az új szervezeti szabályrendeletek kidolgozására.

Ezt követően 1889. február 9-én került elfogadásra az 1886. XXI. törvénycikk rendelkezései szerint újjáalkotott és egységes szerkezetbe foglalt szervezeti szabályrendelet. Az 1871 és 1889 között eltelt időszak fontosabb rendeletmódosításait lábjegyzetekben jelezzük.

LÉTSZÁM²

1. § Doboka megye tisztikara áll: központi és külsztviselőkből.

2. § Központi tisztviselők:

Alispán, főjegyző, 3 aljegyző (ezek közül az egyik az árvaszéknél), tisztí ügyész, pénztárnok, főorvos, mérnök, (ki nem köteles központban lakni), számvevő, árvaszéki elnök, 2 árvaszéki ülnök, közgyám, levéltárnok, ellenőr, ki egyszersmind írnok is.

¹ Felirat Doboka megye birtokosságának 1867. június 2-i értekezletéből. Idézi: PÁL JUDIT: Az erdélyi kormánybiztos kinevezése 1867-ben. In: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2003. 417–432.

² Az 1889. február 9-én elfogadott új szervezeti szabályrendelet már „A törvényhatósági bizottság tagjainak számáról és a választókerületekről” című fejezettel kezdődik:

„1. § A vármegye törvényhatósága 422 tagból áll, kiknek fele az 1886. XXI. törvénycikk 22. §-a értelmében a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető állampolgárokból, fele része pedig a választó közönség választottjaiból telik ki.

2. § A vármegyét alkotó városok és községek 21 választókerületbe osztatnak be és pedig...”

Forrás: *Szolnok-Dobokavármegye szabályrendeletei*. Kiadta Botházi Szarvadi Pál. Deés, Nyomtatott Demeter és Kiss Könyvnyomdájában, 1889. 2. füzet, 20–36. 1903-ban is ez a szervezeti szabályrendelet volt hatályban. Vö. *Szolnok-Doboka vármegye összes érvényben levő szabályrendeletei*. Közreadja br. HORVÁTH EMIL. Dés, Nyomtatott Demeter és Kiss Könyvnyomdájában, 1903.

Segéd- és kezelőszemélyzet:

Iktató, ki irodavezető is, 5 írnok, kik közül egyik az árvaszéknél, másik a kebli pénztárnál mint ellenőr is alkalmaztatik.

Szolgaszemélyzet: 2 lovas, 2 gyalog szolga, 1 börtönőr.

3. § Kültisztviselők:

6 szolgabíró, 2 kerületi orvos, 2 állatorvos, 1 erdősz.

Segéd- és kezelőszemélyzet:

6 szolgabírói írnok, útbiztosok.³

HATÁSKÖR

ALISPÁN

4. § A vármegyében a törvényhatóság által közvetített állami és a megyei közigazgatási hatóságot, az 1870. évi XLII. törvénycikk által biztosított önkormányzati jognál fogva, a vármegye gyakorolja.

5. § A megyei helyhatóság eme jogánál fogva az alispán, mint a vármegye első tisztviselője, egyfelől az ország kormányzatából folyó közigazgatási, másfelől a megyei kebli ügykezelés tevékenységére lévén hivatva, az 1870. évi XLII. törvénycikk 4., 30., 38., 41., 42., 44., 45., 47., 51., 53. a) b) c) pont, 58., 61., 87., s a községi törvény⁴ 68., 73., 79., 85., 92., 95., 96. szakaszai rendeleteinek s még életben levő egyes törvényeknek végrehajtója.

6. § Az alispán, az általa, az 1870. évi XLII. törvénycikk 58. §-a alapján, elnökieleg elintéztet folyó ügyekről, a megyei közgyűlésnek egyszerű jelentést tévesen, azokról azonban, melyek iránt idézett § d) pontja értelmében a miniszterhez felír, a felirat s leirat előterjesztése mellett tüzetes jelentést teend.

7. § A megyében közigazgatási főfelügyelő lévén, mint ilyen, a megye összes lakosai személy- és vagyonbiztonságának, az alkotmány és törvényeknek ébren figyelő őre, az egyetemes közigazgatás szervműködésének vezetője s felügyelője.

Azért minden központi esküdt tisztviselők számára, az 1870. évi XLII. törvénycikk a sza-

³ Az 1889. február 9-én elfogadott új szervezeti szabályrendeletben a központi tisztviselők létszáma lényegében változatlan, ám a kültisztviselői kar és a szolgaszemélyzet létszáma – a járások és a feladatok bővülése miatt – jelentősen megnövekedett: Lásd:

„6. § A vármegye tisztikara áll központi és kültisztviselőkből.

Központi tisztviselők: az alispán, a főjegyző, 3 aljegyző, a tiszti főügyész, az árvaszéki elnök, 2 árvaszéki ülnök, az árvaszéki jegyző, a főorvos, a főpénztárnok, az ellenőr, a főszámvevő, egy alszámvevő, a levéltárnok, az árvaszéki nyilvántartó, az árvaszéki könyvvezető és az állatorvos.

Kültisztviselők: 7 főszolgabíró, 7 szolgabíró és 7 járási orvos.

7. § A segéd- és kezelőszemélyzethez tartoznak:

a) a központban: az irodaigazgató, az iktató, egy segédlevéltárnok, egy segéd-iktató, egy közig. gyakornok, 8 írnok, a könyvnyomdász és a házfelügyelő;

b) a járásokban: 7 közig. gyakornok és 7 járási írnok.

8. § Szolgaszemélyzet. A központban: egy ajtónálló, 2 tisztiszolga, 7 irodaszolga és 2 őrhajdú; a járásokban: 7 tisztiszolga és 7 irodaszolga.”

Forrás: *Szolnok-Dobokavármegye szabályrendeletei*. Kiadta Botházi Szarvadi Pál. Deés, Nyomtatott Demeter és Kiss Könyvnyomdájában, 1889. 2. füzet, 20-36.

⁴ Lásd a községek rendezéséről szóló 1871. évi 18. törvénycikket.

bályrendeletek értelmében, vagy amennyiben egyes ügykörök körvonalazva nem volnának, azokkal összhangban, munkássági ügykört jelöl ki, ezek cselekvéseire felügyel s számot kér, valamint azon jog is, hogy valamely ügykörhöz tartozó egyes ügyeknek végrehajtását, a közigazgatás, személyes és közvetlen érdekek által indokolt esetekben kiváltképpen más tisztviselőre átruháztassa, az alispánnak fenntartatik.

8. § Másodfolyamodású bíróság, a szolgabírókhoz első folyamodásúlag utasított ügyekben.

9. § A szolgabíró által hozott ítéletek, határozatok, végzések ellen a felek, azoknak kézbesítése idejétől 15 nap alatt szolgabírói úton fellebbezést adhatnak bé az alispánhoz, ki köteles abban ítéletet, határozatot, végzést hozni, vagy helyettese által hozatni; s azt az illető feleknek szolgabírói úton, hivatalból kézbesíttetni. Ezen másodfolyamodású bíróság ítélete, határozata, végzése ellen felfolyamodásnak helye a belügyminiszterhez van, mely a kézbesítés napjától számítandó 15 nap alatt az alispánhoz adandó be.

Ezen időtartam alatt, az alispánhoz beadott felfolyamodás 15 nap alatt minden az ügyre vonatkozó tárgyak és iratokkal együtt, a belügyminiszterhez felterjesztendő.

Ha a kitűzött határidőben nem, vagy csak azon túl tétetett folyamodás, az alispán ítélete, határozata, végzése jogérvényes, mely ellen csak birtokon kívül engedtetik felfolyamodás.

10. § Az országos államadó felhajtása körüli eljárások ugyanazok maradnak, az alispán által teljesítendőkül, miket eddig a tisztség teljesített.

Felügyelteti a szolgabírák által a községekben, az adóügy állását, az adó kezelését, s ha az ügykezelés egyesek, község vagy államérdekekben, cselekvést parancsol, a tényállás alapján, haladéktalanul intézkedik.

Elemi csapások esetében, az adóképesesség csökkenése arányában, az adólerovásra nézve a szolgabíró által beterjesztett becsú a pénzügyi törvényekkel összeegyezik.

11. § A sorhad és honvédelmi törvények végrehajtásának azon cselekményeit, melyek eddig a főispáni és megyei tisztség keretébe tartoztak, végezi, jelesen: a katona ügykörbe tartozó összeíratást, felszólamlás, sorozás vezetését, az utólagos teendőket; hatásköréhez tartozik továbbá a házassági és hadkötelezettség alóli feloldási ügy a fennálló szabályok értelmében, katona hatóságokkal érintkezés, melyeknél általában, valamint egyfelől az országos köz, úgy a megye érdekeit is felelősen képviseli.

Nyilvántartja az összes megyei katonai ügyet.

Intézkedik az 1870. évi XLII. törvénycikk értelmében a katonaelszállítási ügyekben.

Azonban az állandó elszállásolásról intézkedés a közgyűlés jogkörében marad.

12. § A 7. §-ban említett országos állami vagy bármely cím alatti adó, úgy a 8. §-ban a sorhad és honvédelmi törvény körüli teendői végrehajtása alól kivételnek az 1870. évi XLII. törvénycikk 17. §-a értelmében, az országgyűlés által meg nem szavazott adó tényleges behajtása, vagy meg nem ajánlott újoncok tényleges kiállítása s ezek végrehajtásától eltiltja a szolgabíró és községeket.

13. § A megye gazdasági ügye, jelesen a megyei háztartás vezetése az alispán tiszte. Azonban többször idézett köztörvény i) pontjában érintett utalványozási jogánál fogva csak a költségvetésben részletezett, vagy a közgyűlés által már meghatározott összegeket utalványozhatja feltétlenül; a nem részletezett és meg nem határozott kiadásokat felelőssége alatt csak 300 forintig utalványozhatja.

Kötelessége továbbá, a megyei vagyon feletti őrködés s rendes számadásnak a közgyűlés elébe évenkénti béterjesztése.

14. § A megyei közgyűlésnek, az országos és megyei, a szomszédos és községi utak tárgyában hozott határozata és utasítása szerint intézkedik, a szolgabírákhoz az útcsináltatás iránt, azoktól a mű alatti vonalokra nézve a munkaidő alatt havonként jelentést veszen be s a közgyűlésnek őszi ülésére tüzetes jelentést teszen.

Evidentiába tartja a közmunka hová s mily aránybani alkalmazását, az út- és közmunka hátralékát.

Az útbiztosokat a mérnök kihallgatásával kinevezi, fizetéseiket folyósítja, hanyagság esetében betiltja, s ha visszaélést követtek el, elbocsátja, sőt kereset alá vonatja.

15. § A közmunka erőnek oly útvonalakon való alkalmazását és felhasználást, melyek a törvényhozás, kormány vagy megyei közgyűlés határozatába fel nem vétettek, felelősség alatt betiltja, kivéve a 16. § eseteit.

16. § Országos és megyei hidaknak, utaknak véletlen megrongálása eseteiben, azoknak azonnali helyreállítása által a közforgalom és közlekedés fenntartása rendkívülieg intézkedik, s ha azt a közlekedés hátrányára képtelen egyes járás helyreállítani, más járásból is rendelőnd segélyt, s hidakra ily esetben a közmunka alapból azonnal utalványozhat is, melyet azonban indokoltan, a közelebbi közgyűlésnek utólagos jóváhagyás végett beterjesztend.

17. § Az útmunka összeíratását a közgyűlés határozata, utasítása értelmében, a megyében, a szolgabíró által eszközölteti, az összeírásokból kimaradások elleni panasz folytán, nyomozó bizottságot küld ki, melynek költségeit a szolgabíróra vonatkozó szabályrendelet 125. §-ában elrendelt fél hordozandja.

Az útmunka megváltási összeg, valamint a munka alóli mentesség felett, míg az országgyűlés nem intézkedik, határozni a közgyűlés joga, valamint a megválasztási idő kimérése is.

18. § Az útmunka megváltási összeget, a megyei pénztárnokkal kezelteti, arról rendes számadást terjeszt be a megyei közgyűlésnek, s utalványozni a 16. § eseteit kivéve, csak a közgyűlés határozata alapján fog.

19. § Az utak technikai méretét, megállapítását, a közgyűlésileg kijelölt vonalakon és irányban a megyei mérnökkel eszközölteti, úgy azoknak műszaki vezetését is.

20. § Az útmunka mikénti teljesítéséről s az utak állapotáról, hogy személyes meggyőződés alapján is tehessen előterjesztést a megyei közgyűlésnek, minden évben, a munkaidény alatt, azokat személyesen bejárja.

21. § A jelenleg meglévő és mű alatti utak állapotáról, valamint az állandó választmány által, a mérnök tervezetével készített új útvonalak, hidakról tüzetes, részletes és ez utóbbiakról előmérték s költség elemezéssel támogatott javaslatot terjeszt be a megyei közgyűlésnek.

22. § Intézkedik, hogy a közegészség állapotának minden változásairól a szolgabírák által azonnal értesíttessék.

Rendelkezik a megyei fő- és kerületi orvosokkal.

23. § Ragályok és járványok, vagy bármely más betegség eseteiben, ha ez nagyobb terjet vett, vagy ha egyes községben feltűnően sűrűbbé vált a halálozás, annak megtekintésére, észlelésére haladéktalanul kiküldi a megyei egészségügyi hatóságot és utasítja mind annak megtételére, mi a betegséget elhárítsa és megszüntesse.

24. § Felhívja a szolgabírákat, az egészségügyi hatóság intézkedései szigorú érvényítésére, s orvosi vélemény alapján elrendeli a vesztetgzárolást.

25. § Ragályos, vészes marhabetegségeknél, hasonlóan rendelkezik a megyei állatorvosokkal és ezek javaslata folytán elrendeli a befoglalást, elkülönítést s a ragályos beteg állat lebunkóztatását.

Ez esetben is intézkedik a szolgabírókhoz a 137. § értelmében.

26. § A 23. és 25. §§ eseteiben, a betegségek neme, mérve és ezekkel szemben tett intézkedéseiről jelentést tesz a közgyűlésnek.

27. § Elősegíti a megyében a cultur-politicát, a nevelésügy előmozdítását a szolgabírák által. Az 1868. törvények⁵ azon rendeleteit, melyek a közigazgatás útján végrehajtás kerebébe jelöltettek, végrehajtja.

A nevelésügyi, állami, törvényhatósági vagy egyházközségi közegeit, hivatalos működésükben támogatja s segédkezesöket alattas tisztviselőinél is eszközli.

Tanítói fizetések és iskolai költségek fedezését, az iskolai székek vagy egyházi községek megtalálására, rendelkezési alapjaikból, végrehajtással is eszközli; általában tisztének tekintendi megyéjében minden törvény és társadalmi téren nyilvánuló cultus-mozgalom fejlesztését.

28. § Lelkészek fizetését, kepeit⁶ felhajtja.

A vallásszabadság gyakorlatát, ünnepek megtartását, az erre vonatkozó törvény értelmében biztosítja, de egyszersmind az egyházi hatóságokkal szemben a más felekezetek egyéni függetlenségét, szabad akaratát is fenntartja.

29. § A szegényügyben, ha a testi fogyatkozásúakat nagy számuk miatt a község nem képes ellátni, (köztörvény 131. §) az állandó választmány által javaslatot készítet, a megyei közgyűlés elébe terjesztendő.

30. § A gazdászati ipar fejlesztése és a tulajdon biztonsága tekintetéből, a mezei rendőrségi szabályrendeletek szigorú, pontos végrehajtása felett őrködik, s a szolgabíróktól elengedhetetlenül bevett felterjesztések alapján, ha kell, hozzájuk szigorúan, annak fenntartása felett intézkedik s a közgyűlésnek a mezei rend állásáról jelentést téssen.

31. § Az útlevelek körüli eljárást (mennyiben eddig a főispán) a fennálló szabályok értelmében teljesíti.

32. § Ugyancsak a fennálló szabályok értelmében jár el a fegyvertartók irányában. Fegyvertartást és löporvásárlást engedélyez.

33. § A személy és tulajdon biztonságának, a rend fenntartásának első és fő öre lévén a megyében, ezeknek biztosítására közigazgatási hatalmának egész erejével rendelkezik.

34. § Minden gyűléseket, melyek a rendet veszélyeztetik, vagy a fennálló törvényeknek nem alkotmányos, de erőszakos útoni felbontását célozzák, betilt, eloszlatat, a közgyűlésnek erről azonban utólagos jelentést téssen.

35. § Fenyítő ügykörben, amennyiben fellebbezések nem is történtek hozzája, a szolgabírói fenyítékek átvizsgálása és amennyiben a szolgabíró, bármi ok miatt nem bíraskodhatik, annak bíraskodás iránti intézkedés, teendője az alispánnak.

⁵ Feltehetően utalás a népiskolai közköztatás (1868. évi XXXVIII. tc.), valamint a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában (1868. évi XLIV. tc.) meghozott törvényekre.

⁶ Kepe = gabonakévből rakott kereszt, illetve a gabonában való fizetség mértékegysége.

36. § A megyei közigazgatási börtön felügyelete s általában ezen ügyvezetés minden ágazataiban, a büntetések központi végrehajtása, az alispán hatásköréhez tartozik.

37. § Felügyelteti az idegeneket, kiket a község anélkül, hogy önfenntartási s kereseti módjukat, vagy tartózkodási céljukat kimutatják, – eltűrnek, – s igazolhatlan állapotjukban toloncoztatásukat elrendeli.

38. § Mint a megyei közigazgatás fő öre, örködni fog, a községi önkormányzat keretébe utasított tűz- és közrendőrség felett, a szolgabíró által kifejtett felügyeletre.

39. § A szolgabírák által beszedett mindennemű (akár saját, akár felsőbb hatóság ítélete, határozata, végzése folytán) büntetés pénzeiről számadást veszen be, s azt felülvizsgálva, a megyei közgyűlésre beterjesztendi.

40. § A közigazgatás a törvényszéktől elválasztatván, a közigazgatási ügyekben s ezen úton elítélendett foglyokra nézve szükségessé válván egy börtönnek a megye székhelyén való felállítása, berendezése és felszerelése; ere nézve a közgyűlés megalakulása után, már az állandó választmány által, részletes javaslatot dolgoztat ki, s azt a közelebbi közgyűlésre beterjeszti.

41. § Az árvaszék, az alispán közvetlen felügyelete alatt áll, miért is működését figyelemmel kíséri, s ha kell intézkedik.

Fegyelmi ügyekben eljárás, a közgyűlést és főispánt illeti; azonban rendkívüli esetekben felelősség alatt, az 1870. évi XLII. törvénycikk 77., 78., 79 és 80 §§-ban körülírt korlátok közt, az alispán is gyakorolja.

42. § Általában, mint az államkormányzat rendeleteinek és a megye közgyűlés határozatainak végrehajtója, végrehajtja mindazokat, melyeket a megyei bizottmánynak executiv képvisellete, a tisztség testületileg, vagy annak egyes közegei végrehajtottak; kivétel csak annyiban tétetik, mennyiben említett teendők a XLII. törvénycikk vagy ezen szabályrendelet által vagy megszüntettek, vagy más közigazgatási közeg cselekvéskörébe osztályoztattak.

43. § Az alispán, az 1870. évi XLII. törvénycikk *d)*, *e)* pontjai értelmében, a kormány rendeleteinek végrehajtója lévén, ha azokat törvénybe ütközőnek, vagy a helyi viszonyok között károsnak tartaná, említett törvény *d)* pontja értelmében jár el, ha azonban alkotmány és törvénybe ütköző rendeleteket, anélkül hogy idézett törvényben fennhagyott jogorvoslathoz folyamodna, végrehajtana, vagy annak végrehajtása iránt tényleges rendelkezést tenne az alattas közegeknek, a közgyűlés őt felelősségre vonandja; s ha a megye közönségének, többször említett törvény 16. §-a folytán a képviselőházhoz intézett folyamodása következtében, a végrehajtott, vagy a törvényesen engedélyezett jogorvoslat igénybe vétele nélkül, a végrehajtást megrendelt kormányi rendelet, csakugyan alkotmány- vagy törvénybe ütközőnek mondatnék ki, a felelősség érvényesíttetik.

44. § Megyei közigazgatási ügyekben tett hivatalos utazásaiért napidíj és útiköltség az alispánt nem illeti, ellenben állami- és magánügyekbeni hivatalos utazásaiért 3 forint napidíj és mértföld pénzt húz, (azonban az állam, az állami ügyekbeni napidíjakra vonatkozólag, másképp is intézkedhetik) első esetben az államtól, utóbbiban az illető magánosoktól.

45. § Fennálló szabályok korlátai között, vásártarthatási jog iránti kérvényezések esetében, a megye tisztség által eddig gyakorolt véleményezést s esetleg ajánlatot az alispán teszi meg.

46. § Tűz esetben, akár benn a községben, akár a határon, valamint az erdei gyűjtások és

égéseknél, a község által kifejtett rendszert, felügyelteti.

47. § A postát, valamint minden a törvényhatósághoz és hozzá címezve érkezett hivatalos leveleket, iratokat naponként felbontja.

48. § Az iktató által vezetett s naponként bezárt „Beadványi jegyzőkönyvet” minden nap délután 5 órakor aláírja.

49. § A tiszttviselőknél, segéd és kezelő személyzetnek, a körülmények tekintetbe vételével szabadságot ad 6 hétre, miről a főispánt értesíti, hosszasan a közgyűlés.

[...]

KÜLTISZTIVISELŐK

SZOLGABÍRÓ

105. § A szolgabírák jogait és kötelességeit az 1870. évi XLII. törvénycikk 47. és 61. §§-ai, a községi törvény 35., 47., 49., 50., 53., 70., 72., 79., 83., 84., 90., 92., 95., 96., 141., §§-ai s több még életben levő törvények, fennálló szabályrendeletek és gyakorlat szabályozzák, e szerint:

106. § A szolgabíró, a járás első tiszttviselője lévén, járásban fogantatítja a kormány mindazon rendeleteit, melyek az alispán vagy helyettese által küldetnek hozzá.

107. § Fogantatítja a közgyűlés határozatait és az alispán intézkedéseit, ez utóbbiakra nézve azonban, ha akadály vagy nehézség forogna fenn, a végrehajtás előtt, felterjesztést tévesen az alispánhoz, de ha az alispán még is intézkedései mellett marad, a szolgabíró köteles azokat végrehajtani, a felelősség az alispánt terhelvén.

108. § Járásban közigazgatási felügyelő, s mint ilyen az 1871. évi 18. törvénycikkben biztosított községi autonómia épentartása mellett, járása összes községeiben a személy- és tulajdonbiztonság felett, rendőri felügyeletet gyakorol.

109. § Első folyamodású bíróság:

a) A mezei rendőrségi ügyekben.

b) A királyi kisebb haszonvételi jogok, mint: korcsmajog, arányosítás, malmok felállítása körüli politikai⁸ engedélyezések, valamint gát vagy bármely építkezések, víztorlódás, szag- gátás által okozott károk iránti eljárásokban, keresetekben.

c) határlegelő szabályozások.

d) Urbéri ügyekben, és az urbéri viszonyból eredő, a volt földesúr, és volt hűbérese, és volt urbérese között felmerülő legeltetési és faizási joggyakorlatára vonatkozólag, a tényleges állapot, úgy a hátralékos szolgálmányok és taksák behajtása ügyében.

e) erdőkárok megtérítésében.

f) fenyíték,

⁷ Az itt nem közölt paragrafusok a megye további központi tiszttviselőinek, valamint a segéd- és kezelő- személyzet feladatokról rendelkeznek.

⁸ Itt: közigazgatási.

g) becsületsértés és

h) a közigazgatási útoni bíraskodásra utasított minden más ügykörben.

i) országos és heti vásárokon, melyeknek helyein egyes bíróság nem létezik, gyakorolja a vásári bíraskodást (1868. évi LIV. tc. 9. címe II. fejezete⁹).

k) ipar és kereskedési jog gyakorlásából felmerült panaszok, sérelmek és visszaélések.

110. § Minden fennebbi (109) szakaszban, a szolgabíró első bíróságként ítél, mely ítélet, határozat és végzés ellen, ezeknek kézbesítési napjától számított 15 napok alatt fellebbezést adhatnak bé a felek a szolgabírói úton az alispánhoz.

Ezen időtartam alatt a hozzá beadott fellebbezés 15 nap alatt az alispánhoz felterjesztendő, ha a kitűzött határidőben nem, vagy csak azontúl adatott bé a fellebbezés, a szolgabíró ítélete, határozata, végzése, jogérvényessé válik, melyet aztán végre is hajt: e határidőn túl csak birtokon kívül engedtetik meg a fellebbezés.

111. § A gazdasági fejlődés előhaladásának, sőt a tulajdon korlátlan használatának egyik állandó akadályát, a mezőrendőrség hiányos alkalmazása képezvén, a mezei rendőrségi rendeletek pontos végrehajtása felett, örökös szigorúan, azért felügyeli a községben a mezei rendőrség szabályszerű szervezését, nem tűri a zügeltetést, azért minden hóban, a télielieket kivéve, a község előjáróságától kimutatást veendő be az azon hóban történt mezei rendőrségi ügyekről, azok mikénti ellátásáról, s mindezekről három havonként részletes jelentéseket teendő az alispánhoz.

112. § A mezei rendőrségi szabályok korlátai között, teljes szigorral és gyorsasággal jár el a mezei rendőrségi szabályok áthágói ellen, s a károsak érdekeit, mind addig, míg törvény vagy kormányi rendelet, rendes királyi bíróságok jog- és hatáskörébe nem utasítják, ha hat hó alatt beadatnak, s ha a föld tulajdonjog kétségbe nem vonatik, közvetlen felelősség mellett érvényesíti, helyet ad azonban a szabályszerű fellebbezésnek és felfolyamodásnak.

113. § A gazdasági ipar fejlesztése tekintetéből, a mezőgazdaságra, munka szegődségi, munkabér hitelezési, kiválóan cselédi szerződések biztosítására, a szegődteket, munkára hiteelt vevőket, az elvállalt szegődött munka teljesítésére, egész szigorral és azonnal kényszerítendő, a szökött cselédeket előállíttatja s maradásra kényszeríti a fennálló 1854. április 20-ai szabályrendeletek értelmében, viszont a szegődteket, munkára vállalkozók igazságos követeléseit a gazdákkal érvényesítteti, végrehajtás útján is.

114. § Határ és községi utak elhanyagolását nem tűri, erőszakosan elzárt és közutak megnyitásaiban első folyamodásúlag intézkedik.

115. § Erdei tüzeseteknél, azonnal hivatalból elrendeli a kárnak a megyei erdősz, vagy ennek nemlétében, szakértők általi megbecsültetését, a gyújtási tényálladék nyomozását, az illető erdőpásztoroknak elsősorban felelősségre vonatását, s a tettesek netaláni kihirdetése után, eszközli a fenyték megindítását.

116. § Erdei károkról való panasz eseteiben, ha a törvényhozás, vagy kormányrendeletek másként nem intézkednek, eszközli akár hivatalos megbecsültetését s a tettesek általi megterítettetését, ha a tulajdoni jog kétségbe nem vonatott, ez esetben a rendes királyi bírósághoz utasítandó, akár megterítettése mellett a tettesek fenyték alá vonandók, a fennálló sza-

 ⁹ Lásd az 1868. évi LIV. törvénycikket a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.

bályok értelmében; azonban ennek végrehajtása előtt, becsű és fenyítéki határozat ellen fellebbezésnek helye van az alispánhoz.

A fentebbi 113., 114., 115. és 116. §§-ban körvonalazott teendők, csak annyiban lesznek gyakorolhatók, amennyiben azok vagy pedig a bírósághoz utasítva nincsenek.

117. § Országos és megyei, szomszédos és községi utak feletti közvetlen felügyelet s azoknak a közlekedést nem akadályozó állapotbani fenntartása, a szolgabíró tiszte, azért azokat a községi előljáróságok által nyilván tartja.

Gondoskodik járásában mindenütt a közlekedési és forgalmi viszonyoknak megfelelő hidakról, ezeknek közlekedési szomszédos és községi utakon való felállítását, a meglévőknek fenntartását az illető községek által eszközli; megyei és országos utakon létesítendő új hidakról, a mérnökkel egyetértve az alispánnak teend jelentést, azonban sürgős esetekben, melyekben a közlekedés van fenyegetve, az illető község, vagy ha ez nem bírná meg, a járás segélyét is igénybe veendi, addig is, míg felterjesztésére alispáni intézkedést venne, mely különben bévárandó.

118. § Megyei és országos útvonalak azok, melyeket ilyenekké határozott az állam kormánya, vagy a megyei bizottmány, vagy melyek ezek által ezután fognak olyanokká kijelölni.

119. § A törvényhatóságnak a közmunkára vonatkozó, s az alispán által veendő határozatai végrehajtója, kijelölt időben a megváltás idejét kihirdeti, a megváltási összeget beveszi, s azt a határidő lejártá után 15 napok alatt beküldi az alispánhoz.

120. § A természetbeni munka teljesítését a közgyűlés határozata értelmében, a mérnök műszaki munkálata alapján, az útbiztos segédletével eszközli, tekintettel azonban mindég a nép gazdasági igényére.

Az útszínálási idő kezdetétől, a mű állásáról, az idény befejezéseig minden hónapban az alispánnak jelentést tesz.

121. § Fennebbi szakaszban jelzett felterjesztésen kívül, minden országos, megyei, szomszédos, községi utak állapotáról, azokon az azon évben véghezvitt közlekedési munkálatokról évenként, az őszi közgyűlést megelőzőleg, egyetértve a mérnökkel, az alispánhoz kimerítő jelentést teszen.

122. § Az útmunka tartozás teljesítésére, úgy rendkívüli esetekben a közlekedés fenntartására egyes személyben karhatalmat alkalmaz.

123. § Végrehajtja a megye bizottmánynak 1868. évi 678. sz. határozatát (a község utcai kikövezésére rendelt minden járom után $\frac{1}{4}$ öl kőről szól a határozat) arról évenként a tavaszi megyei gyűlés előtt jelentést teszen az alispánnak.

124. § A közmunkaerő összeíratását eszközli, annak egy példányát az alispánnak beterjeszti, másikat visszatartja saját és a mérnök használatára. Az összeíratások ügyében történt panaszok folytán az alispán nyomozóbizottságot küld ki, s ha a panasz igazoltatik, a szolgabíró hordozandja a bizottság napi díjait és fuvar költségeit, fennmaradván az összeírókon a visszkereset; helytelen panasz esetében a panaszló fizeti.

125. § Községek kérelmére, községi új utak kijelölését, vagy a régiek átalakítását, azonban tekintettel, hogy azok, egyesek minél kevesebb kárával történjék, a mérnökkel együtt eszközli, rendkívüli esetekben egy maga is; azonban a kisajátítási összeg ha igénybe vétetnék, a község által hordozandó, mely iránt a község előre köteles nyilatkozni.

126. § Egyesek, vagy többeknek új községi vagy határ útra vonatkozó kérelmét közlenni a községgel, s ha az elvétel, felfolyamodhatnak a megyei közgyűléshez és onnan a miniszterhez.

127. § A sorhad és honvédelem körüli eddigi teendői a szolgabírónak, jövőre is azokká maradnak, míg kormányi vagy közgyűlési ellenrendeleteket veend az alispán útján.

128. § Az államadó felhajtására az 1869. évi pénzügyi törvény¹⁰ értelmében erélyes segédkezést nyújt.

129. § Kötelessége községeiben az államadó kezelését figyelemmel kísérni, visszaélések esetében az állami adó és egyesek biztosítására azonnal intézkedni. Arra is felügyelend, hogy az adóhivatal közegei nem hágják-e át a törvény és szabályok korlátait? S minden kezelési visszaélés, vagy az adózókat törvényellenesen terhelő esetekben felterjesztést teszen az alispánhoz.

130. § Ha valamely községet oly rendkívüli elemi csapások sújtanak, melyek az egésznek vagy egyeseknek adóképeségét azon évre egészben vagy részben lehetlenné tennék, a sújtott tárgyról, azoknak becsűjegyzőkönyv mellett részletes kimutatás kíséretében, további intézkedés végett, jelentést teend az alispánnak.

131. § Elősegíti járásában a közmívelődés fejlődését s foganatosítja az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk azon rendeleteit, melyek a közigazgatási végrehajtás keretébe jelöltettek.

A közoktatásügyi, állami és törvényhatósági, községi és egyházközségi, valamint szakközegeit hivatalos működésükben segédletével támogatja.

Tanítók fizetését, iskolai költségek fedezését, az egyházközségi vagy iskolai alapból, panasza vagy hivatalos megkeresés folytán, végrehajtás útján is eszközli. Általában kötelessége járásában minden törvényes és társadalmi téren nyilvánuló kultur mozgalom fejlesztését előmozdítani.

132. § Lelkészek fizetéseit, képéit felhajtja.

133. § Közegészségügyi tekintetben intézkedik, hogy járása közegészségi állapotának minden nevezetesebb változásairól azonnal értesíttessék a községi előljáróságok által, egyzersmind ő is értesíti az alispánt.

134. § Ragályok vagy járványok eseteiben felhívja a megyei közegészségügyi hatóságot, annak megsejmlélésére, a szükséges óv- és gyógyintézkedés megtételére, s azonnal jelentést teend az alispánnak, egyúttal teljesíti az egészségügyi hatóság intézkedéseit. kolera eseteiben elrendeli haladéktalanul a veszteg- és elzárolást.

135. § Nem szabad kikerülnie figyelmét, ha valamely községben a halálozás feltűnően sűrűbbé vált, s azonnal intézkedik a közegészségügyi hatósághoz.

136. § Ragályos állatbetegségek eseteiben felhívja az állatorvost a helyszínére kiszállani, a szükséges óv- és gyógyintézkedést megtenni, azokat az illető községi közegek által végrehajtani s egyzersmind ugyanakkor a betegség neméről és mérvéről az alispánnak tüzetes jelentést teszen.

137. § A községnek segélyzésre kényszerített munkatehetetlen szegényei eltartása körü-

¹⁰ Feltehetően utalás az 1869. évi XXVI. törvénycikkre az 1870. év január 1-től viselendő közterhekről és fedezendő kiadásokról.

li gondoskodását felügyeli, s ha a község felesebb számú szegényeit nem képes eltartani, felterjesztést tesz az alispánhoz.

138. § Járásában a közrendészet felügyelője; azért a fennálló rendszabályok, az országos rendészeti elvek határai között a helyi viszonyoknak megfelelőleg s a kihágásokhoz képest intézkedik; ez intézkedései közé tartozik:

a) korcsmák szabályozása, mennyiben az az egyes birtokosok jogával összeütközésbe nem jön, s még ez esetben is köteles oda hatni, hogy egyéni jogaikat úgy gyakorolják, hogy ez által a közrendészeti érdekek ne sértsenek;

b) kötelme az ipartörvény¹¹ és iparszabadság fenntartása, s

c) a közbátorság és biztonság felett őrködni, azért minden olyan mozgalmakat, gyűléseket, melyek akár a tulajdon jogtalan megtámadását, akár a rendnek felforgatását, akár végre a fennálló törvényeknek és szabályrendeleteknek nem alkotmányos, de erőszakos útoni megváltoztatását célozzák, betilt, eloszlat, szükség esetében karhatalommal is, és erről jelentést tesz az alispánnak;

d) felügyeli az idegeneket, kiket a község a nélkül, hogy önfenntartási vagy kereseti módjukat, akár tartózkodási céljukat igazolhatnák, eltűri; s igazolatlan állapotjukban eltávolításukat, toloncoztatásukat elrendeli, épp úgy elrendeli távoltartását kuruzslóknak, népnyugalmát zavaró ámítóknak;

e) felügyeli a fegyverek használatát, az arra jogosulatlanoktól beveszi, az azokkal visszaélőktől elvonatását az alispánnál eszközli;

f) felügyelteti mészárszék- és korcsmákban a mértékeket, s ez utóbbiakban az ital minőségét.

139. § Gondoskodik járásában a katona elszállásolás, fuvarozás és élelmezés ügyében a közgyűlés vagy alispán rendelete folytán, rendkívüli sürgős esetekben ezek intézkedése előtt is.

140. § Nyilvántartja járásában a besorozott összes sorhadi és honvédelmi katonák létszámát.

141. § A szolgabíró a fennálló szabályok és törvényes gyakorlat értelmében első folyamos hatóság, mindazon kihágási ügyekben, melyek a fennálló rendszabályok értelmében eddig is hatáskörébe tartoztak.

142. § A szolgabíró fennebbi szakasz esetein kívül bűnügyekben is előlegesen intézkedik, amennyiben a tudomására jutott bűntényeket feljelenti, a tetten kapott, vagy alaposan gyanússá vált, valamint indokoltan vádoltakat letartóztatja, s az illetékes fenytő székeknek átadja: intézkedik tehát ily esetekben, hogy a bűnös bírósága elől el ne vonhassa magát előlegesen, valamint arra is, hogy a bűnyomok, addig is, míg bírói intézkedés tétetnék, meg ne semmisíttessenek.

Sőt, amennyire a tettes azonnali felismerésére, valamint az események, a tény mivoltának, mint tüzesetben a tényálladék, halálesetben az erőszakosság felderítésére szükségesegek, rögtöni nyomozatot is hajt végre.

143. § A közerkölcsiséget botránkozató kihágásokat szigorúan fenytíti, s ha a közerkölcsiség fenyegető sülyledését tapasztalná, előterjesztést tesz az alispánhoz.

144. § A közbiztonság, személy és tulajdon biztonság, valamint az államhatalom és hatóságainak tekintélye, a törvények, törvényhatósági rendeletek, az állami kötelék és fennálló állami szervezetbiztonság fenntartására szigorúan felügyel.¹² A személy- és vagyonbátorság megzavarása eseteiben, rögtön jelentést téssen az alispánnak s a helyszínén megjelenve, addig is a rendelkezése alatti eszközök felhasználásával felelős a rend és nyugalom helyreállításáért; evégre rendelkezése alatt áll a községi erő és az illető szakaszbeli csendőrség. Törvényszékek, járásbíróságok megkeresésére, ezek alkalmazását concret esetekre átengedi, azonban flagrants¹³ esetekben és midőn valamely bűntény a bírósághoz és nem a szolgabíróhoz jelentetett be, a bíróság is rendelkezik közvetlenül a csendőrséggel, de egyidejűleg értesíti a szolgabíró.

145. § A vallás szabad gyakorlatát, az erre vonatkozó törvény alapján biztosítja, valamint egyes felekezeteknek ünnepein, ezen törvény értelmében, más felekezeteknek cselekvésük szabadságát.

146. § A tárgyalást a sommás eljárás szabályai szerint vezeti és intézi el, (1868. évi LIV. tc. II. fejezete 114–124. §§). A kihágásokat azonban, az érvényben álló eljárás szerint, (1858. márc. 5-i utasítás VI. t. 34. sz. alatt) előleges letartóztatást és 8 nappal tovább nem terjedő fogsági büntetést, a hivatali székhelyen lévő fogdában foganatosít, az ezen időn felül terjedő büntetést, az alispánhoz teendő jelentés mellett, a központon véteti teljesedésbe.

147. § A bíróságok és hatóságok kézbesítései és a vevényeknek maga idejébeni visszaküldését eszközli felelősség alatt; felügyel arra, hogy az átvevő neve és a kézbesítés ideje, az évszám, hó és nap világosan kiteve legyen, valamint a kézbesítő jegyző vagy falusbíró aláírása is meg legyen, írástudatlanoknál az 1868. évi LIV. törvénycikk 262., 263. §§-ai szerint, a névírón kívül az is feljegyzendő, hogy az irat tartalma az érdekletteknek megmagyaráztott, azért a kézbesítések és vevényekről külön jegyzőkönyvet vezet.

148. § Beadványi jegyzőkönyvet vezet.

149. § A községi önkormányzatnak, amennyiben annak gyakorlata kapcsolatban van az állami és megyei közigazgatással, közvetlen felügyelője, innen joga és kötelessége felügyelni, miképp tartatik fenn a községben a rend és teljesíttetnek a felsőbb rendeletek?

150. § Közvetlen felügyelője, a községi háztartás vezetésének, azért a községi előjáróságot, a község jövedelmei, a rovatok¹⁴ és kiadások feletti számvételre szorítja, s a megyei közgyűléshez évenként beterjesztendő számadásokat felülvizsgálja.

151. § A közgyűlés által helyben nem hagyott és az előjáróságok által önkénytesen kivetett rovatokat betiltja, a felszedetteket visszatérítteti; a felsőbb helyen helyesbített kiadások után fennmaradt összeg, biztosítás mellett tőkésíttetik.

152. § Felügyeli: vajon a községi erdők, az erdőszabályok értelmében és amennyiben a

¹² Az 1889-ben elfogadott szabályrendelet 94. paragrafusa így határozza meg a főszolgabírók ilyen irányú feladatait: „Köteles továbbá kiváló figyelemmel lenni arra, hogy járásának közérkölsiségi, közművelődési, közegészségügyi, közigazdasági és közlekedési érdekei biztosíttassanak és előmozdítottassanak, hogy államellenes mozgalmak ne keletkezzenek, esetleg haladéktalanul elnyomassanak s általában, hogy a rend és lelkiismeretes pontosság meghonosíttassék és fenntartassék.” *Szolnok-Dobokavármegye szabályrendeletei*, i. m.

¹³ flagrants = flagrants: nyilvánvaló, kirívó (lat.).

¹⁴ rovatok = adókvetés, illetve adózás, adó.

szükségleti viszonyok, a nemzetgazdászati elveivel összeegyeztethetők, azon szerint kezelhetnek-e? Pusztítások eseteit intézkedés végett az alispánnak felterjeszti.

153. § Ügynevezett: pozsár,¹⁵ erdők önkényes vagy gondatlanságból meggyújtása, úgy minden más tűz esetében, a község által kifejtett oltást felügyelteti, s ha a község részvételensége vagy hanyagsága kiderülne, az okozott károkért felelőssé teszi.

154. § Az állami és megyei közigazgatásra vonatkozó rendeleteket, a községi törvény 90. § szerint, a körjegyzőkhöz intézi végrehajtás végett.

155. § A községi előljáróság felett, eltekintve azon belügyeket, melyekben a község, a községi törvény korlátai között önállóan intézkedik, felügyeletet gyakorolván, ha az előljáró

a) megsérti vagy hanyagul teljesíti a törvényben és szabályrendeletekben megszabott kötelezettségét, vagy

b) olyan határozatot vagy szabályrendeletet hajt végre, mely még a ki nem eszközölt felsőbb jóváhagyás előtt végre nem hajtható, kereset alá vonatik. (Községi törvény 91. §)

156. § Az előljáróság ellen indítandó tiszti kereset, a községi törvény. 92. §-a értelmében, megelőzvé az a vizsgálat, elrendeli s erről a községet értesíti.

157. § Az elrendelt vizsgálatot megbízottjával viteti véghez (93. §).

158. § Ez esetben felfüggesztethetik hivatalától az előljáró, melyet azonban, ha a vizsgálat alapján tiszti kereset nem indítatik ellene, azonnal visszafoglal, azonban, ha a kereset elrendeltetik, a képviselő útján helyettesítés által töltetik be állomása.

159. § Halasztást nem szenvedő esetekben, bé nem várva a helyettesítést, a végre nem hajtott rendeletet, az illető előljáróság költségén, a szolgabíró saját közegei által hajtatja végre.

160. § A tiszti keresetet a községi, vagy ha annak nem lenne, a megyei ügyész teszi folyamathatba.

161. § A tiszti kereset bírása, a községre illetékes első folyamodású királyi törvényszék.

162. § A községi előljáróságot felelőssé teszi az államadó felszedése s beszolgáltatása körüli szigorú őrködése.

163. § Az állami adónak a községi adószedő általi elpazarlása esetében, az adószedő bűnvádi kereset alá véteti, az okozott kárt a községi törvény 89. §-a értelmében azok leendnek kötelezve első sorban megtéríteni, kik a községi rendszabály értelmében, a pénzkezelésre felügyelni tartoznak; de ebbeli kötelezettségüket elhanyagolták.

164. § A községi rovatoknak, a meg nem szavazott célra fordításáért, első sorban az előljáróság, ennek fizetési képtelensége eseteiben a választótestület felelős.

165. § Ezeken kívül a szolgabíró gyakorolja azon tisztet, és teljesíti azon teendőket, melyek a községi törvényben számára fenntartva vannak.

166. § A szolgabíró székhelyének az 1870. évi XLII. törvénycikk rendelete szerint, a járásban kelletvén lennie, ha ez esetleg a járás szélében lenne, havonként, vagy két hetenként felváltva, még egy más helyen is, mely a szék helyétől távol eső községeknek közelebbi elérhetőség tekintetében megfelelően, tartand közigazgatási ügyekben hivatalos összejöveteleket. A szolgabíró járása költségén börtönt tartand.

167. § Járási községeit minden három hónapban legalább egyszer felelősség alatt köteles beutazni.

¹⁵ Pozsár = gaz, avar, illetve az abból rakott tűz.

168. § A büntetéspénzekről szigorú számadást vezet, s azokat a közgyűlés rendelkezése alá terjesztés végett, a tavaszi és őszi közgyűlések előtt az alispánhoz beszolgáltatja, ki a megyei pénztárnokhoz letéteményezi.

169. § A járásában, általa fogsággal büntetett személyeket, ha dolgoztatásra használja fel, napbéréikről pontos számadást vezet, melyet a pénzzel együtt, az előbbi szakasz szerint be-terjeszt az alispánhoz.

170. § Ezen szabályrendeleteken kívül, mindazon szabályrendeletek és gyakorlat, melyek a szolgabíró hatáskörét eddig kijelölték, amennyiben jelen szabályrendelet által el nem töröltettek, vagy módosítottak, jövőre is érvényben maradnak.

171. § A szolgabíró a törvényhatóság költségén egy írnokot tart, s azzal saját felelősségére rendelkezik, ennek azonban nevét, születés helyét, korát, tanulmányi képzettségét, netalán az előtti közszolgálatát s a fizetés utalványozása végett az alkalmazásba vétel napját az alispánnak bejelenti.

172. § A hivatalos, kezén lévő iratokért felelős, s az irattári irományokról mutatókönyvet készít, melybe a darabokat a vezérszavak szerint, továbbá az igtatói számot, s a levéltári csomag sorszámát bevezeti.

173. § A levéltár következő két osztály szerint rendezendő:

I. osztályba soroztatnak a közigazgatást illető minden iratok.

II. osztályba azok az ügyek, melyekben mint bíró járt el.

174. § A közgyűlés által megállapított fizetésen kívül, semmi más címen illetőséget, járandóságot maga és hivatala részére, sem nem követelhet, sem be nem vehet.

175. § Napidíja hivatalos kiutazásában 1 forint 50 krajcár, melyet államkormányzati ügyekben tett hivatalos utazásai alkalmával az állampénztár, magán ügyekben az illető felek hordoznak, a fuvar költségeit is mérföldenkint 1 forintban: megyei közigazgatási ügyekben, sem napi díj, sem útiköltség nem illeti.

176. § Ha hivatalból kiküldetik más szolgabírói járásba, napi díjat nem, csak mértföld utazási költséget kap, útjának azon részére, mely járásán kívül esik.

[...]¹⁶

SZABÁLYRENDELET

Doboka megye állandó választmányáról

1. § Az állandó választmány a köztörvényhatóság rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk 43. szakasza *a) b) c) d) e) f) i) k) m)* pontjai alatt elősorolt ügyeknek s általában az önkormányzat fontosabb ügyeinek közgyűlési tárgyalását készíti elő.

2. § Doboka megye állandó választmánya az elnökön és szavazatjoggal nem bíró jegyzőn kívül 20 tagból áll.

3. § A három évre alakítandó állandó választmányt a közgyűlés minden kijelölés kizárá-

¹⁶ Az itt nem közölt paragrafusok (177–201. §) a további költisztviselők feladatköréről, valamint a napidíjakról és fizetésekről rendelkeznek.

sával titkos szavazattal választja a megyei bizottsági tagok közül, a legtöbb szavazatot nyert 20 tagból alakulván az állandó választmány. Ha a határozott többséget nyert tagok száma a húszat nem éri fel s ezek után többen egyenlő szavazatot nyertek, amennyiben utóbbiakkal együtt a szükséges szám meghaladva lenne, az egyenlő kevesebb szavazatot nyert tagok közül a felesleges szám kisorsoltatik.

4. § Fel- és lemenő ágbeli rokonok, elsőízbeni oldalrokonok, úgy hasonfokú sógorok együtt nem lehetnek tagjai az állandó választmánynak; ha ily viszonyban álló tagokra esnék a szavazatok többsége, az, ki kevesebb szavazatot nyert, meg nem választottnak tekintetik, egyenlő szavazatok esetén a közgyűlés elnöke által eszközözendő sorshúzás határozza, melyik lépjen ki az ily viszonyban álló tagok közül.

5. § Tisztviselő nem lehet tagja az állandó választmánynak, de ennek tanácskozáiban szavazatjog nélkül részt vehet, s felszólításra részt venni köteles.

6. § Az állandó választmány alelnökeit, kinek száma négyben határoztatik, maga választja saját kebeléből.

7. § Rendes elnöke az állandó választmánynak az alispán¹⁷ vagy a helyettesített alispán, ezek akadályoztatása esetén az állandó választmány alelnöke kor szerinti sorrendben. A megye jegyzője az állandó választmánynak is jegyzője.

8. § A munka felosztás s az ügyek behatőbb megvitatása érdekében az állandó választmány tagjaiból négy szakosztályt alakít következő munkakörrel.

a) az első szakosztály az 1870. évi XLII. törvénycikk 43. § a, b, i és k pontjai alá eső ügyek feletti illetőséggel; ugyanezen szakosztály tanácskozik s ad javaslatot a népnevelést s közművelődést érdeklő ügyekben.

b) A második szakosztály teendőihez tartozik a megyei közlekedési vonalak, közművek, építkezések és közmunka (43. § c.) továbbá a köz és mezei rendőrségi, úgy a közegészségi ügyek feletti tanácskozás és javaslat.

c) A harmadik a pénzügyi szakosztály, a XLII. törvénycikk 43. § d, e, f. pontjaiban körvonalazott hatáskörrel, melyekhez hozzájárul a hasonló természetű községi ügyekben a megyei bizottsághoz intézett fellebbezési panaszok feletti tanácskozás és indítványtétel.

d) A negyedik szakosztály a közgyűlés által hozzáutasított tárgyak feletti tanácskozik, továbbá felszereli és véleményével látja el azon beadványokat, melyekben a közgyűlés mint fellebbezési hatóság határoz, kivétetvén ezek közül a harmadik szakosztályhoz utasított fellebbezések.

Azonkívül ugyanezen szakosztály katonai ügyekben őrökdi s törvény megtartása érdekében s lehető észrevételeit s javaslatait a közgyűlésnek terjeszti elő.

Ezenkívül jogában áll az állandó választmánynak egyes esetekre fennebb körülírt szakosztályokon kívül tagjaiból külön szakbizottságot rendelni ki.

9. § Egy-egy szakosztály 3-6 tagból állhat, e szakosztályokba az állandó bizottmány tagjait akként osztja be, hogy minden állandó választmányi tag szakosztályába legyen beosztva.

A szakosztályok elnökei az állandó választmányi alelnökök aszerént, amint az állandó választmány által beosztatnak.

¹⁷ Az állandó választmánynak a törvényhatósági bizottság által 1886. október 18-án jóváhagyott ügyrendjében (2. §) a választmány elnöke már a főispán. Lásd: *Szolnok-Dobokavármegye szabályrendeletei*, i. m. 105-106.

A szakosztály jegyzőkönyvének vezetése ülésenként saját kebeléből választ egy tagot, ki egyszersmind előadó az állandó választmány ülésében.

10. § Az állandó választmány minden rendes közgyűlés előtt 3 héttel ülést tart; e célból köteles az alispán vagy helyettese a tagokat kellő időben akként meghívni, hogy a meghívók szétküldése és az ülés napja között legalább 8 napi határidő legyen.

11. § Aki az állandó választmánynak 3 egymásután következő ülészakán kimaradott, megszűnt annak tagja lenni, s helyét a közgyűlés az elnök jelentése folytán más taggal tölti be.

Az így választott tag megbízási szaka egyidejűleg jár le az állandó választmány három éves megbízási szakával.

Ki megszűnt a megyei bizottságnak tagja lenni, elveszti állandó választmányi tagsági képességét is.

12. § A tárgyalandó ügyeket az alispán vagy helyettese átadja a választmánynak, az átadott ügyeket az állandó választmány teljülésben maga tárgyalhatja, hacsak 3 tag nem kívánja a szakosztályhoz utasítani.

13. § Az előterjesztett tárgyakat az állandó választmány még azon ülészak alatt intézi s a következő közgyűlésen előadatni köteles; még azon esetben is, ha egyes ügyekben szükséges adatok, bizonyítékok, fölvilágosítások azon ülészak alatt be nem szerezhetők, a tényállás és a további teendőkre vonatkozó vélemény a közgyűlésen előadandó.

14. § Az állandó választmány által tárgyalt ügyeket és az állandó választmány többségének véleményét, mint állandó választmányi javaslatot közgyűlésen azon tag adja elő, kit a választmány e célra megbíz.

Az állandó választmányi kisebbség külön véleményét betérjesztheti.

15. § Beadványi jegyzőkönyvet az állandó választmány nem vezet; ülési jegyzőkönyvében azonban alakulása napjától a következő választmány megválasztásáig, tehát minden választmány egész fennállása alatt az előforduló ügyek egymás után folyó számok alatt vezetendők be, s a közgyűléshez a megfelelő számok alatt terjesztendők be az állandó választmány javaslatai.

16. § Az állandó választmány határozatát s véleményét az indokok rövid befoglalása mellett írásban teszi le; egyszersmind a megtartott ülés eredményéről egy summás átnézetet ad át a közgyűlés elnökének a közgyűlés tárgysorozata megállapításánál leendő tekintetbe vétel végett.

17. § Az állandó választmány iratai a megyei levéltárban a levéltárnok felelőssége mellett külön osztályban őriztetnek. Ezen iratok betekintése vagy lemásolása az általános levéltári szabályok szem előtt tartása mellett minden bizottsági tagnak s megyei tisztviselőnek megengedtetik, magán felek csak az őket érdeklő iratokra vonatkozólag bírnak e joggal. Az okmányok a levéltárból csak az állandó választmány elnökeinek, másnak pedig csak az alispán rendeletére s minden esetben vétbizonyítvány mellett adhatók ki.

18. § Az állandó választmány tagjai a megye székhelyén tartott ülésekbeni részvételért sem napidíjt, sem útiköltséget nem élveznek; ha egyes esetben a székhelyén kívül saját lakjuktól egy mértföldnél távolabbra kiküldetnek, ily bizottsági kiküldetés alkalmával fuvar s egyéb című térítmény kizárásával 5 forint napidíj élveznek.

Nemes Doboka megye állandó bizottmányának Szamosújvárott, 1871. augusztus hava 4-én tartott gyűléséből.

Báró Bánffi Dániel,
főispán
Sombori József,
főjegyző

Forrás: Dobokamegye törvényhatósági szabályrendelete. (Az 1870. XLII. t. cz. alapján). Kolozsvártt, 1872. 3–12., 21–34., 69–72.

FIUME SZABAD VÁROS ÉS KERÜLETÉNEK STATÚTUMA

(Fiume, 1872. június 1.)

Gr. Zichy József fiumei kormányzó az 1872. április 20-án tartott magyar minisztertanácsi ülésen jelentette, hogy a provizórium életbe léptetésekor, 1870 júliusában neki adott feladatot teljesítette, azaz „eleget teendő ezen megbízatásnak és előzetesen megoldva és rendezve a közigazgatásnak azon sokoldalú kérdéseit, melyek Fiume, Horvátország és az anyaország között az adminisztráció minden ágában fennforogtak, mint a provizórium által életbe léptetett közjogi állapot rendezésének legfontosabb zárkövét, kidolgoztattam Fiume képviselőtestületének közreműködésével a Fiume város és kerületének összes beligazgatását szabályozó statútumot.” A statútum szövegét kisebb változtatások után a magyar kormány ugyanezen ülésében elfogadta.

A fiumei autonómia alapdokumentuma – bár többször tervezték a felülvizsgálatát – a dualizmus teljes időszaka alatt változatlan formában maradt érvényben. Annak ellenére azonban, hogy sokan hivatkoztak e forrásra és elismerték annak jelentőségét, 1872-es megjelenését követően újraközlésére nem került sor. Ismereteink szerint megalkotása után e statútum teljes egészében forráskiadványunkban jelenik meg először.

Mindaddig, míg Fiume szabad város, kikötője és kerületének, – mely terület Mária Terézia 1779. évben kelt diplomája,¹ és az 1807: IV.,² 1848: XXVII. tc.³, valamint az 1868: XXX tc. 66. §. alapján⁴ a magyar koronához csatolt külön testet képez (separatum sacrae regni coronae

α

¹ Mária Terézia 1779. április 23-án kiadott diplomájának latin (és magyarra fordított) szövegét lásd például: KRÁL – SZÁNTÓ, 1901. 23–34. A diploma kimondja, hogy „Fiume e kereskedőváros kerületével együtt ezután úgy tekintessék, mint a magyar szent koronához kapcsolt külön test és mindenben így igazgattassék”, majd megerősíti a város statútumait, amennyiben azok nem ellenkeznek a Magyar Királyság törvényes rendjével (a jogharmonizálás érdekében egy bizottság kiküldését tartja szükségesnek), továbbá visszaállítja Fiume pénzügyi önigazgatását (az évi zárszámadásokat a magyar királyi helytartótanácson keresztül az uralkodóhoz kellett felterjeszteni), végül a város polgárai számára is lehetővé teszi a magyar nemesi cím elnyerését.

² Lásd az 1807. évi IV. törvénycikket: Fiume város és kikötő becikkelyeztetik; a fiumei kormányzónak a főrendek tábláján, Fiume város követeinek pedig a kk. és rr. tábláján ülés- és szavazatjog adatik.

³ A Fiume és Buccari szabad tengerkereskedési kerületekről szóló 1848. évi XXVII. törvénycikk 1. paragrafusa az autonómiával kapcsolatban kimondta: „A két kerület külön két törvényhatóságot képeznek; mint ilyenek törvényhatósági beldolgaikat egymástól függetlenül intézik: az ország többi törvényhatóságaival, valamint kormányával és főtörvényszékeivel közvetlenül leveleznek, s mint más törvényhatóságok, beldolgaikra nézve a törvény határai között felsőbb felügyelés alatt szabályokat alkotnak.”

⁴ Az ugyancsak hivatkozott 1868. évi XXX. törvénycikk, amely a Magyarország, s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországek közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről rendelkezik, 66. paragrafusában többek között a következőket mondta ki: „Az előbbi szakasz értelmében Horvát-, Szlavón- és Dalmátországek területéhez tartozóknak ismertetnek el:

1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, amely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus) képez, s amelynek, mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországek országgyűlése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközölendő. [...]”

corpus), – beligazgatási viszonyai törvény által végleg rendeztetni nem fognak, a jelen statútum határozatai lesznek érvényesek.

I. RÉSZ SZERVEZET

1. FEJEZET ÁLTALÁNOS HATÁROZAT

1. § A jelen statútum tárgyát Fiume közigazgatásának rendezése képezi.

2. FEJEZET A VÁROSRÓL ÉS KERÜLETÉRŐL

2. § Fiume áll: a városból és Plasse, Cosala és Drenova alközségekből.
3. § Miután Fiume Szent István koronájához kapcsolt külön testet képez, határai csak törvény által lesznek Fiume képviselőtestületének hozzájárulása mellett módosíthatók.
4. § Fiume szabadváros és kerületének eddigi címere és színei megtartatnak.

3. FEJEZET A LAKOSSÁGRÓL

MEGKÜLÖNBÖZTETÉS

5. § Fiume lakossága áll:

- a) a község tagjaiból, és
- b) idegenekből.

A község tagjai azok, kik fiumei illetőségűek. Fiume község tagja csak az lehet, ki egy-szersmind magyar honpolgár.

ILLETŐSÉG

a) Jelenleg

6. § Fiumei illetőségűnek tekintetnek jelenben mindazok, kik anélkül, hogy más község-hez tartoznának:

- a) Fiumében vagy kerületében legalábbis öt év óta szakadatlan és állandó lakhellyel bírnak;
- b) Fiumében vagy kerületében legalább 2 év óta szakadatlan és állandó lakhellyel bírnak, s egyúttal a következő osztályok egyikéhez tartoznak:

1. a fiumei községben ingatlan vagyont bírók;
2. nagy- vagy kiskereskedők, kik függetlenül viszik üzletüket;
3. hosszújárati vagy parthajózású hajók tulajdonosai, vagy hosszújárati hajók részbirto-
kosai;
4. hosszújárati hajókapitányok vagy hajóhadnagyok;
5. a négy tankar valamelyikének tudorai, ha az akadémiai fokozatot az osztrák-magyar
monarchia egyetemeinek egyikén nyerték el;
6. az ügyvédek, jegyzők, mérnökök, építészek, hajóépítészek, hites alkuszok, közbecslők,
sebészek és gyógyszerészek;
7. kik valamely művészetet vagy mesterséget, vagy más iparágat az illető az illető ható-
ságnál történt kellő bejelentés mellett függetlenül gyakorolnak;
- c) kik Fiumében vagy kerületében hivatásuk vagy hivataluknál fogva állandó lakhellyel
bírnak, s egyúttal a következő osztályok egyikéhez tartoznak:
  1. állam vagy állandó városi szolgálatban levő hivatalnokok; akkor is, ha a tényleges szol-
gálatból nyugalomba vagy nyugdíjélvezetbe helyeztettek;
  2. békeszolgálatban álló katonatisztek, egyháziak, nyilvános tanárok és tanítók.
- d) Kik mindekkoráig tetteleg fiumei községbeli illetőségűeknek tekintettek, s mint ilyenek,
az illetőségükből folyó jogokat élvezték s az azokhoz kötött terheket viselték.

b) Jövőben

7. § Jövőre a községi illetőség el lesz nyerhető:

- a) születés,
- b) felvétel által,
- c) különös személyes viszonyok alapján.

aa) Születés által

8. § Fiumei illetőségűek a törvényes vagy a törvény által ezekkel egyenjogósított azon
gyermek, kiknek atyja születésük idején, vagy ha előbb halt meg, halála idején, vagy tör-
vényesített gyermekeknek azon időben melybe törvényesítettetésük esik, fiumei illetőségű volt.

A törvénytelen gyermekek fiumei illetőségűek, ha azok anyja a szülés idején idevaló ille-
tőségű volt.

A község kerületében talált gyermekek ugyan idevaló illetőségűeknek tekintetnek mind-
addig, míg be nincs bizonyítva, hogy más községhez tartoznak.

bb) Felvétel által

9. § Fiume községébe való felvétel történhetik:

1. Nyilván, a képviselőtestület határozata által.
2. Hallgatag, a nőknél, ha fiumei illetőségű férfival kelnek egybe.

cc) Személyes viszonyok alapján

10. § Államhivatalnokok, békeszolgálatban álló katonatisztek, papok, nyilvános tanárok és tanítók fiumei illetőségűek lesznek, ha hivataluk állandóan Fiuméhez vagy annak kerületéhez köti őket.

A FELVÉTEL ELNYERÉSÉRE VALÓ JOGOSULTSÁG

11. § Minden magyar honpolgárnak joga van Fiume községébe felvétetni, mely felvétel nem tagadtathatik meg tőle, ha:

1. személyéről és vagyonáról szabadon rendelkezik;

2. a) legalábbis 5 évig lakott szakadatlanul a község kerületében, vagy b) legalább 2 év óta telepedett meg Fiumében vagy kerületében, a 6. § b) betűje alatt felsorolt valamelyik minőségben;

3. feddhetetlen névvel bír;

4. oly vagyon birtokában vagy oly mesterség gyakorlatában van, mely elégséges családjának fenntartását biztosítani.

12. § A felvételt nyert személlyel községi illetőséget nyer egyszersmind neje és gyermekei, ha még az atyai hatalom alatt állanak.

Ugyanily módon nyerik el a törvénytelen gyermekek is anyjuk minősítvényét, ha még kiskorúak.

13. § Mindenki, ki ezentúl a községi illetőséggel felruháztatik, felvételi díjt fizet a községnek.

Külön tekintet alá eső fontos oknál fogva azonban e felvételi díj elengedhető.

VÁLTOZÁSOK A KÖZSÉGI ILLETŐSÉGBEN

14. § A községi illetőségben beálló változásoknál a családhoz tartozó kiskorú gyermekek a szülők minősítvényét; a kiskorú törvénytelen gyermekek anyjuknak, a nő pedig férjének minősítvényét követik.

A szülők egyikének vagy mindkettejének halála, a házasság felbontása vagy a házasság elválása mitsem változtat a gyermekek vagy a nő illetőségében.

AZ ILLETŐSÉG ELVESZTÉSE

15. § A községi illetőség megszűnik:

a) a magyar honpolgárság elvesztése által;

b) más község kötelékébe való felvétel által.

DÍSZPOLGÁROK

16. § Fiumének jogában áll a város vagy állam körül érdemeket szerzett kitűnő egyéneket díszpolgársággal felruházni.

ANYAKÖNYV

17. § A község pontos lajstromot viszen minden hozzátartozó egyén fölött, ezek mind-egyikének szabad megtekintésére.

IDEGENEK

18. § Fiumében idegeneknek tekintetnek mindazok, kik ott tartózkodnak anélkül, hogy a község tagjai volnának.

19. § Oly személyek, kiknek illetősége be nem bizonyítható, ha keresetképtelenné válnak. Fiume községének esnek terhére, ha ugyan legutóbb ott tartózkodtak. Árváik pedig községbeli illetőségűeknek fognak tekintetni, ha szülőik halálakor a községben tartózkodtak.

A LAKOSOK JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

20. § A Fiumében tartózkodó idegenek – ideértve a külföldi alattvalókat is – a községi intézményeket a szabályzatok határain belül szabadon élvezhetik.

21. § A községi illetőségű egyéneknek ezenkívül jogában áll:

- a) a fennálló rendeletek értelmében a községi javakat használni;
- b) elszegényedés esetében jogot tarthatnak a község költségén való segélyeztetésre, a szegények ellátásáról szóló rendszabályok szerint;
- c) aktív választási, valamint megválaszthatási joggal bírnak a 28. és 30. §§ által megszabott határok között.

22. § A község tagjai általában kötelesek:

- a) a község által saját hatáskörének határai közt kibocsátott rendeleteket figyelembe venni;
- b) a községi terhek viseléséhez aránylag hozzájárulni.

Ezen köteleességek meg nem telepedett személyek csak azon községi terhek viseléséhez járulnak, melyek az állami adók vagy a birtoklott ingatlanok alapján vettettek ki.

4. FEJEZET

FIUME SZABAD VÁROS ÉS KERÜLETÉNEK KÉPVISELŐTESTÜLETE

TÁRGY

24. § Fiume szabad város és kerülete egy tanács által képviseltetik, melynek neve: „Fiumei képviselőtestület.”

A KÉPVISELŐTESTÜLET, ANNAK MEGVÁLASZTÁSA ÉS FELOSZLATÁSA

25. § A képviselőtestület tagjai a község által egyenes választás útján, hat egymásután következő évre választatnak. A tagok száma 50 a város, és 6 a kerület részére.

A megválasztottak közül az első 3 év lefolyása után a fele rész minden választókerület részére külön megejtendő sorshúzás útján kilép, a sorsolás alul azonban a polgármester és a két alelnök kivételnek.

A sorshúzást a polgármester eszközli a közgyűlésben.

A kilépett tagok újraválaszthatók.⁵

26. § Azon túl minden három évben azok fognak kilépni, kik az előírt 6 évi időszakot már kitöltötték. Ha valaki időközben elveszítené a képviselői állásra szükséges minősítvényt, megszűnik képviselő lenni, és úgy az ő helye, valamint azoké, kik elhaláloztak vagy elbocsátatásukat kérték, minden naptári év végével az illető kerület által, mely őket megválasztá, újra betöltetik; amiért is a várostanács gondot fog viselni, hogy a választási lajstromok mindig nyilvánlatban tartassanak.

27. § Ő Felsege kormánya bármikor elrendelheti a képviselőtestület feloszlatását, mely esetben azonban legkésőbb 4 hét lefolyása alatt új választások írandók ki.

CSELEKVŐ VÁLASZTÁSI JOG

28. § Választók általában, ha írni és olvasni tudnak:

1. Mindazok, kik a magyar országgyűléshez való képviselőválasztásra cselekvő választási joggal bírnak.

2. A hosszújárati hajókapitányok és hadnagyok.

KIVÉTELEK

29. § Az aktív választási jogot nem gyakorolhatják:

a) azok, kik atyai hatalom, gyámság vagy gondnokság alatt állanak;

b) kik a szegények pénztárából segélyezésben részesülnek;

c) kik valamely büntett miatt, vagy nyereségvágyból, vagy a közerkölcsiség ellen elkövetett valamely vétség vagy áthágás miatt vád alatt állanak;

d) a vagyonbukottak, amíg vagyonuk fölött a csődeljárás folyamatban van.

⁵ Az 1872. április 20-án tartott magyar minisztertanácsi ülésen a 25. § kapcsán vita bontakozott ki arról, hogy a statútum – szemben az 1870. évi XLII. törvénycikkkel – nem ismeri a virilizmus intézményét. A kormány végül politikai megfontolásokból kiindulva elvetette, hogy Fiumében is a közgyűlést (képviselettestületet) fele részben a legtöbb egyenes adót fizetők közül alkossák meg: „Tekintve azonban azt, hogy a kormányzó nyilatkozata szerint ezen elvnek felállítása Fiumében a legnagyobb ellenszenvet költené s az eddigi jó eredmény jóformán megghiúsulna, a minisztertanács a kérdéses 25. §-t meghagyandónak határozta.” Mtj. (38. sz.) MOL K. 27. 16. doboz, 1. p.

Aktív választási joggal nem bírnak:

- a) a tettes hadseregi, tengerészeti vagy honvédségi szolgálatban álló katonák;
- b) azok, kik oly büntetésre lettek elítélve, mellyel törvény szerint a polgári jogok elvesztése van egybekapcsolva.

Amíg erre vonatkozó törvények hatályba léptetve nincsenek, az aktív választási jogtól ki záratnak azok, kik valamely büntetben vagy nyereségvágyból, vagy a közerkölcsiség ellen elkövetett vétség vagy kihágásban bűnösöknek elmarasztaltattak;

- c) a vagyonbukottak, kik bűnös bukásban lettek elmarasztalva.

VÁLASZTHATÓSÁG

30. § Választható a község minden tagja, ki cselekvő választási joggal bír, ha életének 24. évét betöltötte és Fiumében vagy annak kerületében legalább két év óta állandóan le van telepedve.

KIVÉTELEK

31. § Meg nem választathatnak azonban:

- a) a külföldiek;
- b) az olvasni és írni nem tudók;
- c) mindazok, kik a 29. § értelmében ki vannak véve az aktív választási jog gyakorlása alul;
- d) a községi jövedelmek bérlői, szerződésük lejártáig;
- e) az aktív szolgálatban lévő katonák;
- f) a község irányában késedelmes adósok, kik ellen a törvény útjához kellett folyamodni;
- g) azok, kik – lejárván azon idő, mely valamely kezelésükre bízott községi vagyon, községi intézet vagy a község által különösen reájuk bízott valamely ügyködés fölötti számadás bemutatására határozva volt – ezen kötelezettségüknek még nem tettek eleget.

A megválasztásból ki vannak zárva mindazok, kik a 29. § értelmében a cselekvő választási jog gyakorlásából kizárvák.

32. § Ha a képviselő tagjává oly egyén választatnék meg, ki vagy nyereségvágyból vagy a közerkölcsiség ellen elkövetett valamely vétségért vagy áthágásért vád alatt áll, az illető a képviselő üléseiben részt nem vehet, míg bírói ítélet által kétségen kívül nem lett helyezve, vajon elvesztette vagy megtartotta-e a képviselő tagjává való megválaszthatásának jogát.

A VÁROSI KÉPVISELET VÁLASZTÁSA

33. § A képviselők választására a választók két választókerületet alakítanak, és pedig egyet a város, a másikat Plasse, Cosala és Drenova alközségek számára.

A választási jog személyhez van kötve, és senkinek sem áll jogában magát képviseltetni vagy szavazatát más egyén által átnyújtatni.

34. § Aki a jelen statútum értelmében választható, városi képviselőnek akár a városi, akár az alközségi választókerületben megválasztathatik, tekintet nélkül arra, a két választókerület melyikében tartja lakását.

VÁLASZTÁSI LAJSTROMOK

35. § Fiume város és kerületének minden cselekvő választási joggal bíró tagjait összeírva a tanács, a választási kerület mindegyikére nézve, és azokat legalább 6 héttel a választások előtt a városházán közszemlére kiteszi.

A lajstromok ezen kiállítása nyilvános hirdetmény és a helybeli lapokban való háromszoros beiktatás útján közhírré tételik, és a hirdetményben 14 napi záros határidő állapítottatik meg a netáni felszólamlások megtételére.

36. § A községnek minden választóképes tagja a választási lajstromokból kimaradt bármely aktív vagy passzív választójoggal bíró egyénnek a lajstromokba való felvételét vagy azokba helytelenül felvett bármely egyénnek kitörlését követelheti, valamint az ezen lajstromokba becsúszott bármely hibának kijavítását is kívánhatja.

37. § A városi tanács legfőlebb hat nap alatt határoz a bemutatott felszólamlások ügyében, és azonnal foganatosítja azon helyreigazításokat, melyeket elfogadandónak ítélt. Ha a kért kiigazításnak hely nem adatik, az illetőnek szabadságában áll három nap alatt az állandó bizottmánynál felszólamlani, mely ez ügyben véglegesen határoz. A bizottmányhoz intézett felszólamlásokhoz a városi pénztár egy bizonyítványa csatolandó az iránt, hogy a felszólamló 10 forintnyi összeget helyezett letétbe, mely összeg visszaszolgáltatik az esetben, ha a felszólamlásnak hely adatik, de ellenkező esetben valamely jótékony célra fog fordíttatni. Elmúlván a 14 napi határidő, a választási lajstromokban változtatások többé nem eszközölhetők.

A VÁLASZTÓK EGYBEHÍVÁSA

38. § A kormányzó a választás céljából megállapított napra egy, legalább nyolc nappal előbb közléteendő felhívással egybehívja Fiume város és kerületének a kijavított lajstromok alapján aktív választási joggal bíró minden tagját, felszólítván őket a választás foganatosítására és az e célra szolgáló igazolványoknak a tanácstól való kivételére.

Ezen felhívásnak magában kell foglalnia azon helynek, napnak és órának pontos meghatározását, melyben minden egyes kerületre nézve a választás eszközöltetni fog, úgyszintén a megválasztandó képviselőknek számát; és közhírré lesz teendő a helybeli lapokban való háromszoros beiktatás és nyomtatott nyilvános falragaszok útján.

A városi tanács továbbá, a választási lajstromoknak végleges helyesítése és a kellő időben bemutatott felszólamlások fölötti eljárásnak befejezése után elkészíti és készen tartja az egyes választók számára az igazolási jegyeket, melyek magukban foglalván a választási lajstromok folyószámát, a választónak nevét és lakhelyét, a választásnak helyét, napját és óráját, az egybehívásnak megtörténte után a választóknak kívánatára nekik ki lesznek szolgáltatandók.

A VÁLASZTÁSOK FÖLÖTTI FELÜGYELET

39. § A képviselőtestület tagjainak választása két illető bizottság által vezettetik, melyek mindegyike a képviselőtestület által kinevezett egy képviselőből és négy választóból áll.

A választási bizottságok mindegyike felelős saját kerületében a választásnak szabályszerű keresztülviteleért.

A bizottságnak tagjai mindennemű befolyásvételtől a választók szavazatára tartózkodni kötelesek.

A választás nyilvános, mindazonáltal a terembe csak az igazolási jegyeiket előmutató választóknak szabad a bemenet.

A választási bizottságok a törvények különös oltalma alatt állanak, és személyes biztonságukat illetően az országgyűlési választásokra szóló határozatok érvényesek.

A VÁLASZTÁS FOLYAMA

40. § Minden választó, ki választási jogát gyakorolni kívánja, igazolási jegyével ellátva, személyesen köteles a határozott helyen, napon és órában a bizottság előtt megjelenni.

A választási bizottság egy tagja által vezetett jegyzőkönyvben följegyeztetnek a jelentkező választóknak nevei, kiknek igazolási jegyei elszedtvén, a választási ügyiratokhoz csatolandók.

A szavazás cédulák által történik, melyekre minden választó annyi képviselőnek, mennyi az illető kerületben választandó, neveit följegyzi. Az általános választásoknál a városbeli választók azonfelül még 10, az alközségek választói még 2 nevet, a minden harmadévi választásoknál pedig az előbbieket még 5, az utóbbiak 1 nevet jegyeznek fel oly célból, hogy helyettesítés történhessék azokra nézve, kik a képviselői mandátumot el nem fogadnák (44. §), vagy kiknek választása nem igazoltatnék. Ha a választás folyama alatt nehézségek támadnának akár valamely választónak ugyanazonossága, akár cselekvő választási jogának gyakorlása iránt, e kérdésekben az illető bizottság a föllebbezés kizárásával rögtön határoz. A választás folyama meg nem szakítható.

Amennyiben a választandó képviselők számát meghaladó nevek jegyeztettek volna fel a szavazási cédulára, az ezen számot túlhaladó utolsó nevek nem jönnek tekintetbe.

Lefolyván a cédulák benyújtására megszabott határidő, minden egyes választási bizottság, mindjárt a választás színhelyén, a cédulák felbontásához és a szavazatok összeszámításához fog.

A szavazatok megszámlálása nyilvánosan foly.

Ha a szavazatok megszámlálása félbeszakíttatnék, a jegyzőkönyv és a szavazati cédulák egy e célra a szánt szekrénybe elzárandók, mely azután a választási bizottmány két tagja és a jelenlevő választók által kijelölt két bizalmi férfiú által lepecsételendő. Az így lepecsételt szekrény a bizottmány elnökének felügyelete alá helyeztetik.

Megválasztott képviselőkül azok tekintetnek, kik viszonylagos szavazattöbbséget nyertek, úgy azonban, hogy a reájuk esett szavazatok száma legalább negyedrészt képezze az illető kerületben beadott szavazatok összegének. A reájuk esett választást netán el nem fogadóknak vagy a nem igazoltaknak helyét elfoglalni azok hivatvák, kik az említett szavazattöbbséget elnyerve, a képviselőkül megválasztottak után legtöbb szavazatot kaptak.

Szavazategyenlőség miatt kétes választás esetében a sors dönt; a sors kihúzása a választási bizottmány legifjabb ragja által nyilvánosan történik.

41. § Befejeztetvén a szavazatok megszámlálása, minden választási bizottság a választás eredményét a gyülekezet helyiségében azonnal kihirdeti, és azután a bizottság tagjai által aláírt választási jegyzőkönyv minden hozzátartozó okmányokkal együtt pecsét alatt a kormányzóhoz felterjeszti.

A kormányzó kezéhez vevén ezen választási jegyzőkönyveket, 8 nap alatt egybehívja az új képviselők közgyűlését, melynek a választási jegyzőkönyveket kellő átvizsgálás végett egyúttal bemutatja.

Ha a kormányzó arról van meggyőződve, hogy a választottak között oly egyén találtatik, ki a 29. § értelmében meg nem lett volna választható, a választási ügyiratokkal együtt erre vonatkozó okadatolt megjegyzéseit is be fogja a képviselőtestületnek mutatni.

Ezen eseten kívül a kormányzó a képviselőtestületbe választott tagok számára választási bizonylatokat fog kibocsátani s az illetőknek kézbesíttetni, melyek igazolásul szolgálának a képviselőtestületbe való belépésre, és az illetők részére mindaddig, míg netán ellenkező nem ítéltetnék, megválasztatásuk érvényességének elővéleményét megállapítják.

Az új közgyűlés megalakulásával az előbbi képviselőtestületnek hatásköre megszűnik, hacsak az a kormány rendelete folytán már előbb fel nem oszlattatott volna.

A VÁLASZTÁSOK IGAZOLÁSA

42. § Az új képviselőtestület a legidősebb képviselőnek korelnöklete alatt ideiglenesen megalakulnak jelenti ki magát, és azonnal a választások igazolásához kezd. E célból sors-húzás útján 14-14 tagból álló négy bizottság alakíttatik, melyek folyószámmal jelöltetnek meg és azonnal megalakulván, saját kebelükből elnököt és előadót választanak.

Minden bizottság a következő bizottság tagjainak választását, az utolsó pedig az elsőnek tagjait igazolja. Megtörténvén ily módon a 43. § határozatai szerint az új képviselőtestület tagjainak igazolása, a közgyűlés 3-3 esztendőre saját kebeléből egy 7 tagból álló állandó igazolási bizottságot választ, melynek kötelességében fog állani az évenkénti, valamint a harmadévi pótválasztásoknak igazolása. A háromévi időszak lejártával, mellyel a képviselőknek fele sorshúzás útján kilép, az igazolási bizottságnak választása ezen sorshúzás eszközlése után történik.

FELSZÓLAMLÁS ÉS PÓTVÁLASZTÁSOK

43. § Valamely választás elleni felszólamlások az új képviselőtestülethez intézendők, mégpedig legfőlebb 8 nap alatt a választás megtörténte után.

A felszólamlók ezen jog gyakorlásában a 37. § határozataihoz vannak kötve.

A 8 napi határidő elmúltával az igazolási bizottságok egybegyűlnek, közzétvén velük minden netáni felszólamlások és a választásra vonatkozó ügyiratok. A bizottságok azonnal hivatalból hozzákezdenek a választások igazolásához és a netáni felszólamlások vizsgálatá-

hoz, és munkálatukat 8 nappal az ügyiratok vétele után a képviselőtestület elé terjesztik, mely véglegesen határoz a vitás választások érvényessége fölött.

Ha mind a két választókerületnek választása ugyanegy egyénre esnék, ez 3 nap alatt ki nyilatkoztatni tartozik, melyik részről hajlandó a mandátumot elfogadni; ha a három nap elmúltával az illető ezen nyilatkozatot nem adta volna, a képviselőtestület azon választóke-
rület részéről, melyben több szavazatot nyert, fogja őt megválasztottnak kijelenteni.

A nem igazolt, valamint a választásukat törvényes okból visszautasító képviselők helyé-
be a 40. § határozata szerinti tagok lépnek, az év folyamában netán keletkező üresedések
azonban a 26. § értelmében pótoltnak.

ELFOGADÁSRA VALÓ KÖTELEZETTSÉG

44. § Rendszerint a képviselőtestületnek minden tagja elfogadni köteles a választás által
reá ruházott mandátumot. Visszautasítani jogosítvák azonban a reájuk esett választást a kö-
vetkezők:

- a) tetteles szolgálatban nem álló katonák;
- b) lelkipásztorsággal foglalkozó papok és államhivatalnokok;
- c) kik 60. életévüket túlhaladták;

d) kik a lefolyt választási időszak alatt a tanács tagjai voltak, a következő időszak tarta-
mára szintén visszautasíthatják a reájuk esett választást. Aki ezen okokon kívül ismételt fel-
szólítás dacára visszautasítja a képviselői megbízatást, a⁶ *folyamatban levő választási időszak
pótválasztásaihoz, valamint a következő időszak összes választásaihoz való cselekvő és szenvedő vá-
lasztási jogát elveszti.*

Ha az a), b), c) és d) alatt elősorolt kivételi okok egyike sem forog fenn, a képviselőtestület csak
különös tekintet kívánó érdemleges okokból menthet fel valakit az elfogadás kötelezettsége alul.

45. § A képviselőtestület a választások igazolásának megtörténtét a kormányzónak jelenti, s egy-
szersmind közhírré is teszi.

46. § Minden képviselőnek jogában áll mandátumáról megbízatásának ideje alatt is lemondani,
ha reá nézve a 44. §-ban foglalt kivételi okok valamelyike bekövetkezik, vagy ha lakhelyet változtat.

Ünnepélyes fogadalomtétel a képviselőtestület részéről

47. § A kormányzó, miután a választások igazolása felől jelentést kapott, lehető legrövidebb idő
alatt külön ülésbe összehívja a képviselőtestületnek igazolt tagjait, kik ez alkalommal a király iránt

☞

⁶ A statútum közlésekor az általunk fellelhető legteljesebb nyomtatott példányt vettük alapul. Ismerete-
ink szerint a magyarországi könyvtárak közül csupán az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezik a
statútum egy példányával, ám az itt őrzött kötetnek sajnálatos módon számos oldala hiányzik. Éppen
ezért a Fiume Város Múzeumában található példányra támaszkodtunk, amelyet Ress Imre segítségével
Dr. Ervin Dubrovic Igazgató úr juttatott el hozzánk (ezúton szeretnénk megköszönni segítségüket).
Meglépetésünkre azonban azt tapasztaltuk, hogy ha kisebb mértékben is, de néhány lap e példányból
is hiányzik. A 44. és 51. paragrafus közötti szövegrészt ezért az 1872. április 20-án tartott miniszterta-
nács jegyzőkönyvének mellékletét képező statútum-tervezet alapján pótoltuk (kurzívval szedve). Fon-
tos jelezniünk, hogy összevetve a hivatalos nyomtatott és a levéltári változatot, tartalmi eltérést nem, de
stilis módosulásokat észrevettünk. Továbbá a levéltári változat nem tartalmazza a belügyminisztéri-
umi jóváhagyást rögzítő záradékot sem.

való hűségre és az alkotmány s jelen statútum tiszteletben tartására a kormányzó kezébe ünnepélyes fogadalmat tesznek.

Az elnökség megválasztása

48. § Megtörténvén az ünnepélyes fogadalom, a kormányzó felszólítja a képviselőtestületet, hogy kebeléből az elnökséget megválassza. Ennek tagjai az elnök, ki polgármesternek (podestà) nevezetik, és a két alelnök.

Az elnökség tagjai Fiumében lakni kötelesek, és egymás közt első- vagy- másodfokú vérrokonsági, vagy sógorsági viszonyban nem állhatnak.

49. § A választás az elnökség minden egyes tagjára külön történik.

E választás végrehajtására a képviselőtestület összes tagjai kétharmadának jelenléte kívántatik és polgármesterré vagy alelnökké megválasztottnak az tekintetik, ki a képviselőtestület összes tagjainak számához arányított általános szavazattöbbséget nyer.

Ha e szavazattöbbség két egymásutáni szavazás alkalmából elérhető nem lenne, a harmadik szavazás csak azon két tag fölött eszközendő, kik az utóbbi szavazásban legtöbb szavazatot nyertek.

Ha a megválasztott polgármester a megbízatást elfogadni nem akarná, vagy megválasztása Őfelsége által helyben nem hagyatnék, az említett módzatok megtartása mellett 8 nap alatt új választás leend eszközendő.

50. § Az elnökség megválasztására a képviselőtestület minden tagja megjelenni köteles.

Azon tagok, kik a választásra meg nem jelentek, vagy a választás végrehajtása előtt eltávoztak, anélkül, hogy távolmaradásukat illetőleg eltávozásukat elfogadható okkal igazolhatnák, elvesztik megbízatásukat és azon választási korszak tartama alatt újra meg sem is választhatók.

51. § A polgármesternek és az alelnököknek kinevezése a 6 évi választási időtartamra szól, melynek leteltével úgy a polgármester, mint az alelnökök ismét megválaszthatók.

Ha a törvényszabta időszak letelte előtt vagy a polgármester, vagy valamely alelnök ezen állásától visszalépne, a megüresedett állomás betöltése végett megejtendő választás csak azon időtartamra érvényes, mely a képviselőtestület rendszeres megújításáig még hátra van.

52. § A polgármester megválasztása legfelsőbb jóváhagyás alá terjesztendő. Megtörténvén a jóváhagyás, a polgármester az egybegyűlt képviselőtestület színe előtt a következő esküt teszi le a kormányzó kezébe:

„Én N. N. hűséget esküszöm a királynak, engedelmességet az ország törvényei és Fiume statútumai iránt, és lekiismeretes pontosságot a polgármesteri hivatalomból folyó kötelmek teljesítésében. Isten engem úgy segítjen!”

Az eskütételről szóló jegyzőkönyv a polgármester aláírásával ellátva, a községi levéltárba helyezendő.

A polgármester választásának legfelsőbb jóváhagyása után a képviselőtestület véglegesen megalakultnak nyilvánítja magát.

JAVADALMAZÁS

53. § A polgármester a képviselőtestület által meghatározandó javadalmazásban részesül ezenkívül a városházában szabad lakás vagy e helyett megfelelő szálláspénz illeti, melyet hasonlóan a képviselőtestület szab meg.

54. § A két alelnöknek, valamint a képviselőtestület tagjainak hivatalkodása nem jár javadalmazással.

Községi ügyeknek a város és kerületén kívül leendő elintézése alkalmából azonban úgy a két alelnököt, valamint a képviselőtestület tagjait is a községi pénztárból fizetendő megfelelő kártalanítás illet meg.

A KÉPVISELŐI ÁLLÁS ELVESZTÉSE

55. § A képviselőtestület tagja elveszti állását, ha reá nézve oly körülmény áll be, mely a választhatóság aluli kivételt vagy kizáratását vonja maga után (29. és 50. §§).

Ha a képviselőtestület tagja valamely büntett vagy nyereségvágyból, vagy a közerkölcsiség ellen elkövetett valamely vétség miatt bűnvádi kereset alá vétetik, hivatalos működését mindaddig nem gyakorolhatja, míg vád alul fel nem mentetett.

Ugyanezen intézkedés az elnökség tagjaira nézve is szabályozó.

ÁLLANDÓ BIZOTTMÁNY

56. § Az állandó bizottmányt, mely 10 valóságos és 5 póttagból áll, a képviselőtestület saját kebeléből öt évi időszakra választja.

Az állandó bizottmány akkor is folytatja hivatalos működését, ha a képviselőtestület nincsen egybehívva, és helyettesíti ezen testületet mindazon eljárásokban, melyekkel ezen statútum vagy a képviselőtestület későbbi intézkedései alapján különlegesen megbízatik.

57. § A képviselőtestület elnöksége az állandó bizottmányban is elnököl.

58. § Az állandó bizottmány a képviselőtestület újjáválasztása idején is hivatalos működésben marad. mindaddig, míg az új képviselőtestület új bizottmányt nem választ.

II. RÉSZ HATÁSKÖR

1.FEJEZET

59. § Fiume város, mint önkormányzati joggal felruházott testület hivatva van:

1. az önkormányzatot;
2. az állami közigazgatás közvetítését gyakorolni.

Mindkét irányban e kormány illető jogait Fiumében székelő felelős közege, a fiumei kormányzó által gyakorolja. A kormányzó távolléte vagy akadályoztatása esetében a miniszterium van hivatva helyettesét kijelölni, miről a képviselőtestület értesítendő.

A KÉPVISELŐTESTÜLET HATÁSKÖRE

60. § Fiume szabad város és kerületének képviselőtestülete az állam törvényei által megszabott határok között a községet jogainak és kötelmeinek gyakorlatában képviselni, a hatásköréhez tartozó ügyekben mint autonóm testület határozni és határozatainak végrehajtásáról gondoskodni hivatva van.

Ez irányban egyáltalán jogkörébe tartozik:

a) a város minden közigazgatási közegének felállítása, rendezése, az azok fölötti felügyelet és őrökös;

b) a község vagyonának gazdasági és pénzügyi rendezése és kezelése;

c) Fiume szabad város és kerülete érdekeinek és gyarapodásának a városi intézmények gondozása általi előmozdítása;

d) a községnek mint jogi testületnek harmadik személyek irányában való képviselete. Jogában áll egyszersmind közjogi és országos kérdéseket tárgyalás és vitatás alá venni, ezekre vonatkozó nézeteit nyilvánítani, más törvényhatóságokkal és a kormánnyal közölni, vagy kérvényalakban azokat közvetlen a törvényhozó testületnek felterjeszteni.

A képviselőtestület a kormányzó közvetítése útján levelez a minisztériummal, fennmaradván azonban azon joga, hogy a minisztériumhoz közvetlenül is fordulhasson.

Hatásköre különösen:

ad a)

61. § A képviselőtestület rendezi a tanácsnak s a tőle függő közegnek, valamint a városi intézeteknek belső szervezetét; nemkülönben a hivataloknak és szolgáltnak létszámát és javadalmazását meghatározza.

62. § Az állandó községi hivatalnokok a képviselőtestület által nevezetnek ki.

63. § A községi intézeteknél alkalmazott fizetett hivatalnokokat hasonlóan a képviselőtestület nevezi ki, hacsak a kinevezési jog vagy alapítványilag, vagy szerződés által harmadik személy számára nincs fenntartva.

A kinevezés, pályázathirdetés folytán, a tisztí személyzeti ügyekkel foglalkozó bizottság javaslata történik; a képviselőtestület azonban nem köteles a bizottság javaslata mellett megmaradni.

Nyugdíjazás és szolgálatból elbocsátás

64. § A községi hivatalnokoknak ideiglenes vagy végleges nyugdíjazása, vagy azoknak a szolgálatból való elbocsátása, úgyszintén özvegyeiknek és hátrahagyott árváiknak ellátása tárgyában egy erre vonatkozólag kidolgozandó szabályrendelet alapján a képviselőtestület illetékes határozni.

Felügyelet a közigazgatásra

65. § A képviselőtestület az összes városi hivatalnokok hivataloskodása fölött felügyeleti és számviteli joggal bír, és megfelelő bizottságok által tudomást szerezhet arról, hogyan jár-nak el ezen közegek kötelmeik teljesítésében, jelesen felügyel, hogy a községi pénztárak időről időre rovancsoltassanak.

Felszólamlások

66. § Mindazon felszólamlások ügyében, melyek az állandó bizottmánytól (kivéve azon eseteket, hol ez véglegesen határoz, lásd 101. §), továbbá a képviselőtestülettől függő köz-ségi intézeteknek igazgatóságától, vagy végre a városi tanácstól nem az átruházott hatás-körhöz tartozó ügyekben tett intézkedések ellen fordulnak, a képviselőtestület határoz.

*ad b)**A gazdasági ügyvitelről**Községi vagyon*

67. § A képviselőtestület a községnek minden ingó és ingatlan vagyonát, úgy minden, a községet illető jogokat nyilvántartani s ezeket pontosan összeállított leltárban minden év március havában nyilvánosságra hozni köteles.

Kötelességében áll továbbá arról is gondoskodni, hogy a községnek minden jövedelme-zésre alkalmas vagyona úgy kezeltessék, miszerint abból lehető legnagyobb és állandósított jövedelem folyjon be. A községnek minden jövedelemforrásai rendszerint bérbeadás útján kezelendők.

Vétel, eladás, elzálogítás és haszonbér

68. § A képviselő-testületnek jogában áll ingatlan javak vagy azokkal hasonnemű jogok vételét, jelzálogosítását, eladását vagy kicserélését eszközölni, úgy haszonbéri szerződéseket kötni, mennyiben az ezen ügyekben való intézkedés az állandó bizottmány hatáskörét meghaladná.

Oly határozat érvényességére azonban, mellyel valamely eladás állapíttatik meg, a képviselő-testület kétharmadának jelenléte s az összes számú tagok általános szavazattöbbsé-ge kívántatik meg.

Előirányzat, költségvetés

69. § A képviselőtestület, a tanács által, az állandó bizottmány saját kebeléből e célra küldött tagjainak közremunkálása mellett, a jeltárok és a zárszámadás alapján összeállíttatja a jövő évi költségvetés előirányzatát, és pedig oly módon, hogy ez minden előre látható bevételt, valamint minden rendes és rendkívüli kiadást rendszeresen címekre, fejezetekre, rovatokra és tételekre, alosztályaikkal beosztva tartalmazzon és magában foglalja a képviselőtestülettől függő vagy általa kezelt minden községi intézetek egyes költségvetéseit is.

A költségvetési előirányzat a képviselőtestület elé terjesztendő, és általában legkésőbb minden év október havának első felében tárgyalandó.

70. § Tizenöt nappal előbb, semhogy a képviselőtestület az előirányzati tervezetnek bírálásába bocsátkoznék, az a városházánál közmegetekintés végett kiállíttatik.

Azon észrevételek, melyek a község adófizető tagjai által a tervezetre vonatkozólag tétetnének, jegyzőkönyvbe foglaltatni, a bizottsággal közölni, és általa a képviselőtestület elé terjesztendő jelentésbe fölvetetni fognak.

71. § A költségvetési előirányzat a minisztériumhoz jóváhagyás végett fölterjesztendő, mely is, ha e költségvetésből az tűnik ki, hogy a rendes bevételek fedezik a szükséges kiadásokat, egyszerűen tudomásul veendi a fölterjesztést; mindenesetre azonban indokolt észrevételeket tehet, melyeket a képviselőtestület tárgyalás alá venni köteles.

Intézkedések kiadási többlet esetében

72. § Ha a költségvetés megállapítása alkalmából, vagy a közigazgatási év tartama alatt kitűnnék, hogy a bevételek a költségek fedezésére nem elégségesek, a képviselőtestületnek tisztében áll, új jövedelmi források megnyitása, vagy kölcsönkötés által a hiány fedezéséről gondoskodni. Az illető határozat érvényességéhez a 68. §-ban megállapított kellékek kívánatnak meg.

73. § A képviselőtestület a község közigazgatását a költségelőirányzat határai között tartozik vezetni.

Ha valamely meghatározott célra előirányzott összegnek kiadása egészben vagy részben az év folytán nem mutatkoznak szükségesnek, vagy ha a képviselőtestület az összeget nem véli azon célra fordítandónak, ezen előirányzott összeget vagy ennek maradékát más célra is, de csak ugyanazon kiadási rovatban foglalt tárgyra fordíthatja, vagy úgy, hogy ezen átruházandó összeg egy, a költségvetés hasonló rovatában már előforduló más költségterhelhez hozzáíratik; vagy hogy vele egy, ugyanazon rovat alá sorolható új költségterhel kiállíttatik.

74. § Az évi zárszámadás 15 nappal előbb, mintsem a közgyűlés tárgyalása alá bocsáttatik, a városházban közszemlére kitétetik.

Az erre vonatkozólag a községi választók által tett megjegyzések jegyzőkönyvbe foglaltván, a bizottsággal közlendők és a közgyűlés elé terjesztendő előadmányba felveendők.

A zárszámadás legkésőbb minden év június hó végével a közgyűlésnek bemutatandó és az által tárgyalandó.

Kölcsönök, kezességek, pénzügyi műveletek

75. § Mindennemű szerződések kötésére, kétes vagy be nem hajtható követelések leírására és térítmények elengedésére vonatkozó határozat – amennyiben az a tárgy lényege szerint az állandó bizottmány jogkörét felülmúlna – a képviselőtestület hatáskörébe tartozik.

ad c)

A képviselőtestület hatásköre a községi érdekek óvása és előmozdítása körül

77. § A képviselőtestület Fiume lakosságának szellemi és anyagi érdekeit óvni, és annak jólétét megfelelő intézmények által előmozdítani hivatva van.

78. § Kötelességében áll különösen a közrend, közbiztonság és közerkölcsiség fenntartásában, valamint a közoktatás előmozdításában közreműködni, a város szépítéséről, községi intézetek létesítéséről és jó karban tartásáról gondoskodni, nemkülönben kellően intézkedni a közegészségi ügy, a városi világítás, a tűzoltás és mindazon óvkészületek tárgyában, melyek a személy- és vagyonbiztonságot fenyegető elemi károk ellen szükségesek.

79. § A képviselőtestületnek kötelességében áll továbbá a rendőri és az egészségügyi szolgálat szerzése, a munkaképtelen szegények eltartásáról való gondoskodás, a templomok, a községi s magániskolák, ipar- és kézművek s vásárok körüli felvigyázat, valamint a községi zálogház és takarékpénztár fenntartása és célszerű igazgatása iránti felügyelet.

Bizottságok

80. § A képviselőtestületnek jogában áll a városi intézeteknek, vállalatok- és iskoláknak megvizsgálását kiküldött bizottságok által eszközölni, mely bizottságokba saját kebelén kívül álló egyéneket is választhat.

ad d)

A városi képviselőtestületnek harmadik személyek irányában való hatásköre

81. § A városi képviselőtestület Fiume szabad városát és kerületét képviseli magántestületek, mindennemű országos hatóságok, az országgyűlés és a királlyal való érintkezésben.

82. § A képviselőtestületnek jogában áll a kormány oly rendeletei ellen, melyeket törvénybe ütközőnek, vagy Fiume szabad városa és kerületének tart, azok végrehajtása előtt felszólalni.

Ha a kormány ilyennemű határozat vagy felirat felterjesztéséről számított 40 nap alatt nem nyilatkozik, a felterjesztett határozat vagy felirat helybenhagyottnak tekintenek, mely esetben a polgármester a közgyűlés határozatának végrehajtására felhatalmaztatik és köteleztetik.

De ha a kormány ezen határidőn belül rendeletének végrehajtását követeli, a kormány-

rendelet végrehajtandó. Az ilyen rendelet, valamint a szabadságos és tartalékos katonák behívását és valamely, az állam érdekeinek veszélyeztetése nélkül halaszthatatlan intézkedést tárgyazó kormányhatározat csak a végrehajtás után s csak annyiban szolgálhat közgyűlési vita és határozat tárgyául, a mennyiben a képviselőtestület, a kormány eljárását sérelmesnek találván, a képviselőháznál keresne orvoslást.

83. § Kivételnek a végrehajtás kötelezettségének szabálya alul az országgyűlés által meg nem szavazott adó tényleges behajtására, vagy meg nem ajánlott újoncok tényleges kiállítására vonatkozó rendeletek.

Az előmunkálatok azonban azonnal teljesítendőek.

A határozatok alaki érvényessége

84. § A képviselőtestület határozatainak érvényességéhez 24 tagnak jelenléte és a jelenlevők szavazatainak általános többsége kívántatik. Egyes tárgyak fölötti határozat hozatalához megkívánt különös kellékek jelen szabályzatban egyenkint fel vannak említve. (49., 68., 72., 75., 92., 127. §§) Ha valamely közgyűlés a főtebb előírt számú tagok hiánya miatt meg nem tartathatnék, az elnökség nyolc napi határidőben új gyűlést hív össze, az első ízben meg nem jelenteket írásban szólítván fel a megjelenésre. Ezen második gyűlés határozatai a jelenlevők számára való tekintet nélkül érvényesek lesznek, kivéve az ezen szabályzatban fölemlített különös eseteket. (49., 68., 72., 75., 92., 127. §§)

85. § Ha a polgármesternek vagy a képviselőtestület bármely tagjának hivatalos működése áll tárgyalás alatt, az érdekeltek a szavazásban részt nem vesznek, kötelesek azonban, ha ez iránt felszólíttatnak, az ülésben a megfelelő felvilágosítás adás miatt megjelenni.

Ha egy képviseleti tagnak vagy közel rokonának – bezárólag a második fokig – személyes érdeke forog kérdésben, az érdekelt vagy annak rokona elhagyja a gyűlést.

86. § A kormány helybenhagyása alá terjesztendőek a képviselőtestületnek következő tárgyakra vonatkozó határozatai.

1. Költségvetés (72. §) és zárszámadás.
2. Ingatlanok szerzése vagy elidegenítése.
3. Bérbeadások és haszonbérek 12 évi tartamon túl.
4. Szolgalmak megállapítása és kölcsönök felvétele.
5. Helyhatósági szabályzatok és szabályrendeletek.
6. Útvámok behozatala.
7. Oly kiadások, melyek a költségvetést 6 éven felüli időszakra terhelik.
8. Községi adók behozatala és fölemelése.

Ha a kormány valamely határozat fölterjesztésétől számított 40 nap alatt nem nyilatkozik, a fölterjesztett határozat helybenhagyottnak tekintetvén, a polgármester jogosítva s kötelezve van annak foganatosítására.

Elnökség

87. § A képviselőtestületnek elnöke a polgármester, akadályoztatása esetében az első al-elnök.

Az elnök rendszerint a szavazásban részt nem vesz, és csak szavazategyenlőség esetében dönt szavazatával. Ha a tárgyalásban részt akar venni, az elnökséget a következő alelnököknek engedi át. Az elnökség tagjai a képviselőtestület mindazon tanácskozmányaiban, melyeknél nem elnökölnek, határozó szavazattal bírnak. Az elnökségnek jogában áll az ülést – ha azt szükségesnek találja – felfüggeszteni vagy felosztatni.

88. § A városi tisztviselők a képviselőtestület üléseiben megjelenni tartoznak, valameny-nyiszer jelenlétük szükségesnek találják, de csak tanácsadó szavazattal bírnak, ha nem egyszersmind a képviselőlet tagjai.

Határozatok felfüggesztése

a) Az elnökség részéről

89. § Ha a polgármester vagy annak helyettese a képviselőtestület valamely határozatát az alkotmányba, a fennálló törvényekbe, az államérdekekbe vagy jelen helyhatósági szabályzatba ütközőnek tartja, jogában és kötelességében áll annak végrehajtását felfüggeszteni és a kormányzó elhatározását azonnal kikérni.

A képviselőtestület a kormányzó határozatát a minisztériumhoz föllebezheti.

Ha a polgármester a képviselőtestület valamely határozatát a város fontos érdekeire nézve károsnak tartja, annak végrehajtását szintén felfüggeszteni és az ügyet nyolc nap alatt újabb tárgyalás és határozathozatal végett a képviselőtestület elé terjeszteni köteles.

Ha a közgyűlés előbbi határozata mellett megmarad, az elnökség azt végrehajtani s egyúttal erről a kormányzót tudósítani tartozik.

b) A kormányzó részéről

90. § A 89. §-ban említett mindkét esetben a kormányzó is jogosítva van a hozott határozat felfüggesztésére, eljárásának indokait a képviselőtestülettel közölvén.

Ha az illető határozat mint törvénybe, az állam érdekeibe vagy jelen statútumba ütköző függesztetett fel, a képviselőtestület a minisztériumhoz föllebezhet.

Ha lényeges városi érdekek veszélyeztetése miatt lett felfüggesztve, a képviselőtestület az ügyet újabb tárgyalásnak és elhatározásnak alávetni tartozik.

Ha ily esetben a képviselőtestület előbbi határozata mellett megmarad, azt a polgármester végrehajtani köteles.

91. § Oly határozat, melynek fogantatása a polgármester által felfüggesztetett, másodízben a kormányzó által nem függeszthető fel (kivéve a 89. § 1. kikezdésében foglalt esetek alapján).

92. § Azon esetben, ha a képviselőtestület lényeges városi érdekek veszélyeztetése miatt

a polgármester vagy a kormányzó által felfüggesztett valamely határozatának végrehajtása mellett nyilatkozik, a határozat névszerű szavazás és a 68. §-ban előírt módozat alkalmazása mellett hozandó.

AZ ÜLÉSEK NYILVÁNOSSÁGA

93. § A képviselőtestület ülései rendszerint nyilvánosak, a tárgyalás és szavazás azonban zárt ajtók mellett is történhetik, ha ezt a képviselőtestület az elnöknek vagy 8 tagnak kívánatára elhatározza.

Azon esetben is, ha a hallgatóság magaviselete a tárgyalást háborgatná vagy a szavazás szabadságát gátolná, az elnöknek jogában és kötelességében áll a hallgatóságnak a teremből való kiutasítása, a mennyiben rendre intő előzetes felszólalása eredménytelen maradt.

RENDES ÉS RENDKÍVÜLI ÜLÉSEK; NAPIREND

94. § A rendes időszakos ülések idejét a képviselőtestület határozatilag állapítja meg.

A képviselőtestület rendkívüli gyűlést nem tarthat, ha csak arra a polgármester, vagy akadémizációja esetén annak helyettese által meg nem hivatott.

Köteles azonban az elnökség a képviselőtestületet rendkívüli gyűlésbe egybehívni, ha ez legalább 15 tag által írásban indítványoztatik vagy a kormányzó által követeltetik, mindenkör megjelölván azon tárgyat, mely a gyűlésre okot szolgáltat. Oly tárgy, mely nem áll napirenden, sem a rendes, sem a rendkívüli gyűlésekben tanácskozás alá nem vétethetik.

A KORMÁNY INDÍTVÁNYAI

95. § A kormányzónak jogában áll a képviselőtestület üléseiben megjelenni s ott bármikor felszólalni; hivatalos indítványokat terjeszthet a közgyűlés el, mely azokat jelen statútum (94. §) és az ügyrendtartás értelmében tárgyalás alá veszi.

KÜLDÖTTSÉGEK

96. § Küldöttségek sem a képviselőtestület, sem az állandó bizottmány vagy más bizottságok üléseibe be nem bocsátatnak.

A SZAVAZÁS MÓDJA

97. § A szavazás rendszerint nyilvános; azonban kinevezéseknél, vagy a közgyűlésnek fontos indokok tekintetbe vétele mellett hozott határozata folytán, úgyszintén nyolc tagnak kívánatára titkos vagy névszerű szavazásnak is lehet helye.

A GYŰLÉS JEGYZŐKÖNYVE

98. § Képviselőtestület tárgyalásairól jegyzőkönyv vezetetik.

A jegyzőkönyv az elnök, két az elnök által kijelölt képviselő s a képviselőtestület titkára által aláíratván, a levéltárban őrzendő. A jegyzőkönyv másolata a kormányzóval hivatalból közlendő.

Ha az ülés nyilvános, a jegyzőkönyvi kivonat, ha titkos, a tárgyalásnak eredménye a helybeli lapok útján köztudomásra hozatik.

ÜGYKEZELÉSI SZABÁLYZAT

99. § A képviselőtestület hatásköréhez tartozó ügyek tárgyalásánál, s különösen az egyes tárgyak elintézésére hivatott külön bizottságok alakításánál követendő részletes eljárás az ügykezelési szabályzat által fog rendeztetni.

2. FEJEZET
AZ ÁLLANDÓ BIZOTTMÁNY HATÁSKÖRE

ÁLTALÁBAN

100. § Az állandó bizottmány mint tanácskozó és határozó testület hivatva van a képviselő-testületet mindazon ügyekben, melyek jelen statútum által hatáskörébe vannak utalva, vagy a melyek a képviselőtestület által saját autonómiájának határain belül reá bízhatnak, képviselni.

101. § Az állandó bizottmány hatásköréhez tartoznak nevezetesen a következő tárgyak:

1. Indítványtétel a képviselőtestület előtt:

- a) mindennemű jutalmak engedélyezése iránt;
- b) a várostanács és községi hivataloknak eljárása elleni felszólamlások ügyében;
- c) vételek, jelzálogok felállítása, ingatlan javak vagy azokkal hasonnemű jogok eladása vagy elcserélése ügyében, ha azok értéke a 100 forintot meghaladja;
- d) pénzügyi műveletek eszközlése mindennemű szerződések és kötelezvények megkötése, valamint községi építkezések helybenhagyása iránt.

2. Határoz:

- a) segély iránti kérelmek fölött, minden egyes kérelmezőnél 20 forint erejéig;
- b) vételek, jelzálogok felállítása, ingatlan javak vagy azokkal hasonnemű jogok eladása vagy elcserélése fölött, ha azok értéke a 100 forintot meg nem halad;
- c) mindennemű költségvetéssileg előirányzott kiadás fölött, ha azok összege a 100 forintot meg nem haladja;
- d) kétes és be nem hajtható követelések törlése fölött, ha azok összege a 100 forintot meg nem haladja;
- e) a hivatalnokoknak adott előlegezések utalványozása fölött, hat havi visszafizetés mellett;
- f) azon tárgyak fölött, melyekre nézve a képviselőtestület által megbízatik.

102. § Az állandó bizottmány hatásköréhez tartozik továbbá:

1. a leltár és a költségelőirányzat összeállításánál közreműködni, valamint a zárszámadást átvizsgálni;

2. a várostanács és a községi hivatalok működése fölött közvetlen felügyelni, nemkülönben ellenőrizni a városi pénztárt és minden egyéb, a községtől függő intézet pénztárait, utóbbiakat legalább is négyszer évenként;

3. megtenni azon különös intézkedéseket, melyek a képviselő-testület közigazgatási ügyekben hozott határozatainak részletes végrehajtása szükségesek, mennyiben azok a tanács hatáskörén túl esnek.

ÁLTALÁNOS HATÁROZATOK AZ ÜGYKEZELÉS MÓDJA FÖLÖTT

103. § Az állandó bizottmányban a polgármester, vagy annak akadályoztatása esetében az első vagy másod alelnök elnököl.

Határozathozatalra az elnökön kívül legalább is hat tagnak jelenléte kívántatik. A határozat érvényességére a szavazatok viszonylagos többsége elegendő.

104. § Az elnöknek jogában áll az állandó bizottmány valamely határozatának végrehajtását felfüggeszteni, s az ügyet a képviselőtestület eldöntése alá terjeszteni.

Az állandó bizottmány ügykezelésére vonatkozó részletes rendelkezések a képviselőtestület által állapítatik meg, egy e célra kidolgozott ügykezelési szabályzat útján.

SZÉLESBÍTETT HATÁSKÖR, HA A VÁROSTANÁCS FEL VAN OSZLATVA

105. § Azon idő alatt, midőn a városi képviselőtestület fel lévén oszlatva, csupán az állandó bizottmány folytatja működését, ez fel van jogosítva minden oly községi közigazgatási ügyben, mely halasztást nem tűr, egyszersmind azon rendelkezéseket is megtenni, melyek a jelen statútum szerint a városi képviselőtestületnek vannak fenntartva. Mindazonáltal kötelessége leend azok végrehajtása előtt a kormányzó helybenhagyását kikérni.

HATÁSKÖRÉNEK KIVÉTELES MEGSZORÍTÁSA

106. § Egyes esetekben és kivételesen jogában áll a polgármesternek vagy helyettesének tanácskozás és határozathozatal végett oly tárgyakat is terjeszteni a képviselőtestület elé, melyek a jelen statútum s maga a képviselőtestület által felállított ügyrend értelmében az állandó bizottmány hatásköréhez tartoznának ugyan, de melyek külön viszonyoknál vagy az ügy nagyobb fontosságánál fogva különös figyelembevételt látszanak követelni.

ÜLÉSI JEGYZŐKÖNYVEK

107. Az állandó bizottmány ülései fölött is jegyzőkönyv vezetendő a városi tanács titkára által. E jegyzőkönyv az elnök, egy bizottmányi tag s a szerkesztést eszközölő hivatalnok által aláíratván, a községi levéltárban fog őriztetni.

III. FEJEZET

FIUME SZABAD VÁROS ÉS KERÜLETÉNEK VÉGREHAJTÓ KÖZEGE

108. § A városi tanács, a polgármesternek közvetlen és felelős vezetése alatt, a községnek közigazgatási és végrehajtó közegét képezi.

A tanács a megkívánt számú ülnökök és a szükséges alsóbbrendű személyzet által alakítottatik, élén egy tanácselnökkel (dirigente), ki annak ügykezelését vezeti és ellenőrzi.

109. § A polgármester a várostanáccsal a képviselőtestület felügyelete alatt áll. A polgármester a várostanács által, a tanácselnök közbenjárásával, a képviselőtestületnek vagy az állandó bizottmánynak minden jogérvényes határozatát végrehajtani köteles, s ez iránt a képviselőtestületnek felelősséggel tartozik.

A tanácselnök működésében a polgármesternek felelős, ki jogosítva van mindenkor személyesen meggyőződni a tanács belső ügykezelésének menete felől.

110. § A községet harmadik személyek irányában úgy magánjogi, mint közigazgatási ügyekben a polgármester képviseli. Minden okmánynak, mellyel a község harmadik személy iránt kötelezettségeket állal el, a polgármester és állandó bizottmány két tagja által kell aláírva lennie.

A VÁROSI TANÁCS

111. § A városi tanács hivatalnokainak a magyar honpolgárság mellett mindazon minősítvényekkel kell még bírniuk, melyek államhivatal elnyerésére megkívántatnak.

Ha azonban tanácsbeli hivatalnokká valamely külföldi alattvaló nevezetnék ki, az a ki-nevezéstől számított három hónap alatt a magyar honpolgárságot megszerezni köteles.

Tanácsülnöki hivatalt mindazonáltal jogot nem végzett személyek is viselhetnek, ha ily állomások kellő betöltésére képesnek bizonyultak.

Az ügyész, orvosok, mérnök és baromrovostól ebbeli minősítvényeiket igazoló oklevél kívántatik.

112. § A személy- és javadalmazási létszámot valamint a tanács hivatalos ügyrendtartását a képviselőtestület állapítja meg, megfelelő utasítás által.

113. § A tanács tagjai élethossziglan neveztetnek ki.

Elbocsáttatásuk vagy a szolgálattól való ideiglenes felfüggesztésük és felmentetésük csak a képviselőtestület által kidolgozandó ügyrendben megállapított elvek szerint történhetik.

114. § A tanácsbeli hivatalnokok állomásának betöltése vagy helyettesítése útján történik.

A tanács a beérkezett folyamodványokat a kijelölő bizottságnak adja át, mely 3 évi idő-

szakra választatván, a polgármester elnöklete alatt 6 képviselőből áll, és hármaskijelölését a képviselőtestületnek bemutatja.

A városi képviselőtestület a kinevezést titkos szavazás útján eszközli, nem köteles azonban magát a hármaskijelöléshez tartani, szabad választással bírván valamennyi folyamodó közt.

115. § A hivatalnokok a polgármester számára előírt esküt teszik le az 52. § határozata szerint.

116. § A képviselőtestülettől függő községi intézeteknél és vállalatoknál állandó alkalmazásban levő hivatalnokok rendszerint ugyanazon szabályok szerinti elbánás alá esnek a tanácsbeli hivatalnokokkal.

A HIVATALNOKOK FELELŐSSÉGE

117. § Minden, a hivatalos teendők elhanyagolásából származó károkért, illessék azok akár az államot, községet vagy harmadik személyt, a bűnös hivatalnok a fennálló törvények szerint az illetékes hatóság előtt felelni tartozik.

FEGYELMI HATALOM, ÜGYREND

118. § A fegyelmi hatalom a képviselőtestületet illeti, és a tanács összes hivatalnokai és szolgálói a polgármesternek, mint a képviselőtestület felelős közegének vannak alárendelve.

Ha a polgármester elmulasztaná valamely hanyag vagy bűnös hivatalnok ellen a vizsgálatot megindítani, a kormányzónak szabadságában állandó a képviselőtestületet az ily hivatalnok ellen a fegyelmi rendszabályok szerinti eljárásra felhívni.

Ha valamely hivatalnok az államtól átruházott hatáskörbe vágó ügyekben tenné magát bűnössé, a kormányzónak jogában állandó rögtön keresetet indítani az illető ellen, s azt hivatalától felfüggeszteni.

A polgármester ellen csak a minisztérium indíthat fegyelmi eljárást, történjék az akár a képviselőtestület indítványa, akár saját kezdeményezése folytán.

A fegyelmi bizottságot a képviselőtestület nevezi ki esztendőről esztendőre: áll pedig az a polgármesterből és 4 képviselőből. E bizottság tesz jelentést minden fegyelmi ügyben.

A VÁROSTANÁCS TEENDŐI

119. § A várostanács, a polgármester felügyelete és felelőssége alatt, különösen hivatva van:

1. minden a várostanácshoz, a képviselőtestülethez vagy az állandó bizottsághoz intézett folyamodványt átvenni, s elintézés végett azt illetékes helyen átszolgáltatni;

2. elintézni a folyó ügyeket;

3. a bevételek és kiadások fölötti évi számadásokat egybeállítani;

4. folyton nyilvánlatban tartani a választási lajstromokat, és

5. a község minden ingó és ingatlan vagyonáról szóló pontos leltárt;

6. Fiume községének vagyonát és ügyeit közvetlen kezelni;
7. vezetni és ellenőrizni a városi pénztárak működését úgy a bevételek, mint a kiadásokra nézve, nemkülönben felügyelni a községi hivatalok és intézetek ügyvezetése fölött;

8. gyakorolni a rendőri, az árak, súlyok és mértékek fölötti felügyeletet.

A tanácsnak hatalmában áll az e tekintetben fennálló rendszabályok ellen vétőket büntetéssel illetni és őket pénzbírságra ítélni, mely bírságok a városi pénztárba folynak; fizetési képtelenség esetében a pénzbírság fogságbüntetésre változtatható;

9. a polgármesterrel egyetértve kinevezni s elbocsátani a szolgálkat, városi öröket, valamint az egész alsóbbrendű személyzetet;

10. a képviselőtestületnek megadni a kívánt felvilágosításokat és véleményezéseket;

11. kidolgozni a képviselőtestület tárgyalása és elintézése alá terjesztendő szabályrendeleteket;

12. a bérkocsik, bárkák és egyéb, a közszolgálatra szánt járművek díjszabályzatát megállapítani;

13. megszabni a nyilvános bérszolgák és hasonlók szolgálataiért járó díjakat, mennyiben ezek külön szerződés által meg nem állapítottak;

14. a község vagyonát érintő perek érdekében közreműködni.

A várostanács minden esztendő december havában köteles leend a képviselőtestületnek jelentést tenni a város, a kerület és azok erkölcsi testületeinek általános állapotáról. Ezen jelentés főleg a következő tárgyakra fog terjeszkedni:

1. a város és kerület gazdasági viszonyaira;

2. a választások rendszeres folyamára s a választók azokban való részvételére;

3. a városőrségre s a rendőri szolgálat kezelésének módjára;

4. a jótékonyági intézetek gazdasági és erkölcsi viszonyaira;

5. a közegészségügy és a teendők állására;

6. a közbiztonságra és a szegényügyre;

7. a belforgalom céljára szolgáló új utak megnyitására, valamint a létezők fenntartására;

8. a közoktatásra, s a város által segélyezett nyilvános mulatóhelyekre;

9. általában az iparmozgalomra, annak kitüntetésével: vajon az iparvállalatok és gyárak gyarapodnak-e, a vagy fogynak;

10. a város és kerület népességének általános erkölcsi és gazdasági viszonyaira, összehasonlítva azokat az elmúlt év állapotával, s tekintettel az adók könnyebb vagy nehezebb behajtására;

11. minden egyéb tárgyak – és munkálatokról való jelentéstételre, melyek az év folyamán foganatosítottak;

12. saját működéséről, valamint a rábízott vagy a vezetése és felügyelete alatt eszközölt eljárásokról az említett jelentésben a képviselőtestületnek számot ad.

120. § A várostanács köteles továbbá, a polgármester felügyelete és felelőssége mellett, mindazon ügyeket ellátni, melyek az állami közigazgatás közvetítésére vonatkoznak.

Felszólamlások.

121. § Minden, a várostanács, az állandó bizottmány (kivéve azon eseteket, melyekben ez véglegesen határoz, lásd 101. §), a községi intézetek ügyvezetőiségei vagy igazgatóságai ellen szóló felszólamlások:

- a) oly tárgyakban, melyek a községre átruházott hatáskörbe tartoznak, a kormányzóhoz;
b) önkormányzati ügyekben a képviselőtestülethez intézendők.

Ha valamely fél magát a képviselőtestület határozata által jogaiban sértve érzi, a minisztérium a várostól a tárgyra vonatkozó ügyiratokat jelentésével egyetemben felkívánhatja, és ha a képviselőtestület határozatát a törvényekbe vagy fennálló rendeletekbe ütközőnek találja, azt felfüggesztheti, s a képviselőtestületet az ügynek újabb törvényszerű tárgyalására utasíthatja.

ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK

122. § Az ezen statútum alapján összeülő első képviselőtestületnek köteleességében fog állani: kidolgozni a képviselőtestület az állandó bizottmány és minden, a közgyűléstől függő intézet belső ügyrendjét,

123. § Mindaddig, míg a városi tanács nem lesz az új szervezet szerint újjáalakítva, a jelenlegi tanács működését folytatja.

124. § Mindaddig, míg a gyámügyek iránt rendeletileg más intézkedés nem történik, a dolgok jelen állapota marad érvényben.

125. § Az első 6 évre szóló választásoknál, melyek a jelen statútum alapján fognak megjelenni, a három alközség választásaiban a 28. § szerint feljogosítottakon kívül azok is fognak még aktív választási joggal bírni, kik ezen jogot eddigelé gyakorolták, habár írni és olvasni nem tudnak.

126. § Az alközségekben az első hat évi választási időszak alatt megengedtetik az előszóval való szavazás is.

127. § A jelen statútum csak Fiume szabad város és kerülete képviselőtestületének közreműködésével alakíttathatik át, vagy módosíttathatik.

A statútum módosítására vonatkozó valamely indítvány tárgyalásában a képviselőtestület a 68. §-ban elősorolt feltételekhez van kötve.

Ezen statútum a minisztertanács határozata alapján a magyar királyi belügyminiszter 1872. évi április hó 27. 1589/elnöki szám alatt kelt rendeletével helybenhagyatott.

Fiumében, 1872. június 1-jén.

Gr. Zichy József s. k.

Fiumei és magyar-horváttingerparti királyi kormányzó

Forrás: Statuto della libera città di Fiume e del suo distretto. Fiume, Stabilimento Tipo-Litografico di Emidio Mohovich. 1872. *Fiume szabad város és kerületének statútuma.* (Hivatalos kiadás.) Mohovich Emidio tipo-litographiae intézete Fiumében 1872. Lelőhely: Muzej Grada Rijeke (Rijeka). Kiegészítve az 1872. április 20-i magyar minisztertanácsi jegyzőkönyv mellékletében található javaslatszöveg alapján (8–9. oldal). Jelzete: Mtj. (38. sz.) MOL K. 27. 16. doboz.

PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETEI ÉS KÖZGYŰLÉSÉNEK ÜGYRENDJE (Pest, 1872–1873)

A reformkor és az abszolutizmus időszaka alatt játszott politikai szerepe (továbbá központi fekvése stb.) miatt „vezérvármegyeként” emlegetett Pest-Pilis-Solt megyebizottmánya 1867 júliusára dolgozta ki a törvényhatóság új szervezeti szabályrendeletét, amelyet azonban a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk 91. paragrafusa értelmében felül kellett vizsgálnia. E paragrafus ugyanis elrendelte, hogy a belügyminiszter által kitűzött határidőn belül minden törvényhatóság küldjön ki egy küldöttséget, amely javaslatot készít a törvényhatóság szolgabírói járásokra osztásáról; a választókerületek alakításáról; a tisztikar, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet létszámáról, hatásköréről, a munkafelosztásról, a fizetések mennyiségéről, s a napidíjak fokozatáról, valamint az árvaszék és az állandó választmány szervezéséről. A törvény értelmében az elkészített javaslatról a törvényhatóságok közgyűléseinek kellett határozni, majd jóváhagyásra a belügyminiszterhez felterjeszteni. Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlése 1872. február 7-én a jóváhagyott szervezési szabályrendeletek, egy évvel később, 1873. március 21-én pedig az elfogadott ügyrend kiadásáról intézkedett.

Az itt közölt szabályrendeletek a későbbiekben is többször módosultak. Először az 1876. évi XXXIII. törvénycikk következtében, amely a Jászkun kerület autonómiájának felszámolásakor a vármegyéhez csatolta a Kiskunság területének döntő részét (ettől kezdve: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.). Majd a második törvényhatósági törvény (1886: XXI. tc.) rendelkezése nyomán ismét újjáalkották a megye szervezeti szabályrendeletét, amely 1890. július 1-jén lépett hatályba. De ismerjük a folyamat következő állomását is: 1897–99 között sor került az addigi rendeletszövegek egységesítésére és egyszerűsítésére.

A szabályrendeletekben az 1872 és 1890 közötti időszakban bekövetkezett fontosabb változásokat lábjegyzetekben jelezzük. A megyei tisztviselők feladatkörének bővülését a két legfontosabb igazgatási poszt, az alispáni és a (fő)szolgabírói tisztség kiemelésén keresztül kívánjuk bemutatni.

1.

PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETEI

(Részletek, Pest, 1872. február 7.)

KÖZIGAZGATÁSI BEOSZTÁS

1. § Pest, Pilis és Solt területileg egyesített megyék járásokra felosztása, mely különben is az országos választókerületeknek leginkább megfelel, valamint a járások hagyományos elnevezései megtartatnak, nevezetesen:

kecskeméti, pesti, pilisi, solti és váci járások.

2. § A központi szolgabírói állomás megszüntetvén, Újpest község a váci, Kispest pedig a pesti járásba osztatik be.

3. § A kecskeméti járás felosztatik 3, a pesti járás a pilisi járás 2, a solti járás 3 és a váci járás két szakaszra, vagy szolgabírói járásra, s ekképp a megye egész területe 12 szolgabírói járásból fog állani.

A községek azonban a kijelölt járásokba ez alkalommal nem osztatnak be, s ennek eszközölése fennhagyatik a megyének azon időre, midőn az új tisztviselők már megválasztatván, a megválasztottak saját lakhelyeinek is figyelembevételével, a beosztás a gyors és pontos közigazgatás kívánalmainak megfelelőleg legcélszerűbben lesz eszközölhető.

A szolgabírói járások a régi járások hagyományos elnevezéseivel felső, alsó vagy ott, hol a régi járás 3 szolgabírói járásra osztatik, felső, közép- és alsó szolgabírói járásnak fognak neveztetni.¹

4. § A csendbiztosok jelenlegi székhelyei – minthogy legtöbbször a megye tulajdonát képező alkalmas épületekben laknak – a szolgabírói szakaszokhoz alkalmazandó területi beosztással továbbra is megtartatnak, nevezetesen:

a kecskeméti járásban: Cegléd, Nagykáta, Alpár;

a pesti „ Pilis, Alsónémedi;

a pilisi „ Tétény, Tinnye;

a solti „ Tas, Kecel és Hajós;

a váci „ Hévíz és Gödöllő.

5. § A rendszeresített 12 kerületi orvos működési területe szintén a 12 szolgabírói szakaszhoz alkalmazandó.

6. § A járási állatorvosok székhelyei lesznek:

A kecskeméti járásban: Cegléd,

A pesti „ Irsa,

A pilisi „ Vörösvár,

A solti „ Dunapataj,

A váci „ Aszód.

Választókerületek [táblázat]²

Alválasztókerületek [táblázat]³

α

¹ Az 1886. évi XXI. törvénycikk 3 paragrafusára alapján újjáalkotott és 1890. július 1-jén hatályba lépett szervezeti szabályrendelet a következőképpen egészítette ki, illetve módosította a korábbi rendelet bevezető paragrafusait:

„1. § Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyének – mely a Kiskun kerületeknek az 1876. évi XXXIII. és az 1877. évi I. törvénycikk alapján Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyékhez lett csatolása folytán keletkezett – területe 12 593 □ kilométer s népessége (az 1880. évben eszközölt népszámlálás szerint) 593.050 lélek.

2. § A törvényhatóság hivatalos nyelve: a magyar államnyelv.

3. § A törvényhatóság egyetemét – az 1886. évi 21. törvénycikk 24. §-a értelmében – 600 bizottsági tag képviseli, kiknek fele része adófizetés, másik fele része választás alapján gyakorolja jogait.

4. § A vármegye területe 14 főszolgabírói járásra, és 6 rendezett tanácsú városra van felosztva...”

Forrás: *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyének az 1886. évi XXI. t. cz. 3. §-sa alapján alkotott szervezési szabályrendelete*. Budapest, Idősb Poldini Ede és társa könyvnyomdája, 1890.

² A választókerületek beosztását, a választók számát, a választási székhelyet és a választható bizottsági tagok számát tartalmazó táblázatot nem közöljük.

³ Az alválasztókerületek beosztását, a választók számát, a választási székhelyet és a választható bizottsági tagok számát tartalmazó táblázatot nem közöljük.

SZABÁLYRENDELET

a tisztikar, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet létszámáról hatásköréről a munkafelosztásról, a fizetések mennyiségéről, s a napidíjak fokozatáról

I. FEJEZET

A TISZTIKAR, SEGÉD-, KEZELŐ- ÉS SZOLGASZEMÉLYZET LÉTSZÁMÁRÓL

1. § A megye tisztikara áll központi és külső tisztviselőkből, előbbiek a megye székhelyén laknak, utóbbiak pedig a járásokban.

2. § Az 1870. évi 42. törvénycikk 57. §-a értelmében központi tisztviselők lesznek: 1 alispán, 1 főjegyző, 3 aljegyző, 2 árvaszéki jegyző, 1 tisztí főügyész, 2 tisztí alügyész az árvaszékhöz, 1 árvaszéki elnök, 6 árvaszéki ülnök, 1 pénztárnok, 1 levéltárnok, 1 allevéltárnok, 1 főorvos, 1 főmérnök, 1 főszámvevő, 1 alszámvevő, 1 árvaszámvevő, 1 központi közgyám, 1 udvari kapitány.

Külső tisztviselők: 12 szolgabíró, 5 járási mérnök, 5 járási számvevő, 5 járási állatorvos, 12 csendbiztos, 12 járási orvos.

Úti biztosok nem rendszeresíttetnek, s amennyiben ilyeneknek egyik vagy másik járásban felállítása ideiglenesen szükségesnek mutatkoznék, díjazásuk a közmunka- vagy úti alap terhére fog esni.

3. § A segéd- és kezelőszemélyzet, 1 igató, 1 kiadó, 1 kiadósegéd, 10 írnok egy főügyészi írnok, 1 árvaszéki igató, ki egyszersmind irattárnok is, ugyanott 1 kiadó és 8 írnok; 12 szolgabíró mellé egy-egy, összesen 18 szolgabíróírnok, továbbá két levéltári segéd, 1 pénztárnoki segéd, ugyanott 1 írnok, 2 számvevősegéd, ugyanott 1 írnok, 1 könyomdavezető, 1 könyomdamester és 12 kerületi szülésznő.

4. § A szolgaszemélyzet áll: 1 közigazgatási irodai, 1 árvaszéki, 1 levéltári, 1 pénztári, 1 számvevőtisztviselési, összesen: 5 hivatalszolgából; egy káplár- és 10 hajdúból, két központi lovashuszárból, a főispán, alispán, főjegyző, főügyész, főmérnök, és 12 szolgabíró mellé adandó egy-egy, összesen 17 tisztihajdúból.

5. § A közbiztonsági személyzet áll:

a kecskeméti járásban 4 csendbiztos alatt 32 lovas pandúr;

„ pesti	„	2	„	„	31	„	„
„ pilisi	„	2	„	„	16	„	„
„ solti	„	3	„	„	30	„	„
„ váci	„	2	„	„	16	„	„

és 10 gyalog, összesen: 125 lovas és 10 gyalogpadúrból.

A váci járás pandúrlétszáma közé vannak felvéve a királyi udvarnál Gödöllőn felállított díszpandúrok is.

II. FEJEZET

A TISZTVISELŐK HATÁSKÖRÉRŐL ÉS A MUNKAFELOSZTÁSRÓL

6. § Az alispán jogai és kötelességei az 1870. évi XLII. törvénycikk 4., 30., 38., 41., 42., 44., 45., 47., 51., 53. a) b) c) pont, 58., 61., 87. §§-aiban, s a községek rendezéséről szóló 1871. XVIII. törvénycikk 68., 72., 79., 85., 92., 95., 96. §§-aiban vannak meghatározva.

Ezen kívül teljesíti az életben lévő törvények, valamint a fennálló gyakorlat és megyei státútumok által az alispánra bízott közigazgatási teendőket.

A pénzeslevelek s egyéb értékes beadványok kezelésére nézve az eddigi gyakorlat tartatik fenn, mely szerint valamint minden levelet és beadványt, úgy a pénzes leveleket és értékes beadványokat is az alispán veszi át, a postai vevényt ő írja alá; a pénzes leveleket és értékes beadványokat az alispán; a pénztárnoknak ideiglenes elismervény mellett átadja a pénztárnok minden érkezett pénzösszeget, legyen az bármily csekély, letétbe helyez, s ezt a letéti naplóba bevezetvén, a napló tételszámát, a letétbe helyezett összeg mennyiségét, számokkal és betűvel, s a letétbe vétel napját az illető ügyíratra reávezeti s ezt aláírja, s ekképp az ügyíratokkal, a napló bemutatása mellett, az alispánnak naponként beszámol; s az ügyíratokat ekkor az alispán átvévé, azok megfelelő elintézéséről gondoskodik.

Egyszersmind megállapítatik: hogy az alispán az 1870. évi XLII. törvénycikk 58. §-ának d) pontja esetében, midőn ti. valamely kormányrendelet végre nem hajtása iránt az illető miniszterhez feliratot intéz, s az újabb miniszteri leirat után sem érezné magát a rendelet végrehajtására kötelezettnek, az általa tett felterjesztés s arra nyert miniszteri válasznak bemutatása mellett körülményes jelentést tegyen a megye közgyűléséhez; ha pedig a rendeletet az újabb miniszteri leirat folytán végrehajtotta volna, feliratának s a miniszteri válaszleiratnak bemutatása mellett, a végrehajtás indokait is terjessze elő.⁴

⁴ Az 1890-ben hatályba lépett szervezeti szabályrendelet 26. paragrafusa az alispán feladatait már sokkal részletesebben tárgyalta:

„Az alispán a vármegye első tisztviselője s mint ilyen, az 1886. évi XXI. törvénycikk 68. §-a értelmében jár el és vezeti a közigazgatást. Feladata, a közigazgatás egyöntetű gyorsítása céljából, az új törvények végrehajtása körüli eljárást a szaktisztviselőkkel megbeszélni és megállapítani s – tekintettel az 1886. évi XXI. törvénycikk 68. §-ára – a vármegyei és a községi hivatalos ügykezelést megvizsgálni s illetőleg felülvizsgáltatni és e célból a vármegye községeiben ott és annyiszor, ahol és amikor az közszolgálati szempontból szükségesnek mutatkozik, személyesen megjelenni; ezen teendőiben azonban – akadályoztatása esetén – a főjegyzővel vagy tiszteletbeli főjegyzővel is helyettesítheti magát.

Az alispán köteles minden évnegyedes rendes közgyűlésnek a törvényhatóság állapotáról, a közigazgatás minden ágát érdeklő fontosabb mozzanatokról és az utolsó évnegyedes rendes közgyűlés óta tett nevezetesebb intézkedéseiről, továbbá a közigazgatás állapotáról a közigazgatási bizottságnak fél-évenként jelentést tenni.

Minden rendes évnegyedes közgyűlésnek bejelentendők azon kormányrendeletek, a melyek ellen időközben az alispán felírt, nemkülönben azon fegyelmi határozatok, amelyeket időközben hozott és mindazon fegyelmi ügyek, amelyek a tisztviselők ellen általában folyamatban vannak.

Köteles az alispán egyúttal az előző közgyűlésben hozott határozatok teljesített végrehajtását vagy a végrehajtást akadályozó körülményeket bejelenteni.

Az alispáni hivatalhoz, a törvényhatósági bizottsághoz vagy ennek valamely választmányához a postán érkező ügydarabokat – ide nem értve a pénzes leveleket – az alispán veszi át és intézkedik, hogy azok azonnal beiktattassanak.

Ezek nemkülönben a felek vagy a helybeli hivatalok részéről közvetlenül beérkezett ügydarabok közül a sürgős természetűeket megjelöli és azoknak soron kívül való elintézéséről gondoskodik.

A központi közigazgatási hivatalban működő előadók fogalmazványainak helybenhagyására s a ki-

7. § A jegyzők jogai és kötelességei az 1870. évi XLII. törvénycikk 9., 22., 46., 47., 51., 53. a) pont és 59. §-ában vannak meghatározva.

Minélfogva a rendes jegyzői teendőkön kívül kötelesek a jegyzők a megyei állandó választmány, továbbá a bíráló és igazoló választmányok, és a számonkérő- (scontralis) széken is mint előadók és tollvivők működni, általában a törvény vagy a megye által reájuk ruházott minden teendőket végezni.

A munkafelosztást az alispán a főjegyzővel egyértőleg állapítja meg.

A főjegyző ezeken kívül a törvény 59. §-a értelmében esetleg az alispáni teendőket is végezni tartozik; továbbá felügyelője a megye levéltárának, felügyel a megyei könyomdára, irodára s az irodaszemélyzet munkálkodására.

Gondoskodik a közgyűlés és elnöki jegyzőkönyvek szabatos szerkesztéséről, a gyűlési jegyzőkönyvek hiteles másolatának a belügyminiszterhez a törvény által kiszabott határidő alatti felterjesztéséről, s felügyel a kiadmányozás gyors és pontos menetére.

Az árvaszéki jegyző hatásköre és kötelességei az árva- és gyámhatósági szabályrendeletben vannak körülírva.

8. § A tisztiügyész jogai és kötelességei a többször idézett törvény 9., 47., 53. a) pont, 60., 77., 80. §-ában vannak meghatározva.

Ezekon kívül a tisztiügyész véleményt ad a közgyűlés vagy alispán által hozzá utasított ügyekben, részt vesz az állandó választmány s annak szakosztályi üléseiben, s eljár a különböző küldöttségi megbízatásokban.

9. § Az árvagyűlés hatásköre és kötelességei az árva és gyámhatósági szabályrendeletben vannak körülírva.

10. § Az árvaszéki elnök és ülnökök hatásköre és kötelességei szintén az árva- és gyámhatósági szabályrendeletben vannak meghatározva.

11. § A szolgabírák jogait és kötelességeit az 1870. évi XLII. törvénycikk 47., 61.; az 1871. évi XVIII. törvénycikk 35., 47., 49., 50., 53., 70., 72., 79., 83., 84., 90., 92., 95., 96., 141. §-ai; továbbá az 1868. évi XXI. törvénycikk⁵ s más egyes törvények, valamint a fennálló megyei szabályrendeletek és gyakorlat határozzák meg.

adványok aláírására az alispán távollétében, vagy akadályoztatása esetén, a főjegyző jogosult. Köteles minden egyes előadótól a fogalmazványokat – az ügyszámoknak egy, e célra nyitott és az illető előadónak átadott könyvbe való vezetése mellett naponként átvenni, azokat rendszerint még az nap megbírálni, a kiadhatást neve aláírásával megjelölni és a kiadóhivatalba másolás, illetőleg kiadványozás végett kiadni.

Az alispán felügyel a megyei törzsvagyon és alapok kezelésére. Őt illeti a megyei szükségletek beszerzése iránti intézkedés a megállapított költségvetés keretén belől s őt illeti a megye székháza feletti rendelkezés, s ezért ő jelöli ki a székházban az egyes hivatalos helyiségeket és azon tisztviselők részére a lakásokat, akik a szabályrendelet alapján természetbeni lakással bírnak.

A gyámügyek elintézésénél érdemleges befolyást nem gyakorolhat ugyan, de az árvaszék működését adminisztratív részben és az oda beosztott tisztviselők s a segéd- és kezelőszemélyzet működését ellenőrizni és a tapasztalt hiányokat a közgyűlésnek és a közigazgatási bizottságnak bejelenteni köteles.”

Forrás: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyének az 1886. évi XXI. t. cz. 3. §-sa alapján alkotott szervezési szabályrendelete. Budapest, Idősb Poldini Ede és társa könyvnyomdája, 1890. A 27. paragrafus pedig 15 igazgatási csoportba osztva sorolta fel az alispán teendőit.

⁵ Lásd az 1868. évi XXI. törvénycikket a közadók kivetése, befizetése, biztosítása, behajtása és pénzügyi törvényszékek föllállítása iránt.

Ezekhez képest a szolgabírák saját kerületeikben önállóság s egymástól függetlenül működnek, a megye alispánjától veszik az utasításokat, s közvetlenül ahhoz teszik jelentéseiket.

A szolgabírák az árva- és gyámügyekben az árva- és gyámhatósági szabályrendelet értelmében járnak el.

A szolgabírák a kerületeikben lévő gyógyszeráraknak a tisztifőorvos vagy helyettese által eszközözendő vizsgálatánál mindig jelen lenni tartoznak.⁶

[...]⁷

⁶ Az 1890-ben hatályba lépett szervezeti szabályrendelet a szolgabíró (1886 után főszolgabíró) feladatait már sokkal részletesebben tárgyalta:

„142. § A főszolgabíró hatásköre kiterjed mindazon ügyekre, melyek a közigazgatás körében akár törvény által, akár pedig törvényhatósági szabályrendeletekkel hozzája utaltattak, amelyekben természetesen – amennyiben a törvény másként nem intézkedik – első sorban határoz és ítél.

143. § Tartozik a hatályban álló törvények, törvényhatósági szabályok és a felettes hatóságtól vett meghagyások kellő végrehajtásáról gondoskodni, minden előtte előforduló ügy gyors elintézését eszközölni és az észlelt vizsályok vagy visszaélések megszüntetése iránt intézkedni.

144. § A járási főszolgabíró járásában a rendőri felügyelet első sorban illeti meg. A közbiztonság az ő őrökösére van bízva.

145. § A főszolgabíró, mint a hivatal vezetője, felelős az ügyek folyamatért, az általa tett intézkedésekért és hozott határozataitért s a fennálló törvények és törvényhatósági szabályok, vagy a törvényhatóság, közigazgatási bizottság, alispán és árvaszék utasításai végrehajtásáért.

146. § A főszolgabíró járása területén, a törvényhatóság által meghatározott székhelyen tartozik lakni és irodát tartani, mely a feleknek köznapokon reggeli 9 órától 12 óráig, ünnep- és vasárnapokon pedig reggeli 9 órától 11 óráig folytonosan nyitva tartandó.

147. § A főszolgabíró köteles arra ügyelni, hogy az ügymenet a jelen szabályrendelet I. részének megfelelő legyen; hogy járásának közbiztonsági és közgazdasági érdekei biztosíttassanak és előmozdítottassanak; hogy az előírt jelentések és kimutatások pontosan betérjesztessenek; hogy a községekben egyes hivatalos közegek esetleges visszaélései lehetetleníttessenek, illetőleg szigorúan megtoroltassanak s hogy a rend és erkölcsösség megszilárdíttassék.

Eme feladatai biztosításául köteles lehetőleg a járási orvos kíséretében legalább évenként egyszer járásának minden községét hivatalosan meglátogatni, a község közbiztonsági, közegészségügyi, tanügyi, közgazdasági, közlekedési, állategészségügyi, mezőrendőrségi és egyéb viszonyait megvizsgálni, egyes panaszait a helyszínen felvenni és lehetőleg azonnal elintézni; a képviselő-testületi ülésekről felvett jegyzőkönyveket átvizsgálni és itt figyelmét különösen arra kiterjeszteni: vajon a képviselőtestületi ülések a törvény s a szabályrendelet értelmében lettek-e egybehívva? A képviselőtestületi határozatoknak érvény szerezetett-e? És ha a képviselőtestületi határozatok a törvénybe ütköztek voltak: azok az előjáróság által megfellebbeztettek-e? S hogy a határozatok törvényhatósági jóváhagyása a törvényhatóságtól kikérte-e? Köteles továbbá félévenként a járási számvevővel mindegyik községben a pénzkézelésre vonatkozó könyveket a költségvetéssel egybeazonlíttani, azokat lezárni, a községi pénztárakat rovincsolttatni és az adó-, valamint a pótdadókivetési és beszedési lajstromokat az egyes adózók adókönyveskéivel egybeazonlíttani. Tartozik végre a gyámoltak és gondnokoltak viszonyait, azok és a szegények ellátását, szóval: a község bel- és kül-életének minden ágát és különösen azt, hogy a törvények, rendeletek és szabályrendeletek miként tartatnak be, megvizsgálni.

Úgy az állami, mint a községi és megyei adók kezelésének megvizsgálásához, ha szükségesnek látja, a vármegyei pénzügyigazgatót vagy helyettesét meghivatja, kivel a rovincsolást együttesen teljesíti; rendelkezések esetén azonban a pénzügyigazgatót mindenkor meghívni köteles.

A községekben tartott szemle alkalmával a főszolgabíró hivatalos jegyzőkönyvet vesz fel, melybe észleleteit minden ágra nézve, a pénztári zárlat eredményét és egyes intézkedéseit röviden beveszi, a községi bíróval és lehetőleg a képviselőtestület 2 tagjával azt aláírta és a vármegye alispánjának 8 nap alatt bemutatja.

Az alispán ezen jegyzőkönyvet a tisztí főügyész meghallgatásával átvizsgálja, észrevételeit megteszi, a szükséges határozatot meghozza s a számvevőség által azt, hogy melyik községben járt el a főszolgabíró, jegyzékbe véteti és a rendes évnegyedes közgyűléshez kimutatást terjeszt azon községek

SZABÁLYRENDELET

a megyei állandó választmány szervezetéről

Pest, Pilis és Solt területileg egyesített megyék állandó választmánya 90 tagból fog állani, mely szám a megyei képviselő testület 600 főnyi létszámának 15 százalékát képezi.

Választatik ezen 90 tag a megalakulandó új megyei bizottmány által a törvény értelmében főispáni kijelölés nélkül 3 évre.

Az állandó választmány elnöke a törvény értelmében: az alispán, jegyzője az egyik megyei jegyző.

Az állandó választmány a törvény szerint az önkormányzat fontosabb ügyeinek közgyűlési tárgyalását előkészítő és véleményező testület. (44 §)

Az állandó választmány 3 szakosztályból fog állani, úgymint:

- I. közjogi és közigazgatási,
- II. közlekedésügyi,
- III. pénzügyi szakosztályokból.

A szakosztályok elnökeit az állandó választmány maga választja (44. §), a szakosztályok jegyzői egy-egy megyei jegyző.

Az állandó választmány megválasztott tagjai tetszésük szerint osztják be magukat a szakosztályokba.

Az alispán, mint az állandó választmány törvényszerinti elnöke, midőn szükségét látja, a szakosztályok bármelyikét összehívhatja, azok ülésein elnökölhet, sőt a nagyobb fontossá-

ról, melyeket a főszolgabíró az elmúlt évnegyedben meglátogatott. Eseteli röviden az egyes községek állapotát és a tett intézkedésről előterjesztést tesz.

148. § A főszolgabíró különösen felügyel arra, hogy járásában az út, víz, malomgátak, zsilipek és vízművek tekintetében a szabályok s az engedélyokiratokban foglalt feltételek pontosan megtartassanak.

149. § A főszolgabírói járásban levő közlekedési utak és eszközök jó karba hozatalára kiváló gondot fordítani és mindazon teendőket, a melyeket a közmunka-szabályrendelet vagy a felettes hatóság megrendel, pontosan teljesíteni köteles.

150. § Járvány esetén a főszolgabírák minden betegségre vonatkozólag külön nyilvántartást kötelesek vezetni a hasznos háziállatok előfordult ragályos betegségeiről és a ragályos betegségekben elhullt vagy hatóságilag kiirtott állatok számáról, a betegség megjelölésével.

151. § A főszolgabíró a községekkel szemben minden oly ügydarabról, melyre nézve jelentés vagy más elintézés szükséges, nyilvántartói naplót vezetni köteles.

152. § A főszolgabíró a kihágási, erdei, ipar-, halászati és állategészségügyi törvények alapján kiszabott pénzbüntetéseket az ezen törvények kiegészítéséül kibocsátott rendeletek értelmében tartja nyilván és kezeli; az egyéb kiszabott bírságok- és pénzbüntetésekről külön nyilvántartást vezet ugyan, de azokat a rendes közigazgatási napló mellett veszi be és adja ki.

153. § A pénzkezelésre nézve a pénzkezelési szabályzat 108–114. §-ai az irányadók.

154. § A főszolgabíró az ipartörvényben meghatározott nyilvántartásokon kívül az igazolási jegyekről és cselédkönyvekről s a szoptatás- és dajkaságra adott gyermekekről is vezet jegyzéket.

155. § A főszolgabíró köteles a hozzá benyújtott minden beadványról s az érkezett rendeletek-, végzések- és jelentésekről – a megállapított minta szerint – iktatót vezetni. [...]”

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyének az 1886. évi XXI. t. cz. 3. §-sa alapján alkotott szervezési szabályrendelete. Budapest, Idősb Poldini Ede és társa könyvnyomdája, 1890.

⁷ A szabályrendelet itt nem közölt paragrafusai (12–24. §) a megyei tisztikar további tagjainak a feladatkörét határozzák meg, valamint a fizetések nagyságára és a napidíjakra vonatkozóan tartalmaznak rendelkezéseket.

gú tárgyakat a három szakosztály együttes, vagyis a teljes állandó választmány ülése elé terjesztheti.

A szakosztályok, vagy a teljes állandó választmány a szükség kívánalmához képest annyiszor amennyiszor, a rendes közgyűléseket megelőzőleg azonban mindenesetre összeül-
ni s működéseket akképp intézni kötelesek, hogy a közgyűlési tárgyak idejében előkészítve,
az előadó jegyzők közt kiosztathassanak, s a közgyűlési tárgysorozatba felvételthessenek.

A három szakosztály, mint előkészítő és véleményező testület hatásköréhez tartozik:

I. A KÖZJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI SZAKOSZTÁLYHOZ

a testvér törvényhatóságok fontosabb kérdéseket tartalmazó átiratai, körlevelei, s ebből ki-
folyólag a kérelmezési és levelezési jog gyakorlása (43. § n),

indítványok tárgyalása (43. § o),

miniszteri rendeletek tárgyalása, s a felirati jog gyakorlása (43. § p),

szabályrendeletek alkotása (43. § a),

a közigazgatási és választókerületek alkotása (43. § b),

új hivatalok és állomások felállítása, vagy a régiéek megszüntetése (43. § k),

a községektől a községi törvény értelmében felterjesztett vagy fellebbezett ügyek másod-
fokú ellátása (43. § m),

a rendőrségi,

a közegészségi,

a népnevelési és árvaügyek.

II. A KÖZLEKEDÉSÜGYI SZAKOSZTÁLYHOZ

a megyei és községi utak, védgátak, építkezések, egyéb közművek, s általában a közmunka
feletti intézkedés (43. § c).

III. A PÉNZÜGYI SZAKOSZTÁLYHOZ

kölcsönvételek (43. § d),

törzsvagyon szerzése vagy elidegenítése (43. § e),

a költségvetési előirányzat megállapítása, és a zárszámadások megvizsgálása (43. § f),

a tisztviselők, a segéd- és kezelőszemélyzet s a szolgák fizetésének szabályozása, feleme-
lése vagy leszállítása (43. § i),

a községi költségvetések (községi törvény 116. §) és a községi közpénztári számadások
(községi törvény 129. §) felülvizsgálatának előkészítése.

Ezekén kívül az állandó választmány, vagy annak szakosztályai véleményt adnak mind-
azon ügyekben, melyeket a közgyűlés vagy az alispán esetről esetre hozzájuk utasít.

[Összegyűjtettek és kiadattak az 1872. február 7-én tartott bizottsági közgyűlés 28. számú határozatából.]⁸

Forrás: Pest Pilis és Solt t. e. megyéknek az 1870: 42. t. cz. 91. §-a alapján kidolgozott, és a m. kir. belügyminisztérium által jóváhagyott szervezési munkálatai és szabályrendeletei. Pest, 1872.

2.

PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE SZABÁLYRENDELETE A KÖZGYŰLÉS ÜGYRENDJÉRŐL

(Pest, 1873. március 21.)

1. § A megyei közgyűlések rendesek vagy időszakiak, melyeknek határnapjai a megyének 1872. évi 16. szám alatt hozott határozatában⁹ vannak megállapítva, és rendkívüliek, melyek a törvény 42. §-a értelmében, ahányszor a körülmények igénylik, összehívhatnak.

2. § A közgyűlés elnöke a főispán, akadályoztatása esetében az alispán (a törvény 41. §-a). Ha az alispán is akadályozva volna: a törvény 59. §-a értelmében a főjegyző.

3. § Az alispán, jegyző, tisztügyész, árvaszéki elnök és ülnök, szolgabíró, főpénztárnok, főorvos, főmérnök, levéltárnok, közgyám, számvevő s a rendezett tanácsú városok polgármesterei a közgyűlésen üléssel és szavazattal bírnak, habár nem volnának is tagjai a bizottságnak (a törvény 47. §-a.).

A többi tisztviselő és általában a tiszteletbeli tisztviselők a közgyűléseken felszólalhatnak, s ha felhívatnak, felszólalni kötelesek is; de szavazattal csak azon esetben bírnak, ha bizottsági tagoknak megválasztottak vagy a legtöbb adót fizetők sorába esnek (a törvény 48-dik §-a.).

4. § A közgyűlést az elnök nyitja meg és zárja be (a törvény 45-dik §-a.).

A közgyűlések rendszerint délelőtti 10 órától 1 óráig tartatnak.

⁸ E mondat a címlapon olvasható. A belügyminisztérium jóváhagyásának időpontja nincs a dokumentumban feltüntetve.

⁹ A megyei közgyűlés hivatkozott (16/1872 sz.) határozata így hangzik:

„A rendes közgyűlések száma- és megtartásának idejére nézve az 1870. évi XLII. törvénycikk 42. §-a értelmében határozzatik:

A rendes közgyűlések száma és határidejére nézve a régi gyakorlat tartatik fenn, mely különben is a törvény azon rendeletének, miszerint minden tavasszal a múlt évi számadások megvizsgálása és minden ősszel a jövő évi költségvetés megállapítása végett közgyűlést kell tartani, leginkább megfelel. Ennélfogva jövőben is a rendes közgyűlések a márciusi, júniusi, augusztusi és novemberi pesti vásárok idejében, még pedig mindig a vásár vasárnapjára következő keddi napon fognak megkezdetni és – a szükséghez képest – a következő napon folytatatni.

Mely határozat a megye valamennyi tisztviselőinek kellő tudomás; a szolgabíráknak ezenfelül közhírré tétel végett is jegyzőkönyvi kivonaton kiadatni rendeltetik.

Ugyanerről a szomszéd törvényhatóságok átirat útján szintén értesíttetnek.”

Forrás: *Pest, Pilis és Solt t. e. vármegyéknek szabályrendeletei a tanácskozási ügyrendről, a titkos szavazás módjáról, és a rendes közgyűlések idejéről.* Pest, Idősb Poldini Ede könyvnyomdája, 1873. 12–13.

5. § Elnök az ülést megnyitván, a tárgyak a tárgysorozat szerint vétetnek fel; kivételt képeznek a megyének e részben fennálló határozata értelmében az állandó választmány fontosabb előterjesztései, vagy a többség kívánatára egyéb fontos és sürgős tárgyak.

6. § A tanácskozás kezdetén az elnök megnevezi azon jegyzőt, ki a szólni kívánókat feljegyzi és a szólásra a jelentkezés sorrendje szerint felhívja.

7. § Ugyanazon egy tárgyhoz mindenki legfeljebb kétszer szólhat.

Az indítványozóknak azonban szabadságukban áll befejezésül harmadszor is szólni.

8. § A személyes kérdésben vagy szavainak helyreigazításául szólni kívánó, kellő rövidséggel, soron kívül is felszólalhat; valamint az előadó jegyző, vagy más tisztviselő, ki a szövegen levő tárgy iránt felvilágosítást nyújthat.

9. § Különbén soron kívül felszólalni csak az elnöknek van joga; sőt az elnök a szót becsédében is félbeszakaszthatja akár a tanácskozás fonalára nézve, akár rendreutasítólag.

10. § Rendreutasítás után a szónokot illeti a szó, mentsége előadására.

Ha a szónok azon egy előadásban másodszor is rendreutasított, s mentségét is előadta, a közgyűlés az elnök kérdésére – azon tárgyban – megvonhatja tőle a szót.

11. § Aki a tanácskozás méltóságát vagy a gyűlés egyes tagjait sértő kifejezéssel él és azt rögtön vissza nem vonja: széksértési kereset alá vonathatik, és a gyűlés által, a fellebbezés kizárásával, 100 forintig terjedhető s közigazgatási úton behajtható bírságra büntetethetik, fennmaradván a büntetőtörvények súlya alá eső büntényekre nézve a későbbi megtorlás joga (a törvény 50-dik §-a.).

12. § Ha a csendet a szólásra fel nem hívottak közül zavarja valaki, az elnök név szerint rendre utasíthatja.

Ha a rendzavaró lárma és nyugtalanság általános, az elnök csengettyűvel jelt ad, s ha ez sem használ, az ülést 5 perctől fél óráig terjedő időre felfüggesztheti.

13. § A közgyűlésen a jelenlevők határoznak.

Egy bizottsági tag sem vehet részt oly tanácskozásokban, amelyekben közvetlenül érdekelve van (a törvény 46-dik §-a.).

14. § A napirendre kitűzött tárgyakkal össze nem függő önálló indítványt, mely 24 órával előbb a közgyűlésen vagy pedig az elnökségnél be nem jelentetett, és egyszersmind a jegyzői hivatalnál vagy más alkalmas helyen közszemlére le nem tetetett, a közgyűlésen tárgyalni nem szabad (a törvény 46-dik §-a.).

15. § Ha a közgyűlés valamely indítványt vagy kérdést tárgyal és afelett határozott: arra ugyanazon ülésben visszatérni nem lehet.

16. § A kérdést a szavazásra az elnök tűzi ki.

Szavazás előtt a kérdés megállapításához szólni a tagoknak jogában áll.

A szavazatok a szólók szerint vétetnek számba; de tíz tag kívánatára az elnök a névszerinti szavazást elrendelni köteles (a törvény 45-dik §-a.).

17. § Névszerinti szavazás eszközölthetik a gyűlésteremben a bizottsági tagok névsorának felolvasása mellett, de eszközölhető szavazatszedő küldöttség által is.

Ha azonban névszerinti szavazás nem kívántatik, a felállás és ülve maradással való szavazási mód is használható.

18. § Ha szavazatszedő küldöttségre van szükség, a tagokat az elnök javaslatba hozza, kivéve a törvény 69. §-ának a tisztválasztásra vonatkozó intézkedését, midőn 20 bizottsági

tagnak írásban beadott kívánatára elrendelt szavazáshoz a szavazatszedő küldöttséget az elnök kinevezi.

19. § A szavazás mindig nyilvánosan történik, kivéve a törvény 49. és 79. §-ban említett eseteket, midőn tisztikereset elrendelése vagy valamely tisztviselő hivatalvesztése forog szóban; és midőn az állandó fegyelmi választmány tagjai választatnak, mely esetekben a szavazás titkos.¹⁰

20. § Szavazás közben sem beszédet tartani, sem a szavazatot indokolni nem szabad.

21. § Ha küldöttség előtt történt a szavazás, a szavazatok összeszámítása után – mely szintén nyilvános – a küldöttség a gyűlésnek az eredményről jelentést tesz.

22. § Az elnök maga nem szavaz; de ha a szavazatok száma mindkét részen egyenlő: többséget az nyer, melyhez az elnök csatlakozik.

23. § A közgyűlés határozata ellen semmi nemű ellenmondásnak vagy óvástételnek helye nincs.

24. § A terembe csak bizottsági tagok és tisztviselők léphetnek, kivéve a hírlaptudósítókat és a gyorsírókat, kiknek számára a teremben külön hely jelöltetik ki.

25. § A hallgatóság számára a karzat áll nyitva.

A hallgatóságnak a tanácskozást zavarni nem szabad.

Ha a hallgatóság a csendet a tetszés vagy nem tetszés jeleivel avagy más módon zavarja, és az elnök egyszeri intésének sikere nincs: másodízben a hallgatóságot kiutasíthatja és annak helyét bezáráthatja.

Ha a hallgatóság kiutasítottnak, öt perctől fél óráig terjedhető idő múlva a tanácskozás folytatatik, de ismét nyilvánosan, hallgatóság bebocsátásával.

60. sz.

közgy. 1873.

Pest, Pilis és Solt területileg egyesített megyék közönségének 1873. március 21-én folytatva tartott évnegyedes közgyűlésén ezen szabályrendelet elfogadtatott és megerősítettet.

Jegyzette:

Ilkey Sándor sk.

főjegyző

Forrás: Szabályrendelet a tanácskozási ügyrendről (1870: XLII. tc. 46. §). In: Pest, Pilis és Solt t. e. vármegyéknek szabályrendeletei a tanácskozási ügyrendről, a titkos szavazás módjáról, és a rendes közgyűlések idejéről. Pest, 1873. 3–9.

¹⁰ A titkos szavazás módjáról az 1870: 42. törvénycikk 49. paragrafusának rendelkezése szerint az 1872. november 13-án 525. közgyűlési szám alatt kiadott megyei szabályrendelet a következőképp intézkedett:

„1. A titkos szavazás, szavazólapokkal eszközöltetik, mely mód minden előforduló esetben legegyszerűbben alkalmazható.

SOMORJA RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROS SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETE (Részletek, Somorja, 1873. február 1.)

Az 1405-től hat évtizeden keresztül szabad királyi városi címmel büszkélkedő Somorja, korszakunkban Pozsony vármegye egyik járási székhelye volt, 2470 lakossal (1869). A város az 1871. évi XVIII. törvénycikk alapján 1873-ban rendezett tanácsú városként szervezte meg magát, az alábbiakban olvasható szervezeti szabályrendelet szerint. Hiába érte el azonban a város lélekszáma a századfordulóra a háromezret, anyagi teljesítőképessége hanyatlott (számos más településhez hasonlóan jelentős adósságot halmozódott fel), így a városi ranggal együtt járó megnövekedett terheket nem vállalhatta. Feltehetően ezzel magyarázható, hogy Somorja 1899 végén kérte addigi rendezett tanácsú városi státusának átminősítését nagyközséggé. Pozsony vármegye közgyűlése a javaslatot 1899. december 18-án elfogadta, 1900. május 14-én pedig már meg is tárgyalta Somorja nagyközség szervezeti szabályrendeletét.

A VÁROS HATÓSÁGA

Somorja rendezett tanácsú város belügyeit az 1871. évi XVIII. törvénycikk értelmében és korlátai között önállóan intézi. Hatósága kiterjed ugyanazon törvény 4. §-a alapján a városban és a város területén lakó, vagy tartózkodó minden személyre és a városban s területén létező minden vagyponra, az ugyanezen törvény 5. §-ában megállapított kivételek mellett.

Somorja rendezett tanácsú város ezen hatóságát és abból folyó az 1871. évi XVIII. törvénycikk III. fejezetében körülírt jogait és teendőit ugyanazon törvény korlátai között gyakorolja

1. A képviselőtestület közgyűlése
2. A tanács
3. Az árvaszék és
4. A tisztviselők által.

I. FEJEZET A KÖZGYŰLÉS

A közgyűlés rendesen minden hónapban egyszer, a hónap első szerdáján, vagy ha ez ünnepnapra esnék, a reá következő csütörtökön tartatik, s mindenkor reggeli 9 órakor veszi kezdetét.

A költségvetési előirányzat megállapíttatására, és a számadások megvizsgálására rendezett közgyűlések a törvényhatósági őszi és tavaszi gyűléseket egy hónappal megelőzőleg tartatnak.

A gyűlés egybehívása, valamint rendkívüli gyűlések tartása a törvény 58. §-ában rendelt módon eszközöltetnek. A képviselők száma tekintettel a város népességére, mely a 3000 lélekszámot meg nem haladja, a törvény 37. §. értelmében 48.

Ezek felerészben a legtöbb egyenes államadót fizető községi lakos vagy birtokos nagykorú honpolgárokból, és felerészben a választó közönség választottaiból állanak, és a községi törvény IV. fejezetében rendelt képesség tekintetbe vételével és módon választatnak, illetőleg jegyzékbe foglaltatnak és kiigazítatnak.

Közsgyűléseken a községi törvény 103. §-ában érintett esetek kivételével a jelenlévők határoznak, a tanácskozási ügyrend külön szabályrendelettel állapíttatik meg.

Kizárólag közsgyűléseken terjesztendők elő, illetőleg tárgyalandók:

1. A törvény 32. §-ában említett ügyek elintézéséről szóló polgármesteri jelentések.

Ha pedig a törvényhatóság az 1871. évi XVIII. tc. 26. §-ában elősorolt, vagy a 27. § értelmében fellebbezett ügyeken kívül anélkül, hogy a városi képviselőtestület a törvényhatóság közbenjárását vagy segélyét kérte vagy igénybe vette volna, a város belügyeibe avatkoznék, az ily határozatok ellen a kormánynál leendő orvoslát keresendő.

2. Kérvényezések a város nevében.

3. Helyhatósági szabályok alkotása, kiegészítése és megváltoztatása.

4. A város és hatóságának jogait, illetőségét, valamint a város határait illető kérdések.

5. Az évi költségvetés megvizsgálása és megállapítása.

6. A községi pótdadó mennyiségének és kulcsának megállapítása.

7. Kölcsönvételek és elzálogosítások valamint a város tulajdonát tárgyzó elidegenítések, újszerzések, újjépítkezések, vagy fennálló épületek szétbontásai, valamint községi ingatlan vagyon vagy jognak hat éven túli árverésen, vagy kézalatti haszonbérbe adása, ezekre nézve a képviselőtestület csak az általa a végre legalább 30 nap közbevetésével határozatilag külön kitűzendő közsgyűlésben összetagjainak általános szótöbbségével névszerinti szavazás mellett határozhat, mely határozat a megyei törvényhatósághoz jóváhagyás végett leszen felterjesztendő.

8. A város és felügyelete alatt álló pénzügyintézetek pénztárai megvizsgálásáról, valamint a város gondviselése alatt álló alapítványok mily karban létéről szóló tudósítások s kimutatások.

9. A törvény 26. §-ának korlátai között új hivatalok felállítása, régiek megszüntetése, hivatalnokok és szolgák fizetései megállapítása, felemelése vagy leszállítása.

10. A kegyúri jog gyakorlásából, nemkülönben a városi iskolák fenntartásával járó költségek feletti intézkedések.

11. A községi vagyon kezelési módját, és ha erre nézve bérbeadás állapíttatnék meg, ennek feltételeit a képviselőtestület az általa e végre legalább 30 nap közbevetésével határozatilag előre kitűzendő és kihirdetendő közsgyűlésben állapítja meg.

12. Minden oly költségek folyóvá tétele, melyek az évi költségvetésben nem foglalvák.

13. Hivatalbeli visszaélések vagy hanyagság miatt a városi tisztviselők, s illetőleg előljárók ellen tisztikeresetnek a törvény értelmében megindítása, előljárók s hivatalnokok felüggesztése és helyettesítése.

14. Szabadalomlevelek hirdetése.

15. Telepesedési és polgárosítási jogokkal való felruházás.

16. A közsgyűlési küldöttek jegyzőkönyvei és jelentései.

17. Mindazon tárgyak, melyek különös körülményeknél vagy fontosságuknál fogva a tanács, polgármester vagy szakbizottságok által előterjesztetnek.

18. A hatóság összes tisztviselői feletti őrködés, mivégből félévenként az előjáróság és tanács által elintézett s elintézetlenül maradt tárgyak sommás kimutatása polgármester által a közgyűlés elé terjesztendő.

19. Közrendőrség, köz- és jótékony intézetekre vonatkozó tanácsi határozatok jóváhagyása.

20. Tisztviselőknek 3 napi határidőn túl terjedő szabadságidő megadása.

21. A községi közmunka összeírása, kivetése és megváltás kulcsának megállapítása.

22. A városi számadások, valamint a város felügyelete alatt álló intézetek számadásainak megvizsgálása.

23. Városi s felügyelete alatt álló intézetek vagyonának leltározása.

24. Szakbizottságok alakítása s tagjainak megválasztása.

25. A város nevében bonyolult és sommás bírói eljárásra nem utalt magánjogi követelés iránti per megindításának vagy megszüntetésének elrendelése, kétes kimenetelű pereskedésekben peregyességek helybenhagyása.

26. Ajándékok, jutalmak megszavazása.

27. Mindennemű köztartozásbeli elengedések.

28. Jótékony alapítások.

29. A polgármester intézkedései, és a tanács határozatai ellen egyesek által közbevetett panaszok és fellebbezések.

30. Az 1–29. számig elősorolt tárgyakra vonatkozó indítványok, kérvények és egyéb benyújtványok.

31. Minden oly ügyek a közgyűlés elé tartoznak, melyek megbírálását, és elhatározását magának fenntartani kívánja.

II. FEJEZET A TANÁCS

Mindazon ügyek, melyek a közgyűlésnek fenntartva, a polgármester és árvaszék hatáskörébe sorolva nincsenek, Somorja rendezett tanácsú város területére nézve a tanács hatósága alá tartoznak; a tanács egyszersmind felügyel a városi, és a város kezelése és felügyelet alatt álló pénztárak, intézetek és alapítványokra.

Elnöke a polgármester, akadályoztatása esetében a legidősebb tanácsnok.

A tanács tagjai a képviselőtestület által választott tanácsnokok és a 64. §-ban megnevezett tisztviselők.

A tanács minden tagja szavazattal bír, érvényes határozathozatalra az elnökön kívül legalább három tagnak jelenléte szükséges.

A tanácsülésekben felhívásra megjelenni, felvilágosítást adni minden tisztviselő és hatósági közeg köteles.

A hozott határozatokat a főjegyző akadályoztatása esetében az aljegyző jegyzi fel.

A tanácsülések nyilvánosak, s rendszerint hetenként egyszer maga a tanács által meghatározandó és szokott módon kihirdetendő időben és helyen tartatnak. Rendkívüli tanácsulást tarthat az elnök, ahányszor fontosabb tárgy halaszthatatlan elintézésének szüksége áll

elő. Mindazon határozatoknak, melyek a képviselőtestület felügyelete alatt álló pénztárak bevételei, kiadásai, a helybenhagyott városi költségvetés egyes akár bevételi, akár kiadási tételei valószínűsítését, a költségirányzatba felvett közjavadalmak bérbeadását, továbbá a községi pótdadó összeírása, kivetése, behajtása, községi közmunka, katonai elszállásolás, köznevelés, oktatás és iparügyek, szóval más hatóságnak fenn nem tartott köz- vagy magánügyben érdemleges intézkedést tárgyznak és tartalmazznak, tanácsülésben kell hozatniuk; ugyan-csak tanácsülésben állapítatnak meg a tanács által közgyűlés elé terjesztendő javaslatok.

A határozatok és indokai szótöbbséggel állapítatnak meg; a szavazatok számának egyenlősége esetén azon rész szavazata dönt, melyhez az elnök is járult. A kisebbség indokolt szavazatát írásba foglalhatja, mely az ügyiratokhoz mellékeltetik.

A tanácsnak magánfeleket érdeklő határozati a polgármester vagy helyettese által aláírva az illetőnek hivatalból kézbesítetnek, és a kézhez adástól 15 nap alatt a közgyűléshez fellebbezhetők; a közgyűlés határozata ellen közbevetetett fellebbezés terjesztetik a törvény értelmében a törvényhatóság elé

A tanácsülésben előadandó tárgyak a tanács jegyzőkönyvébe az előadás sorrendje szerint vétetnek fel, a határozat száma egyúttal az ügyiratokra is feljegyzendő.

Ha valamely határozat szavazat útján hozatik, a szavazók nevei a tanács jegyzőkönyvébe szintén beiktatnak.

A tanács határozatainak megállapításánál a fennálló törvények, kormány és törvényhatósági rendeletek, szabványok és törvényes gyakorlat szerint tartozik eljárni.

A háztartást érdeklő ügyekben köteles a város érdekét mindenek felett szem előtt tartani s azt a törvény korlátai között telhetőleg védeni, támogatni és előmozdítani.

Ebből folyólag őrködni és intézkedni köteles a tanács, hogy a városnak és felügyelete alatt álló intézeteknek vagyona ne rongáltassék, ne bitoroltassék, és a közgyűlés elhatározása nélkül meg ne csonkíttassék, hogy a város jövedelmi forrásai telhetőleg legelőnyösebben kiaknáztassanak, a közjövödelmek a pénztárba teljesen befolyjanak, a költségvetésbe felvett bevételek legalább az előírányzott mennyiségben valószínűsítassanak, és a kiadásokban a lehető legnagyobb mérvű megtakarítások anélkül, hogy a város érdeke veszélyeztetnék, eszközöltessenek.

E végből irányt adó szabályul kimondatik, miszerint a városi vagyon általában bérbeadás útján kezelendő, és házilagos kezelést csak oly esetben hozhat a tanács a közgyűlésben indítványba, midőn azt a város érdeke kivételesen javasolná.

A városi vagyon bérbeadása rendszerint nyilvános árverés vagy ajánlati eljárás útján eszközöltetik.

Az árverés módozatainak és kikiáltási árának megállapítása, valamint az árverés eredményének el- vagy nemfogadása a közgyűlés jogköréhez tartozik.

A bérbeadás feltételeit és módozatait a szakbizottságok készítik elő, s a javaslatok a tanács útján terjesztetnek a közgyűléshez.

Azon szolgáltatások biztosítása tekintetében, melyek az előírányzott kiadások rovatában, a költségvetésbe bevételvék, az árlejtés hasonló módon eszközölendő, s annak megtartása s helybenhagyására nézve hasonló eljárás követendő.

A város számára teljesítendő munkálatok jelesen: építkezések a középületeken, csatornákon vagy azok alkatrészein szükséges javítások, eszközök, szerek beszerzésének megren-

delése csupán előlegesen megvizsgálandó költségvetés, illetve terv alapján történhetik; és a végrehajtott munka, valamint a szállított eszközök, szerek, szakértők közbe jötte mellett megejtendő felülvizsgálat alá vonandók, melynek eredménye a díj vagy ár utalványozásánál irányt szab.

A városi háztartásban az évi költségvetés adván meg az irányt, köteles a tanács, mint a költségelőirányzat megbírálására első sorban hivatott testület ügyelni, hogy a költségvetésbe a városnak minden jövedelme felvétessék, és a kiadások akképp irányoztassanak elő, hogy egyrészt a köz- és beligazgatás rendes folyama biztosíttassék, a közvagyon épen fenntartassék; másrészt a pénztár nélkülözhető költségektől megóvassék.

Ezt minden egyes tételnek szoros bírálata által lehetvén elérni, hogy ez mind maga a tanács, mind a közgyűlés által behatóan tárgyalathassék, a tanács intézkedik, hogy a város ingó és ingatlan vagyonáról szóló leltár pontosan vezettessék, s a költségvetéshez szükséges adatok az egyes hivatalok részéről idejekorán beadassanak.

Az előirányzott bevételeknek a kiadásokkal lett egybetartása útján netán mutatkozó hiány fedezésére közgyűléseleg kivettetni megállapított községi pótdadónak a kidolgozandó kulcs szerinti kirovásáról és behajtásáról a tanács gondoskodik.

A megállapított költségvetés szoros megtartásáért a tanács felelős.

Ha az előirányzat valamely rovatában felvett összeg teljesen felhasználtván, azon rovat terhére még mellőzhetlen kiadások fordulnának elő, megengedtetik, hogy ezek fedezésére közgyűlési jóváhagyás mellett más rovat alatti összeg feleslege fordíttassék.

Ha időközben előre nem látott körülményeknél fogva rendkívüli kiadás szüksége áll elő, az iránt a tanács esetről esetre kimerítő jelentést és indokolt javaslatot terjesztend a közgyűlés elé.

Társas tanácskozás útján elintézendő, itt részletesen elősorolt ügyeken kívül a hatósághoz benyújtott vagy érkezett folyó egyéb oly ügyek, melyek érdemleges intézkedést nem igényelnek, a város jogaira, érdekeire befolyással nincsenek s inkább csak valamely hatóság közreműködést átruházott hatáskörben igénylő megkeresvényei, a már meghozott határozatok foganatosítását érdeklő kérdések, mint szintén valamely tárgy megérlelése és kidolgozására szükséges előkészítő lépések tanácsulésen kívül a polgármester által intéztetnek el.

A tanács hatáskörébe utalt tárgyak netalán szükséges előkészítése a szakbizottságok által eszközöltvén, a tanács a szakbizottságokat is igénybe veheti.

SZAKBIZOTTSÁGOK

A tanács illetőleg közgyűlés hatósága alá tartozó ügyek tökéletes előkészítése és a hozandó határozatokban a megállapodás könnyítése végett szakbizottságok állítanak és pedig:

Háztartási, közigazgatási, építészet és szépítészeti;

Pénzügyi, pénztári;

Jogi, közegészségi és rendőri;

Köznevelési és oktatási.

Ezen szakbizottságok szervezetét a közgyűlés állapítja meg, ugyanez határozza az egyes bizottságok tagjai száma tekintetében, és azokat szintén a közgyűlés választja.

E szakbizottságok tanácskozó, véleményező és indítványozó testületek, melyek a közgyűlés és tanács törekvéseit és munkálatait elősegítik.

[...]¹

IV. FEJEZET A TISZTVISELŐK

Az egyes tisztviselők munka, jog és hatásköre ugyanis:

A polgármester

A polgármester a városnak első tisztviselője, s mint ilyen képviseli a város közönségét.

A közgyűlések, tanácsülések és árvaszék elnöke. Végrehajtja az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeleteket, melyeket a törvényben megírt úton fogad; más úton érkezett rendeleteket nem fogadhat sem végre nem hajthat.

Érvényt szerez a közgyűlés tanács- és árvaszék határozatainak.

A szabályrendeletek pontos megtartásáról gondoskodik, azoknak jóváhagyás végett felterjesztését eszközöli.

A határozatok elleni fellebbezéseket elfogadja és illetőségök helyére előterjeszti. Az 1870. évi XLII. tc. 47. §-a értelmében a megyei bizottságnak tagja lévén, a megyei bizottmányi gyűléseken részt vesz. Intézkedik azon ügyekben, melyek a törvény és törvényhatósági vagy községi szabályrendeletek értelmében hatásköréhez tartoznak.

Átveszi a városokhoz intézett törvényhatsági rendeleteket, mindennemű leveleket és folyamodványokat, s azok beiktatása, s elintézéséről gondoskodik. Aláírja a város nevében kiállított okmányokat, leveleket és felterjesztéseket.

Intézkedéséről és a város ügyeinek állapotáról félévenként jelentést tesz a közgyűlésnek. Felfogadja a hatósági szolgaszemélyzetet, s a cselédrendtartás értelmében el is bocsáthatja.

Egyesek a polgármester sérelmes határozatát az esetben, ha a határozatban a birtokon kívüli fellebbezés világosan ki nem mondatik, a községi törvény 27. §. értelmében a közgyűléshez birtokon belül fellebbezhetik, a közgyűlés határozata ellen jön a törvény 27. §. rendelt eljárás alkalmazásba.

Felügyel a közigazgatási, iktatói és jegyzőkönyvek vezetésére s kiadványozására. Mint első tisztviselő feje az előljáráságnak s az összes tisztviselők és tanácsnokok, utasításai értelmében engedelmisséggel tartoznak neki.

Felügyel s város minden vagyonára, őrökdi a számadások pontos beadása felett, 20 forintig utalványozhat a tanácsnak teendő utólagos bejelentés kötelessége mellett.

A pénztárnokok által kimutatott hátralékosokat záros határidő kitűzése mellett meginteti, s nem fizetés esetébeni beperlés végett a városi ügyésznek haladéktalanul átadja.

¹ Az itt nem közölt 3. fejezet az árvaszék működését szabályozza.

A szakbizottságokat összehívja, s az odaült tárgyakat a szakbizottság által kebeléből választandó elnöknek tanácskozás, véleményezés és javaslattétel végett általadja.

Felügyel, hogy a szakbizottságok teendőiket késedelmezés és halasztgatás nélkül végezzék. Küldöttségeket nevez, úgy a város, mint az egyesek érdekében. Elnöke a város felügyelete alatt álló intézeteknek, s mint ilyen az ezeket érdeklő határozatok és szabályrendeleteknek pontos végrehajtása felett őrködik.

A rendezett tanácsú városok polgármesterei az 1870. évi XLII. tc. 57. §-a értelmében a törvényhatósági kültisztviselők közé lévén sorolva, mint ilyen gondoskodik az újoncok illetőleg hadkötelezettek összeírása és előállítására, s gondoskodik egyszersmind a megyei közmunka összeírása és a váltságdíj behajtása iránt.

A tisztikar és szolgáloményzet a közgyűlésnek fenn nem tartott személyi illetményi ügyeit, és a 3 napot nem haladó szabadságidő engedélyezése iránti éréseit ellátja.

Új hivatalok felállítására, vagy régiéek megszüntetése iránt a tanáccsal egyetértve indokolt javaslatot terjeszt elő.

Rendkívüli szükség esetén közgyűlésileg engedélyezett napidíjas írnokokat a jegyző meghallgatása mellett kinevez és elbocsát.

Szabályrendeleteknek és a közönséget érdeklő határozatoknak kifüggesztés és dobszó melletti kihirdetését eszközölteti.

A városi valamint a város kezelése és felügyelete alatt álló pénztárak megvizsgálását, amennyiszer jónak látja, de negyedévenként legalább egyszer váratlanul eszközölteti s az erre vonatkozó jelentéseket a közgyűlés elé terjeszti. Továbbá:

A polgármester mint a rendőrség főnöke a város egész területére nézve azon szabályok szerint, melyek a hozzá utalt ügyek elintézése módját illetőleg törvényben, kormányrendeletek, törvényhatósági és községi szabályzatokban előírva, eljár és intézkedik; még pedig:

Mindazon ügyekben, melyek a csend és rend, a személy- és vagyonbátorság fenntartására vonatkoznak. Ebből kifolyólag a rendőri tisztet önállóan megteszi, és végrehajtja a közegezségi, tisztasági, piaci, vásári és tűzrendőri tekintetben szükséges rendőri intézkedéseket, jelesül:

Felügyel a mértékek, vendéglők, kávéházak, nyilvános mulató és gyűlhelyek, vándor zenészek és énekesek, kóbor cigányok felett. Intézkedik tűzveszély, árvíz, közutcani rögtöni megbetegedések, örülesi, öngyilkossági esetekben, valamint a sebes hajtás iránt. Figyelme kiterjed tiltott fegyverek és löszerekre, dühös és veszélyes ebek s más házi állatokra, összeomlással fenyegető épületekre, hidak, járdák, csatornák és zsilipekre; kőborgók, munkakerülők, rovott előéletű, kiutasított és megbűnhődött egyénekre, összeköttetéseikre és tartózkodási helyeikre.

Eszközli az eltulajdonított, elveszett vagy talált jószágok és tárgyak nyilvántartását, szökött, eltévedt egyének, fentalált hullák leírását és köröztetését.

Kötelessége a bűnesetek megakadályoztatása, illető helyre feljelentése és elkövetőinek nyomozása.

Hozzá tartoznak: lőpor, kőolaj, szesz s egyéb gyűlékony és robbanó szerek árulása, rakározása feletti felügyelet; gyárakban dolgozó gyermekek, ipar- és kereskedelmi tanoncok s lelencekről való gondoskodás, szesz italokra, utca tisztaságára, vágóhídra, bűzös kipárolgást okozó üzletekre, élelmi cikkekre általában, mérgek árulására, himlőoltása, vagy vizsgá-

latok, boncolatokra való rendőri felügyelet, lát-termek, nyilvános kirakatok, szabadban fürdés és közvilágításra való felügyelet; úrendőrség, érkező és itt tartózkodó idegenek felett, amennyiben utóbbiak bűnvádi eljárást, vagy kártalanítást nem vonnak magok után, s így nem a rendes bíróság elé tartoznak, a vizsgálat szabályszerű megejtésének előre bocsátása mellett ítélt. Kezeli a lelenc- és cselédügyet az erre nézve fennálló szabályok szerint.

Elintézi az utazási és vándorlási engedély iránti kérelmet, tekintettel az illetők hadkötelezettségi viszonyaira.

Intézi és kormányozza a városi rendőrséget.

Kezeli a barmászrendőrséget, kiállítja a marhajárlatokat, eljár azon esetekben, midőn az ily nemű okirat valódisága és hitelessége iránt vizsgálat eszközözendő.

Bitang jószágügyet kezel s az ily jószág netaláni tartásdíjáról, esetleg eladási áráról az e részben fennálló kormányrendeletek figyelembe tartásával a tanácsnak beszámol. Nyilvános multságok, mutatóványok, színi előadások tarthatására szükséges engedély iránti kérelmeket a közerkölcsiségre való kiváló tekintettel ellátja.

Fenntartja a koldulásra vonatkozó tilalmakat.

Eszközli úgy az állandó, mint az átvonuló katonaság vagy honvédek elszállásolását. Fogadja és elbocsátja a városi közrendőri szolgálatszemélyzetet.

Mind ezen és a helyi szabványokban, a rendőri hatóság alá utalt és utalandó kérdésekben rendőri határozatok ellen a fellebbezés az esetben, ha a határozatban a birtokon kívüli fellebbezés világosan ki nem mondatik a községi törvény 27. §-a értelmében birtokon belül 15 nap alatt közgyűléshez történik, a közgyűlés határozata ellen jön alkalmazásba a törvény 27. §-a.

A polgármester panaszkönyvet vezet, a büntetéspénzeket a marasztalt fél megnevezése mellett esetről esetre a közgyűlés által előre kitűzött pénztárba jegyzék mellett köteles beadni, s erről a tanácsnak a legközelebbi ülésben jelentést tesz. A tanácsnak joga van az átadott büntetéspénzekről vezetett jegyzéket a panaszkönyvvvel bármikor is egybe hasonlítani.

[...]²

Kelt Somorján, 1873. évi február 1. tartott városi közgyűlésből.

Pósfay Sándor
helyettes városi bíró

Neubauer Károly
tanácsnok, mint helyettes jegyző

² Az itt nem közölt fejezetek a további tisztviselők feladatköréről, valamint a napidíjakról rendelkeznek.

250. sz. k. i. Ezen szabályrendelet a megyei hatóságnak folyó év március hó 17. 1459. k. i./96 gyűl. sz. alatt kelt felterjesztése folytán nagyméltóságú magyar király belügyminisztérium által, annak folyó évi április hó 26. kelt 10.632 számú rendeletével helyben hagyatott.

Kelt Somorján, 1873. évi május hó 18-án.

Tomány Ferenc polgármester

Pósfay Sándor jegyző

Forrás: Somorja rendezett tanácsú város hatóságának szervezete. Pozsony, 1873. Lelőhely: OSZK Kisnyomtatványtár

MADOCSA NAGYKÖZSÉG SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETE

(Madocsa, 1873. augusztus 3.)

A Tolna vármegye dunaföldvári járásában fekvő 2227 fős lélekszámú Madocsa nagyközség saját szervezeti szabályrendeletét a vármegye által a területén található nagy- és kisközségek számára kiadott általános szabályrendelet alapján alkotta meg. Az 1872. április 22-én elfogadott alaprendelet fontosságát növeli, hogy Tolna vármegyében városokat nem, csak kis- és nagyközségeket találhatunk a XIX. században. A 22. § kimondta, hogy „jelen szabályrendelet alapján kötelesek a községek, tekintettel helyi viszonyaikra, az előjárók teendőit, s a szolgaszemélyzet létszámát rendező, az 1871. törvénycikk 65. §-ban, ugyanazok fizetése s napidíjukra vonatkozólag a 66. §-ban, a közgyűlések száma, ideje, továbbá a tanácskozás ügyrendét illetőleg az 58., 59. §-ban, az erdők fenntartására vonatkozólag a 109. §-ban, a pénztári kezelést illetőleg a 126. §-ban érintett községi szabályrendeleteket megállapítani s azokat jóváhagyás végett felterjeszteni.”

Összevetve az alaprendeletet az alábbiakban olvasható szervezeti szabályrendelettel, megállapíthatjuk, hogy a madocsaiaiak, bár figyelembe vették a megye által ajánlott szerkezetet, a szövegben mégis több helyütt átütnek a helyi viszonyokra jellemző sajátosságok.¹

I. FEJEZET A KÖZSÉGHATÓSÁGI KÖZEGEKRŐL

1. § A község helyhatósági egyetemét a bizottság képviseli, – s amennyiben a törvény kivételesen nem intézkedik, a hatósági jogokat is a község nevében s a hatóság közege által a bizottság gyakorolja (1871. évi 18. törvénycikk 34. §)

2. § A község hatósági közegei a képviselőtestület, a bíró, helyettes bíró, 4 tanácsnok, (esküdtek), pénztárnok, jegyző, közgyám.

3. § A bizottság jogainak s szervezetének keretét 1871. évi XVIII. törvénycikk 34. és 37. §§-ai állapítják meg.

4. § A község szolgálói: 3 kisbíró, 2 hadnagy, 1 éjjeliőr és egy kocsis.

II. FEJEZET A KÖZGYŰLÉSRŐL

5. § A közgyűlés, vagy rendes, vagy rendkívüli; a rendes közgyűlés minden hónapban egyszer tartatik; rendkívüli közgyűlés annyiszor tartathatik, amennyiszor ezt a bíró szükségesnek találja, vagy valamely bizottmányi, vagy képviseleti tag a tárgynak megnevezése mel-

¹ Vö. Tolnavármegye bizottsága által a megyei nagy- és kisközségek előjáróinak kötelességéről, s a szolgaszemélyzet létszámáról az 1871. évi 18. törvénycikk 56. §-a értelmében életbeléptetett általános szabályrendelet. Szekszárd, Nyomatott Újfalusy Lajosnál, 1872. Lelőhely: OSZK Kisnyomtatványtár.

lett, szóval, vagy írásban kérelmezi; főként tavasszal a múlt évi számadások megvizsgálása, és ősszel a költségvetés megállapítása végett a törvényhatóság tavaszi- és őszi közgyűlését 1 hónappal megelőzőleg rendes közgyűlés tartandó.

6. § A közgyűlésnek határnapját s a felveendő tárgyak sorozatát legalább 24 órával a közgyűlés kezdete előtt a bíró szabályszerűleg kihirdetni köteles; a meghívások a közgyűlések-re az eddigi gyakorlat szerint a kisbíró által eszközözlendők.

7. § A közgyűlés elnöke a bíró, akadályoztatása esetében a helyettes, vagy törvénybíró; a közgyűlés tagjai bizottmány, vagy képviselőtestület, a jegyző, a bíró és törvénybírók kívül a 4 tanácsos, pénztárnok, közgyám.

A közgyűlés hatásköréhez s illetőségéhez következő tárgyak tartoznak úgy mint:

a) Szabályrendeletek alkotása.

b) A községi vagyon feletti rendelkezés.

c) A községi költségvetés és esetleg új pótdó megállapítása.

d) Általában az 1871. évi XVIII. törvénycikk 26. §-ában foglalt esetek.

8. § Ki a tanácskozás méltóságát megsérti, vagy a gyűlés tagjait sértő kifejezésekkel illeti, s azt rögtön vissza nem vonja, a gyűlés által kereset alá vonatik, és fellebbezés kizárásával 1-15 forintig büntetethetik.

A gyűlés tanácskozásairól jegyzőkönyv vezetetik, melyben a tanácskozás alávonat tárgyszómás kivonata, az arra keletkezett határozat indokaival bevezetetik; a gyűlésen előadó a jegyző, a határozatot a többség szerint az elnök mondja ki, ki azonban szavazatával a többséghez nem járult, különben szavazatának a jegyzőkönyvbeni felvételét igényelheti.

A közgyűléseken a 26. § esetekbeni határozatok és szabályrendeletek megerősítés végett 15 nap alatt a tekintetes megyei hatósághoz jóváhagyás végett fölterjesztendők.

III. FEJEZET AZ ELÖLJÁRÓSÁG FIZETÉSE ÉS TEENDŐI

9. § A jegyző fizetése a kimutatás szerint szabadlakás és $\frac{1}{4}$ külbelki állományhasználaton túl 300-400 forint között váltakozik; a bíró fizetése 60 forint; törvénybíróé 20 forint; pénztárnok fizetése 80 forint; négy tanácsnok rendes fizetést nem húzván, hivatalos kiküldetés esetében nappalra 50 krajcár, éjjelre 1 forint díjt húznak; szülésznő fizetése 50 forint, fél öl fa, 5 kéve rőzse, ezentúl minden fizetni képes gyermekszülőtől 1 forintot kap; a 216/4065. 1873. sz. megyei határozat szerint ugyan 2 forintban állapítatott meg a szülésznő díja, de a jelenlegi szülésznő kellemetlenség kikerülése végett önként lemondott a fölment díjról; hanem ahelyett egy öl tűzifát kért, mely fél öl fa és 50 kéve rőzsében állapítatott meg.

A közgyám nem húz fizetést a községi pénztárból.

A cselédség 3 kisbíró fejenként 28 forintot; 2 hadnagy fejenként 12 forintot, egy éjjeli őr 20 forintot és tíz véka kenyérbúzáat húz fizetésül; ezentúl sorgabona-szedés alkalmával minden cseléd, midőn a sor reá kerül, mint rendes szolgálaton túli foglalkozásért fejenként 40 krajcár napdíjat húz.

10. § A bíró mint a képviselő testület elnöke a közgyűlésen elnököl, és azok vezetésében

a törvény 57., 58., 59., 60., 61., 62. §-ához és a megyei törvényhatóság által hozott szabályrendelet 2. §-ában írt rendelethez alkalmazkodik.

A bíró teendői és kötelességei általában az 1871. évi XVIII. törvénycikk 65. §-a értelmében hozott szabályrendelet 9. §-ban, a községi bíraskodási ügyekbeni eljárása pedig az 1868. LIV. törvénycikk² 475–480. §-aiban körvonalazták (szabályrendelet *a., b., c., d., e., f., g., h., i., k. l., m.*)

11. § A községi jegyző, a közgyűlés és tanács jegyzőkönyvét vezeti, - határozatokat, valamint mindennemű fölterjesztéseket és levelezéseket fogalmaz, - a község hatósága nevében kiállítandó okmányokat elkészíti s a közgyűlésen a tárgyakat előadja a 10. §-ban hivatkozott szabályrendelet 11. §-ban előírt kötelességeket teljesíti (*a. b. c. d. e. f. g. h.*)

12. § A községi jegyző a bíróval együttesen eljárásáért az 1871. évi XVIII. törvénycikk 91. és következő §-aiban előírt következmény terhe alatt felelősek.

13. § A helyettes (másod-, törvénybíró) a bíróját akadályoztatása esetében helyettesíti, s ezen esetekben, úgy egyes a községbíró által reá bízott ügyekben saját felelősségére jár el.

14. § A tanácsbeliek (esküdtek, hitesek) mint az előljáróság tagjai, részt vesznek a tanácsülésben, segédkezett nyújtanak az összes előljáróságnak, és egyes esetekben (mint adó, vagy egyéb végrehajtásnál, becslésnél, közmunka összeírás, katona beszállásolás stb.) a reájuk ruházott teendők végzésében saját felelősségre járnak el.

15. § A pénztárnok kezeli a község pénzbeli és összes vagyonát, ő veszi által és nyugtatja az adó befizetéseket, közmunka s más váltságdíjakat, s egyéb jövedelmeket; a bíró utalványozása mellett teljesíti a kifizetéseket, rendes naplót vezet, a számadást rendes nyugták, illetőleg ellennyugták mellett kezeli, s azt minden év végével a reá következő tavaszon tartandó közgyűlésig okmányilag felszerelve elkészíteni köteles, ehhez szükség esetén a jegyző segítségét igénybe veheti.

16. § A községi közgyám teendőit az 1868. évi LIV. törvénycikk 560., 561., 562., 563. §-ai, az 1870. évi XLII. törvénycikk értelmében eszközölt megyei szervezés alkalmával megállapított és a magyar királyi belügyminisztérium által 31037/1871. szám alatt kelt leiratával végleg helybenhagyott árva- és gyámügyi szabályzat V. és VI. fejezete szabályozza, illetőleg azokban van meghatározva.

17. § Madocsa község képes lévén magát mint nagyközség fenntartani és ügyeit önállólag kezelni, az 1871. évi XVIII. törvénycikk 34. §-a értelmében, a 37. § szerint alakított 22 tagú képviselőtestület, vagy bizottmány által kíván kormányoztatni.

IV. FEJEZET VEGYES INTÉZMÉNY

18. § Az 1871. évi XVIII. törvénycikk 109. §-a értelmében a község tulajdonát képező 6 hold 896 □-öl erdő, mely sok a községbeli egyesek tulajdonához tartozó gyümölcsösrel kapcsolatban van, ezen gyümölcsösrel egyetemeni fenntartását illetőleg az eddigi gyakor-

 ² Lásd az 1868. évi LIV. törvénycikket a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.

lat szerint egy az erdő- és gyümölcsös között épült házikóban lakó erdőcsősz van föllállítva, kinek évi fizetése a község erdejétől 12 véka kenyérbúza, 1 hold fű; ezen erdővel összekötetésben álló, egyesek tulajdonát képező gyümölcsösök minden darabja után a tulajdonosoktól 2 krajcár, midőn pedig a gyümölcsstermés ideje van és annak megőrzésére a rendes erdőcsősz egymaga elégtelen volna, időnként fogadtatik a gyümölcsérés idejére egy segédcsősz, ki a gyümölcsös után járó fizetést, mely annak idejében állapítatik meg a terméshez mért arányban, a csősszel megosztja.

19. § A mészárszéket illetőleg határoztatik:

a) Mivel Madocsán egy mészáros nem képes magát föntartani, mert birkavágás idején túl, amidőn a marhahús szükségeltetik; nem vághat le marhát anélkül, hogy a hús el ne romoljék: még borjúhúst sem képes elmérni (nevendékmарha-vágás pedig célszerűtlen és tilos is), legbiztosabb, ha a község székjére szomszéd községbeli mészáros vállalkozik, ki a mészárszéktől 10 forintnyi haszonbért fizet, a legelőért esetleg szinte külön bért; ekkor el láthatja a széket hússal, mivel más községben, például Bölcskén is méret, és nem bűzhödik meg a marhahús.

b) Ha bért nem fizet, a községgel állít legényt, marhahúst ő ad, a birkavágásnál pedig fele haszon a mészárost, fele a községet illeti.

c) Ha a regale a község kezére jut, akkor a korcsmáros a húsvágást is átalveheti és üzheti, ellenben a sertéshúsvágás a hentesek által is üzetik.

20. § A malom-révi út fölmérendő, közös költségen megcsinálandó, az árkok kétfelől felhánytatván az út teknősré alakítandó, és a malomrévből homokkal s murvával megerősítendő.

Az utcákon a vízárkok szintén kitisztítandók, – a hidak jókarba helyezendőek és az utak járhatókká teendőek.

21. § Madocsa község összes határának területén, az 1872. évi VI. törvénycikk és az 1840. évi IX. törvénycikk³ értelmében a vadászati joggyakorlatát a hivatkozott törvényben előírt szabályoknál korlátozottabb föltételek alatt hajlandó csak haszonbérbe adni, semmi áron meg nem engedvén a vadászatbérloknak, hogy a vadászati joggyakorlása által a határbeli földeken a termények, erdő- és gyümölcsösben kárt tegyen; ámbár az 1872. évi VI. törvénycikk 6. §-a a vadászat által okozott kárt megtéríteni rendeli, bérlet által nem jogosított egyénnek pedig a vadászat általában tilos a madocsi területen.

22. § Végül elhatároztatik, miszerint a hivatalos teendők naponkénti szaporodása tekintetéből a közigazgatási téren, és az 1868. évi LVI. törvénycikk IX. cím 475–480. § értelmébeni gyakorlását tekintve a községi bíróságnak, valamint a község gazdasági ügyeit tekintve multhatatlan szükséges, miként a 8 esküdt közül kettő hétfőn és szombaton, a közbeeső napokon pedig egy a bíró és jegyző mellett sor szerint jelen legyen, vasárnap és ünnepnapokon, részint templombamenés, részint egyéb ügyek intézése végett valamennyi előjáró köteles megjelenni.

³ Lásd az 1840. évi IX. törvénycikket a mezei rendőrségről, valamint az 1872. évi VI. törvénycikket a vadászatról.

V. FEJEZET

A KÖZSÉGI TANÁCSKOZÁS ÜGYRENDJE

1. §⁴ Az ülést a bíró nyitja meg és rekeszti be, ő vezérli a tanácskozást, és mondja ki a határozatokat.

2. § Minden ülés a bíró által megállapított napirend tárgysorozatának előterjesztésével nyitattik meg.

3. § A tárgysorozattali eltérésnek akkor van helye, ha valamely sürgős tárgynak soron kívüli tárgyalására tétetik indítvány, s ez a többség által elfogadtatik.

4. § A vita alatti tárgyra vonatkozó indítványok azonnal tárgyalandók, hacsak az ülés azoknak elnapolását, vagy mellőzését el nem rendeli.

5. § Oly önálló indítványok, melyek az ülés előtt a jegyzői hivatalba letétettek, a napirendbe fölvetel végett azonnal bejelentők.

6. § A tagok a följegyeztetés során szólnak, a szónokokat a jegyző írja és szólítja föl.

7. § A tanácskozás alatti tárgyhoz csak egyszer lehet szólni; csupán az indítványozónak van joga a határozat kimondása előtt, még pedig az indítvány visszavételének esetén soron kívül is, még egyszer szólani.

8. § Bármikor szót kérhetnek azok:

1. Kik napi rendhez szólni.

2. Kik személyes kérdésben válaszolni, és

3. Kik tanácskozási szabályokra hivatkozni akarnak.

9. § Csupán tárgyilagos fölvilágosítás végett rövid közbeszólás az elnök engedelmére lett bárkinek van joga. Az elnök a 18. §-ban megszabott értelemben tárgyalás közben bármikor is szólhat.

10. § Tanácskozás közben írott beszédet olvasni nem szabad.

11. § Az indítványozó vissza vonhatja indítványát, ha azonban az ülés más tagja azt magáévá teszi, a tárgyalás folytatatik.

12. § A tárgyalás befejeztével, ha legalább 10 tag kívánja, az elnök szavazásra tűzi ki a kérdést; ellenkező esetben az egyértelmű szónokok többsége szerint mondja ki a határozatot.

13. § A szavazás előtt szerkesztendő kérdés akként teendő fel, hogy arra igen, vagy nemmel lehessen felelni.

14. § A kérdések felvetésénél a napi rendnek elsősége van a tárgy felett; mint elsőbbsége van azon indítványnak, hogy a tárgyalásnak nincs helye, továbbá elsőbbsége van az elvetésnek a tárgyalás felett, ezután az elhalasztási indítványnak, mely lehet kétféle, tudniillik határozatlan időre és sorozatra halasztás.

A tárgy felvétele esetén elsőbbsége van azon módosítványnak, melyre az eredeti indítványtól legtávolabb áll, s közeledési fokozat szerint eszközlendő a szavazás a módosítványok s végre az eredeti indítvány felett.

Pénzösszegek kérdésénél mindig a legnagyobb összeg jó szavazás alá. A kérdés fölvetéséhez és szavazási sorozatához mindenki szólhat egyszer s maga az indítvány, illetőleg a

 ⁴ A rendelet paragrafusainak számozása itt újakezdődik.

módosítványok írásban adandók be, jogában állván, mégis az illető indítványozónak, módosítványát saját szavaival jegyzői toll alá azonnal lemondani.

15. § A szavazás felszólalás, vagy amennyiben a többség kivehető nem lenne, névsor szerinti felolvasás mellett szóval, személyes kérdésben azonban titkosan történik. Névszerinti szavazás esetében pedig a szavazatokat az elnök a jegyzővel együtt számítja össze. Titkos szavazás esetében pedig az elnök által legalább három tagból álló küldöttség nevezendő ki.

16. § Az elnök legutolsó a szavazásnál, ennek feljegyzett, vagy átvett szavazata után, a szavazat alatt álló ügyben senki sem szavazhat.

17. § Szavazás közben beszédet tartani, vagy szavazatot indokolni nem szabad.

18. § Miután a bírónak, mint elnöknek kötelességében áll ezen rendszabályok felett őrködni, egyszersmind jogában, sőt kötelességében áll a kérdéstől eltérő szónokokat a szönyegen levő kérdésre utalni, de a rendet s illemet sértő szónokot beszéde félbe szakításával is rendre utasítani. Rendre utasítás után a szónokot illeti a szó, mentsége előadására. A szónok ugyanazon előadás közben másodszor is rendre utasítatván, és mentsége is meghallgattatván, az elnöknek joga van az ülést minden vitatkozás kizárásával a fölötti szavazás által határozatra fölhívni, vajon a szónoknak a szólás tovább is megengedtessek-e vagy sem? Nagyobb sértések esetén a szónok széksértési kereset alá is vonattathatik.

19. § Ugyanazon ülésben, vagy ülésszakban a kimondott határozatot módosítani, vagy változtatni, és az el nem fogadott indítványokat 3 hó elforgása előtt megújítani nem szabad.

Kelt Madocsán augusztus hó 3-án 1873.

Báán János jegyző

Törjék Mihály bíró

Pál János esküdt

Szekeres István közgyám

Bertok István esküdt

Kiss Sándor esküdt

Bitzó János képviselő

Komáromi István képviselő

Tartzal János képviselő

Forrás: Tolnavármegyében kebelezett Madocsa nagyközség helyhatósági szervezete. Szekszárd, 1873. Lelőhely: OSZK Kisnyomtatványtár.

BUDA-PEST FŐVÁROS TÖRVÉNYHATÓSÁGÁNAK SZERVEZETE (Részletek, Budapest, 1873. december 20.)

Az egyesített főváros önkormányzati szervezetét elsősorban az 1872. december 27-én kihirdetett, Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk határozta meg. A részletes szervezeti szabályzatokat a három város, Pest, Buda és Óbuda közös közgyűlései fogadták el, majd azokat együtt, 1873. december 20-án hagyta jóvá a belügyminiszter. Közben az újonnan választott Budapest főváros törvényhatósági bizottsága is megtartotta alakuló közgyűlését 1873. október 25-én.

A szervezeti szabályzat 1876-ig lényegében nem változott. 1876-tól viszont számos olyan, az ország közigazgatásának átalakításáról szóló törvény született, amelyek a fővárost is érintették, illetve a főváros működésének bizonyos részterületeire vonatkoztak, mint a Budapest-fővárosi rendőrségről szóló 1881. évi XXI. tc. és később a Budapest székesfőváros kerületi eljáráságairól szóló 1893. évi XXXIII. tc.

A változások hatására a szabályzat nagyobb módosítására már 1885-ben került sor (296/1885. közgyűlési számú határozat, lásd a lábjegyzetekben), majd újabb közgyűlési határozatokkal azt folyamatosan pontosították. Az 1873-as szabályrendelet ezekkel a módosításokkal 1911-ig volt érvényben. Akkor Bárczy István polgármester irányításával átfogó reformra került sor, amely a főváros szervezeti szabályzatát átalakította és új, egységes szerkezetbe foglalta.

Az itt közölt szervezeti szabályok három nagyobb részre oszthatók. Az első a fővárosi törvényhatóság képviselői szervének, a közgyűlésnek az ügyrendje, amelyet a későbbi, 1911-es reform lényegében nem érintett. A második a közgyűlés mellett működő állandó szakbizottságokat (bizottmányokat) és működésük általános szabályait adja meg. A harmadik, legterjedelmesebb rész a hivatal szervezetét, azaz a fővárosi közegek és tisztviselők feladatait, hatáskörüket és létszámukat írja le, amelyből az általános, valamint a polgármesterre, a fővárosi tanácsra és a tanácsi ügyosztályok szervezetére és személyzetére vonatkozó szabályokat közöljük.

BUDA-PEST FŐVÁROS TÖRVÉNYHATÓSÁGI KÖZGYŰLÉSÉNEK ÜGYRENDJE

I. A KÖZGYŰLÉSEK TARTÁSA ÉS ÖSSZEHÍVÁSÁRÓL

1. § Hetenkint rendszeren egy közgyűlés tartatik.¹

Rendkívüli közgyűlés pedig összehívható annyiszor, a hányszor azt vagy maga a közgyűlés előre megrendeli, vagy a főpolgármester, ennek akadályoztatása esetén a polgármester, – s illetve a most nevezettek helyettese (ügyr. 5. §) szükségesnek tartja.

2. § A közgyűlés összehívása, a felveendő tárgyaknak közlése mellett a városházánál, valamint a kerületi eljáróságoknál is alkalmazandó hirdetményi táblákon az elnökség (ügyr. 5. §) által eszközöltetik.

Ezen közzététel a közgyűlést legalább 3 nappal előzze meg.

 ¹ A 74/1874. sz. közgyűlési határozat az előírt időszakot két hétre módosította.

Oly tárgyak, melyeket legalább 8 nappal előbb közgyűlésre kell kitűzni (törv. 60. 98. 100. §§)² a sorozatban, mint ilyenek különösen megjelölendők.

Folytatólagos napokon tartott közgyűlés egynek vétetik.

3. § Oly közgyűlésre mindazáltal, melyen a miniszternek a törv. 12. §-a szerinti második rendelete tárgyalatik, – vagy melyre a polgármester a törv. 74. § d. pontja értelmében hívja össze a bizottságot, – nemkülönben midőn a törv. 58. § h. betűje folytán a főpolgármester által történt felfüggesztések iránti helyettesítésekre nézve kell intézkedni, – továbbá, hol a törv. 60. § esetei: adó, nagyobb elidegenítés, vagy kölcsön forognak szóban, – hol közgyűlési határozat megváltoztatása vagy a tanácsnak oly jelentése tárgyalatik, mely bérbeadást, árverés mellőzésével hoz javaslatba (törv. 98. 99. §), – hol tiszti kereset iránt hozatik határozat (törv. 122. §) és végre midőn a közgyűlés valamelyik polgármestert vagy tisztviselőt választja meg – a meghívás ezen körülményeknek határozott megemlézése mellett még külön meghívó jegyek által is fog eszközöltetni.

Ugyanazon eljárás követendő minden oly rendkívüli közgyűlés összehívásánál is, mely nem közgyűlési határozat megrendelése folytán tartatik meg.

Csak felette sürgős kérdéseknél engedtetik meg valamely közgyűlésnek a kihirdetést követő 3 nap lefolyása előtt vagy éppen már a következő napra való összehívása.

II. A KÖZGYŰLÉS RENDEZÉSÉRŐL ÉS HATÁROZATAI HOZATALÁRÓL

4. § A bizottsági tagok az ülésekben lelkiismeretes és pontos részvételre kötelezvé; s azok, kik egymás után két hó lefolyása alatt tartott ülésekben mentségi ok nélkül meg nem jelentek, lemondottaknak tekintvén, helyeik a következő legtöbb szavazatot nyert póttagok sorából töltetnek be.

5. § A közgyűlés elnöke a főpolgármester, akadályoztatása esetében a polgármester; s ha ezek ebbeli tisztokban eljárni gátolva lennének, őket a sorban követő alpolgármester, – s ez is akadályozva levén – az életkor szerint legidősb tanácsnok helyettesíti.

6. § A határozatok – a törv. 60. §-ában megjelölt eseteket kivéve, a jelenlevők általános többsége által hozatnak.

A bizottság tagjai azonban, kik valamely határozathoz nem járultak, ellenvéleményüket – amennyiben névszerinti szavazás nem történt – a közgyűlés folyama alatt írásban benyújthatják, ami az ülési jegyzőkönyvben kitüntetendő.

A gyűlés határozatainak megváltoztatására irányzott indítványok csak 3 hó lefolyása után vétethetnek tárgyalás alá, ha csak a közgyűlés a korábbi tárgyaláskor előtte fenn nem forgott, de újabban felmerült ténykörülmények alapján egyes esetben másként nem határoz.

III. A NAPI ÉS TANÁCSKOZÁSI RENDRŐL

7. § A közgyűlés napirendét az elnökség által szerkesztett és kellőképen kihirdetett tárgysorozat képezi.

² A „törv.” rövidítés mindig az 1872. évi fővárosi törvényre vonatkozó utalást jelent.

E tárgysorozat lehetőleg következőleg állapítandó meg:

1. Közjogi ügyek és kormányrendeletek s az ezekre vonatkozó hatósági levelezések és magánkérvények.

2. A törv. 60. 98. 99. és 122. §-ainak tárgyai.

3. A tanács által halasztást nem szenvedhetőkként megjelölt ügyek.

4. Más törvényhatóságok körlevelei és magán kérvények.

5. A közgyűlésből kiküldött bizottmányok jelentései és jegyzőkönyvei.

6. A törvény 58. és 81. §§-ban foglalt s a közgyűlés hatásköréhez tartozó közigazgatási ügyek, melyek a tanács részéről kellőleg indokolva s határozott indítvánnyal terjesztendők az ülés elé.

8. § Interpellatiók (kérdelések) csak a napirendet megelőzőleg intézhetők, mikre az illető tisztviselő azonnal felelhet, de a legközelebbi közgyűlésen okvetlen felelni tartozik. – Távollét esetén a kérdés az illetővel írásban közlendő.

A tisztviselő által adott feleletre az interpelláló (kérdelő) válaszolhat, mely után a közgyűlés vagy tudomásul veszi az adott feleletet, vagy amennyiben az kielégítőnek nem találtnék, az interpellatio (kérdelés) tárgyalása a jövő gyűlés tárgysorozatába veendő fel.

9. § A szőnyegen levő tárgyra vonatkozó indítványok rendszerint azonnal tárgyalandók.

Önálló indítványok azonban mindenkor írásban s akként adandók be, hogy azok tárgysorozatba vétethessenek s közzétételük eszközölthessék.³

10. § Fontosabb indítványok előleges tárgyalás és véleményadás végett a közgyűlés által kiküldendő bizottmányhoz utasíttathatnak

Midőn ily indítvány kerül tárgyalás alá, legelőbb is a bizottmány véleménye és utána a tanácsé olvastatik fel, melyet a bizottmány szintűgy, mint a tanács, maga részéről egy-egy szóló által indokolhat is.

A tanácstól közvetlenül felkerülő tárgyaknál ezen szóbeli indokolásnak épen úgy van helye, mint minden önálló indítványnál az indítványozó részéről.

A vitát az indítványozók, illetve ellenindítványozók végszava zárja be.

Ezen utóbbi eset kivételével, bármely tárgy érdeméhez rendszerint mindenki csak egyszer szólhat.

11. § A tagok a följegyeztetés sora szerint szólanak. A feljegyeztetés az elnök által evégre megbízott jegyzőnél történik, ki a szólni kívánókat sorrend szerint fölhívja.

Beszédet olvasni nem szabad.

12. § Bármikor szót kérhetnek:

1. kik napirendet indítványoznak;

2. netán történt személyes megtámadásra válaszolnak;

3. az ügyrendre hivatkoznak;

4. kik indítványukat visszavonni kívánják.

Ha azonban ily visszavont indítványt valaki magáévá tesz, a tárgyalás tovább folyik.

Közbeszólásra, de csak ténybeli felvilágosítás végett, az illető tisztviselő, bizottmányi tagok és az indítványozó az elnök engedelmével – jogosultak.

³ A 296/1885. sz. közgyűlési határozat (továbbiakban: az 1885-ös módosítás) e paragrafus első mondatát törölte, a másodikat megváltoztatta: „Önálló indítványok azonban mindenkor írásban és a közgyűlés előtt legalább 24 órával adandók be”.

13. § A közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére mindjárt az ülés kezdetén egy 10 tagból álló hitelesítő választmány küldetik ki, kik a közgyűlés tárgyalásánál végig jelen lenni kötelesek, s kik közül az elnökön kívül legalább 5 tag a jegyzőkönyv hűségéről meggyőződven, azt az elnök és jegyzővel együtt aláírja.

Ha e választmány a jegyzőkönyv helyességére nézve meg nem egyeznék, a hitelesítés a legközelebbi közgyűlés előtti felolvasás mellett a közgyűlés által történik.

Ha a gyűlés valamely határozatának közvetlen, vagy mindjárt a közgyűlés tartama alatt hitelesítését látná szükségesnek, ezt bármikor elrendelheti.

IV. A SZAVAZÁSRÓL

14. § A tárgyalás befejeztekor az elnök a kérdést szavazásra kitűzi.

E kérdés megállapításához egyszer hozzászólni a tagoknak jogában áll.

15. § A szavazás előtt felolvasandó kérdés mindig akként teendő fel, hogy a szavazás „igen”-nel vagy „nem”-mel történhessék.

16. § A felteendő kérdések sorrendébe a napirendet követelő indítvány bír elsőbbséggel, maga a tárgy felett.

Továbbá a tárgyalás mellőzését vagy annak elhalasztását célzó indítvány megelőzi a tárgyalást kívánót, – s a halasztási indítvány közül a határozatlan időre szóló elsőbbséggel bír a sorozatra halasztó felett.

17. § A tárgy felvétele után a fenntartott indítvány és módosítványok közül, szavazás alá először az bocsáttatik, mely által minél több mellékindítvány és módosítvány esik, valamint pénzügyekben is mindig a legnagyobb összeg jó először szavazás alá.

18. § A kérdés megállapítása után az elnök a megvitatott tárgyra nézve azon kérdést intézi a bizottsághoz, ha vajon a szőlők többsége szerint kívánja-e kimondatni a határozatot?

Ha ezen kérdés a bizottságnak csak egy tagjánál is ellenzésre talál, nemkülönben ha valamely tárgy, vélemény kíséretében, közelebbi vitatkozás nélkül kerül eldöntés alá, a névszerinti szavazásnak van elsőbbsége, ha ezt 10 bizottsági tag, egyszeri felállás mellett kívánja.

E névszerinti szavazás azonban a törv. 60. §-ban foglalt tárgyak feletti intézkedés esetében elengedhetetlen.

19. § Ha névszerinti szavazás nem kívántatik, a szavazást az elnök, felállás vagy ülve maradás által eszközölheti, – midőn pedig az ellenpróba megtétele után is a többségre nézve ez úton kétely merül fel, a szavazók két részre oszlanak, – s mindenik csoport külön számíttatik meg.

20. § Midőn akár felállás és ülve maradás, akár pedig két részre oszlás által ejtetik a szavazás, a szőnyegen levő tárgynál (ügyr. 27. §) érdekelt bizottsági tagok a szavazóktól elválva, a teremben egy távolabb eső helyre vonulnak.

A szavazásnak az itt 18. 19. és 20. §§-ok szerint megállapított rendje meg nem változtatható; és a szavazatok egyenlő száma esetében az elnök is szavaz, s a kérdést ennek szavazata dönti el.

21. § Titkos szavazásnak van helye:

a) választásoknál,

b) a törv. 63. §-a esetében pedig midőn tiszti kereset, vagy valamelyik tisztviselő hivatalvesztése forog kérdésben, kivétel nélkül mindig.⁴

22. § A polgármester a törv. 107. § elvéhez képest, általános szótöbbséggel választatik.

Ha a jelöltek között a szavazatok egyenlően oszlanának meg, – új szavazásnak van helye, azzal, hogy szavazásra az elnök is felhívatik.

Ha a másodszori szavazásnál ismét úgy oszlanának meg a szavazatok, hogy a jelöltek egyenlő szavazatot nyernének, az újbóli szavazás más napra halasztatik, és ha ezen harmadízben megejtett szavazás ismét az előbbi eredményt szolgáltatná, a jelöltek között a választás sorshúzás útján ejtetik meg.

A szavazatok különbözősége esetén, ha általános szótöbbséggel egyik jelölt se bírna, a szavazás a több szavazatot nyert két jelölt között eszközöltetik, s ez alkalommal a több szavazatot nyert tekintetik megválasztottnak.

23. § A többi tisztviselők viszonylagos szótöbbséggel választatnak (törv. 107. §) és minden állomásra háromnál több egyén is kijelölthetetik.

Ezen tisztviselők szintén titkos szavazattal választatnak, és felkiáltás útján választás semmi esetben meg nem engedtetik.

24. § Minden egyéb, nem tisztviselő választás a kijelölés mellőzésével a közgyűlés által önállóan s viszonylagos többséggel eszközöltetik.

Ha a közgyűlés többsége, akár az elnökség, akár pedig a bizottság tagjai által valamely ideiglenes küldöttség szak- s egyéb bizottmányok tagjaiul ajánlott egyes nevekbe beleegyeznek, a választás felkiáltás által is történhetik.

Azonban az igazoló és bíráló választmány (törv. 31. és 58. § g) a kijelölő (törvény 118. §) és az állandó fegyelmi választmány (törv. 121. §-a) rendes és pótagjainak, valamint az 1872-ik X. t. cz. által felállított fővárosi közmunkák tanácsa és középítési bizottmány tagjainak megválasztásánál a titkos szavazás nem mellőzhető.⁵

25. § Mindenütt, hol a szavazatok a megválasztandók között egyenlően oszlnak meg (az ezen ügyrend 22. §-ában foglalt polgármesteri választást kivéve) – a sors határoz.

26. § Titkos szavazás esetében a közgyűlés által mindennek előtt egy 5 tagú szavazatszedő bizottmány választatik, melyhez a közgyűlési tagok a körülményekhez képest vagy szavazó jegyeiket adják be, vagy szavazógolyóikat nyújtják át, ha például, igenre vagy nemre történik a szavazás (törv. 63. §).

De szavazás közben beszédet tartani vagy a szavazatot indokolni nem lehet.⁶

⁴ Az 1885-ös módosítás e paragrafust pontosítva titkos szavazást írt elő a „tisztviselők, kerületi előljárók, egyházi javadalmasok, továbbá a közigazgatási bizottság, központi igazoló, bíráló és kijelölő választmány, közmunkatanács és az állandó szakbizottmányok választásánál” és „fegyelmi vizsgálat elrendelése kérdésében”.

⁵ Az utolsó mondatot az 1885-ös módosítás törölte, v.ö. előző lábjegyzettel.

⁶ E paragrafust kibővítette, és a titkos szavazás menetét aprólékosan szabályozta a 186/1900. sz. közgyűlési határozat.

V. A KIZÁRÁSRÓL

27. § A bizottsági tagok, oly közgyűlési és bizottmányi tanácskozásokban, melyekben akár közvetlenül, akár pedig mint ügyvédek, megbízottak, vagy meghatalmazottak, személyi avagy vagyoni tekintetben közvetve érdekelvők, vagy pedig az érdekeltekkel másodfokig rokonságban állanak, – tisztviselők midőn sajáttyűik, s a tanács tagjai, midőn a tanács eljárása van szóban, részt nem vehetnek (törv. c. 62. 66. §§).⁷

28. § Azon bizottsági tag megbízatása, ki választó képességét vagy azon minősítvényt elveszti, melynek alapján a bizottságba választatott vagy a fővárosi törvényhatósággal számadási vagy szerződési viszonyba lép, – azonnal megszűnik (törv. 28. §).

VI. A LEMONDÁSOKRÓL ÉS ÜRESEDÉSEKRŐL

29. § A közgyűlés összes tagjai hivataluk vagy bizottsági állásukról lemondásukat a közgyűléshez írásban nyújtják be.

30. § A törvény 106. §-a szerint a fővárosi bizottság által megválasztott tisztviselők időközileg megürült helyei új választás által a törvényes választási idő még hátralevő tartamára, s illetőleg élethossziglan; – ellenben a bizottsági tagok számában támadt üresedések a legtöbb szavazatot nyert póttagok belépése által azon időtartamra töltetnek be, ameddig tartott volna azon bizottsági tagoké, kiknek helyére a póttagok léptek.

VII. A KÉRELMEKRŐL

31. § A közgyűléshez magán felek által intézett minden kérelem az iktató hivatalban írásban adandó be.

Ugyanazért, kérvényeket egyeseknek vagy küldöttségnek a közgyűlésbe vinni nem lehet.

VIII. AZ ELNÖKRŐL

32. § A főpolgármester akadályoztatása esetében a polgármester avagy ennek helyettese (ügyr. 5. §) mint elnök vezeti a gyűlést és tanácskozásokat, örökodik a csend, rend és szabályok megtartása felett, a kérdéstől és tárgytól eltérő szólókat az ügy érdemének szem előtt tartására figyelmezteti s továbbá a rendet és tanácskozási illetet sértő szólót, beszéde félbeszakításával is rendre inti s utasítja, s amennyiben a szóló hibáját ki nem igazítaná, vagy mentségi előadása után is hasonló újabb sérelmet vagy hibát követne el, tőle, – amennyiben a közgyűlés a mentséget el nem fogadná a szót is megvonhatja.

33. § Ha a csend huzamosan zavartatik, – az elnök csengettyűvel való jeladás mellett a csendzavarókat névszerint felszólítja, s ha a csendet helyreállítani képes nem volna, az ülést egy óránál tovább nem terjedhető időre – felfüggeszti.

⁷ A kizárást részletesebben szabályozta az 1885-ös módosítás, kiterjesztve azt az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagokra, részvényesekre is.

Amennyiben a folytatólag megnyitott illés ismét zajossá válnék, azt az elnök fel is oszlat-hatja.

Az ezen eseteket előidéző csend- és rendzavarásért az illetőket felelőségre vonhatja.

34. § A hallgatóság által okozott csend- vagy rendzavarás esetében, ha az elnök egyszeri intésének sikere nem lenne másodízben az egyes hallgató, illetőleg a hallgatóság, a számára a törv. 62. §-a alapján kijelölt helyről eltávolíthatatik, sőt teljesen ki is utasíthatatik.

35. § A közgyűlés biztosítása végett az elnök saját felelősségére fegyveres erőt is rendelhet ki.

36. § Az elnök, valamint a polgármester is, ez utóbbi mint a főváros közigazgatásának főközege, a tárgyhoz bármikor szólhat.

Ezeknek kötelessége különösen ügyelni arra, hogy a hatóság pénztára minden illeték-ten terheléstől a lehetőségig megóvassék, – ugyanazért valahányszor pénzkérdés forog fenn, – mely tekintetben a közgyűlésnek a pénztár s illetve a szőnyegen levő kérdés legközelebbi pénzügyi viszonyaira nézve – mindenkoron alapos tájékoztatással kelletik bírnia, az elnök, nemkülönben a polgármester, a mondott cél elérése szempontjából, jogosítva van a tárgyalást a legközelebbi közgyűlésre elhalasztani.

IX. AZ ELŐADÓK ÉS JEGYZŐKRŐL

37. § A közgyűlések rendes jegyzője a főjegyző, ki a közgyűlés folyamáról és határozatairól szóló jegyzőkönyvet szerkeszti és azt a végrehajtás tekintetében is – ellenőrzőleg kezeli.

A főjegyző rendes előadója minden oly tárgynak, mely közvetlen kerül a közgyűlés elé, valamint azon munkálatoknak is, melyek a közgyűlés kiküldése folytán, alkalmi bizottmányok részéről nyújtnak be.

Ezekon kívül a főjegyző ügyel arra is, hogy a közgyűléseknek megtartása körül jelen ügyrendben foglalt intézkedések pontosan foganatosíttassanak.

A főjegyzőnek helyettese s ha a szükség úgy hozná magával kisegítője, egy a polgármester által kijelölendő, mindenkor kebelbeli jegyző.

Minden egyéb közgyűlési tárgynak, e szerint az állandó szakbizottmányi munkálatoknak is, rendes előadója az illető osztály főnöke, tekintve szakbizottmány elnöke, kinek helyettese és kisegítője az osztály jegyzője.

Mind itt, mind a főjegyző helyettesítésénél, az ezen minőségben foglalkozó jegyző az általa előadott tárgyban – amennyiben a törvény másképp nem intézkedik – szavazattal is bír.

X. A HATÁROZATOK KIADVÁNYOZÁSA ÉS FOGANATOSÍTÁSÁRÓL

38. § A közgyűlés határozatai azokkal, – kiket illet – hivatalból közlendők.

Azon általános határozatok, melyekben különös végrehajtó kiküldve nincsen, a tanács által hajttnak végre, mely végrehajtásról a tanács a közgyűlésnek esetről esetre jelentést ten-ni tartozik.

A törv. 100. §-ban említett 60., 98., 99. §§-beli esetekre vonatkozó határozatokat a tanács 8 nap lefolyása után a városházán, valamint a kerületi elöljáróságok hivatalos helyiségeiben

8 napra kifüggeszti s ha ezen időszak alatt az adófizetők részéről fellebbezés a mondott határozatok ellen be nem nyújtatik, azok foganatosítandók.

39. § A tiszti ügyész a közgyűlés által elrendelt. széksértési kereseteket az ülés tartama alatt azonnal előterjeszti, s az azokra kelt határozatokat foganatosítja.

40. § A közgyűlésben hozott s végrehajtás tárgyát képező határozatok egy nyilvántartóban külön feljegyzendők.

E nyilvántartóban a végrehajtásra szolgáló rovatban különösen kitüntetendő, hogy a végrehajtás valóban és mikor történt meg?

E nyilvántartónak bármikori betekintésére a bizottsági tagok jogosítvák.

A FŐVÁROSI ÁLLANDÓ SZAK ÉS KÜLÖN BIZOTTMÁNYOK, NEMKÜLÖNBEN AZ IDEIGLENES ÁRVASZÉK SZERVEZETE⁸

I. Jogügyi bizottmány

Ide tartoznak: A fővárosi általános szabályrendelet⁹ 32. §-ában felsorolt osztályok I. ügyosztályának fontosabb ügyei.

Ezen bizottság rendes elnöke a jogügyi osztály vezetésével megbízott tanácsnok. Rendes jegyzője ugyanazon osztály jegyzője.

Tagjai a t. főügyész vagy helyettese és a fővárosi bizottság kebeléből – tekintettel a jogi képzettségre – választott 15 tag.

II. Középítési bizottmány

Ide tartoznak: Az 1870. X. tc. 17. 19. és 23. §§-aiban elősorolt és a szabályrendelet 32. §-ában II. és III. alatt felállított középítési és magánépítési ügyosztály ügyei.

S minthogy a középítési bizottmány nemcsak a közgyűlés elé tartozó, hanem az 1870. X. tc. 23. §-a szerint egyszersmind a tanács által elintézendő ügyek tárgyalása és előkészítése-re is hivatva van,

minthogy továbbá ezen bizottmánynak törvényszerű hatásköre oly nagy terjedelmű, hogy a rendes ügymenet megakasztása nélkül minden ügyet a bizottmány teljes ülésében tárgyalni lehetetlen, – ennél fogva ezen bizottmány kebelében a középítési ügyosztályhoz utalt magánépítkezési minden ügyek a szabályrendelet 14. § II. A e) f) g) és h) betűi alatt

⁸ Az 1885-ös módosítással a közgyűlés a bizottmányok számát az itt szereplő nyolcra tizenháromra emelte újak létrehozásával, illetve az „ipar, rendészeti és szegényügyi bizottmány” háromfelé osztásával. A változás a korábban meghatározott ügyköröket is érintette. 1887 és 1903 között három újabb bizottmányt hoztak létre, így azok száma tizenhatra nőtt.

⁹ Lásd „A fővárosi közegek, tisztviselők...” című, alább közölt szabályrendeletet. A továbbiakban minden bizottmánynál arra a szabályrendeletre hivatkoznak.

foglalt egyéb magán jellegű hason ügyek előkészítésére egy a középítési bizottmány által választandó albizottmány alakíttatik, melynek 7-ből álló tagjai között legalábbis 4 szakértő legyen; elnöke ezen albizottmánynak a magánépítési ügyosztály vezetője, és részt vesznek ebben értesítő szavazattal az építési főfelügyelők is.

A középítési bizottmány rendes elnöke egy alpolgármester, alelnökei a középítési és magánépítési ügyosztály vezető tanácsnokai, rendes jegyzői ugyanez ügyosztályok jegyzői.

Tagjai: a főmérnök, a t. főorvos, főügyész, és a fővárosi bizottság kebeléből választott 40 tag.

III. Közegészségügyi bizottmány

Ide tartoznak: A szabályrendelet VI-ik ügyosztálybeli ügyei.

E bizottmány rendes elnöke a VI-ik osztályt vezető tanácsnok, rendes jegyzője ugyanazon osztály jegyzője.

Tagjai, a t. főorvos, a kerületi orvosok, a kórházak igazgatói, és a fővárosi bizottság kebeléből tekintettel a szakértelemre megválasztott 30 tag.

IV. Pénzügyi és gazdasági bizottmány

Ide tartoznak: A szabályrendelet VII. ügyosztály ügyei.

Bizottmányi rendes elnök egy alpolgármester, alelnök a VII-ik ügyosztály vezetésével megbízott tanácsnok; rendes jegyzője ugyanazon osztály jegyzője.

Tagjai: a főszámvevő és a fővárosi bizottság kebeléből választott 40 tag.

V. Tanügyi bizottmány

Ide tartoznak a VIII. ügyosztály tárgyai s általában a közművelődésre és nevelésre vonatkozó minden ügyek és a fővárosi törvény 110. §-a értelmében ide utalt tanári kijelölések.

Rendes elnök: a VIII. ügyosztályt vezető tanácsnok.

Rendes jegyző: ugyanazon osztály jegyzője.

Tagok: a fővárosi bizottság kebeléből választott 30 tag.

VI. Ipari, rendészeti és szegényügyi bizottmány

Ide tartoznak a IX. ügyosztály tárgyai.

Elnök: a IX. ügyosztályt vezető tanácsnok s jegyzője ugyanazon ügyosztály jegyzője.

Tagjai: a fővárosi bizottság kebeléből választott 20 tag.

VII. Adó- és katonaugyi bizottmány

Ide tartoznak a szabályrendelet V. és X. ügyosztálybeli tárgyak.

Elnök az egyik alpolgármester, alelnök az V. ügyosztályba sorozott ügyekre nézve az ezen osztályt vezető tanácsnok s katonai ügyeket érdeklőleg a X. ügyosztály vezetésével megbízott tanácsnok; jegyzői az V. és X. ügyosztály jegyzői.

Tagjai: a fővárosi bizottság kebeléből választott 26 tag.

VIII. Ideiglenes árvaszék

Ide tartoznak: A tanácsülés elébe tartozó tárgyak.

Ezek a fontosabb árva és gondnoksági ügyek, u. m. az árvagyámok és gondnokok megerősítése, kinevezése és elmozdítása, gyám vagy gondnoki számadások vizsgálata, – díjaik megállapítása, – ügyvédi vagy ügygondnoki költségjegyzék megállapítása, leltár, osztály és osztályegyezségek észrevételezése vagy jóváhagyása, a felek kérelmére átíratási s törlési engedélyek kiadása, – adásvétel, csere, bérleti és haszonbérleti szerződések jóváhagyása, örökségek, hagyományok és árvapénzutalványozások, árvapénzek kikölcsönzése s általában minden, a bizottmányhoz külön utasított árva és gyámhatósági jelentékenyebb ügyekben való véleményezés.

Rendes elnöke a szabályrendelet 32. §-a szerinti IV-ik ügyosztályt vezető tanácsnok mint árvaszéki elnök s rendes jegyzői az ügyosztály jegyzői.

Tagjai: az árvaügyekkel megbízott ügyészek és a fővárosi bizottság kebeléből – tekintettel a jogi képzettségre – megválasztott 20 tag.

AZ ÁLLANDÓ SZAKBIZOTTMÁNYOK HATÁSKÖRE ÉS ÜGYKEZELÉSI RENDJE

1. § Az állandó szakbizottmányok hivatása a fővárosi törvény 67. §-a szerint a közgyűlési határozatok előkészítése lévén, ezen bizottmányokhoz tárgyalás és véleményezés végett csak azon – az ügyosztályokban már minden adattal felszerelt – ügyek utalandók, melyek érdemleges határozathozatal végett a tanács útján a közgyűlés elé terjesztetnek.

2. § A tanács körébe tartozó és ezáltal önállóan elintézhető ügyek az állandó szakbizottmányok által nem tárgyalandók, kivéve

a) a magánépítkezési ügyeket, mikre vonatkozólag az 1870. X. tc. 23. §-a azt rendeli, hogy a magán építkezési engedélyek a tanács által, de a középítési bizottmány véleménye alapján adatnak ki.

b) a gyámhatósági ügyeket, miután ezeket a fővárosi törvény 9. §-a külön árvaszék (árva bizottmány) fölállítása mellett a tanács hatáskörébe utalja.¹⁰

¹⁰ A gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877. évi XX. tc. e pontot hatályon kívül helyezte.

c) a tanári személyzet kijelölését, mivel a fővárosi törvény 10. §-a a kijelölést a tanügyi szakbizottmányra, a választást pedig a tanácsra ruházta.

3. § Az állandó bizottmányok összehívásáról az illett, ügyosztály vezetője gondoskodik; rendes elnökének vagy alelnökének akadályoztatása esetében a bizottmány a tanácskozás vezetésére saját kebeléből választhat elnököt.

4. § A szakbizottmányok megállapodásai a jelenlevő tagok többségének nyilatkozata értelmében mondatnak ki; a kisebbségnek vagy egyes tagnak is azonban szabadságában áll, külön véleményét előterjeszteni.

5. § A szakbizottmányok minden egyes ügyben véleményüket külön jelentésbe foglalva terjesztik elő, a bizottmányi ülésekről azonban a jelen voltak neveinek feljegyzése mellett, rövid ülési jegyzőkönyvek szerkesztendőek, melyek az illető ügyosztályban megőriztetnek.

6. § Minden szakbizottmánynak jogában áll saját kebelén kívül álló szakértőket is meghívni, s tőlük véleményeket bekíválni, amennyiben azonban ily külön szakértők meghívása nagyobb költséggel járna, erre előlegesen és pedig 200 frt. erejéig a tanács, azontúl közgyűlés engedélye kikérendő.¹¹

7. § A szak- és segédhivatalok, úgy egyes tisztviselők a szakbizottmányok részéről kívánt fölvilágosításokat és adatokat késedelem nélkül szolgáltatni kötelesek.

8. § A szakbizottmányi jelentések rendszerint az elnök és jegyző által írandók alá.

9. § Minden szakbizottmány a közigazgatási év végével az általa végzett munkákról s a hatáskörükben elintézett ügyekről egy teljesen kimerítő s összműködésüket nemcsak általában, de részleteiben is visszatükröző jelentést szerkeszteni köteles a célból, hogy ez ki nyomattatván, ebből úgy a fővárosi bizottság, mint általában a polgárság a fővárosi hatóság életében történt minden mozzanattal teljesen és tüzetesen megismerkedhessék; mely jelentések a fővárosi összműködésről évenként kiadni szokott kimutatás s illetve fővárosi évkönyv alapját képezzék s szolgáltatassák.

A FŐVÁROSI KÖZEGEK, TISZTVISELŐK, A SZAK-, KEZELŐ-, SEGÉD- ÉS A SZOLGASZEMÉLYZET SZOLGÁLATI VISZONYAIRÓL, HATÁSKÖRÉRŐL ÉS LÉTSZÁMÁRÓL

I. FEJEZET ÁLTALÁNOS SZABÁLYOK

1. § A fővárosi tisztviselők:

a) a polgármester;

b) az alpolgármesterek;

c) a tanácsnokok;

¹¹ Az 1885-ös módosítással új bekezdés került e paragrafus végére: „Indítványok tárgyalásához az indítványozó mindenkor meghívandó, szavazattal azonban nem bír”.

- d) a főjegyző, jegyzők és kerületi jegyzők;
- e) a főügyész és ügyészek;
- f) a főmérnök;
- g) a főorvos és kerületi orvosok;
- h) a főszámvevő;
- i) azok, kiket a közgyűlés idővel a fentebbiekhez hasonló tisztviselői minőséggel fel fog ruházni, hat évre – ellenben

k) a főlevéltárnok;

l) a statisztikai hivatal igazgatója

élethosszigan választatnak meg a fővárosi törvényhatósági bizottság által (106. 107. §§).*

2. § A fővárosi törvényhatóságnál alkalmazott fogalmazási, szak-, kezelő- és segéd-személyzet a fővárosi tanács által élethosszigan választatik meg (76. és 110. §§), a szolgálak létszámába tartozó egyének pedig szintén élethosszigan alkalmaztatnak (74. § k. pontja).

Az utóbbiak alkalmazásánál ideiglenes (próbaidőre szóló) kinevezés is történhetik.

3. § A főváros szolgáltatába – rendszeresített állomásra – általában csak oly egyének léphetnek be, kik:

a) magyar állampolgárok; (111. §)

b) sem csőd, sem bűnvádi kereset, sem büntetés alatt nem állanak, sem becstelenítő bűntett miatt elítélve nem voltak; (111. §)

c) a tanács által élethosszigan betöltendő állomásoknál azok, kik életüknek 40-dik évét túl nem haladták.

4. § Az előbbi §-ban meghatározott általános kellékeken felül az egyes állomásokhoz még a következő különös minősítvény kívántatik meg – jelesül:

1. az árvaszéki elnöki állomásra az ügyvédi oklevél, – (112. § a. pont.)

2. a főügyési és ügyési állomásra a köz- és váltóügyvédi oklevél (112. § a. pont.)

3. a főmérnöki és többi mérnöki állomásokra valamely felsőbb technikai tanintézet tanulmányának bevégezése és a szakma önálló űzésére való jogosultság és kétévi gyakorlatnak igazolása; (112. § c. pont.)

4. a fő- és kerületi orvosi és állatorvosi állomásra a magyar államban érvényes orvostudori, illetőleg állatorvosi oklevél bemutatása és kétévi gyakorlatnak igazolása az orvosi illetőleg állatorvosi téren; (112. § b. pont.)

5. a főszámvevői és egyéb számvevősegi állomásokra az államszámvitelre megszabott gyakorlati vizsgálat sikeres letételének igazolása; (112. § d. pont.)

6. a statisztikai hivatal igazgatói állomásra megfelelő tudományos és szakképzettség kimutatása;

7. az erdési és kertészi állomásra e téren elméleti és gyakorlati szakképzettség igazolása;

8. a pénztárt kezelő állomásokra az állami pénztári tisztviselőkre megszabott vizsgálat letételének igazolása. (112. § e. pont.)

A polgármesteri, alpolgármesteri, tanácsnoki, főjegyzői és jegyzői, továbbá az árvaszéki elnöki, a kerületi elöljáróságnál jegyzői, végre a főügyési és ügyési, a főmérnöki, fő- és ke-

rületi orvosi, főszámvevői, főlevéltárnoki és statisztikai hivatal igazgatói állomásokra csak az választható, ki életének 22-ik évét (111. §), minden egyéb állomásra pedig, ki életének 18-ik évét betöltötte.

5. § Fel- és lemenő ágbeli rokonságban, vagy elsőfokú sógorságban álló egyének a fővárosi szolgálatban nem alkalmaztathatnak oly módon, hogy ugyanegy hivatalban egymásnak alárendelve, vagy egymás ellenőrzésére hivatva legyenek. Ha ily rokonsági viszony később állana be, az ekként támadt hivataloskodási akadály megszüntetése célszerű áthelyezés által eszközözendő; de ily áthelyezés folytán az illető tisztviselő vagy hivatalnok sem rangjában, sem fizetésében rövideiséget nem szenvedhet.

6. § A fővárosonál rendszeresített összes állomások – a polgármesteri és alpolgármesteri állomások kivételével, melyekre a fővárosi törvény 113. §-ában előírt jelentkezés elégséges – a hivatalos lapban legalább 4 heti határidővel kiírandó nyilvános pályázat alapján töltenek be. Ezen pályázat csak azon kivételes esetben mellőzhető, ha egyes szaktudományt igénylő állomásra valamely kitűnő képzettségű szakférfiúnak meghívása a közszolgálat érdekében előnyösebbnek mutatkoznék.

7. § Az 1. §-ban megjelölt tisztviselői állomások betöltési módját az 1872. XXXVI. tc. 113. § határozza meg. A tanács által betöltendő állomásokra nézve pedig megállapítatik:

a) a tanári és tanítói személyzet a tanügyi szakbizottmány, illetőleg az 1868. XXXVIII. tc. értelmében az iskolatanács kijelölése alapján választandó; (110. §)

b) minden egyéb állomás, az összes folyamodók közül kijelölés nélkül töltenek be.

A választási ülésre a tanács összes tagjai meghívandók; érvényes választás foganatosítására az összes tanácsi tagok három negyedének jelenléte és a jelenlevők általános szótöbbsége szükséges. A szavazás titkos.

8. § Minden rendszeresített állomásra megválasztott tisztviselő, illetőleg hivatalnok és szolgálta lépése, előléptetése vagy más hivatalra áthelyezése alkalmával az őt megválasztó testület, a szolgák a polgármester előtt következő esküt teszik le:

Én N. N. esküszöm, hogy a királyhoz hű leszek, az ország törvényeinek engedelmeskedem, ... hivatalommal (szolgálatommal) járó kötelességeimet lelkiismeretes pontossággal teljesítem. Isten engem úgy segéljen!

Ha a megválasztott azt nyilvánítaná, hogy az eskü vallási meggyőződésével ellenkezik, a következő fogadalmat kell tennie:

Én N. N. ünnepélyesen fogadom, hogy a királyhoz hű leszek, az ország törvényeinek engedelmeskedem, s ..... hivatalommal (szolgálatommal) járó kötelességeimet lelkiismeretes pontossággal teljesítem. (108. §)

9. § A tisztviselők, hivatalnokok és szolgák évi fizetése az eskü vagy fogadalom letételét követő hónap első napjától előleges havi részletekben, a lakbérátalány pedig legközelebbi bérévnegyedétől kezdve szintén előleges és negyedéves részletekben utalványoztatik.

Egyéb járandóságok utalványozási módja külön szabállyal állapítatik meg.

10. § Minden tisztviselőnek és hivatalnoknak általában kötelessége: a reá bízott teendőket a fennálló törvények, szabályrendeletek és hivatalos utasítások értelmében legjobb tudomása szerint folytonos szorgalommal teljesíteni, a fölöttes tisztviselők utasításainak pontosan megfelelni; a felekkel illő komolysággal, de egyszersmind előzékenységgel érintkezni,

és minden oly tettől vagy mulasztástól gondosan óvakodni, mi által a köztisztviselői tekintély bármi részben csorbát szenvedhetne.

A főváros tényleges szolgálatában álló összes személyzet bármelyik tagja sem pénzintézetnél, sem egyéb más nemű vállalatnál elnöki, igazgatói, választmányi, vagy ezekkel rokon minőségű állást el nem fogadhat.

A tisztviselőknek a főpolgármesterhez való hivatalos viszonyát az 1872. XXXVI. tc. 69. 70., és 71. §§-ai határozzák meg.

11. § A közszolgálat érdekében minden tisztviselő és hivatalnok ideiglenesen rendkívüli munkák teljesítésére is kötelezhető, anélkül, hogy ezért külön díjazásra igényt tarthatna; ha azonban rendkívüli alkalmazása megszakítás nélkül két hón túl terjedne, vagy magasabb állomásra két hón túl helyettesítették, ily esetben külön díjazása a szabályok értelmében állapítandó meg.

12. § Minden tisztviselő és hivatalnok az előírt hivatalos órákat pontosan megtartani, és amennyiben ezt a közszolgálat kívánja, időnként azokon túl is dolgozni tartozik.

A hivataloskodás ideje naponként legalább 7 óra, melynek kezdetét és végét a tanács állapítja meg.

A szolgaszemélyzet szolgálati idejét és kötelezettségeinek terjedelmét a polgármester határozza meg.

13. § A kötelességét pontosan nem teljesítő tisztviselő vagy hivatalnok, amennyiben cselekvénye az 1872. XXXVI. tc. VII. fejezetében foglalt rendelkezések alá nem esik, a polgármester által minden forma szerinti eljárás mellőzésével, írásbeli intéssel és fokozatosan dorgálattal, esetleg a fizetéséből eszközlendő megfelelő levonással (74. § f. pont) fenyítendő, megjegyeztetvén, hogy ezen utóbbi intézkedés csak oly, értelemben foghat helyet, hogy a polgármester a törvény 74. § f. pontja szerint azon esetre, ha a tisztviselő vagy hivatalnok hivatalos kötelességének teljesítésében vagy valamely hivatalos megbízásban pontosan el nem jár, a teendők teljesítésével más tisztviselőt bízhat meg, s azt a házipénztárból a hanyag tisztviselő fizetésére utalványozott napidíjakkal láthatja el.

A hanyag, hűtlen, vagy egyébkint súlyosabb megrovás alá eső magaviseletet tanúsító szolgálak a polgármester által a szolgálatból végleg elbocsáttatnak, anélkül, hogy a volt szolgálati viszonyból a főváros ellen bármi címen követelést támaszthatnának.

14. § A tisztviselőknek és hivatalnokoknak minden egyéb a törvények, szabályok vagy hivatalos utasításokba ütköző cselekményeire vagy mulasztásaira nézve szigorúan az 1872. XXXVI. tc. VII. fejezetében előírt intézkedések foganatosítandók.

15. § Azon tisztviselő, hivatalnok vagy szolga, ki hivatalos kötelességeinek teljesítésében betegség által egy éven túl akadályozva van, hivatalból a nyugdíj-szabályzat szerinti elbánnás alá esik.

16. § Minden a fővárosi törvényhatósági bizottság által megválasztott tisztviselő egy év alatt hat hétig terjedhető szabadságidőt vehet igénybe, és ebbeli kérelme csak az esetben tagadható meg, ha a szabadságolás a közszolgálat hátránya nélkül meg nem történhetnék. A többi fogalmazási-, szak-, segéd és kezelő tisztiszemélyzetnek csak kellőleg indokolt kérelem alapján adathatik szabadság.

Számadási kötelezettségben álló, valamely pénztárnál vagy anyagszerkezelésnél alkalmazott hivatalnokok oly feltétel mellett nyerhetnek szabadságidőt, ha rendszeres kezelésük

felett semmi kétség sem forog fenn, és a kezelésükre bízott pénzek és anyagok hiány nélküli átadása megtörténik.

A szabadságra menő tisztviselő és hivatalnok eltávoztása előtt köteles, a nála levő elintézetlen ügyiratokat helyettesének jegyzék mellett átadni.

17. § Az egyes tisztviselők, szak- és segédhivatalok számára a részletesebb szak és kezelési hivatalos utasítások a gyors és pontos közigazgatás igényeihez képest időnkint a fővárosi tanács által fognak kiadatni.

18. § Minden tisztviselő, hivatalnok és szolga – állomásának elfoglalása által ezen és minden egyéb, a hivatalos szolgálati viszonyra vonatkozó hatósági szabálynak magát föltétlenül aláveti.

II. FEJEZET

A POLGÁRMESTER HATÁSKÖRE ÉS SZEMÉLYZETE

19. § A polgármester:

1. a főpolgármester akadályoztatása esetében

a) a közgyűlés elnöke; (56. §)

b) annyiszor, amennyiszor szükségesnek látja, rendkívüli közgyűlést hívhat egybe; (57. §)

c) a bíráló választmányának elnöke; (31. §)

2. kihirdeti a közgyűlés határnapját, s a felveendő tárgyak sorozatát legalább 8 nappal (100. §) illetőleg 24 órával a közgyűlés előtt; (57. §)

3. a tanács elnöke; (74. §)

4. a számonkérő (scontralis) szék tagja; (69. §)

5. intézkedik azon ügyekben, melyek a törvény vagy szabályrendeletek értelmében a polgármester hatásköréhez tartoznak; (74. § b.)

6. átveszi a városhoz intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket, folyamodványokat – (74. § c.) és azokat naponként az illető iktatóhivatalnak átadja;

7. végrehajtja a kormány rendeleteit, amennyiben azok végrehajtása nem a tanácsot illeti. Ha azonban valamely rendeletet törvénybe ütközőnek, vagy a helyi viszonyok között károsnak, vagy éppen kivihetlennak vél, jelentést tesz 24 óra alatt a főpolgármesternek, és távollétében fölír az illető miniszterhez. Ha a miniszter a fölirat ellenében továbbra is fenntartaná rendeletét és a polgármester a miniszteri leirat után se érezné magát a rendelet végrehajtására kötelezettnek: a főpolgármesternek azonnal jelentést tesz, és annak rendeletére, vagy ha távol van, annak nevében a rendkívüli közgyűlést legfeljebb 10 napra azonnal összehívja s a rendeletet rögtön tárgyalás végett a közgyűlés elé terjeszti; (74. § d.)

8. végrehajtja a kormány azon rendeleteit, melyek az 1872. XXXVI. tc. 12. §-a szerint azonnal és feltétlenül végrehajthatók; és eljárásáról a végrehajtás után a legközelebbi közgyűlésnek jelentést tesz; (74. § e.)

9. az önkormányzat körében hozott sérelmes határozatok ellen, magánfelek folyamodványait 8 nap alatt véleményes jelentéssel az illető miniszterhez felterjeszti; (5. §)

10. elintézi és illetve helyettese által elintézteti az illető ügyosztályvezetővel egyetértőleg azon ügyeket, melyek a tanácsülés elébe nem tartoznak; (80. §)

11. rendelkezik a törvényhatóság tisztviselőivel, a segéd és kezelő személyzettel, és ha hivatalos kötelességének teljesítésében vagy valamely hivatalos megbízásban egyik vagy másik pontosan el nem jár, a teendők teljesítésével más rendes vagy tiszteletbeli tisztviselőt bíz meg, és azt a házipénztárból a hanyag tisztviselő fizetésére utalványozott napidíjjakkal látja el; (74. § f.) megjegyeztetvén, hogy a „tiszteletbeli” kifejezés alatt csak azon ideiglenes ingyenes szolgálat értendő, mely a hatóságnál ott nyeri alkalmazását, hol ez valamely belépő egyénre nézve a próbaidő tekintetében látszik szükségesnek;

12. aláírja a főváros nevében kiállított okmányokat, leveleket, felterjesztéseket; (74. § g.)

13. őre a főváros pecsétének; (74. § h.)

14. a közgyűlésnek és a főpolgármesternek tüzetes jelentést tesz intézkedéseiről és a főváros közigazgatás állapotáról; (74. § i.)

15. fölfogadja az 1873. évi II. tc. szem előtt tartásával és különös tekintettel a kiszolgált katonákra és honvédekre a városi szolgálkat, (74. § k.) azok által szolgálatba lépésük alkalmával az előírt esküt vagy fogadalmat letéteti és a hanyag vagy egyébként súlyosabb megrovás alá eső szolgálkat elbocsátja;

16. a mennyiben rögtöni intézkedés előbb szükséges, mintsem a tanács összegyűlhetne, – elrendeli a karhatalmat; (74. § l.)

17. elrendeli a segéd- és kezelő személyzet ellen a tiszti keresetet megelőző vizsgálatot; (120. §)

18. tisztviselők és hivatalnokok bűnügyeiben átteszi a királyi ügyészhez az iratokat (127. §) és ily ügyekben hozott ítéleteket a legközelebbi közgyűlés elé terjeszti; (129. §)¹²

19. beosztja az alpolgármesterek közt az ügyosztály munkáinak felülvizsgálatát; beosztja továbbá a tanácsnokokat és egyéb tisztviselőket az ügyosztályokhoz;

20. kiadja a tisztviselők és hivatalnokok által ezen szabály 16. §-a értelmében igénybe vehető szabadságot;

21. a pénztárak szabályszerű és a városi vagyon rendes kezelésére a tanács többi tagjával együtt felelősség mellett felügyel; (78. §)

22. utalványoz a házipénztárra, a költségvetés korlátai között és az ügykezelés szabályszerű rendének megtartása mellett; (74. § m.) nevezetesen: a tisztviselők, hivatalnokok és szolgálk állandó járadékait elnökileg, minden egyéb közgyűlési vagy tanácsi határozatokon alapuló kiadásokat és bevételeket pedig az illetőtanácsi ügyosztállyal egyetértőleg. A polgármester vagy helyettesének ellenjegyzését nélkülöző utalványokra a pénztárak semmimű fizetést nem teljesíthetnek.

23. az egyes ügyosztályokat, segéd- és kezelőhivatalokat és a kerületi előjáróságok irodáit, valamint a fővárosi intézeteket évenként legalább egyszer megvizsgálja és az ügykezelés szabályszerűségéről, a tisztviselők és hivatalnokok ügybuzgalmáról magának meggyőződést szerez;

24. a fővárosnak a Duna jobb oldalán is létező egyik hivatalos helyiségében hetenkint legalább egy napon és előre közzé teendő órákban a panaszait vagy kérelmeiket személyesen előterjeszteni kívánó feleket elfogadja;¹³

¹² Az 1885-ös módosítás e pontot törölte.

¹³ Az 1885-ös módosítás e pontot törölte.

25. rögtöni segélyezésre szoruló egyének számára a szegényalapból 20 forintig terjedhető összegeket utalványozhat.

20. § A polgármester a 9-ik §-ban előírt hatáskörének gyakorlására egy elnöki irodával (elnöki ügyosztály) rendelkezik, mely áll a főjegyzőből, egy jegyzőből, egy segédhivatalnokból, ki az iktatókönyvet vezeti, a kiadványokról gondoskodik és az elnöki levéltárt rendben tartja – végre két írknkból; – a polgármester, tekintve az elnöki iroda rendelkezésére két szolgál áll.

III. FEJEZET

A FŐVÁROSI TANÁCS HATÁSKÖRE, AZ ÜGYOSZTÁLYOK SZERVEZETE S SZEMÉLYZETE

21. § A fővárosi tanács az 1872. évi XXXVI. tc.-ben előírt következő hatáskörrel bír:

1. gyakorolja az árva és gyámhatóságot, minek folytán kinevezi és ellenőrzi az árvagyámokat, megvizsgálja a gyámi számadásokat, felügyel az árvák vagyonára és nevelésére és intézkedik az árvák mindazon ügyeiben, melyek a rendes bíró illetőségéhez nem tartoznak; (9. §)

2. előkészíti és véleményes jelentéssel a közgyűlés elé terjeszti általában az önkormányzat fontosabb ügyeinek tárgyalási előmunkálatait, s különösen a közgyűlés hatásköréhez tartozó következő ügyeket (59. §) u. m.:

- a) szabályrendeletek alkotására,
- b) közigazgatási és választókerületek alakítására,
- c) a főváros szépítésére, utaira, utcáira, közművekre, középítkezésekre, és a közmunka feletti intézkedésre,
- d) kölcsönvételekre, községi új adónemek behozatalára, megszüntetésére, vagy a meglévők változtatására,
- e) törzsvagyon szerzésére, vagy elidegenítésére,
- f) a költségvetési előirányzat megállapítására és a zárszámadások megvizsgálására,
- g) a tisztviselők, az igazoló és bíráló választmány és egyes küldöttségek választására, és a főpolgármester által felfüggesztett polgármester helyettesítésére, valamint egyéb, időközben a főpolgármester által történt helyettesítések fölötti intézkedésre,
- h) tisztviselőknek ellenőrzésére, felelősség alóli fölmentésére, felfüggesztésére, úgy ellenük a tiszti vizsgálat elrendelésére,
- i) a tisztviselők, a segéd- és kezelőszemélyzet és a szolgák fizetésének szabályozására, fölemelésére vagy leszállítására,
- k) új hivatalok és állomások fölállítására, vagy régiek megszüntetésére, és hatáskörére vonatkozó ügyeket (58. és 76. §§);

3. a fővárosi törvényhatóság végrehajtó közege úgy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat körében; – egyszersmind önálló közigazgatási hatóság mindazon ügyekben, amelyek a törvények vagy a szabályrendeletek szerint első vagy másodfokban illetőségéhez tartoznak, és a melyek sem a közgyűlésnek, sem más hatóságnak fenntartva nincsenek; (77. §)

4. gondoskodik a kormányrendeletek, és a közgyűlés, – úgy saját határozatainak végrehajtásáról; (77. §)

5. különös feladata a főváros közvagyonának és közjövedelmének nyilvántartása, és a fővárosi pénztárak, valamint a törvényhatóság felügyelete alatt levő alapok helyes kezeléséről, az ezekre vonatkozó számadások elkészítéséről és megvizsgálásáról való gondoskodás. A tanács minden tagja s illetőleg az összes tanács a reábízottak pontos teljesítésére, különösen pedig a pénztárak szabályszerű kezelésére nézve felelősséggel tartozik – a fennálló törvények értelmében. (78. §)

6. Közvetlen előjáró hatósága a kerületi előjáróságoknak. (83. §)

7. Az évi költségvetési előirányzatokat és zárszámadást a főváros pénzügyi és vagyoni helyzetének felderítése mellett véleményes jelentéssel ellátja, és ezekre az egyes adózók által netán beadott észrevételeket tárgyalja és véleményes jelentéssel a közgyűlés elé terjeszti. (90. §)

8. Megválasztja élethossziglan:

a) a tanári és tanítói személyzetet, a tanügyi szakbizottmány s illetőleg az 1868. XXXVIII. tc. értelmében az iskolatanács kijelölése alapján;

b) a pénztári, letéti, adóhivatali és egyéb számadás kötelezettségben álló szak-, kezelő- és segédszemélyzetet;

c) a városi szolgálatban állók közül mindazon hivatalnokokat, kik az 1872. évi XXXVI. tc. értelmében a fővárosi bizottság választása alá nem esnek. (110. §)

9. Elrendeli a karhatalmat. (74. §)

22. § A fentebbieken kívül a fővárosi tanácsnak még különösen a következő teendője és feladata van:

1. a közgyűlés elébe terjesztendő és pénzkiadásokat tárgyzó ügyeknél – a fővárosi törvény 94. §-ra való tekintettel – tartozik minden egyes esetben azon körülményt földeríteni, – vajon a megszavazandó kiadás a megállapított és a belügyminister által helybenhagyott évi költségelőirányzat határán belül vagy kívül esik-e?

2. a számvevőség meghallgatása után a készpénzek hasznosítása, a pénztári kezelés és számvitel szabályait elkészíti, és szabályrendeletté emelés végett a közgyűlés elé terjeszti; (102. §)

3. megállapítja és kiadja az egyes tisztviselők, szak- és segédhivatalok számára a közigazgatás változó igényeihez képest a részletesebb szak, kezelési és eljárási hivatalos utasításokat;

4. gondoskodik a fővárosi bizottsági tagok közreműködése mellett a törvényhatóság összes hivatalainak felszerelési, irodai, – továbbá a közigazgatás és gazdaság egyéb szükségleteiről, – a közmunkák és középítkezések foganatosításáról – a költségvetés határain belül;

5. tisztviselők, hivatalnokok, és szolgák számára 100 frt-ig jutalmakat, segélyeket engedélyezhet az e célra a közgyűlés által kirendelt alap rovására;

6. a fővárosi törvény értelmében a közgyűlés jóváhagyása elé nem tartozó szerződéseket helybenhagyja;

7. a fővárosi bizottsági tagok közreműködésével a fölösleges városi ingó vagyon elidegenítése iránt – amennyiben annak becértéke 2000 frt-ot meg nem haladja – intézkedik;

8. vállalkozók és szállítók keresetkimutatásait és számláit és általában az összes pénztá-

rakat érdeklő minden bevétel és kiadás, utalványozhatás iránt – a tisztviselők, hivatalnokok és szolgák állandó járandóságainak kivételével, ülésileg határoz; (szab. 19. § 22. pont.)

9. az állami adó után kivetett községi pótdókat az állami adónál tett leszállítások vagy törlesztések arányában leszállítja, illetve törleszti; egyéb községi adóbeli tartozásokat, és mindennemű városi követeléseket – amennyiben a behajthatatlanság kellőleg meg van alapítva – és emiatt a behajtással megbízott közegeket felelősség nem terhelheti, törlesztés végett évnegyedenként saját véleményével a közgyűlés elé terjeszti;

10. az összes városi pénztárakat – az egyik alpolgármester elnökle mellett két tanácsnokból, a fő- vagy alszámvevőből és egy számvevőségi hivatalnokból álló bizottmány által – évenként egyszer rendes vizsgálat alá véteti, mely eljáráshoz a fővárosi bizottság két tagja is mindig meghívandó. – Ezenfölül a pénztáraknál annyiszor amennyiszor szükségesnek és jónak látja, az egyik alpolgármester és egy számvevőségi egyén által rovásoló vizsgálatot (Scontrirung) tartat, és a rendes vizsgálat eredményéről a közgyűlésnek jelentést tesz;

11. az önkormányzat körében a kerületi előjáróságok vagy egyes tisztviselők hatáskörébe utalt elsőfokú határozatok ellen beadott felfolyamodványokat másodfokban elintézi;

12. a fővárosi közigazgatás és önkormányzat körében önálló indítványokat és kész javaslatokat terjeszthet a közgyűlés elé.

23. § A fővárosi tanács hatáskörébe tartozó ügyek részint ülésben, részint azonkívül az ügyosztályokban, de mindig a tanács nevében intéztetnek el.

Az ügyosztályok az egyes főbb közigazgatási és gazdasági ágak szerint alakíttatnak.

Minden ügyosztály élén a tanács egy tagja áll. (79. §)

24. § A tanácsülésekben határozó szavazata a polgármesteren kívül csak a tanács tagjainak (az alpolgármestereknek és tanácsnokoknak) van. (75. §)

Érvényes határozat hozatalához az elnökön kívül legalább négy tag jelenléte kívántatik.

A határozatok általános szótöbbséggel hozatnak. A szavazatok egyenlő megoszlása esetén azon vélemény válik határozattá, amelyhez az elnök járult.

Az ügyosztályokhoz tartozó ügyeket az osztályvezető és a polgármester vagy helyettese – egyetértőleg intézik el, és a határozatért mindkettő felelős. (80. §)

Véleménykülönbség esetén az ügy a tanácsülés elébe terjesztendő.

25. § A polgármester vagy helyettesének jelenléte nélkül tanácsülés nem tartathatik és érvényes határozat nem hozathatik.

Az árva és gyámügyek gyorsabb elláthatása iránt azonban a tanács tekintettel jelen szabályzat 4. §-ának 1-ső pontjára, illetőleg az 1872. XXXVI. tc. 112. § a) pontjának szem előtt tartásával saját hatáskörében intézkedik.

26. § A tanácsülésekben az előadást az osztályvezető vagy helyettese teljesíti; az előadói vélemény határozat alakjában formulázva terjesztendő elő.

Ügy a tanácsülésekben, mint az ügyosztályokban az ügyek elintézésére előadói ívek használandók; a tanácsülésekben azonban az ülés folyamáról rövid ülési jegyzőkönyv vezetendő, melybe a jelenlevők nevei, az ügydarabok száma, az előadó neve, a határozat rövid lényege és a szavazatok minősége, egyhangúság esetében ezen körülmény fölvetetik.

A tanács minden tagjának jogában áll a hozott határozat ellen külön véleményt – írásba foglalva – előterjeszteni. Ily külön vélemény a határozat hozatalánál azonnal bejelentendő, legfőljebb 3 nap alatt beadandó és az iratokhoz csatolandó.

27. § Minden ügyosztályban külön iktatókönyv és lajstrom (Index) vezettetik, melybe az ügyosztályhoz érkezett tárgyak naponként bevezettetnek.

Ezeket kívül minden ügyosztály kötelességében áll oly segédkönyveket is vezetni – melyek részint statisztikai adatok gyűjtése, részint az osztály körébe vágó ügyek, teendők, határidők, nyilvántartások és a rendes ügymenetre megkívántató egyéb tudnivalók érdekében szükségesek vagy célszerűek.

Ezen segédkönyvek vezetésére, a mennyiben azok nagyobb terjedelműek, mint pl. a katonaszállásolási könyvek, külön szakegyének alkalmaztathatnak.

Az ügyosztály összes személyzete az osztályvezetőnek van alárendelve, ki a munkákat felosztja, átvizsgálja, és a személyzetet a teendőkre nézve kellő utasításokkal ellátja.

28. § Az ügyosztályok egyik főfeladata az, hogy a tanácsülés vagy közgyűlés elébe tartozó ügyeket minden megkívántató adatokkal és szakvéleményekkel fölszerelje, a netán szükséges előleges bizottmányi tárgyalásokat vagy egy másik ügyosztály véleményét megszerezze, – szóval tegyen meg minden intézkedést arra nézve, hogy az ügyek a tanács, illetőleg a közgyűlésen érdemlegesen elintéztethessenek.

Ebbeli feladatának teljesítésénél általában a lehető egyszerű és gyors eljárás legyen irányadó, – minélfogva minden elkerülhetetlenül nem szükséges utasító végzések szerkesztése mellőzendő, és a szükséges adatok és vélemények a kebelbeli szak- és segédhivataloktól vagy tisztviselőktől rövid úton, a mennyire lehet magára az előadói ívre vezetve – kérendők be.

29. § A tanácsülés elé a következő ügyek tartoznak:

1. a fontosabb árva és gondnoksági ügyek, u. m. az árvagyámok és gondnokok megerősítése, kinevezése és elmozdítása, – gyám vagy gondnoki számadások vizsgálata, – díjaik megállapítása, ügyvédi vagy ügygondnoki költségjegyzék megállapítása, – leltár, osztály és osztály-egységek észrevételezése vagy jóváhagyása, a felek kérelmére átíratási és törlési engedélyek kiadása – adásvétel, csere, bérleti és haszonbéri szerződések jóváhagyása, – örökségek, hagyományok és árvapénzutalványozások, – árvapénzek kikölcsönzése;

2. minden a közgyűlés elé terjesztendő jelentés, vagy javaslat;

3. a feljebb vitt ügyek másodfokú elintézése;

4. a tanács választása alá tartozó állomások betöltése;

5. karhatalom elrendelése;

6. belső ügykezelési és minden hivatalos szabály utasítások megállapítása;

7. a jóváhagyott költségvetés határain belül eszközlendő mindennemű beszerzések, közmunkák, és középítések végrehajtásának elrendelése, és az ezekre vonatkozó árlejtések, szerződések, alkuk jóváhagyása;

8. segélyek és jutalmak megszavazása;

9. városi ingó vagyon elidegenítése;

10. pénztári vizsgálat elrendelése;

11. elvi megállapodást igénylő határozatok;

12. mindazon tárgyak, melyekre nézve a polgármester és ügyosztályvezető közt véleménykülönbség forog fenn.

30. § Minden a 29. §-ban meg nem nevezett ügyek az ügyosztályokban, előírt módon intéztetnek el.

31. § A tanács összes kiadványai a polgármesterrel, vagy akadályoztatása esetében, avagy az ő megbízásából az alpolgármesterek egyike, és ezeknek is akadályozása esetében az egyik megbízandó tanácsnok által írandók alá.

32. § A tanács keblében következő ügyosztályok állíttatnak fel:

I. Jogügyi és személyzeti ügyosztály.

Ide tartoznak:

- a) a közjogi tárgyak;
- b) választó és közigazgatási kerületek alakítására, a törvényhatóság területére vonatkozó ügyek;
- c) mindennemű választások (tanárok és tanítók kivételével);
- d) szervezési ügyek, új hivatalok, állomások felállítása, létezőknek megszüntetése stb. (tanügyi szervezés kivételével);
- e) a törvényhatóságnál alkalmazott egyének személyzeti ügyei, fegyelmi vizsgálatok, nyugdíjazások, jutalmak és segélyezések (a tanítók kivételével);
- f) kegyúri jogok gyakorlása;
- g) egyházjogi ügyek, anyakönyvek;
- h) statisztikai ügyek;
- i) népszámlálás;
- k) honosítási, illetőségi, kivándorlási ügyek;
- l) a város jog- és peres ügyei.

Személyzete: 1 tanácsnok; 1 jegyző; 1 fogalmazó gyakornok; 1 szolgálta.

II. Középítési ügyosztály.

Ide tartoznak:

- a) városi közművek emelése, építése;
- b) utak és hidak építése, fenntartása;
- c) utak, utcák, terek burkolása, kövezése, csatornázása, tisztítása, locsoltatása, kivilágítása;
- d) nyilvános parkok, faültetvények, sétányok, közmulató-helyek, népkertek;
- e) vízvezeték építése, kezelése.

Személyzete: 1 tanácsnok; 1 jegyző; 1 tollnok; 1 fogalmazó gyakornok; 1 szolgálta.

III. Magánépítési, felmérési és szabályozási ügyosztály.

Ide tartoznak:

- a) közúti vaspálya és egyéb vasúti ügyek;
- b) szabályozási, kisajátítási ügyek;
- c) fölmérési ügyek;
- d) telekrészletezés és felosztás;
- e) magánépítési ügyek, építési, házlakhatósági engedélyek,
- f) építkezési vitás ügyek magánfelek között;
- g) építésrendőri ügyek;
- h) építési törvények és szabályok áthágásai.

Személyzete: 1 jegyző; 2 tollnok; 2 fogalmazó gyakornok; 1 szolgálta.

IV. Árva- és gyámügyi osztály.

Ide tartoznak:

- a) árva- és gyámhatósági ügyek;
- b) nagykorúsítások; törvényesítések és örökbefogadások;
- c) lelencügyek.

Személyzete: 1 tanácsnok; 3 jegyző; 3 tollnok; 2 fogalmazó gyakornok; 1 szolga.

V. Adó-illetékügyi osztály.

Ide tartoznak:

- a) az állami egyenes adók és illetékek összeírására, kivetésére, beszedésére, végrehajtás útján való behajtására vonatkozó minden ügyek;
- b) községi adópótlék és egyéb községi közvetlen adók, és az ezekre vonatkozó fölszólamlások.

- c) közmunka-váltság.

Személyzete: 1 tanácsnok; 1 jegyző; 2 fogalmazó gyakornok; 1 szolga.

VI. Egészségügyi osztály.

Ide tartoznak:

- a) közegészségügyi és orvosrendőri szabályok;
- b) járványügy; és ragálykórok elleni intézkedés;
- c) gyógyszerárak;
- d) gyógyfürdők;
- e) betegápolási és kórházi ügyek; magángyógyintézetek;
- f) városi kórházak építése, fenntartása, felszerelése;
- g) köztemetői, hullaszállítási, halottkémlési ügyek;
- h) állatgyógyászati ügyek, állat járványok, marhavész stb.

Személyzete: 1 tanácsnok; 1 jegyző; 1 fogalmazó gyakornok; 1 szolga.

VII. Pénzügyi és gazdasági ügyosztály.

Ide tartoznak:

- a) az évi költségelőirányzat és zárszámadás;
- b) a város kölcsönügyei;
- c) városi illetékek, helypénzek, vámok, közvetett adók beszedési, kezelési, rendezési ügyei;
- d) javadalmak és regáljogok értékesítése és az ezekre vonatkozó minden ügyek;
- e) a pénztárak számadásai, pénztárak vizsgálatára vonatkozó ügyek;
- f) készpénzek hasznosítása, pénztárkezelési szabályzatok;
- g) törzsvagyon szerzése és elidegenítése;
- h) a város ingatlan és ingó vagyonának nyilvántartását, kezelését, bérbeadását, értékesítését illető ügyek;

- i) gazdasági és hivatalos szükségletek beszerzése;

- k) közigazdasági ügyek.

Személyzete: 1 tanácsnok; 1 jegyző; 1 tollnok; 1 fogalmazó gyakornok; 1 szolga.

VIII. Tanügyi osztály.

Ide tartoznak:

- a) reáltanodai ügyek;

b) óvodák, gyermekkertek, népiskola, polgári iskolai ügyek, ide értve a tanügyi szervezési, személyzeti és építkezési kérdéseket;

c) tanügyi alapítványok, ösztöndíjak;

d) városi könyvtár;

e) mű- és tudományos intézetek;

f) városi árvaházak.

Személyzete: 1 tanácsnok; 1 jegyző; 1 tollnok; 1 fogalmazó gyakornok; 1 szolga.

IX. Ipar, rendészeti és szegényügyi osztály.

Ide tartoznak:

a) ipar és kereskedelmi ügyek, ipartársulatok, szabadalmak;

b) részvény társulatok, egyleti ügyek;

c) Albrecht-Hildegard alapítvány;

d) rendőri szabályok, mértékHITELESÍTÉSI ügy;

e) tűzoltás;

f) cselédügy;

g) vásári és mezei rendészet, vásárcsarnokok;

h) élelmezési ügy;

i) közvágóhíd-kezelés, fenntartás, építés;

k) dologház-kezelés, fenntartás, építés;

l) a szegényügy általában és az erre vonatkozó alapítványok és adományok;

m) a fővárosi szegényintézetek és azok építkezési ügyei.

Személyzet: 1 tanácsnok; 1 jegyző; 1 tollnok; 1 fogalmazó gyakornok; 1 szolga.

X. Katonai ügyosztály.

Ide tartoznak:

a) közös hadsereg és honvédség elhelyezése, beszállásolása;

b) katonai laktanyák;

c) előfogatozás;

d) szabadságos és tartalékos katonák nyilvántartása, behívása;

e) a véderőről szóló törvény végrehajtására vonatkozó minden ügy, újoncsozás, katonai elbocsátás, önkéntesek stb.

Személyzet: 1 jegyző; 1 tollnok; 2 fogalmazó gyakornok; 1 szolga.¹⁴

33. § Két alpolgármester.

A két alpolgármester a tanács tagja (75. §) és a törvények értelmében a tanács többi tagjával együtt felelős mindazon teendőkért, melyek a tanácsra ruházzák.

Az 1-ső s illetőleg a 2-ik alpolgármester helyettesíti akadályoztatás esetében a polgármestert.

Az alpolgármesterek felülvizsgálják a felügyeletük alá helyezett ügyosztályok munkáit.

☞

¹⁴ 1899-ben az ügyosztályok felsorolása után egy új bekezdést szúrtak a szabályrendelet szövegébe: „A polgármester feljogosítottik, hogy az ügyosztályoknak az elébbi §-ban megállapított ügykörét a szükséghez képest megváltoztassa és az egyes ügyosztályok személyzeti létszámát megállapítsa.” (310. és 1581. sz. közgyűlési határozatok). Ennek következtében a személyzet felsorolása kikerült a szabályrendelet e részéből, lásd a 21-es számú dokumentumot.

Különös feladatuk a hatósági összes pénztárak rendes kezelésére felügyelni, a pénztár-vizsgálatoknál rendszeren részt venni, véletlen pénztári rovásolásokat tartani; s netán tapasztalt helytelenségekre, vagy visszaélésekre a polgármestert és tanácsot figyelmeztetni; feladatuk továbbá a város összes vagyoni állapotát, annak rendes kezelését ellenőrizni, és a közvetlen felügyeletre vagy kezelésre hivatott hivatalnokok működését folytonosan figyelemmel kísérni.

A nagyobb fontosságú állandó szak-, vagy külön kiküldött bizottmányok elnöke rendszerint az alpolgármesterek egyike.

34. § Tanácsnokok.

A tanácsnokok a tanács határozó tagjai, és mint ilyenek felelősek a tanácsra ruházott teendők törvényszerű teljesítéséért. (80 §).

Tagjai a számonkérő (scontralis) széknek (69. §), az ügyosztályok vezetői (79. §), és az osztály ügyeinek úgy a tanácsban, mint a közgyűléseken előadói.

Elnökei, tekintve alelnökei azon állandó bizottmányoknak, melyek a vezetésükre bízott osztályba tartozó fontosabb ügyek tárgyalására hivatvák.

35. § Főjegyző és jegyzők.

A főjegyző a közgyűlések rendszerinti jegyzője, s mint ilyen gondoskodik arról, hogy a közgyűlési jegyzőkönyvek hiteles másolatai a jegyzőkönyv hitelesítésétől számított 30 nap alatt a belügyministerhez felterjesztessenek.

Tagja a számonkérő (scontralis) széknek. (69. §)

A közgyűlésből kiküldött fontosabb bizottmányok jegyzője.

A polgármesteri irodának (elnöki ügyosztály) vezetője, és az ott alkalmazott hivatalnokok dolgozatainak fölülvizsgálója.

A jegyzők, a tanácsnokok rövid ideig tartó akadályoztatása esetén, az ügyosztályok vezetői, az ügyosztályok tárgyainak segédelőadói úgy a tanácsüléseken mint közgyűléseken; az ügyosztállyal összefüggésben álló állandó bizottmányok jegyzői s amennyiben szükséges, a főjegyző mellett a közgyűlési jegyzőkönyvek vezetésével is megbízatnak.

36. § Tollnokok s fogalmazó gyakornokok.

A tollnokok a tanácsülésekben az ülési jegyzőkönyvet ezen szabályzat 26. §-a értelmében vezetik, az állandó bizottmányokban is mint jegyzőkönyvvezetők alkalmaztathatnak; teljesítik továbbá mindazon fogalmazási munkákat, melyekkel az osztályvezető által megbízatnak.

A fogalmazó gyakornokok szintén fogalmazási munkák végzésére vannak hivatva, főkötelességük azonban az osztályok iktató, mutató és egyéb segédkönyveit vezetni.

[...] ¹⁵

¹⁵ A szabályrendelet további, IV–XIV. fejezetének 37–250. §-ai a különböző szakhivatalok működését szabályozzák részletesen: kerületi eljáróságok, iktató-, kiadó- és levéltári hivatal, ügyészi hivatal, statisztikai hivatal, számvétség, mérnöki hivatal, vásárigazgatóság, házi pénztár, letéti pénztár, gyámpénztár, adóhivatal.

Forrás: Buda-Pest főváros törvényhatóságának szervezete. Hivatalos kiadás. Budapest, 1973. Újraközölve (a későbbi módosításokkal): Budapest főváros törvényhatóságának alakításáról és rendezéséről szóló 1872:XXXVI. tc. és annak folytán alkotott Szervezési Szabályzat, függelékül a közigazgatási bizottság és fegyelmi választmányának ügyrendje. Budapest főváros törvényhatósága által alkotott szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteménye. 4. kötet. Budapest Főváros, 1890.

Szervezési Szabályzat újraközlése. Budapest főváros törvényhatósága által alkotott szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteménye. 6. kötet. Budapest Főváros, 1905.

**KOLOZSVÁR TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROS
SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETE,
VALAMINT KÖZGYŰLÉSÉNEK ÉS TANÁCSÁNAK
ÜGYRENDJE
(Kolozsvár, 1873–1874)**

Az 1405 óta szabad királyi városi joggal rendelkező Kolozsvár politikai, közigazgatási és kulturális szempontból egyaránt Erdély központi jelentőségű városának („fővárosának”) számított: a kiegyezés előtt számos erdélyi országgyűlés színhelye és az erdélyi főkormányzók székhelye, 1867 és 1872 között pedig itt működött az unió teljes végrehajtását elősegítő erdélyi királyi biztos hivatala, 1872-től egyetemi város 26 ezer főnyi lakossággal, stb.

Az alkotmányos hatalomgyakorlás és a közigazgatás autonómiájának visszaállítása után Kolozsvár képviselőtestülete 1867. december 21-én és 28-án fogadta el közgyűlési házszabályait és hozta létre szakbizottságait. E határozatok felülvizsgálata vált szükségessé a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk 64. és 91. paragrafusának rendelkezései nyomán. A szervezeti szabályrendeletek kidolgozására egy 40 fős testület alakult, amely 1872 januárjában nyújtotta be első javaslatát. E tervezetet azonban komoly bírálatok érték a korábban erős városi autonómia feladása miatt: „A város közigazgatási szervezete nem minisztérium s azt miniszteri formákra idomítani nem lehet. A város önügyeinek souverain kormányzója volt eleitől fogva önválasztotta tanácsa által; e jogáról soha le nem mondott, sem tőle azt el nem vették, a XLII. törvénycikk is csak módosította. Ez önkormányzat sok százados emléke kiirthatatlanul él a lakosok lelkében, oly polgári viszonyokat teremtett, polgár és város között oly kapcsolatokat hozott létre, miket szét tépni sem nem lehet, sem nem tanácsos.”¹

A javaslatok közel egy évig tartó átdolgozása után az alábbiakban közölt dokumentumok elfogadására került sor. A szövegek közlésekor a lábjegyzetekben feltüntetjük a szabályrendeletekben a második törvényhatósági törvény (1886: XXI. tc.) hatályba lépése után bekövetkezett néhány fontosabb módosítást is.

1.

**KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROS
TÖRVÉNYHATÓSÁGI SZABÁLYRENDELETE**

(Részlet, Kolozsvár, 1873. január 29.)

I. RÉSZ

KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROS TÖRVÉNYHATÓSÁGA HATÁSKÖRÉRŐL

Kolozsvár szabad királyi város, mint önálló törvényhatóság, a XLII. törvénycikk értelmében gyakorolja:

1. az önkormányzatot;
2. az állami közigazgatás közvetítését;
3. ezeken kívül más közérdekű, sőt országos ügyeket is vesz tárgyalás alá, azokat megvi-

¹ Kolozsvár szabad királyi város képviselőtestülete több tagja által, a szervezési 40-es bizottsági munkát ellátva Simon Elek képviselő indítványa alapján dolgozott külön javallat indokai. *Kolozsvár szabad királyi város közigazgatási szervező-szabályzata*. (Külön javallat). Kolozsvár, 1872. Nyomatott K. Papp Miklósnál (kézirat gyanánt).

tatja, azokra nézve megállapodásait kifejezi, más törvényhatóságokkal és a kormánnyal közli s kérvény alakjában a képviselőházhoz közvetlenül felterjeszti.

I. Cím

A VÁROSI BIZOTTSÁGRÓL

1. § A törvényhatóság egyetemének képviselője a bizottság,² és amennyiben a törvény kivételesen másképp nem intézkedik, a törvényhatóság nevében a hatósági jogokat a bizottság gyakorolja, nyilvános közgyűléseiben.

E közgyűlések hatáskörébe tartoznak:

a) az országgyűlés két házában kihirdetett törvények bejelentése, szabályrendeletek alkotása;

b) a közigazgatási és választó kerületek alakítása;

c) a városi közlekedési vonalak, közmunkák és építkezések fölötti intézkedés;

d) kölcsönvételek;

e) törzsvagyon szerzése vagy elidegenítése;

f) a költségvetési előirányzat megállapítása, a rendes, valamint a hatáskörében előforduló rendkívüli bevételek, nemkülönben rendkívüli vagy a költségvetésben éppen előre nem látott kiadások utalványozása s a zárszámadások megvizsgálása;

g) a tisztviselők, az igazoló és bíráló választmány és egyes küldöttségek választása s a főispán által a belügyminiszter jóváhagyásával hivatalából felfüggesztett polgármester helyettesítése, valamint időközben főispánilag történt más helyettesítések feletti intézkedés, az 1870. évi XLII. törvénycikk 54. és 55. §§-aiban meghatározott esetek kivételével;

h) a tisztviselőknek ellenőrzése, felelősség alóli felmentése, felfüggesztése, úgy ellenök a tiszti vizsgálat elrendelése;

² Az 1886. XXI. tc. a törvényhatósági bizottság elnevezést vezette be. Kolozsvár város újjáalkotott és a belügyminisztérium által 1888. augusztus 24-én jóváhagyott szervezeti szabályrendeletében a következő fontosabb kiegészítések olvashatók e változással kapcsolatban:

„2. § A törvényhatóság egyetemének képviselője a törvényhatósági bizottság s ez gyakorolja nyilvános közgyűléseiben, amennyiben a törvény és jelen szabályrendelet másként nem intézkedik, a törvényhatóság nevében a közhatalósági jogokat.

3. § A törvényhatósági bizottság áll: a város lakosainak jelenlegi számához képest 112 és pedig 56 legtöbb adót fizető és 56 választott tagból, továbbá a következő tisztviselőkből: polgármester, főjegyző, aljegyzők, főkapitány, tanácsnokok, tiszti ügyész, árvaszéki ülnökök, árvaszéki jegyző, főorvos, főmérnök, főpénztárnok, fő- és alszámvévo, közgyám és levéltárnok.

4. § A törvényhatósági bizottság legtöbb adót fizető tagjainak névjegyzékét az adóhivatali hivatalos kimutatás alapján minden évben a város törvényhatóságának igazoló választmánya állítja össze, illetőleg igazítja ki a törvényben meghatározott eljárás szerint.

A választás alá eső bizottsági tagok megválasztására az országos képviselő választásra azon évben jogosultaknak kerületenkint készült összeírásában foglalt választók jogosultak.”

Az 5. paragrafus pedig meghatározta a választókerületek nagyságát, a választható bizottsági tagok számát, valamint négy választókerületre osztotta a várost. Lásd: *Kolozsvár szab. kir. város törvényhatóságának szervezeti és ügyviteli szabályrendelete. Az 1886. 21 és 22 tc. alapján.* Kolozsvár, Nyomatott Ormós Ferencnél, 1888.

i) a tisztviselők, a segéd- és kezelőszemélyzet s a szolgák fizetésének szabályozása, fel-emelése vagy leszállítása;

k) új hivatalok és állomások felállítása vagy a régiak megszüntetése;

l) a város kezelése vagy felügyelete alatt álló pénztárak megvizsgálása és az erre vonatkozó jelentések fölötti tárgyalás és intézkedés;

m) a közvetett államadókra szükség esetén községi pótdadók kivetítése, a városon és területén szedendő illetékek, helypénzek és vámok megállítása, szabályozása és eshetőleg változtatása, és az állam által igénybe nem vett új adók behozatala, a kormány engedélye mellett (XLII. tc. 13. §);

n) kérelmezési és levelezési jog gyakorlása;

o) indítványok tárgyalása;

p) a felirati jog gyakorlása, különösen netán törvénybe ütköző kormányrendeletekkel szemben;

q) a város jogai, fekvő birtokai, határa, királyi kisebb haszonvételei s általában minden más városi jövedelmi források, nemkülönben egyéb magángazdászati és építkezési ügyek fölötti intézkedés, rendelkezés és azoknak a város javára gyümölcsöztetése;

r) az évi zárszámadásoknak, nemkülönben az egyes tisztviselők zárszámadásainak a rendes számvevő által történt megvizsgálása után egy felülvizsgáló bizottság elé való terjesztetése és felülvizsgálathatása céljából: egy elnökből és négy tagból álló bizottság megválasztása, mely bizottság tagjait előre megszabott jutalomban részesíti. Ezen bizottság hatásköréről és teendőiről ezen szabályrendelet V. cím B. szakasza rendelkezik.

s) A tisztviselők által ezen szabályrendelet intézkedéseihez vagy egyébként feladatukhoz képest beterjesztett jelentések, avagy a közgyűlés tagjai által hozzájuk intézett kérdésekre adott felelet tárgyalása és ennek folytatni intézkedés;

t) a város által fenntartott vagy segélyezett iskolák fölötti főfelügyelet és rendelkezés, egyáltalán pedig a fennálló közoktatási törvények szabályaihoz képest a város területén levő közoktatási intézményekre befolyás gyakorlása;

u) a városon állomásozó katonaság és honvédség elhelyeztetése, laktanyák építése, fióklaktanyák bérlése vagy felhagyása;

v) a városi polgárjog megadása és város kebelébe való felvétel módozatának meghatározása;

x) az ügyrend és házszabályok megállapítása;

y) mindazon ügyek, melyeket az 1870. évi XLII. törvénycikk vagy más törvény kizárólag a bizottság közgyűléséhez utasít.

2. § A városi bizottság minden hónapban tart legalább egy rendes közgyűlést, még pedig a hónap közepéhez legközelebb eső hétköznapon; azonkívül a szükséghez képest rendkívüli közgyűléseket is.

A rendes közgyűléseket a fenn kitűzött napra hívja össze a főispán, vagy akadályoztatása esetén a polgármester, – a rendkívülieket belátása szerint, vagy ha a közgyűlés előre meghatározta.

A rendes közgyűlések közül a májusnak a múlt évi zárszámadás megvizsgálása, az októberinek a jövő évi költségvetés megállapítása főtárgyai. A költségvetés év végéig okvetlenül elintézendő.

3. § A közgyűlésen a jelenlevők határoznak. Ha netalán törvénytelen határozat jőne létre, az ez által károsult irányában a bizottságnak mindazon tagjai, akik a határozathoz hozzájárultak, egyetemlegesen felelősök, egymás közt pedig a kártérítésre egyenlően kötelesek.

Szakbizottságok vagy szakosztályok

4. § A közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyek oly tökéletes előkészítése végett, amely a reá vonatkozó adatok alapos és kimerítő felhasználásával részletes szakismereten alapuló indokolt javaslat előterjesztése által az ügynek a fennforgó körülményekhez mért lehető legigazságosabb és a városra nézve legüdvösebb ellátását lehetővé teszi vagy legalább könnyíti, a bizottság a maga kebelében szakosztályokat alkot, még pedig:

1. háztartási és közgazdasági
2. jogügyi,
3. pénzügyi,
4. rendőri és műtani,
5. egészségügyi,
6. nevelés- és közoktatásügyi szakosztályt.

E szakosztályok szervezetét, tagjainak számát és munkakörét a bizottság határozza meg, s ugyancsak a bizottság választja meg a mindenikbe sorozandó tagokat.

A szakosztályok tanácsadó, véleményező és indítványozó testületek, amelyeknek rendeltetése a törvényhatóság működését és céljait előmozdítani.³

II. CÍM

A VÁROSI TISZTVISELŐK S SZOLGA- ÉS SZEGŐDÖTT SZEMÉLYZET LÉTSZÁMÁRÓL

5. § I. Közigazgatási osztály:

a) Belügy: polgármester, 4 tanácsos, főjegyző, tiszti ügyész, aljegyző, levéltárnok, iktató, elnöki fogalmazó, 3 elsőrendű írnok, 4 másodrendű írnok, ajtónálló.

b) Rendőrugy: főkapitány, rendőrbíró, 2 alkapitány, 3 rendbízott, 1 első- 2 másodrendű írnok, díjnok, 5 tizedkapitány, 5 tizedjegyző, 10 tizedszolga, 38 városszolga, 4 lovas szolga, közigazgatási foglár, 3 közigazgatási hajdú.

³ Az 1876: VI. tc. létrehozta a közigazgatási bizottságot, mint a megyék és a törvényhatósági jogú városok legfőbb irányító szervét. Kolozsvár város újjáalkotott szervezeti szabályrendeletében a következő kiegészítés olvasható e változással kapcsolatban:

„63. § A közigazgatási bizottságnak, mint az állami közigazgatás körében az államkormány és a törvényhatóság között álló intéző és ellenőrző hatóságnak szervezetét és illetőségi körét az 1876: VI. törvénycikk, továbbá az 1876: XIII., XIV. és XXVIII., az 1877: XX., az 1879: XXI., az 1881: XXIV. és XXXVIII., az 1882: XX., az 1883: XX., XLIII. és XLIV., az 1886: XXIII. törvénycikkeknek, valamint más törvényeknek és kormányrendeleteknek ide vonatkozó §-ai határozzák meg.

A közigazgatási bizottság elnöke a főispán, akadályoztatása esetében a polgármester; tagjai a törvényhatósági tisztviselők közül a főjegyző, főügyész, az árvaszék elnöke, főorvos, az állami hivatalnokok közül az adófelügyelő, az államépítészeti hivatal főnöke, tanfelügyelő, királyi ügyész, közigazdasági előadó s végül a törvényhatósági bizottság által saját kebeléből két évre választott 10 tag.”

c) Egészségügy: főorvos, 2 alorvos, állatorvos, 2 bába.

d) Adóügy: első adótiszt, 2 másod adótiszt, pénztárnok, ellenőr.

e) Árvaügy: elnök, két ülnök, jegyző.

II. Községi osztály:

Pénztárnok, ellenőr, számtiszt, számvevő, mérnök, légszuszvilágítás ellenőre, erdősz, városgazda, szállás- és fuvarbiztos, mezei rendőrfőnök, mezei rendőrség, mezei rendőrbiztos, szegény- és temetőfelügyelő, útbiztos, laktanya-felügyelő, szegények házgondnoka, dologházi felügyelő, alsó jószágbiztos, 3 borfogyasztási adóbiztos, órahúzó és igazító, majoros és béres-felügyelő, kútcsináló, sétatéri kertész és két őr, kéményseprő, belvárosi szeméthordó, 4 járdatarító, 2 laktanyai szolgál, 2 dologházi hajdú, 4 utász, 4 hídcsináló, emésztet-takarító, ebvadász, 4 szénafűpásztor, helybeli és vidéki erdőpásztorok, gátmester, lámpafelügyelő, lámpagyújtó, béres.

III. Cím

A KÖZIGAZGATÁSRÓL

1. fejezet

6. § A közigazgatási hatalmat Kolozsvár szabad királyi város területén, a bizottság ellenőrködése és a tanács vezetése mellett, a törvény értelmében választott tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyzet gyakorolja.

7. § A közigazgatási belsőszervezetnek alapelve a személyes felelősség, amelynek alapján minden egyes tisztviselő a maga hatáskörében személyesen felelős minden cselekményéért és mulasztásáért. A tanács tagjai azonkívül azokban az ügyekben, amelyeket a tanács testületileg intéz el, egyetemlegesen is felelősök éppen oly értelemben, amint az 1870. 42. törvénycikk 74. §-a a bizottság tagjai felelősségét körülírja.

8. § Az 1870. évi XLII. törvénycikk 66. §-ában tisztviselőkre nézve megszabott általános kellékek fenntartása mellett elengedhetetlen feltétel még:

a főjegyző és árvaszéki elnökre nézve annak igazolása, hogy valamely jogi tanintézetben a tanfolyamot elvégezte, vagy a megfelelő elméleti vizsgát letette, avagy már hasonló közhivatalt viselt;

a tisztí ügyészre nézve az ügyvédi oklevél;

az orvosra és állatorvosra nézve a magyar államban érvényes oklevél és két évi gyakorlat;

a mérnökre nézve a szakma önálló üzésének jogosultsága s két évi önálló gyakorlat.

9. § Tisztviselők oly hivatal vagy foglalatosságot nem vállalhatnak, mely őket a hivatal helyétől, vagy hivatalos óráik és teendőiktől elvonja.

A) A polgármester

10. § A polgármester, mint a város első tisztviselője és a tanács elnöke, egyszersmind képviselője is a városi törvényhatóságnak. Mint a tanács elnöke, az 1870. évi XLII. törvénycikk VI. fejezetében körülírt felelősség mellett, a tanáccsal együtt vezeti a város egész területére

kiható közigazgatást, és intézkedik a törvény vagy jelen szabályrendelet által az ő különös hatáskörébe utasított ügyekben, és ennél fogva a közigazgatási hatalom törvényszerű, rendszeres és sikeres gyakorlásáért, gyakoroltatásáért és folytonosságáért első vonalban felelős.

11. § Ő veszi át a városhoz intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket, folyamodványokat és aláírja a jegyzővel együtt a város nevében kiállított okmányokat, leveleket és fölterjesztéseket, melyekre nézve azonban az 1870. évi XLII. törvénycikk 63. § e. pontja szerint a kormány és felek irányában a polgármester egyedüli aláírása is érvényes; bejelenti a városi bizottságban az országgyűlés két házában kihirdetett törvényeket. Ő a város pecsétjének őre.

12. § Kiosztja az ügydarabokat a tanácsosoknak és kijelöli működésök körét; elnököl tanácsüléseken.

13. § Felügyl, hogy a költségvetésben előírányzott bevételek a maga idejében és rendjén befolyjanak, illetőleg behajtassanak és az ez iránt fennforgó netáni akadályok a megfelelő eszközök által elháríttassanak; továbbá hogy az előírányzott bevételi és kiadási tételek a költségvetésileg megállapított célokra fordíttassanak; valamint arra is, hogy a tervezett építkezések és más közmunkák a mérnök felügyelete és felelőssége alatt szabály szerint végrehajtassanak, általában pedig szorosan ügyel arra, hogy a költségvetésen túllépés ne történjék.

14. § Ha a költségvetésben előre nem látott, halasztást nem tűrő, de 500 forintot meg nem haladó oly kiadás szükségessége merülne fel, melynek meg nem tétele közhátrányt vonna maga után: azt csupán a költségvetés határai közt, az első tanácsülésben való bejelentés feltétele és szabályszerű számvevői ellenjegyzés mellett teljesítheti; köteles azonban ezen tett kiadást a legközelebbi bizottsági gyűlésnek, felfejtő és igazoló indokaival együtt, helyben hagyas végett bejelenteni.

A fennebbiek szerint tett utalványozásokról köteles a polgármester pontos jegyzőkönyvet vezetni és ennek alapján a tett utalványozásokat a fennebbi módon a tanácsnak jelenteni, a nyilvántartási könyvbe igtatás végett, minden rendes közgyűlésen pedig a bizottságnak részletes jelentést tenni arról, hogy a lefolyt hónapban kinek, miért, mennyit és melyik költekezési ág rovására utalványozott.

15. § Mint a tanács elnöke, folyó és oly ügyekben, melyekre nézve előzetes felvilágosítások vagy vélemények bekívánandók, érdemleges tárgyalás előtt intézkedik a polgármester elnökileg is, sürgős és halasztást nem tűrő közigazgatási ügyekre nézve azonban, ha azok érdemileg látandók el, rendkívüli tanácsülés egybehívandó.

16. § Felügyeletet gyakorol a város költségén fenntartott, illetőleg a város által segélyezett közoktatási intézetek felett, és a törvények s törvényszerű rendeletek korlátain belől a város területén lévő iskolákra azon befolyást gyakorolja, mely őt mint a törvényhatóság képviselőjét megilleti.

17. § Felügyl a tizedkapitányokat⁴, hogy azok hatáskörükhöz tartozó, különösen közigazgatási teendőiket pontosan és eredménnyel teljesítsék.

18. § A város minden ingó és ingatlan vagyonáról pontos és kimerítő leltárt vétet fel s

⁴ Kolozsvár területét ún. tizedekre osztották, melyek élén a tizedkapitányok és a tizedjegyzők álltak, akik közigazgatási, rendészeti, közegészségügyi, stb. felügyeletet egyaránt elláttak.

minden év közepéig azt megvizsgálván, az időközben netán előállott változásokhoz képest kijavíttatja.

19. § A kormány rendeleteit és a bizottság határozatait végrehajtja. Ha azonban valamely kormányrendeletet a törvénybe ütközőnek, vagy a helyi viszonyok között károsnak, vagy épen kivihetlennak vél: 24 óra alatt jelentést tesz a főispánnak s ennek távollétében felír az illető miniszterhez.

Ha a miniszter a felirat ellenében továbbra is fenntartaná rendeletét és a polgármester a miniszteri leirat után sem érezné magát a rendelet végrehajtására kötelezettnek: a főispánnak azonnal jelentést tesz s annak rendeletére, vagy ha távol van, annak nevében a rendkívüli közgyűlést legfeljebb 10 napra összehívja és a rendeletet a közgyűlés elé terjeszti, mely azt rögtön felvenni és tárgyalni köteles.

A közgyűlés felirata után is a miniszter által fenntartott kormányrendeletet azonban azonnal és feltétlenül végrehajtja; valamint a szabadságos és tartalékos katonák berendelését s valamely az állam veszélyezett érdekei miatt halaszthatlan rendőri intézkedést tárgyaló kormányrendeletet is csak a végrehajtás után tehet bírálathoz.

A városi bizottságnak oly határozata, mely a költségvetése megállapítására, ingatlan vagyon szerzésére vagy elidegenítésére, kölcsönvételekre, a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötéseire vagy felbontására, új hivatalok rendszeresítésére vagy fennállónak megszüntetésére vonatkozik s általában minden határozat, melyre nézve a törvény felsőbb megerősítést rendel: csak ministeri jóváhagyás után hajtható végre; kivéve ha a kormány a felterjesztéstől számítandó 40 nap alatt egyáltalában nem nyilatkozik, mely esetben a felterjesztett határozatok helybenhagyottaknak tekintendők.

20. § Havonként legalább egyszer a számvevő és tiszti ügyész közbejöttével megvizsgálja a törvényhatóság pénztárait, és évenként legalább 3-szor a városgazdai anyagszertárt.

Az adóosztály pénztárának és ügymenetének a pénzügyi közegek által időnkint eszközözendő vizsgálatát előmozdítja, esetleg sürgeti és annál jelen van, különben pedig az érintett vizsgálatról függetlenül, saját hatáskörében is, félévenként a fennjelzett vizsgálatot eszközli, és ugyanannyiszor annak eredményéről a bizottságnak jelentést teszen.

21. § A polgármester rendelkezik a város tisztviselőivel, a segéd- és kezelő személyzettel, s felügyel arra, hogy a hivatalnokok a megszabott hivatalos órákban s a körülményekhez képest bár mikor is a hivatalban jelen legyenek s teendőiket teljesítsék. Ha egyik vagy másik hivatalos kötelességének teljesítésében vagy valamely hivatalos megbízásban pontosan nem jár el, a teendők teljesítésével más rendes vagy tiszteletbeli tisztviselőt bíz meg, és azt a házi pénztárból a hanyag tisztviselő fizetésére utalványozza napi díjakkal látja el; ez azonban nem menti föl az illető hanyag tisztviselőt attól, hogy a körülmények szerint a feyelmi vizsgálat ellene fogamatba ne vétessék.

22. § Különös tekintettel a kiszolgált katonákra és honvédekre, fölfogadja és elbocsátja a szolgálatait, kik, ha híven és pontosan teljesítik kötelességüket, élethossziglan alkalmazhatók.

23. § Ha a segéd- és kezelőszemélyzet valamelyik tagja megsérti vagy hanyagul teljesíti a törvény vagy szabályrendelet által megszabott kötelességét, de tette nem foglal magában a büntető törvény által tiltott cselekvényt, a polgármester az illető ellen vizsgálatot rendel el, más tisztviselő ellen ily vizsgálat megindítása a közgyűlést vagy főispánt illetvén.

24. § A jelentkező tiszteletbeli képviselőt a mutatkozó szükséghez képest a városi főis-

pán fogván kinevezni, a polgármester az ily tisztviselővel az esküt letéteti s őt a bizottságnak bejelenti.

25. § A tisztviselőknek, segéd- és kezelőszemélyzetnek a körülmények tekintetbe vételével nyolc napi szabadságot adhat.

26. § Azon hatásköréhez tartozó ügyekben, melyekben elsőfokúlag jár el, határozatait, a törvények, fennálló rendeletek és törvényes szokás alapján, az illető folyamodvány beadása, esetleg haladéktalan tárgyalása, vagy egyébkénti bizonyítási eljárás megejtése után 8 nap alatt köteles a feleknek kiadni.

27. § A polgármester részéről az 1870. évi XLII. törvénycikk 4., 30., 38., 41., 42., 47., 53. b. és c., 63., 78., és 87. §§-ai által körvonalazott hatáskörében tett határozat és intézkedés ellen az ezt netalán sérelmesnek találó felek a közgyűléshez és onnan a belügyminiszterhez intézett fellebbezéssel kereshetnek jogorvoslatot.

28. § A polgármester által az 1870. évi XLII. tc. 58. § k) pontja alapján hozott határozatot a sérelmes a közgyűléshez és onnan a belügyminiszterhez fellebbezheti.

29. § Az illető miniszter által ellátott ügyekben a polgármester a döntő határozatról legkésőbb 3 nap alatt értesíti a feleket.

30. § A polgármester köteles előmozdítani azon jogok és kötelezettségek gyakorlását, melyek az 1870. évi XLII. tc. 53. §-a értelmében a főispánt illetik s melyek célja a törvényhatósági önkormányzat ellenőrzése és a törvényhatóság által közvetített államközigazgatás fölötti őrökösés. Ennek megfelelően a polgármester köteles a bizottságnak félévenkénti tüzetes jelentést tenni intézkedéseiről, a tanács működéséről és általában a törvényhatóság állapotáról. Egyik vagy másik bizottsági tag által a közgyűlésben hozzá intézett kérdésekre felvilágosító feleletet kell adnia, mely feleletet, ha a kérdés a közgyűlésen jött tudomására, a közelebbi gyűlésig elhalaszthatja, de ha a kérdező a kérdést a közgyűlés előtt 3 nappal közölte vele, úgy ezen a gyűlésen köteles felelni.

31. § A polgármester, valamint minden más tisztviselő az 1870. évi XLII. tc. VI. fejezete értelmében a törvényhatósággal szemben is felelős levén, ezen felelősség mindaddig tart, míg a törvényhatóság az alól fel nem mentette.⁵

⁵ A szabályrendelet újjáalkotásának idejére a polgármester feladatköre jelentősen kibővült. Ezek közül a fontosabbak:

„104. § A polgármester intézkedik a honosítási és visszahonosítási ügyekben, valamint ő gondoskodik a magyar korona országai egyesített és az ország külön címerének magánosok s magánjellegű testületek, vállalatok és intézetek által való használatáról szóló 1883: XVIII. tc. végrehajtásáról. [...]

106. § A polgármester adja ki a szegénységi, vagyoni és illetőségi bizonyítványokat.

107. § Mint a törvényhatóság első tisztviselője, a polgármester véteti föl az illető közegekkel a haláleseteket s a haláleset-fölvételi íveket a törvényszékhez, az árvaszékhez és az illetékkiszabási hivatalhoz juttatja; továbbá intézkedik az 1877: XX. törvénycikkben megjelölt haláleseteknél a hagyaték zárlatá vételéről, valamint leltározásáról s az ily eljárásról felvett jegyzőkönyvet átteszi a haláleset-fölvételi ívvel együtt további intézkedés végett az illető királyi törvényszékhez.

108. § A városi szegényügy a polgármester főfelügyelete alatt áll; ennél fogva ő vizsgálja meg a szűkség körülményeit, intézkedik a szegény betegeknek kórházba helyezése iránt, valamint a szegénységben elhaltak temetésére és a nyomorra jutott árvák rögtöni fölségelésére a szegényi alap terhére mérsékelt segélyösszeget utalványozhat.

109. § A polgármester vezeti be a vadászati jegyek kiadása iránt benyújtott bejelentéseket az e célra nyitott rovatos jegyzőkönyvbe s a bejelentést, ha a bejelentő fél a vadászat gyakorlására jogosult, lát-

B) A tanács

32. § A tanács mindazokat a közigazgatási ügyeket, amelyek a törvény, törvényes rendelet vagy szabályrendelet értelmében városi közeghez nincsenek utasítva, és amelyek természetöknél fogva elnöki elintézés alá nem eshetnek, mint testület, tagjainak egyetemleges felelőssége mellett, tanácsuléseiben elsőfokúlag intézi.

33. § A tanács közigazgatási ügyekben hozott netalán sérelmes határozatai ellen az illető felek az illető miniszterhez intézett fellebbezvénnnyel kereshetnek fel nyolc nap alatt jogorvoslatot.

34. § Az évi költségvetés első alaptervezetét a tanács állítja össze és adja át az illető szakosztálynak, amely aztán a maga véleményes jelentésével együtt ugyancsak a tanács útján a bizottság elibe terjeszti, végleges megállítást végett.

35. § A tanács utalványoz a házi pénztárra a költségvetés határain belül.

36. § Háztartási és közzgazdasági kérdésekben a tanács véleményes javaslatokat terjeszt a bizottság elibe, és a bizottság meghagyása szerint annak határozatai végrehajtását eszközli.

37. § A tanács másod folyamodású hatóságot gyakorol mindazon ügyekben, a melyekben a főkapitány, rendőrbíró vagy a mezei rendőrség elsőhatóságilag jár el s melyek jogorvoslat-keresés útján a felek által hozzá fellebbeztetnek.

38. § A fellebbezett ügyeket köteles a hatályban levő törvények és szabályrendeletek szem előtt tartásával nyolc nap alatt elhatározás alá venni s indokolt határozatát, az illető első fokú hatóságnak, a felek további szabályszerű értesítése végett megküldeni.

39. § A tanácsnak a város javadalmait, gazdaszatát és vagyonát érdeklő ügyekben hozott netalán sérelmes határozatai másodfokúlag a közgyűléshez s onnan, harmadfokú elhatározás végett, a magyar királyi belügyminiszterhez fellebbezhetők.

Közigazgatási ügyekben hozott határozatai ellen, nyolc nap alatt, közvetlen a magyar királyi belügyminiszterhez intézett fellebbezvénnnyel keresetni jogorvoslatot, mely esetben a tanács a beadott fellebbezvényt, saját határozata hiteles másolatának s az ügyre vonatkozó

tamozásával azonnal ellátja és a bejelentőnek visszaadja, a kiszolgáltatott vadászai jegyekért befolyó pénzösszegeket pedig az illető helyre szolgáltatja be.

110. § A polgármester, mint a központi választmány elnöke, azt a névjegyzék kiigazgatása végett évenként május hó első napjaiban, az általános választások alkalmával pedig a királyi meghívó levélnek a közgyűlésben történt kihirdetése után következő napon összehívja.

A központi választmány által összeállított választói névjegyzék elleni felszólamlások beadása iránt közrebocsátott hirdetményt a szokásos módon közzététi; a névjegyzéket pedig, valamint a beadott felszólamlásokat a kitűzött napokon délelőtt 8 órától 12 óráig a városház egyik helyiségében közszemlére kitéti, mely idő alatt azokat mindenki megtekintheti és délután 2 óráig lemasolhatja.

111. § A polgármester eszközli a karhatalom kirendelését azon esetekben, mikor a fennálló törvények és szabályok szerint az kötelességévé tétetik.

112. § A polgármester felügyel arra, hogy a közegészségügyi szabályok a törvényhatóság egész területén az illető közegek által pontosan végrehajtsanak. [...]

113. § A polgármester rendeli el a könyöradományok gyűjtését, a begyűlt könyöradományokat az illető gyűjtőktől átveszi, rendeltetésük helyére juttatja s azokról számol.

114. § A polgármester intézi el elsőfokúlag a hozzá beadott vízügyi panaszokat, továbbá a vizekre, csatornákra és vízművekre vonatkozólag fölmerült kérdéseket az 1885: XXIII. tc. értelmében.

115. § A polgármester felügyel az 1848: XVIII. tc. 30. §-a értelmében a városban megjelenő időszakos lapokra."

többi iratoknak eredetiben való melléklésével, az említett miniszterhez 8 nap alatt felterjeszteni köteles.

40. § A tanács áll: a polgármesterből, a főkapitányból, a tanácsosokból, főjegyzőből, és egészségügyi szakmához tartozó tárgyalások esetében a főorvosból.

Elnöke a polgármester, akadályoztatása esetén a főkapitány.

Érvényes határozathozatalra az elnökön kívül legalább két tanácsai tag jelenléte szükséges. A szavazatok egyenlősége esetén azon rész szavazata dönt, melyhez az elnök is járult.

A főkapitány az általa elsőhatóságilag ellátott ügyeknek másodfolyamodási elintézésében részt nem vehet.

41. § A tanács, megalakulása után, a maga hatáskörében ügyrendét maga állapítja meg és jóváhagyás végett a bizottság elibe terjeszti.

C) A tanácsosok

42. § A tanácsosok a polgármester által nekik kiosztott ügydarabok rendes előadói.

43. § Egyik városi tanácsosnak sincs joga a polgármester által nekie kijelölt munkakört, illetőleg bármely nekie kiosztott ügydarabot visszautasítani.

44. § A tanácsosok elnökei a számukra kijelölendő szakosztályoknak, s egyszersmind a városi bizottságban illető szakosztályaiknak, valamint a tanácsai megállapodásoknak rendes előadói.

45. § A főkapitányt mint a polgármester helyettesét, akadályoztatása esetében, az első helyen megválasztott tanácsos helyettesíti.

[...]⁶

Szabad királyi Kolozsvár város képviselőközönségének 1873. évi január 29-én tartott közgyűléséből.

Ezen szabályrendelet megerősítést nyert a magyar királyi belügyminiszter úrnak 1873. február 7-ről 4533. szám alatt, IV. címe (az árvaszék) pedig külön 1873. február 10-ről 33.546./1873. szám alatt kelt leiratainál fogva s kinyomatott a városi képviselőközönség 1873. március 5-én 37. közgyűlési szám alatt hozott határozata folytán.

Forrás: Sz. kir. Kolozsvár város törvényhatósági szabályrendelete. Az 1870. évi XLII. országos törvényczikk alapján. Kolozsvár, 1873.

⁶ A 350 paragrafusból álló szabályrendelet a továbbiakban meghatározza minden közigazgatási tisztségviselő feladatkörét, majd pedig a rendőrség és az árvaszék működését, végül a városi tisztviselők, szolgá- és szegődött személyzet javadalmazásának mértékéről intézkedik.

2.

KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROS TÖRVÉNYHATÓSÁGI KÖZGYŰLÉSÉNEK ÜGYRENDSZABÁLYZATA

(Kolozsvár, 1874. április 11.)

I. FEJEZET

A KÖZGYŰLÉSEK TARTÁSA ÉS ÖSSZEHÍVÁSÁRÓL

1. § A városi bizottság minden hónapban tart legalább egy rendes közgyűlést, még pedig a hónap közepéhez legközelebb eső hétköznapon (szr. 2. §⁷).

Ha a főispán, vagy a bizottság, vagy a főispán akadályoztatása esetében a polgármester szükségesnek tartják, annyszor tartathatik rendkívüli közgyűlés, ahányszor a körülmények igénylik (törv. 42. §⁸).

A rendes közgyűlések közül a májusiak a múlt évi számadás megvizsgálása, az októberiek a jövő évi költségvetés megállapítása főtárgyaik (szr. 2. §, törv. 14. §).

2. § A közgyűlés összehívása a felveendő tárgyaknak közlése mellett külön meghívójegek által és a város házánál alkalmazandó hirdetményi táblákon eszközöltetik.

Ezen közzététel a közgyűlést legalább 24 órával előzze meg.

Oly közgyűlésre, melyen a miniszternek az 1870. évi XLII. tc. 16. § szerinti második rendelete tárgyalatik, vagy melyre a főispán a törvény 15. és 63. § d) pontja értelmében hívja össze a bizottságot⁹ – nem különben midőn a törvény 53. § c) d) e) betűi folytán a főispán által történt felfüggesztések iránti helyettesítésekre nézve kell intézkedni, továbbá hol a törvény 3. § szerint költségvetés, adó, vagy onelidegenítés vagy szerzés, kölcsön, árverezett javadalmakra tett haszonbéri ajánlatoknak elfogadása forognak szóban – hol közgyűlési határozat megváltoztatása vagy a tanácsnak oly jelentése tárgyalatik, mely bérbe adást árverés mellőzésével hoz javaslatba – hol tiszti kereset iránt hozatik határozat (törv. 77., 80. §§) és végre midőn a közgyűlés valamelyik tisztviselőt választja meg, a meghívás 3 nappal előbb fog eszközöltetni.

A felsorolt esetekben csak felette sürgős kérdéseknél engedtetik meg valamely közgyűlésnek a kihirdetést követő 3 nap lefolyása előtt vagy éppen már a következő napra való összehívása.

Folytatólagos napokon tartott közgyűlés egynek vétetik.

II. FEJEZET

A KÖZGYŰLÉS RENDEZÉSÉRŐL ÉS HATÁROZATAI HOZATALÁRÓL

3. § A közgyűlés áll a legtöbb adót fizetők sorából és megválasztott képviselőkől alakult bizottságból és a következő tisztviselőkől: polgármester, főkapitány, főjegyző, tanácsno-

☞

⁷ Az „szr.” rövidítés Kolozsvár 1873. január 29-én elfogadott szervezeti szabályrendeletére utal. Lásd az előző dokumentumot.

⁸ A „törv.” rövidítés az 1870: XLII. törvénycikkre utal.

⁹ 1886-tól a törvényhatósági bizottságot.

kok, tiszti ügyész, árvaszéki elnök és ülnökök, pénztárnok, főorvos, mérnök, számvevő és levéltárnok, kik a közgyűlésen ülésel és szavazattal bírnak (törv. 47. §).

A bizottsági tagok a közgyűlés és szakosztályok ülésében lelkiösmeretes és pontos részvételre köteleztetnek.

4. § A közgyűlés elnöke a főispán, akadályoztatása esetében a polgármester, és ha tiszteben ez is gátolva lenne, őt a főkapitány s ez is akadályozva levén, az első tanácsnok helyettesíti.

5. § A határozatok a jelenlevők általános többsége által hozatnak.

Az ezen szabályok 2. §-ának 3. kikezdése alatt elősorolt esetekben azonban a határozatok csak úgy érvényesek, ha azoknak meghozatalánál a bizottságnak legalább húsz tagja a tisztviselő tagokon kívül jelen volt.

A bizottság tagjai, kik valamely határozathoz nem járultak, ellenvéleményüket – amennyiben névszerinti szavazás nem történt – a határozat elnöki kihirdetése után bejelentve, mi az ülési jegyzőkönyvben kitüntetendő – a közgyűlést követő napon írásban benyújthatják s ez az ülés jegyzőkönyvéhez csatolandó.

A gyűlés határozatainak megváltoztatására irányzott indítványok csak 2 hó lefolyása után vétethetnek tárgyalás alá, hacsak a közgyűlés a korábbi tárgyaláskor előtte fenn nem forgott, de újabban felmerült ténykörülmények alapján egyes esetben másként nem határoz.

6. § A közgyűlés ülései nyilvánosak. A hallgatóság köteles magát csendesén viselni.

III. FEJEZET

A NAPIRENDRŐL ÉS TANÁCSKOZÁSI RENDRŐL

7. § Semminemű tárgynak, mely a törvény 1. § szerint az önkormányzat körébe tartozik és amelyet a közgyűlés maga elibe kíván, megbírálása és elhatározása annak hatósága alól el nem vonathatik.

8. § A közgyűlés napirendjét az elnökség által szerkesztett és kellőképpen kihirdetett tárgysorozat képezi.

E tárgysorozat lehetőleg következőképp állapítandó meg:

1. közjogi ügyek és kormányrendeletek s az ezekre vonatkozó hatósági levelezések és magán kérvények;

2. az 1870. évi XLII. tc. 3., 11., 13., 14. §§-ainak tárgyai;

3. a közbaygon kezelését, bérbe adását, árvereztetését tárgyzó ügyek;

4. a tanács által halasztást nem szenvedhetőként megjelelt ügyek;

5. más törvényhatóságok körlevelei és magán kérvények;

6. a közgyűlésből kiküldött bizottmányok és szakosztályok jelentései, jegyzőkönyvei;

7. a törvény 43. §-ban foglalt s a közgyűlés hatásköréhez tartozó közigazgatási ügyek, melyek a tanács részéről kellőleg indokolva s határozott indítvánnyal terjesztendő az ülés elé.

8. a birtokos polgárrá felvétel s az 1871. évi XVIII. tc. 6–19. §§-ai szerint¹⁰ a községi kötelekbe felvételt illető kérdések.

¹⁰ Lásd a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk „A községek hatóságáról és illetékeségéről” című fejezetét.

9. § Interpellációk (kérdések) a polgármester, főkapitány és árvaszéki elnökhez csak a napirendet megelőzőleg intézhetők, mikre az illető tisztviselőknek felvilágosító feleletet kell adnia, mely felelet, ha a kérdés a közgyűlésen jött tudomására, a közelebbi közgyűlésig elhalaszthatja – de ha a kérdező a kérdést a közgyűlés előtt 3 nappal közölte vele, úgy ezen a gyűlésen köteles felelni.

A tisztviselő által adott feleletre az interpelláló (kérdelő) válaszolhat, mely után a közgyűlés vagy tudomásul veszi az adott feleletet, vagy amennyiben az kielégítőnek nem találtnék, az interpelláció (kérdés) tárgyalása a jövő gyűlés tárgysorozatába veendő fel.

10. § A szónyegen lévő tárgyra vonatkozó indítványok azonnal tárgyalandók, ha a közgyűlés azoknak elnapolását vagy mellőzését el nem rendeli.

Az önálló indítványok azonban 24 órával előbb az elnökségnél mindenkor írásban akként adandók be, hogy azok tárgysorozatba vétethessenek s közzétételük eszközölthessék (törv. 46. §).

Halasztást nem szenvedhető magán indítványt, az elnöknel történt előleges bejelentés után, élő szóval is előadhat az indítványozó s a közgyűlés azt tárgyalhatja, a rendes tárgysorozat bevégeztével.

11. § Fontosabb indítványok, előleges tárgyalás és véleményadás végett, a közgyűlés által különösen kiküldendő bizottmányhoz vagy a szakosztályhoz utasíthatatnak.

Midőn ily indítvány kerül tárgyalás alá, legelőbb is a bizottmány véleménye és utána a tanácsé olvastatik fel, melyet a bizottmány (szakosztály) szintűgy mint a tanács maga részéről egy-egy szóló által indokolhat is.

A tanácstól közvetlenül bejövő tárgyaknál ezen szóbeli indokolásnak épen úgy van helye, mint minden önálló indítványoknál az indítványozó részéről.

A vitát az indítványozók, illetőleg ellenindítványozók végszava zárja be.

Ezen utóbbi eset kivételével bármely tárgy érdeméhez rend szerint mindenki csak egyszer szólhat.

12. § A tagok a följegyeztetés sora szerint szólanak.

A följegyeztetés az elnök által a végre megbízott jegyzőnél történik, ki a szólni kívánókat sorrend szerint fölhívja.

Beszédet olvasni nem szabad.

13. § Bármikor szót kérhetnek, kik

1. napi rendet indítványoznak,
2. személyes ügyben válaszolnak,
3. az ügyrendre hivatkoznak,
4. indítványukat visszavonni kívánják.

Ha azonban ily visszavont indítványt valaki magáévá tesz, a tárgyalás tovább foly.

14. § A közgyűlés első tárgyát képezi a megelőző közgyűlés jegyzőkönyvének felolvasása, mely, helybenhagyás után, az elnök és jegyző által aláírandó. Ha a gyűlés valamely határozatának közvetlen vagy mindjárt a közgyűlés tartama alatt hitelesítését látná szükségesnek, ezt bármikor elrendelheti, vagy ha a jegyzőkönyvet ez idő alatt szerkeszteni nem lehetne, gyors végrehajtást igénylő ügyekben megrendelheti a közgyűlés, hogy a jegyző-

könyv a következő gyűlés hitelesítése előtt is kiadathassék, de ezen esetben az elnök a jegyzőkönyvnek gyűlésen kívüli megállítására a gyűlésben jelen volt 3 tagot nevez ki.¹¹

IV. FEJEZET A SZAVAZÁSRÓL

15. § A tárgyalás befejeztekor az elnök a kérdést szavazásra kitűzi.

E kérdés megállapításához egyszer hozzászólni a tagoknak jogában áll.

16. § A szavazás előtt kitűzendő kérdés mindig akként teendő fel, hogy a szavazás „igen-nel” vagy „nem-mel” történhessék.

17. § A felteendő kérdések sorrendében a napirendet követelő indítvány bír elsőbbséggel maga a tárgy felett. Továbbá a tárgyalás mellőzését vagy annak elhalasztását célzó indítvány megelőzi a tárgyalást kívánót, s a halasztási indítványok közül a határozatlan időre szóló elsőbbséggel bír a sorozatra halasztó felett.

18. § A tárgy felvétele után a fenntartott indítvány és módosítványok közül szavazás alá először az bocsáttatik, mely által minél több mellékindítvány és módosítvány eszik, valamint pénzügyekben is mindig a legnagyobb összeg jó először szavazás alá.

19. § A kérdés megállapítása után az elnök a megvitatott tárgyra nézve azon kérdést intézi a bizottsághoz, ha vajon a szőlők többsége szerint kívánja-e kimondatni a határozatot?

Ha ezen kérdés a bizottságnak csak egy tagjánál is ellenzésre talál, nem különben ha valamely tárgy, vélemény kíséretében, közelebbi vitatkozás nélkül kerül eldöntés alá, ekkor szavazásnak van helye, a névszerinti szavazásnak pedig az esetben, ha ezt 10 bizottsági tag egyszerű felállás mellett kívánja.

20. § Ha névszerinti szavazás nem kívántatik, a szavazást az elnök felállás vagy ülve maradás által eszközölheti, midőn pedig az ellenpróba megtétele után is a többségre nézve ez úton kétely merül fel, a szavazók két részre, a terem jobb és bal oldalára oszlanak s mindenik csoport külön számíttatik meg.

21. § Midőn akár felállás és ülve maradás, akár pedig két részre osztás által ejtetik meg a szavazás, a szőnyegen levő tárgynál érdekelt bizottsági tagok a szavazóktól elválva, a teremben egy távolabb eső helyre vonulnak.

A szavazásnak az írt 19., 20., 21. §§-ok szerint megállapított rendje meg nem változtat-

¹¹ Az ügyrendi szabályok újraalkotásakor e helyütt a következő paragrafusokkal bővült a szöveg:

„16. § Ha a tárgyalás alá vett indítvány nem fogadtatik el, az csak a következő rendes közgyűlésen újítható meg; de a másodszori megújítás után is mellőzött indítvány hat hó eltelte előtt meg nem újítható.

17. § A tárgyalás a szakelőadó szóbeli előterjesztésével, esetleg a kitűzött ügy iratainak felolvasásával nyílik meg.

Minden oly tárgy felett, mely több dologról vagy ha egy dologról ugyan, de több irányban rendelkezik, előbb az általános vita kezdődik s csak ennek befejeztével és ha a tárgy általánosságban elfogadott, térhet át a közgyűlés az alapul már elfogadott ügynek részletes tárgyalására.

18. § A közgyűlés tanácskozási és jegyzőkönyvi nyelve a magyar.”

Lásd: Kolozsvár szab. kir. város törvényhatóságának szervezeti és ügyviteli szabályrendelete. Az 1886: 21 és 22 tc. alapján. Kolozsvár, Nyomatott Ormós Ferencnél, 1888.

ható, és a szavazatok egyenlő száma esetében az elnök is szavaz s a kérdést ennek szavazata dönti el.

22. § Titkos szavazásnak van helye

a) választásoknál,

b) a törvény 80. §-a esetében pedig midőn tiszti kereset, vagy valamelyik tisztviselő hivatalvesztése forog kérdésben, kivétel nélkül mindig (törv. 49. §).

23. § A polgármester a törvény 70. §-a elvéhez képest általános, a többi tisztviselő viszonylagos szótöbbséggel választatik.

Ha a jelöltek között a szavazatok egyenlően oszlanának meg, új szavazásnak van helye a legtöbb szavazatot nyert két jelölt között, s ha ezek közt is szavazategyenlőség ütne ki, sorshúzás dönt.

24. § A tisztviselők feltétlenül titkos szavazattal választatván, felkiáltás útján választás semmi esetben meg nem engedtetik.

25. § Minden egyéb, nem tisztviselő választás a kijelölés mellőzésével a közgyűlés által önállóan a viszonylagos többséggel eszközöltek.

Ha a közgyűlés többsége akár az elnökség, akár pedig a bizottság tagjai által valamely ideiglenes küldöttség, szak- és egyéb bizottmányok tagjaiul ajánlott egyes nevekbe beleegyeznek, a választás felkiáltás által is történhetik.

Azonban az igazoló és bíráló választmány (törv. 22., 38. §§), a választási elnökök (törv. 34. §), a kijelölő választmány (törv. 68. §) s a fegyelmi választmány (törv. 79. §) tagjainak megválasztásánál a titkos szavazás nem mellőzhető.

26. § Titkos szavazás esetében a közgyűlés által mindenekelőtt egy 5 tagú szavazatszedő küldöttség választatik, mely választás elnöki ajánlatra, vagy a közgyűlés felkiáltása vagy szavazatjegyek beadása által eszközölhető.

Szavazás közben beszédet tartani vagy a szavazatot indokolni nem lehet.

V. FEJEZET A KIZÁRÁSRÓL

27. § A bizottsági tagok oly közgyűlési és bizottmányi tanácskozásokban, melyekben akár közvetlenül, akár pedig mint megbízottak vagy meghatalmazottak személyi vagy vagyoni tekintetben közvetve érdekelvők, vagy pedig az érdekeltekkel másod fokig rokonságban állanak, tisztviselők, midőn saját tényők s a tanács tagjai, midőn a tanács eljárása van szóban, részt nem vehetnek (törv. 46. §).

28. § Azon bizottsági tag megbízatása, ki választó képességét, vagy azon minősítvényét elveszti, melynek alapján a bizottságba választatott – vagy csőd alá kerül, vagy községi kibérelt javak és javadalmak felett a várossal számadási vagy szerződési viszonyba lép – azonnal megszűnik (törv. 20. §)

VI. FEJEZET A LEMONDÁSOKRÓL ÉS ÜRESEDÉSEKRŐL

29. § A közgyűlés összes tagjai hivataluk vagy bizottsági állásukról lemondásukat a közgyűléshez írásban nyújtják be.

30. § A törvény 65. §-a szerint a városi bizottság által megválasztott tisztviselők időközileg megürült helyei új választás által, a törvényes választási idő még hátra levő tartamára s illetőleg élethossziglan, a bizottsági tagok számában támadt üresedések pedig minden év végével töltenek be s a választottaknál azon kerület által, a melyben megválasztottak (törv. 22., 29. §§).

VII. FEJEZET A KÉRELMEKRŐL

31. § A közgyűléshez magán felek által intézett minden kérelem az igató hivatalhoz írásban adandó be, ugyanazért kérvényeket egyeseknek vagy küldöttségnek a közgyűlésbe vinni nem lehet.

VIII. FEJEZET AZ ELNÖKRŐL

32. § A főispán, akadályoztatása esetében a polgármester avagy annak helyettese (törv. 41. §) mint elnök vezeti a gyűlést és tanácskozásokat, örökdi a rend és szabályok megtartása felett, a kérdéstől és tárgytól eltérő szólókat az ügy érdemének szem előtt tartására figyelmezteti s továbbá a rendet és tanácskozási illemet sértő szólót, beszéde félbeszakításával is, rendre inti s utasítja és amennyiben a szóló hibáját ki nem igazítaná, vagy mentsége előadása után is hasonló újabb sérelmet vagy hibát követne el, tőle, amennyiben a közgyűlés e mentséget el nem fogadná, a szót is megvonhatja.

33. § Ha a csend huzamosan zavartatik, az elnök, csöngettyűvel való jeladás mellett, a csendzavarókat név szerint felszólítja s ha a csendet helyreállítani képes nem volna, az ülést egy óránál tovább nem terjedhető időre felfüggeszti.

A mennyiben a folytatólag megnyitott ülés ismét zajossá válnék, ezt az elnök fel is oszathatja.

34. § A hallgatóság által okozott csend- vagy rendzavarás esetében, ha az elnök egyszeri intésének sikere nem lenne, másodikon az egyes hallgató, illetőleg a hallgatóság ki is utasíthatatik.

35. § Az elnök, valamint a polgármester is – ez utóbbi mint a város első tisztviselője és a közigazgatásnak főközege – a tárgyhöz bármikor szólhat.

Ennek különösen kötelessége arra ügyelni, hogy a város pénztára minden illetéktelen és rögtönzött terheléstől a lehetőségig megóvassék, ugyanezért valahányszor pénzkérdés forog fenn, mely tekintetben a közgyűlésnek a pénztár s illetve a szőnyegen lévő kérdés leg-

közelebbi pénzügyi viszonyaira nézve mindenkor alapos tájékozással kell bírnia, a polgármester a mondott cél elérése szempontjából jogosítva van a tárgyalást a legközelebbi közgyűlésre elhalasztani.

IX. FEJEZET AZ ELŐADÓKRÓL ÉS JEGYZŐKRŐL

36. § A közgyűlések rendes jegyzője a főjegyző, ki a közgyűlés folyamáról és határozatairól szóló jegyzőkönyvet szerkeszti és azt a végrehajtás tekintetében is ellenőrzőleg kezeli.

A főjegyző rendes előadója minden oly tárgynak, mely közvetlen kerül a közgyűlés elé, valamint azon munkálatoknak is, melyek a közgyűlés kiküldése folytán alkalmi bizottmányok részéről nyújtatnak be.

Ezekon kívül a főjegyző ügyel arra is, hogy a közgyűléseknek megtartása körül jelen ügyrendben foglalt intézkedések pontosan foganatosíttassanak.

Minden egyéb közgyűlési tárgynak s e szerint az állandó szakbizottmányi munkálatoknak is rendes előadója az illető osztály tanácsi főnöke, illetőleg a szakosztály elnöke, kiknek helyettese és kisegítője az osztály jegyzője, ki szólhatással bír.

X. FEJEZET A HATÁROZATOK KIADMÁNYOZÁSA ÉS FOGANATOSÍTÁSÁRÓL

37. § A közgyűlés határozatai azokkal, kiket illetnek, hivatalból közlendők.¹²

Azon határozatok, melyekben különös végrehajtó kiküldve nincs, mindig a tanács által hajttnak végre, mely végrehajtásról a tanács a közgyűlésnek esetről esetre jelentést tenni tartozik.

E végett a közgyűlési határozatok a jegyzőkönyv hitelesítése után 24 óra alatt főjegyző által jegyzőkönyvi kivonatban a tanácsnak beadandók.

38. § A tiszti ügyész a közgyűlés által elrendelt széksértési kereseteket az ülés tartama alatt azonnal előterjeszti, a keresetre felel a sértő fél, visszafelel a tiszti ügyész és végfeleletet ad a sértő fél, a közgyűlés határoz s a hozott határozatot a tiszti ügyész politikai végrehajtás útján azonnal foganatosítja. Elhatározván a közgyűlés, hogy széksértés esete forog fenn, az elnök azonnal ajtót zárat s két biztonsági őrt állít fel.

39. § A közgyűlésben hozott, végrehajtás tárgyát képező határozatok egy nyilvántartóban külön feljegyzendők.

¹² 1888-ban a következő érdekes kiegészítéssel bővült a szöveg:

„39. § A közgyűlés határozatai azokkal, kiket illetnek, hivatalból közlendők.

Azon határozatok és szabályrendeletek pedig, melyek közérdekű voltuknál fogva közhírré teendők, a városház utcaféli falán levő rostélyzatba kifüggesztendő hirdetményben oly figyelmeztetés mellett tetetnek közzé, hogy azok a főjegyzőnél bárki által megtekinthetők.

Azon határozatok, melyekben különös végrehajtó kiküldve nincs, mindig a tanács által hajttnak végre.”

E nyilvántartóban a végrehajtásra szolgáló rovatban különösen kitüntetendő, hogy a végrehajtás valóban és mikor történt meg.

E nyilvántartónak bármikor betekintésére a bizottsági tagok jogosítvák.

Megáll[ap]ítva a városi bizottság közgyűlése által 1874. április 11-én 84. szám alatt.

3.

A TANÁCS SZERVEZETE, ÜGYBEOSZTÁSA ÉS AZ ÜGYEK ELINTÉZÉSI MÓDJA

(Kolozsvár, 1874. április 18.)

1. § A tanácsot alkotják: a polgármester, főkapitány, négy tanácsos és főjegyző. Rendes elnök a polgármester, akadályoztatása esetében a főkapitány s ennek is akadályoztatása esetében az első tanácsos. Szakmáikhoz tartozó ügyek tárgyalásánál, polgármester meghívására, az üléseken jelen lenni tartoznak: a tiszti ügyész, mérnök, házi pénztárnok, első adótiszt, mezei rendőrfőnök és főorvos.

2. § A tanács illetékességi körébe tartozó ügyek ezen ágakra oszlanak:

- a) a város közvagyonát, jogait, javalmait, törzsvagyonszerzést, eladást, kölcsönt, pótdókat mint jövedelmi forrást illető úgynevezett majorsági ügyek;
- b) a város közvagyonára vonatkozó gazdasági és küljósági ügyek;
- c) közjogi, szervezési és személyzeti ügyek;
- d) tanügy, egyletek, társulatok, alapítványok, ösztöndíjak, szegényház, dologház, fogda élelmezése, ruházata, felszerelése, minden büntetéspénzek nyilvántartása, statisztika, népszámlálás, városi és mezei rendőrségtől fellebbezések másodfokú elbírálása;
- e) ipar-, kereskedelmi, rendészeti, orvosrendőri ügyek, járványügy és ragálykórok elleni intézkedés, állatgyógyászat, szegényügy;
- f) katonai ügyek: a városra eső véderő kiállítása, sorozás, közös hadsereg, honvédség elhelyezése, beszállásolása, katonai laktanyák gazdasági ügyei;
- g) magyar királyi állami adóügy, adókimutatás, behajtás, minden az adóra vonatkozó ügyek.

3. § A tanács hatáskörébe tartozó ügyek részint ülésben, részint azon kívül az ügyosztályban, de mindig a tanács nevében intéztetnek el.

4. § Az ügydaraboknak a tanácsosok közt kiosztását a polgármester mint tanács elnök intézi el. Egy tanács tagnak sincs joga visszautasítani az ügydarabokat, melyeket akár szakmájába tartozólag, akár azon kívül az elnök hivatalos elintézés végett hozzá utasított, sőt köteles azokat előadattal felszerelve előadni és feldolgozni. Polgármester az aljegyzőket, első adótisztet, főpénztárnokot, mérnököt és főorvost is ügydarabok előadásával bízhatja meg.

5. § A tanácsülésekben határozó szavazata a polgármesteren kívül csak a tanács tagjainak van. Érvényes határozathozatalhoz az elnökön kívül legalább két tag jelenléte kívántatik. A határozatok általános szótöbbséggel hozatnak. A szavazatok egyenlő megoszlása esetén azon vélemény válik határozattá, amelyhez az elnök járult.

6. § Oly ügydarabok, melyek az elintézés céljából szükséges kiegészítéseket, vagy csak

más hatóságoknak adandó felvilágosításokat, kézbesítések teljesítését, vagy más alárendelt cselekvényeket tárgyznak, nem vitetnek a tanács ülésébe, hanem az előadó és a polgármester egyetértőleg intézik el és a határozatért mindkettő felelős. Kettejük közt felmerülő véleménykülönbség esetén az ügy a tanácsülés elibe terjesztendő.

7. § A polgármester köteles minden héten két rendes tanácsülést tartani s ha a szükség kívánja, rendkívülig többet is tarthat; ha pedig sürgős ügydarabok, nevezetesen gyorsan végrehajtandó kormányrendeletek forognak fenn, köteles azokat még a megérkezés napján előadatni és elintéztetni. Különös gondot fordítson arra is, hogy a majorsági ügyek halogatás nélkül az illető tanácsos kezébe jutás után azonnal nyomósan felszereltetvén, elintéztessenek.

A polgármester vagy helyettesének jelenléte nélkül tanácsülés nem tartathatik, érvényes határozat nem hozathatik.

8. § Ügy a tanácsülésben, mint az ügyosztályban az ügyek elintézésére előadói ívek használandók; ezek bal hasábjain az igatatói szám s az ügy állása, annak lényeges körülményei, jobb hasábjára az előadói vélemény és kiadmányi terv íratik.

Ha az előadási szerkezet több ívre terjed, az ívek zsinórral átfűzetnek s a zsinór két vége az előadó pecsétjével megerősítettik, minden ívre a folyó szám külön-külön ráíratik.

A kiadmányi terv úgy szerkesztessék, hogy azt, határozattá emeltetvén, a kiadó hivatalnok szóról szóra leírathassa. Egyszersmind belől az ív első lapján vagy a küllapra megjegyzendő: hány kiadmányt és kinek számára kell készíteni, s vajon a határozat külön vagy magára a beadványra lesz-e írandó.

A tanács ülésében azonban az ülés folyamáról rövid ülési jegyzőkönyv vezetendő, melybe a jelenlevők nevei, az ügydarabok száma, az előadó neve felvételik.

E mellett az előadói ív bal oldalán, a kiadmányi tervvel szemben, a jelenlevők neve, a szavazatok minősége, egyhangúság esetén ezen körülmény följegyeztetik; a kiadmányi ívet az elnök és előadó ellenjegyzik.

A tanács minden tagjának jogában áll a hozott határozat ellen külön véleményt – írásba foglalva – előterjeszteni. Ily különvélemény a határozat hozatalánál azonnal bejelentendő, legfőlebb 24 óra alatt beadandó és az iratokhoz csatolandó.

9. § Tanácsülés elé tartoznak:

1. minden fontosabb, a városi pénztárt illető pénzügyi és gazdasági ügyek; a házi pénztárra való utalványozások;

2. minden a közgyűlés elé terjesztendő jelentés vagy javaslat;

3. a felebb vitt ügyek másodfokú elintézése;

4. a tanács választására bízott állomások betöltése;

5. karhatalom elrendelése;

6. belső ügykezelési és minden hivatalos szabályutasítások előleges megállapítása.

7. a jóváhagyott költségvetés határain belől eszközrendő minden nemű beszerzések, közmunkák, középítések végrehajtásának elrendelése és az ezekre vonatkozó árlejtések, szerződések, alkuk jóváhagyása, a végrehajtott építéseknek és munkáknak az illető szakosztályból tanács által kinevezendő szakértők által collaudírozása¹³ s az eredmények megvizsgálása;

8. segélyek és jutalmak megszavazása;
  9. városi csekélyebb jelentőségű ingó vagyon elidegenítése;
  10. a város hűségére való eskü bevétele;
  11. mindazon tárgyak, melyekre nézve a polgármester és ügyosztályvezető közt véleménykülönbség forog fenn.
10. § A tanács összes kiadványai a polgármester vagy akadályoztatása esetében az ő megbízásából a főkapitány s ennek is akadályoztatása esetében helyettese által írandók alá.

Megáll[ap]ítva a városi bizottság közgyűlése által 1874. április 18-án 88. közgyűlési szám alatt.

Forrás: Kolozsvár sz. kir. város törvényhatóságának közgyűlési ügyrendszabálya, szakosztályai és tanácsi ügyrendje. Kolozsvárt, 1874. 3–17. és 28–32.

PETŐFALVA KISKÖZSÉG SZERVEZETI SZABÁLYRENDELETE

(Részletek, Petőfalva, 1889. február 12.
és 1890. szeptember 23.)

A Háromszék vármegye orbai járásában fekvő Petőfalva (a századfordulótól Székelypetőfalva) kisközség lélekszáma a dualizmus teljes időszakában 400 fő körül mozgott, de azt sosem haladta meg. A vármegye lakosságának hangulatát, életkörülményeit jól jellemzik az 1898. évi alispáni jelentés bevezető sorai: „A több évig tartott rendkívüli, a mezőgazdaságra ártalmas időjárások abnormitásai az amúgy is éveken át tartott terméktelenségek, a nagyobbbrészt mezőgazdasággal foglalkozó lakosságot szerfelett lehangolták és csak is a napról-napról megélés esélyeire szorították a közügyek iránti érdeklődést. A köz- és társadalmi élet pangott, ipar, kereskedelem hanyatlott...”¹

Petőfalva a második községi törvény (1886: XXII. tc.) rendelkezéseit követve 1889-ben fogott saját szervezeti szabályrendeletének átdolgozásába, feltételezhető azonban (az 1. §-ban található elírásból), hogy e munkálatokhoz bekérték a szomszédos és népesebb Szörcse község szervezeti szabályrendeletét és nagymértékben támaszkodtak annak szövegére.

I. FEJEZET A KÖZSÉG SZERVEZÉSÉRŐL

1. § Szörcse község² 806 kataszteri hold 614 □-öl területtel és 396 lélekkel bírván; miután magát már kisközségnek nyilvánította, jelenben is, mint ilyen szervezkedik.

II. FEJEZET A KÖZSÉGI KÉPVISELŐTESTÜLET ALKOTÓ ELEMEIRŐL ÉS AZ ELŐLJÁRÓSÁGRÓL

2. § A községi képviselőtestület állani fog: a bíró, mint elnök; a jegyző, mint előadó és tollvivő; öt legtöbb adót fizető és öt választott képviselőből s a törvény által jogosított előljárói tagokból.

3. § Az előljáróság állani fog: a bíró, másodbíró, körjegyző és két esküdttől, a másodbíró egyszersmind községi rendőr, falu gazdája, az első esküdt adószedő és pénztárnok és a

¹ *Jelentése Gábor Péter Háromszékvármegye alispánjának a vármegye 1898. évi közigazgatási állapotáról és Háromszékvármegye árva és gyámügyi kezeléséről. Kézdivásárhelytt, ny. ifj. Jancsó Mózes könyvnyomdájában. 1898.*

² Feltételezésünk szerint a szöveg megalkotói elfelejtették kicserélni a település nevét. A tévedés egyértelműnek tűnik, mivel a megadott birtoknagyság és lakosságszám Petőfalvára igaz. Szörcse az 1873-as helységnévtár szerint 666 lakossal és 2162 holddal rendelkezett; az 1913-as helységnévtár pedig 623 lakost és 2104 holdat tüntetett fel e település mellett.

másodesküdt közgyám és marhatörzskönyv-vezető, ki a jegyzőt akadályoztatása esetén helyettesíti.

4. § A községi képviselőtestület jog- és hatáskörét az 1886. évi XXII. törvénycikk s felsőbbi szabályrendeletek határozzák meg.

5. § A szolga személyzet álland:

a) két községi szolgából;

b) négy mezőőrből;

c) két éjjeliőrből.

III. FEJEZET AZ ELÖLJÁRÓSÁG ÉS SZOLGASZEMÉLYZET KÖTELESSÉGEI

A KÖZSÉGI BÍRÓ

6. § A községi bíró, mint a község első tisztviselője, annak érdekeit mindenütt és minden irányban képviseli, előmozdítja, felügyel általában, hogy minden tagja az előjárásnak pontosan és lelkiismeretesen teljesítse kötelességét és hogy különösen a felsőbb állami törvények és törvényhatósági rendeletek végrehajtsanak.

7. § A község képviselőtestületének gyűlésein elnököl s az 1886. évi XXII. törvénycikkben körülírt kötelmeket teljesíti.

8. § A község minden néven nevezendő vagyonára felügyel, bevételeinek, kiadásainak úgy pénzben, mint természeti anyagokban kezelését szigorúan ellenőrzi, a község érdekében kivetett költségeket pontosan behajtja és behajtatja.

9. § A községi gazda és a rendőr jelentése nyomán vagy saját meggyőződése szerint a község egész területén levő utak, hidak stb. jó karban tartására felügyel, azok körül felmerült hiányok kijavításáról gondoskodik.

10. § A község határában a mezei rendőrségre kiadott szabályok szerint szigorúan felügyeletet, a rendőr vagy gazda jelentési vagy saját meggyőződése szerint és a kellő intézkedéseket megteszi, megtéteti.

11. § A szolgaszemélyzetet a képviselőtestület által határozott számban és fizetéssel fogadja.

12. § A közmunka, szolgálat, levélhordás, rabok őrzése és továbbítására felügyel.

13. § A gyermekeiket iskoláztatni vonakodó szülőktől a bírságot szigorú pontossággal, úgy az egyházi és tanítói személyzet fizetéseit behajtatja.

14. § A rendőr hitessel egyetértésben az egészségügyi szabályokat szigorúan végrehajtatja, felügyeli, hogy az utcák, terek stb. szeméttől, állati hulláktól s más undorító és egészségrontó tárgyaktól tisztántartassanak, a védhimlő oltásra összeírt gyermekek szülőit gyermekeik beoltására szorítja, szegény sorsú betegeknek kórházba szállítását eszközli s azokat a szükséges bizonyítvánnyal ellátja, tavasszal a háziállatok megvizsgáltatását eszközli, mielőtt azok legelőre hajtának. A cselédrendszernek a rendőr általi szigorú kezelésére felügyel.

15. § A gyümölcsfatenyésztést a fennálló s még ezután is kiadandó kormányi vagy vármegyei szabályok szerint előmozdítja, azokban minden tavasszal a hernyók pusztítását, a kertekben a szerbtövis és más kártékony növények kiirtását az illetők által eszközölteti.

16. § A közmunkát úgy természetben, mint szintén annak netaláni váltságdíját a törvényhatóság által megállapított ár és más szabályok szerint teljesen beszolgáltatja, a felmerült büntetések pontosan és szigorúan végrehajtja.

17. § Az adó, újoncozás s más bárminemű összeírásoknál a jegyzővel közreműködik s a védkötelezetteket a sorozó bizottság elé állítja s a védtörvény utasítása szerint azok élelmezéséről is gondoskodik. Katonai beszállásolásokat a képviselőtestület utasításai és a fennálló szabályrendeletek értelmében eszközli, a szállás- és élelempénzt kiosztja.

18. § A toloncok, rabok elhelyezéséről gondoskodik, továbbításáról és élelmezéséről a rendőr által gondoskodtat és az ezekről számadást évnegyedenként az illető helyére betejeszti.

19. § A bíraskodási ügyekben az 1877. évi XXII. törvénycikk³ ide vonatkozó §-ai szerint jár el.

20. § Állami, vármegyei, községi minden közvetlen és közvetett adónemeket idejében behajtja és illető helyére leendő beszolgáltatásáról gondoskodik.

21. § A községi költségvetés és számadások elkészítésére felügyel, azt évenként az őszi, illetőleg tavaszi képviselőtestület eleibe terjeszti. A vallásfelekezeti egyházi személyek, úgyszintén azok iskoláinak, valamint a községi iskoláknak törvényes és szabályszerű fenntartását és a megállapított fizetéseket az illetők felhívására felhajtja és átszolgáltatja.

22. § A jegyzővel egyetértőleg szerkeszti XXII. törvénycikk 56. §-a szerint a közgyűlések elébe tartozó tárgyak jegyzékét és azt minden képviselővel a gyűlést megelőzőleg 24 órával egyik községi szolga által közölteti.

23. § Minden hivatalos levelezéseket, jelentéseket, előterjesztéseket, összeírásokat, egy szóval az illető község minden okmányait aláírja és a község pecsétjével megerősíti.

24. § A pénztárt a községi pénztári kezelés és számvitel módjának megállapításáról szóló törvényhatósági szabályrendelet értelmében minden hónapban legalább egyszer egy előjárósági taggal és jegyzővel megvizsgálja.

25. § A szegényekről gondoskodik a törvény 145. §-a és a Háromszék vármegyei szegény menház alapszabályaiban foglalt intézkedésekhez képest.

26. § A községi pénzeket a bíró a községi pénztárkezelés és számvitel módjának megállapításáról szóló szabályrendelet értelmében csak azokban a kisközségekben kezelhet, ahol külön pénztárnok beállítva nincsen; pénztárnokkál, illetve adószedővel bíró kis- és nagyközségekben, minden pénz ezekhez fizetendő be.

27. § A községi az általa tett intézkedésekért és ügyvitelért általában felelős, egyáltalában teljesíti mindazon kötelességeket, amelyeket a törvény, kormány vagy törvényhatósági rendelet hozzá utasít.

³ Lásd az 1877. évi XXII. törvénycikket a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról.

A JEGYZŐ

28. § A jegyző, mint általában a közigazgatásnak tisztviselője a felsőbb hatóságoktól érkezett minden állami, országos törvények és vármegyei rendeletek és szabályok kezelésével bízandó meg, melyekről rendes iktatványi, kiadványi és postakönyveket tart.

29. § A rendeleteket a szükséghez s azok fontosságához képest az illető községi bíróval vagy nyilvánosan köztudomásra juttat, illetőleg az előjárósággal végrehajtatja, vagy pedig a képviselőtestület elébe terjeszti határozás végett. Érdekelteket egyesekeket értesít, szükség esetében azoknak felvilágosítást ad.

30. § Viszi a birtok nyilvántartást és az adókivetési táblázatot elkészíti.

31. § Minden szabályrendeletek általa nyilvántartandók és azoknak időszakonkénti végrehajtását teljesíti, úgyszintén az előforduló károk felvételét is.

32. § A végrehajtási rendelet jegyzőkönyvezése után az illető bíróval közli s azt megmagyarazza.

33. § Az illető bírót vagy előjárót a főszolgabíróhoz felelősség terhe alatt bejelenti.

34. § A képviselőtestület gyűlésein a jegyző a tárgyak előadója és a gyűlés jegyzője, úgyszintén az előjáróság gyűlésein; azonban a körjegyzőt hátráltatása esetében az előjárósági gyűlésben a másodesküdt helyettesíti.

35. § A bel- és mezei rendőrségnél, a községi gazdálkodásnál előforduló jegyzőkönyvek, beadványok, kimutatások, jelentések, nyilatkozatok stb. szerkesztése, a cselédrend-törvény⁴ értelmében a cselédekről vezetendő kimutatásoknak rendben tartása, továbbá a naplók, számadások készítése s a végre nem hajtott ügyek nyilvántartása a jegyző teendői közé tartozik.

36. § Az adóügy állását szemmel kíséri, a kiküldött adóvégrehajtót támogatásán kívül az adó összeírásoknál közreműködik, a felfedezett adóeltitkolásokat bejelenti, egyesek túlerheltetését megakadályozza, a pénzbehajtásokat ellenőrzi, gondoskodik arról, hogy a beszedett és bárminemű pénzek a szabály vagy más rendeletek értelmében illő helyeikre beszállíttassanak s más célokra fel ne használtassanak.

37. § Mindennemű kézbesítéseket és illeték felhajtása iránti végrehajtásokat fogyanatosít.

38. § Újonc és honvédelmi ügyben az összeírásokat teljesíti a távollévők kipuhatolása iránt intézkedik, felszólamlási felmentési kérvényeket készít s azokat a szükséges okmányokkal felszereli. A tartalékosokat, szabadságosokat és honvédeket az erre kiadott magyar királyi honvédelmi miniszteri utasítások értelmében nyilvántartja.

39. § Az árvaügyek kezelésére figyelmezteti és utasítja, eljárásaiban támogatja, neki a számadása elkészítésében s megvizsgálásában segédkezet nyújt.

40. § Az 1877. évi XX. törvénycikk⁵ 169. § rendelkezéséhez képest a II. rész VI. fejezet értelmében felveszi a haláleseteket, gondoskodik a hagyaték biztonságáról, leltároz, nevezett gyám vagy gondnok nemlétében gyámot vagy gondnokot hoz javaslatba.

41. § A község jövedelme felett őrködik, azok eltitkolását megakadályozza, az előjáró-

⁴ Lásd az 1876. évi XIII. törvénycikket a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról.

⁵ Lásd az 1877. évi XX. törvénycikket a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.

sággal együttesen elkészíti az évi költségvetést és zárszámadásokat, azokat a képviselőtestület által tett elfogadás után végmegállapodás végett a főszolgabíró útján a törvényhatósághoz felterjeszti.

42. § A községek jogait minden megtámadásoktól védelmezi, a község vagyonát a bíróval együtt évenként leltározza.

43. § A levéltárt rendben tartja, még pedig a körjegyző azokat községenként külön osztályozza, a hatóságok rendeleteit, az egyes községi előjáróságoknak levelezéseit és továbbítását teljesíti.

44. § A község nevében levelezéseket, kiadványokat, minden összeírásokat és okmányokat aláírásával ellenjegyez.

45. § Tolonc, rabok, cselédek névtárának az útlevéli rendszabályok értelmében nyilvántartásáról jegyzőkönyvet vezet, azok továbbításáról kimutatásokat készít.

46. § A községi bíráskodást az 1877. évi XXII. törvénycikk 5. § b), c) pontja rendelkezéséhez képest a magyar királyi belügyminiszter által kibocsátott ügyviteli szabályok szerint teljesíti.

47. § Az útlevéli ajánlatokat kikészíti és ha az megadható nem volna, az iránt a főszolgabíróhoz jelentést tesz.

48. § Egyes egyénektől saját községeiből nyert megbízatásokat köteles teljesíteni, sőt egyeseket egy vagy más ügyben túlterhelhetésekre figyelmeztetni és a felvállalt ügyet gyorsan és pontosan teljesíteni.

49. § Az egyes egyénektől felvállalt ügyek elintézése azonban nem tartozván szorosan azon köteleességek közé, melyeket a törvény reá ruházott, de minden esetre olyanok lévén, melyeknek teljesítését a községi lakosság érdeke tőle méltán megvárhatja, ilyszerű munkálatokért szedhető díjra nézve irányzott a törvényhatóság által 1887. évi október hó 14-én alkotott s a magyar királyi belügyminiszter úr által 74287. szám alatt jóváhagyott szabályrendelete, mely szerint ide iktattatik.

1. § a) A községi vagy körjegyző a hagyatéki leltározásért, ha a hagyaték becsértéke 100 forinton alul van, minden munkadíj nélkül tartozik végezni.

b) A hagyaték becsérétékére tekintettel, a fokozatos munkadíjak a következők:

100 forinttól	200 forintig terjedő becsértékért	–	frt 50 kr.
200 „	400 „	1	frt – kr.
400 „	600 „	1	frt 50 kr.
600 „	1000 „	2	frt – kr.
1000 „	2000 „	2	frt 50 kr.
2000 „	5000 „	3	frt 50 kr.
5000 „	bármely összegig terjedő becsértékért	5	frt – kr.

2. § Vásár, csere és kölcsönszerződések telekkönyvi bekebelezésekhez szükséges teljes felszereléssel való elkészítéséért 2 frt.

3. § Osztályos egyezségek, ajándék szerződések élők között és halálesetre szólók telekkönyvi bekebelezésekhez szükséges teljes felszereléssel, ha a szerződés egy ívnél többre nem terjed 3 frt, minden további ívért 1 frt.

4. § Haszonbéri és minden az előbbi szakaszok alatt elő nem hozott más szerződések, melyek telekkönyvi bekebelezés tárgyát képezik teljes felszereléssel 2 frt.

5. § Minden felemlített szerződéseket illetőleg, melyek telekkönyvi bekebelezésére a jegyző közvetítése nem kéretik, az okmány kiállítási díja:

- a) nyomtatványon – frt 50 kr.
- b) írva fél ívre – frt 50 kr.
- c) írva egész ívre 1 frt – kr.

6. § Végrendeletnél fél ívért 1 frt – kr.
minden további fél ívért – frt 50 kr.

7. § A katonai felszólamlások kivételes engedélyezése iránti kérésekért teljes felszereléssel 2 frt – kr.

A felszerelések időnkénti megújításáért – frt 50 kr.

8. § Építések engedélye iránti kérésekért teljes felszereléssel 1 frt 50 kr.

9. § Egyszerű panaszlevelek, kérvényekért – frt 50 kr.

10. § Fellebbezésekért, folyamodványokért 1 frt – kr.

11. § Előjárósági bizonyítványok, becsü-
levelek, nyilatkozatok a felek kérésére
külön kiállításáért – frt 50 kr.

12. § Útlevelei ajánlatokért és cseléd-
könyvek kiállításához szükséges személy-
leírásért – frt 10 kr.

13. § A képviselőtestületi jegyzőkönyvi
kivonatokért fél ívenként – frt 25 kr.

Birtokív másolatokért ívenként – frt 50 kr.

14. § Értékbizonyítványokért fél ívenként – frt 50 kr.

15. § Egy telekkönyvi vázrajz kikészítésé-
ért, ha annak külön kiadása kéretik – frt 50 kr.

16. § Adóbizonyítványok mindig, azok az okmányok pedig, amelyek a jegyző hibájából történt helytelenség miatt, az illető hatóság vagy bíróság által visszautasítatnak, újból ingyen állítandók ki.

50. § A körébe eső községekben hetenként legalább egyszer az előlegesen megállapított hivatalos napon, szükség esetében többször is, megjelenni köteles.

51. § A községi jegyző az általa tett intézkedésekért és a reábizott ügyvitel állapotáért felelős s így általában teljesíti mindazon köteleességeket, amelyeket a törvény, kormány vagy törvényhatósági szabályrendelet hozzá utasít.

52. § Az esetleg felállítandó al- vagy segédjegyzőnek kötelességei ugyanezek maradnak.

MÁSOD VAGY TÖRVÉNYBÍRÓ KÖTELESSÉGEI

53. § A bírót távollétében vagy másodnemű akadályoztatása esetén helyettesíti és mint ilyen felelős az általa tett intézkedésekért.

54. § A bíraskodási ügyekben az 1877. évi XXII. törvénycikk értelmében jár el.

55. § Vásárhelyeken, mint vásárbíró a panaszos eseteket elintézi.

56. § Az egyes községekben eső községi előjárósági gyűlésen a körjegyző akadályoztatása esetén a jegyzőkönyvet viszi vagy a másodesküdttel viteti és aláírja s egyáltalában teljesíti mindazt, amit felsőbb hatóság hozzáutásít.

TANÁCSBELIEK KÖTELESSÉGEI

57. § Teljesítik mindazon megbízásokat, amelyeket a törvény községi vagy törvényhatósági szabályrendelet, végre a községi képviselőtestület elejökbe szab és pedig:

TANÁCSBELI, MINT KÖZSÉGI RENDŐR

58. § A minden községben szükséges rend és csendre felügyel, a személy és vagyonbiztonság felett őrökdi, a rendőri szabályokat a köz-, mezei és erdei rendőrségi szabályok értelmében kezeli, a szerint:

59. § A község belső és külső határaiban észrevehető bármely rendetlenség vagy hiány létéről a bírónak azonnal jelentést teszen.

60. § Különösen ügyel a községi gazdával egyetértőleg hogy az illető határ, erdő, nyáj- és csordapásztorok kötelességeiket pontosan teljesítsék.

61. § Szemmel tartja az úgynevezett praevaricatorokat⁶ és tettenkapás esetében azok ellen szabályszerűen eljár.

62. § A felfogadott éjjeliőrökre felügyel.

63. § korcsmákra, általában az italmérő helyekre, vágószékekre és molnárokra felügyel, tilos italmérést akadályozza s az ilyeneket, valamint a csalfa mértékkel mérőket megbüntetés végett feljelenti.

64. § A községben létező s ott lakó ember-, valamint az állategészségügy állapotára felügyel, az éretlen és romlott gyümölcs vagy bármi más élelmi vagy italszernek nyilván áruzását eltiltja.

65. § A rendszeresített tudomásával a jegyző és bíró felügyelete alatt életbe lépteti mindazon vármegyei vagy állami rendőri intézkedéseket, melyek szabályul kiadatnak.

67. § Köteles a bírót felszólítása esetén azonnal követni és rendeleteit a törvény korlátai között teljesíteni.

68. § A községi multságokban a rend, csend és közérkölsiségre felügyel, a szabott díjat ezért az illetőktől nyugta mellett átveszi és a pénztárba beszolgáltatja s egyáltalában teljesíti mindazt, amivel felsőbb hatósága megbízza.

⁶ praevaricator = prevarikátor, kártevő személy (erdőbeli).

TANÁCSBELI, MINT KÖZSÉGI GAZDA

69. § Felügyel általában a község és a községhez tartozó minden ingó és ingatlan vagyona, mint szántók, kaszálók, erdők és kertek, épületek, bútorok, marhák, eszközök stb-re.

70. § A község, határ-, erdő-, nyáj- és csordapásztoraira közvetlen felügyel, különösen az erdőtörvénynek⁷ jelenbeni fenntartása mellett az erdőkre felügyel.

71. § A község épületeire, magtárára felügyel s a magtár számadását viszi.

72. § A községnek szükségeltető tenyészállatait felügyeli, azoknak megvizsgálása iránt jelentést teszen.

78. § A község fuvarbeli kötelezettségeinek teljesítésére felügyel.

74. § Teljesíti mindazon kötelességeket, miket az ő hatáskörébe utasítanak, különösen a mezei rendőrségi szabályok.

[...]⁸

IV. FEJEZET
MUNKAFELOSZTÁS

93. § Minden hivatalos írás a jegyzőhöz címzendő, ki is erre nézve a törvények vagy szabályrendeletek értelmében intézkedik.

94. § Az előjáróság minden héten rendes gyűlést tart, sürgős esetben a bíró bármikor is összehívhatja, azonban érvényes határozathozatalra a jegyzőn kívül nagyközségben legalább 2, kisközségben 1 tag jelenléte szükséges.

95. § A községet peres ügyekben és kiküldetéseknél a bíró képviseli, az esetleg a képviselőtestület által kiküldött két taggal együtt.

96. § Az 1886. évi XXII. törvénycikk 116. § rendelkezéséhez képest az előjáróság minden a község ellen indított pert a főszolgabíró útján az alispánnak bejelenteni tartozik, ki amennyiben a község érdekeit komoly veszélynek látná kitéve, a tisztii ügyészt a község képviselével megbízhatja s erről a községet s úgyszintén az eljáró bíróságot értesíti s ezzel a netaláni korábbi meghatalmazás hatályát veszti.

Ha a községet elmarasztaló ítélet folytán vagyonaára vezetendő végrehajtás fenyegeti, az előjáróság arról az alispánhoz jelentést tenni köteles, ki a község vagyonának lehetőleg épen tartása mellett és a lakosság túlterheltségének elkerülése végett a szükséges intézkedéseket megteszi.

[...]⁹

 ⁷ Lásd az 1879. évi XXXI. törvénycikket, az erdőtörvényt.

⁸ Az itt nem közölt paragrafusok (75–92. §) a községi közgyám, az adógyűjtő, a pénztárnok és a községi szolgák feladatokrát határozzák meg.

⁹ Az itt nem közölt V. fejezet (97–102. §) a fizetésekről és a napidíjakról rendelkezett.

Ezen szabályrendelet a képviselőtestület előtt szóról-szóra lett felolvasás után helyben hagyott s a képviselőtestület által megerősített és felsőbbi megerősítésre leendő felterjesztés végett az eljáróság utasíttatik.

Kelt Petőfalván, 1889. február 12-én

Szörcsei István körjegyző,
Szigethi József másodbíró,
Kanabé Gyárfás másodesküdt,
Haraly Ferencz képviselő,
Héjja Mátyás,
Both Ferenc,
Szigethi János,
Héjja Dénes kért néviroja:
Szörcsei István körjegyző.

FÜGGELÉK A KÖZSÉGI KÉPVISELETRŐL

103. § A község kötelékébe való felvételért az 1886. évi XXII. törvénycikk 14. § alapján mérsékelt díjat állapít meg, azt beszédeti vagy elengedi.

1. Általában szegényebb sorsúak, napszámosok, kisebb iparosok és vagyonnal bíróktól 15 ft.

2. Módosabb iparosok, gyárosok és kereskedők, értelmi foglalkozással élőkől 20 ft.

3. Nagyobb vagyonnal és jövedelemmel bíróktól 40 ft.

Ad 88. § A községi pénztárt kebeléből kiküldött tagokkal bármikor megvizsgáltathatja.¹⁰

104. § A községi pecsétnek őre a községi bíró és használata kiterjed minden hivatalos okmányok és a községet érdeklő fontosabb okmányok hitelesítésére.

Mely függelék a járási tekintetes főszolgabíró úrnak 2546. szám alatti rendeletére a községi képviselet 1890. szeptember hó 23-án tartott gyűlésén községi szabályrendeletnek tétetett és elfogadtatott.

Both György,	Bardocz Ignác,
Jegyző	Képviselő
Héjja Géza,	Faragó Domokos,
Bíró	Képviselő
Haraly Ferenc	néviroja Bardocz Ignác
Képviselő	Faragó Dénes.

¹⁰ A pénztárnok feladatköréről rendelkező eredeti 88. paragrafus így fogalmaz: „Bármelyik órán kívánná a jegyző és bíró a pénztárt megvizsgálni, annak azonnal tartozik engedelmességni, a pénztárvizsgálat a bíró és jegyző által naplójába lezárassa.”

Szám 944-1891.

Jóváhagyatott Háromszék vármegye törvényhatósági képviselőbizottságának 1891. évi június hó 12-én tartott tavaszi rendes közgyűlésében 112 jegyzőkönyvi pont alatt hozott határozata értelmében.

Sepsiszentgyörgyön, 1891. július hó 11-én.

Szentiványi Miklós,
Alispán-helyettes

Forrás: Petőfalva községnek az 1886. évi XXII. t.cz. 64. § rendelkezéséhez képest újra átdolgozott községi szervezeti szabályrendelete. Kézdivásárhelytt, 1898.

KÁPOLNA ÉS ALSÓ-MESTERI EGYESÜLT HEGYKÖZSÉGEK SZERVEZETI- ÉS RENDSZABÁLYAI

(Részlet, Kápolna, 1897. március 2.)

A hegyközségeket (vagy ahogy a XIX. század végét megelőzően rendszerint nevezték: a hegybéli helységeket) „a magyar államiság legrégebbi és leghosszabb életű önkormányzati intézményének kell tekintenünk”. Ha az évszázadok alatt csökkent is a szőlőföldek megművelésére területi alapon, rendi állásra tekintet nélkül szerveződő közösségek autonómiája (például a földesúrral, a megyével, az állammal szemben), bizonyos fokú öngazgatást, közös gazdálkodási stratégiát és normarendszert mindvégig képesek voltak fenntartani (különösen igaz ez a Dunántúltra). A szőlőhegyi szabályzatok írásba foglalása ismereteink szerint a XVII. századtól indult meg, mely a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. törvénycikk rendelkezései (61–73. §) nyomán kapott újabb lendületet. Ekkor ugyanis a hegyközségekre vonatkozó központosítva megalkotott szabályok alapján a már korábban helyi szinten létező hegytörvényeket, rendtartásokat is felül kellett vizsgálni.

Az itt közölt forrás a Vas megyei celledömölki járásban található és a Kemenesalja (Ság hegy) települési közze tartozó Kápolna és Alsó-Mesteri hegyközségek – feltehetően újjá alkotott – szabályzata (1732-ből maradt fenn az első hegytörvény e járásból).¹

1. § A hegyközség kötelékébe tartoznak Kápolna és Alsó-Mesteri községek határában levő, egymással összefüggő és minden megválasztás nélkül levő a kápolnai határban 67 hold 1330 □-öl, az alsó-mesteri határban 16 hold 1070 □-öl bekerített hegységi területek, amelyeknek kötelékébe a következő hegybirtokosok tartoznak:

[...] ²

2. § A hegység ügyeit intézi:

a közgyűlés,
a választmány,
a hegybíró.

3. § A közgyűlés tagja minden hegybirtokos, aki a hegyközség kötelékébe tartozik.

Gyámság vagy gondnokság alatt levők helyett a közgyűlésen a gyám vagy gondnok vesz részt. Minden tagnak joga van a közgyűlésen magát megbízott által képviseltetni.

A megbízott neve a közgyűlés megnyitásáig a hegybírónak írásbelileg bejelentendő.

4. § Rendes közgyűlés évenként kétszer és pedig május havának első és szeptember havának utolsó hétfői napján tartatik a megválasztott hegybíró székhelyén, mely azonban máshol mint Kápolna vagy Alsó-Mesteri községekben nem lehet. Rendkívüli közgyűlés öt tag

¹ A hegyközségek autonómiájáról, a hegytörvények jellemzőiről (további szakirodalommal) részletesen ír, illetve 1848 előtt született ilyen jellegű forrásokat közöl: ÉGETŐ, 2001.; ÉGETŐ MELINDA: A szőlőhegyek igazgatási formái és az autonómia kérdése az Alföldön a 17–19. században. In: *Autonóm közösségek a magyar történelemben*. Szerk.: BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET. Kiskunfélegyháza, Kiskun Múzeum Baráti Köre, 2003. 241–258. (a fenti bevezetőben idézett mondat e tanulmány 241. oldaláról származik); ÉGETŐ, 2004.

² Itt nem közöljük a 225 hegybirtokos nevét és tulajdona helyrajzi számát tartalmazó felsorolást.

írásbeli kívánatára, vagy a választmány határozatához képest bármikor összehívható.

A közgyűlés határnapja előtt legalább nyolc nappal hívandó össze s a tárgysorozat a tagokkal közlendő. Más községben lakó tagok feltétlenül írásbelileg hívandók meg.

5. § A közgyűlés határozatait szótöbbséggel hozza. Nyolcszáz négyszögöl vagy ennél csekélyebb terület birtokosa egy szavazattal, az ennél nagyobb terület birtokosa pedig anynyi szavazattal bír, ahányszor nyolcszáz négyszögöl területe van.

Az összes hegyközségi birtokosok szavazatainak egynegyed részénél több szavazatot saját nevében senki sem gyakorolhat.

6. § A közgyűlés hatáskörébe tartozik:

1. a jelen szabályok módosítása, hatályon kívül helyezése és újak alkotása;
2. a választmány tagjainak és a hegybírónak választása;
3. a hegyközség évi munkaterve és költségelőirányzata megállapítása;
4. a számadások felülvizsgálása és jóváhagyása;
5. a kötelességellenesen működő választmányi tagok és hegybíró elmozdítása;
6. a választmány intézkedései elleni felszólamlások elbírálása;
7. új hegyközségi tagok felvétele, vagy tagoknak a hegyközség kötelékéből való kibocsátása;

8. a hegyközség feloszlásának kimondása.

7. § A hegyközség rendes kiadásai:

1. a hegybíró tisztelet díja;
2. a hegyközségi hegyőrök díjazása;
3. a hegyközségi jegyző tiszteletdíja;
4. a hegyközség területén átvonuló utak és a hegyközség által létesített kerítések és kapuk fenntartási költségei;
5. a vármegyei szabályrendelet értelmében a peronoszpóra védekezése szempontjából beszerzendő permetező anyagok beszerzési költségei.

A hegyközség rendkívüli kiadásai:

1. a permetezőeszközök beszerzése;
2. szőlőoltványok beszerzése;
3. a hegyközség által létesítendő amerikai anyatelep és oltványtelep berendezési és fenntartási költségei;
4. a nagyobb mérvben föllépett szőlőpusztító rovarok vagy egyéb állatok ellen való védekezés költségei.

8. § Az évi költségelőirányzat évenként a május havában megtartandó közgyűlésen állapítandó meg.

9. § A hegyközségi tagoknak a hegyközség kötelékéből való kibocsátása, új tagok felvétele és a feloszlás kimondása tekintetében az 1894. évi XII. törvénycikk 66., 71. és 73. paragrafusainak határozmányai az irányadók.

10. § A hegyközségi közgyűlés jegyzőkönyvét a hegyközségi jegyző vezeti. A jegyzőkönyv hitelesítését a választmány 3 tagja eszközli, kik esetről-esetre a birtokosság által neveztetnek meg.

A közgyűlésen egy tárgyhoz rendszerint mindenki csak kétszer szólhat. Többször csak az elnök engedelmével.

11. § A hegyközségi választmány áll:

1. a hegybíróból mint elnökből, ki egyszersmind pénztáros;
2. 10 választmányi rendes és 2 póttagból, tagjai a közgyűlés által 3 évre választatnak.

12. § A választmány hatáskörébe tartoznak:

1. a közgyűlések tárgysorozatának megállapítása és a tárgyalás előkészítése;
2. az évi költségelőirányzat szerkesztése;
3. a számadások összeállítása;
4. a közgyűlési határozatok végrehajtása;
5. a költségjárulékoknak birtokarány szerint való kivetése;
6. a szüret kezdete időpontjának megállapítása.

13. § A hegybíró hatáskörébe tartozik:

1. elnökölni a köz- és választmányi gyűléseken s ezen gyűléseket összehívni;
2. fölfogadni és elbocsátani a hegyőröket, azok működését vezetni és ellenőrizni, a hegyközségi kiadásokat teljesíteni ;
3. a hegyközségi járulékok kivetését behajtás végett a községi elöljáróságnak átadni;
4. eszközölni és felügyelni a hegyközségi munkákat a közgyűlési határozat értelmében;

5. a 14. és 17. §-ban foglalt szabályok ellen vétőket a hegyközségi választmánynak további intézkedés végett bejelenteni.

14. § A tagok kötelesek:

1. a reájuk szabály szerint kivetett pénz vagy munkabeli járulékokat befizetni, illetve teljesíteni;
2. a hegybírónak saját hatáskörében tett meghagyásait teljesíteni;
3. a szüretelést a választmány által kitűzött határidő előtt, a választmány különös engedélye nélkül meg nem kezdeni;
4. a 17. §-ban foglalt szabályokat megtartani.

A tagoknak joguk van:

1. a hegyközségi pásztorok szolgálati kötelességeit ellenőrizni és a tapasztalt rendetlenségeket a hegybírónak bejelenteni;
2. a hegyközség által beszerzett permetező anyagból szükségletüket fedezni és a permetező készülékeket használni;
3. a netán létesítendő anyatelep és oltványtelep vesszőiből birtokarány szerint részesedni.

15. § A közgyűlés intézkedései, illetve határozatai ellen a járási főszolgabíróhoz fellebbezni lehet.

A hegybíró és választmány intézkedései ellen csak az esetben van a közgyűléshez való fellebbezésnek helye, ha azok hatáskörüket túllépték s a közgyűlés illetve választmány határozatait megszüntették volna.

A hegybíró és választmány tagjai az ily intézkedések folytán szenvedett károkért felelősek.

16. § A hegyőrök alkalmazása és szolgálatára nézve a földművelésügyi miniszter úrnak 1894. évi 48000. szám alatt kiadott rendeletében³ foglalt szabályok irányadók.

³ Lásd a földművelésügyi magyar királyi miniszternek 48.000 szám alatt valamennyi törvényhatóságához (Fiume kivételével) intézett körrendeletét, a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. törvénycikk életbeléptetése s az ugyanazon törvénycikk végrehajtása iránt kiadott rendelet közzétételé-
le tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1894. 2. köt. Budapest, 1894. 143–146.

17. § A szőlőérés idején idegeneknek, azaz azoknak, akik nem tagjai a hegyközségnek s nem a tagok hozzátartozói, a hegyközség területén járni vagy tartózkodni csak az illető hegyőr felügyeletével, vagy a hegybírótól nyert igazolvánnyal szabad.

Ha valamely birtokos szőlőjéből szőlőt szed, erről az illető hegyőrt értesíteni köteles.

Gyümölcsfákat a megyétől csak 1 méter távolságra szabad, egyéb fáknek ültetése a hegyközség belterületén tilos.

A közös megyéket a tulajdonosok jó karban tartani kötelesek. Elhanyagolt megyék, amelyek esetleg gyalogúttal is használatnak, a hegybíró által kitűzött záros határidőben megigazítandók.

Ezen szabályok megsértése a földművelésügyi miniszter úrnak 1894. évi 48000. számú rendelete 70. §-a értelmében kihágást képez s 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Jelen szervezeti és rendszabály jóváhagyása után kinyomatni és az összes hegyközségi birtokosoknak kiadatni rendeltetik.

Kelt Kápolnán, 1897. március hó 2-án.

Bali Antal s. k.

hegybíró

Mestery Lajos s. k.

körjegyző

László Károly s. k.

hegybíró

Hogy ezen hegyközségi szabályrendelet Kápolna községbíró házábanál 30 napig közszemlére kitéve volt és hogy ellene fellebbezés be nem adatott, bizonyítjuk.

Kápolna, 1897. évi április hó 11-én.

Bali Antal s. k.

hegybíró

Mestery Lajos s. k.

körjegyző

László Károly s. k.

hegybíró

Mike Károly s. k.

bíró

24594/97. szám

Jóváhagyatott.

Vas vármegye törvényhatósági bizottságának Szombathelyen 1897. évi augusztus hó 2-án s folytatva tartott közgyűlése jegyzőkönyvében.

Jegyezte:

Pulay Ferenc s. k.

Másodaljegyző

A MAGYAR KORMÁNY RENDELETE A FIUMÉBAN SZERVEZENDŐ KÖZÉPFOKÚ KÖZIGAZGATÁSI HATÓSÁGRÓL (Budapest, 1901. július 2.)

Az 18.984/1897. ME rendelet Fiume városában és kerületében is hatályba léptetette a magyar királyi Közigazgatási Bíróságról szóló 1896. évi XXVI. törvénycikket. E törvény azonban elengedhetetlenné tette, hogy Fiumében is felállítsák a még 1876-ban (VI. tc.) életre hívott közigazgatási bizottságot, amely a törvényhatóságok legfőbb szakmai koordináló szerve lett és felügyeleti, illetve fegyelmi jogkörökkel is rendelkezett.

Széll Kálmán miniszterelnök azonban az 1901. január 11-én tartott kormányülésen jelezte, hogy „a fő nehézséget a közigazgatási bizottság életbeléptetése képezi, melyet a fiumeiek autonómiájuk megsértésének tekintvén, semmi áron sem akarnak elfogadni. Tekintve, hogy ez a bizottság, mely a vonatkozó törvénynek megalkotása után csak 22 évvel később lett Fiumében életbe léptetve, folytonos viszálykodásnak anyagát képezné, a miniszterelnök úr ezen intézményt, természetesen az illető törvény megfelelő módosításával, Fiumében megszüntetendőnek véli.” A kormány ezért egy új szerv, a kormányzói tanács megalakítását kezdeményezte Fiumében, amely azonban a közigazgatási bizottság minden lényeges jogkörét megkapná, „úgyhogy a teendő formai engedménnyel gyakorlatilag az éretnek el, hogy az ügyeknek intézése még jobban a kormányzó, illetőleg ennek útján, a központi kormány kezébe kerülne.” – indokolta Széll miniszter társai előtt a javaslatot (Mtg. 2. sz. 1901. jan. 11. 2. pont, MOL K. 27. 68. d.). A későbbi 1901. évi IX. törvénycikk, illetve a kormányzói tanács hatáskörét részletesen szabályozó itt közölt rendelet célja tehát, az autonómiaköveteléseknek tett látszólagos engedmények ellenére, valójában a magyar kormány befolyásának növelése, illetve a magyar állameszme hatékonyabb terjesztése volt a döntően olaszok és horvátok lakta Fiumében (a magyarok aránya még 1910-ben is csupán 13%).

—•••—

A magyar királyi minisztérium az 1901. IX. törvénycikk 6. és 8. §-okban nyert felhatalmazás¹ alapján, 1901. évi július hó 2. napján tartott minisztertanács határozatához² képest, rendeli:

¹ A Fiumében szervezendő középfokú közigazgatási hatóságról szóló az 1901. évi IX. törvénycikk megszüntette a közigazgatási bizottságot és helyette létrehozta a kormányzói tanácsot. A rövid törvény a továbbiakban általánosságban kijelölte a kormányzó, illetve a kormányzói tanács hatáskörét. 6. és 8. paragrafus pedig a következőképp rendelkezett: „6. § A minisztérium felhatalmaztatik, hogy a kormányzói tanács szervezetét, részletes hatáskörét, ügyrendjét és eljárási módját jelen törvényben foglalt elvek alapján – figyelemmel a Fiume városban és kerületében fennálló törvényes önkormányzatra és az ottani sajátlagos viszonyokra – rendeletileg megállapíthassa és amennyiben bármely irányban módosítás szükségessége állana elő, a megfelelő módosításokat a mutatózó szükséghez képest, mindenkor rendeleti úton megtehesse. [...] 8. § Jelen törvény életbelépésének napját a minisztérium rendelettel alapítja meg. Végrehajtásával a minisztérium bízatik meg.”

² Lásd: Mtg. (21. sz.) 1901. július 2. 2. napirendi pont, MOL K. 27. 69. d. A minisztertanács felhatalmazta Széll Kálmán miniszterelnököt, hogy a kormány nevében adja ki a Fiumében szervezendő középfokú közigazgatási hatóságról szóló 1901. IX. tc. végrehajtására vonatkozó rendeleteket. A kormány döntött továbbá új hivatalnoki állások létesítéséről és személyi kinevezésekről, végül (a 3. napirendi pont alatt) a fiumei középfokú közigazgatási hatóság körüli szervezési munkájáért Faschó-Moys Sándor miniszteri tanácsost Szent István rendre terjesztette fel.

I. FEJEZET

ÉLETBELÉPTETŐ HATÁROZATOK

1. § 1901. évi július hó 15. napján a közigazgatási bizottsági intézmény Fiume szabad város és kerülete területén megszűnik és ezen bizottság teendői a fiumei királyi kormányzóra, illetőleg a kormányzói tanácsra mennek át.

Ezen napon a közigazgatási bizottság eddigi hatáskörébe tartozott, határozattal még el nem intézett ügyek a bizottsági elnök által további ellátás végett a kormányzóhoz átteendők.

2. § Ugyanazon napon megszűnik a budapesti királyi ítélőtábla és a Curia másod-, illetőleg harmadfokú hatásköre a fiumei városi tanács által elsőfokúlag ellátott gyámsági és gondnoksági ügyekben, és ezen ügyekben azontúl a másodfokú hatóságot a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács, a harmadfokú hatóságot a belügyminiszter gyakorolja.

Azokat az ügyeket, a melyekben a budapesti királyi ítélőtábla már határozott, harmadfokban még a királyi Curia intézi el; a budapesti királyi ítélőtáblához felterjesztett azok az ügyek pedig, melyekben a nevezett királyi ítélőtábla még nem határozott, a fiumei kormányzóhoz teendők át. A királyi ítélőtábla vagy a királyi Curia részéről történt feloldás folytán hozott elsőfokú határozat elleni fellebbevitelt a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács intézi el.

3. § Ugyanazon napon az állami börtönök és fogházak felett a közigazgatási bizottság által eddig gyakorolt felügyelet és hatáskör megszűnik.

A városi fogház fölötti felügyelet a királyi kormányzóra megy át, aki azt a város polgármesterének vagy annak megbízottjának közbejvetelével fogja gyakorolni.

II. FEJEZET

A KORMÁNYZÓ, ILLETŐLEG KORMÁNYZÓI TANÁCS HATÁSKÖRE

1. CÍM

ÁLTALÁNOSÁGBAN

4. § A fiumei kormányzó, illetőleg kormányzói tanács hatásköre kiterjed Fiume szabad város és kerülete területén létező összes állami hatóságokra, hivatalokra és intézményekre, valamint önkormányzati hatóságokra jelen rendelet határozmányai szerint. Kivételt képeznek: a királyi bíróságok, a királyi ügyészség és a királyi tengerészeti hatóság, továbbá az ez utóbbi alá tartozó magyar királyi tengerészeti akadémia.

5. § A kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:

1. intézkedik a törvények és rendeletek végrehajtása iránt, amennyiben azok Fiume város és kerülete területén hatályba lépítve vannak;

2. felügyel az életbeléptetett törvények és rendeletek kellő foganatosítására;

3. öröködik a közigazgatás összhangzatos teljesítése felett;

4. a hatósága alatt álló állami és városi hatóságoktól, hivataloktól és intézményektől jelentéseket kívánhat s azok alapján megfelelően intézkedik. A hatósága alatt nem álló bíróságokhoz és hatóságokhoz hatáskörébe tartozó egyes ügyekben megkeresést intézhet, a mely megkeresésnek a bíróságok és hatóságok megfelelni kötelesek;

5. a hatósága alá tartozó különböző hatóságok közt felmerülő összeütközéseket elintézi, az e részben szükséges rendeleteket kiadja, amennyiben pedig az intézkedés hatáskörét meghaladja, az illető miniszternek vagy minisztereknek jelentést tesz;

6. közvetíti az érintkezést a miniszterek és az egyes hatóságok közt, a városi statútum³ 60. §-nak utolsó bekezdésében foglalt intézkedés épségben maradása mellett;

7. fellebbviteli ügyekben másod-, illetőleg harmadfokúlag határoz;

8. fegyelmi hatósági hatáskörrel bír a jelen rendelet értelmében hatósága alá tartozó összes kinevezett és választott tisztviselők fölött;

9. az egyes szolgálati ágak közigazgatási állapotáról minden félév végén az illető miniszterhez jelentést tesz és esetleg kapcsolatos javaslatokat terjeszt elő;

10. egyes bármely ügyben az illető miniszterhez jelentést vagy javaslatot tehet, felhívásra tenni köteles.

6. § A kormányzó, illetőleg kormányzói tanács az egyes igazgatási ágakra vonatkozó általános, vagy egyes ügyekre vonatkozó különleges utasítást az illető minisztertől veszi és ezen utasításoknak megfelelni köteles.

2. CÍM

POLITIKAI KÖZIGAZGATÁS

A) A VÁROS ÖNKORMÁNYZATI ÜGYEIBEN

7. § A kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:

a) gyakorolja úgy az önkormányzat, valamint az állami közigazgatás tekintetében a kormányt megillető jogokat (vár. stat. 59. §);

b) összehívja a választókat a képviselőtestület tagjainak választására (vár. stat. 38. §);

c) összehívja a megválasztott új képviselőtestületi tagokat s azok részére a választási bizonyítványokat kiadja (vár. stat. 41. §);

d) összehívja a képviselőtestület újonnan választott igazolt tagjait s azoktól az ünnepélyes fogadalmat kiveszi (vár. stat. 47. §);

e) intézkedik az elnökségnek a képviselőtestület által leendő megválasztása iránt (vár. stat. 48. §);

f) felhívja a megválasztott polgármestert a választás elfogadása iránt teendő nyilatkozatra (vár. stat. 49. §);

g) kiveszi a polgármestertől a hivatalos esküt (vár. stat. 52. §);

h) határoz azon esetekben, amelyekben a polgármester vagy helyettese a képviselőtestü-

³ Lásd a 10-es számú dokumentumot. A rendelet a továbbiakban az 1872-ben elfogadott városi statútumra „vár. stat.” rövidítéssel hivatkozik.

let határozatát a városi statútum 89. §-nak első bekezdésében felsorolt okokból felfüggeszti;

- i) felfüggesztheti a képviselőtestület határozatait a statútum 90. §-ának mérvéhez képest;
- k) részt vehet a képviselőtestületi ülésekben, azokban felszólalhat és indítványokat tehet (vár. stat. 95. §);
- l) átvizsgálja a képviselőtestület ülései jegyzőkönyvét (vár. stat. 98. §-a).

B) AZ ÁLLAMI IGAZGATÁS KÖRÉBE TARTOZÓ ÜGYEKBEN

8. § Közegészségi ügyekben:

1. népiskolákra, börtönökre (fogházakra), köz- és magánkórházakra és gyógyintézetekre felügyel (1876: XIV. tc. 27, 33., 36., 37. és 60. §§⁴);

2. egészségügyi közigazgatási ügyekben fellebbviteli hatóság (1876: XIV. tc. 157. §).

9. § Betegápolási és közjótékonyossági ügyekben a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács másodfokúlag határoz (1886: V. tc., 1898. XXI. tc. 8. § és az 1898. évi 133.000 számú belügyminiszteri rendelet 48., 53–58. §-ai és az 1899. évi 50.000 és 51.000 számú belügyminiszteri rendeletek⁵).

10. § Kivándorlási ügyekben átveszi és felterjeszti a közvetítési ügynöki engedélyt, továbbá a külföldi kivándorlási ügynökökkel vagy ügynökségekkel való összeköttetés megengedése iránti folyamodványt (1881: XXXVIII. tc. 4. és 6. §§⁶);

határoz elsőfokúlag a közvetítési ügynöki engedélyek megvonása kérdésében (1881: XXXVIII. tc. 12. §)

Felügyeletet és ellenőrzést gyakorol a fedélközi tengerentúli utasokat közvetítő ügynökségek felett.

11. § Rendőri ügyekben:

1. Főfelügyeletet gyakorol:

- a) a nyilvános jótékonyossági és emberbaráti egyletek és intézetek felett;
- b) a nyilvános alapok és alapítványok felett;

2. Engedélyezi:

- a) külföldi fegyverek, lőszerek, robbanó anyagok behozatalát;
- b) a lőpor és robbanó szerek elárúsítását;

⁴ Lásd az 1876. évi XIV. törvénycikket a közegészségügy rendezéséről.

⁵ Lásd az 1886. évi 5. törvénycikket a szemcsés köthártyalob (trachoma) terjedésének meggátolásáról, valamint az 1898. évi XXI. törvénycikket a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről. A hivatkozott belügyminiszteri rendeletek: A magyar királyi belügyminiszter 1898. évi 133.000 körrendelete valamennyi törvényhatósághoz a kórházakról, gyógyintézetekről és üdülőházakról alkotott szabályrendelet tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára*, 1898. 2. köt. Budapest, 1898. 1197–1297.; A magyar királyi belügyminiszter 1899. évi 50.000 körrendelete valamennyi törvényhatósághoz, a hét éven aluli elhagyott gyermekek gondozásáról alkotott szabályrendelet tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára*, 1899. 1. köt. Budapest, 1899. 965–990.; A magyar királyi belügyminiszter 1899. évi 51.000 körrendelete valamennyi törvényhatósághoz, a községek által gyakorlandó közsegélyezés módjáról és mérvéről alkotott szabályrendelet tárgyában. Uo. 991–1000.

⁶ Lásd az 1881. évi XXXVIII. törvénycikket a kivándorlási ügynökségekről.

- c) külföldi útleveleket;
- d) a házalást;
- e) az életmentési díjakat;
- f) a hullaszállítást;
- g) külföldi célokra való adakozás, vagy adománygyűjtést.

Belföldi célokra a gyűjtési engedélyt, ha a gyűjtés csak a város területén szándékoltatik, a polgármester, ha pedig az egész országra kiterjesztetik, a belügyminiszter adja meg. A belügyminiszter általános gyűjtési engedélyével jelentkezőknek a helyi gyűjtésre az engedélyt a polgármester adja meg. Külföldön gyűjtött adományok elfogadásához a belügyminiszter engedélye szükséges (1897. évi 35.100. számú belügyminiszteri rendelet⁷).

Színi előadások, látványosságok és nyilvános zeneelőadások rendezésének engedélyezése szintén a polgármester hatáskörébe tartozik. A színi előadásokra a polgármester köteles azonban a kiadni szándékolt engedélyt a kormányzónak bejelenteni, és csak akkor adhatja ki, ha a kormányzó 48 órán belül az ellen kifogást nem tesz.

12. § Vadászati ügyekben:

1. vadászati jog gyakorlása, vadászati bérlet kérdésében másodfokúlag határoz (1883: XX. tc. 2. és 3. §§ és 1896: XXVI. tc. 76. §⁸);

2. vadak eladásának, szállításának, vásárlásának igazolványhoz kötése iránt javaslatot tesz (1883: XX. tc. 38. §)

13. § Gyám- és gondnoksági ügyekben a kormányzó, illetve kormányzói tanács:

1. felügyeletet és ellenőrzést gyakorol a városi gyámhatóság működése felett, különösen azon irányban, vajon a gyámhatóság hatályosan ellenőrzi-e azt, hogy a gyámok és gondnokok a gyámoltak nevelése, felügyelete, a gondnokoltak elhelyezése és tartása, azok vagyonának kezelése, a gyámi és gondnoki számadások beterjesztése tekintetében meghatározott törvényes kötelességüket kellően teljesítsék;

2. a gyámhatósági ügyvitelt, a gyámpénztár ügy- és pénzkezelését bármikor váratlanul megvizsgálhatja, évenként legalább kétszer azonban megvizsgálni köteles;

3. másodfokúlag határoz a városi tanács, mint gyámhatóság által hozott elsőfokú határozatok felett.

14. § Anyakönyvi ügyekben az anyakönyvi kerületek megállapításánál és anyakönyvvezetők kinevezésénél véleményez (1894: XXXIII. tc. 3. és 6. §§⁹).

15. § A kormányzó, illetőleg kormányzói tanács általánosságban másodfokúlag határoz: a városi tanácsnak, polgármesternek, az állandó bizottságnak, továbbá a városi külön bizottságok, hivatalok és intézeteknek a városra átruházott hatáskörben hozott bármely határozatai ellen közbetett fellebbezések felett (vár. stat. 121. §).

Másodfokúlag határoz továbbá a magánépítkezések engedélyezése tárgyában hozott elsőfokú határozatok felett.

⁷ Lásd: A magyar királyi belügyminiszter 1897. évi 35.100. körrendeletét valamennyi törvényhatósághoz, a segélygyűjtések szabályozása tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára*, 1897. 1. köt. Budapest, 1897. 648–650.

⁸ Lásd az 1883. évi XX. törvénycikket a vadászatról, valamint az 1896. évi XXVI. törvénycikket a magyar királyi közigazgatási bíróságról.

⁹ Lásd az 1894. évi XXXIII. törvénycikket az állami anyakönyvekről.

16. § Harmadfokúlag határoz a kormányzó, illetőleg a kormányzói tanács:

1. rendőri kihágási ügyekben (1880. évi 38.547. sz. belügyminiszteri rendelet¹⁰);
2. a gazda és cseléd között támadható vitás ügyekben, úgyszintén a törvény rendeleteinek áthágása eseteiben (1876: XIII. tc. 116. §¹¹);
3. közegészség-rendőri bíraskodási ügyekben (1876: XIV. tc. 4. és 7. §§);
4. borhamisítási ügyekben (1893: XXIII. tc. 7. §¹²);
5. vadászati kihágási ügyekben (1883: XX. tc. 47. §);
6. szabályrendelet által harmadfokú elbírálás végett a kormányzóhoz utalt kihágási ügyekben.

C) HONVÉDELMI ÜGYEKBEN

17. § Elsőfokúlag intézkedik a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács kivételes nősülési engedélyek kérdéseiben, a törvény rendelkezéseihez képest (1876: VI. tc. 35. §¹³).

3. CÍM PÉNZÜGYI IGAZGATÁS

18. § A kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:

1. felügyeletet és ellenőrzést gyakorol a fiumei királyi pénzügyigazgatóság működése felett;
2. e végből a pénzügyigazgatóság és az annak alárendelt hivatalok ügy- és pénzkezelését, valamint számvitelét bármikor megvizsgálhatja, évenként legalább kétszer pedig váratlanul megvizsgálni köteles;

3. a pénzügyigazgatóságtól a pénzügyi igazgatás minden ágára nézve akár általánosságban, akár egyes concret ügyekben felvilágításokat követelhet, a pénzügyigazgatóságot az észlelt hiányok és szabálytalanságok megszüntetésére felhívja, és ha a pénzügyigazgatóság a hiány pótlása vagy a szabálytalanság megszüntetése iránt nem intézkedik, a pénzügyminiszterhez fordul.

19. § Elsőfokúlag intézkedik:

1. a pénzügyi igazgatóság főnökének javaslatára s figyelemmel az 1883: XLIV. tc. 79. §-ban¹⁴ az egyenesadó-tartozásokra nézve elő írt eljárásokra, a behajthatlan adótartozások leírása iránt, a mennyiben a tartozás 200 koronánál nem nagyobb; 200 koronát meghaladó leírásokra nézve a pénzügyminiszter határozatát kéri ki;
2. az első pontban említett leírás esetében és azzal egyidejűleg annak megállapítása iránt,

¹⁰ Lásd A magyar királyi belügyminiszter 38.547. számú körrendeletét a magyar büntetőtörvénykönyvek végrehajtása tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára, 1880.* Budapest, 1880. 629–669.

¹¹ Lásd az 1876. évi XIII. törvénycikket a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról.

¹² Lásd az 1893. évi XXIII. törvénycikket a mesterséges borok készítésének és azok forgalomba hozatalának tilalmazásáról.

¹³ Lásd az 1876. évi VI. törvénycikket a közigazgatási bizottságról.

¹⁴ Lásd az 1883. évi XLIV. törvénycikket a közadók kezeléséről.

hogy az adótarthatóság behajthatlanságát nem városi vagy állami közegek mulasztása okozta-e, ily mulasztás esetén az okozott kár megtérítésének biztosítását rendeli el;

3. a felelősség alkalmazása iránt az adóbehajtás rendes teljesítését elmulasztó közegek ellen az 1883: XLIV. tc. 81. §-a értelmében;

4. megállapítja a pénzbírságot, a kártérítés kötelezettségét és összegét a pénzügyigazgatóságok főnöke ellen az 1883: XLIV. tc. 85. és 92. §-ai értelmében;

5. lefoglalható ingóságok hiányában vagy elégtelensége esetén, a pénzügyigazgatóság javaslatára és az 1883: XLIV. tc. 75. §-a értelmében, a közadók és azok módjára behajlandó kincstári követelések behajlása céljából elrendeli a végrehajtást akár az ingatlanokra, akár csak azoknak hasznélvezetére, akár pedig az állagára vezetendő végrehajtással egyidejűleg annak hasznélvezetére is.

20. § Mint fellebbviteli hatóság határoz:

1. a városi (községi) közegek által kivetett földadó, házadó, I. és II. osztályú kereseti adó, általános jövedelmi pótdadó, országos betegápolási pótdadó és fegyveradó mérve ellen;

2. a földadónak a pénzügyigazgatóság által történt sommás megállapítása, továbbá a pénzügyigazgatóság által kivetett IV. osztályú kereseti adó, tőkeamat- és járadékadó, szállítási adó, országos betegápolási pótdadó és hadmentességi díj mérve ellen;

3. a pénzügyigazgatóságnak az 1889: XXXVIII. tc.¹⁵ 6. §-nak 4., 5. és 7. pontjai, továbbá a 8. § 1., 2. a) és b), 3. b), 4., 5., 6., 7., 8. és 9. pontjaiban felsorolt esetekben hozott határozatai (végzései) ellen;

4. a polgármester által az 1883: XLIV. tc. 14., 37., 46. és 80. §-ai értelmében kirótt pénzbírságok ellen benyújtott fellebbezések felett.

A fellebbezések (felszólamlások) tárgyalása az 1889: XXXVIII. tc. által előírt eljárási szabályok szerint történik.

4. CÍM

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI IGAZGATÁS

21. § A népiskolai közoktatásügy terén, a kormányzó, illetőleg a kormányzói tanács hatáskörét a minisztérium egyidejűleg 2436/901. M. E. szám alatt kibocsátott külön rendelete¹⁶ szabályozza.

22. § A középiskolák felett a kormányzó a tankerületi királyi főigazgatók hatáskörével bír. Ezen jogkör nem korlátozza a vallás- és közoktatásügyi minisztert abban, hogy a Fiumében létező középiskolákban az oktatásra és nevelésre való szakszerű felügyelet gyakorlása céljából ezen iskolákat bármikor saját kiküldötte által is közvetlenül megvizsgáltathassa és az azokban tartott iskolai vizsgákhoz külön biztosokat kinevezhessen.

¹⁵ Lásd az 1889. évi XXXVIII. törvénycikket az 1886: XXIX. tc. módosítása és pótlása tárgyában. (Az 1886. évi XXIX. törvénycikk a telekkönyvi betétek szerkesztéséről rendelkezett.)

¹⁶ Lásd A magyar királyi minisztérium 2436/901. M. E. számú rendeletét a népiskolai közoktatásról szóló 1868: XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. törvénycikkeknek Fiume városra és kerületére történt életbeléptetésére vonatkozó 1897. évi 18.984. M. E. sz. rendelet 5. részének módosítása tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára, 1901.* Budapest, 1901. 376–382.

23 § A kormányzó, illetőleg kormányzói tanács továbbá másodfokúlag határoz a felekezetenkívüliek iskolai és egyházi járandóságai ügyében. (1895: XLIII. tc. 25. §¹⁷)

5. CFM KÖZGAZDASÁGI IGAZGATÁS

A) A KERESKEDELEMÜGYI MINISZTER KÖRÉBE TARTOZÓ ÜGYEK BEN

24. § Tengeri hajózás és kereskedelem terén a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:

1. javaslatot tesz az állam, illetőleg város érdekében szükségeselemeknek mutakozó hajójáratok berendezése, valamint a már berendezett járatoknak módosítása iránt;

2. figyelemmel kíséri az államilag segélyezett hajózási vállalatok működését és az esetleg észlelt hiányokról vagy szabálytalanságokról a miniszternek jelentést tesz;

3. figyelemmel kíséri a személyszállító hajók állomásaihoz vezető hozzájáró utak állapotát, a menetjegyváltás és poggyászfeladás célszerű berendezését és egyáltalában a személy- és áruforgalmi igényeit, és amennyiben szükséges, ezekre a tengerészeti hatóságot figyelmezteti;

4. a fiumei kikötő kiépítése és berendezéseinek javítása, nevezetesen új tárházak építése iránt javaslatot tesz.

25. § Vasúti ügyek terén:

1. vasutak építésének engedélyezése iránt felmerülő ügyekben részt vesz kiküldötte által a kereskedelmi miniszter által elrendelt és képviselőjének elnökle alatt tartandó közigazgatási bejárásokban és intézkedik a város illető tisztviselőinek a bejárásokon való megjelenése, valamint az érdekelteknek azokhoz való meghívása iránt. Az érdekeltek magukat meghatalmazottak által képviseltethetik;

2. vasútépítés következtében esetleg áthelyezendő állami vagy városi utak kiépítési terveit jóváhagyja;

3. felügyel, hogy oly esetekben, melyekben a vasútépítési vállalat az illető birtokosokkal kiegyezvén, a kisajátítási terv megállapítását igénybe nem veszi, az 1881. évi XLI. tc.¹⁸ 16–18. §-ai által előírt közbiztonsági intézkedések magánegyezség által ne veszélyeztessenek. Ha ily eset előfordul, a tűzbiztonság megóvása tekintetében elsőfokúlag intézkedik;

4. oly esetekben, ha építés közben, illetőleg a pálya műszaki felülvizsgálásáig tudomására jut, hogy a közigazgatási bejárásnál és a kisajátítási terv megállapításánál meghatározott közlekedési és vízfolyási intézkedések elégtelenek, a miniszterhez jelentést tesz;

5. felügyel, hogy a bejárás és kisajátítási terv megállapítása alkalmával meghatározott, a közönséget vagy a pályamenti birtokosokat érdeklő vasúti átjárók, átereszek, közlekedési és gazdasági utak, úthidak stb. a meghatározott helyen, mennyiségben és minőségben építtessenek ki; e célból részt vesz kiküldötte által a műtanrendőri bejárásban is;

6. intézkedik a vállalat által az érdekelteknek szerződés vagy szabály alapján tulajdonul

¹⁷ Lásd az 1895. évi XLIII. törvénycikket a vallás szabad gyakorlásáról.

¹⁸ Lásd az 1881. évi XLI. törvénycikket a kisajátításról.

vagy használatba átadandó közlekedési és gazdasági utaknak, hidaknak stb. fenntartásba leendő szabályszerű átadása iránt és e részben elsőfokúlag határoz;

7. elsőfokúlag határoz azon illetékességi és összeütközési esetekben, melyek a vasúti üzletrendtartásnak a közönség magatartását tárgyazó 93–100. §-ának alkalmazása körül egyrészt a városi vagy hatósági közegek (101. §), másrészt a vasúti alkalmazottak (102. §) közt felmerülnek;

8. felügyel, hogy a városi közegek a forgalom és közbiztonság érdekében szükséges rendszert, főleg a vaspálya jogosulatlan használata, rongálása, a szomszéd birtokosoknak a pályára hátrányos vagy tűzveszélyes cselekedetei, a vasúti közegek hatósági támogatása, a pályaudvarokon szükséges rend stb. tekintetében az előbbi pontban idézett 93–100. §-ok, valamint az 1892. évi december hó 10-én 83.249. sz. a. kibocsátott vasúti üzletszabályzat¹⁹ és az e részben fennálló rendeletek értelmében pontosan gyakorolják. Az e részben felmerülő panaszok ügyeiben másodfokúlag határoz.

9. Ha a vasútvállalat által létesített átjárók, átereszek, kerítések stb. az üzlet folyamában elégteleneknek, feleslegeseknek vagy áthelyezendőeknek mutatkoznak; továbbá, ha a szomszédok által a pályára hátrányossá válható vagy a tűztávlatba eső építkezések tervezetnek: a tényállás megvizsgálása céljából helyszíni vegyes küldöttség kirendelése iránt intézkedik és a küldöttség eljárása alapján elsőfokúlag határoz.

A küldöttség kirendeléséről egyidejűleg a királyi vasúti és hajózási főfelügyelőség is értesítendő és ugyanannak a hozott határozat szintén megküldendő;

10. hasonló eljárás mellett határoz azon esetekben, melyekben azon pályamenti határvonalak meghatározása válik szükségessé, melyeken belül erdők vagy fák kivágása, faúsztatás, kővágás, kavicsásás stb. a pálya biztonságának érdekében mellőzendő;

11. javaslatot vagy jelentést tesz új vasúti állomások engedélyezése vagy a régiók felhagyása, illetőleg szűkebb vagy tágabb forgalomra való berendezése iránt;

12. figyelemmel kíséri a vasútüzleti vállalatnak a város területén való működését és e működés hatását, s e részbeni észleleteiről, ha szükséges, a kereskedelmi miniszternek esetenként jelentést tesz.

26. § A. posta-, távírda- és távbeszélő szolgálat terén a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:

1. véleményez, illetőleg javaslatot tesz új postai és távírdai hivatalok felállítása, vagy a meglévők megszüntetése, illetőleg áthelyezése iránt, továbbá új postai, távírdai és távbeszélő összeköttetések létesítése vagy meglévők megszüntetése, kiterjesztése és megváltoztatása iránt;

2. felügyel, hogy a városi közegek a távírda és távbeszélő vonalöröket a vonalak és huzalok, elszigetelések, oszlopok stb. rongálásának megakadályozásában kellőleg támogassák;

3. másodfokúlag határoz a távíró és távbeszélő vonalak és huzalok megsérülése, vagy a levezetést előidéző élőfák legallyazása iránt felmerülő vitás ügyekben.

27. § Út- és államépítészeti ügyekben:

1. intézi az államépítészeti ügyeket a város területén;

2. felügyeletet és ellenőrzést gyakorol az állami közút és azon levő hidak és műtárgyak

¹⁹ Lásd a magyar királyi minisztériumnak 83.249/IV. kereskedelmi miniszteri számú rendeletét a magyar korona területén levő vasutakon érvényes üzletszabályzat életbeléptetése iránt. *Magyarországi rendeletek tára*, 1892. 2. köt. Budapest, 1892. 2919–3032.

építésére, fenntartására és kezelésére, valamint az ezek körüli teendőkkal megbízott állami közegek működésére;

3. ezen hatáskörben kiküldöttje által közreműködik mindazon ajánlati és versenytárgyalásoknál, melyek a város területén létező állami közúton foganatosítandó építkezések és szállítások biztosítása céljából tartatnak; valamint közreműködik a befejezett építkezések és szállításoknak az arra kirendelt műszaki közeg által foganatosítandó felülvizsgálatainál.

28. § Kisajátítási ügyekben a kormányzó, a miniszter felhívására, kirendeli a kisajátítási eljárás kereszttulvitelére hivatott bizottságot, melyben az elnöki tisztelet a kormányzóság egyik előadója látja el és teljesíti az e részben szükséges eljárást (1881: XLI. tc. 33. és 34. §§ és 1898: VII. tc. 2. §²⁰);

továbbá eljár és határoz az ideiglenes kisajátítások eseteiben (1881 : XLI. tc. 71. és 72. §§).

29. § Iparügyekben:

- 1, gyakorolja az iparfelügyeletet és az azzal összefüggő kazánvizsgálatokat;
2. iparfejlesztési ügyekben a miniszter véleményező és ellenőrző közege.

B) A FÖLDMÍVELÉSÜGYI MINISZTER KÖRÉBE TARTOZÓ ÜGYEKBN

30. § Erdészeti ügyekben a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:

1. véleményez a véderdők kijelölése és azok használati módjának megállapítása iránt (1879: XXXI. tc. 2. és 3. §§²¹);

2. véleményez az üzemterv és annak megváltoztatása iránt (ugyanott 18. és 20. §§);

3. megerősíti, illetőleg tudomásul veszi az erdőtisztek alkalmazását (ugyanott; 21. §);

4. engedélyezi az erdőkezelésnek az erdőőrzéssel való egyesítését. (ugyanott 22. §);

5. felügyel megfelelő erdőkezelési és őrző személyzet alkalmaztatására (ugyanott 23. §);

6. véleményt és javaslatot követelhet a királyi erdőfelügyelőtől (ugyanott 32. §);

7. felterjeszti a miniszterhez, saját véleményének kifejtése mellett a királyi erdőfelügyelő, jelentését az erdők állapotáról (ugyanott 34. §);

8. kiveszi az erdőtisztek esküjét és kiállítja az eskü letételéről szóló bizonyítványt (ugyanott 38. és 39. §§);

9. megállapítja az eltulajdonított dolog érték- és árszabályzatát s azt miniszteri jóváhagyás esetében közlést teszi (ugyanott 85. §);

10. felterjesztést tesz a belügyminiszterhez a faeladási igazolványok elrendelése iránt (ugyanott 115. §);

11. eljár, az állami kezelésbe vett erdők és kopár területek ügyében (1898: XIX. tc. 4., 12., 14., 19., 20., 23., 61. §§ és 1899. évi 42.223. sz. földművelésügyi miniszteri rendelet²²);

12. elsőfokúlag határoz a véderdőkben való legeltetés iránt (1879: XXXI. tc. 7. §);

²⁰ Lásd az 1898. évi VII. törvénycikket a kisajátításról szóló 1881. évi XLI. törvénycikk kiegészítéséről.

²¹ Lásd az 1879. évi XXXI. törvénycikket, az Erdőtörvényt.

²² Lásd az 1898. évi XIX. törvénycikket a községi és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a közbirtokosságok és a volt úrbéreszek osztatlan tulajdonában lévő, közösen használt erdők és kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról, illetve a földművelésügyi magyar királyi miniszter 1899. évi 42.223. számú rendeletét az 1898. évi XIX. törvénycikknek Fiume városában és kerületében való hatályba léptetése és végrehajtása tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára*, 1899. 2. köt. Budapest, 1899. 98–173.

13. elsőfokúlag intézkedik és határoz a rovarkárok megakadályozása iránt (ugyanott 15. §);
14. elsőfokú hatóság az üzemterv mellőzése eseteiben (ugyanott 19. §);
15. elsőfokú erdőrendészeti hatóság (ugyanott 25. §). E minőségben közvetlenül (albizottság kiküldése nélkül) határoz;
16. elsőfokú hatóság az erdőrendészeti áthágásokra nézve (ugyanott 61., 66., 67. és 68. §§);
17. elsőfokúlag határoz az erdei termékek száraz úton való szállításának ügyeiben (ugyanott 178–179. §§);
18. másodfokú erdei kihágási bíróság (ugyanott 119., 154–164. §§). Ezen ügyekben határozatait tanácsülésben hozza.
31. § Vízbírói ügyekben a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:
  1. fellebbviteli hatóság mindazon esetekben, melyekben a polgármester az 1885: XXIII. tc. alapján²³ elsőfokúlag határoz, kivételével azon eseteknek, melyekben a polgármester az idézett törvény 74., 108., 152. és 190. §§ alapján jár el;
  2. elsőfokúlag határoz a társulati védkötelesek vagy egyéb vízrendezési munkálatok által védett csatornák, épületek stb. után a társulati költségekhez való hozzájárulás iránt felmerülő ügyekben (1885: 23. tc. 110. §);
  3. másodfokú bíróság vízrendőrségi és vízbírói kihágási ügyekben (1885: XXIII. tc. 165. és 188. §§)
32. § A phylloxera vastatrix elleni védekezési ügyekben:
  1. felügyel az elrendelt intézkedések végrehajtása felett (1883: XVII. tc. 11. §²⁴);
  2. másodfokú hatóság kihágási ügyekben.
33. § Állategészségi ügyekben a kormányzó, illetőleg kormányzói tanács:
  1. figyelemmel kíséri a törvények és rendeletek pontos végrehajtását s az e részben tapasztalt mulasztásokról, vagy a törvények és rendeleteknek a gyakorlatban mutatkozó hiányairól a miniszternek jelentést tesz;
  2. ellenőrzi az állategészségügyi szolgálat ellátására hivatott állami és városi közegek közreműködését;
  3. eljár az 1888: VII. tc. 14. § és ugyanazon évi 40.000. szám alatt kiadott földművelésügyi miniszteri rendelet²⁵ 40. és 41. értelmében közbárányhid felállítása és karbantartása iránt.
34. § Mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisítási ügyeiben másodfokú hatóság (1895: XLVI. tc. 5. és 1896. évi 38.286. szám alatti földművelésügyi. miniszteri rendelet²⁶ 23. § és 1897. december 27-én 78.240. sz. a. rendelet).
35. § Telepítési ügyekben elsőfokúlag határoz és a telepítés befejezése után hitelesíti és a

²³ Lásd az 1885. évi XXIII. törvénycikket a vízbíróiról.

²⁴ Lásd az 1883. évi XVII. törvénycikket a phylloxera vastatrix terjedése ellen teendő óvintézkedésekről.

²⁵ Lásd az 1888. évi VII. törvénycikket az állategészségügy rendezéséről, illetve a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek 40.000. számú rendeletét az állategészségügy rendezéséről szóló 1888. évi VII. törvénycikk végrehajtása tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára*, 1888. 2. köt. Budapest, 1888. 1885–1898.

²⁶ Lásd az 1895. évi XLVI. törvénycikket a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról, illetve a magyar királyi földművelésügyi miniszter 1896. évi 38.286. számú rendeletét a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895. évi XLVI. törvénycikk végrehajtása iránt. *Magyarországi rendeletek tára*, 1896. 2. köt. Budapest, 1896. 1253–1346.

16. § A törvényhatósági közgyűlés által megválasztott minden tisztviselő egy év alatt hat hétig terjedhető szabadságidőt vehet igénybe és ebbeli kérelme csak az esetben tagadható meg, ha a szabadságolás a közszolgálat hátránya nélkül meg nem történhetnék.

A többi személyzet szabadságát a polgármester rendelettel szabályozza.

Számadási kötelezettségben álló, valamely pénztárnál, vagy anyagszer kezelésnél alkalmazott hivatalnokok oly feltétel mellett nyerhetnek szabadságidőt, ha rendszeres kezelésök felett semmi kétség sem forog fenn és a kezelésükre bízott pénzek és anyagok hiány nélkül való átadása megtörténik.

A szabadságra menő tisztviselő és hivatalnok eltávozása előtt köteles a nála levő elintézetlen ügyiratokat helyettesének jegyzék mellett átadni.

17. § Minden tisztviselő, hivatalnok, altiszt és szolga állásának hivatalos elfoglalása által, úgy ennek, mint minden egyéb a szolgálati viszonyra vonatkozó hatósági szabálynak magát feltétlenül aláveti.

II. FEJEZET

A POLGÁRMESTER ÉS AZ ALPOLGÁRMESTEREK

18. § A polgármester

1. a főpolgármester akadályoztatása esetében

a) a közgyűlés elnöke (Törv. 56. §);

b) annyiszor amennyiszor szükségesnek látja, rendkívüli közgyűlést hívhat egybe (Törv. 57. §);

c) a bíráló választmánynak elnöke (Törv. 31. §);

d) eljár az 1907: LX. 7. §-a 2-ik bekezdése értelmében azon esetekben, amikor a miniszter vagy közegének olyan rendeletéről, határozatáról vagy intézkedéséről szerez tudomást, amely ellen a közigazgatási bíróság előtt eljárásnak van helye.

2. Kihirdeti a közgyűlés határnapját és a felveendő tárgyak sorozatát legalább 8 nappal (Törv. 100. §), illetőleg 24 órával a közgyűlés előtt (Törv. 57. §);

3. A tanács elnöke (Törv. 74. §);

4. A számonkérő (scontrális) szék tagja (Törv. 69. §);

5. Intézkedik azon ügyekben, melyek a törvény vagy szabályrendeletek értelmében a polgármester hatáskörébe tartoznak. (Törv. 74. § b) pont.)

6. Átveszi a városhoz intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket, folyamodványokat. (Törv. 74. § c) pont.)

7. Végrehajtja a kormány rendeleteit, amennyiben azok végrehajtása nem a tanácsot illeti.

Ha azonban valamely rendeletet a helyi viszonyok között károsnak vagy kivihetetlennek vél, jelentést tesz 24 óra alatt a főpolgármesternek és távollétében felír az illető miniszterhez. Ha a miniszter a felirat ellenében továbbra is fenntartaná rendeletét és a polgármester a miniszteri leirat után se érezné magát a rendelet végrehajtására kötelezettnek: a főpolgármesternek azonnal jelentést tesz és annak rendeletére, vagy ha távol van, annak nevében a rendkívüli közgyűlést legfeljebb 10 napra azonnal összehívja és a rendeletet rögtön tárgyalás végett a közgyűlés elé terjeszti. (Törv. 74. § d) pont)

Ha pedig a kormány, vagy közegének olyan rendeletéről, határozatáról, vagy intézkedéséről szerez tudomást, amely ellen az 1907. évi LX. tc. értelmében közigazgatási bíróság előtt eljárásnak van helye, a most idézett törvény rendelkezései szerint eljár.

8. Végrehajtja a kormány azon rendeleteit, melyek az 1872: XXXVI. tc. 12. §-a, illetőleg az e szakaszt módosító 1907. évi LX. tc. 23. §-a szerint azonnal és feltétlenül végrehajtandók és eljárásáról a végrehajtás után a legközelebbi közgyűlésnek jelentést tesz. (Törv. 70. § *e*) pont.)

9. Elintézi és illetve helyettese által elintézteti az illető ügyosztályvezetővel egyetértőleg a tanácsülés elé nem tartozó ügyeket. (Törv. 81. §)

10. Rendelkezik a törvényhatóság alkalmazottaival. (Törv. 74. § *f*) pont.)

11. Aláírja a főváros nevében kiállított okmányokat, leveleket, felterjesztéseket. (Törv. 74. § *g*) pont.)

12. Őre a főváros pecsétjének. (Törv. 74. § *h*) pont.)

13. A közgyűlésnek és a főpolgármesternek tüzetes jelentést tesz intézkedéseiről és a főváros közigazgatási állapotáról. (Törv. 74. § *i*) pont.)

14. Amennyiben rögtöni intézkedés előbb szükséges, mintsem a tanács összeülhetne, elrendeli a karhatalmat. (Törv. 74. § *l*) pont.)

15. Oly törvényhatósági tisztviselők ellen, kik a közigazgatási bizottságnak nem tagjai, valamint a többi alkalmazottak ellen elrendeli és foganatosítja a fegyelmi vizsgálatot.

16. Csoportosítja és beosztja az egyes alpolgármesterek vezetése és felülvizsgálata alá tartozó ügyosztályokat, beosztja az ügyosztályvezetőket, valamint kijelöli úgy az alpolgármesterek, mint az ügyosztályvezetők állandó vagy alkalmi helyetteseit, beosztja az összes alkalmazottakat.

Megállapíthatja a szervezési szabályzatban nyert felhatalmazás alapján az ügyosztályok ügykörét.

17. Szabadságolja az alkalmazottakat.

18. A pénztárak szabályszerű és a városi vagyon rendes kezelésére a tanács többi tagjával együtt felelősség mellett felügyel és intézkedik aziránt, hogy az előírt pénztári és vagyonkezelési vizsgálatok megtartassanak.

19. Utalványoz a központi pénztárra a költségvetés korlátai között és az ügykezelés szabályszerű rendjének megtartása mellett. (Törv. 74. § *m*) pont.)

A polgármester vagy helyettesének aláírását nélkülöző utalványokra a pénztárak semmi nemű fizetést nem teljesíthetnek.

20. A hivatalok és intézetek rendszeres vizsgálatáról gondoskodik.

21. Rögtöni segélyezésre szoruló egyének számára a szegényalapból 40 K-ig terjedhető összegeket utalványozhat.

22. Elintézi a törvényhatóságnál alkalmazott egyének mindazon személyzeti ügyeit, melyek a tanács, vagy közgyűlés hatáskörébe nem tartoznak.

23. Kiváló feladata: folytonos gonddal őrködni a főváros vagyona felett, melynek állapotáról és kezeléséről lehetőleg közvetlen meggyőződés alapján évenként legalább egyszer és pedig a költségelőirányzat előterjesztésekor a közgyűlésnek jelentést tesz.

19. § A polgármester megállapítja, hogy a törvények, rendeletek és szabályrendeletek szerint a törvényhatóság első tisztviselőjének hatáskörébe tartozó ügyeket melyik ügyosztály intézze.

Amennyiben a polgármester ezeket az ügyeket nem személyesen intézi, azokat az alpolgármesterek, illetőleg az ügyosztályvezetők intézik el a polgármester nevében és felelőssége mellett.

20. § Az alpolgármesterek a tanács tagjai (Törv. 75. §) és a törvények értelmében a tanács többi tagjával együtt felelősek mindazon teendőkért, amelyek a tanácsot illetik.

Helyettesítik a polgármestert.

Vezetői az alájuk rendelt ügyosztályok csoportjának s mint ilyenek irányítják és ellenőrzik a vezetésükre bízott ügyosztályok működését; és a 29. § értelmében felülvizsgálják az alájuk rendelt ügyosztályok munkálatait.

Különös feladatuk a hatósági pénztárak rendes kezelésére felügyelni, a pénztárvizsgálatoknál rendesen részt venni, váratlan pénztári vizsgálatokat tartani s netán tapasztalt helytelenségekre vagy visszaélésekre a polgármestert és a tanácsot figyelmeztetni; feladatuk továbbá a város vagyoni állapotát annak rendes kezelését ellenőrizni és a közvetlen felügyeletre vagy kezelésre hivatott alkalmazottak működését folytonosan figyelemmel kísérni.

Elnökei a törvényhatósági bizottság kebeléből alakított állandó bizottságoknak, esetleg az ezekből alakuló albizottságoknak is, valamint a törvényhatósági bizottság által egyes ügyek vagy ügyágak intézésére alakított külön bizottságoknak.

III. FEJEZET A TANÁCS

21. § A tanács teljesíti mindazon teendőket, melyeket a törvény és szabályrendeletek hatáskörébe utalnak; jelesül:

1. A törvényhatóság végrehajtó közege úgy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat körében; egyszersmind önálló közigazgatási hatóság mindazon ügyekben, amelyek a törvények, vagy szabályrendeletek szerint első, vagy másodfokban illetőségéhez tartoznak és amelyek sem a közgyűlésnek, sem más hatóságnak fenntartva nincsenek. (Törv. 77. §)

2. Gondoskodik a kormányrendeletek és közgyűlés, valamint saját határozatainak végrehajtásáról. (Törv. 77. §)

3. Különös feladata a város közvagyonának és közjövedelmeinek nyilvántartása és a városi pénztárak, valamint a törvényhatóság felügyelete alatt levő alapok helyes kezeléséről, az ezekre vonatkozó számadások elkészítéséről és megvizsgálásáról való gondoskodás.

A tanács minden tagja, illetőleg az egész tanács a reá bízottak pontos teljesítésére, különösen pedig a pénztárak szabályszerű kezelésére nézve felelősséggel tartozik a fennálló törvények és szabályok értelmében. (Törv. 78. §)

4. Közvetlen felsőbb hatósága a kerületi elöljáróságnak. (Törv. 83. §)

5. Az évi költségvetési előirányzatokat és zárszámadást a város pénzügyi és vagyoni helyzetének felderítése mellett véleményes jelentéssel ellátja és ezekre az egyes adózók által netán beadott észrevételeket tárgyalja és véleményes jelentéssel a közgyűlés elé terjeszti. (Törv. 90. §)

Utalványoz a pénztárakra a költségvetés korlátai között és az ügykezelés szabályszerű rendjének megtartása mellett.

6. Választja a törvényes rendelkezések szem előtt tartásával a hivatalnokokat és a közoktatási személyzetet.

7. Elrendeli a karhatalmat. (Törv. 74. §)

8. Előkészíti és véleményes jelentéssel a közgyűlés elé terjeszti az önkormányzat fontosabb ügyeinek tárgyalási előmunkálatait s különösen a közgyűlés hatásköréhez tartozó következő ügyeket (Törv. 59. §), úgymint:

- a) szabályrendeletek alkotására;
- b) közigazgatási és választókerületek alakítására;
- c) a főváros szépítésére, utaira, utcáira, közművekre, középítkezésekre és a közmunka felett való intézkedésre;
- d) kölcsönvételekre, községi új adónemek behozatalára, megszüntetésére, vagy meglevők változtatására;
- e) törzsvagyon szerzésére vagy elidegenítésére;
- f) a költségvetési előirányzat megállapítására és a zárszámadás megvizsgálására;
- g) a tisztviselők, hivatalnokok, altsztek és a szolgák, továbbá a tanszemélyzet fizetésének szabályozására, felemelésére vagy leszállítására;
- h) új hivatalok és állomások felállítására, meglevők megszüntetésére és hatáskörére vonatkozó ügyeket. (Törv. 58. és 76. §)

9. A tanács a hatáskörébe tartozó közigazgatási ügyekben tanúként leendő kihallgatás végett mindenkit személyesen maga elé idézhet és az idézésre meg nem jelenőket előre bocsájtott intés után annyiszor, amennyiszor 2-200 koronáig terjedhető pénzbírsággal fenlítheti.

A tanács tagjai, vagy ezek helyettesei esküt vehetnek ki azokban az ügyekben, amelyekben törvények vagy rendeletek eskü alatt való kihallgatást rendelnek el.

22. § A 21. §-ban említettekén kívül a tanácsnak még különösen a következő teendői és feladatai vannak:

1. A közgyűlés elé terjesztendő s pénzkadásokat tárgyzó ügyeknél a fővárosi törvény 94. §-ára való tekintettel tartozik minden egyes esetben azon körülményt felderíteni, vajon a megszavazandó kiadás a megállapított és a belügyminiszter által helybenhagyott évi költségelőirányzat határain belül esik-e?

2. A számvevőség meghallgatása után a készpénzek hasznosítása, a pénztári kezelés és számvitel szabályait elkészíti és szabályrendelettel emelés végett a közgyűlés elé terjeszti. (Törv. 102. §).

3. Megállapítja és kiadja az alkalmazottak számára a kezelési és eljárási hivatalos utasításokat.

4. Gondoskodik a város összes hivatalainak felszerelési, irodai szükségletéről, továbbá a közigazgatás és gazdaság egyéb szükségleteiről, a közmunkák és középítkezések fogantatásáról, a költségvetés határain belül.

5. A közgyűlés jóváhagyása elé nem tartozó szerződési feltételeket helybenhagyja.

6. A törvényhatósági bizottsági tagok közreműködése mellett intézkedik a feleslegessé vált városi ingó vagyon eladása iránt, amennyiben annak becsértéke 4000 koronát meg nem halad és ezen eladás a költségvetésben részletesen kilátásba vétetett.

7. Az államadó után kivetett községi pótdadókat az állami adónál tett leszállítások vagy

törlések arányában leszállítja, illetve törli; egyéb községi adóbeli tartozásokat és mindenemű városi követeléseket, amennyiben a behajthatatlanság kellőleg meg van állapítva és emiatt a behajtással megbízott közeget felelősség nem terheli, törlés végett évnegyedenkint a közgyűlés elé terjeszti.

8. Az összes városi pénztárakat az e részben fennálló szabályrendelet értelmében rendes vizsgálat alá véteti és ezenkívül a pénztáraknál annyszor, amennyiszer jónak látja, rovasoló vizsgálatot tart és a rendes vizsgálat eredményéről a közgyűlésnek jelentést tesz.

9. Eljár mint első-, illetőleg másodfokú hatóság mindazon ügyekben, amelyet a törvény, rendelet, vagy szabályrendelet hatáskörébe utal.

10. A közigazgatás és önkormányzat körében önálló indítványokat és kész javaslatokat terjeszt a közgyűlés elé.

23. § Az 1893: XXXIII. tc. 2-ik §-a szerint minden kerületben a kerületi elöljáróság lévén a közigazgatás közege, ugyanezért a közadó kezelése körül az 1883. évi XLIV. tc. rendelkezései értelmében a tanács és a polgármester hatáskörébe utalt teendőket, az adóketető bizottságok tagjainak kinevezését kivéve, átruházott hatáskörben a kerületi elöljáróság látja el. A kerületi elöljáróság intézkedését igénylő ügyeket, ideértve az utalványozásokat, valamint a törvényszabta községi adómentességek engedélyezését is az elöljáróság nevében személyes felelősség mellett az elöljáró, esetleg helyettese intézi el.

A tanácsnál csakis azoknak az adóügyeknek a tárgyalása és elintézése marad, amelyek előre nem látott rendkívüli kiadással vagy terhes kötelezettséggel járnak, a szorosan vett adókezelési teendők közé nem tartoznak, továbbá mindazok az ügyek, amelyek természetükénél fogva központi ellátást igényelnek.

E szerint a tanács hatáskörébe tartozik:

1. felhívni a kerületi elöljáróságokat az általános összeírás megindítására, a vallomások gyűjtésére és a ketített adók közszemlére való tételére;

2. az adóketető bizottságokhoz a kerületi elöljárók meghallgatásával bizalmi férfiak kiküldése;

3. a felszólamási bizottságok részére tárgyalási helyiségek kijelölése, esetleg kibérleése;

4. a kataszteri helyszínelésekből és a kerületi pénztárak átadásából folyó intézkedések megtétele;

5. az adókezelés állapotáról a közigazgatási bizottsághoz teendő jelentések szerkesztése.

24. § A tanács áll: a polgármesterből, az alpolgármesterekből és a tanácsnokokból.

25. § A tanács hatáskörébe tartozó ügyek részint ülésben, részint ülésen kívül az ügyosztályokban, de mindig a tanács nevében intéztetnek.

Az ügyosztályok a főbb közigazgatási ágak szerint alakíttatnak és kétfélek: ú. m. általános közigazgatásiak és műszakiak.

Minden ügyosztály élén a tanács egy tagja áll (Törv. 79. §). A műszaki ügyosztályok élén álló tanácsnokoktól az 1883: I. tc. 10. §-ának első bekezdésében megállapított minősítés kívántatik meg.

26. § A tanácsülésekben a polgármester vagy helyettese elnököl.

A tanácsülésekben határozó szavazata a polgármesteren kívül csak a tanács tagjainak (az alpolgármestereknek és tanácsnokoknak) van. (Törv. 79. §)

Érvényes határozat hozatalához az elnökön kívül legalább 4 tag jelenléte kívántatik.

A határozatok általános szótöbbséggel szavazás útján hozatnak, melyben az elnök mindig résztvenni tartozik.

A szavazatok egyenlő megoszlása esetén azon vélemény válik határozattá, amelyhez az elnök járul.

A tanácsülésekben az előadást az ügyosztályvezető vagy helyettese teljesíti; a jegyzőkönyvet pedig a fogalmazó személyzet egy tagja vezeti.

A tanács minden tagjának jogában áll a hozott határozat ellen különvéleményt – írásba foglalva – előterjeszteni. Ily különvélemény a határozat hozatalánál azonnal bejelentendő, legfeljebb három nap alatt beadandó és az iratokhoz csatolandó; amennyiben a különvélemény közgyűlési tárgyra vonatkozik, az a közgyűlésen az előadás során felemlítendő.

27. § A tanácsülés elé a következő ügyek tartoznak:

1. a közgyűlés elé terjesztendő javaslatok;
2. azok az ügyek, amelyekben a tanács mint fellebbviteli hatóság jár el;
3. a tanács választása alá tartozó állások betöltése;
4. a karhatalom elrendelése;
5. szabály utasítások megállapítása;
6. a jóváhagyott költségvetés határain belül végzendő mindennemű beszerzések, javítások és munkálatok elrendelése, közmunkák és középítések végrehajtásának elrendelése és az ezekre vonatkozó szerződési feltételek, árlejtések és alkuk jóváhagyása;

7. 200 K becsárt meghaladó ingó vagyron elidegenítése;

8. pénztári vizsgálat elrendelése;

9. elvi megállapítást igénylő határozatok;

10. mindazon tárgyak, melyekre nézve a polgármester vagy helyettese és az ügyosztályvezetők közt véleménykülönbség van.

28. § A 27. §-ban fel nem sorolt ügyeket az ügyosztályok intézik.

A tanácsülések elnökeinek feladatuk szigorúan őrködni afelett, hogy a 27. §-ban fel nem sorolt ügyek tanácsülés elé ne vitessenek.

29. § A tanácsülés elé nem tartozó ügyeket az ügyosztályvezető és a polgármester vagy helyettese (alpolgármester) egyetértőleg intézik el és a határozatért mindkettő felelős; véleménykülönbség esetén az ügy tanácsülés elé terjesztendő.

Az alpolgármester a polgármester hozzájárulásával megengedheti, hogy a vezetése és felülvizsgálata alá tartozó ügyek egy részére nézve az ügyosztályvezető helyett ennek helyettese intézkedjék; ily ügyekre vonatkozólag az ügyosztályvezető is felruházható kiadmányozási joggal.

Közbenszóló határozatokat és átiratokat az alpolgármester felhatalmazása alapján az ügyosztályvezető vagy helyettese is kiadhatnak.

A kiadmányok tisztázatait az ügyosztály vezetője által kijelölt hivatalnok adja ki „Kiadmány hitelül” jelzéssel, kivéve, ha a tisztázat aláírását a kiadmányozó magának fenntartotta.

30. § Az ügyosztálynak, a tanácsülés elé nem tartozó ügyek intézésén kívül, feladata az, hogy a tanácsülés vagy közgyűlés elé tartozó ügyeket minden megkívántató adatokkal és szakvéleményekkel felszerelje, a netán szükséges előleges bizottsági tárgyalásokat, vagy egy másik ügyosztály véleményét megszerezze, szóval meg tegyen minden intézkedést arra nézve, hogy az ügyeket a tanács, illetőleg a közgyűlés érdemlegesen elintézhesse.

Ebbeli feladatának teljesítésénél általában a lehető egyszerű és gyors eljárás legyen irányadó, minél fogva minden elkerülhetetlenül nem szükséges utasító végzések szerkesztése mellőzendő és a szükséges adatok és vélemények a kebelbeli szakhivataloktól vagy tisztviselőktől rövid úton, amennyire lehet, magára az előadói ívre vezetve kérendők be.

31. §² A tanács kebelében a következő tizenhat ügyosztály állíttatik fel:

I. Elnöki ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A törvényhatóság első tisztviselője részére fenntartott ügyek közül azok, amelyeket a polgármester személyesen kíván elintézni.

2. Az összes hivatalok és intézetek felügyelete.

3. Általános szervezési ügyek, új hivatalok, állások felállítása és a meglevők megszüntetése; az illetmények szabályozása; különleges szervezésekre véleményadás.

4. Az alkalmazottak személyzeti ügyei (választás, kinevezés, beosztás, szabadságolás, nyugdíjazás, munkadíjak, jutalmak, kiküldetések stb.) amennyiben más ügyosztály hatáskörébe nem utaltattak.

5. Tisztviselőképzés.

6. Az alkalmazottak fegyelmi ügyei.

7. A statisztikai hivatal ügyei.

8. A fővárosi kiadványok, a Fővárosi Közlöny szerkesztése és kiadása.

9. A fővárosi hivatalok részére szükségesnek mutatkozó közigazgatási munkák, gyűjtemények stb. beszerzése.

10. Központi választmányi ügyek.

II. Út- és csatornaépítési (műszaki) ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. Utak és hidak építése.

2. Az utak burkolása és csatornázása.

3. A főgyűjtőcsatorna és a szivattyútelep.

4. Az árvízvédelmi ügyek.

5. A nyilvános illemhelyek építése.

6. A nyilvános sétateretek, faültetvények, népligetek és népkertek.

7. Kertészet.

III. Városépítési ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A város területének felmérése és nyilvántartása.

2. A szabályozási ügyek.

3. Szobrok, emlékművek helyének a közterületeken való kijelölése.

4. A közterületek használatának engedélyezése.

5. A járdafoglalási ügyek.

6. Telekrendezési ügyek.

7. Kisajátítási ügyek.

8. Ingatlanok szerzése és elidegenítése (telekpolitika).

² A 31. §-t kiegészítő, illetőleg az ügyosztályok pontos ügkörét a 32. § alapján az A.-10.466/1912-I. tan. számú polgármesteri rendelet állapította meg.

9. A magánépítési engedélyek kiadása.

10. Tűzrendészeti és színházvizsgálati ügyek.

11. A tűzoltóság felszerelése.

IV. Katonai és illetőségi ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A véderőről szóló törvény végrehajtására vonatkozó ügyek általában.

2. Az újoncozás és elbocsátás.

3. A szabadságolás és tartalékos katonák, továbbá a népfölkelők nyilvántartása és behívása.

4. A katonaság elhelyezése és beszállásolása.

5. A katonai laktanyák építése és kezelése.

6. A katonai előfogatók biztosítása és kiszolgáltatása.

7. Véderő kihágási ügyek.

8. A honossági és kivándorlási ügyek.

9. Az illetőségi ügyek, ideértve a kórházi és szegényházi ápolásban részesült egyének illetőségének a megállapítását is, valamint a helybeli illetőségű egyének után felmerült kórházi ápolási költségek megtérítését és az illetőségi nyilvántartó vezetését.

10. A külföldieknek az 1903: V. tc. szerint való nyilvántartása.

V. Közlekedési ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A helyi közlekedés általában és annak egységes fejlesztése.

2. A géperejű és egyéb közúti vaspályák, továbbá a siklók és fogaskerekű vasutak engedélyezésére, építésére és felügyeletére vonatkozó ügyek.

3. A helyi érdekű vasutak engedélyezésénél és üzemben tartásánál a főváros közlekedési és vagyoni érdekeinek biztosítása.

4. Az ipari vontató vágányok.

5. A főváros szerződési jogainak állandó nyilvántartása és érvényesítése a közlekedési vállalatokkal szemben, különösen a számadások ellenőrzése és a részesedés megállapítása.

6. A közlekedési vállalatoknak a tarifára és menetrendre vonatkozó ügyei.

7. Az országos vasutak városi terület elfoglalásával kapcsolatos ügyei.

8. A társaskocsi közlekedési ügyek.

9. A bérkocsi ügyek.

10. Teherkocsi közlekedési ügyek.

11. Géperejű kocsik, géperejű bérkocsik ügyei.

12. Viteldíjjelző.

13. Helyi hajó- és csavargőzös közlekedési ügyek.

14. A közlekedéssel összefüggő sportügyek. (szánpályák, kerekes korcsolya stb.)

15. Köztisztasági ügyek.

16. A nem végleges köztisztasági személyzet ügyei.

17. Fuvartelep.

VI. Pénzügyi ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A költségvetés előirányzatának összeállítása.

2. A póthitel kezelése és nyilvántartása.
3. A zárószámadás.
4. A főváros általános pénzügyi igazgatására vonatkozó ügyek.
5. A főváros kölcsönügyei.
6. Az egyenes és közvetett adókra, átírási díjakra és adótermészetű javadalmakra (fogyasztási adó, városi vám, kövezetbér stb.) vonatkozó ügyek, kivéve az elüljáróságok hatáskörébe tartozó adókezelési teendőket.

7. A pénztári és számviteli szervezeti ügyek és az erre vonatkozó szabályrendeletek és utasítások.

8. A pénztárak számadásaira és vizsgálataira vonatkozó ügyek.

9. A készpénzek elhelyezése.

10. Községi takarékpénztár.

VII. Közoktatási ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A kisdédóvók, elemi és gazdasági (ismétlő) iskolák ügyei általában.
2. Ugyanezek szervezeti és személyzeti ügyei, ideértve a fegyelmi ügyeket is.
3. Elemi- és ismétlő iskolai nyilvántartás és mulasztások.
4. Napközi otthonok.
5. A polgári iskolák, a főreális iskolák, felsőbb leányiskolák, a leánygimnázium, a felső kereskedelmi iskolák, a női kereskedelmi tanfolyamok és kereskedelmi tanonciskolák ügyei általában.

6. Ugyanezen iskoláknak és tanfolyamoknak szervezeti és személyzeti ügyei.

7. Az ügyosztály hatáskörébe tartozó intézetek építési programjának megállapítása és a költségek biztosítása.

8. A tanszerkészítő műhely ügyei és a tanszerleltározás.

9. Szemléltető növénykertek.

10. Elszállásolások.

11. Iskolaegészségügyi intézmények (orvosok, fürdők, erdei iskolák.)

VIII. Közélelmezési ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A közélelmezési és vásári ügyek általában.
2. A vásárrendőri és az élelmezésre vonatkozó egészségügyi szabályok.
3. A mezőgazdasági termények hamisításáról szóló törvény végrehajtása, a mezőgazdasági terményhamisítási kihágások.
4. Az élelmiszervizsgáló intézet ügyei.
5. A közbérlőhidak és állatvásárok.
6. A lóvásár és a Tattersall ügye.
7. A vásárpénztár intézménye.
8. Vásárcsarnokok.
9. A városi lóhúsüzem.
10. A városi kenyérgyár.
11. Állategészségi és állategészségrendőri ügyek.
12. Állategészségügyi telep.

IX. Köztétékonyági ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A köztétékonyágiügy általában.
2. Állandó és alkalmi szegénysegélyezés, ingyen gyógyszer, foglalkoztató műhelyek, népkonyha, melegedő szobák, kintornaengedélyek felülvizsgálata.
Vidéken lakó budapesti illetőségű szegények segélyezése.
3. A szegényházak, menedékhelyek és szinylők házának kezelése.
4. Árvaházak és szeretetházak kezelése.
5. Az ügyosztály hatáskörébe tartozó intézetek építési programjának megállapítása és a költségek biztosítása.

6. Tartásdíjak behajtása; elhagyottá nyilvánított budapesti illetőségű 7 éven felüli gyermekek tartásdíjainak megtérítése.

7. Köztétékonyági egyesületek nyilvántartása, felügyelete, vizsgálata és segélyezése.

8. Jótékonyági természetű alapítványok kezelése.

9. Könyöradományok gyűjtési engedélye.

X. Közegészségi ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A közegészségügyi és egészségrendészeti ügyek általában. Közegészségügyi kihágások.

2. A járvány- és ragálykórok ellen való intézkedés.

3. Elmebetegek elhelyezése.

4. A gyógyszerterek engedélyezése.

5. Méregszerek, gyógyszeranyagok tartása, mesterséges ásványvizek gyártása; saccharin behozatal, gyógyszerkülönlegességek.

6. Betegápolási díjak ügye; a fővárosi kórházi költségek kezelése.

7. A bakteriológiai, fertőtlenítő, a himlőoltó és nyirktermelő, valamint egyéb közegészségügyi intézetek kezelése.

8. A városi kórházak kezelése.

9. Az ügyosztály hatáskörébe tartozó intézetek építési programjának megállapítása és a költségek biztosítása.

10. Klinikák segélye.

11. A köztemetők.

12. Halotthamvasztó ügye.

13. Hullaravatalozó.

XI. Közjogi és anyakönyvi ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. Közjogi tárgyak.

2. A törvényhatóság területére és a közigazgatási és választókerületek alakítására vonatkozó ügyek.

3. Igazoló választmányi ügyek (községi választók összeírása).

4. Esküdtszéki tagok összeírása.

5. Sajtóügyek.

6. Anyakönyvi ügyek (anyakönyvi hivatalok vizsgálata, házasság kihirdetése alól fölmen-

tés, megegyezések a gyermekek vallására, felekezetnélküliek kilépése, belépése és nyilvántartása, törvényesítések, anyakönyvi kiigazítások, anyakönyvi ügyekben felsőbbfokú határozatok hozatala).

7. Névváltoztatási ügyek.

8. Helyhatósági bizonyítványügyek.

9. A büntetőbíróági ítéletekkel kiszabott mellékbüntetések nyilvántartása, valamint a politikai jogok gyakorlását igazoló helyhatósági bizonyítványok kiállítása.

10. Kegyúri ügyek.

11. A felekezetek egyházi adóügyében felszólamlási ügyek.

12. Azok az ügyek, amelyek más ügyosztályhoz nem tartoznak (vidéki hatóságok megkeresései, amelyeknek előzményeit nem találják).

XII. Vízvezetési és világítási ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A vízvezeték építése és kezelése.

2. A közvilágítás ügyei általában.

3. A gázgyár ügyei.

4. Elektromos világítási vállalatok ügyei.

5. Városi elektromos telep ügye.

6. Elektromos szerelői engedélyek kiadása.

7. Vízdíjügyek.

XIII. Építkezési (műszaki) ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A város épületei építésének vezetése általában:

a) a házilagosan végzett munkálatoknak tervezése és az összes végrehajtási teendők;

b) a vállalatba adott munkálatoknak felügyelete és elülvizsgálata.

2. A városi épületek nyilvántartása és fenntartása.

XIV. Szociálpolitikai és közművelődési ügyosztály.

Ide tartoznak:

Szociálpolitikai ügyek általában.

1. Lakásügy: a) építési program meghatározása, b) kislakások kezelése, c) lakásstatisztika, nyilvántartás, d) lakásfelügyelet közp. irányítása, (zsúfoltság), e) békéltetés, közvetítés vitás lakbérleti ügyekben, f) a központi lakásegyesület ügyei, g) a lakáshivatal ügye, h) magánosok részéről létesítendő kislakások, tisztviselő-, munkáslakástelepek, i) népszálló, nép-háza kezelése.

2. Tanácsadó vagyontalanok számára, ingyen jogvédelem.

3. A munkások szakszervezetei, valamint a munkaadók szövetségesei, egyesületei, általában az ipari és kereskedelmi, szervezetek ügyei.

4. Munkásbiztosítási pénztári ügyek (kihágási és egyéb jogvita ügyek).

5. Munkaközvetítő.

6. Önhibán kívüli munkanélküliség esetére való biztosítás.

7. Népélemezést előmozdító társadalmi szervezetek ügyei (pl. munkásfogyasztási szövetkezetek, alkohol nélküli éttermek stb.).

8. Népfürdők.

9. Anya- és gyermekvédelem.

10. A városi könyvtár és múzeum ügyei.

11. A képzőművészeti és régészeti ügyek.

12. A technikai- és művészeti nevelés, a rajz- és zeneoktatás egységes irányítása.

Iparrajziskola és tanfolyamai, műhelyei. Női ipariskolák és tanfolyamok. Iparostanonc-iskolák (elméleti-, rajz- és műhelyoktatás). Iparostanonc-otthonok. Háztartási iskolák.

Mindezek szervezeti és személyzeti ügyei, ideértve a fegyelmi ügyeket is.

13. Az ügyosztály hatáskörébe tartozó intézetek építési programjának megállapítása és a költségek biztosítása.

14. Tudományos, irodalmi és művészeti ügyek; ilyen célú intézetek és egyesületek ügyei.

15. A szabadoktatás ügyei (felnőttek tanfolyamai, népkönyvtárak, olvasók stb.).

16. A Ferenc József koronázási jubileumi alapítványok (tudományos, irodalmi, festészeti, szobrászati, zenei, műépítői és ipari díjak).

17. A milleniumi 2 milliós alapítvány ügye.

XV. Közgazdasági ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. A főváros közgazdasági politikájának irányítása.

2. A vasúti és hajózási ügyek közgazdasági vonatkozásai.

3. Idegenforgalmi ügyek.

4. Az iparügyek, iparrendészeti ügyek, iparkihágások.

5. Mustrabitorlási ügyek.

6. Kereskedelmi ügyek.

7. Közraktárak.

8. Dunarakpartbérleti ügyek.

9. A hatósági beraktározási és árverési csarnok.

10. Zsibárús- és ószeres-telep ügyei.

11. Házaló kereskedés.

12. A mértékhiteljesítési ügyek.

13. Ipari- és kereskedelmi kamarai választások.

14. Címerhasználati ügyek.

15. Ipari és kereskedelmi alapítványok.

16. A vízjogi és vízrendőri ügyek.

17. A hajólevelek és hajómalmok nyilvántartása.

18. A mezőrendőri törvényből kifolyó hatósági intézkedések.

19. Mezőrendőri és erdei kihágási ügyek.

20. A halászati és filloxera elleni óvóintézkedésekről szóló törvényből kifolyó teendők.

XVI. Városgazdasági ügyosztály.

Ide tartoznak:

1. Az ingó és ingatlan vagyon nyilvántartása és kezelése.

2. Ingóságok szerzése és elidegenítése.

3. A mutatóványos telep ügyei.

4. Erdészeti ügyek.

5. Állatkert.

6. Fürdők (a Rudas-, Ártézi- és Sáros-fürdő).
7. A gazdasági és hivatali szükségletek biztosítása és beszerzése, anyagszerkezelés (anyagszertár, tüzelőanyag, gázfelszerelés stb.).
8. Gazdasági hivatalok.
9. Házinyomda.
10. Adóárverési csarnok.
11. A főváros vásári jellegű javadalmainak (helypénz) rendezése és kezelése.
12. Hirdetési ügy.
13. Kövezési és csatornázási járulékok ügyei.
14. Fővárosi munkások ügyei.

32. § A polgármester az ügyosztályoknak az előbbi szakaszban megállapított ügkörét megváltoztathatja, az egyes ügyosztályok személyzeti létszámát megállapítja.

33. § A tanácsnokok a tanács határozó tagjai és mint ilyenek felelősek a tanácsra ruházott teendők törvényszerű teljesítéséért (Törv. 80. §).

Tagjai a számonkérő (scontrális) széknek (Törv. 69. §), az egyes ügyosztályok vezetői (Törv. 79. §) és az ügyosztályok ügyeinek úgy a tanácsülésekben, mint a közgyűlésen előadói.

Helyettes elnökei az, állandó és külön bizottságoknak; elnökei, vagy helyettes elnökei az állandó bizottságok kebeléből alakított albizottságoknak és a házi bizottságoknak.

34. § A főjegyzők és tanácsjegyzők, amennyiben a polgármestertől erre megbízást nyertek, a tanácsnokok állandó vagy alkalmi helyettesei; az ügyosztályok tárgyainak segédelőadói a tanácsüléseken és a közgyűlésen, a bizottságok előadói és jegyzői, egyébként pedig a többi fogalmazási személyzettel együtt végzik az ügyosztályok munkáját.

35. § A tanács segédhivatal mai szervezetében megszűnik és a polgármester felhatalmaztatik, hogy a tanáccsal egyetértőleg a központi igazgatás ügyiratkezelését szabályutastással állapíthassa meg.

[...]³

³ A szabályrendelet további, IV–XII. fejezetének 36–126. §-ai a különböző szakhivatalok működését szabályozzák részletesen: műszaki személyzet, Árvaszék, tiszti ügyészség, tiszti főorvosi hivatal, számvevőség, központi pénztár, központi adószámvevői hivatal, levéltári hivatal, statisztikai hivatal.

SZABÁLYRENDELET A BIZOTTSÁGOK SZERVEZETÉRŐL

1. § A törvényhatósági bizottság a közgyűlés határozatainak előkészítésére, a közgyűlés elé tartozó ügyek ágazatai szerint több állandó bizottságot alakít. (Törv. 67. §)

E bizottságok a következők:

1. Jogügyi bizottság.
2. Középítési bizottság.
3. Katonaügyi bizottság.
4. Közlekedési bizottság.
5. Köztisztasági bizottság.
6. Pénzügyi bizottság.
7. Közoktatási bizottság.
8. Közélelmezési bizottság.
9. Közjótékonyági bizottság.
10. Közegészségi bizottság.
11. Közrendészeti bizottság.
12. Szociálpolitikai bizottság.
13. Közművelődési bizottság.
14. Képzőművészeti bizottság.
15. Közgazdasági bizottság.

A képzőművészeti bizottságnak állandó szakértő tagjai is vannak, kik meghívásukat a tanácstól nyerik, mindenkor a bizottság újjáalakulásáig, e szakértő tagok száma a bizottság tagjai összes számának legfőljebb egyharmadát teheti.

A pénzügyi bizottságban, a pénzügyi és a városgazdasági ügyosztályok közgyűlési tárgyain kívül, valamennyi ügyosztály pénzügyi vonatkozású közgyűlési tárgyai is tárgyalandók, tekintet nélkül arra, hogy más állandó bizottságban is tárgyaltnak.

A jogügyi bizottság elé tartoznak: a közjogi tárgyak, a törvényhatóság területére és a közigazgatási és választókerületek alakítására vonatkozó ügyek, a szervezési ügyek s végül magánjogi kérdésekben való véleményadás. Amennyiben a közjogi tárgyak szakkérdésekre vonatkoznak, a megfelelő szakbizottságokban is tárgyalandók.

A középítési bizottság elé tartoznak: az 1870: X. tc. 17., 19. és 23. §-aiban felsorolt ügyek, továbbá az út- és csatornaépítési, a városépítési, a vízvezetéki és világítási és az építkezési ügyek.

A közoktatási bizottság eljár az 1876: XXVIII. tc.-ben részére megállapított hatáskörben; ide tartoznak továbbá a középiskolák ügyei. Ennek a bizottságnak szervezetéről külön szabályrendelet intézkedik.

A közegészségi bizottság elé tartoznak: a közegészségi ügyek, továbbá eljár az 1876: XIV. tc. 164. §-ában részére megállapított hatáskörben.

A közrendészeti bizottság hatáskörét az 1881. évi XXI. tc. 56. §-a állapítja meg.

A katonai, a közlekedési, a köztisztasági, a közlelmezési, a közjótékonyági, a szociálpolitikai, a közművelődési, a képzőművészeti és a közgazdasági bizottságokhoz az elnevezésüknek megfelelő ügyek tartoznak.

2. § Az állandó bizottságok kebelükből albizottságokat alakíthatnak.

3. § A tanács hatáskörébe tartozó és ez által önállóan elintézhető ügyek az állandó bizottságok által nem tárgyalandók, kivéve:

a) a magánépítési ügyeket, melyekre vonatkozólag az 1870: X. tc. 23. §-a azt rendeli, hogy a magánépítési engedélyek a tanács által, de a középítési bizottság véleménye alapján adatnak ki; e véleményadásra a középítési bizottság kebeléből egy magánépítési bizottság alakíttatik az illetékes ügyosztály vezetőjének elnöklete alatt, melyben a tagok többségének szakértőnek kell lennie;

b) a tanári és a tanítói személyzet kijelölését, mivel az 1872: XXXVI. tc. 110. §-a, illetőleg az 1876. évi XXVIII. tc. 16. §-a a kijelölést a közoktatási bizottságra, a választást pedig a tanácsra ruházta.

Ezenkívül az állandó bizottságok elé terjesztendőek azok az ügyek, melyekre vonatkozólag ezt törvény vagy szabályrendelet rendeli.

4. § Az állandó bizottságok tagjainak számát a közgyűlés állapítja meg.

Rendes elnökük a megfelelő ügyosztály-csoportot vezető alpolgármester, helyettes elnökük az illető alpolgármester helyettese; ezek akadályoztatása esetén a bizottság a tanácskozás vezetésére saját kebeléből választhat elnököt.

Az albizottságok elnöke a megfelelő ügyosztálycsoportot vezető alpolgármester vagy az általa megbízott ügyosztályvezető.

A polgármester az állandó bizottságok ülésein bármikor elnökölhet, sőt bármelyik állandó bizottságban való elnöklést általában is fenntarthatja magának.

Az állandó bizottságok összehívásáról az elnök, illetőleg helyettese gondoskodik, de a bizottság összehívandó, ha ezt tagjainak egy negyede kívánja.

A bizottságok előadói az elnök által kijelölt tisztviselők, illetőleg hivatalnokok.

5. § Az állandó bizottságok megállapodásai a jelenlevő tagok többségének szavazata értelmében mondatnak ki; a kisebbségnek, vagy egyes tagnak is azonban jogában áll különvéleményét bejelenteni és írásban is megokolni, amely különvéleményt a bizottsági jelentésbe is fel kell venni.

A tisztviselőknek és hivatalnokoknak az állandó bizottságokban nincs szavazatuk; elnöki minőségükben azonban döntenek szavazategyenlőség esetén.

6. § Az állandó bizottságok minden egyes ügyben véleményüket, külön jelentésbe foglalva, terjesztik elő; a bizottsági ülésekről a jelenvoltak neveinek feljegyzése mellett, jegyzőkönyvek szerkesztendőek, melyek az illető ügyosztályban megőriztetnek.

7. § Az állandó bizottságoknak jogukban áll külső szakértőket is meghívni s tőlük véleményüket bekívánni, amennyiben azonban ily külön szakértők meghívása nagyobb költséggel járna, erre előlegesen és pedig 400 korona erejéig a tanács, azon túl a közgyűlés engedélye kikérendő.

A szakértőknek, a képzőművészeti bizottság állandó szakértő tagjainak kivételével, szavazatuk nincs.

Indítványok tárgyalásához az indítványozó mindenkor meghívandó, szavazattal azonban nem bír.

8. § Az állandó bizottságok részére a kívánt felvilágosításokat meg kell adni.

Evégből a szükséghez képest a megfelelő közegek az ülésekre meghívandók.

9. § Az állandó bizottságok jelentéseit az elnök és a jegyző írja alá.

10. § A bizottsági tagok kötelesek az állandó bizottsági üléseken pontosan megjelenni és a tárgyalásban lelkiismeretesen résztvenni.

Az a bizottsági tag, ki valamely bizottság nyolc egymásután következő üléséből igazolás nélkül elmaradt, az illető bizottságban viselt tagságát elveszti s helye betöltendő.

Az állandó bizottságok három évenként és pedig mindenkor a törvényhatósági bizottság megalakulása után újra választandók.

11. § Az állandó bizottságok ülései nyilvánosak, kivéve, ha a bizottság zárt ülés tartását határozza el.

12. § Az állandó bizottságokon kívül egyes ügyek, vagy ügyágakra nézve a közgyűlés kivételesen külön bizottságokat is alakíthat (Törv. 67. §); e külön bizottságok úgy is alakíthatók, hogy az idetartozó ügyek az állandó bizottságokban tárgyalás alá nem kerülnek.

A külön bizottságok ügyrendje azonos az állandó bizottságokéval.

13. § A közgyűlés elé nem tartozó ügyek előkészítésében való közreműködésre a tanács a törvényhatósági bizottság tagjaiból, valamint külső szakemberekből is házi bizottságokat alakíthat.

Az állandó bizottságok albizottságai is a megfelelő ügyekre nézve házi bizottsági jelleggel felruházzhatók.

Forrás: Szabályrendelet Budapest székesfőváros központi igazgatásának szervezetéről és a bizottságok szervezetéről. Budapest, 1913.

Az 1870/1911. és a 2060/1911. kgy. számú határozatok a közgyűlési jegyzőkönyvekben: Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága 1911-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Budapest Székesfőváros kiadása, 1911. 751–792. (november 8.) és 913. (december 13.)

KAMARÁK

**CSÁSZÁRI KERESKEDELMI MINISZTERI
RENDELET A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁK
FELÁLLÍTÁSÁRÓL**

(Bécs, 1850. március 26.)

A szorosabb értelemben vett Magyarország területén sem a reformkor, sem pedig a rövid 1848-as alkotmányos korszak nem volt elegendő a kamarai intézmények meghonosításához. Egyedül Fiúmében állítottak fel 1811 novemberében kereskedelmi és iparkamarát. Ez a kísérlet azonban a francia befolyás megszűntével szintén véget ért, 1814 októberétől a kamara beszüntette működését. A neoabszolutizmus korszakában végül nem alulról építkezve, hanem a kormányzati stratégiának megfelelően császári paranccsal állították fel nemcsak a birodalom nyugati felében, de a Magyar Szent Korona országaiban is a kereskedelem és ipar területén immár elengedhetetlenül szükséges modernkori intézményeket. Ily módon a kereskedelmi és iparkamarák felállítása az összbirodalom egységes szervezeti struktúrájának megteremtését célzó fegyver volt. Ez ugyan számos tekintetben biztosította az új testületek autonómiáját, de minden kamara csak saját jogszabályilag megszabott kerületében járhatott el és az egyes kamarák csak külön miniszteri engedéllyel érintkezhettek egymással. A kamarai képviselő kötelező jellegét domborította ki az a tény, hogy a kereskedők és iparosok csak a kamarák révén juttathatták el kérvényeiket a kormány elé. Emellett a törvény számos feladatot rótt a kamarákra: évenként jelentést voltak kötelesek felterjeszteni kerületük gazdasági ügyeiről és az általuk végzett munkáról is, valamint a minisztériumi statisztikákhoz pontos adatokkal kellett szolgálniuk kerületük kereskedőire és iparosaira nézve. Az ideiglenes törvény egészen a kamarák alkotmányos alapokra helyezéséig, 1868-ig volt érvényben.

A KERESKEDELMI MINISZTERIUMNAK
1850-DIKI MÁRCIUS 26-ÁN KELT RENDELETE KIHATÓ
A BIRODALOM EGÉSZ TERJEDELMÉRE, MELY ÁLTAL,
A KERESKEDELMI S IPARKAMARÁK FELÁLLÍTÁSA TÁRGYÁBAN,
Ő FELSÉGE ÁLTAL AZ 1850-DIKI MÁRCIUS 18-KÁN KELT
LEGFELSŐBB HATÁROZVÁNNYAL SZENTESÍTETT
IDEIGLENES TÖRVÉNY TÉTETIK KÖZHÍRRÉ

ELSŐ FEJEZET. ÁLTALÁNOS HATÁROZATOK

1. § Felállítás. Kereskedelmi s iparkamarák állítatnak fel s az egész birodalomban akképp, osztatnak el, hogy azokban minden koronaországok kereskedelmi s iparérdekei képviselőtüket találják.

2. § Terjedelem és székhely. Minden kamarához egy meghatározott járás utasíttatik. Ezen járások számát és terjedelmét, mint szintén a kereskedelmi s iparkamarák székhelyét a kereskedelmi miniszter előterjesztése folytán Ő Felsége a Császár határozza meg.¹

¹ Összesen 1850-ben Karl Ludwig Bruck kereskedelmi miniszter jóváhagyásával és uralkodói szentesítéssel az örökös tartományokban és a Magyar Szent Korona országaiban 60 központot hoztak létre.

3. § Hatáskör. A kereskedelmi s iparkamarák hatásköre kizárólag kereskedelmi s iparügyekre terjed. Azok képezik azon organumot², mely által a kereskedelmi s iparosztály kérelmeit a kereskedelmi minisztérium előtt nyilvánítja, és ennek a forgalom előmozdítására célzó törekvéseit gyámolítja.

4. § Korlátozás. Minden kereskedelmi s iparkamarának különös álláspontján és a hozzáutiasított járásra kell hatnia. Több kamarák közös tanácskozásai csak a kereskedelmi minisztérium jóváhagyásával engedtetnek meg.

5. § Kötelezettségek. További határozatoknak a jövőben kereskedelmi és ipartörvénybe való fenntartása mellett, a kereskedelmi s iparkamarák elé következő kötelezettségek szabotnak:

A) A kereskedelmi minisztérium irányában:

Kötelesek

I. A hatáskörükbe tartozó minden ügyek iránt, véleményeket, javaslatokat s tudósításokat adni, s a kereskedelmi minisztériumnak e tárgybani megbízásait foganatosítani;

II. a kereskedelem s ipar szükségletei és a forgalmi eszközök állapota körüli észrevételeket nyilvánítani, s különösen minden évben március hó folyama alatt, a lefolyt évbni tapasztalataik felől főjelentést nyújtani be, s abba foglalni mindazt, mit álláspontjukból kívánatosnak vagy javaslandónak vélnek, s

III. lajstromokat vezetni, s azokból minden évben legfőllebb október 31-ig a kereskedelmi minisztérium elé kimutatásokat terjesztetni: mindazon személyek iránt, kiket járásukban a kereskedelmi s iparkamarába való választási jog illet, s a járásukban létező minden kereskedelmi és iparvállalatok, ezek ügyletágai, az üzlet terjedelme, s az annál társtag, ügyletvezető vagy segédmunkásképp foglalkozó személyek iránt; általában mindazon adatok iránt, melyek a kereskedelmi s iparállamtanhoz szükségesek.

B) Iparintézetek irányában:

IV. A kereskedelmi s iparkamarák vizsgálják meg s nevezik ki a járásukbeli áru- és váltóalkuszokat (tőzsdealkuszokat, váltóügynököket s a t.³), az első történik azon kereskedelmi törvényszék egy tanácsosának elnöklete alatt, mely alá a kamara székhelye tartozik, s az utolsó a kereskedelmi minisztérium megerősítésének fenntartása mellett, mely a váltóalkuszok iránt a pénzügyminisztériummal fog érintkezni.

V. A kereskedelmi s iparkamarák véleményt adnak (minden arra eddig hivatva volt kereskedelmi s iparorganumok⁴ kirekesztésével) a járásukban a kereskedelmi s iparállamból választandó kereskedelmi- s váltó- (kereskedelmi törvényszéki-, vagy a megyei törvényszékek kereskedelmi tanácsához tartozó) ülnökök, felállítandó részvényvállalatok, kimutatandó kereskedelmi alapok iránt, s címek és társasági szerződések tőzs-, váltó- vagy kereskedelmi törvényszéki bejegyzése iránt.

Ezeket jelen rendelet melléklete tartalmazta, azonban ezeket e helyütt nem közöljük. A Magyar Szent Korona országában összesen 11 kamarát állítottak fel Pest-Buda, Sopron, Pozsony, Kassa, Temesvár, Zágráb, Debrecen, Kolozsvár, Brassó, Eszék és Fiume székhellyel.

² Értsd: szervezetet.

³ Rövidítés: s a többi (stb.).

⁴ Értsd: iparszervezetek.

Jogok

C) Az iparúzókat illetőleg

VI. A kereskedelmi s iparúzó személyek s ipartestületek (kebelzetek⁵, céhek, egyletek) tartoznak a kereskedelmi s iparkamaráknak a kötelezettségük teljesítésére szükséges értesítéseket adni.

D) Mint választott bírák

VII. A kereskedelmi s iparkamarák mindazon esetekben, melyekben a választott bírák nevezése törvényesen megengedtetik, ha az érdekeltek abban mindnyájan megegyeznek, ezen megegyezéshez képest végkép, vagy az illető bíróságok vagy hatóságokhoz feljebbvitel fenntartása mellett, kereskedelmi vagy iparügyek s különösen az iparos munkaadóknak a munkavevőhőzi bér- vagy szolgálati viszonyaiból keletkező minden pereskedések fölött választott bíróságként ítélnék.

6. § Kereskedelmi s iparosztály. Minden kamara rendszerint két osztályra, kereskedelmi s iparosztályra oszlik. A kivételeket ezen szabály alól a kereskedelmi minisztérium határozza meg.

7. § A kereskedelmi osztály hatásköre. Ott hol két osztály létezik, a kereskedelmi osztály hatáskörébe tartoznak mindazon ügyek, melyek a pénzváltók vagy értékjegyek, áruk (őanyagok, gyártmányok) kicserélését, keltét s azokkal kereskedést, vagy az azzal iparszerűleg foglalkozó személyeket tárgyzzák.

A kereskedelmi osztályhoz tartozik különösen mindaz, mi a váltóintézetre, tőzsdék (Börzen), alkuszok, kereskedelmi egyletek, kereskedelmi céhekre (kebelzetekre) vagy ily társulatok képezése és szerkezetére, kereskedelmi-szakbeli és hajózási oktató intézetekre, kereskedelmi bíróságokra, kereskedelmi, váltó- és tengerjogi törvényekre vonatkozik.

Az iparosztály hatásköre. Az iparosztályhoz tartoznak ellenben mindazon ügyek, melyek a gyár- vagy kézművszerűleg üzőtt iparra, tehát az ő- és segédanyagoknak gyártmányok vagy kézművekké iparszerűleg való változtatására, azoknak kereskedési cikké, a természetes segédesszüközéivé, hajóépítésre, száraz és vízi építményekre iparszerűleg való feldolgozására vagy használására s azzal iparszerűleg foglalkozó személyekre (gyárosokra, ipartársulatokra, kézművesekre s ezek segédmunkásaira) vonatkoznak.

Az iparosztályhoz tartoznak különösen mindazon ügyek, melyek az ipar új vagy már létező erőinek s organumainak⁶ keletkezésére, fejlődésére s felhasználására, az ipartulajdonnak fölatalálási s fölfedezési szabadalmak általi elismerése s ótalmára, gyári mustrák s minták szellemi tulajdonára, gyárjegyek s árujelekre, gyárbíróságok s gyári rendőrségre, ipartárgyazó egészségügyi intézményekre, az iparbeli oktatásra, az ipartársulatok s ezek társulati organumai (céhek, testületek) képzésére és szerkezetére, a gyári munkások, tanítványok, legények, mesterek s üzlet- vagy gyártulajdonosok egymásközi viszonyaira vagy kölcsönös állásukra, iparegyletekre s ipartörvényekre vonatkoznak.

Közös hatáskör. Minden belügyek a kereskedelmi s iparkamara mindkét osztályának közös hatásköréhez tartoznak, s a vámügyeket, kereskedelmi és hajózási szerződéseket, ügyleteket, veszteglő intézeteket, szárazon való szállítást, folyóvízi s tengeri hajózást, vasúti,

 ⁵ Értsd: testületek.

⁶ Értsd: szervezeteinek.

telegráf⁷ s postaközlekedést, sokadalmakat s vásárokat, mértéket és súlyt, pénz- és pénzverési ügyet, bank-, kölcsön-, biztosító s hasonló intézeteket tárgyzó minden javaslatok, vélemények s értesítések közösen mind a két osztály által veendő tanácskozásba.

A kereskedelmi minisztérium jogában áll, más tárgyakra nézve is a kamara mindkét osztályának közös tanácskozását rendelni. Egyszersmind a kamara elnökének kötelessége, ily tanácskozást eszközölni, ha ő egyik osztály végzéséről beleegyezését megtagadja.

8. § Kihallgatás. A kereskedelmi minisztérium határozza meg esetről esetre, mely kereskedelmi s iparkamarák hallgattassanak ki.

9. § Alárendeltetés. A kereskedelmi s iparkamarák közvetlenül a kereskedelmi minisztérium alá rendelve; kötelesek azonban a járásukbeli vezérő közrendtartási hatóságoknak is kívánságukra a kívánt értesítéseket adni.⁸

10. § A tagok száma s minősége. Minden kereskedelmi s iparkamara legalább tíz s legfeljebb harminc tagból (tanácsosból) s fél annyi helyettesből áll. Ezen határvonalon belől határozza meg a kereskedelmi minisztérium a tagok számát, minden kamarára s osztályra, nemkülönbön azon kereskedelmi s iparosztályokra (minőségekre) nézve, melyekből azok választandók.

11. § Szolgálatétel. A kereskedelmi s iparkamarák tagjai s helyettes tagjai szolgálatukat ingyen teljesítik.

12. § Fölosztás. A kereskedelmi s iparkamarák minden tagok s helyettesek egy időbeni kilépése által, nem különben a kereskedelmi minisztérium rendelete következtében oszlatathatnak föl.

MÁSODIK FEJEZET

A TAGOK S HELYETTESEK VÁLASZTÁSÁRÓL S HIVATALUK TARTÁSA IDEJÉRŐL

13. § Választóképesség. Kereskedelmi s iparkamara tagjává vagy helyettes tagjára csak az hívathatik meg, kinek személyében következő kellékek egyesülnek⁹:

- a) az ausztriai birodalmi polgárság;
- b) minden polgári s politikai jogok teljes élvezete;
- c) legalább is harminc éves életkor;
- d) oly kereskedelmi vagy iparvállalatnak, melynek minőségi osztályában (10-ik §) a meghívás történend, legalább is öt éves birtoka s önálló, iparszerű üzlete, vagy öt éves önálló vezetése; végre

⁷ Értsd: távírói.

⁸ Ez a paragrafus az első időszakban némi zavart okozott az ügyforgalomban, ugyanis a kamarák előszerepettel kívántak közvetlenül a minisztériummal kapcsolatba lépni. Ezért Karl Ludwig Bruck miniszter külön felhívta a kamarák figyelmét, hogy az ügyek könnyebb kezelhetősége érdekében megkereséseiket a helyi illetve tartományi/birodalomrészi szervek révén juttassák el a minisztériumba. Maga a miniszter jelen elvárását is báró Geringer Károly cs. kir. kormánybiztos és helytartó személyén keresztül juttatta a kamarák tudtára. Lásd erről MOL Z 195 Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (BKIK) Általános iratok 1. cs. 21–22. pp. Miniszteri leirat 2785/H.M.

⁹ Értsd: aki személyében az alábbi feltételeknek eleget tesz.

e) a tagokra nézve a kamara járásában, s a helyettes tagokra nézve a kamara székhelyén való lakás.¹⁰

A meghívás alól kirekesztvék mindazon személyek, kiknek vagyona fölött csőd nyitott, s kik hitelezőiket ki nem elégítették, vagy kik valamely büntett vagy nyereségvágyból eredett avagy a közérkölcsiséget sértő tévtett vagy ily kihágás miatt bűnösöknek nyilvánítvák, vagy valamely törvényszegés miatt legalább is fél évi fogsági büntetésre ítélték el.

14. § A hivatal tartásának ideje. A tagok s helyettesek három egymásután következő napra hívatnak meg. Minden évben december 31-kén egy harmadrész a kamarabani szolgálatkorának sorrendje szerint kilép, s új meghívások által egészítetik ki. A kilépők ismét választhatók. A kilépést az 1-ső és 2-dik év végével a sorshúzás határozza meg.¹¹

15. § Kilépés a hivatal tartásidejének eltelte előtt. Valamely tag vagy helyettes személyében előforduló minden oly körülmény, mely azt a meghívás alól kirekesztette volna, a tag kilépését s a helyettesi minőség elvesztését vonja maga után.

Valamely tag vagy helyettes tag kilépésre köteleztethetik ezenkívül, ha a kereskedelmi s iparkamara által társulati bírósági minőségben hozott ítéleténél fogva, mely összes tagjai felénél több által megerősítendő, kötelességeinek föltűnő elhanyagolása miatt bűnösnek nyilvánítottatott.

16. § Választási jog. A tagok s helyettesek meghívása közvetlen választás által történik.

Ezen választásra általában csak azok jogosítvák, kik a választás idejekor

a) a 13-ik § a és b alatt említett minden kívántatóságokkal bírnak s a 13-ik § véghatározata szerint a meghívás alól ki nem rekesztvék;

b) azon kamara járásában, melyre a választás történik, valamely kereskedést vagy ipart saját számadásukra vagy mint nyilvános tagtársak űznek.

¹⁰ A meghívás szó jól jellemzi a kamarák első felállítását, ugyanis a magyar kamarák esetében ténylegesen nem került sor választási eljárásokra, hanem báró Geringer Károly császári biztos meghívására és kinevezésével nyerték el az első kamarai tagok tisztségüket. A pesti kereskedelmi és iparkamara tagjai közé 1850. dec. 4-én olyan neves személyiségek is meghívást kaptak, mint Appiano József, Valero J. Antal, Hild József, vagy Heckenast Gusztáv. A teljes névsort lásd MOL Z 195 BKIK Általános iratok 1. cs. 6.-8.pp. Geringer levele 1850. dec. 4-én Koller miniszteri biztosnak.

¹¹ A magyar rendkívüli állapotokra való hivatkozással, illetve feladatuk kitűnő ellátásának elismeréseként Bruck kereskedelmi miniszter 1851-ben (és ezt követően még több alkalommal is), felülbíráltta ezt a paragrafust és megbízatásuk továbbvitelével bírta meg a korábban kinevezett pest-budai kamarai tagokat. „Die Bestimmung dieses Paragraphen, wornach die Austretenden wieder wählbar sind, ferner die andauernden Ausnahmestände Ungarns, dann die rege Theilnahme, welche die bisher im Wege der Ernennung bestellten Mitglieder der ungarischen Handels- und Gewerbekammer den ihnen übertragenen Geschäften widmeten, so wie die ersprießlichen Dienste, welche diese Institution seit ihrem Bestande leisteten, haben jedoch den Herrn Minister für Handel und Gewerbe zu Folge Erlasses vom 22. Dezember 1851. Z. 9573. veranlasst, den ungarischen Kammermitgliedern über hierortigen Antrag dadurch ein Zeichen seiner Anerkennung und des Vertrauens zu geben, dass er ihnen die Fortführung ihres Ehrenamtes in der Voraussetzung ihrer Bereitwilligkeit hierzu auch für das Jahr 1852 überträgt.“ MOL Z 195 BKIK Általános iratok 2. cs. Geringer átirata Bujanovicsnak 1852. jan. 1-én 23.648/1852. sz. alatt. Ennek ellenére a tiszteletbeli hivatalt a kamara vezetői nem fogadták újra el és bejelentették kiválásukat a kamarából. Egyszerre távozott Valero Antal elnök, Hild József alelnök, Johann Tiry a budai kereskedőosztály vezetője, Johann N. Swoboda, az iparosztály tanácsnoka és Fidel Ebner póttag. MOL Z 195 BKIK Általános iratok 2. cs. A pest-budai kereskedelmi és iparkamara felirata Geringer báróhoz 1852. febr. 13-án. Melléklet a 23.648/1852. sz. alatt.

Ide tartoznak különösen:

A kereskedői államban: pénztőzsérek s váltó üzérek, minden bejegyzett vagy kereskedői könyvvezetés mellett űzött nagy- s apró kereskedések, biztosítási s fuvarügyletek, vasút- s gőzhajózási vállalatok s hajóbirtokosok.

Az iparállamban: minden gyár- s iparszabadékok és szabadalmak, bányászatilag vagy közrendtartásilag engedélyezett huták¹² s hámorok¹³, építési iparüzletek s hajóépítők.

17. § Különös választási tulajdonok. A kereskedelmi minisztérium a minden kereskedelmi s iparkamara járásában fennálló ipar- és adóviszonyok szerint határozandja meg a választási jogra a különös kellékeket, oly célból, hogy a terjedelmesebb s fontosabb vállalatoknak a kereskedelmi s iparügyeket képviselők választására kellő befolyás engedtessek.

18. § A választási jognak meghatalmazott általi gyakorlata. Társulatok, gyár- s kereskedelmi társaságok, részvényegyletek, közös szabadalomtulajdonosok s minden ilyenmű egyetemleges személyek csak egy választási szavazattal bírnak. Ha ezen választási jog gyakorlatára más jogerejű fölhatalmazás nem mutattatik elő, azt a főnök vagy első igazgató gyakorolja. Ha nők vagy gyámság avagy gondnokság alatt álló személyek valamely ügyletnek egyedbirtokában vannak, a választási jogot nevükben az ügyletvezető gyakorolja. A választási jog meghatalmazottak általi gyakorlatának semmi más esetekben nincs helye.

19. § Tilalom a választások többszörös minőségbeni gyakorlatát illetőleg. Minden választó választási jogát egy napév alatt csak egy kamara részére s csak egy választói minőségben gyakorolhatja. A választási jognak többszörös gyakorlata, az ily választó által adott minden szavazatok érvénytelenségét vonja maga után.

20. § Választási jegyzékek. A választóképesek kitudása végett a kamarai járásbeli kereskedelmi s iparügyeket vezető hatóság által a kéznél levő hivatalos segédadatok alapján, ott hol már kereskedelmi kamarák léteznek, az ezek által vezetett lajstromok (5-ik § III.) alapján a választóképesek jegyzékei elkészítetnek, s az ellenvetések (felszólamlások) bejelentésére egy határidő kitűzése mellett közhírré tétetnek. Ezen ellenvetések fölött egy választási bizottmány határoz, mely áll egy a kereskedelmi miniszter által kinevezett biztos mint előülőből, a kamara székhelyéni községtanács egy tagjából, a járásbeli kereskedelmi s iparállam több bizalomférfaiból s egy tollvivőből, mely végzéseit a felszólamlóknak tudtul adja, a választóképesekről új kiigazított jegyzéket készít, ennek alapján a választáshoz az igazolási jegyeket kiadja, s ezeket a választás kitűzésével, ti. a választandó tagok s helyettesek számának s minőségének (7-ik §) nemkülönben a választás napjának s órájának kihirdetésével egy időben, a választóképeseknek a községi előljáróságok útján megküldi.

21. § Választás. Maga a választás nyilvánosan történik, még pedig vagy előszóval, a szavazatnak a választási bizottság előtti kijelentése által, vagy írásban, lepecsételt, s a választó által aláírt szavazategyek beküldése által. A választási nap végén, előre meghatározott órában a választás eredménye kihirdetetik. Aki az illető minőség- s tulajdonságra (mint tag vagy helyettes) választható, s arra a viszonyosan legtöbb szavazatot kapja, elválasztottnak tekintetik; egyenlő szavazatoknál a sors határoz, melyet a választási bizottmány egyik tagja

¹² Kohók.

¹³ VASFELDOLGOZÓ ÉS KOHÁSZATI KISÜZEMEK (MANUFAKTÚRÁK).

húz. A választmány által illetősége határain belől hozott minden végzések végkép kötelezők.¹⁴

22. § A választás elfogadása. Az elválasztott tagok és helyettesek a reájuk esett választásról a választási bizottság által értesítetnek s kötelesek az értesítés napjától három nap alatt a választás elfogadása iránt nyilatkozni. Annak helyébe, ki ezen idő alatt igenlő feleletet nem ad, választottnak az tekintetik, aki utána ugyanazon minőség s tulajdonságban legtöbb szavazatot kapott.

Az elválasztott tagok s helyettesek minőségük s tulajdonságuk előadása mellett, a kereskedelmi minisztériumnak feljelentendők.

23. § Választási utasítás. A választások eszközzése iránti közelebbi határozatokat s szabályokat minden kamarai járásra nézve a kereskedelmi minisztérium állapítja meg.

24. § A kamara megnyitása. A kereskedelmi minisztérium határozza meg a kamara megnyitásának (alakulásának) napját s óráját is. A megnyitás a kereskedelmi minisztérium egy meghatalmazottja¹⁵ által történik, ki annak utána az elnökletet a kamara legélemedettebb korú tagjának adja által.

¹⁴ A választások lebonyolításáról 1850. május 23-án a kereskedelmi minisztérium külön, részletes rendeletet bocsátott ki, mely a következőképp hangzott:

Alapelvek a kereskedelmi és iparkamarák első összetételét és választását illetően

1. Azon helyeken, ahol vagy a kereskedelmi vagy az ipari érdekek különösen előtérbe kerülnek, olyanira, hogy az ipari vagy kereskedelmi érdekek csak másodlagosan kerülnek érvényességre (mint például ezen eset áll fenn Trieszt vagy Reichenberg esetében), egyenlőre elmaradhat a kamarák két szekcióra (osztályra) történő felosztása. 2. Minden alkalommal külön meg kell határozni, hány [kamarai] tag tartozik a kereskedők, hány pedig az iparosok körébe. A további megítélés kérdése marad, hogy későbbi megosztást végrehajtsanak-e, mint például hogy meghatározott számú képviselőnek kell a nagykereskedők, a gyáriparosok vagy különösen fontos iparágak – mint amilyen például a bányászat vagy hajózás – köréből kikerülni. A túlzóan részletes szabályozást azonban óvatosan el kell kerülni. A kereskedelmi osztály képviselőit a kereskedők, az iparos osztály képviselőit az iparosok köréből kell választani; a választásra jogosultak körét ott sem szabad tovább korlátozni, ahol a megválasztandók kategóriáit közelebbről megszabták. 3. A kamara tagjait és helyetteseiket általában az egész [kamarai] kerület választásra jogosult tagjai választják meg. Ugyanakkor a helyi körülmények meghatározhatják, hogy a kamara kiterjedési területét több választási kerületre osszák fel, melyek mindegyikének meghatározott számú képviselőt és helytestet kell választania. Az is kiköthető, hogy egyes kategóriák esetében, mint például a nagykereskedők vagy gyáriparosok, a választás általánosan megy végbe, míg további más kategóriák számára egy választókörzetek szerint felosztott választást hajtanak végre. 4. A speciális választási követelményeket oly módon kell meghatározni, hogy legfeljebb egyes csoportok, mint a szatócsok, házalók, kofák, tevékenységüket a mezőgazdaság mellett a napi szükségletek fedezésére kisméretben mellékfoglalkozásként űző kézművesek, a bérszövők, nagyobb városokban a szegényebb munkásosztályok maradjanak a választójogból kizárva, akik csak kis befolyással bírnak az iparforgalom alakulására. Ahol létezik kereseti adó, szabadalmi díj, vagy tőzsdei árfolyam, mérsékelt cenzust kell meghatározni. A későbbiekben a választójog kiterjesztése során tekintettel kell lenni a politikai helyzetre is. 5. Lépéseket kell tenni a kamarai költségek fedezésére is, ott ahol erre nem állnak rendelkezésre már létrehozott alapok és a választásra jogosultak önkéntes hozzájárulására sem lehet számítani, el kell készítenie a kamarának annak tervezetét, hogy kis mértékben a választásra jogosultakra támaszkodjon. Az első választások költségeinek fedezésére az összehívott bizalmasok illetve a már létező kereskedelmi kamarák meg fogják találni a megfelelő eszközöket. Bécs, 1850. május 23-án. *Forrás: MOL Z 195 BKIK Általános iratok 1. cs. 9.-11. pp. (Abschrift Nro. 6787/G 1850)*

¹⁵ A pest-budai kereskedelmi és iparkamara létrejöttékor Geringer választása Bujanovics Ernő helytartótanácsosra esett, akinek feladata nemcsak az első alakuló gyűlés megtartása volt, de egyben rendszeresen is részt kellett vevyen a kamara ülésein, elsődlegesen pedig a kamarai ügyrend – kormányzati elvárásoknak megfelelő – megalkotását kellett végigkísérnie és elősegítenie. Lásd erről MOL Z 195 BKIK Általános iratok 1. cs. 6–8. pp. Geringer levele 1850. dec. 4-én Koller miniszteri biztosnak.

25. § A következők egybehívása. Ha valamely már fennálló kereskedelmi s iparkamaránál meghalálozás vagy kilépés (15. §) által egy vagy több tag s helyettes helye ürül meg, a kamara tagok vagy helyettesekképp azokat hívja meg, kik az utolsó választáskor a hiányzó tag minősége s tulajdonságában utána legtöbb szavazatot kaptak. Egyenlő szavazatok esetében, a kamara valamely tagja által húzott sors határoz.

HARMADIK FEJEZET AZ ELNÖKSÉG, SEGÉDSZEMÉLYZET S ÜGYLETRENDRŐL

26. § A kamara elöljárója. Mihelyst valamely kereskedelmi s iparkamara megalakult, nemkülönben minden évben közvetlenül a tagok kinevezése után, a kamara ön kebeléből általános szótöbbséggel szavazati jegyek által választja elnökét s alelnökét. Ott hol a kamara két osztályból áll, a két elöljáró mindegyikének más osztályhoz kell tartoznia. Mind a két elöljáró ismét választható. Mind választásuk mind ismétli elválasztásuk a kereskedelmi minisztérium megerősítése alatt áll.¹⁶

27. § Titkár és segédszemélyzet. Minden kereskedelmi s iparkamara egy tudományosan képzett, a kereskedelmi s iparszakban jártas, fizetések titkárt és szükséges segédszemélyzetet nevez (soha sem a tagok s helyettesek számából).

28. § Az elnök jogai s kötelességei. Az elnök egyedül törvényes képviselője mindegyik kereskedelmi s iparkamarának. Ő nyitja föl a kamarához érkezett minden beadványokat, s bocsátja ki annak minden kiadványait és értesítéseit, s határozza meg a tanácskozás tárgyait valamint ezek sorrendjét. Ő hívja meg a helyetteseket, a hiányzó vagy a megjelenésben akadályozott tagok helyébe. Ő a kitűzött ügykezeletért, a kamara hatáskörének figyelemben tartásáért s a közönséges és különös rendeletek s szabályok foganatosításáért felelős. Ha az elnök a kamara valamely végzéséért a felelősséget el nem vállalhatónak véli, a végzést megállítja s tüstént vagy ismételt tanácskozás után eldöntés végett a kereskedelmi minisztérium elé terjeszti.

Az elnök akadályoztatásának vagy távollétének minden eseteiben, annak jogai s kötelezettségei az alelnökre szállnak.

29. § Ülések. A kamarák ülései rendesek s rendkívüliek. Az elsőbbek minden hóban legalább egyszer, egy meghatározott napon, az utóbbiak a kereskedelmi minisztérium vagy a kamaraelnök felszólítása vagy a tagok legalább is egy harmadrészének kívánsága következtében tartatnak.

Minden ülésekben a tanácskozány azon előrajzra¹⁷ (Programm) szorítandó, melyet az elnök a tagok vagy helyettesek jó elve meg küld.

¹⁶ A pest-budai kamara esetében az elnökség felállítására, melyben a fenti előírásoknak megfelelően az elnök illetve alelnök a kereskedő és az iparosztályt külön-külön képviselték Bruck kereskedelmi miniszter jóváhagyásával került sor. Az első elnöknek Valero J. Antal nagykereskedőt, míg alelnöknek Hild József építész jelölték. Lásd erről MOL Z 195 BKIK Általános iratok 1. cs. 21–22. pp. Miniszteri leirat 2785/H.M.

¹⁷ Értsd: tervezetre.

30. § Végzés. Kamarai végzés hozatalára szükséges, hogy a mindegyik kamarára nézve meghatározott tagok vagy ezek helyetteseinek legalább is fele jelen legyen. A kamara végzései rendszerint viszonyos többséggel hozatnak. Egyenlő szavazatoknál az előlülő azok részére dönt, kiknek ő hozzájárulása által ezen többséget szerzi.

Azon kivételek, melyekben a végzés érvényességére a jelenlevők viszonyos többségénél nagyobb számú szavazat kívántatik, a jelen törvényben meghatározvák.

31. § Osztályülés és végzések. A 27. és 28. §§ szabályai az osztály-tagok meghatározott számára való tekintettel, az osztály-tanácskozányokra¹⁸ is alkalmazandók, melyeknél az elnökletet az elnök vagy alelnök viszi, a szerint amint azok az illető kereskedelmi vagy ipar minőségbe tartoznak.

32. § A kereskedelmi minisztérium biztosa. A kereskedelmi minisztérium a kamarai vagy osztály-tanácskozányokhoz egy biztost rendelhet; ez bármikor szót emelhet, szavazati jog ezt nem illeti.¹⁹

33. § Jegyzőkönyvek. Minden kamarai s osztály-tanácskozány felől a jelenlevők s szavazók pontos kijelelésével jegyzőkönyv vezetendő, s ez az előlülő és tollvivő által aláírandó. Minden szavazónak jogában áll külön véleményét jegyzőkönyvbe adni, vagy ahhoz írásban mellékelni. A kereskedelmi minisztériumhoz teendő tudósítások eseteiben, a tudósításhoz maga a tanácskozányi jegyzőkönyv vagy az illető tartalomnak a titkár által meghitelesített másolata melléklendő.

34. § Nyilvánosság. Rendesen minden kamara köteles jegyzőkönyveit közhírré tenni. Csak azon esetben ha a kamara mint társulati vagy választott bíróság (5. § VII. s 15. §) jár el, kell a kihirdetésnek elmaradnia. A hatóságok azon megbízásai vagy közlései is, melyeknek titokban tartását azok kívánják, nemkülönben az azok iránti tárgyalások és hozott végzések csak azon hatóságok jóváhagyása mellett hirdetendők ki.

35. § Ügyletrend. Egyébiránt ügyletrendét minden kamara maga határozza s változtatja meg. Mindkettőt a kereskedelmi minisztérium jóváhagyásának fenntartása mellett.

NEGYEDIK FEJEZET A KÖLTSÉGEKRŐL

36. § Költségvetés. A szükséges költségekről minden kereskedelmi s iparkamara évenként költségvetést készít s azt legfeljebb augusztus 15-ig a kereskedelmi minisztérium jóváhagyása alá terjeszti.²⁰

37. § A költségek fedezése. Valamely kereskedelmi s iparkamara elegendő jövedelmeinek hiánya esetében, a jóváhagyott költségvetés fedezetlen összege azon egyenes adó szerint, mely a kereskedés s ipartól fizettetik, a kamarai járásbeli minden választóképésekre

¹⁸ Értsd: ülésekre.

¹⁹ Lásd a 15. sz. lábjegyzet.

²⁰ A pest-budai kamara első jóváhagyott költségvetése 1851-ben 3500 korona CM (Konventionsmünze) volt. MOL Z 195 BKIK Általános iratok 1. cs. 28–30. pp. Geringer átirata Bujanovics miniszteri biztosnak 1850. dec. 4-én.

egyiránt kivettetik, s az adóval együtt behajtatik és a kamarának beszolgáltatik, vagy maga a kamara által beszedetik.²¹

38. § Rendkívüli fedezés. Azon kamarai járásokban, ahol s amennyiben az említett kötelezettségek egyike sem létezik, minden kamara a költségvetéssel együtt a kereskedelmi minisztérium elé költségeinek fedezése s behajtása iránt véleményt terjesztend. Az e fölötti határozat a kereskedelmi minisztériumot illeti.

39. § Számadás. Minden kereskedelmi s iparkamara bevételei s kiadásai felől számadást vezet s számadása befejezését évenként legfeljebb március folytatában kihirdeti, mely a kereskedelmi minisztérium elé terjesztendő, mely is küldöttei által a kezelést mindenkor megtekintheti.

40. § A székhelybeli község kötelezettsége. Ahol a kereskedelmi s iparkamarák saját vagy rendelkezésük alá ingyen bocsátott helyiségek s a megkívántató bútorozási szerek hűjával vannak, a kamara székhelyének községe köteles a hiányt saját költségein megszerezni.

41. § Vitelbér és bélyeg. A kereskedelmi s iparkamaráknak a kereskedelmi minisztériummal s más hatóságokkal minden levelezései bérmentesek.

A kereskedelmi s iparkamarák, hivatalos irataik és a hozzájuk benyújtott beadványok s ezek mellékletei bélyegkötelezettségét illetőleg, más hatóságokkal egyenlőknek tekintendők.

ÖTÖDIK FEJEZET ÁTMENETI HATÁROZATOK

42. § Megszüntetése

A) Az előbbi rendeleteknek

A kereskedelmi s iparkamarákat tárgyzó minden törvények és rendeletek s különösen a kereskedelmi kamarák iránt 1848-diki október 3-kán kelt ideiglenes törvény, s az 1849-diki július 21-kén kelt ideiglenes Regolamentoo per le camere di commercio del Regno Lombardo Veneto, foganaton kívül tétetnek.

Ahol eddig a kereskedelmi kamarák a nyilvános pénztőzsde-intézetekkel voltak egyesülve, az abból származó kötelezettségek s jogok hatályban maradnak, míg ezen viszonyok egy külön helyszabály által a kereskedelmi minisztérium jóváhagyása mellett nem szabályozvák.

²¹ Az ideiglenes törvény kihirdetésekor a pest-budai kamara költségvetésének tervezése kapcsán 22749 választóképes és választható kereskedelmi és iparcéh-tagot vettek nyilvántartásba, akikre a költségek áthárításra kerülhetnek. Az előzetes kamarai tervezet szerint a nagyvárosok céhtagjai évi 20, míg a külső területek kereskedői és iparosai évi 10 korona kamarai tagdíjat fizettek volna. MOL Z 195 BKIK Általános iratok 1. cs. A pest-budai kamara levele a helytartósághoz 1851. nov. 3-án 18562/1851 sz. alatt. Végül Geringer és Bujanovics előterjesztésére Pest, Buda, Székesfehérvár, Esztergom, Miskolc, Szeged, Eger, Gyöngyös, Kecskemét és Vác kereskedői és iparosai kerültek az első, magasabb tagdíjat fizető kategóriába, míg a többi céhtag a kisebb tagdíjat volt hivatott beszolgáltatni. MOL Z 195 BKIK Általános iratok 1. cs. Geringer átirata Bujanovicsnak 1851. nov. 14-én 20.122/1851. sz. alatt.

B) A fennálló kereskedelmi kamaráknak

Közvetlenül ez újonnan fölállítandó kereskedelmi s iparkamarák iránti választás kitűzése után a fennálló kereskedelmi kamarák hatálya megszűnik.

Bruck s.k.

Melléklet: Az egyes koronaországokban felállítandó kereskedelmi s iparkamarák jegyzéke.²²

Forrás: Az ausztriai birodalmat illető közönséges birodalmi törvény- és kormánylap. 1850-dik évfolyam, első rész I–XXXV. darabok (Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1850, Erster Theil, Stücke I–XXXV) Wien, 1850 a cs.k. udvari és állami nyomdából, 711–721. XXXIV-dik darab. Kiadatott és szétküldetett a német magánkiadásban 1850-iki március 30-kán, a jelen kettős kiadásban 1850-iki június 8-kán.

A FÖLDMŰVELÉSI, IPARI ÉS KERESKEDELMI MINISZTER 19.223/1868 SZ. RENDELETE A KERESKE- DELMİ ÉS IPARKAMARÁK FELÁLLÍTÁSÁRÓL

(Pest-Buda, 1868. június 15.)

A kiegyezés rendszerének felállításával és az államjogi kérdések rendezésével egyidejűleg került sor a kereskedelmi és iparkamarák helyzetének tisztázására. A kamarai működés alkotmányos alapokra helyezését az 1868. április 30-án szentesített kereskedelmi és iparkamarákról szóló törvény, majd jelen rendelet valósította meg. Ez utóbbi az összes választó-képes kereskedő és iparos 1868. augusztus 31-ig történő pontos összeírására tesz felhívást, melyet összeíró bizottság kiküldése révén hajtanak végre minden törvényhatóságban. A rendelet – első ízben – pontos definícióját adja a kereskedő és iparos fogalomnak. Ezt követte a miniszter november végi újabb rendelete a kamarai kerületek meghatározásáról.

A FÖLDMŰVELÉS-, IPAR- ÉS KERESKEDELEMÜGYI M. KIR. MINISZTERNEK 1868-IK ÉVI JÚNIUS HÓ 15-ÉN 19.223. SZ. A. KELT RENDELETE, AZ ORSZÁG VALAMENNYI TÖRVÉNYHATÓSÁGAHOZ A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁKRÓL SZÓLÓ 1868-IK ÉVI VI. TC. FOGANATOSÍTÁSA TÁRGYÁBAN

A kereskedelmi és iparkamarákról szóló 1868-ik évi VI-ik törvénycikk foganatosítása, jelesül az új kamarák szabad választás útján leendő megalakítása végett mindennek előtt szükségessé vált az összes választóképes kereskedők és iparosok pontos összeírása, mely már előlegesen útmutatásul szolgálhasson a kamarák székhelyeinek, kerületeinek és alkerületeinek kijelölésével megbízott minisztériumnak a külön vidékek érdekeinek kellő méltánylásában, maga idejében pedig törvényes alapja lehessen a választási jog gyakorlatának.

Ezen összeírásnak gyors és pontos eszközlése végett rendeltetik:

1. § Minden törvényhatóság e rendelet vétele után egy elnökből, két kereskedő, két iparos tagból és tollvivőből álló összeíró központi bizottságot küld ki.

2. § E központi bizottság azonnal megalakulása után a megyét, kerületet, vagy szabad királyi várost, tekintettel az összeírás célszerűbb és gyorsabb végrehajtására, alkerületekre (járások, város-negyedek stb. szerint) osztja fel, és minden ilyen alkerületbe összeíró albizottságot nevez.

3. § Ily összeíró albizottság áll egy elnökből, az illető alkerületben teleppel bíró két kereskedőből, két iparosból és egy tollvivőből.

4. § A központi és albizottságok összes tagjai tiszteletből teljesítik hivatásukat.

5. § A hatósági közegek a központi és az albizottságoknak e rendelet végrehajtásában segítségüket tartoznak nyújtani.

6. § Minden albizottság a reá bízott alkerületben szakadatlanul folytatja az összeírást, és külön íven név szerint írja össze a kereskedőket, külön íven az iparosokat, de csak azokat, kik üzleteiket legalább egy év óta folytatják; tehát az 1868-iki VI. tc. 8-ik §-a szerint a kereskedelmi és iparkamarai tagok megválasztásában választói képességgel bírnak.¹ Egyúttal feltüntetendők az összeírásban azon illető választók is, kik üzleteiket legalább 3 év óta folytatják, tehát választhatási képességgel bírnak.

7. § Kereskedőnek tekintetik az, ki kereskedelmi üzletet jogosítottan és önállóan keresetmódképpen folytat.

Ide tartoznak a bankárok, pénzváltók, nagy- és kiskereskedők, sátoros kereskedők, házalók, szatócsok stb., mindazok, kik szállítással rendes keresetmódképpen foglalkoznak, kik kereskedelmi- vagy szállítási ügyeket közvetítenek, mint bizományosok, kereskedelmi ügynökök és alkuszok, végre azon erkölcsi személyek, ti. társaságok, részvénytársulatok vagy intézetek is, melyek ily üzleteket folytatnak, milyenek a kereskedelmi társaságok, bankok, hitelintézetek, takarékpénztárak, zálogkölcson-intézetek, biztosító intézetek stb.

8. § Iparosnak nézetik az, ki kézmű- vagy gyáripart, ide értve a nyers bánya-termékek feldolgozását is – hatósági jogosítvány folytán önállóan és keresetmódképpen folytat; és így kizáratik az, ki valamely ipart mellékfoglatatosság-képen vagy csak házi és gazdasági szükséglete fedezésére űz. Iparosoknak tekintendők azon erkölcsi személyek, ti. társaságok, részvénytársulatok, intézetek is, melyek hatósági jogosítvány mellett ipart űznek.

9. § Egyes személy csak egy minőségben s csak egyszer foglalhat helyet az összeírásban. Ki mind kereskedést, mind ipart űz, azon üzlete után lesz az összeírási ívekbe felveendő, mely kereseténél túlnyomó.

10. § Az iparosok és kereskedők összeírásánál az albizottságok a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium által szétküldendő rovatos íveket használják, és azoknak rovatait töltik be.

11. § Ha a választóképesség vagy valamely választó minősége iránt, – vajon ti. az iparosok vagy kereskedők közé sorozandó-e, – kétség támad, az albizottság a központihoz fordulhat a kérdés elintézése végett.

Ily kétely azonban meg nem akaszthatja az összeírás folyamatát, miután az összeírás kiegészítése és helyreigazítása közvetlenül a kamarai választások előtt fog eszközöltetni.

12. § Az összeírás befejeztével az ívek az albizottságok részéről a központi bizottsághoz küldendők be.

A központi bizottság az albizottságok munkálataiból főkimutatást készít a hatóság egész területén lakó választóképes kereskedők és iparosokról, és pedig külön a kereskedőkre, külön az iparosokra nézve, két-két példányban.

¹ A kamarai törvény (1868:VI. tc.) 8. §-a szerint: „Választó mindazon bennszülött vagy megtelepült iparos és kereskedő: a) ki polgári jogai teljes élvezetében van; b) a kamara területén lakik; c) legalább egy év óta kereskedést vagy ipart önállóan és jogosítottan űz, vagy olyannál mint nyilvános társ vagy kereskedelmi és technikai fővezető működik; d) választói jog illeti a kamara területén levő kereskedelmi vagy iparos részvénytársulatokat is, melyek e jogot igazgatóik vagy más megbízottaik által gyakorolhatják.”

A főkimutatás egy példánya, és az összeíró központi bizottság tagjainak névjegyzéke a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumhoz felterjesztendő, a főkimutatás másik példánya és az összeírási ívek pedig egyelőre a helyhatóság levéltárába teendők.

13. § Az összeírási munkálat 1868. évi augusztus utolsó napjáig a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumhoz beküldendő.

Kelt Pesten, 1868. évi június hó 15-én.

Gorove István.

Forrás: Magyarországi Rendeletek Tára. 1868. 208–211.

MINISZTERI RENDELET A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁK SZÉKHELYÉRŐL ÉS KERÜLETÉRŐL (Részlet, Pest-Buda, 1868. november 28.)

A kereskedelmi és iparkamarák alkotmányos létrehozásáról szóló júniusi miniszteri rendeletet követően szükségessé vált a megalakulás formai követelményeinek tisztázása. Így Gorove István miniszter kamarákkal foglalkozó második, novemberben született rendeletében a kamarai választásokat szabályozza és lebonyolításukat 1869. január 31-ig rendeli el. Ennek kapcsán a rendelet meghatározza a kereskedelmi és iparkamarák számát, székhelyét (Budapest, Pozsony, Sopron, Kassa, Debrecen, Temesvár, Kolozsvár, Brassó), kerületeit, illetve alkerületeit. A rendelet pontosan tárgyalja a demokratikus választások lebonyolításának rendjét, a bel- és kültagok közötti különbségtételt (előbbibe a kamarai székhelyek kereskedői és iparosai, utóbbiba a külterületek tagjai delegálnak).

A FÖLDMÍVELÉS-, IPAR- ÉS KERESKEDELEMÜGYI M. KIR. MINISZTERNEK 1868-IK ÉVI NOVEMBER 28-ÁN 19223. SZ. A. KELT RENDELETE, AZ ORSZÁG VALAMENNYI TÖRVÉNYHATÓSÁGÁHOZ A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁKRÓL SZÓLÓ 1868-IK ÉVI VI. TC. 4. ÉS 12. §§-BAN FOGLALT SZABVÁNYOK FOGANATOSÍTÁSA IRÁNT (EHHEZ EGY MELLÉKLET)

A kereskedelmi és iparkamarákról szóló 1868. évi VI. tc. 4. és 12. §§-ban a kamarák számának, azok székhelyeinek és kerületeinek megállapítása, úgy nemkülönben a választás módját szabályozó intézkedések megtétele reám bízott.¹

Az új kamaráknak szabad választás útján való megalakítása végett mindenekelőtt a kereskedők és iparosok pontos összeírása lévén szükséges, folyó évi 8021. szám alatt az ország összes törvényhatóságaihoz intézett körlevelemben² ezen összeírásnak gyors és pontos eszközlése tekintetéből, megfelelő utasítást nyújtottam a (címnek).

Mínthogy az összeírási munkálatok csekély kivétellel országsgazerte már befejeztettek, a fennidézett törvény mielőbbi életbeléptetését pedig hazánk kereskedelmi és nemzetgazdasági érdekei sürgősen követelik, fenn elősorolt kérdésekre nézve a közönségnek az idezárt szabályrendeletet küldöm meg oly felhívással, miszerint a kamarai választásoknak jövő évi

☞

¹ A kamarai törvény 4. §-a szerint: „Az ipar- és kereskedelmi kamarák száma, székhelyei, kerületei és alkerületei az ipar- és kereskedelmi érdekek koronkénti fejlődése szerint a minisztérium által határozatnak meg időről időre.” A szintén említett 12. § pedig azt mondja ki: „A választásra vonatkozó egyéb [értsd: a törvényben nem szabályozott területeket érintő – Z.P.K.] rendszabályokat a földművelési, ipar- és kereskedelmi miniszter állapítja meg.”

² A körlevél nem ismert, feltehetőleg a fenti rendeletet juttatta el az egyes törvényhatóságokhoz.

január 31-ig jelen szabályrendeletem alapján leendő eszközlését hazafiúi kötelességének ismerje.

A mennyiben az összeírási munkálatok a (cím) területén mindekkoráig befejezve még nem volnának – azok a választásokra kitűzött fentebbi határidőnek szem előtt tartása mellett, mindenesetre folyó évi december hó folyamában a legnagyobb eréllyel viendők végbe.

A helyi viszonyoknál fogva netalán szükségesnek mutatkozó részletesebb utasításokat, a mennyiben azok az ide mellékelt szabályrendeletben nem foglaltatnának – és ennek tartalmával nem ellenkeznek – a (cím) belátására bízom.

Végre a (cím) által az eljáró bizottságok oda utasítandók, hogy az összeírások mikor történt befejezéséről és a választási határnapok kitűzéséről a maga idejében a kellő jelentést hozzám közvetlen – haladék nélkül terjesszék fel.

Kelt Pesten, 1868. évi november hó 28-án.

Gorove István

RENDELET

az 1868-ik VI. t.-c. 4-ik §-a az ipar- és kereskedelmi kamarák számának, székhelyeinek, kerületeinek és alkerületeinek meghatározását, ugyanezen tc. 12-ik §-a pedig a választásra vonatkozó rendszabályok megállapítását a minisztériumra, illetőleg a földművelési-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterre bízván³, mindkettőre nézve következők állapíttatnak meg:

1. § Az ipar- és kereskedelmi érdekek jelenlegi központosulása és fejlődése szerint következő helyeken állíttatnak fel ipar- és kereskedelmi kamarák, úgymint:

a) Budapesten. Ehhez tartoznak: Pest-Pilis-Solt, Esztergom, Fehér, Nógrád, Heves és külső Szolnok, Csongrád és Bács megyék, az ezekben fekvő szabad királyi városok és a jászkun kerületek.

b) Pozsonyban. Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Turóc, Zólyom, Hont, Bars s Komárom megyék és az ezekben lévő szabad királyi városok számára.

c) Sopronban. Ehhez tartoznak: Sopron, Zala, Vas, Somogy, Veszprém, Baranya, Tolna, Győr és Moson megyék a körükben fekvő szabad királyi városokkal együtt.

d) Kassán. Abaúj, Borsod, Torna, Gömör, Szepes, Liptó, Baros, Zemplén, Ung megyék, a határaik közt lévő szabad királyi városok és a XVI szepesi városok kerülete számára.

e) Debrecenben. Beregh, Ugocsa, Máramaros, Békés, Bihar, Szabolcs, Szatmár, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék, a körükben fekvő szabad királyi városok és a hajdúvárosok kerülete számára.

f) Temesvárott. Ehhez tartoznak: Temes, Arad, Krassó, Csanád, Torontál, Zaránd és Hunyad megyék és a határaik közt fekvő szabad királyi városok.

g) Kolozsvárott. Kolozs, Torda, Doboka, belső Szolnok, Küküllő, alsó Fehér megyék, –

Maros és Aranyos székek, Kővár, Beszterce és Naszód vidékek és az előszámláltakban lévő szabad királyi városok számára. – Végre

h) Brassóban. Ehhez tartoznak: Brassó és Fogaras vidékek, Szeben, Segesvár, Medgyes, Újegyház, Szászsebes, Nagy-Sink, Szerdahely, Szászváros, Kőhalom, Szász székek, Csík-szék, Háromszék és Udvarhelyszék; – Székelyszékek, Felső Fehér vármegye – és a mind ezekben fekvő szabad királyi városok.

2. § Mindenik kamarának székhelye, illetőleg a kamara székhelyét magában foglaló szabad királyi város külön belső alkerületet képez, mely az 1868. évi VI. tc. 10. §-a szerint a kamara beltageit választja.⁴

3. § A kamarai kültagok választása végett a kamarai kerület többi része külső alkerületekre osztatik fel, melyeknek kijelölt főhelyei választási helyekül szolgálnak.

4. § Ilyen kamarai külső alkerületek lesznek:

A) A budapesti kamarakerületben 10 alkerület, úgymint:

a) Pest megye solti és kecskeméti járása. Főhelye Kecskemét.

b) Pest megye pilisi, váci, újpesti és pesti járása. Főhelye Vác.

c) Esztergom megye Esztergom szabad királyi várossal mint főhellyel.

d) Csongrád megye Szeged szabad királyi várossal mint főhellyel.

e) Fehér megye Székesfehérvár szabad királyi várossal mint főhellyel.

f) Nógrád megye. Főhelye Losonc.

g) Heves megye gyöngyösi, mátrai és tarnai járása. Főhelye Gyöngyös.

h) Heves megye tiszai járása. Főhelye Szolnok.

i) Bács megye Szabadka, Újvidék, Zombor szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Szabadka.

k) Jász-Kun kerületek. Főhelye Jászberény.

B) A pozsonyi kamara kerületében 9 alkerület, úgymint:

a) Pozsony megye Bazin, Modor, Nagyszombat, Szent-György szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Nagyszombat.

b) Nyitra megye Szokolca szabad királyi várossal együtt. Főhelye Nyitra.

c) Trencsén megye Trencsén szabad királyi várossal, mint főhellyel.

d) Árva megye. Főhelye Alsó-Kubin.

e) Túróc megye. Főhelye Túrócszentmárton.

f) Bars megye Körmöcbánya és Újbánya szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Léva.

g) Hont megye Bakabánya, Bélabánya, Selmezbánya szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Selmezbánya.

h) Zólyom megye Besztercebánya, Breznóbánya, Korpona, Libetbánya, Ó-Zólyom szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Besztercebánya.

i) Komárom megye Komárom szabad királyi várossal mint főhellyel.

⁴ A kamarai törvény 10. §-a a következőképpen fogalmaz: „A kamara beltageit a kamara székhelyén lévő iparosok és kereskedők, még pedig a kamara iparosztályának tagjait, csak az iparosok, a kereskedelmi osztály tagjait csak a kereskedők választják.”

C) Sopron kamarakerületében 9 alkerület, úgymint:

- a) Sopron megye Kismarton, Ruszt szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Kismarton.
- b) Vas megye és Kőszeg szabad királyi város. Főhelye Szombathely.
- c) Zala megye. Főhelye Nagykanizsa.
- d) Somogy megye. Főhelye Kaposvár.
- e) Baranya megye Pécs szabad királyi várossal mint főhellyel.
- f) Veszprém megye. Főhelye Veszprém.
- g) Győr megye Győr szabad királyi várossal mint főhellyel.
- h) Tolna megye. Főhelye Szekszárd.
- i) Moson megye. Főhelye Magyaróvár.

D) A kassai kamara kerületében 10 alkerület, úgymint:

- a) Abaúj megye. Főhelye Alsó-Mecenzéf.
- b) Borsod megye. Főhelye Miskolc.
- c) Torna megye. Főhelye Torna.
- d) Gömör és Kis-Hont megye. Főhelye Rimaszombat.
- e) Szepes megye Lőcse szabad királyi várossal mint főhellyel.
- f) Liptó megye. Főhelye Liptószentmiklós.
- g) Baros megye Eperjes, Bártfa és Kisszeben szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Eperjes.
- h) Zemplén megye. Főhelye Sátoraljaújhely.
- i) Ung megye. Főhelye Ungvár.
- k) XVI szepesi városok kerülete. Főhelye Igló.

E) A debreceni kamara kerületében 10 alkerület, úgymint:

- a) Sereg megye. Főhelye Beregszász.
- b) Ugocsa megye. Főhelye Nagyszőlős.
- c) Máramaros megye. Főhelye Sziget.
- d) Békés megye. Főhelye Gyula.
- e) Bihar megye. Főhelye Nagyvárad.
- f) Szabolcs megye. Főhelye Nyíregyháza.
- g) Szatmár megye Szatmárnémeti, Felső-Bánya és Nagybánya szabad királyi városokkal együtt. Főhelye Szatmárnémeti.
- h) Kraszna megye. Főhelye Szilágy-Somlyó.
- i) Közép-Szolnok megye Zilah szabad királyi várossal mint főhellyel.
- k) A hajdúvárosok kerülete: Főhelye Szoboszló.

F) A temesvári kamara kerületében 8 alkerület, úgymint:

- a) Temes megye verseci és csákvári járása. Főhelye Versec.
- b) Temes megye temesi, marosmenti és lippai járása. Főhelye Új-Arad.
- c) Arad megye Ó-Arad szabad királyi várossal mint főhellyel.
- d) Krassó megye. Főhelye Lugos.
- e) Csanád megye. Főhelye Makó.

f) Torontál megye. Főhelye Nagybecskerek.

g) Zaránd megye. Főhelye Kőrösbánya.

h) Hunyad megye. Főhelye Déva.

G) A kolozsvári kamara kerületében. 11 alkerület, úgymint:

a) Kolozs megye. Főhelye Bánffi-Hunyad.

b) Torda megye alsó kerülete. Főhelye Torda.

c) Torda megye felső kerülete. Főhelye Szászrégen.

d) Doboka megye és Szamosújvár szabad királyi város. Főhelye Szamosújvár.

e) Belső-Szolnok vármegye és Kővár vidéke. Főhelye Dés.

f) Küküllő megye. Főhelye Dicsőszentmárton.

g) Alsó-Fehér megye alsó és felső-zalatnai, felső-igeni járásai. Főhelye Abrudbánya.

h) Also-Fehér megye alvinci, alsó-igeni, károly-fejérvári, kis-enyedi s pókafalvi járási és Károlyfehérvár szabad királyi város. Főhelye Károlyfehérvár.

i) Alsó-Fehér megye csombordi, szent-benedeki, maros-újvári, balázsfalvi és nagyenyedi járásai és Aranyos szék. Főhelye Nagyenyed.

k) Marosszék és Marosvásárhely szabad királyi város. Főhelye Marosvásárhely.

l) Beszterce és Naszód vidékek. Főhelye Beszterce.

H) A brassói kamara kerületében 10 alkerület, úgymint:

a) Szeben és Újgyház szász székek. Főhelye Szeben.

b) Szászváros, Szászsebes és Szerdahely szász székek. Főhelye Szászsebes.

c) Medgyes és Nagy-Sink szász székek. Főhely Medgyes.

d) Segesvár és Kőhalom szász székek. Főhely Segesvár.

e) Brassó vidéke. Választási hely Hosszúfalu.

f) Csík szék. Főhely Gyergyószentmiklós.

g) Háromszék. Főhely: Sepsiszentgyörgy.

h) Udvarhelyszék. Főhely Udvarhely.

i) Felső-Fehér megye Erzsébetváros szabad királyi várossal mint főhellyel.

k) Fogaras vidéke. Főhely Fogaras.

5. § Az alkerületek iparosai és kereskedői által a fent kijelölt főhelyeken megválasztandó kamarai kültagok száma, mely a beltagok számával egyenlő, az egyes alkerületekre következőleg osztatik fel: [...] ⁵

VÁLASZTÁSI RENDSZABÁLYOK

6. § E rendelet kihirdetése után az 1868. évi VI. t.-c. 8. §-a értelmében választóképes iparosok és kereskedők⁶ névszerinti összeírása, ha ez folyó évi június hó 13-án 8021. sz. a. kelt rendeletem folytán még nem eszközöltetett volna, mindenik törvényhatóság által haladéknélkül befejezendő.

7. § Az összeírás megtörténte után mindenik törvényhatóság, melynek területe akár az ipar- és kereskedelmi kamara székhelyét, tehát belső alkerületet, akár külső alkerületeinek egyikét képezi, a kamarai tagok megválasztását eszközözlendő több tagú bizottságot tartozik kiküldeni.

A hol egy kamarai alkerület több törvényhatóságot foglal magában, ott vegyes küldöttség intézi a választást, melyhez az érdekllett megye két tagot, mindenik érdekllett szabad királyi város egy-egy tagot nevez. Elnökét a vegyes bizottság maga választja.

Budapesten a beltagok megválasztását intéző bizottság két részre oszland, úgymint a budaira, melyet Buda szabad királyi város és a pestire, melyet Pest szabad királyi város küldend ki. Az összeírási és választási eljárás is e szerint Budán külön és Pesten külön és úgy történend, mintha a két főváros két alkerületet képezne, de mind Buda mind Pest választóképes kereskedői 24, iparosai 24 kamarai beltagokra szavaznak, és a választás eredménye mindkét város választóinak összesített szavazatai szerint megítélendő. Ezen összesítés végett a választás megtörténte után a budavárosi bizottság a választási jegyzőkönyvet a pestvárosi bizottsághoz hivatalból teszi át, mely azontúl a budavárosi bizottsággal egyesülve végzi az alább következő 10-16. §-okban reábízott teendőket.

8. § A választást intéző bizottság a választók összeírását az illető hatóság- vagy hatóságoktól átvéven, azt a választási főhelyen a város vagy község házában közmegtekintés és netaláni reklamációk megtétele végett 8 napra köteles kitenni.

A történt reklamációk felett véglegesen határoz s ezek tekintetbe vételével a választók egyéni névlajstromát állapítja meg.

9. § Lejárván e 8 napi reklamációs határidő, a választást intéző bizottság a választási határnapot tűzi ki s nemcsak e határnapot, hanem a megválasztandó bel- vagy kültagok számát is az alkerület területén hatóságilag kihirdetteti.

A választási határnap kitűzése és a választás megtartása közt négy heti határidő hagyandó fenn.

10. § A választás a kitűzött napon a kamara székhelyén a beltagok, az alkerületek fentebb kijelölt főhelyein pedig a kültagokra nézve úgy intézendő, hogy az iparosok külön - és a kereskedők is külön szavazzanak.

E végből a bizottság, ha szükségesnek tartja, a választási határnapot úgy is tűzheti ki, hogy az első napon csak az iparosok, a második napon csak a kereskedők válasszanak.

11. § A választás akképp viendő végbe, miszerint minden egyes választó a bizottság előtt személyesen megjelenvén, szavazatát vagy szóval jelentse ki vagy írásban nyújtsa át.

⁶ A kamarai törvény 8. §-a szerint választó minden honos iparos és kereskedő, aki polgárjoggal rendelkezik, a kamara területén lakik, legalább egy év óta úzi szakmáját, illetve a kereskedelmi vagy iparos részvénytársulatok igazgatói, megbízottai.

12. § Azon választónak, ki az összeírásból kimaradt és választási képességét a bizottság előtt a választás folyama alatt község-előjárósági bizonyítvánnyal igazolja, a választási jog gyakorlata szintén megengedendő.

13. § Befejeztetvén a szavazás, a bizottság összeveti a szavazatokat s készíti a választás eredményéről szóló jegyzőkönyvet, melybe mind azok, kik szavazatot nyertek, a szavazatok mennyiségi sorrendje szerint feljegyzendők.

14. § Kihirdetvén a választás eredménye, azok, kik kamarai tagokul választattak, a bizottság által bizonyos rövid határidő kiszabása mellett kérdezendők meg, ha vajon a kamarai tagságot elfogadják-e vagy sem?

Ha a megkérdezett nem válaszol, ez beleegyező elfogadásnak tekintendő, – tagadó válasz esetében pedig ezen eljárás a szavazatok mennyiségi sorrendje szerint addig folytatandó, míg a választás alá került tagsági helyek oly egyének által vannak betöltve, kik a reájuk esett választást elfogadják.

15. § A választási jegyzőkönyv az összeírással s valamennyi kísérő iratokkal együtt minden eljáró hatósághoz terjesztendő be, melytől a bizottság kiküldetését vette.

A egyes bizottságok jegyzőkönyveiket azon érdeklett kiküldő hatósághoz nyújtják be, mely az illető alkerületben képviseltek közt a legnagyobb területtel bír.

16. § Az illető hatóság az átvett választási jegyzőkönyvet és irományokat azon szabad királyi városhoz teszi át, melynek kebelében a kamara székhelye van, ezen szabad királyi városhi hatóság pedig azokat saját kebelbeli választási bizottságának adja ki, mely, a kamarai beltágok választását intézi.

17. § Ezen a kamara székhelyén működő választási bizottságok mindegyike ekképp a kamara kerületéhez tartozó valamennyi alkerületben történt választások jegyzőkönyveit átvéven, azokból a megválasztott összes kamarai bel- és kültagok névjegyzékét állítja össze, s azokat egyenkint alakuló ülésre hívja meg, melyben elnököket és szakosztálybeli alelnökeket választják meg. – Az erről szóló jegyzőkönyvet ugyanezen bizottság terjeszti miniszteri jóváhagyás alá, melynek bekövetkezésével az eljáró bizottság mind az eddig fennállott, mind az újon választott kamara összes bel- és kültagjait közös végülésre hívja meg.

Ezen ülésben kihirdetvén az elnökválasztás jóváhagyása, a bizottság kijelenti, hogy az eddig fennállott kamara feloszlottnak tekintendő, intézkedik arról, hogy a régi kamara összes vagyona és irattára az új kamarának adassék át, leteszi az összes választási irományokat a kamara levéltárába – végjelentést ad a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszternek a megtörtént választásról és végintézkedéssel befejezven eljárását, az ezen túli teendőket az újon választott kamarára bízza.

A DEBRECENI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA ÜGYRENDJE

(Debrecen, 1869. december 3.)

A rendelkezésünkre álló egyik legrégebb kereskedelmi és iparkamarai ügyrend a Debrecen város központtal felállított kamara ügyletrendje. Ez számos párhuzamosságot mutat a budapesti kereskedelmi és iparkamara első ügyrendjével, azonban mivel azt csak kivonatossan és nem teljes egészében ismerjük, ezt az első, alkotmányos alapokra és az új kamarai törvényre támaszkodó alapszabályt közöljük. A debreceni kamara ügyrendjét az 1869. december 3-i rendes ülés hagyta jóvá és Komlóssy Imre elnök, valamint Király Ferenc kamarai titkár jegyzi. A korabeli szóhasználattal ügyletrendnek nevezett dokumentumot a földművelés-, kereskedelem- és iparügyi miniszter 1870. december 17-i rendelete hagyta jóvá.

A DEBRECENI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA ÜGYLETRENDJE

A kamara területe: A debreceni kereskedelmi és iparkamara kerületének területét székelylén kívül képezik: Bereg, Ugocsa, Máramaros, Békés, Bihar, Szabolcs, Kraszna és Középszolnok vármegyék, a körükben fekvő szabad királyi városok és a hajdú városok kerülete.

A debreceni kereskedelmi és iparkamara ügyletrendje azon esetekre, melyekre nézve az 1868-dik évi VI-dik törvénycikk nem intézkedik, jóváhagyva a nagyméltóságú magyar királyi földművelés, ipar- és kereskedelmi minisztériumnak 1870-dik év december hó 17-kén 23.830. szám alatt kelt rendelete által.

1. § A debreceni kereskedelmi és iparkamara rendes közös üléseit minden hó első péntek napján pontban 3 órakor tartandja.

Rendkívüli ülést, valamint osztályüléseket és szaktárgyalásokat az elnök, sőt osztályüléseket az alelnök is annyiszor hívhat össze, amennyiszor ezt a szükség igényli.

2. § A kamara beltágjai úgy a rendes, mint a rendkívüli és osztályülésekre meghívó jegyek által hivatnak meg.

A meghívó jegyek 24 órával a gyűlés előtt körirat mellett kézbesítettnek, melyen a kézbesítést saját kezűleg elismerni tartoznak.

A meghívó jegyeken a gyűlés fontosabb tárgyai elősorolandók.

3. § A kamarai kültagok úgy a rendes, mint a rendkívüli ülések idejéről a tárgysorozatnak megküldése mellett 8 nappal előbb értesítettnek.

4. § A kamarai kültagok, ha az üléseken megjelennek, utazási költségeik megtérítését nem követelhetik.¹

5. § Minden ülés a múlt ülés jegyzőkönyvének felolvasásával és hitelesítésével kezdődik, azután következnek a magyar királyi miniszteri leiratok, hatósági átiratok, magán beadványok, elnökieleg elintézett tárgyak, a kiküldött bizottságok jelentései, indítványok, javallatok, stb.

¹ Lásd erre vonatkozóan az 31-es sz. dokumentumot.

6. § A kamarához érkezett minden beadvány a legközelebbi ülésen tárgyalás alá veendő.
7. § Minden indítvány írásba foglalva az elnökséghez nyújtandó be.
8. § Az ülésben egyes tagok által tett szóbeli indítványok jegyzőkönyvbe veendők, de ugyan azon ülés folyama alatt nem tárgyalhatók, ha csak a tárgyalás sürgősségét a jelenlevő tagok legalább kétharmad rész szótöbbséggel ki nem mondják.
9. § A kamara egyes fontosabb ügyek megvitatása, a véleményes jelentések vagy javallatok elkészítése céljából külön bizottságokat is nevezhet ki.
10. § Az ily bizottságok fel vannak jogosítva tanácskozásaikra szakértőket, jogtudósokat, stb., kik nem tagjai a kamarának, meghívni.
11. § Oly sürgős tárgyakat, melyek előmunkálatokat kívánnak, az elnöknek jogában álland e végett egyes tagoknak vagy a szakbizottmányoknak tárgyalás előtt is kiadni.
12. § Az ülésekben az előadó beszédében félbe nem szakítható és a tárgyalás csak az előadás bevégezése után veheti kezdetét.
13. § Indítványozók indítványaik indoklása szempontjából szólási előjoggal bírnak.
14. § A tárgyalás egyedül a kérdésben forgó ügyre szorítandó; ha azonban szónok attól eltérne, az elnöknek tiszt őt a tárgyra figyelmeztetni és arra visszavezetni.
15. § Ha a szónok beszédében személyeskedésekre térne át, vagy sértő kifejezéseket használna, az elnöknek kötelessége őt rendre utasítani, vagy ha ez nem használna, tőle a szót elvenni.
16. § Egy tárgyhöz háromszornál többször senki nem szólhat, ezen szabály azonban az előadóra és az elnökségre nem alkalmazható.
17. § A tárgyalás bevégezettnek tekintik, ha az ügghöz senki sem kíván többé szólani.
18. § A vitatkozás befejeztetvén, az elnök a tárgyalást összegzi és szavazás alá bocsátja, akképpen tévén fel a kérdést, hogy arra „igen”-nel vagy „nem”-mel lehessen felelni.
19. § A szavazás megtörténvén, az elnök az 1868-dik évi VI. tc. 18-dik §-a figyelembe vételével a végzést kimondja.²
20. § A debreceni kereskedelmi és iparkamara hivatalos nyelve a magyar, ezen folynak a tanácskozások és tárgyalások a rendes és rendkívüli közös ülésekben, az osztályülésekben és szaktárgyalásokon; szerkesztetnek és adatnak ki a kamara miden néven nevezendő végzései, határozatai, kiadmányai, javallatai és évi jelentései, ezen vezettnak a kamara különböző jegyzőkönyvei és kimutatásai és vitetik a hivatalos levelezés.
21. § A kamarához érkező beadványokról iktatókönyv vezettnik, melybe a beadvány érkezési napjának kelte és számának megemlítése, valamint a hatóságnak, melytől érkezett vagy magányzóznak ki által beadatott, megnevezése mellett rövid kivonatban bejegyzendő.
22. § A tárgyaláson keresztül ment és teljesen elintézett minden beadvány, mennyiben vissza vagy szétküldés alá nem esik, a tárgyalás idejének és jegyzőkönyvi számának reá vezetése után, melyek az iktatókönyv megfelelő rovatában is feljegyzendő, levéltárba helyeztetik.
23. § Az elnök, vagy akadályoztatása esetében az alelnökök egyike a titkárral törvényes képviselője a kamarának.

² A törvény 18. §-a az érvényes határozatok meghozatalához szükséges taglétszámot a rendes ülés esetében 12, az osztályülések esetében 6 jelenlevő szavazóképes kamarai tagban állapítja meg, ugyanakkor pedig kimondja, hogy a többségi döntéssel szembeni különvélemény külön kérésre beiktatható a jegyzőkönyvbe.

24. § A kamara minden kiadmányai, levelezései, stb. csak az elnök és titkár aláírásával történhetnek; oly kiadmányok, melyeken ezen aláírások egyike hiányzik, hivatalosoknak nem tekinthetők.

25. § A kamara saját kebeléből választja meg titkos szavazás útján pénztárnokát, ki a pénztár kezelését és a számadások vezetését díj nélkül teljesíti.

26. § A pénztárnok csak ez elnök és a titkár aláírásával ellátott utalványokra fogadhat el pénzeket és teljesíthet fizetéseket.

27. § A pénztárnok minden év végével lezárja számadásait és azokat a legelső rendes közös kamarai gyűlés elibe terjeszti.

28. § A gyűlés a számadások megvizsgálására egy három tagú bizottmányt nevez ki, mely a pénztár és számadások vizsgálatát a pénztárnok közbejöttével eszközölve, eljárásáról jelentését az elnökhöz adja be, ki azt a legközelebbi rendes ülésen bemutatja.

29. § A számadások az év lejártával legfeljebb 10 hét alatt a nagyméltóságú magyar királyi földművelés, ipar és kereskedelmi minisztériumhoz felterjesztendő és felülvizsgáltatásuk után hírlapok útján közzé teendő.

30. § A kamara maga készíti évi költségelőirányzatát és azt legfeljebb augusztus 15-ig a nagyméltóságú magyar királyi földművelés, ipar és kereskedelmi minisztériumhoz jóváhagyás végett felterjeszti.

31. § A kamara határozatainak foganatosítását és egyéb munkákat a kamara által választott titkár és altitkár a segédszeméllyel teljesítik.

32. § Az első titkár, ki főnöke az irodának, kötelességei közé tartozik különösen

– a kamarai kerület kereskedelmi, közlekedési és iparviszonyairól és az e részbeli tapasztalatok, panaszok és kívánalmakról a nagyméltóságú magyar királyi földművelés, ipar és kereskedelmi minisztériumhoz évenként terjesztendő jelentés összeállítása, mely a kamara részéről előrebocsátott átvizsgálás és jóváhagyás után legkésőbb a következő év március havában kellő mennyiségű példányban kinyomtatandó és felterjesztendő, valamint a kamarai területen létező összes törvényhatóságoknak kereskedelmi és ipartársulatoknak, végre a nagyobb iparvállalatoknak is megküldendő.³

– a kamarától kért vélemények, úgy az általa teendő javallatok és egyéb felterjesztések kidolgozása.

– a rendes és rendkívüli közös ülésekben, az osztályülésekben és szaktárgyalásokban a jegyzőkönyv vezetése és elkészítése.⁴

³ Lásd erre vonatkozóan még az 32-es sz. dokumentumot.

⁴ A jegyzőkönyvekre vonatkozóan fontos változást és egységesítést hozott báró Kemény Gábor miniszter 1880. július 6-i rendelete. Ebben a minisztérium előírta, hogy a jegyzőkönyvbe a napirend előtt felveendő: 1. a jelenlevők névsora; 2. az ügyforgalom számszerinti kimutatása az utolsó ülés óta és a beérkezett egyes darabok tárgy szerinti rövid jellemzése (mint pl. átirat iparbejelentésekkel; árjegyzék állami szerekéről; vasúti körözüvény új díjszabályok életbeléptetése, a gyors- és teherárú forgalomban eszközölt változások és új vasúti állomások megnyitása tárgyában; jegyzék a m. kir. vámhivatalokból be- és kivitel-árumennyiségekről; átirat bejegyzett és törölt cégekről; átirat kamarai illeték lajstromokkal; értesítés kereskedelmi és ipartársulatok megalakulásáról; elintéztett miniszteri leiratok; elintéztett megkeresések; bejegyzett áruvédjegyek; az utolsó ülés óta tartott bizottsági és osztályülések kimutatása stb.). Ezt követi 3. a napirend tárgyjegyzéke, melybe az elnöki és titkári közlések után mindig a tárgyalandó miniszteri leiratok veendőik fel, majd végül az 4. az ülés folyama.

33. § Minden egyéb irodai munkákat a II-dik titkár a segédzemélyzettel végez, mely ennélfogva vezetése alatt áll.

Köteles az ülésekben jelen lenni és a titkárt akadályoztatása esetén helyettesíteni.

Mindennemű kiadmányok, végzések és határozatok pontos kiadása vagy kézbesítése a titkár közbejöttével a II-dik titkár tiszte, ugyan azért a hivatalos pecsét, a levéltár és könyvtár felügyelete alatt állanak.

Ő vezeti az iktatókönyvet, gondoskodik az irodai munkák helyes beosztásáról és azoknak pontos teljesítéséről, a különböző statisztikai adatoknak a titkárral egyetértőleg megállapított és kidolgozott mintaívek szerint való beszerzéséről és kellő alakban összeállításáról.

34. § A debreceni kereskedelmi és iparkamara hivatalos pecsétje „Kereskedelmi és iparkamara Debrecen” körirattal, közepén Magyarország címerével leendő ellátva.

35. § A levelek és kiadmányok elküldése, illetőleg kézbesítési ellenőrzése szempontjából rendes átvételi könyv vezetetik, melyben az átvételt az átvevő saját kezűleg igazolandja.

36. § A hivatali helyiségek és a bútorzat tisztán tartását, a fűtést és világítást a hivatalszolgá teljesíti, ki egyszersmind a kamara minden küldéseiben is híven eljárni köteles.

Kelt Debrecenben a kereskedelmi és iparkamara 1869-dik évi december 3-án tartott rendes üléséből.

Komlóssy Imre m.k., elnök

Dr. Király Ferenc m.k., titkár

Forrás: OSZK Kisnyomtatványtár 1870/16 (Kereskedelmi és iparkamarák).

AZ IGAZSÁGÜGYMINISZTER
35.365/1874. SZ. RENDELETE AZ ÜGYVÉDI KAMARÁK
FELÁLLÍTÁSÁRÓL
(Budapest, 1874. december 28.)

A kereskedelmi és iparkamarák létrehozását követően több szakmában is megkezdődött a hasonló érdekképviselői szervezet iránti lobbitevékenység. Ezek közül az Osztrák-Magyar Monarchia korszakában csak az ügyvédi rendtartás módosításával, az 1874. évi XXXIV. törvénycikkkel lehetővé tett ügyvédi és az ezzel párhuzamosan felállított közjegyzői kamarák kerültek megszervezésre.¹ Az igazságügyi miniszter jelen rendelete huszonhét központtal hoz létre ügyvédi kamarákat. A rendelet pontosan szabályozza ezek területét és hatókörét.

AZ IGAZSÁGÜGYI M. KIR. MINISZTERNEK
 1874. DECEMBER 28-ÁN 35.365. SZ. A. KELT KÖRRENDELETE
 VALAMENNYI KIR. BÍRÓSÁG ÉS ÜGYÉSZSÉG VEZETŐJÉHEZ
 AZ ÜGYVÉDI KAMARÁK SZÁMA, SZÉKHELYEI
 ÉS KERÜLETEI TÁRGYÁBAN

Az 1874. évi XXXIV. tc. 7. §-ában nyert felhatalmazás erejénél fogva, az ügyvédi kamarák számát, székhelyeit és kerületeit következőleg állapítom meg:²

FOLYÓ-SZÁM	AZ ÜGYVÉDI KAMARA SZÉKHELYEINEK NEVE	AZON KIR. TÖRVÉNYSZÉKEK NEVEL, MELYEKNEK KERÜLETEIRE AZ ÜGYVÉDI KAMARA KITERJED
1.	Arad	Arad, Békés-Gyula, Borosjenő és Kőrösbánya
2.	Balassagyarmat	Balassagyarmat és Ipolyság

¹ A közjegyző hivatalok felállítására a közjegyzői rendtartás (1874: XXXV. tc.) megalkotása után az 1874. évi december 18-án kiadott 4164/1874. IM. számú rendelettel került sor. Ez a Pauler Tivadar (vallás- és közoktatásügyi miniszter!) által szignált rendelet 182 székhellyel hoz létre közjegyzői állásokat és utasítást tartalmaz, miszerint a bírói megbízások ezentúl az adott területért illetékes közjegyzőnek adandók. Ezt követően a közjegyzői kamarákat a 13.356/1875. sz. I.M. rendelet hozta létre, mely összesen 10 közjegyzői kamarát állít fel Arad, Budapest, Debrecen, Kassa, Kolozsvár, Pécs, Pozsony, Szeged, Szombathely és Temesvár központtal. Mivel a közjegyzői kamarák valójában csak szakmai testületek voltak és autonómiájuk önszerveződésükön túl nem nyert nagyobb szerepet korszakunkban, így részletes bemutatásuktól eltekintünk.

² Jelen rendeletet a miniszter megbízásából Csemegi Károly igazságügyi államtitkár 1875. október 25-én módosította a folyó évben kiadott 2.722./M.E. sz. kormányrendelet alapján. Ebben átszervezésre kerültek az ügyvédi kamarák székhelyei és területi kiterjedésük. Az alábbiakban ezen változásokat minden érintett kamaránál jelezzük.

3.	Besztercebánya	Besztercebánya, Selmecbánya, Túrócszentmárton és Zsolna ³
4.	Brassó	Brassó, Fogaras, Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy ⁴
5.	Budapest	Buda, Esztergom, Kalocsa, Pest és Pestvidék ⁵
6.	Debrecen	Debrecen, Hajdúböszörmény, Karcag és Nyíregyháza ⁶
7.	Eger	Eger, Gyöngyös és Jászberény
8.	Eperjes	Alsó-Kubin, Eperjes, Liptószentmiklós és Lőcse
9.	Győr	Győr, Komárom, Magyaróvár és Pápa ⁷
10.	Gyulafehérvár	Abrudbánya, Déva, Gyulafehérvár, Hátszeg és Nagyenyed ⁸
11.	Kassa	Homonna, Kassa, Sátoraljaujhely és Torna
12.	Kecskemét	Kecskemét és Szolnok
13.	Kolozsvár	Deés, Kolozsvár, Szamosújvár és Torda
14.	Máramarosziget	Beregszász, Huszt, Máramarosziget, Nagy-Szőllős és Ungvár ⁹
15.	Marosvásárhely	Besztercze, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Naszód és Székelyudvarhely
16.	Miskolc	Miskolc és Rimaszombat
17.	Nagyvárad	Belényes, Nagyvárad, Szilágysomlyó és Zilah
18.	Nagyszeben	Medgyes, Nagyszeben és Segesvár
19.	Pécs	Pécs és Szekszárd
20.	Pozsony	Aranyos-Maróth, Nagyszombat, Nyitra, Pozsony, Szenicz és Trencsén

³ Az 1875/31.632. I.M. sz. miniszteri rendelet alapján a besztercebányai kamara már csak Besztercebánya, Selmecbánya és Zsolna területére terjed ki.

⁴ A brassói kamara területét az 1875/31.632. I.M. sz. miniszteri rendelet Brassó és Kézdivásárhely kerületekre korlátozta.

⁵ A 1875/31.632. I.M. sz. miniszteri rendelet alapján Budapest kamarai központ a székváros, Kalocsa és Pestvidék területére terjed ki.

⁶ Debrecen elveszti fennhatóságát Hajdúböszörmény fölött.

⁷ A 1875/31.632. I.M. sz. miniszteri rendelet szerint Pápa kikerült a győri ügyvédi kamara kerületi beosztásából.

⁸ Abrudbánya és Hátszeg a módosítás alapján már nem része a gyulafehérvári ügyvédi kamarának. Az ügyvédi kamarák kerületeit ért legnagyobb átrendeződésre húsz év elteltével, 1895-ben került sor. A miniszter nevében Vörösmarty államtitkár ekkor megszüntette a gyulafehérvári ügyvédi kamarát: „Az 1874:XXXIV. tc. 17. §-ában nyert felhatalmazás alapján az ügyvédi kamarák kerületeinek megállapítása tárgyában 1875. évi október hó 25-én 31.632. sz. a. (1875. évi Rendeleték Tára 140. sz.) kiadott igazságügyministeri rendelet részbeni módosításával, a gyulafehérvári ügyvédi kamarát megszüntetem, és annak területét szétosztva: a dévai kir. törvényszék területére az aradi ügyvédi kamara hatóságát, a gyulafehérvári. kir. törvényszéknek és az 1893. évi 40.452 számú igazságügyministeri rendelet szerint a tordai kir. törvényszék kerületébe átcsatolt topánfalvi kir. járásbírósnak területére a kolozsvári ügyvédi kamara hatóságát kiterjesztem. Ez a rendeletem 1896. évi január hó 1-ső napján lép hatályba. Budapest, 1895. évi október hó 20-án.” *Forrás: Magyarországi Rendeleték Tára. 1895. II. kötet, 1177. o*

⁹ A máramaroszigeti ügyvédi kamara területéből a 1875/31.632. I.M. sz. miniszteri rendelet kivette Huszt, Nagyszőlős és Ungvár közigazgatási egységeit.

FOLYÓ-SZÁM	AZ ÜGYVÉDI KAMARA SZÉKHELYEINEK NEVE	AZON KIR. TÖRVÉNYSZÉKEK NEVEL, MELYEKNEK KERÜLETEIRE AZ ÜGYVÉDI KAMARA KITERJED
21.	Sopron	Sopron, Szombathely és Szentgotthárd ¹⁰
22.	Szabadka	Baja, Szabadka, Újvidék és Zombor
23.	Szatmárnémeti	Nagybánya, Nagykároly és Szatmárnémeti
24.	Szeged	Hódmezővásárhely, Makó, Nagy-Kikinda és Szeged
25.	Székesfehérvár	Székesfehérvár és Veszprém
26.	Temesvár	Fehértemplom, Karánsebes, Lugos, Nagybecskerek, Oravicabánya, Pancsova, Temesvár és Versec
27.	Zalaegerszeg	Csáktornya, Kaposvár, Nagykanizsa és Zalaegerszeg.

Ezen rendeletem a királyi első fokú bíróságoknál és a királyi ügyészségeknél oly helyiségben függesztessék ki, hogy a gyakorló ügyvédek annak tartalmáról ez úton is tudomást szerezhessenek.

Forrás: Magyarországi Rendeletek Tára. 1874. 355–357.

¹⁰ A soproni kamara területe az átalakítás nyomán jócskán megcsappant, hiszen Szombathely központtal és Szentgotthárdra is kiterjedő területtel egy új ügyvédi kamara került felállításra.

A KECSKEMÉTI ÜGYVÉDI KAMARA ÜGYRENDJE (Kecskemét, 1875. május 8.)

Az 1874. évi XXXIV. törvénycikk nyomán létrejött ügyvédi autonóm, érdekvédelmi szervezetek között a budapesti mellett az elsők között alakult meg a kecskeméti ügyvédi kamara. Ez Kecskemét és Szolnok területén szervezte meg az ügyvédség érdekképviselését. A kamara ügyrendjét az 1875. április 3-án tartott közgyűlés fogadta el, azonban ennek néhány pontját a minisztérium kifogásolta. A javaslatok nyomán az ügyrend átdolgozását az 1875. május 8-i közgyűlés hajtotta végre. Az így megalkotott ügyrendet Csilléry Benő elnök és Zombory László titkár látták el kézjegyükkel, majd végül az igazságügyi miniszter nevében Csemegi Károly államtitkár hagyta jóvá május 17-én. Az ügyrend az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában, egyetlen 1904-ben eszközölt kisebb módosítástól és kiegészítéstől eltekintve, mindvégig változatlan formában maradt érvényben.

A KECSKEMÉTI ÜGYVÉDI KAMARA ÜGYRENDJE

I. A KAMARA TAGJAI

1. § A kecskeméti ügyvédi kamara tagjai azok, kik a kamara lajstromába – mint ügyvédek – bejegyezve vannak.

A felvételtől az ügyvéd igazolványt nyer, a m. kir. igazságügy-minisztériumnak jelentés tétetik, és a kamara területén levő királyi bíróságok, valamint a királyi ügyészségek értesítetnek.

2. § A kamara lajstromába leendő felvétel iránti folyamodványhoz 5 forint beíratási-díj csatolandó.¹

A kamara alakulása alkalmával bejelentett és a választmány által igazolandó tagok e beíratási-díjat az igazolás megtörténtéről nyert értesítés vételétől számított 8 nap alatt tartoznak a kamara pénztárába befizetni.

3. § A tagok által a beíratási-díjon felül fizetendő évi illetmény, a szükséglethez mérten, évről évre a rendes közgyűlésen állapítatik meg; ezen illetmény a kamara pénztárába fél-évenkénti egyenlő részletekben – mindenkor január és július hónapokban – előre fizetendő be.

A később és pedig a fél év bármely szakában belépők, az azon félévre megállapított évi illetmény lejárt részét bejegyeztetésük alkalmával azonnal és egyszerre tartoznak befizetni.

4. § Az évi díj a helyben lakó tagoktól a kamara szolgálja által kézbesített nyugtára, a vidéki tagoktól pedig a részükre postai utánvétellel megküldött nyugtára lesz beszedendő, s ez esetben a postai utánvétel díja az illető tagtól szintén beszedetik.

A fizetésben késedelmes tagokra nézve a kecskeméti királyi járásbíróság illetősége köttetik ki.

¹ Az 1904-ben a módosított ügyrend a beíratási díjat 60 koronára emelte.

5. § Ha az ügyvéd a felvételnél bejelentett lakhelyét akár e kamara kerületén belül más községbe, akár más kamara kerületébe áttenni óhajtja, köteles ezt a kamarának az ü.r.t.s.² 8. §-ban foglalt intézkedések³ megtehetése végett, az átköltözést megelőzőleg 1 hóval bejelenteni; - mit a kamara válaszmánya legfeljebb 8 nap alatt elintézni köteles.

Más kamara kerületéből a kecskeméti ügyvédi kamara kerületébe ügyvéd mindaddig át nem költözhetik, míg az ü.r.t.s. 8. §-ához képest előbbi kamarája a kecskeméti ügyvédi kamarát e szándékáról nem értesíti s ő az ügyrend 2. §. szerint felszerelt folyamodványában nem igazolja azt, hogy ellene az ü.r.t.s. 3. §-ban foglalt kizárási okok⁴ nem alkalmazhatók.

6. § Ha az ügyvéd lemondás következtében a lajstromból leendő kitörlését kéri, e folyamodványhoz a hivatalos hirdetmény iktatói díj mindenkor csatolandó.

Ha a kitörlés halálozás következtében eszközrendő, a kamara által előlegezett hirdetési díjak az elhunytak hagyatékából hajtandók be.

Kényszer kitörlés esetében a hirdetési díj a netán megállapított egyéb eljárási költségekkel együtt hajtandó be.

II. ÜGYVÉDJELÖLTEK

7. § Az ügyvédjelöltek lajstromába leendő felvétel iránti folyamodványban a kamara kerületében gyakornokoskodó jelöltnak, - amennyiben a kamara alakulásakor már szabályszerű joggyakorlaton volt, - elméleti képzettségén felül igazolnia kell:

a) Hivatalos kinevezési okmánnyal, hogy bíróságnál, kincstári, közalapítványi vagy királyi ügyészségnél alkalmazásban volt; vagy törvényszéki végzéssel, hogy az ügyvédjelöltek törvényszékieleg vezetett névjegyzékébe bevezettetett.

b) Eddigi főnöke vagy főnökei bizonyítványával pedig azt, hogy a szabályszerű bejelentés napjától folyó gyakorlat a törvényszerűnél hosszabb időre félbe nem szakított.

A joggyakorlatba csak most, vagy ezentúl belépő ügyvédjelölt képesítettséget az ü.r.t.s. 11. §-ához képest tartozik kimutatni.⁵

8. § Ha az ügyvédjelölt a kamara kerületében főnökét változtatja, s erről az ü.r.t.s. 12. §-a ellenére jelentést nem tenne, az így elmulasztott idő szabályszerű joggyakorlatnak nem tekinthetvén, a törvény kívánta gyakorlatidőbe be nem számítható.⁶

² A továbbiakban is gyakran használt rövidítés: ügyvédi rendtartás, értsd az 1874. évi XXXIV. törvény-cikk.

³ Ezek az intézkedések magukba foglalják az új lakhelyül választott kamara válaszmányának értesítését, majd az áttelepülés akadály nélkülségének elismerését és a régi kamara lajstromából való törlést.

⁴ Ilyen kizárási okot jelent, ha a jelentkező csőd vagy gondnokság alatt áll, ha olyan büntetett vagy vétséget követett el, amely miatt az ügyvédi hivatás gyakorlásától el kellene tiltani, vagy ha már az eddig fennálló törvényes szabályok szerint az ügyvédségtől bizonyos időre avagy örökre eltiltották.

⁵ Eszerint az ügyvédjelölt köteles igazolni, hogy a jogi és államtudományok befejezése után az elméleti államvizsgákat, avagy az első szigorlatot sikerrel letette, vagy pedig hogy valamely, a kamara kerületében lévő bíróságnál, ügyvédnél, kincstári, közalapítványi, királyi ügyészségnél vagy közjegyzőnél joggyakorlatba lépett.

⁶ Az 1874. évi XXXIV. tc. értelmében: „Ha az ügyvédjelölt ugyanazon kamara kerületében levő más bírósághoz, ügyészséghez, ügyvédhez vagy közjegyzőhöz joggyakorlatra megy át, ezt mind az előbbi, mind az új főnöke bizonyítványának bemutatása mellett 15 nap alatt az ügyvédi kamara válaszmányának bejelenteni köteles. Ha más kamara területére lép át: új felvétellel van szükség.”

Ha pedig más kamara kerületébe átlépni kíván, e szándékáról a kamara választmányát átköltözése előtt 8 nappal értesíteni köteles; – a választmány az ügyvédjelölt e szándékáról azon kamara választmányát, melybe átlépni kíván – a bejelentéstől számított 8 nap alatt – értesíti, s ha az nyilatkozik, hogy a felvételre akadály nincs, ezt az illető ügyvédjelölt nevé-nél a lajstromba vezeti.

Ha pedig az ügyvédjelölt más kamara kerületéből a kecskeméti ügyvédi kamara kerü-letébe kívánna átlépni, ez csak akkor engedhető meg, ha az ü.r.t.s. 11. § rendeletének eleget tesz;⁷ – hogy azonban eddigi joggyakorlata is beszámíttassék, szükséges, miképp az ügy-védjelöltek lajstromába lett felvételtől szóló igazolványát s eddigi főnöke bizonyítványát fel-mutassa.

9. § A főnök a nála joggyakorlatban levő ügyvédjelölt magaviseletéről az ügyvédi kama-rát évenként november hóban értesíteni köteles.

10. § Miután a joggyakorlati időbe csupán az ü.r.t.s. 5. § 5-ik bekezdésében körülírt idő⁸ számítható be, a kamara választmánya köteles az ügyvédjelöltek gyakorlatának törvénysze-rű folytatását ellenőrizni. – Az ő hatásköréhez tartozik megbírálni, vajon a törvény által kí-vánt joggyakorlati idő valóban betöltött-e, vagy sem, s így a főnök évi jelentése és saját ta-pasztalása alapján az ü.r.t.s. 14. §-ban említett bizonyítvány kiállítása.⁹

11. § A lajstromba bevezetésről az ügyvédjelöltnek igazolvány szolgáltatandó ki, mely a főnök választásának bejelentésekor újjal kicserélendő.

Az igazolvány kiadása illetve kicserélése a lajstromban kitüntetendő.

Az újabb igazolvány csupán az előbbi főnök ellenjegyzésével ellátott kérvény alapján ad-ható ki. – Szintügy ellenjegyzendő a főnök által a kérvény, ha az igazolvány elvesztése ese-tén másolatának kiadása kérelmezetik.

III. VÁLASZTMÁNY

12. § A rendes választmányi ülésekre a választmány minden tagja meghívandó, s ha a rendes tagok határozatképes számmal jelennek meg, a póttagok véleményadási joggal igen, de szavazati joggal nem bírna.

Fegyelmi ülésekre a behívás sorrendjét a szorosan vett választmányi tagokra nézve az el-nök egész évre, 6 havi szolgálati tartammal előre állapítja meg, s a rendes évi közgyűlésnek bejelenti. – A póttagok csak akkor vesznek részt a fegyelmi ülésekben, ha a rendes tagok valamelyike, vagy többen a részvételben időlegesen, vagy állandóan gátolva vannak, behí-vásuk sorrendje azonban az elnök által egész évre, 6 havi szolgálati tartammal, szintén meg-állapítandó s bejelentendő és e sorrendben a fegyelmi ülésekre mindig behívandók.

13. § Az elnök¹⁰: képviseli a kamarát hatóságok, bíróságok és harmadik személyek irányá-

 ⁷ Lásd az 5. számú lábjegyzetet.

⁸ Vagyis csak a kizárólag joggyakorlatban töltött idő számítható be, kivéve a betegség, katonai szolgálat, illetve az éves szabadság idejét.

⁹ Eszerint csak a kamara állíthat ki bizonyítványt a joggyakorlatról illetve a kamara lajstromába történt bevezetésről.

¹⁰ A következő paragrafusok kiemelései az eredetiben.

ban, – a napirend megállapítása mellett összehívja a közgyűlést, a választmányi és fegyelmi üléseket, úgyszintén kitűzi a fegyelmi tárgyalások határnapjait, s mindezekben elnököl; – fegyelmi vizsgálatok teljesítésére a kamara egyik tagját, mint vizsgálati biztost, kiküldi; az ügydaraboknak előadót rendel; évenként – 6 havi szolgálati tartammal – előre megállapítja a fegyelmi bíróság tagjait; a titkár és az ügyész akadályoztatása esetében helyettest nevez; a vád alá helyezési határozatokat, az ügydöntő végzéseket és ítéleteket, a hatóságok, bíróságok vagy harmadik személyekhez intézett átiratok, illetve levelezéseket, szerződéseket és minden jogügyletet tárgyazó okmányt, jelentéseket, hivatalos bizonyítványokat, hirdetményeket, köriratokat, meghagyásokat, a közgyűlési, választmányi és fegyelmi ülések jegyzőkönyveit, a titkár által készített kiadmányi terveket ellenjegyzi; a kamara ügykezelését ellenőrzi; az ülések és tárgyalások alkalmával a rend fenntartására ügyel s ehhez képest őt illeti a jog szükség esetén a szólót rendreutasítani, tőle a szót megvonni, sőt esetleg a gyűlést vagy ülést felosztatni; joga van a kamara pénztárát és a számadásokat bármikor megvizsgálni, sőt köteles ezen vizsgálatot havonként legalább egyszer teljesíteni és észrevételét a legközelebbi választmányi ülésen előterjeszteni, jogosítva van sürgősebb fizetéseket – a közgyűlésileg megállapított költségvetés keretén belül – 100 forint erejéig utalványozni; végre a kamara tagjai, továbbá az ügyvédek és ügyvédjelöltek, végre az ügyvédek és megbízóik közt az ügködési viszonyokból felmerülő egyenetlenségek kiegyenlítését az érdekeltek megidézése és meghallgatása után békés úton megkísérti s e célra a kamara oly tagjait, kiknek közrehatásától jó eredményt vár, meghívhatja.

14. § A kamarának egy tagja sem tagadhatja meg szolgálatát az elnök által hozzá hivatalos ellátás végett utasított ügyekre nézve, ha csak ellenében a tkezési r.t.s.¹¹ 56. §-ában foglalt kizárási okok különben is nem alkalmazhatók, s felmentésére nézve más alapos okot felhozni nem képes.

Ha az elnök az előterjesztett okot alaposnak nem találja, a választmánynak azonnal jelentést tesz s ez a kiküldetésre nézve rögtön s az illető ügyvédre nézve a jogorvoslat kizárásával határoz.

Ha az illető tag megbízatásának eleget nem tenne, az elnök erről a választmánynak jelentést tesz, mely ellenben az ü.r.t.s. 28. § második kikezdésében megszabott módon jár el.¹²

15. § *Az elnöki helyettes:* a működésében esetleg akadályozott elnök helyét pótolja.

16. § *A titkár:* egyszersmind a kamara irodafőnöke és irattárnoka; az ő felügyelete és fe-

¹¹ Sic! Értsd: 1868: LIV tc. a polgári törvénykezési rendtartás. Ennek 56. §-a a következő kizárási okokat sorolja fel: „Bírói személynek nem szabad oly ügyekben részt venni: a) melyekben saját személyénél fogva érdekelve lévén, közvetlenül vagy közvetve kárt vagy hasznot remélhet; b) melyek által felesége vagy jegyese, fel- vagy elmenő ágbeli rokonai, avagy olyan személyek vannak érdekelve, kik vele negyediziglen oldalrokonságban vagy másodiziglen sógorságban, továbbá fogadott szülei vagy fogadott gyermeki, végre gyámsági vagy gondsoksági viszonyban állnak; c) melyekben mint tanú, szakértő, képviselő vagy közbenjáró működött; d) a felsőbb bíróságoknál olyan ügyekben, melyeknek alsóbb bírósági előadásában vagy eldöntésében részt vett; e) az olyan felek ügyeiben, kiknek valamelyikével ellenséges vagy peres viszonyban áll. A négy első esetben érintett akadályok akár az eljárás megindításakor, akár annak folyama alatt merültek fel, – habár a felek e miatt nem tettek volna is kifogást: az illető bírói személy által az elnöknek hivatalból feljelentendő, a ki az érdekelt tag helyett más bírót alkalmazand.”

¹² Vagyis a feladatát nem megfelelő módon ellátó kirendelt ügyvéd költségére bízhat meg egy újabb ügyvédet a megfelelő képviselet ellátására.

gyelmi hatalma alatt áll az iroda és szolgaszemélyzet, melyet – a választmány jóváhagyása mellett – ő fogad fel és bocsát el, ő gondoskodik a lajstromok és segéd-könyvek pontos vezetéséről, a kiadmányok szabályszerű kiállításáról és kézbesítéséről, a kiadmányokat – tekintettel az ügyrend 14. §-ára – az elnökkel együtt vagy egyedül aláírja; a közgyűlések, fegyelmi és választmányi ülések, valamint a fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyveit vezeti; az éves jelentés tervezetét szerkeszti; a szükséges kimutatásokat összeállítja; szóval ő látja el a kamara elnöke és a választmány utasításához képest a kamara összes belügyeit.

17. § *A pénztárnok:* a választmány utasításához képest kezeli a kamara bevételeit, kiadásait és a kamarára bízott alapítványi vagyont; a kiadásokat mindig a választmány határozata illetőleg elnöki utalvány folytán teljesíti; az évi költségvetési tervezetet javaslatba teszi s megállapítás és a közgyűlés elé terjesztés végett a választmánynak be mutatja; a pénztár állásáról a választmánynak évnegyedenként jelentést tesz; rendes számadást vezet s azt a rendes évi közgyűlésnek, illetőleg a kiküldött számvizsgáló bizottságnak – az arra vonatkozó bizonyítékokkal együtt – előterjeszti.

18. § *Az ügyész:* kiválóan van hivatva az ügyvédi kar erkölcsi tekintélyének megóvására s a zugírászat meggátlására; kötelessége a választmány utasítása folytán az elnök felperessége alatt az évi illetménnyel hátralékos tagokat az ügyrend 4. §-ában kikötött bíróság előtt megperelni; fegyelmi ügyekben az ügyvédi kart a kamara ügyésze, mint közvádó képviseli; ő ad véleményt a vádlott nyilatkozatának benyújtása után legfeljebb 3 nap alatt az iránt, vajon valamely feljelentés alkalmas-e a fegyelmi eljárás megindítására vagy sem; a keresztül vitt vizsgálat esetleges kiegészítését kívánhatja, befejezett vizsgálat után pedig a vizsgálat eredményéhez képest legfeljebb 15 nap alatt ő köteles indítványt tenni, mely fölött azután a fegyelmi bíróság határoz; a kitűzött fegyelmi tárgyalásnál előterjeszti a vizsgálat eredményét, a tanúhoz kérdéseket intézhet; a szóbeli tárgyalás befejezése után hasonlóképp előterjeszti a tárgyalás eredményét s a vádlott felmentésére vagy elmarasztalására indítványt tesz; a fellebbezési jog is, mint a kamara közvádóját, első sorban őt illeti meg.

19. § *A választmány:* hatásköréhez tartoznak – az ü.r.t.s. 27. §-ban elsorolt teendőkön kívül¹³ – általában a kamara belkezelési ügyei; továbbá mindazon teendők, melyeket az ügyrend rábízott és melyek sem a közgyűlés, sem az egyes tisztviselők kizárólagos ügykörébe nem utalvák.

A választmány különösen jogosítva és kötelezve van az ügyvédi kar becsülete, tekintélye és jogai megóvása, valamint a kamara tagjai és ügyvédjelöltek kötelességeik teljesítésének ellenőrzése céljából mindazon intézkedéseket megtenni, melyeket szükségeseknek és hasznosaknak tart.

A választmány köteles a kamara pénztárát és a számadásokat kiküldöttei által évnegyedenként legalább egyszer megvizsgáltatni, kik a vizsgálat teljesítése után észleleteikről a legközelebbi választmányi ülésben jelentést tenni kötelesek.

¹³ A törvénycikk a választmány hatáskörébe utalja a közgyűlési határozatok végrehajtását, az ügyvédek és ügyvédjelöltek felvételét, a róluk készített lajstromok vezetését, az ügyvédjelöltek gyakorlati idejéről és magaviseletéről bizonyítványok kiállítását, az ügyvédi vizsgáló bizottsághoz szükséges tagok megválasztását, a vagyontalan felek ügyeiben pártfogó ügyvédek kirendelését, az ügyvédek és ügyvédjelöltek feletti felügyelet és fegyelmi hatóság gyakorlását, továbbá a kamara vagyonának kezelését, a minisztériumi megkeresések, véleményezések, indítványok előkészítését, az éves jelentések megállapítását.

A választmány állapítja meg előlegesen az ügyrend és költségelőirányzat iránti tervezetet és véleményez előlegesen a kamarai tagok által a közgyűlés elé terjeszteni kívánt önálló indítványok felett.

A választmány választ a maga köréből könyvtárnokot, amennyiben a kamara közgyűlése szakkönyvtár felállítását elhatározza; a könyvtárnok utasításait a választmánytól kapja.

A választmány látja el a kamara gazdasági ügyeit, vagyonára felügyel s évenként a leltárt elkészíti s a közgyűlésnek bemutatja; kibérli a kamara hivatalos helyiségeit, azokat – a közgyűlésileg megállapított költségvetésnek megfelelően – felszereli, gondoskodik az összes szükségletek beszerzéséről; a beíratási díjak, évi illetmények, pénzbírságok és a fegyelmi úton megállapított költségek beszédéről, esetleg azoknak a kamara ügyésze közbenjárása mellett az illetékes bíróság útján eszközözlendő behajtásáról; végre a választmány tesz javaslatot a közgyűléshez arról, hogy a kiszabott és behajtott pénzbírságok hova fordíttassanak.

IV. VÁLASZTOTT BÍRÓSÁG

20. § Ha az ügyvéd és ügyfelek között a költségek és jutalom-díjak iránt, melyekre nézve az ügyvéd és a fél között előleges megállapodás létre nem jött, vagy melyekre nézve bírói megállapítás nem következett be, vita támadt és az ügyvéd s a fél a perlekedés kikerülése végett a kamara választmányát keresi meg a vita kiegyenlítésére, a kamara tagjaiból választott bíróság alakítandó akképp, hogy mindenik fél külön két választmányi tagot választ, kik egy általuk választandó ötödik tag elnökle alatt a vitás ügyet végleg s minden további perorvoslat kizárásával elintézik; az eljárás egyéb módjaira, az ítélet végrehajtására s az iratok elhelyezésére nézve a tkezési r.t.s.¹⁴ szabályai az irányadók.

Ha a választott bírák az elnökre nézve meg nem egyezhetnek, jelöltjeik között a sors dönt.

Az ügyvédi megbízásokban választott bíróság eljárását kikötni nem lehet; ily eljárás csak az ügyvéd és a fél közös írásbeli kérvénye alapján indítható meg.

V. PÁRTFOGÓ ÜGYVÉD ÉS GONDNOK KIRENDELÉSE

21. § Vagyontalan perlekedők részére a bíróság felhívása folytán a választmány nevez ki pártfogó-ügyvédet, s a kinevezésről az illető ügyvédet, a védencet s a felhívó bíróságot haladéktalanul értesíti.

Pártfogó-ügyvéd mindig azon ügyvédek közül nevezendő ki, kiknek lakhelyük az ügyre nézve illetékes bíróság területén van, s az egy helyen lakó ügyvédek között az ügyvédek lajstromába lett bevezetésük sorrendje szerint osztandók fel a kinevezések, miről külön jegyzék vezetendő.

22. § Az előző szakaszban megállapított sorrendtől csak akkor van eltérésnek helye, ha a

sorban kinevezett ügyvéd kinevezése ellen – az ü.r.t.s. 50. §-a alapján – törvényes kifogást emelhet, mely esetben a legközelebbi kinevezés a mentes ügyvédre esik.¹⁵

23. § Ha valamely kinevezett pártfogó-ügyvéd kinevezése folytán több rendbeli perben kénytelen üggykődni, mindezen perek további kirendeléseknél javára számítandók; igazolási perek és perújítások azonban ily beszámításoknál tekintetbe nem jöhetnek.

24. § Önkéntesen elvállalt szegényvédelmek további kirendeléseknél a vállalkozó ügyvédnek szintén javára számítandók.

25. § Ha valamely ügyvéd gondnokul rendeltetvén ki, az átvett iroda ügyiratai között vagyontalan perlekedők ügyeire vonatkozókra is akad, melyek az átvett irodába a volt irodatulajdonosnak pártfogó ügyvéddé lett kinevezése folytán kerültek, a kinevezett gondnok ezen ügyek jegyzékének bemutatásával a kamara választmányánál haladéktalanul és írásban tartozik nyilatkozni, vajon ez ügyekben vagy közülük egyik- vagy másikban továbbra is kíván-e önkéntesen pártfogó-ügyvédként működni vagy sem; az előterjesztéshez képest intézkedik azután a választmány és a tényleg átvett védelmeket az előző szakaszok értelmében a gondnok javára írja.

26. § A gondnok kinevezésénél a választmány az ügyrend 21., 22. és 23. §§ értelmében jár el.

VI. FEGYELMI ELJÁRÁS

27. § Ügyvéd vagy ügyvédjelölt ellen beérkezett vagy szóbeli panasz esetén a választmány megbízására jegyzőkönyvbe vett panaszt mindenek előtt másolatban a panaszolttal – a választmány által megszabott határidő alatt beadandó írásbeli nyilatkozat megtétele végett – kell közölni; a beérkezett nyilatkozat, amennyiben a választmány az ü.r.t.s. 73. §-a értelmében¹⁶ az ügyet végleg el nem intézné, a panaszt tartalmazó beadvánnyal vagy jegyzőkönyvvel együtt eredetben a kamara ügyészének záros határidő alatti indítványtétel végett, egyúttal pedig másolatban a kir. ügyésznek kiadatik.

A további eljárásra az ü.r.t.s. törvény irányadó.

A panaszlott nyilatkozata esetleg egy kiküldött választmányi tag által jegyzőkönyvbe is foglalható.

28. § Az ü.r.t.s 73. §-a értelmében foganatba vehető megintés vagy rendreutasítás csak írásban eszközölhető, szóbeli megintés vagy rendreutasításnak helye nincs.

29. § Az első folyamodású fegyelmi eljárás összes költségeit az eljáró kamara pénztára előlegezi, ennek megtérítésére a fegyelmileg marasztalt ítéletileg kötelezendő.

¹⁵ Az 1874. évi XXXIV. tc. 50. §-a értelmében a kijelölt ügyvéd a képviselőt csak akkor tagadhatja meg, ha rokoni szálak, esetleg gyámság vagy üzleti kapcsolat fűzi az ellenfelet képviselő ügyvédhez; ha közvetve vagy közvetlenül érintett vagy érdekelt a bíróság előtt tárgyalandó ügyben; ha az ellenfelet netalán egy másik bírósági ügyben már képviseli; ha a pert lakóhelyén kívül székelő bíróság előtt indítják; illetve ha már hasonló pártfogó ügyvédi teendőket ellát és egy újabb ilyen képviselő túlon túl megterhelné.

¹⁶ A 73. § szerint a választmány a kisebb vétségek esetében fegyelmi eljárás megindítása nélkül is rendreutasíthatja, illetve megintheti a vétkes ügyvédeket.

30. § A kamara pénztára előlegezi:

1. a vizsgáló biztos és az ügyész útiköltségét és szállásbérét;
2. a tanúk és szakértők útiköltségeit;
3. a netán szükséges hirdetményi díjakat.

31. § A költségek, melyeket a fegyelmileg marasztalt megtéríteni, illetőleg viselni tartozik, a következők:

1. a vizsgáló biztos és az ügyész útiköltsége és szállásbére;
2. ugyanazok napidíjai;
3. a tanúk és szakértők költségei;
4. a hirdetményi díjak;
5. posta, kézbesítési

és netaláni bérleti díjak; ez utóbbiak akkor, ha valamely fegyelmi tárgyalás megtartására esetleg valamely külön helyiség kibéreltetnek.

32. § A vizsgáló biztos és ügyész napidíjakat csak akkor számíthatnak fel, ha az ügy érdekében lakhelyükről elutazni kénytelenítettnek.

A napidíj – tekintettel arra, hogy a kamara tagjai a kamara érdekében tett munkálataikért fizetést nem igényelhetnek – 3 forintban állapítatik meg.

33. § Ha a fegyelmi ügy érdekében a vizsgáló biztos vagy az ügyész lakhelyükről elutazni kénytelenek, a vasutakon 2-ik, a gőzhajókon pedig 1-ső osztályú jegyre tarthatnak igényt.

VII. ÜGYKEZELÉS

34. § A minisztériumokkal és a legfőbb ítélőszékekkel való érintkezés jelentések útján, a többi hatóságokkal és bíróságokkal átiratok útján, a kamara tagjaival és az ügyvédjelöltekkel köriratok és meghagyások útján, ez utóbbiakkal és a felekkel végzéseket, határozatokat és ítéleteket útján történik.

Minden kiadmány a kamara pecsétjével látandó el, a pecsét „Kecskeméti ügyvédi kamara” körirattal Magyarország címerét s alatta az alakulás évét tartalmazza.

35. § Beadványok, indítványok stb. a szorosan vett választmányi tagok sorából kijelölendő, vagy bizottságok kirendelése esetén az ezek által választandó előadók előterjesztése alapján tárgyalhatnak a választmányi üléseken, közgyűlésen és a fegyelmi bíróság kebelében.

A kiosztott ügydarabok egyik rendes üléstől a másikig multhatlanul¹⁷ feldolgozandók. – Oly ügydarabok, melyek érdemleges elintézés céljából kiegészítést, pótlást vagy felvilágosítást igényelnek, ülésen kívül – az elnök ellenjegyzése mellett – intézendők el.

Fegyelmi tárgyalás esetén az eljárást az ü.r.t.s. 88. és következő §§ szabályozzák.¹⁸

☞

¹⁷ Értsd: haladék nélkül, azonnal.

¹⁸ Eszerint a tárgyalás nyilvános, hacsak a nyilvánosság kizárását közerkölcsiség szempontjából a fegyelmi bíróság szükségesnek nem találja. A tárgyalást az elnök a kitűzött ügy megnevezésével nyitja meg, majd a kamara ügyésze előadja vizsgálat eredményét. Ennek nyomán az elnök felolvastatja a szükséges iratokat, kérdéseket intéz a vádlotthoz, esetleg a tanúkhöz, szakértőkhöz, valamint a panasztevőhöz. Csak az elnök után intézhetnek kérdéseket a bírák. A tárgyalás lezárásával a kamara ügyésze terjeszti

36. § Az előadók részére az ügydarabok átvételéről egy közös átadási könyv vezetendő, melynek rovatai:

1. iktatószám;
2. az átvétel elismerése.

37. § Az elnök az általa elintézett szóbeli panaszokról naplót vezetett, melyet tudomás végett a választmánynak negyedévenként bemutatni köteles.

38. § A kamara irodájában az elnöki, folyó és fegyelmi ügyekre vonatkozólag egy közös iktatókönyv vezetendő, mely egyszersmind kiadó- és irattári sorkönyv gyanánt is szolgál;

– rovatai:

1. folyó-, előszám, előadó neve
2. csatolmányok száma
3. felek nevei, hatóság, melytől érkezett, ennek száma és tárgy
4. elintézés
5. kiadás napja
6. kézbesítési ív száma, postakönyv lapszáma
7. irattári jegy

Ehhez egy mutatókönyv készítettik, melynek rovatai:

1. a felek nevei, tárgy
2. iktatószámok,
3. irattári jegy.

39. § Az iktatókönyvbe vezetendő beadványok csak a kamara hivatalos helyiségében fogadhatók el és pedig naponként délelőtt 10–12 óráig.

A hivatalos óra lejártával az elnök az iktatókönyvet naponként lezárja.

Az iktatókönyvben a beadás napja középéről jó s minden beadványra vonatkozik a közvetlenül következő új keletig; a mely napon beadvány nincs, az iktatókönyvben megjegyzendő.

40. § E két könyvön kívül az ügyvédek és ügyvédjelöltek részére külön lajstrom vezetendő, melyben minden egyén számára külön lap nyittatik; erre vezetendők be mindazon adatok, melyeket az ü.r.t.s. az ügyvédek és ügyvédjelöltekre nézve nyilvántartani rendel, úgy szintén az ügyvédnek pártfogóvá vagy gondnokká kineveztetése is; az ügyvédek lajstromának rovatai a következők:

1. folyószám;
2. az ügyvédre vonatkozó beadványok éve;
3. hónapja;
4. napja;
5. iktatószáma;
6. elintézés módja;
7. jegyzet.

elő a tárgyalás eredményét (felmentés vagy büntetés), melyre a vádlott, vagy ügyvédje válaszolhat. Ezt követően további szóváltásnak nincs helye. A tárgyalásról jegyzőkönyvet vesznek fel, melyet az elnök és a jegyző hitelesít. Ha a tárgyalás alatt felmerült körülmények újabb tanúk kihallgatását vagy a vizsgálat folytatását teszik szükségessé, akkor ezt a fegyelmi bíróság a tárgyalás elhalasztása mellett rendelheti el.

Az ügyvédjelöltek lajstromának rovatai ezzel – azon különbséggel, hogy az ügyvéd helyett ügyvédjelölt iktatandó – teljesen megegyeznek.

E két lajstromhoz egy közös mutatókönyv vezetendő, melynek rovatai:

1. név, székhely vagy lakhely;
2. az ügyvédek lajstromának lapszáma.

41. § A kézbesítés helyben a kamara szolgálja által, vidékre pedig posta útján, kézbesítési ív mellett, szükség esetén bíróság megkeresésével történik; a kézbesítési ívek mindig a vonatkozó iratokhoz melléklendők.

A kézbesítési ív rovatai a következők:

1. a kézbesítendő ügydarab iktatószáma;
2. neme és mellékletei;
3. a fél neve és lakhelye;
4. az átvétel kelte, elismerése, vagy a kézbesítés és aláírás akadályai.

A postakönyv rovatai:

1. iktatószám;
2. az elküldés ideje;
3. a fél vagy a hatóság neve;
4. a küldemény értéke;
5. az átvétel igazolása.

42. § A nyilvántartandó ügydarabok részére egy nyilvántartási napló vezettetik, melybe bevezetendők mindazon ügydarabok, melyek bármely okból függőben tartatnak, vagy a melyekben záros határidő tűzött ki; ha a nyilvántartás napján a várt eredmény be nem következett, a titkár ezt bejelenteni köteles.

43. § Az előadónak a nyilvántartás szempontjából a nyilvántartandó ügydarabon ezt észrevehetőleg feljegyeznie kell, hogy az ügydarab a nyilvántartási naplóba multhatlanul¹⁹ bevezetessék.

44. § A kiadás éve, hónapja, napja, továbbá a kézbesítési ív folyó száma, s esetleg a postakönyv lapszáma a kiadott ügydarabra vagy a fogalmazványra mindenkor rávezetendő.

45. § Az irattár 3 részre osztatik:

I. sz. a. az elnöki ügydarabok s miniszteri rendeletek;

II. sz. a. a folyó ügyek;

III. sz. a. a fegyelmi ügyek kezeltetnek és pedig minden évben külön 1. számtól kezdve az év végéig folyó számok alatt, pl. I. 15/1875; az iratok az irattárba könnyen kezelhető nyálábokban, kemény borítékba csomagolva helyeztetnek el és pedig iratsomóként, mit minden újonnan érkezett önálló ügydarabra a vonatkozó római szám s a következő sorszám alatt nyitni kell.

Az iratsomó alapját az iratjegyzék képezi, melyre kívül az irattári jegy rávezetendő, belül rovata:

1. folyószám;
2. iktatószám;
3. ügydarab;

¹⁹ Értsd: haladék nélkül, azonnal.

4. jegyzet.

Az egy ügyre vonatkozó beadványok egy csomóba rakatnak s ebből folyólag egy iratjegyzékbe vezetendők.

46. § Az ügyvédi kamara választmánya, fegyelmi bírósága, ügyésze és a vizsgáló biztos közötti közlekedés az ügydarabok háttíratolása útján eszközöltetik.

47. § Ügyiratok és okmányok az ügydöntő határozatok jogerőre emelkedése előtt eredetben sem az érdekelt feleknek (még ha ilyenül hatóságok jelentkeznének is), sem az ügyrend 18. és 27. §§-ban foglalt kivétellel a kamara ügyészének, sem pedig a kir[ályi] ügyésznek ki nem adhatók, ez utóbbinak azonban kívánatra bármikor felmutatandók.

Az ügyiratok és okmányok, az ügydöntő határozatok jogerőre emelkedése után elismervény mellett csak azoknak szolgáltatathatók ki, kik ezeket akár beadványok kapcsában, akár rövid úton beszolgáltatták, akár azok iránti tulajdonjogukat egyébként igazolják.

Ügyiratokba és okmányokba beletekinteni és azokról másolatokat venni – különösen ha azok személyi vagy fegyelmi ügyekre vonatkoznak – a királyi ügyészt ide nem értve – kizárólag az érdekelt felek jogosítvák; a kezelési könyveket bármely kamarai tag szabadon megtekintheti, másolatot vagy kivonatot azonban ezekből is csak az elnök engedélye mellett eszközölhetni, ha ilyenek kiadása egyesek részére hivatalból nem eszközölendő.

VIII. ELJÁRÁSI ÉS TANÁCSKOZÁSI SZABÁLYOK

A) A KÖZGYŰLÉSEKEN ÉS A VÁLASZTMÁNYI ÜLÉSEKEN

48. § A közgyűlések és választmányi ülések tárgyait az 1874-ik XXXIV. tc. 21. és 27. §§ határozzák meg, ezen tárgyakon felül a közgyűlés és választmányi ülésen semmi egyéb tárgy felett tanácskozni vagy határozni nem lehet.²⁰

A választmányi ülések és közgyűlések határnapját az elnökség a választmányi illetve kamarai tagoknak – a teljes tárgysorozat közlése mellett – külön meghívókon ideje korán értesítésére adja.

A közgyűlések határnapja közgyűlést megelőzőleg 8 nappal a kamara helyiségén nyílt helyen is kifüggesztendő.

49. § A rendes évi közgyűlés minden év december havában, választmányi ülés rendszeren minden hóban egyszer – mindig a hó első szombatján – szükség esetén többször is hívandó egybe.

Az elnök rendkívüli közgyűlést tartozik egybehívni, ha ezt vagy a választmány vagy a kamarának legalább 8 tagja kívánja, vagy a választmány határozata ellen közbevetett fellebbezés közgyűlésséig elintézendő.

²⁰ Eszerint a közgyűlés tárgyai a következők: az ügyrend megállapítása; a választmány megválasztása; a tisztviselők és kezelő személyzet fizetésének megállapítása; a költségelőirányzat megállapítása és mikénti fedezésének meghatározása; az évi számadások felülvizsgálása; a választmány határozatai ellen beadott fellebbezések elintézése; a jogszolgáltatás és különösen az ügyvédség terén mutatkozó hiányok orvoslására célzó indítványok, vagy az e tárgyban véleményadás végett az igazságügyminiszter által közlött javaslatok tárgyalása, és az e célra netalán szükséges külön bizottmányok kiküldése. A választmány feladataira nézve lásd a 13. lábjegyzetet.

50. § A gyűlésen vagy ülésben az elnök, elnöki helyettes, vagy mindkettőjük akadályoztatása esetén a szoros értelemben vett választmány legtöbb szavazatot nyert tagja elnököl. Egyenlő számú szavazatok esetében az életkor dönt.

51. § Minden ülés az elnök által a napirend tárgysorozatának előterjesztésével nyitattik meg.

52. § A napirendben levő tárgyakra vonatkozó indítványok azonnal tárgyalandók, ha az ülés azoknak elnapolását vagy mellőzését el nem rendeli.

53. § Önálló indítványok a titkár útján az ülési határnap kihirdetése előtt írásban bejelentendők, hogy a napirendbe felvétesse.

Közgyűlésileg elintézendő önálló indítványok azonban a választmány által csak akkor vehetők figyelembe s terjeszthetők a közgyűlés elő, ha azok 8 kamarai tag aláírásával támogattnak; a közgyűlésen pedig csak akkor tárgyalhatók, ha az indítványozó és indítványt támogató 8 tag a közgyűlésen jelen van, vagy pedig az indítványt a közgyűlés 8 jelenlevő tagja magáévá teszi.

54. § Minden tag jogosítva van az elnökhöz a közgyűlésen kérdéseket intézni, azonban csak közvetlenül az évi jelentés felolvasása után, melyekre vagy azonnal, vagy a legközelebbi ülésben válasz adandó.

Ha a kérdő a nyert válasszal meg nem elégszik s a közgyűlés a választ tudomásul nem veszi, akkor az azon esetre, ha a közgyűlés több napig tart, még e közgyűlés alatt tárgyalandó; ellenkező esetben a kérdező a tárgyat az 53. §-ban szabályozott indítvány útján a közgyűlés elé viheti.

55. § A tagok a kérdésekben a feljegyztetés során szólanak; a szónokokat a titkár, illetve jegyző jegyzi és szólítja fel.

56. § A tanácskozás alatti tárgyhoz többször is lehet szólni, ismételten azonban nem előbb, míg mindazok nem szólottak, kik a szólásra első ízben vannak feljegyezve.

Az indítványozók- és előadóknak a határozat kimondása előtt egy-egy végbeszédhez van joguk.

57. § Bármikor szót kérhetnek azok:

a) kik a napirendhez szólni;

b) kik a személyes kérdésekben válaszolni;

c) kik a tanácskozási szabályokra hivatkozni akarnak.

58. § Az indítványozó visszavonhatja indítványát; de ha ezt az ülés vagy gyűlés más tagja magáévá teszi s az ügyrend 53. §-ának elég tétetett, a tárgyalás folytatattik.

59. § A napirendben levő tárgy elintézéséül közgyűlésen legalább 4. választmányi ülésen pedig legalább 1 tag kívánatára az elnök – a szólásra első ízben feljegyzettek felszólalása után – a vita teljes befejezése előtt szavazásra tűzi ki a kérdést.

60. § A szavazás előtt szerkesztendő kérdés akként teendő fel, hogy arra igennel vagy nemmel lehessen szavazni.

61. § A kérdés feltevésénél a tárgy felett elsőbbsége van a napirendnek, azután azon indítványnak, hogy a tárgyalásnak nincs helye, továbbá az elvetésnek a tárgyalás felett, végre az elhalasztási indítványnak, mely kétféle: határozatlan időre és sorozatra halasztás.

A tárgy felvétele esetén elsőbbsége van azon módosítványnak, mely az eredeti indítványtól legtávolabb áll s közeledési fokozat szerint eszközzendő a szavazás a módosítványok s

végre az eredeti indítvány felett. – Pénzösszegek kérdésében mindig a legnagyobb összeg jó szavazás alá.

A kérdés feltételéhez csupán az indítványozók szólhatnak egyszer s maga az indítvány, illetőleg módosítvány az elnök kívánatára írásban adandó be.

62. § A szavazás felállás, vagy amennyiben a többség kivehető nem lenne, névsor szerinti felolvasás mellett nyilvánosan, személyes kérdésekben azonban titkosan történik. – Nyilvános szavazás esetében a többséget a titkár, illetve jegyző számítja össze. – Titkos szavazás esetén pedig az elnök által szavazatszedő bizottság nevezendő ki és a szavazás szavazati jegyek útján eszközendő.

63. § Az elnök legutolsó a szavazásnál, ennek feljegyzett vagy átvett szavazata után, úgyszintén a midőn a szavazás általa már befejezettnek nyilvánított, többé senki sem szavazhat; szavazat-egyenlőség esetén – amennyiben ez az ü.r.t.s. 23. §-ával nem ellenkezik²¹ – az elnök szava dönt.

64. § Szavazás közben beszédet tartani vagy a szavazatot indokolni nem lehet.

65. § Az elnök örökös az ügyrend megtartása felett, joga sőt kötelessége a kérdéstől eltérő szónokokat a szőnyegen levő kérdésre utalni, a rendet és illemet sértő szónokot – beszéde félbeszakításával is – rendreutasítani. – Rendreutasítása után a szónokot illetve a szó mentsége előadására; ha a szónok ugyanazon előadása közben netalán másodszor is rendreutasítatik, az elnöknek joga van tőle egyúttal a szót is megvonni.

66. § A közgyűlések, választmányi és fegyelmi ülések jegyzőkönyveit a titkár, illetve az elnök által esetről esetre behelyettesített jegyző szerkeszti.

A jegyzőkönyvek tartalma a jelen voltak felsorolására: a tanácskozási tárgyak megnevezésére, a hozott határozatok kifejezésére és a működött előadók megnevezésére szorítkozik, a tanácskozás menete ellenben mellőztetik.

67. § Ha kisebbségi vélemény terjesztetik elő, az a jegyzőkönyvben felemlítettén, ahhoz külön mellékelik.

68. § Az ülési jegyzőkönyv az elnök, titkár, illetve jegyző és az ülésből kiküldendő egy tag által bizottságilag hitelesítendő.

69. § A határozat-képességre nézve úgy a választmányi ülések, mint a közgyűlések tekintetében az ü.r.t.s. 29. §-a rendelkezik.²² – A választmányi ülések határozatképességének biztosítására a megjelenésben gátolt tagok kötelesek erről az elnökségnek ideje korán jelentést tenni.

²¹ A törvény értelmében: „A választmányt az illető kamara összes tagjai választják viszonylagos szótöbbséggel, a választás érvényességéhez azonban a beadott szavazatoknak legalább egy harmada szükséges. Ha ily szótöbbség nem jön létre, úgy szintén, ha az első szavazásnál az illető kamara tagjainak legalább fele nem szavaz: új választás rendeltetik, melynél a viszonylagos szótöbbség feltétlenül határoz. A második választást elrendelő hirdetményben az első választás megghiúsulta és annak oka közvéleményre kerül. Azok között, kik a választásnál egyenlő szavazatot nyertek, – ha a választmányi tagok meghatározott száma mindenik felvételét meg nem engedi, – az elnök által húzott sors dönt.”

²² E szerint a 29. § szerint mind a közgyűlésen, mind a választmányi ülésekben a választások kivételével a jelenlevők többsége határoz. Érvényes határozathozatalra az elnökön kívül a közgyűlés legalább nyolc tagjának jelenléte szükséges. A választmányi ülésen az ügyvédek lajstromba való felvételénél és törlésénél, a kisebb kötelességsértések illetve az ügyvédségből való felfüggesztés bíróságokkal és az igazságügy-miniszterrel való közlése esetén legalább négy, a választmány egyéb üléseiben legalább két tag jelenléte szükséges.

A választmányi ülések nem nyilvánosak.

70. § Az ügyrendet megváltoztatni csak oly közgyűlésen lehet, melyen a kamarai tagoknak összesen legalább egy harmada jelen van; – a határozat jogérvényéhez a jelenlevők szótöbbsége kívántatik meg.

Ha azon közgyűlésen, melyek napirendjén az ügyrend megváltoztatása állott, ily tag-szám egybe nem gyűlt, újabb közgyűlés hívandó egybe, melyen tekintet nélkül a jelenlevők mennyiségére a szavazatok többségével érvényes határozat hozható.

B) FEGYELMI ELJÁRÁSBAN

71. § A fegyelmi bíróság a szorosan vett választmány kebeléből az elnök által az ügyrend 13. §-a szerint megállapítandó sorrendben belépő 4 tagból és az elnökből – elnöki helyeteseből, esetleg a legidősb választmányi tag mint ülést vezető elnökből – áll.

A jegyzői teendőket a titkár, illetve az elnök által kijelölendő választmányi tag, mint helyettes jegyző végzi, ki úgy mint a titkár ezúttal szavazati joggal nem bír.

Határozat-képességhez az öt bírói tag együttes jelenléte és szótöbbség szükséges, mely utóbbit szavazatok megoszlása esetében az elnök döntő szavazata is eredményezheti.

72. § A határozat-képesség biztosítása végett a megjelenésben gátolt bírói tagok kötelesek erről az elnökségnek ideje korán jelentést tenni.

73. § Szóbeli tárgyalás esetén úgy a beosztott, mint a többi választmányi és póttagok a kitűzendő tárgyalás napjára a tárgy megnevezése mellett 3 nappal megelőzőleg elnökiileg meghívandók, melyre a helyben lakó választmányi és póttagok megjelenni, vagy meg nem jelenésüket kellőleg kimenteni tartoznak.

Ha az elnökiileg megállapított sorrend értelmében kijelölt rendes tagok a szóbeli tárgyalás napján együttesen megjelenve, ellenük az ü.r.t.s. 78. § értelmében kifogás nem emeltetik, vagy ők maguk a kifogás alapját képező akadályt be nem jelentik, vagy a kifogás alaposnak nem találhatik, a behívott többi választmányi és póttagok ismét eltávozhatnak, különben soraikból a meghatározott sorrend értelmében egészíttetik ki a bíróság.

74. § A tárgyalás folyamáról felvett jegyzőkönyvben a jelen volt bírói tagok, ügyészek, vádlók, vádlottak és védők felsorolása mellett a tárgyalás menete lehetőleg híven vázolandó, végül pedig a hozott határozat egész terjedelmében, de indokok nélkül felveendő.

Szóbeli tárgyalásnál a tárgyalási jegyzőkönyv mellett külön tanácskozási jegyzőkönyv is vezetendő, mely a tanácskozás menetét az egyes szavazatok indoklásával tartalmazza és a hozott határozat tekintetében a tárgyalási jegyzőkönyvre utal.

Ezen jegyzőkönyv esetleg fellebbezések esetében az ügyiratokhoz csatolandó, tekintetese azonban csak a részt vett bírói tagoknak, abból való másolatvétel pedig senkinek sem engedtetik meg.

75. § A bíróság tanácskozásánál és a szavazásnál a bírói tagok és a jegyzőkönyvvezetőn kívül senki sem lehet jelen.

A hozott határozatokat a titkár, illetve jegyző szerkeszti és indokolja a tanácskozási jegyzőkönyv és az elnök által szóval előterjesztett indoklás alapján.

Kelt a kecskeméti ügyvédi kamarának 1875-ik évi május hó 8-ikán tartott közgyűléséből.

Zombory László titkár

Csilléry Benő elnök²³

Forrás: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzati Levéltár IX. 235/a (Kecskeméti ügyvédi kamara) 1. doboz

²³ 1904-ben a kamara július 10-i rendkívüli közgyűlése Papp Sándor kamarai elnök és Kecskeméti Lajos kamarai titkár vezetésével egy módosítással az alábbi függelékot csatolta az ügyrendhez:

„Ülésen kívül az elnök és a titkár aláírásával elintézhettek:

1. Pártfogó ügyvédek kirendelése iránt a felek által közvetlenül a kamarához benyújtott kérvények.
2. Bűnügyekben a büntető-perrendtartás 56. és 57. §-ai értelmében védő kirendelése iránt bírósági megkeresések.

3. Hatóságok- és társ kamaráktól érkező olyan értesítések, melyek tudomásul vétel tárgyát képezik.

4. Kamarai ügyész indítványára fegyelmi ügyekhez szükséges iratok áttétele iránt hatóságokhoz, vagy bíróságokhoz intézendő megkeresések.

5. Az ügy érdemleges elintézése céljából szükséges kiegészítés vagy pótlás, vagy felvilágosítás iránt hatóságokhoz vagy bíróságokhoz intézendő megkeresések, a felekhez intézendő felhívások.

6. Mindazon bírósági vagy hatósági megkeresések, melyek az áttett iratok visszaküldését szorgalmazzák, amennyiben azok oly válasszal intézendők el, hogy az iratok az eljárás folyamatban létele miatt még vissza nem küldhetők.

Amennyiben az áttett iratok rövid használatra kéretnek vissza, az ily megkeresések választmányi ülésben intézendők el.

7. Az áttett iratok visszaküldése, amennyiben a panaszt elutasító, vagy az eljárást megszüntető határozat nem fellebbezés folytán jogerőre emelkedett.

8. Ügyvédi vizsga letételének megengedése iránt benyújtott kérvények.

Ha folyamodó ellen különös fegyelmi eset vagy egyéb észrevétel forog fent, a kérvények ülésben intézendők el.

9. Ügyvédjelöltek hivatalból való kitörlése.

10. Könyvhitelesítések az elnök és titkár által aláírandó külön jegyzőkönyv felvétele mellett.

11. Igazolványok másolatának kiállítása.

12. Erkölcsi bizonyítványok kiadása iránt benyújtott kérvények, mely bizonyítványok csak lajstrom-kivonat-alakban adhatók ki.

Ezek közé azonban az ügyvédjelöltek gyakorlati idejéről, illetve magaviseletéről szóló bizonyítványok kiállítása, melyek az 1874. évi 34. tc. 27. §-ának 3. pontja szerint a választmányi ülések tárgyai, nem sorolhatók.” A módosítást a miniszter rendeletéből Daróczy miniszteri tanácsos 1904. augusztus 4-én hagyta jóvá.

A BUDAPESTI ÜGYVÉDI KAMARA ÜGYRENDJE

(Budapest, 1875. október. 30)

Az ügyvédi kamarák törvényi szabályozását követően a legnagyobb érdekvédelmi autonóm szervezet a székesfővárosban jött létre. A Budapesti Ügyvédi Kamara felállítását követően már az 1875. év során megalkotta saját ügyrendjét, mely ezt követően kisebb módosításokkal egészen a Nagy Háborúig, sőt azt követően a Horthy-korszakban is érvényben maradt. Az itt közölt ügyrend a kamara működésének alapjait fekteti le, az első ilyen típusú dokumentum, ennek változásait követjük nyomon a jegyzetekben, az 1888-ban majd a későbbiekben 1931-ben eszközölt módosításokkal. Az 1875. évi ügyrendet az igazságügyi miniszter nevében Kovách Kálmán miniszteri tanácsos 1875. november hó 13-i rendeletével hagyta jóvá.

A BUDAPESTI ÜGYVÉDI KAMARA ÜGYRENDJE

I. A KÖZGYŰLÉS

A KÖZGYŰLÉSEK TARTÁSA S ÖSSZEHÍVÁSA

1. § A rendes közgyűlés évenként március havában tartatik.¹ Rendkívüli közgyűlést az elnök ezenkívül hívhat össze.

2. § Az elnök köteles rendkívüli közgyűlést összehívni:

- ha a választmány,
- ha a választmányon kívül álló 20 kamarai tag a tárgy előterjesztésével indokoltan kívánja.

3. § A közgyűlés összehívása a tárgysorozatot magában foglaló meghívásnak a hivatalos hírlapban való 3-szori közzététele által történik.² A hírlapi közzétételnek a gyűlés napját legalább 8 nappal, választás esetén pedig, 30 nappal (lásd ü. r. törv.³ 23. §)⁴ meg kell előznie.

¹ Az 1931-es módosítás értelmében a rendes közgyűlés „az év első negyedében” kerül megrendezésre.

² A kamara 1888. évi március 25-én tartott közgyűlésének határozata folytán: a közgyűlési meghívók ezentúl az egyes kamarai tagoknak levelezőlapok útján is megküldendők; a közgyűlésnek jogérvényes egybehívását illetően azonban egyedül mérvadónak csakis a kamarai ügyrend 3. §-ában jelzett hírlapi közzététel lévén tekintendő – a levelezési lapokon való meghívás kézhez érkezése vagy kézhez nem jutása erre nézve mi joghatállyal sem bír. 1931-ben a háromszori közzétételt egyszeri, az ügyvédi Kamarai Közlönyben való meghirdetés váltotta fel.

³ A dokumentumban végig használt ü. r. törv. rövidítés az ügyvédi rendtartási törvényt (1874:XXXIV. tc.) jelenti.

⁴ Az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. törvénycikk 23. §-a szerint: „A választás idejét 30 nappal megelőzőleg, az elnök hirdeti ki a harmadik év utolsó havára. A választmányt az illető kamara összes tagjai választják viszonylagos szótöbbséggel, a választás érvényességéhez azonban a beadott szavazatoknak legalább egy harmada szükséges. Ha ily szótöbbség nem jön létre, úgy szintén, ha az első szavazásnál az illető kamara tagjainak legalább fele nem szavaz: új választás rendeltetik, melynél a viszonylagos szótöbbség feltétlenül határoz. A második választást elrendelő hirdetményben az első választás meghíúsulta és annak oka közzéteendő. Azok között, kik a választásnál egyenlő szavazatot

A NAPI ÉS TANÁCSKOZÁSI REND

4. § A közgyűlés napirendét az elnök által megállapított tárgysorozat képezi. A sorrendtől csak a gyűlés határozata alapján lehet eltérni.

5. § Rendes közgyűlés napirendére első helyen mindig a lefolyt évi működésre vonatkozó választmányi jelentés tűzendő ki.

6. § Indítványok és módosítványok mindig írásban adandók be.

7. § A napirenden álló tárgyakra vonatkozó indítványok rendszerint azonnal tárgyalandók. A gyűlés azonban elrendelheti azoknak mellőzését vagy elhalasztását.

8. § Önálló indítványok a titkárnál írásban jelentendők be. A bejelentésnek a közgyűlést legalább annyi idővel kell megelőznie, hogy az indítvány az ügyrend 3. §-a szerint a tárgysorozatba fölvehető s közlétehető legyen. Ily indítvány csak akkor vehető tárgyalás alá, ha a közléstett napirendben bennfoglaltatik.

9. § Oly tárgyak, melyeket nem a választmány terjeszt a közgyűlés elé, a választmányhoz utasítandók véleményezés végett. A közgyűlés azonban egyes tárgyakat külön kiküldendő bizottsághoz is utasíthat.

10. § A választmány vagy a külön bizottság által előterjesztett tárgyak előadója a titkár vagy helyettese, vagy pedig a választmány illetőleg a bizottság által megbízott előadó.

11. § A tagok a feljegyeztetés sora szerint szólnak. A feljegyeztetés a közgyűlés jegyzőjénél történik, ki a szólni kívánókat sorrend szerint felhívja. Beszédet olvasni nem szabad.

12. § A vitát az előadók és indítványozók zárszava fejezi be. Ezeken kívül mindenki csak egyszer szólhat a tárgy érdeméhez.

13. § Bármikor szót kérhetnek:

- kik napirendet indítványoznak;
- kik személyes megtámadásokra válaszolni,
- kik a tanácskozási rendre hivatkozni akarnak,
- kik a vita bezárását indítványozzák,
- kik indítványukat visszavonni kívánják.

Ha azonban a visszavont indítványt valaki magáévá teszi, a fölött a tanácskozás tovább folyik.

14. § A tiszviselők és választmányi tagok ténybeli felvilágosítás végett, az elnök engedelmével, közbeszólásra jogosultak.

15. § A szót beszédében félbeszakítani az elnökön kívül senkinek sem szabad.

16. § Az elnök őrködik a tanácskozási szabályok megtartása felett, ügyel a csend és rend fenntartására. Joga van a tárgytól eltérő szónokot a tárgyra utalni, a rendet és illetet sértő szónokot rendreutasítani. Ha a szónok ugyanazon beszéde folyamában másodszor is rendreutasítást von magára, az elnök tőle a szót megvonhatja.

☞ nyertek, – ha a választmányi tagok meghatározott száma mindenik felvételét meg nem engedi, – az elnök által húzott sors dönt. A kamara székhelyén lakó minden tag választási jegyét személyesen adja be, a székhelyen kívül lakó tagoknak azonban megengedtetik, hogy választási jegyeiket pecsétjükkel lezárva és a borítékon aláírásukkal ellátva a kitűzött határnapon beküldhetik. Ha a három év letelte előtt a választmány valamely tagjának helye megürül: a megelőző választásnál viszonylag legtöbb szavazatot nyertek hívandók meg sorrendben. A választás eredménye az igazságügy miniszternek bejelentendő."

17. § Ha a tanácskozási rend nagyobb mértékben zavartatnék, az elnök az ülést felfüggesztheti vagy fel is oszthatja.

18. § Ha 3 tag a vita befejezését indítványozza, ezen indítvány azonnal szavazásra bocsátandó. Ha ezen indítvány elfogadtatik, a szólásra följegyzettek – egyrésztől azok, kik a tárgyalás alatt álló indítvány mellett, másrésztől kik ellene vannak – maguk közül egy szónokot választanak és csak ezeknek, valamint a zárszóra jogosultaknak van joguk felszólalni.

Az elnök rövid várakozás után felszólítást intéz az illető szónokok kijelölése iránt, s ha ekkor a kijelöltek meg nem neveztetnek, a vitát befejezettnek nyilvánítja.

A SZAVAZÁS

19. § A vita befejeztével az elnök a kérdést szavazásra tűzi ki. A kérdés föltevéséhez a tagok egyszer hozzászólhatnak. Az ügyrend 18. §-a ezen hozzászólásoknál is alkalmazható.

20. § A kérdés úgy teendő fel, hogy arra igennel vagy nemmel lehessen szavazni.

21. § A kérdések föltevésénél a napirendre térést kívánó indítványnak elsőbbsége van a tárgy felett, a tárgyalás mellőzését vagy elhalasztását kívánó indítványnak a fölött, mely a vita alatti tárgy érdemében kíván határozatot.

22. § A tárgy felvétele után azon indítvány, illetve módosítvány bocsátandó először szavazás alá, melynek elfogadása által minél több más indítvány és módosítvány esik; pénzüsszegek kérdésében pedig mindig a legnagyobb összeg fölött kell először szavazni.

23. § A kérdés megállapítása után az elnök azon kérdést intézi a gyűléshez, hogy kívánja-e a szőlők többsége szerint a határozat kimondását. Ha szavazást senki sem kíván, a határozat a szőlők többsége szerint mondatik ki.

24. § Ha szavazás kívántatik, az fölállás vagy ülve maradás által történik, s ha a többség ellenpróba által sem volna kivehető, a szavazók mindegyik része a jegyző által megszámláltatik.

25. § Névszerinti szavazásnak van helye – azon esetben, ha a határozatképességre csupán legkisebb szám van jelen, egy tag, ezen kívül pedig 5 tag kívánatára.

26. § Személyes kérdésekben és választásoknál – az utóbbi esetben szavazólapokkal – titkos a szavazás.

27. § Választásoknál a szavazatszedő küldöttséget az elnök nevezi ki.

28. § Az elnök csak a szavazatok egyenlő megoszlása esetében szavaz.

29. § Szavazás közben beszédet tartani, vagy a szavazatot indokolni nem szabad.

30. § A határozatot ugyanazon ülésben megváltoztatni, módosítani, vagy az ellen óvást emelni nem lehet.

A JEGYZŐKÖNYV

31. § A jegyzőkönyvet a titkár vagy helyettese vezeti. A jegyzőkönyv a tanácskozás tárgyait s a hozott határozatokat foglalja magában, és az elnök, jegyző, s az ülés elején az elnök által kijelölt két tag által hitelesítettik.

II. A VÁLASZTMÁNY

A) MŰKÖDÉSE ÁLTALÁBAN

Hatásköre

32. § A választmány van elsősorban hivatva mindannak teljesítésére, mit az ü. r. törv. 19. §-a az ügyvédi kamara hatáskörébe utal⁵. Joga és kötelessége e végre a szükséges vagy általa célszerűnek talált intézkedéseket megtenni, a bíróságok és egyéb hatóságoknál előterjesztéseket tenni, felszólalni, sérelmes határozatok ellen jogorvoslattal élni, a kamara tagjaira és ügyvédjelöltekre kötelező határozatokat hozni.

A kamara oly tagjai irányában, kik az ügyvédvizsgáló bizottsági tagot, vagy a választmány-illetőleg az elnöktől vett törvényes megbízatást alapos ok nélkül elfogadni, vagy ebbeli tisztöket teljesíteni vonakodnak – az ü. r. törv. 25. §-ában említett bírságot alkalmazhatja.⁶

33. § Hatásköre kiterjed általában mindazon ügyekre, melyeket a törvény vagy az ügyrend a kamara hatáskörébe utal, amennyiben a közgyűlés, vagy a tisztviselők kizárólagos ügyköréhez nem tartoznak.⁷

Az elnök

34. § Az elnök a közgyűlések, a választmány és a fegyelmi bíróság rendes elnöke.

Az ü. r. törvényben s az ügyrend más fejezeteiben megállapított jogain és kötelességein kívül hatásköréhez tartozik:

– a közgyűlések, választmányi és fegyelmi bírósági ülések összehívása, azokon a tanácskozás vezetése, a tanácskozási szabályok és a rend fenntartása feletti felügyelet, s a határozatok kimondása;

– a kamarai jegyzékek vezetésének és az egész ügymenetnek ellenőrzése;

⁵ Az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. törvénycikk 19. §-a kimondja: „Az ügyvédi kamarák hatásköre kiterjed: az ügyvédi kar erkölcsi tekintélyének megóvására, az ügyvédek jogainak megvédésére, és kötelességeik teljesítésének ellenőrzésére; továbbá a jogszolgáltatás és ügyvédség terén mutatkozó hiányok orvoslása, s korszerű reformok életbeléptetése iránti véleményadásra s javaslatlételre. Ezenkívül az ügyvédi kamarák a fegyelmi hatóságot, a kamara lajstromaiban bevezetett ügyvédek és ügyvédjelöltek felett, a jelen törvény határozatai szerint gyakorolják.”

⁶ Az ügyvédi rendtartás 25. §-a alapján a „választást csak az utasíthatja vissza, ki az előző három év alatt mint választmányi tag működött. Ha ez eseten kívül valaki a választást elfogadni, vagy ha megválasztott, tisztét teljesíteni vonakodik: azt a választmány 400 forintig terjedhető bírságban marasztalhatja.”

⁷ 295/1904. szám. 1904. február 4-iki teljes ülési határozat: „Az ügyvédi kamarák hatásköre nem terjed ki arra, hogy: hatóságok, avagy magánegyénekeknek bizonyítványt adjon arról, hogy valamely törvény az ország területén hatályban van; hatóságok vagy magánegyénekeknek bizonyítványt adjon arról, hogy bizonyos szokásjog létezik-e vagy sem? hatóságok és magánegyénekeknek ügyvédi költségjegyzékek kérésében úgy azoknak alapját, mint mérvét illetőleg véleményt mondjon”. A választmány 1929. június hó 25-iki teljes üléséből: „Vonatkozással a 295/1904. számú, 1904 évi február hó 4-én hozott teljes ülési határozatra, megjegyeztetik, hogy a választmány a most jelzett teljes ülési határozatot általánosságban fenntartja, de oly jogszabályok felől, amelyek speciálisan az ügyvédi jogokra és kötelességekre vonatkoznak, tanúsítvány kiadására magát feljogosítottak tartja.”

- az ügydarabok számára előadók kirendelése;
- a fegyelmi bíróság tagjainak, valamint az ő és az elnökhelyettes akadályoztatása esetében a fegyelmi bíróság ülésvezető elnökének kinevezése;
- az irodai és szolgazsemélyzet felfogadása és elbocsátása, s ezek fölött a fegyelmi hatóság gyakorlása. – Köteles továbbá
- a kamara pénztárát havonként legalább egyszer megvizsgálni, s észleleteiről a legközelebbi választmányi ülésen jelentést tenni; végül
- joga van sürgősebb esetekben a kamara pénztárából 100 forintig utalványozni.⁸

Az elnökhelyettes

35. § Az elnökhelyettest a kamara elnökének akadályoztatása esetén és idejére az elnöki hatáskör illeti meg.

A titkár

36. § A titkár – akadályoztatása esetén pedig az elnök által kinevezett helyettese – vezeti a közgyűlések, választmányi és fegyelmi ülések jegyzőkönyveit, aláírja az ügykezelési szabályok szerint a kiadmányokat, gondoskodik a jegyzékek s egyéb könyvek pontos vezetéséről, a kiadmányok szabályszerű kiállításáról, kézbesítéséről és szerkeszti a kamara éves jelentéseinek tervezetét.

A titkár a kamara iroda-főnöke, irattárnoka, a kamara pecsétének őre és ő látja el a választmány és elnök utasításához képest a kamara összes belügyeit.

Az ügyész

37. § Az ügyésznek a törvényben s az ügyrend más fejezeteiben meghatározott jogain s kötelességein kívül hatáskörébe tartozik:

- a kamarai díjak, illetékek s egyéb kamarai követelések-bírságoknak a választmány határozata folytán per útján behajtása;
- a végrehajtás eszközlése az ü. r. törv. 104. §-ának esetében⁹;

⁸ 1931-ben ez legutóbbi pont a következőképp módosul: „joga van sürgős esetekben a kamara terhére utalványozásokat egyedül is gyakorolni, melyek azonban egyenkint 200 (kettőszáz) és az egyik választmányi üléstől a másikig terjedő időben összesen 2000 (kettőezer) koronát meg nem haladhatnak, s melyek a legközelebbi választmányi ülésen jóváhagyás végett bejelentendők”.

⁹ Az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. törvénycikk e kérdésben a 104. §-ban az alábbiakat tartalmazza: „Ha az ügyvédségtől való felfüggesztés vagy elmozdítás jogérvényesen kimondatott: az illető ügyvéd az ügyvédek lajstromából kitörendő, s illetőleg a felfüggesztés ugyanott feljegyzendő; az összes ügyvédi kamarákkal úgy a kamara területén létező bíróságokkal közlendő, a hivatalos hírlapban közzéteendő, és az igazságügy miniszternek feljelentendő. Ha pénzbeli büntetés szabott ki a határozatban, az elmarasztaló ítélet alapul szolgál a végrehajtásra. A kamara fegyelmi bírósága a végrehajtást a polgári törvénykezési rendtartás szabályaihoz képest eszközölte.”

– a fegyelmi eljárás költségeiben elmarasztalt vádlottól ezen költségek végrehajtás útján megvétele.

Az ügyész általában fegyelmi eljárás esetein kívül a kamarának peres ügyekben ügyvéde.

Fegyelmi eljárás esetein kívül az ügyész magát bármely ügyvéd vagy ügyvédjelölt által helyettesítheti; fegyelmi eljárásban azonban akadályoztatása esetén csupán az elnök által kinevezett helyettes teljesíthet ügyészi teendőket.¹⁰

A pénztárnok

38. § A pénztárnok a kamara bevételeit s a kamarára bízott alapítványokat kezeli, a kiadásokat mindig a választmány illetőleg az elnök utalványa folytán teljesíti s ügyel a költségvetés megtartására.

A pénztár állásáról a választmányt havonként értesíti; kezeléséről rendes számadást vezet, s az évenként a választmány vizsgálata és a közgyűlés felülvizsgálata alá terjeszti. Ő készíti a költségelőirányzatnak a választmány elé terjesztendő tervét; a kamarai díjakat és illetékeket beszedi és nyugtázza.¹¹

¹⁰ A választmánynak 1879. évi december 12-én hozott határozata értelmében: Oly esetben, midőn a fegyelmi bíróság a kamarai ügyész indítványa ellenére vádhatározatot hoz, és a szóbeli tárgyalásnál sem a kamara ügyésze, sem a kir. ügyész, sem magánfél vádlóként eljárni nem kíván: a választmány képviselőjében az elnök rendelhet a vád képviselőjére ügyészi helyettes.

¹¹ Az 1931-es ügyrendben a pénztáros feladatait tekintve egy jóval bővebb és részletesebb leírással találkozhatunk:

„I. A pénztáros gondoskodik a költségvetésben előirányzott bevételek beszedéséről és behajtásáról.

A tagdíj- és nyugdíjjárulékokról, míhelyt azok akár a kamara vagyonát kezelő intézetnél, akár közvetlenül nála befizettek, az elnök és saját aláírásával ellátott nyugtát ad: ugyancsak nyugta mellett átveszi, a választmánynak bejelenti és ennek utasítása szerint rendeltetésűre fordítja az adományokat.

Gondoskodik a fizetések teljesítéséről, s ügyel a költségvetés megtartására.

A könyvvezető kimutatása alapján havonként jelentést tesz a választmánynak a pénztár állásáról, a tagdíjbevételekről és a vagyonállományban történt változásokról.

A könyvvezető által összeállított adatok alapján minden év január végéig elkészíti és a választmány elé terjeszti a záró számadást, a vagyonmérleget és a jövő évi költségelőirányzat tervezetét.

A bevételekről és kiadásokról pénztári ívet vezet, ezt naponként lezárja s annak egyik eredeti példányát aláírásával és az egyes tételeket az azt támogató okmányokkal ellátva beküldi a kamarának, ahol azok alapján a könyvvezető a pénztári naplót vezeti.

A pénztáros 2000 (kettőezer) koronánál nagyobb pénzkészletet magánál nem tarthat, s a többletet a kamara vagyonát kezelő pénztárhoz beszállítani köteles.

A kamara terhére eszközözendő kifizetéseket a pénztáros a III. Vagyonkezelés alatt foglalt szabályok értelmében teendő utalványozások alapján rendszerint a kamara vagyonát kezelő pénztárat útján teljesíti és az ekként a pénztárat kifizetésre utasító rendelkező leveleket a kamara elnökével együttesen írja alá. Az utalványozott számlákat és utalványozó rendelkezéseket a kamarának visszaszolgáltatja.

II. Könyvvetés. A kamara jövedelmeinek és kiadásainak nyilvántartása végett segédhivatalában szakszerű könyvvetés létesít.

Az e célra alkalmazott közeg a pénztári kezelést ellenőrzi, a pénztárossal együtt elkészíti a választmány elé terjesztendő havi kimutatásokat, a zárószámadást és a költségelőirányzatot.

Gondoskodik a tagdíj-nyugták kiállításáról, azokat ellenjegyzésével ellátva a pénztárosnak nyugta ellenében kiadja és a hátralékokat nyilvántartja.

Átveszi a vagyonkezelési iktatóval a beérkezett darabokat és azokat bevezetés után az irodának visszaadja.

A választmányi ülés tárgyai

39. § Az ü. r. törv. 27. és 28. §§-ban meghatározott¹², valamint az ügyrend 32. § értelmében elintézendő ügyeken kívül a választmányi ülések tárgyait képezik:

- a kamarai pénztár és számadások megvizsgálására évnegyedenként tagok kiküldése, s ezek által a legközelebbi ülésre beadandó jelentés elintézése;
- könyvtárnok választása s részére utasítás kidolgozása;
- a kamara gazdasági ügyeinek ellátása, a kamarai helyiségek kibérlése, felszerelése és intézkedés a szükséglet beszerzése iránt;
- a kamarai illetékek, díjak, bíróságok beszédese iránti intézkedések és igazolt szegénység esetén a kamarai illetékek részben vagy egészben elengedése.

A választmányi ülések tartása, s ezekben a tanácskozási rend, szavazás, határozathozatal és jegyzőkönyv

40. § Választmányi ülés havonként legalább egyszer tartandó. Az összehívás meghívó-jegyekkel történik.

41. § Választmányi ülésekben az elnök vagy elnökhelyettes, akadályoztatása esetén a választmány jelenlévő legidősb tagja vezeti az ülést. A választmányi ülések nem nyilvánosak. Indítványok szóval is tehetők. A tárgyhöz érdemben is kétszer szólhatni, de másodszor csak a már feljegyzettek után. Vita-bezárási indítványnak nincs helye. Névszerinti szavazás egy

A könyvvezetőt a kamara elnöke alkalmazza, annak működése felett felügyeletet gyakorol.

Díját az elnök előterjesztése alapján a választmány állapítja meg.

III. Vagyongazdálkodás. A választmány a kamara vagyonának és a kebelében létesült, illetve reá bízott alapoknak megőrzését és gyümölcösztetését egy jóhitelű pénzintézetre bízta.

A kamara irodájában külön vagyongazdálkodási iktatókönyv vezetendő, melybe a kamara vagyonának kezelésére vonatkozó összes iratok bevezetendők és ezután a könyvvezetőnek kiadandók.

A kamara terhére utalványozásokat az elnök és titkár együttesen teljesítenek.

A pénzintézetet kifizetésre utasító rendelkező levél az elnök és pénztáros együttes aláírásával látandó el.

Ezen felül a pénztáros hatáskörébe tartozik:

a) a kamarai díjak, illetékek s egyéb kamarai követelések-, bíróságoknak a választmány határozata folytán per útján behajtása;

b) a végrehajtás eszközlése az ü. r. törv. 104. §-ának esetében [azaz a büntetésként kiszabott pénzüsszegek behajtása – a szerk.];

c) a fegyelmi eljárás költségeiben elmarasztalt vádlottól ezen költségek végrehajtás útján való megvételé.”

¹² Az 1874:XXXIV. tc. 27. és 28. §-a értelmében a választmányi ülések tárgyát képezik a közgyűlési határozatok végrehajtása, az ügyvédek és ügyvédjelöltek felvétele és az ezzel kapcsolatos lajstromok vezetése, az ügyvédjelöltek gyakorlati idejéről és magaviseletéről bizonyítványok kiállítása, az ügyvédi vizsgáló bizottsághoz szükséges tagok megválasztása, a vagyontalan felek ügyeiben pártfogó ügyvédek kirendelése, az ügyvédek és ügyvédjelöltek feletti felügyelet és fegyelmi hatóság gyakorlata. Továbbá szintén ide tartozik a kamara vagyonának kezelése, az igazságügyi miniszter javaslatainak, indítványainak véleményezése, jelentések előkészítése, az éves jelentések összeállítása.

tag kívánatára is. A jegyzőkönyv az ülés elnöke s jegyzője által hitelesítettik. Ezen eltérésekkel a választmányi ülésekre is az ügyrend 4–31. §§-ai alkalmazandók.¹³

B) AZ ÜGYVÉDEK LAJSTROMÁNAK VEZETÉSE

42. § A jegyzékbe való fölvétel iránti folyamodás benyújtása alkalmával 5 forint beíratási díj fizetendő.¹⁴

Elutasító határozat esetében ezen díj a határozat jogerőre emelkedése után visszaadatik.¹⁵

A felvételtől az ügyvédeknek végzés alakjában igazolvány adatik, az igazságügyi minisztérium pedig fölterjesztés útján értesítettik; azonfelül értesítendő: a kamara területén levő kir. bíróságok és kir. ügyészségek.

43. § A lakhelynek a kamara területén szándékolt megváltoztatása legalább 8 nappal, más kamara területére áttétele esetén, legalább 30 nappal előbb jelentendő be a lakhely tényleges megváltoztatása előtt.¹⁶

44. § Más kamara területéről átköltöző ügyvéd felvételi kérvénye csak az ü. r. törv. 8. §-ban említett értesítés¹⁷ után, vagy azzal egyidejűleg intézhető el. Ily felvételi kérvényben az is igazolandó, hogy folyamodó ellen bűnvádi vagy fegyelmi eljárás nincs folyamatban, és hogy azon kamara iránti kötelezettségének – melynek területéről átköltözik – eleget tett.

45. § Lemondás folytán beadott kitörlési kérvényekhez a hivatalos hirdetmény iktatási díja csatolandó. Kényszerkitörlés esetében ezen hirdetési díj az eljárási költségekhez tartozik s azokkal együtt – halál következtében pedig ugyanezen díj az elhunytak hagyatékából hajtandó be.¹⁸

46. § Bejelentések, melyek a kamara területén való lakhelyváltoztatásra vagy egyszerű lakásváltoztatásra vonatkoznak, ülésen kívül intézendők el.

¹³ A választmánynak 1931. évi június hó 2-án hozott határozata értelmében: „A választmányi ülések nem nyilvánosak, mindazonáltal a választmány tagjait egyszer s mindenkorra felhatalmazottaknak tekintik, hogy a teljes üléseken tárgyalt közérdekű kérdésekről közléseket tessenek. Ezen rendelkezés természetesen korbólja az, hogy oly közlések mellőzendők, amelyek a választmány eredményes működése céljából szükséges teljes szólásszabadságtól való tartózkodásra indíthatják a választmány egyes tagjait. A Kamara választmányának, mint fegyelmi bíróságnak működésére nézve a törvényes rendelkezések továbbra is érintetlenek maradnak.”

¹⁴ A választmánynak 1879. évi február 28-án hozott határozata folytán: ugyanezen alkalommal az egész évi, illetve félévi tagdíj is befizetendő, amennyiben a folyamodó a felmentésre jogosultsággal nem bír. Az állandó lakás igazolásával a választmánynak 1886. január 29-én hozott határozata folytán, az ügyvédi lajstromba való felvétel iránti kérvényeknél ezentúl az állandó lakás mindig helyhatósági bizonyítvánnyal lesz bizonyítandó; s a budapesti államrendőrségi bejelentési hivatal lakásbizonylata az állandó helyben lakás bizonyítékul tekintetni nem fog.

¹⁵ Elutasítás esetén a befizetett tagdíjra nézve is ugyanazon intézkedés mérvadó.

¹⁶ Lásd az 55. §-hoz csatolt jegyzetet és a függelékben foglalt „kőirratot”.

¹⁷ A jelzett törvényhely szerint a lakáshely-változásról az elhagyni kívánt kamara értesíti az új lakhely szerinti kamara választmányát. Majd az értesítés nyomán az új lakhelyül választott kamara jelzi, hogy a felvételre nézve akadály nincs, végül pedig az elhagyott kamara a lakását változtató ügyvédet törli ügyvédi lajstromából.

¹⁸ Miniszteri rendelet folytán ezen hirdetmények újabban a „Budapesti Közlöny” hivatalos részében közzétetvén, az igazgatási díj beszedése mellőztetik.

C) AZ ÜGYVÉDJELÖLTEK FELETTI FELÜGYELET S NÉVJEGYZÉKEIK VEZETÉSE

47. § A névjegyzékbe fölvetett ügyvédjelölteknek erről végzés alakjában igazolvány adatik, mely a jelölt és főnökének nevét tartalmazza.¹⁹

48. § Ha a jelölt más főnökhöz lép gyakorlatra, a bejelentés alkalmával ezen igazolványt bemutatni tartozik. Ha ezen igazolvány elvész, másodlat csak a főnök által ellenjegyzett folyamodásra és 1 forint díj lefizetése mellett adatik ki. Az igazolvány másodlatának kiszolgáltatása a jegyzékben kitüntetendő.²⁰

49. § A kamara területén más főnökhöz²¹ való átlépést tárgyozó bejelentések az ügyrend 46. §-a szerint intéztetnek el.²²

Más kamara területéről ájtjövő ügyvédjelölt köteles felvételi folyamodványában az eddig illetékes kamara végzésével kimutatni, hogy szabályszerűleg be volt jegyezve és azon kamara bizonyítványával addigi magaviseletét igazolni.²³

¹⁹ 1900. évi március 15-én kelt teljes ülési határozat folytán ezen igazolvány arcképpel ellátott könyvecské alakjában adatik ki, melyért 1 korona (majd az 1931-es ügyrend értelmében 2 pengő 50 fillér) díj fizetendő. Ezt a határozatot az 1900 március 25-én tartott közgyűlés jóváhagyta és az Igazságügyminiszter 24.884/I. M. 1900. I/A. szám alatt tudomásul vette.

²⁰ A választmánynak 1878. évi július 5-én, illetve december 6-án hozott határozata értelmében:

a) az ügyvédjelöltek ügyvédi vizsgára bocsátás iránti kérvényeirez csatolandó lajstromkivonat az ügyrend 88. §-ához képest hivatalos másolatok alakjában adandók ki;

b) az ügyvédjelöltek kitörleési kérvényeire hozott elbocsátó végzések a gyakorlati idő miképi kitöltését igazoló lajstromkivonatokkal felszerelendők, melyek az ügyrend 88. §-a értelmében kiállítandók.

²¹ A választmánynak 1904 április 28-án 1020/1904. sz. a. hozott teljes ülési határozata: „Nem forog fenn törvényes akadály arra nézve, hogy társirodát folytató két vagy több ügyvédnél joggyakorlaton levő ügyvédjelöltek bejegyeztessenek. Társirodában működő ügyvédjelölt bejegyzésének alapjául szolgáló beadvány vagy belépési bizonyítvány az összes társügyvédek által állítandó ki és hasonló módon nyújtandó be az 1874. évi XXXIV. tc. 13. §-ában előírt évi jelentés. Az ügyrend ehhez képest kiegészítendő. Nincs megengedve, hogy több önállóan működő ügyvéd közös ügyvédjelöltet tartson, valamint nincsen megengedve az sem, hogy az ügyvédjelölt egyszerre ügyvédnél és a bíróságnál folytasson joggyakorlatot. Az ily módon működő ügyvédjelöltek a lajstromba való bejegyzése tehát megtagadandó.”

²² Az 1888. évi ügyrend az alábbiakat fűzi még ehhez a paragrafushoz: „A fővárosi m. kir. pénzügyi igazgatóságnak 2341/VI. b. 1886. számú értesítése szerint a nagyméltóságú m. kir. pénzügyi közgazgatási bíróság 1884. évi augusztus hó 14-én 1299. szám alatt kelt határozata alapján az ügyvédjelöltek irodaváltoztatása iránti jelentések – melyek az illetékes ügyvédi kamarához nyújtatnak be – mint beadványok és ezen jelentések s illetve beadványok mellékletei (a gyakorlati időről kiállított főnöki bizonyítványok kivételével) bélyegmentesek. A főnökök részéről a törvény értelmében benyújtandó azon jelentések mikénti elintézésére nézve, melyekkel valamely jelöltnek a gyakorlatból való kilépése bejelentetik, a választmány 1886. évi február 12-én következő határozatot hozta: a múltra nézve mindazon ügyvédjelöltek, kiknek a gyakorlatból való kilépése hivatalosan be van jelentve, és kik ezen bejelentéstől számított két hónapot túlhaladó újabb gyakorlatra átlépésüket vagy más kamara területére történt átköltözésüket be nem jelentették, a lajstromból hivatalból törleendő; jövőre nézve pedig minden egyes esetben a kilépést jelentő főnökök a bejelentett kilépésnek a jegyzékben való kitüntetéséről azzal értesítendő, hogy a kilépett jelölt, amennyiben a kilépéstől számított 60 napon belül újabb gyakorlatra lépését, vagy más kamara területére szándékolt átköltözését be nem jelentené, vagy végre kitörültetését más okból önmaga nem kérné, az ügyvédjelöltek lajstromából hivatalból ki fog törleetni, mely célból minden kilépés-bejelentés ezentúl 60 napig nyilvántartandó.”

²³ A budapesti ügyvédi kamara választmánya 1904. február 11-én tartott teljes ülésén kiegészítést alkotott meg az ügyrendhez, melyben az „ügyvédjelöltek szellemi és erkölcsi kiképzéséről” értekeztek. Ennek közlésétől e helyütt eltekintünk.

D) PÁRTFOGÓ ÜGYVÉDEK S GONDNOKOK KIRENDELÉSE

50. § A pártfogó ügyvédeknek bizonyos sorrend szerinti kirendelését a választmány a sorrendnek előleges megállapításával eszközli. A sorrend törvényszéki, illetve járásbírószági területek szerint külön határoztatik meg s alapjául rendszerint az illető bíróság területén lakó kamarai tagok neveinek betűrendje szolgál, azon esetek tekintetbe vételével, melyekben az alábbi szakaszok szerint valaki javára beszámításnak, vagy a következő sorrendbe való új fölvételnek van helye.²⁴

51. § Az egyénenkénti kirendelés a bíróság felhívása folytán ezen sorrend alapján ülésen kívül történik, s a kirendelésről csak a felhívó bíróság értesítettik.

52. § A kinevezésekről betűsoros jegyzék vezetendő, melynek kiegészítő részét képezi a külön vezetendő sorrendi mutató.

53. § A sorrendtől csak akkor van eltérésnek helye, ha a sorban következő ügyvéd kinevezése ellen törvényes kifogást emelhet, mely esetben, ha a választmány, a megkereső bíróság ebbeli értesítése folytán, a kifogásnak helyt ad, a legközelebbi kinevezés ezen ügyvédre esik.

54. § Ha valaki pártfogó ügyvéddé kineveztetése folytán több rendbeli kapcsolatos perben kénytelen ügynöködni, mindezen perek további kirendeléseknél javára számítandók; az általa okozott igazolási perek azonban ilyen beszámításnál tekintetbe nem jöhetnek. Önkéntesen elvállalt szegényvédelmek további kirendeléseknél a vállalkozó ügyvédnek szintén javára számítandók.

55. § Ha valamely ügyvéd gondnokul rendeltetvén ki,²⁵ az átvett irodai ügyiratai között vagyontalan perlekedők ügyeire is akad, melyek az átvett irodába a volt irodatulajdonosnak pártfogó ügyvéddé lett kineveztetése folytán kerültek, a kinevezett gondnok ezen ügyek jegyzékének bemutatásával a kamara választmánya előtt haladéktalanul és írásban tartozik nyilatkozni, vajon ez ügyekben vagy közülük egyik-másikban kíván-e önkéntesen pártfogó

²⁴ A választmánynak 1876. évi szeptember 1-én hozott határozata értelmében: a sorrend szoros megtartása és a pártfogói tisztség terhének egyenlő felosztása érdekében a pártfogó ügyvéd rendszerint minden egyes ügyre külön rendelendő ki; egy vagyontalan félnek több különböző vagy összes ügyeire ugyanegy pártfogó ügyvéd hivatalból ki nem rendelhető.

²⁵ A választmánynak 1877. évi augusztus 17-én s illetve 1878. évi május 17-én hozott határozatai folytán gondnok rendeltetik ki az iratok átvétele, a felek értesítése, s a halaszthatatlan teendők ellátására (a törvény 37. §-ában jelzett eseten kívül):

a) ha az ügyvéd fegyvmileg az ügyvédségtől elmozdítottat;
b) eltűnés esetében;
c) ha az ügyvéd elmebetegségbe esik; e két utóbbi esetben a hatóság vagy a hozzátartozók kérelmére;
d) mindazon esetekben, midőn ügyvéd ellen jogérvényesen az előleges letartóztatás vagy vizsgálati fogság elrendeltetik.

Köteleztetik az ügyvéd annak bejelentésére, hogy iratait kinek adta át, ennek elmulasztása esetére pedig hivatalból gondnok rendeltetik ki:

a) lemondásnál, ha a bejelentés a lemondással egyidejűleg, vagy felszólításra sem történt meg;
b) az 1874. XXXIV. tc. 2. § 2-ik pontja esetében [vagyis, ha az ügyvéd az adott kamara területén lakik];

c) az ügyvédkedéstől történt jogérvényes felfüggesztés esetében, ha a felfüggesztett a jogerejű határozat kézbesítésétől 8 nap alatt be nem jelenti, kit bízott meg a halaszthatatlan teendőkkel.

ügyvédként működni, az előterjesztéshez képest intézkedik azután a választmány, és a tényleg átvett védelmeket az előző szakasz értelmében a gondnok javára írja.²⁶

56. § Ha valamely ügyvéd az ügyvédkedésről lemond, joga van kijelölni azon ügyvédet, kit a választmány által gondnokul kinevezni óhajt. Halál esetén ezen jog az örökösöket illeti. Ha a kijelölt ellen aggályok merülnek föl, a választmány, a körülmények szerint, hivatalból rendel gondnokot.²⁷

E) KAMARAI DÍJAK, ILLETÉKEK, BÍRSÁGOK BESZEDÉSE

57. § A kamarai illeték az azt megállapító közgyűlés napjától 30 nap alatt egyszerre fizetendő.²⁸ A később belépők, a mindig március 31-től számítandó év bármely szakában lépnek be, bejegyeztetésük alkalmával tartoznak az évi illetéket egészen lefizetni.²⁹

58. § Ezen illeték, úgyszintén a beíratási díjak és bírságok lefizetése, valamint általában minden fizetés Budapesten a kamara pénztárnokánál teljesítendő. Ilyenmő követelések behajtása sommás perútra tartozik s ezekre nézve a kamara ügyésze által szabadon választandó bármely budapesti bíróság illetékes.

²⁶ A budapesti ügyvédi kamara választmánya 1899. december 28-án külön az ügyrendhez csatolt szabályzatot fogadott el a védők és közvédők kirendelése tárgyában. Ennek közlésétől e helyütt eltekintünk.

²⁷ A budapesti ügyvédi kamara választmánya 1903-ban külön szabályzatot fogadott el az elhunyt ügyvédek iratainak és a rá bízott értékeknek leltározása tárgyában, melyet a miniszter 1903. november 24-én hagyott jóvá az ügyrend kiegészítéseként. Ennek közlésétől e helyütt eltekintünk.

²⁸ A választmánynak 1879. évi február 28-án hozott határozata folytán:

- a) az ügyrend 57. § szerint a tagdíj az azt megállapító közgyűlés napjától folyó 30 nap alatt levén befizetendő, pénztárnok által a 30 nap elteltével a hátralékosok névjegyzéke bemutatandó;
  - b) amennyiben valamely kamarai tag a megállapított tagsági díj fizetése alól vagyontalanságánál fogva magát felmentendőnek véli, vagy annak befizetésére nézve a 30 napon túl terjedő bizonyos idejű használati kedvezményt kívánna igénybe venni, e részbeni kérvényét ugyancsak az ügyrend 57. §-ában meghatározott 30 nap alatt annyival inkább mutassa be, minthogy későbbi kérvények figyelembe vételét nem fogják;
  - c) mindazon kamarai tagok, kik a pénztárnok bemutatott jelentése szerint tagsági díjukat 30 nap alatt be nem fizették, vagy erre fizetési haladékot nem nyertek, illetve annak fizetése alól fel nem mentettek, mint nyilván kötelességzegők az ügyvédtartás értelmében a választmány által igazoló nyilatkozatra felhívatnak egyrészről, másrészről pedig a kamara ügyésze által a hátralékos tagdíjaknak esetleg per útján behajtása iránt az intézkedések haladéktalanul foganatosíttatnak;
  - d) oly kamarai tagok, kik tagsági díjaikat meg nem fizetik, vagy azok fizetése alól felmentve nincsenek: kamarai kiküldetéseikben és a kamara kinevezésétől vagy ajánlásától függő gondnokságokban, illetőleg megbízatásokban, nem részesülhetnek;
  - e) igazolvány vagy a kamara kötelékéből való elbocsátás csak oly tagoknak adatik, kik tagsági díjaikat megfizették vagy azoknak fizetése alól felmentettek.
- ²⁹ Az 1876. évi március 20-án tartott rendes évi közgyűlés határozatához képest: a kamarába felvételért jelentkező fiatal ügyvédek, amennyiben az ügyvédi oklevél elnyerésétől számítandó egy év alatt jelentkeznek a felvételre, ügyvédségük ezen első évében – ha ezt különösen kérelmezik – a kamarai évi díj fizetése alól felmentetnek s csak a beíratási díj fizetésére köteleztetnek. A kamarai év második felében belépő ügyvédek (kik az előbbi kedvezményben nem részesülnek) a beíratási díjon felül csakis a második félfévre eső tagdíj-összeg fizetésére köteleztetnek.

III. FEGYELMI ELJÁRÁS

A FEGYELEM FENNTARTÁSA, PANASZOK S FELJELENTÉSEK ELINTÉZÉSE

59. § Ha a választmánynak oly esetek jutnak tudomására, melyeket az ü. r. törvény 68. §-a alá tartozóknak³⁰ vagy legalább is kisebb kötelességszegéseknek tart, jogában van az ügyvédek- s ügyvédjelöltektől felvilágosítást kívánni, vagy őket igazolásra az ü. r. 74. §-a szerint³¹ is felhívni a nélkül, hogy panasz vagy feljelentés adatott volna be.

60. § Nyilván alaptalan vagy más hatóság illetőségéhez tartozó panaszok és feljelentések további eljárás nélkül visszautasítandók;³² amennyiben pedig a választmány, mint fegyelmi bíróság a panaszt vagy följelentést ilyennek nem találná, a panaszlott az ü. r. törv. 74. § értelmében, zárhatáridő kitűzése mellett s a panasz vagy feljelentés másolatának közlésével a maga igazolására felhívandó.³³

61. § Ha az előző szakasz szerint kitűzött zárhatáridőben nyilatkozat nem adatik, a felhívás ismételhető s a panaszlott vagy ezzel egyidejűleg vagy az ismétlés eredménytelensége esetén a törvényes bírságban elmarasztalható, vagy pedig a választmány mint fegyelmi bíróság azonnal az ügyrend 63. § szerint járhat el.

62. § Ha a panaszlott nem nyilatkozott s a választmány mint fegyelmi bíróság a felhívást nem kívánja vagy pedig a panaszlott nyilatkozatát beadta: a választmány mint fegyelmi bíróság az ü. r. törv. 73. §, illetőleg 107. § szerint³⁴ jár el, vagy a kamara ügyészének meghall-

³⁰ Az ügyvéd-rendtartás 68. §-a a fegyelmi vétségeket sorolja fel. Ide tartozik a törvény szerint, ha az ügyvéd – nem haszonszerzési vagy károkozási céllal, de mégis – megszegi hivatási kötelességeit, illetve a törvény rendeleteit. Ugyancsak e körbe sorolandó, ha az ügyvéd magaviseletével az ügyvédi kar becsületét és tekintélyét sérti, és ezáltal tiszteletre és bizalomra méltatlanná válik.

³¹ A 74. § szerint: „A kamara választmánya a felek kérelme vagy bármely hatóság vagy kir. ügyész feljelentése folytán a kamara kerületében ügyködő ügyvédet panaszok ellenében a maga igazolására felhívhatja és erre 100 forintig terjedhető bírság terhe mellett vagy fegyelmi eljárás fenyegetésével szoríthatja.”

³² A választmánynak 1879. évi november 21-én hozott határozata értelmében: Oly esetben, midőn valamely más kamara területén bejegyzett és a budapesti kamaránál bejegyezve nem volt ügyvéd ellen adatik be fegyelmi panasz, ezen panasz nem utasítandó vissza, hanem az illetékes kamarához átteendő és erről a panaszos értesítendő.

³³ A választmánynak 1875. évi április 24-én hozott határozata értelmében: A kamara ügykezelési nyelve a magyar lévén, más nyelven szerkesztett és magánfelek által benyújtott beadványok érdemleges elintézés tárgyát nem képezik, a külföldi felektől érkező nem magyar nyelven szerkesztett fegyelmi panaszok azonban az igazságügyi minisztériumnak 1880. évi június 1-én 15.354. sz. a. kelt rendelete értelmében az állam nyelvére leendő lefordíttatás végett az igazság-ügyi minisztériumhoz felterjesztendők. 1900. november 29-én hozott teljes ülési határozat: A horvát szövegű beadványok egyszerűen visszautasítandók. A választmánynak 1879. évi november 21-én hozott határozata értelmében: Oly esetben, amidőn valamely más kamara területén bejegyzett és a budapesti kamaránál bejegyezve nem volt ügyvéd ellen adatik itt be fegyelmi panasz, ezen panasz nem utasítandó vissza, hanem az illetékes kamarához átteendő és erről a panaszos értesítendő. A választmánynak 1899. október 5-én hozott teljes ülési határozata értelmében pedig mindazon esetekben, midőn hatóság a panaszos s a panasz panaszlott ügyvéd meghallgatása nélkül a fegyelmi eljárás mellőzésével a limine utasítatik el, erről a budapesti kir. ügyészség is mint a panaszkodó hatóság tulajdonképpeni képviselője mindenkor értesítendő. 1060/1902. sz. 1902 június 12-iki teljes ülési határozat: Az igazságügyminiszter által leküldött panaszok tárgyában hozott érdemleges határozatok az igazságügy miniszterhez mindig fölterjesztendők.

³⁴ A törvény 73. és 107. §-a szerint a kamara választmánya csekélyebb kötelesség-szegések esetében az ügyvédeket és ügyvédjelölteket rendes fegyelmi eljárás megindítása nélkül is megінtheti és rendreutasíthatja.

gatásával az ü. r. törv. 79. § értelmében³⁵ a fegyelmi eljárás elrendelése iránt hoz határozatot.

63. § Ha az ü. r. törvény 79. § értelmében hozott határozattal a fegyelmi eljárás el nem rendeltetik: a panasz és panaszlott nyilatkozata az illető kir. ügyésszel betekintés végett s a végzéssel egyidejűleg eredetben közölnetnek.

64. § Az ü. r. törvény 73. § illetőleg 107. §-ban említett megintés vagy rendreutasítás csak írásban eszközölhető.

A VÁLASZTMÁNYNAK, MINT FEGYELMI BÍRÓSÁGNAK ALAKULÁSA S ÜLÉSEI

65. § A szorosabb értelemben vett választmány rendes és póttagjainak a fegyelmi bíróságban való szolgálati sorrendjét az elnök állapítja meg minden év elején akképp, hogy 4 rendes és 2 póttag osztatik be félévi időtartamra.

66. § A fegyelmi bíróság ülései akképp alakítandók az elnök által, hogy mindenkor a tárgyalandó ügy előadója legyen az ülés egyik bírói tagja s a határozatképességre szükségelt többi bírói tagok lehetőleg a szolgálati sorrend szerint hívandók meg.³⁶

67. § Oly ügyeknél, melyek nagyobb előtanulmányt nem igényelnek, vagy ha az ügy rendes előadója huzamosabban akadályozva van, az elnök mást helyettesíthet előadónak.

68. § Határozatképességre az elnökkel együtt öt bírói tag együttes jelenléte s a határozathoz általános szótöbbség szükséges. A szavazatok egyenlő megoszlása esetén az elnök szavazata dönt.

69. § A fegyelmi ülésre való megjelenésben akadályozott tag köteles ezt az elnöknek az ülést megelőzőleg idejekorán bejelenteni, hogy ennek módjában legyen más tag meghívásáraól gondoskodni. A huzamosabban akadályozott rendes bírói tag helyett azonban az illető időszakra más tag nevezendő ki.

70. § Szóbeli tárgyalásra a tárgyalandó ügynek addigi előadóján kívül az illető időszakra sorrenden levő összes tagok hívandók meg 3 nappal megelőzőleg. A Budapesten lakó tagok megjelenni vagy elmaradásukat a tárgyalás megelőzőleg idejekorán kimenteni kötelesek.³⁷

71. § Ha a szóbeli tárgyalás alkalmával a bíróság rendes tagjai ellen kifogás nem emelte-

35 A törvény 79. §-a kimondja: „A fegyelmi eljárás vagy a kamara ügyészének kívánatára, vagy magánosok panaszára, vagy valamely bíróság, királyi ügyész avagy egyéb hatóság feljelentésére, de mindig a vádlott és a kamarai ügyész meghallgatása után, az illető fegyelmi bíróság által rendelhető el. A hozandó határozat a kamara ügyészének, a kamara székhelyén levő királyi ügyésznek és a vádlott ügyvédnek minden esetben, és ott, a hol panaszló magánfél van, ennek is kézbesítendő. Ezen határozat ellen minden érdekelt fél élhet fellebbezéssel, a határozat kézbesítésétől számítandó 8 nap alatt.”

36 Ezt a 66. paragrafust az 1931-es ügyrendből a következő 67. § szövegével együtt törölték. Ezzel kettővel csökken a paragrafusok számozása.

37 A választmánynak 1891 október 9-én kelt teljes ülési határozata értelmében: „Azon választmányi tag, ki valamely végtárgyalásra mint bíró behívott, de az azon való megjelenésben akadályozva van, köteles akadályoztatását a végtárgyalás megkezdése előtt 48 órával az elnökségnél írásban bejelenteni, hogy helyettesítéséről kellő időben lehessen gondoskodni. Ha az akadályoztatás a tárgyalást megelőző 48 óra alatt állana be, s így a jelentés csak ezen időn belül lenne meg-tehető, ennek oka az írásbeli jelentésben külön megemlítendő. Az akadályozásról szóló írásbeli jelentés az elnöki iktatóba bevezetendő s megfelelő intézkedés végett az elnöknek vagy a titkárnak azonnal bemutatandó. Utasíttatik a titkár, hogy a végtárgyalásokra való behívásokról, a meghívott tagok meg vagy meg nem jelenéséről, az akadályoztatás bejelentéséről és végül az egyes végtárgyalások eredményéről a választmányi teljes ülésnek az esetleges további intézkedések céljából mindenkor jelentést tegyen.”

tit, illetőleg az illető bírák által be nem jelentetik, vagy a kifogás elvettetik, a behívott többi tag eltávoztathatik, ellenkező esetben a sorrend szerinti rendes, szükség esetén a póttaggal egészítetik ki a bíróság.³⁸

A VÁLASZTMÁNY, MINT FEGYELMI BÍRÓSÁG TÁRGYALÁSI-,
TANÁCSKOZÁSI RENDJE ÉS JEGYZŐKÖNYVEI

72. § A fegyelmi bíróság tárgyalásait s tanácskozásait az elnök vagy elnökhelyettes, akadályoztatása esetén az elnök, illetőleg helyettese által kinevezett választmányi tag vezeti.

73. § A bíróság jegyzője a titkár, illetőleg helyettese, kik azonban ezen működésükben szavazati joggal nem bírnak.

74. § A szóbeli tárgyalás menetét az ü. r. törv. 87–92. szakaszai határozzák meg.³⁹

75. § Nyilvános tárgyalásnál a közönség közbeszólástól, tetszés- vagy nem tetszés-nyilvánítástól tartózkodni köteles, ellenkező esetben az elnök az ülést felfüggesztheti s ennek sikertelensége esetén a bíróság a nyilvánosság kizárását rendelheti el.

76. § A szóbeli tárgyaláson kívül a többi ülések nem nyilvánosak. A határozathozatal szóbeli tárgyalás után is zárt ülésben – melyen csak a bírói tagok s jegyző lehetnek jelen – történik; a szavazás pedig akképp, hogy először az ügy addigi rendes vagy helyettesített előadója, azután a többi tagok, a fiatalabbon kezdve, koruk szerinti sorban szavaznak, az elnök pedig csak a szavazatok egyenlősége esetén szavaz.

77. § Az ü. r. törv. 105. §-ban b) pont alatt említett határozat⁴⁰, a fellebbevitel felterjesztésével egyidejűleg hozandó.

78. § A szóbeli tárgyalásnál az ü. r. törv. 91. §-ban említett jegyzőkönyvön⁴¹ kívül, külön tanácskozási jegyzőkönyv veendő fel, mely a határozathozatalra vonatkozó tanácskozás menetét, az egyes szavazatokra nézve előterjesztett indoklás főbb vonásiban előtűnteti, a hozott határozatra nézve pedig a tárgyalási jegyzőkönyvre utal. Ezen jegyzőkönyv fellebbevitel esetén az ügyiratokhoz csatoltatik, megtekintése csak a tanácsban részt vett tagoknak engedtetik meg, másolatvétel pedig senkinek sem.

79. § A határozatokat az elnöki kijelentés alapján a jegyző szerkeszti.

³⁸ Az 1931-es ügyrend ezt a paragrafust is törli, ebből kifolyólag ezt követően már összesen hárommal csökken a paragrafus-sorszám.

³⁹ Eszerint a tárgyalás nyilvános, hacsak a nyilvánosság kizárását közérkölciség szempontjából a fegyelmi bíróság szükségesnek nem találja. A tárgyalást az elnök a kitűzött ügy megnevezésével nyitja meg, majd a kamara ügyésze előadja vizsgálat eredményét. Ennek nyomán az elnök felolvastatja a szükséges iratokat, kérdéseket intéz a vádlotthoz, esetleg a tanúkhöz, szakértőkhöz, valamint a panasztevőhöz. Csak az elnök után intézhetnek kérdéseket a bírák. A tárgyalás lezárásával a kamara ügyésze terjeszti elő a tárgyalás eredményét (felmentés vagy büntetés), melyre a vádlott, vagy ügyvédje válaszolhat. Ezt követően további szóváltásnak nincs helye. A tárgyalásról jegyzőkönyvet vesznek fel, melyet az elnök és a jegyző hitelesít. Ha a tárgyalás alatt felmerült körülmények újabb tanúk kihallgatását vagy a vizsgálat folytatását teszik szükségessé, akkor ezt a fegyelmi bíróság a tárgyalás elhalasztása mellett rendelheti el.

⁴⁰ Ez a határozat az ügyvédnek hivatásából való elmozdítását mondja ki.

⁴¹ A jegyzőkönyv tartalmazza a bíróság összetételének, az érintett, érdekelt feleknek és ezek képviselőinek nevét, továbbá a tárgyalásnak lényeges mozzanatait, melyet végül az elnök és jegyző hitelesít.

80. § Egyebekben a tanácskozási rend, szavazás, határozathozatal s jegyzőkönyvekre nézve a választmány egyéb üléseiben követendő szabályok tartandók meg.

81. § A fegyelmi eljárás költségeit a kamara előlegezi.

IV. ÜGYKEZELÉS

82. § Az iktató- és kiadó-könyvek egyesítetten vezetendők és ezen könyvek mellett, valamint az ügyvédi s jelölti névjegyzékekről névmutatók, a pártfogó ügyvédek s gondnokokra nézve sorrendi mutatók, a levéltári iratsomagok mellett pedig iratjegyzékek vezetendők.⁴²

A fegyelmi ügyekről az egyesített iktató- s kiadó-könyvek⁴³ külön vezetendők, s ezen ügyek irattárilag is külön kezelendők.

A kézbesítési ívek a két ügyosztály szerint évenként külön kötendők.

83. § Az ügyvédi kamara a minisztériumokkal s a legfőbb ítélőszékekkel jelentések s fölterjesztések, más hatóságokkal, bíróságokkal s kamarákkal pedig átiratok vagy köriratok útján érintkezik.

84. § Az ügyvédi kamara választmánya, fegyelmi bírósága, ügyésze, s a vizsgáló biztos közti érintkezés rendszerint hátiratok útján történik.

Fegyelmi ügyekben az írásbeli ügyészi indítványok és vélemények rendszerint egyszerűen az ügyiratokhoz csatolandók.

85. § A minisztériumok és legfőbb ítélőszékekhez terjesztendő jelentéseket, felterjesztéseket, valamint az átiratokat az elnök és titkár illetőleg helyetteseik írják alá – a köriratok, a jegyzékbe felvételt vagy elutasítást tárgyzó határozatok, fegyelmi ügyekben hozott s az ügyrend 84. § alá nem eső érdemleges határozatok pedig szintén az elnök és titkár, illetőleg helyetteseik által írandók alá, s egyszersmind a kamara pecsétével ellátandók.

Egyéb kiadmányokat a titkár, illetőleg kirendelt helyettese ír alá.

A kamara pecsége az ország címerét viseli, eme körirattal: „Budapesti ügyvédi kamara”.⁴⁴

86. § Minden beadvány s indítvány – amennyiben az ügyrend eltérőleg nem intézkedik – a szorosabb értelemben vett választmány rendes és póttagjainak előadásra osztandó ki, és pedig ugyanazon ügyekre vonatkozó ügydarabok lehetőleg mindig a korábbi előadónak.⁴⁵

⁴² A választmánynak 1875. évi ápril 24-én hozott határozata értelmében: a minisztérium, legfőbb ítélőszék vagy a társ kamarák fegyelmi tanácsainak határozataival az ügyvédekkel felfüggesztett vagy eltiltott ügyvédek névsora külön jegyzékben nyilván tartandó és abban a felfüggesztés vagy eltiltás beosztása is kitüntetendő. A választmánynak 1883. évi november 23-án hozott határozata értelmében: az ezen kamaránál bejegyzett ügyvédek és ügyvédjelöltek ellen úgy a választmány, mint a fegyelmi vagy más bíróságok által jogérvényesen kiszabott pénzbírságokról a titkár által rendszeres ellenőrzési könyv vezetendő.

⁴³ 1924. július 1-től ennek neve ügylajstrom.

⁴⁴ A választmány 1926. évi október hó 21. napján hozott 5071/926. V. K. számú teljes ülési határozatával elrendelte, hogy a közigazgatási és fegyelmi határozat kiadmányain az elnöklő és az előadó, teljes ülési határozatok kiadmányain pedig a kamarai elnök (esetleg helyettes elnök) és a főtitkár neve szerepeljen.

⁴⁵ A választmánynak 1875. évi ápril 24-én hozott határozata értelmében: a kamara ügykezelési nyelve a magyar lévén, más nyelven szerkesztett és magánfelek által benyújtott beadványok érdemleges elintézés tárgyát nem képezik, a külföldi felektől érkező nem magyar nyelven szerkesztett fegyelmi panaszok azonban (az igazságügyi minisztériumnak 1880. évi június 1-én 15.354. sz. a. kelt rendelete értelmében) az állam nyelvére leendő fordíttatás végett az igazságügyi minisztériumhoz felterjesztendők.

Az ügyek tárgyalása rendszerint ezen előadók, közgyűlésen s a választmány által bizottsághoz utasított tárgyaknál pedig a bizottság által választott előadók előterjesztése alapján történik, amennyiben a törvény vagy ügyrend eltérőleg nem intézkedik.⁴⁶

Az előadók kötelesek előadásra kész tárgyaikat az ügyiratok beadásával bejelenteni, s azon ülésen, melyen tárgyük felvételik, megjelenni, esetleges akadályoztatásukat pedig előlegesen kellő időben bejelenteni.⁴⁷

87. § Ügyiratok s okiratok az előadóknak és a kamara ügyészének szabályszerű eljárás vagy használat végett, az utóbbi esetben elismervény mellett, eredetben adandók ki.

Ügyiratok felek- s hatóságoknak – kivéve az ügyrend 63. § esetét – eredetben ki nem szolgáltatnak, okiratok pedig csak akkor, ha azokra vonatkozó határozat jogerőre emelkedett s csak azoknak, kik azt beadvány mellett vagy rövid úton beszolgáltatták, vagy egyébként ahhoz való tulajdonjogukat igazolják.

A kiadás mindig elismervény mellett történik.

88. § A névjegyzékeket, kezelési könyveket és jegyzőkönyveket, amennyiben személyes vagy fegyelmi ügyre nem vonatkoznak, minden kamarai tag megtekintheti.

Ezekről másolatot venni csak elnöki engedelem mellett lehet.

Hiteles másolatok a titkár által láttamoztatnak, s ezekért a hitelesítési bélyegen felül ívenként az illető fél által fizetendő és a kamara pénztárát illető 1 forintnyi írásdíj jár.⁴⁸

Személyes ügyekre vonatkozó iratok megtekintése és azokról másolatvétel csak az érdekelt feleknek, fegyelmi ügyekben pedig csak az érdekelt felek s a kamara ügyészén kívül – kivéve a tanácskozási jegyzőkönyvet – csak az illető királyi ügyésznek és csupán a törvény által meghatározott esetekben engedtetik meg.

⁴⁶ A választmánynak 1875. évi december 29-én, 1876. május 13-án, szeptember 29-én és december 29-én, valamint 1886. évi április 2-án hozott határozatai értelmében rendszerint ülésen kívül intézendők:

a) mindazon hatósági megkeresések, melyekben kamarai tagok vagy ügyvédjelöltek bejegyzése s a lajstromok rovataiban kitüntetett megjegyzések körüli vagy egyéb az ügykezelés körébe vágó felvilágosítások szorgalmaztatnak;

b) a hatóságoktól, társkamaráktól, kamarai tagoktól, jelöltektől, vagy magánfelektől érkező értesítések és jelentések, melyek csak tudomásvétel tárgyát képezik;

c) igazolványmásodlatok kiadása iránti kérvények;

d) erkölcsi bizonyítványok kiadása iránti kérvények (ily bizonyítványok rendszerint csak lajstromkivonat alakjában adhatók ki);

e) könyvhitelesítések, az elnök és titkár által aláírandó külön jegyzőkönyvek felvétele mellett;

f) az ügyvédi vizsga letételének megengedése iránti kérvények; ha csak a folyamodó ellen különös fegyelmi vagy egyéb észrevételek fenn nem forognak, melyek az illető kérvényének ülésbeni elintézését igényelnék.

⁴⁷ A választmánynak 1876. évi augusztus 4-én hozott határozata értelmében: ezen és az ügyrend 69. és 70. §-ában említett bejelentés az elnökségnél vagy a titkárnál írásban eszközözlendő.

⁴⁸ A választmánynak 1879. évi február 28-án hozott határozata értelmében: a kiadandó lajstromkivonatokat a következőket tartalmazzák: a) az ügyvéd neve, netaláni tudori vagy egyéb címe, a kamarába lett felvételének ideje és utolsó bejelentett lakása; b) az elrendelt fegyelmi eljárás mindaddig, míg az jogerős ítélettel eldöntve nincsen (felmentés vagy beszüntetés esetén minden erre vonatkozó feljegyzés törlendő és a kivonatokból kihagyandó); c) ha a fegyelmi eljárás jogerejű marasztalással végződött, mindaddig, míg a fegyelmi büntetés elévülése be nem állott, csupán az ítélet intézkedése veendő fel a kivonatba; d) a 73. § szerinti bármilyen keletkezett megintések a kivonatba fel nem veendő; e) az elévült fegyelmi büntetések a lajstromból hivatalból törlendők s így a kivonatba fel nem veendő. A fennebbi határozmányok a természetszerű módosításokkal az ügyvédjelöltek lajstromaira is alkalmazandók.

V. ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK⁴⁹

89. § A kamara alakulása alkalmával bejelentett s a választmány által igazolt tagok az 5 forint beíratási díjat kötelesek a jelen ügyrendet megállapító közgyűlés napjától számítandó 8 nap alatt lefizetni.

90. § Az ü. r. törv. 112. §-ban említett ügyvédjelöltek⁵⁰ kötelesek felvételi folyamodványaikban a törvényes vizsgák letételén felül azt is igazolni, hogy az addig fennállott szabályok értelmében be vannak jegyezve, s hogy folytonos joggyakorlaton vannak.⁵¹

⁴⁹ Ezt a címet már törölték az 1931-es ügyrendből, a következő paragrafusok törés nélkül követik az előzőket.

⁵⁰ Vagyis azok az ügyvédjelöltek, akik a törvény életbe lépésekor jogi tanfolyamukat bevégezték, illetve a joggyakorlatot már megkezdték.

⁵¹ Az 1931-es ügyrend hat új paragrafust illeszt az ügyrend végére „Kamarai értekezlet” cím alatt: „Kamarai értekezlet

88. § A kamarában időnként értekezletek tartatnak.

89. § Az értekezlet időpontját az elnök határozza meg és a kamara tagjai arról körlevél útján értesítetnek.

Az elnök, a választmány, vagy 20 kamarai tag indítványára a 90. § b) pontjának korlátai között külön értekezlet is tartható.

a) az értekezletekben részt vehetnek azok az ügyvéd-jelöltek is, akik a jogtudományi doktori fokot már megszerezték;

b) a napirendre tűzött tárgyakhoz azonban csak az szólhat, aki erre a titkártól még az értekezlet előtt engedélyt nyert;

c) az ügyrend 90. §-ának b) pontja szerint az értekezlet tárgyai közé felvehető javaslatokat és indítványokat az ügyvédjelöltek is előterjeszthetnek, az e pontban megállapított előfeltételek mellett az ugyane § a) pontjában említett közérdekű panaszok előadására azonban az elnöktől tartoznak az értekezlet előtt nyolc nappal engedélyt kérni;

olyan értekezlet is tartható, amelyre a jogéletet érdeklő kérdés tűzendő a választmány által napirendre.

A kérdés előadója, az elnök által kijelölendő – az értekezleten megjelenésre jogosított – ügyvédjelölt legyen, aki szabad előadásban terjeszti elő fejtegetéseit. Az elnök a kijelölésnél azokat tüntesse ki, akik az értekezletek látogatásával és felszólalásaikkal szorgalmukról és képességeikről tanúságot tettek és akik egyébként is szorgalommal és kifogástalanul folytatják a joggyakorlatot.

90. §. Az értekezlet tárgyai:

a) a választmány ügyködésében előforduló nevezetesebb mozzanatok közlése. Az előadást e tárgyban a választmány kiküldötte teljesíti;

b) a választmánynak az értekezlet előtt két héttel bejelentett javaslatok és indítványok, amennyiben a választmány az értekezlet elé bocsátja. Az előadást e tárgyban az illető bejelentő végzi;

c) közérdekű panaszok, melyeket az értekezlet bármely tagja előterjeszthet. Azt, hogy a felhozott panasz közérdekű-e, az, értekezlet elnöke határozza meg.

91. § Az értekezlet elnöke: a kamara elnöke, vagy az általa kiküldött bármely tisztviselő, esetleg választmányi tag.

92. § A tárgyalás menete és lefolyása az ügyrendben a közgyűlés tárgyalása körül megállapított szabályok szerint megy végbe, azon megkülönböztetéssel, hogy határozatok nem hozhatnak és szavazások nincsenek.

93. § A kamara kívánatosnak tartja, a bírói, ügyési és tanári karral egyetemben életbe léptetni az úgynevezett «rentree» intézményt. A keresztülvitel módozatai a választmányra bízhatnak.”

Kelt Budapesten, a budapesti ügyvédi kamarának 1875. évi október 30-án tartott rendkívüli közgyűléséből.⁵²

Kiadta: Dr. Siegmund, m.k. titkár

Forrás: OSZK Kisnyomtatványtár 1888/36 – Ügyvédi Kamara.

 ⁵² Végül a budapesti ügyvédi kamara 1875. november 22-i választmányi ülése az alábbi körlevelet csatolta az ügyrendhez: „Az 1874. XXXIV. tc. 8. §-a és a miniszterileg jóváhagyott ügyrend 43. §-a értelmében, ha az ügyvéd a felvételnél bejelentett lakhelyét a kamara kerületén belül más helyre szándékozik áttenni, s így különösen akkor is, ha Budapesten lakását változtatja, köteles azt 8 nappal a lakhely vagy lakás tényleges megváltoztatása előtt a kamarának bejelenteni; köteles továbbá az ügyvéd a törvény 13. §-a értelmében a nála gyakorlaton levő ügyvédjelölt magaviseletéről s arról, hogy a jelölt nála szakadatlanul, vagy esetleg milyen közbeszakításokkal folytatta a gyakorlatot, az ügyvédi kamarát évenként, tehát minden évben legkésőbb december 31-ig értesíteni; végre ugyanazon szakasz értelmében köteles az ügyvéd, ha a nála alkalmazott jelölt harminc napon túl joggyakorlatát félbeszakítja, vagy lakhelyéről távozik, azt az oknak megemlítésével nyolc nap alatt az ügyvédi kamarának bejelenteni. A törvény és ügyrendnek fennebb részletezett intézkedéseiben előszabott köteleességeik teljesítésére a budapesti ügyvédi kamara tagjai annál inkább felkéretnek, mert a kamara választmánya, hogy saját törvényes feladatának megfelelhessen, a fennebbi rendelkezések pontos betartását követelni kénytelen.”

MINISZTERI RENDELET A BRASSÓI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA FELOSZLATÁSÁRÓL (Budapest, 1880. augusztus 10.)

A monarchia időszakában a kamarai autonómia és a minisztériumi-közigazgatási előírások egyetlen esetben kerültek ténylegesen szembe egymással. 1880-ban a fölművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter felszólította a brassói kamarát az iparoktatás elősegítésére Székelyföldön, különösen a sepsiszentgyörgyi ipariskola támogatására. Mivel pedig a kamara nem látta biztosítottnak az összes szakmai oktatási intézmény támogatásának pénzügyi feltételeit, és nem kívánt egy intézményt kiemelten segíyezni, megtagadta a miniszter kérésének teljesítését. A miniszter többször felszólította a kamarát a támogatásra, amit annak két osztályának közös ülése egyszer sem értékelt megvalósíthatónak, így báró Kemény Gábor kereskedelmi miniszter feloszlatta a kamarát és miniszteri biztost nevezett ki élére a választások lebonyolításáig.

FÖLDMÍVELÉS-, IPAR- ÉS KERESKEDELEMÜGYI MAGYAR KIRÁLYI MINISZTER 23.057. SZÁM A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁNAK BUDAPESTEN

Folyó év 41. sz. a. kelt iratommal a brassói kereskedelmi és iparkamarát azon irányban teendő nyilatkozatra hívtam fel, vajon mennyiben és mily módon szándékozik az iparos oktatás ügyét a Székelyföldön, különösen a sepsiszentgyörgyi ipariskolát anyagilag elősegíteni.

A kamara válasziratában a segíyezést azért nem tartá helyesnek, minthogy kerületében nagyobb számú segíyezésre méltó ipariskolák léteznek, de azokat mind segíyben részesíteni nem képes, s így egyes kivételes segíyezéseket indokoltaknak nem lát.

Mivel azonban az 1868. VI. törvénycikk 3. §-a a kamarák hivatása és kötelessége gyanánt a többi közt a szakképzés előmozdítását is felsorolja¹, f. é. június hó 21-ről 12.604. sz. a. kelt

¹ Az 1868. évi VI. törvény 3. §-a a következő feladatokat állítja a kereskedelmi és iparkamarák elé: „3. § A kamarák hivatása és kötelessége: a) A kereskedés és ipar, valamint az e téren működő osztályok szükségait folytonos figyelemmel kísérve, célszerű javaslatokat készíteni, ezeket a miniszter elé terjeszteni, úgy annak s az osztrák törvényhatóságainak, kereskedelmi és iparügyekben, a kívánt felvilágosítást vagy véleményt kiszolgáltatni, a szakképzést s egyáltalában a kereskedelem és ipar fejlődését közvetlenül előmozdítani. [kiemelés a szerkesztőktől] b) A kamarai kerületben a kereskedelmi és ipar-statisztikához tartozó adatokat gyűjteni és minden év végével a miniszternek átszolgáltatni. c) A kamarai kerület kereskedelmi, közlekedési és iparviszonyainak állásáról, az e részbeli tapasztalások, panaszok és kívánalmakról, a miniszterhez minden év végével rendes évi jelentést tenni. d) A kamaránál letett árúbélyeg-ek, mustrák és mintákról pontos lajstromot vinni. e) Azon egyéneket, kik alkuszoknak jelentkeznek, szakértőleg megvizsgálni s ha alkalmasaknak találják, az alkuszok sorába felvenni. f) A helybeli kereskedelmi szokás jogok és előmutatott áru példányok felett bizonyítványokat kiszolgáltatni. g) A miniszter által véleményezés végett időnkint összehívott egyetemes kamarai gyűlésekbe vagy bizottságokba tagokat küldeni.”

íratommal a brassói kamarát arra köteleztem, hogy a sepsiszentgyörgyi ipariskolát három éven át 200 forint évi segélyben részesítse, illetőleg, hogy ezen tételt évi költségvetésébe felvegye.

Ebbeli rendeletem visszavonása érdemében tett kamarai felterjesztésre f. é. július hó 7-én 18.953. sz. a. kelt rendeletemmel korábbi elhatározásomat fenntartottam, illetőleg annak foganatosítását ismételve elrendeltem.

Azonban ezen újabb rendelkezésem dacára is a kamara folyó hó 3-án tartott teljes ülésében a végrehajtást megtagadta.

Ez által a kamara az 1868. VI. törvénycikk II. 2. §-ban kijelölt abbeli kötelességét, mely szerint a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter rendeleteit teljesíteni tartozik, ismételten megszegte.² Ily körülmények közt kénytelen vagyok hivatkozott törvénycikk 24. §-ban foglalt felhatalmazással élni és a kamarát feloszlattam.³

Miről a kamarát oly hozzáadással értesítem, hogy a kamarai vagyon és iroda kezelésével egyelőre Szász Róbert min. fogalmazót, miniszteri biztosi minőségben megbíztam.

Kelt Budapesten, 1880. augusztus hó 10-én.

B. Kemény

Forrás: MOL Z 195 1. t. 1880. év 75. cs. 1990/1880. sz.

² A hivatkozott 2. § szövege a következő: „2. § A kereskedelmi és iparkamarák a földművelési, ipar és kereskedelmi miniszter alatt állanak, egyenesen veszik és teljesítik rendeleteit, s közvetlenül hozzá intézik előterjesztéseiket. Hivatásuk teljesítésében azonban mind az ország törvényhatóságaival, mind magán testületekkel és magánosokkal, mind végre egymás között és egyenes levelezés által szabadon érintkeznek.”

³ Az 1868. évi VI. törvénycikk a miniszter számára az alábbi jogosítványokat garantálja a kamarákkal kapcsolatban: „24. § A földművelési, ipar- és kereskedelmi miniszter jogában áll, a rendes és osztályülésekre képviselőt kiküldeni, ki mindenkor szót kérhet, de szavazattal nem bír. A miniszter továbbá a kamarát, ha hivatásának nem felel meg, vagy ha törvényes hatáskörét túllépi, fel is oszthatja, mely esetben azonban köteles a rendes működési évekből még hátralevő időre legfeljebb 3 hó alatt a kamarát újra megválasztatni.”

A BUDAPESTI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA ÜGYRENDJE

(Budapest, 1881. október 28.)

A pest-budai kereskedelmi és iparkamara – a rendeleti úton kinevezett tagokból – 1850. szeptember 28-án alakult meg, és első feladatuként megkezdte működésének szabályozását. Így az első ügyrendet még november folyamán felterjesztették a kereskedelmi minisztériumhoz, ahol azt a miniszter 1850. nov. 28-án kelt 2.785. számú rendelete hagyta jóvá. Ezt követően több ügyrend-módosításra került sor. A legjelentősebb minden bizonnyal az alkotmányos alapok megteremtése során újjáalakított kamarák megújuló belső szabályozása. Az 1868-ban megalkotott kamarai törvény nyomán 1869. aug. 2-án tartotta alakuló ülését az új Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara. Már ezen létrehozták azt a tiztagú szervezőbizottságot, mely kidolgozta a kamara pontos kerületi kiterjedését, a kamarai tagok teljes névsorát, az első költségvetést és a megújult ügyrendet is. Az alkotmányos korszak első budapesti ügyrendjét nem ismerjük teljes egészében, csak részletek maradtak fent Szávay Gyula monográfiájában.¹ Az itt közölt kamarai ügyrend az első teljes egészében fennmaradt, báró Kochmeister Frigyes kamarai elnök és dr. Szvtenay Miklós kamarai titkár által szignált, majd báró Kemény Gábor miniszter által jóváhagyott, mindeddig nem közölt dokumentum. Az ügyrend egészen 1914-ig (egy 1904-es újabb, változatlan megerősítéssel) érvényben maradt. Az 1881-es ügyrendet az 1914-es változások nyomán követésével és az 1868-as állapotokra történő visszautalásokkal közöljük.

A BUDAPESTI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA ÜGYRENDJE 1881

I. CÍM A KAMARA MŰKÖDÉSE

1. § A budapesti kereskedelmi és iparkamara működését az 1868. április 30-dikán szentesített VI. törvénycikk határozmányain kívül ezen ügyrend szabályozza.

2. § Oly ügyek, melyek a kereskedelem körébe vágnak, előzetesen külön a kereskedelmi osztályban, azok, melyek az ipar köréhez tartoznak, előzetesen külön az ipari osztályban tárgyaltnak.

Az olyan ügyek, melyek mind a két osztályt egyformán érdeklik, a kamara belügyei és általános jellemű közgazdasági kérdések, amennyiben fontosságuknál fogva előzetes tárgyalást igényelnek, a kamara összes beltagjaiból álló közös bizottságban készíttetnek elő.²

Végérvényes határozat a kamara működési köréhez tartozó bármely ügyben csak a kamara közös ülésében határozható.

α3

¹ SZÁVAY, 1927. 288–292. Az 1868-as ügyrendre vonatkozó megjegyzések és idézetek forrása itt található.

² Az 1914-ben jóváhagyott ügyrendben a fenti bekezdés már nem szerepel.

II. CÍM ÜGYKEZELÉSI ÉS TÁRGYALÁSI NYELV

3. § A kamara hivatalos nyelve a magyar; azonban az ülésekben a magyar nyelven kívül a hazában dívó bármely nyelven lehet szólni.³

4. § Levelezésben a kamara ott, hol szüksége mutatkozik, a magyar helyett más nyelvet is használhat.

A közös ülések jegyzőkönyvei, valamint a kamara évi jelentései német fordításban is kiadatnak.⁴

III. CÍM AZ ELNÖKSÉG HATÁSKÖRE⁵

5. § A kamara elnöke képviseli a kamarát kifelé és vezeti a közös ülések tanácskozását, de szavazási joggal részt vehet a kamara kebelében tartott minden, akár osztály-, akár bizottsági ülésben.

Az elnök⁶ vesz át a kamarához érkező minden beadványt és annak elintézési módja, illetőleg kiosztása vagy a 2. § értelmében az osztályokhoz, illetőleg a közös bizottságokhoz való utasítása iránt ő határoz. A közös ülések napirendjét ő állapítja meg és hozzájárul az osztályülések⁷ napirendjének megállapításához. Ő ellenőrzi, a kamarai titkár közvetítésével, a közös ülésben hozott határozatok végrehajtását. A kamara összes kiadványait a titkárral együtt ő írja alá.

6. § Az elnök tisztéhez tartozik arról gondoskodni, hogy az ügyrend határozatai megtartsanak és hogy a kamara határozatai, valamint a kamara területén belül a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium ide vonatkozó rendeletei végrehajtsanak.

7. § Az elnök⁸ jogosítva van a kamara napidíjasait és szolgálait felfogadni és elbocsátani.

 ³ Ez, valamint a következő paragrafus is jól mutatja a monarchia korszakának szabadelvű megnyilatkozásait, a nemzetiségi jogok nyílt biztosítását. Az első kamarai alapszabály ennél korlátozóbb és szűkebb: „A kamara üléseiben az elnöklők és a tagok tetszésük szerint magyarul vagy németül szólhatnak.” (II. szept. 2. § b.)

⁴ Az 1914-es ügyrend megtartotta a 4. § szövegének első bekezdését, de azt hozzátartotta a 3. §-hoz, ezzel megváltoztatva a későbbi paragrafusok számozását is és egyidejűleg törölte a közös ülési jegyzőkönyvek kiadására vonatkozó megjegyzéseket.

⁵ Az 1914-ben kiadott ügyrend III. cím alatt a kamara szerveit sorolja fel. Ezzel beszúrva egy eddig nem létező paragrafust: „III. cím: A kamara szervei: 4. § A kamara szervei: 1. Az elnökség; 2. A szakcsoportok; 3. Az elnöki tanács; 4. Az állandó szakbizottságok; 5. A kamarai iroda.” A struktúra ilyen módon történő felvázolása a megváltozott kamarai felépítés miatt vált szükségessé. Az 1881/1904-es ügyrendben eredetileg III. címként szereplő elnökségi hatáskörök az 1914-es ügyrendben már IV. címként jelennek meg, míg a paragrafusszámok az újjólóg betoldott kamarai szervekről szóló paragrafusnak köszönhetően visszatér az eredeti szövegvariáns paragrafusszámaihoz.

⁶ A megsokasodott teendőkre való tekintettel az 1914-es ügyrendbe az alábbi betoldás szerepel: „Az elnök, illetve az elnöktől nyert megbízatás alapján a titkár...”

⁷ Az 1914-es ügyrendben nemcsak az osztályülésekről tesznek említést, hanem a kamarai szervek működésére nyomán az alábbi betoldást eszközlik: „hozzájárul az osztály-, valamint a szakcsoport-ülések napirendjének...”

⁸ Hasonlóan az 5. §-ban alkalmazott jogkör-átruházáshoz, itt is szerepel a titkárra vonatkozó közbeszúrást az 1914-es ügyrendben: „Az elnök, illetve az elnöktől nyert megbízatás alapján a titkár jogosítva...”

8. § Az alelnökök az elnökkel egyetértve megállapítják az illető osztályülés napirendjét és vezetik az osztályülések tanácskozását. Gondoskodnak arról, hogy az azon osztályokhoz utasított ügyek a kamara irodája⁹ által előkészíttessenek, vagy jelentéstételre az osztályülést megelőzőleg az osztály¹⁰ valamelyik tagjának kiadassanak.

9. § Az elnök akadályoztatása esetében az akadályoztatás tartama alatt az alelnökök havonként váltakozva látják el az elnöki teendőket.

Az első helyettesítés azon alelnököt illeti, ki más osztályhoz tartozik, mint az elnök.

10. § Oly ügyekre nézve, melyek nem elvi természetűek és szabályszerű határozathozatalt nem igényelnek, az elnök, esetleg az alelnöknek vagy más kamarai tagoknak megkérdezése után önállóan intézkedhetik.

Az elnökileg elintéztett ügyekről, valamint az ülési tárgyalást nem igénylő ügyforgalomról a kamara legközelebbi közös ülésének jegyzőkönyvébe sommás jelentés vétetik föl.

IV. CÍM

A KAMARAI TAGOK JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI¹¹

11. § A kamara bel- és kültagjai a kamara közös és illető osztályüléseiben szólási, szavazási és a kamara működési köréhez tartozó ügyekben indítványozási joggal bírnak.¹²

Viszont a kamarai tagok a választás elfogadása által azon kötelességet vállalják magukra, hogy a kamara tanácskozásaiban, melyekre meghívottnak, részt vesznek, a kamara által hozzájuk intézett minden megkeresést pontosan teljesítenek és a reájuk eső választásokat, ha csak mérvadó akadály fenn nem forog, elfogadják.¹³

⁹ A struktúráváltkozás és a feladatkörök módosulása nyomán az 1914-es ügyrendben itt alábbi betoldás szerepel: „a kamara irodája, illetőleg a megfelelő szakcsoportok által...”

¹⁰ Az 1914-es variáns: „az osztály vagy a szakcsoport valamelyik...”

¹¹ Érdekességként érdemes megjegyezni, hogy az 1914-es ügyrend a korábban beiktatott kamarai szervekről szóló újabb cím ellenére a kamarai tagok jogairól szóló fejezetet továbbra is IV. címként tünteti fel, minden valószínűség szerint amiatt, hogy a korábbi (1881-es, majd 1904-es) ügyrendvariáns átirásánál nem javították következetesen az átszámozandó fejezeteket.

¹² Az indítványozási jogra nézve az 1868-as ügyrend egy jóval alaposabb kifejtést tartalmaz, pontosan meghatározva, mely területekhez tartozó kérdéskörök, hol adhatók elő: „A kamara minden tagja fel van jogosítva arra, hogy valamint a közös, úgy az osztály- vagy szakosztályülésekben bármikor indítványt tehesen oly ügyben, mely az ország, a kamarai kerület, avagy egyes helység közigazgatási, kereskedelmi, vagy ipari érdekére vonatkozik. Sürgős indítványok az ügyrend 39. §-a határozatai alá esnek. [Ezt a paragrafust nem ismerjük – a szerk.] Egyéb indítványok vagy ülés előtt az elnökséghez benyújtandók, mely azokat a napirendre kitézi, vagy ha az illető azokat szóbelileg és a sürgősség kiemelésé mellőzésével akarná előadni, csak megállapított napirend bevégezte után kerülhetnek tárgyalás alá. Tisztán kereskedelmi avagy ipari jellegű indítványok a tagok által szabályszerűleg előbb azon osztály elé terjesztendők, melyhez tartoznak. Általánosan közigazgatási indítványokat közvetlenül a közös ülés elé lehet terjeszteni. A közös vagy az osztályülés fog határozni a felett, vajon az indítvány azonnal tárgyalassék, illetőleg mindjárt szavazás alá bocsáttassék, avagy tárgyalatás céljából a szakosztályhoz utasíttassék-e. Szakosztály nevében tett indítványtól az azonnali tárgyalás meg nem tagadható.” (IV. szlet, 6. §)

¹³ A felelősségre vonást az első alapszabály igen részletesen és figyelemreméltó precizitással járja körül: „Ha egy kamarai tag öt rendes közös ülésben igazolás nélkül részt nem vett, az elnökség az illetőt kötelességére figyelmezteti, s ha a hatodikon sem jelennék meg, kizárása a kamarából (a kamara-törvény 22. §-a szerint) a következő hetedik ülés napirendére tűzetik, melyen a netaláni igazolási okokat sze-

12. § A kamara bel- vagy kültagja, ki a kamara kötelékéből ki akar lépni, e szándékát a kamara elnökével írásban közölni köteles.

Az üresedésbe jött helyek betöltése iránt a kamarai törvény 6. §-a értelmében az elnök intézkedik.

13. § Olyan esetekben, midőn valamely beltág hat hónapon át az üléseken részt nem vett, az elmaradás igazolása, illetőleg a kamarai törvény 22-ik §-ának alkalmazása iránt a közös ülés határoz.

14. § Levelező tagokat, lakhelye és foglalkozásra való tekintet nélkül, egy tag ajánlatára a kamara közös ülésben választ.

A választás a kamarai tagok mandátumának lejártáig szól.

15. § A levelező tagok a választás elfogadása által kötelezik magukat, hogy a kamarának hozzájuk intézett írásbeli megkeresését pontosan teljesítik.

A levelező tagok a kamara közös üléseire meghívottnak, de az elnök vagy az illető alelnök által az osztályülésekre és a közös bizottság üléseire is meghívhatók, és mindezen ülésekben tanácskozási szavazattal bírnak.

16. § Kamarai kiküldetésben lakóhelyén kívül járó kamarai tagnak a kamara pénztárából a felmerült fuvarozási költségen kívül 8 forintapidíj jár.

V. CÍM A TÁRGYALANDÓ ÜGYEK ELŐKÉSZÍTÉSE

17. § A tárgyalandó ügyeket rendszerint a kamara irodája készíti elő.¹⁴

A két osztályt közösen érdeklő ügyeknek, a kamara házi ügyeinek és általános jellemű közgazdasági kérdéseknek előzetes tárgyalása amennyiben szükségesnek mutatkozik, a kamara összes beltagjából álló közös bizottságban történik.

 mélyesen vagy levélben előterjesztheti. Az igazolás elfogadását vagy elvetését a szavazók általános többsége dönti el. Ha ezen ülésben a kamarai beltágok felénél kevesebben vettek részt, a határozat ellen egy további közös üléshez lehet fellebbezni. Más esetben, vagy a második közös ülési határozat ellen további feljebb folyamodásnak hely nem adatik." (IV. szeptet, 9. § b.)

¹⁴ Az ezt követő szövegrész elé az 1914-es ügyrend egy több paragrafusból álló, újonnan felállítandó szakcsoportokról szóló szövegrészt illeszt. Ezzel természetesen a későbbi paragrafusok számozása is megváltozik. A betoldás a következő:

„Az előzetes szaktanácskozást igénylő és fontosabb ügyeknek a teljes ülés, illetve az osztályok tanácskozásaira való előkészítése végett a kamara teljes ülése a megalakulás után szakcsoportokat alakít. E szakcsoportok a következők: I. Belkereskedelmi szakcsoport. Ügköre: Belkereskedelmi intézmények és egyes kereskedelmi ágakra vonatkozó ügyek. A belkereskedelemre vonatkozó törvények és azok végrehajtása, az ezek körébe eső kihágások elbírálásával. Kereskedelmi szokások. Kereskedelmi kongresszusok. Kereskedelmi jogszolgáltatás. Védjegyügy, mintaoltalom, tisztességtelen verseny. II. Külkereskedelmi szakcsoport. Ügköre: Vám- és külkereskedelmi ügyek. Konzuláris ügyek. Kiviteli ügyek. III. Gyáripari szakcsoport. Ügköre: A gyáripar érdeklő törvények és azok végrehajtása. Gyáripari kérdések, gyáriparfejlesztés. Szabadalmak. Közszállítási ügyek. Állami beruházások. Kiállítások. IV. Kézműipari szakcsoport. Ügköre: A kézműipar érdeklő törvények és azok végrehajtása. Kézműipari kérdések, kézműipar-fejlesztés. Ipari szak-oktatás. Ipartestületi ügyek. Ipari közigazgatás, ipari kongresszusok. V. Közlekedési szakcsoport. Ügköre: Útügy. Vasút. Hajózás. Posta, távírda, telefon. A közlekedésügyre vonatkozó törvények és azok végrehajtása. VI. Pénzügyi szakcsoport. Ügköre: A pénzintézetekre és biztosítóintézetekre vonatkozó ügyek; a rész-vénny jog; az idevágó törvények és azok

Más állandó szakbizottságot egyes speciális teendőkre csak a kamara közös ülése küldhet ki egy év tartamára.

Fontosabb kérdések előzetes alapos megvitatása céljából akár a közös, akár az osztály-ülés ad hoc bizottságot küldhet ki, melybe nem kamarai tagok is meghívhatók.

Ily bizottságot sürgős esetben a kamara elnöke rövid úton saját hatáskörében is megvitatathat.

18. § A bizottságok rendszerint azon közeg elé terjesztik jelentésüket, mely őket kiküldte, vagy meghívta.

Sürgős esetekben a közös ülés meghatalmazhatja a közös vagy az általa kiküldött bizottságot, hogy közös ülésben hozott határozat alapján az elnökséggel egyetértőleg végérvényes intézkedést tehessen.

VI. CÍM

A KÖZÖS ÉS OSZTÁLYÜLÉSEK TÁRGYALÁSI RENDJE

A) A KÖZÖS ÜLÉSEK¹⁵

19. § A kamara rendes közös ülései lehetőleg minden hónap első hétfőjén délután¹⁶ tartanak.

A közös ülésre a kamara bel-, kül- és levelező tagjai, valamint a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium képviselője a napirend közlése mellett legalább öt nappal előbb hivatnak meg.

A közös ülések megtartása a fővárosi nagyobb napi lapokban előzőleg közzéteendő.

20. § Hat kamarai tagnak írásbeli kívánságára az elnök rendkívüli közös ülést tartozik egybehívni.

Különösen sürgős esetekben a rendkívüli közös ülések az elnök által a 19. §-ban megállapított határidő megtartása nélkül is egybehívhatók.

21. § A közös ülések nyilvánosak.

22. § A közös ülésben a kamara elnöke, akadályoztatás esetében a helyettesítő alelnök,

☞

végrehajtása. Állami pénzügyek. Adó- és illetékügyek, állami jövedékügy és az ezekre vonatkozó törvények. VII. Szociálpolitikai szakcsoport. Ügköre: Kereskedelmi és ipari alkalmazottak helyzete és jogviszonyai. Munkásbiztosítás és védelem. Munkásmozgalmak. Városi szociálpolitika: lakás-, közlelmezési stb. kérdések. Községi üzemek. Idegenforgalom.

18. § Minden szakcsoport élére annak kebeléből a teljes ülés elnököt választ, aki a vezető titkárral egyetértve gondoskodik az ügyek referálásáról és kiutalja azokat a szakcsoport valamelyik tagjának, vagy a szak-csoport mellé rendelt kamarai tisztviselőnek. Utóbbi köteles a szakcsoport munkarendjét ellátni. A szak-csoportok javaslataikat azok osztály elé terjesztik, amely az illető ügyre nézve illetékes. Mindkét osztályt érdeklő ügyekben úgy a kereskedelmi, mint az iparosztály tárgyalja a szakcsoport jelentését. A szakcsoportokba a teljes ülés kamarai levelezőtagokat, valamint a kamarán kívül álló szakértőket is beválaszthat." A betoldott szövegrészt követően az 1914-es szövegvariáns is visszatér az 1881/1904-es szöveghez és „A két osztályt közösen érdeklő ügyeknek...” kezdetű mondatot 19. §-ként folytatja.

¹⁵ Mint fentebb említettük az 1914-es ügyrend már nem közös, hanem teljes ülésekről beszél.

¹⁶ A későbbi ügyrend 1914-ben már nem hétfő, hanem kedd délutánt jelöli meg az ülések napjaként.

ha ez sem volna jelen, a másik alelnök, ennek távollétében pedig az ülés által ez alaklomra választott kamarai tag elnököl.

23. § A közös ülés napirendjét, azon utasítás figyelembe tartásával, melyet a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium a közös ülések jegyzőkönyvének szerkesztésére nézve kiadott, az elnök állapítja meg.

Az elnök által megállapított tárgyalási sorrendtől csak az ülések határozata alapján lehet, az említett miniszteri utasítás keretén belül eltérni.

24. § A kamarai tagok által az ülés napirendjének megállapítása és szétküldése előtt írásban benyújtott indítványok a közös ülés napirendjére mindenestre felvételnek.

Valamely tárgyalás alatt lévő ügygel kapcsolatos indítványok a vita folyamában és élő szóval is tehető és kapcsolatosan tárgyalhatók.

25. § A kamarai tagoknak megküldött napirendbe fel nem vett önálló indítványok csak oly esetekben tárgyalhatók, ha azokat legalább 8 kamarai tag támogatja és a közös ülés a sürgősséget kimondja. Ellenkező esetben az indítvány a következő közös ülés napirendjére tűzetik.

26. § Interpellációt szóval vagy írásban csak a közös ülés elején és csak az elnökhöz lehet intézni, ki az interpellációra tetszése szerint vagy rögtön, vagy a legközelebbi közös ülésben felel.

Az interpellációra adott feleletre csak az interpelláló nyilatkozhatnak.

Ha az interpellációra adott feleletet a többség nem veszi tudomásul, az ügy a legközelebbi rendes, vagy sürgős esetben külön egybehívandó rendkívüli közös ülés napirendjére tűzetik, de ugyanazon ülésben csak az esetben tárgyalható, ha ezt az ülésen jelenlevő tagoknak legalább két harmada kívánja.

27. § A napirenden levő tárgyakhoz a kamarai tagok az elnöknél történt jelentkezésük sorrendjében szólnak.

Sorrenden kívül csak az ügyrendhez, személyes kérdésben vagy rövid helyreigazításra lehet szólni.

Ugyanazon tárgyhöz többször, mint kétszer csak a jelen levő kamarai tagok többségének beleegyezésével lehet szólni. Valamely ügy előadója vagy indítványozója nem esik ezen megszorítás alá és a kérdés feltevése előtt élhet zárszóval.

28. § Az elnöknek ügyelnie kell arra, hogy a szólók félbe ne szakíttassanak és hogy a vita személyes vitatkozássá ne fejlődjék.

Aki a szólókat ismételten félbeszakítja, az elnök által rendreutasítandó.

Ha valamelyik szóló a tárgytól eltér, az elnök figyelmezteti őt, hogy a tárgynál maradjon; ha pedig a szóló valaki ellen személyes támadást intéz, az elnök rendre utasítja és ismételt esetben megvonja tőle a szót.

29. § Ha az ülésben a csend és rend fenn nem tartható, az elnök az ülést felfüggesztheti, vagy fel is oszlathatja.

30. § Ha öt tag a vita befejezését indítványozza, e felett a közös ülés vita nélkül felállás által határoz. A vita befejezése a többség által kimondatván, az ügghöz még csak az addig jelentkezett tagok és az előadók vagy indítványozók szólhatnak.

31. § A vita befejeztével felteendő kérdés szövegezéséhez mindenkor lehet szólni. A szövegezésre vonatkozó véleménykülönbség esetében a többség határoz.

32. § A szavazás történik:

a) felállás által;

b) legalább öt kamarai tag kívánságára név szerint, vagy titkosan, szavazó cédulával.

33. § A közös ülésben mindenkor, kivéve, ha az ügyrend módosítása forog szóban (l. 55. §), vagy interpellációra adott felelet rögtöni tárgyalása iránt kell dönteni (l. 26. §), a jelen lévő kamarai tagok általános szótöbbsége döntő.

Szavazat-egyenlőség esetében az elnök szavazata döntő.

34. § Az elnök a szavazás eredményét és a határozatot kihirdeti, mi megtörténvén, az elintézett tárgyra ugyanazon ülésben újból visszatérni nem lehet.

35. § Személyes ügyekben a határozathozatal titkos szavazás útján történik. Azonban választások, egyhangúság esetében, felkiáltással is eszközölhetők.

A netalán szükséges szavazatszedő bizottságot az elnök jelöli ki.

Ha választásoknál a szavazatok egyenlően oszlanak meg, a sorshúzás dönt.

36. § Különösen sürgős esetekben, és ha rendkívüli közös ülést a rendelkezésre álló időben nem lehetne egybehívni, a hivatalból kiküldendő egyéneket a kamara elnöke jelöli ki.

37. § A miniszteri utasítás értelmében szerkesztendő ülési jegyzőkönyvbe felvételnek: a jelen lévő tagok névsora, a tárgyalás folyama a szólók megnevezésével, a vita folyamában felhozott főbb érvek, a hozott határozatok, a netalán beadott külön vélemények, ha az illetők ezt határozottan kívánják és a névszerinti szavazásnál a szavazók nevei.

A jegyzőkönyvet az elnök, a jegyző és két kamarai tag, kiket az ülésen jelenlévők közül az elnök jelöl ki, aláírásukkal hitelesítik.

Az ülésben tett nyilatkozatokra vonatkozó helyreigazításokat a jegyzőkönyvben csak az illető ülés elnökének beleegyezésével lehet eszközölni.

38. § Az előző közös ülés jegyzőkönyve a következő közös ülés előtt a kamara összes tagjainak megküldetik.

B) AZ OSZTÁLYÜLÉSEK

39. § Az osztályülések megtartása nincs határozott időhöz kötve, hanem szükség szerint az illető alelnök által határoztatik el.

Rendszerint havonként egy-egy osztályülés tartatik.

Valamelyik osztály 3 tagjának írásban bejelentett kívánságára az illető alelnök az osztályt ülésre egybehívni tartozik.

40. § Az osztályülésre a meghívók a napirend közlése mellett lehetőleg 3 nappal az ülés előtt küldetnek szét.

41. § Az osztályülések tanácsozásait az illető alelnök vezeti, kit akadályoztatása esetében az osztály jelenlevő tagjai által ez alkalomra választott tag helyettesít.

42. § Az egyik ülésén a másik osztály tagjai mint hallgatók jelen lehetnek.

43. § Az osztályülések napirendjét az illető alelnök az elnökkel egyetértve állapítja meg. Oly ügy, melyet az elnök az osztályokhoz utasított, az osztály ülésének napirendjébe mindezesetre felveendő.

44. § A tárgyalás rendjét illetőleg a 27–29. és 31–35. §-okban foglalt határozatok az osz-

tályülésekre, valamint az elnök által egybehívandó közös bizottsági ülésekre nézve is mérvadók.¹⁷

45. § Az osztályülésben hozott határozatok az osztály véleménye gyanánt a legközelebbi közös ülés elé terjesztetnek, mely a végérvényes határozatot hozza.

46. § Az osztályülések jegyzőkönyvei az osztály határozata alapján egészen vagy kivonatilag közzé tétethetnek és a kamara irodájában az osztály tagjai által mindenkor megtekinthetők.

VII. CÍM

A KAMARA KÖLTSÉGVETÉSE ÉS ZÁRSZÁMADÁSA

47. § A kamarának az elnökség által megállapított évi költségvetése, mielőtt a közös ülés elé terjesztetnék, legkésőbb az október hónap tartandó ülés meghívóival együtt a kamarai tagoknak megküldetik, és a közös ülés által jóváhagyván, annak jegyzőkönyvében egész terjedelmében kinyomatik.

Hasonló eljárás követendő a számvizsgálók által megvizsgált évi zárszámadásra nézve is, mely legkésőbb minden év május havában terjesztendő a közös ülés elé.

VIII. CÍM

A KAMARAI TISZTVISELŐK

48. § A kereskedelmi és iparkamara az iroda vezetésére, azaz a fogalmazási és irodai ügyek elintézésére és a határozatok foganatosításának, valamint az áruvédjegyek és minták lajstromozásának eszközzésére titkárt, az osztályügyek elintézésére, amennyiben szüksége mutatkozik, tollvivőket, a fogalmazványok elkészítésére kellő számban fogalmazókat, a kamara pénzügyeinek, az irattárnak, leltárnak és könyvtárnak kezelésére, valamint az iktatás és kiadványozás eszközzésére irodaigazgatót, e mellé, ha szüksége mutatkozik, irodatisztekert választ.

Mindezen tisztii állások pályázat hirdetése útján a közös ülés által töltetnek be.

Elöléptetés esetében a pályázat hirdetése mellőzhető.

49. § Az összes irodai teendőket az elnök beleegyezésével a titkár osztja ki az alkalmazottak között és ő felelős azok kellő elintézéséért.¹⁸

50. § A kamarai tisztviselők a délelőtti rendes hivatalos órákon kívül is jelen tartoznak lenni a kamara kebelében tartott valamennyi ülésen, melyekben a titkárnak és a tollvivőknek, esetleg az őket helyettesítő fogalmazóknak is, vélemény és felvilágosítás adás céljából szólási joguk van.

¹⁷ Az 1914-es átszámozott ügyrendben természetesen itt a 28–30. és 32–36. §-okra történik hivatkozás, melyek azonban megegyeznek a korábbi 27–29. és 31–35. §-okkal.

¹⁸ A megsohasodott feladatkörre való tekintettel az 1914-es ügyrend e paragrafus végén pontos belső irodai szabályozás felállítását követeli meg: „A belső ügyvitelre és az irodai osztályok működésére nézve az elnökség által jóváhagyott külön szabályzat irányadó.”

51. § Az előforduló fizetéseket az elnök utalványa alapján az irodaigazgató teljesíti.

A pénztárnak és a kamara egyéb vagyonának helyes és hű kezeléséért első sorban az irodaigazgató felelős.

Az ellenőrzést az elnökségen kívül a kamara közös ülésében januárban egy évre mindegyik osztályból választott egy-egy kamarai tag gyakorolja.

52. § Az áruvédjegyek, minták és mustrák lajstromozását eszközöző tisztviselő az ez iránti megbízás nyérése után a kamara elnöksége előtt e tiszte hű és lelkiismeretes teljesítésére fogadalmat tesz le.

53. § A tisztviselők illetékei rendes fizetésre, szálláspénzre és személyes pótlékra oszlanak¹⁹:

A rendes fizetés és szálláspénz az első megállapítás alkalmával jóváhagyás végett a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium elé terjesztendő.

Személyes pótlékot a kamara az elnökség indítványára és a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium jóváhagyásának fenntartása mellett hosszas szolgálatokért vagy kitűnő munkálkodásért szavazhat meg.

Az állások új betöltésénél mindenkor a rendes fizetés adatik meg.

54. § A 48. §-ban említett kamarai tisztviselők állandóan és élethossziglan alkalmazottnak tekintetnek.

Nyugdíjigényük a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium által jóváhagyott külön nyugdíjszabályzatban van meghatározva.

Szolgálati viszonyuk részletes meghatározása külön szolgálati szabályzatban foglaltatik.

IX. CÍM

AZ ÜGYREND MEGVÁLTOZTATÁSA

55. § Az ügyrend módosítására irányuló indítvány csak a kamara közös ülésében és csak akkor tárgyalható, ha azt legalább 10 kamarai tag támogatja és ha előzetesen napirendre tétezt.

Az ügyrend megváltoztatására irányuló határozat csak akkor érvényes, ha ahhoz a jelenlevő bel- és kültagoknak két harmada hozzájárult és a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium a módosítást jóváhagyta.

Budapesten, a budapesti kereskedelmi és iparkamara 1881-dik évi október hó 28-án tartott közös üléséből.

Kochmeister, elnök

Szvetenay, titkár

Forrás: MOL Z 195 BKIK 1. t. 79. cs. 3129/1881. számú irat

¹⁹ Az 1914-es ügyrendben bár ugyanezek a juttatások lehettek fel, neveik mégis változnak. A szöveg törzsfizetésről, lakbérrel és pótlékokról tesz említést. (VIII. cím 54. §)

A KERESKEDELMI MINISZTER ÚTIKÖLTSÉG-TÉRÍTÉST SZABÁLYOZÓ RENDELETE (Budapest, 1889. október 24.)

A kereskedelmi és iparkamarák által megalkotott első autonóm ügyrendek általában lehetővé tették a kamarai kültagok számára az utazási költségek megtérítését. Ez azonban hosszadalmas vitához vezetett a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium és a kamarák között. Míg az első, 1868-as ügyrendből a pest-budai kamarának, és ennek nyomán a többi vidéki székhelyű kamarának is törölnie kellett a vonatkozó pontot, addig a kamarák saját bőrükön tapasztalták, hogy az önköltségű érdekképviselőnek megvannak a hátulütői: a kültagok rendszerint nem jelentek meg a közös üléseken, gyakran mondvacsinált indokok alapján mentették ki magukat, hiszen az utazási költségek igencsak megterhelők lettek volna. A kamarai intézmény és az 1868-as VI. törvénycikk revíziója, reformja kapcsán egybehívott egyetemes kamarai gyűlések is minden alkalommal kiemelték a költségtérítés szükségességét és hasznosságát a működőképesség érdekében. Egészen 1889-ig nem került pont az ügy végére, mikor is Baross Gábor miniszter saját hatáskörében egyetlen tollvonással lehetővé tette a kültagok számára az útiköltségek megtérítését a kamara pénztárából.

MENETDÍJ-MEGTÉRÍTÉST SZABÁLYOZÓ RENDELET 1889. OKTÓBER 24. 55.756. SZ. RENDELET

A kültagok útiköltségeinek megtérítése tárgyában a kereskedelemügyi m. kir. miniszter 1889. évi október 24-én 55.756. szám alatt a következő rendeletet intézte a kereskedelmi és iparkamarákhoz:

„Több kereskedelmi és iparkamara azon óhajását fejezte ki, hogy kültagjainak a kamara összegyűléseken leendő részvétele azáltal könnyíttessék, hogy a kamara azok útiköltségeit kívánatukra megtéríthesse.

Minthogy a kamara hivatásának, mint a kamara területén lakó kereskedők és iparosok képviselő közege nézetem szerint is teljesebben felelhet meg, ha a kerületében választott kültagjaival folyton érintkezésben áll s ha tőlük a kamara székhelyén kívül eső vidékek és városok forgalmi, kereskedelmi és ipari viszonyairól közvetlen értesítést nyerhet, és ha viszont a kamara területéhez tartozó egyes városok és községek iparosai és kereskedői a kültagok útján a kamara kebelében lefolyt tanácskozmányokról közvetlen érintkezés útján értesülnek; minthogy továbbá a kamarát csak akkor tekinthetem a kereskedelmi és iparkörök hű tolmácsának, ha üléseiben az egész kerület kereskedőinek és iparosainak választottjai úgyszólván állandóan részt vesznek, minthogy végre írásbeli jelentések és nyilatkozatok, bármily alaposak legyenek azok, a személyes eszmecsere soha teljesen nem pótolhatják: ezennel készségesen megengedem, hogy a kamara költségelőirányzatának keretén belül

az üléseken megjelenő kültagok útiköltségeit (napidíjak kizárásával) az illetők kívánságára megtérítesse¹ és amennyiben ezen költségek a rendes előirányzatot túlhaladnák, ezen célra a fedezet kijelölése mellett, póthitel engedélyezése iránt hozzám előterjesztést tehessen.”

Forrás: MOL Z 193 BKIK 49. doboz, 42. tétel 175–176.

 ¹ A költségtérítéssel kapcsolatban a pest-budai kamara 1868-as ügyrendje, melyet mindeddig csak töredékesen ismerünk, a következő megfogalmazásokat tartalmazta: „Kamarai kültagok, kiknek a közös vagy osztályülésbeni jelenléte jegyzőkönyvileg kimutatva van, vitelbéri költségeik megtérítését igényelhetik”. (IV. szelet, 7. §) Ezt a fontos igényt még egyszer megfogalmazza az alapszabály, mikor a kültagok jogairól és kötelelességeiről szól: „A kültagok útiköltségeinek a kamara pénztárából leendő megtérítése mellett kötelesek a közös üléseken éppúgy, mint a beltagok, megjelenni...” (IV. szelet, 10. §) Ezen pontok azonban a miniszteri jóváhagyás során töröltettek az ügyrendből. A részleteket idézi és bővebben tárgyalja: SZÁVAY, 1927. 288–292.

**A KERESKEDELMI MINISZTER
LEIRATA A KAMARAI ÉVES JELENTÉSEK
SZERKESZTÉSÉNEK TÁRGYÁBAN
(1889. november 20.)**

A kereskedelmi és iparkamarák egyik legfontosabb feladata éves jelentések felterjesztése volt a kereskedelemügyi minisztériumhoz. Erről már az első, a neoabszolutizmus korában 1850-től érvényesített kamarai törvény is behatóan rendelkezett.¹ Ezt a későbbiekben az 1868-as VI. törvénycikk 3. §-a is belefoglalta a kamarai törvénybe, így a kamarák kötelessége maradt az éves beszámolók elkészítése. A mindennapok azonban rámutattak arra, hogy számos kamara nem volt abban a helyzetben, hogy felmérje kerülete pontos gazdasági állapotát, gyakran csak ismétlődő frázisok kerültek be ezekbe az éves jelentésekbe. Ezért Baross Gábor miniszter rendelete két külön jelentéstípusra bontja az eddigi éves beszámolókat: minden évben rövid, velős helyzetértékelést és a legfontosabb kihívások bemutatását várja el a kamaráktól, míg ötévente statisztikai adatokkal részletezett gazdasági jelentéseket követel meg.

**KERESKEDELEMÜGYI M. KIR. MINISZTER
60.954/1889. SZ. VALAMENNYI KERESKEDELM
ÉS IPARKAMARÁNAK**

Az 1868. évi VI. tc. 3. § c) pontja szerint a kamarák a miniszterhez rendes évi jelentést tenni tartoznak.²

A tapasztalás azt mutatja, hogy a jelentéseknek megtétele nehézségekbe ütközik, amelyek miatt nem egy ízben nélkülözzük mindazon adatokat, amelyeket ezen jelentéseknek tartalmazni kell.

Részemről a kamarákat a törvény ezen rendelkezése alól fel nem menthetem, de sőt úgy vagyok meggyőződve, hogy az ügynek válnék ártalmára, ha a miniszter továbbra is nélkülözni lenne kénytelen mindazon adatokat, melyeket a jelentéseknek a kamarai kerület ke-

¹ Lásd ezzel kapcsolatban a 22-es sz. dokumentumot, kiemelten az 5. § II. pontját.

² Az 1868. évi VI. tc. 3. §-a a következőket rendeli a kamarák feladatául: „A kamarák hivatása és kötelessége: a) A kereskedés és ipar, valamint az e téren működő osztályok szükségait folytonos figyelemmel kísérve, célszerű javaslatokat készíteni, ezeket a miniszter elé terjesztetni, úgy annak s az osztrák törvényhatóságainak, kereskedelmi és iparügyekben, a kívánt felvilágosítást vagy véleményt kiszolgáltatni, a szakképzést s egyáltalában a kereskedelem és ipar fejlődését közvetlenül előmozdítani. b) A kamarai kerületben a kereskedelmi és ipar-statisztikához tartozó adatokat gyűjteni és minden év végével a miniszternek átszolgáltatni. c) A kamarai kerület kereskedelmi, közlekedési és iparviszonyainak állásáról, az e részbeli tapasztalások, panaszok és kívánságokról, a miniszterhez minden év végével rendes évi jelentést tenni...”

reszkedelmi, közlekedési és iparviszonyainak állásáról az e részbeli tapasztalások, panaszok és kívánalmakról tartalmaznia kell.³

Attól sem lehet eltérni, hogy ezen jelentések évenként terjesztessenek a miniszter elé, és pedig nemcsak azért, mert ezt a törvény így rendeli, hanem azért sem, mert ismétlem, e jelentések az ügy érdekében valók.

Hogy azonban a kétségkívül meglevő nehézségeket elhárítsam, azok nyomán is, amelyek az októberi szakértekezleten mondtak, a kérdéses évi jelentések ügyében a következőket rendelem:

1. A kamara minden év végével, de legfeljebb a következő év március hó 31-ig rendes évi jelentést terjesszen elém, mely rövid vonásokban, de amennyire az csak lehet, statisztikai adatokkal támogatva vázolja a kamara területére vonatkozólag mindazt, amire az idézett törvényszakasz a kamarai jelentést kiterjesztendőnek rendeli. Különös súlyt fektetek arra, hogy ezen rendes évi jelentésekben az ipari haladást vagy fejlődést netalán gátló körülményekre és orvoslást igénylő bajokra történjék világos utalás és tétessenek, ha csak rövid pontokban is foglalt javaslatok, hogy ekként az orvoslás iránt amennyire az tőlem függ, idővesztés nélkül lehessen intézkedni. Ha ezen jelentések velős rövidséggel szerkesztve következetes egymásutánban fognak évenként felterjesztetni, már így is nemcsak a tapasztalatszerzés szempontjából, de azon szempontból is, hogy azokból a kamarai kerület állapotára összehasonlító következtetés is lesz vonható, becses segédeszközt fognak azok képezni.⁴

³ A miniszter utódjának alig egy évtizeddel később már igencsak megváltozott e kérdéskörben a véleménye. A báró Dániel Ernő miniszter által jegyzett 1899. január 4-én keltezett leirat már arról tudósítja a kamarákat, hogy az éves jelentések „megállapított tartalmának java része oly statisztikai adatokból áll, melyeket ma már részben a központi statisztikai hivatal kiadványai, részben pedig különböző más hivatalos kiadványok sokkal részletesebben és gyorsabban szolgáltatnak – az ezen jelentésekben felsorolni szokott panaszok és javaslatok pedig egy egész évről összegyűjtve, többnyire elkésve érkeznek az illető főhatóságok elé, holott külön-külön felterjesztve, eredményesebb elintézését nyerhetnének, mert akkor kerülnének tárgyalás alá, amikor aktuálisak és elintézésük az érdekelt iparos és kereskedő osztálynak sokkal inkább állhatna érdekében”. Forrás: A kereskedelmi miniszter 90.718/1898 IX. sz. leirata valamennyi kamarának, MOL Z 195 BKIK 1. t. 161. cs. 1899. év 213/1899. sz. irat.

⁴ A fenti alapelvnek megfelelően báró Dániel Ernő miniszter már más formában és tartalommal várja el 1899-ben a kamarai jelentések teljesítését: „Mindezeknél fogva már az 1898. évre szóló jelentésnél mellőzendőnek tartom a kamarák eddigi terjedelmes évi jelentéseinek kiadását, melyek helyett az eddigi évi jelentések általános részének megfelelő és a kamarai kerület közgazdasági helyzetét tömören főbb részében jellemző jelentés legfeljebb 3-4 nyomtatott ívnyi terjedelemben írásban lesz elém terjesztendő, mely jelentéseket az összes kamarákról egyesítve, együttesen foglalom központilag kiadni – természetesen a horvát-szlavónországi kamarák számára saját jelentéseiket horvát nyelven is, hogy ily módon az egész ország közgazdasági állapotáról egységes kép legyen nyerhető, ami általános közgazdasági szempontból kétség kívül sokkal becsesebb, mintha elszórtan egyes kamarai jelentések különböző icőben jelennek meg. Ez az összesített jelentés is azonban csak akkor fog valódi beccsel bírni, ha gyorsan jelenik meg, közvetlenül az illető év után, melyre vonatkozik, miért is meg kell kívánnom, hogy a szóban forgó legfeljebb 3-4 ívnyi terjedelmű jelentés legkésőbb minden év február hó 15-ig elém terjesztessék. Ez természetesen nem zárná ki azt, hogy az egyes kamarák amennyiben azt szükségesnek tartanák, saját tagjaik számára a kerületük közgazdasági állapotának egyes részleteit is fel tüntető külön kiadványokat bocsássanak időközönként közre, azonban nem évi jelentés alakjában.” Forrás: A kereskedelmi miniszter 90.718/1898 IX. sz. leirata valamennyi kamarának, MOL Z 195 BKIK 1. t. 161. cs. 1899. év 213/1899. sz. irat. Érdekes fejlemény, hogy a kamarák, különösképpen a budapesti, nem könnyebbésként élték meg az 1899-es változásokat, sokkal inkább autonómiájukba, gazdasági felelősségvállalásukba való beavatkozásként. Így a budapesti kamara elnöksége, Lánczy Leó vezeté

2. Minden öt év lejártával minden irányban részletesen kidolgozott kimerítő statisztikai adatokra támaszkodó és az 1880. évi utasítás szerint szerkesztendő jelentést fog a kamara a miniszterhez felterjeszteni.⁵

Az öt évi ciklusok kezdetétől az 1889. évi január 1-je veendő, úgy hogy az első ilyen jelentés 1894. évi április végéig lesz ide felterjesztendő.

Megjegyzem azonban, hogy emiatt az 1893. évi rendes jelentés sem fog elmaradhatni.

Budapesten, 1889. november hó 20-án.

Baross s.k.

Forrás: MOL Z 195 BKIK 1. t. 104. cs. 1889. év 4081/1889. sz. irat

sével, aki 1893–1920 között töltötte be az elnöki posztot, az alábbi választ fogalmazta meg 1899. január 23-án a miniszter rendeletére: „A tisztelettel alulírott kamara azonban tekintettel egyfelől a jelzett fejleményekre és másfelől arra, hogy az ország legfontosabb kereskedelmi, ipari és forgalmi piaca gazdasági érdekeinek képviselőjére van hivatva, eddig sem szorítkozott, csupán arra, hogy a kamarai kerület szűk látóköréből kiindulva és a már közzétett hivatalos statisztikai adatok reprodukálása mellett tárgyalja a kerület gazdasági viszonyainak az alakulását, hanem arra törekedett az évi jelentés szerkesztése alkalmával, hogy az ország gazdasági életére kiható és megfigyelhető összes jelenségekre és mozzanatokra kiterjeszkedjék, és azokat, magasabb szempontokból megfontolás és szakszerű bírálat tárgyává tegye. Ezen szerkesztési módszer folytán úgy az üzletkörök, valamint a gazdasági szakkörök a tisztelettel alulírott kamarának évi jelentéseit elismeréssel fogadják és azokat mint behatóbb tájékoztatást nyújtó gazdasági közleményeket előszeretettel veszik igénybe. Azonfelül évi jelentéseink német nyelven is kiadtván, azok a külföldi kamaráknak, statisztikai hivataloknak, iparegyesületeknek és egyéb hasonló hivatalos helyekre az azoktól érkező publikációk viszonzásaképpen is szoktak megküldetni, és ily módon egyúttal tájékoztatást nyújtanak a magyar gazdasági viszonyok iránt érdeklődő külföldi köröknek is. Ha már most kamaránk az eddigi évi jelentéseknek a közzétételét abbahagyná, a jövőre nézve nélkülözné azt az eszközt, amely a felsorolt külföldi hivatalokkal a publikációk tekintetében fennforgó csereviszonynak a fenntartását eddig lehetővé tette, minél fogva arra volna utalva, hogy ezeket a más budapesti könyvtárban nem található és igen nagy számú kiadványokat, amelyeknek sok esetben igen jó hasznát veheti, készpénzen beszerezze, ami a kamarának a kiadásait tekintélyes összeggel emelné. Az előadottak alapján van szerencsénk Nagyméltóságodnak tisztelettel jelenteni, hogy a kamara az évi jelentéseket a szokásos terjedelemben fenntartani szándékozik és azokat továbbra is kiadni fogja. Bárha kamaránk az e nemű évi jelentéssel kapcsolatos munkaterhet a jövőre nézve is önként magára vállalja, emellett a Nagyméltóságod által kívánt visszapillantó jelentést a megszabott terjedelemben a kitűzött időpontra a jövőben a legnagyobb készséggel fogja elkészíteni és azt a kamarák összjelentésének elkészíthetése végett Nagyméltóságodnak fölterjeszteni.” Forrás: MOL Z 195 BKIK 1. t. 161. cs. 1899. év 213/1899. sz. irat.

⁵ Az 1899. évi miniszteri rendelkezés nem érintette az öt évente felterjesztendő statisztikai jelentések kérdéskörét.

A HAZAI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁK ORSZÁGOS ÉRTEKEZLETÉNEK ÜGYKÖRE ÉS ÜGYRENDJE

(Kolozsvár, 1896. szeptember 29.)

A századfordulón a kamarai autonómia szempontjából meghatározó fontosságú problémakör foglalkoztatta a kamarai vezetőket: a központi országos kamara, vagy az esetleges állandósított kamarai egyetemes gyűlés kérdése. Érdekes, hogy ezekben az években – ellentétben a korábbi véleményekkel – már nem a centralizációtól való félelem határozta meg a központi vagy országos kamaráról alkotott véleményeket, hanem sokkal inkább az érdekérvényesítési lehetőségek bővülése, a nagyobb autonómia és a szélesebb véleményformáló fórum lebegett az ötletgazdák szeme előtt.¹ A Nagy Háború kitörése előtt azonban nem sikerült megfelelő mederbe terelni a kezdeményezéseket. Az 1896. szeptemberében Kolozsvárott megtartott országos kamarai értekezlet nyomán megszületett ugyan egy tervezet egy állandóan fennálló országos értekezlet működésével, ügykörével és ügyrendjével kapcsolatban, de végül ez sem nyert jogerőt. Az általános alapelvek szerint az országos értekezlet minden évben más-más kamara székhelyén került volna megrendezésre, és a tárgyalások eredményeit a jegyzőkönyvön kívül a nagyobb érdeklődő nyilvánosság számára is hozzáférhetővé kívánták volna tenni, ami egyben az egyes kerületi kamarák működésére nézve is a vezérfonalként szolgálhatott volna.

A HAZAI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁK ORSZÁGOS ÉRTEKEZLETÉNEK ÜGYKÖRE ÉS ÜGYRENDJE

(a kamarák 1896. szeptember 29-én

Kolozsvárt tartott értekezlete által elfogadva)

1. A hazai kereskedelmi és iparkamarák képviselői évenként országos értekezletet tartanak.²

2. Ez összejövetelnek arra is szolgálnak, hogy az egyes kamara kerületek kereskedelmi és ipari viszonyait megismerjük. Ennek megkönnyítésére nézve az illetékes kamara kiállítások vagy az ipartelepekre való kirándulások rendezése által gondoskodik.

3. Az összejövetel minden évben más kamara székhelyén tartatik: abban a sorrendben, amelyet a kamarák ajánlkozásainak figyelembe vételével megállapítatnak.

4. A kamarák országos értekezletére egybegyűlt kamarai képviselők eszmecsereét folytatnak a kamarai intézményt és annak működését illető ügyeken kívül oly általános közgazda-

¹ Lásd erről részletesebben: TONELLI SÁNDOR: *A magyar közgazdasági érdekképviselések*. Budapest, 1914.

² A kamarák működését szabályozó 1868. évi VI. törvénycikk csak a kamarai országos gyűlések időnkénti lehetőségét tartalmazta, nem jelentett semmiféle kötelező előírást a minisztérium vagy a kamarák számára. A törvény 3. § g) pontja csak azt mondta ki, hogy az egyes kamarák kötelessége „a miniszter által véleményezés végett időnkint összehívott egyetemes kamarai gyűlésekbe vagy bizottságokba tagokat küldeni”. Ezen kívánnak változtatni a kamarák jelen ügyrenddel, mely évente kötelezővé tenné az országos gyűlések megtartását.

sági kérdések felett is, amelyeket a kamarák egyike vagy másika szükségesnek tart arra, hogy az értekezleten megvitatás és véleményezés alá kerüljenek.

5. Az eszmecsere tárgyai legcélszerűbben a titkárok közti bizalmas érintkezés útján állapítatnak meg s az összejövotelt rendező kamara által a meghívóval együtt a többi kamarákkal közöltetnek.³

6. Az eszmecsere alapossága érdekében kívánatos, hogy azon kamara titkára, amelynek köréből valamely tárgyszak napirendre tűzése indítványoztatik, előadói véleményt készítsen s azt lehetőleg az összejövotel előtt az összes kamarákkal közölje.

7. Az értekezletet a már történt megállapodás értelmében az összehívó kamara elnöke vagy annak helyettese vezeti. A vita befejeztével az elnök összefoglalja a felmerült nézeteket és enuntialja⁴ a vita eredményét.

8. Az értekezletről az összehívó kamara jegyzőkönyvet készít, amely a résztvevők névsorát, a napirend tárgyait, az előadói véleményeket, rövid vonásokban a vita lefolyását és az elnök által enuntialt⁵ eredményt tartalmazza és az összes kamaráknak megküldetik.

9. Az összejövetelek alkalmából felmerülő költségek, amennyiben azokat nem az összehívó kamara viseli, a résztvevőkre arányosan kivetendő díjakból fedeztetnek.

Forrás: MOL Z 195 1. t. 146. cs. 1896. év 12156/1896. sz. irat

³ A kamarai titkárok értekezlete már nagyobb múltra visszatekintő, bevett intézménye volt a hazai kamarai közéletnek, ugyanis Baross Gábor minisztersége óta rendszeresen találkoztak egymással. Ezért is bízhatja az ügyrend rájuk a tárgyalás alá veendő témakörök összeállítását.

⁴ Értsd: kihirdeti.

⁵ Értsd: kihirdetett.

A VIDÉKI KAMARÁK KÖZPONTI IRODÁJA SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATA

(Részlet, Budapest, 1916. január 9.)

A kamarák egymás közötti rendszeres kapcsolattartásának és véleményformálásának évtizedek óta elhúzódó problémája végül a Nagy Háború sodró eseményei közepette rendeződött az ún. „Vidéki Kamarák Központi Irodájának” felállításával. A vidéki kamarák „egyenjogúsításának törekvése” a számos kérdéskörben önállóan fellépő budapesti kamarával szemben Debrecenből indult ki és a Pozsonyban megtartott egyetemes kamarai gyűlésen került megvalósításra. A szervezést a debreceni kamara titkárára, Szávay Gyulára bízta, kinek vezetésével az Iroda felállítására már 1916. elején sor került; az ünnepélyes alakuló ülést január 9-én tartották. Ezen Szent-Királyi Tivadar, a debreceni kamara elnöke lett az első hivatalbeli irodai elnök és az Iroda igazgatójává a debreceni kamarai titkárt, Szávay Gyulát hívták meg. Ugyancsak ezen az alakuló ülésen került elfogadásra a Szávay által kidolgozott szervezeti szabályzat és három gépíró segítségével az Iroda megkezdte működését.

A VIDÉKI KAMARÁK KÖZPONTI IRODÁJA SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATA

1. § Az ország erre egyesült vidéki kamarái¹ avégből, hogy egymás között való bizalmas érintkezésüket mélyebbé és elevenebbé tegyék s hogy közgazdasági tevékenységük körét az ezt szolgáló munka specializálásával és az országos igények és rokon tevékenységek állandó figyelése mellett érdemlegesebben és egyöntetűbben tölthessék be, valamint, hogy a vidéki kamarák munkájában lévő erkölcsi és szellemi erőnek egymást megértő támogatásával és munkafelosztással nyomatékossabb súlyt tudjanak adni a maguk számára az ország fővárosában Vidéki Kamarák Központi Irodája néven egyelőre öt év tartamára közös kirendeltséget létesítenek, melynek anyagi fenntartásáról és munka vezetéséről a vidéki kamarák és érdekeltségeik maguk gondoskodnak.

2. § A vidéki kamarák központi kirendeltsége az ország vidéki kamaráinak külön-külön és egyesített tevékenységét kívánja kisegítőleg és előkészítőleg szolgálni. Önálló vagy a kamarákat helyettesítő, illetőleg azokat képviselő tevékenységre a kirendeltség nem vállalkozik.

☞

¹ A Magyar Szent Korona Országainak területéről először mindössze 10 kamara jelezte részvételi szándékát a Vidéki Kamarák Központi Irodájának munkájában. Csak a későbbiekben indultak meg a tárgyalások a többi kamara csatlakozásáról, de hamarosan csak Sopron és Pécs maradt ki, akik azonban a horvát-szlavón kamarák támogató és részvételi nyilatkozata után, majd a budapesti kamarával megindult egyeztetés nyomán maguk is a Központi Iroda mellett tették le a voksukat. „Ezt az intézményt tehát nem a törvény és nem a kormány, hanem maga a kamarák autonóm akarata teremtetten meg, úgy miként a hegyeket egykor a vulkanikus erő. A kormány azután törvényesítette – miután az akadályok elhárultak.” SZÁVAY, 1927. 576.

zik. Amennyiben egyes kamarák a maguk képviselével a központ igazgatóját bízzák meg, ő az illető kamarákat ez alakalommal képviseli.

Kerületére kiható teljes törvényes hatáskörét s autonóm jogállását, valamint a kormány- nyal, társkamarákkal, közhatalóságokkal intézményekkel és saját érdekelttségével való köz- vetlen érintkezését, képviseleti s kezdeményezési jogát minden kamara továbbra is érintetle- nül fenntartja, tehát munkakörét a Központ a kamarák részéről nyert állandó és időleges megbízásokkal meríti.

E feladatköréből folyólag figyeli a közgazdasági élet országos és nemzetközi mozzanata- it, azokra a kamarákat figyelmezteti, állandó alkalmat nyújt az érdekképviseleti munka megbeszélésére, tanulmányok tételére, állásfoglalások előkészítésére. Ébren tartja a sajtó és közvélemény érdeklődését a kamarák munkája iránt.

Közvetíti az egyes kamarák házi munkájának ismertetését, előmozdítja a külön-külön megnyilvánuló felfogások egymásra hatását s kiegyenlítését igénylő összhangját és eleven keretet kíván nyújtani az országos súlyra és érvényesülésre érdemes kamarakerületi tevé- kenységek magukban véve erőtlenebb, szétszórtabb szerveinek.

Segédkezik kamarai közügyek elintézéseinek szorgalmazásában, az elintézési akadályok elhárításában, minden irányú felvilágosítások megszerzésében, értesülések nyújtásában, adatok gyűjtésében, nyilvántartásában s általában a kamarai közérdekek teljesülésének biz- tosításában.

Magánérdekű ügyek elintézése körül semmiféle kijáró tevékenységet nem vállal. Az ér- dekeltség tagjainak közvetlen úton kifejezett óhajait az illetékes kamarák közbevetésével és azok véleményéhez alkalmazkodva fogadja.

[...]²

Forrás: MOL Z 195 BKIK, 470. cs. A 21.797.

 ² Itt az ügy- és iratkezelésre vonatkozó részletek következnek, melyeket e helyütt nem közlünk.

A MAGYAR KAMARÁK ORSZÁGOS KÖZÖS IRODÁJÁNAK ÜGYRENDJE

(Budapest, 1917. január 7.)

A Vidéki Kamarák Központi Irodájának felállítását követően vezetői, Szent-Királyi Tivadar elnök és Szávay Gyula irodaigazgató arra törekedtek, hogy ne a budapesti kamarával szembenálló intézményt hozzanak létre, hanem valamilyen módon sikerüljön a székesfővárost is bevonni a munkálatokba. Ennek érdekében Szent-Királyi Tivadar és Lánczy Leó, a budapesti kamara immár több mint két évtizede hivatalban lévő befolyásos elnöke között hosszas tárgyalások kezdődtek, melyek részletei fölött végül is Krejcsi Rezső, a budapesti kamara titkára és Szávay Gyula egyeztettek. A hosszas, több tervezetet is kidolgozó egyeztetés végére az 1916. decemberi országos kamarai értekezlet tett pontot, majd a közös iroda eljárási szabályzatát és ügyrendjét az 1917. június 6-án megtartott alakuló ülés fogadta el. A Közös Iroda első társelnökeivé Szent-Királyi Tivadar debreceni és Weissmayer Oszkár eszéki kamarai elnököket, irodaigazgatóvá pedig ismételt Szávay Gyula debreceni kamarai titkárt választották meg.

A MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁINAK ORSZÁGOS ÉRTEKEZLETEI, TOVÁBBÁ A KAMARÁK ÁLTAL LÉTESÍTETT KÖZÖS IRODA (KAMARÁK KÖZÖS IRODÁJA) DOLGÁBAN MEGÁLLAPÍTOTT VÁZLATOS SZERVEZETI SZABÁLYOK

1. A kamarai országos értekezletek újból rendszeresítettén, ezek részére a következő munkakör állapítatik meg:
  - a) A kamarák együttes munkáját előkészíteni és elősegíteni,
  - b) a kamarákat az aktuális közgazdasági kérdésekről tájékoztatni,
  - c) a kamaráknak egymással való érintkezését előmozdítani és élénkíteni,
  - d) egyes kamarák felkérésére ügyeikben a különböző fórumoknál közbenjárni,
  - e) esetleg periodikus röpvízszerű „Kamarai Közlöny” kiadásáról gondoskodni.
3. Ezen munkakör megfelelő ellátása céljából egyelőre öt évi tartamra közös kamarai iroda állíttatik fel. Az iroda részére a budapesti kereskedelmi és iparkamara megfelelő helyiséget bocsát rendelkezésre, melyek használati ellátásáról (fűtés, világítás) és felügyeletéről is gondoskodik, kollégális készséggel megnyitván egyszersmind könyvtárát, gyűjteményeit és nyilvántartásait az országos iroda közös érdekében jóra irányuló tevékenysége előtt. Az Iroda hivatali helyisége a „Kamarák Közös Irodája” címet viseli.¹

☞

¹ „A budapesti kereskedelmi és iparkamara hivatalosan igazolja, hogy a korábban Vidéki Kamarák Központi Irodája címen fennállt közös kamarai szervezet a magyarországi keresk. és iparkamarák közös megegyezésével a folyó év elejétől kezdve újjászervezve címét Kamarák Közös Irodája-ra módosította s e címen a budapesti kamara középületében (V. Szemere u. 6. / I.) nyert elhelyezést.” Igazolás, 1917. júl. 5. MOL Z 195 470. cs. A 21.797.

4. Az iroda vezetésére a vidéki kamarák egyikének titkára fog meghívadni az elnökség által. A szükséges segédszemélyzetről a Közös Iroda elnöksége fog gondoskodni.

5. A Kamarák Közös Irodája a Magyar Szent Korona Országainak kamarai értekezleteinek irányítása, közreműködése és az elnökség ellenőrzése mellett a saját budgetje, munkaszabályzata alapján autonóm módon működik, *de önállóan nem léphet föl és megkeresésre sem adhat véleményt*².

6. Az országos kamarai értekezlet élén társelnökség áll, amelynek tagjai a budapesti kamara mindenkori elnöke, illetve akadályoztatása esetén az általa felkért kamarai alelnök, és a többi kamarák sorából évről-évre választandó két elnök.

7. A Kamarák Közös Irodája és értekezlete az egyes kamarák autonómiáját és eljárási önállóságát *természetesen* nem érintheti és nem is csorbíthatja, *önállóan nem adhat véleményt még hatóságok megkeresésére sem*³.

8. A kamarák országos értekezletének előkészítése, nemkülönben a 2. pont alatt jelzett munkakörből előálló agendáknak a tanácskozások határozatai alapján és az elnökség irányítása szerint való ellátása az iroda vezetőjének (igazgató) feladatát képezi.

9. Az ülések, amennyiben vidéki kamarai székhelyen nem tarthatnának, a budapesti kamara üléstermében tartatnak.

10. Az igazgató és a melléje rendelt személyzet költségeit, valamint az iroda fenntartásának dologi kiadásait egyetérőleg megállapítandó módon a részes kamarák közösen fedezik.

A KAMARÁK KÖZÖS IRODÁJA ELJÁRÁSI SZABÁLYZATA ÉS ÜGYRENDJE

1. Azt a tevékenységet, melyet a kamarák együttes megállapodása⁴ a kamarák közös irodájának munkakörébe utalt, az Iroda az alább részletezett szervekkel és eljárási módokkal intézi.

² Az utóbbi dőlt betűkkel szedett betoldás a tárgyalások során az első tervezet módosításával jött létre. Ugyanis kezdetől számos kamara éppen autonómiájának féltése miatt nem kívánt együttműködni az iroda létrehozásában. Ezzel a kitéttel ugyanakkor biztosítottak látták önállóságuk és autonóm tevékenységük további sértetlenségét. „Ismételt tüzetes tanácskozások után elkészültek a magyarországi kamarák országos értekezletei és a kamarák közös irodája tárgyában kidolgozott vázlatos szervezeti szabályok. E szervezeti szabályokat a kiküldött 10 kamara képviselői a budapesti kamarában f. hó [feltehetően 1916. november – Z.P.K.] 10-én megtartott értekezleten teljes egészükben a magukévá tették, oly hozzáadással, hogy félreértések elkerülése végett a tervezet 5. pontjában említett munkaszabályzatba („ügyrend”) felveendő lesz egy oly értelmű határozmány, amely szerint a kamarák közös irodája semmilyen irányban, sem saját iniciatívájából, sem hatósági felszólításra, sem a saját, sem az egyes vagy az összes kamarák nevében önállóan fel nem léphet és nem nyilatkozhatik, véleményt nem adhat.” Fogalmazvány 33.782/1916. sz. irat. MOL Z 195 470. cs. A 21.797.

³ Az ebben a pontban dőlt betűkkel szedett részek ismételtelen csak a kamarai autonómia védelmében a tárgyalások során az első tervezet módosításaként betoldott biztosítékok.

⁴ Erről az együttes megállapodásról a budapesti kamara elnöke az alábbi jóváhagyó nyilatkozatot tette: „Azon megegyezés alapján, melyet a kamarák egyetemének kiküldött tízes bizottsága az elmúlt év végén létrehozott, sikerült megtalálnunk azt az alapot, mely a kamarák egyetértésének megbontása és törvényes autonómiájának érintése nélkül a kamarák közös irodáját harmonikus érintkezésben hasznos munkásságra képesíti. Ebben az alakjában a kamarák közös irodája ügyes és hézagpótló működést tud kifejteni, úgyszólván mindnapossá teszi a kamarák kollegiális érintkezésér és kölcsönös tájékoztatását s ehhez a munkához a budapesti kamara is készséggel adja hozzá a maga anyagát és közreműködését.” Fogalmazvány a kereskedelmi és iparkamarai elnökökhöz 10.886/1917, 1917. május 10. MOL Z 195 470. cs. A 21.797.

2. Intézkedő szervek:

- a) Az Országos Kamarai Értekezlet⁵
- b) A Közös Iroda elnöksége
- c) A rendszeres titkári értekezletek
- d) Az igazgató
- e) Az iroda, pénztár és számvizsgálók

3. Az Országos Kamarai Értekezletek, a kamarák megbeszélése alapján az elnökség hívja össze.⁶

Ilyen orsz.⁷ értekezlet, amennyiben sürgős szükség azok gyakori összehívására nem merül fel, évenként kétszer, a tavaszi és őszi hónapokban hívandó össze.

Napirendjét a kamarai elnökök és titkárok értekezlete állapítja meg.

Tanácskozásai rendjére a kamarai gyűlések bevett szabályai az irányadók

A tanácskozásokat az elnökség, illetőleg annak egyik tagja vezeti, jegyzőkönyvét az igazgató veszi fel.

A hozott határozatok az egyes kamarák különálló véleményét nem befolyásolhatják.

A különvélemények az ülési jegyzőkönyvben is megállapítást nyernek és az esetleges felterjesztésekhez is csatolandók.

Az orsz. értekezletek határozatából folyó iratváltásokat az elnök, igazgató együttes aláírással jegyzik.

Az orsz. értekezletek nyilvánossági körét esetről esetre a kamarák együttes megbeszélései szabják meg.

4. Az elnöki tanács tagjai a Közös Iroda 3 elnöke, továbbá az igazgató.

Az elnökségi tanács az orsz. értekezlet által reábizott ügyekben intézkedik, előkészíti az elnökök és titkárok együttes értekezleteit, gondoskodik az orsz. értekezlet határozatainak végrehajtásáról, felügyel az Iroda tevékenységére.

5. A rendszeres titkári értekezletek minden második hónap első szombatján tartatnak s arra valók, hogy rajtuk a kamarai élet folyó ügyei megbeszéltesse. Ezeken az értekezleteken a titkárok által maguk közül választott elnök elnököl s az értekezletekről feljegyzések vétetnek fel. Az értekezletre az elnökök is meghívotnak.

6. Az igazgató az orsz. értekezletek határozatai szerint az elnökség irányítása mellett el látja, megfelelő segédszeméllyel, a Közös Iroda ügyvezetését.

Előkészíti a tanácskozások anyagát, azokról jegyzőkönyvet, illetve feljegyzéseket vezet, gondoskodik a kamarák részére az értesítő szolgálatról, melynek anyagát tetszés szerinti felhasználás céljára mint napi körlevelet részükre szétküldi.

 ⁵ A kamarai értekezletek jelentőségét ugyancsak kihangsúlyozza a fent idézett budapesti, Lánczy Leó kamarai elnök által fogalmazott nyilatkozat szövege: „Annak a kitűzött célunknak, hogy a kamarai intézmény egyetemes gyűlések rendezésével bizonyos országos jelentőségű hatókörben mutakozzék be, és hogy a kamarák közös irodája fő rendeltetését ezen egyetemes gyűlések rendszeresített munkáinak előkészítésében és végrehajtásában találja, most készülünk első bizonyosságát adni, amikor a katonai leszerelés és átmenetgazdaság kérdéseiben június hó első napjaiban tartjuk meg első országos gyűlé-sűnket.” Fogalmazvány a kereskedelmi és iparkamarai elnökökhöz 10.886/1917, 1917. május 10. MOL Z 195 470. cs. A 21.797.

⁶ Az országos közös iroda által szervezett első kamarai gyűlésre 1917. június 16-17-én került sor.

⁷ A szöveg eredetijében megtalálható rövidítés, mely mindvégig az országos jelzót jelenti.

Egyes ügyekben a kamarák kívánságára közbenjár s a kamara ajánlatával érkező ügyfeleket ügyeik elintézésében támogatja.

7. Irodai kezelés. A beérkező ügyekről a Közös Iroda betűsoros mutatóval ellátott iktatót vezet, a szükséghez mért nyilvántartásokkal.

8. Pénztári kezelés. Bevételeiről és kiadásairól az Iroda pénztári naplót s ezen kívül a zárszámadási rovatok elosztása szerinti könyvelést vezet. A naplótételek szerinti bevételek és kiadások ugyanazon sorrendben vezetett okmányokkal igazolandó. Felszereléseiről és vagyonbefejtéseiről, könyvtáráról rendes leltárt vezet.

A költségvetésben előírt rendszeres kiadásokat az igazgató, a költségvetési kereten kívül esőket az elnökség utalványozza s ezekről a legközelebbi ülésnek jelentést tesz.

A pénztárforgalomban a postatakarékpénztári csekk-utalványozás rendszerét alkalmazza. Pénzkészleteit az orsz. értekezlet által előírt pénzügyi intézményeknél helyezi el.

9. Számvizsgáló bizottság. A pénztári ügykezelés állandó felügyeletére a számadások megvizsgálására az orsz. értekezlet három tagú számvizsgáló bizottságot küld ki.

10. Költségvetés-zárszámadás. A Közös Iroda évi költségvetését az őszi, évi zárszámadását a tavaszi orsz. értekezlet állapítja meg.

11. A Közös Iroda fenntartása. A kamarák közös irodájának fenntartási költségeit egyetértőleg meghatározandó módon és felosztásban 5 évre vállalt kötelezettséggel a kamarák viselik.

12. Az ügykezelést illető minden egyéb rendelkezésre nézve a kamaráknál szokásos gyakorlat irányadó.

Budapest, 1917. január 7.

Forrás: MOL Z 195 BKIK, 470. cs. A 21.797.

EGYHÁZAK, FELEKEZETEK

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUSOK EGYHÁZI IGAZGATÁSI RENDSZERE (Kolozsvár, 1851.)

Az Erdélyi Fejedelemség Császári Királyi Polgári és Katonai Kormányzósága 1851. január 22-én 29.723–850. sz. alatt felszólította az unitárius püspököt, Székely Sándort, hogy mutassa be a felekezet törvényesen fennálló berendezkedését. A zsinati Egyházi Főtanács 1851-ben kiküldött egy bizottságot az egyházi igazgatási szabályzat megszerkesztésére. Ennek előadója Míró Lőrinc volt. Az általa beterjesztett, §-okba foglalt tervezetet az Egyházi Főtanács elfogadta és jóváhagyás végett az erdélyi kormányzósághoz felterjesztette. (Amire azonban válasz nem érkezett.) Az alábbiakban ezt az első autonómia szabályzatot közöljük, ugyanis az unitárius egyház szervezete főbb elveiben 1945-ig ugyanez maradt.

Az Egyházi Főtanács 1899, és 1902. évi üléseiben elfogadta az unitárius egyház átdolgozott autonóm szervezetét, amely 1903. január 1-én lépett hatályba. (Közli TÓTH, 1921., 1. köt. és Harai, 1944., II/III. köt., 403–461.) Trianon után az erdélyi unitárius egyház és püspökség (az egyetlen magyarországi egyházkör kivételével) Romániához került. A szabályzatot ismét át kellett dolgozni, amely 1921. január 21-én lépett életbe. Az ekkori „Egyházszervezeti Törvény” 307 §-ból állt. (Közli TÓTH, 1921., 1. köt., 5–162.) Végül Észak-Erdély visszacsatolása után, 1942-ben került kidolgozásra a Magyarországi Unitárius Egyház Szervezeti Törvénye, amely ugyancsak 307 §-ból állt. (Közli *Az Unitárius Egyház törvényeinek gyűjteménye*, 4. köt. Szerk.: ERDŐ JÁNOS és FERENCZ JÓZSEF. Kolozsvár–Budapest, 1942. 17–130.) Ez azonban csak tervezet maradt, az egyházi törvényalkotó fórum sem fogadta el. Az unitárius egyház szervezeti szabályzatainak publikus változatain egyébként sehol nem olvasható az állami megerősítés és miniszteri ellenjegyzés.

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUSOK EGYHÁZI IGAZGATÁSI RENDSZERE

1. § Az erdélyi unitáriusok egyházi igazgatása történik összes, körí és keblí hatóság által.

I. AZ ÖSSZES HATÓSÁGOKRÓL

2. § Az összes hatóságí hivatalnokok az egyházi rendről: a püspök, főjegyző, főszónok; a világi rendről: a főgondnokok, összes hatóságí testületek, az egyházi főtanács és egyházi képviselő tanács.

A PÜSPÖKRŐL

3. § A püspököt az egyházi főtanács választja, a felszentelt papok közül szabad szózatolással és a szózatok¹ általános többségét nyertest a püspökí hivatal folytatására fele-

ketvék, megerősítés végett a felség elébe terjeszti, ahonnan a megerősítő levél leérkezvén, a főkormány által kinevezendő 2 kormány biztos előtt az egyházi főtanács gyűlésében a hódolati esküt leteszi.²

4. § A püspök az Eclesiákban koronként látogatást tart, és ennek alkalmával a papok, iskola tanítók, köri és kebli hivatali viselők hivataljaikbani eljárását, az iskolai tanítás és nevelés ügyét a nép vallásos erkölcsösségét, és az eklesiák javait szoros vizsgálat alá vévén, a szükségesekekről az egyházi főtanács végzései szerint intézkedik; a hol külső tisztí közbenjövételre lenne szüksége, a világi tiszthatóságtól segedelmezést nyer. Elvégezve pedig látogatását, a vizsgálati munkálatot a legközelebb tartandó egyházi főtanács elébe terjeszti, hogy az annak folytán szükséges végzéseit megtehesse.

5. §. Püspök betegsége, másképpeni akadályoztatása, vagy nem léte eseteiben a püspöki teendőket az egyházi képviselő tanács megbízásából teljesíti az egyházi főjegyző.

AZ EGYHÁZI FŐJEGYZŐRŐL

6. § Az egyházi főjegyzőt a főtanács szabadon választja, a felszentelt papok közül általános szavazattöbbséggel s hivatala folytatására felelketi.

7. § Az egyházi főjegyzőségből nincs előlépés a püspökségre, hanem a főjegyző csak úgy lehet püspökké, ha a főtanács a fentebbi 3. §. szerint megválasztja.

8. § Főjegyző betegsége, másképpeni akadályoztatása, vagy nem léte esetében a főjegyzői teendőket a közelebről tartandó főtanácsig az teljesíti, akit az egyházi képviselő tanács e végre megbíz.

A FŐSZÓNOKRÓL

9. § A főszónokot a főtanács szabadon választja, a felszentelt papok közül általános szavazattöbbséggel, és hivatala folytatására felelketi.

10. § A főszónok az egyházi főtanács gyűlése megnyitásokor, és berekesztésekor főhászkodó és hálaadó imát tart. Az egyházi fegyelmet személyesíti, s minden az elleni a főtanács előtt folytatandó ügyekben közfelperes.

11. § A főszónok betegsége, másképpeni akadályoztatása, vagy nem léte esetében teendőit a hivatalában öregebb esperes teljesíti.

A FŐGONDNOKRÓL

12. § A főgondnokság nincsen sem egyházi, sem világi hivatalhoz kötve, hanem a főgondnokot az egyházi főtanács szabadon választja, a világiak közül általános szavazattöbbséggel, és hivatala folytatására felelketi.

² Az általunk használt forrásközlésben TÓTH GYÖRGY a szabályzat egyes pontjaihoz lábjegyzetekben közli a Mikó-féle előterjesztés jelentés alakjában is megfogalmazott szövegét, illetve annak magyarázó passzusait. Mi ezek közlésétől eltekintünk.

13. § A főgondnoknak van egy segédje, aki éppen úgy választatik, mint a főgondnok, és hivatali címe is az, de a főgondnok teendőit csak amannak betegsége, vagy másképpeni akadályoztatása, vagy nem léte esetében teljesíti.

AZ EGYHÁZI FŐTANÁCSRÓL

14. § Az egyházi, és avval elválhatatlanul kapcsolatos nevelési ügy igazgatása az egyházi főtanácsban van központosulva. Ennek felelős a püspökön és főgondnokon kezdve minden felsőbb és alsóbb hivatalt viselő, és hivatali testület.

15. § Egyházi főtanács évenként rendszerint kétszer tartatik, ú.m. január és júliusban, de nem oly megszorítással, hogy a körülményekhez képest más hónapokban ne lehessen megtartani. Az első tartódik Kolozsvárt s azért kolozsvári vagy tartása idejéről téli főtanácsnak neveztetik. A második tartatik az egyházi környékekben, a köri gyűlés által kijelölendő Eklelesiákban, és ennek nevezete synati-főtanács.³ A kolozsvári, vagy téli, és synati főtanácsok hatásköre ugyanazon egy, csak az a különbség a kettő között, hogy a papi felszentelések a synati főtanács alkalmával történnek ünnepélyes templomi szertartások között.

16. § Rendkívül annyiszor és ott lehet főtanácsot tartani, ahányszor és ahol a körülmények megkívánják.

17. § A rendszerintik megnyitása napját, valamint a rendkívüli tartása szükségességét, idejét és helyét az egyházi képviselő tanács határozza meg, s mind azokra, mind ezekre a meghívó leveleket kibocsátja.

18. § Az egyházi főtanács elnöke a papi rendből: a püspök, a világi rendből a főgondnok. Ezeknek akadályoztatása, vagy nem léte esetében a papi rendből az egyházi főjegyző, vagy az öregebb egyházi tanácsos, a világi rendből a főgondnok segédje vagy az öregebb világi egyházi tanácsos, mindenkor és mindenik a főtanács megbízása következtében.⁴

19. § Az egyházi főtanács gyűlésében a jegyzőséget folytatja akár az egyik fő, akár aljegyző, ezeknek akadályoztatása, vagy nem léte esetén pedig azon egyházi tanácsos, akit a gyűlés e végre megbíz.

20. § A főtanács tagjai az egyházi tanácsosok. Ezeket a főtanács szabadon választja egyháziakból és világiakból, s ha jelen vannak, feleketi, ha nincsenek, a feleketést a képviselő tanácsra bízta.

21. § Sem egyházi, sem polgári hivatal nem jogosít senkit arra, hogy hivatalánál fogva egyházi tanácsos legyen, de azért az egyházi tanácsosokból választott hivatalnokok nem szűnnek meg egyházi tanácsosok lenni, és a nem egyházi tanácsosokból választott hivatalnokok egyszersmind egyházi tanácsosoknak választatnak és felekettetnek.

22. § Az egyházi tanácsosok száma nincs meghatározva, hogy az érdemes egyének kiüntetése korlátozva ne legyen, és a maguk érdemesítésére a közönség tagjai ingert nyertek.⁵

³ Ti. zsinati főtanács.

⁴ Az „öregebb” alatt a hivatalát tekintve idősebb értendő.

⁵ Egyházi tanácsosságra senkit világi rangja, hivatala vagy patrónussága nem jogosít. Azt sem vették figyelembe, hogy az illető nemes volt-e vagy sem.

23. § A kolozsvári és tordai eklésia két-két követet küldhet az egyházi főtanácsra, de ilyeneknek csak egyházi tanácsosokat választhat.

24. § Az egyházi főtanács tárgya általában mind az, ami az unitáriusok közönségét, annak kormányzását, iskoláit, vagyonát, alapítványát, közönségesen, részletesen és egyénileg illeti. Mindezeket saját végzései szerint igazgatja, s felettük örökdik; különösen pedig:

a) püspök, főgondnok, fő- és aljegyző, főszónok, főbb és alsóbb iskolái melletti tanárok, és iskolai igazgatók és felvigyázó gondnokok megválasztása és felesketése,

b) a környéki gyűléseken megválasztott esperesek és köri felügyelő gondnokok megerősítése és felesketése,

c) minden hivatalnokok számára utasítás és esküforma készítés,

d) egyházi cím adás,

e) vallásos (symbolicus) könyvek megvizsgálása és kinyomtatása.

25. § A főtanács jegyzőkönyveit, hivatalos kiadványokat, és az expeditiokat⁶ aláírja az egyházi és világi elnök s a jegyző.

26. § A főtanács felküldi jegyzőkönyveit a kir. kormány útján a felség eleibe annak igazolása végett, hogy a felség és ország s a közönséges törvények elleni dolgokba nem elegendett.⁷

27. § A főtanács végzései köteleznek az unitáriusok közönsége kebelében levő minden egyházi és iskolai hivatalnokot, hivatali testületet, és minden egyes unitárius embert. És mikben a végrehajtás egyházi úton meg nem történhetik, azokban a polgári kormány világi tisztii erőt rendel.

AZ EGYHÁZI KÉPVISELŐ TANÁCSRÓL

28. § Az Egyházi Képviselő Tanács helye állandólag Kolozsvár, üléseit tartja rendszerint minden vasárnap délelőtti istentisztelet után, rendkívül mindannyiszor, ahányszor a szükség kívánja.

29. § Elnöke a püspök, mikor a főgondnok Kolozsvárt van, a püspökkel együtt ez is elnököl, azonban ezeknek elnöksége külön-külön érvényes. Rendes elnök akadályoztatása, vagy nem léte esetében az elnökséget folytatja a főjegyző, vagy idősebb egyházi tanácsos. Jegyzője az egyházi fő- és aljegyző, akadály esetében azon egyházi tanácsos, akire a képviselő tanács bízta. Jegyzőkönyveit és expeditioit aláírja az elnök és jegyző.

30. § Tagjai a Kolozsvárt lakó papi és világi egyházi tanácsosok, de megjelenhetnek az ülésekben a másutt lakók is, mikor Kolozsvárt vagynak. Az ülés teljességére hét tag kívánatik.

31. § A képviselő tanács egyházi törvényeket nem alkothat, az igazgatási szervezetek, iskolák és tanítás ügyében nem változtathat, hanem hatásköre abban áll, hogy az egyházi igazgatást, nevelés és tanítás ügyét illető currens dolgokat a főtanács végzései értelmében folytassa, a főtanács végzéseit végrehajtsa és hajtassa, a főtanács általi megbízásokat telje-

⁶ Expeditio: küldemény, kiadmány

⁷ Ez a gyakorlat 1797-től volt életben.

sítse, a főtanács gyűléseiben elsőrendű tárgyakat illető előkészületeket megtegye, ezért jegyzőkönyveit a főtanács eleibe terjeszti, s annak minden tetteiről felelős.

32. § Az E. K. Tanács a főtanács felhatalmazásánál fogva főpapi szék, amely az alpapi székről megvizsgálás végett mindenestre felküldendő válópereket ellátja, és legfelsőbb megvizsgálás és helybenhagyás végett a kormány útján a felség eleibe terjeszti.

33. § Valamint a Fő, úgy a K. Tanács a főkormánysszékkal egyenes érintkezésben van.

II. A KÖRI HATÓSÁGRÓL

34. § Az eklésiák igazgatás tekintetében egyházi körökre (tractus, dioecesis) vagynak felosztva, ilyen van nyolc, u. m. 1. Kolozs-dobokai, 2. Aranyos-tordai, 3. Marosi, 4. Küküllői, 5. Székelykereszturi, 6. Székelyudvarhelyi, 7. Felső-fejéri, 8. Sepsi-miklósvári környék.

35. § Köri hatósági hivatalnokok az egyházi rendről: az esperes, jegyző, igazgató, s mindenik környékben⁸ van egy-egy; világi rendről: a felügyelő gondnokok, s mindenik környékben van kettő, köri hatóságú testületek pedig minden környékben: a köri közgyűlés és alpapi szék.

36. § Az esperest és felügyelő gondnokokat minden környékben a környéki gyűlés szabadon választja, szavazattöbbséggel, és megerősítés s felesketés végett a főtanács eleibe terjeszti. Ezen gyűlés választja a köri jegyzőt és igazgatót is, s ezeket azonnal felesketti.

37. § Az esperesi teendőket esperes nem léte, vagy akadályoztatása esetében a köri jegyző teljesíti, de azért esperessé nem előlépés, hanem csak megválasztás útján lehet.

38. § Az esperesek maguk környékeikben minden évben egyszer esperesi látogatást, úgy vizsgálatot tartanak, éppen úgy, amint a 4. §-ban a püspöki vizsgálatról írva van, s vizsgálati munkálatjokat a főtanács eleibe terjesztés végett a püspökhöz felküldik.

39. § A köri gyűlések évenként rendszerint kétszer tartanak rendre az eklésiákban, rendkívül annyiszor lehet tartani, ahányszor a szükség kívánja.

40. § A köri gyűlések elnöke az esperes és hivatalában idősebb felügyelő gondnok, jegyzője a köri jegyző, tagjai a környékbeli eklésiák papjai, iskola tanítói, kebli gondnokai és a környékben lakó egyházi tanácsosok.

41. § A köri gyűlés jegyzőkönyveit és az expeditiókat aláírja az elnök és a jegyző, s jegyzőkönyveit a főtanács eleibe terjeszti.

42. § A köri gyűlés tárgya általában minden a környékben levő eklésiákat és iskolákat s azoknak jogait, vagyonát illető dolgok, különösen:

a) esperes és felügyelő gondnok választás, és megerősítés, és felesketés végett a főtanács eleibe terjesztés,

b) köri jegyző, igazgató, alpapi széki ülnök, házasságvéd, ügyvéd választása és felesketése,

c) magánosok kérelmei,

d) degradatio.⁹

43. § Az alpapi székre tartoznak első kérelemkép a válóperek, s ezekkel együtt a házas-

⁸ Környék alatt az egyházkör értendő.

⁹ Degradatio: lefokozás, alacsonyabb tisztségbe helyezés

ságból származó egyenetlenségek, gyermek törvényes, vagy törvénytelen születése kérdései.

44. § Az alpai szék elnöke az esperes, jegyzője a köri jegyző, tagjai a közgyűlés által választandó ülnökök.¹⁰

45. § Az alpai szék személyzetéhez tartozik a házasságvéd, akinek kötelessége a válóperek folyamán a házasságkötést törvény ellenes okokból felbontani nem engedni, s az ítéletet minden esetben fellebbezni. Ide tartoznak az ügyvédek, akik a váló személyek ügyeit folytatják.

III. A KEBLI HATÓSÁGRÓL

46. § Minden eklésia keblileg maga kormányozza magát, a köri hatóság egyenes és az összhatóság fő felügyelete alatt.

47. § Az egyes eklésiák elöljárói az egyházi részről a pap, a világi részről a kebli gondnok, és ezeknek segítségül vannak az egyházfiak, s ilyen van minden eklésiában kettő. Minden eklésia köteles iskolát tartani, melynek helybeli felügyelője a pap, igazgatója az iskola-tanító.

48. § Az eklésiák minden dolgaikat az eklésia gyűlésében igazítják, a melynek elnöke a kebli gondnok, a kit az eklésia szabadon választ, és az esperes a vizsgálat alkalmával megerősíti és felesketi; tagjai az eklésiához tartozó béradó gazdák, jegyzője az, akit az eklésia választ. Tartatik pedig az eklésia gyűlése mindannyiszor, ahányszor a szükség kívánja.

49. § Minden eklésiában van kebli egyházi tanács (Presbyterium), amely a szükséghez képest a papi lakban üléseket tart, az eklésia akaratja szerint igazgatja a currens dolgokat, a háborús feleket kibékíti, az eklésiabeliek erkölcsi magaviselte felett örökődik, a hibásokat megfeddi, megdorgálja, és egyházi büntetés alá veti. Ennek elnöke a kebli gondnok, jegyzője az, aki az eklésia gyűlésein, tagjai az eklésia véneiből az eklésia gyűlése által választott értelmesebb férfiak.¹¹

Forrás: Az unitárius egyház rendszabályai 1626–1900. TÓTH, 1922., 3. köt. 157–166.; BALOGH-GERGELY, 2005., 38-as számú dokumentum.

¹⁰ Az elsőfokú egyházi bíróság az egyházkörben működő „alpai szék”, a másodfokú a Képviselő Tanácsa.

¹¹ Eszerint a pap nem volna elnök, de korábbi források arra utalnak, hogy a pap társelnök kellett, hogy legyen. A „kettős elnöklés” elve az unitáriusoknál is érvényesült.

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATOLIKUS STÁTUS GYŰLÉS SZERVEZETE ÉS ANNAK KIRÁLYI JÓVÁHAGYÁSA¹

(Buda, 1867. szeptember 12.)

Erdélyben eltérő fejlődésen ment át a vallásszabadság. A politikai jogokkal bírók, a három „nemzet” tagjai által elfogadott vallásokat „recepta religio”-nak nevezték, s a négy vallás – katolikus, evangélikus, református és unitárius – mindegyikének teljes szabadságot biztosítottak. Ügyeikről a katolikus egyházi rendek maguk határozhattak, de a világi rendekkel közös dolgaikban csak a katolikus főmagisztrátusok és patrónusok tetszésével. Ez a szabály azért fontos az erdélyi római katolikus egyházmegye történetében, mert a 19. században is továbbbél a politikai rend (status et ordines) befolyása az egyházi ügyek intézésére és ez az alapja a római katolikus státus szervezetének, a maga nemében egyedülálló katolikus autonómiának.

A kiegyezéssel megszűnt az erdélyi főkormánysház mellett működő „catolica comissio”, s ekkor az erdélyi püspök kérte a királytól, hogy az erdélyi katolikus egyházmegye autonómiája egyházi, iskolai és alapítványi ügyeinek intézésére visszaállíttassék. A király 1867. augusztus 19-én ezt engedélyezte, amiről a kultuszminiszter tájékoztatta a püspököt.

Státusgyűléseink egybehívására jogosítva van az erdélyi püspök, vagy ilyennek nemléte esetében a káptalani helynök.

A Státus gyűlése évenként egyszer hívatik egybe, rendszeren a nyári iskolai szünidő alatt.

A gyűlés elnöke a püspök vagy káptalani helynök, alelnököt minden egyes gyűlésre a világi rendből a gyűlés választ; jegyzőt minden gyűlésre kettőt választanak, egy egyházat a felterjesztések írására és egy világit a jegyzőkönyv vitelére.

A gyűlés tagjai:

A) Az egyházi rendből:

A püspök, mint természetes elnök.

A káptalan s a püspöki székhely minden tagjai.

Apátok és prépostok.

Esperesek, jelen nem lehetőségük esetében a kerületi jegyzők.

Minden esperesi kerületből egy egyházi képviselő.

A kolozsvári főtanoda papi, a károlyfehérvári² püspöki főtanodának pedig minden tanárai.

Minden középtanodából egy-egy képviselő.

Minden római kat. növeldék igazgatói.

Szerzetesrendi főnökök.

A püspök megyei hivatal egyházi tagjai.

B) A világi rendből:

Közálladalmi római kat. olyatén főbb tisztviselők és főbb törvényszékek róm. kat. tagjai, kik az erdélyi püspöki megyéhez tartoznak.

¹ A státusgyűlést 1866. január 10-én tartották.

² Károlyfehérvár: az erdélyi püspöki székváros, Gyulafehérvár német nevének, Karlsburgnak a magyartása.

Katolikus főispánok s főtisztek.

A szab. kir. városok főbírái, ha katolikusok.

Minden esperesi kerületből két világi képviselő.

A kolozsvári főtanoda katolikus világi tanárai.

Világi egyes kegyurak (patronus), ide számítva azokat is, kik kápolnát és papot tartanak.

A több mint 5000 római katolikust számláló városok s helységekből egy-egy képviselő, kivéven Kolozsvárt, mely három képviselőt küld.

Az esperesi kerületből küldendő világi képviselők következőleg választatnak: a kerületi plébániák választási joggal bíró hívei, mihelyt a Státus egyházi gyűlés ideje kihirdettetett, azonnal egybegyűlnek s maguk közül egy képviselőt választanak, kik az esperes által kitűzendő napon espereskerületi gyűlésre megjelenvén, választják azon két világi képviselőt, kik a kerület világi katolikusait a státusgyűlésen képviselik. A kerületi papi képviselőt a kerületi papság ugyancsak espereskerületi széken választja.

Minthogy pedig egy ily nagygyűlés a kezelési teendőket nem végezheti, erre nézve abban állapodott meg az erdélyi kat. Státus, hogy a királyi főkormánysház mellett ennek nevében működő jelenlegi katolikus egyházi, iskolai és alapítványi bizottság megszüntetésével, ennek helyébe a státusgyűlés válasszon egy huszonnégy tagból álló bizottmányt, mely a catholica commissio helyébe lépve, annak teendőit végezze; egyszóval egyházi, iskolai és alapítványi ügyeinket – a státusgyűlésének rendelkezése szerint – kezelje; felvévén e végre a szükséges hivatali személyzetet is.³

AZ APOSTOLI MAGYAR KIRÁLY, MINT LEGFŐBB KEGYÚR JÓVÁHAGYÁSA

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI MAGYAR KIR. MINISZTERTŐL⁴

896. eln. sz.

Méltóságos Püspök Úr!

Az erdélyi római katolikus püspöki megyéhez tartozó országgyűlési képviselők a közelebbi múlt időben hozzám azon kérelemmel járultak, miszerint Ő cs. és apostoli királyi Fellegénél lennének eszközölje annak, hogy az erdélyi római katolikusok 1866-ik évi január 10-én Méltóságod elnöklete alatt tartott egyetemes gyűlésből legfelsőbb helyre intézett alázatos feliratában foglalt azon kérést, hogy az erdélyi főkormánysház mellett fennálló „catholica commissio” megszüntetvén, a katolikusok egyházi, iskolai és alapítványi ügyeinek kezelése, mennyiben azok szorosan az egyházi hatóság hatásköréhez nem tartoznak, a feliratban körülírt módon alakítandó gyűlésre, s az ennek köréből választandó bizottmányra bízassa-

³ A státusgyűlés feladata a Státus, vagyis az autonómia szervezet kidolgozása volt.

⁴ Br. Eötvös József kultuszminiszter 896/1857. eln. sz. levelében közölte Fogarassy Mihály erdélyi püspökkel (1854–1882), hogy a fentebbi státusgyűlésből az uralkodóhoz intézett kérést az autonómia helyreállítására I. Ferenc József a miniszter előterjesztésére 1867. augusztus 19-én engedélyezte.

nak, hogy végre az erdélyi kat. egyháznak törvényeken és régi gyakorlaton alapuló autonómiája visszaállíttassék, Ő cs. és apostoli királyi Felsége legkegyelmesebben teljesíteni méltóztatnék.

Az érintett kérvényben foglalt indokok helyességét, alaposságát egész lelkemből osztva, nem késtem e részben pártoló legalázatosabb előterjesztéssel Ő cs. és apostoli kir. Felségéhez járulni, minek folytán Ő cs. és apostoli kir. Felsége folyó évi augusztus 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az erdélyi főkormányshéknél fennálló úgynevezett catolica commissio megszüntetvén, az eddig annak hatásköréhez tartozó ügyek az erdélyi róm. kat. Státusznak 1866-ik évi január 10-én Kolozsvárt tartott gyűlése jegyzőkönyvében körülírt szerkezetű gyűlésnek és az annak kebeléből választandó bizottmánynak befolyásával kezeltessenek és intéztessenek azon módozatok szerint, melyeket Őfelségének magyar kormánya az összes érdekeltekkel egyetértőleg legfelsőbb kegyúri és főfelügyelői jogainak csorbítása nélkül fog megállapítani és legfelsőbb elhatározás alá terjeszteni.

E legkegyelmesebb elhatározás következtében teljes tisztelettel felkérem Méltóságodat, miszerint jelen intézményem vétele után az erdélyi római katolikus státuszgyűlést haladék nélkül az 1866-ik évi január 10-iki gyűlés jegyzőkönyvének 4-ik pontja szerint összehívni, s az abban hozandó javaslatokat, s illetőleg a státuszgyűlés jegyzőkönyvét saját becses véleménye kíséretében hozzám felterjeszteni szíveskedjék.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budán, 1867-ik évi szept. hó 12-én.

Eötvös József s. k.
Fogarassy Mihály püspök úr ő méltóságának
Kolozsvár.

Forrás: Harai, 1944., II/II., 282–283.; BALOGH–GERGELY, 2005., 44-es számú dokumentum.

AZ ERDÉLYI PÜSPÖKMEGYEI RÓM. KAT. STÁTUSNAK SZERVEZETE (Kolozsvár, 1868. február 15.)

Az erdélyi római katolikus Státus közgyűlése 1868. február 9–15. között ülésezett. A közgyűlési jegyzőkönyv 48. pontja tartalmazta a Státus alább közölt, 96 paragrafusból álló szervezetét. Ennek kidolgozását az 1867. augusztus 19-i legfelsőbb elhatározás tette lehetővé. Ezt Trefort Ágoston kultuszminister 1008/1873. VKM sz. alatt vette tudomásul, és a jóváhagyást ezen év június 16-án kelt levelében közölte az erdélyi püspökkel. 1867-ben az uralkodó engedélyezte a Státus 24 tagú Igazgatótanácsának megválasztását is. Az Igazgatótanács szervezeti és működési szabályait az 1873. május 12–13-i státusgyűlés dolgozta ki (lásd az 49-es sz. dokumentumot). Trefort ezt is jóváhagyta, de közölte, hogy a gyűlésen elfogadott egyéb, az autonómia kiszélesítését célzó határozatokat nem hagyja jóvá, hanem azal meg kell várni az országos katolikus autonómiai munkálatok – amelyek akkor folyamatban voltak – befejezését.

AZ ERDÉLYI PÜSPÖKMEGYEI RÓM. KAT. STÁTUSNAK SZERVEZETE

ELŐSZÓ

Az egyházat mindenhol és mindenütt jogosan megilleti az önkormányzat. Erdélyben az a törvény által is biztosítva lévén, a változott politikai kormányrendszerből keletkező egyházközi viszonyok szükségessé tevék a régibb katolikus státus kifejlesztését és megállapítását, minek folytán a következők állapítatnak meg:

I. FEJEZET A SZERVEZETEK ALAPVONALAI

1. § Az erdélyi megyéspüspöknek az egyházi és országos törvényekből folyó jogi és hatósági köre az e szabályokban foglalt határozatok által nem érintetik és teljes érvényben fenntartatik.

2. § Az erdélyi püspökmegyei róm. kat. Státus az őt törvényesen megillető autonómiája folytán önállólag és függetlenül intézi a hatáskörébe tartozó ügyeket.

3. § Ezen egyházi autonómiát gyakorolja:

a) az egyházi községekben a község tagjaiból alakult gyűlés és a gyűlésen választott egyházközségi tanács;

b) az esperesi kerületekben az egyes községek papjaiból, képviselőiből és némely hivatalosokból alakuló kerületi vegyes gyűlés.

II. FEJEZET

AZ EGYHÁZKÖZSÉGI AUTONÓMIÁRÓL ÉS ANNAK HATÁSKÖRÉRŐL

4. § Minden plébániában az egyház és iskola ügyeit ugyanazon egyházközségnek arra jogosult tagjai intézik és gondozzák:

- a) együttesen az egyházközségi gyűlésben,
- b) állandóan az egyházközségi tanácsban, a helybeli lelkipásztornak mint rendes elnöknek vezérlete alatt, a kegyúri jogoknak épen való fenntartása mellett.

A fiókegyházak, hacsak külön érdekek és tekintetek mást nem kívánnak, önkormányzati tekintetben is az anyaközséghez csatoltatnak.

5. § Az egyházközségekben minden kat. családfő, ki önálló házat tart és semmi bélyegző és botrányt okozó cselekedettel keresztény kat. jellemét be nem szennyezte, az egyházközségi gyűlésnek tagja s mint ilyen, szavazattal bír az egyházközségi ügyek elintézésében.

6. § Az egyházközségi gyűlés (megyegyűlés) hatásköre kiterjed a községi templom és iskolára, ezeknek vagyonára, a községben létező kegyes alapítványokra, az egyházközségi tanács tagjainak és az espereskerületi gyűlésre, illetőleg a státusgyűlésre küldendő képviselőnek, továbbá a kántortanítónak megválasztására, végül a lelkész megválasztására is, az arra jogosult községekben.

7. § Az egyházközségi gyűlés rendszeren minden évben egyszer összehívandó, hogy az azon évben lefolyt egyházi ügyek állásáról, az egyház és iskola sürgősebb szükségéről értesíttessék és ezek iránti intézkedéseit megtehesse.

8. § Midőn a megyéspüspök úr az évi státusgyűlést kihirdeti, minden egyes plébániában egyházközségi gyűlés tartatik, avégből, hogy az espereskerületi gyűlésre és illetőleg a státusgyűlésre képviselőit megválassza.

9. § Ahány ezer lélekből áll a községi gyűlés, annyi választót küld a kerületi gyűlésbe, ha pedig ezernél kevesebb tagból állana e községi gyűlés, akkor is küld egy képviselőt.

A kerületi gyűlésre küldendő tagok választása szótöbbséggel történik.

10. § Ezen gyűlésben a választáson kívül értekezik a község a státusgyűlés elé terjesztendő kívánatairól és kérelmeiről.

11. § Ha időközben az egyházközségnek valamely fontosabb ügye forog kérdésben és a plébános, főgondnok vagy egyháztanács jónak látják, rendkívüli közgyűlés hívattathatik össze.

12. § A gyűlés napját az elnök, aki rendszeren a plébános, ennek akadályoztatása esetén a főgondnok határozza meg és hirdeti ki s ugyanakkor tudósítja a községet a gyűlés tárgya és céljáról is.

13. § Az egyházközségi gyűlésen (megyegyűlésen) kívül az egyházi községet minden parochiában állandóul képviseli az egyházi községi tanács, mely áll:

- a) a főgondnokból,
- b) az algondnokból,
- c) a kisebb községekben 6, a nagyobbakban 12 egyházközségi tanácsosból, kik a többségi gyűlésben szavazattöbbséggel választatnak. Ezek közül a fő- és algondnok a püspökme gyei főhatóság megerősítése alá tartoznak.

14. § Ezen hivatalokra oly helybeli községtagok választhatók, kik érett korúak, keresz-

tény jámbor életet élnek, s mint ilyenek, egyházi s iskolai tartozásaiknak eleget tesznek.

15. § A megválasztott egyházközségi tanács és algondnok működése három évig tart, a főgondnok hivatal állandó leendő és csak halál, lemondás vagy felmentés által szűnik meg. Az egyházközségi tanácsosok mellé egy-két póttag is választandó avégből, hogy halálozás, vagy más okból üresedés esetén az üresség azonnal betölthetessék. Ha ily póttagok előlegesen megválasztva nem lennének, az üresség az előbbi választás alkalmával a belépettek után legtöbb szavazatot nyert tag által fog pótoltatni.

A lelépő tagok újbóli megválasztathatnak.

16. § Ezen egyházközségi tanácsnak is elnöke a helybeli rendes lelkipásztor, s ha az gátolva volna, a községi főgondnok. Jegyzőt a tanács maga kebeléből választ.

17. § Ezen egyházközségi tanács minden hóban egyszer ülést tart és ezenkívül mindannyiszor, valahányszor az egyházközség érdekei megkívánják, az ülést a plébános hívja össze, vagy akadályoztatása esetében a főgondnok.

18. § Az egyházközségi tanács hatásköre: a kat. templomi, a kegyes alapítványi, kegyes intézeti és iskolai vagyonra és a tanügyre terjed, s mindezt kezeli és ellenőrzi a tanhatósági és kegyúri jogoknak épen tartásával.

19. § Az egyházközségi gyűlés és tanács üléseiről a tanács kebeléből választott jegyző külön jegyzőkönyvet vesz fel s ez minden oly ügyben, mely a fennálló szabályok szerint, püspöki elintéztet vagy jóváhagyást kíván, a püspöki hatósághoz felterjesztetik.

20. § Amely egyházközség autonómiai jogából kifolyólag magát az egyházmegyei főhatóság beléegyeztetése hozzájárultával már szervezte, annak szervezete ezen szabály által nem érintetik.

III. FEJEZET

AZ ESPERESKERÜLETI VEGYES GYŰLÉSEKRŐL

21. § Az esperesi kerületek képezik az egyházkormányzatnak közbülső fokozatú testületét, mely a hatása körébe eső ügyeket intézi; ennek tagjai:

- a) a kerület lelkipásztorai és más a kerületben hivataloskodó megyei áldozárok;
- b) a kerületben létező középtanoda és növelde igazgatója és a középtanoda egy képviselője;
- c) a világi rendből állásuknál fogva a kerületben levő legfőbb kat. hivatalnokok és olyan egyes pátronusok, kik papot és egyházat tartanak;
- d) választás útján a községeknek választott képviselői;
- e) a kerületi főgondnok és két algondnok.

22. § A kerület gyűlés teendői:

a) egy állandó kerületi főgondnokot a kerületben lakó azon hívekből, kik vallási buzgóságuk, szellemi műveltségük, vagyoni állásuk, mindezekben alapuló tekintetüknél fogva kiválólag képesek az egyház és iskola ügyeit előmozdítani, szótöbbséggel megválaszt és megerősítést végett a püspöki hatósághoz felterjeszti, hasonló eljárást követvén a kerületi két algondnok megválasztásában is;

b) megválasztja a státusgyűlésre küldendő papi és világi képviselőket; a papi képviselőt a

papok a rendes esperesi elnöklet alatt, a világi képviselőt a főgondnok elnöklete alatt csak a világiak választják szótöbbséggel;

c) az egyházközségi tanácsok részéről hozzá beterjesztett ügyeket elintézi, tehát határoz azokban, ha pedig az ügy hatáskörét felülmúlja, azt az illető felsőbb hatósághoz véleménye kíséretében felterjeszti;

d) a kerületben lévő községi iskolák ügyét ellenőrzi és e részben a szükséges intézkedéseket megteszi;

e) az esperesi kerületet vagy annak több községeit illető közös vagyont kezelteti, célszerű jövedelmeztetése felett őrködik és a kezelésről szóló számadásokat megvizsgálja.

23. § E gyűlésnek elnöke a kerületi esperes vagy akadályoztatása esetében az alesperes, mindkettőnek akadályoztatása esetében a kerületi főgondnok.

24. § A kerületi gyűlés minden évben rendszeren egyszer, szükség esetében többször is az elnök által egybehívandó.

25. § A gyűlés istentisztelet tartása után összeül, jegyzők és az elnök mellett két szavaztszedőt választ.

IV. FEJEZET A STÁTUSGYŰLÉS ALAKULÁSA ÉS SZERVEZÉSE

26. § A státusgyűlés az erd[élyi] püspök elnöklete alatt vegyesen alakul az egyházi és világi rendből; tagjai:

I. AZ EGYHÁZI RENDBŐL:

- a) a székesegyházi káptalan 10 rendes tagja;
- b) a püspöki szentszéknak a káptalani 10 rendes tagon kívül 6 ülnöke, kiket a püspök e célból meghív;
- c) kerületi esperes, – akadályoztatásuk esetében, vagy ha már más minőségben a státusgyűlés tagjai lennének, – az illető kerületi jegyző;
- d) a k-fehérvári püspöki Lyceum¹ hittani karának négy rendes tanára;
- e) az erdélyi püspöki megyében szerzetes házakat bíró rendek tartományi főnökei, kik akadályoztatásuk esetében a rendnek valamely tagjai által helyettesíthetik magokat;
- f) a n.-szebeni árvaház² és minden róm. kat. növeldék igazgatói;
- g) a lelkeszséggel foglalkozó papság 26 képviselője.

II. A VILÁGI RENDBŐL:

- h) az erdélyi püspöki megyéhez tartozó róm. kat. főtiszték, ú. m. főispánok, főkirálybírók, főkapitányok és a sz. kir. városok polgármesterei;

☞ ¹ k.-fehérvári: Károlyfehérvár. (Gyulafehérvár német nevéből, a Karlsburg-ból.)

² n.-szeben: Nagyszeben.

- i) a 16 espereskerületi világi főgondnok;
- j) a 16 espereskerületből 44 világi képviselő;
- k) a nagyobb községek egy-egy képviselője, valamint általában azon egyházi községek képviselői, akik kegyúri joggal bírnak: ilyen képviselő lesz 42.

III. EGYHÁZI VAGY VILÁGI MINŐSÉGRE VALÓ TEKINTET NÉLKÜL:

l) a több plébániában kegyúri jogot gyakorló királyi kincstár két képviselője;
 m) a magán kegyurak, ha róm. kat vallásúak és kimutatják azt, hogy a kegyurasággal járó egész kötelezettségüket teljesítik és ennek folytán a kegyurak sorába közgyűlési határozat folytán felvételtek;

n) a főgimnáziumok igazgatói;

p) a főgimnáziumok és aligimnáziumok mindenikéből a tanári kar egy-egy képviselője; végre az állandó egyházi főtanács tagjai.

27. § Az előbbeni § g) pontja alatt említett 26 papi képviselő a 16 espereskerület között a plébániák száma szerint következő arányban oszlik fel: a székesegyházi; a bányavidéki; a szeben-fogarasi; az erzsébetvárosi; a hunyadi; a küköllői és az aranyos-tordai espereskerületek papsága egyenként egy; a barcaság-sepsi-miklósvári; az alcsíki, felcsíki, gyergyói; kézdi-orbai; kolozs-dobokai; marcsi és szolnoki espereskerületek papsága egyenként kettőt; végre az udvarhelyi espereskerületi papság három képviselőt küld.

28. § A 26. § k)³ pontja alatt említett 44 világi képviselő az espereskerületek között oly arányban oszlik fel, hogy mindenik espereskerületre legalább egy, a népesebb espereskerületekre pedig a hívek száma szerint körülbelül minden hatezer lélekre esik egy képviselő, ennél fogva

a) a székesegyházi kerület küld egy világi képviselőt,

b) a bányavidéki kettőt,

c) a barcaság-sepsi-miklósvári kettőt,

d) a szeben-fogarasi egyet,

e) az alcsík-kászoni ötöt,

f) a felcsíki ötöt,

g) az erzsébetvárosi egyet,

h) a gyergyói ötöt,

i) a hunyadi egyet,

k) a kézdi-orbai hatot,

l) a kolozs-dobokai hármat,

m) a küköllői egyet,

n) a marosi hármat,

o) a szolnoki kettőt,

p) az aranyostordai egyet, végre

q) az udvarhelyi ötöt.

29. § A 26. § k. pontja alatt említett 42 képviselőt a nagyobb községek és jelenleg kegy-

³ Helyesen a j) pont.

úri jogot gyakorló egyházi községek kegyúri minőségükben és illetőleg nagyobb jelentőségüknél fogva küldik a státusgyűlésre, mégpedig úgy, hogy minden ilyen község egy képviselőt küld, befolyván ezenkívül mint község az espereskerületi gyűlésben az espereskerület részéről küldendő képviselő választásába is. Ilyen községek és pedig a kegyúri minőségnél fogva jogosultak: Barót, Brassó (barcaság-sepsimiklósvári espereskerületi községek); Kozmás, Nagykáson, Csíkszentgyörgy, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszentmárton, Csíkszentsimon és Csíktusnák (alcsík, kászoni espereskerületi községek); Erzsébetváros szab. kir. város örmény és latin szertartású két községe, miután mindkét községnek ugyanazon kegyura van; Ditró, Szárhegy, Gyergyóújfalu, Alfalu, Gyergyószentmiklós (a latin és örmény szertartású egyház külön-külön, gyergyói espereskerületi községek); Altorja, Gelence, Lemhény, Polyán és Kézdiszentlélek (kézdi-orbai espereskerületi községek); Szamosújvár szab. kir. város örmény szertartású községe, Kolozsvár szab. kir. város. Jobbágytelke és Hódos (marosi espereskerületi községek); Kadicsfalva, Lővéte, Oláhfalva (Szentegyházás), Oláhfalva (Kápolnás), Szentlélek és Zetelaka (udvarhelyi espereskerületi községek). Nagyobb jelentőségüknél fogva jogosultak Nagyszeben, Marosvásárhely és Udvarhely községek.

Mindenik anyaegyházhoz hozzáértvén az odatartozó leányegyházakat is, melyek az anyaegyházzal együtt lesznek ugyanazon képviselő által képviselve.

30. § A kir. kincstár képviselőjét betű az erdélyi püspöki megyéhez tartozó római katolikusok sorából Őfelsége magyar kormánya nevezi ki.

31. § A státusgyűlés azon tagjai, kik hivataluknál, vagy állásuknál fogva vannak a megjelenésre jogosítva, a gyűlés állandó tagjai maradnak mindaddig, míg azon hivatalban vagy állásban vannak, mely őket a közgyűlés tagjaivá tette.

32. § A képviselők, tartozzanak bármely osztályhoz, három évre választatnak.

33. § A papi képviselő az espereskerületi papság közül választandó.

34. § A státusgyűlésre az espereskerületek vagy közvetlen képviselettel bíró községek részéről (26. § *k*) és *l*) pont) képviselőnek megválasztható a világi rendből való minden róm. kat. férfiú, ki az erdélyi püspöki megyéhez tartozik, ha élete 24. évét betöltötte, önálló polgári állással, becsületes és erkölcsös jellemmel bír.

Kizáratnak mindazok, kik csőd alá jutottak és a csőd megszüntetésével nem nyilvánítottak ártatlanoknak, továbbá kik nyereségvágyból, vagy erkölcsiség ellen elkövetett bűntényért vagy vétségért elítéltek.

35. § A fő- és algimnáziumok képviselőiket (26. § *p*) betűje) a teljes tanári gyűlésben, melyet a Státus gyűléshirdetése után az igazgató hív egybe, a megjelentek szavazattöbbségével választják meg a tanári karból.

36. § A közgyűlésre megválasztott képviselők maguk igazolásául a választási jegyzőkönyv egy másolatával, mint megbízólevéllel látandók el.

37. § Megszűnik tagja lenni a státusgyűlésnek:

- a) aki a róm. kat. anyaszentegyház kebeléből kilép;
- b) aki a tagságról való igényéről önként lemond;
- c) aki oly állapotba esik, melynél fogva a 34. § második bekezdése szerint a Státus gyűlésén helyet nem foglalhat;
- d) a hivatalánál vagy állásánál jogosult tag, ha ezen hivatal vagy állása megszűnik;
- e) a kegyúr (magános vagy községi), ha kegyúri jogból folyó kötelmeit nem teljesíti;

f) a választott képviselő azon ülésszak lejárta után, melyre választva volt, hacsak újból meg nem választatik.

A jelen paragrafus c) és e) eseteiben a közgyűlésből való kizárás csak a státusgyűlés határozata folytán történhetik.

V. FEJEZET

A STÁTUSZGYŰLÉS EGYBEHÍVÁSÁNAK ÉS TÁRGYALÁSAINAK RENDJE

38. § A státusgyűlés minden évben rendszeresen egyszer tartandó, az elnök azonban jogosítva van rendkívüli gyűlést is egybehívni, ha a fennforgó tárgy sürgőssége és fontossága megkívánja.

39. § Ezen státusgyűlés elnöke mindenkor a megyés püspök, székküresség esetében a káptalani helynök, ha pedig ezek bármelyikéből akadályozva volnának, maguk helyett elnököt ők neveznek ki, az egyházi rendből.

40. § A státusgyűlés rendszeren az iskolai nyári szünidő alatt lesz megtartandó, a gyűlés helyét és napját az egybehívó elnök határozza ugyan meg, de mégis amennyire csak lehetséges, a státusgyűlés minden évben más esperesi kerületben lesz megtartandó.

41. § A státusgyűlést az elnök egy körlevél által hívja egybe, mely a képviselőválasztásoknak maga rendje szerinti eszközölhetése, illetőleg a szükséges előkészületek megtehetése végett legalább 6 héttel a gyűlés napja előtt szétküldendő.

Ezen meghívólevél kijelöli a státusgyűlés helyét, idejét és a tárgyalás alá veendő nevezetesebb ügyeket. Ezen körlevél a hivataluknál fogva a megjelenésre jogosult tagoknak saját kezükhöz a képviseltetésre jogosult testületeknek pedig saját elnökeik vagy főnökeik kezéhez küldendő meg.

42. § A státusgyűlés mindenkor isteni tisztelet tartásával nyitattik meg.

43. § Eljövén a státusgyűlés megtartására kitűzött idő, az elnök a gyűlést a kitűzött helyen és időben megnyitja, aminek megtörténtével a gyűlés tagjainak igazolása eszközöltetik, vagy a gyűlés kebelében vagy kiküldendő bizottság előtt: az igazolás megtörténtével a státusgyűlés alakulnak nyilváníttatik.

44. § Az alakult gyűlés mindenekelőtt megválasztja a két jegyzőt, egyet az egyházi, másikat a világi rendből; ezen választás történhetik felkiáltás útján is ha azonban tíz tag titkos szavazást kívánna, a választásnak titkosan kell megtörténnie.

45. § A jegyzők 3 évi ülésszakra választatnak meg.

46. § Az elnök kitűzi a tanácskozás tárgyait, vezeti az egész tanácsozást és vitatkozást, erre nézve felügyel arra, hogy a vitatkozás az illem határai között folyjon, a tárgyalás alatt lévő ügytől el ne csapongjon és általában az e szabályokban meghatározott korlátokat át ne lépje; ebből kifolyólag fel van jogosítva az ezen elvek ellen vétő tagokat rendreutasítani.

47. § A kitűzött tárgyhoz minden közgyűlési tag csak kétszer szólhat, csupán csak személyes megjegyzésre engedtetik meg egy harmadik felszólalás.

48. § Minden státusgyűlési tagnak joga van a státusgyűlésen indítványt tenni, köteles azonban az önálló indítványt a gyűlés előtt legalább 24 órával az elnökhöz bejelenteni, ki is azt a gyűlés elébe terjeszti, de csak azon esetben, ha az indítványt még legalább 10 tag aláírta. Az indítvány tárgyalásának idejét és sorát a státusgyűlés állapítja meg.

49. § A státusgyűlési határozatok rendesen a jelenlevő tagok szavazata többségével hozatnak, a szavazatok egyenlősége esetén, azon vélemény emelkedik határozattá, melyhez az elnök járult, titkos szavazat esetében az elnök szavazata ily hatállyal nem bír.

Kivétetnek ezen szabály alól az alapvagyon szerzéséről, eladásáról, átváltoztatásáról, vagy megterhelteséről szóló határozatok, melyek csak is úgy érvényesek, ha a jelenlevő tagok kétharmadának szavazatával hozatnak.

50. § Joga van úgy egyes tagoknak, mint többeknek egyesítve a hozott határozat ellen el-lenvéleményt beadni és jegyzőkönyvbe iktattni, ha azt maguk igazolása tekintetéből szükségesnek találják.

51. § A státusgyűlés minden üléséről jegyzőkönyv vezettnik, mely mindig a következő napi ülésen hitelesíttnik; az utolsó napi státusgyűlésről vezettn jegyzőkönyv pedig vagy a státusgyűlés végén, vagy az avégre kiküldött bizottság által hitelesíttnik.

52. § A státusgyűlés határozatait és minden kiadványozásait az elnök és a két jegyző ír-ják alá.

VI. FEJEZET A STÁTUSGYŰLÉS TÁRGYAI

53. § A státusgyűlés, vonatkoztatva az 1. §-ban a püspöknek fenntartatott hatósági kör-re, a püspökökkel egyetértőleg:

a) megállapítja évenként a költségvetést, melyek tervét az egyházi főtanács köteles elké-szíteni és a státusgyűlés elébe terjeszteni;

b) a lejárt évről szóló számadások felett végérvényesen határoz e végre minden évi stá-tusgyűlésben a jövő évi számadások előleges megvizsgálására és jelentéstételre egy bizott-mányt küld ki, melybe azonban egyházfőtanácsi tag nem választható.

E bizottmány a számadásokat és kezelési könyveket időszakonként megvizsgálja, azokat egymással egybe hasonlítja s ebbeli munkálata eredményét az egyházi főtanács útján a stá-tusgyűlésnek bemutatja;

c) a státusgyűlés rendelkezése alá tartozó egyházi, iskolai és alapítványi vagyon kezelé-sére nézve az irányelveket megállapítja és az egyházi főtanácsnak utasításba adja; ezen va-gyont azonban csak rendeltetésének megfelelő célokra fordíthatja;

d) az alapvagyon szerzéséről, eladásáról, átváltoztatásáról vagy megterheléséről végérvé-nyesen határoz (49. §);

e) átveszi az összes oktatás és nevelés ügyét;

f) az erdélyi róm. kat. tan- és nevelésügy felett önállólag intézkedik; a tanintézetekre és nevelőházakra nézve a tan- és nevelési rendszert megállapítja, ebből kifolyólag a kat. elemi tanodák, képezdek, réal-, közép- vagy főtanodák ügyei és érdekei felett őrködik, intézkedik és pedig mind anyagi szükségseik fedezésére, mind szellemi haladásuk és felvirágzásuk elő-mozdítása tekintetéből;

g) általában a státusgyűlés rendelkezése alá tartozó iskolai, egyházi és alapítványi va-gyont, valamint az iskola és nevelés ügyeit érdeklő minden elvileges és lényeges intézkedé-sek csak a státusgyűlés jóváhagyásával történhetnek;

h) a kegyúri ügyekben előforduló nehézségeket elintézi;

i) képviseli az egyház és állam közötti jogviszonyt;
 k) a státusgyűlés választja az egyházi főtanácsot és ennek elnökét és a kebli tisztviselők közül az előadót és titoknokot;

l) végre a státusgyűlésnek fenntartatik mindazon jogok érvényesíthetését eszközölni, melyek hazai törvényeink szokásainknál fogva a státust megillethetik.

54. § A státusgyűlés hatásköréhez nem tartozik:

- a) a kat. hit és erkölcsstan,
- b) az egyházi kormányzat szervezete,
- c) az egyházi szertartás,
- d) az egyházi közfegyelem tárgyai,
- e) a papi intézetek belsége,
- f) az egyházi javadalmakra vonatkozó tulajdonjog korlátozása.

55. § A státusgyűlésnek ezenkívül joga van:

a) az egyházi főtanácsnak elébe terjesztett jegyzőkönyvét átvizsgálni és az abban foglalt határozatokat megbírálni,

b) amennyiben célszerűnek és szükségesnek látja, az egyházi főtanács határozatait egyes ügyekben, amennyiben még végrehajtva nem lennének, megváltoztatni és az illető ügyben akár véglegesen határozni, akár azt újbóli tárgyalás végett az egyházi főtanácsnak visszaadni; ez utóbbi esetben egyúttal irányadó utasítással látva el az egyházi főtanácsot.

56. § A státusgyűlésnek feladata továbbá az ügykezelés egyes ágairól, folyamáról és állapotáról, továbbá iskolai és nevelési ügyre vonatkozó minden ügyekről, e végre a maga kebeléből kiküldött külön bizottságok által is magának alapos felvilágosítást és meggyőződést szerezni.

VII. FEJEZET

AZ ERDÉLYI PÜSPÖKMEGYEI RÓM. KAT STÁTUS KÖZVAGYONA

57. § Az erdélyi püspökmegyei róm. kat. Státus⁴, mely a státusgyűlés rendelkezése alatt áll, a következő:

- 1. a tanulmányi alap, hová tartozik a kolozsmonostori uradalom és a kolozsvári róm. kat. líceumi nyomda is,
- 2. az ösztöndíjalap,
- 3. a vallásalap,
- 4. a nagyszebeni Terézvárosi alap,
- 5. az elemi tanítók fizetési alapja,
- 6. az elemi tanítók nyugdíjalapja.

Ezen kívül minden oly egyházi, iskolai vagy alapítványi vagyonalap, mely ezentúl a státusgyűlés rendelkezése alá jönne.

⁴ Helyesen a Státus közvagyon.

VIII. FEJEZET AZ EGYHÁZI FŐTANÁCS

58. § Az egyházi főtanács a státusgyűlés jogait annak nevében és megbízásából a gyűlés utasítása és ezen alapszabály határozmányai értelmében gyakorolja; ezen hivatásából kifolyólag végrehajtja a gyűlés határozatait, kezeli a róm. kat. Státus költségvetését, kezeli és igazgatja az iskolanevelés ügyét, valamint általában intézkedik mindazon ügyekre nézve, melyek az erdélyi püspökmegyei róm. kat. Státus törvényes autonómiájára vonatkoznak.

59. § Jelesen az egyházi főtanács:

a) megválasztja és beállítja a státusgyűlés választása alá nem tartozó tisztviselőit (53. § k) pont), úgyszintén el is bocsáthatja azokat;

b) gyakorolja a vallásalapot megillető kegyúri jognál fogva az abból dotált egyházakban a lelkészfelajánlási jogot;

c) az alapítványokat és ösztöndíjakat adományozza vagy visszavonja; e részben azonban az alapítók szándéka és rendelete szerint köteles eljárni;

d) az iskola- és nevelésügy állásáról magának hivatalos tudomást szerez és felügyel arra, hogy a célnak megfelelőleg kezeltsék és a státusgyűlés erre vonatkozó határozványai pontosan teljesítenek; megszünteti az e részben netalán tapasztalt hiányokat, visszaéléseket vagy hanyagságokat;

e) az alaptól tenni kellett fizetéseket utalványozza, e részben azonban a státusgyűlés által megállapított költségvetésen túl nem mehet, de ha mégis rendkívüli, előre nem látott esetek oly kiadások megtételét szükségelnék, melyeket az alapra, vagy a státus közérdekére háramló kár miatt halasztani nem lehet, ilyen esetekben a költségvetés határán túl is saját felelősségére utalványozhat ugyan, de köteles ezen eljárást a legközelebbi státusgyűlésen igazolni;

f) felügyel a kat. Státus jogaira s az ezek érvényesítésére, megőrzésére vagy megvédésére szükséges intézkedéseket megteszi;

g) az ingó és ingatlan vagyon állásáról magának időszakonként jelentést tétet s annak fenntartásáról és gyarapításáról gondoskodik;

h) összeállítja a státusgyűlés elébe terjesztendő évi költségvetést és megvizsgálja a lejárt évi számadásokat, ezekre nézve a státusgyűlésnek ajánlatot teszen.

60. § Az egyházi főtanács hatásköréhez tartozik a kebli tisztviselőket számadásra és eshetőleg feleletre vonni.

61. § Az egyházi főtanácsot még ezen szabályokon kívül a státusgyűléstől esetről-esetre kapott utasítások is kötelezik.

62. § A költségvetés készítésénél a számba vett biztosan remélhető jövedelem minimuma szolgál alapul.

63. § A költségvetés minden alapra nézve (57. §) külön készíttetik meg.

64. § A költségvetésben a költségi szükségletek egyes rovatai szerint állapíttatnak meg átalányösszegek:

a) személyzeti rendszeres fizetésekre,

b) kezelési folyó költségekre,

c) az alap természete és rendeltetése szerint lelkészek, egyházak, növeldék vagy iskolák szükségletére,

d) a szükséges építésekre és igazításokra,

65. § Az egyházi főtanács áll:

a) a státusgyűlés által a világi rendből választott elnökből,

b) a státusgyűlés által az egyházi és világi rendből vegyesen szavazattöbbséggel titkosan választott 12 rendes és ugyanannyi póttagból,

c) a kebli tisztviselők közül az egyházi főtanács előadójából.

A többi tisztviselő, úgymint: a titkár, pénztárnok, ügyvéd és számvevő az egyházi főtanács rendeletéből kötelesek ugyan az ülésekben megjelenni, de csak tanácskozási szavazattal bírnak. A püspöknek joga van az egyházi főtanács üléseiben bármikor résztvenni.

66. § A megyéspüspöknek az egyházakra, iskolára, alapítványokra, növeldékre eddig gyakorolt befolyása és hatásköre sértetlen és érintetlen fenntartván, hivatali viszonya ezen egyházi főtanácshoz azáltal nyer gyakorlati kifejezést, hogy:

a) az egyházmegyéből egyházi és alapítványi ügyekben felterjesztendő kérvények, jelentések és bármilyen más hivatalos iratok ezentúl is hozzá intéztetnek;

b) általa véleménye kísérete mellett tárgyalás végett az egyházi főtanácshoz áttétetnek,

c) minden egyenesen az egyházi főtanácshoz menesztett fontosabb tárgy elintézés előtt vele hivatalosan közöltetik, a rendelvények véleménye és ajánlata tekintetbevételével hozzatnak, és

d) ezen egyházi főtanács intézvényei az illetők értesítése végett hozzá átiratnak;

e) a püspök intézkedései ellen fellebbező folyamodványokat az egyházi főtanács nem fogad el.

67. § Egyházi főtanács tagnak (65. § b) betűje) megválasztható az egyházi rendből minden erdélyi püspökmegyei felszentelt pap és a világi rendből minden róm. kat. férfiú, ki a jelen szabály 33. §, illetőleg a 34. §-ban megírt kellékekkel bír, ha különben nem is volna a közgyűlés tagja, az egyházi főtanácsba történt beválasztása által azonban közgyűlési tagságot nyer (26. § q) betűje). Póttagokul rendesen az egyházi főtanács székhelyén kívül lakók lesznek a végre megválasztandók, hogy az egyházi főtanács székhelyén megfordulásuk alkalmával az ülésben is részt vehessenek.

68. § Az egyházi főtanács tagjai, az elnököt és előadót ide nem értve, két ülőszakra, vagyis hat évre választatnak, de az egyházi főtanács megújíthatása végett minden ülőszak végével hat rendes és ugyanannyi póttag kilépik, kik addig is, míg szolgálati idejük szerint lépendnek ki, sorshúzás által lesznek e végre kijelölendők. A kilépő tagok azonban újból megválaszthatók.

69. § Időközben elhalálozott vagy kilépett tagok helyébe a státusgyűlés hasonlólag szabad választás útján másokat választ a 67. §-ban megállapított időre.

70. § Az egyházi főtanács székhelye Kolozsvár, hol a státus valamelyik házában számára rendes hivatali helyiség berendezendő.

IX. FEJEZET AZ EGYHÁZI FŐTANÁCS ÜGYKEZELÉSÉRŐL

71. § Minden ügy, mely nem tartozik a rendes kezelési, vagyis a folyó ügyek közé, tanácsülésben tárgyalatik és határozatik el.

72. § Az egyházi főtanács üléseiben a tárgyak előadását az előadó, akadályoztatása esetében a titkár végzi, ki ez esetben döntő szavazattal bír.

73. § Az egyházi főtanács rendesen hetenként egyszer tart gyűlést, azonkívül az elnök az egyházi főtanácsot mindannyiszor egybehívja, valahányszor a célszerűség vagy a szükség megkívánja.

74. § Az egyházi főtanács üléseiben minden tagnak egyenlő szavazati joga van és határozatra nézve csak a számszerű többség dönt, a szavazatok egyenlősége esetében azon vélemény emeltetik határozattá, melyhez az elnök járult.

75. § Hogy az egyházi főtanács érvényes határozatot hozhasson, szükséges, hogy az elnökön és előadón kívül döntő szavazattal bíró legalább öt tag jelen legyen. Amennyiben ezen szám a rendes tagokból ki nem telnék, az a póttagokból lesz kipótlandó az elnök meghívása szerint, mely esetben a meghívott póttagok döntő szavazattal bírnak; ez eseten kívül a póttagoknak csak tanácskozási szavazatuk van.

76. § Az egyházi főtanács határozatai azonnal teljesedésbe is vétetnek, természetesen ide nem értve azon ügyeket, amelyek feletti végérvényes elhatározás a közgyűlést illeti (53. §), mivel ezen esetben az egyházi főtanács csak véleményes ajánlatot tesz a státusgyűléshez.

77. § Az egyházi főtanács üléseiről rendes jegyzőkönyvet vezet a titkár, mely jegyzőkönyv mindig az ülés végével, vagy a következő ülésben hitelesítettik.

78. § Az egyházi főtanács a maga ügykezeléséről és működéséről a státusgyűlés előtt ad számot és jegyzőkönyveit a státusgyűlés elé terjeszti.

79. § Az úgynevezett folyó ügyeket az egyházi főtanács elnöke az előadóval egyetértve az ülésen kívül is elintézheti és az egyházi főtanács nevében kiadványozhatja.

80. § Az egyházi főtanács kiadványozásait a főtanács irodája végzi.

81. § Minden kiadványozás az elnök és titkár aláírásával történik.

82. § Az egyházi főtanács hivatalos kiadványozásainál hivatalos pecsétet használ, melynek közepén Szent Mihály arkangyal, mint az erdélyi püspökmegye védszentjének képe lesz bevésve és körülötte ezen körirat: „az erdélyi püspökmegyei római katolikus Státus egyházi főtanácsa”.

83. § Az egyházi főtanács a netalán felmerülő jövedelemfelesleg gyümölcsöztetésére nézve addig, míg a státusgyűlés eziránt véglegesen intézkedik, az addig fennállott szabályokat köteles követni.

84. § Az irodai személyzet szervezését és beállítását ideiglenesen az egyházi főtanács intézi el, a szervezet és fizetések végleges rendezése a státusgyűlés hatáskörébe tartozik.

X. FEJEZET ELNÖKSÉG ÉS A KEBLI TISZTVISELŐKRŐL

85. § Az elnök aláírja az elnöksége alatt tartott ülések jegyzőkönyveit.

86. § Az elnök kötelessége időnként véletlen pénztári vizsgálatokat eszközölni és e végre bizottságot kiküldeni, amely azután jelentését a választmány elibe terjeszti.

87. § Az egyházi főtanács előadójának teendői közé tartozik az egész ügykezelés vezetése, ebből folyólag az egyházi főtanács üléseiben az egyes tárgyakat előadja, a folyó ügyeket az elnökkel egyetértőleg elintézi, a kiadványozásokat megkészítteti és átvizsgálja az egész hivatali személyzet eljárása felett őrködik.

88. § A titkár az ügykezelésnél az előadónak segítségére van, az előadó akadályoztatása esetén teendőit végzi, az egyházi főtanács üléseinek jegyzőkönyveit vezeti és a kiadványozásait aláírja.

89. § A pénztárnok, ki különben csak teljes biztosítékkal bíró egyén lehet, személyes felelősség mellett kezeli a pénztárt és végzi a pénztár számadásait, az egyházi főtanács utalványára és illetőleg megrendelése nélkül semmit kiadni nem szabad, kötelessége nemcsak a bevételekről és kiadásokról számolni, hanem arról is folytonosan értesíteni az egyházi főtanácsot, hogy oly összegek, melyeknek a pénztárba kellett folyniok, be nem jöttek, bevételeit mindig ellennyugta, kiadásait utalvány és nyugta által bizonyítsa.

90. § A pénztárvizsgáló bizottságoknak a pénztárnok köteles minden vonakodás nélkül akármely percben a vizsgálat alá tartozó pénzeket és számadásokat előmutatni és minden megkívántató felvilágosítást adni.

91. § A pénztárnok köteles rendes naplót vezetni és ennek egy másolatát minden hónap végével, a rendes számadását pedig az év végével az egyházi főtanácshoz beadni.

92. § A pénztár az egyházi főtanács helyiségében az e végre teljes biztossággal berendezendő pénztári hivatalban fog állani és azonkívül pénzt tartani nem szabad, valamint másfelől a hivatali pénztárban idegen pénzt tartani tilos, az ottan találandó idegen pénz lefoglalása terhe alatt.

93. § Az egyházi főtanács kötelessége gondoskodni arról, hogy a főpénztár kellő ellenőrzés és ellenzár alatt álljon.

94. § A számvevő a beérkezett számadásokat, illetőleg pénztári naplókat megvizsgálja és arról jelentését az egyházi főtanácsnak és illetőleg a közgyűlés által kiküldött bizottságnak (53. § b) pontja) megteszi.

95. § Az ügyvéd az egyházi főtanács vagy a státusgyűlés rendelete folytán folytatja a püspöki egyházmegyei róm. kat. státus peres ügyeit és tanácsot ad jogi kérdésekben.

96. § Minden tisztviselő számára az egyházi főtanács ajánlata folytán a státusgyűlés által külön részletes utasítás is fog adatni.

1868. ÉVI AUGUSZTUS HÓ 10-ÉN KELT LEGFELSŐBB RENDELET A GÖRÖGKELETI SZERB METROPÓLIA EGYHÁZI, ISKOLAI ÉS EZEKRE VONATKOZÓ ALAPÍTVÁNYI ÜGYEINEK SZABÁLYOZÁSA TÁRGYÁBAN

(Bécs, 1868. augusztus 10.)

A szerb ortodox egyház autonómiájának megalkotása 1864-ben kezdődött, s az akkori karlócai kongresszus 6 határozatot hozott, ezek kifejtése képezte a későbbi egyházalkotmány szövegét. A király ezeket a határozatokat 1868. augusztus 10-én jóváhagyta. (A részletes szabályokat nem közöljük, hanem a végleges egyházalkotmány szövegét. Lásd a 44-es sz. dokumentumot.)

Az egyházközségekre vonatkozó rendelkezések szerint a „görögkeleti egyház minden követője, ki valamely községben állandó megtelepési szándékkal 6 év óta lakik, azon egyházközség tagjává válik, ha az illető lelkész előtt hitelesen kimutatta, hogy a görögkeleti vallás követője”. Az egyházközségnek két „közege” van: a helyi egyházi gyűlés és a helyi egyházi bizottmány, mindkettő részletesen meghatározott hatáskörrel. A parochus-lelkész, a segédlelkész és a diakonus az egyházmegyei konzisztórium által meghirdetett pályázat alapján és az egyházközség részéről történő választás útján kerül az egyházközség szolgálatába. Ezt és a korábbi szabályzatokat módosította, illetve egységbe foglalta a vallás- és közoktatásügyi miniszter 768/1871. eln. sz. rendelete, illetve annak királyi szentesítése (lásd a 44-es sz. dokumentumot).

Mi Első Ferenc József, Isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Halics-, Lodomér-, Ráma-, stb országok Apostoli, úgy Illírja, Jeruzsálem stb. Királya stb. stb.

Királyi üdvözlötünket mindeneknek, kiket ezen úgy jelenben illet vagy jövőendőben illetni fog.

Miután az 1868. évi IX-ik tc. 1-ső §-a által az 1864-ik évben összehívott és 1865-ben Karloviceon folytatólag tartott szerb nemzeti kongresszus, amennyiben az, az 1847/8:XX-ik tc. 8-ik §-ától eltérőleg alakíttatott, utólag törvényesíttetett:

Miután ugyanazon törvénycikk 2-ik §-a szerint a görögkeleti románok részére felállított önálló, a szerbekével egyenjogú metropólia, nemkülönben az erdélyi görögkeleti vallású püspökségnek érsekségre emeltetése törvénybe iktattatott:

Miután végre ugyanazon törvénycikk 3-ik §-a szerint a görögkeleti vallásúak egymástól független két egyháztartományra lett elválásuk mellett jogosítva lettek egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeiket, az ország törvényeinek korlátai közt, külön-külön, és az illető metropoliták által Nekünk teendő előleges bejelentés mellett időszakonként egybehívandó egyházi gyűlekezeteikben önállóan intézni, rendezni, és ezen kongresszusokon alkotandó s Általunk jóváhagyandó szabályok értelmében saját közegeik útján önállóan kezelni és igazgatni.

A törvény ezen rendeleteinek végrehajtása tekintetéből a szerb görögkeleti metropólia egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeinek rendezését illetőleg vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünk Elénk terjesztette az 1864. december 24-én kelt elhatározásunkkal Karlovicra összehívott szerb nemzeti kongresszus által hozott következő határozmányokat:

I. A lelkészség kevesebbítéséről és javadalmazásáról, a zárdai papság személyzetéről és a püspökök javadalmazásáról.

II. A helyi egyházközségek szervezéséről.

III. Az iskolai ügyről.

IV. A konzisztóriumok és a metropóliai egyházi és iskolai tanács szervezéséről.

V. A zárdajavak és a szerb nemzeti alapok kezeléséről;

VI. A lelkési pályázatok megvizsgálása módjáról.

Mindezekre nézve vallás- és közoktatási magyar miniszterünk véleményes előterjesztése folytán kiadtuk és kiadjuk jelen királyi rendeletünket, amint következik:

Midőn vallás- és közoktatási magyar miniszterünket ezen, 1869. évi január 1-én életbe lépendő szabályzatok foganatosításával megbízzuk, különös akaratunk, hogy a görögkeleti egyház ügyeire nézve Minket illető legfelsőbb felügyeleti jog teljes mértékében megóvassék, valamint az oktatásügyi köztörvényhozás joga is épségében fönntartassék.

Kelt Bécsben, ezernyolcszázhatvannyolcadik év augusztus hó tizedikén.

Ferenc József.
Br. Eötvös József.

Forrás: HARAI, 1944., II/IV., 19–20.; BALOGH–GERGELY, 2005., 53-as számú dokumentum.

A MAGYARORSZÁGI ÉS ERDÉLYI GÖRÖGKELETI ROMÁN EGYHÁZ SZERVEZÉSI SZABÁLYZATA (Schönbrunn, 1869. május 28.)

1761-ig az erdélyi román ortodox keresztényeknek nem volt egyházi szervezete. Az akkor felállított erdélyi román püspökséget szerb püspökök kormányozták. 1864. december 24-én került sor az önálló román ortodox metropólia (érseki tartomány) felállítására Nagyszében központtal (lásd az 1868. évi IX. törvénycikket a görögkeleti vallásúak ügyében). A király a román érsek alá rendelte az aradi püspökséget és az 1865. július 6-án felállított karánsebesi román ortodox püspökséget. Így jött létre a szerbtől független, önálló román ortodox egyház. Rövidesen elkészült a 176 §-ból álló egyházalkotmány, amely a királyi jóváhagyásban szereplő I–V. témaköröket öleli fel.

A szabályzat bevezető részében említés történik arról, hogy a két – a szerb és a román – metropoliai kánoni egység fenntartására, valamint az ortodox egyház közös érdekeinek megvédésére szükség lesz egy közös zsinatra, amely a két metropolióból és mindkét metropólia megyéspüspökeiből áll. Ilyen zsinat azonban soha nem ült össze. A szabályzat 175. §-a kimondta, hogy az egyházban az önkormányzat nyelve befelé és kifelé a román nyelv.

A román szervezeti szabályzat nagyjából emlékeztet a szerbre, főleg abban, hogy körülbástyázza a román nemzetiségnek nemcsak egyházi-vallási, hanem nemzeti-politikai jogait is. A szerbnél hangsúlyozottabb a román szervezeti szabályzatban a zsinati rendszer, amelyben döntő szerep jut a világiaknak. Ez már plébánosi szinten is érvényesül, amelynek zsinatát a plébánia „nagykorú, önálló, feddhetetlen magaviseletű és egyházi kötelességeiket teljesítő tagjai” alkotják (6. §). Ez a zsinat választja a lelksézt, a segédlelkészt, a diakonust, a dondnokot, a tanárokat, a tanítókat, valamint az egyházmegyei zsinatba és a nemzeti kongresszusba küldendő delegátusokat.

Az esprességi zsinat szintén maga választja az esperest és az esperesi szék tagjait. Az egyházmegyei zsinat – amely a megyéspüspökök, illetve az érseken kívül 20 egyházi és 40 világi tagból áll – választja a megyéspüspököt, akit azután a püspöki zsinat, majd a király erősített meg. (A szerb szervezeti szabályzat szerint a megyéspüspököt a püspöki zsinat választotta.) A metropolitát a nemzeti kongresszus választja, amelynek létszáma ilyenkor a szokásos 90 főről 120 főre bővül, de az egyházi és a világi tagok aránya változatlanul 1:2 marad. Érdekes, hogy a metropolitaválasztásra összeülő kongresszusban a megyéspüspököknek, amennyiben nem választott követek, nincs szavazati joguk.

—•••—

Mi Első Ferenc József Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország Apostoli Királya. Királyi üdvözléltünket mindeneknek, kiket ezen ügy jelenben illet, vagy jövendőben illetni fog.

Miután az 1868-ik évi IX-ik törvénycikk¹ 2-ik §-a szerint: a görögkeleti románok részére felállított önálló, a szerbekével egyenjogú metropólia, nemkülönben az erdélyi görögkeleti vallású püspökségnek érsekségre emeltetése törvénybe iktattatott.

Miután ugyanezen törvénycikk 3-ik §-a szerint: a görögkeleti vallásúak, egymástól független két egyháztartományra lett elválásuk mellett, jogosítva lettek egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeiket az ország törvényeinek korlátai között, külön-külön és az illető metropoliták által Nekünk teendő előleges bejelentés mellett időszakonként

egybehívandó egyházi gyülekezeteikben önállóan intézni, rendezni, és ezen kongresszusokon alkotandó s Általunk jóváhagyandó szabályok értelmében saját közegeik útján önállóan kezelni és igazgatni:

A törvény ezen rendeleteinek végrehajtása tekintetéből a görögkeleti román metropólia egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeinek rendelkezését illetőleg vallás- és közoktatási magyar miniszterünk Elénk terjesztette az 1868-ik évi augusztus hó 14-én kelt elhatározásunkkal Nagyszebenbe egybehívott görögkeleti vallású román nemzeti egyházi kongresszus² által „Szervezési Szabályzat” címe alatt hozott következő határozatokat; jelsül:

Az egyháztartomány alkatrészeinek együvé tartozását tárgyaló bevezetés után:

a plébániákról;

az esperességekről;

a zárdákról;

az egyházmegyékről;

a metropóliáról;

a hozzá tartozó iskolai és alapítványi ügyek rendezésével és a nemzeti egyházi kongresszus szervezetével együtt.

Eme határozatokat – vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünk véleményes előterjesztése folytán – jóváhagyjuk és megerősítjük a következő módosításokkal:

Az általános határozatok I-ső pontjában a Minket illető legfelsőbb felügyelési jog kifejezést nyerjen; a IX-ik pont pedig azon értelemben módosítandó, hogy a közös zsinat³ megalkotása iránti kölcsönös megállapodás a görögkeleti szerb kongresszussal történik.

A 6-ik §-ban a plébániai zsinattag minősítéséhez a nagykorúság is tartozzék, és az idevonatkozó 40. és 91. §§-ok is ehhez képest módosíttassanak.

A 13., 55. és 122-ik §§-nak az iskola, illetőleg tanügyre vonatkozó határozatai az 1868: XXXVIII. törvénycikk illető rendeleteivel összhangzásba hozandók.

A 105. és 157. §§-ba azon intézkedés iktatandó, mely szerint az újonválasztott püspök, illetőleg metropolita – A Tőlünk nyert megerősítés után – Előttünk teszi le a hűségi esküt.

A 116., 159. és 162. §§-ok azon értelemben módosítandók, hogy az illető consistóriumok iskolai és gondnoki tanácsainak ülnökei csak egy zsinat, illetőleg kongresszus-választási időszak tartamára választatnak.

A 151. és 156. §§-ba azon intézkedés iktatandó: hogy mind a rendes, mind a metropolita-választó kongresszus egybehívása iránt – az 1868: IX. törvénycikk 3. §-a értelmében – Nekünk előleges bejelentés tétessék.

A román nyelv használatáról szóló 175. §. az 1868: IX. törvénycikk 9. §-ának és az 1868: XLIV. törvénycikknek illető rendeleteivel összeegyeztetendő.

Ezen módosítások szerint szerkesztett s Általunk ezennel megerősített határozatok a következők:

² A „Szervezési Szabályzatot” az 1868. augusztus 14-én Nagyszebenben összeült román nemzeti és egyházi kongresszus dolgozta ki és fogadta el.

³ Közös zsinat tartására nem került sor.

A MAGYARORSZÁGI ÉS ERDÉLYI GÖRÖGKELETI ROMÁN EGYHÁZ SZERVEZÉSI SZABÁLYZATA

ÁLTALÁNOS HATÁROZATOK

I. A magyarországi és erdélyi görögkeleti román egyház, mint független egyház, az 1868. évi IX-ik törvénycikk által is biztosított kánonjogánál fogva – Öfelsége legfelsőbb felügyelési jogának épségben tarása mellett – a képviseleti rendszer alapján önállóság rendezi, igazgatja és intézi egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit, minden alkatrészében és tényezőjében.

A jelen szervezési szabály e szerint a magyarországi és erdélyi görögkeleti román egyház szervezését, a metropoliai egyháztartomány egész kiterjedésében tárgyalja.

II. Ezen metropoliai egyháztartomány elemét a papság és a hívők népe képezi; alkatrészei pedig a következők:

a plébániák,
az esperességek,
a zárdák és az egyházmegyék.

III. Azon állás, amelyet a metropoliai papság és a nép az egyházban elfoglal, feljogosítja minden egyházi, iskolai és alapítványi ügy tárgyalásában személyesen vagy képviselők által való részvételre, és kötelezi egyszersmind mindazon terhek viselésére, amelyekről az egyház jóléte függ.

A metropolia minden alkatrészének joga van egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit vele egyenlő más alkatrésztől önállóan rendezni, kezelni és igazgatni, és minden kisebb alkatrész képviselői által folytatja egyházi, iskolai és alapítványi ügyeiben való működését, a felsőbb alkatrészek ügyeiben egész a metropoliaiáig.

IV. Az előbbi szakaszokban említett alkatrészek minden működése a plébániai, esperességi, egyházmegyei zsinatok és a nemzeti egyházi kongresszus (metropoliai zsinat) útján megy végbe.

V. Az egyházi, iskolai és alapítványi ügyek kezelésére és igazgatására minden plébániában és esperességben egy-egy bizottság és gondnokság, az egyházmegyében és metropoliaiában pedig konzisztórium állítatik fel.

VI. Az egyházi hatóság törvénykezési és igazgatási ügyekben elsőfokúlag esperességi székek, másodfokúlag egyházgymegyei, illetőleg érsekegyházmegyei konzisztóriumok és harmadik fokozatban a metropoliai konzisztórium által gyakoroltatik.

Azon tárgyakat, amelyek iránt a folyamodási fokozatokban változás történik, külön határozatok fogják megjelölni.

VII. Az egyházi bíróságok vagy hatóságok által tett intézkedések végrehajtásánál csak egyházi és erkölcsi eszközök alkalmazhatók.

Az ellenszegülés rendkívüli eseteiben mindazonáltal a rend fenntartására a világi hatalom támogatása is igénybe vehető.

VIII. A metropoliaiának fennebbi alkatrészei jó eleve gondoskodni fognak azon szellemi és anyagi eszközökről, amelyek az egyházi, iskolai és alapítványi célok elérésére szükségesek; és amennyiben a metropoliaiában és azon kívül is tett gyűjtések útján sem sikerülne fedezni a megkívántató költségeket, segélyért az államhoz fognak fordulni.

IX. A két – román és szerb – metropólia dogmaticai és kánoni egysége fenntartására, valamint a keleti orthodox egyház közös érdekei megvédésére is elismertetik szükségessége egy közös zsinatnak, mely a két metropóliától s mindkét metropólia megyéspüspökeiből egybeállítandó.

Eme zsinat megalkotása a görögkeleti szerb kongresszussal eszközrendő kölcsönös egyetértésre bíztatik.

X. A fennebbiek szerint a jelen szervezési szabályzat a következőket tárgyalja:

1. a plébániákat,
2. az esperességeket,
3. a zárdákat,
4. az egyházmegyéket és
5. a metropoliát.

I. FEJEZET

A PLÉBÁNIA

1. § A plébána, mint egyházközség: a keresztények egyesülete, egy vagy több egyháznak, iskolának és temetőnek, egy vagy több lelkésznek, tanítónak, s a többi megkívántató személyzetnek anyagi és erkölcsi eszközökkel való fenntartására.

Ilyen plébána anyaplébánának nevezetik.

2. § A hívek azon egyesülése, mely egy lelkész, iskola és a többi szükséges személyzet fenntartására képtelen, „leányegyház” elnevezéssel a legközelebbi anyaplébánához csatlakozik, és tagjainak egyházi, iskolai és alapítványi ügyekben ugyanazon jogai és köteleességeik vannak, amelyekben anyaplébánabeli társaik részesülnek.

3. § Ha valamely leányegyház anyaplébánává kívánna lenni, annak eziránt az esperesi székhez kell folyamodnia, kimutatván, hogy az 1. § értelmében képes fennállani mint anyaplébána.

Az ilyen ügy az anyaplébánia előleges kihallgatása után az illető egyházmegyei konzisztórium elé terjesztetik végelhatározás végett.

4. § Ha egy idegen le akar telepedni valamely plébánában és tagjává lenni, köteles kimutatni a plébánai zsinat előtt, hogy görögkeleti vallású; és csak az ilyen módon történt igazolás mellett, és hat hét elteltével vehető fel az illető egyházközségbe és élvezheti annak jogait; de egyszersmind a többi egyházközségi társakhoz hasonlóan a terhek viselésére is köteleztetik.

5. § a plébána teendői:

- 1-ör a plébánai zsinat,
- 2-or a plébánai bizottság, és
- 3-or a plébánai gondnokság útján végeztetnek.

I. cikkely A plébánai zsinat

6. § A plébánai zsinatban részt vesz a plébána minden nagykorú, önálló, feddhetetlen magaviseletű és egyházi kötelességeit teljesítő tagja.⁴

7. § A plébánai zsinat teendői:

1. a plébánai bizottság tagjainak megválasztása;
2. a lelkész, segédlelkész, diacon, a plébánai gondnokok, tanárok és tanítók választása;
3. a plébánai bizottság által az egyház, iskola, papi lak vagy más egyházi, iskolai és alapítványi épületek építése, kijavítása és berendezése iránt tett javaslatok megvizsgálása és jóváhagyása;

4. a bizottság által egyházi, iskolai és jótékony célokra fordítandó alapok létesítésére javaslatba tett módok megvizsgálása és helybenhagyása;

5. a bizottság részéről a lelkész, segédlelkész, diacon, tanárok, tanítók és a többi szükséges személyzet javadalmazása iránt tett javaslat megvizsgálása és helybenhagyása;

6. az egyházmegyei zsinat és a nemzeti egyházi kongresszus tagjainak megválasztása;

7. a feletti ellenőrködés, hogy a plébánai bizottság és gondnokság ezen szervezési szabályzat értelmében teljesítsék feladatukat;

8. saját határozatainak az esperes útján az illető konzisztóriumhoz való felterjesztése, további intézkedés végett.

8. § A zsinat első napján a szentlélek segítségül hívásával liturgia tartandó.

9. § A plébánai zsinat megtartásának napja, a tárgyalandó ügyekkel egyetemben, az illető helyi lelkész által nyolc nappal előbb a templomban közzéteendő és arról az esperes is a végett értesítendő, hogy a plébánai zsinatban esetleg ő is részt vehessen.

10. § A plébánai zsinat elnöke rendszeren a helyi lelkész; és ott, hol a lelkészi hely üres, a lelkészi helyettes. Ez azonban köteles, ha az esperes is jelen van, az elnökséget ennek engedi át; amely esetben ő alelnöki helyet foglal el.

A lelkész, illetőleg lelkészi helyettes akadályoztatása esetében, ha a plébánában több lelkész van, a szolgálatban legöregebbik foglalja el az elnöki széket; és ha általában nincs helybeli lelkész, az esperesnek joga van más plébánabeli lelkészre bízni az elnökséget.

Az elnök a rend fenntartásáról felel és köteles a teendőket tárgyalás alá bocsátani. Az általa napirendre ki nem tűzött ügyek vita tárgyai nem lehetnek.

A zsinat tagjai is fel vannak jogosítva, legalább három más tagtól pártolt indítványokat tenni; és az elnök köteles azokat még azon zsinat tartama alatt napirendre kitűzni.

11. § Az elnöknek rendtelenség esetében joga van elosztatni a plébánai zsinatot; mely esetben ő erről az espereshez, ez pedig az illető konzisztóriumhoz jelentést tesz.

12. § A plébánai zsinat rendszeren évenként egyszer, január hóban tartatik; de rendkívül is egybehívható, ha ezt a 7-ik §-ban elsorolt tárgyak valamelyike megkívánja, amelyen pl. a lelkész, segédlelkész, diacon, a gondnokok, tanárok és tanítók választása.

13. § A plébánai zsinatot, melyben a lelkész, segédlelkész, diacon, a tanárok és tanítók választása eszközözlendő, az esperes hívja egybe, aki az ily zsinatnak elnöke is egyúttal.

⁴ Tehát a nők is.

Az esperes a zsinat megtartása előtt a plébániai bizottsággal értekezik az egyének kijelölése iránt. Ezek, midőn papi állomást szorgalmaznak, végzett papnövendékek legyenek, akik a tanítói hivatásnak is megfelelnek és arról, hogy papi hivatal viselésére alkalmasak, konzisztórium bizonyítvánnyal vannak ellátva. (L. 121. §)

Azon egyéneknek pedig, akik tanári vagy tanítói állomásra pályáznak, az 1868:XXXVIII. t.-cikkben megállapított képesítés mellett, a konzisztóriumtól kiállítandó minősítvényt is elő kell mutatniok.

14. § A plébánai zsinat, írásbeli munkálatai kezelésére, saját kebeléből vagy a plébánai többi tagjai közül egy vagy két jegyzőt választ, akik, ha a zsinat tagjai közül választván, döntő szavazattal bírnak.

15. § Érvényes határozat hozatalára a 9., 10. és 13. szakaszokban foglalt szabályok megtartása és a jelenlevő tagok szótöbbsége kívántatik. Ha a szavazatok száma egyenlő, az elnök szavazata dönt.

16. § A zsinat valamely határozata elleni folyamodások 14 nap alatt nyújthatók be az esperesi székhez; ahonnan az egyházmegyei konzisztóriumhoz terjesztetnek fel.

14 nap lefolyása után bejött folyamodványok figyelembe nem vétetnek.

II. cikkely

A plébánai bizottság

17. § A plébánai bizottság a zsinat kebeléből választott testület, az egyházközség külső képviselésére, az egyházi, iskolai és alapítványi gazdaságára vonatkozó ügyek kezelésére és igazgatására.

18. § A plébánai bizottság tagjai három évre választatnak; de újból megválaszthatók.

19. § a plébánai bizottság az 1000 lelket meg nem haladó plébánákban 10, az 1500-ig terjedőkben 15, 2000-ig 20, 2500-ig 25 és azon felül valókban 30 tagból áll.

Atya és fiú, nagyatya és unoka, testvére, ip és vő nem lehetnek együtt tagjai a bizottságnak.

A lelkész, illetőleg lelkési helyettes természet szerinti tagja a bizottságnak; ahol pedig jelenleg több lelkész van a szolgálatban a legidősb az.

20. § A plébánai bizottság megalakulván, elnököt és jegyzőt választ. Az elnök a bizottság kebeléből választatik; jegyző azonban más alkalmas egyén is lehet; akinek is, ha nem tagja a bizottságnak, csak tanácskozó szavazata van.

21. § A bizottság a szükséghez képest tartja üléseit; de rendszeren évenként július és december hónapok végével; hogy a (12. §) január hónapban tartandó plébánai zsinat elé terjeszthesse általános jelentését az egyház, iskola és alapok ingó és ingatlan vagyonáról; nemkülönben évi számadást és költségvetési tervét az egyház, iskola és alapok jövő évi szükségleteiről.

22. § A plébánai bizottság határozatai érvényességére a tagok általános többségének jelenléte és a szavazatok többsége kívántatik meg.

Ha a szavazatok egyenlők, az elnök szavazata dönt.

23. § A plébánai bizottság hatásköre a következő:

1. az egyház, iskola és alapok összes ingó és ingatlan vagyonának leltározása és világlatban tartása. Eme leltár három példányban készítettetik, melyekből egyik a plébánai gondnokságnál, a második a bizottságnál őriztetik, a harmadik pedig a konzisztóriumhoz terjesztetik fel;

2. az egyház, iskola és alapok ingó és ingatlan vagyonának épségben tartásáról való gondoskodás;

3. az egyházi, iskolai és alapítványi épületek jó karban tartása;

4. a templomnak a szükséges képekkel, szentelt edényekkel, könyvekkel és az isten szolgálatára megkívántató másnemű szerekkel, – az iskolának pedig a szükséges bútorzattal és készülékekkel való ellátása;

5. pályázat hirdetése a lelkészi, segédlelkészi, diaconi, tanári és tanítói állomások betöltése végett, a helybeli esperessel, illetőleg iskolai igazgatósággal történt kölcsönös egyetértés folytán;

6. az esperessel értekezőleg való egybevetése a kijelölendő névsorának, akik a lelkészi, segédlelkészi, diaconi, tanári és tanítói állomásokra pályáztak;

7. a plébánai bizottság továbbá: előállítja a templom, iskola, lelkészi lak és az alapok tulajdonát tevő más épületek esetleges építésére és kijavítására szükséges eszközöket, és erről jelentést tesz a plébániai zsinatnak;

8. tanácskozik a lelkész, segédlelkész, diacon, tanár és tanító javadalmazására megkívántató módok előállításáról, erről jelentést tesz a plébániai zsinatnak;

9. megszabja a feltételeket, amelyeket a gondnokoknak az egyházi, iskolai és alapítványi fekvőségek bérbeadásánál követniük kell;

10. meghatározza az egyház, iskola és alapok rendelkezés alatti pénzeinek elhelyezése módját;

11. megvizsgálja az év végével a gondnokság számadását és a plébániai zsinat elé terjeszti;

12. megválasztja az éneklőket, harangozókat és a többi egyház- és iskolaszolgálat.

Éneklőknek csak olyan egyének választhatók, akik az esperestől képzettségi bizonyítványt mutatnak elő;

13. őrökdi a plébánai tagok vallásossága és erkölcsössége fölött; továbbá a balga szokások féltelenségek megszüntetésére törekszik erkölcsi eszközökkel és kisebb egyházi büntetésekkel; és az esperestől, sőt szükséges esetében a püspöktől is segítséget kér a vallásosság és erkölcsösség visszaállítása céljából;

14. védi az egyház és a község tekintélyét s jó hírnevét a törvények értelmében;

15. az egyházi, iskolai és alapítványi ügyet érdeklő bárminemű indítványt és panaszt tesz az esperességhez és ennek útján az egyházmegyei konzisztóriumhoz;

16. a szegény gyermekeket a plébánai iskola látogatásában iskolakönyvek szolgáltatásával támogatja;

17. plébánai könyvtárt létesít a hasznos könyvek olvasásának megkönnyítésére;

18. minden ügyről jegyzőkönyvet visz, az iratokat kellő rendben tartja és a levéltárban őrizteti.

III. cikkely

A plébánai gondnokság (epitropia)

24. § Plébánai gondnokok azon plébánabeli férfiak, akikre az egyházközségi, iskolai és alapítványi vagyon bízatik.

25. § A gondnokokat a plébániai zsinat választja, az egyházközség legérdemesebb férfiai közül.

Ezek a 6-ik fokig vérrokontságban, és a 4-ik fokig sógorságban nem lehetnek egymással.

26. § az 1000 lélekig rúgó plébánákban két, 2500 lélekig három, végre 2500 lélekszámot felülhaladó plébánákban négy gondnok választatik.

A gondnokok három évre választatnak, de újból megválaszthatók.

27. § A plébánai gondnokok hivatása a következő:

1. az egyház, iskola és alapok összes ingó és ingatlan vagyonát a plébánai bizottságtól leltár mellett átveszik, és a plébánai zsinat és bizottság határozata szerint kezelik;

2. az egyház, iskola és alapok ingó vagyonát, jelesül: a pénzüsszegeket, pénztértékű iratokat és kötelezvényeket háromkulcsú vasládában őrzik.

A plébánai pénztárnak eme kulcsai közül mindegyik gondnoknál egy-egy fog őriztetni.

Ahol csak két gondnok van, ott a harmadik kulcsot a lelkész, – ahol pedig jelenleg több lelkész van, – a bizottság által e végre kiszemelt lelkész őrzi.

A pénztár felnyitásánál és bezárásánál mind a három egyénnek, akinél a három pénztári kulcs van, jelen kell lennie, s ezek a pénztár állásáról egyetemlegesen felelősek;

3. a bevételekről és kiadásokról jegyzőkönyvet visznek;

4. a plébániai vagyon állásáról naplót visznek. Ez a napló két példányban viendő, s egyik a pénztárba tétetik, a másik pedig a gondnokoknál marad;

5. az egyházi, iskolai és alapítványi bevételekről és kiadásokról minden év végével okmányolt számadást terjesztenek a plébánai bizottság elé, és legott alávetik magukat tüzetes pénztári vizsgálatnak, amelyet a plébánai bizottság netalán elrendelne;

6. a plébánai bizottság, illetőleg zsinat engedelmé nélkül semmi elő nem irányzott kiadást nem tesznek;

7. őrkdnek a felett, hogy a templom, iskola és más fekvőségek épületei, nemkülönben a templom, iskola és papi lak udvara, valamint a temetőhely is jó karban legyen;

8. kifizetik rendesen az egyházi és iskolai személyzet, a szegények és ösztöndíjasok díjait.

28. § Ahol több egyházközség együttesen tart fenn egy vagy több iskolát, ezek bizottságaiból egy iskolai bizottság választatik; a bizottság pedig iskolai gondnokságot választ, és így:

1. Az ilyen iskolai bizottság az illető plébánai bizottságokból, és általuk választott három tagból áll.

2. Az iskolai gondnokság hasonlóképpen négy tagból áll.

3. Eme bizottság megválasztása 6 évre történik, a gondnokoké pedig 3 évre.

4. Az iskolai bizottságnak és gondnokságnak iskolai ügyekben ugyanazon hatáskörük van, mely a plébánai bizottságokat és gondnokságokat megilleti.

II. FEJEZET AZ ESPERESSÉG

29. § Az esperesség több egyházközségnek egyesülete, amelynek élén egyházi, iskolai és alapítványi ügyekben az esperes áll. Az esperesnek az esperesség azon helyén kell laknia, mely az esperességbeli egyházközségekre nézve legalkalmasabb.

30. § Az esperesség ügyei:

1. az esperességi szék,

2. az esperességi zsinat,
3. az esperességi bizottság, és
4. az esperességi gondokság útján vitetnek.

I. cikkely

Az esperességi szék

31. § Az esperességi szék egyházi ügyekben az a hatóság, mely ezekben általán véve, az alább elsoroltakban pedig különösen képezi az elsőfokú hatóságot a metropoliaiban.

32. § Az esperességi szék az esperesen, vagy annak helyettesén, mint elnökön kívül hat lelkészből – mint döntő szavazatú tagokból –, továbbá egy házasságvédőből és egy jegyzőből áll, kiknek tanácskozó szavazatuk van.

Az utóbbi kettő a segédlelkészek, diaconusok vagy világiak sorából is lehet. A jegyző teendői: a jegyzőkönyv vitele, az írásbeli munkálatok és kiadványok elkészítése és az irattárra való felügyelés.

33. § Az esperességi szék, mint elsőfokú hatóság hatásköréhez következő ügyek tartoznak:

1. kiegyenlíti és esetleg eldönti a papok közt támadt villongásokat, az egyházközségek panaszait, a stólaris illeték túlszágazását és a papság által okozott más visszasságokat illetőleg; a stólának és más törvényes papi jövedelmeknek az egyházközségek, vagy egyes hívek által történt megrövidítését illetőleg;

2. kiegyenlíti és esetleg eldönti az eljegyzésre és házasságra vonatkozó egyenletlenségeket, kánoni részükben;

3. öröködik az anyakönyvek és más plébánai jegyzőkönyvek pontos vezetése fölött; tárgyal másnemű egyházi és papsági fegyelmi ügyeket, amelyeket a konzisztórium az esperességi székeztől, mint első folyamodású hatósághoz utasít; – megvizsgálja a lelkész, segédlelkész, diacon és más egyházi egyének választását;

4. öröködik az egyházi személyek magaviselete fölött.

34. § Érvényes határozat hozatalára az elnökön és jegyzőn kívül négy tag jelenléte szükséges.

Egyenlő szavazatok esetében az elnök szavazata dönt.

35. § Az esperességi szék tagjai nem lehetnek egymásközi vérrokonságban a 6-ik és sógorságban a 4-ik ízig, és nem vehetnek részt azon tárgyalásokban, melyekben a perlekedő felek valamelyikében hason-mértékben rokonok.

36. § Az esperességi szék rendszerint hónapról-hónapra tartja üléseit; sürgetős esetekben mindazonáltal rendkívüli üléseket is tarthat.

37. § Az esperességi széktől az egyházmegyei konzisztóriumhoz 14 nap alatt történhetnek a fellebbezések. A később beadottak nem vétetnek tekintetbe, és az esperességi szék határozata foganatosíttatik; kivéve a felek végelválásával végződő házassági ügyeket, amelyek hivatalból terjesztendő az illető konzisztórium elé.

II. cikkely

Az esperességi zsinat

38. § Az esperességi zsinat az esperességbeli papság és egyházközségek képvisellete, oly módon, hogy abban a papság egyharmaddal, az egyházközségek pedig kétharmaddal legyenek képviselve.

A 20000 léleknél többet számláló esperességi területen az esperességi zsinat tagjainak száma a papság részéről 12, az egyházközségek részéről 24, ott azonban, ahol 20000 léleknél kevesebb van, a papság részéről 8, az egyházközségek részéről pedig 16.

39. § Azon zsinatok, amelyekben esperes választatik, kétannyi tagból fognak állani.

40. § Az esperességi zsinat tagjai három évre választatnak, és ismét megválaszthatók.

Az esperességi zsinat egyházi tagjait a kerület papsága az arra meghatározandó helyen választja; a világi tagokra nézve pedig az esperesség annyi kerületre osztatik, ahány tag választandó a 38. § értelmében.

Az esperesválasztó zsinatra minden választókerületben két-két világi tag választatik.

Választó mindaz, aki a 6-ik §-ban meghatározott tulajdonságokkal bír.

A választás vezetésére és végbevitelére szükséges intézkedések megtétele az egyházmegyei konzisztóriumra bízatik, míg az egyházmegyei zsinat másképp nem intézkedik.

41. § Esperességi zsinat-tagoknak csak azok választhatók, akik a 6-ik §-ban kitett kötelezettségekkel bírnak.

42. § Az esperességi zsinat egybehívása alkalmával, mely 14 nappal előbb kihirdetendő, az elnök köteles azon tárgyakat is közhírré tenni, melyek a zsinaton tárgyalatni fognak.

43. § Arra, hogy az esperességi zsinat érvényes határozatot hozhasson, szükséges, hogy az elnökön kívül legalább is a tagok többsége vegyen részt benne.

44. § Ez a zsinat saját kebeléből, vagy azon kívül, az írásbeli munkálatok vitelére jegyzőt választ, aki pap vagy világi lehet.

45. § Esperességi zsinat évenként egyszer, február hó első vagy második vasárnapján tartatik és egybehívásánál a 42-ik §-ban foglaltak tartandók szem előtt.

Sürgető esetekben rendkívülieg is egybehívható, midőn az esperes vagy a tagok kétharmada valamely nevezetesebb egyházi, iskolai vagy alapítványi ügy tárgyalására annak rendkívüli megtartását szükségesnek tartják.

Rendkívüli esperességi zsinat megtartásáról az egyházmegyei konzisztórium is értesítendő.

46. § Az esperes mint elnök illetőleg annak helyettese a zsinatban a jó rendről és arról is felelős, hogy abban csak az 50. §-ban elősorolt ügyek istenfélelemmel és illendőséggel tárgyalassanak és hogy a végzések az egyház intézvényein, a püspök, az egyházmegyei konzisztórium és zsinat rendeletein alapuljanak.

Ha az esperességi zsinat olyan ügyekbe bocsátkoznék, amelyek hatáskörébe nem tartoznak, vagy a jó rend felbontatnék, és az elnök megintése folytán sem lenne helyreállítható, akkor az elnök köteles a jegyzőkönyvet berekesztetni, a zsinatot felosztatni és az egyházmegyei konzisztóriumhoz, további lépések megtétele végett, jelentést tenni.

47. § A tagok szabadságában áll különvéleményt adni és követelni, hogy az a jegyzőkönyvbe felvétellessék; de csak 24 óra alatt írásban beadott különvéleményt szabad elfogadni és jegyzőkönyvbe iktatni.

48. § Az elnök kitűzi a tárgyalandó ügyek rendjét, amiért is egy vagy több tag által teendő minden indítványt az elnöknel kell bejelenteni, aki a zsinattal egyetértőleg kitűzi az indítvány tárgyalásának rendjét és idejét.

49. § Az esperességi zsinat jegyzőkönyvét hitelesítés után aláírja az elnök és a jegyző.

Hasonlóan a kiadványokat és kivonatokat is ezek írják alá.

50. § Az esperességi zsinat teendői:

1. az esperességet illető egyházgazdasági, iskolai és alapítványi ügyek;
2. az esperesnek, az esperesi szék tagjainak, a kerületbeli iskolák számára a tanárok és tanítók választása és a választási munkálatnak az egyházmegyei konzisztóriumhoz való felterjesztése;

3. az esperességbeli iskolaügy előmozdítása és

4. az egyház tekintélye és önkormányzata fenntartására irányzandó gondoskodás.

51. § Azon esperességi zsinat megtartására, melyen az új esperes választatik, az egyházmegyei konzisztórium biztost fog kinevezni, s őt az esperességi zsinat egybehívására és megtartására felhatalmazni.

52. § A választási napon az egyházmegyei biztos, a szentlélek segítségül hívása mellett, liturgiát és a választási ténynek megfelelő beszédet tart.

53. § A liturgia után az esperességi zsinat tagjai vagy a templomban vagy valamely teremben összegyűlnek és kebelükből küldöttség útján felszólítják a biztost a zsinat megnyitására.

A biztos megjelenvén, elfoglalja az elnöki széket, a választókhoz beszédet tart és azután a konzisztórium felhatalmazó levelet átadja a jegyzőnek, felolvasás végett. Ezután a választók igazolását eszközli és hozzáfog a választáshoz; rendre felszólítván a tagokat szavazásra.

Felkiáltás nem fogadtatik el, hanem csak titkos szavazás.

Mindegyik választó írásban átadja szavazatát az elnöklő biztosnak, aki is az egybegyűjtött szavazatokat megszámlálja, felnyitja és fennhangon olvassa.

Azon három egyén, akiben a legtöbb szavazat összpontosul, az egyházmegyei konzisztóriumnak bemutatattik, egyiknek közülük leendő kinevezése végett.

A megválasztottnak, illetőleg kinevezettnak alkalmas, és az egyházi és iskolai téren érdemeket szerzett férfinak kell lennie.

54. § Az újonnan választott, illetőleg kinevezett esperes, hivatali működése megkezdése előtt, bemutatja magát az egyházmegyei püspöknél hirotezálás⁵ és a singelia⁶ átvétele végett. Mindezekről az esperesség püspöki körrendelet útján értesítetik, és az új esperes megkezdí működését.

55. § Az esperesszéki tagok, kerületi esperességbeli tanárok és tanítók választása az esperes elnökle alatt történik.

Az előbb nevezettek megválasztásánál az 53. §-ban foglalt szabályok irányadók; a tanári és tanítói állomások betöltésére pedig az esperes az esperességi bizottsággal egyetértőleg pályázatot hirdetett. A pályázati határidő lefolyása után az esperes, szintén egyetértve az

⁵ Hierotonia (chirotonia): diakónussá, pappá, püspökké szentelés; hirotezia (chirothtesia): kézrátétel, kézrátétellel felavat.

⁶ Singelia: kinevezési okirat.

említett bizottsággal, a pályázók névsorát egybeállítja és a zsinatnak bemutatja, mely ennek alapján minden állomásra, választás útján, a nevelési pályára a törvény értelmében képesített, és az iskolaügy terén érdemeket szerzett három férfit tesz ajánlatba és a választási iratokat a kinevezés eszközlése végett fölterjeszti az illető konzisztóriumhoz.

III. cikkely

Az esperességi bizottság

56. § Az esperességi bizottság az esperesség tagjai közül választott azon testület, mely a zsinat határozatait végrehajtja, és arra van hivatva, hogy az egész esperesség egyházgazdagsági, iskolai és alapítványi közös ügyeit közelebről kezelje és igazgassa.

57. § Ezen bizottság tagjai az esperességi zsinaton szavazattöbbséggel három évre választatnak, és újra választhatók.

58. § Eme bizottság a 20.000 lélekszámig terjedő esperességekben 6, a 20 000 lelket meghaladóknban pedig 12 tagból áll, akiknek egyharmada egyháziak, kétharmada világiak közül választatik.

59. § A bizottság elnöke az esperes, illetőleg annak helyettese.

60. § A bizottság maga választja kezelő személyzetét.

61. § Érvényes határozat hozatalára az elnökön kívül 4, illetőleg 8 tagnak jelenléte szükséges. Ha a szavazatok egyenlők, az elnök szavazata dönt.

62. § A bizottság évenként rendszeren 4-szer tart ülést, mégpedig: január, április, július és október hónapokban; sürgetőesetekben többször is ülésez.

63. § Teendői az esperességi közös ügyekben azonosak a plébániai bizottságnak az egyházközséghez tartozó ügyekben való teendőivel.

IV. cikkely

Az esperességi gondnokság

64. § Az esperességi összes kerületnek, mint olyannak, egyházi és iskolai szükségletei fedezésére megkívántató költségek kezelésére, valamint az összes esperesség részére netalán létesítendő egyházi és iskolai alapok igazgatására esperességi gondnokság állítatik fel.

Ezen gondnokság az esperességi zsinaton három évre választott négy gondnokból és két helyettesből áll; és hatáskörük az esperességi összes kerületre nézve egyenlő a plébániai gondnokok hason teendőivel.

65. § Ott, ahol egy felsőbb tanintézet fenntartására két vagy több esperességből való községek egyesülnek, az egyesülő esperességek bizottságaiból iskolai központi bizottság választatván, – ez saját kebeléből, a 28-ik §-hoz hasonlóan, központi gondnokságot fog választani.

III. FEJEZET

A ZÁRDÁK

66. § A zárda azon egyházi egyének lakhelye, kik kánonilag azon ünnepélyes fogadással egyesültek, hogy teljes mérsékletben, szegénységben és engedelmességben töltsék el életüket.

67. § A zárda egyrésztől az egyházközség kellékeit foglalja magában; másrésztől pedig az esperességgel egyenjogú, és mint olyan, csak az egyházmegyei hatóságnak van alárendelve.

68. § A zárda csak az illető püspök beleegyezésével alapítható s létesíthető; az alapító pedig köteles a zárda fenntartására megkívántató jövedelmi forrásokat biztosítani.

69. § A zárdák világi lakhelyekké át nem változtathatók.

70. § A szerzetesek a zárda többi személyzetével együtt közvetlenül a zárdai előjárónak felügyelete, közvetve pedig a püspök, illetőleg érsek hatósága alatt állanak.

71. § Aki szerzetes akar lenni, kánoni vizsgálatnak tartozik alávetni magát. Azután a zárdai zsinat által a szerzetesi rendbe való felvételre érdemesnek találtatván, a zárdafőnök által a püspöknek, illetőleg érseknek bemutatattik és főpapi áldást nyer.

72. § A szerzetesek a hierotoniára, vagy hiroteziára való tekintet nélkül főnökeikkel együtt kötelesek szigorúan és lelkiismeretesen az egyházi szabályokhoz alkalmazkodni.

73. § A szerzet ügyei a szerzeti zsinat útján intéztetnek el, amelyben valamennyi hieromonachus döntő szavazattal, – a hierodiaconok⁷ pedig mint hallgatók és tanácskozó szavazattal bíró jegyzők vesznek részt.

74. § A zárdai zsinat elnöke a főnök, ki egyszersmind köteles a tanácskozásokban a jó rendet fenntartani. A főnök meghalálózása esetében a zsinat maga választja ideiglenes elnökét a hieromonachusok közül.

75. § A jegyző a hieromonachusok, hierodiaconusok vagy szerzetesek közül választatik; aki is a jegyzőkönyvet és a több írásbeli dolgokat viszi.

76. § A jegyzőkönyvet és kiadványokat a főnök írja alá; a jegyző pedig ellenjegyzi.

77. § A határozatok szavazattöbbséggel hozatnak; egyenlő szavazatoknál az elnök szava dönt.

Különvélemény csak akkor fogadtatik el s csatoltatik az iratokhoz, ha írásban adatott be, és annak is három nap alatt kell megtörténni; mert később nem fogadtatik el. Határidőhosszabbítást is lehet kérni; és ez meg nem tagadható; ellenkező esetben a püspökhöz lehet folyamodni.

78. § Minden szerzetnek egy gazdával kell bírnia, aki a zárda gazdasági ügyeit a zsinat határozatai és a főnök utasításai szerint kezeli. A gazda köteles a szerzet vagyoni állását nyilvántartani és arról a zsinathoz minden év végével okmányolt számadást beadni.

79. § A szerzeti zsinat teendői kiterjednek mind a vallási, egyházi és fegyelmi, mind pedig a gazdasági ügyekre.

Ezek a következők:

1. mindegyik hieromonachus, hierodiacon, szerzetes és gazda részletes teendőinek kijelölése;

 ⁷ Hieromonachus (hieromachos): szerzetes pap; hierodiacon (hierodiakon): szerzetes diakonus.

növendékek felvétele a zárdába;

a növendékek megvizsgálása, a szerzetesrendbe való felvételük előtt;

4. a püspökhöz leendő fölterjesztés és kérelem a növendékeknek a szerzetesrendbe való felvétele végett;

5. a növendékeknek hierodiaconussá, a hierodiaconusnak hieromonachussá előléptetése feletti tanácskozás és határozathozatal; úgy azoknak a püspökhöz való bemutatása;

6. a zárdai vagyon kezelése és nyilvántartása, és a végett a zárda összes vagyonának leltározása, és ezen összeírásnak időről-időre és pedig évenként legalább is egyszer leendő megvizsgálása;

7. a zárda rendes évi költségei felett tanácskozás és határozathozatal; mely végre a püspök beleegyezése szükséges;

8. a rendkívüli költségek megvitatása és megállapítása;

9. a gazda számadásainak megvizsgálása és az egyházmegyei konzisztóriumhoz való felterjesztése; észrevételekkel vagy azok nélkül;

10. a zárdai iskolának jó állapotban tartása, vallási, erkölcsi és oktatási tekintetben;

11. egyik vagy másik hieromonachus, hierodiacon vagy szerzetes vallásossága és erkölcsősége helyreállítására való törekvés, vagy az illetőnek szelídebb megbüntetése is.

Érezhetőbb büntetés kiszabása végett az ügy az egyházmegyei konzisztórium elé terjesztendő, mely azt végleges eldönti;

12. valamely kicsapongó növendék fölötti tanácskozás és megbüntetése; valamint a szerzetből leendő kizárása is. Ilyen eset a metropoliai tartomány zárdáival közlendő;

13. a főnök választása, mely a kánon szabályai szerint az egyházmegyei püspök vezetése alatt saját szerzettársaik, vagy más zárdából valók, vagy a püspöki méltóságok közül történik.

A megválasztott a püspöknek bemutatattatik, aki őt, ha a főnök minden kellékével bírónak találja, megerősíti és hegumennek,⁸ illetőleg archimandritának⁹ hirotezája.

80. § A zárda főnökének kötelességei a következők:

1. A szerzetesi általános kötelezettségeknek szigorúan megfelel, és arra törekszik, hogy a szerzetesek is tartsák szem előtt általános kötelezettségüket.

A főnök tehát szerzetesi feddhetlen életmódjával minden tekintetben jó példát szolgáltatson;

2. egyházszerető legyen, azaz: ne vonakodjék rendszeren és pontosan látogatni az istenszolgálatot;

3. örködjék, hogy az istenszolgálat mindenkor szabályszerűleg vitessék véghez, és az éneklés és olvasás áhítatos és buzdító legyen;

4. törekedjék, hogy az egész zárdaszemélyzet az istenszolgálatot rendszeren és pontosan látogassa. A szerzeteseket tehát az istenszolgálat ideje alatt más dologgal ne foglalkoztassa;

5. az ebédnél és vacsoránál a többiekkel egyetemben részt vegyen; eme szabálytól csak is igen rendkívüli esetekben térhetvén el;

⁸ Hegumen (igumenosz): kolostorfőnök.

⁹ Archimandrita: kolostorfőnök, rendfőnök.

6. intézkedjék, hogy ebéd ideje alatt a szentek élete vagy más egyházi beszéd olvassék fel, amint ezt a typicon¹⁰ megszabja;

7. elegendő ok nélkül a zárdából ki nem menjen; se szerzettársainak ne engedje, hogy tudta és beleegyezése nélkül kimenjenek a zárdából;

8. tökéletesítse magát a kánoni, dogmatikai és egyháztörténeti tudományokban;

9. törekedjék, hogy szerzettársai is tökéletesítsék magukat az egyházi tudományokban, énekben és a szentek életének ismeretében;

10. a zárda vagyonával lelkiismeretesen bánják, és intézkedjék, hogy a szerzetesek legiesbbsike tétessék gazdává;

11. tartson gyakori előadásokat szerzettársaival, kiművelődésük és fegyelmük, valamint egyik vagy másik szerzettárs erkölcsösségének helyrehozása céljából, aki erre okot szolgáltatott magaviseletével;

12. a zárdai fegyelem fenntartásában kellő kitartást és éber őrködést, de türelmet és szerénységet is tanúsítson;

13. törekedjék, hogy a zárdaiskola jó rendben legyen és tanítókul a szerzetesek legképe-sebbjei jelöltessenek ki.

81. § Minthogy a zárdák alapítói, azon szent helyek alapítása alkalmával írásba foglalják szándékukat, bizonyos kötelezettségeket is rendelve, melyek változatlanul teljesítendőek; a főnök köteles intézkedni, hogy a zárda alapítványi oklevele a szerzeti zsinaton évenként legalább egyszer felolvassék, részint az alapítók iránti emlékezet, részint pedig a zárda alapítója által az alapítványban kikötött kötelezettségek pontos teljesítése tekintetéből.

82. § Azon hívek eljegyzési és házassági ügyeire nézve, kik, saját egyházuk nem lévén, a zárdai egyházhoz tartoznak, az egyházmegyei konzisztórium a legközelebbi esperességi széket küldi ki.

83. § Az előbbi szakaszban említett híveknek a zárdai teendőkhöz semmi beavatkozási joguk nincs.

84. § A női-zárdák egyenlők a férfi-zárdákkal; aminek folytán a női-zárdák a hegumennők¹¹ hivatása azonos a férfi-zárdák, férfi-szerzetesek és főnökök hivatásával.

IV. FEJEZET AZ EGYHÁZMEGYE

85. § Az egyházmegye több plébánia, esperesség és zárda összessége, amelyek élén a püspök áll, aki a kánonok értelmében a papság és a nép vallásosságát és felvilágosodását közvetve és közvetlenül előmozdítani köteles.

86. § Az egyházmegyei ügyek:

1. az egyházmegyei zsinat;

2. az egyházmegyei konzisztórium útján intéztetnek el.

¹⁰ Typicon (typikon): szertartási rend.

¹¹ Hegumennő (igumeni vagy igumennő): kolostorfőnöknő.

I. cikkely

Az egyházmegyei zsinat

87. § Az egyházmegyei zsinat az egyházmegye képvisellete, mely az egyházmegyei papság és nép képviselőiből alakul és az egyházmegyei püspökön, illetőleg érseken kívül 60 tagból áll; akik közül 20 pap és 40 világi. A karánsebesi egyházmegyében a katonai végvidék ama 40 világi közé 10 képviselőt választ.

88. § Az egyházmegyei zsinat tagjai három évre választatnak, és újból választhatók.

89. § Egyházmegyei zsinat évenként rendszeren egyszer, Szent Tamás vasárnapján¹² tartatik: sürgetős esetekben rendkívül is egybehívható.

90. § A zsinat egybehívását az egyházmegyei püspök, illetőleg érsek, annak nem létében pedig az illető konzisztórium eszközli.

91. § Az egyházmegyei zsinat tagjai a következő módon választatnak:

a) Minden egyházmegye 20 aránylagos választókerületre osztatik.

b) Minden választókerületben 3 képviselő választatik, azaz: egy pap és két világi; mégpedig a pap valamennyi pap által: a világiak pedig a választókerületbeli plébániai zsinatok valamennyi tagja által: mely végre

c) Az egyházmegyei konzisztórium minden választókerület részére két biztost nevez ki; jelesül a papok számára egyet a papi rendből; a világiak számára pedig egy világit.

d) A kitűzött napon a papok meghatározott helyen egybegyűlnek, és a konzisztórium bi ztos elnöklete alatt két bizalmi férfit és egy jegyzőt választván, legott a választáshoz fog nak, mely vagy nyilvános szavazás, vagy pedig – a választók egyharmadának kívánatára – titkos szavazás útján történik. Az, aki szavazattöbbséget nyert, képviselőnek kiáltatik ki, s a biztos, bizalmiférfiak és jegyző által aláírt megbízólevelet nyer. A választásról jegyzőkönyv vezet tve és az említettek által aláíratván, tudomás végett az egyházmegyei konzisztórium elé terjesztetik.

e) A világi követek megválasztására az egyházközségek plébániai zsinatokban gyűlnek össze. Ilyetén zsinatok úgy alakulnak, hogy a választók elnököt, két bizalmi férfit és egy jegyzőt választanak.

A választásra térvén, minden választó két követre szavaz egyszerre. A szavazás nyilvános de 20 választó kívánatára titkos is lehet szavazatjegyekkel.

Felkiáltás nincs engedve.

f) A választásról jegyzőkönyv viendő, amelybe minden szavazat beíratik; titkos szavazás esetében pedig a szavazatrejtő jegyek is hozzacsatoltatnak.

g) A szavazás bevégeztével a jegyzőkönyv a választók jelenlétében berekesztetik, a választás eredményének megállapítása és kihirdetése mellett az elnök, bizalmi férfiak és jegyző által aláíratik, és a plébána, s az elnök vagy valamely bizalmi férfiú pecsétjével ellátva, a bizalmi férfiak egyikének átadatik, hogy annak idejében a konzisztórium bi ztoshoz vigye.

h) A kitűzött időben a választókerület zsinatjainak kiküldött bizalmi férfiai mind egybe gyűlnek az e célra kijelölt helyen, magukkal hozván a g) pont értelmében bepecsételt vá

lasztó-jegyzőkönyveket. Itt a biztos elnökle alatt mind együttvéve szavazatszedő testület alakítanak, a jegyzőkönyv vitelére jegyzőt választván.

A biztos mindnyájuk jelenlétében felbontja a választótestületek jegyzőkönyveit s felolvassa hangosan; a szavazatok megszámláltatván, jegyzőkönyvbe iktattatnak.

Az a két egyén, aki legtöbb szavazatot nyert, követnek legott kikiálttatik és kikapja megbízólevelét.

Ha két egyén egyenszámú szavazatot nyert, a helyszínén azonnal eszközlendő sorsolás határoz köztük.

Mind a szavazatszedő testület jegyzőkönyvét, mind pedig a megbízóleveleket a biztos és a többi tagok írják alá. A jegyzőkönyvet a biztos a konzisztóriumhoz küldi át, a megbízóleveleket pedig a megválasztott követek kezébe szolgáltatja.

i) Választó, valamint válaszható is mindaz, akinek a 6-ik §-ban elsorolt kellékei vannak.

k)¹³ A választókerületek lehetőleg igazságos arányban leendő alakítása, a választási helynek az egyháziak számára, s a szavazatszedési helynek a világiak számára való kijelölése, a biztosok kinevezése és a választásra vonatkozó intézkedések megtétele – az egyházmegyei zsinat rendelkezéséig – az egyházmegyei konzisztórium teendői közé tartozik.

l) A követválasztások Szent Tamás vasárnapja előtt, hat hét lefolyása alatt foganasítottatnak, és olyképpen rendelendők és hirdetendők, hogy a világiakra nézve a választás és szavazatszedés, nemkülönben ez, és a zsinat megnyitása közé legalább 8 napi időhatár essék.

92. § A zsinat elnöke a püspök, illetőleg érsek; akadályozás vagy üresedés esetében pedig az illető helyettes.

93. § Az egyházmegyei zsinat megnyitása napján liturgia tartatik a szentlélek fölhívásával.

94. § A zsinat tagjainak a meghatározott helyen való egybegyűlése után az elnök minde-nekelőtt a legfiatalabb tagok sorából megfelelő számban alkot ideiglenes jegyzőséget és megnyitja az ülést ünnepélyes szónoklattal.

Ezt követi a tagok igazolása, akik is felerészen felül igazolva lévén, kellő számban megválasztják a rendes jegyzőket; és ezzel a zsinat meg van alakítva.

95. § Az így megalakult zsinat mindenekelőtt belső ügyrendjét állapítja meg.

96. § Az egyházmegyei zsinat teendői a következők:

1. a vallásszabadság és egyházi önkormányzat fenntartásáról való gondoskodás, a törvények értelmében;

2. a püspök választása és a püspöki zsinathoz való bemutatása (az érsekválasztást illetőleg lásd: a metropolitaválasztásra vonatkozó intézkedéseket).

3. az egyházmegye tulajdonát tevő ingó és ingatlan vagyonra, fekvőségekre és alapokra való felügyelés és azok ellenőrzése;

4. határozathozatal eme fekvőségek és alapok iránt, létesítésük céljának megfelelőleg;

5. az egyházmegyei konzisztórium tagjainak megválasztása;

6. tanácskozás és a szükségesek megtétele az egyházmegyei nép művelődése érdekében az elemi, fő-, gymnasialis, reál-, hittani és neveléstani iskolák útján;

7. tanácskozás és kellő intézkedés az egyházmegyei papság és nép fegyelmezése céljából;

 ¹³ j) pont az eredeti dokumentumban is hiányzik.

8. kellő eszközök előállítása az iskolai ifjúság nevelésének és művelődésének előmozdítására, s az e részben támadt akadályok elhárítására;

9. a szegény egyházak és iskolák segítése;

10. az egyházi és iskolai szolgálatra törekvő alkalmasabb férfiak kiképzéséről és előkészítéséről ösztöndíjak útján való gondoskodás;

11. pénzgyűjtések elrendelése egyházi iskolai, alapítványi és emberbaráti célokra;

12. tanakodás azon nehézségek elhárítása fölött, amelyek valamely kánon végrehajtásában vagy egyházi intézmények létesítésében mutatkoznak;

13. az évi költségvetés megállapítása, a gondnoki tanács számadásainak megvizsgálása és végül fizetmények meghatározása az egyházmegyei alapokból;

14. az egyházi és iskolai tudományok bármely ágát tárgyzó tudományos munkák pénzrel jutalmazása,

15. a választókerületek kikerekítésére s az egyházmegyei zsinat számára eszközrendő választás fogantatására szükséges intézkedések megtétele.

Függelék

A megyés püspökök választása

97. § A püspököt az egyházmegyei zsinat választja, ezen állásra alkalmas férfiak közül.

98. § A püspöki szék ürességének ideje alatt a konzisztórium viszi az egyházmegye ügyeit az egyházi intézményekkel összehangzólag; kerülve minden újítást vagy változtatást, oda törekszik, hogy a püspökválasztás három hónap alatt történjék, és megteszi a szükségeseket az egyházmegyei zsinatnak e célból való egybehívására; útmutatást kérve a metropolitától, aki szintén gondoskodni fog, hogy a megürült püspöki szék három hó alatt betöltesék, és támogatni fogja az illető konzisztóriumot ebbeli törekvéseben.

99. § A választás vagy a metropolita, vagy e végre megbízott mandatariausa vezeti.

100. § A választás előestéjén virrasztási szolgálat tartatik a püspöki typicon szerint, a zsinat megnyitása napján pedig liturgia tartatik, ugyan e typicon értelmében.

101. § A liturgia bevégeztével az elnök megnyitja a zsinatot a püspökválasztási ténynek megfelelő beszéddel.

Ezután a zsinat megalakulván, a 94. §-ban kiszabott módon a választásra tér át.

102. § A választás szavazategyekkel, titkosan történik. Minden választó egy lapra írja annak a nevét, akit a püspöki méltóságra méltónak tart; és az elnök felhívására egy e célra szolgáló vederbe teszi a jegyet. Miután a zsinat valamennyi tagja megszavazott, az elnök és a jegyzők, akik a zsinattól saját kebeléből választott két bizalmi férfiúval egyetemben szavazatszedő közeget képeznek, megszámlálják a jegyeket, kiveszik egyenkint a vederből, amelyben voltak, és más vederbe teszik; és ha a jegyek száma egybehangzik a választókéval, az elnök, a jegyzők és bizalmiférfiak szemeláttára sorban kiveszi a jegyeket a vederből, olvassa mindnyájuk hallatára a beléjük írt neveket; a jegyzők folyvást jegyzik a szavazatokat; és a szavazatnyomozás berekesztése után a választás eredménye a zsinaton kihirdetettvén, jegyzőkönyvbe iktattatik.

Választottnak az tekintetik, akiben a szavazatok általános többsége összpontosult.

Az elnök, jegyzők és bizalmiférfiak által aláírt választási jegyzőkönyv a püspöki zsinathoz tétetik át kánoni tárgyalás, és Őfelségéhez, a választás legkegyelmesebb megerősítésére leendő fölterjesztés végett.

103. § A választó-zsinat ülései nyilvánosak; a zsinat mindazonáltal fontos okokból titkos üléseket is tarthat.

Titkos üléseknél hallgatóság nem lehet jelen.

104. § A metropolita, ha személyesen vezette a választózsínatot, egybehívátja a püspököket a választás helyére, hogy azonnal püspöki zsinatot tarthasson az új püspök választásának zsinatbeli tárgyalására és a végre, hogy mind a választás ténye, mind a püspöki zsinat véleménye az újon választott püspök legfelsőbb megerősítése céljából Őfelségéhez felterjesztessék.

Ha pedig nem vett részt a metropolita a választó-zsinatban, akkor a választási jelentés átvétele után késedelem nélkül saját székhelyén hívja egybe a püspöki zsinatot s átadja ennek a választási okiratot, kánoni tárgyalás végett.

105. § A legfelsőbb megerősítés leérkeztevel a metropolita felszenteli az új püspöket az egyházi rendszabályok értelmében; ellátja őt a metropolitai grammatával,¹⁴ és metropolitai mandatiariust¹⁵ nevez ki, aki az új püspöket az egyházmegyébe bevezeti s a metropolitai grammatát a főtemplomban a liturgia elején felolvassa. A liturgiát az új püspök tartja meg, saját papsága kellő hozzájárulásával. A legfelsőbb helyről megerősített püspök Őfelsége előtt teszi le a hűségi esküt.

106. § A püspök, midőn a püspökség gazdasági készületét az egyházmegyei gondnokoktól leltár mellett átveszi, a világi, vagy szerzetes papságból gazdát köteles kinevezni, akinek hivatása lesz őrködni a gazdasági készület fölött, és számadást vinni a püspök bevételeiről és kiadásairól.

A gazda mindenért a püspöknek, ez pedig az egyházmegyei konzisztórium gondnoki tanácsának felelős mindazokért, amiket használatra átvett.

Ezért szükséges, hogy a gazdasági ingó és ingatlan vagyon leltár mellett átadassék a gazdának, éppúgy, mint a püspöknek adatott át.

Ha a püspök nem akarna gazdát tartani, a metropolitának joga van őt kényszeríteni reá.

A gazda a püspöki szék ürességének ideje alatt is köteles épségben tartani a püspökség vagyonát.

107. § A püspök, átvevén a püspökség templomi ékességeit az egyházmegyei gondnokoktól, megbízja protodiaconját vagy káplánját, hogy azok gondját viselje, azaz: hogy semmi el ne vesszen belőlük és tisztán tartassanak; és minthogy emez ékességekért maga a püspök felelős és az elveszetteket megtéríteni köteles, a leltár jó rendben tartandó, és a tárgyak, amelyek gyakori használat folytán, vagy óságuknál fogva elromlottak, s már hasznavehetlenek, följegyzendők benne.

108. § A püspöknek, illetőleg érseknek csak fele vagyonáról van joga végrendeletileg intézkedni; ha pedig végrendelet nélkül hal meg, egész vagyona az egyházmegyére száll. Ha

¹⁴ Metropolitai grammata: a püspök kinevezéséről szóló irat, amit a metropolita ad ki. A püspök beiktatásakor felolvassák a székesegyházban.

¹⁵ Metropolitai mandatiarius: megbízott, meghatalmazott.

tehát van végrendelete, akkor az adósságok és temetési költségek levonása után, hagyományai vagyonának csak fele részéig fognak kifizettetni.

109. § Az elhunyt püspököknek egész könyvtára egyházmegyei tulajdonná lesz, s az egyházmegyei könyvtárral egyesítetik.

II. Cikkely

Az egyházmegyei Konzisztórium

110. § Az egyházmegyei Konzisztórium az egész egyházmegyének igazgatási és igazságszolgáltatási állandó közege egyházi, iskolai és alapítványi ügyekben.

111. § A Konzisztórium természetes elnöke a püspök, illetőleg érsek.

112. § A Konzisztórium tagjai részint rendesek, részint tiszteletbeliek; mindnyájan „Konzisztórium-i ülnök” címet viselnek és döntő szavazattal bírnak.

A Konzisztórium-i ülnökök nem lehetnek vérrokonsgban a hatodik, se sógorságban a negyedik fokig.

113. § A Konzisztórium három külön tanácsra oszlik, amelyek is:

1. szorosan egyházi,
2. az iskolai, és
3. a gondnoki tanács.

114. § A tanácsok mindegyike önállóan végzi a hatáskörébe eső teendőket „egyházmegyei” illetőleg „érsek-egyházmegyei Konzisztórium” általános címe alatt.

115. § A szorosan egyházi tanács rendes (fizetési) és tiszteletbeli tagokból áll, akik kizárólag egyháziak; és áll egy házasságvédőből, aki világi is lehet.

Az iskolai és gondnoki tanácsok tagjai hasonlóképpen rendesek (fizetésesek) és tiszteletbeliek; és pedig egyharmadrészben egyháziak, kétharmadrészben világiak.

Az egyes tanácsok tagjai számának meghatározása az illető egyházmegyei zsinatokra bízatik.

Egy fizetési titkár, aki egyházi vagy világi lehet, a jegyző, végre egy levéltárnok, és megfelelő számú írnokok a kezelési teendőket végzik mind a három tanácsban.

Az egyházmegyei Konzisztóriumnak ügyésze is van, aki egyszersmind házasságvédő is lehet.

116. § Mind a rendes, mind a tiszteletbeli ülnököket az egyházmegyei zsinat választja meg.

A szorosan egyházi tanács ülnöki állomásaira az egyházmegyei zsinat titkos szavazattal és általános szótöbbséggel megválasztja a kívántató számot, és a püspök, illetőleg érsek elé terjeszti megerősítés végett.

Az ülnöki állomások betöltése a másik két tanácsnál ugyanazon a módon történik; de azazal a különbséggel, hogy azon egyének, akik általános többséget nyertek, legottan végleg megválasztottaknak tekintetnek és nyilvánítatnak. A szorosan egyházi tanács ülnökei életök tartamára, a másik két tanács ülnökei azonban a zsinatválasztási időszakra (88. §) választatnak, s újból választhatók.

117. § A Konzisztórium-i ülnökök az egyházi és iskolai téren teljesen alkalmas és érdeme-

ket szerzett férfiak legyenek; a gondnoki tanácsnak azon tagjaitól pedig, akik vagyont kezelnek, még kellő biztosíték is kívántatik.

118. § A megyéspüspök, illetőleg érsek, mint az egész Konzisztórium rendes elnöke, az egyházi osztályú tagok közül vicáriust nevezhet ki, aki a püspök, illetőleg érsek akadályoztatása vagy távolléte esetében helyette elnököl; halála esetében pedig a Konzisztóriummal egyetemben viszi az egyházi ügyeket, az új püspök megválasztásáig.

Ha meghal a püspök a nélkül, hogy vicáriust nevezett volna ki, ennek teendőit az egyházi rendből való legidősb rendes ülnök fogja végezni.

Szükség esetében a püspök az iskolai és gondnoki tanácsokban ezek valamely ülnökére is – még pedig akár egyházira, akár világra – bízhatja az elnökséget.

119. § A házasságvédőt, valamint a kezelési személyzetet is a rendes elnökség nevezi ki; az ügyészt és titkárt ellenben a Konzisztórium választja összes ülésben, mindhárom tanács jelenlévő tagjainak általános szótöbbségével.

120. § A konzisztórium ülnökök, a házasságvédő és a titkár lelkiismeretes működés iránti esküt tesznek le, működésük állandó, és csupán csak fegyelmi úton felderített súlyos kihágások esetében függeszthető fel vagy szüntethető meg végképpen.

Az ügyészt és a kezelési személyzetet a körülményekhez képest változtatni lehet.

Függelék

A Konzisztórium különböző tanácsainak teendői

A) Szorosan egyházi tanács

121. § Eme tanács a következőkben végzi teendőit:

1. eldönti a szentségekre és szertartásokra (typicon) vonatkozó ügyeket;
2. öröködi a papság, szerzetesek és a nép egyházerkölcsi magaviselete fölött;
3. gondoskodik az egyházak beszenteléséről, és a szükséges képekkel, edényekkel, világítással és könyvekkel ellátásáról;
4. öröködi, hogy a keresztek, összeeskettek és meghalálózottak jegyzőkönyvei a fennálló szabályok értelmében vitessenek;
5. gondoskodik, hogy a plébánai, esperességi és zárdazsinatok a szervezési szabályzat határozataihoz képest teljesítsék köteleességeiket;
6. intézkedik, hogy az esperesek a Konzisztórium elé terjesszék évenként a kerületi papság és nép összeírását;
7. öröködi, hogy az új templomok a kánonok értelmében épüljenek;
8. állandó bizottságot küld ki a papi állásra előléptetendő egyének vizsga alá vételére. (L.

13. §)

A megvizsgálandó egyén 20 frtnyi díjat tesz le, amely csak okadatolt szegénység esetében engedhető le;

9. ítél a papság és nép kihágásai fölött, amelyek egyházi kötelezettségeikre vonatkoznak;
10. másodfokban határoz az esperességi székektől föllebbezett és a hivatalból eléje terjesztett ügyek fölött;

11. a püspök halála után átveszi az egyházmegye igazgatását; a metropolitát és az ország kormányát értesíti a püspök haláláról; gondoskodik, hogy az új püspök eljöveteleig is kellő rend legyen az egyházmegyében és hogy a püspök elhunytától legkésőbb három hó lefolyása alatt egyházmegyei zsinat hívassék egybe, püspökválasztás céljából.

B) Az iskolai tanács

122. § Eme tanács teendői:

1. a felekezeti kisebb és nagyobb iskolák jó karban tartása és gyarapodása érdekében működik;

2. a legjobb iskolakönyvek megszerzéséről gondoskodik, és az egyházmegyei zsinat elé terjeszti azokat jóváhagyás végett;

3. örökdi a tanárok és tanítók erkölcsi haladása és magatartása fölött;

4. az egyházmegyei zsinatnak megjutalmazásra ajánlja az irodalom embereit, akik az iskolaügy terén valamely munka kiadásával érdemeket szereztek;

5. megteszi a szükségéseket, hogy a közös iskolákba, vagy más felekezetű tanodákba járó görögkeleti ifjúság a görögkeleti vallástant tanulja, a görögkeleti egyházat látogassa, és a bűjtők idejében az úrvacsorához járuljon; következképpen:

6. vallástanítókat állít a tanulók számára, bárminő iskolába járjanak is; és elhárítja az e részben támadó akadályokat;

7. időt határoz azon egyének megvizsgálására, akik tanári vagy tanítói állomásra törekzenek;

8. e célra háromtagú vizsgáló bizottságot nevez ki;

9. ügyel, hogy a felekezeti gimnáziumokban csak olyan egyének lehessenek tanárokká, akik az általuk előadandó tantárgyakra nézve (a nyelvészeti, matematikai, természettudományi és történelmi tanulmányokból, a classicai és honi nyelvekből, valamint a román nyelv irodalmából is) az illető bizottság előtt képességük teljes bizonyítékát adták;

10. ügyel, hogy a papnöveldei tanároknál olyan egyének alkalmaztassanak, akik vizsgát tettek a hittanból, neveléstanból, a kánonjogból, typiconból és egyházi énektanból; a neveléstan intézet tanáraivá pedig csak azok lehessenek, akik neveléstanból, a typiconból és egyházi énektanból letették a vizsgát;

11. ügyel, hogy a fő- és elemi iskoláknál tanítókká csak olyan papnövendékek vagy nevelők léptetessenek elő, aki a hittudományi vagy pedagógiai tanfolyamot bevégezték, s a pedagógiai tanulmányokból jó osztályzattal tették le a vizsgát;

12. a vizsgáltakat szigorúan osztályozza: „kitűnő”, „jó”, „kielégítő” és „elégtelen” jegyet adván nekik;

13. azon vizsgálnak, aki „elégtelen”-t nyert, megengedi a vizsga ismétlését; amely már meg nem engedhető azon esetre, ha az illető másodszor nyert „elégtelen” jegyet.

123. § Az iskolai tanács minden lehető módon oda fog törekedni, hogy mind az egyházközségek, mind a tanári és tanítói állomást szorgalmazó egyének szigorúan megtartsák az előző § 7–11. pontjait; és előforduló estekben fel fogja világosítani az egyházközségeket az iránt, hogy csak saját érdekükben cselekszenek, ha a legfelsőbb iskolahatóság rendeleteit

foganatosítják, mint amely a népművelődés előmozdítására és gyarapítására alkotja az ilyen rendszabályokat.

124. § Az iskolai tanács megerősíti állomásaikban a tanárokat és tanítókat.

Ez alkalommal leginkább oda irányozza figyelmét, hogy a tanár- és tanítóválasztás eme szervezési szabályzat értelmében történt legyen.

125. § A hittudományi, gymnasialis és neveléstani tanárságra vizsgálandó egyének 20 frtnyi, a reál-, fő- és népiskolai tanítójelöltek pedig 10 frtnyi díjat fizetnek.

Ez a díj csak okadatolt szegénység esetében engedhető el.

126. § Az iskolai tanács a vizsgadíjakból pénztárt alapít, amely az egyházmegyei iskola-alap tulajdona.

127. § Az iskolai tanács időről-időre egy vagy két biztost küld ki saját kebeléből, az iskolák megvizsgálására.

128. § Az iskolai tanács oda fog hatni a plébánai és esperességi zsinatoknál, hogy az egyházközségek iskolákat és a tanári, illetőleg tanítói személyzet számára lakhelyeket építsenek, ahol ezek hiányzanak, és hogy e személyzet nehéz feladatának megfelelő fizetményeket állapítsanak meg.

129. § Az iskolai tanács az egyházmegyei zsinattól nyert utasításokhoz és rendeletekhez képest teljesíti feladatát; köteles ennél fogva kimerítő jelentést tenni az egyházmegyei zsinatnak az iskolák és oktatás állapotáról, és javaslatokat tenni az iskolaügy javítása iránt, az e téren szerzett tapasztalatok alapján.

130. § Az iskolai tanács a szünetek idejére évenként tanítói értekezletek tartását rendeli el, és ezek vezetésére biztosokat fog kinevezni a tanárok és tanítók testületéből, akik azután az iskolai tanács utasítása értelmében jelentést tesznek az értekezletek eredményéről.

131. § Végül: az iskolai tanács tárgyalja és eldönti a tanárok és tanítók fegyelmi ügyeit.

C) A gondnoki tanács

132. § Eme tanács teendői:

1. Igazgatja és kezeli az egyházmegye ingó és ingatlan vagyonát, és örködik a templomi ékességek és drágaságok, a könyvtár és gazdasági készület, nemkülönben a püspökség, illetőleg érsekség alapítványai fölött;

2. leltárt készít a fennemlített egész vagyonról;

3. egybeállítja az évi költségvetést, és bemutatja az egyházmegyei zsinathoz tárgyalás és megállapítás végett;

4. az évi bevételekről és kiadásokról pontos számot visz, s a számadást megvizsgálás végett az egyházmegyei zsinat elé terjeszti;

5. pénztárnokot és ellenőrt választ saját kebeléből.

133. § A pénz és az értékpapírok, valamint a fekvőségek és alapok okiratai háromkulcsú vasládában őriztetnek. A kulcsok egyikét a tanácsnak erre magától a tanácstól kijelölt tagja, másodikát a pénztárnok, harmadikát pedig az ellenőr őrzi.

134. § Az egyházmegye vagyonában hanyagságból, vagy vétkeességből történt károkért a gondnoki tanács elnöke és ülnökei felelősek.

135. § A gondnoki tanács őrködni fog a vagyon fenntartása és épsége felett, és növelésére fog törekedni; javaslatot terjesztvén e részben az egyházmegyei zsinat elé; ügyelni fog a kamatok, haszonbérek és más jövedelmek rendes beszedésére, a rendelkezés alatt levő tőkének a takarékpénztárnál, vagy állampapírokban való hasznos elhelyezésére.

A pénzek magánosoknál való elhelyezése csupán csak háromszoros értékű fekvőségekre első helyre bekebelezett biztosíték mellett engedhető meg.

136. § A püspök, illetőleg érsek haldoklása idejében a Konzisztórium mindegyik tanácsa két tagot küld ki kebeléből a püspök halála perceinek megőrzése, a kimúlás beálltával a szekrények és szobák lepecsételése és az illő temetésre szükséges intézkedések megtétele végett.

Következő napon a gondnoki tanács küldöttei a föllebb említett négy Konzisztórium tag jelenlétében leltározzák az elhunytak vagyonát és iratait; elválasztván azokat, amelyek az egyházmegye tulajdonát képezik, azoktól, amelyek a püspökét teszik.

Utóbbiból kifizettetnek az adósságok és törvényes hagyományok, s kiegészítetnek azon drágaságok, ékességek, a könyvtár és a gazdasági készület azon tárgyai, amelyek az elhunytak életében elvesztek vagy elromlottak.

137. § Az új püspök megválasztása után a gondnoki tanács leltár mellett átadja neki püspöki széke elfoglalásakor a templomi ékességeket és drágaságokat, a könyvtárt és a többi gazdasági készületet.

D) Általában

138. § A Konzisztórium tanácsok mindegyike a hatáskörébe tartozó ügyekben a fennszabályozott elnökség alatt legalább négy ülnöktagjának részvétele mellett szótöbbséggel határoz. Egyenlő szavazatok esetében az elnök szavazata dönt.

139. § A különböző tanácsok határozatait azonnal foganatosítatnak, a föllebbezhetők kivételével, amelyek föllebbezés esetében végeldöntésre a metropoliai Konzisztórium elé terjesztendők.

140. § Az egyházmegyei Konzisztórium összes ülése a különböző tanácsok valamennyi ülnökéből áll; amennyiben ezek távollétükkel vagy más okból nem gátoltatnak a részvételben.

Összes ülésben azon tisztviselők választatnak, akiknek választása a Konzisztóriumnak van fenntartva. Ugyanez ülésben történnek a szükséges intézkedések az esperességi, egyházmegyei zsinatok és a nemzeti egyházi kongresszus tagjai választásának vezetésére, és tárgyalatnak az e részben támadt egyenetlenségek; amennyiben az említett képviselőtestületek hatáskörébe nem esnek.

141. § A hitelvi és tisztán lelki ügyeket a püspök, illetőleg érsek dönti el véglegesen.

E) Különösen

142. § A nagyváradai Konzisztórium jövőre is tevékenységben marad, és mindenben eme szervezési szabályzat intézkedéseihez alkalmazkodik.

V. FEJEZET A METROPÓLIA

143. § A metropólia több egyházmegyének kánoni kötelékkel való egyesülete, az egyházi intézmények és közös érdekek egységének fenntartására; és élén a metropolitával képezi a metropóliai egyháztartományt.

144. § A metropólia ügyei:

1. a nemzeti egyházi kongresszus (metropóliai zsinat),
2. a metropóliai Konzisztórium,
3. a püspöki zsinat útján intéztetnek.

I. cikkely A nemzeti egyházi kongresszus

145. § A nemzeti egyházi kongresszus a magyarországi és erdélyi görögkeleti vallású románok egész metropóliai egyháztartományának képviselője.

146. § A nemzeti egyházi kongresszus 30 egyházi és 60 világi képviselőből áll; következésképpen mindegyik egyházmegye 10 egyházi és 20 világi követet küld a nemzeti kongresszusba. A karánsebesi egyházmegye világi követeiből 10 a határőrvidékre esik.

A metropolita és a megyéspüspökök, mint olyanok, tagjai a kongresszusnak.

147. § A kongresszus elnöke a metropolita; akadályoztatása esetében a szolgálatban legidősb püspök elnököl.

148. § Minden egyházmegye 20 választókerületre osztatik, és minden választókerület egy világi, egy választótestületté alakított két kerület papsága pedig egy egyházi követet választ, az egyházmegyei zsinatbeli követek választására nézve kiszabott módozatok szerint (91. §),

A választókerületek alakítása, a kongresszus további rendelkezéséig, az egyházmegyei konzisztóriumokra bízatik.

149. § A választás érvényessége fölött, kifogástétel esetében, a kongresszus határoz.

150. § A kongresszus követei háromévi időszakra választatnak; amelynek lefolytával legkésőbb három hó alatt új választások hirdettetnek.

Ha egy választási időszak folyamán valamely követ meghalt vagy lemondott, vagy elvesztette választhatósági jogát, új választás hirdettetik a kongresszusi időszak hátralevő tartamára.

151. § A kongresszust az 1868:IX. törvénycikk értelmében Őfelségének teendő előleges bejelentés mellett a metropolita, üresség esetében pedig a metropóliai Konzisztórium hívja egybe. Az egybehívás részint az egyházmegyei Konzisztóriumokhoz intézett körlevelek, részint azon hírlap útján történik, amely a metropóliai cselekmények közzétételére rendszerint szolgál.

152. § A kongresszus rendszeren háromévenként egyszer hivatik egybe, jelesen a követválasztás utáni első és október havának 1–13-án; szükség esetében többször is.

153. § A belső ügyrendet a kongresszus állapítja meg.

154. § A kongresszus hatásköréhez tartozik;

1. a vallásszabadság és a görögkeleti román egyház önkormányzata fenntartásáról való gondoskodás;
2. az egyházi, iskolai és alapítványi összes ügyek szabályozása és intézése az egész metropolisz számára;
3. a metropolita és a metropoliai Konzisztórium ülnökei megválasztása.

Függelék

A metropolita-választás

155. § A metropolita- és érsekválasztás céljából a kongresszus 120 követből állíttatik egybe; és az érsekegyházmegye a meghatározott számnak egyik felével, a többi egyházmegye pedig együttvéve másik fele részével járul hozzá;

Következőleg az egyházmegyék mostani számához képest az érsekegyházmegye 60, az aradi és karánsebesi egyházmegyék pedig 30-30 követet küldenek; akik is a 148. §-ban foglalt módon választatnak. Magában értetik, hogy az érsekségbeliek ez esetben minden választókerületben két-két követet választanak; és hogyha a megelőző kongresszus számára már megválasztott követek működése még meg nem szűnt, csak a még hiányzó szám kiegészítésére történnek új választások.

A metropolita-választásra így alakított kongresszusban a megyéspüspököknek, ha nem követek, nincs szavazatuk a metropolitaválasztásnál.

156. § A metropolita-választó kongresszust ugyanazon szabályok szerint, amelyek 151. §-ban a rendes congressusra nézve vannak megállapítva, a metropoliai Konzisztórium hívja egybe, legkésőbb három hóval a metropolita halála után.

157. § A metropolita-választásnál következő rendet kell tartani:

1. A választási nap előestéjén délutáni három órakor a zsinat tagjai a főtemplomban egybegyűlnek, s a metropoliai Konzisztóriumtól kiküldött biztost küldöttség útján hívják meg az előleges gyűlésre.

Ez megjelenvén, felolvassa a metropolita kimúlására, s új metropolita választására vonatkozó iratokat, azon felhívással, hogy a következő napra 9 órakor minden tag hozzon annak a nevét tartalmazó jegyet, akit metropolitának kíván megválasztani.

Ezen előkészítő cselekményt a virrasztási szolgálat követi, a pünkösdi typicon szerint.

2. Következő napon 9 órakor a választó-tagok ismét egybegyűlnek a templomban, és meghívják a metropoliai biztost; aki is a szentlélek felhívása után elfoglalja az elnöki széket, s megnyitja az ülést a választási ténynek megfelelő beszéddel, amelyre egy e végre kijelölt kongresszustag válaszol.

3. Ezután a biztos felszólítja a legifjabb tagokat a jegyzői tisztt ideiglenes elvállalására; ezt pedig követi a tagok igazolása s a jegyzők és a három szavazatszedő megválasztása, a kongresszusi belső ügyrend értelmében.

4. Ha akár az érsekegyházmegyéből egyrésről, akár a többi egyházmegyéből másrésről a felerésznél több választó mutatkoznék, akkor sorsolás útján a túlnyomó résznek annyi tagja kizáratik a szavazásból, amennyi a két fél paritás fenntartására szükséges.

5. Az elnöki asztal végén egy veder áll, amelyre ama három szavazatvizsgáló oly módon

ügyel, hogy minden választó könnyen és sorban közelíthessen hozzá; a választók pedig mindaddig, míg föl nem hivatnak, helyeiken csendesen ülve maradni kötelesek; nehogy a rend megzavartassék.

6. Az előkészületek megtörténtével a főjegyző a lajstrom szerint felhívja a kongresszus tagjait a végre, hogy a betekert szavazategyeket sorban és mindvégig félbeszakítás nélkül betegyék a vederbe.

7. Bevégeződvn a jegyek átadása, a biztos megolvassa a vederből kivett jegyeket, és más, hasonló vederbe teszi azokat.

Ha a jegyek száma nem felel meg a szavazók számának, akkor amazok összeegéttessel megsemmisíttetnek, és a kongresszus tagjai felszólíttatnak, hogy más jegyeket készítsenek elő, s tegyék a vederbe a kiszabott rendben.

8. Ha a jegyek száma összevág a szavazókéval, a metropoliai biztos kiveszi egyenkint a vederből, felnyitja, hangosan olvassa a beírottak nevét, s átadja a jegyet a szavazatszedőknek avégre, hogy a három példányban vitt szavazólajstromba iktassák; a jegyek pedig az asztalon egymásra tétetnek.

9. A szavazatok lajstromba iktatása átvizsgáltatik; az eredmény közzététetik, s a szavazategyek legott elégettetnek a templomban.

10. Ha az első választáskor egy jelölt sem nyert általános szótöbbséget, a biztos szűkebb választást eszközöltet azon kettő között, aki legtöbb szavazatot nyert; ha pedig a második és a harmadik a megválasztottak közül nyert egyenszámú szavazatokat, a szűkebb választáson három jelöltre nézve történik, aki a legtöbb szavazatot nyert.

A szűkebb választás ugyanazon a módon megy véghez, amely az első választásnál követtendő.

11. Ha valamennyi szavazat két egyenlő részre oszlott, a kongresszusi tagok előleges tanácskozmánya után a következő napon új választás történik. Ha a szavazatok ekkor is két egyenlő részre oszlanának, harmadik választás lesz a harmadik napon; és ha ez sem vezetne eredményre, a sors határoz azon kettő közt, akik közt egyenlő részre oszlottak az összes szavazatok.

12. Akiben a fennebb említett módok valamelyikén a szavazatok általános többsége összpontosult, azt a biztos megválasztott érseknek és metropolitának kiáltja ki.

13. A kongresszus az elnöktől és főjegyzőtől aláírt választási okiratot Őfelsége elé terjeszti, a megválasztott érsekmetropolitának legkegyelmesebb megerősítése végett.

14. A kongresszus együttmaradva várja a legfelsőbb megerősítési határozat leérkezését.

15. Ennek leérkezése után az új metropolita, ha püspök, a kongresszus részéről legott bevezettetik a metropolitai székebe; ha pedig a metropolitát az egyszerű papok közül választották, akkor a megválasztott a püspöki zsinat kánoni vizsgálatának veti magát alá, és érdeemesnek találattván, felavattatik, s a metropoliai Konzisztórium által a metropolitai székebe bevezettetik.

16. Az új metropolita a legfelsőbb megerősítés leérkezése után Őfelsége előtt teszi le a hűség esküt.

II. cikkely

A metropolitai Konzisztórium

158. § A metropoliai Konzisztórium az egész egyháztartománynak legfőbb igazgatási és igazságszolgáltatási közege.

159. § A metropoliai Konzisztórium áll:

1. a metropolitából, mint elnökből,
2. a megyéspüspökökből,
3. bizonyos számú tiszteletbeli ülnökökből, akiket a kongresszus kitűnő egyháziakból és világiakból választ.

160. § Eme Konzisztórium három tanácsra oszlik, jelesül:

1. a szorosan egyházi,
2. az iskolai és
3. a gondnoki tanácsra.

161. § Mindenik tanács a hatáskörébe tartozó ügyekben önállólag határoz, a „metropoliai Konzisztórium” általános címe alatt.

Mindenik tanácsban a metropolita, akadályoztatása esetében pedig a legidősb megyéspüspök elnököl.

162. § Az ülnökök választását bármelyik tanács számára a nemzeti egyházi kongresszus viszi véghez a 116. §-ban az egyházmegyei konzisztórium ülnökök választására nézve meghatározott módon és az ugyanott kiszabott időre.

A szorosan egyházi tanácsba hat ülnök választatik, a papi rendből kizárólag; az iskolai és gondnoki tanácsba pedig szintén hat-hat ülnök, de egyharmadrészben egyháziakból, kétharmadrészben pedig világiakból.

A vérrokonságból és sógorságból eredő s a 112. §-ban előadott akadályokat ezen Konzisztóriumnál is szem előtt kell tartani.

163. § A metropoliai Konzisztóriumnál (egyházi tanácsnál) házasságvédő is lesz.

Egy titkár és a megfelelő kezelőszemélyzet a jegyzői és mindennemű írásbeli teendőket végzi, mindhárom tanácsban. Lesz végül egy ügyész, aki egyúttal házasságvédő is lehet.

164. § A titkár és az ügyész a metropoliai Konzisztórium választja összes ülésben, mind a három tanács jelenlevő tagjainak általános szótöbbségével. A házasságvédőt, valamint a kezelőszemélyzetet is a metropolita nevezi ki.

165. § A 120. §-ban foglalt intézkedések eme Konzisztórium személyzetére nézve is érvényesek.

166. § A szorosan egyházi tanács teendői közé tartozik; a föllebbvihető és föllebbvitt ügyek végső eldöntése.

167. § Az iskolai tanács hivatása: az egész metropoliai tartomány iskolai közös ügyeinek intézése, nemkülönben az egység és egyformaság fenntartása a metropolia iskolai és felekezeti intézményeiben, és végül végleges eldöntése a tanárok és tanítók fegyelmi ügyeinek, amelyek az egyházmegyei Konzisztórium iskolai tanácsából föllebbeztettek.

168. § A gondnoki tanács hivatását azon alapok kezelése képezi, amelyek a metropoliaház, mint ilyenhez tartoznak.

Az egyházmegyei gondnoki tanácsra vonatkozó intézkedések ezen tanácsra nézve is zsinórmértékül szolgálnak

169. § Mindenik tanács szavazattöbbséggel határoz. A szorosban egyházi tanácsban legalább hat tag, a másik kettőben pedig az elnökön kívül legalább négy-négy tag jelenléte szükséges.

170. § A metropoliai Konzisztórium összes ülése a külön tanácsok valamennyi tagjából áll; amennyiben ezek a részvételben távollétüknél vagy más oknál fogva gátolva nincsenek.

Az összes Konzisztórium megválasztja a titkárt és ügyészt, és megteszi a szükségeseket a nemzeti egyházi kongresszus egybehívását, s a kongresszusi követek választását illetőleg.

III. cikkely A püspöki zsinat

171. § A püspöki zsinat a püspökök gyűlése a metropolita elnökleite alatt, amelyben egyházi, lelki, hitelvi és hitágazati ügyek tárgyaltnak.

172. § A metropolita köteles évenként egyszer egybehívni a püspöki zsinatot; a püspökök pedig kötelesek résztvenni benne.

173. § A püspöki zsinat határozatainak érvényességére szükséges, hogy a metropolitától legyen egybehíva és a püspökök résztvegyenek benne.

174. § A püspöki zsinat teendői:

1. kánoni vizsgálat alá veszi az egyházmegyei zsinat által püspöknek választottat;
2. tárgyal mindennemű hitelvi, szentségi és szertartási kérdéseket, és megoldja a pozitív kánonok értelmében;
3. tanácskozik és határoz a metropoliai papság és a nép vallásossága és erkölcsössége érdekében;
4. tanácskozik a hittani és neveléstani intézetek fölött, ezek célja és a bennük előadandó tudományok előmozdítására;
5. tanácskozik azon egyének képessége fölött, akik papi állásra készülnek; és erről jelentést tesz a nemzeti egyházi kongresszusnak is a végre, hogy az e részben szükségesek az egyházkormányatnak és a hívek népének kölcsönös beleegyezésével eszközöltessenek;
6. őrökdi az egyház autonómiája fölött, s védi azt bármely kísérlet ellenében, amely az egyház békéjét és szentségét fenyegethetné.

Végső függelék

175. § Hivatalos nyelv minden egyházi, iskolai és alapítványi ügyben, az 1868:IX. törvénycikk 9-ik §-a, úgyszintén az 1868:XLIV. törvénycikk illető rendeleteinek épségben tartása mellett – valamint benn, úgy kifele is a román nyelv.

176. § Eme szervezési szabályzat formáserinti közzététel után azonnal hatályba lép.

Midőn vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünket ezen határozatok fogantatásával megbízzuk, különös akaratunk, hogy a görögkeleti egyház ügyeire nézve Minket illető legfelsőbb felügyelési jog teljes mértékében megóvassék, valamint az oktatásügyi köztörvényhozás joga is épségében fenntartassék.

Kelt Schönbrunnban, ezernyolcszázhatvankilencedik évi május hó huszonnyolcadikán.

Ferenc József s. k.

(P. H.)

Br. Eötvös József s. k.

Forrás: HARAI, 1944., II/IV. 237–265.; BALOGH–GERGELY, 2005., 54-es számú dokumentum.

AZ 1868. ÉVI IZRAELITA KONGRESSZUS ÁLTAL ALKOTOTT HITFELEKEZETI SZABÁLYZATOK (Schönbrunn, 1869. július 14.)

Az országos izraelita kongresszusról és a felekezet három irányzatra szakadásáról a bevezető tanulmányban szöveltünk. Emléketetésül annyit, hogy az emancipáció után a kormány a zsidók sürgetésére egyetemes zsidógyűlést hívott össze, amelynek tagjait a hitközségek választották. A gyűlést báró Eötös József kultuszminiszter nyitotta meg 1868 végén, s az 1869. február 23-áig tartott. Célja a magyarországi izraelita felekezet egységes és korszerű önkormányzatának és felekezeti iskoláik működésének szabályozása volt.

Hossza vita után a többség elfogadta az úgynevezett kongresszusi szervezetet. A kisebbségben maradt konzervatívok elsősorban azt követelték, hogy a hitközség minden vallási, hitgyakorlati és szertartási ügyeire nézve csak és kizárólag a Sulchán Aruch szolgáljon zsinórmértékül. Ennek következtében szakadás következett be, és a konzervatívok mint ortodox irányzat újabb szabályzatok alapján szervezkedtek. Akik egyik irányzathoz sem csatlakoztak, a status quo ante alapján rendezték be hitközségi intézményeiket.

Az alábbi dokumentum az 1869-es kongresszuson elfogadott 9 határozat közül az első, amely a hitközségek szervezését és működését szabályozta. 1868-ig az izraeliták ún. comitas judeorumokba szerveződtek, amelyek közigazgatási és politikai egységek is voltak. Ezek helyébe a kongresszus a hitközségeket állította, mint a felekezet alapegységét. A hitközségek gondoskodnak a szokásos istentisztelet, a szertartási, oktatási és jótékonsági intézmények, valamint a hivatali személyzet anyagi ellátásáról. A hitközség igazgatását választott előjáróság és képviselő-testület intézi. A 80 paragrafus többek között felsorolta a 26 községkerületet, megjelölve, hogy melyikbe mely hitközségek tartoznak. A községkerületek élén előjáróság és képviselőtestület áll. Az elnökök testülete választja meg évenként az Országos Iroda elnökét, aki Pesten köteles lakni; ő veszi át és továbbítja a kormányrendeleteket (71. §). Az egyetemes gyűlés, amely külön választási szabályzat szerint választott 86 képviselőlől áll, és amelynek tanácskozásaiból a vallási kérdéseket kizárták, csak a király megerősítésével hozhatott érvényes határozatot. A kormányzat azonban az egyetemes gyűlést – mint a zsidóság törvényhozó szervezetét – nem hívta össze, így a felekezet belső igazgatását és külső képviseletét a községkerületi elnökök ülése, majd pedig az Országos Iroda vette át.

Mi Első Ferenc József Isten kegyelméből Austriai Császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli Királya

Királyi üdvözlétünket mindeneknek, kiket ezen ügy jelenben illet vagy jövőendőben illetni fog.

Miután az 1867: XVII. törvénycikk¹ által az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári s politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak, szükségessé vált, hogy az izraeliták egyházkormányzati és hitfelekezeti közoktatási viszonyai saját képviselőik által rendeztessenek.

Ezen célból vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünk előterjesztése folytán 1868-ik évi július 30-án kelt elhatározásunkkal 1868. december 10-ik napjára Pestre összehívott iz-

¹ Az izraeliták egyenjogúsításáról polgári és politikai jogok tekintetében.

raelita egyetemes egyházi gyűlés által hozott, s nevezett miniszterünk által Hozzánk jóváhagyás végett felterjesztett következő határozmányokat:

I. A hitközségek szervezése tárgyában.

II. Választási szabályzat az egyetemes gyűlés számára.²

III. Szabályzat a népiskolák s ezekkel összefüggőleg a rabbiképző és talmud-tóra intézetek tárgyában

IV. Az országos iskolai pénzalap kezelése iránt.

V. Ezen pénzalap hováfordítása tárgyában.

VI. A mintatanodák felhagyása tárgyában.

VII. Az országos iskolai alapból tett előlegezések visszatérítése tárgyában.

VIII. Az anyakönyvek, és végre

IX. A Chevra-Kadisának a községhez való viszonya tárgyában

a következő módosításokkal legkegyelmesebben jóváhagyandóknak találtuk.

Az I-ső szám alatti határozathoz egy új szakasz melléklendő, melyben kifejeztessék: hogy az izraelita egyetemes gyűlés határozatai vallás- és közoktatási miniszterünk által Elénkünk terjesztessenek, s azok azon esetben emelkednek jogerőre, ha ellenük a legfelsőbb felügyeleti jognál fogva kifogás nem tétetik.

A II-ik szám alatti határozat 62-ik §-a oly módon átalakítandó, hogy abban kifejeztessék: miszerint az egyetemes gyűlés egybehívása vallás- és közoktatásügyi miniszterünk Hozzánk tett bejelentése után eszközöltetik a kerületi elnökök gyűlekezete által.

A III-ik szám alatti határozat 1-ső szakaszának második részében kitétessék, hogy a szabályzatban előforduló kivételek a közoktatási országos törvénnyel nem ellenkeznek.

Az V-ik szám alatti határozathoz egy új szakasz csatolandó, melyben kifejeztessék, hogy az országos iskolai alapból a bécsi siketnéma és pesti vakok intézeteiben felvett magyar izraelita gyermekek ellátásáért eddig fizetett összeg, úgy a bécsi siketnémaintézet építésére kamatnélküli kölcsönképp beruházott 15000 forint további intézkedésig azon alapot fogja terhelni.

Ezen módosítások szerint szerkesztett, s Általunk ezennel megerősített határozatok a következők:

SZABÁLYZAT A MAGYAR ÉS ERDÉLYHONI IZRAELITA HITKÖZSÉGEK SZERVEZÉSE TÁRGYÁBAN.

1. § A magyar és erdélyhoni izraelita községek kizárólag hitközségek, a szokásos izraelita istentiszteleti, szertartási, oktatási és jótékonyági intézeteknek kebelükben fenntartása és azoknak alkalmas tisztviselők általi vezetése és kezeltetése céljából.

2. § Azon izraelita községek, melyek az 1-ső §-ban érintett intézményeket önmaguk erejéből létesíteni és fenntartani, és a megfelelő hivatalszemélyeket alkalmazni képtelenek lé-

² A II-IX. határozmányokat nem közöljük.

vén, evégből más községekkel járásközséggé egyesültek, vagy oly hitközséghez csatlakoztak, melyben a kérdéses intézmények léteznek: azok e községi kötelékben továbbra is megmaradni tartoznak.

Hol azonban ily egyesülés vagy csatlakozás még nem történt, ott az, ezen szabályzat kihirdetésétől számítva legfölsőbb egy év alatt eszközölni, amennyiben az illető község ezen határidő alatt a hiányzó intézményeket nem létesíti, s a megfelelő hivatalszemélyeket nem alkalmazza.

Az ország határain kívül eső hitközségekkel való egyesülés vagy ahhoz való csatlakozás azonban semmi szín alatt meg nem engedtetik.

3. § A járásközséggé egyesült vagy helyi községhez csatlakozott egyes községek csak a közös intézetek és hivatalszemélyzet fenntartására szükséges járulékok fizetésére kötelezhetők. Az ebbeli viszonyok tüzetesebb megállapítása, valamint a közös hivatalszemélyek választására gyakorlandó befolyás meghatározása, az illető községek szabad egyezkedésének hagyatik fenn.

4. § Egyes községek a fennálló járásközségek kötelékéből csak az esetben válhatnak ki, ha önálló községekké szándékoznak alakulni. A kiválás módzatai iránt az illető községek a járásközséggel szabadon megállapodhatnak, s hol ez nem sikerül, ott a községi kerületi bíróság ítélete dönt (66. §).

5. § A járásközség ingatlan-vagyonára az annak kötelékéből kilépő község, amennyiben ez iránt szerződés nem létezik, igényt nem tarthat: a közösen vállalt kötelezettségek tekintetében azonban, míg ezek fennállnak, továbbra is kötelezve marad.

6. § Az izraelita hitközségek a megfelelő testületi jogokkal felruházott autonóm és egymástól független testületeket képeznek.

7. § Minden izraelita köteles magát vagy lakhelyének izraelita hitközségébe, vagy amennyiben ott hitközség nem léteznék, azon izraelita hitközségbe bekebeleztetni, melyhez a helységbeli többi izraeliták tartoznak. – A hitközségbe való fölvétel a község részéről sem meg nem tagadhatik, sem bármely fölvételi díj fizetésétől függővé nem tétethetik.

8. § Ha kívüli lakhelyében más izraelita lakos nincsen, úgy köteles magát a kerületében levő egyik szomszéd hitközségbe felvételni, s ezt állandó letelepedésétől számítva, legfölsőbb 3 hónap alatt eszközölni. Ha több izraelita lakik egy helységben a nélkül, hogy még valamely szomszéd hitközséghez tartoznának, úgy azt, hogy mely szomszéd hitközséghez csatlakozzanak együttesen, maguk közt szavazattöbbséggel döntenek el. Szavazategyenlőség esetében a község kerületi képviselője határoz. Az egy helyben lakó izraeliták semmi szín alatt különböző hitközségekhez nem tartozhatnak.

9. § A hitközségbe bekebelezett tagok annak kebeléből csak lakhelyük változtatása esetében léphetnek ki.

10. § Egy és ugyanazon helységben csak egy izraelita hitközség állhat fenn.

11. § Ha valamely községben a tagok egy része a községben fennállótól eltérő istentiszteleti intézményt kíván maga részére életbeléptetni s imaházi egyesületet képezni, úgy ez van feljogosítva:

- a) imaházát berendezni,
- b) saktert, és

c) hitszónokot, illetőleg dajant alkalmazni.³

Ily intézkedések által azonban sem a hitközség közigazgatásának, sem a község rabbinátusi hivatalának egysége, sem pedig a község jövedelme csorbát nem szenvedhet; sőt az ily imaházi egyesület tagjai továbbra is éppúgy kötelesek a községi költségek fedezéséhez közvetlen s közvetett illetményeikkel járulni, mint azelőtt.

Ha a község tagjainak egy része ily imaházi egyesület alakítására magát az okból látja indíttatva, mert a hitközség a kebelében fennálló istentiszteleti rendnek átalakítását elhatározta, s keresztülvitte, úgy a hitközség az imaházi egyesületnek évenkénti segély tartozik ki szolgáltatni.

Ezen segélyösszeg a községi költségvetésből kitűnő azon arány szerint mérendő ki, mely szerint az imaházi egyesület tagjai a hitközségi imaházhoz, s a megfelelő hivatalszemélyzet fizetéséhez járulnak.

Az imaházi egyesület alakítása mindenesetre hat hónappal előbb a hitközség előljáráságánál bejelentendő.

Oly községekben, hol a kongresszus megnyitásakor két külön imaház létezett és a hitközségi pénztárból fenntartatott, ott e viszony mindaddig, míg az illetők önként újra nem egyesülnek, továbbra is fenntartandó.

HITKÖZSÉGI TAGOK

12. § Minden hitközségi tag egyaránt fel van jogosítva, az illető hitközségi szabályzat határozatai szerint a hitközségi intézményeket használni, s a zsinagógában szokásos jogokat gyakorolni.

13. § Minden hitközség szükségleteinek fedezése végett adóképes tagjaira közvetlen és közvetett illetékeket róhat, de a rendes községi költségvetés összszükségletének egyötöd része közvetlen járulékok által fedezendő.

14. § A hitközségi hivatalszemélyek, tanítók s más fizetéses községi hivatalnokok a község tagjainak tekintendők, a közvetlen illetékek fizetése alól azonban felmentvék. A hitközségi képviselőnek szabadságában áll, más tagokat is kivételképpen és időlegesen a közvetlen járulékok fizetése alól felmenteni.

15. § A hitközségnek minden nagykorú férfitagja, mely a hitközségi szükséglet fedezéséhez legalább évenként két forintnyi közvetlen illetménnyel járul és az utóbb múlt évi járulékkal hátralékban nincsen, valamint a hivatalszemélyek, tanítók és más fizetéses községi hivatalnokok, ha közvetlen járulékokat nem fizetnének is, a községi választások alkalmával szavazatképességgel bírnak. Kivételnek:

a) a közönséges bűntettek miatt elítéltek, ha a büntetés kiállása óta egy év még le nem folyt;

b) vagyonbukottak, míg a csőd megszüntetve nincs;

c) kik községi vagyon kezelése körüli számtételre utasítatván, a községi határozatsabta zárhatáridőtől számítandó egy hó alatt ebbeli kötelezettségüknek meg nem feleltek.

³ Sakter: metsző, aki a zsidó vallás előírásai szerint vágja le az állatokat; dajan: (dajen jiddisül, dájján héberül) rabbinikus bíró, aki a zsidó törvények szerint ítélkezik.

16. § Minden választó egyszersmind választható is. Azonban a 14. §-ban érintett hitközségi hivatalszemélyek, tanítók és más fizetési községi hivatalnokok a hitközségi eljárásokba be nem választhatók.

17. § Ha valamely községi tag lakhelyét megváltoztatja, távozása előtt a reá kivetett községi illetményeket kifizetni köteles. Ha valamely községi tag elhalálozik, a hitközségnek jogában áll, az elhunytnak folyó évi községi járulékait annak hagyatékából beszerezni.

HITKÖZSÉGI IGAZGATÁS

18. § Az izraelita hitközség igazgatása és képvisellete a községi képviselet és eljáráság által történik, melyek, az összes választóképes községi tagok által választatnak és hivatalaikat díjtalanul látják el.

19. § A képviselőség tagjainak számát minden községnek külön szabályzata határozza meg. A képviselőség azonban 150-nél több tagból nem állhat.

20. § Az eljáráság egy elnök – pénztárnok – és megfelelő számú tagokból áll. E tagok száma, a választás módja, s a hivataloskodás tartamára nézve minden községnek fennálló vagy alkotandó külön szabályzata irányadó.

21. § A képviselők választásának napja, a helyenként szokásos módon – de legalább 14 nappal a választás előtt – kellő nyilvánossággal közhírré teendő.

22. § A képviselők választása szavazati jegyekkel történik, melyekre minden választó annyi választható tag nevét írja, ahány képviselő választandó. A választás körül a szavazatok viszonylagos többsége határoz, – szavazategyenlőség esetében pedig az eldöntés sors húzás által történik. A választás vezetésére és az eredmény kiderítésére, a községi külön szabályzat határozata szerinti bizottság alakítandó.

23. § A választás bejezésével a kiküldött bizottság elnöke a választottak neveit azonnal kihirdeti; ha a választottak egyike vagy másika a választást el nem fogadja, annak helyébe megválasztottnak tekintetik az, ki a szavazatszedés eredményénél fogva viszonylag legtöbb szavazatot nyert.

24. § A képviselők három évre választatnak.

25. § A választott képviselőség a választott eljárásággal együtt képezi a közgyűlést. A közgyűléseket az eljárásági elnök vezeti.

26. § A közgyűlés évenként legalább egyszer tartandó; azonkívül rendkívüli esetekben, ha ezt a községi eljáráság szükségesnek találja, vagy a képviselők harmadrésze ezt a eljárásággal indokolt írásbeli beadvánnyal kívánja. A közgyűlést az eljárásági elnök, szokásos közhírré tétel vagy meghívójegyek mellett hívja össze, mely alkalommal egyszersmind a tárgyalandó ügyek is megjelölendők.

27. § Érvényes közgyűlési határozatok hozatalára az elnökön kívül legalább két eljárásági tagnak s a képviselők felének jelenléte szükséges; ha a képviselők elegendő számmal meg nem jelentek, az elnök megfelelő idő múlva új közgyűlést hív egybe, mely mindenestre határozatképes, mi hasonlóanközhírré teendő vagy a meghívójegyekre világosan feljegyzendő.

28. § A közgyűlés ülései nyilvánosak.

29. § A közgyűlés hatásköréhez tartozik:

a) az összes tiszteletbeli s fizetések községi hivatalnokok, úgy a községbeli tanintézetekben alkalmazandó tanítók és tanítónők választása és elbocsátása.

A községi rabbi vagy községi hitszónok választásánál s végleges alkalmazásánál azonban a közgyűlés határozata az összes választóképes községi tagok szavazata alá bocsátandó oly módon, hogy mindenki szavazata jegyére csak „igen”-t, vagy „nem”-et írhat; az eredményt a szavazatok kétharmada dönti el;

b) a kerületi képviselők választása (57. §);

c) a községi hivatal-, tan- és szolgazsemélyzet fizetésének meghatározása;

d) tőkék kamatosítása vagy ingatlanok és egyéb hasznélvezeti jogok, mint pl. a hőkrajcár stb., bérbe, illetőleg hasznbérbe adása körüli intézkedés;

e) a községi vagyonállapot változtatására, mint ingatlanok szerzése vagy eladására vonatkozó határozathozatal. Új építkezések elhatározásához a jelenlévők kétharmad szavazattöbbsége szükséges;

f) az évenként az előjáróság által elkészítendő s előterjesztendő községi költségvetés föltötti tanácskozás és határozathozatal, valamint intézkedés az iránt, hogy a költség a községi tagok közvetlen és közvetett járulékaiból s egyéb bevételek útján miképp fedeztessék;

g) netáni kölcsönfelvétel és a visszafizetési módzatok megállapítása;

h) bizottság választása a közvetlen járulékoknak az egyes községi tagokra leendő kivetése céljából.

E bizottság az összes választóképes hitközségi tagok sorából a különböző vagyonállapotnak és foglalkozásúakra való tekintettel, – oly módon alakítandó, hogy abba több képviselő, mint egyéb hitközségi tag be nem választathatik.

A bizottság eljárási módjára és hatáskörére nézve az egyes községek külön szabályzata irányadó;

i) bizottság választása az évi számadások megvizsgálására, melynek jelentése alapján az előjáróság irányában felmentő vagy egyéb határozatot hoz, és intézkedik, hogy a hátralék követelések egy év alatt, szükség esetén közigazgatási végrehajtás útján behajtassanak;

j) községi külön szabályzat alkotása illetőleg módosítása, a helyi viszonyok tekintetbevételeivel, mely azonban sem az államtörvényekkel, sem ezen általános szervezési szabályzatban foglalt határozatokkal ellentétben nem állhat. Ily községi külön szabályzat alkotása vagy koronkénti módosítása végett külön közgyűlés hívandó egybe, s érvényes határozathozatalra, a képviselők háromnegyedének jelenléte s a jelenlévők kétharmad szavazattöbbsége szükséges. Mind az eredeti községi szabályzat, mind annak koronkénti módosítványai egy-egy hiteles példányban tudomásvétel és a kerületi levéltárba leendő elhelyezés végett a kerületi előjárósághoz átküldendő.

30. § Minden közgyűlésről rendes jegyzőkönyv vezetendő, és az elnök és jegyző által aláírandó. Jegyzőkönyvi kivonatokat minden községi tag nyerhet.

31. § Az előjáróság képviseli a hitközséget a hatóságok és harmadik személyekkel szemben, aláírja a község nevében kiállított okiratokat, végrehajtja a képviselőség határozatait, örökodik a leltárilag folyton nyilvántartandó községi vagyon épségben tartása felett, gondoskodik a közvetlen s közvetett járulékok s egyéb jövedelmek beszedéséről, ellenőrzi a pénztár kezelését, és utalványozza a megállapított költségvetés és a közgyűlés határozatai alapján a pénztárnok által teljesítendő fizetéseket.

32. § Az előjáróság fogadja fel és bocsátja el a községi szolgálkat.

33. § Az előjáróság őrökdi a felett, hogy a községi hivatalnokok kötelezettségeiket utasításaihoz képest pontosan teljesítsék és tapasztalt rendhagyások esetében ezek iránt a közgyűlésnek jelentést tesz.

34. § Az előjáróság őrökdi a községi kezelés alá helyezett alapítványok és hagyományok rendeltetésszerű hováförditása felett.

35. § Az előjáróság hivatalos eljárásáért ezen általános szervezési s a külön községi szabályzat értelmében a közgyűlésnek felelős.

36. § A pénztárnok az összes községi bevételeket a községi pénztár számára átveszi, a kiadásokat – amint azok utalványoztattak – eszközli, s a pénztár pontos kezelésére nézve közvetlenül az előjáróságnak felelős.

37. § Az előjáróság hivatalos teendőit előjárósági ülésekben végzi, melyeket az elnök a szükséghez képest hív össze, s melyekről rendes jegyzőkönyv vezetendő.

38. § Az előjáróság minden igazgatási év végén a közgyűlés elé az összes bevételek és kiadásokról teljes kimutatást, úgy eljárásáról jelentést tenni tartozik. A közgyűlés az előterjesztést átvizsgálás és jóváhagyás után a községi tagoknak kellőképpen tudomására hozandja.

39. § A hitközségi tanintézetek tekintetében minden hitközség köteles az államtörvényeknek, és az iskolai szabályzatban foglalt határozatoknak megfelelni és tanintézetei vezénylete s ellenőrzése céljából közgyűlésileg egy szakértőkből álló iskolai bizottságot választani.

HITKÖZSÉGI HIVATALNOKOK

40. § Minden helyi s járásközségnek fennhagyatik azon szokásos joga, hogy rabbiját szabadon választhatja, s hogy ezzel úgy alkalmaztatásának tartamára, mint meghatározott fizetése és egyéb díjai s járandóságaira nézve szerződésre léphet.

41. § A jelenleg hivataloskodó rabbik alkalmaztatása ott, hol ez iránt szerződés nem létezik, élethossziglaninak tekintendő, úgy, hogy a rabbi csak a község kerületi bíróság ítélete folytán (66. §) mozdítható el hivatalától.

42. § Egyéb kölcsönös jogok és köteleességek tekintetében hasonlóan szabadságában áll a hitközségnek rabbijával megállapodásra lépni, s erre vonatkozó szabályzatot alkotni, mely azonban a következő határozatokkal ellentmondásban nem állhat.

43. § Minden rabbi fel van jogosítva, s egyszersmind kötelezve:

a) A nyilvános isteni tiszteletre rituális és liturgiai tekintetben felügyelni, úgy a községi zsinagógai rendtartás szerint őt illető hivatalos teendőket ellátni.

b) Templomi s alkalmi szónoklatokat tartani.

c) Előforduló alkalommal az előjáróság felszólítására vagy azzal egyetértőleg rendezett rendkívüli isteni tiszteletnek szertartási rendjét megállapítani.

d) A talmud⁴ tanulmányozására törekvő s kellő előismerettel ellátott ifjakat e tantárgyban tovább oktatni.

⁴ Talmud: a zsidó hagyományoknak, hitvitáknak és bibliamagyarázatoknak szent iratként elismert gyűjteménye.

e) Egyesek vagy a hitközségi elöljáróság által hozzáintézett vallásbeli kérdésekre feleletet adni. Az elöljáróság kívánatára a felelet írásban is indokoltan is kiadandó.

f) A fizetési hitközségi hivatalnokok és sakterek eljárása, valamint az istentiszteleti, s rituális intézményeknek szabályszerű kezelése fölött a mosaico rabbinicus-tan⁵ értelmében örködni, az ezeknél működő személyzetnek a szükséges utasításokat adni, netáni törvényellenességek elhárítása végett intézkedni, vagy ily intézkedéseket az elöljáróság által eszközölni, és tapasztalt képtelenség, engedetlenség vagy hanyagság esetében a hitközségi elöljáróság előtt, az illető hivatalnok vagy szolga ellen a körülményekhez képest, a fegyelmi eljárás folyamatba tételét, felfüggesztését vagy elmozdítását indítványba hozni.

g) A község kebelében előforduló esketéseket, házassági felbontást és „chaliza” szertartást⁶ végezni, vagy saját felelőssége mellett más által végeztetni és netalán megkívántató ülnököket ott, hol rabbinatusi ülnökök (Dajanim) állandóan alkalmazva nincsenek, esetről-esetre választani.

h) A születési – esketési – s halálozási anyakönyveket vezetni, megőrizni, s az azzal összekötött hivatalos teendőket teljesíteni, amennyiben a hitközségben az anyakönyvek vezetése iránt más intézkedés fenn nem állana.

i) A rabbi befolyását az ifjúság oktatására, az iskolai szabályzat határozza meg.

44. § A rabbi hivatalköre csak saját hitközségére terjed ki. Ezen meghatározással netalán ellenkező régebbi szerződések mindaddig, míg a szerződött személyek élnek, épségükben fennhagyatnak.

45. § A községnek külfelé való képviselésére a rabbi csak akkor van jogosítva, ha erre nézve őt a hitközség különösen felhatalmazza.

46. § Minden rabbi köteles a hitközséggel folytatott levelezése, valamint a 43. § g) pontjában elősorolt hivatalos cselekvények és általa kiállított hivatalos okmányokról rendes eljárási jegyzőkönyvet vezetni.

47. § Mindennemű hivatalos eljárásban a rabbi a megfelelő hitközségi szabályokat figyelembe tartani köteles.

Ily szabályok megállapítása ott, hol ez idő szerint nem léteznek, valamint azoknak koronkénti módosítása csak a hitközség és rabbi közötti egyetértés esetében történhetik.

48. § A hitközségi elöljáróság vagy közgyűlés tanácskozásaiban való személyes részvételre a rabbi mindannyiszor köteles, de csakis akkor van feljogosítva, ha ezekhez különösen meghívatik.

☞

⁵ Mosaico rabbinikus tan másként: mózesi-rabbinikus jog: azoknak az erkölcsi, szertartási és polgári előírásoknak összessége, amelyeket Isten részint a Sinai-hegyen, részint a négy évtizedig tartó pusztai vándorlás idején Mózes révén adott Izrael népének. Az egész mózesi törvényhozás alap gondolata a theokrácia, vagyis az állami rend, amelynek értelmében Isten az ő választott népének legfőbb királya, törvényhozója és bírója is, úgyhogy minden vallási rendelkezés egyúttal államjogi rendelkezés is volt és fordítva.

⁶ Chaliza-szertartás: a chalice/chalico (többes számban: chalicot) szó jelentése „sarulevés”. A tórai törvények szerint a fiúgyermek nélkül özvegyen maradt nő végzi elhunyt férje fivéreivel szemben, amennyiben a fivér nem akarja őt feleségül venni. (A sarulevés ebben a szertartásban a megvetés kifejezése.) Ebben az esetben tehát elmarad az amúgy kötelező sógorházasság. Az özvegyen maradt nő csak a chalice-bizonyítvány birtokában léphet házasságra más férfival (ezzel igazolja a sógorházasság elmaradásának jogszerűségét).

49. § Ha a rabbi valamely személyét érdeklő vagy más fontos tárgy szóbeli előterjesztése végett, rendkívüli közgyűlés egybehívását kívánja, ebbeli óhaját az előjárósággal írásban közli, mely utóbbi a közgyűlést az ügy sürgősségének megfelelő időben egybehívni tartozik. A közgyűlés a rabbi meghallgatása után a rabbi jelenlétében, vagy annak az ülésből történt eltávozása után tanácskozik.

50. § Úgy az előjáróságnak, mint a közgyűlésnek joga s kötelessége a rabbit, – ha ennek részéről a községi előjáróság előzetes szóbeli figyelmeztetése után is, hivatalos kötelességének folytatott elhanyagolását, vagy ismételt megszegését, avagy jogkörének túllépését tapasztalja, – írásbeli nyilatkozatra, felvilágosítás adására, vagy eljárásának igazolására illő módon felhívni, mely felhívástól számítandó négy hét alatt a rabbi nyilatkozni tartozik. Ha ezt a rabbi megtagadja, vagy ha az adott nyilatkozatot a közgyűlés kielégítőnek nem találja, úgy a felhívás azon megintéssel ismétlendő, hogy a közgyűlés az ügyet esetleg a község kerületi bíróság elé terjeszti. A vizályos ügynek a bíróság elé terjesztése azonban csak akkor történhetik, ha a rabbi a megintés napjától számított két hó lefolyása alatt a közgyűlésnek kielégítő nyilatkozatot nem adott, vagy az ügy különben ki nem egyenlítettett.

51. § Hasonlóul fog a rabbi e hitközségi igazgatással szemben eljárni, ha ez hivatalos vagy személyes jogain sérelmet követ el.

52. § A rabbi és hitközség közötti per esetében amaz hivatalos működését mindaddig folytatja s rendes fizetését úgy mint egyéb járandóságait élvezi, míg a község kerületi bíróság az ügyet ítéletileg el nem döntötte. A bíróság azonban az ügyet a tárgyalás megkezdésétől számítva, három hó alatt ítélettel ellátni tartozik.

53. § A rendes perútra úgy a község, mint a rabbi csak erőszakoskodás esetében és csak a tényleges állapot fenntartása végett léphet.

54. § A hitközségi és egyéb fizetéses hivatalnokai közötti viszonynak szabályozása a hitközség külön szabályzatának és a megfelelő eljárási utasításoknak hagyatik fenn.

KÖZSÉGKERÜLET

55. § Az összes magyar és erdélyhoni izraelita hitközségek 26 községkerületre oszlanak.

Az első községkerülethez tartoznak a Pozsony s Moson megyékben és az e megyékbeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A második községkerülethez tartoznak a Nyitra megyében fekvő hitközségek és a szakolcai hitközség.

A harmadik községkerülethez tartoznak a Trencsén megyében és Trencsén szabad királyi városban levő hitközségek.

A negyedik községkerülethez tartoznak az Árva, Turóc és Liptó megyebeli hitközségek

Az ötödik községkerülethez tartoznak a Zólyom, Bars, Hont megyékben és az e megyebeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A hatodik községkerülethez tartoznak Pest-Pilis és Solt megyékben és e megyebeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A hetedik községkerülethez tartoznak a Bács-Bodrog megyében és az e megyebeli szabad királyi városokban, valamint a Kis-Kunságban levő hitközségek.

A nyolcadik községkerülethez tartoznak a Sopron és Vas megyékben, és az e megyékbeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A kilencedik községkerülethez tartoznak a Zala és Somogy megyében levő hitközségek.

A tizedik községkerülethez tartoznak a Tolna és Baranya megyékben levő hitközségek és a pécsi hitközség.

A tizenegyedik községkerülethez tartoznak a Veszprém és Fehér megyében levő hitközségek és a székesfehérvári hitközség.

A tizenkettedik községkerülethez tartoznak az Esztergom, Komárom és Győr megyékben és az e megyékbeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A tizenharmadik községkerülethez tartoznak az Szepességben és Sáros megyében és az e megyékbeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A tizennegyedik községkerületbe tartoznak a Zemplén megyében és az e megyékbeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A tizenötödik községkerülethez tartoznak az Abaúj, Torna és Gömör megyében levő hitközségek, a kassai hitközséggel együtt.

A tizenhatodik községkerületbe tartoznak a Borsod és Heves megyékben, valamint a Jászság és Nagy-Kunságban levő hitközségek.

A tizenhetedik községkerületbe tartoznak az Ung és Bereg megyékben levő hitközségek.

A tizennyolcadik községi kerülethez tartoznak Máramaros és Ugocsa megyékben és az e megyékbeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A tizenkilencedik községi kerülethez tartoznak a Szatmár, Kraszna és Közép-Szolnok megyékben és az e megyékbeli szabad királyi városokban, úgy a Kővár vidékén fekvő hitközségek.

A huszadik községkerülethez tartoznak a Szabolcs megyében és a Hajdú-kerületben levő hitközségek.

A huszonegyedik községkerülethez tartoznak a Bihar és Békés megyékben levő hitközségek és a debreceni hitközség.

A huszonkettedik községkerülethez tartoznak a Csongrád, Csanád és Torontál megyékben levő hitközségek és a szegedi hitközség.

A huszonharmadik községkerülethez tartoznak az Arad, Krassó és Temes megyékben és az e megyékbeli szabad királyi városokban levő hitközségek.

A huszonnegyedik községkerülethez tartoznak a Belső-Szolnok, Doboka, Kolos megye, Aranyosszék, Naszód, Besztercevidék és Alsó-Torda megyékben és az e területeken fekvő szabad királyi városokban levő hitközségek.

A huszonötödik községkerülethez tartoznak a Küküllő, Torda megye felső kerülete, Marossszék, Csíkszék, Udvarhelyszék, Segesvárszék, Medgyesszék és az e területeken fekvő szabad királyi városokban levő hitközségek.

A huszonhatodik községkerülethez tartoznak a Zaránd, Alsó-, Felső-Fehér s Hunyad megyékben, a Háromszék, Szeben, Szerdahelyszék, Szászvárosszék, Fogaras és Brassó vidékén és az e területeken fekvő szabad királyi városokban levő hitközségek.

56. § A kerületben levő összes hitközségeket közös ügyeik tekintetében a kerületi képviselő és előljáróság képviseli.

57. § A kerületi képviseletbe minden helyi és járásközség, mely 100-nál kevesebb választóképes taggal bír, egy-egy képviselőt választ. Nagyobb helyi és járásközségek minden száz választóképes tag után egy képviselőt választanak. Az ötvenet meghaladó törtszámok száz gyanánt vétetnek.

58. § Minden kerületi képviselet kebeléből egy elnököt, egy elnökhelyettest s kilenc előljárósági tagot választ, kik közül egyik mint pénztárnok, egyik pedig mint jegyző működik.

59. § Úgy a kerületi képviselők, mint az elnök s az előljáróság tagjai 3 évre választatnak, s hivatalaikat díjtalanul látják el.

60. § A kerületi képviselet hatásköréhez tartozik:

a) tanácskozás és határozathozatal az országos iroda (71. §) útján közlött kormányrendeletek s leiratok a kerület egyes helyi s járásközségeinek beadványai s egyéb a kerületi községeket illető ügyekben, amennyiben ezek az autonóm községek illetékességéhez nem tartoznak;

b) a kerületi közös tan- és jótékonyági intézetek vezénylete és felügyelése; valamint a kerületbeli összes tan- és nevelőintézetek feletti felügyelet;

c) mindennemű illetékességi köréhez tartozó folyamodványok s beadványok átvétele s elintézése;

d) az irodai szükséglet és a kerületi képviselők utazási átalányára vonatkozó évenkénti költségvetésnek megállapítása, s ennek a képviselők számarányához képest egy alakítandó bizottság általi kivetése a kerület egyes községeire;

e) a kerületbeli községek és hivatalnokaik, vagy a község egy része, úgy a kerületbeli egyik s másik község között felmerült s eléje terjesztett peres ügyek elintézése s ítélettel eldöntése az e végből alakítandó községkerületi bíróság által. (66. §)

61. § A kerületi képviseletet a kerületi elnök egy hóval az ülés napja előtt, meghívók útján hívja egybe, melyekkel a képviselők az ülés napja, helye és a tárgyalandók iránt azzal értesítetnek, hogy megjelenésükre nézve egy bizonyos idő alatt nyilatkozzanak.

Ha a képviselők kétharmada megjelenését nem ígéri, vagy ha ezek nyilatkozatuk ellenére meg nem jelennének, a kerületi elnök új gyűlést hív egybe, mely alkalommal a képviselők egyharmada határozatképes, mi a meghívókon világosan megjegyzendő.

62. § A kerületi képviselet rendszerint egyszer ül össze évenként, és pedig ezen szabályzat életbelépte után legelőször ott, hol a kerület legnagyobb izraelita hitközsége létezik. Jövőre a képviselőség mindenkor előre határozza el legközelebbi ülésének helyét.

63. § A kerületi előljáróság gondoskodik a kerületi elnökök határozatainak végrehajtásáról, elhatározza a rendkívüli gyűlések egybehívását és képviseli a kerületet harmadik személyekkel szemben.

A kerületi képviselet nevében kiállítandó okmányokat az elnök vagy helyettese s a jegyző írják alá.

64. § A kerületi elnök veszi át a Pesten székelő izraelita országos iroda⁷ útján hozzá érkező kormányrendeleteket s a kerületi képviselethez intézett irományokat, melyeket vagy szétküld vagy maga elintéz, vagy a kerületi képviselet elé terjeszt.

⁷ A pesti Izraelita Országos Iroda mint központi adminisztrációs szerv tartotta a kapcsolatot a hatóságokkal.

65. § A kerületi elnök hivatalos eljárásért, valamint a kerületi levéltár kezeléséért a kerületi képviseletnek felelős.

66. § A községkerületi bíróság következőkép alakíttatik: a kerületi képviselet évenkénti ülésében 24 képviselő tag sorshúzás útján választatik, kik közül az első kisorsolt 12 tag az év első felében, a másik 12 tag pedig az év második felében mint bírák működnek. A kerületi képviselet a bírák mindkét osztályának számára saját kebeléből még a sorshúzás előtt egy-egy elnököt s elnökhelyettest választ, kik mindnyájan a kerületi elöljáróság kezeibe azonnal fogadást tesznek.

Kisebb kerületekben csak 12 tag sorsoltatik ki bírónak, kik azonban az egész éven át működnek.

Előforduló per esetében mindenik fél jogában áll a bírák közül hármat kijelölni, kik a fennforgó esetben nem bíraskodhatnak. A többi hat az elnök vagy helyettesével képezi a községkerületi bíróságot. Ha egyik vagy másik bírósági tag a per által érdekelve van, úgy helyébe a másik osztályból, ott pedig, hol csak 12 bíró lett kisorsolva, a többi képviselők sorából sorshúzás útján helyettes választandó.

67. § A községkerületi bíróság a peres ügyeket rendszerint ott s akkor tárgyalja és intézi el, hol s mikor éppen a kerületi képviselet összehgyül.

A bíróság mindazonáltal a peres felek folyamodására ezen időn kívül is a bírósági elnök lakhelyére, vagy ha valamely a község és annak egy része között támadt per, e peres község helyére is összehívathatik és működhetik; mely esetben a pervesztes fél a felmerült utazási és egyéb költségeket viselni tartozik.

68. § A községkerületi bíróság tárgyalásai nyilvánosak; érvényes határozat hozatalára legalább öt tagnak jelenléte szükséges. Az ítéletek a feleknek írásban és indokoltan kiszolgáltatandók, teljes jogerővel bírnak, s ellenük felfolyamodásnak helye nincsen.

A KERÜLETI ELNÖKÖK GYŰLÉSE

69. § A kerületi elnökök évenként egyszer s pedig március hóban Pesten gyűlnek össze s ezen ülési időre kebelükből elnököt s elnöki helyettest választanak. Ha a községkerületi képviselőségek egyharmada a kerületi elnökök rendkívüli egybegyűlését kívánná s ezt a múlt ülés alkalmával megválasztott elnökkel vagy helyettesével írásban tudatják, ez a kerületi elnökök ülését legfölebb egy hó alatt egybehívandja, hol ismét új elnök és elnöki helyettes választatik.

70. § Az egybegyűlt elnökök hatásköréhez következő tárgyak tartoznak:

I. az izraelita országos iskolai alap kezelésének ellenőrzése az erre nézve megállapított szabályzat értelmében és jelentéstétel ez iránt az izraelita országos egyetemes gyűléshez;

II. a rendszerint háromévenként vagy szükség esetében tartandó rendkívüli országos egyetemes gyűlés egybehívása,⁸ mely utóbbihoz azonban legalább a kerületi képviselvelek felének beleegyezése kívántatik;

⁸ Egyetemes gyűlést a kormányzat a kongresszusi zsidóság többszöri kezdeményezésére sem hívott össze.

III. közös költségen felállított, fenntartatott vagy segélyezett izraelita országos tan- és jótékonyági intézetek fölötti felügyelet, az eziránt megállapított szabályok vagy az egyetemes gyűlés egyes határozatai értelmében;

IV. a magyar és erdélyhoni izraelitákat közösen érdeklő indítványok tárgyalása, ezeknek a községkerületek vagy az egyetemes gyűlés elé terjesztése céljából;

V. az egyetemes gyűlés határozatainak végrehajtása, amennyiben ez az egyes községkerületek illetékességének fenntartva nincsen.

71. § Az egybegyűlt kerületi elnökök saját kebelükből évenként az országos iroda elnökéül egy tagot választanak, kinek állandóan Pesten kell laknia. Ez átveszi a kormányrendeleteket és a kerületi elnökökhöz intézett egyéb iratokat s gondoskodik azoknak kerületi elnökségekhez való szétküldése és közléséről.

72. § Érvényes határozatok hozatalához legalább a kerületi elnökök felének jelenléte szükséges. A határozatok általános szótöbbséggel hozatnak, a különvélemények jegyzőkönyvbe iktathatók.

73. § Az egybegyűlt kerületi elnökök az elnöki iroda költségvetését jóváhagyás végett az egyetemes gyűlés elé terjeszteni tartoznak, melynek jóváhagyása nélkül kiadásokat nem tehetnek.

74. § Az országos iroda költségei az izraelita országos iskolai alapból fedeztetnek, és az egyetemes gyűlés által megszavazandó országos költségvetésbe felveendők.

75. § A kerületi elnökök közös üléseikben hozott minden határozatukért az izraelita egyetemes gyűlésnek, és az országos iroda elnöke hivatalos eljárásáért a kerületek egybegyűlt elnökeinek felelős.

EGYETEMES GYŰLÉS

76. § Az izraelita egyetemes gyűlés az összes magyar és erdélyhoni izraelitáknak a választási szabályzat határozataihoz képest szabadon választott képviselőjéből álló gyűlése.

77. § Az egyetemes gyűlés Pesten ül össze s a megállapított ház- s ügyrend szerint tanácskozik és határoz.

78. § Az egyetemes gyűlés hatásköréhez következő tárgyak tartoznak:

a) az izraelita országos iskolai alap kezelését illető rendelkezés és kezelésének ellenőrzése;
b) az izraelita országos iskolai alap jövedelmei hovafordításának meghatározása és egyes kerületek vagy községek számára az iskolai alapból nyújtandó segély engedélyezése;

c) d) a községkerületi elnökök gyűléseiről szóló jelentés átvétele, ezek számadásainak megvizsgálása s irányukban a feloldó határozat hozatala;

e) az izraelita országos tan- és jótékonyági intézetek állapotáról szóló jelentés átvétele, s az ez irányban szükséges határozatok hozatala;

f) a kerületi elnökök gyűlésének vagy egyes gyűlési tagok előterjesztése s indítványai, úgy egyes községek és személyek folyamodványai fölötti tanácskozás és határozathozatal, amennyiben ezek izraelita hitfelekezeti ügyekre vonatkoznak, de az egyes autonóm hitközségek és községkerületek illetékességéhez nem tartoznak;

g) az izraelita község szervezési iskolai s választási szabályzatok netáni módosításai.

79. § Az egyetemes gyűlés illetékességi köréből az izraelita vallást és szertartásokat illető tárgyak ki vannak zárva.

80. § Az egyetemes gyűlés összes határozatai a vallás- és közoktatási miniszter által Ófelsége elébe terjesztetnek, s jogerővel azon esetben bírnak, ha ellenük a legfelsőbb felügyeleti jognál fogva kifogás nem tétetik.

Midőn vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünket ezen szabályzatok és határozatok foganatosításával megbízzuk, különös akaratunk, hogy az izraeliták egyházügyeire nézve Minket illető legfelsőbb felügyeleti jog teljes mértékében megóvassék, valamint a köztörvényhozás oktatásügyi joga is épségében fenntartassék.

Kelt Schönbrunnban, egyezernyolcszázhatvankilencedik évi június hó tizennegyedikén.

Ferenc József s. k.

B. Eötvös József s. k.

Forrás: HARAI, 1944., II/IV. 319–334., 353.; BALOGH–GERGELY, 2005., 55-ös számú dokumentum.

AZ AUTONÓM HITTÖRVÉNYŰ (ORTODOX) ZSIDÓ HITFELEKEZET ALAPSZABÁLYZATA

(Budapest, 1871. november 15.)

A kongresszusi szabályzatot elutasító ortodox (talmud zsidó) irányzat – amely szigorúan ragaszkodott a vallási hagyományok integritásához – 1871. október 22-én a királytól külön önkormányzati szabályzatot kapott. Ezt a szabályzatot közli a miniszteri rendelet a vármegyékkel, és mi is közöljük a rendelet mellékleteként. Az ortodoxia szabályzata 1905-ben nyerte el végleges formáját.

Ekorra hármas igazgatási struktúra alakult ki. Az ortodoxiát saját központi szerve, a Magyarországi Autonóm Ortodox Hitfelekezet Központi Irodája képviselte. A kongresszusi szabályzatban található községkerületi elnöki szintnek a 15 fős központi bizottság felelt meg, míg az egyetemes gyűlést esetükben a hat évre választott Országos Képviselőlet jelentette, amely 100 tagból állt: 60 világiból és 40 rabbiból. A konzervatív zsidóság nagy hangsúlyt fektetett arra – szemben a kongresszusi hitközségekkel –, hogy a hitközségi igazgatásban a rabbinikus jelenlét erőteljes legyen. A dokumentum eredeti címe: A 26.915/1871. VKM számú rendelet az izraelita hitűgy szervezése tárgyában.

Ő csász. és apost. kir. Felségének folyó évi október hó 22-én Schönbrunnban kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben felhatalmazást nyertem – egyetértőleg a miniszteri tanáccsal – a következő intézkedés megtételére.

Az 1870. évi március hó 18-án hozott és a vármegye közönsége előtt eléggé ismeretes országgyűlési határozatban foglalt elvek szerint az 1868–9. évi izraelita kongresszusi szabályzatok és határozatok értelmében való szervezése keresztülvitelénél kényszerrendszabályok alkalmazása ki lévén zárva, azoknak el vagy el nem fogadása az izraelita honpolgárok valósi és lelkiismeretei meggyőződésén alapuló szabad akaratára hagyott.

Az 1871. évi március 30-án hozott országgyűlési határozattal pedig – a fennebbi elvek fenntartása mellett – a minisztérium felhívott, hogy a kongresszusi, valamint az orthodox izraelita párt részéről a képviselőház elé terjesztett és az izraelita hitűgyet különböző nézetekből fejtegető kérvényeket tanulmányozza, s esetleg az izraelita hitűgy szervezkedésére vonatkozó intézkedéseinel figyelembe vegye.

Ily körülmények közt, miután az orthodox izraeliták érdekeit képviselő „Hitör-egylet” részéről előleges bejelentés után egybehívott gyülekezetben közakarattal készített és tényleg jelentékeny számú hitközségek¹ által elfogadott szervező alapszabályzat a minisztériumnak be lett mutatva, és az közigazgatási és államfelügyeleti jog szempontjából kifogás alá nem esik; az abban hivatolt vallás tanok és szabványoknak pedig, – mint kizárólag a lelkiismereti meggyőződésen nyugvó hittételeknek bírálatába a minisztérium nem bocsátkozhatik: a szervezkedhetés az említett és % alatti idezárt alapszabályzat értelmében azoknak, kik azt elfogadni akarják, ezennel megengedtetik és pedig a nélkül, hogy e tekintetben az illető izraelita hitközségeknek előleges engedélyre szükségük lenne.

¹ A többség továbbra is a neológ irányzathoz csatlakozott.

Miről a vármegye közönsége mihez tartás és további közlés végett oly megjegyzéssel tudósítatik, hogy a kormány és az említett alapszabályzat szerint szervezett hitközösségek közt ideiglenes közvetítő közegül azon hét tagból álló s Budapesten székelő bizottság szolgálhat, melynek tagjai a fennebb nevezett gyülekezet által ily célból választottak meg.²

MELLÉKLET

SZERVEZŐ ALAPSZABÁLYZAT MAGYAR- ÉS ERDÉLYORSZÁG AUTONÓM HITTÖRVÉNYHŰ ZSIDÓ HITFELEKEZETE SZÁMÁRA

ELSŐ SZAKASZ A HITFELEKEZET

1. § Magyar és Erdélyország hittörvényhű (orthodox) zsidói – Askenazim és Szeferdim,³ – kik hajdan óta a Schulchan-Aruchba iktatott hittörvények⁴ alapján állanak, önálló autonóm hitfelekezetté alakulnak meg.

2. § A Schulchan-Aruchba iktatott hittörvények és szabványok – az askenaz és szefard vallásgyakorlatok egyenlő jogosultságának épen hagyásával – megcsonkíthatlan zsinórmértékül szolgálnak a hitfelekezet és a hitközségek minden vallási, hitgyakorlati és szertartási ügyeire nézve.

3. § Az egyes hitközség csatlakozása Magyar- és Erdélyország autonóm hittörvényhű zsidó hitfelekezetéhez ezen szervező alapszabályzat elfogadása által eszközöltetik. Azon zsidó egyedek vagy csoportok csatlakozása, melyek nem alakulnak önálló kerületi hitközségekké, az által történik: hogy magukat egy autonóm hittörvényhű zsidó hitközségbe, illetőleg rabbinátusi kerületbe főlvetetik.

A kilépés Magyar- és Erdélyország autonóm hittörvényhű zsidó hitfelekezete kebeléből egy olyan hitközségi szabályzat elfogadása vagy határozathozatala által lesz nyilvánvaló, mely a jelen szervező alapszabályzat pontozatainak egyikével ellenkezik.

MÁSODIK SZAKASZ A HITKÖZSÉG

4. § Az autonóm hittörvényhű zsidó hitközség az egyének önkéntes egyesülése által alakul testületté a végre, hogy mindazon intézményeket létrehozza és fenntartsa, – továbbá mindazon tisztviselőket szerződtesse és díjazza, melyekre a Schulchan-Aruchba iktatott hittörvények értelmében szüksége van.

² A 7 tagú bizottság ideiglenes országos vezetőség volt.

³ Askenázi: a középkorban német nyelvterületről közép- és kelet-európai államokba elvándorló izraelita, szefárd: az ibériai félszigetről, Spanyolországból származó zsidó.

⁴ Schulchan-Aruch, Sulchán Áruach (Terített asztal): Josef ben Efraim Karo (1488–1575) törvénytára, amely véglegesen szabályozta a zsidó hitéletet.

5. § Minden ily hitközség autonóm, egymástól független testületet képez, önállóan készíti el helyi viszonyainak megfelelő hitközségi szabályzatait s ezek alapján alakul meg.

6. § Ezen hitközségeknek a jelen szervező alapszabályzat elfogadásától számítandó legfőlegb három hó lejártáig el kell készíteniük helyi szabályzataikat, melyeknek sem a Schulchan-Aruch, sem a jelen szervező alapszabályzat, sem az állami törvények határozványaival ellenkezniük nem szabad. Az olyan hitközségi elöljáró vagy bármely más tisztviselő, – ki a hitközség intézményeinek vagy szokásainak a Schulchan-Aruhchal össze nem egyeztethető megváltoztatását indítványozza nyilvánosan, ez által rögtön elveszti hivatalát.

7. § Egyesek vagy töredékek, – netaláni kilépésük a hitközség kebeléből meg levén engedve, – tartoznak a hitközség által kilépésük időpontjáig harmadik személyek irányában elvállalt kötelezettségeknek azontúl is megfelelni; kivévén, ha kilépésüket kielégítő érvekkel indokolni képesek. A kilépő egyének vagy töredékek által felhozott indokok kielégítő vagy ki nem elégítő volta fölött a választott bíróság határoz (11–19. §).

8. § Már fennálló hitközségek eddigi jogviszonyai a hitközségi tagokhoz vagy tisztviselőkhoz és viszont, a jelen szervező alapszabályzat elfogadása által nem változnak; föltéve, hogy a magyar- és erdélyországi autonóm hittörvényhű zsidó hitfelekezethez való csatlakozás által, érvényességét az utóbbiak is elismerték.

9. § Egyesek, töredékek, úgy mint egész közösségek szabadon alakulhatnak, Magyar- és Erdélyország területén, kerületi hitközségekké, és pedig politikai territorialis beosztásra való tekintet nélkül. Közös hitközségi és iskolai érdekeiknek és viszonyaiknak megfelelő szabályzataikat önállóan készítik el, s ezek alapján alakulnak meg. Az egyesülésük alapjául szolgáló szabályzatnak azonban szintén nem szabad ellenkeznie sem a Schulchan-Aruch, sem a jelen szervező alapszabályzat, sem az állami törvények határozványaival.

HARMADIK SZAKASZ A CHEVRA-KADISCHA (SZENT EGYLET)⁵ ÉS MÁS, KIZÁRÓLAG ZSIDÓ CÉLOKRA FENNÁLLÓ VAGY ALAKULANDÓ EGYLETEK

10. § A Chevra-Kadischa és más, kizárólag zsidó célokra fennálló vagy alakulandó egyletek szabályzatai azon rájuk származott hagyományos szokások értelmében állapítandók meg, melyek a Schulchan-Aruhba iktatott hittörvények nem ellenkeznek. A Chevra-Kadischa, nemkülönben más kizárólag zsidó célokra fennálló vagy alakulandó egyletek autonóm testületeket képeznek, melyek a hitközségektől függetlenek.

⁵ Chevra-Kadischa (Káddisa): Szentegylet, ősrégi, temetkezéssel foglalkozó zsidó szervezet. Mivel a zsidóság a halott mielőbbi eltemetésében nagy micvát (parancsot) lát, innen a szervezet jelentősége. Ekkor szinte minden magyar faluban működött. Halottmosással, sírásással is foglalkoztak.

NEGYEDIK SZAKASZ A VÁLASZTOTT BÍRÓSÁG

11. § A hitközségek kebelében vagy között netán felmerülő hitközségi viszályok, választott bíróságok által döntetnek el véglegesen, melyek csakis az autonóm hittörvényű zsidó hitfelekezet tagjai közül és a Schulchan-Aruchba idevágó szabványai szerint választandók és állítandók össze. (12., 14., 16. §)

12. § Az oly hitközségi viszályoknál, melyek kizárólag közigazgatási vagy pénzügyi természetűek, mindenik vitázó fél két-két világi tagot választ bíróvá, kik azután együtt egy rabbit választanak magukhoz elnökül. A választott bíróság egyszerű szavazattöbbséggel dönt.

13. § E választott bíróság ítélete jogérvényessé lesz, ha az ítélet kihirdetésétől számítandó nyolc nap alatt, a vitázó felek egyike sem jelenti be az elnöknel a föllebbezést.

14. § A föllebbezési választott bíróságba mindenik vitázó fél egy-egy rabbit és világi tagot választ bíróvá, kik azután együtt egy rabbit választanak magukhoz elnökül. A föllebbezési választott bíróság világi tagjai csak votum informativummal⁶ bírnak. A föllebbezési választott bíróság rabbi tagjai egyszerű szavazattöbbséggel döntenek.

15. § Ha valamely választott bíróság tagjai a választandó elnökre nézve meg nem egyezhetnének: úgy az általuk e tisztségre kijelölt egyéniségek között a sors határoz.

16. § Vallási ügyek vagy szokások miatt fennforgó viszályoknál a vitázó felek a bíróságot a 14. §-ban körülírt módon választják meg. Ezen választott bíróság rabbi tagjai egyszerű szavazattöbbséggel döntenek, – világi tagjai csak votum informativummal bírnak. Ezen választott bíróság ítélete ellen föllebbezésnek nincs helye.

17. § Ha azonban – vallási ügyek vagy szokások miatt fennforgó viszályoknál – a választott bíróság elnöke sors útján választatott: csak az egyhangúlag hozott ítélet jogérvényes. De ha az ítélethozásnál ily egyhangúság nem jöhetne létre, a külön véleményű választott bírónak jogában áll, 10 hazai elismert hittörvényhű zsidó rabbi tekintély javaslatba hozása. A másik két választott bírónak azok közül egyet meg kell nevezniük, kinek a vitás kérdés ítélethozás előtt, véleményadás végett előterjesztendő. A fenn körülírt módon megnevezett rabbitekintély írásban adott véleménye, a választott bírának végérvényes ítélethozás előtt döntő zsinórmértékül szolgáljon.

18. § Ha a vitázó felek bármelyike új érvelési mozzanatokat képes felhozni, jogában áll: a vitás ügyet, habár a választott bíróság már egy ízben végérvényes ítéletet hozott is fölötte, ugyanannak a választott bíróságnak újjólagos megvizsgálás, illetőleg ítélethozás végett elébe terjeszteni.

19. § Az egyik vitázó fél felszólításától számítandó legföllebb 15 napi határidő lefolyásáig, az ellenfél köteles, a választott bíróságba általa választandó tagokat megnevezni.

⁶ votum informativum: véleménynyilvánító (tehát nem ügydöntő jellegű) szavazat.

ÖTÖDIK SZAKASZ AZ OKTATÁSRÓL

20. § A világi tantárgyakbani oktatásra nézve Magyar- és Erdélyország autonóm hittörvényhű zsidó hitközségei, az érvényben levő országos iskolai törvényt tekintik mérvadóknak.

21. § Az ifjúság oktatására nézve a héber tantárgyakban, első sorban az illető szülőknek kell gondoskodniuk. Az a kötelesség ellenben a hitközségeket illeti, hogy fizetésektelen gyermekeknek a 22. §-ban meghatározott héber tantárgyakbani oktatásáról gondoskodjanak. Oly hitközségekben, melyekben közös héber- vagy confessionális hitközségi iskolák állanak fenn: az egyes hitközségi tagoknak szintúgy, mint egyes csoportoknak, mégis szabadságukban áll, hogy gyermekeik oktatásáról a héber tantárgyakban magán úton gondoskodjanak. A hitközségi tagok azonban mindenesetre kötelesek, a rájuk, fizetésektelen gyermekek oktatása céljából, az autonómia követelményei szerint kivetett járulékok viselésére. Olyan hitközségi tagokra, kik gyermekeiket magánúton taníttatják, nem szabad a fizetésektelen gyermekek oktatása céljából nagyobb hányadot kivetni, mint azon hitközségi tagokra, kiknek nincsenek tanköteles gyermekeik.

22. § A világi tantárgyakbani oktatás az állami iskolatanács főfelügyelete és a hitközségek által szabadon választandó tanügyi bizottság közvetlen felügyelete alatt áll. A héber tantárgyakbani oktatás ellenben a hitközségi tanodákban, a hitközség által választandó, s e célnak megfelelő tanügyi bizottság kizárólagos felügyelete alatt van, melynek élén a rabbi áll. Ezen bizottság rendelkezik egyszersmind a tananyag mennyisége fölött a mikra, misna és talmudból, – nemkülönben a zsidó hitgyakorlati élethez szükséges rituálé ismeretére nézve.

23. § A szerződteni kívánó tanítók kötelesek úgy a pedagógiai tudományos képzettségükről, mint vallás-erkölcsi életpályájukról hiteles bizonyítványokat előmutatni, és pedig az utóbbiakat egy hittörvényhű zsidó körökben elismert rabbi és egy hitközségi elöljáró aláírásával ellátva.

A tanítók hivatalos működése és vallás-erkölcsi magaviselete miatt netán fennforgó viszályok esetében is szintúgy, mint a hitközség más belviszályaira nézve a 11–19. §-ban körülírt választott bíróság határoz végérvényesen.

HATODIK SZAKASZ A RABBI

24. § A rabbi feladata a következőkben áll:

- a) A hittörvények tanítása- és magyarázatában, vallásügyi kétkedéseknek a Schulchan-Aruch értelmében való megoldásában, nyilvános hitszónoklatok tartásában.
- b) Esküvők, elválások és chalizoth⁷ végrehajtásában.

 ⁷ Chalizoth (egyes számban: chaliza/chalizó), vagy Chaliza-szertartás: a szó jelentése „sarulevetés”.

c) Az ellenőrzésére bízott hitközségi, vallási és vallásgyakorlati hitközségi hivatalnokok fölötti felügyeletben.

25. § A rabbi meghatározásai csak úgy érvényesek, ha a Schulchan-Aruch szabványain alapulnak.

26. § Csak olyan egyéneket szabad rabbik gyanánt szerződtetni, kik három, hittörvényhű zsidókörökben elismert rabbitól a rabbinatusi tisztség gyakorlására oklevelet kaptak.

27. § Azon rabbik, kik a jelen szervező alapszabályzat létrehozásakor már hivatalos működésben voltak, nem kötelesek a 26. §-ban felállított követelményeknek eleget tenni.

HETEDIK SZAKASZ AZ ANYAKÖNYVEK

28. § Mindenik hitközség köteles gondoskodni róla, hogy kebelében az országos szokásos nyelvek valamelyikén, és az ide vonatkozó országos törvények szerint, anyakönyv vezettessék.

29. § Az anyakönyv behozataláért a hitközség, helyes vezetéséért pedig az ezzel megbízott közeg felelős.

Forrás: Magyarországi Rendeletek Tára 1871. 436–446.; BALOGH–GERGELY, 2005., 58-as számú dokumentum.

SZABÁLYZAT AZ ERDÉLYI RÓM. KAT. STÁTUS IGAZGATÓTANÁCSÁNAK MEGALAKULÁSÁRA ÉS MŰKÖDÉSÉRE

(Kolozsvár, 1873. június 16.)

Az erdélyi római katolikus Státus szabályzatának jóváhagyásakor az uralkodó megengedte, hogy 24 tagú Igazgatótanácsot válasszanak. Ehhez azonban külön szabályzatot kellett alkotni, amelyet a Státus 1873. május 13-i II. rendes közgyűlésében fogadott el. A kultuszminiszter a szabályzatot az erdélyi püspökhöz írt, 1008/1873. VKM sz., június 16-án kelt levelében megerősítette.

I. FEJEZET

1. § Az erdélyi egyházmegyei igazgatótanácsot¹ a megyéspüspök, illetőleg a káptalani helynök és az egyházmegyei gyűlés által saját tagjai közül választott 8 egyházi – kik közül legalább egy káptalani – és 16 világi egyén képezi.

Ezenkívül tagjai az igazgatótanácsnak a világi elnök, az előadó és titkár; a többi tisztviselek, ú. m. pészternok, ellenőr, számvevő, jogtanácsos, az igazgatótanács rendeletéből kötelesek ugyan a tanácsülésben megjelenni, de csak tanácskozási szavazattal bírnak.

2. § Az igazgatótanácsosokat az egyházmegyei gyűlés saját kebeléből három évre választja. Ezen igazgatótanácsnak egyharmada – a megválasztás rendje szerint – évenként kilép de újra megválasztható. A kilépés sorrendje fölött az első két évben sorshúzás határoz.

3. § Az igazgatótanács székhelye ez idő szerint Kolozsvár. A tanácsosok fizetést, vagy napidíjat nem élveznek.

4. § A közgyűlés választja a világi elnököt, az előadót és a titkárt, a két utóbbit élethossziglani tartamra, valamint megválasztja a tiszteletbeli előadót és titkárt három évre.

5. § A világi elnök a püspök akadályoztatása esetében elnöke az igazgatótanácsnak, vezeti a tanácskozást, felügyel az ügyek elintézésére, fegyelmi jogot gyakorol a segéd- és szolgaszemélyzet felett, s egyáltalában a kormányzás élén áll. Ha a világi elnök is akadályozva lenne, e tisztelet a legidősebb tanácsstag teljesíti.

6. § Az igazgatótanács hatásköre a személyi kinevezési ügyekben, a köznevelés terén, a kat. egyházi és iskolai javak és alapítványok tekintetében, s általán fogva az erdélyi püspökmegyei kat. egyház világi vonatkozású összes ügyeiben a közgyűlés megbízásából és ellenőrzése alatt kiterjed mindazokra, mik a szoros értelemben vett hittani, egyházkormányzási, liturgiai és egyházfegyelmi dolgok körén kívül, az egyházi és világi híveket közösen érdeklik.

7. § Az igazgatótanács ezen utasítás értelmében végrehajtja a közgyűlés határozatait, elintézi az iskola s nevelési ügyeket, s általában intézkedik mindazon ügyekre nézve, melyek az erdélyi egyházmegyei róm. kat. státus önkormányzatára vonatkoznak.

¹ Az Igazgatótanács lényegében az önkormányzat „végrehajtó szerve” volt.

8. § Jelesen az igazgatótanács:

a) megválasztja és beállítja a közgyűlés választása alá nem tartozó tisztviselőket, a segéd- és szolgaszemélyzetet, s ezek fizetését megállapítja;

b) gyakorolja a tanulmányi és vallásalapot megillető kegyúri jognál fogva az azokból teljesen javadalmazott egyházakban a lelkészfelajánlási jogot;

c) az alapítványokat és ösztöndíjakat adományozza, vagy visszavonja, e részben azonban az alapítók szándéka és rendelete szerint köteles eljárni;

d) az iskola és nevelésügy állásáról magának hivatalos tudomást szerez, és felügyel arra, hogy az e célnak, a haladás kívánalmának megfelelőleg kezeltesse, és a közgyűlés erre vonatkozó határozmányai pontosan teljesíttessenek; megszünteti az e részben netán tapasztalt hiányokat, visszaéléseket vagy hanyagságokat;

e) az alapokból tenni kellettő fizetéseket utalványozza, e részben azonban a közgyűlés által megállapított költségvetésen túl nem mehet, de ha mégis rendkívüli, előre nem látott esetek oly kiadások megtételét szükségelnék, melyeket az alapra vagy a státus közérdekére különben háruló kár miatt halasztani nem lehet, ez esetekben – amennyiben áthelyezés által se volna a szükséglet fedezhető – a költségvetés határán túl is saját felelősségére utalványozhat ugyan, de köteles ezen eljárását a legközelebbi gyűlésen igazolni;

f) felügyel az egyházmegyei kat. státus javaira és az ezek érvényesítésére, megőrzésére vagy megvédésére szükséges intézkedéseket megteszi, képviseli peres és peren kívüli esetekben minden hazai hatóságok és bíróságok előtt az erdélyi püspökmegyei kat. státust úgy cselekvő, mint szenvedő ügyekben;

g) az ingó és ingatlan vagyon állásáról magának időszakonként jelentést tétet, és annak fenntartásáról és gyarapításáról gondoskodik. Az ingatlan javakat és haszonvételi jogokat vállalkozóknak leendő bérbeadás végett kihirdeti, árverezteti, a biztosítékot beveszi s egyáltalában szerződik úgy és azon módon, ahogyan az alapra nézve hasznosabbnak tartja.

9. § Az egyházmegyei közoktatás állapotáról évenként kimerítő jelentést teszen az egyházmegyei gyűlés elé, s az e téren szükségesnek mutatózó javításokat mind a tanrendszerre, mind a tanodákra nézve indítványozza.

10. § Az egyházmegyei gyűlés intézkedése alatt álló köznevelési intézetekbe tanárokat nevez. Kivétetnek e tekintetben a szerzetesrendek tanító intézetei, továbbá a hitoktatói és hitelemzői állások általában, valamint azon tanári állomások is, melyekre e kinevezési jog az alapítványelvek által szabályozva van; ily tanárok is azonban tanképességüket igazolni tartoznak.

11. § Az egyházközségi tanácsok által választott tanítókat az esperesi tanács jelentése folytán, ha – ellenük semmi kifogás fenn nem forog, vagy a felmerült kifogást alaptalannak, illetőleg elégtelennek találja, – megerősíti s részükre az alkalmazási okmányt kiszolgáltatja; – amennyiben megerősítést nem adhat, új választást rendel.

12. § Nyilvántartja a közgyűlés, illetőleg az igazgatótanács által megállapított tanári s tanítói fizetéseket. Ezeknek pontos kiszolgáltatására felügyel. Mulasztások esetében intézkedőleg közbelép.

Amennyiben a megállapított tanári s tanítói fizetésekre nézve az egyházmegye viszonyaihoz képest eltérések kívántatnának, ez iránt a szükséges felterjesztés eszközölése végett az egyházmegyei gyűlésnek jelentést tesz.

13. § Az egyházmegyei gyűlés rendelkezése alatt álló pénztár felelősség alatti kezeléséről gondoskodik; az évi költségvetés tervezetét kellő időben elkészíti, abban a költségi szükségletek egyes rovatai szerint állítatnak meg az átalányösszegek:

- a) a személyzeti rendszeres fizetésekre;
- b) kezelési folyó költségekre;
- c) az alap természete és rendeltetése szerint, lelkészek, egyházak, növeldek vagy iskolák szükségleteire;
- d) szükséges építkezésekre és beruházásokra.

14. § Az egyházmegyei gyűlés intézkedése s ellenőrsége alatt álló vagyonok s alapítványok kezeléséről vezetett számadásokat az illető kezelőktől évenként bekívánja, megvizsgálja s netán szükséges észrevételei kíséretében azon egyházmegyei gyűlés elé terjeszti, melyet a megyés püspök minden évben az 1866. évben megállapított alapon azon számarányban hív egybe, hogy a világi tagoknak száma mindenkor két annyi legyen, mint az egyházi tagok száma.

15. § Az egyházközségi vagyon és jövedelmeknek az illető egyházközségi tanácsok által leendő helyes kezelését ellenőrzi.

16. § Az üresedésbe jött püspöki javadalom leltár melletti átvételénél s átadásánál, valamint az üresedésben lévő püspöki szék ily javadalmi jövedelmeinek kezelésénél a káptalan hozzájárulásával teljesíti mindazt, mi hasznosnak, szükségesnek mutatkozik. A birtokálladék és leltár épségben tartása fölötti folytonos és közvetlen őrködés az egyházmegyei tanácsot illetvén.

17. § Felügyel, hogy a kegyurak kötelességei pontosan teljesíttessenek.

18. § Az egyházmegyei tanács, mint felülvizsgálati hatóság határoz mindazon panaszok és folyamodások felett, melyek az esperesi tanácsok végzései s intézkedései ellen nyújtnak be.

19. § Szükség esetében rendkívüli egyházmegyei gyűlés összehívását eszközzi.

20. § Az egyházmegyei tanács tagjai mindazon határozatért, melyhez szavazataikkal járultak, egyenként felelősek. A tanácsülés jegyzőkönyvében tehát, midőn véleménykülönbségek forognak fenn, az egyes szavazatok mindenkor név szerint kiteendőek. Érvényes határozathozatalra rendszeren az elnökkel együtt öt tag, vagyont illető és más fontosabb ügyekben az elnökön kívül hat tag jelenléte kívántatik.

21. § Minden tisztviselő számára az igazgatótanács részletes utasítást fog adni, valamint maga ügyrendjét is elkészíti, s mindezeket utólagosan a közgyűlés elé terjeszti.

II. FEJEZET ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK

22. § Az igazgatótanács működését megválasztása után azonnal megkezdzi, s a megszüntetett kat. bizottság teendőit átveszi.

23. § Feladata leend az igazgatótanácsnak az előleges lépéseket és netán szükséges előmunkálatokat megtenni arra nézve, hogy a kat. vallási-, tanulmányi-, ösztöndíj-, s egyéb

alapok és alapítványok, melyek jelenleg államkormányzati közegek által kezeltetnek, a státusgyűlés jelen határozata és utasítása folytán az igazgatótanácsnak átadassanak, azok pontos számbavétel után leltárba foglaltassanak s az igazgatótanács kezelése alá vétessenek.

24. § Gondoskodik az igazgatótanács arról is, hogy az erdélyi róm. kat. egyházmegyét illetőleg ennek alapjait, iskoláit tárgyaló levéltára a volt erdélyi országos kormányzat levéltárával a múlt század óta egybe lévén elegyítve, az egyházmegyét illető levéltár elkülönítessék, s az igazgatótanács székhelyén, Kolozsvárt, a végre az egyházmegye valamelyik középületébe elhelyeztessék, gondoztassék.

25. § Ezen eljárásairól az igazgatótanács az egyházmegyei közgyűlésnek jelentést tesz és szükség esetében rendkívüli közgyűlésnek egybehívását indítványozza.

Forrás: HARAI, 1944., II/II. 296–300.; BALOGH–GERGELY, 2005., 59-es számú dokumentum.

**Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGÉNEK
A MAGYAR KIRÁLYI VALLÁS- ÉS
KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUMTÓL 11.652/1875.
SZ. A. KIBOCSÁTOTT RENDELETE, A GÖRÖGKELETI
SZERB NEMZETI EGYHÁZI KONGRESSZUS
SZERVEZETE TÁRGYÁBAN
(Fiume, 1875. május 14.)**

A Magyar Királyság területén és Erdélyben élő szerb és román ortodoxok az autokephal karlócai szerb metropoliaába tartoztak. 1848. december 15-én Ferenc József császár nyílt parancssal Josif Rajacic metropolitának pátriárkai méltóságot adott (amit azonban az egyetemes keleti egyház – a konstantinápolyi pátriárka – soha nem ismert el). Miután 1864-ben a román ortodoxok kiváltak a szerb egyházból és saját metropoliat alakítottak, a karlócai metropoliahoz 6 püspökség tartozott: bácsi (Újvidék), budai (Szentendre), károlyvárosi, pakráci, temesvári és verseci.

1864. június 25-én a szerb nemzeti egyházi kongresszus Masirevics Sámuelt választotta metropolitává, és az uralkodó ezt megerősítette, s ezután augusztus 18-án ünnepélyesen beiktatták. Ezt követően kidolgozták a kongresszus szervezeti szabályzatát, amelyet jóváhagyásra a király elé terjesztettek. Ferenc József a m. kir. minisztérium egyetértésével 1868. augusztus 10-én megerősítette az 1864/65. évi szerb nemzeti egyházi kongresszus határozatait (lásd a 39-es számú dokumentumot), majd a magyar országgyűlés az 1868:IX. tc.-kel becikkelyezte. A végrehajtásról az 1868. december 13-i 22.391/1868. sz. VKM végrehajtási utasítás szólt. A kiegyezés után az 1864/65-ös szabályzaton változtatásokat eszközöltek, s ennek királyi megerősítésére 1875. május 14-én került sor (ennek szövegét alább közöljük). A görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus szinte külön szerb parlamenentként működött az országban.

MI ELSŐ FERENC JÓZSEF,

Isten kegyelméből ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Tótországok apostoli királya stb.

Királyi üdvözetünket mindeneknek, kiket ezen ügy jelenben illet, vagy jövőendőben illetni fog.

Miután a görögkeleti szerb metropolita és patriarchai szék szerencsés betöltése s a megválasztott és Általunk legkegyelmesebben megerősített metropolita-patriarchának a m. 1864. évi augusztus hó 18-án történt ünnepélyes beiktatása után, a Karloviczon ülésező görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus, a kongresszus szervezetére vonatkozó szabályzatot újabb tanácskozás alá vette és elkészítette és azt legalázatosabb felirata kíséretében a Mi legfelsőbb jóváhagyásunk megadása iránti hódolatteljes kérelemmel Előnkbe terjesztette: Mi azt m. kir. minisztertanácsunk véleményes előterjesztése folytán némely, részint a Mi legfelsőbb királyi felügyeleti, illetőleg jóváhagyási és megerősítési jogunk gyakorlásának szempontjából, részint a helyesebb és szabatosabb kifejezések tekintetéből követelt

változtatásokkal legkegyelmesebben megerősítendőnek találván, arra nézve kiadtuk és kiadjuk jelen királyi rendeletünket; a mellyel ezennel megerősített határozatok a következők:

A GÖRÖGKELETI SZERB NEMZETI EGYHÁZI KONGRESSZUS SZERVEZETE

A görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus szervezése Ő csász. és ap. Kir. Felségének alkotmányos úton gyakorlandó főfelügyeleti, illetőleg jóváhagyási és megerősítési joga ép-ségben tartása mellett következőképpen állapíttatik meg:

1. § A görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus a szerb metropólia körébe eső görögkeleti hívek képvisellete egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyekben.

2. § A görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus áll 75 képviselőből, kik közül 25 az egyházi, 50 a világi rendből választatik, a kongresszusi választási rend szerint.

A karloviczi érsek¹ és görögkeleti szerb metropolita és patriarcha, úgyszintén a megyés püspökök méltóságuknál fogva tagjai a kongresszusnak.

3. § A kongresszusi képviselők három évre választatnak. Az időközben megürült helyekre választott képviselők megbízása az eredetileg megválasztott képviselőkével egyidőben enyészik el.

4. § A képviselők a választók részéről utasításokhoz kötve nincsenek.

5. § A kongresszusi képviselők választásának érvényessége fölött a kongresszus dönt és e végből jogában áll megbízottat küldeni, ki azon körülmények megállapítása végett, melyeket a választás érvényének megítélésére tudnia szükséges. A megbízott kiküldetését a politikai hatóságnak mindig előre bejelenti s ez a rend fenntartására szükséges intézkedéseket megteendi, de közreműködése csak arra terjed ki, hogy a vizsgálgó megbízott eljárásában tettleg ne akadályoztassék.

6. § A képviselők működésük idejére napidíjakat és útiköltségeik kárpótlását kapják a kongresszus által meghatározandó mód szerint.

7. § A görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus rendesen minden harmadik évben húsvét és pünkösd közti időszakban gyűl össze; rendkívülieg a szükség szerint.

A rendkívüli összejövetel szükségét maga a kongresszus vagy a kongresszusi választmány (21. §) vagy ennek elnöke bírálja meg.

Minden eltérés az összejövetel rendes idejétől, a rendes összejövetelnek további meghosszabbítása, valamint rendkívüli összejövetel egybehívása – ez utóbbi a tanácskozási tárgyak megjelölése mellett, az elnök által Őfelségének előlegesen bejelentendő.

A kongresszusi ülések rendszerint hat hét alatt befejeztetnek.

8. § Azon esetben, ha Őfelsége legfelsőbb felügyeleti jogát királyi biztos által kívánja gyakorolni, ez a kongresszus tárgyalásaiba és határozatai hozatalába be nem foly, sem annak törvényes működését nem akadályozhatja.

9. § A kongresszust a metropolita és patriarcha, vagy ha annak széke üresedésben van, a

¹ Karloviczi: karlócai.

metropóliai egyháztanács Őfelségéhez teendő előleges bejelentés mellett és Őfelsége jóváhagyásának megnyerése után hívja össze.

A kongresszust Őfelségének joga van elnapolni, úgy szintén fel is oszlatni, mely utóbbi esetben a kongresszusi képviselők választásának érvénye is megszűnik; egyszersmind azonban a metropolita-patriarcha új kongresszus összehívása végett tartozik három hónap alatt jelentést tenni Őfelségéhez.

10. § A kongresszus határozza meg saját ügyviteli rendjét, mely Őfelsége legfelsőbb jóváhagyásának megnyerése után a következő ülésszakon lép érvénybe. – A kongresszus alapítja meg napirendjét.

11. § A kongresszus megalakultnak nyilvánítatik, ha az összes megválasztott képviselők felénél több igazoltatott és a kongresszusi tisztviselők megválasztottak.

A kongresszus határozatképességére a kongresszusi tagok abszolút többségének jelenléte kívántatik meg, határozatait pedig jelenlévő tagjainak általános többségével hozza.

12. § A kongresszus elnöke a karloviczi érsek és görögkeleti szerb metropolita-patriarcha, vagy a metropolita-patriarchai szék üresedése esetében a felszentelése szerint legidősebb püspök.

13. § A kongresszus választ alelnököt a világi rendből a kongresszusi időszak egész tartamára, ki az elnöknek akadályoztatása esetében azt helyettesíti és annak teendőit végzi. Hasonlóképpen a kongresszus választja a szükséges jegyzőket minden egyes ülésszakra.

14. § A kongresszus jegyzőkönyvei a kormány kívánatára hitelesítés után a m. kir. minisztérium elnökéhez hiteles másolatban felterjesztetnek.

A kongresszusi felterjesztések az elnök, alelnök és jegyző által iratnak alá.

15. § A kongresszus határozatai a kongresszus elnökei, illetőleg a kongresszusi választmány által hirdettetnek ki és vétetnek foganatba.

16. § A kongresszus semmiféle küldöttséget nem fogad el.

A kongresszus egyesekkel, testületekkel vagy hatóságokkal csak a kongresszusi elnökség útján érintkezik.

17. § A kongresszus ülései nyilvánosak.

A rendet és csendet fenntartani az elnök joga és kötelessége; a hallgatóság köteles magát csendesén viselni.

18. § A kongresszus hatásköre – Őfelsége legfelsőbb felügyeleti jogának épségben tartása mellett – kiterjed az 1. §-ban érintett tárgyakat illető ügyeknek intézésére, rendezésére, saját közegei által igazgatására s az azokra vonatkozó határozatok végrehajtására; ilyenek nevezetesen:

1. a görögkeleti szerb nemzeti egyházi önkormányzat fenntartásáról való gondoskodás;
2. a görögkeleti szerb metropolita-patriarcha és metropóliai közegek megválasztása.

Nem terjed ki ellenben a kongresszus hatásköre a dogmatikai, hittanítási, szertartási és liturgiai ügyekre, valamint az egyházi fegy- és rendre vonatkozó vallásos fegyelemre sem.

19. § Különösen a kongresszus teendői közé tartozik, hogy megállapítsa:

1. A plébániák, esperességek és egyházmegyék rendezését illető szabályzatokat, ide értve az egyházmegyék számának és területének megállapítását is; továbbá az egyházközségek, egyházmegyeyei és metropóliai hatóságok, egyházmegyeyi gyűlések és görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus szervezetére vonatkozó szabályzatokat.

2. A plébániai papság, zárdabeli szerzetesek, esperesek, püspökök és metropolita-patriarcha javadalmazását illető szabályzatokat.²

3. A hitfelekezeti alsóbb és felsőbb rendű iskolák és tanintézetek szervezésére vonatkozó szabályzatokat, ide értve a tanrendszer megállapítását is, az államtörvények korlátai között, kivéve azonban a hittani intézet tanrendszerét, melyet a püspöki zsinat szabályoz, és pedig a világi tantárgyakat illetőleg a nemzeti egyházi iskolai tanács meghallgatásával.

4. A nemzeti egyházi javak – ide értve a zárdajavakat is – alapok és alapítványok igazgatására, ellenőrzésére és hovafordítására vonatkozó szabályzatokat, az alapítási célra való tekintet, amint ez az 1868. augusztus 10-iki kir. rendelettel jóváhagyott 1865-iki kongresszusi végzésben is meg van határozva.

5. A metropolita-patriarcha és a püspök kezelése alatt álló nemzeti egyházi javak, alapok és alapítványok felügyeletéről szóló szabályzatokat.

6. A görögkeleti szerb nemzeti egyházi alapok és alapítványokból való kölcsönadásokat illető szabályzatokat.

7. Fegyelmi szabványokat és rendszabásokat a kongresszus által hozott szabályzatok körében.

8. Új zárdák felállítása és a fennállók eltörlése iránti intézkedéseket; mindezen eddig elősorolt kongresszusi szabályzatok és intézkedések csak Őfelségének jóváhagyása után lépnek érvénybe.

9. Az egyházi és művelődési célok szükségleteire fordítandó költségeknek, minden nemzeti egyházi alapok, alapítványok és intézeteknek – ide értve a zárdákat is – a kongresszus által megállapított előirányzata a m. kir. minisztérium elnökéhez felterjesztetik, az afölötti felügyelés végett, hogy az alapok és alapítványok kezelésében a fennálló szabályzatok megtartatnak-e?

Ha a nemzeti egyházi javak, alapok, alapítványok elidegenítése, megterhelése vagy átválttatása, illetőleg céljának megmásítása, valamint az előirányzatban megállapított valamely szükségletnek rovatlan útján kivetése forog fenn: erre Őfelségének beleegyezése kívántatik meg.

10. A zárszámadások az előirányzatban megnevezett alapokról, alapítványokról és intézetekről – kivéve a zárdai és tanintézeti számadásokat, melyekről a szervezet 22. § h) pontja intézkedik – a véghatározat kiadása előtt a m. kir. minisztérium elnökéhez felterjesztendő annak felügyelése végett: hogy a kongresszus előirányzatával megegyeznek-e, és hogy azok megvizsgálása (revíziója) alaki tekintetben helyesen vitetett-e végbe?

A plébániák, esperességek és egyházmegyék száma és területének megállapítása, új zárdák felállítása és a meglévők megszüntetése, az egyházi konzisztóriumok és metropoliai egyházi tanács (appellatorium) szervezése a püspöki zsinat meghallgatásával történik.

20. § A kongresszus választja:

- a) külön rendszabály szerint a görögkeleti szerb metropolita-patriarchát;
- b) a metropoliai egyházi tanács egyházi és világi tagjait, a püspök kivételével;
- c) az egyházmegyei iskolai előadókat, az iskolai főelőadót és a nemzeti egyházi iskola-tanács tagjait.

² Az ortodox megnevezés helyett a magyar törvények és jogszabályok 1867 után a görögkeleti keresztény egyházat használják. A keleti egyházban egységes szerzetesség van.

Az iskolai főelőadó, úgyszintén az egyházmegyei iskolai előadók választása legfelsőbb megerősítés végett fölterjesztendő;

d) a kongresszusi választmány tagjait és póttagjait.

A b), c) és d) alatti választások a szavazatok általános többségével szavazati lapok beadása mellett történnek.

21. § Kongresszusi választmány állíttatik föl, mely 9 tagból áll: a metropolita-patriarcha mint elnökből, egy püspökből, két egyházi és öt világi rendbeli tagból. E tagokat a kongresszus saját kebeléből választja és pedig egy püspököt tekintett nélkül a területre, egy egyházi tagot Magyarországból, a másikat Horvát-Szlavonországból, hasonlóképpen két világi tagot az egyik és kettőt a másik területről, s az ötödik világi tagot a területre való tekintet nélkül. – E tagok helyettesítésére a kongresszus póttagokat is választ és pedig a püspök helyére püspököt, az egyházi tagokéra egy egyházit, a világi tagokéra pedig három világit. Minden póttag a területre való tekintet nélkül választatik.

A püspök illetőleg póttagja helyettesíti az elnököt, ha ez akadályozva van.

A választmány világi tagjai közül választja alelnökét fennállása idejére.

A kongresszusi választmány megbízatása a kongresszusi időszak egész tartamára, minden esetre pedig addig terjed, míg az újra megalakult kongresszus azt más tagok választásával föl nem váltja.

A kongresszusi választmány jegyzője a nemzeti egyházi titkár.

Határozat hozatalára az elnökön kívül a rendes meghívott tagok közül négynek jelenléte szükséges.

Ügyviteli rendjét e szervezet határain belül a kongresszusi választmány maga állapítja meg, a m. kir. minisztérium elnökének bemutatja, és utólagosan terjeszti a kongresszushoz megerősítés végett.

A kongresszusi választmány tagjai működésük tartamára a kongresszus által meghatározandó napidíjakat és útiköltségeket kapnak.

22. § A kongresszusi választmány hatásköréhez tartozik:

a) a kongresszusi tárgyalásokra javaslatokat készíteni elő és jogában áll e végett szakértőket hallgatni meg;

b) a kongresszus által hozott, legf. szentesítést nyert és a kongresszusi választmány hatáskörébe eső szabályzatok és végzések kihirdetése és foganatosítása, s a szabályzatok által felállított közegek ellenőrzése;

c) minden az egész metropolíát illető alapok, alapítványok és intézeteknél működő ügyészi, gazdasági számvetőségi és pénztári tisztviselők kinevezése közpályázat útján és a szükséges képesség kimutatása alapján; valamint ugyanazoknak fegyelmi eljárás vagy büntető törvényszéki ítélet által bebizonyított vétkeesség vagy hanyagság miatti elbocsátása.

Az időközben szükséges helyettesítéseket, nemkülönben az irodai- és szolgazemélyzet kinevezését és elbocsátását, a fennebbi feltételek alatt az elnök teszi; elbocsátás esetén az illetőknek a kongresszusi választmányhoz fellebbezési joguk van;

d) a kongresszusi választmány közvetlenül felügyel a nemzeti egyházi javakra, ide értve az alapok, alapítványok, intézetek és zárdák javait, valamint azokat is, melyek a metropolita-patriarcha és a püspökök által kezeltetnek.

E végből időszakonként biztosokat küldhet a helyszínére.

e) A kongresszusi választmány engedélyezi a kölcsönöket a nemzeti egyházi közkezelés alatt álló tőkékből;

f) a kongresszusi választmány engedélyezi a rendkívüli és változó szükségletek fedezésére szolgáló összegeket, a kongresszuson megállapított előirányzat keretén belül;

g) A kongresszusi választmány felülvizsgálja a kongresszus véglegességétől függő minden alapok, alapítványok és intézetek számvevősségre átvizsgált számadásait;

h) véglegesen az illető egyházmegyei hatóság által beterjesztett és a számvevőség által előlegesen átvizsgált zárdai és tanintézeti számadásokat.

23. § A kongresszusi választmány minden évben március, június, szeptember és november hónapokban ül össze a metropolita-patriarcha székhelyén.

Rendkívüli üléseket szükség szerint az elnök vagy helyettese hív össze.

A kongresszusi választmány üléseiről felvett jegyzőkönyv a m. kir. minisztérium elnökéhez másolatban felterjesztetik.

24. § A kongresszusi választmány működéséről, minden kongresszusi ülészakon a kongresszusnak jelentést tesz és jegyzőkönyveit betekintés végett előterjeszti.

25. §. A kongresszusi választmány elnöke és tagjai eljárásairól felelősek a kongresszusnak, kötelesek minden kárt megtéríteni, melyet maguk okoztak vagy mely hanyagságuk által felmerült.

A megtérítés csak rendes bírósági úton követelhető.

26. § A kongresszus helye rendszeren a görögkeleti szerb metropolita és patriarcha székhelyén van, fenntartván Öfelségének eddig is gyakorolt joga, hogy azt más helyre is határozhassa.

27. § A kongresszusi szervezet a kongresszuson csak az összes kongresszusi tagok kétharmadának beleegyezésével változtatható meg.

28. § A jelenleg érvényben álló szabályzatok és rendeletek érvényükben maradnak, míg törvényes úton meg nem változtatnak vagy másokkal nem váltatnak fel; ellenben azok, a melyek és a mennyiben a jelen szervezettel ellenkeznek, hatályon kívül helyeztetnek.

ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK

29. § A kongresszusi választmány azon ügyekben, melyek az egyházmegyei adminisztratív hatóságok hatáskörébe tartoznak, másod-, illetőleg harmad-folyamodásilag határoz mindaddig, míg e célra valamely közeg nem állítatik fel.

30. § A nemzeti egyházi alapok jelenlegi igazgatósága megszüntetettvén, helyébe a kongresszusi választmány lép.

A kongresszusi választmány hivatalos teendőinek megkezdhetése végett, ideiglenes utasítás mellett, ideiglenesen felállítja a szükséges ügyészi, számvevősségi és pénztári hivatalokat a nemzeti egyházi alapokból kiszabott megfelelő fizetésekkel. A nemzeti egyházi alapok mostani igazgatóságának és metropoliai assistenseknek működése e szerint jelen szervezet 30. §-a értelmében megszűnvén, azok a kezelésük alatt álló alapokat, jószágokat és letéteményeket, számviteli zárlat alapján, a kongresszusi választmánynak, illetőleg az ez által ki-

rendelendő egyéneknek három példányban készítendő rendes leltár mellett, melynek egyik példánya a kongresszusi választmány által a m. kir. minisztérium elnökéhez felküldendő, – átadni és számadásaikat azonnal elkészíteni és a kongresszusi választmányhoz benyújtani tartoznak.

32. § A kongresszusi választmány a kölcsönadás iránti eljárásra vonatkozó szabályzati javaslatot, valamint a 32. §-ban (sic!) említett hivatalok számára az utasítási, személyzeti és fizetményi állományról szóló javaslatokat elkészíteni és a kongresszus elejébe fogja terjeszteni.

Addig, míg ezen szabályzat Ófelsége helybenhagyása által életbe nem lép, a kölcsönadásra vonatkozó eddigi rendszabályok és gyakorlat bírnak érvénnyel.

33. § A kongresszusi választmány az 1868. évi aug. 10-iki kir. rendelettel jóváhagyott 1865-iki kongresszusi szabályzatban érintett, de még be nem adott javaslatokat, úgymint: az I. C. 27. § szerint a püspökök javadalmazásáról, és az I. D. 28. § és V. 5. §§ szerint zárdai szerzetesek ellátásáról és a zárdajavak kezelése módjáról szólókat elkészíteni és a kongresszus elébe fogja terjeszteni.

Midőn magyar miniszterelnökünket ezen szabályzatnak kihirdetésével és foganatosításával megbízzuk, kijelentjük egyszersmind, hogy az 1868. évi aug. 10-én kiadott kir. rendeletünk V.B. 16. § a) pontjában említett jószágfelügyelői állomás betöltése esetére, annak megerősítési jogát Magunknak fenntartjuk; valamint a jelen szervezeti szabályzat átmeneti intézkedései között a kongresszusi választmányra ruházott másod-, illetőleg harmadfokú bíraskodás ellenében magyar minisztériumunkhoz a felfolyamodhatást és ennek megsemmisítési jogát továbbra is fenn kívánjuk tartatni.

Kelt Fiumében, ezernyolcszáz hetvenötödik évi május hó tizennegyedikén.

Ferenc József, s. k.

(P. H.)

B. Wenckheim Béla, s. k.³

Forrás: SZEMNECZ, 1897., 44–52.; BALOGH–GERGELY, 2055., 62-es számú dokumentum.

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ALKOTMÁNYA ÉS ANNAK KIRÁLYI MEGERŐSÍTÉSE

(Részletek, Schönbrunn, 1882. október 11.)

A református egyháznak egészen 1882-ig nem volt egyetemes (országos) törvénye vagy alkotmánya, mert az 1791. évi budai református zsinat által elfogadott országos szabályzatot a király nem hagyta jóvá. Így az egyes egyházkerületek, illetve az erdélyi egyház önállóak, autonóm szervezetűek voltak.

Az 1881. október 31-től november 11-ig Debrecenben üléselő zsinat alkotta meg az egységes magyar református egyházat. Ez a zsinat vetette meg a máig érvényes egyházalkotmány alapját, amelynek alapelvei a többségi rendszer, a testületi kormányzat és paritás. A gyülekezeteket, egyházmegyéket, az egyházkerületeket, sőt az egész Magyarországi Református Egyházat is testületek vezetik, legalsó fokon a presbitérium, legfelső fokon a zsinat.

A debreceni zsinaton nem vezettek be gyökeres újításokat, hanem a régi kánonok, egyházkerületi szabályrendeletek és a jogszokás, rendtartás egymáshoz igazítása és következetes rendszerré építése történt meg. Két közös szervezet hatáskörét és szervezetét fektették le: a zsinatét és a konventét. A zsinat 116 tagú legfelsőbb törvényhozó testület, amely tízévenként ülésezett, a konvent 38 tagja pedig korlátozott hatalommal képviselte az országos egyházat a zsinat tevékenységének szünetei alatt.

A debreceni zsinat jelentős döntései közé tartozik a szegényebb gyülekezetek és különféle missziók megsegítésére létrehozott úgynevezett „Közalap”, amely 1883-tól kezdett működni. A református Nyugdíjintézet 1896-tól működik.

A dokumentum első része a református egyház szervezetére és törvénykezésre vonatkozó szabályzatok kultuszminiszteri ellenjegyzés melletti királyi megerősítése. Az „alkotmányos szervezet” három részből állt: I. Egyházalkotmány, II. Egyházi törvénykezés, III. Köznevelési és közoktatásügyi szervezet, összesen 496. § A dokumentum legfontosabb része az Egyházalkotmány, ezért ebből közöljük a részleteket. Az egyházszervezetet a későbbi zsinatok több ponton módosítják majd.

A REFORMÁTUS EGYHÁZ SZERVEZETÉNEK KIRÁLYI MEGERŐSÍTÉSE

A magyarországi reformált egyház Debrecenben tartott országos zsinatának az egyház szervezetére és az egyházi törvénykezésre vonatkozó munkálata a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter által Ő császári és apostoli királyi Felsége elé terjesztetvén, Őfelsége azt a következő legfelső helybenhagyási és megerősítési záradékkal méltóztatott helybenhagyni és megerősíteni:

A magyarországi helvét hitvallású evangélikusoknak legfelső királyi engedelmeinkkel az 1881. évi október hó 31-én s folytatólag az 1882. évi szeptember hó 10-én és következő napjain Debrecen szabad királyi városunkban tartott országos zsinata által az egyház szervezetére nézve alkotott, és vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünk útján legfelső jóváhagyásunk és királyi megerősítésünk alá hódolattal fölterjesztett jelen egyházi törvényt, ezennel jóváhagyjuk és megerősítjük.

Kelt Schönbrunnban, 1882. évi október hó 11-dikén.

(P. H.)

FERENC JÓZSEF, s. k.

Trefort Ágoston, s. k.

A MAGYARORSZÁGI EV. REF. EGYHÁZ ALKOTMÁNYOS SZERVEZETE

EGYHÁZALKOTMÁNY

ÁLTALÁNOS HATÁROZATOK

1. § Az evangélium szerint reformált magyarországi keresztyén egyház,¹ mely országos törvényeinkben helvét hitvallású evangélikusnak neveztetik, magában foglalja mindazon reformált vallású egyházközsegeket, melyek a magyar koronához tartozó országok és tartományok területén léteznek.

2. § A magyarországi ev. ref. egyház, zsinat-presbiteri rendszer szerint igazgatja és kormányozza magát.

3. § Az evang. reformált egyház alsó- és felső iskolái, mint a vallás szabad gyakorlásának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények, s az egyház önfenntartásának eszközei, – az alkotmányos úton létrejött hazai országos törvények, jelesen az 1790/91:XXVI. tc.,² mint alaptörvény intézkedéseinek épségben tartásával, mindenestől az egyház testéhez tartoznak s az egyházi hatóságok alatt állanak.

4. § Mindenféle egyházi és belügyeket, a fennálló egyházi törvények és rendszabályok szerint, a jelen egyházi törvényben megállapított fokozatos képviselő testületek, kormányzó hatóságok és bíróságok, úgyszintén a törvényesen választott egyházi tisztviselők intéznek; épen maradván Őfelségének a királynak az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga (jus supremæ inspectionis).³

Amennyiben azonban a fentebb megjelölt egyházi testületek saját körükben hozott rendszabályaikat s ítéleteiket önhatóságilag nem foganatosíthatnák, miután az egyház önkormányzati joga, intézményei és törvényei az állam oltalma alatt állanak, azok végrehajtása végett jogosítva vannak a jelen egyházi törvényben kijelölt esetekben, az állam közigazgatási hatóságainak segédkezését és eljárását igénybe venni (jus advocatiæ).⁴

5. § Az államhatalom segédkezése igénybe vehető, az illetékes egyházi hatóságok által kivetett egyházi és iskolai mindennemű adóknak és szolgálmányoknak, az egyházi tisztviselők és szolgák megállapított fizetéseinek és járandóságainak; az egyházi felsőbb hatóságok engedélyével egyházi és iskolai célokra felvett tartozások törlesztése indokából, vagy egyházi és iskolai célokra tett építkezés költségeiből, az egyházfenntartó tagokra adó alakjában kivetett adóknak s felajánlott évi járulékoknak behajtása végett.

A segédkezés az egyes egyházakban saját céljaikra évenként esedékes egyházi tartozásokat illetőleg, elsősorban a presbitérium által a helybeli közigazgatási hatóságnál veendő igénybe; ennek sikertelensége esetében az esperes által a köztörvényhatóság első tisztviselőjénél.

¹ Később a megnevezés egyszerűsödött református egyházra, illetve az alapítóra utaló kálvini vagy kálvinista megjelölésre.

² 1790/91:XXVI. tc: A vallás ügyéről.

³ A király legfőbb felügyeleti jogának része volt többek között az egyházalkotmány helybenhagyása, megerősítése avagy elvetése, a püspökválasztás megerősítése vagy ennek megtagadása. Az uralkodó – a katolikus kivételével – ugyanilyen jogokat gyakorolt a többi egyház felett is. (A katolikus egyházat illetően a főkegyúri jogait érvényesítette.)

⁴ Ez és a következő paragrafus a református egyház és az állam összefonódását mutatja.

lőjénél; a többi felsorolt tartozásokra nézve a presbitérium a közigazgatási hatóság igénybevételét az esperes útján tartozik eszközölni.

Az utóbbiakra nézve azonban és főleg az egész egyházkerületet vagy az egyház egyetemet illető tartozásokra vonatkozólag az egyházkerület, Erdélyben az igazgatótanács⁵ – a pénzügyminisztert esetenként az iránt is megkeresheti, hogy a tartozásokat az államadók módjára hajtassa be.

Továbbá igénybe vehető az államhatalom segédkezése, ha az illetékes egyházi hatóságok által saját hatáskörükben hozott s jogerős határozatoknak, melyek által az egyházi tisztviselő vagy szolga elmozdítása, felfüggesztése, vagy állásába vissza- s behelyezése mondatott ki, az egyházközség, presbitérium, tisztviselő vagy szolga ellenszegül.

Vége az egyházi bíróságok által a tárgyalásra beidézt, de meg nem jelent és megjeleni vonakodó tanuk kihallgatása s megesketezése iránt intézett megkereséseket a polgári hatóságok szintén teljesíteni tartoznak, e tekintetben a közreműködést meg nem tagadhatják.

Az állam és hatóságai a végrehajtásban való segédkezést meg nem tagadhatják, és kötelesek a végrehajtást saját közegeik által fogatosítani.

Ezen segédkezés csakis ezen §-ban meghatározott esetekben és terjedelemben biztosítatik.

6. § Az egyházközségek, egyházmegyék és egyházkerületek alkotják a magyarországi reformált egyház egyetemet. Ezeknek megfelelő fokozatokban, a gyűlések és hatóságok: egyházközségek, egyházmegyeiek, egyházkerületiek és egyetemes egyháziak.

7. § Az egyházi fokozatos hatóságok mindegyikének jogában áll, törvényes hatáskörében s ügyeire vonatkozólag, az egyetemesen megállapított egyházi törvények s illető felsőbb testületeik rendszabályainak sérelme nélkül, külön rendszabályokat és utasításokat alkotni.

8. § Az egyházi törvényhozás jogát az országos egyházi törvényes zsinat gyakorolja; s a zsinat által alkotott s Őfelsége által megerősített egyházi törvényeket, csak törvényes zsinat magyarázhatja, módosíthatja, vagy törölheti el.

Az erdélyi egyházkerületnek az AC és CC⁶ I. részeiben és az 1891. évi Leopoldinum diploma 2., 3. pontjaiban⁷ biztosított joga és a több százados különállás folytán kifejtett alkotmányos szervezete, érintetlenül hagyatik és részére fönntartatik, hogy alkotmányát a jövőben is a képviselői rendszer elveivel összhangzóan tovább fejleszthesse; kötelessége lévén a teendő módosításokat az egyetemes konventnek, illetőleg a zsinatnak bejelenteni.

Önként értetik, hogy:

a) Ez a fönntartás az erdélyi egyházkerületnek csakis belügyei autonóm intézésére vonatkozik.

⁵ Ezen a zsinaton valósult meg a királyság-beli és az erdélyi református egyház szervezeti egyesítése. Az addigi négy egyházkerület (dunántúli, dunamelléki, tiszáninneni és tiszántúli) mellé ötödikként betagolódott az erdélyi egyházkerület, megtartva bizonyos szervezeti sajátosságait.

⁶ AC: Approbatae Constitutiones, azaz Erdélyország és az ehez kapcsolt magyarországi részekre vonatkozó, 1541–1653 közötti törvénycikkek gyűjteménye; CC: Compilatae Constitutiones, azaz Erdélyországnak és az ehez kapcsolt magyarországi részeknek, az 1654–1669 közötti törvénycikkeinek gyűjteménye.

⁷ I. Lipót király Bécsben 1690. október 16-án bocsátotta ki az Erdély közjogi helyzetét szabályozó diplomát (Diploma Leopoldinum), amely biztosította a bevett vallások szabad gyakorlatát. A diploma ünnepélyes kiadása 1691. december 4-én történt.

b) E törvénynek az erdélyi egyházkerület alkotmányától el nem térő részletei, ide értve a zsinati képviselők választásának módját is, azon egyházkerületet is kötelezik.

c) Az öt egyházkerületet egyetemesen érdeklő ügyekben a zsinat az erdélyi egyházkerületre nézve is törvényhozó testület.

9. § Az egyházi alkotmányt megállapító ezen törvények által az egyház és iskolák hitvallási és államjogi alapjai és viszonyai egészen érintetlenül hagyatnak.

ELSŐ RÉSZ

Az egyház képviseleti s kormányzati hatóságairól

I. Fejezet

*Az egyházközségekről*⁸

10. § Az egyházközségek anya-, társ, leány és fiók-egyházközségek. Anyaegyházközségek azok, a melyek saját templomukat s az önálló rendes lelkészi hivatalt, kebelükben állandóan fenntartják. Társ egyházak, melyek együtt tartanak fenn egy önálló rendes lelkészi hivatalt. Leányegyházközségek azok, a melyek erre képesek nem lévén, valamely anyaegyházközséghez vannak csatolva s iskolájuk és tanítójuk van. Fiókegyházak pedig azok, melyek önállólólag sem lelkészt, sem tanítót nem tartanak.

11. § Az anya-, társ-, leány és fiókegyházközségek mostani határai és egymáshoz való viszonyai törvényeseknek tekintetnek; jövőre azonban minden változtatás, valamint új anya-, társ-, leány- és fiókegyházközségek alakulása, az egyházmegyei s az egyházkerületi hatóság helybenhagyása által történhetik.

12. § Az anya-, társ-, leány- és fiókegyházak közötti közigazgatási viszonyok és ezek alapján keletkező jogok és köteleességek, az érdekelt egyházközségek közt létrejött egyezés, s ennek nem sikerülése esetében bármelyik félnek előterjesztésére az illető egyházmegyei bíróság és fellebbezés folytán az egyházkerületi bíróság által állapíttatnak meg.

13. § Az újonnan alakuló egyházközségnek, az általa eddig más egyházközséggel közösen használt egyházi és iskolai vagyonból rendszerint csak az esetben lehet a hozzájárulás arányában jogos követelése, ha ez a jog annak idejében, világosan kikötöttet. A követelés fölött az egyházmegyei bíróság és fellebbezés folytán az egyházkerületi bíróság határoz.

14. § Magyarországnak minden reformált vallású lakosa és honpolgára, azon helyen tekintetik az egyházközség rendes tagjának, ahol tagja a polgári községnek. Ha pedig az ilyen helyen református egyházközség nincs: tagja azon ref. egyházközségnek, melynek területéhez lakóhelyét az egyházmegyei hatóság beosztja.

15. § Ha a reformált egyház valamely tagja illetékes egyházközségen kívül, más egyház-

⁸ A protestáns egyházakban a reformációtól kezdve minden hatalom forrása az egyházközség, a jogilag szabályozott gyülekezet volt. (Ennek korlátozása majd az 1960-as évek egyházi törvényhozásában következett be, amikor a gyülekezet kizárólagos lelkészválasztási jogát megszüntették – holott az 1957. évi 22. tvr. protestáns lelkészek alkalmazásához nem írta elő az előzetes állami hozzájárulást. Az egyházak önkormányzatát a rendszerváltás után állították vissza.)

községben, illetőleg községekben is rendesen és állandóan viseli az egyházi terheket: ott az egyháztagokat illető jogokat is gyakorolhatja.

16. § Aki előbbi egyházközségből más egyházközségbe teszi át lakását, hat heti ott lakás után, az egyházközségi tagság jogainak tényleges gyakorlatába lép és tartozik eleget tenni kötelességeinek.

17. § Az egyházközségi tagoknak jogukban áll: a közönséges isteni tiszteletet, szakramentumokat, mindenféle egyházi és iskolai intézeteket, a lelkészek, tanítók és más egyházi tisztviselők szabályszerű hivatalos szolgálatát, az egyházi és iskolai hivatalokra s tisztségekre való választást és választhatóságot, a fennálló törvények értelmében igénybe venni és használni s vallásügyi jogaik sérelme esetén, a fokozatos egyházhatóságok védelmét megkívánni.

Kötelességük pedig: úgy magánéletükkel, mint közszolgálatukkal, az egyház és iskola javát és virágzását előmozdítani; gyermekeik oktatásáról és vallásos neveléséről kellően gondoskodni; a fennálló egyházi törvényeknek, rendszabályoknak s ezekre vonatkozólag az egyházi törvényes felelősségnek engedelmeskedni; az egyházközség és presbitérium bizalma által rájuk rótt terheket pontosan viselni.

Egyházi hivatalok viselése alól azonban, az egyes egyháztagok, az illető egyházi hatóságok által elfogadható okok mellett felmentetnek. Ilyen okok: előrehaladott életkor, idült betegség, katonai és oly mérvű polgári közszolgálat, mely miatt az illető az egyházi teendők végzésében akadályozva van és oly mérvű szegénység, mely az élet-fenntartás terhei következtében az illető egyháztagot, egyházi hivatal vagy szolgálat viselésére képtelenné teszi.

18. § Az egyházközség hatáskörébe tartoznak:

- a) A rendes lelkész választása a törvény értelmében.
- b) A presbiterek és egyházközségi gondnokok választása.
- c) A presbitérium által újabb teher kivetése, egyházi fekvő birtok eladása, bevéése, csere-szerződés, kölcsön felvétele iránt az egyházközség elé terjesztett javaslat feletti határozás, mely határozatok az egyházi felsőbb hatóságok jóváhagyása alá terjesztendők.

19. § Mi módon gyakorolja az egyházközség a 18. § c) pontjában említett s számára fenntartott ügyek feletti, vagy más már gyakorlatában levő határozás jogát, azt az egyes egyházkerületek szabályrendelet által állapítják meg: különös tekintettel arra, hogy azt az egyháztagok közvetlenül-e, vagy választott képviselőik által s mily eljárás és módozatok mellett gyakorolják:

Ezen szabályrendeletben intézkedés teendő arra nézve, hogy túl nagy számból álló gyűlések következtében az ügyek alapos megvitatása s az egyéni felelősség érvényesítése lehetlenné ne tévessék.

20. § Az egyházközség egyéb belügyeit a község által választott presbitérium intézi.

21. § A presbitérium tagjai:

a) Hivatalból: a rendes vagy helyettes lelkész, illetőleg lelkészek, a gondnok vagy gondnokok, az iskola rendes tanítója; a hol több tanító van, ott az egyházközség által fenntartott alsó és esetleg felső népiskolák rendes tanítói, az énekvezérrel, illetőleg énekvezérekkel együtt külön és függetlenül választanak maguk köréből annyi presbitert, ahány rendes lelkésze van az egyházközségnek. Hol az egyház által fenntartott gimnázium is van, annak tanárai külön választanak kebelükből egy presbitert.

b) Választás útján, az egyházközség választóképes tagjai által választott egyének.

22. § A presbiterek száma, a hivatalból illetékes tagokon kívül, – az egyházközségek népességéhez képest következő:

50-200 lélekkel bíró egyházközségben:	4
200-500:	8
500-1000:	12
1000-1500:	16
1500-2000:	20
2000-3000:	24

Ezen felül minden ezer lélek után két presbiter számíttatik.

23. § Presbiterségre az egyházközség minden oly férfi tagja választató:

- ki életének 24-dik évét betöltötte, vagy törvényesen nagykorúsíttatott;
- saját neve alatt egyházi és iskolai tartozást fizet, vagy ha nem saját neve alatt is, hanem atyjával, özvegy- és egyházi adót érte is fizető anyjával vagy napával közös háztartást visz, s egyházi tartozásával a választás idejében egy évnél több időről hátralékban nincs;
- tisztességes életet él.

24. § A presbitérium tagjai 12 évre választatnak, azonban 3 évenként a tagok 1/4-ed része új választás alá jó. Az első három választás alkalmával a kilépők sorshúzás által állapítatnak meg, ezután mindig azok lépnek ki, a kik a 13 évet betöltötték; de a kilépők újra megválaszthatók.

25. § A presbiterek hivatalba lépésük alkalmával, az illető egyházkerület által megállapított esküszöveg szerint ünnepélyesen föleskettetnek.

26. § Aki a rendszeres választások közötti évek alatt a presbiteri képességet elveszti, a presbitériumból kilépni tartozik s az ilyennek helyére s bármi ok miatt támadt üres helyekre is, az egyházközség választ presbitert. Nagyobb és népesebb egyházakban azonban a presbitériumban megüresült helyek előre választott póttagok által is betölthetők. Ezen kiegészítés útján választott presbiterek, azok szolgálati idejének tartamára választatnak, a kiknek helyére léptek.

27. § A presbitérium teendői:

1. Az egész egyházközség vallásos és erkölcsi életére gondosan felvigyázni s a vallásosság és közerkölcsiség hanyatlását mind egyeseknél, mind családoknál célszerű egyházi eszközökkel erélyesen megátolni; ennél fogva a törvény értelmében az egyházfegyelmet gyakorolni. Az egyházfegyelem gyakorlására vonatkozó szabályrendeletek, egyházmegyei jóváhagyás előtt végre nem hajthatók.

2. Öröködni a felett, hogy a templomi közönséges isteni tiszteleten, mint szinte a keresztelesek, úrvacsoraosztás, konfirmációk, esketések, temetések s bármi egyházi ünnepélyek alkalmával, az egyházközségek tagjai részéről mindenek egyházi törvényeink szerint díszesen és jó renddel történjenek: a templomok egyházi célokra kívül, más célokra ne használtassanak; azokra, valamint a tornyokra, lelkészlakokra és iskolai épületekre is, semmiféle politikai pártjelvények fel ne tűzessenek.

3. Felügyelni, hogy a vasárnapot és saját ünnepeinket az egyházközségi tagok híven és illendően megtartsák.

4. Felvigyázni arra, hogy az iskolaköteles gyermekek oktatás nélkül ne maradjanak; s hogy az egyházközség iskoláiban mind általában a közoktatás, mind különösen a vallásos

és erkölcsi nevelés, folytonosan jó karban legyen; az iskolák törvényes szabadsága és felekezetünk érdekei semmi sérelmet ne szenvedjenek, s ha szenvednek, az idejében a maga útján orvosoltassék.

5. Az egyházközség mindenféle vagyoni ügyeire vonatkozólag, a kellő gondviselés és idejekorán való célszerű intézkedés; tehát az egyházi és iskolai földbirtokok, tőkepénzek, alapítványok épségének és jövedelmének fenntartása és gyarapítása, terheiknek könnyebbitése s megszüntetése, mindenféle épületek jó karban és biztonságban tartása, temetőhelyekről gondoskodás, egyházi és iskolai adók, tartozások kivetése és behajtása, mindenféle fizetéseknek a meghatározott időben pontos kiszolgáltatása, a számadásoknak folytonos nyilvántartása és a maga idejében szigorú megvizsgáltatása, és az egyházközséghez indokolt előterjesztések intézése.

6. A harangozásra felügyelet és hogy a harangoztatás főleg temetéseknel, túlságba ne vitessék, bizonyos mérsékelt díj megszabása s az ebből befolyó összeg feletti rendelkezés.

7. Az egyházközségi tehetetlen szegényekről, árvákról, nyomorultakról való gondoskodás. A polgári község előljáróinak, az ott illetékes munkaképtelen szegények és árvák segélyezése ügyében az országos törvény alapján teendő intézkedéseit nemcsak támogatni s elősegíteni, de az ev. ref. vallásúak érdekében azokat még fejleszteni s fokozni; az iskolakötelezett árvák iskoláztatásáról gondoskodni tartozik a presbitérium.

8. Az egyházi felsőbb hatóságok jogérvényes határozatait végrehajtja.

9. Az egyházközséget az egyházi s polgári hatóságokkal szemben a presbitérium elnöksége képviseli.

10. A presbitérium választja, a gondnokokat kivéve (18. § b) az egyház egyéb közigazgatási tisztviselőit, úgy továbbá a tanítókat, énekvezéreket s az egyházközség egyéb hivatalnokait és szolgálóit.

11. Szavaz a felsőbb egyházi képviseleti testületek és hatóságok mindazon tagjaira és tisztviselőire, kiknek választása az egyházközségek jogai közé tartozik; ezen szavazatot adni minden alkalommal köteles.

Minden anyaegyháznak föltétlenül annyi szavazata van, a hány rendes lelkeszi állomást tart fenn, tekintet nélkül azok lélekszámára.

Amennyiben ezen alapon szavazatának száma a 6-ot el nem éri, s a lélekszám benne az 1500-at meghaladja, az 1500-on felül eső minden további teljes 1500 lélek után még egy-e-gy szavazat illeti meg, de csak addig, míg ez által a szavazatok száma hatra nem emelkedett; mert ott, a hol a szavazatok számának megállapításánál a fenntartott rendes lelkeszi állomások mellett a lelkek száma is tekintetbe veendő az ezen kettős alpra kiszámított szavazatok együttvéve 6-nál többre nem emelkedhetnek. A lélekszámra nézve az utolsó népszámlálás adatai irányadók.

A fentebbiek alapján gyakorlandó szavazatokon felül azon anyaegyházakat, melyek legnagyobb részben saját erejükből és alapítványaikból nem teljes gimnáziumot tartanak fenn, még egy; azokat, melyek a főgimnáziumot⁹ vagy tanítóképezdét tartanak fenn, még két szavazat illeti meg.

⁹ A gimnáziumok előbb 5, majd 6 évfolyammal működtek. 1849 után alakult ki a 4 osztályos algimnázium és az érettségivel záruló, 8 évfolyamos főgimnázium.

12. Gondoskodik, hogy az egyháznak két külön köriratú pecsétje legyen, egyik a lelkész hivatalé, mely a lelkész, másik az egyházközségé, mely a lelkész és a gondnok felügyelete alatt álljon.

13. Mindezen teendők célszerű fogantatását végett oly ügyekben, a melyekre nézve annak szüksége valóban fennforog, jogában áll a presbitériumnak egyes bizottságokat s különféle tisztviselőket, mint p. o. számadó és építtető gondnokot, pénztárnokot, alsóbbrendű megbízottakat és eljárókat is választani vagy kinevezni; de miként a végrehajtás joga, úgy a felelősség terhe is az egyházközség és felsőbb egyházi hatóságok irányában a kijelölt teendőkre nézve, magát a presbitériumot illeti.

14. A presbiterek mindazon károsodásért mely a presbitérium tette vagy mulasztása által okoztatik, kárpótlással tartoznak. Azonban ezen kártérítési kötelezettség sem azokat, kik a káros, vagy hátrányos intézkedésekben részt nem vettek, az e tárgyakban tartott gyűlésen jelen nem voltak; sem azokat, kik azon határozatot vagy intézkedést, habár sikertelenül is ellenezték, ha azt hitelesen igazolni tudják, – nem terhelheti. Éppen azért minden az egyházi és iskolai vagyoni ügyekben intézkedő határozatok hozatalánál a rá és ellen szavazók név szerint megneveztesse a jegyzőkönyvben.

28. § A presbitérium elnöke a rendes vagy helyettes lelkész. A mely egyházközségben több lelkész van: elnök az azon egyház szolgálatában hivatalára legidősebb lelkész; kivéve a ahol e részben más gyakorlat fejlődött ki. Rendes vagy helyettes lelkész jelenléte nélkül presbiteri gyűlés nem tartható.

Oly egyházközségekben, melyekben eddig a kettős elnökség¹⁰ volt gyakorlatban, e gyakorlat továbbra is fenntartható.

29. § Az elnökség legalább minden évnegyedben egyszer, vagy ha a szükség kívánja többször is összehívja a presbitériumot. Az összehíváskor a fontosabb tárgyalandó ügyek is világosan megnevezendők.

30. § Érvényes határozat hozatalára a presbiterek legalább is egyharmad részének jelenléte szükséges; ha azonban ennyien a másodszori meghívásra sem jelennének meg, akkor a jelenlevők többsége határoz.

31. § Minden ülésről pontos és kimerítő jegyzőkönyv vezetendő s az a következő ülés kezdetén, sőt szükség esetén még előbb is, múlhatatlanul hitelesítendő. Jegyzőjét a presbitérium vagy saját kebeléből, vagy az egyházközségnek más, arra alkalmas tagja közül szabadon választja; ez utóbbi esetben azonban, a jegyző csak tanácskozási joggal bír. A jegyzőkönyv vezetésére – elkerülhetetlen szükség esetét kivéve – az elnökök egyike sem alkalmazandó.

32. § Oly presbiter, aki valamely ügyben személyesen érdekelve van, ezen ügynek tárgyalásakor az ülésen jelen nem lehet.

33. § A presbitérium ülésein az egyházközségi segédlelkészek bármikor jelen lehetnek s szólhatnak, de szavazati joguk nincs.

¹⁰ A kettős elnökség azt jelenti, hogy egyidejűleg és egyenlő joggal az adott testület élén egy egyházi és egy világi elnök áll. A református egyházban a kettős elnökség az egyházközségtől egészen a zsinatig bezárólag érvényesült.

II. Fejezet

Az egyházmegyéről

34. § Több egyházközségnek az egyházi közigazgatás, kormányzás és rendtartás céljából, egy felsőbb hatósággá egyesülése, alkotja az egyházmegyét.¹¹

35. § Az egyházmegye hatáskörébe tartozó ügyeket intézik:

a) az egyházmegyei közgyűlések;

b) az egyházmegyei bíróságok.

36. § Az egyházmegyei közgyűlést alkotják:

a) Az esperes és az egyházmegyei gondnok, mint elnökök.

b) Egyenlő számmal választott lelkészi és világi tanácsbírák, kiknek számát meghatározzni, az illető egyházmegyék meghallgatásával, az egyházkerületek belkörü intézkedésének hagyatik fenn.

c) Minden rendes vagy helyettes lelkész.

d) Minden egyes egyház annyi világi képviselője, a hány rendes lelkészi állomást tart fenn.

e) Az egyházmegye hatósága alatt álló középiskolák egy-egy és a tanítótestület két képviselője.

f) A lelkészi és világi jegyzők s az egyházközségek által választott egyházmegyei tisztviselők.

Mindezen tagok tanácskozási és szavazati joggal bírnak.

37. § Az egyházmegyei gyűlést az esperes és egyházmegyei gondnok egyetértőleg hívják össze, minden évben legalább egyszer, vagy ha a szükség és körülmények igénylik, többször is. A gyűlés legfontosabb tárgyai a meghívó levélben mindig jeleztessenek.

38. § A közgyűlés nyilvánosan tartatik.

39. § A közgyűlés mindig kettős elnökség alatt tartandó; ha az egyik elnöktárs a megjelenésben akadályoztatnék: azonnal helyettes elnöktársul a legidősebb tanácsbíró alkalmaztatik, vagy a lelkészi vagy a világi tanácsbírák közül, a szerint, a melyik részről nem jelenhetett meg a rendes elnök.

40. § A közgyűlésről indokolatlanul elmaradt lelkészek, tanácsbírák, képviselők irányában követendő eljárás, az egyházmegyék intézkedésének hagyatik fenn.

41. § Az egyházmegyei közgyűlés tárgyai: az egyházmegyét illető minden egyházi és iskolai közigazgatási ügyek; amennyiben az egyházmegyei bíróság hatáskörébe utasítva nincsenek. A közgyűlés hatásköréhez tartoznak különösen:

a) Az egyházkerületi gyűlések jegyzőkönyveiben foglalt felhívások, utasítások és rendeletek.

b) A lelkész- és tanítóbekebelezési ügyek, a mennyiben azok ellen panasz törvényes idő alatt be nem adatott, vagy a panasz jogérvényesen elutasított.

c) Az egyházmegyei pénztár, lelkészi és tanítói gyámintézetek ügyei.

d) Megüresült egyházmegyei hivatalok betöltése feletti intézkedés.

¹¹ Az egyházmegyék területe általában megfelelt egy vagy két közigazgatási vármegye területének.

e) Az egyházlátogatásról tett jelentés tárgyalása; és általában a kebelbeli egyházak szellemi, vallás erkölcsi és anyagi ügyei, javainak biztosítása és helyzetének javítása.

f) Az elhagyatott árvákról, szegényekről való keresztyéni gondoskodás.

g) Leányegyházaknak anyaegyházakká vagy anyaegyházaknak leányegyházakká alakítása, a társegyházközségeknek egymás közt, a fiókegyházaknak az anyaegyházakhoz való viszonyuk megállapítása, az egyházkerületi közgyűlés jóváhagyása mellett.

h) Az egyházi hivatalnokok díjleveleinek változtatása vagy módosítása tárgyában, másodfokú intézkedés.

i) Bizottságok jelentése, indítványok, kérvények, felfolyamodások tárgyalása.

k) Képviselők választása egyházkerületi gyűlésekre.

l) A népiskolák, esetleg középiskolák feletti felügyelet s az egyházmegyei népiskolai tanügyi bizottság jelentései.

m) Az egyházközségek s presbitériumok határozatai elleni panaszok fölötti határozás, ha az ügy az egyházmegyei bíróság hatáskörébe nem tartozik.

n) A presbitérium feloszlatása és új választás elrendelése.

o) Az egyházmegye mindennemű költségeinek fedezéséről való intézkedés.

42. § A közgyűlés maga alkotja meg tanácskozási szabályzatát és ügyrendjét; azonban ez, vagy a rajta tett változtatás, mindig csak a következő gyűlésekre érvényes.

III. Fejezet

Az egyházkerületekről

43. § Több egyházmegyének az egyházi közigazgatási kormányzás és rendtartás céljából, felsőbb hatósággá egyesülése, alkotja az egyházkerületet.

44. § Az egyházkerület hatáskörébe tartozó ügyeket intézik:

a) az egyházkerületi közgyűlések;

b) az egyházkerületi bíróságok.

45. § Az egyházkerületi közgyűlésnek szavazattal bíró tagjai:

a) A püspök és főgondnok, mint alelnökök.¹²

b) Minden egyházmegyéből az esperes és egyházmegyei gondok s legalább egy lelkészi és világi képviselő. Ezenfelül minden egyházkerület maga határozza meg, a kebelbeli egyházmegyék népességi aránya szerint, az illető egyházmegyei képviselők számát.

c) A presbitériumok által választott egyházkerületi tanácsbírák, egyenlő számban lelkészek és világiak, ezek számának meghatározása is az egyházkerületek joga.

d) Főiskolák, főgimnáziumok, tanítóképezdek tanári karainak választott egy-egy képviselője.

e) Az összes, nem teljes 8 osztályú középiskolák tanárkarának együtt egy képviselője.

f) Az egyházkerület lelkészi és világi jegyzői s az egyházközségek által választott egyházkerületi tisztviselők.

¹² Valószínű elírás vagy nyomdahiba az alelnökök megjelölés, hiszen a kettős elnökség szerint társelnökökről lehet szó.

Az egyházkerületek egyéb hivatalnokai csak tanácskozási joggal bírnak.

46. § Az egyházkerületi közgyűlés évenként legalább egyszer, a szükséghez és körülményekhez képest azonban többször is tarttatik.

47. § A közgyűlés határidejét időről időre a megelőző gyűlés határozza meg s a mennyiben az nem történne, a körülményekhez képest a gyűlést a püspök a főgondnokkal egyetértőleg hívja egybe; akadályoztatás esetén a főgondnok vagy püspök helyettese. A meghívásnak rendes körülmények között legalább egy hónappal a közgyűlés megkezdése előtt, meg kell történni. A közgyűlés legfontosabb tárgyai az illető körlevélben megjelölendők.

48. § A közgyűlést a püspök, vagy helyettese: a legidősebb esperes alkalmi imával nyitja meg.

49. § A kettős elnökség elve alapján, ha az egyik vagy másik elnök a megjelenésben akadályoztatnék: a legidősebb esperes, illetőleg egyházmegyei gondnok, mint társelnök által azonnal helyettesítetik. Azon rendkívüli esetben, a midőn esperes vagy egyházmegyei gondnok a gyűlésben nem volna jelen: a helyettesítés az egyházkerületi lelkészi vagy világi tanácsbírák közül eszközöltetik.

50. § Az egyházkerületi közgyűlés általában tanácskozik és intézkedik az egész egyházkerületet illető minden egyházi és iskolai közigazgatási s az egyházmegyéktől fellebbezett ily ügyekben, a mennyiben azokat a törvény az egyházkerületi bíróság hatásköréhez nem utalja. Nevezetesen:

a) Gondosan őrökdi az evangéliumi tan tisztasága felett, hogy az a gyülekezetekben, az egyházi szószékekben s az iskolákban híven, egyházunk hitelvei szerint és szellemében hirdettessék és taníttassék.

b) Gondoskodik a valláserkölcsi élet ápolásáról; netalán mutatkozó visszaélések és hiányok megszüntetéséről.

c) A 7. § értelmében szabályrendeleteket alkot s a testvér-egyházkerületekkel érintkezik.

d) Bizottságokat választ és nevez ki, a lelkész- és tanítóképességi vizsgák vezetésére.

e) Szabályrendelettel intézkedik a segédlelkészek kibocsátásáról, elhelyezéséről, továbbá a segéd- és helyettes lelkészek ügyeinek törvényszerű rendezéséről és a rendes lelkészek felavatásáról.

f) A püspöknek, főgondnoknak, egyházkerületi tanácsbíráknak és jegyzőknek a presbitériumok által való választása iránt intézkedik; a konventi tagokat, a levéltárnokot, pénztárnokot, ügyvédet, számvevőt s az egyházkerület minden más hivatalnokát maga választja; a presbitériumok általi választás útján betöltendő állások megüresedése alkalmával és azok betöltése körül követendő eljárást szabályrendeletben állapítja meg.

g) Egyházkerületi tanügyi bizottságot választ: annak hatáskörét, eljárása módját megállapítja; a működéséről vezetett jegyzőkönyveket és jelentéseket tárgyalás alá veszi; általában az egyházkerületi tanügyről intézkedik.

h) Felügyl az egyház autonóm jogaira, intézkedik a kormányrendeletek végrehajtásáról, a mennyiben azoknak végrehajtása jogkörébe tartozik, s azok egyházunk önkormányzati jogaival megegyeznek; ellenkező esetben indokolt feliratot intéz a kormányhoz; kellő felvilágosításokkal szolgál a kormányhatóságoknak; valahányszor szükségét látja, feliratot intéz az államkormányhoz és országgyűléshez; átír a testvér-egyházkerületekhez; felhívja figyelemre és közreműködésre főleg oly ügyekben, melyek a magyar ref. egyházat egyetemesen

illetik, annak békekötésekben és országos törvényekben biztosított jogait érintik, vagy épen csorbítanak, a testvér-egyházkerületeken kívül, az egyetemes konventet és magát az országos zsinatot.

i) Tárgyalja a püspök évi jelentését.

k) Gondoskodik a szegény gyülekezetek és iskolák segélyezéséről.

l) Keresztényi módon gondoskodik az elhagyatott árvákról és szegényekről.

m) Gondoskodik az egyházkerületek birtokában, vagy felügyelete alatt levő pénzalapok, alapítványok hű és lelkiismeretes kezeléséről s azok rendeltetése szerinti felhasználásáról; a számadásokat évenként megvizsgálhatja.

n) Véglegesen intézkedik a leány-, társ-, fiók vagy anyaegyházközségek alakulási vagy változási ügyei felett.

o) Véglegesen határoz az egyházi hivatalnokok díjlevelei, valamint az egyházközségek vagyonváltoztatási ügyében.

p) Intézkedik az egyházmegyék területén változtatás iránt, az illető egyházmegyék javaslattétele s az érdekelt egyházközségek meghallgatása után.

q) Intézkedik az egyházkerület mindennemű költségeinek fedezéséről.

r) Javaslatokat, tervezeteket vagy kérvényeket terjeszt az egyetemes konventhez.

51. § Az egyházkerületi közgyűlés maga állapítja meg tanácskozási szabályait és ügyrendjét, azonban az, vagy a rajta tett változás mindig csak a következő gyűlésekre érvényes.

IV. Fejezet

Egyetemes konvent

52. § Az egyetemes konvent a magyar ref. egyházat egyetemesen érdeklő ügyek elintézésére hivatott testület.

53. § Áll összesen 38 tagból, kik közül 10-en, nevezetesen az egyházkerületek mindenikének püspöke, az erdélyi egyházkerületnek hivatalára legidősb világi főgondnok¹³ s a többi 4 egyházkerületnek főgondnokai, hivataluknál fogva; 28-an pedig az egyházkerületi közgyűlések által 3 vére történő választás alapján a következő arány szerint tagjai: a tiszántúli egyházkerület 8; a dunamelléki és erdélyi 6-6; a dunántúli és tiszáninneni kerületek 4-4 tagot választanak felerészben egyháziak, felerészben világiak közül. Mindenik egyházkerület még póttagokat is választ a szükséghez képest.

54. § Kettős elnöksége van: a hivatali korra nézve legidősebb püspök és a főgondnok; ha azok meg nem jelenhetnének, helyettesek az idősbtség szerint következő püspök és főgondnok.

55. § Jegyzőit a szükséghez képesti számban, a maga kebeléből 3 évre választja.

56. § Üléseit rendszeresen Budapesten tartja. Az egyetemes konventnek azonban joga van üléseit más városban is tartani, mi fölött a konvent maga határoz.

57. § Minden egyházkerület, küldötteinek napidíjairól és útiköltségeiről önmaga gondoskodik; másnemű költségek viseléséhez pedig a meghatározott arányban járul.

¹³ Az erdélyi református egyház élén egyidejűleg a püspök (szuperintendens) mellett előbb 4, majd 5 világi főgondnok állt.

58. § Az egyetemes konvent hatás- és jogköre:

a) Zsinat együtt nemléte esetén, képviseli a magyarországi ref. egyházat úgy a hitfelekezetek, mint az állam irányában minden oly ügyben, mely az egyházat egyetemesen érdekli.

b) Intézkedik az öt egyházkerületet illető mindazon ügyekben, melyeket az egyházkerületek hozzá együttesen vagy külön felterjesztenek.

c) A zsinat határozatait végrehajtja, illetőleg végrehajtásukról intézkedik.

d) Az egyház törvényes jogait bárhonnan jövő megtámadás esetében és sérelmi ügyekben védelmezi, azok elhárítására nézve a szükséges intézkedéseket megteszi.

e) Szükség esetén a törvény értelmében a zsinat rendkívüli összehívása és megtartása tárgyában kellő lépéseket megteszi.

f) Minden zsinatra az előmunkálatokat elkészíti, a szükséges javaslatok és tervezetek előállításáról gondoskodik s egyszersmind intézkedik arról, hogy ezen javaslatok és tervezetek az egyházkerületek útján az egyes egyházmegyéknek kellő időben és szükséges számú példányokban megküldessenek.

g) Vezeti és intézi a missziói ügyeket.

h) Az országos reformált egyházi közalap (domestika) fenntartásáról, gyarapításáról és kezeléséről gondoskodik.

i) Örökös azon közpénztárak és alapítványok felett, melyek az egyetemes ref. egyház tulajdonai.

k) Az összes tanügy összehangzatos fejlődését vezeti és irányozza; arra nézve az általános elveket megállapítja; az egyes egyházkerületeknek a tanügyi állapotokról beterjesztett jelentései nyomán, a teendő szükséges intézkedésekre az egyházkerületek figyelmét felhívja; a tanügy könnyebb kezelése végett segédközege az egyetemes tanügyi bizottság, melyek munkálatai felülbírálás végett eleibe terjesztetnek.

l) Megválasztja az egyetemes konventi bíróság tagjait.

m) Hivatalból indítandó fegyelmi ügyeknek a rendkívüli konventi bíróság előtt tárgyalására, vádhatóságnak állandó ügyészt választ.

59. § Az egyetemes konvent jegyzőkönyvi munkálatait az egyházkerületnek megküldi.

60. § Ülései rendszerint nyilvánosak, azonban az elnökségnek vagy három tagnak kívánára zárt ülés tartandó s ha a tagok többsége kívánja, a határozatok is zárt ülésben hozatnak.

61. § Az egyetemes konvent üléseiben érvényes határozatok hozatala, vagy intézkedések elrendelése végett, legalább 20 tagnak jelenléte kívántatik; határozatait általános szótöbbséggel hozza; de a mely tárgyakban a jelenlevő tagok egyharmad része ellenkező véleményben van, ezen kisebbségnek joga van a szavazást másnapra elhalasztani; továbbá saját véleményét a jegyzőkönyvbe bevitetni, névszerinti szavazást kérni, a szavazók neveit jegyzőkönyvbe vétetni.

62. § Midőn a rendes tagok betegség vagy más rendkívüli körülmények közbejötté miatt a gyűléseken meg nem jelenhetnek, elmaradásukról az illető egyházkerületi elnökséget előre tudósítsák, a mely ily esetekben azonnal intézkedik, hogy póttagok által helyettesítve legyenek. A püspökök és főgondnokok helyett is azoknak törvényes helyetteseik hívandók be a gyűlésre.

63. § Az egyetemes konvent évenként egyszer tartatik, azonban szükség esetén elnöki leg rendkívüli ülés hívható össze.

V. Fejezet
A zsinatról

64. § A magyarországi reformált egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlése: a zsinat.

65. § A zsinaton összesen 116 személy képviseli a magyarországi reformált egyházat, kik részint hivataluknál fogva, részint mint választott képviselők, tagjai a zsinatnak.

Hivataluknál fogva tagok: a ref. egyházkerületek mindegyikének püspöke, az erdélyi egyházkerületnek hivatalára legidősebb világi főgondnoka s a többi 4 egyházkerület főgondnokai; akadályoztatásuk esetén törvényes helyetteseik.

Választott képviselők:

1. Az egyházkerületek gyűlekezeteinek a következő szakaszban megállapított arányban választandó képviselői.

2. Az egyházkerületek fő- és középiskoláinak képviselői.

A gyűlekezetek képviselőiül bárhol választható, minden reformált magyar állampolgár, ki életének 24 évét betöltötte és teljes gimnáziumi vagy annak megfelelő tanfolyamot végzett.

66. § A gyűlekezetek képviselőiül választatik:

a tiszántúli egyházkerületben	34
az erdélyi "	18
a dunamelléki "	16
a tiszáninneni "	14
a dunántúli "	14
Összesen	96 tag.

Ezenfelül a főiskolák és tanítóképezdek részéről egy – a középiskolák részéről egy s így mindegyik egyházkerületben két képviselő választatik az illető tanintézetek tanárai által saját kebelükből.

A képviselők – kivéve a tanintézetek képviselőit – mindegyik egyházkerületben a gyűlekezetek presbitériumai által általános többséggel, felerészben lelkészi és felerészben világi egyénekből választatnak.

A választások – ha a zsinat magát előbb bezártnak s felosztatottnak nem jelenti ki – 10 évre érvényesek.

67. § Az egyes egyházkerületekből a 66. § értelmében küldendő képviselők megválasztásának és igazolásának módját, az illető egyházkerületek maguk határozzák meg, azonban a zsinat-presbiteri elvek épségben tartása mellett.

Mindenik egyházkerületben szükséges számú pótképviselők is választandók.

68. § A megtörtént képviselőválasztások felől az egyházkerületek elnökségei kölcsönösen értesítik egymást.

69. § Egy egyén csak egy helyről nyert megbízó levelet tarthat meg. – Ha valaki több helyen választatik meg, megbízó levelének kézbevételétől számított 15 nap alatt, az illető egyházkerület, illetőleg egyházkerületek elnökségét értesíteni tartozik a felől, hogy melyik választást fogadja el; ha ezt elmulasztaná, az illető kerület, illetőleg kerületek elnöksége által záros határidő kitűzése mellett nyilatkozattételre hívatik föl és ha a záros határidőn belül sem nyilatkozik, a zsinati tagságról lemondottnak tekintetik.

70. § A zsinat megnyíltá után történő lemondások, vagy halálozások eseteiben, a zsinat elnöksége intézkedik az illető egyházkerületi elnökségnél póttagok behívása, illetőleg új választás iránt.

71. § A kitűzött napra és helyen a zsinat tagjai megjelenvén, ünnepélyes isteni tisztelet tartatik.

Isteni tisztelet után, a zsinat első ülését a hivataluknál fogva legidősb püspök és főgondnok kettős elnöksége alatt tartja meg, melyen a zsinat négy legfiatalabb tagja alkalmaztatik jegyzőül. – Ezen ülésen a tagok, megbízóleveleiket az elnökségnek benyújtják.

Ennek megtörténtével az elnökség az ülést bezárja s a püspökök és főgondnokok, a legidősebb püspök és főgondnok elnöklete alatt, a körjegyzők segélyével megvizsgálják a megbízóleveleket. A vizsgálat azonban csak arra terjed ki, hogy a képviselőt az illetékes egyházkerület igazolt képviselőnek elismerte-e? A megbízólevelek megvizsgálása után, az elnökség ismét ülést tart, bejelenti az eredményt és felolvastatja a megjelent képviselők névsorát.

A később érkező képviselők is megbízóleveleiket mindig az elnökségnek adják be, azok megvizsgálása hasonló módon történik.

72. § Mihelyt a választott és az illető egyházkerületek által igazolt képviselőknek kétharmada megjelent, a zsinat megválasztja elnökeit, jegyzőit, gazdáját.

73. § Az elnökök és alelnökök, a püspökök és főgondnokok közül választatnak.

74. § Szavazati joguk az igazolt képviselőknek van és azoknak a tagoknak, kik a zsinatnak hivataluknál fogva tagjai.

75. § A választás a korelnökök vezetése alatt következőleg történik:

A szavazásra jogosított zsinati tagok, szavazataikat neveik felolvasásakor, először egy lelkési és egy világi elnökre, másodszor egy lelkési és egy világi alelnökre, harmadszor három lelkési és három világi jegyzőre és azután a gazdára külön szavazólapokon beadják.

A szavazatok beadása után a körjegyzők összeszámítják a szavazatokat s a választás eredményét az elnökség kijelenti.

Amely állásra senki sem nyerne meg a beadott szavazatok általános többségét, arra ismét szavazás történik akként, hogy a két legtöbb szavazatot nyert egyén bocsáttatik másodszor szavazásra.

A választások befejeztével, a megválasztott elnökség a jegyzőkkel helyét elfoglalja s a zsinatot megalakultnak nyilvánítja.

76. § Az alakulás után a zsinat elsőben saját tanácskozási és ügyrendjét állapítja meg.

77. § Úgy az ügyrend megállapítása után azonnal, mint később is esetről esetre, választ hat a zsinat a tanácskozás tárgyainak előkészítésére egyes szakbizottságokat.

78. § A zsinat ülései nyilvánosak. Az elnökségnek vagy 10 tagnak kívánatára zárt ülés tartandó ugyan, de határozat csak nyilvános ülésben hozható.

A bizottságok ülései nem nyilvánosak, de azokon a zsinat bármely tagja, mint hallgató jelen lehet.

79. § A határozatok a jelenlevők általános többségével hozatnak.

80. § A zsinat rövidebb vagy hosszabb időre magát elnapolhatja, vagy üléseit megszüntetheti, valamint magát a zsinat megnyitásától számított 10 év letelte előtt is végleg befejezettnek és feloszlottnak jelentheti ki.

81. § A zsinat tisztikarát alkotják az elnökök, a jegyzők és a gazda.

82. § Mindig kettős elnökség, azaz egy lelkési és egy világi elnök vezetése alatt tartanak az ülések.

Az elnökség jogköre és teendői, valamint a jegyzők teendői is részletesebben a tanácskozási és ügyrendben állapíttatnak meg.

83. § A gazda számadás mellett eszközli a zsinati gyűlések kiadásait; gondoskodik a szükséges nyomtatványok előállításáról, rendelkezik az ülések helyiségeiről s azokat rendben tartja. – Költségvetési javaslatot terjeszt a gyűlés elé.

84. § A zsinat tagjainak költségeiről az illető egyházkerületek gondoskodnak és intézkednek.

85. § A zsinat egyéb költségeit az egyes egyházkerületek azon arányban viselik, amely arányban képviselőket választják.

E célra a zsinat megalakulása után, azonnal a zsinat által meghatározandó bizonyos előlegösszeget, haladéktalanul beküldenek az elnökséghez.

86. § A zsinat jog- és hatáskörébe tartozik:

1. az egyházi törvényhozás; melynek tárgyai:

a) az egyház tanainak megvizsgálása és megállapítása (jus reformandi);

b) az egyház alkotmányának megállapítása és módosítása;

c) az egyházkerületek felosztása, helyrajzi meghatározása az illető egyházkerületek meghallgatásával;

d) az isteni tisztelet alakjának és rendjének lényeges vonásokban megállapítása;

e) az ünnepek meghatározása;

f) az egyházi hivatalnokok hatáskörének, eljárásának, magukviselésének szabályozása; valamint a reájuk vonatkozó fegyelmi rendnek megállapítása;

g) egyházfegyelem meghatározása;

h) lelkészképzés, választás és felavatás általános módozatainak meghatározása;

i) a közoktatás ügyének, a legelső foktól a legfelsőbbig, valamint tanár- és tanítóképzés egyházunknak törvényekben biztosított önkormányzatának és a tanítás szabadságának alapján, mind az öt egyházkerületre vonatkozólag az alkotmányos úton létrejött hazai országos törvények, jelenes az 1790/1:XXVI. tc. mint alaptörvény intézkedéseinek épségben tartásával, rendezése akképpen, hogy egyfelől az egyházkerületek s iskolafenntartó testületek önkormányzati hatósága tiszteletben tartassék, de másfelől tanintézeteknek és az egyes tanfolyamoknak oly szervezete és berendezése állapíttassék meg, mely ifjainknak az egyház és kor szükségai és hivatásuknak, valamint az országos törvényeknek megfelelő alapos kiképzését biztosítja. Az iskolaügyet a zsinat erről szóló egyházi törvénnyel rendezi;

k) egyházi közteherviselési rendszer;¹⁴

l) országos evang. ref. egyházi közalap fenntartása s fejlesztése;

m) egyházi törvénykezés vagy bíraskodás szabályozása;

n) házasságügy.

2. Legfőbb intézkedés, melynél fogva:

a) Örökdik az egyház jogai és önkormányzata;

b) más hitfelekezetekhez való jogviszonyai felett: valahányszor szükségesnek tartja ezek

¹⁴ A j) pont az eredeti dokumentumban is hiányzik. Nyilvánvalóan téves betűrendről van csupán szó.

tárgyában a kormányhoz, országgyűléshez, vagy a koronás apostoli magyar királyhoz fölterjesztést tesz.

c) Intézkedik a lelkészek, tanítók s mindenegyházi hivatalnok tisztességes, a kor követelményeinek lehetőleg megfelelő díjazásáról.

d) Intézkedik az énekeskönyv, agenda, népiskolai vallástani kézikönyvek tárgyában: hivatalos használatra szóló bibliafordítás ügyében felügyeletet gyakorol.

e) A lelkészképeségi vizsgákra nézve, a kötelező rendszabályok megállapítása iránt intézkedik.

f) Az egyetemes konvent jegyzőkönyveinek tárgyalása folytán felmerülhető kérdésekben határoz.

87. § A zsinat rendszerint 10 évenként tartatik: ha azonban az egyházkerületek többsége, az egyetemes egyház érdekében s halasztást nem szenvedhető indokokból, rendkívüli zsinat összehívását látja szükségesnek, annak egybehívása tárgyában az egyetemes konvent intézkedik.

MÁSODIK RÉSZ

X. Fejezet

Az egyházmegyei ügyészekről

[...] ¹⁵

147. § Minden egyházmegyében az egyházmegyei közgyűlés által egyházmegyei ügyész választatik.

148. § Az egyházmegyei ügyész működésének időtartamát mindenik egyházmegye tetszése szerint állapítja meg.

149. § Az egyházmegyei ügyész teendői:

a) az egyházmegyei elnökség megbízása folytán az egyházmegyét a bíróságok vagy közigazgatási hatóságok előtt képviseli;

b) a hivatalból egyházi téren megindítandó fegyelmi ügyekben az egyházmegyét mind vádhatóságot képviseli.

XI. Fejezet

Az egyházmegyei tanácsbírákról

150. § Az egyházmegyei tanácsbírák a 36. § b) pontja szerint, egyenlő számban választatnak a lelkészek és világi férfiak közül; az egyházi tanácsbírák csak az azon egyházmegye területén lakó rendes lelkészek és lelkésztanárok közül választandók; a világi tanácsbírák azonban, bármely egyházmegye, vagy egyházkerületben lakó hitfelekezetünkhöz tartozó világi férfiak közül választhatók.

¹⁵ Az egyházalkotmány második része „Az egyházi tisztviselőkről és egyes egyháztagokról” szól, s ennek X–XVIII. fejezetét (147–180. §) közöljük. (Az I. rész 87 §-át teljes terjedelemben közöljük.)

151. § Az egyházmegyei tanácsbírák vagy egész életük hosszáig, vagy a hol a tisztújítás életbe van léptetve, 10 évre választatnak. A választás joga az egyes egyházközségek presbitériumait illeti.

152. § A megválasztott tanácsbírák székeiket eskütellettel foglalják el.

153. § Az egyházmegyei tanácsbírói hivatal üresedésbe jó: végleges lemondás, halál, bírósági elmozdítás esetén, és a hol a tisztújítás életbe van léptetve minden 10-ik évben.

154. § Az egyházmegyei tanácsbírák kötelességei.

Az egyházmegyei közgyűléseken, bírósági ülésekben megjelenni, a tanácskozásokban s ítélelthozásokban ténylegesen részt venni, a kiküldetéseket s megbízásokat teljesíteni.

XII. Fejezet

Az egyházmegyei gondnokokról

155. § Minden egyházmegyében egy egyházmegyei gondnok választatik, az anyaegyház-községek presbitériuma által hitfelekezetünkhöz tartozó világi férfiak közül tekintet nélkül azok lak- vagy tartózkodási helyére.

156. § Az egyházmegyei gondnok élethossziglan választatik vagy a hol a tisztújítás életbe van léptetve, tíz évre; hivatalában az egyházmegyei közgyűlés által erősített meg, ugyanott teszi le hivatali esküjét. A választás tudomás végett az egyházkerülethez fölterjesztetik.

157. § Az egyházmegyei gondnoki hivatal üresedésbe jó: végleges lemondás, halál, bírósági elmozdítás esetén és ahol a tisztújítás életbe van léptetve, minden 10-ik évben.

158. § Az egyházmegyei gondnok jog- és hatásköre:

a) Az egyházmegyei közgyűlés összehívásában, a tanácskozások vezetésében, mint elnöktárs, részt vesz; az egyházi törvénykezés terén eljár a számára a törvénykezésről szóló II. részben megállapított hatáskörben.

b) Az egyházmegye részéről hivatalánál fogva tagja az egyházkerületi közgyűlésnek és egyházkerületi bíróságnak.

c) Az esperessel együtt képviseli az egyházmegyét a polgári hatóságokkal szemben.

d) Elnöktársával együtt őrökdi az egyházmegye s egyes egyházközségek egyházi s iskolai ügyei felett.

e) Lehetöleg részt vesz az egyházmegyei látogatásban.

f) Minden szavazás útján betöltendő hivatalokra, úgy az egyházkerületi, mint az egyházmegyei tisztviselők választása iránt elnöktársával együtt intézkedik.

g) Lelkészválasztások alkalmával világi egyén kiküldéséről az érvényben álló választási törvények szerint gondoskodik.

XIII. Fejezet

Az esperesekről

159. § Minden egyházmegyében az egyházmegye anya-egyházközségeinek presbitériumai által egy esperes választatik az egyházmegye rendes lelkészei közül vagy élethossziglan, vagy 10 évre a tisztújítás alapján, hivatalában az egyházmegyei közgyűlés erősíti meg,

ugyanaz előtt teszi le a hivatalos esküjét. A választás tudomás végett az egyházkerületi közgyűlésnek följelentendő.

160. § Az esperesi hivatal üresedésbe jő:

- a) ott, a hol a tisztújítás életbe van léptetve: minden 10 évben;
- b) halálozás, lemondás vagy bírósági elmozdítás következtében;
- c) ha az esperes, mint lelkész, más egyházmegyébe költözik át.

161. § Az esperes jog- és hatásköre:

a) Az egyházmegyei közgyűlés összehívásában, a tanácskozások vezetésében mint elnöktárs részt vesz; az egyházi törvénykezés terén eljár, a számára a törvénykezéstről szóló II-ik részben megállapított hatáskörben.

b) Az egyházmegye részéről hivatalánál fogva tagja az egyházkerületi közgyűlésnek és egyházkerületi bíróságnak.

c) Az egyházmegyei gondnokkal együtt képviseli az egyházmegyét a polgári hatóságokkal szemben.

d) Elnöktársával együtt örököl az egyházmegye s egyes egyházközségek egyházi s iskolai ügyei felett.

e) A szavazás útján betöltendő hivatalokra úgy az egyházkerületi mint az egyházmegyei tisztviselők választása iránt elnöktársával intézkedik.

f) Lelkészválasztások alkalmával az érvényben álló választási törvények szerint eljár.

162. § Az esperes az egyházi hivatalnokok közvetlen felügyelője, az egyházmegyei s egyházkerületi határozatok végrehajtója. Gondoskodása körébe tartozik, hogy minden gyülekezetben egyházunk hitelvei híven megtartassanak, a vallásos szertartások és cselekvények szabályszerűen végeztessenek, a belhivatalnokok kötelességeiket buzgósággal és hűséggel teljesítsék. Kötelessége az esperesnek az egyházmegyék levéltáaira és pénztáaira felügyelni; az országos közalap ügyeiben a konvent által megállapított szabályok szerint eljárni; a fegyelmileg felfüggesztett lelkészeknek helyettesítéséről az egyházkerületben fennálló szabályok értelmében gondoskodni.

163. § Köteles az esperes évenként egy maga mellé vett lelkésszel, esetleg az egyházmegyei gondnok vagy világi tanácsbíróval, minden egyházat meglátogatni. Ha e látogatást egyházmegyéjének nagy kiterjedése, vagy bármi ok miatt önmaga nem végezheti: akkor maga helyett egyházmegyei lelkészi tanácsbíró vagy rendes lelkészt is bízhat meg; sőt ha a szükség úgy kívánja: több látogató küldöttség is szervezhető az egyházmegyében.

164. § Az egyházmegyei látogatók megjelenéséről esperesi körlevélben értesíttetnek az egyes egyházak – mely időre a lelkész a presbitériumot mindig összehívja. Az egyházlátogatóknak egyszerű és tisztességes ellátásáról s továbbbszállításukról, minden gyülekezet gondoskodni tartozik.

165. § Az esperesi látogatás gondoskodása és figyelme kiterjed a körülmények kívánatához képest az anya-, leány-, társ- és fiókegyházakban:

a) az egyház beléletét, ti. az isteni tisztelet rendjét, és annak úgy vasárnap, mint hétköznap megtartását, a bibliamagyarázás miként gyakorlását, a konfirmációt, az isteni tisztelet látogatását, az úrvacsorával élő egyháztagok, az áttérések, a visszas házasok, egymással törvénytelenül élők számát, az adakozások, a helybeli szegények és árvák ügyeit, az egyházi és

iskolai ügyek előbbvitele érdekében tett intézkedéseket, az előfordulható hitfelekezeti sérelmeket tárgyzó és illető kérdésekre,

b) az egyház küléletét, szervezetét és vagyonát, ti. a presbitérium és egyházközség szabályszerű szervezését, azok gyűlési jegyzőkönyveit, az egyházmegyei és kerületi jegyzőkönyveket, az esperesi és püspöki körlevelek rendes és állandó jegyzőkönyvbe bevezettetését, az egyház iratairól, szent edényeiről, ingó és ingatlan vagyonáról szóló leltárt, az egyház ingatlanai telekkönyvezését, tőkepénzei elhelyezését és biztosítását, az egyház jövedelmeit, az alapítványokat, az évi számadások állását és megvizsgálását, az egyház épületei jó karban tartását s azok tűzkár elleni biztosítását, a belhivatalnokok fizetése pontosan kiszolgáltatását és az azok használatában és általában az egyház tulajdonában levő földek adóügyét, az egyház évi tartozásait (az egyházmegye, kerület és főiskolák részére) tárgyzó és illető kérdések;

c) az iskolai ügyeket, épületeket hogy ti. mily karban vannak az iskolák, úgy szellemileg mint anyagilag, azoknak alapos megvizsgálását;

d) az egyházi tisztviselők hivatalos eljárását és magánéletüket, a presbitérium és egyházi tisztviselők közti viszonyokat;

e) az anyakönyvek vezetését s a statisztikai adatokat tárgyzó és illető kérdésekre és dolgokra.

Mindezekre vonatkozólag az egyházlátogatás jegyzőkönyveit az egyházmegyei közgyűlés elé terjeszti.

XIV. Fejezet

Az egyházkerületi jegyzőkről

166. § Mindegyik egyházkerületben rendszerint két fő- és két aljegyző választatik egyházi és világi részről.

167. § Az egyházkerületi jegyzők, az egész egyházkerület anyaegyházközségei presbitériumainak szavazatai által, élethossziglan választatnak s hivatalukat eskütétellel foglalják el.

168. § Az egyházkerületi jegyzői hivatal üresedésbe jó: végleges lemondás, halál vagy bírósi elmozdítás következtében.

169. § Az egyházmegyei jegyzők teendőit meghatározó §§-ok megfelelő alkalmazással itt is érvényesek.

XV. Fejezet

Az egyházkerületi ügyészekről

170. § Minden egyházkerület, közgyűlését egy egyházkerületi ügyészt választ. Ennek hatáskörére s működési tartamára nézve az egyházmegyei ügyészekről szóló 147–149. §§-ok alkalmazandók.

XVI. Fejezet

Az egyházkerületi tanácsbírákról

171. § Az egyházkerületi tanácsbírák egész életük hosszáig választatnak az egyházkerület gyűlekezeteinek presbitériumai által.

Az egyházkerületi tanácsbírákra nézve az egyházmegyei tanácsbírákról szóló 152–154. §§-ok megfelelő alkalmazással itt is érvényesek.

XVII. Fejezet

Az egyházkerületi főgondnokokról

172. § Minden egyházkerületben egyházunk kebelébe tartozó világi férfiak közül egy főgondnok választatik, tekintet nélkül azok lak- vagy tartózkodási helyére.

173. § A főgondnok, az egyes anyaegyházközségek presbitériumainak szavazatai által élethossziglan választatik, az egyházkerületi közgyűlés által erősítettik meg s hivatalát eskütétellel foglalja el.

174. § A főgondnoki hivatal üresedésbe jő: végleges lemondás, halál vagy bírósági elmozdítás következtében.

175. § A főgondnok jog- és hatásköre:

a) Az egyházkerületi közgyűlés összehívásában, a tanácskozások vezetésében, mint elnöktárs részt vesz; az egyházi törvénykezés terén eljár a számára a törvénykezésről szóló II. részben megállapított hatáskörben.

b) Hivatalból tagja az egyetemes konventnek és zsinatnak.

c) Képviseli az egyházkerületet a püspökekkel együtt a polgári hatóságokkal szemben.

d) Közvetlenül felügyelői s ellenőrző tiszteet gyakorol az egyházkerület főiskoláira azok szellemi s anyagi ügyei vezetésére.

e) Általában az egész egyházkerület egyházi és iskolai ügyeinek intézését elnöktársával egyetértőleg vezeti.

XVIII. Fejezet

A püspökökről

176. § Minden egyházkerületben az egyházkerület kebelében működő, felavatott lelkészek és lelkészi oklevéllel bíró rendes teológiai tanárok közül, élethossziglan az anyaegyházközségek presbitériumai által egy püspök választatik.

177. § A megválasztott püspökeknek rendes lelkészi hivatalt kell viselnie.¹⁶

178. § A megválasztott püspök az egyházkerületi közgyűlés által erősítettik meg; hivatalába az esperesi kar által ünnepélyességgel iktattatik be és eskettetik fel. Fenntartván Őfel-

¹⁶ Ez azt jelenti, hogy a püspökeknek egyidejűleg valamely egyházközség megválasztott (meghívott) lelkészének is kellett lennie. Ez általában a székhelyén lévő egyházközség lelkészsége volt. (Pl. a dunamelléki egyházkerület püspöke, Ravasz László a Kálvin-téri lelkész is.)

ségének az erdélyi fejedelmektől örökölt azon joga, hogy az erdélyi egyházkerület püspöke, megválasztása után, ezen állásában Őfelsége által erősített meg és a hűségesküet letenni tartozik.

179. § A püspöki hivatal üresedésbe jó: végleges lemondás, halál, törvényszéki elmozdítás által, vagy ha az illető püspök más egyházkerületbe megy át lelkésznek. A püspök halála esetén, az egyházkerületi közigazgatási teendőit az egyházkerületi egyházi főjegyző végzi.

180. § A püspök hatásköre:

A püspök, mint az egyházkerület egyik legfőbb tisztviselője, a felsőbb rendeleteknek, melyek az egyházkerületekhez a fensőbb hatóságoktól küldetnek, végrehajtását eszközli; azon kormányrendeleteket azonban, melyek az egyház közjogi állását érintik s egyházalkotmányi vagy hitelveinkkel összeütközésben vannak, vagy azokkal éppen ellenkezők, nem közzétetheti s közgyűlési tárgyalás előtt azok teljesítését nem követelheti: a lelkészekre, segédlelkészekre és egyházmegyékre, az egyházi szolgálat és kormányzás minden irányában kellőleg felvigyáz; minél fogva minden egyházi tisztviselő köteles minden ügyben, valahányszor a püspök kívánja és felhívja vagy felhivatja, hozzá jelentést terjeszteni fel. Különböző kötelezettségei:

a) Az egyházkerületi közgyűlés összehívásában, a tanácskozások vezetésében, mint elnöktárs részt vesz, az egyházi törvénykezés terén eljár, számára a törvénykezésről szóló II-ik részben megállapított hatáskörben.

b) Hivatalból tagja az egyetemes konventnek és zsinatnak.

c) Képviseli az egyházkerületet a főgondnokkal együtt a polgári hatóságokkal szemben.

d) Minden évben – ha a körülmények és viszonyok engedik – köteles legalább egy egyházmegyében létező gyülekezeteket s azoknak iskoláit meglátogatni az illető esperes és egyházmegyei gondnok, vagy azok helyetteseinek kíséretében.

e) Az egyházkerület levéltárára és pénztárára felügyelni, annak vizsgálataiban részt venni, más időben is az intézetet vagy intézeteket meglátogatni; minden nevezetesebb mozzanatról, mely a főiskola életében fölmerül, az illető tanárkaroktól tudósítást kívánni.

g) Az egyházkerületi közgyűléshez évenként jelentést tenni az egyházkerület egyházi és iskolai állapotáról.

[...] ¹⁷

Forrás: Budapesti Közlöny (237. sz.) Budapest, 1882. október 15., és SZEMNECZ, 1897., 108–127., 132–138.; BALOGH–GERGELY, 2055., 69-es számú dokumentum.

¹⁷ A harmadik rész a lelkészválasztásról, a negyedik az egyházi adóról, az ötödik az egyházi közalapról szól. A szabályzat II. része az egyházi törvénykezést, a III. rész a köznevelési és közoktatásügyi szervezetet tárgyalja.

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ ALKOTMÁNYA ÉS ANNAK KIRÁLYI MEGERŐSÍTÉSE (Részlet, Bécs, 1893. március 18.)

Az evangélikus egyház jogállását először III. Károly 1731-ben kiadott döntvénye (Carolina resolutio) szabályozta. Az 1734-es második Carolina resolutio a Magyar Királyság területén 4 superintendencia (egyházkerület) szervezését engedélyezte. Az Erdélyi Nagyfejedelemség szász evangélikus egyháza különálló „országos egyház” volt.

Az 1891–92-es pesti evangélikus zsinaton elfogadott egyházalkotmány miniszteri ellenjegyzés melletti királyi megerősítése az alább közölt dokumentum első része. Az 1893. március 18-án megerősített egyházalkotmányt a Rendeletek Tárában a 149/1896. VKM eln. sz. rendelettel tették közzé. Az egyházalkotmány I–III. részét közöljük. A IV. rész „Az egyház iskolái”, az V. rész „Az egyházi háztartás” (gazdálkodás), a VI. rész „Az egyházi törvénykezés” szabályozása, összesen 332 §.

A magyarországi ágostai hitvallású evangélikus egyház országos zsinata által alkotott egyházi alkotmány a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister által Ő császári és apostoli királyi Felsége elé terjesztetvén, Ő Felsége azt a következő legf. Jóváhagyási és megerősítési záradékkal méltóztatott legk. jóváhagyni és megerősíteni:

A magyarországi ágostai hitvallású evangélikusoknak legfelsőbb királyi engedelmünkkel az 1891. évi december hó 5-én és folytatólag az 1893. évi február hó 7-én és következő napjai Budapest fő- és székvárosunkban tartott országos zsinata által alkotott és vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünk útján legfelsőbb jóváhagyásunk és királyi megersítésünk alá hódolattal felterjesztett jelen egyházi alkotmányt ezennel jóváhagyjuk és megerősítjük.

Kelt Bécsben, 1893. évi március hó 18-án.

A M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER.
– 1896. ÉVI 149/ELN. SZÁM.
A MAGYARORSZÁGI ÁGOST. HITV. EV. KERESZTYÉN EGYHÁZ
ALKOTMÁNYA

ELSŐ RÉSZ
ÁLTALÁNOS HATÁROZATOK

1. § A magyarországi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyházat híveinek összessége alkotja.¹

2. § A magyarországi ág. hitv. ev. keresztyén egyház – hitelveiben, országos törvényekben és százados gyakorlatban gyökerező önkormányzati jogánál fogva – a vallást és egyházat érdeklő ügyekben önállóan és szabadon intézkedik, épségben maradván Ő Felségének, a királynak, az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga.

3. § A magyarországi ágost. hitv. ev. keresztyén egyház iskolai és jótékony intézetei, mint az egyház önfenntartásának eszközei, az egyház testéhez tartoznak.

4. § Az ágost. hitv. evang. egyház – a mellett, hogy az ev. ref. egyházhoz való testvéri viszonyát fenntartja s ápolja – az országban létező egyházakkal szemben az egyenjogúság és viszonyosság elveihez ragaszkodik, s az államnak valláserkölcsei céljai megvalósításában, nevelés, tanítás s a hitélet ápolása által közreműködik; ezen közművelődési feladatának sikeres megoldása végett viszont igénybe veszi az államnak, részére országos törvényekben is biztosított, anyagi támogatását.²

5. § Az ágost. hitv. evangélikus egyház törvényalkotási jogát törvényes zsinatán gyakorolja; minden egyéb ügyét, a jelen törvényben meghatározott fokozatos testületek és törvényesen megválasztott tisztviselők intézik.

A mennyiben a fennmilitett egyházi testületek saját hatáskörükben hozott rendszabályait, határozataikat és ítéleteiket, önhatóságukkal nem foganatosíthatnák, miután az egyház önkormányzata, intézményei és törvényei az állam oltalma alatt állnak, jogosítva vannak azok végrehajtása végett az állam közigazgatási hatóságainak segélyét és eljárását igénybe venni.

6. § Az államhatalom segélye és eljárása igénybe vehető mindennemű egyházi határozattal megállapított egyházi s iskolai tartozás behajtásánál, különösen:

a) az illetékes egyházi hatóság által kivetett egyházi s iskolai adóknak, szolgálmányoknak, az egyházi tisztviselők és szolgák megállapított fizetéseinek és járandóságainak s az egyházi közalap javára kivetett adóknak és felajánlott évi járulékoknak behajtása céljából;

b) az egyházfenntartó tagokra adó alakjában kivetett vagy általuk felajánlott azon járulékok behajtásánál, a melyek a felsőbb egyházi hatóságok engedélyével, egyházi s iskolai célokra fölvett kölcsönöknek, tőkének és kamataiknak vagy pedig egyházi s iskolai

¹ Az „ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyház” elnevezés egyszerűsödött evangélikusra, illetve az alapítóról nevezve lutheránusra.

² Ez és a következő §-ok jelzik az állam és az egyház összefonódását.

célokra tett építkezés költségeinek törlesztése céljából rovattak ki, illetőleg ajánltattak fel;

c) azon nyugdíjintézeti vagy gyámintézeti tartozások és járulékok behajtása céljából a melyeket az illetékes egyházi hatóság, az egyházi tisztviselőknek vagy ezek özvegyeinek és árváinak nyugdíjat vagy gyámdíjat biztosító egyházi nyugdíjintézetek vagy gyámintézetek javára, az egyházi tisztviselőkre kivetett.

7. § Az államhatalom segélye és eljárása igénybe vehető, ha az illetékes egyházi hatóságok által saját hatáskörükben hozott határozatoknak, melyekkel egyházi tisztviselő vagy szolga felfüggesztése, elmozdítása vagy állásba vissza- és behelyezése, s az eljárási költségbe való marasztalás mondatott ki – az egyházközség vagy ennek egyes tagjai, a tisztviselő vagy a szolga ellenszegülnek.

8. § Az államhatalom segélye első fokon az egyházközségi közgyűlés vagy ennek elnöksége által a községi vagy járási előjáráságtól törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban a polgármestertől; másodfokon az egyházmegyei elnökség által. A köztörvényhatósági főtisztviselőtől (alispán, polgármester) kérhető s az állam és hatóságai a végrehajtásban való segédkezést meg nem tagadhatják.

9. § Az ágost. hitv. ev. egyház önkormányzati testületei: az egyházközségek, az egyházmegyék, az egyházkerületek és az egyházegyetem; főbb tisztviselői pedig, ezeknek a jelen törvényben meghatározott módon választott elnökei.

10. § Az egyházközségek egyházmegyékbe, az egyházmegyék egyházkerületekbe oszlatnak be; az összes egyházkerületek együttvéve alkotják az egyházegyetemet.

11. § Az ágost. hitv. evang. egyházban minden hatalom az egyházközségből ered.

Az egyházmegyei, egyházkerületi s egyházegyetemi hatóságoknak, valamint a zsinatnak tagjai is, az egyházközségeknek vagy más erre jogosult testületeknek választottai és eképpen az ágostai hitv. ev. egyháznak mind törvényhozása, mind kormányzata, mindig az összes jogosult egyháztagok közrehatásának kifolyása.

12. § Az ág. hitv. evang. egyház törvényhozásában és kormányzásának minden fokoza-
tán, a lelkesi és világi elemek egyenjogú befolyása sértetlenül fentartatik.

13. § Az ág. hitv. evang. egyház kormányzatába a jelen törvény értelmében, minden önálló egyháztagnak van joga befolyni.

Minden önálló egyháztagnak kötelessége az egyház terheit aránylagosan viselni.

14. § Mindenik kormányzó hatóság közvetlenül a legközelebbi felsőbb fokú kormányzó hatóságnak, ennek közvetítésével pedig az egyházi kormányzás még felsőbb fokozatainak van alárendelve.

15. § Mindenik felsőbb egyházi hatóság köteles az alsóbb fokú egyházi hatóság jog- és hatáskörének épségben maradása felett őrködni.

16. § Mindenik egyházi hatóságnak joga van, törvényes hatáskörében, a jelen törvények és felsőbb fokú hatóságok szabályrendeleteinek és határozatainak sérelme nélkül a legközelebbi felsőbb hatóság jóváhagyása mellett, külön szabályrendeleteket alkotni.

17. § Minden egyházi tisztviselő, megbízott, kiküldött vagy egyházi szolgálatban álló egyén, ezen minőségben elkövetett cselekvésének vagy mulasztásának következményeiért felelős és szándékosan vagy vétkes gondatlanságból okozott kárt megtéríteni tartozik.

18. § Az egyház minden tagjának joga van az egyházi testületek közgyűléseihez kérvénnyel, vagy az egyházi hatóságoknak jogsértő, esetleg egyként kötelességeikbe ütköző el-

járása ellen a felsőbb egyházi hatósághoz vagy az illetékes egyházi bírósághoz panasszal járulni.

19. § A közgyűlések nyilvánosak s azokban a többségnek törvényesen nyilvánult akaratát dönt.

20. § A közgyűlésekről rendes jegyzőkönyv vezetendő s az szabályszerűen hitelesítendő.

21. § Valamely közgyűlés szabályszerűen hozott érdemleges határozatát, csak egy későbbi közgyűlés másíthatja vagy szüntetheti meg, újabb szabályszerű határozattal. A meny-nyiben pedig az érdemleges határozat választásra vonatkozik, a közgyűlés által egyáltalában nem változtatható meg.

22. § A ki egyházi gyűlésen elnököl, köteles a rend fenntartása felett s a felett őrködni, hogy a gyűlés törvényes hatáskörén túl terjeszkedő határozatot ne hozzon.

23. § Ha valamely egyházi gyűlésen a rend fenntartására szolgáló eszközök elégtelennek mutatkoznak, vagy attól lehetne tartani, hogy a gyűlés hatáskörén túl terjeszkedő határozatot hoz: az elnökségnek – s ha egyet nem értenének, egyik tagjának is – joga és kötelessége a tárgyalást felfüggeszteni, s ha ez sem vezetne sikerre, a gyűlést berekeszteni, s az utóbbi esetben egyúttal eljárása okait és panaszát intézkedés végett, a legközelebbi elsőfokú hatóság elé terjeszteni.

MÁSODIK RÉSZ AZ ÖNKORMÁNYZATI TESTÜLETEK S EZEK KORMÁNYZATI HATÓSÁGAI ÉS TISZTVISELŐI

ELSŐ CÍM AZ EGYHÁZKÖZSÉG

24. § Ágcsai hitvallású evangélikus keresztyéneknek közös vallásgyakorlat végett szervezett testülete, egyházközöséget (gyülekezetet) képez.

25. § Anyaegyházközségek azok, a melyek kebelükben önálló rendes lelkészi hivatalt állandóan fenntartani képesek.

Leányegyházak, melyek erre képesek nem lévén, valamely anyaegyházközséghez vannak csatolva és iskolájuk és tanítójuk van.

Fiókegyházak azok, a melyek sem lelkészt, sem tanítót önállólag nem tartanak.

26. § Oly helyek, a hol ág. hitv. ev. keresztyének külön egyházközségi szervezet nélkül, más vallásúak közt elszórtan laknak, szórványhelyek.

27. § A magyar állam területén levő összes polgári községek, területi, népességi és közlekedési viszonyokra való tekintettel, az illető egyházterületek által, anyaegyházakba, s ott, a hol annak szüksége fennforog, missiói körökbe osztatnak be.

28. § Az anya-, leány, és fiókegyházközségek és szórványhelyek egymáshoz való viszonya s az enriek alapján keletkezhető jogok és kötelességek, az érdekelték közt létesítendő egység – ha pedig ez nem sikerülne, közigazgatási úton első fokon az egyházmegye, második fokon az egyházkerület, harmad fokon az egyetemes gyűlés által állapíttatnak meg.

29. § A leány- és fiókegyházközségekben, valamint a szórványhelyeken lakó egyházközségi tagok, ha az anyaegyházközség terheinek viselésében arányosan részt vesznek,

ugyanazon jogokkal bírnak, mint az anyaegyházközség tagjai.

30. § Az egyházközségek területi viszonyainak megváltoztatásához, valamint új egyházközségek alakításához az egyházmegyei és az egyházkerületi hatóság jóváhagyása szükséges.

Oly anyaegyházközségek, melyek népességi vagy anyagi erőtlenedés miatt lelkészi, lelkésztanítói és tanítói állások fenntartására képtelenné váltak, a szomszédos anyaegyházközséggel lelkészeti szempontból összevonatnak. Oly anyaegyházközségek pedig, melyek tízezer léleknél nagyobb népességgel bírnak, a lelkipásztorkodás kellő módon gyakorolhatása végett, ötezer lelkenként, lelkészi körökbe osztatnak be.

Az ilyen változásokról a közigazgatási hatóság esetről-esetre értesítendő.

31. § Egyházközségeknek nyelvek szerint való elnevezése meg nem engedtetik.³

32. § Szórványhelyeknek fiókegyházközségekké, fiókegyházközségeknek leányegyházközségekké való átalakulásához és viszont, csak az egyházmegyei hatóság jóváhagyása kívántatik meg.

33. § A régi kötelékből kiváló egyházközség a másik egyházközséggel közösen használt vagonból csak annyit követelhet, a mennyi szerződés vagy határozottan az ő nevére szóló alapít- vagy hagyománylevél szerint megilleti.

34. § Minden ág. hitv. evang. keresztyén, annak az egyházközségnek vagy missió körnek, a melynek körében legalább hat hétig rendes lakhelye van, tagjává lesz; abban a tagok számára törvény és szabályok által biztosított jogokat élvezi s viszont az egyházi terheket is aránylagosan viseli.

35. § Az egyházközségi tagok részt vehetnek az isteni tiszteletben, élhetnek az egyház kegyelemeszközeivel, igénybe veheti a lelkész és tanító hivatalos szolgálatát, használhatják az egyházi s iskolai intézeteket, igénybe vehetik és használhatják, a fennálló törvények értelmében, az egyházi hivatalokra és tisztségekre való választást és választhatóságot, vallásügyi jogaik sérelme esetén pedig megkívánhatják a fokozatos egyházi hatóságok védelmét.

36. § Az egyházközségi tagoktól megkívántatik, hogy vallásos és erkölcsös életet folytatásának, az egyház kegyelemeszközeivel éljenek, az egyház iskola javát úgy magánéletükkel, mint közszolgálatukkal előmozdítsák s a rájuk ruházott megbízatásokat elvállalják; továbbá kötelességök: gyermekik vallásos neveléséről és oktatásáról gondoskodni, az egyházi törvényeknek és rendszabályoknak s a törvényes egyházi felsőbbségnek engedelmeskedni.

37. § Az egyházközség kötelékéből való kiválás, akár elhalálozás, akár elköltözés vagy áttérés útján történt, a lejárt kötelezettségeket el nem enyészteni.

MÁSODIK CÍM

AZ EGYHÁZKÖZSÉGI KÖZGYŰLÉS

38. § Az egyházközségnek kormányzó és képviseleti hatósága az egyházközségi közgyűlés.

39. § Az egyházközségi közgyűlést rendszerint a lelkész és felügyelő hívja össze.

☞

³ Az evangélikus egyházon belül nemzetiségi feszültségek voltak a magyarok, szlovákok és németek között, a magyar etnikum ekkor kisebbségben van.

40. § Az egyházközségi közgyűlés rendszerint egy héttel előbb, a tárgy megnevezésével, a rendes istentisztelet alkalmával kihirdetendő.

Az egyházközség területén kívül lakó, de közterheit viselő egyháztagok, az egyházközségi közgyűlésre meghívandók s ily egyháztagok magukat a közgyűlésen, evangélikus vallású meghatalmazott által képviseltethetik.

41. § Az egyházközségi közgyűlés tagjai:

a) hivataluknál fogva: az egyházközség rendes vagy helyettes lelkésze, illetőleg lelkészi és segédlelkészei, az egyházközségi felügyelő és másodfelügyelő, az egyházközség által alkalmazott vallástanítók, vallástanárok, gondnokok, pénztárosok, az egyházközség jegyzője, ügyésze, ellenőre, az egyházközség által fenntartott tanintézetek ág. h. ev. vallású tanárai és tanítói és a kántor (énekvezér);

b) az egyházközségnek, az egyház terheit viselő nagykorú vagy önálló férfitagjai; oly egyházközségben pedig, hol az egyháztagok az egyház terhei viseléséhez nem járulnak, az egyházközségnek minden nagykorú vagy önálló férfitagja.

42. § Önálló vagy vegyes házasságban élő nők, kik az egyházközség fenntartásához hozzájárulnak, az egyházközségi közgyűlésen, az egyházközség bármely férfitagja által képviseltethetik magukat, azonban egy meghatalmazott csak egy meghatalmazót képviselhet.

43. § A közgyűlés elnökei rendszerint a lelkész s az egyházközségi felügyelő.

44. § Az egyházközségi közgyűlés hatásköre:

a) megválasztja az egyházközség összes tisztségviselőit s azon tisztségviselőknek, a kiket fizetés illet, megszabja járandóságait, azzal a megszorítással, hogy a hiványilag megállapított s az egyházi felsőbbség által megerősített fizetéseket – ide nem értve a netalán személyhez kötött javadalmakat – alább nem szállíthatja;

b) megválasztja az egyháztanácsot és annak tagjait, mint a koronként választás alá eső tisztségviselőket fölesketi;

c) képviselőket küld az egyházmegyei közgyűlésre és pedig küldhet annyiszor kettőt, a hány rendes lelkésze van az egyházközségnek;

d) szavaz az egyházmegyei és kerületi felügyelő, az esperes, a püspök és az egyetemes felügyelő választása alkalmával;

e) nyilatkozik a felsőbb egyházi hatóságok által véleményadás végett leküldött ügyekben;

f) intézkedik az egyházi és iskolai szükségletek fedezéséről, egyházközségi terhek megállapításáról, kölcsönfölvételről, pénzelhelyezésről, birtokszerzésről, birtokeladásról, új építkezésekről, jelentékenyebb igazításokról, szóval az egyházközség anyagi ügyeire vonatkozó rendszabályokról; új egyházi közterhek kivetését és az egyházi terhek kivetési kulcsának megváltoztatását, birtokszerzést és birtokeladást, kölcsönvételt s új építkezést tárgyazó határozatainak érvényességéhez azonban az egyházmegyei közgyűlésnek, sürgős esetekben pedig, az egyházmegyei elnökségnek (281. §) jóváhagyása szükséges, köteles levén erről az egyházmegyei közgyűlésnek indokolt jelentést tenni;

g) tárgyalja az egyháztanács jelentését;

h) megvizsgálja, illetőleg felülvizsgálja az évi számadást és megadja vagy megtagadja a fölmentvényt;

i) általában határoz s intézkedik az egyházközséget érdeklő minden ügyben, mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik.

45. § Az egyházmegyei és kerületi felügyelő, az esperes, a püspök s az egyetemes felügyelő választása alkalmával az egyházközségi közgyűlés szavazati jogát következőleg gyakorolja:

a) az egyházközségi közgyűlés általános többségének véleménye, az egyházközség szavazata;

b) ezen szavazatot, mely csak egy egyénre adható, írásba foglalva az egyházközség lelkésze és felügyelője vagy helyetteseik aláírják s az egyházközség pecsétjével megerősítik;

c) ha a lelkész vagy felügyelő a szavazó közgyűlésen nem vehetett részt vagy állásuk üresedésben van, az egyházközség szavazatának aláírásában a lelkészt a helyettes lelkész, a felügyelőt a másodfelügyelő, vagy ha ilyen nincs, a gondnok helyettesíti;

d) az egyházközség szavazata kétszer annyinak számítandó, a hány rendes lelkészi állomással bír.

46. § Egyházközségi közgyűlés minden évben legalább egyszer, ezenkívül annyszor tartandó, a hányszor azt az elintézésre váró ügyek kívánják.

47. § A fiók- és leányegyházközségek külön közgyűlést csakis saját belügyeikben tarthatnak; abban az esetben pedig, ha oly külön jövedelmeik volnának, a melyekről az egyházközség közgyűlésében számot adni nem tartoznak, kötelesek az anyaegyházközség elnökségének elnöklete alatt, évenként külön számadási közgyűlést tartani.

48. § Oly egyházközségeknek, a melyekben a közgyűlési tagok száma a 300-at meghaladja, jogukban áll az egyházközségi közgyűlés hatásköréről szó 44. § e), h), i) pontjai alatt felsorolt ügyeket, valamint a helyi szabályzat megállapítását, az egyháztanács hatáskörébe átutalni, vagy az egyházkerület jóváhagyása alá terjesztendő szabályzat értelmében képviselőtestületet alkotni, a mely a közgyűlésnek fenntartott lelkészválasztást s az egyháztanács, illetőleg a képviselőtestület választását kivéve, a közgyűlés jogaiba lép s annak minden teendőjét elvégzi.

HARMADIK CÍM

AZ EGYHÁZTANÁCS (PRESBYTERIUM)

49. § Az egyháztanács hivatal szerinti és választott tagokból áll.

50. § Az egyháztanács tagjai hivataluknál fogva:

az egyházközség rendes vagy helyettes lelkésze, illetőleg lelkészei, az egyházközségi felügyelő és másodfelügyelő, a gondnokok, pénztárosok, az egyházközség jegyzője, ellenőre, ügyésze, az egyházközség által fenntartott tanintézetek igazgatói, valamint az elemi, illetve vallástanítói, vagy ha többen volnának ilyenek, közülök az, a kit a helyi szabályzat kijelöl.

51. § Az egyháztanács választott tagjainak számát a közgyűlés helyi szabályrendelettel határozza meg, úgy azonban, hogy ezen szám tíznél kisebb és hatvannál nagyobb nem lehet, kivéve, ha a 48. § alapján oly ügyek is az egyháztanács hatáskörébe utaltattak, a melyek különben a közgyűlés hatáskörébe tartoznak, a mely esetben az egyháztanács választott tagjainak száma hatvannál kisebb nem lehet.

52. § Az egyháztanács tagjának megválasztható az egyházközségi közgyűlés minden 24 éves, feddhetlen előéletű tagja.

53. § Az egyháztanács elnökei rendszerint a lelkész és a felügyelő.

54. § Az egyháztanács kötelessége általában gondoskodni, hogy az egyházban és iskolában minden helyesen és jó rendben történjék.

55. § Azon egyházközségekben, a melyekben a közgyűlés teendői nem ruháztattak át az egyháztanácsra, az egyházközség kisebb jelentőségű belügyeinek elintézése képezi az egyháztanács hivatását.

56. § Az egyháztanács hatáskörét, a jelen törvény korlátai között, az egyházközségek szabályrendelet útján (16., 48. §) maguk állapítják meg.

57. § Az egyháztanács tárgyalásairól pontos és kimerítő jegyzőkönyv vezetendő és szabályszerűen hitelesítendő.

NEGYEDIK CÍM

AZ EGYHÁZKÖZSÉG TISZTVISELŐI

I. fejezet

Az egyházközség elnöksége

58. § Az egyházközségi elnökség az egyházközségi felügyelőből és lelkészből áll, a kik egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az egyházközséget és annak összes ügyeit egyetértőleg intézik.

Az egyházközségi felügyelő

59. § Az egyházközségi felügyelő, közbecsülésnek örvendő, művelt, feddhetlen erkölcsű, vallásos és anyagilag független, magyar honpolgársággal bíró evangélikus világi egyének sorából, minden anyaegyházközségben szabályrendeletileg megállapítandó időtartamra választandó.

60. § Az egyházközségi felügyelő az egyházközség jogainak, érdekeinek és vagyonának, valamint az egyházközség, a lelkész s a többi egyházi tisztviselők tekintélyének őre és védője.

61. § Az egyházközségi főfelügyelőnek hivatala tiszteletbeli és kötelességeit lelkiismeretesen teljesíteni tartozik.

A lelkész

62. § A lelkész az egyházközségnek egyik kormányzója, a lelkiekben gondozója és a lelkészi hivatal vezetője.

63. § Mint az egyházközségnek lelkiekben gondozója, örökös egyházközsége tagjainak hithűsége és erkölcsi tisztasága felett; nevezetesen:

- a) hirdeti az isten igéjét;
- b) kiszolgáltatja a szentségeket és végzi az összes egyházi szent cselekvényeket;
- c) gyakorolja a hívek házi látogatását (cura pastoralis);
- d) felügyel az iskolákra, különösen a vallásoktatásra és
- e) végzi a lelkészi hivatal minden egyházjogi teendőjét

64. § A rendes lelkészszé alkalmazás választás útján történik.

65. § Lelkésznek választható minden ág. hit. evangélikus, 24 éves, feddhetetlen erkölcsű

magyar honpolgár, a ki az egyetemes közgyűlés által megszabott hittanfolyamot elvégezte és az ugyanazon közgyűlés által meghatározott vizsgálatokat megállotta.

66. § A lelkési hivatal megüresedését az egyházközség előjárósága az esperesnek, ez pedig a püspöknek azonnal bejelenti.

67. § A lelkési hivatal megüresedése esetében az esperes a lelkési teendők ideiglenes ellátásáról haladéktalanul intézkedik.

68. § A lelkészválasztó egyházközségi közgyűlésen az esperes vagy ennek megbízottja és az egyházmegyei felügyelő vagy ennek helyettese elnököl.

69. § A lelkész, az egyházközségi közgyűlés szavazatainak általános többségével, élethossziglan választatik.

70. § A lelkészt hivatalába az esperes vagy ennek megbízottja iktatja be.

70. § Azon egyházközségbe, a mely a lelkési hivatal megüresedésének napjától számítva, félév elteltével, az esperes és a püspök megintésére sem fog a lelkészválasztáshoz, a püspök helyettes lelkészt küld.

72. § A lelkészválasztást illetőleg az egyes egyházkerületek, az egyetemes közgyűlés jóváhagyása alá terjesztendő szabályrendelet alkotására köteleztetnek.

73. § A lelkész halála esetében, az elhalálozás napjáig esedékes összes lelkési jövedelem az elhunynak örököseit illeti.

74. § Az elhalálozás napjától számított egy fél évre járó mindennemű lelkési javadalom, beleértve a papilakban való lakást is, az elhalt lelkésznek özvegyét, illetőleg leszármazóit és munkára képtelen szüleit illeti.

75. § Ha az elhalt lelkész után sem özvegy, sem leszármazók, sem munkára képtelen szülők nem maradtak hátra: akkor az elhalálozás napjától számított egy negyedévre járó lelkési javadalom, a lakáson és palástdíjon kívül, a lelkési nyugdíjintézetet illeti.

76. § Azon javításokért és hasznothajtó beruházásokért a melyeket az elhunyt lelkész, a lelkési hivatal javadalmát képező ingatlanokra vonatkozólag, az egyházközségi közgyűlés tudtával és beleegyezésével tett: az örökösöknek az egyházközségtől méltányos kárpótlás jár.

II. fejezet

Az egyházközség egyéb rendes tisztviselői

77. § Az egyházközség rendes tisztviselői közé tartoznak a lelkészen és lelkésztanítón s az egyházközségi felügyelőn kívül még: az ügyész, a jegyző, a tanító és a gondnok (pénztáros), kik mindannyian közvetlenül az egyházi törvény alatt állanak s kiknek jogai és kötelességei, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, szabályrendeletileg határozatnak meg.

Rendkívüli tisztviselők

78. § Az egyházközségnek szabadságára hagyatik, a jelen törvényben elősorolt tisztviselőkön kívül, szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel (16. §) más tisztviselőket is alkalmazni.

ÖTÖDIK CÍM AZ EGYHÁZMEGYE (ESPERESSÉG)

79. § Több egyházközségnek, egyházi kormányzás, közigazgatás és rendtartás végett felsőbb hatósággá egyesülése alkotja az egyházmegyét (esperességet).

80. § Az alakított egyházközségeknek és missziói köröknek egyházmegyékbe beosztásához, az egyházmegyék területi viszonyainak megváltoztatásához, valamint új egyházmegyék alakításához, az érdekelt egyházközségek és egyházmegyék meghallgatása után, az egyházkerületi és egyetemes közgyűlés jóváhagyása szükséges.

Minden ily változás az illető közigazgatási hatóságnak tudomás végett bejelentendő.

81. § Egyes különálló szabad királyi városi egyházközségeknek azon helyzete, mely szerint eddig közvetlenül az egyházkerület hatósága alá tartoztak, ezennel megszüntetetik.

HATODIK CÍM AZ EGYHÁZMEGYEI KÖZGYŰLÉS

82. § Az egyházmegyének képvisleti és kormányzó hatósága az egyházmegyei közgyűlés.

83. § Az egyházmegyei közgyűlést rendszerint az esperes és az egyházmegyei felügyelő hívja össze.

84. § Az egyházmegyei közgyűlést összehívó levélben a közgyűlés főbb tárgyai megjelölendők.

85. § Az egyházmegyei közgyűlés tagjai:

a) hivataluknál fogva, mint egyházmegyei tisztviselők: az esperes és alesperes, az egyházmegyei felügyelő és másodfelügyelő, az egyházmegyei törvényszék bírói, az egyházmegyei jegyzők, a körlelkészek és iskolalátogatók, az egyházmegyei pénztáros, az egyházmegyei ügyész, ellenőr és számvető;

b) hivataluknál fogva, mint egyházközségi és iskolai képviselők: az egyházközségek rendes, illetőleg helyettes lelkészei, felügyelői és másodfelügyelői, az egyházmegye területén levő ág. hitv. evang. főiskolák, középiskolák (fő- és algymnasiumok) és önálló tanítóképző intézetek felügyelői és igazgatói;

c) választás alapján: az egyházmegyei egyházközségek küldöttei (44. §) és az egyházmegyei tanító-egyesületek, egy-egy választott képviselője.

86. § Az egyházmegyei közgyűlésen az esperes és az egyházmegyei felügyelő, ha pedig ezek akadályozva volnának, vagy állás üresedésben volna, az alesperes és másodfelügyelő esetleg a jelenlevők közül hivatalra nézve legidősebb lelkész és egyházközségi felügyelő elnököl.

87. § Az egyházmegyei közgyűlés hatásköre:

a) tárgyalja az egyházmegyei elnökség évi jelentését, annak nyomon nyilvántartja az egyházmegye összes viszonyait és elrendeli a szükségesnek mutató teendőket;

b) örökdi az evang. tan tisztasága felett s azon van, hogy az a templomokban és iskolákban, az egyház hitelvei szerint hirdettessék;

c) gondoskodik a valláserkölcsei élet ápolásáról és a netalán mutatkozó visszaélések megszüntetéséről;

d) őrökdi az egyházmegye s az egyházközségek önkormányzata s egyéb törvényes jogai felett;

e) tárgyalja a bizottságok s egyes tisztviselők jelentéseit, valamint a benyújtott indítványokat, fellebbezéseket, kérvényeket és panaszokat s a szükséghez képest intézkedik;

f) kiegyenlíteni igyekszik az egyes egyházközségekben vagy az egyes egyházközségek közt fölmerült viszályokat;

g) felügyel az egyházmegyei hatóság alatt álló iskolákra és gondoskodik, hogy azokban a tanügyre vonatkozó országos törvények s egyházhatósági rendeletek megtartassanak;

h) őrökdi afelett, hogy valamely elemi iskolának községi vagy államivá való átváltótása esetében, az egyház jogai biztosíttassanak és érdekei megóvassanak;

i) gondoskodik az egyházmegye szükségleteinek fedezéséről és megállapítja az előirányzatot; az egyházközségeket terhelő új adók kivetésekor azonban előbb az egyházközségeket is meghallgatja;

j) kezeli az egyházmegye vagyonát, illetőleg ellenőrzi az egyházmegye tulajdonát képező vagy kezelésére bízott alapítványoknak, alapok és pénztáraknak, valamint az egyházközségek vagyonának kezelését és különösen őrökdi a felett, hogy az alapok s alapítványok csonkittatlanul fennmaradjanak és céljaira fordíttassanak;

k) felügyel az egyházmegye jótékony intézeteire;

l) megvizsgálja az egyházmegye pénztáraitól vezetett számadásokat és megadja vagy megtagadja a fölmentvényt;

m) megválasztja az esperes és egyházmegyei felügyelő kivételével az egyházmegye összes tisztviselőit és határoz a tisztviselők tiszteletdíjai tárgyában;

n) megválasztja egy egyházmegyei törvényszéket és a szükséges bizottságokat;

o) határoz a tanító és lelkési hiányok (vocator) ügyében;

p) az esperesi vagy egyházmegyei felügyelői állás megüresedése esetében annak betöltése iránt intézkedik;

q) megbízó levéllel ellátott képviselőket küld az egyházkerületi közgyűlésre és pedig tíz egyházközségnél kisebb egyházmegye kettőt, tíz vagy tíznél több, de húsznál kevesebb egyházközséget számláló négyet, húsz van húsznál több, de harmincnál kevesebb egyházközséget számláló egyházmegye hatot, harmincz, vagy ennél több egyházmegye nyolczat, oly módon, hogy ezeknek fele a lelkészek, fele azok sorából választtatik, kik nem lelkészek és hogy az egyházközségek számításánál a rendes lelkési állások képezik a kulcsot;

szabadságában áll azonban az egyházmegyei közgyűlésnek ezen meghatározott számú képviselőkön kívül, egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett, tagjai közül többet is küldeni, kik az egyházkerületi közgyűlésen tanácskozási joggal bírnak és kiküldetésök sorrendje szerint a netalán a távollevő képviselőket helyettesítik és helyettük a szavazati jogot gyakorolják;

r) nyilatkozik a felsőbb egyházi hatóságok által vélemény adás végett leküldött ügyekben és megvitatja az egyházkerületi közgyűlés tanácskozásai alá kerülő tárgyakat;

s) végrehajtja a felettes hatóságok törvényes intézkedéseit mennyiben ez hatáskörébe tartozik, esetleg azok sérelmes volta ellen az egyházkerülethez fölterjesztést tesz;

t) általában határoz és intézkedik az egyházmegyét érdeklő minden ügyben, a mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik.

88. § A szavazás az egyházmegyei közgyűlésen rendszerint fejenként történik. Oly kérdésekben azonban, a melyek az egyházközségekkel előleges megvitatás és véleményadás végett közöltettek, vagy új közterhek kivetését, vagy a közterhek kivetési kulcsának megváltoztatását célozzák, egyházközségenként való szavazás áll be.

89. § Fejenként történő szavazásnál az egyházmegyei közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van.

Egyházközségenként történő szavazásnál, szavazategyenlőség esetében, az egyházközségek lélekszáma dönt.

90. § Az egyházmegyei közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy-egy példánya az egyházmegye egyházközségeinek, valamint az egyházkerületi elnökségnek, hivatalból megküldendő.

91. § Egyházmegyei közgyűlés évenként legalább egyszer, ezen kívül pedig annyszor tartandó, a hányszor azt az egyházközségek többsége kívájna, az egyházi felsőbb hatóság elrendeli, vagy az egyházmegyei elnökség szükségesnek tartja.

HETEDIK CÍM

AZ EGYHÁZMEGYE TISZTVISELŐI

I. fejezet

Az egyházmegyei elnökség

92. § Az egyházmegyei elnökség az egyházmegyei felügyelőből és esperesből vagy ezek helyetteseiből áll, kik egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az egyházmegyét s annak összes ügyeit egyetértőleg intézik.

93. § Az egyházmegyei felügyelő és esperes felügyelnek arra, hogy az egyházmegyei s egyházközségi tisztviselők és bizottságok kötelességeikben híven eljárnak; felügyeletet gyakorolnak mind az egyházmegye, mind pedig az egyes egyházközségek és iskolák vagyona és össze ügyei felett.

94. § Az egyházmegyei felügyelő és esperes tartoznak az egyházközségeket és az iskolákat időnként meglátogatni; az egyházmegye életében felmerülő nevezetesebb mozzanatokról az egyházmegyei közgyűlésnek jelentést tenni, s azt a püspöknek is tudomására hozni; az egyházmegyei közgyűlés határozatairól az érdekelteket, az egyházmegyei jegyző által, kellő időben értesíttetni; az egyházközségek, iskolák és az egyházkerület között az összeköttetést fenntartani s az egyházlátogatást teljesítő püspököt egyházmegyéjükben kísérni.

95. § Az egyházmegyei felügyelő és esperes tartoznak a kötelességük ellen vétő, botrányos magaviseletű tisztviselőket előbb atyailag meginteni, utóbb komolyan rendreutasítani s ha mindez foganat nélkül marad s az illetőnek hivatalától való felfüggesztése a közegyház érdekében szükségesnek bizonyul, ez iránt intézkedni s erről a tényállás hí előadása mellett a püspökhöz fölterjesztést tenni.

96. § Az esperesi állás megüresedése estében, ha alesperes nincs, a gyűlésen kívüli espe-

resi teendőket, az új esőperes beiktatásáig az egyházmegyei felügyelővel együtt, ideiglenesen az egyházmegyei egyházi jegyző, – viszont az egyházmegyei felügyelő állásának megüresedése esetében, ha másodfelügyelő nincs, az egyházmegyei felügyelő gyűlésen kívüli teendőit, az új felügyelő beiktatásig, az esperessel együtt az egyházmegyei világi jegyző intézi.

97. § Az esperest az egyházmegye rendes lelkészei közül, az egyházmegyei felügyelőt a magyar honpolgársággal bíró ev. világi egyének sorából, az egyházmegye egyházközségei (45. §) és az egyházmegye hatósága alá tartozó önálló tanítóképző intézetek, algymnasiumok és főgymnasiumok (98. §) hat évre, általánosa szavazattöbbséggel választják.

98. § Az esperes és egyházmegyei felügyelő választásakor az illető egyházmegye hatósága alá tartozó önálló tanítóképző intézetek, fő- és algymnasiumok, szavazati jogukat közvetkezőleg gyakorolják:

a) a tanári testület ülésének (conferencia) általános szótöbbséggel megállapított véleménye, az illető tanintézet szavazata;

b) ezen szavazatot, mely csak egy egyénre adható, írásba foglalva, az illető tanintézet igazgatója és jegyzője, esetleg ezek helyettesi aláírják és a tanintézet hivatalos pecsétjével megerősítik;

c) az önálló tanítóképző intézeteknek és algymnasiumoknak egy-egy, a főgymnasiumoknak pedig két-két szavazata van.

99. § Úgy az egyházközségeknek (45. §), mint a tanintézeteknek szavazatai, a szavazatok felbontására kiküldött bizottság elnökéhez, az egyházközségnek, illetve tanintézetnek hivatalos pecsétjével lezárt borítékban küldendők be.

100. § Azon szavazat, a mely a jelen törvényben meghatározott alaki kellékek (45. §, 98. §, 99. §) valamelyikét nélkülözi vagy a kitűzött határidő lejárta után érkezik be, érvénytelen.

101. § A szavazatok felbontására kiküldött bizottság jegyzőkönyvbe iktatja:

a) egyenként és kellő indokolással úgy az érvényes, mint érvénytelen szavazatokat;

b) azon testületek neveit, a melyek szavazatot nem küldtek;

c) a szavazásnak számokkal is kifejezett eredményét.

102. § Ha az érvényes szavazatok általános többsége egy és ugyanazon egyénre esett, a szavazatok felbontására kiküldött bizottság a kiküldő testület elnökségének jelentést tesz; ellenkező esetben:

azt a két egyént, a ki legtöbb szavazatot kapott, új szavazás alá bocsátja;

a záros határidő alatt bekívánt új szavazatokat, úgy mint az első szavazáskor, felbontja, elbírálja és jegyzőkönyvbe iktatja;

a szavazás eredményét, az érvényes szavazatok általános többsége, vagy ha új szavazás alá bocsátott két jelölt egyenlő számú szavazatot kapott, az egy és ugyanazon jelöltre szavazó összes egyházközségek lélekszámának összege szerint megállapítja;

a kiküldő testület elnökségének jelentést tesz.

103. § A szavazatok felbontására kiküldött bizottság a kiküldő testület elé terjesztendő jelentéséhez jegyzőkönyvét és a lepecsételt csomagba zárt szavazatokat, valamint ezeknek teljes jegyzékét minden esetben mellékli.

104. § A megválasztott esperest, illetőleg egyházmegyei felügyelőt, az egyházmegyei közgyűlés fölesketi és hivatalába beiktatja.

A választásról, illetőleg beiktatásról az egyházkerület püspöke értesítendő.

II. fejezet

Az egyházmegye egyéb rendes tisztviselői

105. § Az egyházmegye rendes tisztviselői közé tartoznak: az egyházmegyei felügyelőn és esperesen kívül még az egyházmegyei jegyzők, pénztárosok és ügyész, a kik, és pedig a jegyzők egyenlő számmal a lelkészek és világiak közül, az egyházmegyei közgyűlés által hat évi időtartamra választatnak, jogaik és kötelességeik, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, a szabályrendeletileg határozatván meg.

Rendkívüli tisztviselők

106. § Az egyházmegyének szabadságára hagyatik, a jelen törvény elsorolt rendes tisztviselőin kívül, szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel, más tisztviselőket is alkalmazni.

NYOLCADIK CÍM

AZ EGYHÁZKERÜLET

107. § Több egyházmegyének egyházi kormányzás, közigazgatás és rendtartás végett felsőbb hatósággá egyesülése, alkotja az egyházkerületet.⁴

108. § Az egyházkerületek új beosztása, az érdekelt egyházkerület s az egyetemes közgyűlés meghallgatásával, a zsinatnak, – egyes egyházközségnek vagy egyházmegyének más egyházkerületbe való csatolása, az egyetemes közgyűlésnek jogkörébe tartozik.

KILENCZEDIK CÍM

AZ EGYHÁZKERÜLET KÖZGYŰLÉSE

109. § Az egyházkerület képviseleti és kormányzó hatósága az egyházkerületi közgyűlés.

110. § Az egyházkerületi közgyűlést a püspök és az egyházkerületi felügyelő egyetértőleg hívják össze.

Egyikök akadályoztatása, vagy egyikök állásának megüresedése esetében, azt a másik maga is megteheti.

Ha pedig ezen körülmények valamelyike mindkettőjökre nézve fennforogna: akkor az egyházkerületi közgyűlés egybehívása iránt a hivatalra nézve legidősebb esperes és egyházmegyei felügyelő intézkedik.

111. § Az egyházkerületi közgyűlést összehívó levélben a fontosabb tárgyak megjelölendők.

112. § Az egyházkerületi közgyűlés tagjai.

a) hivataluknál fogva, mint egyházkerületi tisztviselők: a püspök s az egyházkerületi fel-

⁴ Ekkor 4 egyházkerület volt: dunántúli, dunáninneri, bányai (bányakerületi), tiszai. Az erdélyi százsz evangélikus egyház ekkor sem csatlakozott a magyarországihoz, végig megőrizte különállását.

ügyelő, az egyházkerületi törvényszék bírái, az egyházkerületi jegyzők és pénztárosok, az egyházkerületi ügyész, számvevő, ellenőr és levéltárnok;

b) hivataluknál fogva, mint egyházmegyei és iskolai képviselők: az egyházmegyék elnökei, illetve helyettesei, az egyházkerület területén levő főiskolák, fő és algymnasiumok és önálló tanítóképző-intézetek felügyelői és igazgatói;

c) választás alapján, az egyházkerülethez tartozó egyházmegyék küldöttei (87. § q) és szabályrendeletileg meghatározandó módon kiküldött két népiskolai tanító.

113. § Az egyházkerületi közgyűlésen a püspök és egyházkerületi felügyelő, ha pedig ezek akadályozva volnának vagy állásuk üresedésben volna, a jelenlevők között hivatalára nézve legidősebb esperes és egyházmegyei felügyelő elnököl.

114. § Az egyházkerületi közgyűlés hatásköre:

a) tárgyalja a püspök évi jelentését, annak nyomán nyilvántartja az egyházkerület összes viszonyait s elrendeli a szükségesnek mutakozó teendőket;

b) őrökdi az evang. tan tisztasága felett s azon van, hogy az a templomokban és iskolákban az egyház hitelvei szerint hirdetessék;

c) gondoskodik a valláserkölcsi élet ápolásáról és a netalán mutakozó visszaélések megszüntetéséről;

d) különös gondot fordít a szórványhelyekre (diaspora) s az ott működő rendes lelkészeket és hitoktatókat anyagilag is támogatja;

e) őrökdi az egyház önkormányzata és egyéb törvényes jogai felett;

f) tárgyalja e bizottságok és egyes tisztviselők jelentéseit, valamint a benyújtott indítványokat, fellebbezéseket, kérvényeket, panaszokat s a szükséghez képest intézkedik;

g) figyelemmel kíséri az összes iskolai ügyet és gondoskodik arról, hogy a középiskolákban, melyek az egyetemes közgyűlés beleegyezése nélkül sem föl nem állíthatók, sem állami segélyt nem fogadhatnak el, valamint a népnevelő és oktató intézetekben (121. §) minden az egyetemes közgyűlés által megállapított tanterv és utasítás szerint történjék;

h) gondoskodik az egyházkerület szükségleteinek fedezéséről, megállapítja az előirányzatot, az egyházmegyéket terhelő új kivetéseket illetőleg azonban előbb az egyházmegyéket is meghallgatja;

i) kezeli az egyházkerület vagyonát, illetőleg ellenőrzi az egyházkerület tulajdonát képező vagy kezelésére bízott alapítványoknak, alapoknak és pénztáraknak kezelését és különösen őrökdi a felett, hogy az alapok és alapítványok csonkittatlanul fennmaradjanak és céljaikra fordíttassanak;

j) felügyel az egyházkerület jótékony intézeteire;

k) megvizsgálja az egyházkerület pénztáiról vezetett számadásokat és megadja vagy megtagadja a fölmentvényt;

l) megválasztja, a püspök és egyházkerületi felügyelő kivételével, az egyházkerület összes tisztviselőit és határoz a tisztviselők tiszteletdíja tárgyában;

m) megválasztja az egyházkerületi törvényszéket és a szüksége bizottságokat;

n) véglegesen határoz a lelkészi és tanítói híványok (vocatos) ügyében;

o) a püspöki s egyházkerületi felügyelői állás megüresedése esetében, annak betöltése iránt intézkedik;

p) megbízó-levéllal ellátott képviselőket küld az egyetemes közgyűlésre és pedig húsz

egyházközség után számítva kettőt akképp, hogy fele a lelkészek, fele azok sorából választatik, a kik nem lelkészek és hogy az egyházközségek számításánál a rendes lelkészi állások képezik a kulcsot: szabadságában áll azonban az egyházkerületi közgyűlésnek ezen képviselőkön kívül, egyszerű jegyzőkönyvi kivonat mellett, tagjai közül többet is küldeni, kik az egyetemes közgyűlésen tanácskozási joggal bírnak és kiküldetésük sorrendje szerint a netalán távollevő képviselőket helyettesítik és helyettük a szavazati jogot gyakorolják;

q) nyilatkozik az egyetemes közgyűlés által leküldött és az egyházmegyék által megvitattott ügyekben és tárgyalja az egyetemes közgyűlés tanácskozásai alá kerülő kérdéseket;

r) végrehajtja az egyetemes közgyűlés törvényes határozatait, a mennyiben ez hatáskörébe tartozik;

s) az utolsó kerületi közgyűlés óta beérkezett kormányrendeleteket vagy egyszerűen tudomásul veszi, vagy érdemileg tárgyalja és elintézi;

t) általában határoz és intézkedik az egyházkerületet érdeklő minden ügyben, a mely más egyházi hatóság hatáskörébe nem tartozik.

115. § A szavazás az egyházkerületi közgyűlésen rendszerint fejenként történik.

Oly kérdésekben azonban, a melyek az egyházmegyékkel előleges megvitatás és véleményadás végett közöltettek vagy új közterhek kivetését, vagy a közterhek kivetési kulcsának megváltoztatását célozzák, egyházmegyénként való szavazás áll be.

116. § Fejenként történő szavazásnál az egyházkerületi közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van.

Egyházmegyénként való szavazáskor, szavazategyenlőség esetében a szavazó egyházmegyék által képviselt egyházközségek számának többsége dönt.

117. § Az egyházkerületi közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy-egy példánya az egyházkerület egyházközségeinek, egyházmegyéinek, főiskoláinak, középiskoláinak és önálló tanítóképző-intézeteinek, valamint az egyházegyetem elnökségének és levéltárának is hivatalból megküldendő.

118. § Egyházkerületi közgyűlés évenként legalább egyszer, ezen kívül pedig annyiszor tartandó, a hányszor azt az egyházmegyék többsége kívánja, az egyházi felsőbb hatóság elrendeli, vagy az egyházkerületi elnökség szükségesnek tartja.

TIZEDIK CÍM

AZ EGYHÁZKERÜLET TISZTVISELŐI

I. fejezet

Az egyházkerületi elnökség

119. § Az egyházkerületi elnökség az egyházkerületi felügyelőből és a püspökből áll, ki egyenlő joggal és felelősséggel kormányozzák és képviselik az egyházkerületet és annak összes ügyeit egyetértőleg intézik.

120. § Kivéve azokat a jogokat és köteleességeket, a melyek a püspököt lelkészi és főpásztori jellegénél fogva illetik meg, az egyházkerületi felügyelőnek, mint a püspök elnöktársának, a püspökével azonos jogai és köteleességei vannak.

Az egyházkerület közigazgatásának vezetése azonban a püspök kötelességeihez tartozik.

121. § A püspök felügyel az egyházkerületi felügyelővel együtt az egyházkerületben, egyházmegyékben, egyházközségekben és iskolákban általában a jó rendre; felügyel különösen arra, hogy a tisztviselők és bizottságok kötelességeikben híven eljárjanak, hogy az alsóbb és felsőbb iskolákban evangélikus keresztyén vallás- és egyházellenes vagy államellenes szellem lábra ne kapjon, azokban ily irányú elvek ne terjesztessenek s ily tartalmú könyvek helyesen használtassanak.

122. § A püspök és egyházkerületi felügyelő az egyház tanaitól eltávozókat, az erkölcsiség ellen vétőket, botrányos életüket, a hivatalos kötelességeiket elmulasztókat vonják felelősségre, s ha nem sikerülne őket az igazság és erkölcs ösvényére visszavezetni, függeszték fel hivataliktól és tegyék át ügyöket az illetékes egyházi törvényszékhez.

123. § A püspök s az egyházkerületi felügyelő végrehajtja az egyházkerületben a felsőbb egyházhatósági határozatokat és rendeleteket.

124. § A püspök s az egyházkerületi felügyelő joga és kötelessége, figyelmét az egyházkerület anyagi viszonyaira is kiterjeszteni, hogy az egyházi vagyon híven kezeltessék és gyarapíttassék, az alapítványok kártól és veszélytől megóvassanak s az alapítók által kitűzött célokra fordíttassanak.

125. § Az egyházkerület, egyházmegyék, egyházközségek és iskolák bármily néven nevezendő tisztviselői kötelesek a püspöknek és egyházkerületi felügyelőnek törvényes meghagyásait teljesíteni, kérdéseire válaszolni, figyelmeztetéseit, intéseit elfogadni, s ha kívánatlik, eljárásukról nekik számot adni.

126. § A püspök s az egyházkerületi felügyelő egyházigazgatási tekintetben szakadatlan érintkezésben állanak az egyetemes egyházi s iskolai felügyelővel, az egyetemes közgyűléssel s az ország kormányával.

127. § A püspök s az egyházkerületi felügyelő a kormánytól vett s egyházi ügyeket érintő közleményeket vagy maguk intézik el, vagy azokhoz, a kiket illetnek, eljuttatják.

Azok a kormányrendeletek azonban, a melyek az egyház közjogi állását érintik s az egyház alkotmányával vagy hitelveivel ellenkeznek, közgyűlési tárgyalás előtt nem teljesíthetők és nem közzétehetők.

Ily kormányrendeletek tárgyalása végett, sürgősség esetében, rendkívüli közgyűlés összehívásának van helye.

128. § A püspök és egyházkerületi felügyelő az egyház, iskola s egyes egyháztagok érdekében a kormányhoz fölterjesztéseket tehetnek.

Azok a közgyűlési határozatok azonban, melyek az országos törvények szerint a kormány jóváhagyását igénylik, az egyetemes közgyűlés közvetítésével küldendők fel.

129. § A püspök és az egyházkerületi felügyelő érintkezésben állanak a többi egyházkerületek elnökségeivel s az ev. ref. testvéregyház eljáróival is, ápolván mindezekkel a békét és hitrokoni szeretetet és munkálván velők vállvetve, az anyaszentegyház javát s Isten országának felvirágozását.

130. § A püspök legfőbb hivatása örködni, hogy a Krisztus anyaszentegyháza, úgy a nyájra, mint ennek pásztoraire nézve, mindinkább épüljön.

131. § A püspök joga és kötelessége az egyházkerület egyházközségeit hivatalosan meglátogatni.

132. § A püspök joga és kötelessége felügyelni a leendő lelkészek és tanítók nevelésére és képezésére, tehát a theologiai és tanítóképző intézetekre, valamint a lelkész- és tanítójelölteknek erkölcsi és tudományos életére.

133. A püspök kizárólagos joga és kötelessége felavatni a lelkészjelölteket.

134. § A püspök joga és kötelessége felavatni a templomokat. Ezt azonban a püspök akadályoztatása esetében, de mindig csak a püspök egyenes megbízásából, az illetékes esperes is elvégezheti.

135. § A püspök az egyházkerület egyházi és iskolai állapotáról, hivatalos eljárásairól s az egyházkerület életében fölmerülő nevezetesebb mozzanatokról, az egyházkerületi közgyűlésnek évenként kimerítő jelentést tesz.

136. § Az egyházkerületi felügyelő állásának megüresedése esetében, ennek teendőit az új felügyelő beiktatásáig, a hivatalra nézve legidősebb egyházmegyei felügyelő; a püspöki hivatal megüresedése esetében, a püspöki teendőket az új püspök beiktatásáig ideiglenesen, a hivatalra nézve legidősebb esperes végzi.

137. § A püspököt az egyházkerület kebelében működő rendes lelkészek és lelkési oklevéllel bíró rendes theologiai tanárok közül, – az egyházkerületi felügyelőt pedig a magyar honpolgársággal bíró evangélikus világi egyének sorából, az egyházkerületbeli egyházközségek (45. §), főiskolák, főgymnasiumok és önálló tanítóképző-intézetek (98. § a), b)) általános szavazattöbbséggel élethossziglan választják.

138. § Püspök s egyházkerületi felügyelő választásakor az egyházkerületbeli főiskoláknak, főgymnasiumoknak s önálló tanítóképző –intézeteknek egy-egy szavazata van.

139. § Püspök s egyházkerületi felügyelő választásakor az egyházközségek a tanintézetek szavazatait, e szavazatok felbontására kiküldött bizottság a 101., 102. és 103. §§-ban meghatározott módon, a 45., 98. § a), b) pontja s a 138., 99. és 100. §§-ok szem előtt tartásával bírálja el.

140. § A püspöknek egyházkerületében rendes lelkészi hivatalt kell elfoglalnia. Melléje másodlelkész és irodavezető alkalmaztatik.

141. § A megválasztott püspököt, illetőleg egyházkerületi felügyelőt, az egyházkerületi közgyűlés felesketi és hivatalába ünnepélyesen beiktatja. A választásról ugyanazon egyházkerületi közgyűlésből a kormány, az egyetemes felügyelő és a testvéregyházak értesítetnek.

II. fejezet

Az egyházkerület egyéb rendes tisztviselői

142. § Az egyházkerület rendes tisztviselői közé tartoznak az egyházkerületi felügyelőn és püspökön kívül, még az egyházkerületi jegyzők, pénztárosok, ügyész, számvevő és levéltárnok, a kik – és pedig a jegyzők egyenlő számmal a lelkészek és világiak közül – az egyházkerületi közgyűlés által hat évi időtartamra választatnak: jogaik és kötelességeik, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, szabályrendeletileg határozatván meg.

Rendkívüli tisztviselők

143. § Az egyházkerületeknek szabadságukban áll, a jelen törvényben elsorolt rendes tisztviselőkön kívül, szabályrendelet által meghatározandó hatáskörrel más tisztviselőket is alkalmazni.

TIZENEGYEDIK CÍM
AZ EGYHÁZEGYETEM

144. § Az összes egyházkerületeknek egyházi kormányzat, közigazgatás és rendtartás végett legfelsőbb hatósággá való egyesülése alkotja az egyházegyetemet.

TIZENKETTEDIK CÍM
AZ EGYETEMES KÖZGYŰLÉS

145. § Az egyházegyetemnek, mint a magyarországi ágostai hitvallású evang. egyház legfőbb önkormányzati testületének képviseleti és kormányzó hatósága az egyetemes közgyűlés.

146. § Az egyetemes közgyűlést az egyetemes felügyelő s a hivatalra nézve legidősebb püspök, az egyetemes felügyelő akadályoztatása vagy állásának megüresedése esetében pedig, a hivatalra nézve legidősebb püspök és egyházkerületi felügyelő hívja össze.

147. § Az egyetemes közgyűlést összehívó levélben a közgyűlés fontosabb tárgyai megjelölendők.

148. § Az egyetemes közgyűlés tagjai:

a) hivataluknál fogva, mint az egyházegyetem képviselői: az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, a hivatalra nézve legidősebb püspök, mint egyenrangú társelnök, az egyetemes tanügyi bizottság elnöke s alelnöke, az egyetemes egyház theologiai akadémiajának igazgatója, az egyetemes törvényszék bírái, az egyetemes gyámintézeti elnökök, az egyetemes fő- és aljegyzők, az egyetemes ügyész, pénztáros, ellenőr és a könyv- levéltárnok;

b) hivataluknál fogva, mint egyházkerületi képviselők, az egyházkerületek elnökei, esetleg azoknak helyettesei s a főiskolák igazgatói;

c) az egyházkerületek küldöttei (114. § p) pont) s az ág.hitv. ev főgymnasiumok egyházkerületenként választott két-két küldötte.

149. § Az egyetemes közgyűlésen az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő és a jelenlevők közt hivatalára nézve legidősebb püspök, az egyetemes felügyelő akadályoztatása vagy állásának megüresedése esetében pedig, a jelenlevők közül hivatalára nézve legidősebb püspök és egyházkerületi felügyelő elnököl.

150. § Az egyetemes közgyűlés hatásköre:

a) tárgyalja az egyetemes felügyelő jelentését és annak nyomán nyilvántartja az egyetemes egyház összes viszonyait s elrendeli a szükségesnek mutatkozó teendőket;

b) örökdió az evang. tan tisztasága fölött s azon van, hogy az a templomokban és iskolákban az egyház hitelvei szerint hirdettség;

c) gondoskodik a valláserkölcsei élet ápolásáról s a netalán mutatkozó visszaélések megszüntetéséről;

- d) öröködik az egyház önkormányzata s egyéb törvényes jogai fölött;
- e) mindent megtesz, hogy a béke az ágost. hitv. evang. egyház és az ország más egyházai között, az egyház jogainak és szabadságainak épségben maradása mellett, fentartassék;
- f) tárgyalja a bizottságok és egyes tisztviselők jelentéseit, valamint a benyújtott indítványokat, fellebbezéseket, kérvényeket, panaszokat s a szükséghez képest intézkedik;
- g) határoz az egyházkerületek közt fölmerült vizályos ügyekben;
- h) vezeti az egyház tanügyének összhangzatos fejlődését;
- i) megállapítja az országos törvények korlátai között a fő- és középiskolák, a népnevelő és oktató intézetek (200. §) szervezetét és tantervét s ezeknek pontos keresztülvitelét ellenőrzi;
- j) gondoskodik az egyház igényeinek megfelelő fő- és középiskolai, népnevelői és oktató intézeti (201. §) tankönyvekről;
- k) tudomást szerez magának a felállítani szándékolt fő- és középiskolák minden viszonyáról s ahhoz képest határoz;
- l) dönt azon szerződések fölött, a melyeket az állami segély igénybe vételére nézve a fő- és középiskolák a kormánnyal kötni készülnek;
- m) megállapítja a magyarországi ág. hitv. evang. theologiai akadémia belső szervezetét és viszonyát a többi theologiai intézetekhez, működését ellenőrzi s az érintkezést az egyházkerületek s az akadémia közt közvetíti;
- n) megállapítja a jövődöbeli lelkészek, középiskolai vallástanárok és theologiai tanárok megvizsgálatási, illetőleg felavatási rendjét és eskümintáját;
- o) gondoskodik az egyház és iskolák szolgálatára alkalmas férfiak kiképzéséről;
- p) gondoskodik az egyetemes egyház szükségleteinek fedezéséről, megállapítja az előirányzatot; az egyházkerületeket terhelő új kivetéseket illetőleg azonban előbb az egyházkerületet meghallgatja;
- q) kezeli az egyetemes egyház vagyonát, illetőleg ellenőrzi az egyházegyetem tulajdonát képező vagy kezelésére bízott alapítványoknak, alapoknak és pénztáraknak kezelését és különösen öröködik a felett, hogy az alapok és alapítványok csonkittatlanul fennmaradjanak és céljaikra fordíttassanak;
- r) gondoskodik az egyházi közalap fenntartásáról, gyarapításáról és kezeléséről;
- s) szemmel tartja az egyetemes gyámintézetet és más egyetemes jellegű egyházi intézetek és társulatok tevékenységét;
- t) megvizsgálja az egyetemes egyház pénztáráról vezetett számadásokat és megadja vagy megtagadja a fölmentvényt;
- u) öröködik az egyetemes könyv- és levéltár felett;
- v) megválasztja, az egyetemes felügyelő kivételével, az egyházegyetem tisztviselőit és meghatározza azoknak tiszteletdíját;
- w) megválasztja az egyetemes törvényszéket és a szükséges bizottságokat;
- x) az egyetemes felügyelő állásának megüresedése esetében, annak betöltése iránt intézkedik;
- y) megvizsgálja az egyházkerületek mindazon határozatait, a melyek a hazai törvények szerint a kormány jóváhagyását igénylik és határoz azoknak fölterjesztése felett;
- z) intézkedik a kormány részéről az egyházkerület valamelyike ellen felhozott panaszos kérdésekben;

aa) intézkedik az országos törvények és törvényes kormányrendeletek végrehajtása tárgyában, a mennyiben ez reá tartozik, esetleg azok sérelmes volta ellen a kormányhoz, az országgyűléshez vagy ő Felségéhez a királyhoz fölterjesztést intéz;

bb) véglegesen dönt egyes egyházközségeknél vagy egyházmegyéknek más egyházkerülethez való csatolása ügyében (08. és 108. §§.);

cc) előkészíti a zsinatot és annak összehívása iránt intézkedik;

dd) végrehajtja a zsinaton hozott törvényeket és határozatokat;

ee) intézkedik mindazon ügyekben, a melyeknek elintézését a zsinat az egyetemes közgyűlésre bízta;

ff) általában határoz és intézkedik az egyházegyetemet érdeklő minden ügyben, mely más hatóság hatáskörébe nem tartozik.

151. § A szavazás az egyetemes közgyűlésen rendszerint fejenként történik; oly kérdésekben azonban, a melyekre nézve az egyházkerületek előzetesen nyilatkozatra hivatnak fel, egyházkerületek szerint való szavazásnak van helye.

152. § Fejenként történő szavazásnál az egyetemes közgyűlés minden tagjának csak egy szavazata van.

153. § Az egyházkerületek szerint történő szavazáskor, szavazategyenlőség esetében, a szavazó egyházkerületek által képviselt egyházközségek számának többsége dönt.

154. § Az egyetemes közgyűlés szabályszerűen hitelesített jegyzőkönyvének egy eredeti példánya, tekintettel ő Felségének a királynak legfőbb felügyeleti jogára, a kormányhoz felterjesztendő, egy az egyetemes felügyelőnek adandó át, egy pedig az egyetemes levéltárban helyezendő el.

Megküldendő továbbá a jegyzőkönyv az egyházkerületeknek, még pedig annyi példányban, hogy minden egyházkerületi, egyházmegyei és egyházközségi elnöknek és levéltárnak, valamint a fő- és középiskoláknak és önálló tanítóképző intézeteknek egy-egy példány jusson.

155. § Egyetemes közgyűlés évenként egyszer, ezen kívül annyszor tartandó, a hányszor ezt az egyetemes közgyűlés elrendeli, legalább két egyházkerület kívánja, vagy az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő s a hivatalra nézve legidősebb püspök szükségesnek tartja.

TIZENHARMADIK CÍM AZ EGYHÁZEGYETEM TISZTVISELŐI

I. fejezet Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő

156. § Az egyetemes egyház egyházi és iskolai felügyelője⁵ kormányozza és képviseli az ágost. hitv. evang. egyházat; egyik elnöke az egyetemes közgyűlésnek és hatáskörét az egyetemes közgyűlés szabályrendeletileg határozza meg.

⁵ Az evangélikus egyházban az egyházközség, egyházmegye, egyházkerület szinten kettős elnökség van, az egyházegyetem élén azonban nincs. Ott a világi választott személy, az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő elnököl, akit csak segít a hivatalban idősebb superintendens, aki a szűkebben vett egyházi teendőkben illetékes.

157. § Az egyetemes egyház egyházi és iskolai felügyelője hivatalos eljárásáról s általában az egyetemes egyház életében fölmerülő nevezetesebb mozzanatokról az egyetemes közgyűlésnek évenként jelent tesz.

158. § Az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő állásának megüresedése esetében, az egyetemes felügyelő teendőit, az új felügyelő beiktatásáig, a hivatalára nézve legidősebb egyházkerületi felügyelő végzi.

159. § Az egyetemes egyház egyházi és iskolai felügyelőjét, az egyetemes egyház összes egyházközségei (45. §), főiskolái, főgymnasiumai és önálló tanítóképző-intézetei (98. § a), b) magyar honpolgársággal bíró ág. hitvallású evangélikus világi egyének közül, általános szótöbbséggel élethossziglan választják.

160. § Egyetemes felügyelő választásakor a főiskoláknak, főgymnasiumoknak és önálló tanítóképző intézeteknek egy-egy szavazatuk van.

161. § Egyetemes felügyelő választásakor az egyházközségek és tanintézetek szavazatait, a szavazatok felbontására kiküldött bizottság a 101., 102., 103. §-okban meghatározott módon a 45. §, a 98. § a) és b) pontja, s a 160., 99., 100. §§-ok szem előtt tartásával bírálja el.

162. § A megválasztott egyetemes egyházi és iskolai felügyelőt az egyetemes közgyűlés fölesketi és hivatalába ünnepélyesen beiktatja és megválasztását ugyanezen közgyűlésből a kormánynak és a magyarországi ev. ref. konvent elnökségének tudomására juttatja.

II. fejezet

Az egyházegyetem egyéb rendes tisztviselői

163. § Az egyetemes egyház rendes tisztviselői közé tartoznak az egyetemes egyházi és iskolai felügyelőn kívül még, az egyetemes fő- és aljegyzők, az egyetemes ügyész, pénztáros és ellenőr, s az egyetemes könyv- és levéltárnok, a kiknek jogait és kötelességeit, a mennyiben a törvényben meghatározva nincsenek, az egyetemes közgyűlés szabályrendeletileg határozza meg.

164. § Az egyetemes egyház fő- és aljegyzőit, és pedig egyet-egyet az ág. hitv. ev. világiak, egyet-egyet a lelkészek közül, továbbá az ügyészt, pénztárost, ellenőrt, könyv- és levéltárnokot, az egyetemes közgyűlés hat évre választja.

Rendkívüli tisztviselők

165. § Az egyetemes egyháznak szabadságában áll, a jelen törvényben elősorolt rendes tisztviselőkön kívül, szabályrendeletileg meghatározandó hatáskörrel, más tisztviselőket is alkalmazni.

HARMADIK RÉSZ A ZSINAT

166. § A magyarországi ágost. hitv. ev. egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlése a zsinat.

167. § A zsinatot az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő hívja össze.⁶

168. § A zsinat tagjai:

a) hivataluknál fogva; az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, az egyházkerületek püspökei és felügyelői, esetleg helyetteseik és az egyetemes gyámintézeti elnökök;

b) választás alapján:

1. az egyházmegyék képviselői, és pedig mindene egyházmegyéből húsz vagy ennél kevesebb rendes lelkészi állomás után két, – húsznál többrendes lelkészi állomás után négy képviselő;

2. a főiskoláknak egy-egy;

3. a középiskoláknak (fő- és algymnasiumoknak) és önálló tanítóképző intézeteknek együtt, egyházkerületenként egy-egy képviselője.

169. § Az egyházmegyék zsinati képviselőit az illető egyházmegye egyházközségei felerészben a lelkészek, felerészben a nem-lelkészek közül választják.

Választható pedig a magyarországi ág. hitv. ev. egyházegyetem kebeléből minden rendes lelkész, s illetőleg azok közül, a kik nem lelkészek, minden önálló nagykorú ágost. hitv. ev. magyar honpolgár.

170. § Az egyházmegyék zsinati képviselőinek választásakor:

a) minden egyházközség a maga közgyűlésében annyi egyénre szavaz (45. § a), b), c), a hány képviselőt az egyházmegye a zsinatra küldeni jogosítva van;

b) minden egyházközség annyi szavazattal bír, a hány rendes lelkészi állomása van.

171. § Az egyházközségnek a 99-ik § értelmében lezárt szavazatait az egyházmegyei közgyűlés felbontja, elbírálja és a szerint, a mint az egyházmegye két vagy négy képviselő küldésére van jogosítva, úgy a lelkészek közül, mint azok közül, a kik nem lelkészek, azon egy-egy, illetőleg két-két egyént, a ki legtöbb szavazatot kapott, azonnal zsinati képviselőnek jelenti ki.

Szavazategyenlőség esetében az egyházközségek lélekszáma dönt.

Az egyházmegyei közgyűlés eljárásáról fölvett jegyzőkönyv, az elnökség s egyik jegyző aláírásával s az egyházmegye pecsétjével ellátva, a megválasztott képviselőknek egy-egy példányban, megbízó-levél gyanánt, kiadatik.

172. § A főiskola egy-egy képviselőjét, az igazgatónak vagy helyettesének elnöklete alatt, az illető főiskola tanári testülete választja.

Választható pedig minden át. Hitv. evangélikus főiskolai rendes tanár, tekintet nélkül arra, hogy az egyházegyetem melyik főiskolájánál van alkalmazva.

A választó ülésről fölvett jegyzőkönyv az elnök vagy ennek érdekeltsége esetében, a hivatalra nézve legidősebb jelenlevő tanár és a jegyző aláírásával, valamint az intézet pecsétjével ellátva, a megválasztottnak megbízó levél gyanánt kiadatik.

⁶ A zsinati elnöklésre ugyanaz érvényes, mint az egyetemes közgyűlésre.

173. § A középiskolás (fő- és algymnasiumok) és önálló tanítóképző intézetek közös képviselőit egyházkerületenként ezen tanintézetek tanári testületei választják.

Választható pedig minden ág. hitv. evangélikus középiskolai és tanítóképző intézeti rendes tanár, tekintet nélkül arra, hogy az egyházegyetem melyik középiskolájánál vagy tanítóképző intézeténél van alkalmazva.

Mindenik fő- és algymnasium és önálló tanítóképzőintézet tanári testülete, a maga ülésében, az igazgatónak vagy helyettesének elnöklete alatt, két-két egyénre szavaz (98. § a) s a választó ülésről fölvett jegyzőkönyvet az elnöknek, vagy akadályoztatása esetében a hivatalra nézve legidősebb tanárnak és a jegyzőnek aláírásával és a tanintézet pecsétjével ellátva, további intézkedés végett az egyházkerületi elnökségnek, zárt borítékban (99. §) beküldi.

Ha csupán egy ilyen szavazó tanintézet van az egyházkerületben, a választó ülésről fölvett jegyzőkönyv, a megválasztottnak megbízó levél gyanánt kiadatik.

A középiskolák és tanítóképző intézetek szavazatainak összeszámításakor, az algymnasiumok és önálló tanítóképzőintézetek tanári testületei által adott szavazatok egy-egy szavazatnak, a főgymnasiumok tanári testületei által adott szavazatok két-két szavazatnak számítandók.

174. § Az elemi iskolai tanítók képviselőjét, egyházkerületenként, az illető egyházkerület elemi iskoláinál alkalmazott tanítók választják.

Választható pedig minden ágost. h. evangélikus tanító, ki felekezeti elemi iskolánál van alkalmazva, tekintet nélkül arra, hogy az egyházegyetem melyik elemi iskolája az, a melynél alkalmazva van.

Az egyes egyházkerületnek elemi iskolai tanítói, egyházmegyénként, az esperesnek vagy megbízottjának elnöklete alatt állapítják meg a zsinati képviselőre vonatkozó szavazatukat (98. § a) s ezt az elnöknek s az ezen alkalomra választott jegyzőnek aláírásával, valamint az illető egyházmegye pecsétjével ellátva az egyházkerületi elnökséghez zárt borítékban (98. §) beküldik.

175. § Szavazategyenlőség esetében, úgy a főiskola, középiskola és tanítóképző intézet tanári testületének, mint az egyes egyházmegyék elemi iskolai tanítóinak, zsinati képviselőválasztás végett tartott gyűlésén, sorshúzás dönt.

176. § A szabályszerű választás, melynek eredményéről a püspök s a püspökök által az egyetemes felügyelő értesítendő, a zsinat megnyitásától számított három éven belül, a zsinat tartamára érvényes.

177. § Egy egyén csak egy helyről nyert megbízó-levelet tarthat meg.

Ha valaki több helyen választatik meg, megbízó-leveleinek vételétől számított legfeljebb 15 nap alatt az illető egyházkerület püspökét értesíteni tartozik, hogy melyik választást fogadja el; ha pedig ezt elmulasztaná, akkor a megválasztott személyére nézve illetékes egyházkerületi elnökség dönt a felett, hogy a megválasztott képviselő választó kerületei közül melyiknek újabb képviseltetése iránt kell intézkedni.

178. § A zsinat ünnepélye istentisztelet után, az egyetemes felügyelőnek vagy helyettesének és a jelenlevők közt hivatalára nézve legidősebb püspöknek elnöklete alatt tartja meg alakuló ülést.

Ezen ülés, az alakulás tartamára, négy legifjabb tagját – és pedig kettőt a lelkészek, ket-

tőt a nem-lelkészek közül – a jegyzői teendőkkel megbízván: beszedi a választott tagok megbízó-leveleit s azoknak megvizsgálására igazoló bizottságot alakít.

Az igazoló bizottság tagjainak megbízó-leveleit, a hivatal szerinti tagok vizsgálják meg.

179. § A zsinati tagok két harmadának igazolása után, az elnökség ismét ülést hív össze, bejelenti azon az igazolási eljárás eredményét és felolvastatja az igazoltképviselők névsorát.

Ennek megtörténte után, a zsinat az egyetemes felügyelő s a jelenlevők közt hivatalára nézve legidősebb püspök elnöklete alatt, két elnököt, egyet a lelkészek, egyet a nem-lelkészek közül, három jegyzőt a lelkészek és hármat a nem-lelkészek sorából és egy gazdát választ, még pedig úgy, hogy

a) zsinati tagok, neveik felolvasásakor az összes választandó tisztviselőkre, egy szavazólapon adják be szavazatukat;

b) a körjegyzők, szavazás után összeszámítják a szavazatokat s az elnökség kijelenti a választás eredményét;

c) a mely tisztségre senki sem nyerte meg a beadott szavazatok általános többségét, arra nézve a legtöbb szavazatot nyert két egyén új szavazás alá bocsáttatik.

180. § A zsinat ülésein szavazati joga csak a zsinat hivatal szerint való tagjainak s az igazolt képviselőknek van.

181. § A választások befejeztével a megválasztott elnökség és jegyzők helyeiket elfoglalják s az új elnökség a zsinatot megalakultnak nyilvánítja.

182. § Az alakulás után a zsinat legelőször tanácskozási és ügyrendjét állapítja meg.

183. § Az ügyrend megállapítása után azonnal, valamint később is, esetről-esetre választhat a zsinat a tanácskozás tárgyainak előkészítésére egyes bizottságokat.

Ezen bizottságok ülésein, habár azok nem nyilvánosak, a zsinat tagjai jelen lehetnek.

184. § A zsinat rövidebb vagy hosszabb időre elnapolhatja vagy megszüntetheti üléseit s a megnyitástól számított három év letelte előtt is, végleg befejezettnek és feloszlottnak jelenti ki magát.

185. § A zsinat tagjainak napidíjairól s illetményeiről az illető egyházkerületek gondoskodnak; a zsinattartás egyéb költségeit az egyházkerületek azon arányban viselik, a melyben képviselők küldésére fel vannak jogosítva.

186. § Zsinat annyiszor tartható, a hányszor azt az egyetemes közgyűlés az egyház érdekében szükségesnek látja és ő Felségének a királynak engedélyét kieszközli.

[...]⁷

Megállapítottatott a magyarországi ágostai hitvallású evangélikus egyház országos zsinatának Budapesten, 1891. évi december 5-ik napjától 10-ik napjáig, 1892. évi május 4-ik napjától 27-ik napjáig, 1892. évi június 10-ik és 11-ik napjain, valamint folytatólag 1893. évi február 7-ik napjától 10-ik napjáig tartott üléseiben.

Kelt Budapest fő- és székvárosban, 1893. évi február hava 10-ik napján.

⁷ A negyedik rész az iskolákkal, az ötödik rész az egyházi háztartással, a hatodik rész az egyházi törvénykezéssel foglalkozik.

Péchy Tamás s. k.
a zsinat világi elnöke
Dr. Markó Sándor s. k.
Michaelis Vilmos s. k.
Dr. Győry Elek s. k.
a zsinat világi jegyzői

Karsay Sándor s. k.
a zsinat egyházi elnöke
Farbaky József s. k.
Händel Vilmos s. k.
Gyurácz Ferencz s. k.
a zsinat egyházi jegyzői

P.H.

A magyarországi ágostai hitvallású evangélikusoknak legfelsőbb királyi engedelmünkkel az 1891. év december hó 5., és folytatólag az 1893. év február hó 7. és következő napjain, Budapest fő- és székvárosunkban tartott országos zsinata által alkotott, és vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterünk útján legfelsőbb jóváhagyásunk és királyi megerősítésünk alá hódolattal fölterjesztett jelen egyházi alkotmányt ezennel jóváhagyjuk és megerősítjük.

Kelt Bécsben, 1893. évi március hó 18-án.

Ferencz József s. k.
gróf Csáky Albin s. k.

Forrás: A királyi megerősítésre *Budapesti Közlöny*, 1893. (74. sz.), Budapest, 1893. március 31. 1. A megerősítésre és az alkotmány közzétételére (149/1896. VKM. eln. sz.) *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1896., 559–689. Közli még HARAI, 1944., II/III. köt., 209–286.; SZEMNECZ, 1897., 53–83. a közölt részt; BALOHGH–GERGELY, 2005., 79-es számú dokumentum.

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER 77.092/1905 SZ. KÖRRENDELETE A BAPTISTA VAL- LÁSFELEKEZET TÖRVÉNYES ELISMERÉSÉRŐL

(Budapest, 1905. november 2.)

A baptista felekezet volt a legnagyobb túrt felekezet Magyarországon. Eredetét tekintve az angolszász protestantizmusból szakadt ki és vált a legjelentősebb evangélikus szabadegyházzá. 1905-ben a felekezet többsége élve az 1895-ös vallásszabadságról szóló törvény adta lehetőséggel, kérte a kultuszminisztertől törvényes elismerését. Ehhez többek között be kellett mutatniuk a miniszternek a felekezet egyházi szervezetét és hitvallásának kifejtését. A kultuszminiszter az alább közölt rendelettel ezeket elfogadta és megadta a baptistáknak a törvényesen elismert felekezet státust. Ez volt az első – és egyben 1945-ig az utolsó – ilyen eset. A baptisták egy része ellenezte az állami elismerés kérését, mert az a felekezet fokozott állami ellenőrzésével járt együtt. Ezért szakadás következett be a baptista felekezeten belül (amelynek 1910-ben 8086 tagja volt), és a túrt jogállásban maradók magukat „szabad baptistáknak” nevezték.

A magyar baptisták Ócsán (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye) folyó évi szeptember hó 15-én tartott rendkívüli szövetkezeti közgyűlésükből bemutatták hozzám a „Baptisták egyházi szervezetét” és Hitvallomását és szerkezetét a keresztelt keresztyén gyülekezeteknek, melyeket közönségesen baptistáknak neveznek, azzal a kérelemmel, hogy ezeket – a hivatali elődeim által, valamint általam tett észrevételekhez képest módosított – szabályzatokat hagyjam jóvá és a baptista vallásfelekezetnek törvényes elismerése iránt határozzak.

Minthogy a törvényesen elismert vallásfelekezetté alakulni kívánó baptisták szervezeti szabályainak és hitvallásuknak bemutatása által eleget tettek a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. tc. 7. §-a 2. pontjában foglalt rendelkezésnek; minthogy továbbá a bemutatott szervezet és hitvallomás a fennálló törvényekkel vagy a közérkölcsiséggel ellentétben nem áll, és a már létező törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezetek egyikével sem azonos, s különben sem forog fenn olyan törvényes ok, melynek alapján a szervezettől és hitvallomástól az 1895. évi XLIII. tc. 8. §-a szerint a jóváhagyást meg kellene tagadni; minthogy végül a folyamodók az idézett törvénycikk 7. §-ának 1. pontja értelmében megkívánt legalább egy egyházközség felállítását és fenntartását, továbbá a felekezetükhöz tartozó gyermekek iskolai hitoktatását biztosították: a baptisták többször említett szervezeti szabályzatát és hitvallomását a törvényszerű jóváhagyási záradékkal elláttam és ezen immár jóváhagyott szabályzatok alapján a baptista vallásfelekezetet az 1895. évi XLIII. tc. rendelkezései értelmében ezennel az állam védelme és főfelügyelete alatt álló törvényesen elismert vallásfelekezetnek nyilvánítom.

Erről a címet – különös utalással az 1895. évi XLIII. törvénycikknek az egyházközség megalakítására, továbbá a lelkészek és egyházközségi előljárók alkalmazására vonatkozó 11. és 14. §-ainak rendelkezéseire – további törvényszerű eljárás végett azzal értesítem,

hogy a baptistáknak általam jóváhagyott szervezeti szabályzatát és hitvallomását a „Budapesti Közlönyben”, a „Rendeletek Tára”-ban és a vezetésem alatt álló minisztérium hivatalos közlönyében szó szerint közzétettem.

Budapesten, 1905. évi november hó 2-án.

Lukács s. k.
vallás- és közoktatási miniszter

A BAPTISTÁK EGYHÁZI SZERVEZETE¹

1. § A baptisták kisebb és nagyobb gyülekezeteket, azaz hitközségeket képeznek.

Több hitközség, egymással egyház szervezetiileg szövetkezve, képezi a baptista szövetkezetet. (Lásd 4. és 13. §)

Minden egyes hitközség saját pecsétjével rendelkezik, melynek felirata a székhely megnevezésével ez: „Baptista hitközség (N.-ben).”

A szövetkezeti bizottság pecsétjének felirata, a székhely megnevezésével, ez: „Baptista szövetkezeti bizottság (N.-ben).”

Úgy a hitközségek, mint a szövetkezeti bizottság hivatalos egyházi nyelve a magyar.

2. § Mihelyt egy helyen vagy vidéken annyi baptista van, hogy képes hitszónokot, imaházat, vasárnapi gyermekiskolát fenntartani s a hívek lelki ápolásáról kellően gondoskodni: önálló gyülekezetté, azaz hitközséggé alakulhat.

Alakulása nyilvános szervező gyűlésen történik.

A szabályszerűleg megalakult hitközségnek tagja mindaz, ki az illető vallásfelekezethez tartozik s az illető hitközség területén lakik. (Lásd az 1895. évi XLIII. tc. 12. §)

Egy hitközségnek területe kiterjed azon városra vagy községre, esetleg azon járásra, illetőleg azon megyére, melynek határán belül a hitközség székhelye van, végre azon megyékre, melyekben nincs ilyen hitközség és amelyek hozzá legközelebb esnek.

3. § Egyik hitközség a másiktól független, egyik a másik fölé nem emelkedhetik és belügyeibe nem avatkozhatik, de kötelessége, ha valamelyiken az evangéliumi tanítástól és keresztyéni életmódtól való eltérést észlelne, azt testvériesen meginteni.

4. § Több hitközség azon célból, hogy közös közigazgatási dolgaik egyöntetűek, érdekük megóvása, nemes céljaik sikeresebben elérve és a hatóságokkal szemben könnyebben képviselve legyenek, szövetkezetté alakul. (Lásd a 13. §-t.)

Ezen szövetkezet megalakulása nyilvános közgyűlésen történik.

5. § A szövetkezet élén áll a szövetkezeti bizottság, mely áll egy elnökből, egy másodelnökből, egy titkárból, egy pénztárnokból, egy ellenőrből, egy könyvtárnokból, egy árva-gyámból és három bizottsági tagból.

A megválasztott szövetkezeti bizottság tagjai a közgyűlés által – az 1895. évi XLIII. tc. 16. §-ának rendelkezéseihez képest – a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelentendők.

Ezen szövetkezeti bizottságnak a hitcikkelyek ügyében semminemű jogköre nincs; fel-

¹ A felekezet autonómia-tervezetét közöljük, a hitvallás közlésétől eltekintünk, mert annak nincs jogi vonzata.

adata csakis külső közigazgatási és képviseleti ügyek vezetése, és azt köteles cselekedni, amire a szövetkezet gyűlés őt utasítja.

I. A szövetkezeti bizottság elnökének teendője és határhőre:

- a) A közgyűlés összehívása.
- b) A bizottsági ülésen való elnöklés.
- c) Közös ügyekben a szövetkezetnek a hatóságok, hivatalokkal és magánfelekkel szemben való képvisellete és levelezés.
- d) Javaslatok, szabályok, tervek kidolgozása és a közgyűlés elé terjesztése.
- e) A közgyűlés meghagyásából imaházak, iskolák, kórházak, menedék- és árvaházak s egyéb egyházi intézeteknek alapítására vonatkozó, továbbá bármely vallásos irányú ügyeknek keresztültivitele.
- f) Ő gyakorolja a pénz- és könyvtár feletti felügyeleti jogot, a közgyűlés elé terjeszti a költségvetést és zárszámadást, és ő örökdi iskolák és intézetek anyagi és szellemi ellátása felett.

g) Jogában áll a titkár ellenjegyzésével és a költségvetés keretén belül a pénztárnokhoz utalványokat kibocsátani.

h) A költségvetést s zárszámadást, valamint minden pénzbeli ügyekre vonatkozó iratokat a titkárral közösen írja alá, ellenben az egyszerű levelezést maga is aláírhatja.

II. A másodelnök: Helyettesíti az elnököt ennek betegsége, távolléte vagy másnemű akadályoztatása esetén. Elhalálozásakor pedig az elnökséget azonnal átveszi és a bizottsági elnök megválasztása végett, a közgyűlést 6 hónapon belül összehívja.

III. A titkár teendői: A költségvetés és zárszámadás tényleges elkészítése, összes levelezés szerkesztése, utalványok ellenjegyzése, az irodának vezetése, valamint a segédszemélyzet munkakörének meghatározása és az elnöknek ügyeiben való segédkezés. Ő a bizottság előadója.

IV. A pénztárnok teendője: a pénztári bevételek kezelése, a fizetéseknek utalványok alapján való teljesítése, a nyugtatványoknak az ellenőrral való együttes aláírása és a bizottság által meghatározandó naplóknak és pénztári könyveknek vezetése. Számadásait és a pénztár naplóit, valamint könyveit köteles bármikor az elnöknek, illetőleg a számvizsgáló bizottságnak előmutatni.

A számadás vezetéséért és a pénztár kezeléséért az ellenőrral együtt egyetemlegesen felelős. A számadásokat a bizottság által megjelölendő időközökben köteles az elnöki hivatalba beküldeni.

V. Az ellenőr teendője: A pénztári kezelés ellenőrzése és úgy a nyugtatványok, valamint az összes számadások aláírása.

VI. A könyvtárnok teendője: A könyv- és levéltárnak a bizottság által megállapítandó szabályok szerint való kezelése.

VII. Az árvagyám teendője: Az árvák ügyeinek tanulmányozása, melyekről az elnökségnek időnként jelentést tenni tartozik. Köteles az árvákat meglátogatni, vagy meglátogatásukról gondoskodni és mindennemű szegényügyben eljárni. Sem pénz, sem másnemű vagyont nem kezel.

VIII. A három bizottsági tag teendői: résztvenni a bizottsági üléseken, hol javaslatokat tehetnek és a határozatok meghozatalánál szavaznak.

IX. Bizottsági ülés: melyen az összes elősorolt tisztikar úgy javaslati, mint szavazati joggal bír, akkor válik határozatképesé, ha a tisztviselők és bizottsági tagok kétharmad része, együtt számítva, jelen van.

Úgy a tisztikar, valamint a bizottsági tagok csak oly egyének lehetnek, kik magyar állampolgárok s erkölcsi és állampolgári magatartásuk kifogás alá nem esik.

Az elnök, másodelnök és titkár pedig csak az lehet, ki polgári és politikai jogainak teljes gyakorlatában van és iskolai kiképztetését Magyarországon nyerte. (Lásd 1895. évi XLIII. tc. 13. §)

Úgy az elnökre, másodelnökre, mint a titkárra – iskolai végzettségét illetőleg – a hitközségi előjárókra megszabott minősítés alkalmazandó (lásd ezen szervezet 18-ik szakaszát).

Az elnök, másodelnök, titkár, pénztárnok, ellenőr, könyvtárnok és árvagyám három évről három évre, a többi bizottsági tag egy évről egy évre választatik a közgyűlés által, előbbieik abszolút szavazattöbbséggel, a három bizottsági tag akként, hogy a három legtöbb szavazatot nyerő egyén tekintendő megválasztottnak.

6. § Szövetkezeti közgyűlés minden évben legalább egyszer van.

A hitközségeknek egyharmada követelhet rendkívüli közgyűlést.

7. § A szövetkezeti gyűlésre a hitközségek képviselőket küldenek időnkint meghatározandó számmal; és pedig minden hitközség a lélekszám arányához képest annyit, hogy a közgyűlésen legalább is 30 képviselő jelen lehessen, de legalább is minden hitközség részéről három.

8. § A gyűlésen a megjelent képviselők által választott egyén elnököl. De ezen elnök választható a szövetkezeti bizottságból is. Hasonlóan választatik a közgyűlési jegyző, szavazatszedő-bizottság és jegyzőkönyv hitelesítő két egyén.

Ezen közgyűlés csak nyilvános lehet.

Ezen szövetkezeti közgyűlésen csak a felekezet egyházi, vagyoni, oktatási, nevelési, jótékonyossági s általában a vallásos erkölcsi élet körébe tartozó ügyek tárgyalhatók. A vallásfelekezet köteles a közgyűlésen hozott határozatait jegyzőkönyvbe iktatni s a jegyzőkönyvet a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, vagy az általa kijelölt polgári hatóságnak esetről-esetre bemutatni. (Lásd az 1895. évi XLIII. tc. 19. §)

9. § A szövetkezeti bizottság tagjai életfogytiglanra nem választhatók meg.

10. § A szövetkezetnek külön pénztára van, melyhez a szövetkezetben levő hitközségek tehetségükhöz képest járulnak.

11. § Ellenőrző, azaz háromtagú számvizsgáló-bizottságot évről évre a közgyűlés választ meg, úgy miként a három bizottsági tagot.

Ezen számvizsgáló bizottság bármikor megtekintheti a könyveket a számadásokat és a számadók felmentvényei tárgyában ez nyújt javaslatot a közgyűlés elé.

Részt vehet a bizottsági üléseken, de ezeken csak tanácsadói joga van; szavazattal tehát nem bír.

Ugyanazon tagok újból is megválaszthatók.

12. § Ezen vallásfelekezetnek semminemű földi kegy- vagy védura nincsen. Ezen alapelv azonban nem érinti Őfelsége a királynak legfőbb felügyeleti (jus supremæ inspectionis) és az alkotmányos kormánynak ellenőrzési és főfelügyeleti jogát. A vallásfelekezet semmine-

mű egyházi függésben külföldi hatóságtól, vallásfelekezeti társulattól vagy egyéntől nem állhat (lásd 1895. évi XLIII. tc. 17. és 20. §-át).

13. § A hitközségek felett semminemű egyházi főhatóság vagy egyházi földi egyén főhatósági vagy papi fejedelmi jogot nem gyakorolhat.² Eszerint a baptista hitközségeknek földi főpapjuk, kerületi vagy országos előjárójuk, vezetőjük vagy országos püspökük nincsen, hanem az egész felsőbb képviselület egyedül az 5-ik szakaszban körülírt szövetkezeti bizottság teljesíti. (Lásd az 1-ső § 2-ik bekezdését.)

14. § Krisztus vezérlete alatt megvannak a hitközségeknek az ő egyházi szolgálk, kiket vallásfelekezete tagjaiból a hitközség szolgálatára kiválaszt és elrendel.

15. § Az elrendelés (ordinatio) – a megtörtént elővizsgálat után, mire, ha a hitközség maga nem képes, az ő testvérhitközségei vénjeit meghívhatja, – több vén kezének az ordinálandó fejére való tevés és érette való ima által, mit rendesen a vének közül egy a gyülekezet előtt fennhangon mond, történik.

16. § Az egyházi szolgálk rangkülönbség nélkül a következők:

- 1-ször Hitközségi előjárók.
- 2-szor Hitszónokok (lelkészek).
- 3-szor Hitközségi vének.
- 4-szer Evangélisták.
- 5-ször Diákonusok.

17. § Az egyházi szolgálk kötelességeiről és jogairól.

1-ször. A hitközségi előjáró a hitközség vezetője és első hivatalnoka, s mint ilyen köteles a tagok nyilvántartásáról gondoskodni, a hivatalos bejegyzéseket eszközölni, a diákonusok vagyoni kezelését ellenőrizni és a hitközségi gyűlés határozatait végrehajtani, illetve végrehajtatni.

Utalványozási joga van a költségvetés korlátain belül, különben pedig ugyanazon hatáskörrel bír a hitközség keretén belül, mint az 5-ik § szerint a szövetkezeti elnökök.

2-szor. A hitszónok a hitközségnek prédikátora (lelkésze), tehát kell, hogy különös képességgel bírjon a szentbeszédek tartására.³ Minden hitszónok lehet egyszersmind hitközségi előjáró is, de ekkor, kivételes esetekben az előjárói címet viseli.

3-szor. A hitközségi vének. Ezek a tagok ápolói, látogatói, gyámolítói, vigasztalói, kiknek kötelességük jó tanáccsal szolgálni, a tagokkal imádkozni, őket vallási kötelességük teljesítésére buzdítani, szelíden inteni, bibliai értelemben dorgálni, felettük, mint az Úr juhai felett, örködni, őket a bűntől visszatartani és részükre a szakramentumokat kiszolgáltatni.

4-szer. Az evangélisták. Ezek a hitszónokok mellett működő igehirdetők szóval és írásban.

5-ször. A diákonusok a hitközség vagyonának kezelői. Ők a pénztárnokok, árvagyámok, szegények és özvegyek segéllői és adománygyűjtők. Támogatói a hitszónoknak imával és tanáccsal. Ahol több diákonus van, ott egyik viseli a pénztárnoki, a másik az ellenőri szerepet, különben pedig ez utóbbit az előjáró teljesíti.

² A baptista felekezet nem hierarchikusan szerveződött, hanem az egymás mellett élő gyülekezetek (hitközségek) összessége, így csak megszorításokkal alkalmazható rá az egyház megnevezés.

³ A felekezeten belül jogilag nem különült el a klerikus és laikus elem, ám a szervezeti szabályzat a hithirdetést végzőktől kellő teológiai iskolázottságot (műveltséget) követelt. A baptista teológia megszervezése csak ezt követően történt.

18. § Az egyházi szolgák minősítvényeiről.

1-ször. Hitközségi elöljáró a felekezetnek csak oly tagja lehet, aki magyar állampolgár s polgári és politikai jogai teljes birtokában van, kinek erkölcsi és állampolgári magatartása kifogás alá nem esik és aki képesítését Magyarországon nyerte. (Lásd 1895. évi XLIII. tc. 13. §-át.) Iskolai képesítését illetőleg szükséges, hogy legalább négy polgári iskolai osztályt vagy ezzel hasonrangú más iskolát (gimnázium, reál, katonai iskola stb.) rendes vagy magánúton végezett legyen.

A hitközségi elöljáró a hitközségi gyűlés által, az 1895. évi XLIII. tc. 14. §-ának rendelkezéseihez képest, a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő.

2-szor. Hitszónok (lelkész) a vallásfelekezetnek csak oly tagja lehet, aki magyar állampolgár s polgári és politikai jogai teljes birtokában van, kinek erkölcsi és állampolgári magatartása kifogás alá nem esik és aki képesítését Magyarországon nyerte. (Lásd az 1895. évi LIII. tc. 13. §-át.)

A hitszónok a hitközségi gyűlés által, az 1895. évi XLIII. tc. 14. §-ának rendelkezéséhez képest, a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő.

Iskolai képzettségét illetőleg szükséges, hogy hitszónoki (teológiai) iskolát végzett legyen, vagy legalább gimnáziumi vagy ezzel hasonrangú iskolai érettségi bizonyítvánnyal bírjon.

Ezen hitszónoki (teológiai) iskola a nagyméltóságú minisztériumnak külön jelentés mellett bemutatandó szabályzattal lesz szervezve és tárgyai megállapítva.

Vallási szempontból kell, hogy úgy a hitközségi elöljáró, mint a hitszónok Pál apostol Timotheushoz írt első levelének 3-ik részében⁴ körülírt erkölcsi minősítvénnyel bírjon, aminek megbíráására egyedül a hitközség illetékes.

3-szor. A hitközségi vénektől nagyobb fokú világi iskolai képzettség nem kívántatik, de vallási szempontból Pál apostolnak Timotheushoz írt első levele 3-ik részében körülírt kellekkel kell bírnuk.

Továbbá magyar állampolgárnak kell lennie és olyan tagnak, kinek sem erkölcsi, sem állampolgári magatartása kifogás alá nem esik.

4-szer. Az evangélistáknak némi iskolai képzettséggel kell bírnuk, de mindenekelőtt jámboroknak kell lenniük.

5-ször. A diákonusoknak írni, olvasni kell tudniuk és vallási szempontból Pál apostolnak Timotheushoz írt első levele 3-ik részében körülírt minősítvénnyel kell bírnuk.

19. § Egy hitközségben lehet egy elöljáró, több hitszónok, több vén, több evangélista és

⁴ A hivatkozott szentírási hely első része - a püspökre vonatkozóan - a Károli-Biblia szerint így hangzik: „3.1. Igaz ez a beszéd: Ha valaki püspökséget kíván, jó dolgot kíván.

Szükséges annak okáért, hogy a püspök feddhetetlen legyen, egy feleségű férfiú, józan, mértékletes, illedelmes, vendégszerető, a tanításra alkalmas.

Nem borzózó, nem verekedő, nem rút nyereségre vágyó, hanem szelíd, versengéstől ment, nem pénzsóvárgó.

Ki a maga házáat jól igazgatja, gyermekeit engedelmisségben tartja, minden tisztességgel. Mert ha valaki az ő tulajdon házáat nem tudja igazgatni mimódon visel gondot az Isten egyházára?

Ne legyen új ember, nehogy felfuvalkodván, az ördög kárhozatába essék.

Szükséges pedig, hogy jó bizonyossága is legyen a kívülvalókról, hogy gyalázatba s az ördög töribe ne essék.”

több diakonus is, mindez a hitközség tagjainak számától és egyéb viszonyaitól függ. A hitszónokok közül az első helyet az foglalja el, akit erre a hitközség megválaszt. Ez áll annak helyettesére is.

20. § A polgári hatóságokkal szemben a képviselőt a hitközség, előljáró vagy a hitközség által megbízott helyettese teljesíti.

21. § Minden egyházi szolga (lásd a 16. szakaszt) a hitközségnek, mint testületnek van alávetve. A hitközség életfogytiglanra választja egyházi szolgálát és őket hűtlenség esetén szolgálatuk alól felmentheti.

22. § A hitközségi közgyűlés nyilvános. Hitközségi közgyűlésen csak a felekezet egyházi, vagyoni, oktatási, nevelési, jótékonyági s általában a vallásos s erkölcsi élet körébe tartozó ügyei tárgyalhatók.

A vallásfelekezet köteles a közgyűlésen hozott határozatait jegyzőkönyvbe iktatni s e jegyzőkönyveket a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, vagy az általa kijelölt polgári hatóságnak esetről-esetre bemutatni. (Lásd az 1985. évi XLIII. tc. 19. §-át.)

23. § Minden tagnak nemi különbség nélkül egyenlő szólási és szavazati joga van. A szavazatok megoszlásánál a többség dönt; választásoknál az abszolút többség. Egyenlő szavazat esetén az elnök dönt.

24. § Az egyházi szolgák hivatalai nincsenek mindig fizetéssel összekötve, de a hitközség határozhat számukra arányos díjazást, különben ők bármi megengedhető polgári foglalkozásuk lehetnek. A hitszónokra nézve azonban szükséges, hogy egyházi hivatala után táplálkozzék. A diakonusi állás csak gyér esetben lehet díjazott.

25. § Az isteni tisztelet kétféle: belső és külső. Lényeges és fő a belső, mely áll az özvegyek és árváknak nyomorúságukban való látogatásából, szeplőtlen életmódból, az evangéliumoknak alkalmas és alkalmatlan időben való terjesztéséből, bűnösöknek megtérésre való hívásából, szegények és betegek iránti részvétből és a keresztnak örömmel való hordozásából.

A külső isteni tisztelet áll: ima- és bibliai órák tartásából és hitszónoklatból. Ezeknek rendjét az isteni tisztelet vezetője határozza meg.

26. § A keresztelezés, úri szent vacsora osztáson, igehirdetésen, igeolvasáson és énekeken kívül egyéb szertartás nincsen.

27. § A keresztelezés folyó- vagy állóvízben, esetlen egy azon célra felállított medencében hajtatik végre. Minden kereszteleendő ruhában jelenik meg, úgyhogy a külső illem semmi- ben meg ne sértsék. Kíváncs, hogy ezen alkalomra megfelelő kereszteleő ruhák legyenek, de ez nem okvetlenül szükséges. A megkeresztelt egyén száraz ruhái készen állanak, hogy azonnal átöltözködhettek és gondoskodni kell, hogy az illető egyén testi egészsége megóvassék. Kereszteleőkor a férfiak külön és a nők szintén külön helyiségben, esetleg sátorban le- és felöltözködnék. A szertartás áll énekből, imából, rövid szónoklatból és az egyének egyszeri víz alá merítéséből.

28. § Az úrvacsorai szertartás áll a kenyérnek és bornak a hívők közötti kiosztásából.

29. § A tagoknak valamely törvényesen bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetből a baptista vallásfelekezetbe való áttérése, illetőleg valamely törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezeten kívül állóknak baptista felekezetbe való belépése, vagy a baptista vallásfelekezetből való kilépésnek bejelentése – az 1895. évi XLIII. tc. 21. §-a, illetőleg az

1868. évi LIII. tc. rendelkezéséhez képest – a hitközségi hitszónok (lelkész) vagy a hitközségi előjáró, vagy a hitközség által megbízott helyettesük előtt teendő. A belépés a szakramentumok kiszolgáltatásával összefüggésben nem áll, azért a megkeresztelés a belépéssel egy fogalom alá nem vehető.

30. § Papi ruha nincsen.

31. § Meghatározott hitközségi adó nincsen, köteles azonban minden tag a hitközség céljaira tehetségéhez mérten szeretetből adakozni, aki ezt elmulasztja tenni, a közömböség vagy a fösvényesség bűnébe esik.

32. § Ezen adományból fizeti a hitközség egyházi szolgálait, segíyezi a könyörre szorultakat és fedezi egyéb költségeit. (Mentől jámborabb a hitközség, annál biztosabb, hogy a jó Isten rendel szolgálai számára anyagi segílyt; azon szolgálak pedig, kik elhanyagolják a hívek ápolását, a szeretetből való adakozás elmaradásának büntetését szenvedik.)

33. § A hitközség egyik fő kötelessége a gyermekeket jámbor életre felnevelni, ezért gondoskodnia kell azoknak a törvény rendelkezése értelmében való hitoktatásról.

34. § Minden tag, aki rendetlenül jár el, fenyítés alá esik, amely Máté evangéliuma 18. r. 15., 17. versei értelemben gyakoroltatik, mely áll szeretetteljes intésből, továbbá a hitközségi jogokkal való élés időleges eltiltásából, és ha nem használ, a hitközségből való kizárásból, de sem pénzbírság, sem testi büntetés nem alkalmazható. A kizárás alatt az értendő, hogy ezzel csak a hitéleti közösségből rekesztetik ki és hitközségi tagsági jogaitól fosztatik meg az illető. Különben pedig a vallásfelekezetnek névleges tagja továbbra is megmaradhat. Ezen kizárás a kizárt tag leszámazottjait semmiben sem érinti. Ugyanez a fenyíték alkalmaztatik az egyházi szolgálakra.

35. § Az egyházi szolgálak fegyelmi eljárás alá jönnek:

- a) ha erkölcsi magaviseletük kifogás alá vonható;
- b) ha hivatásbeli kötelességeiket elhanyagolni kezdik;
- c) ha hitvallomásunkkal meg nem egyező tant hirdetnek;
- d) ha államellenes magatartást tanúsítanak (hazaárulás);
- e) ha botrányos bűnbe esnek pl. paráznaság, részegség stb.

Az a) és b) pont alatt elősorolt vétségek enyhe, a c) alatti vétség súlyos és a d), e) alatti vétség legsúlyosabb szolgálati vétségnek tekintetik. De az enyhe vétségek ismétlése súlyos, sőt legsúlyosabb vétséggé fajulhat és mint ilyen bíraltatik meg.

Büntetés nemei:

Az a), b), és c) alatti vétségekért a szentírás szerinti dorgálás, súlyos körülmények esetén szolgálatától való elmozdítás; a d) és e) alatti vétségekért pedig a hitközségből való kizárás alkalmaztatik.

37. § A hitközségi tagok fegyelmi ügyeit maga a hitközség véglegesen intézi el.

A 16-ik szakasz 2–5. pontjaiban említett egyházi szolgálak ellen a fegyelmi eljárást a hitközségi előjáró indítja meg és a hitközség, mint elsőfokú fegyelmi hatóság, hozza meg az ítéletet, mely ellen a vádlottaknak joguk van 15 napon belül a szövetkezeti bizottsághoz fellebbezni. Ezen bizottság azután meghozza a végérvényes ítéletet.

A hitközségi előjáró ellen, a vétségek részletes elősorolása mellett, legalább három teljes jogait élvező tag írásbeli feljelentése alapján, a szövetkezeti bizottság indítja meg a fegyelmi eljárást és meghozza elsőfokúlag az ítéletet, mely ellen vádlott 30 napon belül a szö-

vetkezeti közgyűléshez fellebbezést nyújthat be. A szövetkezeti közgyűlés végérvényes ítéletet hoz.

38. § Ha esetleg az egész országban csak egy hitközség állana fenn, tartozik egy 12 tagú állandó fegyelmi bizottságot alakítani, mely az összes egyházi szolgái ellen az elsőfokú fegyelmi eljárást gyakorolhatja. Fentebb (37. §-ban) érintett fellebbezési határidő keretén belül a második fokú fegyelmi hatóság maga a hitközségi közgyűlés.

Az előjáró fegyelmi ügyében ezen hitközségi közgyűlésen annak helyettese elnököl. A fegyelmi bizottság maga választ elnököt és jegyezőt. Ezen bizottság évről-évre a közgyűlés által választandó.

Fegyelmi ügyekben való döntéshez a szavazatok kétharmada szükséges.

Ezen szervezeti szabályok a magyar baptistáknak mai napon Ócsán (Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye) tartott rendkívüli szövetkezeti közgyűlésén felolvastatván, mindenben jóváhagyattak.

Kelt Ócsán, 1905. szeptember hó 15.

Csopják Attila
közgyűlési elnök

Orosz István
közgyűlési jegyző

77.092/18905. sz.

Az 1895. évi XLIII. törvénycikk 7. §-a alapján jóváhagyom azzal, hogy az idézett törvénycikk 18. §-ához képest minden változtatás esetről esetre jóváhagyás végett hozzám bejelentendő.

Budapest, 1905. évi november hó 2-án.

Lukács s. k.
vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter

Forrás: HARAI, 1944., II/IV. köt., 389–398.; BALOGH–GERGELY, 2005., 92-es számú dokumentum.

Ő CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FELSÉGÉNEK 1911. ÉVI NOVEMBER HÓ 8-ÁN KELT LEGFELSŐBB RENDELETE A KARLÓCAI GÖR.KEL. SZERB METROPÓLIA PÜSPÖKI ZSINATÁNAK SZABÁLYZATA TÁRGYÁBAN (6551/1911. M.E. SZÁM) (Bécs, 1911. november 8.)

A görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus szervezetét a király a kultuszminiszter által 1875. május 14-én hagyta jóvá. (Lásd a 44-es sz. dokumentumot.) Ez a szabályzat nem érintette a karlócai metropólia szent zsinatát, sem annak funkcióját, sem pedig szervezetét vagy működését (ezt pótolta az alábbiakban közölt rendelet).

A karlócai metropolita előterjesztése alapján 1900-ban jelent meg a 812. sz. miniszterelnöki rendelet „a karlócai görögkeleti szerb metropólia kötelékébe tartozó görögkeleti szerb lelkészségek fegyelmi szabályzata”. Az ebben lefektetett szabályok a papok szolgálatára és életmódjára vonatkoztak, s több-nyire az ortodox egyház kánonjaihoz igazodtak.

E szabályozást 1911-ben követte az alábbi szabályozás, amely kiterjed a püspöki szinódus (zsinat) szervezetére, törvényhozó, igazgatási és bírói hatáskörére és működésére. A szabályzatot a király az-
zal a megkötéssel hagyta jóvá, hogy érvényben tartotta a Declaratorium Illyricum (1779) azon rendelkezését, miszerint az érseki szék megüresedése esetén az adminisztrátort a király nevezi ki.

Mi, Első Ferenc József Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország apostoli Királya.

Királyi üdvözlötünket mindeneknek, kiket ezen ügy a jelenben illet, vagy a jövőben illetni fog.

A karlócai görögkeleti szerb metropólia püspöki zsinata 1911. évi május 25-én/június hó 7-én tartott üléséből legalázatosabb felirata kíséretében, legfelsőbb jóváhagyásunk megadására iránti hódolatteljes kérelmével magyar miniszterelnökünk útján a következő szabályzatot terjesztette Felségünk elé:

A KARLÓCAI GÖRÖGKELETI SZERB METROPÓLIA PÜSPÖKI SZENT ZSINATÁNAK SZERVEZETI SZABÁLYZATA ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

I. CIKK

A karlócai görögkeleti szerb metropólia püspöki szent zsinata, melyre ezen szervezeti szabályzat vonatkozik, egyházi lelki ügyekben legfelsőbb egyházi hatósága a karlócai metropolitának, amely mint a keleti orthodox egyház organikus egysége, önjogú (autokefális) egyháztartományt képez.

II. CIKK

A püspöki szent zsinat teendői végzésénél elválaszthatatlan kapcsolatban áll szabályszerűen megválasztott és megerősített érsek-metropolita-patriarkájával, aki a zsinat elnöke és képviselője és aki nélkül a zsinat szabályzatokat, vagy az egész metropóliára vonatkozó szabályrendeleteket és elvi határozatokat nem hozhat.

III. CIKK

A püspöki szent zsinat teendőit maga, valamint alantas szervei útján intézi, amelyek közé tartoznak: a megyés püspökök, az egyházmegyei szentszékek,¹ a metropolitai egyházi tanács és azon testületek és személyek, akiket az egyes egyházi szolgálatokra a zsinat alkalmaz.

IV. CIKK

A püspöki szent zsinatot teendői körzetében a keleti orthodox szent egyház hitágazati tanai és sarkalatos kánoni rendelkezései, valamint saját szabályrendeletei és elvi határozatai vezérlik.

V. CIKK

Az érsek-metropolitai szék megüresedvén, ezen körülményt a felszentelés szerint legidősebb megyés püspök jelenti be az államkormánynál, valamint a megyés püspököknél, ugyancsak ő helyettesíti ezen szabályzat értelmében az érsek-metropolitát.

VI. CIKK

Az érsek-metropolitai szék üresedésének ideje alatt oly ügyeket, amelyek az egyház szervezetét érintik, sem kezdeményezni, sem véglegezni nem lehet.

VII. CIKK

A püspöki szent zsinat működése fölött az alkotmányos úton gyakorlandó legfőbb felügyeleti jog Ő császári és apostoli királyi Felségét illeti.

I. RÉSZ

A PÜSPÖKI SZENT ZSINAT SZERVEZETE

VIII. CIKK

A püspöki szent zsinatot alkotják:

- a) a karlócai görögkeleti érsek és szerb metropolita patriarka;
- b) a metropólia görögkeleti szerb megyéspüspökei, ezek pedig jelenleg: a bácsi, a budai, a verseci, a károlyvárosi, a pakráci és a temesvári püspökök;
- c) az érsek-metropolita-patriarka mellett működő főegyházmegyei helynök, ki egyúttal zsinati kancellár is, nemkülönben más püspöki helynökök is, akik az egyházi szolgálat szükségleteihez képest a megyéspüspökök mellé kisegítőül alkalmaztatnának;

¹ Egyházmegyei szentszék: egyházmegyei (püspöki) bíróság, az elsőfokú egyházi bíróság.

d) a metropólia területén levő valamely megüresedett egyházmegyének szabályszerűen megválasztott és Őfelsége által megerősített, de még fel nem szentelt püspöke;

e) a megüresedett egyházmegyék ideiglenes kormányzói;

f) a püspöki szent zsinat tanácsosai, akiket a zsinat e méltóságra a metropólia papságának sorából különösen alkalmasnak talál (XI. cikk d) pontja);

g) a metropolita-patriarkai titkár.

Az a) és b) alatt felsorolt tagok a zsinat üléseiben szavazati joggal, a c)–g) alatt felsorolt tagok pedig csak tanácskozási joggal bírnak.

IX. CIKK

A püspöki szent zsinat üléseibe, véleményadás céljából határozatilag meghívhat más papi, avagy a szükség szerint oly világi, de mindenesetre görögkeleti vallású szakférfiakat is, akik hithűségükkel, tudományukkal és tisztas életmódjukkal kitűntek.

II. RÉSZ

A PÜSPÖKI SZENT ZSINAT HATÁSKÖRE

A) A TÖRVÉNYHOZÓ HATÁSKÖR

X. CIKK

A püspöki szent zsinat az egész metropólia területére érvényes szabályrendeleteket hoz azokban az egyházi ügyekben, amelyek az egyház tanítói hatalmára és a kegyosztói hatalomra vonatkoznak, továbbá azon lelki fegyelmi ügyekben, amelyek az egyházi fegyelemre és rendre vonatkoznak, és általában azon összes ügyekben, amelyek a lelki egyházi életre és szervezetre vonatkoznak. Nevezetesen a püspöki szent zsinat ügkörébe tartozik:

a) szervezi a szent zsinat szükséges orgánumait és szabályozza azok jogi és szolgálati viszonyait;

b) rendezi a bármily egyházi szolgálatra készülő jelöltek kiképzésére és nevelésére szánt intézeteket és intézményeket;

c) rendezi az iskolai hitoktatást minden irányban;

d) megalkotja a fegyelmi szabályzatokat az összes lelki egyházi szervek, valamint a perrendtartást az összes lelki egyházi bíróságok részére;

e) megalkotja saját ügyviteli szabályzatát;

f) rendezi a zárdaszerzetesek életét és szervezetét, valamint a főpapi udvarokban élő szerzetesek külön állományát;

g) befolyást gyakorol a parochiák,² esperességek és egyházmegyék számának és keretének megállapítására, valamint a kolostorok alapítására és megszüntetésére vonatkozó ügyekben.

² Parochia: a görög egyházban a plébánia elnevezése

B) IGAZGATÁSI HATÁSKÖR

XI. CIKK

A metropólia egész lelki egyházi élete és szervezete fölött a kánoni felügyeletet a püspöki szent zsinat gyakorolja, ő adja ki a szükséges rendeleteket és határozatokat, és ő igazgatja azt közvetlenül, avagy szervei útján.

Nevezetesen a püspöki szent zsinat igazgatási hatáskörébe tartoznak a következők:

a) őrködik az összes többi orthodox autokefális egyházakkal fenntartandó hitelvi és kánoni egység fölött;

b) ügyel arra, hogy a metropólia területén az egyházi lelki igazgatás és fegyelem egysége fenntartassék;

c) az orthodox egyháznak a hitről és erkölcsről szóló keresztény tanításának tisztaságát fenntartja és visszaüt minden téves tanítást, amely a metropólia területén jelentkeznék;

d) fenntartja a liturgikus szertartási működések tisztaságát és egyöntetűségét az általános szabályok és a keleti orthodox egyház szellemében, nemkülönben saját metropóliájának különleges hagyományai szerint;

e) a metropóliában megüresedő püspöki székre, mely rendes körülmények között három hó alatt betöltendő, az érsek-metropolita-patriarka hármasság jelölése alapján a megyéspüspököt megválasztja;

f) ugyanily módon, mint a megyéspüspököket, választja a főegyházmegyei vikáriust (felszentelt püspököt), ki az érsek-metropolitai javadalmak jövedelméből évi 8000 korona javadalmazást élvez;

g) határoz a megyéspüspökök mellé rendelendő egyházmegyei vikáriusok szükségessége felett, választja őket és megállapítja azok jogi és szolgálati viszonyait;

h) Őfelsége jóváhagyása mellett határoz a megyéspüspököknek az egyház érdekében szükséges áthelyezése tekintetében;

i) delegálja a metropolitai egyházi tanácsba a két megyéspüspöki tagot;

k) a szükség szerint és az egyes megyéspüspökök indokolt előterjesztésére kinevez egyes papi személyeket a püspöki szent zsinat tanácsosaivá, amikor is figyelemmel kell lenni a szabályszerű hivatalos esküt tenni tartozó ezen személyek tiszta életére, theologiai, valamint adminisztratív szakképzettségére;

l) kinevezi a szent zsinat ügykörébe tartozó egyes teendők sikeres elvégzésére szükséges bizottságokat;

m) megállapítja és adományozza az összes hierarchikus fokozatokban működő egyházi alkalmazottak részére a különleges egyházi kitüntetések és méltóságok; és kinevezi az archimandritákat³ az egyes megyéspüspökök indokolt előterjesztésére;

n) kinevezi a zsinati kancellárt, aki a zsinati ülések jegyzőkönyvét vezeti, a zsinati irodát igazgatja és az iratokat a zsinati határozatok meghozatalára előkészíti; kinevezi továbbá a zsinati levéltárnokot, aki egyúttal zsinati könyvtárnok is és a zsinati kancellárnak az összes zsinati irodai teendőkben segít;

³ Archimandrita: az archimandritész – főpásztor – szóból, kolostori előjáró (kolostorfőnök, rendfőnök), aki rangban a püspök után következik.

o) határoz a zárdáknak archimandriákká, avagy hegumeniákká⁴ való átváltoztatása tárgyában, továbbá határoz a zárdák átcsatolása, valamint az egyes zárdákban élő zárdaszerzetesek⁵ száma tekintetében;

p) megállapítja saját szükségleteinek évi költségelőirányzatát és véglegezi évi zárszámadásait, szintúgy megállapítja a theologiai szeminárium szükségleteinek évi költségelőirányzatát és véglegezi annak zárszámadásait.

C) BÍRÓI HATÁSKÖR

XII. CIKK

A püspöki szent zsinat:

1. mint elsőfokú alsóbb zsinati bíróság, mely az érsek-metropolita-patriarkából, mint elnökből, és a püspöki szent zsinat azon két tagjából áll, akik a metropolitai egyházi tanácsnak is tagjai, ítélkezik a püspöki szent zsinat összes püspöki tagjai, valamint egyéb közegei és alkalmazottai felett, azok összes egyházi szolgálati vétségei tekintetében, nemkülönben egymásközi vitás ügyekben, a metropolita-patriarka fölött, vagy a metropolita-patriarka és a megyéspüspökök között felmerülő vitás ügyekben pedig az összes megyéspüspökökből álló szent zsinat ítélkezik első és utolsó fokon;

2. mint lelkiekben legfelsőbb egyházi bíróság, melyet az összes megyéspüspökök képeznek, másod- és utolsó fokon ítélkezik azon összes ügyekben, amelyekben az alsóbb zsinati bíróság első fokon határozott, és

3. mint lelkiekben legfelsőbb egyházi bíróság, harmad- és utolsó fokon ítélkezik mindazon ügyekben, amelyekben a metropolitai egyházi tanács második fokon határozott.

III.RÉSZ

A PÜSPÖKI SZENT ZSINAT MŰKÖDÉSE

XIII. CIKK

A püspöki szent zsinat rendszeren évenként kétszer, mégpedig tavasszal és ősszel ül össze Karlócán, rendkívülieg pedig, ha azt sürgős halaszthatatlan ügyek követelik, vagy ha azt három megyéspüspök írásbelileg indokolva kívánja.

XIV. CIKK

Az érsek-metropolita-patriarka, illetve törvényes helyettese a püspöki szent zsinat tagjait legalább 8 nappal előbb hívja meg a zsinati ülésbe azon ügyek jegyzékének közlése mellett, amelyek addig a zsinati tárgyalásra beérkeztek.

⁴ Archimandria: főapátság, főkolostor, hegumenia: (hegumenosz), az előbbi szinonimája, jelentősebb kolostor előljárója, a leánykolostorok szövetségének elnöke.

⁵ Zárdaszerzetes a kolostorban élő szerzetes, míg más szerzetesek a püspöki (érseki) udvarban dolgoztak, teljesítettek különféle szolgálatokat.

XV. CIKK

A zsinatot az érsek-metropolita-patriarka nyitja meg és rekeszti be, ő elnököl a zsinaton és ő vezeti a tanácskozásokat, ő hirdeti ki és foganatosítja annak határozatait.

XVI. CIKK

Ha a metropolita-patriarka akadályozva lenne, az ülésekben őt a püspöki felszentelés szerint legidősebb jelenlevő megyéspüspök helyettesíti, szintúgy az érsek-metropolitai szék üresedése esetén a zsinatban a püspöki felszentelés szerint a legidősebb megyéspüspök elnököl s ez végzi az elnök teendőit.

XVII. CIKK

A szent zsinat tagjai kötelesek a zsinati ülésekbe való meghívásoknak mindenkor eleget tenni és e kötelesség alól kellő indokolt ok nélkül magukat ki nem vonhatják.

Ha valamely megyéspüspök akadályozva volna abban, hogy az ülésben részt vehessen, ez esetben tartozik erről a zsinat elnökét idejekorán értesíteni és írásban felhatalmazhatja akár az érsek-metropolitát, akár valamelyik megyéspüspököt, hogy őt szavazati joggal a zsinat tanácskozásainak és működésének minden ügyében, a bíraskodási ügyeket kivéve (XIX. c.) helyettesítse. Ugyanezt teheti az érsek-metropolita-patriarka, avagy széküresedés esetén helyettese is, csak hogy ebben az esetben az elnöki jogok és kötelességek gyakorlása a püspöki felszentelés szerint legidősebb megyéspüspökre hárul.

XVIII. CIKK

A püspöki szent zsinat maga állapítja meg napirendjét.

XIX. CIKK

Saját ügyében nem ítélezhetik senki egyetlen bíróságban sem.

Ha ekként maga az elnök volna akadályozva, úgy ez az elnöki tisztelet a püspöki felszentelés szerinti legidősebb megyéspüspöknek engedi át, a püspök helyébe pedig az alsóbb bíróságba az érsek-metropolita a rangban következő másik püspököt hívja meg, míg a legmagasabb bíróságban helyettesítésnek nincsen helye.

XX. CIKK

Hogy a zsinat jogérvényes határozatot hozhasson, szükséges, hogy a szavazati joggal bíró tagoknak több mint a fele legyen jelen, a határozatok pedig szótöbbséggel hozatnak.

Ha a szavazatok az elnök szavazatával együtt egyenlően oszlanak meg, annak a résznek a határozata dönt, amelyen az elnök szavazata van, kivéve a püspökválasztást. A püspökválasztásnál az abszolút szótöbbség határoz, ha pedig a szavazatok úgy oszlanának meg, hogy egy jelölt sem kapná meg az abszolút szótöbbséget, azonnal pótválasztás ejtetik meg azon két jelölt között, akik a legtöbb szavazatot kapták, hogy pedig azok közül, akik netán egyenlő szavazatokat kaptak, melyik jöjjön pótválasztás alá, a sors dönt, valamint a sors határoz azon esetben is, ha a szavazatok egyenlően oszlanak meg.

XXI. CIKK

A püspöki szent zsinat ülései, kivéve a zsinat megnyitását, nem nyilvánosak.

XXII. CIKK

A püspöki szent zsinat jogerősen és végérvényesen hozza meg határozatait azokban az ügyekben, amelyek a hitoktatás, a keresztény erkölcs és a lelki egyházi művelődés kérdéseire vonatkoznak, szintúgy azon ügyekben is, amelyek a lelki egyházi bíráskodásra vonatkoznak; a püspökválasztás azonban csak Őfelsége legfelsőbb megerősítése után válik jogerőssé.

XXIII. CIKK

A püspöki szent zsinatnak és szerveinek tanácskozási és ügyviteli nyelve a cirill betűkkel írt szerb nyelv.

XXIV. CIKK

A püspöki szent zsinat saját pecsétjével bír, amelyen a metropolita-patriarka címere körül (szerb nyelven) a következő körirat van: a karlócai görögkeleti szerb metropolíának püspöki szent zsinata.

XXV. CIKK

Az ezen szervezeti szabályzattal az érsek-patriarka részére biztosított jogok mellett érintetlenül hagyatnak azon jogai, melyek őt, mint a karlócai görögkeleti szerb metropolia egyházfejét, megilletik, mégpedig:

- a) ő képviseli a metropolíát a többi keleti orthodox autokefális egyházakkal szemben;
- b) ő képviseli a metropolíát nyilvános egyházi ünnepségeken és nyilvános alkalmakkor az államban;
- c) ő felügyel a metropolia ügyeire és képviseli azt a legfőbb állami és országos hatóságokkal való hivatalos érintkezéseknél;
- d) ő adja ki a határozatokat és rendeleteket a püspöki szent zsinat utólagos jóváhagyása mellett oly ügyekben, melyek halasztást nem tűrnek, de a szent zsinat hatáskörébe tartoznak;
- e) ő gyakorolja szükség esetén a devolutionális jogot⁶ a metropolia kebelébe tartozó egyházmegyékben a püspöki szent zsinatnál való utólagos bejelentés mellett, s ő rendeli ki a metropolitai mandatiariust a megüresedett egyházmegye részére;
- f) az egyházmegyében beállott püspöki széküresedés esetén ő kandidál a metropolia klérusából három papi személyt püspökké való választás végett;
- g) kinevezi a zsinati irodában alkalmazandó írnoki személyzetet és gyakorolja felettük a felügyeletet.

XXVI. CIKK

A püspöki szent zsinat egyházi szükségleteinek fedezésére azon alapokon kívül, melyek – mint a klerikális és az elidegeníthetetlen alap – már eredeti rendeltetésüknél fogva ezen

szükségleteket fedezni kötelesek, még azon különös, úgynevezett zsinati alap szolgál, melyet 1909. évben Lucián érsek-metropolita-patriarka⁷ alapított évi 5000 K hozzájárulásokkal.

XXVII. CIKK

Ezen szervezeti szabályzat Öfelsége jóváhagyása után lép életbe.

A görögkeleti szerb püspöki szent zsinatnak Karlócán 1911. évi május hó 25. (június hó 7-én) tartott üléséből.

Midőn magyar miniszterelnökünk előterjesztésére ezen szabályzatot jóváhagyjuk és megerősítjük, a jövőre is kifejezetten fenntartjuk az 1779. évi Declaratorium Illyricum 20. pontjában⁸ a karlócai görögkeleti szerb érsekség, valamint az egyes püspökségek adminisztrátorának kinevezésére vonatkozólag már fenntartott jogunkat, azzal, hogy az esetben, ha ezen jogunkkal élni kívánnánk, az érseki székiüresedés esetére a felszentelés szerint legidősebb püspöknek ezen szabállyal biztosított jogait az általunk legkegyelmesebben kinevezendő adminisztrátor fogja gyakorolni, a püspöki székiüresedés esetében pedig a jelen szabályzat XXV. cikke e) pontjának az érseki mandatárius kiküldésére vonatkozó határozmányai hatályukat veszítik.

Kelt Bécsben, 1911. évi november hó 8-ik napján.

Ferenc József s. k.

Gróf Khuen-Héderváry Károly s. k.

Forrás: HARAI, 1944., II/IV. köt., 88–96.; BALOGH–GERGELY, 2005., 97-es számú dokumentum.

⁷ Lucián metropolita: Bogdanovics Lukiján érsek 1908-tól 1913-ig.

⁸ Declaratorium Illyricum: Mária Terézia 1779. július 16-i rendelete a magyarországi szerbek helyzetéről. Eszerint csak vallási dolgokban függnek a metropolitától, egyébként a helyi hatóságoknak vannak alárendelve.

EGYETEMEK

AZ 1848: XIX. TÖRVÉNYCIKK A MAGYAR EGYETEMRŐL (Szenteseítve Pozsony, 1848. április 11.)

Az egyetemi törvény megalkotása a márciusi forradalom egyik jelentős vívmánya volt. Bár az 1848. évi XIX. tc. csupán három rövid pontot tartalmaz, de ezek jól tükrözik a követni kívánt liberális egyetem-politikai alapelveket. A törvény a legkorszerűbb egyetemi eszme, az egyetemi autonómia deklarálását jelentette. Az egyetemet egyrészt az országgyűlésnek felelős közoktatásiügyi miniszter fennhatósága alá rendelte, másrészt kimondta a később is annyit emlegetett alapeszmét, a tanítási és tanulási szabadságot.

A törvény elfogadása után a minisztérium hamarosan hozzálátott az egyetemi reform részleteinek, a XIX. tc. követelményeit szem előtt tartó szervezeti szabályzatnak a kidolgozásához. Eötvös József a legkülönbözőbb reformjavaslatokat összegezve el is készítette a maga tervzetét, amely azonban már nem kerülhetett az országgyűlés elé. A tudományegyetem reformszemlemben való újjászervezését a negyvennyolcas politikusgárda így nem valósíthatta meg, az egyetem működési rendjének kidolgozása, egy modern szervezeti szabályzat megalkotása már az önkényuralom időszakának bécsi hivatalnokaira maradt.

1848: XIX. TÖRVÉNYCIKK A MAGYAR EGYETEMRŐL

Szenteseítést nyert az 1847–48. magyar törvényhozási év más 30 törvénycikkével együtt V. Ferdinánd királynak „gróf Batthyány Lajos magyarországi miniszterelnökünk kezéből szabad királyi Pozsony városunkban *Szent György hó tizenegyedik napján az Úr ezernyolczszáz-negyvennyolcadik esztendejében*, magyar, cseh stb. országai uralkodásunk tizenegyedik évében” kelt legfelsőbb elhatározásával.

A magyar egyetemre nézve rendeltetik:

1. § Az egyetem egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik.¹
2. § Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve: mely tant, és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; más részről: hogy a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is a minisztérium által ideiglenesen megállapítandó, későbbben pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.
3. § Ezen elvnek az egyetemnél alkalmazása a közoktatási miniszterre bízatik, tudósítását ez, és egyéb részben teendők iránt a legközelebbi országgyűlésnek benyújtván.

Forrás: Magyar Törvénytár, 1848. 243.

¹ Az alapítást tekintve katolikus egyetem a törvénnyel végleg kikerült az egyház fennhatósága alól és állami intézmény lett. Katolikus teológiai kara felett is érvényesült ez a fennhatóság, de az egyházzal egyetértésben.

A PESTI EGYETEM 1849-ES HATÓSÁGI SZERVEZÉSI SZABÁLYZATA (Bécs, 1849. szeptember 30.)

Leopold Thun a Schwarzenberg kabinet vallás- és közoktatásügyi minisztere 1849. szeptember 30-án a 6798. számú császári és királyi rendelettel vezette be a tanszabadságon alapuló szervezeti szabályzatot a pesti egyetemen. A „Hatósági Szevezési Szabályzat” nevet viselő jogszabály huszonöt paragrafusának mintájául a Wilhelm von Humboldt által kidolgozott, először a berlini intézményben alkalmazott porosz egyetemi modell szolgált, melynek jellemzője a közvetlen állami irányítástól mentes tudományos és oktatási autonómia biztosítása volt. Ezzel az a kissé groteszk helyzet állt elő, hogy a liberális tanszabadság eszméjét a konzervatív és abszolutista kormányzat valósította meg Magyarországon.

Az egyetem működési kereteit megfogalmazó szabályzat értelmében az intézmény oktatói testületét az összes karbeli rendes és rendkívüli tanárok, továbbá a magántanárok és a szűkebb értelemben vett oktatók („tanítók”) alkotják. Az egyes karok tanári testülete, amely a kar közvetlen igazgató hatóságaként működik, a rendes és rendkívüli tanárokból áll, az utóbbiak száma azonban a testületben nem haladhatja meg az előbbieké felét. A magántanárok közül kettőnek volt tanácskozási joga a tanári testületben. A dékánt a tanári testület évenként választotta meg a kar rendes tanárai közül.

A tanári testületből alakult évenként az Egyetemi Tanács, melynek hatáskörébe tartoztak az egyetem általános érdekű ügyei, mind az igazgatás, mind az oktatás, mind pedig a fegyelmezés terén. Elnöke a rektor, tagjai a prorektor (előző évi rektor), a dékánok, prodekanok (előző évi dékánok). A rektort a karok sorrendje szerint évenként más karból, a rendes tanárok közül választották. Mindezekből kitűnik, hogy a szervezési szabályzat biztosította, hogy az egyetemet, a karokat maga a tanári testület vezethesse, a tanári karon belül pedig a hatalmat a rendes tanárok kezébe helyezte.

Az egyetemen a közvetlen állami irányítás a szervezet jellegéből adódóan nem érvényesülhetett, az intézmény mentesült az állam által kinevezett tisztségviselők, külső személyek beleszólásától az egyetem belső ügyeibe. Az ideiglenesség szándékából fakadóan azonban – a kísérő szöveg négy éven belültre ígérte a végleges rendezést – nem volt jellemző a szabályzatra a jogkörök precíz körülírása, az intézményi autonómia határainak pontos meghatározása, ami miatt szükségszerűen teret nyert az egyetemi hagyomány. A pesti egyetem autonómiájának kérdésében a pontos szabályozás hiányában a szokásjogon ezentúl is erőteljes hangsúly maradt, ami pedig tág teret nyitott a különböző értelmezéseknek. Ebből adódóan az autonómiával összefüggő kérdések értelmezése kapcsán – pl. a tanári kinevezések mikéntje – az egyetem és a kormányzat között esetenkénti csatározásokra is sor került.

Alapjában véve viszont az ideiglenesnek szánt szervezeti rend működőképesnek bizonyult, és nemcsak az abszolutista korszakot élte túl, hanem minimális változtatásokkal egy egész évszázadon át, az 1950-es új szervezeti szabályzat bevezetéséig érvényben maradt.

A PESTI EGYETEM SZERVEZETI SZABÁLYZATA (Cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet – 1849. IX. 30: 6798 sz.)

HATÓSÁGI SZERVEZÉSI SZABÁLYZAT

1. § Minden *egyetem* az eddig dívott *négy osztályra* oszlik; mindegyik kar nevet visel s külön tanítótestületből és beiktatott tanulókból áll.
2. § *Nem teljes egyetemek*, amennyiben ilyenek egyes tartományok szükségletéhez s fennálló viszonyaihoz mérten felállítandóknak mutatkoznak, egyik vagy másik kar híján vannak,

de a *bölcsészeti kart* és a többi tudománykarok legalább *egyikét* szükségképpen magukban kell foglalniuk.

3. § Az egyes karok *tanítótestületét* az összes karbeli *rendes és rendkívüli tanárok*, továbbá a *magántanárok* és szűkebb értelemben vett *tanítók* alkotják.

Rendes tanárok azok, akik kinevezetésüknél fogva ilyeneknek nyilvánítottak.

Az egyes tanulmányi osztályok keretében rendszerint valamely főtanszakot képviselnek.

Rendkívüli tanárok azok, akik mint ilyenek nevezettek ki. Ezek is, mint a *rendes tanárok* állandóan alkalmaztatnak és pedig vagy oly tanszakokra nézve, melyek mint főtanszakok rendszeresítve nincsenek, de amelyek képviseltetésének biztosítása kívánatos, – vagy pedig többszörös képviseltetésére oly tanszaknak, melynek állandó ellátására egy vagy több tanár már ki van rendelve, – avagy végre magántanári minőségükben szerzett érdemeik elismerésül.

A *magántanárok* nem államilag alkalmazott, hanem csak engedélyezett tanítók. Ezáltal jogosultságot szereznek arra, hogy előadásait nyilvánosan kihirdethessék és azokat az egyetem valamely tantermében megtarthassák.

Szűkebb értelemben vett *tanítók* azok akik nem valamely tudományszakot, hanem művészetet vagy gyakorlati ügyességet képviselnek. Ide tartoznak az élő nyelvek tanítói is, amennyiben e nyelveket nem tudományos szempontból, hanem főként gyakorlati használatra tanítják.

4. § Minden kar tanítótestületéből kiválik a *tanári testület*, mint az illető kar közvetlen igazgató hatósága. Ez az összes *rendes és rendkívüli tanárokból* áll, utóbbiaknak száma azonban nem haladhatja túl az előbbieket fele számát. Túlhaladás esetében azon *rendkívüli tanárok* lépnek be, kik *rendkívüli tanári minőségben* régebben szolgálnak.

5. § Hogy a *magántanárok érdekei* az igazgató tanári testületben képviselve legyenek, közülök kettőnek az ügyek tárgyalásaiban ülési és tanácskozási joga van.

Szavazattal csak a 6. és 11. §-ban megjelölt esetekben bírnak.

Ezen *magántanároknak* azonban (a múlt évi december 19-én 8. 175–2. 212. szám alatt kelt szabályzat szerinti) szabályszerű képesítéssel kell bírniuk, s legalább már két félévi magántanári tevékenységet felmutathatniok. Ha az ily feltételek mellett a belépésre minősített *magántanárok* kettőnél többen vannak, az összes szabályszerűen képesített *magántanárok* a belépésre minősítettek közül két képviselőjüket az igazgatótanári testületbe évenként beválasztják.

6. § Az igazgató tanári testület a kebelében lévő *rendes tanárok* közül évenként megválasztja *elnökét*, kit *dékánnak* neveznek.

Megengedtetik azonban, hogy e méltóságra oly férfiú is megválasztathassék, ki már nem ezen kar *rendes tanára*, de régebben az volt.

E választásra nézve a két *magántanári képviselő* is, ki a tanári testülettel ülésezik, a részvétel jogával bír.

A *dékánok* az eddigi *tanulmányi felügyelők* helyébe lépnek, kiknek hivatala megszűnik.

7. § A *választás érvényességére abszolút szavazattöbbség* kívántatik. Ha ez kétszeri szavazásnál nem jön létre, akkor *szűkebb választáshoz* fognak, mely alá csupán azok esnek, kik a második szavazásnál legtöbb szavazatot nyertek, feltéve, hogy ilyenek többen voltak.

Ha ez az eset nem forog fenn, csak a két legtöbb szavazatot nyert bocsájtatik *szűkebb vá-*

lasztás alá. Ha háromszori ismételés után ez sem vezet eredményre, az egyetemi tanács illetőségéhez tartozik, hogy azon esetben, ha többen nyerték a legtöbb szavazatot, ezek között, – ellenkező esetben pedig a két legtöbb szavazatot nyert jelölt között döntsön. A lelépő dékán ismét megválasztható.

8. § Csak a lelépő dékán és oly férfiak *utasíthatják el a választást* okadatolás nélkül, kik már nem rendes tanárok (6. §) minden más tag köteles az el nem fogadás okait előadni, melyek elfogadhatósága felett a választók vita nélkül egyszerű szavazással határoznak.

Ha a szavazás az el nem fogadó ellen ütött ki, az illető az egyetemi tanácshoz föllebbezhet, mely az elutasítás elfogadhatósága felett véglegesen dönt.

9. § Ha valamely tanítóttestületben felmerült *meghasonlás* miatt, vagy más okból a kar ügyeinek a tanártestület által való vezetése az oktatás érdekeit komolyan veszélyeztetné: a közoktatásügyi minisztérium határozott vagy határozatlan időre *dékánt nevez ki*, s ezt a kar vezetésére szükséges s a körülményekhez mért teljhatalommal ellátja.¹

10. § A tanári testületekből alakul évenként az *egyetemi tanács*.

Áll a *rectorból*, *prorectorból* (a múlt évi rector), a tanártestületek összes *dékánjaiból* és *prodékánjaiból* (a múlt évi dékánokból). Az első (folyó) évre nézve, melyben ezen szabványok életbe lépnek, a prodékánok a dékánokhoz hasonló módon, s ezek megválasztása után választandók.

11. § A *rectort* a karok sorrendje szerint évenként más karból, mégpedig a rendes tanárok kebeléből, vagy azok sorából választják, kik rendes tanárok voltak.

A *választást* a tanári testületek eszközlik a kebelükbe felvett magántanárokkal együtt. E célra mindegyik igazgató tanártestület saját kebeléből *négy tagot* választ, kik közül kettőnek rendes tanárnak kell lennie, kettő rendkívüli vagy magántanár is lehet.

Az ekként megválasztottak a lelépő rector elnökle alatt összegyűlnek s a dékánválasztásra (7. §) elrendelt módon megválasztják a rectort. Ha a szűkebb választás eredményre nem vezet, a közoktatásügyi minisztérium dönt.

12. § Ha a megválasztott a választást *el nem fogadja*, és ha még tényleges rendes tanár (11. §): úgy kell eljárni, mint hasonló esetben a dékánválasztásnál; a fellebbezés a közoktatásügyi miniszterhez történik.

13. § Az *egyetemi hatóságoknak választása* minden évre a megelőző *tanév utolsó havában* történik, s az eredmény a választási jegyzőkönyvekkel együtt a közoktatásügyi minisztériumhoz megerősítés végett haladéktalanul felterjesztendő.²

Ha az *új hatóságok* a megerősítést megnyerték, az új tanév kezdete előtt nyolc nappal *tisztiükbe lépnek*; hivatalba lépésükig a régi hatóság működik; – az ünnepélyes beiktatás pedig – ahol ilyen szokásban van – a tanév kezdetén megy végbe.

14. § *Akadályoztatása* esetében a rectort a prorector, a dékánt a prodékán, ezt pedig a hivatalban legidősebb rendes tanár helyettesíti.

15. § A *tanártestületek*, melyek dékánjaik elnökle alatt *rendes üléseket tartanak*, vagy rendkívülileg is összehívatnak, közvetlenül intézkednek az illető tanulmányi osztály minden tanulmányi és mindazon fegyelmi ügyeire nézve, melyek a jövőben nem fognak kifejezetten az egyetemi tanács ügykörébe utaltatni.

¹ A kormányzat tehát csak végszükség esetén avatkozhatott be.

² A miniszter gyakorolta az egyetem felett a főfelügyeleti jogot.

Kötelessége ügyelni arra, hogy a kar *tanszakai kellően képviselve* legyenek, és szükség esetében a fennálló hiányok pótlása céljából a minisztériumhoz javaslatok felterjesztessenek. Különösen kötelessége a félévi *tanrendnek* oly módon való összeállítása, hogy minden tanuló, ki a karon a szabályszerű időt eltölti, az összes főszakokat, mégpedig rendszeresített tanároknál, hallgathassa.

16. § Kötelessége minden tanárnak, ki az igazgatótanári testület tagja, hogy a *tanártestület ülésein megjelenjen* vagy *elmaradását igazolja*.

Az elmaradás felhozott mentségei elfogadhatósága felett a tanártestület vitatkozás nélkül ítél; ítélete a jegyzőkönyvbe vezetendő.

Ha valamely tanár egymásután három ülésben nem jelenik meg, anélkül, hogy távolmaradását a tanártestület igazoltnak tekinthetné, vagy ha általában gyakran elmarad: kötelessége a dékánnak az illetőt írásilag a megjelenésre felszólítani, s ha ennek sikere nincs, jelentést tennie az egyetemi tanácshoz. Ha ez sem használ, az egyetemi tanács kötelessége, hogy a minisztériumnak jelentést tegyen.

17. § *Érvényes határozat hozatalára* a tanártestületi tagok fele számának jelenléte szükséges. Oly tanácskozási tárgyak, melyek közvetlenül valamely tanszak érdekeit érintik, az illető tanárral előre közlendők.

18. § Minden tanév vége felé a dékán az egész tanítószemélyzetet, a magántanárokkal és szűkebb értelemben vett tanítókkal (3. §) együtt *közgyűlésre* hívja össze, melyen a jelenlévőknek a tanügyre és fegyelemre vonatkozó kívánatai és indítványai napirendre tűzendők és megvitatandók.

Az ülés jegyzőkönyve, melynek tartalmára nézve a tanári testület egy következő ülésben saját véleményezését hozzácsatolja, ezzel együtt a minisztériumhoz felterjesztendő.

19. § *A dékán állása* a tanári testülettel szemben ugyanaz, mint amilyen az újabb rendletek értelmében az igazgatóé (Bécsre nézve az aligazgatóé) volt. Elsősorban felelős minden a tanulmányi osztályt illető törvények és rendeletek végrehajtásáért, miért is kötelessége a végrehajtást ellenőrizni, az abban mutatkozó hiányokra figyelmeztetni és azokat megróni, szükség esetén ezeket az egyetemi tanácsnak és a minisztériumnak tudomására hozni.

Ha azt hiszi, hogy a tanártestület valamely határozatának végrehajtásáért a felelősséget el nem vállalhatja, azt az egyetemi tanács elé terjeszti.

A folyó ügydarabokat és mindazokat, melyek elintézése csak a fennálló szabályok egyszerű, kétségtelen alkalmazását igényli, maga intézi el, s erről ügyvezető jegyzőkönyvéből a tanári testületnek a legközelebbi ülésen jelentést tesz; hol a halasztás veszéllyel jár, önállóan teszi meg a szükséges intézkedéseket s a tanulóknak csekélyebb fegyelmi ügyeit intéssel vagy megdorgálással elintézi.

A tanártestület tanácskozásai számára maga állítja össze *Ügyrendjét*, melyet megerősítés végett a minisztériumhoz fölterjeszt.

20. § Az egyetemi tanács a *legfelsőbb egyetemi hatóság*.

Hatáskörébe tartoznak az egyetem összes általános érdekű ügyei, akár a közigazgatásra, akár az oktatásra vagy fegyelemre vonatkozzanak, úgyszintén mindazon ügyek, miket törvények, szabályok, kiváltságok vagy alapítványok hozzá utalnak.

Felügyel mindenre, ami az egyetemhez tartozik és rendeletileg nem valamely kar külön hatáskörébe utaltatott; joga van valamennyi tanártestület tárgyalásaiba *betekinteni*, egyes

testületek határozatait a minisztériumhoz haladéktalanul felterjesztendő jelentés mellett *fel-függeszteni*.

Kezeli a *fegyelmet* a tanítóttestületek minden tagja, valamint - közelebbről meghatározandó esetekben - a tanulók felett.

Legközelebbi fellebbezési fórum a dékánok és tanártestületek határozatai ellen; eldönti a különböző testületek közt felmerült *illetőségi vitákat*; ha pedig ilyenek közte és amazok közt támadnának, azokat az oktatásügyi minisztérium elé terjeszti.

Általa érintkeznek a tanártestületek a minisztériummal s joga van arra, hogy ezek előterjesztéseit saját véleményével kísérje.

Alá vannak rendelve az *egyetemi tisztviselők*, kik további intézkedésig eddigi működési köreikben meghagyatnak.

21. § Az egyetemi tanács a rector meghívására s az ő elnökleite alatt *rendes* és *rendkívüli* üléseket tart.

A tagok megjelenni kötelesek; nagyobb fontosságú tanácskozási tárgyak a meghívóban kiteendőek.

Érvényes határozatokhoz, amely szavazattöbbséggel történik a tagok felének jelenléte szükséges.

22. § A rector az *egyetemi tanács elnöke*.

Ehhez való viszonyában ugyanazon jogosítványokkal bír, melyekkel a dékán a tanári testülethez való viszonyában. (19. §)

Az egyetemi tanács ügyviteléért elsősorban ő felelős.

23. § Az egyetemi hatóságok *hatásköreinek részletes megállapítása* hosszabb időköz előzetes tapasztalásait tételezi fel; addig is az ily irányban támadható kételyek, amennyiben azokat az egyetemi tanács kielégítő módon eloszlatni nem tudná, a minisztérium döntése alá terjesztendőek.

Ugyanúgy mindaddig, míg az újabb egyetemi intézmények a kellő szilárdságát és kezelésük biztonságát el nem érték, a tanári testületek és az egyetemi tanács *ülési jegyzőkönyvei* nyolc nap alatt eredetiben a közoktatásügyi minisztériumhoz betekintés végett felterjesztendőek. Minden egyes tanév jegyzőkönyvei folyószámmal látandók el.

24. § Egyebekre nézve az *eddig is fennállott egyetemi intézmények*, melyek jelen szabványok által nem érintetnek, ezentúl is hatályban maradnak. Jogában áll azonban az egyetemeknek, hogy oly intézmények megváltoztatását, melyek célszerűtleneknek tetszők, javaslatba hozzassák.

25. § Az egyetemi hatóságok jelen *ideiglenes szervezete* az összes karokra kiterjedőleg négy évi időközön át megkísérlendő, melynek lefolyta után a szerzett tapasztalatok és tett javaslatok alapján minden egyes egyetem részére a sajátos körülményeihez mért *végleges alapszabályok* megállapíttatni fognak.

A DEBRECENI ÉS POZSONYI EGYETEMEK SZERVEZETI SZABÁLYZATA

(Bad-Ischl, 1914. július 25.)

A felsőfokú képzés növekvő igényeit szem előtt tartva az 1912. évi XXXVI. tc. elfogadásával¹ Debrecenben és Pozsonyban két új egyetem alapítására került sor. Mindkettő 1914-ben kezdte meg működését az ugyanebben az évben elfogadott szabályzat értelmében. A debreceni egyetem – amelyet később az alapításban múlhatatlan érdemeket szerzett gróf Tisza Istvánról neveztek el –, bölcsészeti, jog- és államtudományi, református teológiai, majd 1921-től orvostudományi karral működött, míg az Erzsébet királynéről elnevezett pozsonyi egyetemen felállításakor jogi, bölcsészeti, és orvosi kart alapítottak. A pozsonyi intézmény csupán 1919-ig működhetett, mivel a csehszlovák állam 1919 szeptemberében a Komenský Tudományegyetemet hozta létre Szlovákia fővárosában. A pozsonyi egyetem tanárainak többsége Budapesten folytatta az oktatást, majd az intézményt 1921-ben Pécsre helyezték át. Az ekkor már működő evangélikus teológiai kar – lévén Pécs katolikus püspöki székváros – Sopronban nyert elhelyezést.

Az 1914-es szervezeti szabályzat megalkotásánál mintaként a budapesti egyetem szervezete szolgált. Az új egyetemek önkormányzati intézményeit, azok hatásköreit, autonómiájuk alapjait ennek figyelembevételével fogalmazták meg, bár a budapesti egyetem önkormányzatát érintő esetenkénti vitákból is okulva, az 1849-es hatósági szervezési szabályzathoz képest jóval szabatosabb és egyértelműbb rendelkezéseket alkottak. A tanári kinevezések esetében például a 26–28 §-ok világosan megszabták, hogy az egyetemi tanári állások vagy pályázat, vagy meghívás útján tölthetők be. Pályázat esetén a karnak jelölési joga volt, a kultuszminiszter pedig a jelölés figyelembevételével tett előterjesztést a királynak a kinevezés iránt.

SZABÁLYZAT A DEBRECENI ÉS POZSONYI M. KIR. TUDOMÁNYEGYETEMEK SZERVEZETÉRŐL, TANULMÁNYI ÉS VIZSGARENDJÉRŐL

Ő császári és apostoli királyi Felsége 1914. évi július hó 25-én Bad-Ischlben kelt legfelsőbb elhatározásával a debreceni és pozsonyi magyar királyi tudományegyetemek szervezete, tanulmányi és vizsgarendje tárgyában az 1912: XXXVI. tc. 5. §-a alapján készített és alább közölt ideiglenes szabályzat szövegét jóváhagyni és annak közzétételét megengedni méltóztatott.

I. FEJEZET SZERVEZET

ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

1. § A debreceni és pozsonyi tudományegyetemek közvetlenül a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alatt állnak.²

¹ A törvényt a király 1912. július 7-én szentesítette.

² Ezzel a Magyar Királyságban négy tudományegyetem lett: a budapesti, a kolozsvári, a debreceni és a pozsonyi.

2. § E tudományegyetemeknek az 1912: XXXVI. tc. 1. §-a értelmében tanszabadságuk van.

3. § A debreceni tudományegyetem pecsétje Magyarország címerét ábrázolja, a tudományegyetem elnevezését és megnyitásának évét tartalmazó körirattal.

A pecsét körirata: „Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem. 1914.”

4. § A pozsonyi tudományegyetem Magyarország örökemlékezetű királynéjának, boldogult Erzsébet Ő császári és királyi Felségének nevét viseli.

Pecsétje Magyarország címerét ábrázolja, elnevezését és megnyitásának évét tartalmazó körirattal.

A pecsét körirata: „Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet – Tudományegyetem. 1914.”

A TUDOMÁNYKAROK

5. § A debreceni tudományegyetem a következő karokból áll:

1. ref. hittudományi,
2. jog- és államtudományi,
3. orvostudományi,
4. bölcsészet-, nyelv- és történettudományi,
5. mennyiség- és természettudományi karból

6. § A pozsonyi tudományegyetem a következő karokból áll:

1. jog- és államtudományi,
2. orvostudományi,
3. bölcsészet-, nyelv- és történettudományi,
4. mennyiség-, természettudományi és mezőgazdasági karból.

7. § E tudományegyetemek, az illető egyetem meghallgatásával, más karokkal is kiegészíthetők.³

8. § Minden kar tantestületből és beiktatott hallgatókból áll.

A tantestülethez tartoznak: a nyilvános rendes, nyilvános rendkívüli egyetemi tanárok, a helyettes tanárok, az egyetemi magántanárok, a szakelőadók és a tanítók.

9. § Nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárok azok, akik rendszeresített illetményekkel kifejezetten ilyenekül kineveztetnek.

A kari ülésen részvételi joggal bíró nyilvános rendkívüli tanárok száma nem haladhatja meg a nyilvános rendes tanárok számának felét.

A nyilvános rendes tanárok rendszerint egy-egy főtanszakot képviselnek. Hogy egy karban hány főtanszak legyen és hogy egy főtanszakra egy vagy több tanszék állíttassék-e fel, azt a kar meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter határozza meg.

Valamely főtanszakra nyilvános rendkívüli tanár is kinevezhető. Nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárok oly tudománysszakokra is kinevezhetők, amelyek mint főtanszakok rendszeresítve nincsenek, de amelyek előadásának biztosítása kívánatos.

³ A pozsonyi egyetem kiegészült az evangélikus teológiai karral.

Nyilvános rendkívüli tanárrá oly magántanár is kinevezhető, aki ebben a minőségben kifejtett hosszabb és sikeres működésével kiváló érdemeket szerzett.

10. § A helyettes tanár azon idő alatt lát el valamely tanszéket, míg az üresedésben van, vagy míg azt az arra kinevezett tanár huzamosabb akadályoztatása miatt nem láthatja el.

A helyettes tanárt rendszerint a karhoz tartozó tanárok közül a kar választja, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

A helyettes tanárnak az általa ellátott tanszéket illetőleg ugyanaz a jogköre van, mint az arra kinevezett tanárnak.

11. § Magántanárok azok, akik az egyetem valamely karán képesítést nyertek arra, hogy bizonyos tárgyból előadásokat tarthassanak.

A magántanárok a rendszeresített tanárokkal egyenlő érvényű előadáslátogatási bizonyítványokat állítanak ki.

12. § A szakelőadók oly tárgyat adnak elő, amely mint főtanszak a kar tanulmányi rendjébe nincs felvéve, előadására nyilvános rendes, vagy nyilvános rendkívüli tanár kinevezve nincs, de rendszeres előadása kívánatos.

A szakelőadók a szükséghez képest és csak meghatározott időre nyernek megbízást. A szakelőadót rendszerint a karhoz tartozó tanárok közül a kar választja, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

A 11. § második bekezdése a szakelőadókra is kiterjed.

13. § A tanítók nem valamely tudományszakot, hanem művészetet, vagy gyakorlati ügyességet tanítanak. A tanítók kizárólag gyakorlati elsajátítás céljából élő nyelveket is taníthatnak. (Nyelvmenterek.)

A tanítók, ha ismereteiket a kar előtt kellőképpen igazolták, a kar javaslatára a vallás- és közoktatásügyi minisztertől kapnak engedélyt a tanításra.

A tanítókra a 11. § második bekezdése nem alkalmazható.

14. § A tudománykarok belügyeikre nézve egymástól független, egyenjogú és önálló testületek.

15. § Minden kar élén a dékán áll.

16. § A dékán hatáskörébe tartozik a kari igazgatás és felügyelet.

A dékán hajtja végre a karra vonatkozó törvényeket, rendeleteket, tanácsi és kari határozatokat.

Ha a kar határozata törvénybe, rendeletbe, vagy valamely tanácsi határozatba ütközik, a dékán a kar határozatának végrehajtását felfüggesztvén, az egyetemi tanács útján a vallás- és közoktatásügyi miniszternek azonnal jelentést tesz és ezt a legközelebbi kari ülésen is bejelenti.

A dékán a folyó ügyeket és mindazokat, amelyeknek elintézése csak a fennálló szabályok egyszerű, kétségtelen alkalmazásából áll, elintézi, erről azonban a legközelebbi kari ülésnek jelentést tesz.

Ha a halasztás veszéllyel jár, a karnak utólagosan teendő jelentés mellett, más ügyekben is intézkedik.

Felterjeszti a kar határozatait. Felterjesztésében az ügyet felvilágosító megjegyzéseket tehet. Gondoskodik az előadások, valamint a vizsgák és szigorlatok pontos megtartásáról.

Gondoskodik a karban tapasztalt hiányok orvoslásáról s e végett a karnak jelentést tesz.

A karnak javaslatokat tesz a kari oktatás és igazgatás terén megvalósítandó reformok tárgyában.

A kart illető ügyekben az egyetem rektorának, vagy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek felhívására véleményt mond.

Meghatározza a karhoz beosztott irodai személyzetnek, altiszteknek és szolgáknak munkakörét.

17. § A dékán gyakorolja a felügyeletet a karhoz tartozó hallgatók fölött. Különösen gondoskodik arról, hogy egyetemi tanulmányait minél nagyobb sikerrel folytathassák.

A hallgatókat csekélyebb fegyelmi ügyekben megintí, vagy megdorgálja.

Felügyel a karhoz tartozó ifjúsági egyesületekre, melyek költségvetésüket és számadásukat neki évenként bemutatni tartoznak.

18. § A dékáni tisztséget egy-egy tanévre a kar egy nyilvános rendes tanára tölti be. Alapos okból a dékán a tisztség alóli fölmentését kérheti. Ugyanaz a tanár több egymást követő tanévben is viselheti a dékáni tisztséget. Három egymást követő tanévnél azonban hosszabb időn át a dékáni tisztséget ugyanaz a tanár nem töltheti be.

Ezt a tisztséget nem köteles újból elfogadni az a tanár, aki azt legalább egy tanéven át viselte, ha vannak nyilvános rendes tanárok, akik azt még nem viselték, vagy kevesebbszer töltötték be mint ő.

19. § A kar a következő tanév dékánját június első hetében tartandó kari ülésen általános szavazattöbbséggel, titkos szavazás útján választja meg.

Ha általános szavazattöbbséget senki sem kap, a kar a titkos szavazást megismétli. Ha ez a szavazás sem vezet eredményre, a kar azt azon két nyilvános rendes tanár közt, akik legtöbb szavazatot nyertek, még egyszer megismétli.

Ha általános szavazattöbbség ekkor sem áll elő, a dékánt az egyetemi tanács választja meg ama két nyilvános rendes tanár közül, akikre a szűkebb kari szavazás szorítkozott.

Ha a szavazás általános szótöbbséget nem eredményez, az egyetemi tanács a szavazást egyszer megismétli.

Ez a § megfelelően akkor is alkalmazandó, ha a megválasztott a kartól fölmentést kapott, illetve a választást nem fogadta el, vagy pedig, ha a dékáni állás betöltése évközben, a tanév hátralevő részére válik szükségessé.

20. § Ha a választás a tanácsban nem vezet eredményre, a dékánt az illető tanévre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

Ha a kar zavartalan igazgatásának biztosítása céljából kivételesen szükségesnek mutatkozik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a megválasztott, illetve kinevezett dékán helyett, a tanév hátralevő részére, a kar nyilvános rendes tanárai közül más dékánt nevezhet ki.

21. § A megválasztott dékán, miután a vallás- és közoktatásügyi miniszter megerősítette, hivatali működését a tanév első napján kezdi meg.

22. § Ha a dékán hivatali működésében gátolva van, ezt az egyetem rektorának bejelentí és egyúttal szabályszerű helyettesítéséről gondoskodik. (23. §)

Nyolc napot meghaladó szabadságot, még szünidőben is, csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes engedélyével vehet igénybe.

23. § A dékánt helyettesíti a prodékán. A prodékáni tisztséget a megelőző tanév dékánja tölti be.

Ha a prodékáni tisztséget ily módon nem lehet ellátni, betöltésére nézve a 19–21. §-ok megfelelően alkalmazandók.

Ha a prodékán csak mulólag van akadályozva, a prodékáni tisztséget a kinevezés sorrendje szerint legidősebb nyilvános rendes tanár látja el.

24. § A tudománykart megillető hatóságot a nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárok gyűlése (kari ülés) gyakorolja.

A kari ülésen, amennyiben ez a jog őket már egyébként is meg nem illeti, a helyettes tanároknak is van ülési joguk. Az általuk ellátott tanszéket illető kérdésekben szavazati joguk is van.

A kari ülésnek nem tagjai azok a nyilvános rendkívüli tanárok, akik a kari üléseken való részvétel jogát nélkül neveztetnek ki.

A magántanárok a kari ülésekre két magántanári képviselőt küldenek ki, akik a kari üléseken jelen vannak, a tanácskozásban részt vehetnek, szavazati joguk azonban csak a dékán- és rektorválasztók megválasztásánál van.

Magántanári képviselőknek csak azok a magántanárok választhatók meg, akik legalább két féléven át előadtak.

Ha a magántanárok száma kettőt nem halad meg, ők a kari üléseken a magántanári képviselőket megillető jogokat, az ezekre megállapított kellékek mellett, személyesen gyakorolják.

Azok a magántanárok, akik nyilvános rendes, illetve nyilvános rendkívüli tanári címmel, vagy pedig ilyen címmel és jelleggel ruháztatnak fel, ezen § szempontjából a magántanárokkal egyenlő elbírálás alá esnek.

25. § A kari ülés a kart illető ügyekben határoz.

Különösen gondoskodik arról, hogy a karban minden tanszak kellően képviselve legyen.

Továbbá minden tanév első félévének november havában és minden tanév második félévének május havában megállapítja a jövő félévi tanrendet, melyet a dékán megerősítés végett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fölterjeszt. A kari ülésnek a tanrend megállapításánál különösen arra kell gondot fordítania, hogy minden hallgató, a 10. § esetét kivéve, az összes főtanszakokat az ezen szakok előadására kinevezett nyilvános rendes, vagy nyilvános rendkívüli tanároknál hallgathassa.

A kar gondoskodik a kari oktatás fejlesztéséről, valamint az e téren észlelt hiányok megszüntetéséről, s evégett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek javaslatot tesz.

A kart érintő minden kérdésben – a vallás- és közoktatásügyi miniszter, vagy az egyetemi tanács felhívására – véleményét mond.

Gyakorolja a fegyelmi hatóságot a karhoz tartozó hallgatók és vizsgázók fölött.

26. § A nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanári állások pályázat vagy pedig meghívás útján töltetnek be.

A pályázati hirdetményt a vallás- és közoktatásügyi miniszter bocsátja ki. A pályázat feltételeire nézve azonban a kart is meghallgatja.

A pályázat folytán a kar a jelölés előkészítése céljából 3-5 tagú bizottságot küld ki, amely a karnak megokolt kijelölő javaslatot tesz.

A bizottság jelentésében minden pályázó tudományos és irodalmi működéséről kimerítő véleményt köteles mondani.

Köteles minden más körülményre is kiterjeszkedni, amelyek a pályázónak közalkalmazására, különösen egyetemi tanszékre való kinevezésére befolyással lehetnek.

27. § A kar a jelölések tárgyában a bizottsági jelentés alapján titkos szavazás útján, általános szavazattöbbséggel határoz.

Ha több a pályázó, a kar az első, második, illetve harmadik helyre is jelöl. Ha azonban a kar a pályázat eredménye alapján szükségesnek tartja, csak az első és második helyre, vagy éppen csak az első helyre jelöl.

Ha a bizottság egynél több helyre tett kijelölő javaslatot, a kari ülésben mindegyik helyre külön-külön szavazás útján kell jelölni. Ugyanarra a helyre egynél több pályázóra senki sem szavazhat, hogy így ugyanazon a helyen több pályázó egyenlően jelöltessék. Több pályázó csak akkor tekinthető ugyanazon helyen jelöltnek, ha a szavazatok közöttük egyenlően oszlanak meg.

E jelölés figyelembevételével a vallás- és közoktatásügyi miniszter tesz előterjesztést Ő Felségének a kinevezés iránt.⁴

28. § A kar akkor is küld ki 3-5 tagú bizottságot, ha azt határozza el, hogy az állás pályázat mellőzésével, meghívás útján töltsék be. A bizottság a 26. § harmadik, negyedik és ötödik bekezdése értelmében tesz a karnak javaslatot, melynek alapján a kar a 27. § első bekezdése szerint határoz.

Ha a kar olyan tanárt kíván meghívni, aki a karnak korábban már tagja volt, a meghívás tárgyában bizottság kiküldése nélkül határoz.

Ha pedig pályázat esetében a bizottság azt találja, hogy a pályázat nem eredményes, a meghívás céljából saját kezdeményezéséből is tehet a karnak javaslatot. Ekkor is azonban jelentésében nemcsak a meghívandóról, hanem a pályázókról is érdemlegesen nyilatkoznia köteles.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a meghívott kinevezése iránt belátása szerint tesz előterjesztést Ő Felségének.

A 9. § utolsó bekezdése esetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter pályázat, vagy meghívás nélkül is tehet előterjesztést a kinevezés iránt. A kart azonban ekkor is meghallgatja.

29. § A segédintézményeket az intézeti főnök javaslatára az egyetem illető kara választja és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

30. § A kar, a nagy szünidőt kivéve, minden hónapban tart ülést. (Rendes kari ülést.)

A dékán a szükséghez képest máskor is ülésre hívhatja össze a kart. (Rendkívüli kari ülés.)

31. § A kari ülésen részvétellel jogosított minden tag az ülésen megjelenni és az ülés befejeztéig ottmaradni köteles.

A meg nem jelent tag elmaradását a dékánnak a kari ülés előtt bejelenteni köteles. A dékán azt, aki a kari ülésen alapos ok nélkül ismételtelen meg nem jelenik, írásban figyelmezteti.

Az ülés befejezése előtt eltávozni csak a dékán engedelmével szabad.

32. § A kari ülés megtartásához és érvényes határozat hozatalához a szavazatképes tagok legalább felének jelenléte szükséges.

A jelenlevők általános szavazattöbbséggel határoznak.

⁴ A professzorok kinevezése tehát nem a miniszter, hanem az államfő joga volt.

33. § Ha a szükséges számú tag meg nem jelenése miatt a kari ülést megtartani nem lehet, a dékán azt rövid hatánapra újból összehívja.

Ha a kari ülés összehívása másodszor is eredménytelen, a dékán erről az egyetemi tanács útján a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jelentést tesz.

34. § A kari ülést a dékán hívja össze.

A dékán az ülést akkor is összehívja, ha ezt szavazati joggal bíró három tag az ülés tárgyának pontos megjelölése mellett írásban kéri.

A dékán állapítja meg az ülés napirendjét is. A meghívóban az ülés minden fontos tárgya külön is megjelölendő.

A kari ülés tagjai az ülésen önálló indítványokat is előterjeszhetnek. Az ilyen indítványok az ülés előtt a dékánnál írásban bejelentendők. A kar engedélyével önálló indítványokat a kari ülés alatt is lehet előterjeszteni. Bármely indítvány felett a kar csak akkor határozhat, ha azt az indítványozó előbb írásba foglalta.

35. § A kari ülésen a dékán elnököl. Ő nyitja meg, vezeti és zárja be az ülést.

A kari ülésen csak a napirendre kitűzött ügyeket lehet tárgyalni. A kar engedélyével azonban más ügyek is tárgyalhatók.

A kari ülésen mindenekelőtt rendszerint a felsőbb hatósági leiratokat mutatja be a dékán, ezeket követik a többi elnöki előterjesztések. Ezután az előadmányok terjesztetnek elő, végül pedig az önálló indítványokat tárgyalja a kar.

Az elnöklő dékán örökös a tanácskozás méltósága és komolysága fölött. Ha valaki ez ellen vét, a dékán őt megintí. Súlyosabb esetekben, vagy pedig, ha az ismételt megintés célra nem vezet, tőle a szót megvonja. A dékán gondoskodik arról is, hogy a tanácskozás kiemelő, mindazáltal minden fölösleges hosszadalmasságtól mentes legyen.

A tanácskozás befejeztével az elnöklő dékán a kérdést szavazás alá bocsátja. A kérdés úgy teendő fel, hogy arra „igen”-nel, vagy „nem”-mel lehessen szavazni.

Választásoknál és jelöléseknél a szavazás a jelölt nevével történik.

36. § A dékán a kari ülésen tárgyalandó ügyek előkészítése céljából a szükséghez képest előadót küld ki.

Fontosabb ügyek elintézésére a kar küld ki 3-5 tagú bizottságot.

Más ügyeket az elnöklő dékán terjeszt elő.

37. § Ha az ügyben előadó vagy bizottság volt kiküldve, a tanácskozás az előadmány előterjesztésével kezdődik, amelyet előzetesen mindig írásba kell foglalni és az előterjesztés befejeztével a dékánnak át kell adni.

A kari ülés tagjai a jelentkezés sorrendjében szólnak a tárgyhöz.

A szavazás szóbeli. Választásoknál és jelöléseknél a szavazás mindig titkos. Más ügyekben is titkos a szavazás, ha ezt legalább három, szavazásra jogosított tag kívánja, vagy pedig az elnöklő dékán belátása szerint elrendeli.

A határozat ellen, amelyben a kar az egyetemi tanácsnak, vagy pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tesz előterjesztést, minden szavazásra jogosított kari tag különvéleményt jelenthet be, feltéve, hogy a tanácskozás folyamán a hozandó határozat ellen felszólalt. A különvéleményhez mindazok bejelenthetik csatlakozásukat, akik a határozat ellen nyilatkoztak. A bejelentés jegyzőkönyvbe veendő. A különvéleményt legkésőbb a kari ülést követő második napon írásban kell bemutatni, különben figyelembe nem vehető.

Más határozatnál az ellene nyilatkozók csak azt kívánhatják, hogy felszólalásuk a következő § értelmében a jegyzőkönyvbe fölvétessék.

38. § Minden kari ülésről jegyzőkönyv veendő fel. A jegyzőkönyvben név szerint felsorolandók azok a kari tagok, akik az ülésen részt vettek. Név szerint felsorolandók a távolmaradtak is, a távollét okának megjelölésével.

Minden ügy, amelyet az elnöklő dékán a kari ülés elé terjesztett, iktatószámának és tartalmának rövid megjelölésével a jegyzőkönyvbe fölveendő.

A határozat, annak kiemelésével, hogy a kar egyhangúlag, vagy szótöbbséggel hozta, egész terjedelmében veendő fel a jegyzőkönyvbe. Titkos szavazásnál a szavazatok számáranyát is fel kell tüntetni a jegyzőkönyvben.

A tanácskozás folyamán elhangzott felszólalások a dékán intézkedésére, vagy a felszólaló kívánságára rövid kivonatban a jegyzőkönyvbe fölvételnek.

A jegyzőkönyvhöz csatolandók az indítványok (34. §) és a különvélemények (37. §).

39. § A kari ülés jegyzőkönyvét a kinevezés sorrendje szerint legifjabb nyilvános rendes, illetve a kari ülésen részvételre jogosított legifjabb nyilvános rendkívüli tanár vezeti.

Ha valamely rangban idősebb tanár a jegyzőkönyv vezetésére önként vállalkozik, a kar megengedheti, hogy a jegyzőkönyvet ő vezesse.

A kari ülés jegyzőkönyvét az ülésen részt vett valamennyi tag aláírja.

Ha ezeknek többsége az aláírást megtagadja, a dékán rövid határnapra hitelesítő ülést hív össze. A hitelesítő ülés kizárólag afölött határoz, vajon az ülésen elhangzott felszólalások és a hozott határozat a valóságnak megfelelően vétettek-e fel a jegyzőkönyvbe. A hitelesítő határozat hozatalánál csak azok a kari tagok vesznek részt, akik a hitelesítendő határozat hozatalánál is részt vettek. Ezek a hitelesítés tárgyában a 32. § első bekezdésének feltétele nélkül is határoznak.

Egyéb esetekben a dékán az aláírás megtagadását, s esetleg annak okát a jegyzőkönyv végén följegyzi.

40. § A kari ülés jegyzőkönyve 15 nap alatt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fölterjesztendő.

41. § A dékán a kart érintő fontosabb ügyekben a kari ülésen részvételre jogosított tagokat értekezletre is összehívhatja.

A dékán a kari ülés folyamán is indítványozhatja, hogy a kar valamely ügyet előbb mint értekezlet vitasson meg. A kar az indítvány fölött minden vita nélkül, nem titkos szavazással, általános szavazattöbbséggel határoz.

A dékán akkor is hív össze értekezletet, ha ezt a tárgy pontos megjelölésével, szavazásra jogosított három kari tag írásban kívánja. Ezek a kari ülés alatt is indítványozhatják, hogy a kar értekezletet tartson. A kar az indítvány fölött az előző bekezdés értelmében határoz.

Az értekezletről jegyzőkönyv nem vehető fel, s az értekezlet semmiféle határozatot sem hozhat.

A 35. § első és negyedik bekezdése az értekezletre is alkalmazandó.

42. § Senki sem vehet részt annak az ügynek tárgyalásában, sem az afölött való szavazásban, amelyben érdekelve van.

Érdekeltségét mindenki a dékánnak bejelenteni köteles. Szavazásra jogosított bármely tag is bejelentheti a dékánnál az érdekeltiséget. Szükség esetén a dékán az illető kari tagot érdekeltiségére figyelmezteti.

Az érdekeltség tárgyában a kari ülés az elnöklő dékán előterjesztése, s esetleg az érdekelte kari tag felszólalása alapján, minden további hozzászólás mellőzésével titkos szavazás útján határoz.

43. § A dékán minden tanév október havának első felben a kar tantestületének minden tagját, továbbá a vizsgálóbizottságoknak a tanári testületen kívül álló tagjait tanácskozássra hívja össze az előző évben tapasztalt tanulmányi és vizsgálati eredmények, valamint a szükségesnek látszó reformok megvitatása céljából.

A tanácskozás határozatot nem hoz. Az elhangzott vélemények rövid kivonatban jegyzőkönyvbe foglalandók. A dékán a jegyzőkönyvet a legközelebbi kari ülésnek bemutatja.

44. § A tantestület minden tagja, ideértve a segédintézményeket is, a kari igazgatásra, a kari ülés tanácskozásaira, az ott elhangzott felszólalásokra, valamint az ott hozott határozatokra nézve titoktartásra köteles.

A kari üléseken hozott határozatokat a kartól nyert felhatalmazás alapján s az általa megállapított fogalmazásban csak a kar dékánja hozhatja nyilvánosságra. A közzétételnek nincs helye, ha ez a közérdeket, vagy az egyetem érdekeit sértené.

AZ EGYETEMI TANÁCS

45. § Az egyetemi tanács tagjai: az egyetem rektora és prorektora, valamint minden kar dékánja és prodékánja.

46. § Az egyetemi tanács elnöke a rektor.

47. § Az egyetem rektora gondoskodik az egyetemre vonatkozó törvények, rendeletek és tanácsi határozatok végrehajtásáról.

Kifelé, amennyiben az egyetem tanácsa maga nem jár el, az egyetem rektora képviseli az egyetemet és az egyetemi tanácsot.

Ha a tanács határozata törvénybe, vagy rendeletbe ütközik, a rektor a határozat végrehajtását felfüggesztvén, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek azonnal jelentést tesz, s ezt a legközelebbi tanácsülésen bejelenti.

A rektor gondoskodik az egyetemi igazgatás terén tapasztalt hiányok orvoslásáról, valamint az e tárgyú reformokról, s e célból az egyetemi tanácsnak javaslatokat tesz.

Az egyetemet illető ügyekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívására véleményyt mond.

Fegyelmi hatóságot gyakorol az altisztek és szolgák fölött.

Egyebekben a 16. § negyedik és ötödik bekezdésének rendelkezései a dékán hatásköre tekintetében, az egyetem rektorára is megfelelően kiterjednek.

48. § Az egyetem rektora gyakorolja a felügyeletet az egyetem összes hallgatói fölött.

Különösen gondoskodik arról, hogy viselkedésük az egyetem méltóságának és tanulmányi céljaiknak megfelelő legyen.

A hallgatókat csekélyebb fegyelmi ügyekben megint, vagy megdorgálja.

Az egyetem rektora gyakorolja a főfelügyeletet az összes ifjúsági egyesületek fölött. A közös egyetemi egyesületek közvetlenül az ő felügyelete alatt állanak, s azok költségvetésüket és számadásukat évenként neki bemutatni tartoznak.

49. § Az egyetemi könyvtár igazgatója és az egyetemi könyvtár egyéb tisztviselői az egyetem rektorának felügyelete alatt állanak, amelyet ő az egyetemi tanács nevében gyakorol.

Ugyanez áll a rektori hivatalnak, a quaesturának tisztviselőire, valamint a gazdasági ügyek ellátására rendelt közegekre is.

Az egyetem rektora osztja be szolgálattételre az egyetem igazgatási személyzetét. Ha a beosztás valamely tudománykarra vonatkozik, a rektor előbb az illető kar dékánját meghallgatja.

Az egyetem rektora alkalmazza a díjnokokat.

A gazdasági ügyek ellátására rendelt közegeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter osztja be szolgálattételre.

50. § Az altiszteket és szolgálakat az egyetem rektora nevezi ki és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg. A rektor osztja be őket szolgálattételre is.

Ha a beosztás valamely tudománykarra vonatkozik, a rektor előbb a kar dékánját meghallgatja.

Egyetemi intézeteknél a rektor az intézeti igazgató javaslatára osztja be az altiszteket és szolgálakat.

51. § A rektori tisztséget egy-egy tanévre, a karoknak az 5. és 6. §-okban megállapított sorrendje szerint, az egyetem egy nyilvános rendes tanára tölti be.

Az, aki dékáni vagy rektori tisztséget egy éven át már viselt, a rektori tisztséget elfogadni nem köteles.

A megválasztott méltánylást érdemlő okból, a rektori tisztséget enélkül is visszautasíthatja.

52. § Az egyetem következő tanévi rektorát, a rektor elnöklése alatt, minden kar négy négy kiküldöttjéből, a rektorválasztókból álló gyűlés június első felében választja meg.

Minden kar négy rektorválasztója közül kettőnek nyilvános rendes tanárnak kell lennie. Kettő lehet a kari üléseken részvételi joggal bíró nyilvános rendkívüli tanár, vagy magántanári képviselő is.

53. § A rektorválasztókat a kar a dékánválasztó kari ülésen (19. §) titkos szavazás útján választja meg.

54. § A rektorválasztók az egyetem rektora által összehívott ülésen, melyen a rektor felolvassa a megválasztottak nevét, minden felszólalás kizárásával, titkos szavazás útján, általános szavazattöbbséggel választják meg az egyetem rektorát.

Az elnöklő rektort szavazatjog nem illeti meg.

Ha a szavazásnál általános szavazattöbbséget senki sem kap, az elnöklő rektor a titkos szavazást megismételteti. Ha általános szavazattöbbség ekkor sem áll elő, a választás a legtöbb szavazatot nyert két jelölt közt még egyszer megismétlendő. Ha ez a szavazás sem vezet eredményre, az egyetem rektorát, a soron levő kar nyilvános rendes tanárai közül, a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

55. § A választás után az egyetem rektora az eredményt a megválasztottal azonnal közli s addig az ülést felfüggeszti. Ha ez a választást elfogadja, őt az egyetem megválasztott rektorának jelenti ki és megerősítése céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztést intéz.

Ha a megválasztott a választást nem fogadja el, a rektor az előző § értelmében azt megismételteti.

Az előző § értelmében történik a választás akkor is, ha a rektor megválasztása évközben, a tanév hátralevő részére válik szükségessé.

A 20. § második bekezdése az egyetem rektorára is kiterjed.

56. § A megválasztott rektor, miután a vallás- és közoktatásügyi miniszter tisztségében megerősítette, hivatali működését a tanév első napján kezdi meg.

57. § Ha az egyetem rektora hivatali működésében gátolva van, szabályszerű helyettesítéséről gondoskodik. (58. §)

A 22. § második bekezdése az egyetem rektorára is kiterjed.

58. § Az egyetem rektorának helyettese az egyetem prorektora.

Prorektorként az egyetem megelőző évi rektora működik.

Ha a prorektori tisztség az előző bekezdés értelmében nem látható el, az az 52–56. §-okban meghatározott módon azon kar nyilvános rendes tanárainak sorából töltendő be, amely karhoz tartozott az előző tanév rektora.

Ha a prorektor csak ideiglenesen van gátolva, a helyettesítés a dékánokat illeti meg, a karoknak az 5. és 6. §-okban megállapított sorrendje szerint.

59. § Az egyetemi tanács a legfelsőbb egyetemi hatóság.

Hatáskörébe tartozik az egyetem testületi, közigazgatási és a karok egyéb közös ügyeinek tárgyalása és intézése.

Másod- és utolsó fokon gyakorolja a fegyelmi hatóságot az altisztek és szolgálók fölött.

Őt illeti a fegyelmi hatóság másodfokon az egyetem összes hallgatói, valamint a vizsgázók fölött.

Az egyetemi tanács dönt a tudománykarok között felmerült hatásköri összeütközések tárgyában.

Az egyetemet érintő minden kérdésben felhívásra, vagy saját kezdeményezéséből a vallás- és közoktatásügyi miniszternek rendszerint a karok meghallgatásával véleményt mond.

60. § Az egyetemi tanács feladata gondoskodni a tudomány népszerűsítéséről és az újabb tudományos vívmányok megismertetéséről is a közönség körében.

E célból bizottságot alakít, amelynek útján előadásokat, előadássorozatokot és tanfolyamokat rendez.

Külföldi szakférfiak meghívásáról, abból a célból, hogy az egyetemen előadást, vagy előadássorozatot tartsanak, az illető kar meghallgatásával, a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

61. § Az egyetemi tanács a tudománykaroknak a tanszékek betöltésére, nemkülönben a segédintézmények megválasztására vonatkozó határozatait érdemlegesen nem bírálhatja felül s a betöltésre nézve javaslatot nem tehet.

62. § Az egyetemi tanács az egyetemi könyvtár igazgatóját a könyvtári bizottság (74. §) véleménye alapján jelöli.

Egyebekben a 27. § megfelelően alkalmazandó.

63. § Az egyetemi könyvtár többi tisztviselőit, valamint az egyetem igazgatási személyzetét az egyetemi tanács meghallgatásával, a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

Mielőtt az egyetemi tanács az előző bekezdésben említett egyetemi könyvtári tisztviselők kinevezése tárgyában javaslatot tenne, a könyvtári bizottságot is meghallgatja.

64. § A tudománykaroknak a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett összes felterjesztéseit, az egyetemi tanács nevében, a rektor küldi fel.

Az egyetem rektora a felterjesztést láttamozza. Ha az egyetemi tanácsnak közbelépését látja szükségesnek, annak bemutatja. Az egyetemi tanács véleményes jelentés kíséretében terjeszti fel az ügyet a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.

Sürgős esetekben az egyetem rektora csupán saját véleményével ellátva terjeszti fel az ügyet, de ezt a legközelebbi tanácsülésen bejelenti.

65. § Az egyetemi tanács, a nagy szünidőt kivéve, rendszerint minden hónapban tart ülést (rendes tanácsülés). A tanács, ha ez szükségesnek mutatkozik, máskor is összehívható ülésre (rendkívüli tanácsülés).

66. § Tanácsülés megtartásához az elnökön kívül, minden kar részéről legalább egy tanácstag jelenléte szükséges.

A jelenlevő tanácsstagok általános szótöbbséggel határoznak.

A jegyzőkönyvet az ülésen résztvett valamennyi tanácstag aláírja.

Egyebekben a 31., továbbá a 34–38., nemkülönben a 40. és 41. §-ok az egyetemi tanácsülésre is megfelelően alkalmazandók.

A 33. § azzal az eltéréssel nyer alkalmazást, hogy második bekezdésének esetében, a rektor saját hatáskörében tesz jelentést a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

A 39. §. negyedik és ötödik bekezdése azzal az eltéréssel alkalmazandó, hogy a megjelent tanácsstagok a jelen § első bekezdésének feltétele nélkül is határoznak.

A 42. § azzal az eltéréssel nyer alkalmazást, hogy az érdekeltség kérdésében az egyetemi tanács határoz.

Megfelelően alkalmazandó a 44. § is. Az egyetemi tanács határozatait, a tanács felhatalmazása alapján s az általa megállapított fogalmazásban, az egyetem rektora hozza nyilvánosságra.

67. § A nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárok, valamint a könyvtár igazgatója a kari dékánok jelenlétében, az egyetem rektorának kezébe teszik le a hivatali esküt.

Az egyetem többi kinevezett alkalmazottját a rektor egyedül esketi föl.

68. § A tudori felavatásokat az egyetem rektora és valamennyi tudománykar dékánja együttesen fogantatosítják.

A legfelsőbb királyi pártfogás melletti tudori felavatásokat az egyetemi tanács teljesíti.

EGYETEMI KÖZGYŰLÉS

69. § Az egyetemi közgyűlés a rektor elnöklete alatt és az egyetemi tanács jelenlétében az összes karok tantestületéből áll.

Az egyetemi közgyűlést az egyetem rektora hívja össze.

Az egyetemi ünnepélyek az egyetemi hallgatók és meghívott közönség jelenlétében, az egyetemi közgyűlésen tartatnak meg. Különösen az ünnepélyes egyetemi közgyűlésen történik az egyetemi tanács beiktatása és a tanév megnyitása. A tanév berekesztésére is ünnepélyes közgyűlés tartható.

Egyetemi közgyűlés az egyetemet érintő más kérdések megvitatására is tartható.

Az egyetemi közgyűlés semmiféle határozatot se nem hoz.

EGYETEMI HIVATALOK

70. § Az egyetemi tanács fogalmazási és irodai teendőit a szükséges segédszeméllyel az egyetemi tanácsjegyző látja el.

Az egyetemi tanácsjegyző vezeti a tanácsülés jegyzőkönyveit is.

71. § Az egyetemi hallgatók anyakönyveit az egyetemi quaestor vezeti és őrzi.

Ő szedi be a tanpénzeket s kezeli az összes egyetemi egyesületek vagyonát.

72. § Az egyetem gazdasági szükségleteit az erre rendelt közegek látják el.

73. § A 44. § első bekezdése az egyetemi könyvtár tisztviselőire, valamint a 70–72. §-okban felsorolt igazgatási közegekre is megfelelően alkalmazandó.

EGYETEMI INTÉZETEK ÉS KLINIKÁK

74. § Az egyetemi könyvtár, valamint a többi egyetemi intézetek, ideértve a szemináriumokat is, továbbá a klinikák az intézeti, illetőleg klinikai igazgatók vezetése és felügyelete alatt állanak.

Az egyetemi intézetekhez és klinikákhoz tartozó szakszemélyzet, altisztek és szolgálók fölött az igazgató rendelkezik és felügyel.

Az egyetemi könyvtár mellé, a prorektor elnöksége alatt, minden kar egy-egy tagjából álló könyvtári bizottság választandó, amelynek szervezetét és hatáskörét külön rendelet szabályozza.

II. FEJEZET
TANULMÁNYI ÉS VIZSGAREND

75. § A budapesti, valamint a kolozsvári tudományegyetemen fennálló tanulmányi, vizsgálati, szigorlati és tudorfelavatási rend, nemkülönben ezen egyetemek magántanári képe-sítőszabályzata a debreceni és pozsonyi tudományegyetemekre is kiterjed.

A debreceni tudományegyetem ref. hittudományi karának tanulmányi, vizsgálati és szigorlati rendjéről, valamint azokról a módosításokról, amelyek e kar tudorfelavatási rendjére vonatkoznak, külön szabályzat intézkedik.

76. § Ő császári és apostoli királyi Felségének 1893. évi június hó 15-én kelt legfelsőbb elhatározásával a legfelsőbb királyi pártfogás melletti tudorfelavatás (promotio sub auspiciis Regis) felújítása tárgyában kibocsátott szabályzat a debreceni és pozsonyi tudományegyetemekre is kiterjed. Ezen egyetemeknek mindegyikén azonban évenként csak egy-egy tudor-jelölt avatható fel legfelsőbb királyi pártfogás mellett.

III. FEJEZET ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK

77. § Az 1914/15 tanévben a debreceni tudományegyetemen csak a ref. hittudományi, a jog- és államtudományi s a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, a pozsonyi tudományegyetemen pedig csak a jog- és államtudományi kar nyílik meg. Ez utóbbi a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar felállításáig egy bölcsészeti és egy történeti tanszékkal nyer kiegészítést.⁵

A többi karok, mihelyt ezt a szervezési munkálatok lehetővé teszik, fokozatosan fognak megnyílni.

78. § A pozsonyi tudományegyetem mennyiség-, természettudományi és mezőgazdasági karának a mezőgazdasági szakokra kiterjedő része magyaróvári gazdasági akadémia bevonásával fog szerveztetni. Azokat a módosításokat, amelyek ennek következtében e kar szervezetében szükségessé válnak, nemkülönben a kar ezen részének tanulmányi, vizsgálati és szigorlati rendjét a magyar királyi földművelési miniszter egyetértésével kibocsátandó, külön szabályzat fogja megállapítani.

79. § A debreceni tudományegyetem rektorát és prorektorát, valamint dékánjait és pro-dékánjait az 1914/15. tanévre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. És pedig a rektort a ref. hittudományi karból, a prorektort a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karból fogja kinevezni.

Ugyanő nevezi ki erre a tanévre a pozsonyi tudományegyetem jog- és államtudományi karának dékánját és prodékánját.

80. § Míg a pozsonyi tudományegyetem csak a jog- és államtudományi karból fog állani, az egyetemi tanácsot megillető jogkörben a jog- és államtudományi kar, az egyetem rektorát megillető jogkörben pedig e kar dékánja fog eljárni.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter e tudományegyetemnek az 1914/15. tanévre kinevezendő jog- és államtudományi kar dékánját ugyanerre a tanévre egyúttal az egyetem rektorának jogkörével is felruházza.

Midőn a pozsonyi tudományegyetem jog- és államtudományi kara az egyetemi tanácsot megillető jogkörben jár el, az ülésre a megnyitandó orvostudományi kar már kinevezett s esetleg még kinevezendő tanárait is meghívja.

81. § A debreceni tudományegyetem ref. hittudományi kara az 1914/15. tanév első felében megalkotja tanulmányi, vizsgálati és szigorlati rendjének tervezetét, melyet ennek a fél-évnek végéig az egyetemi tanács a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez jóváhagyás végett fölterjeszt.

E szabályzat kibocsátásáig a tanulmányi és vizsgálati rendre nézve az egyetem megnyitását fennálló ref. hittudományi akadémiának tanulmányi és vizsgálati rendje irányadó.

82. § A debreceni és pozsonyi tudományegyetemeknek az 1914/15. tanévben megnyíló

⁵ A debreceni egyetemen később orvostudományi és természettudományi kar, a pozsonyin (pontosabban már a pécsin) az evangélikus teológiai, az orvosi kar, még később a bölcsészettudományi kar nyílt meg. A tervbe vett természettudományi kar nem jött létre, a magyaróvári akadémia továbbra is önálló intézmény maradt.

tudománykarai, nemkülönben a debreceni tudományegyetem tanácsa szeptember első három napján belül a tanév elején teendő intézkedések céljából ülést tartanak.⁶

A két tudományegyetem jog- és államtudományi kara ezen az ülésen állítja össze az 1914/15. tanévi alap- és államvizsgálati bizottságokat s megerősítésük céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez sürgős felterjesztést intéz.

Az 1914/15. tanév első felére szóló tanrendet a tanárok bejelentése alapján még a szünidő alatt a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg s intézkedik kinyomatása iránt.

83. § Azok a joghallgatók, akiknek az 1914/15. tanév előtt a pozsonyi kir., illetve a debreceni ref. jogakadémián kellett volna valamely alap-, illetve államvizsgát tenni, azt e tanévtől kezdve a pozsonyi, illetve a debreceni tudományegyetem jog- és államtudományi karán fogják letenni.

84. § A debreceni és pozsonyi tudományegyetemen az 1914/15. tanévben szigorlatok nem tarthatók.

85. § Addig, míg a pozsonyi tudományegyetem csak a jog- és államtudományi karból áll, a jog- és államtudorok felavatását ezen egyetem jog- és államtudományi karának dékánja és prodékánja teljesítik.

Az idő alatt az ő kezükbe teszik le a hivatali esküt is az e tudományegyetemhez kinevezendő tanárok.

86. § A debreceni és pozsonyi tudományegyetemek tanárainak és könyvtárigazgatóinak, valamint segédintézményzetének fegyelmi felelősségéről legfelsőbb királyi jóváhagyással kibocsátandó külön szabályzat intézkedik.

87. § E tudományegyetemek igazgatási hivatalainak, könyvtárának és quaesturájának szervezetét, továbbá a gazdasági ügyek ellátására hivatott közveket, e hivataloknál alkalmazott tisztviselők fegyelmi felelősségét, nemkülönben az ügyvitelt külön rendelet szabályozza.

A két tudományegyetem szervezésének befejezéséig azonban ezen hivatalok, valamint a gazdasági ügyek ellátása tekintetében, a vallás- és közoktatásügyi miniszter átmenetileg külön teszi meg a szükséges intézkedéseket.

88. § E tudományegyetemekhez az 1914/15. tanévig kinevezendő tanárok a hivatali esküt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, vagy megbízottjának kezébe fogják letenni.

89. § A 60. § első és második bekezdésének, valamint a 76. §-nak életbeléptetéséről, az illető egyetem meghallgatásával, külön rendelet fog intézkedni.

90. § Jelen szabályzat az 1914/15. tanévvel lép életbe.

Forrás: Magyarországi Rendeletek Tára 1914, 105.120 V.M. sz. 2185.

⁶ Az újonnan alapított egyetemek működését a közbejött világháború akadályozta. A pozsonyi létét Trianon pedig megkérdőjelezte. Az egyetemi épületek többsége a háború után, Klebelsberg Kunó kultuszminiszersége idején került átadásra.

A MAGYAR KIRÁLYI JÓZSEF MŰEGYETEM SZERVEZETI SZABÁLYZATA

(Bécs, 1916. július 19.)

A felsőszintű műszaki képzés Magyarországon több évszázados fejlődési utat járt be. A mérnökképzés a Pázmány által 1635-ben alapított egyetemen belül az 1782-ben megszervezett Institutum Geometricumban indult meg. Ezt az intézményt az 1846-ban létesített József – ipartanodával egyesítették, majd 1856-ban K. K. Josef – Politechnikummá szervezték át, mígnem 1871-ben M. kir. József-műegyetem néven egyetemi rangra emelték.

Az 1871/72-es tanévet a műegyetem már az 1871. július 10-én a király által jóváhagyott új szervezeti szabályzat szerint kezdte meg, melyet a dualizmus időszakában utoljára 1916-ban módosítottak. Ekkor az 1914-ben létrehozott közigazgatási osztályt is az intézményi rendszerbe illesztették, s így az egyetemi osztályok száma hat lett. Forráskötetünkbe ezt a műegyetemi struktúrát tükröző szervezeti szabályzatot választottuk.

Az intézmény élén 1871, az első egyetemi szabályzat megszületése óta az egyetemi tanács által a rendes tanárok sorából egy évre választott, s a kultuszminiszter által megerősített rektor, a szakosztályok élén pedig a szintén választott és a minisztérium által megerősített dékánok álltak. A műegyetemi tanács volt az egyetem irányító szerve, melynek tagjai az egyes tanszékek nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárai, valamint a magántanárok képviselői voltak. Az autonómia elengedhetetlen feltétele az önigazgatás a fenti intézményeken keresztül tehát érvényesülhetett, egy másik lényeges önkormányzati jellemző, a tanszabadság azonban kevésbé kapott teret. Ennek megvolt a maga sajátos oka. Kezdetben korlátozás nélkül érvényesült a tanszabadság az oktatásban, vagyis a tanárok eldönthették mit adnak elő, a hallgatók, hogy milyen sorrendben hallgassák azokat, hamarosan azonban kiderült, hogy a műegyetem esetében ez az elv nem alkalmazható, mert megfelelő műszaki tudás, csak bizonyos logikai rendszerben, az egyes tárgyak egymásra építésével sajátítható el. Az egyetem vezetése ezért 1874/75-ben kész tanrendet adott ki, követésre ajánlva a hallgatóknak, majd 1882-ben az intézmény szabályzatának módosítására is sor került. Az új rendelkezés kötelező tantervet írt elő a mérnökhallgatóknak.

A műegyetem 1901-ben jutott az egyetemi jogok teljességének birtokába, amikor megkapta a doktori cím adományozásának jogát.

A MAGYAR KIRÁLYI JÓZSEF-MŰEGYETEM SZERVEZETI SZABÁLYZATA

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1916 évi 13.446 eln. számú rendeletével közzétett szervezeti szabályzata a m. kir. József-műegyetemnek.

Ő cs. és ap. Királyi Felsége 1916. évi július hó 19-én Bécsben kelt legfelső elhatározásával a m. kir. József-műegyetem szervezeti szabályzatának alább közölt szövegét legkegyelmesebben jóváhagyni és közzétételét megengedni méltóztatott.

1. § A Magyar kir. József-műegyetem a technikai és közgazdasági tudományok egyeteme.

Neve Magyarország nagy nádorának, József főhercegnek¹ emlékét őrzi.

2. § A Magyar kir. József-műegyetem *székhelye* Budapest. *Pecsettje*: Magyarország címere ezzel a körirattal: „A magy. kir. József-műegyetem pecsétje.”

3. § A műegyetem célja: technikai és közgazdasági szakférfiak tudományos kiképzése rendszeres tanítás útján.

Ezenkívül alkalmat nyújt, hogy azok, akik a matematikai és a természettudományi szakokból tanári pályára készülnek, valamint azok, akik a műegyetemen előadott tudományok valamelyikét tanulmányozni óhajtják, kiképeztetésben részesüljenek.

4. § A műegyetem hat osztályra² tagozódik; ezek a következők:

az építészeti osztály;

a mérnöki osztály;

a gépészmérnöki osztály;

a vegyészmérnöki osztály;

a közgazdasági osztály; továbbá

az egyetemes osztály, mely a tanári pályára készülőknek, valamint egyes tudományok iránt érdeklődőknek nyújt alkalmat felsőbb tanulmányokra.

5. § A műegyetemi előadások jegyzékét évről évre a műegyetemi tanács állapítja meg s a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása után a műegyetem évi programjában közzéteszi.

6. § Az osztályok tantervébe fölvelt tantárgyakat minden évben elő kell adni. Minden tanár, a tananyag terjedelmére nézve, a tanácstól jóváhagyott programot követi.

Egyéb előadásokra nézve a tárgy természete és tanításának célja szabja meg, hogy azokat minden évben, vagy csak bizonyos időszakokban tartsák-e meg.

7. § A műegyetemi előadásokat Ő cs. és apost. kir. Felségétől kinevezett *rendes és rendkívüli tanárok*, esetleg helyettes tanárok, magántanárok, meghívott szakférfiak és tanítók tartják.

A tanári teendők ellátásában adjunktusok, adjunktusi teendőkkel megbízott középiskolai tanárok, konstruktorok és asszisztensek segídeknek.

Minden tanszékkal a gyakorlati: szeminárium, rajztermi és laboratórium, valamint gépműhelyi órákon kívül, hetenkint legalább hat óra előadás kapcsolatos; kizárólag tervezés, gépműhelyi és laboratóriumi munka, mintázás és rajz tanítására rendszeresített tanszékekre hetenként legalább 12 óra kötelező.

A rendes és rendkívüli tanárokat kötelezettségük alól akár részben, akár egészen, csakis ideiglenesen és a műegyetemi tanács ajánlatára a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter mentheti fel.

8. § Ez idő szerint a műegyetemen a következő tanszékek vannak rendszeresítve ú. m.:

2 tanszék a matematikára,

3 tanszék a mechanikára,

1 tanszék az ábrázoló geometriára,

1 tanszék a geodéziára,

3 tanszék a fizikára,

¹ Habsburg József főherceg 1795-től 1847-ig volt nádor.

² Az osztályok megfelelnek a tudományegyetemi karoknak.

- 2 tanszék a kémiára,
- 2 tanszék a kémiai technológiára,
- 1 tanszék az elektrokémiára,
- 1 tanszék az állattanra,
- 1 tanszék a növénytanra,
- 1 tanszék az ásvány- és földtanra,
- 3 tanszék a gépszerkezettanra,
- 1 tanszék a mechanikai technológiára,
- 2 tanszék az elektrotechnikára,
- 1 tanszék az általános géptanra és géprajzra,
- 1 tanszék a mezőgazdasági géptanra,
- 1 tanszék az alkalmazott szilárdságtanra,
- 1 tanszék a hídépítéstanra,
- 1 tanszék az út- és vasútépítéstanra,
- 1 tanszék a közlekedésügyre és vasútépítéstanra,
- 1 tanszék a vízepítéstanra,
- 2 tanszék a középítéstanra,
- 3 tanszék a műépítéstanra,
- 1 tanszék a rajzra,
- 1 tanszék a nemzetgazdaságtanra és pénzügytanra,³
- 1 tanszék az alkalmazott közgazdaságtanra és statisztikára,
- 1 tanszék az alkalmazott közgazdaságtanra és szociálpolitikára,
- 1 tanszék az alkotmány- és közigazgatási jogra és jogi encyclopaediára,
- 1 tanszék a jogi encyclopaediára,
- 1 tanszék a magyar irodalomra.

E tanszékek a szükséghez képest szaporíthatók, átalakíthatók vagy megszüntethetők.

9. § Azok akik a műegyetemen határozottan körülírt tárgyakból előadásokat óhajtanak tartani, a „*Magántanári szabályzat*” alapján magántanárokká képesíthetők.

10. § Egyes kiváló szakférfiak, a kik a műegyetem kebelébe nem tartoznak, a műegyetemi tanács ajánlatára, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával, határozottan körülírt tárgyakból tartandó előadásra meghívhatók.

11. § Az elméleti és gyakorlati oktatás segédeszközei: a könyvtár, a szertárak, a gyűjtemények, a laboratóriumok és műhelyek, a tanszékek és szemináriumok kézikönyvtárai.

A gyűjtemények, műhelyek és laboratóriumok, szertárak és kézikönyvtárak a szükséghez képest szaporíthatók, vagy a meglevők egyesítésével csökkenthetők; igazgatásuk pedig annak a tanszéknek tanárát illeti, amelyhez a gyűjtemények vagy intézetek tartoznak.

A könyvtár igazgatásának és használatának módját a *Könyvtári szabályzat* állapítja meg.

12. § A műegyetemi hallgatók *rendesek* vagy *rendkívüliek*.

A rendes hallgatók valamelyik osztálynak tagjai; a rendkívüliek egyik osztályba sem tartoznak.

³ Az ezt követő tanszékekből jött létre 1920-ban az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar, mint önálló felsőoktatási intézmény.

13. § A műegyetemre akár rendes, akár rendkívüli hallgatónak csak az vehető fel, aki a megkívánt előismereteket és a jó erkölcsi magaviseletet igazolja.

Rendes hallgató csak az lehet aki kimutatja, hogy a gimnáziumi, vagy a reáliskolai érettségi vizsgálatot sikerrel kiállotta.

Azok, akik a műegyetemen mint rendkívüli hallgatók kívánnak előadásokat hallgatni, a jó erkölcsi magaviseleten kívül még azt is kötelesek igazolni, hogy tizennyolcadik életévüket betöltötték. Azt, hogy a rendkívüli hallgató műegyetemi hallgatótól megkívánható értelmi szinten áll-e, a rektor dönti el.

A közgazdasági osztály egyéves tanfolyamára és külön kurzusaira nézve mind a rendes, mind a rendkívüli hallgatók felvételének feltételeit ennek az osztálynak külön szabályzata állapítja meg.

14. § A hallgatók fölvételük alkalmával írásban is adott becsületszóval kötelezik magukat, hogy a műegyetem *Fölvételi, tanulmányi, tandíj- és fegyelmi szabályainak* magukat alávetik és e szabályokat megtartják.

15. § A beiratkozás módjának részleteit a *Fölvételi stb. szabályzat* állapítja meg.

16. § A rendes hallgatók a hallgatni kívánt előadások megválasztásában nincsenek korlátozva; mind emellett azok, akik a műegyetem valamelyik osztályán oklevelet szerezni óhajtanak, kötelesek az előadásokat úgy választani, hogy tanulmányuk ideje alatt az *osztály tantervébe* beosztott tantárgyak előadásán, a szemináriumokon, a rajztermekben, laboratóriumokban, műhelyekben, mintázó termekben végzendő gyakorlatokon részt vehessen és a szigorlati szabályzat követelményeit kielégíthessék.

Az osztályok tantervébe fölvevett egyes előadásokra és a gyakorlatokra csak azok iratkozhatnak be, a kik a tantervben előtanulmányképpen kiszabott előadások, vagy gyakorlatok látogatását igazolják; laboratóriumi gyakorlatokra csak azok iratkozhatnak be, akik a szükséges előtanulmányokból szerzett előmenetelt is kimutatják.

17. § A *rendes hallgatók* tájékoztatása céljából s főleg azért, hogy a tehetségesebbek a választott szakban az oklevél megszerezhetése céljából kiképeztetésüket a lehető legrövidebb idő alatt megszerezhessék, az osztályok tanártestületei tanévenként külön-külön *tanrendet* készítenek, melyet a műegyetem tanácsa megvitat s azt, ha a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter megerősítette, közzéteszi.

18. § A *rendkívüli hallgatókat* az előadások és gyakorlatok megválasztásában a *Fölvételi stb. szabályzat* intézkedései korlátozzák.

19. § Átlépni egyik osztályból a másikba csak az utóbbi osztálytól esetről esetre kikérendő föltételek alapján lehet.

20. § A műegyetemen kívül álló egyének egyes előadási órákat mint vendégek hallgathatnak, de csak a tanár engedélyével.

21. § A műegyetem rendes és rendkívüli hallgatói *beíratási díjat* fizetnek a műegyetemi könyvtár javára, valamint hozzájárulnak a *közjótékonyági alaphoz a Fölvételi stb. szabályzatban* megállapított összeg erejéig.

Ezeknek az illetékeknek fizetése alól nincs fölmentés.

22. § A műegyetem *rendes hallgatói* az előadások látogatásáért, a tan- és rajztermi, valamint a szemináriumi gyakorlatokban való részvételért, a *Fölvételi stb. szabályzatban* megállapított tandíjat fizetik.

A *rendkívüli hallgató* minden heti előadási óráért félévenként a *Fölvételi stb. szabályzatban* megállapított tandíjat fizeti.

A tandíjak a beíratáskor fizetendők.

A tandíj címén befolyó összegek rendeltetését külön szabályzat állapítja meg.

23. § A laboratóriumokban vagy műhelyekben dolgozó műegyetemi hallgatók, a tandíjon felül, a felhasználandó anyagokért a laboratórium vagy műhely javára rendszerint külön díjat fizetnek (*Fölvételi stb. szabályzat*).

24. § Magántanárok és fizetést nem élvező tanítók előadásaikért, az általuk megállapított és a műegyetem tanácsától helybenhagyott összeg erejéig, külön tandíjat szedhetnek.

25. § A befizetett beíratási és a közjótékonyági díj a kilépőknek nem adható vissza. A tandíj és a laboratóriumi vagy műhelyi díj is csak abban az esetben téríthető vissza, ha a kilépő kilépését a rektornak még az előadások megkezdése előtt bejelentette.

26. § Szegénysorsú rendes hallgatók az egész, vagy fél tandíj, valamint laboratóriumi, vagy műhelyi díj fizetése alól fölmenthetők.

A fölmentés föltételeit a *Fölvételi stb. szabályzat* állapítja meg.

27. § Rendes hallgatók ösztöndíjban is részesülhetnek.

Az ösztöndíjak elnyerhetésének és megtartásának föltételeit külön szabályzat állapítja meg.

28. § Minden egyes osztály évenként pályakérdéseket tűz ki; a jeles megoldásokat első sorban pályadíjjal, második sorban dicsérő okirattal tünteti ki.

A feladatok kitűzésének, a pályázásnak és a pályadíj, vagy dicsérő okirat odaítélésének módját külön szabályzat állapítja meg.

29. § A *tanév két félévre*: első és második félévre oszlik.

A rendes hallgatók előmenetelének megítélése céljából az előadott tantárgyakból *colloquiumok*⁴ tartandók, melyeknek kötelező határideje féléves tantárgyakból a félév vége, két félévre terjedő tantárgyakból a második félév vége, három félévre terjedő tantárgyakból a harmadik félév vége. A több félévre terjedő tantárgyakból az egyes félévek végén is, valamint szükség szerint évközben is lehet colloquiumra jelentkezni.

Végcolloquiumok az előadások hivatalos bezárása előtt nem tarthatók.

Azok a hallgatók, a kik a félévek végén előmenetelüket bizonyítani kívánják, kötelesek a félév végén a colloquiumokban résztvenni. A colloquiumok egyik félév végéről a másik félév kezdetére nem halaszthatók.

Olyan tantárgyak colloquiumában, a melyeket a tanterv előtanulmányokhoz köt, csak azok a rendes hallgatók vehetnek részt, akik a tantervileg megkívánt előtanulmányokból legalább *elégséges* előmenetelt tanúsítottak.

A colloquiumok tartásának módzatait a *Fölvételi stb. szabályzat* állapítja meg.

30. § Azok a rendes hallgatók, akik *elégtelen eredménnyel* colloquáltak, vagy colloquiumra egyáltalában nem jelentkeztek, azokból a tantárgyakból, amelyeknek látogatását az előadó tanárok aláírásukkal bizonyították, *utólagos vizsgálatot* tehetnek.

Az utólagos vizsgálat idejét, a beíratkozott hallgatókra vonatkozó korlátozást figyelemre méltatva, az osztály dékánja állapítja meg és azokon maga, vagy helyettese személyesen elnököl.

A dékán helyettese az utólagos vizsgálatokon a prodékán, szükség esetén az osztálytól egy tanévre megválasztott elnökhelyettes.

Beiratkozott hallgatókkal utólagos vizsgálat a félévek kezdetén, az előadások hivatalos megkezdése előtt és a tanév végén, a végcolloquiumok befejezése után tartható.

Azokból a tantárgyakból, amelyeknek előadása a második félév végén fejeződik be, utólagos vizsgálat legközelebb csak a következő félév elején tartható.

Olyan tantárgyak utólagos vizsgálataiban, amelyeket a tanterv előtanulmányokhoz köt, csak azok vehetnek részt, akik a tantervileg megkívánt előtanulmányokból *legalább elégséges* előmenetelt tanúsítottak.

31. § Rendes hallgatók, kik a műegyetemen előadott, de tőlük itt nem hallgatott tantárgyakból előmenetelüket azért kötelesek kimutatni, hogy tanulmányaikat ezen a műegyetemen folytathassák, vagy más osztályba léphessenek át, az osztály dékánjánál *fölvételi vizsgálatra* jelentkezhetnek.

Olyan tantárgyakból, amelyeket a tanrend előtanulmányokhoz köt, a fölvételi vizsgálat előtt az előtanulmányból *legalább elégséges* előmenetelt kell kimutatniuk.

A fölvételi vizsgálatokon a dékán, vagy helyettese személyesen elnököl.

32. § Ha az utólagos vizsgálat sikertelen volt, többször ismételhető, de beiratkozott hallgató csak a 30. §. negyedik bekezdésében megállapított időben ismételheti meg.

A fölvételi vizsgálat szintén ismételhető, de csak az osztály engedelmével és csak a tőle megállapított határidőben.

Az utólagos és a fölvételi vizsgálatok díját a *Fölvételi stb. szabályzat* állapítja meg.

33. § Az *előadások és gyakorlatok látogatását* a tanárok a leckekönyvben nevük aláírásával bizonyítják. Hanyag látogatás esetén a tanárok a leckekönyv aláírását megtagadják.

A látogatás bizonyításán kívül a féléves tantárgyakból a félév végén, egészéves tantárgyakból a tanév végén a colloquiumok és a gyakorlatok eredményét is bejegyzik a tanárok a leckekönyvbe. A látogatás bizonyítását a leckekönyvben a dékán aláírása erősíti meg, ugyanő jegyzi be a colloquiumok eredményét az osztály főkönyveibe. Utólagos vizsgálatok eredményét a vizsgálat napjával együtt mind a leckekönyvbe, mind az osztály főkönyveibe a dékán jegyzi be.

A fölvételi vizsgálat eredményét a dékán csak az osztály főkönyvébe jegyzi be.

34. § Rendes hallgatók, kik a műegyetemről eltávoznak és a hallgatott tantárgyakból tanúsított előmenetelüket igazolni kívánják, a leckekönyv és az osztály-főkönyv alapján *távozási bizonyítványt* kapnak.

A távozási bizonyítvány kiállításának díját a *Fölvételi stb. szabályzat* állapítja meg.

35. § A műegyetemen szerzett tudományos képzettség igazolására az osztályok *szigorlatokat* tartanak, melyeknek alapján azok, akik mint rendes hallgatók *legalább* a két utolsó félévet a kir. József-műegyetemen töltötték, és a *Szigorlati szabályzatban* előírt követelményeket kielégítették, az építési, a mérnöki, a gépészmérnöki és a vegyészmérnöki osztályokon *gyakorlatra jogosító oklevelet*, a közgazdasági osztályon pedig közgazdaságtudományi oklevelet kapnak.

Azok, akik az építési, mérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki, vagy a bánya-, fémkohó-, vaskohó-mérnöki, vagy az erdész-mérnöki oklevelet és ezenfelül a közgazdaságtudományi oklevelet is megszerezték, a *közgazdasági mérnöki* címet viselhetik.

36. § A szigorlatok számát, rendjét és tárgyait, valamint a szigorlatra bocsátás föltételeit és a szigorlatok letelésének határidejét a *Szigorlati szabályzat* állapítja meg részletesen.

37. § Az, aki az I. szigorlatot még nem tette le, a következő szigorlatok olyan tantárgyaira, amelyeknek hallgatása a tanterv szerint az I. szigorlat letelésére megállapított évfolyam utáni tanévben kezdődik, mint rendes hallgató nem iratkozhatik be.

38. § Az építészeti, mérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki osztályokon az utolsó (záró) szigorlat a vele kapcsolatos tervezési és laboratóriumi munkálatokkal együtt, csak a műegyetemi tanulmányok teljes befejezése után tehető le.

39. § A sikertelen szigorlatok többször ismételhetők.

A szigorló a szigorlatot csak azokból a tantárgyakból ismétli, amelyekből az eredmény elégtelen volt.

40. § A szigorlatok tartásának, az oklevél kiszolgáltatásának föltételeit, a külföldi műegyetemen, vagy más főiskolán tanult, vagy katonai akadémián végzett hallgatókra vonatkozó határozatokat, valamint a külföldön szerzett oklevél honosításának módját a *Szigorlati szabályzat* állapítja meg.

41. § A műegyetem azokat, akik az építészeti, mérnöki, gépészmérnöki, valamint vegyészmérnöki osztályon oklevelet kaptak, a *műszaki doktori szigorlat* alapján, akik pedig a közgazdasági osztályban közgazdaságtudományi oklevelet kaptak, a *közgazdaságtudományi doktori szigorlat* alapján doktorokká képesíti. A doktori szigorlat rendjét, tárgyait, föltételeit és letelésének módját, valamint a doktori oklevél szövegét és kiszolgáltatását a *Műszaki doktori, illetve Közgazdaságtudományi doktori cím megszerzéséről szóló szabályzatok* állapítják meg.

42. § Műszaki tudományok, illetve közgazdasági tudományok *tiszteletbeli doktora* címmel a műegyetem kivételesen oly férfiakat tüntet ki, kik a technikai, illetve közgazdasági tudományok művelésében, vagy érdekében kiváló érdemeket szereztek.

43. § A műszaki doktori, illetve a közgazdaságtudományi doktori cím magasabb tudományos fokozatot állapít meg, a gyakorlat tekintetében azonban külön jogokat nem ad.

44. § Olyan jelöltek, a kik oklevelüket külföldön szerezték meg, doktori szigorlatra csak akkor bocsáthatók, ha oklevelüket honosították. A külföldön szerzett doktori oklevelek honosításának módját a *Műszaki doktori, illetve Közgazdaságtudományi doktori cím megszerzéséről szóló szabályzatok* állapítják meg.

45. § Azok a rendes hallgatók, akik a matematikai és természettudományi szakokból tanári pályára készülnek és mint ilyenek nem a műegyetemen szerzik meg oklevelüket, tanulmányaik végeztével a műegyetemtől *távozási bizonyítványt* kapnak.

46. § A műegyetem élén a *Rector Magnificus* áll.

A műegyetemet a *műegyetem tanácsa*, illetőleg annak nevében és megbízásából a *rektori tanács* igazgatja.

Az osztályok ügyeit az illető *osztályoknak tanártestületei* intézik.

A műegyetem tanácsának, a rektori tanácsnak és az osztályok tanártestületének ügyrendjét, valamint a rektor és a dékánok választásának módját a *Beligazgatási szabályzat* állapítja meg.

47. § A rektort a műegyetemi tanács a rendes tanárok sorából egy évre választja. Az év leletével lelépett rektor ismét megválasztható, de egymásután legfeljebb kétszer.

A választást a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

A rektort akadályoztatása esetében elődje: a prorektor helyettesíti; amennyiben a prorektor is akadályozva volna, a rektori teendőket, ideiglenesen a műegyetemi tanács megbízásából a műegyetemi tanácsnak rektorságot viselt, tanári szolgálatban legidősebb tagja látja el, kinek neve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek esetről esetre bejelentendő.

48. § *A rektor képviseli* a műegyetemet a kormánnyal, hatóságokkal, valamint a közönséggel szemben; a műegyetem tanácsának és a rektori tanácsnak határozatait foganatosítja, a javaslatokat és az ülésekben beadott véleményeket felterjeszti, a tanács ülésén a szavazásokat vezeti; szavazások alkalmával ő is szavazhat és a szavazatok egyenlőségének esetében az a vélemény válik határozattá, melyhez az ő szavazata járult; ő a rektori iroda, a quaestori és a gondnoki hivatal elöljárója; tanszék, vagy egyéb a tanszemélyzethez tartozó állás megüresedése alkalmával, az érdekelt osztály határozata értelmében a helyettest, vagy az előadás tartására kijelölt szakférfiakat meghívja és megerősítés végett a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenti; a kinevezett tanárokat a rektori tanács, az adjunktusokat és a tanársegédeket a titkár jelenlétében fölesketi; a tisztviselőket, a díjnokokat, a kezelő és egyéb személyzetet kinevezi és kinevezésüket a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek megerősítés végett bejelenti; a tisztviselőket a rektori tanács, a kezelő és egyéb személyzetet a titkár jelenlétében fölesketi; azokat a hallgatókat, akik a műegyetemre első ízben, vagy tanulmányaik félbeszakítása után iratkoznak be, ő veszi föl és a szabályok rendelkezéseinek megtartására kötelezi; a szabályzatok rendelkezéseinek megtartása felett őrködik; a fegyelmi ítéleteket kihirdeti; minden tanév végén a műegyetem működésének eredményéről s az előfordult nevezetesebb eseményekről beszámoló beszéd alakjában évi jelentést ad ki és felügyel, hogy a műegyetem rendeltetését betöltse.

49. § *A műegyetem tanácsának tagjai:* a műegyetemen rendszeresített tanszékek nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárai, valamint a magántanároknak a *Beligazgatási szabályzat* értelmében választott képviselői.

50. § *A műegyetem tanácsa* a hatásköréhez tartozó és a következő pontozatokban felsorolt ügyekben a rektor, vagy helyettesének elnökletével tartandó üléseken határoz, illetőleg javaslatot tesz, úm.:

1. a műegyetem szervezetének és szabályzatainak változtatásában;
2. a tantervnek és a tanrendnek megállapításában és módosításában;
3. új tanszékek felállításában, vagy a meglevőknek átalakításában;
4. megüresedett tanszékek, adjunktusi, tanársegédi és tanítói állomások betöltésében, magántanári képesítésekben, konstruktorok meghívásában; rendes vagy rendkívüli tanári cím adományozásában;
5. új gyűjtemények, szertárak, laboratóriumok, műhelyek stb. felállításában, vagy a meglevőkre vonatkozó változtatásokban;
6. az évi költségvetés megállapításában és az évi átalány szétosztásában;
7. utazási ösztöndíjak odaítélése és tudományos kiküldetések tárgyában;
8. a személyzet fizetésének és illetményeinek szabályozásában;
9. fegyelmi ítéletek ellen benyújtott felfolyamodások ügyében;
10. a műegyetem rektorának megválasztásában;
11. a műegyetemi tanács tagjaitól tett indítványok ügyében;

12. a műegyetem épületeit illető ügyekben és minden olyan ügyben, a melynek elintézéséhez a rektori tanács a műegyetemi tanács határozatát szükségesnek ítéli.

Az 1–7. pontok alatt felsorolt ügyek csak az osztályoknak fenntartott előkészítés után tárgyalhatók.

51. § *A rektori tanács tagjai* a rektor, a prorektor és a dékánok.

52. § *A rektori tanács* felelős a műegyetem tudományos és fegyelmi állapotáért. Eléje tartoznak mindazok az ügyek, amelyek nemcsak egy osztályt, hanem az egész műegyetemet érdeklik, és amelyeknek elintézése a műegyetem tanácsának nincs fenntartva. (50. §)

A rektori tanács a rektornak, vagy helyettesének elnökletével tartandó üléseken a hatáskörébe tartozó ügyekben határoz, illetőleg javaslatot tesz; a műegyetemi tanács elé tartozó ügyeket pedig előlegesen megvitatja és a tanácsban való tárgyalásra előkészíti.

Fegyelmi ügyekben a dékán előterjesztése alapján elsőfokúlag ítél.

53. § *A műegyetem osztályait* az osztályi tanártestületek képviselik. Ez idő szerint az építési osztály a mérnöki osztállyal, az egyetememes osztály pedig a vegyész-mérnöki osztállyal kapcsolatos.

Az osztályi tanártestületek tagjai az osztályokban tanító és rendszeresített tanszéket el látó rendes, rendkívüli tanárok és a helyettes tanárok; utóbbiak azonban csak tanácskozási joggal.

A közgazdasági osztályba ezenkívül a műegyetem többi osztályai egy-egy tagot küldenek ki.

54. § Az egyes, illetőleg a beligazgatás érdekében egyesített *osztályok tanártestülete* a hozzá tartozó rendes tanárok sorából, egy évre, elnököt, *dékánt választ*.

Az év leteltével lelépett dékán újra megválasztható, de egymásután legfeljebb csak kétszer.

A választást a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

A dékánt akadályoztatása esetén elődje: a prodékán helyettesíti; amennyiben a prodékán is akadályozva volna, a dékáni teendőket ideiglenesen, az osztály megbízásából, az osztálynak dékánságot viselt, tanári szolgálatban legidősebb tagja látja el, kinek neve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek esetről esetre bejelentendő.

A *dékán* az osztály tárgyalásait előkészíti, vezeti és határozatait végrehajtja, előljárója a dékáni hivatalnak.

Ha valamely ügyben szavazással kell dönten, a dékán is szavazhat és a szavazatok egyenlőségének esetében az a vélemény válik határozattá, melyhez az ő szavazata járult.

A fegyelmi vizsgálatokat megindítja, vezeti és eredményét a rektori tanács elé terjeszti.

55. § Az osztályi tanártestületek feladata:

1. A műegyetem hatásköréhez tartozó és az 50. §-nak 1–7. pontjai alatt felsorolt ügyek tárgyalását előkészíteni és ezekben az osztály érdekeit képviselni; e végből indítványokat, előterjesztéseket tenni a műegyetem tanácsához; továbbá véleményt adni a műegyetem tanácsához intézett általános érdekű szakkérdésekben

2. Az osztály hallgatóinak magaviseletét figyelemmel kísérni és, ha szükséges, a *Felvételei, tanulmányi* stb. *szabályzat* értelmében intézkedni.

56. § A műegyetem igazgatásával járó teendőket tisztviselők és díjnyokok végzik a „tisztviselés” szerint.

A tisztségviselők helyettesítéséről a rektor gondoskodik.

57. § A rektori hivatalt a műegyetemi *titkár* vezeti.

A műegyetemi titkár teendőiben osztozik a rektori hivatal fogalmazási személyzete.

58. § A quaesturai hivatalt a *műegyetemi quaestor* vezeti, ki a házi pénztárból a fizetéseket teljesíti és a számadásokat elkészíti.

A műegyetemi quaestor működését a műegyetemi ellenőr egészíti ki.

59. § A műegyetem gondnoki hivatalát a *műegyetemi gondnok* vezeti és a kiadásokról beszámol.

A műegyetemi gondnok működését a segédgondnok egészíti ki.

A szolgai teendőket kellő számú szolga látja el.

60. § A rektori, a dékáni, valamint a quaestori és a gondnoki hivatal szervezetét és működését a *Beligazgatási szabályzat* állapítja meg.

61. § A *műegyetem* közvetlenül a *vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter hatósága* alatt áll.⁵

Forrás: Magyarországi Rendeletek Tára 1916, 13.446 V.M. eln. sz. 2780.

⁵ A műegyetem autonómiáját tehát a szorosabb és közvetlenebb kormányfelügyelet korlátozta.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

AZ MTA ALAPSZABÁLYAI

(Pest, 1869. június 14.)

A Magyar Tudományos Akadémia, – alapítása idején Magyar Tudós Társaság – magán- kezdeményezés és anyagi felajánlás nyomán jött létre. A magyar akadémia felállításáról az 1827. évi XI. tc. rendelkezett. A négy alapító főúr és a 25 tagú Igazgatótanács nagy hatáskörrel, önállósággal bírt. Az udvar, az uralkodó azonban korlátozta ezt: megkövetelték, hogy a tagok tartózkodjanak a politikai és a választási kérdések vitatásától és az alapszabály¹ mondja ki, hogy a testület köteles minden kiadványát cenzúra alá bocsájtani. Az Igazgatótanács által megválasztott elnököt pedig megerősítés végett a királyhoz kell felterjeszteni.

A Tudós Társaság megalakulását követően elsősorban a magyar nyelv ápolásában, de általában a tudományok gyarapításában ért el eredményeket. A reformkor szelleme, éles vitái, harcai is elérték a Társaságot. Ennek során, az 1840-es évek elejére, a működés teljes függetlensége is napirendre került. A márciusi forradalom felgyorsította ezt. Így jelenik meg az új elnevezés is az 1848. évi március 20-i rendkívüli ülésen: Magyar Tudományos Akadémia. Az új elnevezés új alapszabályokat is igényelt volna. Az események viharában azonban ez nem került elfogadásra.

A szabadságharc bukása után az Akadémiára is rossz idők jöttek. Közel egy évtizedes „törvényen kívülség” után 1858. február 27-én ad ki az udvar új, neki tetsző alapszabályt.² Ezek szerint a magyar nyelvű tudomány művelése nem tartozik az Akadémia feladatai közé, az elnököt az uralkodó, a rendes tagokat a kormánybiztos nevezi ki. Az Akadémia udvarnak tetsző működése felett kinevezett kormánybiztos őrökdi.

Változást az Akadémia életében is az 1867-es kiegyezés hozott. A megváltozott politikai helyzetben 1869 tavaszára elkészültek az új, önkormányzatot, önállóságot hozó alapszabályok, amit Ferenc József 1869. június 14-én hagyott jóvá.

Az új szabályozással megszűntek az Akadémiára erőltetett kötöttségek, a politikától való tiltás, a cenzúra, a hatalom közvetlen beavatkozásának lehetősége. Az Akadémia olyan autonómiát nyert el, amilyennel korábban nem rendelkezett.

A M. T. AKADÉMIA ALAPSZABÁLYAI

(1869)

I. FEJEZET

CÉL ÉS ESZKÖZÖK

1. § A M. T. Akadémia Pesten Ő cs. és ap. kir. Felsége különös oltalma alatt álló tudományos intézet, melynek célja a tudomány és irodalom magyar nyelven művelése és terjesztése.

2. § E célra tudományos vizsgálatokat és kísérleteket tétet, tudományos fölfedezéseket elősegít, eredeti munkákat irat, régi és új remekírókat s egyéb jeles műveket fordítat.

3. § A történet, nyelv, irodalom és művészet emlékeit fölkeresi, s a tudomány gyarapodására szolgálókat megismerteti.

☞

¹ Az 1848 előtti szabályzatokat nem közöljük.

² A Magyar Tudományos Akadémiával kapcsolatos törvények, alapszabályok, ügyrendek, határozatok, szervezeti szabályzatok forrásgyűjteménye megtalálható KÓNYA, 1994.

4. § Tudományos szempontból, különösen a haza minden tekintetben megismertetésére, utazásokat tétet vagy segél.

5. § A tudományos, valamint a szépirodalmi munkásságot jutalomtételek által is éleszti és irányozza.

6. § A tudományos ismereteket könyvtára, valamint eredeti és fordított munkák kiadása és felolvasások által is terjeszti.

7. § Jeles munkák kiadását eszközli, vagy elősegíti.

8. § Kitűnő tudósoknak, munkásságuk folytatására, amennyire teheti, segélypénzt rendel.

9. § Saját munkálkodása eredményeit nyomtatásban közzéteszi.

10. § A törvényhozás és kormány által hozzá utasított tudományos kérdésekben véleményét mond.

11. § Minden ügyeket az Akadémia illetőleg az igazgató-tanács tagjai különmemű üléseikben végzik: mégpedig a szellemi ügyeket elsősorban az osztályok intézik, az anyagi ügyeket az igazgató-tanács kezeli, mind az osztályok, mind az igazgató-tanács az Akadémia alapszabályai értelmében.

II. FEJEZET AZ AKADÉMIA SZERVEZETE

12. § Az Akadémia szervezetét alkotják: az elnök, a másodelnök, az alább meghatározott minőségű tagok, az igazgató-tanács, a főtitkár, az osztályok elnökei és titkárai, s a szükséges tiszt- és szolgálzematézet.

III. FEJEZET TAGOK

13. § A tagok belsők és külsők: belsők, kik a magyar tudományosságot mozdították elő akár hathatós pártfogás, akár irodalmi munkálkodás által; külsők, kik a tudományt nem magyar nyelven művelik. A belső tagok tiszteletiek, rendesek és levelezők.

14. § A tiszteleti tagok vagy oly tudománypártoló hazafiak közül választandók, kiknek megnyerése által az Akadémia díszé s java öregbedését várja, vagy oly jeles tudósok és írók közül, kik a tudomány, vagy az Akadémia körül érdemeket szereztek. Számuk a 24-et meg nem haladhatja. Az Akadémia mindennemű ülésében székök³ és szavazatuk van.

15. § A rendes tagok a levelező tagok érdemesbjei közül választandók. Számuk a 60-at meg nem haladhatja. Az Akadémia mindennemű ülésében székök és szavazatuk van. Kötelességük a tudomány művelése, az Akadémia által rájuk bízott teendők teljesítése, s folytonos részvétel az Akadémia munkásságában.

16. § A levelező tagok jeles munkálkodásuk által kitűnt magyar tudósok és írók sorából választandók. Számuk általában nincs meghatározva. Az Akadémia mindennemű ülésében

 ³ Ez alatt a megjelenés és a tanácskozásban való részvétel joga értendő.

székök, s osztályuk üléseiben szavazatuk is van. Kötelességük a tudomány művelése, s az Akadémia által rájuk bízott teendők teljesítése.

17. § A külső tagok azon nem magyarul író tudósok sorából választandók, kik vagy a tudományosság körül érdemeik által hírt szereztek, vagy Magyarországot, vagy az Akadémiát közelebből érdeklő munkával az Akadémia különös kitüntetésére méltókká lettek. Az Akadémia mindennemű ülésében székök van.

18. § Minden tag valamely osztályban van sorozva.

19. § Minden tagot, az illető osztálynak, titkos szavazat után, a jelenlevő tagok kétharmad szótöbbségével tett ajánlata alapján, a nagygyűlés szintén titkos szavazással s kétharmadnyi többséggel választ.

20. § Minden újonnan választott rendes és levelező tag, osztályába tartozó dolgozattal, egy év alatt, széket foglal, s ez megtörténvén, az elnök és főtitkár által aláírt oklevéllel tiszteltetik meg, mely őt akadémiai jogai gyakorlatába helyezi. A tiszteleti és külső tagoknak azonnal megválasztatásuk után adatik ki az oklevél. Az oklevél minden tagot benne kitett akadémiai címe nyilvános viselésére is feljogosít.

IV. FEJEZET OSZTÁLYOK

21. § Az osztályok száma három, úm.:

1. a nyelv és széptudományi osztály;
2. a bölcsészeti, társadalmi és történeti tudományok osztálya;
3. a matematikai és természettudományok osztálya.

22. § Az első osztálynak 6 tiszteleti s 12 rendes, a második és harmadik osztálynak külön – külön 9 tiszteleti s 24 rendes tagja lehet.

V. FEJEZET IGAZGATÓ TANÁCS

23. § Az igazgató-tanácsot a két elnök, a főtitkár s 24 tag alkotja. E 24 tag, fele részben az alapítók és oly férfiak sorából, kiknek megnyerése által az Akadémia díszé és java öregbédését várja, fele részben akadémiai belső tagokból, egyszerű többséggel oly módon választatik, hogy 12-őt kizárólag az igazgató-tanács, 12-őt kizárólag az Akadémia választ.

24. § Az igazgató tanács tagjainak az igazgatósági és elegyes (41, 43, 46. §) ülésekben szavazatuk és székök, -- az összes ülésekben, a nagygyűlésen s a közülésben székök van.

25. § Az igazgató-tanács azon tagjai, kikből az a jelen alapszabályok fogatosításakor áll, megmaradnak, s csak az üres helyek lesznek a fentebbi intézkedés (23. §) értelmében betöltendők; megjegyeztetvén, hogy az igazgató-tanácsban most bennlevő tiszteleti tagok úgy tekintetnek, mintha már az Akadémia által választattak volna.

26. § Az igazgató-tanács örökdik az Akadémia vagyona fölött, s annak állásáról az Akadémiának évenként kimerítő jelentést tesz. Az Akadémia bevételeit és kiadásait kezeltethe-

ti valamely hazai pénzintézet által is; ez esetben azon intézetet ő választja meg, s az azzal való viszonyokat ő szabályozza.

Választ egyszersmind egy gondnokot, kinek teendői a 48. §-ban vannak meghatározva.

27. § Intézkedései különösen kiterjednek:

Az alapítványi tőkékre s kiadott kölcsönökre, melyekre nézve gondoskodik, hogy a törvények értelmében biztosíttassanak s kamataik pontosan befolyjanak.

Az általa választott gondnokra és ügyészre, kik közvetlenül tőle függenek, s az ő utasítása szerint járnak el.

28. § Ezek szerint hatáskörébe esnek: a pénzügyi kimutatások és számadások megvizsgálása, a gondnok és ügyész utasítása, eljárásaik helybenhagyása, az évi költségvetés megállapítása, a gazdasági ügyek tárgyalása; általában az Akadémia pénzügyének intézése.

VI. FEJEZET ÜLÉSEK

29. § Az osztály-ülések tárgyai: mindennemű tudományos előadás és eszmecsere, jelentések és kisebb közlések tétele, tudományos indítványok és vállalatok tárgyalása, a jutalomügyi s tagválasztási előkészületek, az osztály költségvetése iránti javaslattevés.

30. § Az igazgató-tanács ülésének tárgyai fentebb (a 26., 27., 28. §-ok alatt) elő vannak sorolva.

31. § Az összes-ülések tárgyai: gyász- és emlékbeszédek, tisztviselők (52. §) választása, az illető osztály véleménye alapján a nagygyűlésnek fenn nem tartott jutalmak odaítélése s új jutalomkérdések kitűzése, munkák íratása s kiadása, az összes Akadémiát illető indítványok s az osztályi és igazgatósági ülésekből áttett ügyek tárgyalása s eldöntése.

32. § A nagygyűlések tárgyai: az osztályokba, illetőleg (23. §) az igazgató tanácsba tagok, osztálytitkárok választása, az osztályok jelentése alapján jutalmak odaítélése s új jutalomkérdések kitűzése.

A nagygyűlésen az Akadémia által meghívott hazai tudományos egyesületek magukat egy-egy tagjak által képviseltethetik. E küldöttek a nagygyűléssel kapcsolatban levő osztálytanácskozásokban, szakaik szerint beosztva, véleményt s indítványt is terjeszthetnek elő.

33. § Az egyes ülések tárgya az elnökök és főtítkár választása.

34. § Hogy a végzéseknek érvényök legyen: az osztályi és igazgatósági ülésekben legalább 9, az összes ülésekben legalább 11, a nagygyűlésen s az egyes üléseken legalább 25 szavazattal bíró tag jelenléte szükséges. Szavazatok egyenlősége esetében nem hozatik határozat.

35. § Az elsorolt ülések oly ügyeket, melyek folytonos munkásságot, vagy bővebb megvitatót vagy tervezést igényelnek, bizottságokhoz utasítanak. A bizottságok vagy állandók, vagy ideiglenesek.

Az állandó bizottságokra bizonyos folyó munkák és teendők, gyűjtések, nyomozások, könyvkiadások bízhatnak. Tagjaikat vagy közvetlenül, vagy az illető osztály ajánlatára, az összes ülés választja, ha szükségesnek látszik, segédtagokul oly szakférfiak közül is, kik nem tagjai az Akadémiának.

Az ideiglenes bizottságokat az illető ülés bizonyos munkák, pályairatok, fontos indítványok, számadások stb. megvizsgálására minden külön alkalommal külön küldi ki, amennyire lehet, saját kebeléből. Teendőik elvégeztével megbízatásuk megszűnik.

36. § Az ünnepélyes közülés tárgyai: évi jelentés az Akadémia munkásságáról, emlékeztetők, tudományos és költői művek felolvasása, jutalmak, jutalomkérdések s az új választások kihirdetése.

37. § Az osztályi, összes, és közülések nyilvánosak; szükség esetében az osztályi és összes ülések zártakká alakulhatnak.

38. § Az osztályülésekben az osztályelnök, az Akadémia minden egyéb ülésein az akadémiai elnök, vagy távollétében a másodelnök elnököl; ezek jelen nem létében az elnöklés joga az osztályülésben az osztálybeli legrégibb tiszteleti vagy rendes tagot, összes ülésben a legidősebb osztály-elnököt, igazgatósági és elegyes ülésben a legrégibb igazgató-tanácsi tagot, nagygyűlésen a legrégibb tiszteleti tagot illeti. Az osztályok, háromévenként, tiszteleti vagy rendes tagokból, és ha az Akadémia másképp nem rendelkezett, a bizottságok is, maguk választják elnökeiket.

39. § Mindenik osztály havonként 1-3 osztályülést, az igazgató tanács havonként egy igazgatósági ülést, az összes Akadémia havonként egy összes ülést, évenként pedig egy nagygyűlést s ezzel összekötött ünnepélyes közülést, szükség esetén elegyes ülést, tart; az elnök azonban bármelyik ülést soron kívül is összehívhatja.

VII. FEJEZET TISZTVISELŐK

40. § Az elnök az összes Akadémia élén áll; képviseli hatóságok és magánosok irányában, ügyeit közvetlenül vezérli, szabályai pontos megtartása s határozatai végrehajtása felett őrködik.

41. § Az elnököt az elegyes ülés, a tiszteleti, rendes és igazgatósági tagok titkos szavazatával, egyszerű többséggel, a belső tagok sorából, három évre választja. A három év leteltével újra megválasztható. A választás Ő Felsége megerősítése alá bocsátandó.

42. § Az elnököt, gátoltatása esetében, a másodelnök pótolja.

43. § A másodelnök választása úgy történik, mint az elnöké, s szintén Ő Felsége megerősítése alá bocsátandó.

44. § Egyik elnöknek Budapesten kell lakni.

45. § A főtitkár az Akadémia határozatainak a szellemi téren végrehajtója, viszi a nagygyűlést, összes, igazgatósági és elegyes ülések jegyzőkönyvét, a nagygyűlésen, az összes és elegyes ülésekben előadóképpen működik, folytatja az összes Akadémia levelezését, írja történetét, évi jelentéseit s mindennemű tudósításait, szerkeszti Évkönyveit, ügyel könyvkiadásaira, őrzi levéltárát.

A főtitkár akadályoztatása esetében az elnökség az osztálytitkárok közül helyettestet nevez.

46. § A főtitkárt az elegyes ülés titkos szavazattal, egyszerű többséggel, a rendes tagok sorából választja.

47. § A főtitkár mellé, ajánlata alapján, az elnök segédet nevez ki. A segéd a főtitkár közvetlen rendelkezése alatt áll.

48. § A gondnok az Akadémia határozatainak anyagi téren végrehajtója, az igazgató tanács ülésein gazdasági ügyekben mint előadó működik, őrködik az épületek felett. Működéséről az igazgató tanács előtt évenként beszámol.

49. § A gondnokot az igazgató tanács, egyszerű többséggel, választja.

50. § Mindenik osztálynak egy külön titkára van. Ezek az illető osztály előadói, szerkesztik kiadványait, jegyzőkönyveit és tudósításait, viszik az osztálybeli levelezést.

51. § Az osztálytitkárokat, az illető osztályok ajánlatai alapján, a nagygyűlés, titkos szavazással, egyszerű többséggel, a rendes tagok sorából választja. Akadályoztatásuk esetére az osztályelnök nevez ki helyettest.

Az Akadémia mostani jegyzője saját (21. § 2.) osztályában titkárul megválasztottnak tekintendő.

52. § A főkönyvtárnokot, az Akadémia ajánlata alapján, a gr. Teleki-nemzetség alapító ága nevezi ki a belső tagok sorából; az alkönyvtárnokot, a netáni könyvtártisztet vagy tisztet közvetlenül, s a gyűjteményőröket az illető osztály ajánlata alapján, az összes ülés, titkos szavazással, egyszerű többséggel, szintén a belső tagok sorából választja.

53. § Az ügyészt az igazgató tanács nevezi ki.

54. § Az írnokokat, javítnokokat⁴ és a cselédeket az elnök nevezi ki. Az írnokok és javítnokok közvetlenül a főtitkárnak vannak alárendelve.

VIII. FEJEZET FIZETÉSEK ÉS DÍJAK

55. § A főtitkár és segéde, a gondnok, az osztálytitkárok, a könyvtár-személyzet, a gyűjteményőrök, az ügyész, az írnokok és javítnokok az igazgató tanács által megszabandó év-díjat kapnak.

56. § A cselédeknek az igazgató tanács szab bért.

57. § Mely tisztviselők és cselédek lakjanak az Akadémia épületében, az igazgató tanács határozza meg.

58. § Azon tisztviselők, kik a jelen alapszabályok fogantatásakor fizetésben állanak, fizetésüket holtig megtartják.

59. § A rendes tagok, mihelyt a pénztár ereje engedi, mindnyájan, addig pedig a régibbség szerint következők, az igazgató tanács által meghatározandó számmal, évi fizetést húznak.

60. § A tagoknak az Akadémia megbízásából végzett munkálatai, valamint az Akadémia nyomtatványai közé fölvett dolgozatok, díjaztatnak.

⁴ A „szolgaszemélyzet” ún. javítnokai valószínű a műszaki és fizikai munkát végzők.

IX. FEJEZET
SZÜNIDŐ

61. § Az Akadémia július, augusztus és szeptember havában szünetel.

Forrás: Először közölte *Magyar Tudományos Akadémiai Almanach* MDCCCLXX-re. Pesten, 1870. 112–121.

Nyomta és kötötte: Kaloprint Nyomda Kft. Kalocsa

Az *autonómia* az állampolgárok kisebb vagy nagyobb létszámú, valamilyen közös cél, érdek, ideológia vagy vallás mentén önszerveződéssel létrejött közösségeinek sajátja, amelyeknek a maguk által alkotott szabályok szerinti működését az államtól és a gazdaságtól való több-kevesebb függetlenséggel a hatályos törvények keretei között biztosítják.

Forráskiadványunkban a polgári forradalomtól (1848) a XXI. század nyitányáig (2000) dokumentáljuk a jelentősebb magyarországi autonómiák – *a közigazgatási önkormányzatok, a kamarák, a társadalombiztosítók, az egyházak, az egyetemek és a Magyar Tudományos Akadémia önkormányzatának* – keletkezéstörténetét, szervezetét és működését.

Az első kötetben részletes elemző tanulmány olvasható. Az egyes dokumentumokhoz rövid tájékoztatókat, és informatív lábjegyzeteket készítettünk. A harmadik kötet végén található a szerzők által felhasznált irodalom.

